

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DANMARK

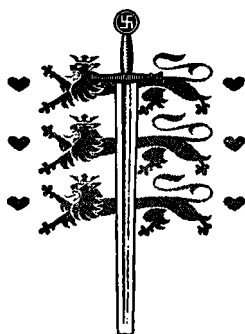
UNDER BESÆTTELSEN

I

DANMARK UNDER BESÆTTELSEN

Redigeret af
DR. PHIL. VILHELM LA COUR

REDAKTIONSSEKRETÆR
HJALMAR PETERSEN

I

WESTERMANN

KØBENHAVN 1945

COPYRIGHT 1945
by
WESTERMANN'S FORLAG
COPENHAGEN

Omslagstegning og Vignet af
Poul Sæbye

KLICHEER : ILLU-GRAFIA

Trykt i
DYVA & JEPPESENS BOGTRYKKERI A-S
KØBENHAVN

INDHOLDSFORTEGNELSE

OVERFALDET

BAGGRUNDEN FOR KAPITULATIONEN	9
<i>Dr. phil. Vilh. la Cour</i>	
PAA LYTTEPOST I BERLIN	63
<i>Redaktør Helge Knudsen</i>	
KAPITULATIONEN	79
<i>Redaktør P. Stavnstrup</i>	
HÆREN DEN 9. APRIL	127
<i>Oberst R. L. M. Mikkelsen</i>	
FLAADEN DEN 9. APRIL	167
<i>Kommandør C. Westermann</i>	

DET OFFICIELLE DANMARK

BESÆTTELSEN I FOLKERETLIGT LYS	197
<i>Professor, Dr. jur. Carl Rasting</i>	
KONGEN	225
<i>Oberstløjtnant Th. Thaulow</i>	
DEN POLITISKE UDVIKLING INDTIL DEN 29. AUGUST 1943 .	263
<i>Redaktør P. Stavnstrup</i>	
HÆREN FRA 9. APRIL TIL 29. AUGUST	377
<i>Oberstløjtnant A. Højland Christensen</i>	
FLAADEN FRA 9. APRIL TIL 29. AUGUST	403
<i>Kommandør C. Westermann</i>	

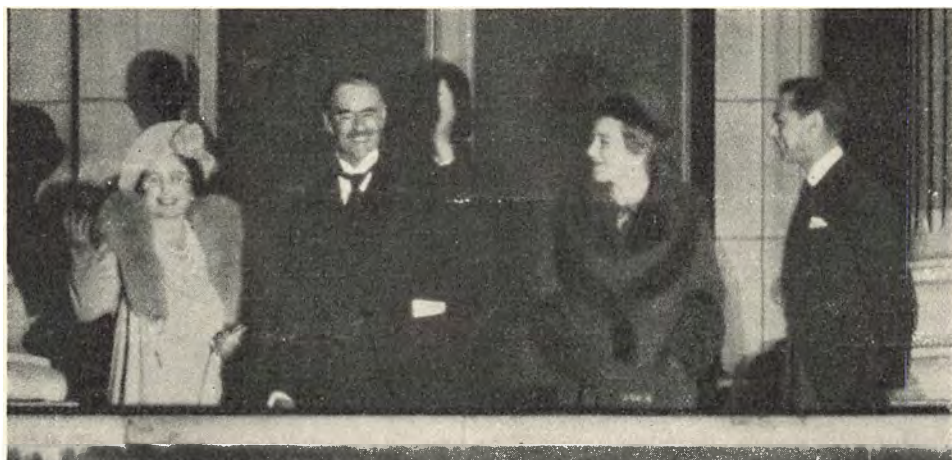
DEN FINANSIELLE UDVIKLING	443
<i>Professor, Dr. polit. Axel Nielsen</i>	
DEN DANSKE KIRKE	465
<i>Professor, Dr. teol. Flemming Hvidberg</i>	
DEN DANSKE SKOLE	507
<i>Rektor Chr. Nielsen</i>	
UNIVERSITETET OG DE HØJERE LÆREANSTALTER	529
<i>Professor, Dr. med. Einar Lundsgaard</i>	
PRESSEN	551
<i>Redaktør Aage Schoch</i>	
DEN DANSKE RADIO	577
<i>Chefredaktør Niels Grunnet</i>	
DEN RETLIGE UDVIKLING	585
<i>HRS. Leif Gamborg</i>	
DE TYSKE INSTANSER OG POLITIET	675
<i>Statsadvokat Troels Hoff</i>	

TILLÆG

KAPITULATIONEN	739
<i>Redaktør P. Stavnstrup</i>	
FLAADEN DEN 9. APRIL	747
<i>Kommandør C. Westermann</i>	
TRYKFEJLSLISTE	749

Redaktionen har foretaget Udvalget af Billederne og redigeret
de hertil hørende Billedtekster.

OVERFALDET

Den 30. Septbr. 1938, da Premierminister *Neville Chamberlain* vendte hjem fra München.

BAGGRUNDEN FOR KAPITULATIONEN

Af Dr. phil. VILH. LA COUR

Da Premierminister Chamberlain den 30. September 1938 vendte tilbage til England fra det sørgeligt berømte Møde i München, hvor Hitlers andet Offer — Czekoslovakiet — var blevet udleveret til Lemlæstelse, raabte han fra Ministerboligens Balkon i Downing Street til den forsamlede Folkemængde paa Gaden: »Jeg tror, at dette betyder Fred i vor Tid!«

Det var som Ekko af Raab, der havde lydt fra Folk til Folk henved tyve Aar tidligere, da »Krigen, som skulde gøre Ende paa Krig«, var afsluttet, og Folkeforbundets Oprettelse havde udløst alle Nationers Fredslængsel. Tyve Aar — nej, Aarhundereder maatte være gaaet! Man stod jo nu — i 1938 — ikke alene ved et Svælg af Frygt, fordi Krigens beskidte Fjæs atter havde løftet sig truende over vor arme, hjem søgte Verdensdel, man stod over for en Aabenbaring af Barbari, som havde fejlet al Respekt for Menneskeværd over Bord i store Folkesamfund, der tidligere havde været regnet blandt Garanterne for Europas Kultur. Man konfronteredes med en til Hysteri opflammet Selvherlighed, en bevidst Fornægten af de etisk-kristelige Værdier, som gennem Aarhundereder møjsommeligt havde formet Vesterlandenes Aand og Tanker, en Lovprisning af Magtens Dæmoni, af Løgnens Strategi, af Hatedets ulmende Hævntørst — alt serveret i den uhyggelige Blanding af Brutalitet og Sentimentalitet, som synes at være tysk Følemaades egentlige Kendetegn, alt mærket af Mindreværdskompleksets ætsende Syre og af den nihilistiske Spillers fantastiske Tro paa sit Held. Løfter var sveget, Folkeforbundets politiske Indflydelse tilintet-

gjort, højtideligt indgaaede Traktater brudt, Mennesker i Tusindvis jaget fra Hus og Hjem, torteret eller dræbt. Nu rungede de tyske Gader af en marcherende Ungdoms hidsige Støvletramp, Tanks drønedede frem i staalgraa Vælde, oppe under Himmelen trak Bombere og Jagere som Flokke af Ulykkesfugle, Maskingeværer skratte, akkompagneret af Kanonernes dumpe Brøl. Og inde i de store Byers store Sale stod han, fra hvem al denne ødeleggende Dynamik udgik, som en ny Storheds Fuldbyrder, den uhemmede Viljes Evangelist, Øjeblikkets Messias — dør stod han mellem Hagekorsfaner og »Sieg Heil«-raabende Robotter og forkyndte den gamle Verdens Undergang og den nye Verdens sejrende Styrke, medens hans Paladin slog Kreds om ham, og Højttalerne paa Gader og Torve, i Restauranter og paa Jernbanestationer smældede hans snerrende, hæse Gefreiterstemme ud over Millioner af lyttende Tilhængere.

Men det gør ikke Chamberlains Bemærkning mindre interessant. Trods alle afskrækkende Erfaringer fandtes der altsaa i Vesterlandene stadig indflydelsesrige Politikere, som troede, at alt kunde glide i Lave, hvis man bare fik »talt ud« med hinanden — tillidsfuldt og aabenhjertigt. Det var Folk, som i deres Livsanskuelse repræsenterede alt, der stod i Modsætning til Barbarernes Tænkesæt. Men enten deres Standpunkt betingedes af moralske, humane eller religiøse Overvejelser — og som oftest var disse Elementer meget stærkt blandet —, mødtes de i en besynderlig Tillid til den menneskelige Fornufts, det kølige Ræsonnements helbredende Evne. Forhandling, rolig Argumentation, personlig Kontakt *maatte* i det lange Løb vise sig stærkest! Taalmodigheden syntes næsten ubegrænset. Da Folkeforbundets Prestige var dalet til under Nul — ikke saa meget paa Grund af dets Modstanderes Holdning, som fordi det sveg sine egne Grundsætninger —, opgav de ledende Pacifister ikke deres aandelige Kamp for Freden. De søgte nu at naa Maalet ved *direkte* Henvendelser til Urocentrerne, ved Rejser, Møder, Overenskomster, Udtalelser og Erklæringer, som nøje svarede til, hvad det alt overvejende Flertal af Menneskeheden inderligt ønskede, men som prellede fuldkomment af paa Barbarernes jævnt stigende Krav, deres mere og mere fast udbyggede System og den større og større Hensynsløshed, hvormed de realiserede Forudsætningerne for en Virkeliggørelse af deres Magtdrømme. Chamberlain var en lige saa typisk Repræsentant for denne Fredens Riddervagt, som Hitler — og Mussolini — var det for Krigens forventningsfulde Landsknægte. Da Freden brast i 1939, skete det, fordi dybtgaaende storpolitiske Interesses modsætninger ikke længere lod sig binde af Ord. Den fortsatte Aggression fremtvang naturligt Defensionen. Men Kampen fik sin *Farve* af det vidt forskellige Livssyn, som raadede i de to Lejre, og som havde kendetegnet hele Udviklingen, indtil Katastrofen indtraf.

Den ukuelige Fredsoptimisme, som var Hovednerven i Mellemkrigstidens engelske Udenrigspolitik, havde medført, at Landet praktisk talt stod uforberedt, da Krigen brød ud. Man havde tøvende sat en Oprustning i Gang; men den var endnu meget langt fra at være afsluttet, og dens Maal laa i sig selv fjernt fra de Krav, Virkeligheden viste sig at stille. Forsømmelserne og Letsindighederne under Mac Donalds og Baldwins Styre sved til deres Efterfølgere. Churchills stadige Advarsler var blevet mødt med en taabelig officiel Bedreviden, der nødtørftigt camouflerede en højst

mangelfuld Erkendelse af de faktiske Forhold. Selve den haarde Nød indgik i Chamberlains Beregninger som en Stimulator for hans Tillid til Freden.

Naar dette huskes, er det maaske lettere forstaaeligt, at man i et lille Land som vort kunde hengive sig til de samme Fejlvurderinger, de samme Forsømmelser og Drømmerier, og at man ligeledes hos os kunde afvise alvorlige Advarsler som Udslag af urimelig Panik eller som Vidnesbyrd om en »Krigsgalskab«, der »truede Freden«. Vor totale Mangel paa Realitetssans havde desuden endnu en Undskyldning: Spørgsmaalet om et aktivt Forsvar af Landet havde i næsten trekvart Aarhundrede været diskuteret ud fra saa mange andre Synspunkter end de rent saglige, at det efterhaanden var gaaet i Spind. Eller det var blevet som laast inde i en Æske, til hvilken Nøglerne hed partipolitisk Taktik og ubrugelige Kompromisser. Det havde givet store Dele af Befolkningen en Træthed, en Lede ved Sagen, som yderligere hindrede en rationel Behandling af dens forskellige Sider, og som bidrog til, at gamle Slagord fra 70'erne og 80'erne endnu kunde føres i Munden, uden at deres gengangeragtige Urimelighed fik Tænderne til at klapre paa de Politikere, som benyttede dem.

Vor Glæde over den genvundne Fred havde ikke været mindre end andre Nationers, uanset at vi ikke havde deltaget i den blodige Leg og vel var blandt dem, som havde mærket mindst til dens Dønninger. For os betød endog Krigens Afslutning delvis Opfyldelse af et stort, folkeligt Ønske, og Organisationen af Folkenes Forbund mentes at give os en Fremtidsgaranti, som indkasseredes med tilsyneladende god Samvittighed, skønt den havde Karakteren af en Præmie for Passivitet.

Eller *havde* vi under Krigen bragt Ofre for selv at skaffe os den Sikkerhed, vi — alle Forhold taget i Betragtning — var i Stand til?

Da man inden for Partierne den 5. August 1914 drøftede Svaret paa det tyske Krav om dansk Mineudlægning til Spærring af Bælterne, var Forsvarsministeren, Dr. P. Munch, klar over, at et Nej vilde give Tyskerne Paaskud til selv at foretage Spærringerne og til disses Sikring at okkupere Dele af vort Landterritorium. »Er der fuld Enighed om,« sagde han ved Formiddagsmødet, »at vi da kan protestere uden at gøre det [d.v.s. Okkupationen] til Krigsgrund, da kan jeg gaa ind paa at følge denne Vej, hvor store Farer den end medfører.« For sit eget Vedkommende var Dr. Munch den 5. August 1914 rede til at lade større eller mindre Dele af Landet besætte — ganske som han var det den 9. April 1940. Kendsgerningen er forstaaelig: Okkupationen var den logiske Konsekvens af den Militærpolitik, han havde drevet en hel Menneskealder igennem.

I 1914 var denne Politik endnu ikke modnet til Gennemførelse. Politikerne valgte i Stedet at spærre Bælterne og haabe paa, at England ikke vilde regne os vor Svagheit til Last. For at holde den indrepolitiske Spænding i Ave — ikke paa Grund af en ny og mere virkelighedsbetonet Erkendelse — gik Dr. Munch endvidere i Gang med at udbygge vort Værn i Overensstemmelse med den bestaaende Forsvarsordning af 1909. Allerede den 1. August var Sikringsstyrken blevet indkaldt paa Sjælland og Fredsstyrken øget Vest for Store Bælt, saa Hæren talte ca. 10.000 Mand. Beslutningen den 5. August om Mineudlægningen fulgtes af nye Indkaldelser, der bragte Styrkerne op paa ca. 50.000 Mand + 8.600 Rekrutter. I Februar 1915 naaede de

Indkaldtes Antal ca. 64.000 Mand; men allerede fra samme Aars Høst begyndte Reduktionerne, og ved Krigens Afslutning talte Hæren kun ca. 26.000 Mand + ca. 5.000 Rekrutter. Paa forskellig Maade var i Mellemtiden Københavns Forsvar udvidet, bl. a. ved Anlæg af den stærkt omdebatterede Tunestilling mellem Roskilde Fjord og Køge Bugt. Hvad Flaaden angaar, blev straks ved Krigsudbruddet samtlige Liniens Skibe udrustet. Efterhaanden traadte ogsaa Reservens Skibe i Tjeneste, og et betydeligt Antal Koffardifartøjer købtes eller lejedes som Hjælpeskibe, da vore Minespærringer — der hovedsagelig tjente til Sikring af udelukkende danske Interesser — krævede et omfattende flydende Vagthold.

Vi havde altsaa virkelig sat noget ind paa at sikre Landets Fred! De samlede Udgifter androg ca. 352 Millioner Kroner — et mægtigt Beløb, naar det sammenlignes med vore ordinære Udgiftsbudgetter til Hær og Flaade, men betydningsløst ringe, hvis man tænkte paa, hvad andre Nationer, som var revet med af Stormen, havde maattet bløde. Det var »lumpne Fedteskillinger«, som Finansminister *Edu. Brandes* sagde — under den Forudsætning, at Bevillingerne havde reddet Landet. For man kan vel gaa ud fra, at det virkelig var vort militære og maritime Beredskab, der holdt os uden for Krigen?

Baade ja og nej! Det, som til syvende og sidst afgjorde Sagen, var den Omstændighed, at England ikke slog ind paa en aktiv Østersøstrategi. En Indtrængen i Østersøen — saaledes som First Sealord, Admiral *John Fisher* ønskede det — vilde kun være mulig, hvis i det mindste de danske Øer blev besat af engelske Landgangstropper, og dette vilde kræve meget betydelige Transporter — først af Mandskab og Materiel, derefter af stadige Forsyninger — ad lange og saarbare Linier. Det var et Vovestykke, som den engelske Marinestab ikke vilde indlade sig paa. Men idet England opgav en Aktion mod Østersøen, var den nærmestliggende Fare for, at vi skulde hvirvles ind i Krigsbegivenhederne, forsvundet. Spærringen af Bælterne var tilstrækkelig til Dækning af Tysklands Nordflanke. Siden bebrejdede man den tyske Krigsledelse, at den ikke var gaaet offensivt til Værks ogsaa mod Nord og havde besat Danmark; men Vindingen derved vilde næppe have været stor, og Konsekvenserne vilde i hvert Fald have været yderst vanskelige at beregne. *Det var Tyskland nok, at Danmark ikke laa som et militært Tomrum, men at vi selv var i Stand til at afværge eventuelle Angreb vestfra paa vort Territorium.*

Derfor var Englændernes Østersøpassivitet ikke ene om at betinge vor fortsatte Neutralitet. En væsentlig Forudsætning var den, at vi ved egne Kræfter kunde hindre en Okkupation, hvis Udgangsbasis laa saa langt borte som de britiske Øer. Naar Dr. Munch senere hævdede, at hverken Flaade eller Hær under Krigen havde præsteret andet end Neutralitetsbevogtning, og at langt mindre Styrker vilde have været tilstrækkelige til Opfyldelsen af dette Formaal, var det eet blandt mange Vidnesbyrd om den Mangel paa Virkelighedssans, som kendetegnede hans Militærpolitik. At vore Styrkers Opgave under Krigen indskrænkedes til Neutralitetsbevogtning, var en simpel Følge af, at *de vilde have været i Stand til andet og mere*, hvis det var blevet aktuelt. Hær og Flaade *fungerede* ganske rigtigt kun som et Vagtkorps; de *konstituerede* imidlertid en militær og maritim Styrke, som gjorde et Angreb paa dem vestfra til et højs: tvivlsomt Foretagende.

Den 19. August 1915 løb den engelske Ubaad »E 13« paa Grund ved Saltholmen. Besætningen hejste internationalt Nødsignal (»Vi er i Nød, hjælp os«), men to tyske Torpedobaade, der laa i Nærheden paa Patrouilletjeneste, nærmede sig Stedet og affyrede en Torpedo, som dog ikke ramte. Kort efter blev der rettet Kanonild mod Ubaaden, som laa fuldstændig værgeløs; den blev ramt, og der udbrød Brand ombord. Danske Torpedobaade, der havde observeret Grundstødningen, satte Kursen der hen og forsøgte at lægge sig imellem Tyskerne og den engelske Ubaad. Da Beskydningen begyndte, drejede Torpedobaadene af og sejlede direkte mod de tyske Vagtbaade; fra Prajehold blev der protesteret kraftigt mod denne Neutralitetskrænkelse, hvorefter de tyske Angribere omgaaende forsvandt. Der var ingen som helst Tvivl om, at Ubaaden laa paa dansk Grund, og at de tyske Kaptajner var klar herover; gennem Udenrigsministeriet blev der i Berlin nedlagt Protest imod denne Krænkelse, og kort efter indløb den traditionelle Undskyldning og Beklagelse. »Times« udtrykte sin uforbeholdne Beundring for den danske Marines uforfærdede Optræden i denne farlige Situation. Ialt blev 15 engelske Marinesoldater dræbt ved det skændige Overfald.

Men hvis et Angreb var kommet fra Syd? Betød vor Hær og Flaade noget over for en eventuel tysk Trusel? Svaret vil i første Række afhænge af, paa hvilket Tidspunkt et saadant Angreb var sat ind. I Krigens hele første Fase vilde det selvsagt have vist sig uimodstaaeligt for os. Vi kunde en kort Tid have holdt Stillingen, men var saa bukket under. Men saa sandt som Nedkæmpelsen af Danmark kun vilde have været en enkelt og forholdsvis ringe Episode i det store Krigsdrama, saa sandt vilde vor fremtidige Skæbne heller ikke afhænge af den. Nu paatænkte Tyskland — af Grunde, som før er nævnt — intet Angreb paa os i Krigens første Fase 1914—16, og da den anden var inde, var Øjeblikket kommet, da selv Tyskland maatte regne med Smaastaters militære Ressourcer. »Det er mit bestemte Indtryk,« skrev H. P. Hanssen i sin Dagbog ud fra de Informationer, han hen paa Efteraaret 1916 modtog

i den tyske Rigsdag, »at paa dette Tidspunkt, hvor Kampen i Rumænien lagde meget stærkt Beslag paa Tysklands Tropper, var det af virkelig Betydning, at Danmark raadede over en Militærstyrke, der i givet Tilfælde kunde og vilde forsvare Neutraliteten«.

I 1920 syntes intet af de to liberale Partier i væsentlig Grad at have ændret deres forsvarspolitiske Holdning. *Venstre* erklærede nu som før, at det vilde et Forsvar — til billigst mulige Pris. Og *de Radikale* havde overhovedet været ude af Stand til at lære noget. For *de Konservatives* Vedkommende var Verdenskrigen ikke kommet som nogen Overraskelse, de havde tidligt og sildigt advaret imod, at vi gik den i Møde, sorgløse og slet forberedte. Derfor fæstnedes Partiets militærpolitiske Opfattelse, da Forudsigelserne blev til Virkelighed. *Socialdemokraterne* havde ikke kunnet undgaa en Paavirkning af de store Omvæltningër. For deres Vedkommende betegnede de udenlandske Partifællers totale Svigten ved Krigsudbruddet en virkelig Tragedie, som man — trods ivrige Forsøg derpaa — ikke kunde bortforklare. Men denne Fallit førte ikke til en dybere Virkelighedserkendelse. Man bed sig inden for Partiet fast i endnu mere udpræget Antimilitarisme.

Øjeblikket manglede heller ikke Undskyldninger for en saadan March paa Stedet. For det første var Krigstrætheden et almindeligt udbredt Fænomen, overordentlig forstaaeligt og dybt virkende. For det andet fødtes *Folkenes Forbund* sammen med Freden og gav — i hvert Fald ved Starten — alle Optimister et vist Grundlag for deres Fremtidstro. For første Gang havde Demokratierne — *Folkene selv* — søgt at opbygge en Organisation til Fredens Bevarelse. Det var ingen »hellig Alliance«, afhængig af enevældige Fyrsters Lune. Det kunde derfor heller ikke som dette tvivlsomme Forbund vise sig kun at være »et højtklingende Intet«.

For vort eget Vedkommende havde vi ingen reel Indflydelse haft paa Udformningen af Folkeforbundspagten; men i dens Sanktionsbestemmelser mente vore Afrustningspartier at have tilstrækkeligt Grundlag for deres Attak paa det danske Forsvar. Folkeforbundspagten fikserede nemlig intet *Minimum* for det enkelte Lands militære Beredskab. Den gik kun — under visse Forudsætninger — ud fra en Nedrustning til »den laveste Grænse«, som var »forenelig med den nationale Sikkerhed og med Haandhævelsen ved fælles Aktion af de mellemfolkelige Forpligtelser«, og Raadet kunde udelukkende »fremsætte Forslag til en saadan Indskrænkning« — *Beslutningen* blev derimod henskudt til »de forskellige Regeringers Overvejelse og Afgørelse«. Hvad disse ikke *selv* fandt fornødent, kunde altsaa ingen tvinge dem til at præstere. Holdt man sig til Artiklens *Bogstav* og saa bort fra Pagtens bærende *Princip* — den mellemfolkelige Solidaritet —, kunde man nedruste til en Grænse, der gjorde Hær og Flaade komplet ubrugbare til Løsning af enhver krigsmæssig Opgave, indenlands som udenlands.

Det var ud fra denne forkrøblede Opfattelse, Rigsdagen vedtog vor Indtrædelse i Folkeforbundet i Foraaret 1920, og man gik straks i Gang med at reducere vort Forsvar — uanset, at det vitterligt havde vist sig som en Garanti, saa længe Krigen stod paa, og uanset, at Øjeblikket endnu slet ikke var modent til et sikkert Skøn over, hvad man kunde lære af Krigen vedrørende militære Problemer. Allerede den 12. Februar 1919 havde man paa den radikale Regerings Initiativ nedsat en Kommis-

Den 26. Jan. 1938 aabnedes *Folkeforbundsraadets 100. Møde* i Genève. Dagen efter, da dette Billede blev taget, holdt den britiske Udenrigsminister *Eden* en Tale, i hvilken han beklagede, at Mulighederne for internationalt Samarbejde og for Løsningen af internationale Opgaver var blevet saa stærkt formindskede, efter at nogle af Folkeforbundets Medlemmer var faldet fra. Alligevel var den engelske Regerings Tro paa Folkeforbundets Ideal og Maal stadig urokket.

sion til Hærens og Flaadens fremtidige Ordning, og længe inden Kommissionens Arbejde var endt, fik Regeringen ved et særligt Lovforslag truffet Bestemmelse om Nedlæggelsen af Københavns Landbefæstning (December 1919).

Det for os vigtigste Spørgsmaal ved Krigens Afslutning var nøjagtig det samme som det, der rejser sig nu: Hvad lærte vi af den strenge Lektion?

Inden for Kommissionen selv var Partiernes Standpunkter paa Forhaand givet. *De Radikale* vilde foretage »et afgørende Skridt fremad mod den Afrustning, der er Maalet«, og foreslog derfor kun Opretholdelsen af et Hær- og Flaadeapparat, egnet til Vagttjeneste, men helt ude af Stand til at føre en Kamp for Landets Frihed. For en Sum af ca. 22 Mill. Kr. aarlig kunde vi efter Partiets Mening indrette os paa at aflevere den Protest, der skulde være *vort* Bidrag til den internationale Solidaritet mod aggressive Tendenser!

Socialdemokraterne betegnede et saadant Forslag som »hverken Fugl eller Fisk«. De fremlagde til Gengæld selv, hvad de Radikale kaldte »et rent og skært Parade-nummer«: et Forslag om total Afrustning. Hæren blev »et Reservemandskab til Raadighed for Politiet«, og Flaaden skulde kun sørge for »den politimæssige Kontrol paa Søen«. Hele Herligheden kalkuleredes til 7.560.000 Kr. aarligt.

I Modsætning hertil opstillede *de Konservative* og *Venstre* et vist Forsvarspro-

gram. De kunde dog kun enes om en Fællesindstilling, hvad Flaaden angik, idet begge mente det forsvarligt at reducere 1909-Ordningens Budget med ca. 25 pCt., saa Aarsudgiften blev paa 15,8 Mill. Kr. Med Hensyn til Hæren var de derimod stærkt uenige, bl. a. fordi deres Vurdering af Folkeforbundets Betydning var meget forskellig.

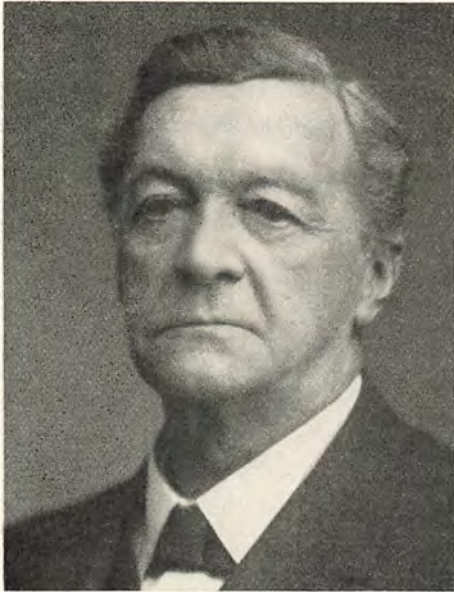
Det konservative Folkeparti fraraadede bestemt »at opbygge en Forsvarsordning med dette Forbunds fortsatte Eksistens som en uundværlig Bærepille«, og desuden vilde vor Tilslutning til Genève »gøre det ganske overordentlig vanskeligt for Danmark at forblive uden for et krigersk Opgør, i hvilket Forbundet maatte være Part«. For Øjeblikket var det umuligt at træffe en endelig Forsvarsordning; men alligevel vilde det efter Partiets Mening være rimeligt »at gaa til en Reduktion af Forsvarsvæsenet«, og Udgifterne til Hæren ansloges til 33,5 Mill. Kr. pr. Aar, hvortil kom 3 Mill. Kr. aarligt i ti Aar til Anskaffelse af forskelligt nødvendigt Materiel.

Venstre byggede i Modsætning hertil sit Hærlovsforslag paa Tillid til Folkeforbundet. Vi skulde kun sætte os i Stand til at yde »en Førstemodstand mod Angreb udefra, indtil Assistance fra Forbundet kan indtræffe«. Partiets Betænkning gik derfor ud paa en særdeles kraftig Nedskæring af Udgifterne ved en alvorlig Formindskelse af Hærens Kampkraft. Man regnede med et Budget paa ca. 24,7 Mill. Kr. aarligt, hvortil kom 3 Mill. Kr. i hvert af de følgende ti Aar til Materielanskaffelser. Søbefæstningens indre Fortrække skulde nedlægges.

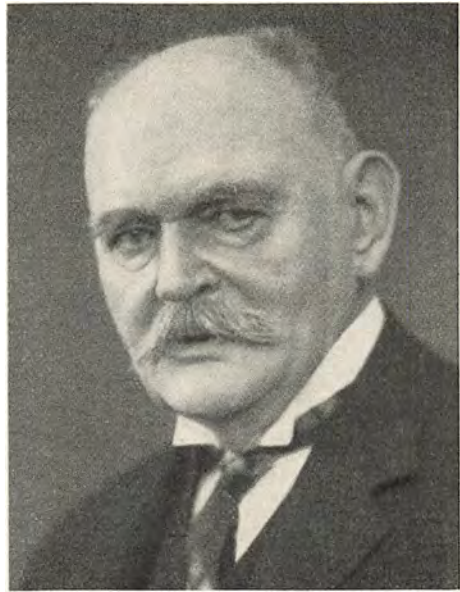
Over for disse politiske Partistandpunkter stod *Sagkundskaben* i høj Grad kritisk. Men som talløse Gange før aabenbarede der sig en skæbnsvanger Uenighed mellem vor militære og vor maritime Ledelse, og end ikke de militære Autoriteter kunde enes om en fælles Plan. Generalkommandoerne regnede med en samlet Styrke paa ca. 150.000 Mand til en aarlig Udgift af ca. 60 Mill. Kr., medens Generalstaben antog, at vi kunde nøjes med ca. 119.000 Mand og et Budget paa 40,8 Mill. Kr.

Den militære Sagkundskab forstod næppe i tilstrækkelig Grad, hvor forvirrende og hemmende den Slags Uoverensstemmelser — mellem Flaade og Hær eller inden for det enkelte Vaaben selv — virkede paa Forsvarsviljen herhjemme. Hvad skulde man holde sig til, naar de sagkyndige Autoriteter ikke kunde enes? Man kunde ikke komme bort fra Uenighedens højst ulykkelige Følger, i det Øjeblik usagkyndige Politikere skulde træffe en Afgørelse. Derfor kan det heller ikke nægtes, at den militære og den militær-maritime Uenighed medvirkede til, at 1922-Ordningen blev saa mangelfuld.

Valget den 26. April 1920 havde bragt *Venstre* til Magten med *Niels Neergaard* som Statsminister og *Klaus Berntsen* som Forsvarsminister (4. Maj). Det Hær- og Flaadelovforslag, som fremlagdes (10. Maj), var *Venstres* Kommissionsforslag, uændret overtaget af den nye Regering. Debatterne i Folketinget (15. Maj—27. Juli) fulgtes ude i Landet med paafaldende ringe Interesse — man kendte paa Forhaand saa nogenlunde Udfaldet! Afgørende maatte det være, hvorvidt *Venstre* kunde faa de *Konservative* med til et Militærforlig. Paa konservativ Opfordring havde Chefen for 1. Generalkommando, Generaløjtnant *Ellis Wolff*, i otte Punkter formuleret, hvad han ansaa for absolut nødvendigt, hvis Forsvaret i mindste Maade skulde kunne anses for brugbart, og skønt det viste sig ganske umuligt for Partiet at faa *Venstre*

Klaus Bernsen (1844-1927) udnævntes 1920 til Forsvarsminister i det andet Ministerium Neergaard. Som saadan gennemførte han 1922-Ordningen, men afgik i Oktbr. s. A. som Forsvarsminister og udnævntes i Stedet til Minister uden Portefeuille, hvilken Stilling han beklædte til Regeringsskiftet i 1924.

Niels Neergaard (1854-1936) forelagde i Febr. 1909 som Forsvarsminister et Lovforslag om Udvidelse af vort Forsvar. Han faldt paa dette, og det blev J. C. Christensen, der gennemførte 1909-Ordningen. I 1920-24 var han Stats- og Finansminister og i 1923-29 Finansminister i Ministeriet Madsen-Mygdal.

med til disse Minimumskrav, afsluttedes dog (28. Juni) en Overenskomst om Hovedpunkterne i en venstre-konservativ Forsvarsplan, hvis Budget kom til at ligge paa ca. 44 Mill. Kr. + ekstraordinært 3 Mill. Kr. aarligt i ti Aar til Materielanskaffelser. Denne Plan vedtoges — uvæsentligt ændret — ved 3. Behandling i Folketinget den 27. Juli 1922 med 73 Stemmer mod 70. 6 stemte ikke.

Den nye Ordning lod Flaaden nogenlunde uforandret, men reducerede Antallet af Hærens Infanteribatailloner fra 52 til 35, forkortede Uddannelsestiden, nedskrev det aarlige Rekrutkontingent og formindskede Antallet af Liniens Befalingsmænd med ca. 300 Officerer og ca. 1000 Underofficerer, saa den nye Hær kun fik ca. 25 pCt. Liniebefalingsmænd, medens 75 pCt. tilhørte Reserven. Af de 35 Batailloner var kun een eneste (Livgarden) en ren Liniebataillon — 18 var rene Reservebatailloner. Endvidere blev Fæstningsartilleriregimentet ophævet, Kystbefæstningen kom til at sortere under Marinen, medens Kystartilleriet (som forblev under Hæren) fik sin Rekrutstyrke omtrent halveret, Rytteriet reduceredes, og der savnedes praktisk talt Flyvertropper. Alt i alt var det en saa voldsom Aareladning, at de positive Forbedringer, som Hærloven gennemførte, ikke kunde opveje Følgerne deraf. Thi trods alt kunde man pege paa enkelte Fremskridt, f. Eks. vedrørende Artilleriet og Ingeniørtropperne. Ligeledes var det et Gode, at der ved Infanteribataillonerne indførtes Maskingevær- og Skytskompagnier, og endelig betegnede Oprettelsen af »Landstormen« et vist Fremskridt. skønt man her nøjedes med et aarligt Kontingent

paa 1500 Mand, som laa to Maaneder inde, og som i Krigstilfælde kun vilde egne sig til Etape- og Bevogtningstjeneste.

Sagkundskabens Fordømmelse af 1922-Ordningen var saa godt som enstemmig. Det var en Ordning, som gav sig ud for at tilsigte et effektivt Forsvar, men i Virkeligheden var truffet ud fra Forudsætningen om, at en drastisk Nedskæring af de militære Budgetter maatte være det alt overvejende Hensyn. Det var den »Aand«, med hvilken vi mødte den uligevægtige og eksplosive Periode, som vi kalder Mellemkrigstiden!

II

I Januar 1923 erklærede Statsminister *Neergaard* over for Folkeforbundet, at den vedtagne Ordning »efter den danske Regerings Opfattelse (maa) anses for *det uundværligste Minimum* til Sikring af Statens Livsinteresser«. Men øjeblikkelig satte man fra radikal-socialistisk Side ind med Forsøg paa at sabotere dette »uundværligste Minimum«, hvilket dog ikke lykkedes i første Omgang. Saa fulgte imidlertid Valget den 11. April 1924, der gav Socialdemokraterne og de Radikale et Flertal i Folketinget paa 75 Mandater mod 73, og den 23. April udnævntes Ministeriet *Stauning* med *L. Rasmussen* som Forsvarsminister. Umiddelbart efter proklameredes det, at *den nye Regering vilde søge Danmarks fuldkomne Afrustning gennemført*.

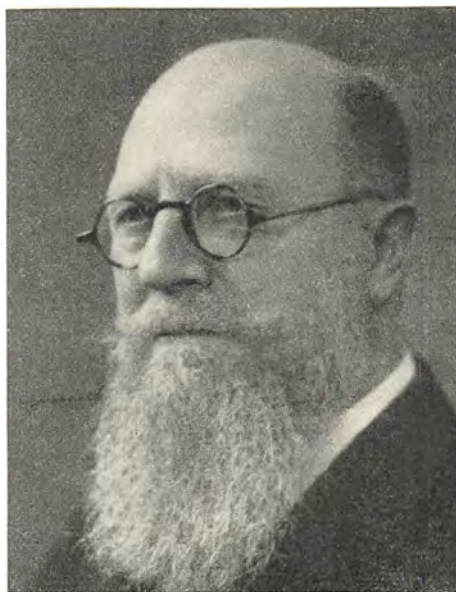
Intet Under, at Forsvarsdiskussionen blussede op med en ligefrem hektisk Voldsomhed! Oppositionen drog i Pressen og paa talrige Møder til Felts mod denne uhørte Letsindighed, men handicappedes ved som Udgangspunkt for sine Angreb at maatte benytte den mislykkede 1922-Ordning. Og Regeringspartierne slog paa deres Side fast, at de og de alene imødekom, hvad Genève ventede af den splinternye Verdens fredselkende Nationer: en total Opgivelse af enhver Form for krigerske Afgørelser. Det hele var en overordentlig lidenskabelig, men paa Bunden akademisk Diskussion, der savnede næsten al Kontakt med Virkeligheden.

Endelig den 8. Oktober 1924 fremlagde Forsvarsminister *Rasmussen* sit *Afrustningsforslag* i Folketinget og knyttede hertil to selvstændige Forslag vedrørende Oprettelsen af et »Vagtværn« og af en »Statsmarine« til Afløsning af vor Hær og Flaade. De behandledes alle tre i sidste Halvdel af November Maaned, gik derpaa i Udvalg og genopstod ved Foraarstid (8. April 1925) som et enkelt af *radikal* Tankegang præget Lovforslag til »Omdannelse af Hær og Flaade til et Vagtkorps og en Statsmarine, bestemt til Varetagelse af Danmarks Neutralitets- og Folkeforbundsopgaver«. Socialdemokraterne havde altsaa ladet selve Afrustningsforslaget droppe, men set fra et Forsvarssynspunkt var det Hip som Hap. »Krigsmæssige Opgaver« skulde vi under ingen Omstændigheder sættes i Stand til at løse. Og dette nødvendigt maskerede Afrustningsforslag blev derefter underkastet tre Behandlinger (10. December 1925—12. Marts 1926), indtil det vedtoges med 75 Stemmer mod 71 og sendtes op i Landstinget, som ikke naaede at faa det sat paa Dagsordenen. Imidlertid var det altsaa i Folketinget lykkedes de to Regeringspartier at faa gennemtruffet en Ordning, der — i Tilfælde af et Angreb paa vort Land — kun kunde have een eneste Konsekvens: den øjeblikkelige og modstandsløse Kapitulation!

Og dette skete paa et Tidspunkt, da *Tilliden til Folkeforbundet var stærkt paa Re-*

Dr. P. Munch (f. 1870) var Indenrigsminister i det første Ministerium Zahle 1909-10 og Forsvarsminister i det andet Ministerium Zahle 1913-20. I Staunings andet Ministerium var han Udenrigsminister 1929-40. Hans politiske Indflydelse bar Hovedansvaret for, at vi stod ganske værgeløse, da Katastrofen ramte os i 1940.

Th. Stauning (1873-1942) havde været „Kontrolminister“ i Ministeriet Zahle 1916-20, blev saa Statsminister og Minister for Industri, Handel og Søfart 1924-26 og dannede paa ny i 1929 Regering, som han ledede indtil sin Død. I 1929-33 var han tillige Minister for Søfart og Fiskeri og i 1933-35 Forsvarsminister.

tur. Haabet om dets Evne til at bevare Freden havde kun yderst lidt konkret at holde sig til. Man maatte i Stedet stole paa Traktatordninger, der i nogen Grad kunde tænkes at berolige opskræmte Sind. Ved Udgangen af 1923 var der arbejdet paa Tiltrættelæggelsen af en Sikkerhedsakt, bygget paa Princippet om gensidig Hjælp og skabende den Tryghedsfølelse, som maatte være Forudsætningen for en almindelig Nedrustning. Da MacDonald kom til Magten i England (Januar 1924) og Herriot i Frankrig (Maj s. A.), regnede man med, at disse Bestræbelser vilde faa kraftig Vind i Sejlene, og derfor fandt Folkeforbundets Delegeretforsamling i September 1924 trods alle Skuffelser Sted under nogenlunde lyse Auspicier. Det var paa den, *Mac Donald* fra Forbundets Talerstol hilste sin »gamle Ven«, Statsminister *Stauning*, »hvis Erklæringer vedrørende Danmarks Hær og Flaade i Sandhed har givet et Eksempel for alle forstandige Nationer i Verden«. Ytringen blev af vor hjemlige Regeringspresse grebet med Jubel. I en kort Svartale havde Stauning antydnet Planer, der vilde berøve vore militære og maritime Styrker »deres krigsmæssige Karakter«, og han høstede levende Tilslutning fra Repræsentanten for — Panama; men andet skete ikke.

I Udlandet spurgte man derimod nervøst, hvad Grunden kunde være til en saa hasarderet dansk Militærpolitik. Kritikken af vor Holdning var almindelig. Den kom frem i baade konservative, liberale, radikale og socialistiske Organer Verden over, og den underbyggedes ved talrige Udtalelser af ledende Statsmænd. Statsmini-

ster Stauning søgte at bagatellisere hele Forholdet ved i Strid med Sandheden at hævde, at Kritikken kun skyldtes »nogle Chauvinistkredse og Chauvinistblade«; men det mest uforsvarlige var, at en Mand som Udenrigsministeren, *Grev Carl Moltke*, der burde have været i Stand til at beregne Følgerne af en oplagt Hasardpolitik, ikke havde søgt at bremse den. Nu indrømmede han (17. November), at muligvis »et Prestigetab har fundet Sted«. Men Regeringspartierne fortsatte ubekymret med at overvurdere de tilsyneladende Fremskridt inden for det mellemfolkelige Arbejde. I 1924 udformedes den saakaldte *Genève-Protokol*, der tilsigtede en fredelig Bilægelse af internationale Stridigheder, og Begivenheden salutedes med de lyseste Forhaabninger i vor Regeringspresse — indtil Austen Chamberlain skød hele Protokollen i Sænk ved Folkeforbundets Raadmøde i Marts 1925, saa kun Ønsket om en kommende Nedrustningskonference reddedes. Det rørte imidlertid ikke Folketingets radikal-socialistiske Flertal. Dets Afrustningspolitik var fuldkommen uafhængig af, »om den kommende Nedrustningskonference foreløbig kun bringer beskedne Resultater eller endog mislykkes« (Udvalgsbetænkning 5. Marts 1926).

Regeringen kunde henvise til, at den havde faaet en helt anden Trumf paa Haanden: den 16. Oktober 1925 var *Locarno-Traktaterne* blevet afsluttet mellem England, Frankrig, Belgien, Italien og Tyskland, og herved var — mente man — alle belgisk-tyske og fransk-tyske Grænsespørgsmaal bragt definitivt ud af Verden. Ogsaa lyrisk stemte Venstrefolk sang Locarnos Pris, men mere nøgternt tænkende Medlemmer af Partiet anlagde en langt mindre virkelighedsfjern Vurdering af Stillingen. I Sommeren 1925 samlede *Niels Neergaard* ved et Møde i Tise Bakker hele Opmærksomheden om Danmarks strategiske Beliggenhed ved Østersøen. Det var *denne* vor i sig selv farefulde Position, der blev endnu mere risikabel ved Regeringens Afrustningspolitik, sagde han. Spørgsmaalet om Øresund og Bælterne var stadig lige aktuelt, ja — som det fremhævedes af *Holger Andersen* — det trængte sig stærkere paa end før, fordi Spændingen mellem det britiske Rige og Sovjetunionen var saa aabenlys. Locarno gled ogsaa hurtigt ud af Optimisternes Repertoire. Kendsgerningerne var ikke til at komme uden om. Barometret faldt.

Og imens fortsattes Debatten om vor militære Status. Udlændinge udtalte sig i vore Dagblade om Regeringsforslaget, og vore egne politiske Koryfæer henlagde til Gengæld med Mellemlum deres Agitation til Udlandets Presse. Samtidig vedblev Tovtrækningen paa Rigsdagen uforstyrret. Venstre fandt trods alt ikke Tiden inde til at ændre 1922-Ordningen, og Regeringspartierne gjorde derfor nye Forsøg paa at sabotere den gældende Forsvarsordning ved at foreslaa en Reduktion paa Finansloven af de nødvendige Budgetter. Først deres Valgnederlag den 14. Oktober 1926 gjorde en Ende paa Trafikken — troede man. Venstre og Konservative raadede nu over 77 Mandater, medens Socialdemokrater og Radikale (+ Retsforbundet, som i militærpolitisk Henseende var næsten mere defaitistisk end Dr. Munch) tilsammen havde 71. Følgen var Dannelsen af Venstre-Ministeriet *Madsen-Mygdal* med *Brorsen* som Forsvarsminister (14. December 1926). Det var Krisen i vort Erhvervsliv, som havde svækket Sammenholdet mellem de tidligere Regeringspartier og derved muliggjort Oppositionens Valgsejr, og et Forsøg paa Overvindelsen af denne Krise blev *Madsen-Mygdals* Hovedopgave — hans Patentløsning en almindelig Nedskæ-

Søren Brørsen (f. 1875) valgtes af Venstre til Folketinget i 1907 og har siden da repræsenteret Partiet paa Rigsdagen. Han var Forsvarsminister i Ministeriet Neergaard 1922—24 og i Ministeriet Madsen-Mygdal 1926—29. I April 1940 blev han Minister u. Portefeuille og gled siden ind som Forsvarsminister i de følgende Samlingsministerier helt indtil den 29. August 1943.

Lauritz Rasmussen (1862—1941), oprindelig Typograf, begyndte 1898 sit Arbejde i Pressen som Redaktør ved Horsens Socialdemokrat, en Post han bestred indtil 1918. Lauritz Rasmussen repræsenterede Partiet i Folketinget 1906—10 og 1913—35, deraf i to Perioder som Forsvarsminister, 1924—26 og 1929—32 under Ministeriet Stauning.

ring af Statens og Kommunernes Udgifter. Man kunde altsaa vente, at de militære Budgetter vilde faa skaaret en bred Rem af Huden.

Forventningen slog til. Da Finansloven 1927—28 kom til 2. Behandling den 22. April 1927, foreslog den nye Regering en Nedsættelse af Forsvarsudgifterne paa i alt ca. 7,8 Mill. Kr. Det var ikke overvættets forskelligt fra, hvad den afgaaede Regering havde tænkt sig, og i Realiteten var der nu som før Tale om en Form for Sabotage af de gældende Forsvarslove, selv om Regeringen ved meget haartrukne Fortolkninger prøvede paa at benægte det. I særlig Grad vilde Besparelserne ramme *Flaaden*, der befandt sig i en jammerlig Tilstand, kun omfattende ca. 30 % af den Styrke, 1922-Ordnningen forudsatte. Selv Venstres Medlemmer i Finansudvalget var paa det rene med, at man snarere burde forhøje end nedskære Bevillingerne til Marinen, og de støttedes kraftigt fra konservativ Side. Det lykkedes da ogsaa i denne Omgang nogenlunde at hindre Sabotagen af vort Søværn; men *Hæren* maatte finde sig i alvorlige Beskæring, og naar de Konservative ikke modsatte sig disse, hang det bl. a. sammen med, at Regeringen havde bebudet et Forslag om Revision af 1922-Ordnningen. Man slog sig derfor foreløbig til Ro og godkendte Sabotagen, saa der i alt — men næsten udelukkende paa Hærens Bekostning — sparedes ca. 6 Mill. Kr.

Venstre var dog ved at blive betænkelig. I Finanslovsforslaget 1928—29 forhøjede

Regeringen paany de militære Udgifter for at naa, hvad Finansminister *Neergaard* kaldte »et Normalbudget i Henhold til Forsvarslovene af 1922«. Man maa imidlertid ikke tro, at Lovenes Krav derved blev opfyldt. »Normalbudgettet« tilsigtede kun at dæmme op for yderligere Forfald af vore Værn. Enhver maatte indse, at man ikke i Længden kunde køre videre med en Ordning, som man ganske stille negligerede, saa vi Skridt for Skridt nærmede os den fuldkomne Værgeløshed; men paa den anden Side skulde efter Venstres Mening den almindelige Nedskæringspolitik ogsaa ramme de militære Budgetter, og Partiet regnede med, at den udenrigspolitiske Situation var stabiliseret i en saadan Grad, at visse Reduktioner vilde være forsvarlige.

Hovedargumentet her var *Tysklands Optagelse i Folkeforbundet* (8. September 1926). Regeringen ventede, at dette vilde medføre en »hurtigere Udvikling af Landenes Nedrustning«. Men Maaned gik efter Maaned, uden at den længselsfuldt imødesete Nedrustningskonference blev til Virkelighed, og at Atmosfæren ikke netop var gunstig, viste bl. a. den mislykkede Flaadekonference i Genève (Juni 1927). Da Medlemmerne af Folkeforbundets Delegeretforsamling nogle Uger senere mødtes i den lille schweiziske By, var Forventningerne derfor ret stærkt neddæmpede, og man skiltes vitterligt uden at være naaet Nedrustningsspørgsmaalet et Hanefjed nærmere. Det er ubegribeligt, at vor Udenrigsledelse virkelig paa dette Tidspunkt troede »uden Overdrivelse« at kunne fastslaa, »at Folkenes Forbund er blevet en Faktor, som der i stadig stigende Grad maa regnes med i storpolitiske Forhandlinger og i kritiske Situationer«.

Denne falske Vurdering af Virkeligheden laa bag det »Forslag til Lov om Rigets Forsvar«, der blev fremlagt af Forsvarsminister *Brosen* den 30. November 1927. Men det var ogsaa bygget paa et andet og endnu stærkere Motiv: *Madsen-Mygdals* Krav om *Nedskæring!*

I Modsætning til alle tidligere Ordninger var den nu foreslaaede et rent og skært Regeringsforetagende. Der havde ikke forud været nedsat nogen Forsvarskommission, som kunde indhente Oplysninger fra Hærens og Flaadens øverste Autoriteter og bearbejde disse Oplysninger til Brug for Forslaget. Ved den valgte Fremgangsmaade blev dette altsaa ene og alene et Udtryk for *Venstres* øjeblikkelige Militærpolitik, og skulde det have Udsigt til at gennemføres, maatte Venstre være villigt til en virkelig Realitetsforhandling. At de Konservative ikke afviste en saadan, lagde de fra første Færd for Dagen; men »Sagkundskaben maa høres«, sagde *Parkov* (16. December), »og dens Udtalelser maa gøres til Genstand for den nøjeste Prøvelse.«

Hertil havde Venstre dog ingen Lyst. Forsvarsminister *Brosen* havde ved Udarbejdelsen af Lovforslaget slaet sig til Ro med den Bistand, hans ministerielle Embedsmænd havde kunnet yde ham. Og saa havde han desuden søgt Raad hos Generalmajor *Birke*. *Birke* tog derfor Forslaget varmt i Forsvar — som Venstre-Landstingsmand! Som militær sagkyndig var han derimod tvunget til at tage lige saa bestemt Afstand fra det, og denne højst besynderlige Dobbeltstilling kostede ham med god Grund hans Landstingsmandat. Men Hemmeligheden var den simple, at Regeringen havde lagt sig fast paa et omtrentligt Beløb, der ikke maatte væsentligt overskrides, og hvortil Venstre altsaa følte sig partimæssigt bundet — uanset

Sagkundskaben. Paa dette Punkt maatte Konflikten mellem Regeringspartiet og de Konservative hurtigt bryde ud, ja, den var faktisk til Stede helt fra Begyndelsen.

Forslaget rummede visse Forbedringer, men i adskillige Henseender vilde dets Gennemførelse have gjort Hær og Flaade endnu mindre egnede til at løse deres Opgave, end de i Forvejen var. Nedsækering var og blev Hovedsagen. Det beregnedes, at Hæren fremtidig skulde klare sig med ca. 24 Mill. Kr., Flaaden med 13,1 og Luftvaabnet med 3,1. I alt skulde Forsvaret altsaa koste ca. 40,2 Mill. Kr., hvilket var ca. 5 Mill. Kr. mindre end Beløbene paa Finanslovsbudgettet 1926—27.

De Konservative Krav om Indhentning af sagkyndige Vota kunde dog ikke overhøres, og det viste sig, at disse var fuldkommen sønderlemmende. Chefen for Generalkommandoen og Chefen for Generalstaben (ingen anden end Generalmajor Birke!) sluttede deres Udtalelse (18. Februar 1928) med følgende: »Et saadant Forslag maa vi betegne som *uforsvarligt*, idet den deraf fremgaaende Hær vil være ude af Stand til at løse de Opgaver, som det ifølge Forslagets § 1 er forudsat, at den skal løse.« Og for Flaadens Vedkommende var Viceadmiralens og den fungerende Marinestabschefes Forkastelse (31. Januar 1928) lige saa kategorisk.

Men Cheferne for Hær og Flaade nøjedes ikke med en negativ Kritik. De benyttede Lejligheden til ogsaa at fremsætte positive Forslag — et »Generalernes Forslag« og et »Admiralernes Forslag«, denne Gang udarbejdede efter *indbyrdes Forhandling* mellem de to Værn. Det var ingenlunde Krav om en pludselig og stærk Oprustning, de gik i Breschen for, Forslagene var kun loyale Forsøg paa at opstille et Program »saa nær Mindstemaalet af det militært forsvarlige og holdbare som overhovedet muligt«. Generalerne beregnede, at Udgifterne til Hæren vilde kræve et aarligt Beløb paa ca. 31,3 Mill. Kr., og Admiralerne fikserede for deres Vedkommende et aarligt Flaadebudget til ca. 19,2 Mill. Kr. Hertil kom til Kystbefæstningen ca. 1,6 Mill. Kr. pr. Aar. Altsaa vilde de samlede aarlige Forsvarsudgifter andrage ca. 52,1 Mill. Kr. Skulde Flaaden reorganiseres i Løbet af 10 Aar, vilde Slutsummen blive ca. 57 Mill. Kr. pr. Aar.

Det Udvalg, Folketinget havde nedsat, fik ikke endt sit Arbejde, før Samlingen hørte op. Opfattelserne stod skarpt mod hinanden. Socialdemokraterne og de Radikale afviste enhver Tale om Regeringsforslagets Gennemførelse, de Konservative ønskede at naa saa nær op ad Sagkundskabens Standpunkt som muligt, og Venstre vilde ikke finansielt strække sig videre, end det *havde* gjort.

Imidlertid viste den storpolitiske Situation Tendenser til stærke Svingningsudslag. Den 27. August 1928 var »Kellogg-Pagten« blevet undertegnet i Paris af U. S. A., Storbritannien, Frankrig, Tyskland, Italien, Japan, Belgien, Czekoslovakiet og Polen. Den indeholdt »et klart Afkald paa Krig som et Redskab for national Politik« og vilde »forene Verdens civiliserede Nationer« i dette Afkald. Derfor opfordredes de øvrige Stater til at undertegne Pagten, og vor Regering gav med Glæde sit Tilsgagn, men maatte dog oppebie Rigsdagens Ratifikation, som først kom til at foreligge den 1. Marts 1929.

Betød Kellogg-Pagten noget reelt? Absolut ikke! Der var ikke en Stavelse i den, som ikke al Verden kunde billige — men heller ikke det fjerneste, som gav Anvisning paa, *hvorledes* Krig skulde kunne undgaas. Den var endnu langt mere end

Genève-Protokollen og Locarno-Traktaterne karakteristisk for 1920'ernes billige Ord-Organer, der svælgede i høje Principper, som ingen angreb, men forsagede de Afkald paa ubetinget national Suverænitet, der var nødvendige i Fredens Interesse. Da Folkeforbundets Delegeretforsamling fandt Sted i September 1928, stod Forhandlingerne naturligvis i Kellogg-Pagtens Tegn; men saa snart Problemer af statspolitisk Art dukkede op paa Dagsordenen, kørte man øjeblikkelig fast, og man fik heller ikke aftalt nogen Termin for Aabningen af den Nedrustningskonference, som nu havde været Længslernes Maal i baade Aar og Dag.

Paa denne Baggrund af gyldne Haab og magre Resultater genoptog Rigsdagen (9. Oktober) Forhandlingerne om den nye Forsvarsordning. I Mellemtiden var Stillingen blevet yderligere forkludret. For egen Regning havde Direktøren i Marineministeriet, Kontreadmiral *H. Rechnitzer*, udarbejdet et Forslag, der skulde kunne slaa Bro mellem Regeringspartiet og den forsvarsfjendtlige Opposition. Drevet af politisk Opportunisme og personlig Ærgerrighed nedbrød Hr. Rechnitzer ved sit Forslag det Princip om saglig Hæderlighed, der — alle Divergenser til Trods — havde været selvskrevet for hans Officerskammerater i Hær og Flaade, og Rygtet om det Rechnitzer'ske Forslag satte Sindene i voldsom Bevægelse. Den konservative Presse angreb ham med Lidenskab og understregede dels hans Mangel paa saglige Kvalifikationer, dels den abnorme Maade, hvorpaa han var blevet udnævnt til Kontreadmiral. De Radikale vejrede en virkelig værdifuld Støtte for deres maskerede Afrustningspolitik ved denne Plan, fremtryllet af en højtstaaende Flaadeofficer og ministeriel Direktør og hvilende paa »den Grundopfattelse, at Danmark kun har en *Bevogtningsopgave* at varetage ..., hvorimod der ikke vil komme til at paahvile dansk Militærvæsen nogen *Krigsopgave* i egentlig Forstand«. *Kærnen* i hans Forslag var altsaa det radikal-socialistiske. Gennemført i Praksis vilde det betyde en Knæsættelse af »Systemet Munch«, selv om der af Hensyn til Venstre var foreslaaet noget højere Beløb, end en Kapitulation efter Dr. Munchs Skøn nødvendiggjorde.

Hertil maa lægges den Kendsgerning, at Slutningen af 1920'erne virkelig var en Periode, hvori »Systemet Munch« havde Udsigt til at vinde adskillige nye Prose-lytter. Frygten for Luftbombardementer og for Gaskrig havde faaet Nerverne til at slaa Klik paa mange Mennesker, det Hørup'ske »Hvad skal det nytte?« lød med voksende Styrke rundt om i Landet, og netop i disse Aaringer tog den forsvarsnihilistiske Agitation mere og mere Panikken i sin Tjeneste, svælgede i rædselsvækkende Beskrivelser af al Verdens krigstekniske Raffinementer, og under Pres- sion af dette Hysteri skulde Venstre lodse en Forsvarsordning igennem — til halv Pris!

De Konservative forlangte, at Sagkundskabens, ikke Regeringens Forslag blev Udgangspunktet for Forhandlingerne. *Enten* en Nyordning, som man med frelst Samvittighed kunde sige god for, *eller* 1922-Ordningen gennemført efter Lovens egne klare Bestemmelser! Det blev med andre Ord Problemet for det nedsatte Udvalg at skabe Enighed mellem Venstre og de Konservative, hvis man ikke vilde have Spørgsmaalet ført over i Finanslovdebatten med de politiske Konsekvenser, som deraf kunde følge. Det konservative Folkeparti havde paa sit Landsmøde i Vejle (9.—10. November 1928) meget kraftigt taget Afstand fra enhver yderligere Øde-

John Stensballe (f. 1874) uddannedes som Ingeniør og blev Trafikminister i Ministeriet Madsen-Mygdal 1926-29, tillige Handelsminister 1928-29. Han havde fra 1920 haft Sæde i Landstinget, valgt af Venstre, blev Gruppens Formand og Rigsdagsgruppernes Næstformand i 1940 og var Medlem af Rigsdagspartiernes Samarbejdsudvalg fra dets Oprettelse i 1940. S. A. indvalgte han i Landstingets Finansudvalg.

John Christmas Møller (f. 1894) indvalgte i Folketinget 1920 af Det konservative Folkeparti, blev 1928 Rigsdagsgruppens Formand og 1932 Partiets Formand. Fra April—Oktober 1940 var han Handelsminister i Samlingsregeringen, maatte paa tysk Forlangende 1941 nedlægge sit Rigsdagsmandat og opgave alle sine partimæssige Tillidshverv, drog saa i Maj 1942 til London, hvor han valgtes til Formand for Det danske Raad.

læggelse af Forsvaret, og Partiets Vinterkampagne havde staaet i dette Tegn. Maaske blev det nødvendigt at gaa til Valg paa Militærspørgsmaalet, udtalte *Christmas Møller* til »Nationaltidende« ved Udgangen af Aaret.

Denne faste konservative Politik gav Oppositionspartierne Haab om at faa Overtaget. Deres fortsatte »Greuelpropaganda« havde ikke været uden Virkning. Henvisninger til, hvad der kunde indvindes ved en kraftig Nedsækering af Militærudgifterne, viste sig heller ikke resultatløse. Og i taktisk Henseende stod Venstre meget svagt. Dets Forslag var sagligt set undervægtigt. I dets egne Rækker fandtes afgjorte Forsvarsvenner Side om Side med Folk, der helst af alt vilde en Overenskomst paa Grundlag af f. Eks. den Rechnitzer'ske Plan. Ogsaa mange Mellemstandpunkter var repræsenteret. Nogle vilde forhandle til højre, andre til venstre. Forvirringen var almindelig, og fast syntes kun eet at staa: Regeringen vilde *ikke* gaa med til et Beløb, der laa synderligt over, hvad den havde fikseret i Forslaget — ca. 40 Mill. Kr.

Under disse Omstændigheder var et Forlig med de Konservative udelukket. Disse havde oprindelig tænkt sig, at de vilde fremsætte Sagkundskabens Forslag som deres eget, men havde efterhaanden ladet sig presse ned til godt 46 Mill. Kr. Til Gengæld lykkedes det dem at faa Regeringsforslaget øget til ca. 42.3 Mill. Kr. Men dermed var ogsaa absolut Grænsen naaet. Forhandlingsløbet var kørt til Ende.

Den 25. Februar 1929 udsendtes der officiel Meddelelse om, at Forhandlingerne var sprængt. De to Partier fremkom derfor med hver sit Forslag: *Venstre* anbefalede en Vedtagelse af Regeringsforslaget til et samlet Beløb af 42,3 Mill. Kr. — *de Konservative*, som havde en tydelig Fornemmelse af, at de under Forhandlingerne var naaet langt under det absolut nødvendige, vendte tilbage til deres oprindelige Standpunkt: de foreslog en Ordning i væsentlig Overensstemmelse med den af Sagskundskaben foreslaaede og med et Budget paa 52,2 Mill. Kr. Begge Forslagene indleveredes til Udvalget, men kom ikke videre, fordi Situationen med eet ændredes.

Thi nu var det givet, at en ny Forsvarsordning ikke kunde blive vedtaget, inden Finansaaret løb ud. De Konservatives klare Udtalelser om, at de i saa Fald vilde stille Ændringsforslag ved Finanslovens 3. Behandling, saa 1922-Ordningen kunde gøres effektiv, maatte under disse Omstændigheder træde i Kraft. Den 15. Marts afleveredes de Konservatives Ændringsforslag til Finansloven. I Samtaler med Statsministeren og Forsvarsministeren Dagen efter blev de pure afvist, de to Partier kunde ikke finde nogen Fællesbasis, og Kampen mellem dem maatte derfor føres videre under Finanslovbehandlingen.

Her foregik den endelige Sprængning den 21. Marts 1929. De Konservatives Ændringsforslag til de militære Budgetter forkastedes med 117 Stemmer mod 28, og da de derefter undlod at stemme for Finansloven som Helhed, faldt denne med 52 Stemmer mod 45. Dagen efter blev der udskrevet Nyvalg til Folketinget.

III

Valget skulde afholdes den 24. April 1929, og den forudgaaende Kampagne blev af en Art, som søger sin Lige. Med alle Midler prøvede Oppositionspartierne paa at skræmme Befolkningen fra et positivt militærpolitisk Standpunkt. Man anstrengte sig for — aandeligt talt — at »gasforgifte« Vælgerne. Sluttede man ikke op bag de Radikale og P. Munch, vilde det danske Folk under en kommende Krig gaa sin totale Udslettelse i Møde. For en væsentlig Del opnaaedes Hensigten. Valget gav de Radikale og Socialdemokraterne (+ Retsforbundet) 80 Mandater ialt, medens de Konservative og Venstre maatte nøjes med 66. Den 30. April traadte *Stau-ning* for anden Gang til som Statsminister og overlod Forsvarsministeriet til Afrustningens prøvede Tilhænger *L. Rasmussen*. Udenrigsminister blev *P. Munch*.

Forsvarsministeren betegnede dog selv det kommende Afrustningsforslag som et Forhandlingsgrundlag — ikke som et Ultimatum, og Sommeren gik uden større Begivenheder. Da Folkeforbundets Delegeretforsamling fandt Sted i September, bebudede Statsminister *Stauning* en vis »Omdannelse« af vore Værn og gjorde det paa en saadan Maade, at man i forskellige Kredse regnede med Muligheden af et Omsving for Socialdemokratiets Vedkommende. Et saadant var der imidlertid endnu ikke Tale om, og Afrustningsforslaget blev fremsat paa ny den 3. Oktober, hvorefter det sendtes i Udvalg.

Paa dette Tidspunkt optoges Sindene stærkt af Spørgsmaalet om en fælles nordisk Orientering, hvad Forsvarspolitikken angik. Sverige havde officielt givet den Uro til Kende, som man følte ved Tanken om et afvæbnet Danmark, og kendte svenske

Militærpolitikere som Major *Bratt* havde i Pressen motiveret Sveriges Ængstelse. En overordentlig omfangsrig offentlig Debat var dermed sat i Gang — i Danmark afspejlende Partiernes i Forvejen fastslaaede Holdning, i Sverige præget af højst forskellige, men ikke strengt partibundne Meninger. Under Finanslovdebatten i Efteraaret 1929 foreslog *Christmas Møller* internordiske Drøftelser af militærpolitisk Karakter og fandt Tilslutning dertil fra Venstre, men afvistes kategorisk af P. Munch og Alsing Andersen. Noget klart udformet Program for en samnordisk Forsvarspolitik fandtes ikke heller. Ingen af Tankens Tilhængere vovede at foreslaa et ligefremt Forsvarsforbund.

Større Betydning havde derfor Anstrengelserne i Vintermaanederne for at faa et Forlig mellem Regeringspartierne og Venstre i Stand. Det strandede foreløbig, i Hovedsagen paa Spørgsmaalet om Værnepligten, som baade Socialdemokrater og Radikale vilde have afskaffet; men Arbejdet paa at finde en Formel til Udjævning af Uoverensstemmelserne blev ikke opgivet, og det vældige nationalsocialistiske Gennembrud ved de tyske Rigsdagsvalg den 14. September 1930 kølnede ikke heller Parternes Iver. »Social-Demokraten« tilraadede, at man ikke tog denne Begivenhed »for højtideligt«, og Forsvarsministeren fandt, at den »snarest af alt tvinger os ind paa snarest muligt at søge Afrustningen gennemført«. Derfor troppede han atter (9. Oktober) op i Folketinget med sit Afrustningsforslag, og de Konservatives Advarsler imod en saadan Letsindighed, samtidig med at hele Sydhimmelen sortnede, afvistes af den radikale *Jesper Simonsen* som »uansvarlig Tale«. I Ly af Regeringspartiernes voluminøse Optimisme fortsattes Forhandlingerne da uanfægtet med Venstre; men heller ikke nu kom der noget ud af dem, og en foreløbig Afbrydelse fandt Sted den 3. Februar 1931. Udvalget afgav godt tre Uger senere sine Betænkninger, og Spørgsmaalet debatteredes atter i Folketingssalen. Den 11. Marts vedtoges Afrustningsforslaget for anden Gang (77 Stemmer mod 66) og sendtes derpaa op i Landstinget.

Det var dog en stiltiende Forudsætning, at det nu skulde begraves. Til Gengæld skulde Landstingets Venstre sætte alt ind paa at bane Vej for en Nyordning af Forsvaret, som ogsaa Folketinget kunde acceptere, og til den Ende havde Venstrepressen kort forud offentliggjort Admiral *Rechnitzers* tidligere omtalte »Forsvars«-Plan — i sig selv et Vidnesbyrd om, at Partiet befandt sig godt paa Vej i Retning af »Systemet Munch«. Venstre, erklærede *Niels Neergaard*, turde nok tage Ansvaret for »en væsentlig Nedsættelse« af vore Forsvarsudgifter, og i Landstinget blev Arbejdet paa en Nyordning overladt til et Underudvalg under Ledelse af Venstremændene *Stensballe* og *Hauch* og med et paa Forhaand fastlagt Budget, der for Hærens Vedkommende (Kystforsvaret fraeregnet) ikke maatte overstige 21,5 Mill. Kr., for Flaadens (Kystforsvaret iberegnet) 9,5 Mill. Kr. Altsaa skulde de samlede ordinære Forsvarsudgifter i det højeste beløbe sig til 31 Mill. Kr., hvortil kom visse ekstraordinære Udgifter til Materialeanskaffelser, Nybygninger og lignende.

At disse snævre økonomiske Rammer ikke tillod Opstillingen af et virkeligt Forsvar, var givet. Viceadmiral *Wenck* afslog derfor en Henstilling om at være behjælpelig med Udformningen af et Flaadelovsforslag, og Hvervet blev saa i Stedet overdraget til Admiral *Rechnitzer*. For Hærens Vedkommende paatog derimod Ge-

neralløjtnant *With* sig at udarbejde Hærlovsforslaget; men han understregede, at det ringe Aarsbudget nødvendiggjorde, at man koncentrerede Forsvaret paa det Punkt, som ogsaa strategisk set var det betydningsfuldeste: *Sjælland med København*. I hans Udkast var derfor største Delen af Hærens Slagkraft samlet Øst for Storebælt. Men dette stred imod *Politikernes* Opfattelse. Disse vilde have lige store Styrker placeret paa begge Sider af Bæltet, og de fastholdt — inspireret af P. Munch — dette Forlangende, skønt Generalen erklærede det for »sagligt uforvarsligt« og fralagde sig ethvert Ansvar for den kommende Ordning, bortset fra dens tekniske Enkeltheder. Det Hærlovsudkast, som Underudvalget færdigtredigerede den 1. Februar 1932, afveg da paa en lang Række Punkter fra Generalkommandoens Forslag, og først en fornyet, skarp Kritik fra General *Withs* Side fremtvang visse Ændringer i den af ham ønskede Retning; men det *fundamentale* i Generalkommandoens og Generalstabens Betragtning — *Sjælland* som den strategiske Hovedposition og Styrkefordelingen foretaget paa Grundlag heraf — interesserede ikke de *Herrer* Politikere. Her maatte P. Munch antages at vide bedre Besked!

Resultatet blev en overmaade stærk Reduktion af den aarlige Rekrutstyrke, en Nedsækering af Bataillonsantallet fra 35 til 24 og en Opstilling af kun 1 Division paa hver sin Side af Storebælt. I teknisk Henseende bragte den nye Ordning derimod ikke faa Fremskridt, takket være General *Withs* Initiativ. Hovedmanglerne var, at *København savnede et Luftforsvar, og at Hæren var for lille*. Hvis man i *rette Tid* fik trukket jyske Regimenter over paa *Sjælland*, vilde denne Ø bedre end hidtil kunne forsvares; men *Jylland-Fyn* vilde være prisgivet, og for et Grænseforsvar vilde der praktisk talt ikke være nogen Mulighed.

Flaadelovsforslaget skulde ogsaa omfatte Kystbefæstningen, der forudsatte et aarligt Budget paa 1,5 Mill. Kr. Til Flaaden selv fandtes altsaa kun 8 Mill. Kr. — *mindre* end den Sum, Afrustningsforslaget havde regnet med! Deraf fulgte, at Flaaden ingen Artilleriskibe kunde faa, og en Flaade uden Artilleriskibe var uden virkelig Kampværdi — netop, hvad Regeringspartierne ønskede, og hvad Admiral *Rechnitzer* var parat til at godkende. I Januar 1932 var hans Forslag færdigt. Søløjtnantselskabet — Marinens autoritative Organ — sønderlemmede det i en *Pièce*; men det anfægtede ikke Politikerne. Paa den *Rechnitzer'ske* Basis forelagde Stensballe den 16. Marts de færdige Forslag vedrørende Hærens og Flaadens Ordning.

En Gennemgang af Landstingets og Folketingets Debatter om Lovforslagene giver Læseren ligefremme Kuldegysninger. *Saa dyb* Ansvarsløshed, *saa megen* Uærlighed og *saa stor* Trang til partipolitiske Fiduser kunde altsaa i det Herrens Aar 1932 besjæle den danske Rigsdag, naar et for vor Frihed og Selvstændighed saa vitalt Spørgsmaal som Forsvaret stod paa Dagsordenen! Reelt var Forhandlingerne uden fjerneste Interesse. I Landstinget vedtoges Forslagene ved tre Behandlinger paa een og samme Eftermiddag (18. Marts), i Folketinget spenderede man to-tre Dage paa Ordningen (21.—23. Marts) og skød formelt et Udvalg ind mellem 1. og 2. Behandling. Med 108 (Hærloven) og 109 (Søværnsloven) Stemmer mod 17 (de Konservative) vedtoges Lovene og sendtes til Statsraadet, hvor de fik Kongens Underskrift (23. Marts). Den 1. April traadte de i Kraft.

Gik man de vedtagne Love efter, opdagede man, at de oven i Købet paa væsent-

Hjalmar Rechnitzer (f. 1872) har haft en Karrière som altid har vakt stille Forundring. Han traadte ind i Flaaden som Kadet 1892 og blev Sekondløjtnant fire Aar efter. Gjorde aktiv Tjeneste indtil 1917, bl. a. som Chef for Undervandsbaadsflotillen (fra 1914) og for Marinens Flyvevæsen (fra 1915); men i 1917 udnævntes han til Kontorchef i Marineministeriet og slap dermed den levende Forbindelse med Værnet, han som aktiv Officer havde haft. Han forfremmedes alligevel i 1921 til Kommandør og blev 1923 Direktør i Ministeriet. Fra 1919 havde han staaet udenfor Nummer i Søofficerskorpset og kunde som saadan ikke vente Forfremmelse. Til Trods herfor blev han 1925 Kontreadmiral, idet Forsvarsminister L. Rasmussen — efter Sigende uden Rechnitzers egen Foranledning — flyttede ham fra »uden for Nummer« til »overtalligt Nummer«. Da Flaadeordningen af 1932 udarbejdedes, fandtes i det vedtagne Udkast en Bestemmelse, som vilde umuliggøre Admiral Rechnitzers Udnævnelse til Viceadmiral. Bag Udvalgets Ryg foretog Landstingsmændene Stensballe og Hauch en Tilføjelse som *muliggjorde* Forfremmelsen, men kun faa antog at han vilde overtage en saadan Post. Man tog Fejl! Kort efter Lovens Vedtagelse tog den ansete Viceadmiral Wenck sin Afsked — og Rechnitzer knyttede Viceadmiralens Titel og Ansvar til Stillingen som Direktør i Marineministeriet. 1940 havde vi en Chef for Søværnskommandoen, der i 23 Aar ikke havde gjort aktiv Tjeneste i Flaaden.

lige Punkter afveg fra Underudvalgets Forslag. Udgifterne til Pensioner og Vente- penge var saaledes blevet holdt *inden for* de ordinære Budgetter, hvilket vil sige, at disses paa Forhaand fastslaede Beløb (31 Mill. Kr.) var blevet yderligere reduceret. Det var *Stensballe* og *Hauch*, som bag Underudvalgets Ryg havde foretaget denne Nedskæring. De havde endvidere Ansvar for, at der pludselig var blevet tilføjet en § 64, *hvorved Vejen kunde banes for Hr. Rechnitzers Forfremmelse til Viceadmiral!* Heller ikke om denne Tilføjelse havde Underudvalget faaet nogen Underretning. I Tingene gav »lex Rechnitzer« Anledning til overordentlig skarpe Indlæg fra konservativ Side. men de medførte selvfølgelig intet Bortfald af den famøse Paragraf. Dybt skuffet indgav den baade i Ind- og Udland højt ansete Viceadmiral Wenck sin Afskedsbegæring, og den helt ukvalificerede Hr. Rechnitzer blev hans Efterfølger. Saaledes muliggjordes det, at den, som i Krisedagene op imod den 9. April 1940 kom til at staa i Spidsen for Flaadeledelsen, blev en Mand, som aldrig i Praksis havde drevet det højere end til Flotillechef!

Endelig viste Debatten, at den »Enighed« mellem Venstre og Regeringspartierne

om Forsvarsordningen, der af Venstre selv betegnedes som Dagens Clou, ikke var en Styver værd. Regeringspartierne gik med til Ordningen, *udelukkende* fordi den betød en Besparelse, og de proklamerede højtideligt, at de ikke i nogen Henseende sagde god for den, men antog, den vilde gøre »Vejen mere farbar for Afrustningsforslaget«, som derfor vilde blive fremsat paa ny. Og selvfølgelig skete dette ogsaa: den 5. Oktober 1932 laa Regeringspartiernes Afrustningsforslag atter blanktpudset paa Tingets Bord — bl. a. med Forslag om en »Statsmarine« til 10,8 Mill. Kr. aarligt! Den 20. Oktober blev det vedtaget for tredje Gang af Folketinget — nu med 74 Stemmer mod 61 — hvorefter Jordefærden fandt Sted i Landstinget.

Jo, sandelig viste Venstres Forsvarsordning af 1932 sig baade militært, maritimt og politisk at være et Mesterstykke!

IV

Da Afrustningsforslaget denne Gang — som vor militærpolitiske Sølange — dukkede frem af Dybet, var Japan i fuld Færd med at tilrive sig Manchuriet. *Aggressionernes Tid var begyndt!* Men samtidig var endelig den berømte Nedrustningskonference blevet aabnet i Genève (2. Februar 1932). Allerede ved Sommertid viste den sig dog ganske impotent, og Folkeforbundets Delegeretforsamling ud paa Efteraaret var præget af dybtgaaende Pessimisme. Snart efter fulgte Urotegnet over alle andre: *Hitler greb Magtens Tøjler i Tyskland* (30. Januar 1933)! Paa dette Tidspunkt var Forsvarsminister Rasmussen gaaet af (24. November), og efter at den daværende Folketingsformand *H. P. Hansen* en kort Tid havde fungeret i hans Sted. overtog Statsminister *Stauning* selv den udsatte Post (31. Maj).

Naziststyrets Gennembrud havde medført en voldsom Agitation mod den danske Grænse, baaret frem af lokale Hedsporer i Holsten og Sydslesvig og hektisk besvaret af nordslesvigske Hjemmetyskere. Naturligvis blev den danske Reaktion meget stærk. Den samlede danske Presse tog Kampen op, Demonstrationer fandt Sted i danske Havne mod det forhadte Hagekorsflag, og Slagsmaal udspilledes i Gaderne mellem Nazister og Kommuniste eller Socialister. Flere Bedsteborgere advarede besindigt imod at tage saa hidsigt Parti — de færreste »ansvarlige« Personligheder indsaa, at Neutralitet over for det nazistiske Angreb paa enhver Form for menneskeværdig Tilværelse vilde være at forraade de Værdier, hvorpaa Hjem og Samfund hvilede. Man stolede alt i alt paa Hitlers Forsikringer om sin Fredsvilje og følte sig smigret af hans overstrømmende Kærlighed til det »nordiske«. Endog en Mand som *Christmas Møller* fandt, at det nye tyske Styre virkede mere beroligende end noget forudgaaende. Kun Nordslesvigerne selv, som havde Alvoren og Virkeligheden tæt inde paa Livet, og som vidste, hvor totalt blottet Grænsen var for danske militære Styrker af Betydning, følte sig stærkt urolige. De krævede paa store Folkemøder Grænsen sikret og sendte en Deputation til Kongen, Statsminister Stauning og Forsvarsminister *H. P. Hansen* (27. April), men noget som helst Resultat opnaaede de ikke af deres Anstrengelser. At skaffe bare en Grænsedækning ved en Styrke paa 1200 Mand som foreslaaet af Generalkommandoen vilde for det første

komte den grupvækkende Sum af 3 Mill. Kr. pr. Aar, og for det andet vilde det efter P. Munchs Opfattelse være i allerhøjeste Grad farligt saaledes at vække Tysklands Mistillid! Vi sov jo trygt og roligt for aabne Døre. Der var ingen Grund til at lukke dem, fordi det tordnede i Syd!

Socialdemokratiet begyndte alligevel at vise sig mindre overbevist om Rigtigheden af de Munch'ske Teorier. Man var klar over, at Tyskland satte en kæmpemæssig Oprustning i Gang, og allerede om Efteraaret hejstes Stormsignalerne i Forholdet mellem Det tredje Rige og Østrig. London og Paris protesterede, sekunderet af Washington, i Berlin mod enhver Form for tysk Oprustning; men til Gengæld trak Tyskland sig tilbage fra Nedrustningskonferencen og erklærede, at det vilde udtræde af Folkeforbundet (14. Oktober). Det var netop paa dette Tidspunkt og inspireret af den almindelige Utryghed, at den socialdemokratiske Ordfører, *Hans Nielsen*, talte om, hvor taabelige Arbejderne maatte være, hvis de ikke »vilde værne og forsvare dette Hus [Danmark], hvis Voldsmænd brød ind i det« — ganske vist uden med et Ord at kritisere 1932-Ordningen, ved hvis Hjælp man hverken kunde værne eller forsvare noget. Udtalelsen var da slet ikke moralsk forpligtende. Og de øvrige socialdemokratiske Indlæg viste ligeledes, at man endnu havde lang, lang Vej til Erkendelsens Tipperary. Flertallet af Partifællerne var næppe kommet i Skred — Stauning, hvis Opfattelse var helt afhængig af Munchs, slet ikke. De »nye Signaler« øjnedes egentlig kun i dette, at man nu stemplede Pacifismen som »det bare Præstepæk, en i Bund og Grund usocialistisk Tanke« (*Hedtoft-Hansen*), hvilket selvfølgelig vakte den største Sensation i Radikalernes Lejr.

De spæde Spirer af en vaagnende Realitetssans blandt Socialdemokraterne blev mødt af mange Forsvarsvenner, saaledes ogsaa af Generalløjtnant With, med overdreven Optimisme. Man kunde ikke tro, at Fugerne mellem Politikeres Ord og disses faktiske Indhold var blevet i den Grad løsnet, som Tilfældet var. Desuden maatte de stadig alvorligere Budskaber udefra bringe Partiet til Fornuft, syntes man. Den almindelige europæiske Oprustning var nu en Kendsgerning, Nedrustningskonferencen derimod en total Fiasko, Jødeforfølgelsen i Tyskland afslørede Regimets utrolige Brutalitet, og Østrigs Selvstændighed blev mere og mere udhulet, takket være Hitlers systematiske Brug af gemene 5. Kolonner. Dollfuss myrdedes ved Sommertid (25. Juli 1934), og England proklamerede, at nu ogsaa *det* maatte sætte Rustninger i Gang paa langt Sigt. Til Frankrig, som rystedes af indre Uro og politisk Korrup-tion, kunde ingen Nation med Tryghed sætte sin Lid. Hvilket Øjeblik som helst kunde Begivenhederne tage Magten fra Menneskene.

Under disse Omstændigheder vedtog *vort Socialdemokratis Hovedstyrelse, Rigsdagsgruppe og Redaktører officielt et Brud med Tanken om den isolerede danske Afrustning* (23. Maj). Paa den anden Side fandt de ingen Anledning til »at gaa ind for Rustningsforøgelse«, og nogen Erstatning af Bevogtningsprincippet med det klare Forsvarsprincip fandt ikke Sted. Derfor dæmpede denne socialdemokratiske Udtalelse heller ikke Befolkningens voksende Ængstelse. Den 7. August modtog Stauning Det konservative Folkepartis Tilsagn om ubetinget Støtte til Gennemførelse af Hærledelsens Krav, men det interesserede ikke i mindste Maade Statsministeren. Lige saa afvisende stillede han sig til en Tanke, der debatteredes livligt i

Offentligheden baade her og i Sverige: et dansk-svensk Samarbejde til Sundets Forsvar. P. Munch fastslog i Folketinget (8. November), at Regeringen stadig stod samlet om »en Opgivelse af Krigsrustningen«, og han advarede imod »at give Sund og Bælter en større militær Interesse, end de i Forvejen har« — Udtalelser, som *Staaning Dagen* efter bekræftede.

Statsministeren søgte ligeledes at vanskeliggøre en aaben Diskussion af *Flaadens Elendighed*. Allerede i 1933 havde han halvt om halvt truet Folketingsmand, Orlogskaptajn *Westermann* med Disciplinærundersøgelse, fordi denne i Tinget havde redegjort for Marinens katastrofale Mangler. og lidt senere blev det Flaadens Personel forbudt korporationsvis eller flere i Forening at udtale sig om den gældende Ordningens Virkemaade og Værnets hele Tilstand. Alligevel tvang Forholdene omsider *Staaning* til at nedsætte et sagkyndigt Marineudvalg (Juli 1934); men til Gengæld sørgede han som dettes usagkyndige Formand for, at det praktisk talt intet Arbejde udrettede. Da man naaede Udgangen af 1935, var der gaaet ni Maaneder, siden Udvalget sidst havde været samlet!

Uden for det ministerielle Soveværelse saa man det ene Tegn efter det andet paa Krigens Anmarch. Den 12. Marts 1935 forkyndte Göring officielt, at Tyskland — uanset sine traktatlige Forpligtelser — vilde skabe en mægtig Luftstyrke. Fire Dage senere gennemførte Hitler den almindelige Værnepligt — ligeledes et aabenlyst Traktatbrud. Frankrig blev stærkt foruroliget, og Nervøsiteten steg, da England — til Trods for Tysklands Opræden — indlod sig paa Forhandlinger i Berlin, hvor nu Hitler krævede Ret til ogsaa at opruste til Søs. Italiensk Frygt for, at Østrig skulde blive slugt af Nazisterne, som saa vilde staa ved Brenner, var Baggrunden for de engelsk-fransk-italienske Drøftelser i *Stresa* (11.—14. April), hvor man besluttede at støtte en kraftig fransk Protestpolitik, der skulde fremføres i Folkeforbundet, og da Raadet samledes i April *vedtog samtlige Magter med Undtagelse af Danmark en skarp Fordømmelse af de tyske Traktatbrud*.

P. Munchs »Stemmer ikke« blev baade i England og Frankrig opfattet som Udslag af Danmarks Frygt for den vaagnende tyske Stormagt. Anden Forklaring var heller ikke mulig. Og dog var der een Fare, som var endnu større: den at lukke Øjnene for, at vi styrede mod det fuldstændige internationale Anarki, hvor Ret kunde krænkes og Traktater brydes og Løfter sviges, *uden at de, som var Gangsterne Ofre, stillede sig ubrydeligt solidariske til Bekæmpelse af dette Barbari*. Gik man splittede ind i Lovløshedens Periode, havde man kun ringe Udsigt til at kunne trodse de onde Magter. Undskyldningen for P. Munchs Brud paa Solidariteten maa søges deri, at de øvrige Magters Fællesskab i Virkeligheden kun var et Skin. Skulde Fællesskabet for Alvor sættes paa Prøve, vilde det briste. Enhver vilde da handle paa egen Haand for længst muligt at undgaa Risikoen ved en fælles Folkeforbunds-politik.

Det var ogsaa det, som hændte nu. Frankrig sluttede i Maj Maaned Aftaler med Rusland og Czekoslovakiet om gensidig Hjælp i Tilfælde af uprovokerede Angreb, og England genoptog sine Flaadedrøftelser med Tyskland, resulterende i en tysk-engelsk Flaadeoverenskomst (18. Juni), hvorved det tredje Rige fik Ret til at bygge en Marine med en samlet Tonnagemængde paa 35 % af den engelske. *Uden Hensyn*

til Versailles-Traktatens øvrige Underskrivere havde Storbritannien altsaa godkendt endnu et tysk Brud paa Traktaten, og i Praksis havde det likvideret sine Interesser i Østersøen, som herefter vilde ligge under tysk Supremati! For os var denne Udvikling i højeste Grad skæbnesvanger. Vor Position havde hidtil været farlig nok. Nu blev den med eet Slag mange Gange værre.

Det er derfor ogsaa indlysende, at Begivenhederne i Forsommeren 1935 gjorde et meget stærkt Indtryk paa den danske Offentlighed. Alligevel stemples de talrige Forsvarsmøder, der holdtes Landet over, som »en reaktionær militær-chauvinistisk Agitation«, og Spørgsmaalet om at værgе Landets Frihed betegnedes som en Sag, der kun vedkom »ansvarlige Folk«. Disse indrømmede i al Stilhed, at Hitlers Fredsforsikringer ikke var en Bønne værd, men de saa ingen anden Mulighed for at bremse ham end »et stærkt, enigt Genève« — hvor man for eget Vedkommende kunde fraskrive sig enhver Forpligtelse til at yde noget Offer, i Haab om, at de andre vilde klare Ærterne. Mand og Mand imellem fablede man om »den rigtige Stauning«, der »saa at sige var født med Bøssen paa Nakken«. Han skulde kun have den fornødne Tid til at vise sit sande Sindelag, for »det er ikke saadan at galopere med en Dr. Munch paa Ryggen«. Det var en total Vildfarelse. Stauning var lige over for P. Munch aldeles uselvstændig i sin Opfattelse af storpoltiske og militærpolitiske Problemer. Kun paa rent underordnede Punkter kunde der opstaa Divergenser imellem dem, fordi Statsministeren indsaa, at den jævne socialdemokratiske Vælger faktisk var ved at blive urolig over Udviklingen. »Den Tanke, at man hellere vil sætte Livet til i en haabløs Kamp ved vor Grænse end underkues f. Eks. af Nazisterne, er slet ikke [længere] fremmed inden for den danske Arbejderstand«, klagede den radikale *Hassing-Jørgensen*.

Ved *Socialdemokratiets Partikongres i Aalborg* i Juni 1935 slog Stauning stærkt paa de nationale Strengе, men uden i mindste Maade at tage positivt Standpunkt til Forsvaret. Det Manifest, der blev Kongressens Resultat (24. Juni), kunde i den Henseende være kontrasigneret af Dr. Munch. Man anbefalede kun »visse Ændringer« i den gældende Forsvarsordning, saa denne bedre kunde »tilpasses« til Landets Bevogtningsopgaver. Ubegribeligt nok var der adskillige, som af Aalborg-Manifestet læste en »Kursændring«. Sandheden var, at det officielle Socialdemokrati vedvarende stod, hvor det for længst havde placeret sig: som Garant for »Systemet Munch«.

Og heri fandt ingen Forandring Sted, skønt sidste Halvdel af 1935 bragte nye voldsomme Stormkast ved *Italiens Røveroverfald paa Abessinien* (4. Oktober). Folkeforbundsmagterne *saboterede* den kollektive Overholdelse af Pagtens Sanktionsbestemmelser, og ved Hoare-Laval-Planen (7.—8. December) forraadte man slet og ret Abessinien. Udenrigsminister Hoare faldt ganske vist paa denne lumpne Streg, og hans Efterfølger, *Eden*, vilde følge en fastere Politik; men saa rystedes ved Vinterens Slutning Grundlaget for det engelske Initiativ ved *Tysklands Sprængning af Locarno-Pagten* og dets samtidige nye Brud paa Versailles-Traktaten ved *Besættelsen af den demilitariserede Rhinzone* (7. Marts 1936).

Der blev i dette Halvaar jaget en Frygt i mange Danske, men vore »ansvarlige« Politikere syntes ikke afficerede af Begivenhederne. Folketingsvalget den 22. Oktober 1935 betød ingen Ændring, og *Alsing Andersens* Afløsning af Stauning som

Forsvarsminister (4. November) ikke heller. Da Oppositionspartierne under Finanslovdebatten spurgte Regeringen, om den ikke *nu* fandt det nødvendigt at gaa til en fordomsfri Drøftelse af vort Neutralitetsværn, erklærede Alsing Andersen, at han ikke saa nogen som helst Grund dertil — vi vilde jo ikke løse andet end »visse Bevogningsopgaver«, og dertil var den bestaaende Ordnings Rammer store nok (4. December). Hemmeligheden var selvfølgelig, at Alliancen med de Radikale spærrede enhver Mulighed for, at det socialdemokratiske Parti kunde foretage det Omsving, som dets Vælgerkorps var paa Vej til.

V

Inden for Oppositionen forholdt Venstre sig ret passivt. Derimod fremsatte Det konservative Folkeparti (20. Februar 1936) et Lovforslag om Anskaffelse af Flyvemateriel til 20 Mill. Kr. og om Nedsættelse af en hurtigt arbejdende Forsvarskommission, hvis Betænkning skulde være afgivet senest den 1. Oktober. Regeringspartierne satte sig bestemt imod Forslaget, og Venstre vilde heller ikke støtte det. Det begravedes i et Udvalg, som aldrig fik nogen Betænkning færdig.

Det var efterhaanden umuligt at lukke Øjnene for den *Krigstrusel*, som kom nærmere og nærmere. Tysklands seneste Traktatbrud førte til Vedtagelsen af en Protest, som paa fransk-belgisk Initiativ blev forelagt Folkeforbundsraadet; men videregaaende Planer fik Smaastaterne til at reservere sig (21. Marts), og Tyskland selv nægtede bestemt at lade sin Fremfærd indanke for Haagdomstolen (31. Marts). Man naaede da ikke et Skridt længere. En akademisk Fordømmelse af Nazisternes Rhinlandskup var komplet virkningsløs.

Den danske Generalkommando gennemlevede med bange Anelser disse truende Foraarsmaaneder. General *With* søgte gentagne Gange at gøre Regeringen begribeligt, at Tyskland hverken vilde eller kunde taale et militært Tomrum ved sin Nordflanke. Vi *maatte* foretage os noget, der skabte Garanti for, at vort Territorium ikke kunde udnyttes til Anlæg af Flyvebaser, hvorfra Tyskland kunde trues. Gjorde vi det ikke, »vil det medføre«, skrev Generalen, »at Danmark faar en Nazihær i Pension, saa længe Krigen varer, og den kan komme til at strække sig over flere Aar.« Paa et Møde i Københavns Grundejerforening (15. Maj) erklærede han, at *Danmark under en kommende Stormagtskonflikt sandsynligvis vilde blive besat*, hvis vi ikke i Tide søgte at afværge denne Katastrofe. »Politiken« blev yderst opbragt over en saa pessimistisk Udtalelse, og Forsvarsministeren udtalte sin Forbavselse over, at General With fandt det rigtigt at sige noget saadant.

Desuden »lysnede« det jo! Netop i Maj Maaned var Mussolini blevet færdig med at undertrykke Abessinien, og Magterne begyndte straks at hæve de (i sig selv ganske illusoriske) Sanktioner mod Italien! Denne fuldkomne Folkeforbundsfallit inspirerede syv »eksneutrale« Smaastater, blandt dem Danmark, til en Fællesudtalelse om, at *de fremtidig ikke vilde føle sig bundet af Sanktionsbestemmelserne i Pagtens § 16. »saa længe Pagten i sin Helhed kun gennemføres paa ufuldstændig og inkonsekvent Maade«* (1. Juli). *Solidaritetsprincippet* var dermed officielt forladt, og man

Den tyske Rigsdag indkaldtes pludseligt til et Møde den 7. Marts 1936, og Hitler proklamerede ved denne Lejlighed, at den fransk-sovjetrus-siske Pagt var direkte rettet imod Tyskland, hvorfor Locarno-Pagten var ophørt at eksistere, og han havde givet tyske Tropper Ordre til at rykke ind i den demilitariserede Zone ved Rhinen. Det var et aabenlyst tysk Traktatbrud, motiveret med et intetsigende Paaskud og foretaget paa et Tidspunkt, da den tyske Hærledelse endnu ikke vilde have kunnet imødegaa en international militær Sanktion. Men England var uforberedt, og Folkeforbundets Sanktionsbestemmelser var i Realiteten værdiløse. Hitler udnyttede Situationen — og tog triumferende Stikket hjem. — Billedet viser de tyske Tropper marcherende over Rhinbroen ved Köln.

maatte vende tilbage til det gammeldags *Neutralitetsprincip*, der baade formelt og reelt overlod det til den enkelte Stat selv at sørge for sin Sikkerhed.

Imidlertid bevirkede den mislykkede Sanktionspolitik, at Italien nærmede sig Tyskland og trak sig ud af Samarbejdet med England og Frankrig. Inden Udgangen af Juli var »Aksen Berlin—Rom« en Kendsgerning. Samtidig begyndte Danzig-Problemet at tone frem, og nede i Spanien fandt Militærrevolten, støttet af baade Tyskland og Italien, Sted (18. Juli). »Lysningen« fra den vaargrønne Maj var allerede glemt. Nye tordensvangre Skyer taarnede sig op Horisonten rundt. I September søgte man paa fransk Initiativ at besvære *noget* af den Uro, som den spanske Borgerkrig gav Anledning til, ved at nedsætte en *Ikke-Indblandingskomité*, repræsenterende 26 Stater, blandt dem Tyskland og Italien, som sad til Halsen i Indblanding, og Rusland, der heller ikke holdt sig tilbage. Det storpolitiske Hyklerti satte Rekord ved Komiteens Møder. Hele den moralske Opløsning, som havde kendetegnet de seneste Aar, var ved at slaa ud i Blomst. Høsten nærmede sig.

Men vor hjemlige Regering lod sig ikke forurolige. Ved et socialdemokratisk Stævne i Sønderborg (9. August) udtalte Statsminister *Stauning*, at vi havde »faaet forskellige Tilkendegivelser om, at der ikke findes berettiget Grund til Frygt«, og

blandede vi os kun ikke i andre Nationers Sager, kunde vi nære »Forventning om, at samme noble Adfærd vises over for os«; thi »vi vil ikke tro paa Nødvendigheden af en Forberedelse til krigsmæssige Operationer«. Tænk, at Mennesker kan have saa stærk en Vilje!

Efteraarets Landstingsvalg gav Regeringspartierne 39 Mandater mod Oppositionens 37. Den radikal-socialistiske Alliance havde altsaa faaet Overtaget i begge Rigsdagens Ting. De »Overvejelser« og »Undersøgelser« vedrørende enkelte »tekniske Mangler« ved Værnene, som var blevet bebudet paa Aalborg-Kongressen, maatte omsider kunne afsluttes. *Generalkommandoen blev holdt helt uden for enhver Drøftelse.* Alsing Andersen følte sig tilstrækkeligt hjulpet, naar han tyede til den marineministerielle Direktør (inaktiv Officer i 19 Aar) og den krigsministerielle Direktør (inaktiv Officer i 15 Aar)! Aldrig tidligere var vor militærpolitiske Situation blevet »overvejet« i den Grad letsindigt og ansvarsløst.

Over alt i Verden søgte man at forberede sig paa, hvad der *maatte* komme. Tysklands kolossale og langt fremskredne Krigsforberedelse var den centrale Kendsgerning. Vilde man modstandsløst lade sig knuse, naar Hitler satte sin Dødsmaskine i Gang, eller vilde man møde den med dens egne forfærdelige Midler — *det* var Problemet! Men Tiden var knap! Klokken var ved at falde i Slag! »Opsættelsens, de halve Forholdsreglers, de smertestillende Midlers, Forbløffelsernes og Forsinkelsernes Æra er ved at være forbi,« sagde Churchill (12. November); »nu er Konsekvensernes Tid inde!«

Det var paa dette Tidspunkt, Italien og Tyskland anerkendte den spanske Oprørsregering (18. November), ligesom Italien anerkendte Japans manchuriske Rov og Japan Italiens abessinske (28. November). Endelig var det Tidspunktet for et nyt tysk Brud paa Versaillesfredens Bestemmelser, denne Gang vedrørende den internationale Kontrol med den mellemeuropæiske Flodtrafik (14. November). Udefra lød Varselsraabene til os. »Inden 48 Timer efter Udbruddet af en europæisk Krig kan Danmark besættes af tyske Tropper,« skrev »Sunday Chronicle« (15. November). »En sensationshungrende engelsk Søndagsavis«, svarede man fra vor Side. Fantasterier! Krigshetz! Hvorfor skulde i det hele taget Danmark blive angrebet?

Ved Aarets Udgang havde man Fornemmelsen af, at der herskede en vis *Spænding inden for Regeringen*. Socialdemokraterne vilde aabenbart gaa videre m. H. t. »tekniske Forbedringer« af Værnene, end Dr. Munch kunde billige. Statsministeren og Forsvarsministeren var endelig ved at finde deres egne Ben; men Finansminister H. P. Hansen støttede Dr. Munch, og »Overvejelserne« kunde tilsyneladende ikke blive endt. I en Nytaarsudtalelse erklærede Stauning, at vi vilde *hindre* et Neutralitetsbrud, »saa langt Evnerne rækker«. Det sagde ikke meget; men Tonen havde ligesom faaet en anden Klang. Og selv det radikale Pressesekretariat viste Tegn paa Forstaaelse af, at Forholdene var ved at ændres. Principielt vilde man ikke opgive »Bevogtningsteorien«, ikke høre Tale om nogen »dansk Oprustning«; men paa den anden Side indsaa man Umuligheden af at faa de militære Bevillinger yderligere nedsat, hvis ikke »Demokratiets Front skal sprænges«. Blandt Socialdemokraterne havde der nemlig vitterligt fundet en »Mentalitetsforskydning« Sted.

Forsvarsministeriet havde i August 1936 udformet de »Direktiver«, efter hvilke

Den 17. Oktober 1933 havde Statsminister *Stauning* en opmærksom, men yderst skeptisk Tilhører i Folketinget: Generalløjtnant *With*. — Hvorledes kunde der blive Mening og Sammenhæng i disse Udtalelser, som Statsministeren fremsatte? Landegrænsen mod Syd skulde selvfølgelig værnes, sagde han, det var »Nordens Grænse«, og et Overgreb mod den vilde være »Nordens Sag«. Alligevel vilde det danske Afrustningsforslag blive fremsat paa ny, fortsatte han, og hvad General *With* havde sagt om vor Ungdoms fysiske og aandelige Udvikling gennem en Uddannelse omtrent som Landstormens, havde ingen aktuel Interesse. — Man forstaar godt, at Generalen oppe i Tilhørerlogen foldede Hænderne og lod et svagt ironisk Smil spille omkring Munden.

de »tekniske Forbedringer« skulde søges gennemført. Hær og Flaade skulde indrettes paa Bevogtning af Grænsen og Kysterne, men ikke alene ved Inspektion af disse Strøg, ogsaa ved »Afvisning af Forsøg paa at benytte dansk Territorium, hvor Mulighed for en saadan Afvisning maatte foreligge«. Generalkommandoen fik, som tidligere nævnt, ingen Anelse om disse Direktiver — Søværnskommandoen fik dem derimod forelagt (fordi Marineministeriets Direktør jo tillige var Viceadmiral), og den udtalte kort og godt (15. September), at »man ikke inden for den nuværende økonomiske Ramme er i Stand til at foreslaa en Ordning, som kan anses for militært forsvarlig til Løsning af de stillede Opgaver«. Hertil føjede Marinestaben (18. December) det ikke mindre fyndige: »Et saa svagt Søforsvar som det omhandlede vil gøre den samlede danske Forsvarsordning i alt væsentligt illusorisk«! Alligevel fortsatte Ministeriet sit Arbejde med de fornødne Lovudkast, og da man havde afsluttet det ved Nytaarstid, gav man for Skams Skyld Generalkommandoen 16 Dage til Gennemgang og eventuel Kritik af dem (2. Januar 1937). Det blev til et selvstændigt Hærlovsforslag, fordi »Opgaven — at kvalitetsforbedre, herunder materiel-

forsyne den bestaaende Hær inden for den givne, snævre økonomiske Ramme — er ganske uløselig«. Baade Søværnskommandoen og Generalkommandoen skrev imidlertid til Ministeriets Papirkurv, Regeringsforslagene blev fremlagt den 4. Februar, og de tilsigtede det fuldkomment mirakuløse: at »sanere« Hæren ved en Udgiftsstigning paa bare ca. 380.000 Kr., medens Flaaden for at blive lige saa lykkelig maatte kræve 975.000 Kr. mere end i Finansloven 1937/38 forudsat! Og vel at mærke: Forsvarsministeren tænkte nu virkelig paa at anvende Værnene til regulær *Kamp*. Der var ikke længere kun Tale om ren Bevogtning eller om dette at jage irregulære Bander tilbage over Grænsen; nej, Hær og Flaade skulde ogsaa yde »en vis Beskyttelse mod andre Neutralitetskrænkelser, naar disse er af en saadan Karakter, at der foreligger rimelig Mulighed for deres Afvisning, idet vi selvfølgelig baade af nationale og internationale Grunde maa søge at undgaa, at vort Territorium udnyttes af krigsførende Parter«. Disse Ord i Alsing Andersens Forelæggelsestale var det første nogenlunde klare Vidnesbyrd om, at det danske Socialdemokrati var ved at naa frem til et positivt forsvarsvenligt Standpunkt. Den citerede Passus dækkede helt, hvad det *svenske* Socialdemokrati havde udtalt i en Kommissionsbetænkning af 1936. Men desværre — Lovforslagene selv svarede ingeniunde til et positivt Program, og Aarsagen til denne Disharmoni mellem Praksis og Teori var og blev Makkerskabet med det radikale Parti. Dr. Munch havde for sidste Gang haft Held til at hindre en rationel Løsning af vort Forsvarsproblem.

Under Lovforslagenes Behandling indhentedes der paa konservativ Foranledning Responsa fra Værnene, som viste, hvor utilstrækkelige de opstillede Budgetter var, forudsat at den af Regeringen stillede Opgave skulde blive løst. For første Gang — kan man godt sige — tog Generalkommandoen virkelig Bladet fra Munden og foretog sine Beregninger uden at skele til det politisk opportune. Resultatet blev, at den gennemhaanedes af Regeringspartierne, og heller ikke Oppositionen vovede at gaa i Brechen for dens Synspunkter, selv om de Konservative fremsatte økonomisk inere vidtgaende Forslag end tidligere. Ved 2. Behandling (15.—16. April 1937) blev Debatten adskilligt skærpet, de Konservatives Forslag forkastedes, og 3. Behandling (20. April) var en ren Ekspeditionssag. Haabet om »en bred, demokratisk Overenskomst« var bristet, Venstre undlod at stemme og de Konservative stemte imod. Paa den Maade vedtoges Regeringens Hærlovsforslag med 71 Stemmer mod 27 og dens Søværnslovsforslag med 70 Stemmer mod 28. Da Landstinget fik Spørgsmaalet til Behandling, var Udfaldet berøvet enhver som helst Interesse. Den 5. Maj faldt Vedtagelsen med 38 Stemmer mod 15, og to Dage senere underskrev Kongen Lovene, som straks traadte i Kraft. *Det teoretiske Grundlag var lagt for de Værn, med hvilke vi kom til at møde Katastrofen knap tre Aar senere.*

Derfor har 1937-Ordningen sin særlige Betydning. I organisatorisk Henseende betød den et Tilbageskridt, endvidere var det foreslaede Beløb til Materielanskaffelser helt utilstrækkeligt, saa der af den Grund maatte gøres Indhug i det almindelige Driftsbudget, hvilket det paa ingen Maade kunde taale. Styrkernes Kampværdi reduceredes, den ene Genindkaldelse til Efteraarsmanøvrerne bortfaldt, og den, man beholdt, afknappedes. Selv om der aarligt skulde indkaldes ca. 1200 flere Rekrutter, fik dette ingen Betydning, da Garnisons- og Hjælpetropperne til Gengæld blev

Alsing Andersen (f. 1893) blev Sekretær i Socialdemokratisk Forbund 1917 og Aaret efter i Partiets Rigsdagsgruppe, hvis Formand han var 1932-35 og 1940. I 1935 valgtes han til Forbundets Viceforretningsfører og 1941 til dets Forretningsfører. Han var Forsvarsminister i Ministeriet Stauning 1935-40 og Finansminister i Ministeriet Buhl Juli-November 1942.

Ole Bjørn Kraft (f. 1893) indvalgtes 1926 i Folketinget som Repræsentant for Det konservative Folkeparti og blev snart Partiets Ordfører i militære Spørgsmaal. I 1932 blev han af sit Parti indvalgt i det udenrigspolitiske Nævn, var Medlem af den danske Delegation ved Folkeforbundet 1935-37 og overtog ved Befrielsen i 1945 Forsvarsministeriet.

redskaaret med ca. 2300 Mand. Deres Arbejde maatte altsaa udføres af Rekrutter, som derved fik Uddannelsestiden yderligere forkortet. Grænsen blev ikke sikret, København var praktisk talt uden fast Luftforsvar, og *de frivillige Korps skulde nedlægges*. Disse, som under den sidste Krig havde ydet Hæren saa gode Tjenester, og som i sig selv vidnede om den Ungdommens Værnevilje, der gav Modstandsbevægelsen under Okkupationen dens Kraft og Popularitet — disse frivillige Korps, hvis Eksistens i sig selv var en Protest mod »Systemet Munch«, blev nu ofret af vore »ansvarlige« Politikere. Fanerne maatte rulles sammen og Vaabnene afleveres; men den *Aand* og de *Idealer*, som havde kaldt Ungdommen inden for alle Samfundsklasser frem til en Dygtiggørelse i Forsvarets Tjeneste, kunde ingen Politik besejre. Den »gik under Jorden«, til Fjendens Hæl paa vor Nakke kaldte den frem paa ny, og den ved Disciplin og Ofre reddede, hvad den officielle Statsledelse havde været ved at sætte over Styr.

Hvad *Flaaden* angik, formindskedes Enhedernes Antal i den Grad, at der slet ikke kunde være Tale om at yde et Neutralitetsforsvar. Der var næppe Materiel nok til en simpel Bevogningstjeneste. Nye Artilleriskibe faldt helt uden for Planen — vi maatte endnu i 6 Aar nøjes med den ombyggede »Niels Juel« og den næsten 30 Aar gamle Antikvitæt »Peder Skram«. Naar disse to Veteraner inden længe lagde sig trætte til Ro, vilde Danmark være i Besiddelse af Verdens ejendommeligste Marine: en Flaade *uden* Artilleriskibe!

Men 1937-Ordningen var billig! Hærens aarlige Driftsbudget kom paa 26,38 Mill. Kr., hvortil skulde føjes — inden for et Tidsrum af højst 5 Aar — en samlet ekstraordinær Bevilling paa 10 Mill. Kr. til Anskaffelse af Krigsmateriel. Søværnets Driftsbudget laa paa 14,5 Mill. Kr. med en samlet ekstraordinær Bevilling paa — 9 Mill. Kr. til Skibsmateriel! Medens Hæren maatte klare sine Flyvetropper paa Basis af sit eget spartanske Driftsbudget, fik Marinens Flyvevaaben et aarligt Budget paa 2 Mill. Kr. og Kystbefæstningen et paa 900.000 Kr. + (i Løbet af højst 5 Finansaar) en samlet ekstraordinær Bevilling paa 1,5 Mill. Kr.

Saaledes »rustede« vi os til at møde vor Skæbne!

VI

I Sverige havde Ængstelsen for Følgerne af det danske Eksperiment givet sig mange Udslag baade i Pressen og paa anden Vis, da Statsminister *Stauing* ved *et Møde i Lund den 7. Marts 1937* havde erklæret Danmarks Forsvar for et internt dansk Problem, der ikke vedkom det øvrige Norden. »Har Danmark faaet overdraget Opgaven som Lænehund eller anden Vagtopgave paa Nordens Vegne?« spurgte han. Og han svarede: »Mig bekendt har der aldrig været forhandlet om noget saadant«. Angrøbene paa Statsministeren var i store Dele af baade den danske, den svenske og den norske Presse meget heftige, og hans Paastand, at Tanken om et nordisk Forsvarsforbund var en ren Utopi, fremkaldte mangfoldige Protester; men en konkret Redegørelse for, *hvorledes* et saadant Forbund skulde kunne organiseres, saa ikke Lyset, og Diskussionens Præg viste, at Stemninger og Følelser var de afgørende, enten man afviste Problemet, eller man søgte at gøre det til Hovedemnet i vor hjemlige Forsvarsdiskussion. En ny Tale, som *Stauing* holdt i Stockholm (12. Marts), var mere moderat i Formen, uden at hans Standpunkt i Realiteten ændredes ved den.

Mest uheldigt virkede det, at man paa norsk og svensk Hold opfattede hans Afvisning som Udtryk for *en dansk politisk Afhængighed af Tyskland*. En saadan Fortolkning var aldeles ubegrundet, og selv hans hjemlige Modstandere benægtede kategorisk dens Rigtighed. Om end ud fra andre Motiver end hans indrømmede de saa at sige alle, at Øjeblikket ikke var inde til Etableringen af et nordisk Forsvarsforbund; men de hævdede — saaledes f. Eks. *Christmas Møller* ved en Tale i Lund (6. April) —, at »fortrolige Forhandlinger og Drøftelser« mellem Danmarks og Sveriges Rigsdage om »de fælles Opgaver, som maatte foreligge«, burde forsøges. Heller ikke dette Standpunkt fik dog nogen Mulighed for at gøre sig gældende, skønt det fra indsigtfuld — og autoritativ — Side i Sverige blev hilst med Sympati. Hvad der i vore Broderlande mest af alt lagde Hindringer i Vejen for en aaben og realitetsbetonet Debat om Sagen, var utvivlsomt den Frygt for tyske Angreb paa vor Sydgrænse, som var saa naturlig, og som vi ikke selv tog noget som helst Hensyn til ved vor Forsvarsordning. Norsk og svensk Hjælp havde selvfølgelig under disse Omstændigheder ingen Udsigt til at blive ydet. For Tysklands Vedkommende betragtede man enhver Tendens til Dannelsen af et nordisk Forsvarsforbund med afgjort Uvilje. Man ønskede i Berlin, at de nordiske Lande hvert for sig vilde sætte sig i Stand til

Med *de frivillige Korps* tog den kommanderende General, Generalløjtnant *With*, Afsked ved en storstilet Parade paa Vognmandsmarken den 20. Juni 1937. »Hæren vil aldrig glemme de Mænd og Kvinder, der stillede sig bag Korpsene«, sagde han, »og den vil aldrig glemme den Ungdom, der Aar efter Aar mødte under Korpsfanerne«. Fra Paraden marcherede Styrkerne ind til København for at aflevere deres Faner. — Billedet her viser *Københavns Amts Skyttekorps* under Marchen. Ved Universitetet hyldede Rektor magnificus, Prof. *C. E. Bloch*, de akademiske Skytter og udtalte: »Over alt andet ønsker jeg at fremhæve den *Aand*, i hvilken Korpset blev stiftet, og som det har efterlevet siden. Den *Aand* vil altid være at finde hos danske Akademikere. Historien har vist os, at naar Fødelandet har Brug for sin Ungdom, er Studenterne de første, som melder sig«. Det var Ord, Besættelsestiden sandede! Men kom Studenterne først, saa sluttede deres Kammerater fra alle andre Lag i Befolkningen sig hurtigt til dem. De afvæbnede Korps genopstod — nødtørfigt rustede — i Sabotørernes Skarer, i Danmarks Frihedshær, i alle, der var fyldt af urokkelig Vilje til at afvaske Skændselen fra den 9. April.

at forsvare sin Neutralitet, saa Tyskland ikke via dem skulde være udsat for Angreb; men en *Blokdannelse* mellem dem var ikke i tysk Interesse. Bag den øjnede man — uden ringeste Grund — engelske, maaske ogsaa sovjetrussiske Intriger.

Usikkerhedsfølelsen blev stadig mere fremtrædende herhjemme. I Efteraaret 1937 opfordrede Ingeniør *Knud Højgaard* til Skabelsen af *en national Samlingsregering*; men Politikerne afviste uden Diskussion Tanken. Betingelser for en Samlingsregering fandtes ganske sikkert heller ikke. Paa den anden Side var Tilliden til, at de, som sad inde med Regeringsansvaret, virkelig formaaede at bære det, paa ingen Maade urokket — end ikke inden for deres egne Partier. Oppositionen rejste Krav om en hurtig Revision af den mislykkede 1937-Ordning, hvad Statsministeren bestemt modsatte sig, og *P. Munch* hævdede, at Solidaritetsprincippets faktiske Bortfald ved Erklæringen af 1. Juli 1936 (se S. 34) ikke havde skabt nogen ny Situation, der gjorde militærpolitiske Overvejelser nødvendige. Drøftelserne vedrørende dette sidstnævnte

Hitler ankom til Wien den 14. Marts 1938, efter at han to Dage før havde passeret den østrigske Grænse og fremkaldt stærke Udtryk for tysk Sentimentalitet, da han bevæget kørte forbi sit Fødehus i Braunau. Det var dog ikke Barndoms minder, han var kommet for at genopvække. Det var *Magtpolitik*, der skulde fuldbyrdes, og dens Symbol var de tyske Troppemasser, der nu væltede ind over Østrig og satte deres fremmede, traditionsløse Præg paa Landet. Den 15. Marts *afholdt Hitler en stor Militærparade paa Heldenplatz* (se Billedet). Byens Befolkning, Fjender som Venner, skulde forstaa, at der nu blev sat *Magt* bag hans Ord. Da Paraden var forbi, kunde han flyve hjem til Berlin og hyldes af sine Paladiner som den stortyske Tankes Fuldbyrder. Seks Aar senere var hele denne Magtkoncentration sprængt — og Wien drømte om atter at blive sig selv.

Spørgsmaal fik en rent akademisk Karakter og førte derfor intet til. Man gik ind i 1938 uden at være naaet et Skridt videre i Arbejdet for at betrygge Landets Fremtid.

Og dog var det uomtvisteligt, at der i Løbet af 1937 havde fundet *en storpolitisk Problemforskydning* Sted, som kunde indebære stærkt forøget Risiko for os. Takket være den nyskabte »Akse« kunde Hitler opnaa, at *en tysk Balkanpolitik*, som paa Forhaand maatte antages at vække italiensk Mistænksomhed, blev accepteret i Rom. Derved ændredes faktisk hele Billedet: fra den pyrenæiske Halvø, som ved Aarets Begyndelse havde staaet i Storpolitikens Brændpunkt paa Grund af den spanske Borgerkrig, gled Hovedinteressen over til de Problemer, der var knyttet til det brogede, urolige Balkan og til Portene, som fra Centraleuropa førte imod Sydøst: *Østrig, Czekoslovakiet og Ungarn*. Tyskland krævede frie Hænder i dette »Rum«. Et Besøg, som Lord *Halifax* i November Maaned aflagde i Berlin, gav ham et levende Indtryk af, hvor ømtaaleligt hele det centraleuropæiske Problemkompleks var blevet. Frankrig og England rykkede nærmere sammen. Roosevelt forberedte U.S.A. paa at maatte optræde som »Englands indirekte Allierede«, hvis det kom til Krig. Meget snart kunde Udviklingen faa et dramatisk Forløb.

Hitler ankom til Rom den 3. Maj 1938 og modtoges af Mussolini og Kong Victor Emanuel med en Pragt saa overdreven, at Parvenuens Smag for det umaadeholdne stak tydeligt igennem. Den 5. Maj blev der afholdt en Flaaderevu ved Neapel, og den 7. Maj fandt en mægtig Festbanket Sted i Rom. Mussolini erklærede Rom-Berlin-Aksen for den europæiske Freds virkelige Grundlag, og Hitler understregede i sin Svartale, at Tyskland og Italien tilsammen dannede en Blok paa 120 Millioner Mennesker, en Magt, som ingen ustraffet skulde kunne udæske. Den 9. Maj besøgte de to Diktatorer Firenze, hvor Hitler saa Byens mange storladne Minder om Fortidens Kunst, inden han ved Aftenstid rejste hjem til Tyskland. — Billedet er taget, da de to Herrer kører gennem Firenzes Gader, yderst tilfredse med hinanden og med den politiske Kæmpebygning, de i Fællesskab havde rejst — paa Sand!

Og Frygten derfor viste sig i høj Grad begrundet. I Marts 1938 foretog Hitler sit første store Kup ved at gennemføre Østrigs Indlemmelse i Det tyske Rige. Det var et brutalt Overfald, støttet af 5. Kolonner i Østrig selv, ledet fra Berlin og muliggjort ved militære Magtmidler. Højtidelige Tilsagn var brudt, internationale Hensyn tilsidesat. Den folkelige »Selvbestemmelsesret«, som han fingerede at gøre til Rettesnor for sin Handling, betød ikke stort, fordi den under alle Omstændigheder ikke var fri.

Frygten for Fremtiden steg voldsomt ved dette Kup. »Alvoren i Begivenheden den 11. Marts kan ikke overvurderes«, sagde Churchill i Underhuset. »Europa staar over for et Overfaldsprogram, fint beregnet og planlagt, som udvikler sig Skridt for Skridt, og der staar kun eet Valg aabent, ikke alene for os, men for alle Lande, hvem det ulykkeligvis angaar: enten som Østrig at underkaste sig eller at træffe Forberedelser, medens der endnu er Tid til at afværge Faren« (14. Marts).

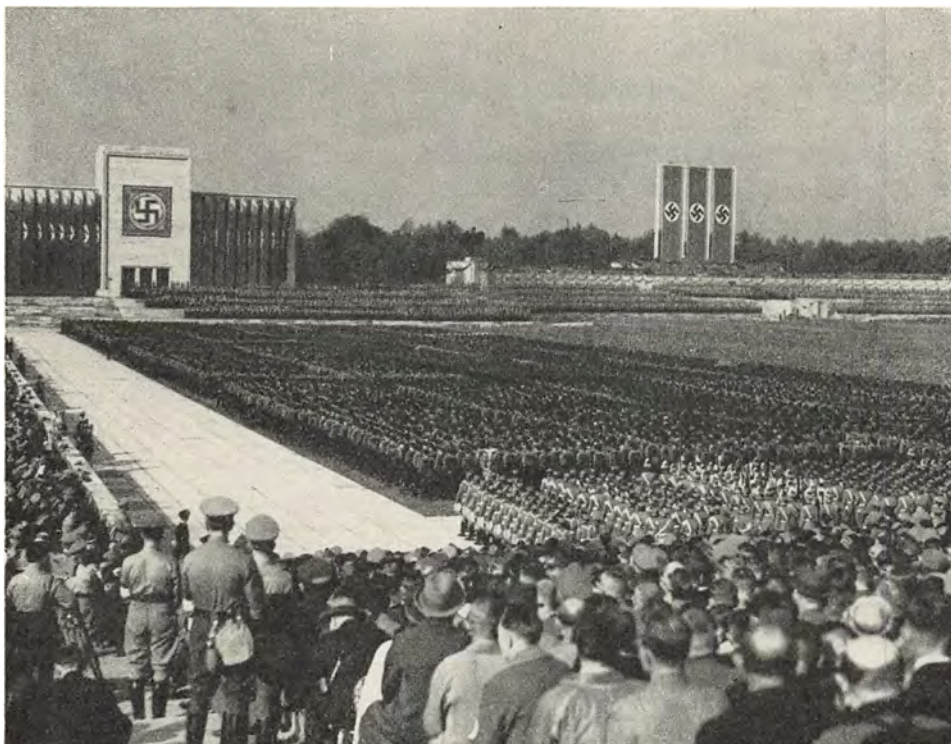
Rundt om i Europa søgte man febrilsk at indrette sig paa at gaa Skæbnen i Møde. I Sverige, som Aaret før havde øget sit Forsvar ganske betydeligt, foreslog nu den socialdemokratiske Regering nye store Bevillinger til begge Værn (4. Maj), i Fin-

land fandt noget tilsvarende Sted (3. Maj), ja, selv i Norge, der militært set var mindst lige saa slet rustet som Danmark, vaagnede man op og vedtog et betydeligt Statslaan til en Reorganisation af Hær og Flaade (31. Marts). Hos os — sov man! Det konservative Folkeparti fremsatte Forslag om en fordomsfri Undersøgelse af 1937-Ordningens Mangler (10. Marts), men afvistes. Den radikale Ordfører, Ingeniør Rager, kunde overhovedet ikke begribe, at der var »sket nogen Ændring i den udenrigspolitiske Situation«, der kunde berettigede til en ny Debat om Forsvarsspørgsmaalet. »Det er Følelsesudtryk, der kommer frem,« sagde han; »det er Forsøg paa at lave en Panikstemning.« Da man debatterede et Lovforslag vedrørende Beskyttelse af den civile Befolkning mod Følgerne af Luftangreb, og man fra Oppositionens Side ogsaa ønskede et *aktivt* Luftforsvar etableret (24. Marts), blev Indenrigsminister Dahlgaard meget opbragt og erklærede, at man ved saadanne Krav slet og ret gav Enigheden om Dispositioner til Civilbefolkningens Beskyttelse »Gift«.

Men bag Kulisserne var Regeringspartierne alligevel ikke saa enige, som de gav det Udseende af. Socialdemokraterne forstod efterhaanden, at det var ved at blive Alvor, og at man maatte faa presset de Radikale til en eller anden Indrømmelse, der kunde berolige Sindene en Smule. »Social-Demokraten« henviste (2. April) til de Ofre, der blev bragt baade i Sverige og Norge, og trods strid Modvind lykkedes det (12. April) at faa vedtaget en Lov, hvorved Regeringen fik *Bemyndigelse til at optage et indenlandsk Statslaan paa 50 Mill. Kr.*, af hvilke Halvdelen skulde anvendes til Oprettelse af Statslagre, der kunde sikre Landets Forsyninger under ekstraordinære Forhold, medens den anden Halvdel skulde benyttes til en hurtigere Anskaffelse af det i 1937-Ordningen forudsatte Krigs- og Skibsmateriel, samt til Dækning af Statens Andel i det civile Luftværns Budget.

»Systemt Munch« havde med andre Ord ikke længere fuld Medvind. Det mærkedes tydeligt under en baade langvarig og mangestemmig Debat, som i disse Maanedes førtes angaaende *den nordiske Forsvarsforbundstanke*. En faktisk Alliance afvistes fra saa at sige alle Sider. Alligevel — Tonen var blevet en anden end før! Ogsaa hos Socialdemokraterne. Da den svenske Udenrigsminister Sandler i en Radiotale (4. April) definerede Maalet som »en viss *koordination* av alla, resp. flera nordiske länders värnkraft«, hvad »begränsade områden och spörsmål« angik, fandt Udtrykket Naade hos Dr. Munch og Stauning, ja, den sidstnævnte kunde endog tænke sig, at Danske og Svenske talte sammen om en fælles Befæstning af Indgangene til Øresund!

Man levede paa dette Tidspunkt i nervøse Spekulationer over, hvad Hitlers næste Kup kunde have til Formaal. Skønt Göring straks efter Østrigs Underkuelse »paa Æresord« havde forsikret, at Tyskland ingen aggressive Planer nærrede over for Czekoslovakiet, og v. Neurath havde bekræftet det, var der ikke mange, som stolede det fjerneste paa saadanne Tilsagn. Sudetertyskerne arbejdede paa Livet løs og afslørede inden længe deres Vilje til at komme »heim ins Reich«, og den rigstyske Presse og Radio fraadsede bogstavelig talt i gruppvækkende Skildringer af czekisk »Terror«. England, hvis Holdning vedvarende prægedes af Chamberlains usalige Tillid til de mundtlige Forhandlingers Betydning, gjorde kun ondt værre ved at lade Lord Runciman forsøge en Slags Mægling. Allerede den 7. September forstod

Da *Partidagen i Nürnberg* afsluttedes den 12. September 1938, skete det under Udfoldelse af al den militære Pomp og Pragt, som talløse opmarcherede Formationer kunde fremkalde. Og *Hitler* holdt en »stor« Tale, hvori han erklærede Jøderne og den marxistiske Internationale uforsonligt Fjendskab, lamenterede over de »utaalelige« Forhold, hvorunder Sudertyskerne levede i Czekoslovakiet, og bad Udlandets Statsmænd være overbeviste om, at disse »forpinte Skabninger« vilde faa Hjælp fra Tyskland, hvis de ikke var i Stand til at hjælpe sig selv. Tyskland og Italien stod uadskilleligt forbundne, ingen Magt i Verden kunde fjerne dem fra hinanden, og ovre i Vest havde han ladet anlægge alle Tidens stærkeste Fæstning langs den fransk-tyske Grænse — en Fæstning, som var uindtagelig, og bag hvilken det tyske Folk stod i Vaaben. — Talen hilstes med et Brøl af Begejstring. Men Udlandet tænkte med Gru paa, hvad denne samvittighedsløse Ophidselseskampagne maatte føre til.

man, at Frugten var ved at modnes. Ved *Partidagen i Nürnberg* gjorde *Hitler* aabenlyst Sudertyskernes Sag til sin, selv om Krig skulde blive Følgen, og derefter rullede Lavinen. Chamberlain fløj til Berchtesgaden (15. September), hvor han fik bekræftet, at Tyskland var parat til Selvtægt, han planlagde derefter i Forbindelse med den franske Regering en Løsning, som Czekoslovakiet blev presset til at acceptere, og som gik ud paa en Afstaaelse af alle czekiske Omraader med mere end 50 % tysk Befolkning, hvorpaa han (22. September) fløj til Bad Godesberg — praktisk talt kun for at modtage *Hitlers* Krav om Ret til *øjblikkelig* Aktion!

Det var til at fortvivle over. Krigen kunde sikkert ikke undgaas. Czekoslovakiet havde af gode Grunde mobiliseret, Frankrig var godt paa Vej til det samme, England traf omfattende Forberedelser til at gøre Hjemmeflaaden kampklar, Tyskland stod fuldt rustet og opmarcheret, og en ny *Hitlertale* (26. September) drev under drønende Heil-Raab Lidenskaberne til fuldkomment Hysteri. I Prag havde man afvist Kravene fra Bad Godesberg, hvad ingen kunde fortænke Czekerne i. Nu havde

Hitler sat Fristen for sit Overfald til Onsdag den 28. September Kl. 14. Intet syntes at kunne holde ham tilbage.

Saadan naaede man, fyldt af Angst og Uro, til *Mødet i München* (29. September), fremkaldt paa fransk Initiativ og ved italiensk Bistand. Og her blev Czekoslovakiet forraadt af sin Forbundsfælle Frankrig, medens England stod Fadder til Forbrydelsen. Czekerne saa deres Land lemlæstet. I Selvbestemmelsesrettens Navn og med Løfte om visse Garantier, som ikke blev overholdt, for den »selvstændige« Rest, der blev tilbage af Landet, var det lykkedes Hitler at gennemføre sit andet storpolitiske Kup.

Det skræmte Sindene op — ogsaa hos os. Alligevel forstod sikkert de færreste hvad Østrigs og Czekoslovaikiets Skæbne dybest set betød: at den skulde aabne Adgang til *Balkan* for den tyske Ekspansion. Det skinnede ellers tydeligt nok igennem i tyske Pressekommentarer, og endnu en Gang fik vi at høre, at kun hvis Tyskland havde *Ryggen dækket oppe ved Østersøen*, med andre Ord: kun hvis vor Neutralitet bestod i andet end Ord og Forsikringer, kunde vi undgaa at regne ogsaa med et *dansk* Problem under en kommende Krig.

Dette var dog Generalkommandoen fuldt paa det rene med. Paa Generalløjtnant *Withs* Initiativ havde der i August Maaned fundet nogle Drøftelser Sted mellem Værnenes Chefer og Statsminister *Stauning*, Udenrigsminister *Munch* og Forsvarsminister *Alsing Andersen*. De fastslog imidlertid kun, at Regeringens Holdning trods alt var aldeles uforandret, og da den czechoslovakiske Krise kom i September, fik Generalkommandoen andet at tænke paa end ørkesløse Diskussioner med sterile Politikere. Men i Befolkningen gav Frygten sig tydelige, næsten panikagtige Udslag. Man vidste jo, at intet var forberedt herhjemme. I Huj og Hast søgte Regeringen at faa gennemført den planlagte *civile Luftbeskyttelse*. Skønt Love herom var vedtaget baade i Januar 1935 og i April 1938, stod man paa omtrent bar Bund. Fornødne Direktiver manglede, almindelig Oplysning var forsømt, Indøvelse af Sikkerhedsforanstaltninger var undgaaet for ikke derved at »opskræmme Befolkningen«. Kritikken over Indenrigsminister *Dahlgårds* Administration af de paagældende Love blev overordentlig skarp, og det Forsvar, han førte i Marken, var ikke i Stand til at overbevise ret mange om, at han havde været sin Opgave voksen. Det svarede helt til *Stauungs* officielle Udtalelse, medens Krisen endnu var paa sit højeste (14. September): »For Danmarks Befolkning er der ikke i det hidtil foreliggende nogen Grund til Frygt ... Vi følger Situationen med Opmærksomhed og træffer de Foranstaltninger, der skønnes betimelige. Disse Foranstaltninger har hidtil ikke været af ekstraordinær Karakter.«

Da Rigsdagen aabnedes den 4. Oktober, var Statsministeren særdeles tilfreds med, som alt var gaaet, og fuld af Haab for Folkeforbundets Fremtid; men om *Forsvaret* mælede han — ikke et Ord! Vi havde i de farefulde Dage truffet »rimelige Sikkerhedsforanstaltninger« — det maatte være nok!

Det var dog langt fra alle enige om — navnlig, fordi man ikke kunde faa Øje paa, hvad vi egentlig havde gjort. Kommandør *Evers* sagde rent ud (9. Oktober), at Flaaden havde manglet alt — Mandskab, Materiel, Ammunition —, og at Hærens Forhold sikkert ikke havde været bedre. »Men jeg tror, enhver ansvarsbevidst Be-

Inden Forhandlingerne skulde begynde i München den 29. September 1938, stillede de fire Hovedaktører (f. v. Chamberlain, Daladier, Hitler og Mussolini) sig op paa Række, suppleret (yderst t. h.) med Grev Ciano, for at lade Hitlers særlige Fotograf, Hofmann, forevige Øjeblikket. Man kan ikke paastaa, at det er lyse Forhaabninger, der afspejles i Ansigterne, og vilde man lede efter Spor af den gode Samvittighed, kom man heller ikke langt. Det dystre Præg over Billedet svarer nøje til det Forehavende man skulde i Gang med.

falingsmand ligesom jeg selv har følt med Landets elendigt udrustede Ungdom, der skulde betale Regningen.« Skønt Værnene havde modtaget Direktiver om eventuelt at indlade sig i Kamp, havde de faktisk været saadan stillet, at Kamp vilde have betydet »Mord paa værgeløse Personer«! Heller ikke Politikerne kunde undgaa at røbe den Sindets Uro, som Krisen havde skabt. Vi (og alle andre smaa Nationer) var — sagde *Hartvig Frisch* (12. Oktober) — efter Czekoslovaekiets Kapitulation »stillet over for det Spørgsmaal, der hedder »at være eller ikke være«!« Det gjaldt nu om, »uanset alle tidligere Standpunkter af Partier eller Personer«, at være rede til »at antage eller forkaste ethvert Standpunkt alene paa dets Værdi i Forhold til disse nye Erfaringer«. For hans eget Vedkommende svarede Teori og Praksis dog langtfra til hinanden. Han var yderst tilbageholdende, da det kom til Stykket, og Oppositionen forstod — af hans som af Statsministerens Udtalelser —, at de »nye Erfaringer« ikke stak synderligt dybt. Man vilde nok forhandle om det militære Spørgsmaal, men afviste paa Forhaand enhver Tanke om at »opruste«. Alligevel fik det radikale Parti Kuldegysninger. »Det er umuligt, at der kan bevilges een eneste rød Øre eller een eneste Soldat mere, saa længe der sidder radikale Ministre i Regeringen«, fastslog »*Fyns Venstreblad*« (14. Oktober). Regeringen burde omgaaende »forbyde Mørklægningsøvelser og anden Skrækpropaganda«. »I hvert Fald burde slikt finde Sted uden radikal Medvirksomhed.«

Til sidst gik Statsminister Stauning ind paa at faa nedsat *et Udvalg paa 21 Medlemmer* (9. November), der skulde overveje baade Danmarks Stilling inden for Folkeforbundet, det nordiske Samarbejde og det militære Beredskab — altsaa et saa vidtspændende Arbejdsfelt, at det vilde have lange Udsigter, før en Betænkning kunde foreligge. Hartvig Frisch blev Udvalgets Formand. Det holdt nogle Møder,

samledes atter i December 1939 og sov saa stille hen i December 1940 — sporløst, lydløst, hensigtsløst!

Men var Politikerne passive, arbejdede til Gengæld Generalkommandoen. Ved Foraarstid havde Generalerne *With* og *Gørtz* gjort et skitse-mæssigt Udkast til en Hærordning, hvorved vi takket være Doublering af Regimenterne fik afhjulpet en af den gældende Ordning værste Skavanker. Da Krisen indtraf ved Efteraarstid, gik de nævnte Officerer i Gang med i alle Enkeltheder at udforme et virkeligt Forslag ud fra den Betragtning, at vi ved Mobilisering maatte kunne raade over 15 Fodfolksregimenter (i Stedet for de eksisterende 7), hvis en Forsvarskamp skulde kunne tages op paa nogenlunde rimelig Basis. Ganske vist vilde dette kræve et aarligt Budget paa ca. 85 Mill. Kr., og noget Haab om at se Forslaget gennemført fandtes ikke. Men alligevel var det betydningsfuldt, at det blev fremsat: *først derved gav Hæren klar Besked om, hvad et sagligt forsvarligt Værn vilde kræve*. Hidtil havde den altid følt sig bundet af Hensyn til det — mere eller mindre — *politisk opportune*. Den havde fra gammel Tid opereret med Budgetter, der intet havde med et sandt Forsvar at gøre, og alle Ordninger siden 1922 havde oven i Købet staaet i Nedskaeringens Tegn. Intet Under, at Politikerne fik et Chok, da Forslaget blev meddelt 21-Mands Udvalget, hvorfra Omkostningsbeløbet — ved Indiskretion — øjeblikkeligt vandrede til Regeringspartiernes Presseorganer, i hvilke det serveredes med en passende Blanding af Haan og Forfærdelse. Det begravedes omgaaende.

VII

Da Hitler proklamerede sin Lyst til at sluge Sudeterlandet, forkyndte han samtidig, at med denne Lysts Tilfredsstillelse vilde *hans sidste territoriale Krav i Europa* være opfyldt. Han glemte heller ikke at forsikre, at *han ingen Czecker vilde have inden for sit Riges Grænser*. Den Slags Fraser beroligede adskillige. Skeptikere blev nærmest regnet for Kvæulanter.

Og Maanederne umiddelbart efter München syntes virkelig at forløbe i Afspændingens Tegn. Der var »gjort Ende paa tyve Aars Krise«, som *Daladier* udtrykte sig. Sidst paa Aaret (6. December) undertegnede Udenrigsministrene *Bonnet* og *v. Ribbentrop* i Paris en fransk-tysk Erklæring om fremtidigt nabovenligt Forhold og om Konsolidering af den fælles Grænse.

Men det var kun dumt at fæste Lid til sligt. Tysklands Balkanplaner var næppe demaskerede endnu, og Italiens Middelhavsaspirationer — som Hitler støttede — var paa ingen Maade skrinlagt. Rom begyndte netop nu at rejse Børster mod Frankrig. *Tunis* gled ind i Storpolitikken Synsfelt — ganske uanset, at en engelsk-italiensk Overenskomst af 16. April 1938 (ratificeret den 16. November) skulde umuliggøre enhver Ændring af status quo ved Middelhavet. Ikke heller bevirkede et Besøg, som Chamberlain og Lørd Halifax aflagde i Rom (Januar 1939), at de italienske Krav blev taget af Dagsordenen. »En fredelig Udvidelse i Middelhavet«, en »videregaaende Revision«, »en Korrektion af Situationen i Afrika« — det var den Afskeds-salut, som »*Relazione Internationali*« gav de engelske Statsmænd med paa Vejen hjem.

General *Erik With*, der i 1931 blev Chef for Generalkommandoen, søgte i de følgende Aar paa alle Maader at opnaa den Forbedring af vort Forsvar, som var en afgjort Nødvendighed, hvis vor Neutralitet under en kommende Krig skulde kunne anerkendes af Udlandet. Han lagde derfor stor Vægt paa Samarbejdet med Statsminister *Stauning*, og de to Mænd savnede ikke Egenskaber, som kunde have gjort et saadant Samarbejde frugtbart. *Staunings* Afhængighed af Dr. *Munch* i udenrigs- og forsvarspolitiske Spørgsmaal hindrede dog positive Resultater af Samarbejdet, og General *With* var en dybt skuffet Mand, da han den 1. Decbr. 1939 afløstes af General *W. W. Prior*.

Det viste sig desuden at være saa som saa med den tyske Afspænding. Da Hitler fejrede 6-Aarsdagen for sin »Machtergreifung«, skete det ved en Rigsdagstale, der var spækket med Krav om større tysk »Lebensraum«, om Kolonier og om øget »Wehrmacht«, samtidig med at den var fyldt med Angreb paa Jøderne og de demokratiske Plutokratier (30. Januar 1939). I November havde de rent sadistiske Jødeforfølgelser, som da havde været udspillet, foranlediget U.S.A. til at hjemkalde sin Berlin-Ambassadør paa ubestemt Tid, hvilket atter havde medført en Hjemkaldelse af den tyske Washington-Ambassadør. Ogsaa England reagerede kraftigt over for de germanske Bestialiteter.

Men Mindet herom blegnede næsten, da *den nye czekoslovakiske Krise* brød ud i Begyndelsen af 1939. Tyskland havde paa utallige Maader misligholdt Aftalerne fra München. I Februar fastslog Hitler, at Czekoslovakiet baade af historiske, geografiske og økonomiske Aarsager faldt »inden for Tysklands mest vitale Interessers Omraade«, hvorfor Vestmagterne pænt skulde holde deres Fingre fra det, og da 5. Kolonnerne havde arbejdet tilstrækkeligt energisk — ikke mindst i Slovakiet —, saa den indre Opløsning var vidt fremskredet, foretog *Nazityskland sit tredje Kup*: den 14.—15. Marts pintes i Berlin Præsident *Hacha* og Udenrigsminister *Chvalkovsky*

til »tillidsfuldt« at »lægge det czekiske Lands og Folks Skæbne i den tyske Rigs-kanslers Hænder«. Han tilsikrede sine ulykkelige Ofre Rigets »Beskyttelse«, hans Soldater trampede ved Morgengry ind over »Czekiet«s Grænser, og om Aftenen dukkede »Beskytteren« selv op i Prag, i Kongeborgen Hradschin.

Denne Gang kunde Forbrydelsen ikke tilsløres — hverken ved en Henviisning til »Selvbestemmelsesretten«s Princip eller til »Blod og Jord«-Teorien. Det Protektorat, som Hitler *nu* oprettede, og som velsignedes med alle hans Systems mest barbariske Rekvissiter, var et Fremmedlegeme i Det tredje Rige — en voldført Nation, der med hadefuld Længsel biede paa sin Befrielse.

Indtrykket af den tyske Førers Voldsdaad var overvældende. Man følte sig i den Grad lammet ved Hitlers eksempelløse Kombination af Frækhed og Løgnagtighed, at man næsten oversaa *det fjerde Nazikup, foretaget faa Dage efter: Indlemmelsen af Memel i Det tredje Rige (23. Marts)*. Men een Magt — *Polen* — forstod dog, hvad Fremtiden kunde bringe af nye Overraskelser.

Grundlaget for det polsk-tyske Forhold havde været *Ikke-Angrebstraktaten af 26. Januar 1934 mellem de to Stater*. Det var Hitlers Hensigt at knytte Polen fast til sig, inden han begyndte sit Overfald paa Sovjet. Sagen var imidlertid ikke saa lige til: Polen havde ligeledes Ikke-Angrebspagt med Sovjet (25. Juli 1932), og det havde en endnu ældre Alliance med Frankrig (fra 1921), hvis egen Overenskomst med Sovjet yderligere laa som en tung Sten i Hitlers Vej. Først da München-Mødet havde dokumenteret Frankrigs Afmagt, aabnede der sig Mulighed for »so oder so« at tvinge Polen under tysk Vilje, og Midlet blev det *Danzig-Problem*, som længe havde voldt Polakkerne store Vanskeligheder, men som Hitler endnu ikke officielt havde blandet sig i, fordi han ad andre Veje havde søgt frem imod sit Maal. Nu — 5. Januar 1939 — blev Danzig sat paa Dagsordenen og en tysk Løsning foreslaaet, der afgjort ikke kunde tænkes gennemført, saa længe Polen respekteredes som en suveræn Stat, bl. a. fordi denne Løsning omfattede Ret til Anlæg af *en exterritorial tysk Autostrada gennem den saakaldte polske Korridor*. Fra Udgangen af Marts Maaned var Konflikten en Kendsgerning, og det arme Europa konfronteredes med Forberedelserne til en ny nazistisk Aggression.

Hos os var — efter den uventet heldige Afslutning af Septemberkrisen — de ledende Politikeres Sind faldet til Ro. Vi havde, sagde Statsminister *Stauning* i en Nytaarsartikel, »ringe Aarsag til at være foruroliget« (»Social-Demokraten«, 1. Januar 1939), og Udenrigsminister *Munch* understregede yderligere dette Synspunkt i en Radiotale samme Dag. *Men i Befolkningen gærede det!* Et kraftigt Udslag gav dette sig i *Socialdemokratiets Kongresmanifest af 10. Januar*, hvori det bl. a. hed:

»Den danske Nation maa have den militære Styrke, der er Betingelsen for at kunne opfylde den neutrale Stats Forpligtelser baade paa Landet og paa Havet ... Det er en Pligt at afvise baade tilfældige og bevidste Neutralitetskrænkelser, saa længe disse er af en saadan Karakter, at der foreligger Mulighed for Afvisning; thi det er den neutrale Stats første Pligt at søge afværget, at dens Territorium udnyttes af krigsførende Parter.«

Det var Partiets officielle Accept af den Forpligtelse, som det svenske Socialdemokrati for længst havde erkendt, og som Forsvarsminister *Alsing Andersen* havde antydnet, da han den 4. Februar 1937 fremlagde sit Forslag til en ny Forsvarsord-

Da Hitler om Morgenen den 15. Marts 1939 lod sine Horder rykke ind over Grænsen til det Czekoslovakii, han selv havde lemlæstet, begik han en Forbrydelse, som mere end nogen tidligere aabnede Udlandets Øjne for hans Politiks sande Karakter. Samme Dags Aften Kl. 19,45 kom han personlig til Prags gamle Kongeborg, Hradschin, hvor han opholdt sig, medens Voldtægten fuldbyrdedes. Billedet viser *det tyske Vagtmandskab, der rykker ind paa Hradschins Borggaard*, hilst af Byens relativt faatallige tyske Befolkning. Sammen med de tyske Tropper var Gestapo ankommet i store Skarer. Alt var rede til at sætte det czekeiske Folks hensynsløse Undertrykkelse i Gang.

ning. Manifestet betegnede det endelige Brud med Socialdemokratiets hidtidige Militærpolitik. Partiet vilde nu, hed det videre i Manifestet, have »tilstrækkeligt store Styrker til Raadighed paa enhver Tid«, og det fandt »ingen Grund til at hindre en Modernisering inden for de af Nationens Vilkaar givne økonomiske Grænser«. Man maa dog ikke lægge for meget i Udtrykkene. Naar Partiet samtidig afviste »Planer om en Oprustning, saaledes som den foregaar i andre Lande«, røbede det, at man kun var naaet til at anerkende Nødvendigheden af tekniske Forbedringer inden for Hær og Flaade, men at man ikke vilde kræve en Udvidelse af Værnene, saa de *virkelige* blev i Stand til at udføre, hvad der betegnede som »den neutrale Stats første Pligt«. Denne Manifestets store Mangel havde een eneste Aarsag: i indrepolitisk Henseende følte Partiet sig stadig tvunget til at opretholde Makkerskabet med Radikalismen.

Man skulde tro, at det farefyldte Foraar 1939, da det trak op til den polsk-tyske Konflikt, kunde have sat Skub i det nedsatte, »fordomsfrie« 21-Mands Udvalg. Det skete paa ingen Maade. Medlemmerne paahørte nogle lange udenrigspolitiske Redegørelser, som Dr. Munch fremkom med, men foretog sig forøvrigt intet. »Af det, man kalder Realiteter, — ikke saa meget, som der kan ligge bag paa en Negl,« udbrød *Brosen* (7. Marts). Et konservativt Forslag om at give Forsvarsministeren Bemyndigelse til at træffe alle nødvendige Dispositioner til »øjeblikkelig Styrkelse af

Forsvaret« kom for sent til at faa Betydning. Rigsdagen laa paa dette Tidspunkt i Opbrud, og Tingmændene tænkte kun paa at komme hjem. Hvor elendigt stillede vi var, anede maaske de færreste. Generalstabschefen, General Görtz, havde i Januar Maaned karakteriseret vor Situation ved at sige, at *vi i Tilfælde af Angreb faktisk kun kunde række Hænderne i Vejret og kapitulere*. Derfor var det allernødvendigste af alt, at det danske Folk blev klar over denne Tilstand og derefter fik Lejlighed til med et Ja eller et Nej at svare paa Spørgsmaalet: »Billiger De et System, der fører til omgaaende Kapitulation?«

Naturligvis var saadanne Alvorsord kun »Rummel« og »uansvarlige Kredse« »Forsøg paa at skabe Panik«! Panik kunde den storpolitiske Udvikling for øvrigt særdeles let selv afstedkomme, hvis man havde Tilbøjeligheder i den Retning. Den 6. April fastslog *et polsk-engelsk Communiqué*, at Storbritannien og Polen gensidigt vilde bringe hinanden Hjælp, hvis deres Uafhængighed blev truet. Den 7. April overfaldt Italien det albanske Kongerige, voldtog Landet og forjog Kongen midt i den dybeste Fred — udelukkende, fordi dette var et »Livsspørgsmaal« for Hr. Mussolinis romerske »Imperium«, og Banditstregen fik fuldtonende Tilslutning fra Hitler (28. April). Men i London udløste den en britisk Garanti for baade Grækenlands og Rumæniens Uafhængighed (13. April). Den britiske Udenrigspolitik var i Sandhed kommet i Skred! At Tyskland arbejdede intensivt paa Balkan, var sikkert i Englands Øje en mindst lige saa afgørende Omstændighed som det italienske Eventyr i Albanien. Med en *engelsk-tyrkisk Overenskomst* (15. Maj) og en tilsvarende *fransk-tyrkisk* (23. Juni), begge vedrørende gensidig Hjælp i Tilfælde af Krig i Middelhavet, var Spillet om Balkan i fuld Gang. Vestmagterne havde placeret sig som en alvorlig Hindring for Aksemagternes videre Fremtrængen. Den »Indkredsningspolitik«, som Tyskerne frygtede, var nu i deres Øjne begyndt. Baade mod Øst og Syd-øst spærredes Vejen for deres Aggressionslyster.

Thi at Berlin forberedte nye Overfald, var intet Menneske i Tvivl om. Denne fuldkomne Vished laa bag Præsident *Roosevelts* ejendommelige *Budskab til de to Aksemagter* (15. April), som han opfordrede til at garantere, at de i de første 10—25 Aar ikke vilde »angribe eller trænge ind paa« 29 navngivne Staters Territorier eller Besiddelser. Naar disse Garantier forelaa, vilde Roosevelt skaffe Aksemagterne tilsvarende Garantier fra samtlige de 29 Stater. *Mussolini* svarede (20. April), at Fascisterne ikke interesserede sig for »messianske Budskaber«, og *Hitler* holdt (28. April) en Tale i den tyske Rigsdag, spækket mere end nogen Sinde før med Selvfærdighed og Selvovervurdering, med Fredsforsikringer og Vaabenraslen, med banale Selvfølgeligheder og skamløs Løgnagtighed, fastslaaende to Ting af vidtrækkende Virkning: *han annullerede uden videre Flaadeoverenskomsten med England og Ikke-Angrebspagten med Polen*. Han gjorde klart Skib til den Kamp, han vilde føre. De 29 Stater havde forsikret ham (paastod han), at de ikke følte sig truede af Tyskland, da han paa *Roosevelts* Foranledning havde spurgt dem derom. Det er ikke godt at vide, hvorledes de skulde have svaret andet!

Maj Maaned igennem trak Skyerne sammen. Den 22. Maj afsluttede *Tyskland og Italien en veritabel Militæralliance*. Det var Svaret paa den engelske »Indkredsningspolitik«. Da Juni gik ind, var Opmarchen paa de europæiske Fronter stort set af-

sluttet. Der var i Spillet kun een ubekendt, hvis Placering man stadig forgæves søgte at gætte: *Sovjetrusland*, og til den bejlede man fra begge Sider.

At Hitler allerede tidligt i Maj Maaned (om ikke før) søgte politisk Kontakt med Stalin, blev hurtigt klart, men det samme var Tilfældet for Vestmagternes Vedkommende. Sommeren igennem gik begge Parter paa Frierfodder i Moskva, Tyskland under Paaskud af kun at føre Handelsforhandlinger, England mere aabenlyst i den Hensigt at faa sikret sig Ruslands velvillige Neutralitet, hvis det skulde komme til Krig. Men netop det samme var Tysklands Formaal — ja, det var en nødvendig Betingelse for, at Hitler kunde gennemføre sin Politik over for Polen; thi hvis Tyskland ligesom i 1914—18 skulde udsættes for en Kamp paa to Fronter, vilde Udsigten til at sejre ikke være større end den Gang.

Derfor fulgte man i Berlin med den største Spænding Spillet i Moskva, og Danzigsspørgsmaalet traadte snart stærkere frem, snart stærkere tilbage, alt efter som det kunde tjene den samlede Østpolitikens Udvikling. Opnaaede Tyskland den ønskede Overenskomst med Stalin, vilde dets Ryg være dækket, Vestmagterne vilde (efter v. Ribbentrops og Hitlers Opfattelse) lade Tanken om at støtte Polen fare, og det polske Bytte vilde være let at indkassere. Til Tider holdt Berlin igen, naar Nazisterne i Danzig vilde slaa en Streg over alle Formaliteter og fremkalde den aabenlyse Konflikt, til andre Tider pousserede Berlin dem frem og fyldte den tyske Presse med Efterretninger om en polsk »Terror«, der bogstavelig talt var kalkeret over de løgnagtige Beretninger, som havde dannet Indledningen til Overfaldet paa Czekoslovakiet. Gensidig russisk-britisk Mistæksomhed og reel Uoverensstemmelse mellem Parterne paa visse betydningsfulde Punkter (f. Eks. vedrørende Balticum) hindrede London i at naa sit Maal. Russerne var tilsyneladende kun interesserede i at afslutte en reel Militæralliance, bygget paa absolut Gensidighed; men de uoverskuelige Konsekvenser af en saadan skræmte naturligt nok Englænderne, og hverken Polen eller Rumænien ønskede en engelsk-russisk Aftale, der kunde føre til Sovjetstyrkers direkte Indsats paa deres Omraade i Tilfælde af en tysk Aggression. Da man omsider paa Udenrigskommissær *Molotovs* Raad lod de politiske Problemer hvile og i Stedet gik over til at drøfte de rent militære, idet en britisk-fransk Militærdelegation blev sendt til Moskva (10. August), var Terningerne vist allerede kastede. I hvert Fald satte Tyskland nu saa kraftigt ind med Eftergivenhed over for Sovjet, baade hvad det polske og det baltiske Spørgsmaal angik, at det gik af med Sejren. Den 23. August fløj v. Ribbentrop til Moskva for at undertegne en *tysk-russisk Ikke-Angrebspagt*, og Natten mellem den 23. og 24. August fandt Undertegnelsen Sted i Kreml. Dagen efter blev det meddelt Vestmagternes Militærdelegation, at yderligere Forhandlinger med den vilde formaalsløse.

Det var en eklatant, men dyrt betalt Sejr, Tyskland havde vundet, og den bragte *ikke* det Resultat, man havde ventet i Berlin: England og Frankrig opgav *ikke* deres Hensigt at hjælpe Polen, hvis det blev angrebet af Tyskland. Et Overfald paa Polen kunde ikke blive et lokalt Foretagende. Med fuldkommen Sikkerhed kunde man gaa ud fra, at det vilde blive Anledningen til en Verdensbrand.

Men Udsigten til en saadan formaaede langt fra at holde Hitler tilbage. Han havde (9. August) ladet Tyskland officielt paatage sig Rollen som Danzigs Be-

skytter, og han gik videre ad denne Vej. I Sommerens Løb havde stadige Indkaldelser af tysk Mandskab fundet Sted, Hær og Luftflaade var i alt væsentligt mobiliseret og sendt mod Øst, den tyske Befolkning var pisket op til et Polakhad, der ingen Grænser kendte, og Provokationer øgede det Dag for Dag. Samtidig skete det ene nazistiske Overgreb efter det andet i Danzig selv. Regeringen i Warszawa bevarede i en forbavsende Grad sin Ro under alt dette. Den opfordredes ivrigt dertil af baade England og Frankrig, men den indsaa for øvrigt selv, at den intet vilde vinde ved at svare igen med samme Mønt, som Nazisterne anvendte. I London og Paris søgte man paa alle Maader at trække Tiden ud, finde teoretiske Forligsmuligheder frem og tale til Hitlers Samvittighed. Det nyttede altsammen intet. Kong Leopold af Belgien, Pave Pius XII og Roosevelt prøvede hver for sig at gøre deres Indflydelse gældende i Fredens Tjeneste (23.—24. August) — det var som at rende Panden mod en Mur. Under de Samtaler med Hitler, som den engelske Ambassadør Nevile Henderson og den franske Ambassadør Coulondre førte, mødte de kun stejl Afvisning, fantastisk Selvovervurdering og løgnagtige Postulater. Med en Taalmodighed, der grænsede til det utrolige, opretholdt alligevel Vestmagterne Haabet om at faa en tysk-polsk Drøftelse i Gang, saa Uoverensstemmelserne i allersidste Øjeblik kunde afdæmpes. Hitler og v. Ribbentrop havde imidlertid ingen Lyst til at forsøge noget saadant, fordi Overfaldet *skulde* fuldbyrdes. Spørgsmaalet gjaldt slet ikke længere kun Danzig eller Korridoren. For længst var Krav paa polsk Schlesien kommet til, og nu var selve Polens statslige Tilværelse sat paa den tyske Presses Dagsorden. Denne Stat havde overhovedet ingen Eksistensberettigelse, hed det, dens Regering havde ingen Autoritet, følgelig var der intet polsk Organ, som en tysk Regering kunde forhandle med i Tillid til, at en aftalt Løsning vilde blive respekteret. Det var *fuldkommen* Czekoslovakiet om igen! Kriminalpolitiet i alle Lande kender til dette Forhold: en Forbryder indkredses ofte derved, at han anvender nøjagtig den samme Fremgangsmaade, hver Gang han »arbejder«!

Naar Hitler alligevel til sidst (29. August) indvilgede i at gaa med til en tysk-polsk Forhandling, var det for at kunne faa væltet Ansvar for denne »Forhandling«s Stranding over paa Polakkerne og derved faa det tyske Overfald retfærdiggjort. Hans Betingelser var nemlig af en saadan Art, at Forhandling overhovedet ikke kunde finde Sted. Ved et almindeligt Bondefangertrick gik han ud fra et engelsk Tilsagn, som aldrig havde været givet, satte en Frist for den polske Forhandlers Ankomst til Berlin, som var teknisk uopfyldelig, og gav endelig sit Tilbud en rent ultimativ Karakter, der udelukkede enhver Drøftelse paa lige Fod. Med dette Spilfægteri kastede han og Udenrigsminister v. Ribbentrop deres eget Folk Blaar i Øjnene. *Udlandet* og *Polen* forstod derimod særdeles godt, hvad der var tilsigtet. Skønt Polen ogsaa nu viste den yderste Imødekommenhed og blindt fulgte Vestmagternes Opfordringer til ikke at lade selv den svageste Mulighed for en Overenskomst uforsøgt, var alt dette forgæves. Hitler vilde, som han i sit Raseri havde udtalt til Nevile Henderson (28. August) »tilintetgøre Polen«, fordi han maatte »opfylde sit Folks Krav« nu, da »hans Hær var rede og opfyldt af Kamplyst«. Dette var Sandheden — den hele og fulde Sandhed!

Den 1. September Kl. 5,45 sendte Gangsteren sine Tropper over de polske Græn-

Billedet er et Lynskud fra et eller andet Møde i den tyske Rigsdag, hvor *Hiller taler til sin Menighed*. Fotografen har vel knipset ham i et Øjeblik, hvor hans teutoniske Brøl er gledet over i henrivende Sarkasmer — f. Eks. vedrørende »Drukkenbolten« Churchill eller »Krøblingen« Roosevelt, de klassiske Vidnesbyrd om den nazistiske Talekunsts Kultur og høje Standard. Eller han kan være fremkommet med en af sine pralende Vittigheder, uforstaaelige for alle andre end hans egne Fæller, men altid fremkaldende deres underdanige og uskrømtede Bifald. Man ser det paa de Ansigtser, der omgiver ham: Gørings huldsaligt smilende oppe i Formandsstolen, andre præget af en endnu større Hengivelse i Øjeblikkets Munterhed, eller — for et enkelt Vedkommende — fyldt af Spekulationer over, om det er *her*, man skal le højt, eller »Føreren« først paa et lidt senere Tidspunkt holder den Pause, der skal udfyldes reglementeret af Latter, højrøstet Bifald eller ligefrem af »Heil«-Raab. Man kunde f. Eks. tænke paa hans Tale den 28. April 1939, da han i Svaret til Præsident Roosevelt præsenterede sig som den, der udelukkende vilde bringe i Lave, hvad »satanisk Ondskab og menneskelig Ufornuft havde ødelagt og fordærvet«, den Gang Versaillesfredens Organisatorer »som vanvittige Furier kastede sig over Menneskeheden« og skabte en Ordning, der var »et mystisk Foster af en vild og fordærvet Fantasi«, rimpet sammen af »en Skare af de mest enfoldige Ignoranter«. »Demokratiske Fredsdiktatorer af europæisk og amerikansk Afstammings« var Ophavet til Gerninger, som de var for »fejge« til at tage Ansvaret for; men de støttedes i Tyskland selv af »jødiske Parasitter«, hvis Maal var Folkets Ødelæggelse. Over for dette stod nu han, der aldrig havde »taget noget som helst Skridt, der havde krænket fremmedes Rettigheder«, han, der i Czekoslovakiet simpelthen beskyttede »det czekiske Folks egne Interesser«, og som i Spanien hjalp General Franco i »Kampen for et ædelt Folks Frihed og dermed i Virkeligheden for den europæiske Civilisations Redning«, han stod nu mistænkeliggjort og forhaanet af »disse internationale Krigsophidser«, disse »vest-europæiske og amerikanske demokratiske Humanitetsapostler; men han vilde »med største Ro opfylde sit Kald«. Tysklands Grænser beskyttedes af »den tyske Histories bedste Armé«, dets Luftрум af »den mest gigantiske Luftflaade«, Kysterne var »gjort umulige at angribe for en hvilken som helst Magt«, og i Vest var der bygget »det største Forsvarsværk, som Verden nogen Sinde har set«. Men mest afgørende af alt var »det tyske Folks Tillid til Hæren, og — jeg har vel Ret til at sige — alles Tillid til Førerskabet«. Hvilken Rolle kunde over for dette »en utøjlet, lige saa forløjet som nedrig Pressekampagne«, spille? Eller »ondsindede Pamfletter«, der opanadede »en kunstig Panikstemning«, saa der i Amerika udspliledes »de skrækkeligste Scener af Rædsel«? Dæmpedes kun alle disse Ophidser ned, vilde han løse ethvert politisk, økonomisk og socialt Problem »uden Vaabenmagt«, saa sandt han »ikke kendte til nogen som helst Trusler mod andre Nationer«.

ser. Optakten til den anden Verdenskrig var begyndt og det første Spadestik gravet til den Grav, hvori Ødelæggelsens Ophavsmand æreløst skulde kastes 5 Aar og 7 Maaneder senere.

VIII

Digterordene om vort »Puslingland«, der »hygger sig i Smug«, passede ganske godt paa os i disse hektiske Sommer- og Efteraarsmaaneder 1939, der gik umiddelbart forud for Storkrigens Udbrud. Endnu den 14. April havde Statsminister *Stauning* i en Radiotale givet Udtryk for sin Tillid til, at intet vilde »forstyrre den Ro, som hidtil har hersket her i Landet«, naar kun alle indtog »den ubetinget upartiske og neutrale Holdning« — Ord, der ivrigt applauderedes i den tyske Presse.

Alligevel var det umuligt, at de stærke Dønninger udefra ikke skulde komme til at afsætte Spor ogsaa her. Vi havde paa dette Tidspunkt saa at sige ingen uddannede Styrker inde, og Regeringen besluttede derfor til 8. Maj at indkalde *Aargangen 1938*, ialt 7—8000 Mand til Hæren og ca. 1000 til Marinen. Fra alle Sider — selv fra radikalt Hold — blev dette Skridt opfattet som en nødvendig Sikkerhedsforanstaltning, men længere end hertil ønskede Regeringen til Gengæld ikke at gaa. Et Forslag, som de Konservative fremsatte, om Oprettelsen af et *Beredskabsraad* (28. April) blev afvist af Statsministeren, som derimod kunde tænke sig at optage Forhandling om et andet, samtidigt fremsat konservativt Forslag: at *de to store Oppositionspartier paa Grund af de ekstraordinære Forhold repræsenteredes i Regeringen ved Ministre uden Portefeuille*. Tanken tiltalte dog ikke Venstre og blev derfor opgivet (29. April).

For øvrigt anlagde Det tredje Rige den venligst mulige Maske over for de nordiske og baltiske Smaastater, alt imedens det hvæssede sine Kløer. De blev alle — paa Foranledning af Præsident Roosevelts Budskab (se S. 52) — spurgt, om de følte sig truede af Tyskland, og svarede naturligvis pligtskyldigst nej. Da Hitler fyldte 50 og fejrede Dagen med en kæmpemæssig Militærparade i Berlin, blev al Verdens Hær- og Flaadeføder inviterede til at overvære Festlighederne og modtaget med udsøgt Elskværdighed — samtidig med at de fik et levende Indtryk af det oprustedes Tysklands enorme Styrke! Fra Danmark mødte Generaløjntant *With* og Viceadmiral *Rechnitzer*, de var begge i Audiens hos Fødselsdagsbarnet og modtog Forsikringer om de venskabelige Følelser, hvormed han betragtede vort Land. Kort efter søgte Tyskland ved Tilbud om en Række *Ikke-Angrebspagter* at give de nordiske og baltiske Smaastater et yderligere Indtryk af hans urokkelige Fredskærlighed. Saadanne Pagter afsluttedes med Letland og Estland (7. Maj), og et Udenrigsministermøde i Stockholm (9. Maj) drøftede den Stilling, man her i Norden kunde tænkes at tage til den tyske Henvendelse.

Det var imidlertid ikke muligt at naa til fuld Enighed om Svaret. Af principielle Grunde vilde Norge, Sverige og Finland ikke indgaa nogen Pagt med Tyskland under de nu herskende Forhold, medens Dr. *Munch* paa Danmarks Vegne var stemt for at svare med et Ja. Det Communiqué, som blev Resultatet af Ministermødet, sagde kun, at alle 4 Lande vilde fastholde deres tidligere fælles Vedtagelse: de vilde staa

Den 31. Maj 1939 undertegnede den danske Sendemand i Berlin, Kammerherre *Herluf Zahle* (t. h.), og den tyske Rigsudenrigsminister, *Joachim v. Ribbentrop* (t. v.) den dansk-tyske Ikke-Angrebspagt. For vort Vedkommende var den komplet værdiløs, men Tyskland kunde benytte den i Spillet mod de saakaldte »Indkredsningmagter«. Netop derfor afslog Norge, Sverige og Finland at undertegne tilsvarende Pagter. I Dr. Munchs System passede Pagten imidlertid ind, og det nordiske Sammenhold bristede paa dette betydningsfulde Punkt.

uden for enhver europæisk Magtgruppering og i Tilfælde af Krig gøre alt for ikke at blive inddraget i den; men at »Kvartetten var sprængt« paa selve Spørgsmaalet om Ikke-Angrebspagten, kunde ikke holdes skjult. Allerede forud for Mødet havde man været paa det rene med, at Danmark vilde indtage en Særstilling, og straks efter Dr. Munchs Hjemkomst anmeldte Kommunerne (12. Maj) en Forespørgsel i Folketinget angaaende de dansk-tyske Forhandlinger om denne Sag. Forespørgselen nægtedes imidlertid Fremme (med 100 Stemmer mod 4), og man maatte foreløbig nøjes med de Redegørelser, som Statsminister *Stauning* gav ved et Møde i Kolding og Dr. *Munch* ved et Møde paa Langeland (begge 18. Maj). I dem motiveredes Danmarks Holdning. Efter gentagne Overvejelser i det udenrigspolitiske Nævn, hvor de Konservative ønskede, at vi indtog samme Standpunkt som det øvrige Norden, var Dagen forud (17. Maj) vort Ja blevet afgivet i Berlin, samtidig med at Norge og Sverige havde svaret med deres Nej (Finlands Nej var afgivet allerede 16. Maj). Forhandlingerne mellem de to Regeringer var derefter ført igennem, saa Undertegnelsen i Berlin kunde finde Sted ved Maanedens Udgang (31. Maj), og i det af Danmarks Sendemand, Kammerherre *Herluf Zahle* og den tyske Rigsudenrigsminister *Joachim v. Ribbentrop* undertegnede Dokument lød Art. 1:

»Kongeriget Danmark og det tyske Rige vil i intet Tilfælde skride til Krig eller til nogen Art af Magtanvendelse mod hinanden.

I Tilfælde af, at det fra en tredje Magts Side skulde komme til en Aktion af den i Stk. 1 betegnede Art mod en af de kontraherende Parter, vil den anden kontraherende Part ikke paa nogen Maade yde en saadan Aktion sin Støtte.«

En Tillægsprotokol fastslog, at »Støtte« i Traktatens Mening af Ordet ikke forelaa, naar »de almindelige Regler for Neutralitet« respekteredes. »Det vil saaledes,« hed det, »ikke være at betragte som en utilladelig Støtte, naar den normale Vareudveksling og Varetransit fortsættes mellem den i Konflikten deltagende kontraherende Part og den tredje Magt« — et Punkt, som man fra dansk Side tillagde megen Vægt, fordi Bestemmelsen jo garanterede Danmark traktatmæssig Ret til selv under en tysk-engelsk Krig at fortsætte vor Eksport og vor oversøiske Handel i det hele taget som vanligt. Folketinget vedtog (1. Juni) med 115 Stemmer mod 3 (Kommunisterne) at ratificere Pagten, og Landstinget gjorde (2. Juni) enstemmigt det samme. I Pressens Kommentarer var der kun faa Antydninger af Utilfredshed med Regeringens Standpunkt — det kommunistiske »Arbejderbladet« stillede sig dog skarpt afvisende og krævede Udenrigsminister Munchs (»Ulykkesfuglen«) Afgang; men fra alle Sider beklagedes det stærkt, at en fælles nordisk Holdning lige over for den tyske Henvendelse ikke havde vist sig mulig. Man slog sig imidlertid til Ro med Statsministerens og Udenrigsministerens Forsikringer om, at denne beklagelige Kendsgerning ikke vilde faa nogen Indflydelse paa det fremtidige nordiske Samarbejde. Det vilde fortsætte uforandret som før.

De følgende Uger vidnede paa mange Maader om, at vi ikke længere kunde drømme om nogen »Frelse ved at ligge død«. Søgelysene svøbte frem og tilbage over Østersøen og over de Lande, som omgav den mod Nord og Øst, og tyske Fantasier om engelske eller sovjetrussiske Intriger holdt stadig Nervøsiteten vedlige. Det skortede derfor ikke paa mere eller mindre officielle Advarsler til os om at holde Tungen lige i Munden og ikke give »Indkredsningmagterne« nogen som helst Fordele paa vort Territorium — heller ikke lade engelske Luftformationer overflyve Danmark paa Vej til Polen. Uhyggestemningen blev under alt dette mere og mere almindelig, Tilliden til Ikke-Angrebspagtens Værdi mindre og mindre udtalt. Og jævnsides hermed voksede inden for Socialdemokratiet Følelsen af, at vor Neutralitetsvilje maatte give sig Udtryk i et virkeligt militært Beredskab, hvis Udlandet skulde tillægge den nogen som helst Vægt.

Hertil bidrog ogsaa *det nazificerede hjemmetyske Mindretals udfordrende og illoyale Optræden i Nordslesvig*. Grænserevisionistiske Taler af »der Landesführer«, Dyrslæge Møller, baade paa Partidagen i Haderslev (21. Maj) og ved Knivsbjergfesten (25. Juni) understregede Mindretallets Trang til at komme »heim ins Reich«, selv om en vis Taalmodighed endnu var fornøden. Thi, som Dyrslæge Møller sagde ved den sidstnævnte Lejlighed, »indtil Føreren har skabt dette storgermanske Rige, maa vi tage Stilling til de Livsbetingelser, som Danmark skænker os, og da kan Grænsen — og fremfor alt den Maade, hvorpaa Grænsen blev draget —, ikke være os ligegyldig«. Mindretallet skulde da være en Rambuk for »Storgermanien«s Udbredelse mod Nord. Ikke det lille Nordslesvigs Tilbagevenden til Tyskland blev det vigtigste Punkt paa Programmet, men *hele Danmarks* Opgaaen i »das Reich« vilde være Maalet.

Hjemmetyk Propagandamarch i Sønderborg den 29. Jan. 1939. — Med flyvende Faner og klingende Spil arrangerede de hjemmetyke Nazister Propagandamarcher baade i Tønder og i Sønderborg den 29. Jan. 1939 til Minde om »die Machtergreifung« i 1933. I Tønder deltog 1116 i Kolonnerne, i Sønderborg blev Tallet opgivet til ca. 1000. I Spidsen saa man her (fra venstre) den fremtrædende hjemmetyke Gaardejer *Jep Schmidt*, »der Landesführer«, Dyrlæge *Jens Møller* og Overløberen, Gaardejer *V. Deichgräber*. Ved det paafølgende Møde i »Haus Adalbert« mindede *Jens Møller* om, at Hitler havde lovet at tage alle »Folketyke« ind i »sit stærke Fællesskab«, og hvorledes han i Praksis vilde holde Løftet, viste »Ordnningen« i Czekoslovakiet!

Under disse Omstændigheder fremkom Folketingets Formand, *Hans Rasmussen*, ved Fredericiafesten den 6. Juli med nogle Udtalelser, der vakte stærkt Røre. Vi skulde, sagde han, til enhver Tid have en tilstrækkelig stor bevæbnet Styrke i Nord-slesvig til Afvisning af Angreb paa Grænsen. Vi maatte kunne »tilkendegive vor Vilje og paa alvorlig Maade sige til Angriberne: *Her er Grænsen! Her begynder Danmark!*«

Talen vakte voldsom Modsigelse i den radikale Presse, som beklagede sig over dens »nationalistiske Præg«. Skulde *dette* være kendetegnende for Øjeblikkets danske Socialdemokrati, maatte det »være forbi med Makkerskabet« mellem de to Regeringspartier, thi saa var Forskellen mellem deres Synspunkter næsten afgrundsdyb! De mange og stærke Protester udløste omsider en officøs socialdemokratisk Udtalelse i Partiets Provinspresse (15. Juli). Den var signeret »*Politicus*« og ganske

utvivlsomt inspireret af Statsminister *Stauning*, og den søgte at tilsløre Betydningen af de Meningsuoverensstemmelser, der var kommet saa tydeligt for en Dag. »De Udbedringer, som fremdeles kan være ønskelige for at skabe en antagelig Vagtordning(!), stemmende med Landets Forhold og Interesser, kan formodentlig heller ikke afstedkomme Brud paa en politisk Linie, der har holdt i over 10 Aar«, hed det.

Man var altsaa her ved Sommertid 1939 paa socialdemokratisk ledende Hold klar over, at »Udbedringer« af den gældende Forsvarsordning burde finde Sted. Samtidig vilde man dog ikke foretage Skridt, der kunde føre til en Sprængning af Regeringskoalitionen. De indrepolitiske Hensyn vejede stadig stærkere til end Hensynet til den udenrigspolitiske Situation. Hvis eruptive Karakter blev mere og mere aabenbar. Og selv dette fredsommelige Forsøg paa at tale Radikalismen til Hjertet blev mødt med en kold Skulder. Vilde man drøfte Spørgsmaal om een Mand eller een Kanon mere til Forsvaret, erklærede de Radikale paa Forhaand Hus forbi. »Radikal Ungdom« vedtog paa sit Landsmøde (16. Juli) en Resolution, hvori der toges kraftig Afstand fra »de stigende Tendenser« til en dansk Oprustning, og »Dansk Freds- og Folkeforbundsforening« afviste paa sit Aarsmøde (5. Aug.) »enhver Bestræbelse for at forøge eller omdanne dansk væbnet Beredskab saaledes, at der kan rejses Tvivl om, at dettes Formaal kun er Varetagelse af Opgaver af vagt- og ordensmæssig Karakter«.

Saadan var Brudlinierne inden for Regeringspartierne tydelige nok paa Forsvarsspørgsmaalets Omraade, da Ventetiden var udløbet, og Krigen brød ud ved Tysklands Overfald paa Polen. Men Frygten for Konsekvenserne af det Omsving, der havde fundet Sted inden for Socialdemokratiet, lammede enhver Mulighed for, at man nu i den ellefte Time virkelig beredte sig paa at foretage, hvad Befolkningen — ogsaa de socialdemokratiske Vælgere — indsaa var tvingende nødvendigt. Man besluttede (7. Juli) at indkalde Fodfolkets Vinterhold en Maaned tidligere, end man plejede, og for Søværnets Vedkommende vilde man — ud over det normale — gaa med til at udruste det helt forældede Artilleriskib »Peder Skram« og nogle Torpedobaade; men dette kunde ikke medføre nogen større Betryggelse. Enhver Sikkerhedsforanstaltning skulde billiges af Udenrigsminister *Munch* — og *han* bremsede kraftigt op. Han vidste saa langt bedre end alle andre, at vor eneste Opgave vilde være en betydningsløs Protest og en afgørende Kapitulation, hvis Katastrofen skulde indtræde. Men *han troede* ikke paa Katastrofen! »Den Slags Ting hænder ikke i Danmark« kunde sættes som Motto for alle hans Overvejelser. Han levede under Mr. Micawbers lysegrønne Løsen: »Noget vil vise sig«!

Den 23. August deltog *han* sammen med de øvrige Oslo-Staters Udenrigsministre i et Møde i Bruxelles, hvortil den belgiske Konseilspræsident Pierlot havde indbudt. Fra Mødet udsendes et Communiqué, hvori man fastslog de paagældende Staters Fredskærlighed og deres Vilje til under en Konflikt kun at intervenere til Forsvar for deres Uafhængighed. Umiddelbart efter fulgte Kong *Leopolds* Fredsappel til Verden om at standse Bevægelsen hen imod Krigen. Dr. *Munch* kunde paa Grund af denne Rejse ikke overvære et Ministermøde, som *Stauning* havde indkaldt til Torsdagen den 24. August, og i hvilket heller ikke den radikale Indenrigsminister, *Dahlgård*, der opholdt sig i Aalborg, deltog. Man var imidlertid naaet til et Punkt, hvor

alvorlige Overvejelser *maatte* finde Sted, og hvor det store Flertal af Folket ikke længere kunde acceptere, at Dagene gik, uden at der blev foretaget noget. Efter Ministermødet kom *Stauning* til Mikrofonen for at berolige den Stemning, der gjorde sig saa stærkt gældende overalt i Landet.

Han forstod godt Uroen, sagde han, og endnu kendte ingen, hvorledes »Fortsættelsen af det storpolitiske Spil« vilde arte sig; men »jeg vil dog fremhæve, at vi ikke har Anledning til at føle os truede. Vi maa afvente, hvilke Skridt der bliver taget i Forholdet mellem de Magter, der har Uoverensstemmelser, og skulde disse Skridt føre til Krigstilstand, maa Danmark naturligvis — som det er sket før — træffe de Sikringsforanstaltninger, som maa anses for paakrævede og forsvarlige«. Visse Foranstaltninger havde i længere Tid været overvejede, og nu havde man i Ministermødet drøftet disse Problemer. Han fortsatte:

»Det ligger i Sagens Natur, at jeg ikke kan oplyse nærmere, men alle Forberedelser til hurtigt at kunne forøge Vagtstyrken baade paa Land og til Søs er truffet. Der udstedes et foreløbigt Forbud mod Vareudførsel, og desuden er Lovgivning forberedt angaaende andre Sider under en alvorlig Situation.

Hvad angaar Rigsdagen, har jeg konfereret med Folketingets Formand og er enig med ham om, at Rigsdagens Indkaldelse ligeledes forberedes, saaledes at den med meget kort Varsel kan samles, hvis Fornødenhed *maatte* indtræde.

Det tilkommer ikke os at gøre de første Skridt og dermed at foraarsage forøget Uro.

Det vil ubetinget være en Fordel, om det danske Folk udviser Ro og Fatning, og man kan være forvisset om, at der hurtigt vil blive foretaget de Skridt til Neutralitetens Sikring, som opstaaende Situationer *maatte* udkræve.«

Hvorvidt disse Forsikringer virkede beroligende, er dog et Spørgsmaal. Det var i hvørt Fald ikke egnet til at dæmpe Nervøsiteten, naar Forsvarsminister *Alsing Andersen* samme Dags Aften oplyste, at man paa Ministermødet hverken havde truffet Afgørelse om *Tidspunktet* for »Vagtstyrken«s Indkaldelse eller om *Antallet* af det Mandskab, der skulde indkaldes. De to konservative Gruppeformænd, Folketingsformand *Henning Hasle* og Landstingsmand *Halvdan Hendriksen*, søgte (25. August) Statsministeren for at fremlægge deres Partis Syn paa den dybt alvorlige Krise, hvori vi nu befandt os. Sikkerhedsforanstaltningerne burde træffes *straks*, hævdede de, og Arbejdet paa en Udbygning af det civile Luftværn gennemføres uden Ophold. Der er ingen Tvivl om, at denne Mening var den raadende, ikke alene i Partiet, men i Folket som Helhed betragtet. Alligevel var Regeringen ikke til at rokke. Efter at et nyt Ministermøde havde været holdt, lod Statsministeren for anden Gang høre fra sig. Han kunde nu fortælle, hvorledes Indenrigsminister *Dahlggaard* paa Ministermødet havde redegjort for »en lang Række Foranstaltninger, en hel Mængde af de Ting, der blev sat i Gang i — September i Fjor!« Noget af dette sled man stadig med, andet var udført; men — tilføjede *Stauning* — »der foretages ikke ekstraordinære Indkaldelser, medmindre der sker, hvad jeg kalder »en Eksplosion!«

Saa vidste man det. Dr. Munch var endnu ikke kommet hjem, og hvem kunde træffe endelige Beslutninger uden *hans* Nærvær! Selv om den overhængende Fare stod umiddelbart for Døren!

Natten til den 1. September — den Dag, da Hitler styrtede Menneskeheden i en Afgrund af Nød og Elendighed — skrev Redaktionen af »*Social-Demokraten*«:

»I Uger har Verden levet i en vanvittig Spænding, Krig eller Fred, hver Dag det samme Spørgsmaal, men alvorligere og alvorligere. I Dag stilles det mere indtrængende end i Aftes, og i Morgen — ja, ingen ved, hvad Morgendagen bringer! ...

Som en lille Nøddeskal vipper det danske Statsskib paa det store oprørte Hav. Med Ængstelse spejder vi, om Uvejret driver over, og i vor Bevidsthed rejser sig stadig det samme Spørgsmaal: Hvordan vil det gaa vort eget lille Land?«

Det er et Spørgsmaal, som den værgeløse altid ængsteligt stiller sig i sin Raadvildhed. Men man maatte give Tid. Først den 9. April faldt Svaret!

Sejrgudindens Firsmand paa Brandenburgertor i Projektorlys under en Hitlerfest.

PAA LYTTEPOST I BERLIN

Af Redaktør HELGE KNUDSEN

Vinteren i Berlin forud for 9. April var død for Nyheder. Der skete intet som helst. Tre europæiske Stormagter var i Krig paa Liv og Død, men Pressekonferencerne i Wilhelmstrasse var blottet for Interesse. Med god Samvittighed tog vi Journalister imod en Indbydelse til i Flok og Følge at tilbringe nogle Dage paa Ski i Garmisch-Partenkirchen. Vi forsømte intet. Europas Skæbne stod paa Spil, men vi havde ikke Stof til et ærligt Telegram. Vinterens haarde Frost bandt militært Udviklingen, og politisk var Nyhederne kun Smalkost.

Millionhære var opmarcheret paa begge Sider af Tysklands Vestgrænse, men der faldt næppe et Skud. I Marts var jeg en Tur langs Rhinen, hvor den var Front mellem Vestvold og Maginotlinie, men oplevede ingen Krig. Uden fjerneste Dækning stod jeg paa en sprængt Rhinbro og saa Poilu'er paa den anden Side. En lang tysk Løjtnant, der udvekslede Visitter og Gaver med franske Kolleger — fransk Oksekød for tysk Radio — kommanderede sine østrigske Alpetropper op paa Taget af deres Bunkers nede paa selve Rhinbredden. Deres Jodlen rullede gennem Floddalen uden at blive afbrudt af nogen Kugles Hvislen.

Hitler havde bygget Siegfriedlinien som en bred Grænsevold efter hypermoderne taktiske Principper. Under Flytningen af Tysklands Grænsepæle mod Øst ind over ny *Grund und Boden* havde han dermed garderet sig mod den Tofronts-Krig, som efter forrige Krigs Erfaring var et Mareridt for enhver tysk Strategs Tanker. Skønt Vestvolden saaledes under det polske Felttog havde tjent sit oprindelige Formaal,

blev Hitler alligevel ved med at bygge videre paa den. Med mine egne Øjne saa jeg den hektiske Energi, som udfoldedes for at anlægge nye Betonforter ved Rhinen.

Spekulationerne om Hitlers Planer for Krigens Førelse gik vidt og bredt. En Aften i Februar foran Kaminen i Alsenstrasse, hvor det danske Gesandtskab den Gang laa, staar endnu frisk i Erindringen. Flere holdt paa, at Hitler vilde føre sin Krig defensivt. Han havde jo, ræsonnerede de, naaet sit Maal, idet han havde skudt Tysklands Grænser langt mod Øst, og nu bestilte han ikke andet end at bygge paa Vestvolden. Hans Fjender kunde, hvis de havde Mod og Kræfter dertil, hente sig braadne Pander ved at løbe Storm mod dette Gigantværk. Holdt Vestvolden Stand mod dette Angreb, saa Englændere og Franskmænd kørte fast i dens Net af Stillinger, havde Hitler en Chance for at faa den Fred, som han allerede havde været ude efter, da han havde sejret over Polen.

En tysk Jurist og jeg var af stik modsat Opfattelse. Vore private Informationer gik ud paa, at Hitler ikke vilde lade sig skræmme af Maginotlinien, men dynamisk, aktivt, offensivt vilde slaa sine Fjender og af al Kraft forberedte sig paa dette enorme Angreb.

Problemerne blev kulegravet under denne Samtale. En af dens Deltagere var en udenlandsk Gesandt, som Aar senere mindede mig om den. I Dag er det let at se Hitlers Linie, der efter Polens Nederlag som en rød Traad under hele Krigen sigtede paa fremfor alt at slaa England for dermed at blive Europas uindskrænkede og konkurrenceløse Herre. Den Gang havde ingen Erfaring røbet saa himmelstræbende Maal.

Ved Nytaarstid havde det danske Gesandtskab faaet en Vaabenattaché i Kommandørkaptajn *Frits Kjølser*. Han var Marineattaché, men fungerede tillige som Militær- og Luftvaabenattaché. Det hører hjemme paa P. Munchs Skyldkonto, at vi lige siden forrige Krig ikke havde haft en eneste Militærattaché i Udlandet, end ikke i Norden. Et udmærket Kammeratskab og fortroligt Samarbejde mellem Vaabenattachéerne i Berlin, der ikke mindst grupperede sig om det svenske Gesandtskab, optog straks Kjølser i Kredsen og meddelte ham allerede i Januar de første vage Formodninger om forestaaende tyske Foraarsangreb baade mod Nord og mod Vest, mod Danmark og Holland.

Da Kjølser den 1. April rejste til København til sin maanedlige mundtlige Rapportafleggelse, medbragte han en Haandskrivelse fra Gesandten, Kammerherre *Zahle*, om tyske TROPPEKONCENTRATIONER i Nordtyskland og om tysk Frygt for Vestmagtgreb paa Transporterne af nordsvensk Jernmalm, der var af fundamental Betydning for Tysklands Rustningsindustri.

Disse Malmleverancer dominerede den internationale Debat i den første Uge af April. I England drøftedes de baade offentligt og i Krigsraad. Den 1. var Sveriges og Norges Ministre tilsagt til Foreign Office, men Samtalen blev udskudt til Fredag Aften. Den 2. bebudede Chamberlain i Underhuset Skærpelse af den økonomiske Krig mod Tyskland, hvortil Flaaden skulde anvendes i forøget Udstrækning. En modsvarende Krig var for længst startet af Tyskland, der endda uvarslet sænkede nordiske Skibe, som kunde antages at være paa Vej til England. De engelske Noter, som blev overrakt Sverige og Norge Fredag Aften, indeholdt dog ingen Trusler,

men principielle Synspunkter, bl. a. om de to Landes Vægning ved under den finsk-russiske Krig at tillade Gennemmarch for en engelsk-fransk Ekspeditionsstyrke til Finland.

Disse aabne Drøftelser i England og Frankrig var Vand paa Tysklands Propagandamølle. Syndfloder af Skældsord regnede ned over England, der blæste de smaa Landes Neutralitetsret en lang March. »Altmark«-Episoden fra midt i Februar, da en engelsk Krydser paa norsk Søterritorium kaprede og entrede en tysk Damper, blev genopfrisket i bengalsk Belysning. Bagateller som et Par Bomber paa Hvide Sande blev blæst op til Sensationsballoner. Overalt fra Balkan til Holland og Norden fandt Tyskland de mest utvetydige og forbryderiske engelske Planer om at krænke de smaa Landes Neutralitet. Aldrig har en Forbryder saa demonstrativt som Tyskland den Gang raabt: Stop Tyven!

Medens den tyske Presse gjorde sort til hvidt og rodede begge Farver sammen i en graa Masse, saa ingen ved dens Hjælp kunde danne sig en paalidelig Opfattelse af Englands Planer mod Norden, fik Kjølseren Torsdag den 4. ved Middagstid Besøg af to Kolleger, først den svenske Marineattaché, Kommandørkaptajn *Anders Forshell*, og derpaa den hollandske Militærattaché, Major *Sass*. De meddelte begge, at Hitler vilde angribe Danmark og Norge; en Transportflaade paa 155.000 Tons var allerede samlet i Swinemünde. Samtidig med at Kjølseren fik disse Oplysninger, henvendte den hollandske Gesandt, *de Witte* sig til Kammerherre *Zahle* for at orientere ham i samme Retning.

Forshell havde sin Viden fra *Sass*, og hans Kilde var igen to tyske Officerer, som han havde kendt i længere Tid. De havde begge gjort Tjeneste i Overkommandoen i Bendlerstrasse og var derfra kommanderet til Tjeneste i Rigskancelliet, hvor Felttoget mod Nord forberedtes. Her residerede Chefen for Wehrmachtsführungsstab, daværende Generaloberst *Jodl*. Denne Stab var den centrale strategiske Ledelse for alle tre Vaaben, naar de skulde samarbejde. Keitel var Overkommandoens Chef. men havde kun en Krigsministers administrative Opgave. *Jodl* derimod var Hjernen i Operationerne og Feltherren Hitlers højre Haand. Baade af Navn og af Gavn var Hitler øverste Krigsherre.

Major *Sass*'s to tyske Hjemmelmænd havde saaledes direkte og paalidelig Viden. De horte begge hjemme i den Officersopposition mod Hitler, som til Stadighed havde eksisteret, men som Verden først fik paalidelig Efterretning om efter Attentatet paa Hitler den 20. Juli 1944. De to Officerer benyttede *Sass* som deres Forbindelse til de udenlandske Vaabenattacheer. Aabenbart var det deres Ønske at faa Danmark—Norge til at mobilisere, hvilket vilde vælte Hitlers nordiske Felttog og dermed svække hans Stilling. Hitlers Plan forudsatte, hvad *Kaupisch* senere saa utvetydigt fremhævede i sit Interview, absolut Hemmeligholdelse. Den skulde realiseres med Chokvirkning som et Overraskelsens Kup. I øvrigt havde de samme to tyske Officerer tidligere givet Major *Sass* Oplysninger, som havde slaet til. En Maaned senere meddelte de ham, at Overfaldet paa Holland vilde finde Sted. Han maatte opleve den Tort, at hans egen Regering nægtede at tro ham.

Straks efter Major *Sass*'s Besøg gik Kjølseren til Kammerherre *Zahle*, der uden Tøven tog sit Parti og straks var parat til at handle. Med Ruteflyveren Kl. 5 blev

Legationssekretær Schön sendt til København som Kurér med Gesandtskabets første Alarm. Kl. 19 afleverede han den hjemme hos Udenrigsminister P. Munch.

Allerede den samme Torsdag Morgen havde København gennem Pressen faaet det første Varsko om Hitlers Angreb mod Nord. Den engelske Journalist *George L. Steer*, der om Onsdagen var vendt tilbage til London fra Stockholm, offentliggjorde i »Daily Telegraph« en sensationel Beretning om en tysk Transportflaade i Østersø-Zonen, hvor 400.000 Mand var rede til Indskibning. Et tysk Angreb paa Norge kunde, skrev han, efter svensk Opfattelse næppe gennemføres uden Krænkelser af dansk Neutralitet. Dette Telegram aftryktes samme Morgen i »Nationaltidende«, der havde dansk Eneret paa »Daily Telegraph«s Stof.

Med dette Telegram i Haanden ringede Legationsraad *Steensen-Leth* og *Kjølsen* om Fredagen efter Redaktør *Kronika* fra »Nationaltidende« og mig fra »Berlingske Tidende« (»Politiken« havde den Gang en Svensker som Korrespondent i Berlin og »Socialdemokraten« ingen egen Repræsentant) for at sige os, hvor velunderbygget det var. De bad os sondere Terrænet hos vore tyske Kilder og samtidig gennem vore Telegrammer hjem søge at slaa Alarm. Jeg havde netop skrevet et langt Telegram paa tre Spalter om Tyskland, der havde fuldført en Række Aftaler med Rusland og Italien, hvorefter Borgfred var sikret i Sydøsteuropa. Hitler havde dermed dækket sin Ryg og vilde nu »ved en enestaaende voldsom Offensiv hidføre Krigens Afgørelse«.

Ind i denne Situation kom Efterretningen om Transportflaaden i Østersøen, som de tyske Autoriteter trods alle mine Forespørgsler ganske nægtede at udtale sig om. Den blev omtalt i et nyt Telegram hjem. I øvrigt søgte *Kronika* og jeg i de følgende Dage bedst muligt at varsle tyske Fremstød hen over Østersøen, selv om Propagandaministeriet paa en Pressekonference indskærpede, at Formodninger om forestaaende militære Begivenheder hørte til de Emner, som det i Krigstid var forbudt at skrive om. Under disse Bestræbelser for at advare danske Læsere havde *Kronika* en lykkelig Haand til uden for mange Konkreter at lægge en dyster Stemning over sine Telegrammer, som Bladet gengav i meget stort teknisk Udstyr.

Fredagen bragte i øvrigt en Henvendelse fra København med Ønske om, at Kammerherre *Zahle* søgte officiel Orientering i Wilhelmstrasse om Transportflaadens Formaal. Han nægtede at foretage dette Skridt. Den svenske Gesandt, Minister *Richert* havde allerede været hos Statssekretær *Weizsäcker*, Udenrigsministeriets Direktør, og faaet ganske afvisende Svar paa sin Forespørgsel om samme Emne. *Zahle* havde ikke fjerneste Chance for at faa et Ord mere ud af Udenrigsministeriet. Derfor ønskede han ikke at indfinde sig i Wilhelmstrasse.

Alt, hvad der eksisterede i Berlin af Diplomater og Journalister, mødtes den Fredag Aften i Ufa Palast am Zoo til Première paa en Film, der var en klar Bebudelse af Hitlers offensive Planer mod England. »Ilddaaben« hed den, og den skildrede i de mest realistiske og drastiske Optagelser, hvordan det tyske Luftvaaben fik sin Ilddaab, da det dængede Polen til med Bomber, væltede Tog og tændte Byer i Brand, sprængte militære og civile Kolonner og knuste Fæstningsværker.

Göring og *Goebbels* og en Række andre Dignitarer fyldte Pladslogen, men *Göring* viste sig tillige paa Lærredet for at erklære, at hvad det tyske Luftvaaben havde

Vejrudvalget:
Til et af Feldet med
meste af Søndag -
helligt.
Pris: 10.000

Nationaltidende

Dagens Begivenheder:
Den danske Situation
for Norden.
Pris: 10.000

72. Aargang - Nr. 96

Dagens Nyheder

København - Søndag 7. April 1916

Krigens Søgelys over Norden

Vestmagt-Noten til Sverige og Norge er en skarp Formaning og en udførlig Forespørgsel Tyskland udtrykker stærk Frygt for Nordens Neutralitet

KRIGEN mellem Vestmagterne og Tyskland kaster efter sin Skjæde ind over Norden. Vestmagtens Note til Norge og Sverige er blevet indledningen til en stærk politisk Krig, der er ved at antage en fremadgående Karakter. Notens Indhold er ikke offentliggjort, men fra engelsk Side karakteriseres den som en fuldstændig Mandat-Bekendtgørelse. Den skal være af den politiske Indhold og kræver Stærke politiske Handlinger. Den skal være af den politiske Indhold og kræver Stærke politiske Handlinger. Den skal være af den politiske Indhold og kræver Stærke politiske Handlinger.

Tyskland betragter Situationen som yderst farlig

Tyskland betragter den diplomatiske Vestmagt-Note med den største Angst. Tyskland betragter den diplomatiske Vestmagt-Note med den største Angst. Tyskland betragter den diplomatiske Vestmagt-Note med den største Angst. Tyskland betragter den diplomatiske Vestmagt-Note med den største Angst.

Berlin mener Norden i overhængende Fare

Tyskland frygter, at Norden paa lau Dage eller Timer kan blive omdannet til Krigsskueplads

Flere Telegrammer: Side 2 og 23

Nordens Holdning overfor Vestmagt-noterne

At Jakob Kronika Nationaltidende Berlin-Korrespondent

Inde i Bladet

Inde i Bladet
Inde i Bladet
Inde i Bladet

Inde i Bladet
Inde i Bladet
Inde i Bladet

Berlin, Søndag.
BERLIN (Tele. og Telegraf.) Den 7. April.
Tyskland frygter, at Norden paa lau Dage eller Timer kan blive omdannet til Krigsskueplads.

Forbavelse over Nordens Holdning
Den tyske Regering tager med det største Interesse til den af Vestmagterne indkomne Note til Norge og Sverige.

Tyskland parat til Handling
Tyskland er parat til at træde ind i en stærk politisk Krig, hvis Vestmagtens Note til Norge og Sverige ikke bliver taget alvorligt.

Trods alt Arbejdsmod i Danmark

NATIONALTIDENDE

NATIONALTIDENDE
Krig og Kæde-tilsæt
Krig og Kæde-tilsæt
Krig og Kæde-tilsæt

Konkrete Krav menes ikke stillet

Officielt Fremstilling i Note af Vestmagtens Noter om Neutralitetens Udstrækning
Sverige vil svare meget snart

NATIONALTIDENDE
Svea-Konkret

Den engelske Udenrigsminister Lord Halden og den franske Udenrigsminister Raymond Poincaré har i deres Note til Norge og Sverige krævet, at de to nordiske Lande skal træde ind i en stærk politisk Krig.

Norge og Sverige køber 600 Kampflyvemaskiner

Opsigtvækkende amerikansk Meddelelse
Amerikanske presse

AMERIKANSKE
Amerikanske presse
Amerikanske presse

Norge aftager 100 af Maskinerne

NATIONALTIDENDE
Svea-Konkret
Svea-Konkret

Katastrofal Prisdudvikling

Prisdudvikling
Prisdudvikling
Prisdudvikling

Efter Henstilling fra den danske Legation i Berlin blev Telegrammerne, som offentliggjordes i den københavnske Presse Søndag Morgen den 7. April sat saa alarmerende op som muligt. Det var et sidste Forsøg paa at vække Ansvarfølelsen hos Regeringen, saa virkelige Sikkerhedsforanstaltninger kunde blive truffet. Men intet hjalp. Man »stroede« ikke paa de Efterretninger, der indløb!

præsteret i Polen, vilde det gentage over for England. Derefter sluttede Filmen med et Englands-Kort, set fra en Styrtdykker. Landet blev større og større under dens hastige Flugt mod Jorden. Tilsidst saas kun Themsens Munding, og alt opløstes i en vældig Eksplosion, hvis symbolske Mening var, at England blev udslettet som Polen. En ny March var komponeret til Filmen. Dens Tekst forkyndte, at Tyskland vilde holde Rettergang over England: dets Verdensrige brød sammen, og dette var Tysklands stolteste Dag. Dumt lød Refrainet: »Bomben, Bomben, Bomben auf England«.

Om Lørdagen sundede vi os paa Gaarsdagens mange overvældende Indtryk, men om Søndagen tog Begivenhederne igen Fart. Pressen larmede højkrødet mod Englands bevidste og provokerende Neutralitetskrænkelser i neutrale Lande. Tyskland vilde ganske vist ikke lade sig provokere, men Regningen skulde nok blive præsenteret til rette Tid. Angrebet var det bedste Forsvar, hed det i Bladene. »Tyskland er parat. Vore Hoveder er kolde og klare, vore Muskler spændt, vor Beslutning jernhaard. 80 Millioner Par Øjne retter Blikket mod Føreren«, skrev »Völkischer Beobachter«.

Samme Dag kom Prins *Aksel* til Berlin, officielt for at føre visse Forhandlinger om Skibsfartproblemer og Gødningstransporter, i Virkeligheden for at sondere det politiske Terræn. Ogsaa Udenrigsministeriets Direktør, *Mohr*, skulde have været til Berlin i samme Ærinde, men hans Rejse blev udsat.

Søndagens altoverskyggende Begivenhed var en Efterretning om, at Transportflaaden i Swinemünde stak til Søs om Morgenen og satte Kursen mod Vest. Allerede om Formiddagen meddelte den amerikanske Marineattaché, *Schraeder*, Kjølens, at Aktionen mod Nord var indledt med Transportflaadens Afsejling. Legationsraad Steensen-Leth telefonerede straks en Chifferdepeche herom hjem til Udenrigsministeriet. For en Sikkerheds Skyld gentages en saadan Chifferdepeche principielt, men Gestapo var paa Ledningen. Forbindelsen fra Gesandtskabet til Udenrigsministeriet blev afbrudt, og det var umuligt at faa en ny Samtale etableret.

Denne Telefon-Episode var kun et enkelt Udtryk for Tyskernes Paapasselighed. Langt stærkere blev den manifesteret i en Indbydelse til alle Vaabenattacheerne. De havde længe energisk bedt om Tilladelse til at besigtige et Afsnit af Vestvolden, men det var stadig blevet dem nægtet. Dens Anlæg var militære Hemmeligheder. Pludselig og overraskende blev de nu med kort Frist indbudt til en saadan Rejse. Søndag Aften skulde de af Sted med Sovevognstog til Afsnittet ved Saarbrücken. De vendte hjem Tirsdag Morgen den 9. April. Tyskland ønskede med andre Ord at fjerne dem fra Berlin det sidste Døgn før Angrebet, for at de intet skulde telegrafere til deres Regeringer om den Aktion, der allerede var indledt med Skibenes Afsejling. Kjølens havde store Betæneligheder ved at forlade sin Post, men en Udeblivelse fra Rejsen vilde have været en Demonstration, som fra et dansk Synspunkt ikke vilde have været paa sin Plads. Derfor tog han med paa Turen. Under Rejsen var han i øvrigt Genstand for den yderste Opmærksomhed, stadig anbragt højt over sin Rang mellem Generaler, der passede paa hvert Ord, han sagde. Ikke alene var han tvangsindlagt paa denne Tur, der fjernede ham fra Berlin i det sidste kritiske Døgn, men han var ogsaa omgivet af saa megen Høflighed, at det var et rent Fangenskab.

Fem Fjerdingaar senere blev Kjølens udvist af Tyskland, uden at hverken han

Frits Hammer Kjølens (f. 1893) blev 1919 beordret til at gøre Tjeneste ved Gesandtskabet i Berlin. Hans Udnævnelse til Kommandørkaptajn fandt Sted 1937, og 1939 sendtes han atter til Berlin, nu som Marineattaché og Luftattaché. De Efterretninger, han hjemsendte i Ugerne forud for den 9. April 1940, var af overordentlig Betydning, men blev hverken forstaaet eller respekteret af vore ansvarlige Myndigheder. Han udvistes i 1941.

Herluf Zahle (1873–1941) var under den første Verdenskrig Chef for Udenrigsministeriets 1. Departement (det politiske), men gik efter Krigen over i Diplomatiet, først som dansk Sendemand i Stockholm 1919–24, derefter i Berlin. Takket være sin Personlighed indtog han i den tyske Rigshovedstads diplomatiske Korps en Position, som aftvang betydelig Respekt — baade i Weimar-Republikken og under Nazi-Diktaturet.

selv eller den danske Regering kunde faa nogen Begrundelse for denne usædvanlige Forholdsregel. Den har antagelig staaet i Forbindelse med hans Rapporter før 9. April. Udvisningen var, efter hvad Intelligence Service senere har faaet oplyst, beordret af Admiral *Canaris*, Tysklands berømte Overspion, der var Chef for Abteilung Abwehr, Kontraspirationen. Det maa sikkert have været Rapporterne og deres Hjemmel hos velunderrettede tyske Officerer, som var Anledningen. Herpaa tyder det ogsaa, at Tyskerne senere interesserede sig for Kilderne til Kjølens Viden. Da han som Stabschef for Kystflaaden sammen med de andre danske Officerer havde været interneret efter 29. August, erfarede det danske Politi, at Tyskerne vilde afhøre ham om Rapporterne fra Berlin. For ikke at volde sine gamle Kolleger, Vaabenattacheerne i Berlin, nogen Vanskelighed, kom han resolut Tyskerne i Forkøbet ved at tage den illegale Rute over Sundet.

Præcis den samme Interesse viste Tyskerne hans senere Kollega som Militærattaché, Oberst *Hartz*, hvem de ikke kunde røre i Tyskland, fordi han som Diplomat havde Eksterritorialret. Da han vendte hjem til Danmark efter 29. August, arresterede de ham, i det Øjeblik han i Gedser satte Foden paa dansk Grund, internerede ham paa »d'Angleterre« og søgte i mange Uger at presse ham for Viden om de tyske Kilder til hans egne Indberetninger. De havde fundet dem i Krigsministeriet, hvis

Ledelse med en forbryderisk Mangel paa Omtanke havde undladt at tilintetgøre dem. Dr. Best fordybede sig lidenskabeligt i dem og erklærede, at de havde givet ham Oplysninger om mange militære Forhold, som han hidtil ingen Anelse havde haft om.

Alle Vaabenattachéerne var saaledes borte fra Berlin Mandag Morgen den 8. April, da England og Frankrig notificerede Norge, at Miner var udlagt tre Steder i norske Territorialfarvande. Herved blev den tyske »Indenskærs-Rute« langs Kysten i norsk Farvand, der ikke mindst var af stor Betydning for de uundværlige Malmtilførsler, klippet over.

I øvrigt gaar senere paalidelige Efterretninger ud paa, at disse Miner slet ikke blev udlagt. Notificeringen var en formel Akt. Historien maa vise, hvorfor England tog dette Skridt. *Churchill* var Marineminister, og ved Regeringsrekonstruktionen en Uge i Forvejen var han desuden blevet Chef for Krigskomiteen eller med andre Ord den faktiske Leder af Englands Krigsaktivitet. Han maa antagelig over Intelligence Service have faaet de samme Advarsler som Danmark fra Berlin om forestaaende tysk Aktivitet. Landgangsflaaden havde endda i adskillige Dage været undervejs fra Havnene i Helgolandsbugten til Trondhjem og Narvik. Forhaabentlig naar han at skrive sine Memoirer om dette Afsnit af hans Initiativ under Krigen.

Med Mineudlægningen spillede England Tysklands politiske Kort. Wilhelmstrasses underhaands Informationer om Formiddagen gav mig Hjemmel til et Telegram til Aftenavisen, der bebudede omgaaende Svar fra tysk Side. »Alt tyder paa«, slutter det, »at et tysk Regeringsskridt ikke vil lade vente paa sig mange Timer. Man citerer i Formiddag i politiske Kredse Hitlers Ord om, at han til enhver Tid vil tale til Vestmagterne i det Sprog, som de bruger over for Tyskland«.

Mineudlægningen var en oplagt Krænkelser af norsk Neutralitet, men da »Politiken« nogle Dage efter den langt større tyske Krænkelser af dansk Neutralitet skrev dette, blev det Bladets dyreste Artikel. Den kostede skønmæssigt et Fald i Oplaget paa 30.000 Eksemplarer.

Der var stor Tilstrømning til Middagens Pressekonference i Wilhelmstrasse, hvor Gesandt Schmidt erklærede: »Iskoldt iagttager Tyskland Englands Mineudlægning i norske Farvande. Iskoldt afventer vi Begivenhedernes Gang. Iskoldt træffer Tyskland sine Forholdsregler«.

Ansigterne paa Regeringssiden af Pressekonferencens lange grønne Bord var sfinxagtige. Et journalistisk Spørgsmaal om, hvad Tyskland krævede af Norge, blev besvaret lakonisk: »Vi kræver ingenting«. Det lød ildevarslen. Erfaringen havde lært os, at var den tyske Propaganda højtrøstet, fulgte ingen Handling efter. Var den derimod faamælt, var der Fare paa Færde.

Landgangsflaaden var for længst staaet op gennem Øresund. Om Aftenen kom Efterretningen, hvorefter tyske Baade — »Rio de Janeiro« paa 9000 Tons, og »Posidonia« (ex »Kreta«) paa 12.000 Tons — var torpederet ved Lillesand og Oslofjordens Munding. De havde Landgangstroppe om Bord. Klokkeren var ved at falde i Slag.

Tirsdag Morgen blev vi danske Journalister kaldt til Pressekonference paa fastende Hjerte. Vi skulde være i Wilhelmstrasse Kl. 9. Den Gyldenlæders Sal, hvor det tyske Forbundsraad i sin Tid samledes under Loftets udskaarne Felte med

kejslerlige Monogrammer, var bælgssort. Mørklægningsgardinerne var ikke trukket op. Vi saa hurtigt, at vi ikke var andre end os Danske og den eneste Nordmand iblandt de udenlandske Korrespondenter. Konklusionen laa lige for Haanden. Hitler havde angrebet vore Lande. Under en Pressekonferences Paaskud var vi kaldt til Wilhelmstrasse for at blive interneret. En Embedsmand fra Propagandaministeriet og en lille ukendt Størrelse, der senere viste sig at repræsentere Gestapo, forklarede, at de havde Ordre til intet at meddele os, men blot bede os gaa med over paa »Kaiserhof«. Paa Hotellet fik jeg Tilladelse til telefonisk at sige min Hustru, at hun ikke skulde vente mig lige straks. Da jeg først var i Telefonboksen, bad jeg hende samtidig straks underrette Gesandtskabet, der imidlertid allerede havde erfaret, at Terningerne var kastet. Den amerikanske Chargé d'affaires Kirk havde først telefonisk alarmeret Steensen-Leth og derpaa personligt opsøgt Kammerherre Zahle for at udtrykke sin Deltagelse og tilbyde sin Hjælp. Snart efter stod Røgen op fra Skorstenen i Alsenstrasse; fem Aars politiske Indberetninger forud for 9. April, men fremfor alt Depecherne om det forestaaende Overfald paa nordiske Lande skulde tilintetgøres, før en tysk Haand kunde blive strakt ud efter dem. Hvad er der ikke blevet brændt af Dokumenter i lignende Situationer i alle Europas Lande!

Kort efter blev Prins Axel kaldt til Göring. Det var oprindelig Hensigten, at han skulde have set Ribbentrop, men i Hitlers Rige var Göring altid de gode Forsikrings Mand, der blev brugt til denne Slags diplomatiske Opgaver. I det czekoslovakiske Spørgsmaal var det ogsaa ham, der paa Æresord havde forsikret Ambassadører, at Hitler ikke havde den fjerneste Aspiration ud over Sudeterlandet, som han da havde indlemmet. Prag skulde sandelig leve i Fred. Den Tirsdag Formiddag overvældede Göring Prins Axel, der paa det Tidspunkt intet anede om Danmarks officielle Holdning, med Løfter og Tilsagn og Beroligelser. Desuden stillede han en Maskine til Prins Axels Raadighed, saa han kunde flyve hjem om Eftermiddagen.

Kl. 10,45 oplæste Goebbels i Radioen Overkommandoens Særmelding. Det myldrede med danske og norske Stednavne. Englands Besættelse af vigtige norske Støttepunkter var Tyskland »kommet i Forkøbet med knapt ti Timer«. »De tyske Troppers Landing er lykkedes paa alle Steder fra Oslo til Narvik, en i Søkrigshistorien hidtil ukendt Præstation.«

Gennem en Væg paa »Kaiserhof« hørte vi en Højtaler forkynde vore Landes Skæbne. Tre-fire Timer senere slap vi Danske ud, Kronika, Carl Henrik Clemmensen fra »Aftenbladet« og jeg, idet Skytte-Rasmussen fra Provinspressen var gaaet hjemmefra før Propagandaministeriets Opringning om Morgenen. Den eneste Nordmand, Theo Findahl fra »Aftenposten«, maatte vi lade alene tilbage paa »Kaiserhof«. Han blev dog løsladt ved 7-Tiden om Aftenen. Tyskerne har aldrig siden villet give os en fornuftig Begrundelse for Interneringen. Antagelig har de villet isolere os, fordi de kendte det udmærkede Samarbejde mellem de udenlandske Journalister og vilde forhindre, at de store amerikanske Bureauer fik Oplysninger hos os, før de telegraferede deres Beretninger om Angrebet paa Danmark og Norge ud over Verden.

Wilhelmplatz laa øde og tom, da vi kom ud fra »Kaiserhof«. En Højtaler i en aaben Bil forkyndte storskrydende: »Kopenhagen ist fest in deutscher Hand!« Intet som helst usædvanligt Træk i Gadebilledet røbede, at Hitler havde fortsat sin Ud-

slettelse af Europas smaa Lande. End ikke Kolleger mødte vi, skønt det var Tiden for den daglige Pressekonference. Ekstraordinært var den blevet flyttet frem til Kl. 11 om Formiddagen, da Ribbentrop højstegen var mødt op for at læse Hitlers Proklamation højt og forsikre, at »Tyskland har bevaret Skandinaviens Lande og Folk for Tilintetgørelsen«.

Kun paa Fortovskanten foran Propagandaministeriet stod et Hundrede Mennesker. Nyfigent stirrede de tværs over Gaden ind gennem Jerngitteret foran Rigs-kancelliet for at faa et Glimt af de mange Officerer, som kom og gik. Der var ikke Antydning af Stemning eller Begejstring. Folket var sløvt og uinteresseret. Under hele Krigen vaagnede det kun op i Sommeren 1940, da Frankrig blev slaaet. De gamle Kamppladsers Navne paa Vestfronten kendte Folket. Revanchen for forrige Krig og den hastige Sejr fremkaldte saa megen Entusiasme, at den kunde mærkes i Byen. Under alle Krigens andre Faser derimod var Temperament-Børsen uvillig og trykket.

Næste Morgen indledede »*Völkischer Beobachter*« sin ledende Artikel saaledes:

»Det tyske Folk aander op, og paa alles Læber er ét Ord: Endelig! Det er den samme Stemning som i hine uheldsvangre Augustdage i Fjor, da hver Dag bragte nye Voldshandlinger og Udfordringer fra de bindegale Polakker. Ogsaa den Gang havde kun nationalsocialistisk Disciplin og tysk Lydighed mod Føreren kunnet forhindre et Masseudbrud af Folkeharme. Og som den Gang udholdt Stortyskland ogsaa nu tænderskærende den britisk-franske Krigspolitiks Provokationer, der daglig blev frækkere og skamløse. Tænderskærende — men i den faste Bevidsthed, at Føreren til rette Tid vilde præsentere Regningen«.

Saaledes stillede det ledende Partiblads Sandheden komplet paa Hovedet. Ønsket var Fremstillingens Fader, medens Folket tankeløst tradskede af Sted i sin Gangkurv. Bladet var iøvrigt oprørt over Norge, der havde givet sine Soldater Ordre til at yde Modstand:

»De norske Ministre har aabenbart ikke Evne til at drage den eneste mulige Lære af Polens Skæbne, naar de skubber den Haand tilbage, som alene er i Stand til og villig til at redde Skandinavien fra Krigens Rædsler. Denne Holdning tyder ikke alene paa en fuldkommen Mangel paa Retfærdighedssans, men grænser næsten til Vanvid ... Vi fører ingen Krig mod artsbeslægtede smaa Folk, som vi i Aarhundreder har levet i Fred med [1864 var glemt!]. Men det tyske Folk er jernhaardt besluttet paa og har slaaende bevist det gennem der Führers store Beslutning paa denne 9. April at skaane Norden for den forbryderiske Britekrigs Lidelser«.

Idet Folket fik tudet Ørerne fulde med endeløse Bravader i denne Stil, blev der sat store Skyklapper for dets Øjne. Kvarte Sandheder, forfalskede Citater, løse Udpluk, der var revet ud af deres Sammenhæng, og hele Løgne blev kogt sammen som Eintopfgericht. Ingen kunde udskille Ingredienserne. Ingen var i Stand til at danne sig en personlig Opfattelse af Englands eller Tysklands Motiver, fordi ethvert Grundlag for en reel Vurdering manglede. Fortielserne var tusindfoldige. Først fem Dage senere antydede en indskudt Bemærkning i »Frankfurter Zeitung«, at Danmark havde protesteret mod Fru Germanias alt for omsorgsfulde Kærlighed. Den Slags Viden var ikke gavnlig for Folket og blev derfor forholdt det. En saadan Skønhedsplet maatte ikke findes i det Glansbillede, som »*Völkischer Beobachter*« præsenterede for Læseren med 6-spaltet Forside-Overskrift i tomme høje røde Typer: »*Tyskland redder Skandinavien*«.

Norddeutsche Ausgabe

VIII. Jahrg. / 53. Jahrg. / 10. April 1940

Norddeutsche Ausgabe

Berlin, Mittwoch, 10 April 1940

VÖLKISCHER BEOBACHTER

Samplblatt der nationalsozialistischen Bewegung Großbritanniens

Deutschland rettet Skandinavien!

Norwegen og Danmark under den Schutz des Reiches genommen

Ribbetrap vor der Auslandspress

Westmächte planen Befestigung ganz Scandinaviens

Berlin, 9. April.
 Die Westmächte der Nordatlantischen Allianz sind am 8. April 1940 auf dem Höhepunkt ihrer militärischen und politischen Anstrengungen, um die Skandinavien unter ihre Kontrolle zu bringen. Die Westmächte planen die Befestigung ganz Scandinaviens. Die Westmächte planen die Befestigung ganz Scandinaviens. Die Westmächte planen die Befestigung ganz Scandinaviens.

Die Westmächte planen die Befestigung ganz Scandinaviens. Die Westmächte planen die Befestigung ganz Scandinaviens. Die Westmächte planen die Befestigung ganz Scandinaviens.

Rühner Einsatz starker deutscher Wehrmachtteile

Berlin, 9. April

Das Oberkommando der Wehrmacht gibt folgende Sondermeldungen bekannt:
 Von dem im Gange befindlichen britischen Angriff auf die Nordküste Dänemarks und Norwegens mitzuteilen, hat der deutsche Heerführer von besetzten Ostsee- und Ostsee-Strassen überaus rasch in beiden Ländern bereits deutsche Kräfte aller Wehrmachtteile eingegriffen. Dem Oberkommando der Wehrmacht sind umfangreiche Informationen zugegangen.

Dem Oberkommando sind bereits deutsche Truppen und Panzerkräfte bei der Befestigung der Ostsee- und Ostsee-Strassen zugegangen. Dem Oberkommando sind bereits deutsche Truppen und Panzerkräfte bei der Befestigung der Ostsee- und Ostsee-Strassen zugegangen.

Dem Oberkommando sind bereits deutsche Truppen und Panzerkräfte bei der Befestigung der Ostsee- und Ostsee-Strassen zugegangen.

Dem Oberkommando sind bereits deutsche Truppen und Panzerkräfte bei der Befestigung der Ostsee- und Ostsee-Strassen zugegangen.

Dem Oberkommando sind bereits deutsche Truppen und Panzerkräfte bei der Befestigung der Ostsee- und Ostsee-Strassen zugegangen.

Dem Oberkommando sind bereits deutsche Truppen und Panzerkräfte bei der Befestigung der Ostsee- und Ostsee-Strassen zugegangen.

Dem Oberkommando sind bereits deutsche Truppen und Panzerkräfte bei der Befestigung der Ostsee- und Ostsee-Strassen zugegangen.

Deutschlands Antwort

Die Westmächte planen die Befestigung ganz Scandinaviens. Die Westmächte planen die Befestigung ganz Scandinaviens. Die Westmächte planen die Befestigung ganz Scandinaviens.

Hovedrubrikken i »Völkischer Beobachter« den 9. April 1940 giver Grund til Tvivl, efter at *Ouisting* under Forhørene i Oslo (August 1945) har hævdet, at det var *ham*, der »reddede Skandinavien«. Sandsynligvis gør begge Parter sig skyldige i Propaganda. Hvad de hentyder til er i hvert Fald det samme: *Ansvarret for det gemene Overfald* paa Norge og Danmark den 9. April!

Der var endda et af Bladene, der øverst paa Forsiden udmalede Befrielsen af Danmark fra alle Ulykker og nederst rasede mod Englænderne: Infamt og skammeligt havde de krænket Hollands Neutralitet. Aarsagen var, at en engelsk Flyver havde været inde over hollandsk Territorium. Goebbels' Troldspejl forvrængede alle Proportioner.

Ikke alene frelste Tyskland Norden, men det skete under Udfoldelse af Alverdens militære Dyder. I hastigt og hæslblæsende Staccato bruste Fanfarerne fra Goebbels' Propagandakompagnier af Journalister, Speakere, Filmsfolk og Pressefotografer. »Pragtfuld, dristig, lynsnar« lød en 3-spaltet Overskrift over en Øjenvidneberetning:

»København, den danske Hovedstad, har til Morgen været Skuepladsen for en Aktion, saa dristig og lynsnar, som den i hele Verden kun kunde gennemføres af den tyske Værnemagt. Vi, der som Soldater tog Del i denne Aktion, er endnu aandeløse efter det Tempo, i hvilket Operationerne rullede. Men samtidig føler vi den tyske Sags Storhed og Renhed og Betydningen af den Indsats, vi oplevede. Bevidstheden om at have været med og at have bidraget til, at det lykkedes, er en usigelig Lykke«.

Andre Beretninger skildrede disse uforlignelige Tropper, der camouflerede Gedsler-Færgen, saa ingen Dansker kunde opdage det fjerneste mistænkelige, før Forhængen faldt, og Motorcyklister drønedes ud af Bugen paa denne trojanske Hest.

Endelig var Bladene fyldt af Telegrammer fra samtlige Hovedstæder i hele Verden lige til Balkans om »den tyske Lynaktions vældige Ekko i Verden«.

Endnu en Streng blev rørt paa Goebbels' Harpe: »Tyske Soldater erobrer Danmarks Sympati«. Der var ingen Grænse for, hvor korrekte, høflige og hjælpsomme de tyske Soldater var. Derfor marcherede de lige ind i Hjerterne paa disse Danskere, hvis germanske Kultur, Historie og Natur blev udmalet i Radioreportage og Kulturartikler, saa aldrig nogen Turistpropaganda har været mere forskønnende.

Det var intet Under, at den jævne Tysker var overbevist om, at Danskerne var lykkelige. Ustandselig mødte vi Danske i Berlin hos Godtfolk den Opfattelse, at vi burde være Hitler bundtaknemmelige. Kun ganske undtagelsesvis oplevede vi Udtryk for Sympati. De stammede fra Oppositionen mod Nazisterne. Da jeg kom hjem fra Interneringen, sad en Rigsdagsmand fra Weimar-Tiden i min Stue for at trykke min Haand. Den store Hob derimod var ganske og aldeles forblindet. Rengøringskonen kom hjem fra Slagteren med en Anmodning til min Hustru om dog endelig nu, da Forholdet mellem de to Lande var blevet saa straalende, at skaffe hende en Pels fra Danmark. Fru Kjølens havde kort efter den tyske Overkommandos Attaché hos de udenlandske Marineattachéer til Bords. Den officielle tyske Elskværdighed var overvældende, og det var ikke dansk Opgave i Berlin at demonstrere. Aabenbart havde han sat sig for, at han nu vilde have klar Besked om vore Følelser. Pludselig spurgte han abrupt under Middagskonversationen: »Hvordan er i Grunden de danske Søofficerers Reaktion paa 9. April?« Svaret fløj ud af hans Borddame: »Kan man selv være Officer og dog være i Tvivl?« Ganske øjensynligt kom Replikken helt uventet for ham, idet dens Tankegang var ham fremmed, og hans Øjne først nu blev seende.

Vist gjorde den tyske Propaganda sin Virkning, men idet Bestanddelene blev borte i dens Sildesalat, kom det heller ikke til sin Ret, hvilket Vovestykke Feltoget var. Hitler sagde det Maaneder senere i sin fulminante Rigsdagstale efter Frankrigs Nederlag, da han brugte sit brune Parlament til Kulisse under sin Udnævnelse af Generalfeltmarskaller, som efter Tur rejste sig paa Balkonen og gjorde Hönnør. Om Angrebet paa Norge sagde han: »Dette Slag, mine Rigsdagsmedlemmer, var det dristigste i den tyske Krigshistorie«.

Synspunktet er rigtigt. Han havde haft hele Sagkundskaben imod sig, da han planlagde det. Navnlig havde Storadmiral *Raeder* protesteret, fordi det var alt for risikabelt for den lille tyske Flaade at begive sig ud paa en saa omfattende Ekspedition i Farvande, der var Home Fleet's sikre Domæne. Ogsaa de andre Vaaben havde fremhævet de voldsomme Betæneligheder, de nærede, og de utrolige Vanskeligheder, som Tilførslerne hen over Havet vilde medføre. Hitler stolede imidlertid paa sin »søvnøngængeragtige Sikkerhed«. Han løb den store Risiko for at naa den store Gevinst og udsatte sin storpølitiske Kup- og Choktaktik for fuldt militært Orkester. Dristigt vovet er halvt vundet. Han vilde gøre Europa »England-fri«, sikre sig hele Kontinentet til Angreb paa Øerne foran dets Kyst, skaffe sig Baser for Ubaade og Flyvere til det afgørende Slag mod sin Konkurrent til Herredømmet over Europa. Han havde Heldet med sig. Muligvis startedes Angrebet senere end planlagt, fordi den haarde og sene Vinters Is saa længe bandt de danske Vande. Til Gengæld fik

Alfred Jodl traadte ind i Hæren og blev 1911 Løjtnant. Han deltog i Verdenskrigen og blev 1918 udnævnt til Hauptmann med Tjeneste i Generalstaben. 1929 Major, 1935 Oberst og endelig 1939 udnævnt til Generalmajor. Da Overfaldet paa Danmark og Norge forberedtes, var han Chef for Wehrmachtsführungsstaben og var saaledes den, der tilrettelagde de strategiske Forudsætninger for Gangsterkuppet. Han udmærkede sig i Felttoget mod Vest og avancerede hurtigt til General i Artilleriet. Den 30. Januar 1944 udnævnt til Generaloberst. Billedet her viser ham, efter at Englænderne i 1945 havde fanget ham i Flensburg.

han Ønskevejr uden Antydning af klar Himmel. Skyer og Taage hyllede deres skjulende Uigennemsigtighed omkring hans Landgangsflaade. Han vandt ved sit Kup baade udad og tillige indad i Position over for sine Generaler.

Angrebet paa Norge var helt og fuldt Hitlers personlige Værk og Ansvar. I hans vældige Vuer fik det sin Plads som en Del af hans gigantiske Slagplan til Erobring af Vesteuropa. Ordrene blev udarbejdet i Rigskanselliet, hans egen Bopæl og Arbejdssted. Under hans personlige Ledelse blev det dirigeret af Generalmajor Jodl fra Wehrmachtsführungsstab, og dets Forløb blev ledet fra Rigskanselliet.

Churchill sagde kort efter, at Felttoget var en skæbnesvanger Fejl, for Norge var kun en Bikrigsskueplads, hvor ingen Afgørelse faldt. Tyskland splittede sine Kræfter og tog desuden Kampen op til Søs, hvor England var klart overlegen, idet Tilførsler og Forstærkninger til Trondhjem og Narvik maatte gaa over Havet, saa længe Norges Højland ikke var erobret. De norske Lufthavne vilde skuffe Tyskland; de var for smaa og laa for indeklemt mellem Klipper til at have Værdi som Startbaser til Angreb paa England. Omvendt havde England ideelt Baseterræn i Skotland. Endelig gik Tyskland Englands Ærinde ved at lukke Norden ind i Blokaderingen, hvor det kun vilde være af midlertidig Fordel for Tyskland.

»Frankfurter Zeitung« tog Churchills Handske op og svarede: Dette Felttog er

Luftvaabnets Daab under Samarbejdet med de andre Vaaben, idet den første store Operation under Samvirken mellem Hær, Flaade og Flyvere nu er gennemført. Det er en Parallel til Napoleons Tog til Ægypten 1798, da ogsaa en stor landmilitær Magt stod over for Englands Sømagt. Ogsaa den Gang var det springende Punkt Forbindelseslinierne til Hjemlandet. Med dette Felttog har Tyskland garderet sig mod Angreb i sin nordlige Flanke, der nu er skudt helt op i Ishavet. Og Tyskland har faaet et usænkligt Hangarskib. Minerne var Overraskelsen under den russisk-japanske Krig, Ubaadene under forrige Krig, denne Gang er det Flyverne, som er Slagskibene overlegne.

Norge skulde være et af de Springbrætter, hvorfra Hitlers Wehrmacht satte af til Slaget mod England. Derfor *frelste* han det danske og norske Folk fra engelsk Besættelse. Derfor kom han England »i Forkøbet med faa Timer«. I Rigsdagstalen den 20. Juli forbedrede han oven i Købet sit Paaskud, idet han hævdede, at Churchill havde indskibet sine Tropper, der skulde gaa i Land i Norge, den 5. og 6., men derefter havde erfaret den tyske Flaades paabegyndte Aktion og saa igen havde udskibet Tropperne for i Stedet at sende Skibene af Sted for at lede efter de tyske Flaadestyrker.

Da Hitler tog os »under sin Beskyttelse«, var det første Spørgsmaal for os i Berlin, hvordan vi skulde forholde os. Vi Journalister var enige om, at Kongens Ord var retningsgivende, og stillede derfor samme Aften som sædvanlig til Pressekonferencen, hvor mange Haandtryk fra udenlandske Kammerater fortalte om Forstaaelse og Sympati. Vi fortsatte vort Arbejde, men forlod Konferencen, naar den sluttede med Filmsoptagelser fra Indmarchen. I øvrigt blev vor Telefon til Danmark spærret. Der gik en halv Snes Dage, før vi for Alvor kunde genoptage Arbejdet.

Næste Aften blev Kammerherre *Zahle* kaldt til v. *Ribbentrop*, som ønskede at underrette ham om, at der fortsat eksisterede normale Forbindelser mellem Wilhelmstrasse og Gesandtskabet. Idet *Zahle* traadte ind ad Døren, og før *Ribbentrop* kunde komme til Orde, slog han ud med Haanden og sagde: »Det er mig pinligt, at jeg i Dag maa staa her under disse Forhold, jeg, der underskrev Ikke-Angrebspagten«. *Ribbentrops* Svar var nogle hastige Bemærkninger for at bede ham tage Plads.

Zahle havde været Gesandt i Berlin i seksten Aar og havde en stærk Position. Der stod Respekt om ham. Tyskerne sagde om ham, at han var ikke en Person, men en Institution. Hans Forbindelser var mangfoldige. Til hans Principper hørte, at han aldrig drøftede Forretninger ved et dækket Bord. Til Gengæld fik han saa meget mere at vide. En Dag under Krigen havde han faaet Levnedsmidler fra Danmark til en udsøgt Frokost, tog Telefonen og hentede straks fire Ja'er til næste Dag. Ved hans Bord samledes da Flaadens Øverstkommanderende, Storamiral Raeder, Udenrigsministeriets Direktør, Statssekretær Weizsäcker, Chefen for Rigskanselliet, Rigsminister Lammers og Statsminister Meissner, der baade under Ebert, Hindenburg og Hitler var Chef for Rigspræsidentens Bureau. Dette Selskab var kun et enkelt Bevis for hans vidtstrakte personlige Forbindelser. I øvrigt fandtes i Berlin et intimt skandinavisk Samarbejde med stor Fortrolighed mellem Danmarks, Sveriges og Norges Gesandter personlig. Det var en Selvfølge, at vi straks om Torsdagen før 9. April underrettede den norske Gesandt, Minister *Scheel*, som ikke havde nogen Vaaben-

Joachim von Ribbentrop (f. 1893) oprindelig Købmand i Canada, deltog i Krigen og var derefter beskæftiget i et Champagnefirma. Han traadte ind i det nationalsocialistiske Parti i 1930 og tilkæmpede sig en Position som Hitlers nærmeste udenrigspolitiske Medarbejder. 1935 overordentlig Ambassadør, 1936—38 Ambassadør i London, 1938 Rigsudenrigsminister. Ribbentrops Navn beglede utallige Traktater og Pagter som i Realiteten ikke betød andet end en ligegyldig Blækstreg paa et Stykke Papir.

Da den nordamerikanske Understatssekretær Sumner Welles i 1940 var paa en Orienteringsrejse i Europa, førte han en længere Samtale med v. Ribbentrop. Umiddelbart efter denne skrev han i sin Dagbog: »Ribbentrop er yderst indskrænket for ikke at sige dum. Manden nærer et saa indgroet Had til England, at hans Hjerne ikke er modtagelig for andre Indtryk. Han er aabenbart fuldkommen uvidende om internationale Spørgsmaal, og hans Fremstilling af de seneste Aars tyske Politik er spækket med Løgne«.

attaché, om Landgangsflaaden og Hitlers Hensigter med den. Til Stadighed blev han orienteret om vore Oplysninger. Under de tysk-norske Forhandlinger efter 9. April forblev Scheel i Berlin, indtil han pludselig den 17. fik Ordre til at forlade Tyskland. Ordren kom Kl. 12,30. Kl. 16 kørte Særtoget ovre fra Lehrter Bahnhof. Som Fjende blev han udvist; men for Zahle var der ingen Tvivl, skønt de to Legationer var Naboer i Alsenstrasse. Han begav sig til Banegaarden i Spidsen for den samlede danske Legation for at sige Farvel. Saaledes var Afskedens rette Form.

Ganske paa Linie med sin Replik til v. Ribbentrop havde Zahle straks angivet Kursen for Gesandtskabet. Idet dets Forretninger fortsattes uforandret, vilde han ikke tolerere noget Mindreværds kompleks. Over for sine Medarbejdere indskærpede han Betydningen af, at Gesandtskabet udadtil — det gjaldt baade Wilhelmstrasse og de udenlandske Repræsentationer i Berlin — optraadte, som om intet var sket og undgik alt, der kunde give de tyske Myndigheder Anledning til at behandle Gesandtskabet anderledes end de neutrale Magters Repræsentationer i Berlin. Herudover var en privat og officiel Tilbageholdenhed naturlig. Zahle fremhævede stadig to Synspunkter. Danmark burde undgaa Gestapo inden for sine Grænser, og Danmark skulde fremfor alt lade være med at være ivrig efter at spørge Tyskerne

om, hvad de havde for, og hvad de vilde med Danmark. Som en Selvfølge skulde vi overfor Tyskerne forudsætte, at de holdt deres Løfter, og derfor ikke indlade os i nogen Drøftelser. Vi skulde overse Besættelsen, men aldrig glemme den. Denne Holdning førte hurtigt til, at Zahle hjemme blev vurderet som for passiv. Gang paa Gang lanceredes nazifile Diplomater og Politikere som hans Afløserer for at faa en mere positiv og aktiv Linie over for Hitlers Styre. Zahle isoleredes, saa han alvorligt overvejede at gaa sin Vej. Han blev imidlertid paa sin Post trods Ydmygelserne, fordi han stoledes paa sin anti-aktivistiske Linies Rigtighed og havde det samlede Gesandtskab sluttet bag sig, ikke mindst sin Souschef, Legationsraad Steensen-Leth, der intet Øjeblik under hele Krigen tvivlede om Englands Sejr.

Som Følge af sin Holdning var Zahle uden for Forhandlingerne om Mønt- og Toldunion med Stortyskland. Et Aar efter 9. April naaede han imidlertid at gøre endnu en Indsats, der kronedes med Held. Tyskerne havde rejst Krav om, at Danmark skulde tage Statsborgerretten fra de danske Sømænd, der ude i Verden sejlede for de Allierede. Under den afgørende Samtale herom i Wilhelmstrasse satte Zahle i en kraftig Argumentation baade sin personlige Autoritet og sin Stilling i Berlin ind paa Kravets Afvisning. Det var hans sidste diplomatiske Aktivitet. En Maaned senere døde han.

I Krigens lange Aar var Lytteposten i Berlin altid Led i Fronten. Det var en farlig Post. Tyske Argusøjne hvilede nidkært paa den, medens lange Ører aflyttede alle Telefonsamtaler, og der var kort til Udvisninger. Det var ogsaa for saa vidt en udsat Post, som Risikoen for Fejlgreb var betydelig. Der var mange Lejligheder til at begaa Dumheder. Gesandtskabets Personale var imidlertid blottet for enhver Infektion af den Diplomatlidelse, der stammer fra for stor Fortrolighed med Herbergstatens Synspunkter. Kammerherre Zahle havde sine Medarbejdere som en samlet Gruppe bag sin Holdning, hvis Kølighed Tyskerne respekterede langt mere end Tilnærmelse. Under de givne Forhold var hans Linie i Berlin lige saa dansk som Holdningen hos hans langt lykkeligere stillede Kolleger i Udlandet, der aabent kunde bekende sig til Kampen for et frit Danmark.

En anden Side af Sagen er, at Lytteposten i Berlin kun for ofte maatte gøre samme bitre Erfaring som saa mangen anden Mand ude i Marken, hvis Synspunkter underkendes af hjemlig Centralledelse.

Ved Krigens Udbrud samledes Folk hver Aften paa Raadhuspladsen for at høre de sidste Nyheder.

KAPITULATIONEN

Af Redaktør P. STAVNSTRUP

Da Krigen den 1. September var en Kendsgerning, indsaa Regeringen — trods sin tidligere afvisende Holdning — Nødvendigheden af, at *militære Sikringsforanstaltninger* blev foretaget. I et Møde hos Kongen, hvori ogsaa de to øverste militære Chefer samt General Gørtz deltog, besluttede man at indkalde ca. 30.000 Mand af Aargangene 1934—38, hvorved den anvendelige Beredskabsstyrke med Foraarsrekrutterne udgjorde 36.200 Mand værnepligtige med 2—3000 Befalingsmænd. Efter Generalkommandoens Ønske udfærdigedes nogle Dage senere en Forholdsordre, saalydende: »Sker direkte Angreb paa dansk Omraade, skal saadanne Handlinger, naar fjendtlig Hensigt er utvivlsom, uden nærmere Ordre imødegaas med alle til Raadighed staaende Midler — dog under fornøden Hensyntagen til de foreliggende Omstændigheder«. Meningen med denne sidste Tilføjelse var, at hvor danske Styrker stod over for en haabløs Overmagt, behøvede de ikke at indlade sig i Kamp.

Med fuld Føje opfattede man imidlertid i Hæren denne Forholdsordre som en Tilkendegivelse af, at Regeringen ikke vilde prisgive Landet uden Kamp. Betegnende er det dog, at en tilsvarende Forholdsordre ikke blev udstedt for Søværnets Vedkommende. Flaaden og Kystbefæstningen skulde indhente Søværnskommandoens Direktiver, før de indlod sig i Skudveksling med en Angriber. Til Beskyttelse af Københavns Havn — den eneste, der ifølge vore Neutralitetsdeklarationer af 27. Maj 1938 ikke maatte søges af krigsførende Magters Krigsskibe — udlagdes den 3. September Miner i Adgangen til Kongedybet, Hollænderdybet og Drogden. Tyskerne

udlagde samme Dag Miner paa internationalt Søterritorium Syd for Store Bælt og Syd for Sundet, et Par Dage senere ogsaa i det sydlige Udløb af Lille Bælt.

Straks efter Udbruddet af Krigen mellem Tyskland og Polen udstedte den danske Regering sin *Neutralitetserklæring*, hvilket gentog sig den 3. September, da Vestmagterne erklærede Tyskland Krig. Allerede den 28. August havde den tyske Gesandt, *v. Renthe-Fink*, paa sin Regerings Vegne givet Tilsagn om, at Tyskland vilde respektere Danmarks Neutralitet. Den 30. August meddelte ligeledes den engelske Gesandt, Sir *Patrick Ramsay*, at saa længe Danmarks Neutralitet respekteredes af Tyskland, vilde den selvfølgelig heller ikke blive krænkede af den britiske Regering.

Den 1. September Kl. 19,30 var Folketinget indkaldt til et Møde, hvor Statsminister *Stauning* gav Meddelelse om de Indkaldelser, der var besluttet i Statsraadet samme Dag. Han udtalte bl. a.: »Danmark har ikke anden Politik over for denne Situation end den ærlige, ubetingede Neutralitet til alle Sider. Vort Formaal maa være at føre Danmark gennem Branden uden at blive inddraget i noget Opgør, at bevare Selvstændighed og Uafhængighed, og hertil vil det tjene, om Danmarks Rigsdag og Regering, Presse og Befolkning indtager en ubetinget upartisk neutral Holdning over for de Magter, der har de Uoverensstemmelser, som nu fører til Strid.« I øvrigt indeholdt Taleren kun de Selvfølgeligheder, der sædvanlig figurerer ved en saadan Lejlighed.

Ogsaa *indrepolitiske Vanskeligheder* taarnede sig op for Regeringen. Arbejdsløsheden var stor, og især saa det truende ud for Landbruget. England havde fastsat Maksimalpriser paa danske Landbrugsprodukter, og naar — som det maatte forudses — Sterling faldt i Kurs, samtidig med at Landbrugets Import af Foderstoffer m. m. som Følge af de højere Fragtrater steg væsentligt, vilde Stillingen blive helt uholdbar. Regeringen var ikke sindet at lade Kronen følge Sterling i dens Fald. Den 1. September meldte Danmark sig — som Sverige og Norge havde gjort det — ud af »Sterlingklubben«, idet man dog gjorde det første Fald, ca. 8 %, med, men samtidig besluttede at knytte Kronen til Dollaren ved en fast Kurs paa Kr. 5,18. Regeringen maatte være forberedt paa, at denne Politik vilde møde heftig Modstand hos Landbrugsorganisationerne og Venstre; men det var dens Agt at søge andre Udveje til at holde Landbruget skadesløst for Tabet.

Saa mørk Situationen saaledes var baade indadtil og udadtil, besluttede *Stauning* at gøre et Forsøg paa at *drage Oppositionen med ind i Regeringsansvaret*. Onsdag den 30. August kaldte han Partiformændene til sig i Statsministeriet, hvor ogsaa Ministrene *Buhl* og *Dahlgaard* var til Stede. Han indledede her med at sige, at under den første Verdenskrig havde Rigsdagen i særlige Situationer afholdt fortrolige Møder. Saadanne kunde imidlertid ikke finde Sted nu, da baade en Hjemmetysker samt flere Kommuniste og Nationalsocialister havde Sæde i Folketinget. Kontakten mellem Regering og Rigsdag maatte da tilvejebringes paa anden Maade. Man maatte se bort fra Partiinteresserne, og han skulde derfor paa Regeringens Vegne henstille til de to Oppositionspartier at lade sig repræsentere i Ministeriet med Kontrolministre eller konsultative Ministre efter svensk Forbillede, d.v.s. Ministre, som efter nærmere Bestemmelse skulde have en raagivende Indflydelse. Fagministrene maatte stadig have Ansvaret. *Stauungs* Tale fulgtes af en kort Diskussion. Bl. a. udbad *Hauch* sig

nærmere Oplysninger om, hvordan Regeringen stillede sig til Spørgsmaalet om Sterlingkursen. Dens Holdning paa dette Punkt vilde faa Indflydelse paa Venstres Stilling til Regeringens Opfordring. Stauning svarede undvigende, idet han sagde, at skulde man gaa til en Ændring i Kronens Kurs over for Sterling, maatte dette ske efter Samraad med Venstre, da den gældende Kurs 22.40 var fastsat efter politisk Overenskomst med dette Parti. Henning Hasle og Brorsen erklærede derefter at ville forelægge Regeringens Tilbud for deres respektive Partier.

Projektet strandede paa Venstres Modstand. Det er umiskendeligt, at Venstre, hvis brændende Spørgsmaal var Sterlingkursen, troede at burde udnytte Øjeblikket til at trænge Regeringen mest muligt. Men Regeringens sande Mening med, at man nu maatte se bort fra Partiinteresserne, fremgik lige saa umiskendeligt af, at den nok vilde belaste Oppositionen med et Slags Medansvar, men ikke selv opgive noget af sine Magtbeføjelser. Paa dette sprængtes Forhandlingerne. Da man den næste Dag, den 31. August, mødtes i Folketingets Ministerværelse, erklærede *Brorsen*, at Venstre maatte holde paa en egentlig Samlingsregering med Fagministre, der sad inde med en virkelig Indflydelse. Desuden maatte man, sagde han, have talt aabent ud med hinanden om Sterlingkursen. *Henning Hasle* erklærede, at det konservative Parti ligeledes maatte kræve Fagministerier, men at Partiet dog, saafremt Krigen brød ud, uden Betingelser vilde sige ja til Statsministerens Opfordring. Og for at der ikke skulde herske nogen Misforstaaelse med Hensyn til, hvad de konservative vilde virke for i Regeringen, opstillede han Kravene om, at der blev foretaget Indkaldelser til Hær og Flaade, at der blev vedtaget en Beredskabslov, som muliggjorde, at man til Stadighed havde Tropper inde, at en Fremskyndelse af Anskaffelsen af Materiel inden for den gældende Forsvarsordning fandt Sted, at der optoges Forhandlinger om Genoprettelse af de frivillige Korps, og at der skabtes Sikkerhed for en hurtig Gennemførelse af alle nødvendige Foranstaltninger i Henseende til civil Luftbeskyttelse.

Stauning svarede irriteret. Han betegnede en egentlig Samlingsregering som en Umulighed, »en haabløs Tanke«, og helt umuligt blev det, naar de konservative stillede en Række Krav om Ændringer i de militære Love. Meningen med Samlingen var netop, at intet skulde afgøres paa Forhaand, men at man i Tillid til hinanden skulde drøfte Problemerne. *Henning Hasle* bemærkede hertil, at det var netop, hvad de konservative havde tænkt sig. De Krav, han havde opstillet til øjeblikkelig Opfyldelse, laa alle inden for den gældende Lovgivnings Rammer, medens de Punkter, paa hvilke Lovændringer var nødvendige, jo maatte behandles inden for Regeringen. Han havde blot haft til Hensigt paa Forhaand at gøre opmærksom paa, at han og hans Meningsfæller vilde kræve disse Punkter behandlede.

Skønt *Brorsen* havde oplyst, at Venstre vilde drøfte Spørgsmaalet videre i et Partimøde samme Aften, ansaa *Stauning* aabenbart Sagen for afgjort i negativ Retning. Han udsendte om Aftenen gennem *Ritzaus Bureau en Erklæring*, hvori det hed, at et Ministermøde efter Forhandlingen med Partiformændene havde taget Standpunkt til de af Oppositionsførerne fremsatte Ønsker. Man havde besluttet at staa fast paa, at »Rigsdagsflertallet maa have det parlamentariske Ansvar for den politiske Linie, der skal følges«. Det var herefter temmelig indlysende, at der ikke vilde være nogen

Vej frem. Den 1. September om Eftermiddagen mødtes Partiformændene atter hos Statsministeren. Her udtalte Henning Hasle, at saaledes som Situationen nu havde udviklet sig, fandt hans Parti Landets Stilling saa alvorlig, at det betingelsesløst accepterede Regeringens Henstilling. Bronsen erklærede, at Venstre endnu ikke havde tilendebragt sine Forhandlinger, men indtil videre maatte Partiet fastholde, at der burde være Tale om en egentlig Samlingsregering med Fagministre for Oppositionen.

Til sine endelige Forhandlinger havde Venstre indkaldt Partiets Redaktører og Landsorganisationens Formand, *Th. Madsen-Mygdal*. Man ansaa det herefter for givet, at Svaret vilde blive et Nej, hvad ogsaa blev Tilfældet. I en Skrivelse til Statsministeren, dateret 2. September, erklærede Venstre, at et Samarbejde indenfor Regeringen maatte forudsætte Dannelsen af et Ministerium, hvor Oppositionspartierne fik Del i Regeringsansvaret paa lige Fod med de hidtidige Regeringspartier. Den af Statsministeren skitserede Udvidelse af Ministeriet vilde efter Venstres Opfattelse være »uden praktisk Værdi«, og den var ikke »Udtryk for en fælles folkelig Vilje til at lægge bestaaende politiske Stridsspørgsmaal til Side«. Venstre kunde derfor ikke tiltræde Regeringens Forslag, men Partiet erklærede sig villigt til at deltage i Dannelsen af et orienterende Forhandlingsorgan.

Sagen henlagdes derefter som »ikke aktuel«.

II

De officielle Udtalelser var beroligende. I sin Aabningstale ved Rigsdagens Sammentræden den 3. Oktober ytrede *Stauning* bl. a.:

»Der er for saa vidt ingen Grund til Uro her i Landet; thi Danmarks Neutralitet er anerkendt og Landet befinder sig i venskabeligt Forhold til alle Magter og i normal Forbindelse med disse, og nu gælder det om at udvise en fuldkommen upartisk Adfærd over for de Nationer, som er Deltagere i Krigen.«

Et Par Dage senere, den 6. Oktober, udtalte *Hitler* i den tyske Rigsdag:

»Den Kendsgerning, at Danmark vandt sin Grænse ved Versailles-Freden, har ikke foranlediget Konsekvenser fra vor Side. Tværtimod har jeg tilvejebragt et loyalt og venskabeligt Forhold til Danmark. Vi har ikke rejst Krav om en Revision, men afsluttet en Ikke-Angrebspagt med Danmark. Forholdet til denne Stat er dermed indstillet paa et uforanderligt, loyalt og venskabeligt Samarbejde.«

Den danske Presse kvitterede i højstemte Artikler. Fra alle Sider herhjemme vilde man helst tro paa Oprigtigheden af Hitlers Ord. Visse Kredse lod sig lulle til Ro, og selv Skeptikere lod pligtskyldigst, som om der var Tale om andet end Mundsvejr.

Men bag Kulisserne myldrede Problemerne frem, og oftest drejede de sig om Forholdet til den mægtige og ømfindtlige Nabo mod Syd: hvordan man skulde undgaa at støde Tyskland, hvordan man skulde bære sig ad med at føje det uden at udæske til anden Side.

Det første store Problem var *Handelsforbindelserne*. Allerede den 1. September

Cecil von Renthe-Fink (f. 1885) begynde i Diplomatiets Tjeneste i Konstantinopel 1913, fortsatte i Bern, men blev i 1920 kaldt hjem til Udenrigsministeriet. 1922 kom han til Paris, men vendte Aaret efter igen tilbage til Berlin. 1927 var han Medlem af Folkeforbundets politiske Afdeling, opholdt sig saa efter Tysklands Udtræden atter i Berlin, men udnævntes 1936 til Gesandt i København, hvor han var, indtil han i November 1942 blev afløst af Dr. Best og vendte tilbage til Det tredje Rige.

Ulrich von Hassell (f. 1881) traadte 1909 ind i Diplomatiets og blev 1919 Legationsraad ved Quirinalen i Rom. 1921 Generalkonsul i Barcelona, 1926 udnævnt til Gesandt i Bukarest. Udnævnelserne vakte Mishag, og von Hassell blev i Stedet sendt til København, hvor han blev, indtil han 1930 udnævntes til Gesandt i Belgrad og September 1932 i Rom. Her forblev han ogsaa efter Nazisternes Magtovertagelse, men vendte 1938 tilbage til Berlin, hvor han blev stillet til Raadighed for særlige Opgaver.

om Eftermiddagen ankom fra Berlin Ambassadør *v. Hassell* — han, der i Sommeren 1944 blev henrettet som meddelagtig i Attentatet paa Hitler — for i en særlig Mission til Regeringschefen at klarlægge Tysklands Handelspolitik. Han erklærede, at det var Tysklands Hensigt at opretholde Samhandelen i normalt Omfang. Stauning og Munch lod ham forstaa, at for at dette kunde ske, maatte Tyskland afholde sig fra at lægge vore Tilførsler fra England Hindringer i Vejen. Hassell svarede hertil, at dette fulgte af Ikke-Angrebstraktaten, men Forudsætningen maatte jo iøvrigt være, at England ikke hindrede Danmark i at eksportere til Tyskland. Foreløbig var saaledes alt lutter Idyl. Efter den tyske Regerings Ønske krævede Hassell, at der blev udsendt en offentlig Meddelelse om hans Besøg. Den kom den følgende Dag, og den gik ud paa, at det var den tyske Regerings Vilje »saa vidt muligt i fuldt Omfang at opretholde og pleje den erhvervsmæssige Forbindelse mellem de to Lande paa samme Grundlag som hidtil«, idet muligt opstaaende Spørgsmaal skulde løses gennem venskabelig Forhandling. Munch gav straks gennem Grev Reventlow den engelske Regering Underretning om Hassells Henvendelse, idet Reventlow særlig instrueredes om at betone, at Tysklands Tilsagn var betinget af Englands Holdning. Den engel-

ske Regering takkede for Meddelelsen og erklærede, at den ogsaa for sit Vedkommende ønskede Handelen opretholdt.

Vor Situation var imidlertid langt fra saa gunstig som under Krigen 1914—18, idet hverken Tyskland eller England i samme Grad som da var afhængige af Tilførsler fra os. *Forhandlingerne med England* blev derfor meget besværlige. Det var navnlig Prisspørgsmaalet, der voldte Vanskeligheder, da Englænderne mente, vi burde hjælpe dem med at holde Priserne nede ved at følge Sterling. Paa dette Punkt havde Regeringen ikke blot Vanskeligheder udadtil — i Forholdet til England —, men ogsaa indadtil. Sterlingfaldet gjorde i stigende Grad Stillingen uholdbar for Landbruget, og i Løbet af Efteraaret greb en Bevægelse i Retning af at reducere Besætningerne stærkt om sig. Regeringspartierne og de konservative vilde, som allerede omtalt, bøde derpaa ved at yde Tilskud til Landbrugets Import af Raastoffer, og først i November gennemførte de tre Partier en Lov herom. Landbrugsorganisationerne og Venstre modsatte sig Loven og krævede i Stedet en Ændring i Sterlingpolitikken. Under *Forhandlingerne* mellem Regeringen og Partierne kom det til et heftigt Sammenstød om hele dette Spørgsmaal. Fra Venstres Side hævdede man, at Sagen havde en udenrigspolitisk Side, og man spurgte, om ikke England var stødt over vor Valutapolitik. Man mente, England vilde tage det fortrydeligt op, hvis der ydedes Tilskud til Landbruget. Munch svarede, at det naturligvis vilde være bedst for *Forhandlingerne* i England, om man ikke støttede Landbruget. Men gjorde man det, kunde det lige saa godt ske ved Tilskud som over Valutaen. Nogen politisk Uvilje i Anledning af vor Sterlingpolitik var ham ubekendt. Han antydede iøvrigt, at det var den indrepolitiske Strid om Valutaen, der især gav Stødet til Besætningsreduktionerne.

Den Kontrol, England forlangte med Tysklandshandelen, gik man fra dansk Side villigt ind paa, og man forpligtede sig ligeledes til at indskrænke Handelen med Tyskland til det normale. Ikke desto mindre blev det — ikke blot paa Grund af Prisspørgsmaalet — vanskeligere og vanskeligere at gennemføre Handelsforbindelsen med England. Et Par Uger ind i Krigen udsendte England sin Kontrebandeliste, der i høj Grad opirrede Tyskerne, fordi den omfattede Levnedsmidler. Listen vilde næppe komme til at gælde os, hvis ikke de løbende *Forhandlinger* med England bristede. Men Renthe-Fink tog alligevel Anledning til over for Munch at erklære, at der som Følge af Englands Optræden kunde blive sat Grænser for det Hensyn, Tyskland vilde vise os og de øvrige neutrale. Sikkert var det, at Tyskerne nu i det hele var begyndt at se *Blokadepolitikken* under et nyt Synspunkt. De ansaa det ikke længere for vigtigst selv at faa Levnedsmidler, men at forhindre Tilførsler af saadanne til England, saa England paa den Maade kunde blive knækket. De mente, at de ved Hjælp af Flyvevaabenet og U-Baadene var i Stand hertil, og de forbeholdt sig derfor at lægge Hindringer i Vejen for vor Handel med England.

Ret hurtigt begyndte denne nye Politik fra Tysklands Side at give sig Udslag. Munch havde over for Renthe-Fink fremhævet, at den stred baade mod Ikke-Angrebspagten og Hassells Udtalelser. Det hjalp ikke; Hitlerismens Tilsagn gjaldt kun for den tilfældige Situation, i hvilken de var udstedt. Den 26. September blev Rutedamperen fra Aalborg til København standset i Kattegat og visiteret af en tysk

Torpedobaad. Det var det første Varsel. Den 30. September blev tre af D.F.D.S.s Eksportbaade med Landbrugsprodukter til England samt en Damper med Trælast til Holland opbragt og ført til tysk Havn, og samme Dag blev De forenede Kulimportørers Damper »Vendia« — som det første danske Skib — sænket ud for Hanstholm. Da der protesteredes i Berlin, svarede man med tomme Udflugter: »Vendia« havde først villet flygte og forsøgte derefter at vædre U-Baaden! Søkrigen blev nu grummere og grummere. I November foretog Tyskerne en Masseudlægning af Miner ved de engelske Kyster, og Englænderne svarede med at ville standse al Skibsfart paa Tyskland, selv om den fandt Sted i neutrale Skibe. Følgen var, at ikke blot vore Eksportbaade til England, men ogsaa de af vore Skibe, der gik i Fart mellem neutrale Lande, blev tvunget ind i Krigszonen og udsat for Torpederinger og Minesprængninger. Den 20. Februar 1940 protesterede de danske Søfartsorganisationer i aabent Brev herimod. De vendte sig samtidig til den tyske Regering og bebrejdede den, at den førte Krigen »uden Hensyn til, om det er et fjendtligt bevæbnet eller et neutralt ubevæbnet Skib, som ødelægges«. I Perioden indtil Besættelsen mistede den danske Handelsflaade 6 Motorskibe, 23 Dampere og 6 Fiskerkuttere — ialt 76.300 Brutto Registertons eller mere end 6 % af den samlede Tonnage. 384 Sø-mænd omkom.

Et andet vanskeligt Spørgsmaal var *Neutralitetsbevogtningen af Luftrummet over Danmark*. Den 2. September henvendte Renthe-Fink sig til Munch og forlangte, at vi hindrede Overflyvninger. *Munch* svarede, at vi naturligvis vilde hævde Neutraliteten med de Midler, vi havde til Raadighed, men blev Landet overfløjet i stor Højde eller om Natten, var det jo vanskeligt at hindre. Herom vilde Renthe-Fink intet høre. Han erklærede, at dersom der blev observeret allierede Flyvemaskiner paa den anden Side Danmark, vilde dette blive betragtet som et Bevis for, at Overflyvning havde fundet Sted. *Munch* fandt dette urimeligt. Saadanne Maskiner kunde jo være gaaet over Tyskland eller gennem Bælterne, men heller ikke denne Indvending vilde Renthe-Fink beskæftige sig med. Henvendelsens Alvor understregedes derved, at Statssekretær Weiszäcker i Berlin samme Dag havde kaldt vor Gesandt, Kammerherre Zahle, til sig og givet ham en tilsvarende Besked.

Spørgsmaalet drøftedes den 5. September i det udenrigspolitiske Nævn. Forsvarsminister *Alsing Andersen* oplyste, at der ifølge den Forholdsordre, Luftforsvaret havde faaet, ikke maatte skydes paa Flyvemaskiner uden efter nærmere Ordre! Han fandt det betænkeligt at lade Skytset træde i Funktion under Overflyvninger, idet de angrebne Flyvemaskiner saa kunde tro, at de befandt sig over fjendtligt Omraade. Der kunde være Mulighed for et engelsk Angreb paa Mørvig Marinestation, og i saa Fald vilde det være urimeligt for os at blande os i Kampen, da Tyskerne let i Stridens Hede uforvarende kunde komme ind over dansk Omraade. Viceadmiral *Rechnitzer* og General *Gørtz* havde netop af Hensyn til Konsekvenserne advaret mod at opstille Luftskyts ved Højer, Tønder og Esbjerg.

*Alsing Andersen*s Oplysninger om Forholdsordren forbløffede Nævnets Medlemmer. *Krag*, der vel kunde forstaa Ministerens Betæneligheder, understregede, at Konsekvenserne udadtil maatte være afgørende: vi vilde staa klarere og bedre, hvis vi gjorde, hvad vi kunde, for at hindre Overflyvninger. *Henning Hasle* erklærede, at

Forholdsordren stred mod Neutralitetsbegrebet. Fra Oppositionspartiernes Side blev det meget energisk krævet, at der opstilledes Luftskyts i Sønderjylland. *Jepsen Christensen* oplyste, at det tyske Mindretal derovre levede i Haabet om, at vi ikke vilde afværge Overflyvningerne, saa Tyskerne kunde overtage Opgaven. Munch mente ikke, der var nogen Fare i den Retning, men han var dog stemt for, at vi gjorde, hvad vi kunde, for at demonstrere mod Overflyvningerne. Forhandlinger mellem Udenrigsministeriet og Forsvarsministeriet endte da ogsaa med, at Forholdsordren ændredes, og at Luftskyts opstilledes ved Esbjerg, Rødekre og Løgumkloster.

Debatten om Sagen fik sin særlige Karakter ved de Begivenheder, som samtidig fandt Sted. Den 4. September hændte det, at en engelsk Flyvemaskine ved Uagtsomhed fløj ind over Esbjerg og her kastede en Bombe, hvorved en Kvinde dræbtes og syv Personer saaredes. Den 12. September fløj en tysk Maskine ind over dansk Territorium i Sundet. Den gik meget lavt, hvorfor »Narhvalen« skød tre løse og et skarpt Varselsskud. Munch tilkaldte Renthe-Fink, der bad om, at intet blev offentliggjort, før han kunde have en Undskyldning parat. Undskyldningen gik ud paa, at Maskinen havde været ude for at inspicere de tyske Minefelter. De laa imidlertid meget sydligere end det Sted, hvor Krænkelsen var sket. Siden hændte det nu og da, at der i Sønderjylland og andetsteds blev skudt med skarpt mod tyske Flyvemaskiner, der kom ind over dansk Territorium.

Den 4. September strandede en tysk Torpedobaad ved Fredericia. Det var tvivlsomt, om ikke den danske Stat havde Pligt til at internere Mandskabet, men inden Regeringen kunde gribe ind, var Spørgsmaalet afgjort. Tyskerne havde spurgt Viceadmiral *Rechnitzer*, om de maatte føre Besætningen, 17 Mand, over paa de assisterende Skibe, og han havde svaret ja. Alsing Andersen tilkendegav over for ham, at Svaret var forhatet; men Regeringen synes dog selv at have været tilbøjelig til at give Tilladelsen. Der blev intet meddelt i Pressen om denne Episode.

Siden foretog Tyskerne en Henvendelse, der i en ganske anden Grad bragte Danmarks Neutralitet i Fare. Fredag den 17. November opsøgte den tyske Marineattaché Viceadmiral *Rechnitzer* og sagde ham, at allierede U-Baade vilde kunne forcere de tyske Minespæringer i neddykket Tilstand, og i den tyske Marine frygtede man for, at det danske Forbud mod, at U-Baade passerede Sund og Bælter i neddykket Stand, ikke blev respekteret. Han henstillede derfor, at vi paa de afgørende Steder anlagde *Netspæringer fra Bund til Overflade*. *Rechnitzer* udtalte sine Tvivl om, hvorvidt der faktisk kunde være nogen Fare for, at engelske U-Baade viste sig saa langt fra deres Baser. Vore Skibe havde ingen observeret; men Marineattachéen mente, at man havde mærket fjendtlig U-Baade i Kattegat.

Regeringen var tydeligt nok straks sindet at sige ja til den tyske Henstilling. Munch gjorde gældende, at vi maatte være berettiget til at sikre Overholdelsen af Forbudet mod Passage af neddykkede U-Baade. Han mente ikke, at England vilde være interesseret i Sagen. Hvis vi nægtede at foretage Spærringen, troede han ikke, at Tyskland derfor vilde gribe ind med Vold mod os, men blot selv udlægge Minerne, og hvis det blev Tilfældet, kunde England forlange af os, at vi fjernede dem. Sagen maatte behandles i dybeste Fortrolighed. Naar Afgørelsen var truffet, vilde der blive udstedt en Bekendtgørelse, men forinden maatte England underrettes.

En ny Ministryger, »Søløven«, blev sosal paa Orlogsværftet den 3. December 1938, og Højtideligheden overværedes af Forsvarsminister *Alsing Andersen* og Viceadmiral *Rechnitzer*, som paa Billedet begge ser meget tilfredse ud ved Tanken om den store Forøgelse, vor Flaade herved fik — en Baad paa 270 Tons, armeret med 2 75 mm Kanoner, 4 Stk. Maskinskyts og 2 Dybd bomber. Det var de to samme Mænd, som bar Ansvaret for, at »Søløven« — saa lidt som Flaadens andre Fartøjer — den 9. April 1940 løsnede et eneste Skud mod Fjenden!

Under Samraadet med Partiernes Repræsentanter udtalte Kraft og Henning Hasle, at man burde tage praktisk paa Sagen og søge vore Neutralitetsforanstaltninger udbygget saaledes, at de blev mest muligt effektive. Frisch bemærkede, at Spærringen i 1914 havde været ligelig over for begge Parter, men at den Spærring, som nu skulde foretages, maaske kunde opfattes som ensidig i tysk Favør. Dette benægtede Munch ikke, men han ansaa det ikke for at have nogen retlig Betydning. Vi havde, sagde han, Ret til at sikre vor Neutralitet, uanset om den ene eller den andet Part var utilfreds med, hvad vi i saa Henseende gjorde. I øvrigt var det aabenbart ikke hans Mening, at Englænderne skulde have noget at vide om, at Foranstaltningen skyldtes en Henvendelse fra tysk Side. Det skulde siges til Englænderne, at vi af en teknisk kyndig Mand var gjort opmærksom paa, at en af vore Neutralitetsforanstaltninger ikke var tilstrækkelig effektiv, hvad vi havde maatte erkende og tage Konsekvensen af.

Den tyske Marineattaché havde sagt, at han ventede vort Svar om Mandagen. Imidlertid kom han igen allerede om Lørdagen og erklærede, at han nu maatte have Besked. Der var konstateret engelske U-Baade i den vestlige Østersø, og der var blevet skudt paa tyske Krydsere. Munch og Stauning forelagde derefter Sagen for Kongen, og man blev enige om, at *der skulde svares positivt*. Det samme Standpunkt tog den samlede Regering og det udenrigspolitiske Nævn. Man besluttede derfor — da Marinen ikke raadede over Net — at udlægge Miner i Etager i de paagældende Farvande. Ligeledes besluttedes det ved samme Lejlighed at *minere Smaalands havet*.

hvad Marinen fra første Færd havde ønsket skulde ske. Munch talte med den engelske og den franske Gesandt og sagde dem, at der efter den danske Marines Mening ikke var vist tilbørlig Respekt for Landets Neutralitet, hvad der ogsaa fra tysk Side var blevet peget paa, og derfor havde man udlagt Minerne. Begge Gesandterne havde hertil kun bemærket, at vi vel maatte søge at hævde vore Neutralitetsregler.

Munch bad om, at det maatte blive sagt Partiernes, at det var den danske Marine selv, der havde ment at konstatere visse Neutralitetskrænkelser og derfor ønsket Minerne udlagt. I Overensstemmelse hermed lød Meddelelsen til Bladene paa, at der til Lettelse af Kontrollen med Overholdelsen af Neutralitetsbestemmelserne var udlagt Minespæringer paa dansk Søterritorium mellem Langeland og Lolland og mellem Als og Ærø, ligesom ogsaa de vestlige Adgange til Smaalandsfarvandet var minespærrede.

III

Som Tilfældet havde været under Krigen 1914—18, indledede de nordiske Stater, denne Gang suppleret med Finland og Island, *et neutralitetspolitisk Samarbejde*, hvorved de sattes i Stand til at optræde med større Vægt over for de krigsførende Magter. Mandag den 18. September — just i den ovenfor omtalte meget alvorlige Situation, i hvilken Tyskland forberedte den skærpede Blokadepolitik over for England — *mødes i København de nordiske Stats- og Udenrigsministre* samt den islandske Gesandt i København Sveinn Björnsson for at forhandle om dette Samarbejde. I et Communiqué fra Mødet hed det bl. a.: »Alle de nordiske Lande er, ligesom de tre skandinaviske Stater i 1914, bestemt paa til Sikring af deres eget Erhvervsliv at hævde deres Ret til at opretholde deres traditionelle Handelsforhold med alle Stater, ogsaa de krigsførende. De regner med ved Forhandling med de to modstaaende Parter at komme til Forstaaelse af, at dette respekteres«. Desuden erklæredes det, at de ved gennemført Samvirke vilde søge at mildne hverandre de Vanskeligheder og Tab, som Krigen førte med sig.

Henimod Aarets Slutning brød Krigen ind over Nordens Grænser. Den 7. Oktober opfordredes den finske Regering til at sende Repræsentanter til Moskva for der at forhandle med den russiske Regering om »politiske og økonomiske Spørgsmaal«. Opfordringen vakte den største Bevægelse Norden over, i Norge og Danmark men ikke mindst i Sverige, og alt imens Forhandlingerne i Moskva stod paa, forberedte Finland sig paa Krig. I denne Situation tog Kong Gustav V paa ny et nordisk Initiativ, idet han indbød de nordiske Statsoverhoveder til, ledsaget af deres Udenrigsministre, at mødes i Stockholm den 18. Oktober. I Finland imødesaa man Mødet med store Forventninger, og skønt det Communiqué, der den 19. Oktober udsendtes fra Mødet, i store Træk var en Gjentagelse af det tidligere Communiqué fra København, havde Forhandlingerne overvejende drejet sig om det finsk-russiske Mellemværende. Finland havde imidlertid hverken udbedt sig Raad eller Hjælp, og der forelaa derfor for saa vidt intet for Mødet at tage Stilling til. Man lod i den offentlige Meddelelse Sagen uomtalt, idet man gik ud fra, at det kunde skade Fin-

land, hvis det blev bekendt, at de nordiske Regeringer havde beskæftiget sig med den.

Den 30. November brød *den finske Vinterkrig ud*. Finland havde, uden at underrette de øvrige nordiske Stater, bedt Folkeforbundet om at skride ind, og den 7. December mødtes i Oslo Udenrigsministrene Koht, Sandler og Munch for at drøfte Stillingen. I Tyskland, hvor man inderst inde næppe var henrykt for den russiske Partners Fremfærd, lod man sin Uvilje gaa ud over de nordiske Stater. Tyskland skyldte ikke Norden noget, hed det i en Udsendelse fra det officielle tyske Efterretningsbureau. Tyskland var de nordiske Interessers naturlige Ven, men de nordiske Stater havde som Tilhængere af Folkeforbundssystemet fulgt i den engelske Politik Kølvand. Det maatte haabes, at de, der leder de nordiske Folks Skæbne, en Dag kom paa andre Tanker og gav synligt Udtryk for deres Folks naturlige Interesse for Venskab med det tyske Folk.

For denne Storm veg de nordiske Stater tilbage. Uruguay foreslog i Genève, at *Rusland ekskluderedes af Folkeforbundet* som Følge af Angrebet paa Finland, og dette Forslag gav den norske delegerede, Hambro, der paa dette Tidspunkt var Præsident for Forsamlingen, sin begejstrede Tilslutning. Udenrigsminister Koht misbilligede i høj Grad Hambros Standpunkt, gav ham »meget udtrykkelige Direktiver« og sendte endnu en delegeret derned. Hambro lod sig imidlertid ikke gaa paa heraf. Da Forslaget den 14. December kom til Behandling, lod han Afstemningen foregaa paa den Maade, at han spurgte, om nogen vilde stemme imod, og da ingen vilde det — medens derimod en hel Række Stater, deriblandt de skandinaviske, undlod at stemme —, erklærede han Forslaget for enstemmigt vedtaget. »Det er meget beklageligt«, ytrede Munch i sin Redegørelse til det udenrigspolitiske Nævn, »at en nordisk Præsident optræder paa denne Maade«. Den norske og den svenske Regering fandt ligeledes Hambros Fremgangsmaade fortrædelig. De nordiske Stater havde ved tidligere Lejligheder erklæret, at de ikke vilde være bundet af Folkeforbundspagtens Paragraf 16, der paabød Sanktioner over for en fredsbrydende Stat. Hertil henholdt de sig nu. Ved Telefonsamtaler mellem Udenrigsministerierne i Stockholm, Oslo og København blev det fastslaaet, at de nordiske delegerede skulde afholde sig fra at stemme. Den svenske delegerede, Östen Undén, afgav paa de tre Landes Vegne den Erklæring, at man nærede Sympati for Finland, men at man ikke kunde stemme for en Resolution, der gik ud paa, at Paragraf 16 skulde bringes i Anvendelse, da denne Paragraf ikke havde Gyldighed for de nordiske Lande.

Faren for, at den finske Krig skulde brede sig videre til den skandinaviske Halvø, syntes overhængende. Den norske Regering var besluttet paa ikke at foretage sig noget, der kunde gøre denne Fare akut. I Sverige var Meningerne mere delte; men Regeringens Flertal med Statsminister Hansson i Spidsen var af den Opfattelse, at Staten burde iagttage megen Tilbageholdenhed, og Sverige indskrænkede sig derfor til — ligesom Norge og Danmark — at yde Finland Hjælp i Form af Leverancer.

Herhjemme gav den finske Krig ogsaa Anledning til megen Ængstelse. Over for Partierne skildrede Munch Stillingen som meget vanskelig, idet den Uvilje, som baade Rusland og Tyskland nærede mod de nordiske Stater, ogsaa ramte os. Han syntes

derfor nærmest stemt for, at der her fra Landet kun blev ydet Finland humanitær Hjælp. Finnerne ventede ingen militær Hjælp fra Danmark, sagde han. Derimod ønskede de Leverancer af Ammunition til Maskinpistoler, Signalpistoler, Fænghætter, Luft-Mitrailleuser samt Uniformskapper. Den paagældende Ammunition blev ikke fremstillet herhjemme, oplyste han, og de øvrige Artikler vilde vore egne Værn nødig af med.

Den danske Stat holdt sig da for sit Vedkommende strengt neutral i den finske Krig. Regeringen tillod, at en Ambulanceekspedition under Ledelse af Overlæge O. Chievitz gik til Fronten, og at et Antal Dyrslæger rejste derop. Heller ikke modsatte den sig, at Riffelsyndikatet modtog Bestillinger paa Mitrailleurer. Staten selv bidrog ikke med Leverancer. Men i Befolkningen herskede en levende Sympati for Finland og dets Kamp. Flere Hundrede frivillige meldte sig, og der dannedes en Centralkomité for Finlandshjælpen, som paa forskellig Maade — navnlig ved Anbringelse i danske Hjem af finske Børn — tog sig af den humanitære Hjælp til Finland.

Omkring Aarskiftet blev *Situationen ogsaa for Danmarks Vedkommende mere truende*. Vestmagterne begyndte paa dette Tidspunkt at søge Samarbejde med Norge og Sverige om Hjælp til Finland, og samtidig havde Tyskland over for den danske Regering — og vistnok ogsaa over for den svenske og norske — udtrykt sin Bekymring over de nordiske Staters Hjælp til Finland. Dersom Vestmagterne fik Norges og Sveriges Samtykke til Gennemmarch — eller tiltvang sig denne —, vilde den finske Krig gaa ind som et Led i Storkrigen, idet Tyskland i saa Fald kunde ventes at ville gribe ind. Det var ogsaa dette Perspektiv, man regnede med i London, hvor man — bortset fra Hjælpen til Finland — var særlig interesseret i at faa den svenske Malmeksport til Tyskland standset. Den 2. Februar 1940 havde *Churchill en Sammenkomst med nogle nordiske Journalister i London*. Han kredsede i sine Udtalelser her næsten udelukkende om en mulig svensk-norsk Hjælp til Finland og tilbød utvetydigt de to Lande engelsk-fransk Bistand i Tilfælde af en Konflikt med Tyskland. Danmarks Situation kom han kun periferisk ind paa. »Nationaltidende«s Korrespondent i London, E. Blytgen-Petersen, skrev hjem til Chefredaktør Aage Schoch, at efter hans Indtryk ansaa man i London engelsk Hjælp til Danmark for unyttig. »I har jo forstaaet at balancere meget godt«, sagde Churchill til ham. Han tænkte her paa, at vi leverede Landbrugsvarer til begge Sider, og Tyskland maatte vel, mente han, forstaa, at dansk Landbrugsproduktion vilde bryde sammen, saafremt vor Import af Foderstoffer blev afbrudt. Men, fortsatte Churchill, Danmark var et af de truede Ofre, og »for et Folk med saadanne historiske Traditioner som vort vilde det altid være bedre at *go down fighting* end frivilligt at underkaste sig Slaveriet«. Paa Korrespondentens Spørgsmaal om, hvorvidt Churchill vilde raade os til at hjælpe Finland, svarede han, hedder det i Brevet, »forlegent undvigende: »Jeg vil ikke have paa min Samvittighed at rode Dem ind i noget, der kan faa katastrofale Konsekvenser«.

Munch troede mærkeligt nok ikke paa saadanne egentlige katastrofale Konsekvenser for Danmark, selv om den finske Krig smeltede sammen med Storkrigen. Da det hen i Februar Maaned blev klart, at den finske Defensiv inden længe vilde bryde sammen, henvendte Finland sig til Vestmagterne om Hjælp, hvorefter Vestmagterne i Oslo og Stockholm anmodede om Ret til Gennemmarch. Begge Steder fik de Af-

Da Indkaldelserne fandt Sted i de første Septemberdage 1929, mødte Mandskabet hurtigt og fuldtalligt op, beredt paa at gøre sit yderste til Forsvar for Land og Folk og Frihed. Paa Billedet her ser man *et Kompagni*, der er blevet iklædt, og som nu paa Østerbro Station afventer Toget, der skal føre det ud til en af Lejrene i Nordsjælland.

slag. Den 8. Marts — paa et Tidspunkt, da det endnu var uklart, om Vestmagterne vilde søge at tiltvinge sig Gennemmarch over den skandinaviske Halvø — afholdtes i det udenrigspolitiske Nævn et Møde, hvor Munch diskuterede denne Mulighed. Danmark ligger uden for begge Magtgruppers Interessesfære, sagde han. Han troede ikke, at Tyskland vilde interessere sig for os, selv om Norge og Sverige kom i Krig! Men saa meget stod ham dog klart, at vor Situation i saa Fald vilde blive »fantastisk vanskelig«.

Umiddelbart derefter drev denne Fare over. Den 12. Marts sluttede Finland Fred, og den 13. Marts afblæstes Kampen.

IV

Som nævnt indkaldte Regeringen den 1. September 30.000 Mand af Aargangene 1934—38, men allerede den 16. September — da Skyerne, hvad os angik, troedes spredt — hjemsendtes mod Generalkommandoens skriftlige Protest ca. 17.000 Mand af Aargangene 1934, 1935 og 1938. De permitteredes med Uniform, men uden Vaaben.

General *Prior*, der den 1. December tiltraadte som Chef for Generalkommandoen, indstillede — efter at der omkring Midten af December var indløbet Meldinger om Samling af en halv Snes tyske Divisioner ved Lübeck, Wismar og Stettin —, at der blev foretaget Forstærkningsarbejder til Støtte for Forsvaret, og den 23. December fremsatte han personlig over for Statsministeren et Krav om Indkaldelse af Aargangene 1930—33 med to Aargange ad Gangen i Tiden 15. Januar til 1. Maj 1940. Samtidig foreslog han at forstærke Sjællands Forsvar gennem Oprettelsen af een ny Division og to nye Fodfolksregimenter.

Svaret fik General *Prior* gennem *den Tale, som Stauning Nytaarsaften holdt i Radioen*. Sidestykke til Tale, Mage til Klynk og Klage, fremjamret af en ledende Statsmand som Budskab til hans Folk i en Stund, hvor Folket kunde have al sin Spændstighed og Livsvilje behov, er næppe set. Han sagde:

»Vi kan paa Grund af Landets Karakter ikke skabe et Forsvarsvæsen som andre Lande, selv om Viljen havde været til Stede, og disse Forhold i Forbindelse med den Uvilje mod Krig, som efterhaanden er udviklet i Befolkningen, har ført Danmark ind i en Stilling, der umuliggør alle Forestillinger om effektivt Krigsberedskab. Vort Land er indrettet paa at udøve en Bevogtning for Neutralitet, men Krigsførelse i egentlig Forstand er udelukket af de geografiske Forhold, ligesom Befolkningens ringe Størrelse ogsaa udelukker Tilstedeværelsen af en Hær, der kan tage Kampen op mod de Magter, som kan tænkes at staa kampberedte over for Danmark.«

To Menneskealdres pacifistisk Selvopgivelse naaede i disse Udtalelser sin Kulmination. Vi *kan* ikke — og *vil* for øvrigt heller ikke — forsvare vor Frihed og Uafhængighed, erklærede Stauning. Han lagde med denne Tale faktisk Landet aabent for enhver lysthavende. Hvis ikke det danske Folk gennem mange Aars Agitation var blevet bedøvet af Forestillingen om vor Afmagt og vor svigtende Evne til at kæmpe — Forestillinger, som den danske Soldat den 9. April om Morgen

Det var noget af en Tragedie, at Statsminister *Stauning* endnu paa Krigens Tærskel havde saa vanskeligt ved at frigøre sig for radikal Indflydelse, at han endog i sin Nytaarstale til hele Folket gav Udtryk for vidtdreven Defaitisme. Den paafølgende offentlige Debat godtgjorde, at hans eget Parti stod friere end han, naar Talen var om Indrømmelse af gamle Fejlsyn og Brud med forstokket Tro paa Uvirkelighedens Dogmer.

og senere dansk Ungdom i Frihedskæmpernes Rækker ganske gjorde til Skamme —, vilde Talen have været Afslutningen paa hans politiske Løbebane.

Nu kom Indsigelserne kun fra Hæren og fra de forsvarsvenlige Kredse — til Gengæld i skarpest mulige Form. Den 9. Januar afholdtes hos Forsvarsministeren et Møde, hvori bl. a. Generalerne Prior, Gørtz og Stemmann deltog. General *Prior* udtalte her, at Statsministerens Nytaarstale havde vakt stor Bekymring i Hæren, og at den stred mod de til Tropperne givne Instrukser om at yde Modstand ved et Angreb. Det var nødvendigt, sagde Generalen, at faa klar Besked om Regeringens Hensigt. *Alsing Andersen* bemærkede hertil, at man var klar over, at Talen havde faaet en mindre heldig Form, at dens Indhold ikke dækkede Regeringens Hensigt, der var at tage en Kamp op mod en eventuel Krænkelse, samt at man inden kort Tid vilde drage Omsorg for at rette det skete.

To Dage efter vaktet et kraftigt offentligt Røre om Sagen. Den 11. Januar indrykkede Oberst *Alf Giersing* i »Berlingske Tidende« og »Nationaltidende« *et aabent Brev til Det konservative Folkepartis Formand*, hvori han — næst at angribe *Stauning* — bad Folketingsmand *Henning Hasle* oplyse, hvorfor det konservative Parti »af misforstaaet Loyalitet og under falske Paaskud« lod sig »lægge Mundkurv paa«, og hvorfor Partiet »ved sin Tavshed og Svaghed« tog Medansvaret for Regeringens

Politik. Henning Hasle svarede hertil, at om det konservative Partis Stilling kunde der ikke herske Tvivl. Partiet krævede ethvert Angreb paa Landets Selvstændighed mødt med Vaabenmagt: »Dette er en ufravigelig Betingelse for den Borgfred, der inden for visse Grænser hersker mellem Regeringen og os«. Han føjede til, at »hvis der skulde blive Tale engang om en Ændring i Landets Styre, der kræver vor Medvirken, saa vil det være en ufravigelig Betingelse herfor, at der hersker fuld Klarhed over Maal og Midler for vor Forsvarspolitik«.

»Berlingske Tidende« forelagde Dagen efter disse Udtalelser for Statsministeren, der svarede:

»Jeg har ikke anset det for nødvendigt at sige det samme, hver Gang jeg taler. Men nu forstaar jeg, at det er nødvendigt for at bevare den Tillid, man en Gang har modt.

Jeg har aldrig taget Afstand fra Forsvarsministerens Erklæring om, hvortil Hæren skal anvendes, og er altsaa fremdeles enig med ham om, at Landets Kræfter selvfølgelig skal sættes ind for at afværge Angreb paa Landets Neutralitet.

Naar jeg ikke har betonet dette i mine Udtalelser ved Aarsskiftet, var det for at undgaa Selvfølgeligheder.«

Dette Svar tilfredsstillede ikke de forsvarsvenlige Kredse. General Prior kalder det for »en Slags Berigtigelse«, og Henning Hasle udtaler den 12. Januar til »Berlingske Tidende«:

»Af letforstaaelige Grunde er en Avispolemik ikke rette Forum for en fuldkommen Klaring af disse fundamentale Problemer. Det konservative Folkeparti maa derfor kræve af Regeringen, at den — i Lighed med, hvad der var Tilfældet under Verdenskrigen — paa autoritativ Maade og paa rette Sted giver Udtryk for, at Land, Frihed og Neutralitet skal værnes med alle til Raadighed staaende Midler.«

Regeringen indsaa Nødvendigheden heraf, og den 19. Januar opførtes da i Folketinget det forud aftalte og indstuderede *Illusionsdrama*, hvis virkelige Karakter faa Uger efter — og paa en saa beskæmmende Maade — skulde afsløre sig.

I Tingets Møde Kl. 13 anmeldte Ordførerne for seks af de otte Partier en saalydende *Beslutning til Vedtagelse*: »Folketinget beslutter at udtale, at man fra alle Sider i det danske Folk er enig om, at Landets Neutralitet skal opretholdes, og at de Midler, der raades over, om fornødent skal anvendes for at hævde og værne Rigets Fred og Uafhængighed, og tilsiger Ministeriet sin Støtte i Arbejdet herfor«.

Forslaget kom til Behandling i et ekstraordinært Møde senere paa Eftermiddagen. Socialdemokratiets Ordfører, *Hartvig Frisch*, var første Taler. Han sagde bl. a.:

»Danmarks Vilje er Fred, Frihed og Selvstændighed, og derfor har Regering og Folk fra den første Begyndelse af Krig og Krigstilstand erklæret og fastholdt den fuldkomne Neutralitet.

Til Underbyggelse af denne Politik er hele det danske Folk og herunder den Arbejderklasse, paa hvis Vegne mit Parti taler, rede til at sætte ind alt, hvad vi raader over af Produktivkraft og Snilde, af Udholdenhed og Magtmidler for at bevare vort Land frelst og frit.

Det er en Lykke for en Nation i en tung Tid at kunne staa samlet og enig om selve det afgørende Maal. Den Beslutning, som hermed af det høje Ting lægges i Regeringens Haand, skal vise Verden omkring os, at selv om vi i mange Ting kan dele os efter forskellige Anskuelser, saa bøjer vi alle vore Viljer sammen for det ene store Maal: Danmarks Fred, Frihed og Selvstændighed.«

Venstres Ordfører, *Brorsen*, sagde, at »til Værn for Neutraliteten maa de Midler, vi i den Henseende raader over — om Nødvendigheden byder det — anvendes for at værne, hvad der er vort«. Han benyttede Lejligheden til at sige, at »ingen kan forhindre os i at udtale vor Beundring for det finske Folk, der med ukuelig Energi og Heltemod forsvarer den dyrebare Frihed for Folk og Land«. Paa de konservatives Vegne gav *Henning Hasle* Tilslutning til Forslaget: »Baade indadtil og udadtil er det betydningsfuldt, at der herefter ikke kan herske Tvivl om, at vor Neutralitet vil blive hævdet og værnet med al den Kraft, vi raader over«. Han fortsatte: »Et ikke ringe Gode er det dernæst, at vi gennem denne Udtalelse siger til Befalingsmænd og menige i vort Værn, at den danske Rigsdag værdsætter og paaskønner den ansvarsfulde og betydningsfulde Gerning, de udfører i Landets og Folkets Tjeneste i disse farefulde Stunder«.

Den radikale Ordfører, *A. M. Hansen*, udtalte:

»Det Forslag til Beslutning, som her foreligger, giver Udtryk for ... den for alle fælles Vilje til at benytte de forskelligartede Midler, der findes, til saa vidt gørligt at sikre Neutralitet, Fred og Uafhængighed for det danske Folk.

Det er derfor en Selvfølge, at jeg og mine Meningsfæller kan anbefale dette Forslag til Vedtagelse.

Vi gør dette i det Haab, at den Uro, der i nogle Kredse har gjort sig gældende, maa træde tilbage, og at Diskussionen om disse Emner maa høre op, saa alle Kræfter kan samles om at føre Danmark frit og uskadt gennem de Rystelser, Europa nu oplever.«

De to sidste Forslagsstillere, *Valdemar Thomsen* paa Bondepartiets og *Gregersen* paa Retsforbundets Vegne, havde dernæst Ordet for at anbefale Beslutningen, og — skønt ikke spurgte — tiltraadte ligeledes Kommunisternes og Nationalsocialisternes Ordførere, henholdsvis *Aksel Larsen* og *Fritz Clausen*, Forslaget.

Sluttelig talte Statsminister *Stauning*:

»Jeg kan give Udtryk for Ministeriets Anerkendelse af dette Forslag og takker de Partier, som, repræsenterende det danske Folk, har ønsket, at Rigsdagens Folketing fremsætter denne Tilkendegivelse.

Ministeriet kan helt og fuldt tiltræde de Synspunkter, som Forslaget forer frem angaaende Landets Neutralitet og Nationens Vilje til at værne denne og vort Lands Uafhængighed.

De Opgaver, som Forslaget samler sig om, er de, der foreligger, og de maa paakalde hele Nationens Interesse og Opmærksomhed.

Vore Ønsker om Fred gælder vort eget Land og dets Befolkning, men ogsaa vore Brodernationer i Norden, dem, som vi fremdeles ønsker at leve sammen med i en Virksomhed til Gavn for de nordiske Befolkninger. Og vort Ønske om Fred rækker ogsaa ud over Nordens Grænser.

Under Indtrykket af de Begivenheder, der ryster Verden, anbefaler jeg Tilslutning til det foreliggende Forslag.« -

Beslutningen vedtoges derefter enstemmigt med 135 Stemmer. Kun det tyske Mindretals Repræsentant, *Dyrlæge Jens Møller*, undlod at stemme.

Vedtagelsen gjorde et godt Indtryk i Hæren, der, skriver General Prior, nu følte, at den havde »fastere Grund under Fødderne«. Nogen praktisk Betydning for Udbygningen af Landets Forsvar fik den dog ikke.

Regeringen havde allerede den 21. September 1939 sikret sig Finansudvalgets

Tilslutning til en Bevilling paa 20 Mill. Kr. til Materiel til Hær og Flaade samt 5 Mill. Kr. til det civile Luftværn. Inden for 21 Mands Udvalget var nedsat et Underudvalg paa otte Medlemmer, to fra hvert Parti, og dette Udvalg fik den 31. Januar 1940 Meddelelse fra Forsvarsministeren om, at Regeringen »i den kommende Tid« agtede at søge *Bevillinger til yderligere Materielanskaffelser til Hæren, Søværnet og Luftvaabenet*. Udgiften ansloges til at ville andrage 50—65 Mill. Kr., der skulde afholdes i Løbet af de næste to-tre Aar og dækkes ved Hjælp af direkte Skatter. Men inden Planerne kunde komme til at betyde noget i Praksis, havde Besættelsen fundet Sted.

I en Skrivelse af 16. Januar 1940 paapegede Generalkommandoen overfor Forsvarsministeren, at »den fandt den foreliggende Situation uforsvarlig, idet dansk Forsvarsevne i Øjeblikket var saa ringe, at Danmark fra tysk Side maatte ses som et militært Tomrum uden Evne til at hindre Udnyttelsen af Landets Territorium fra en Vestmagts Side og derfor forpligtende Tyskland til i egen Interesse at staa klar til uden Varsel selv at tage Affære paa dansk Territorium«. Man forlangte derfor Genindkaldelser af et saadant Omfang, at Styrken kom op paa ca. 26.000 Mand foruden 7000 Rekrutter og 23.500 Mand hjemsendt med Uniform.

Nu bagefter hører man gennem denne Skrivelse ligesom Varslet om de Begivenheder, der skulde komme. Men Regeringen vendte det døve Øre til. Ottemandsudvalget fik General Priors Skrivelse at arbejde med, og derved blev det.

V

Samtidig med, at *Stauning* forberedte sin Nytaarstale i Radioen, lod han sig interviewe af »*Politiken*«. Hans Udtalelser her (»*Politiken*«, 1. Januar 1940) vil altid blive staaende som et Vidnesbyrd om hans personlige Reaktion i den Situation, han pludselig var kommet til at staa i, hans Ubehag ved, hans Følelse af at være en fremmed over for de Problemer, han nu som Leder af Landets Politik skulde tage Stilling til. Af en Statsmand at være, der under idelig Medbør var stormet fra Sejr til Sejr, beklagede han sig uværdigt bittert over den Opposition, han havde imod sig. Den var »smaatskaaren og uanstændig«, den var »et Tegn paa, at vi befinder os i det lille Danmark«, og den tangerede Begrebet »Førræderi mod Fædrelandet«. »Jeg er personlig saa nedtrykt, som jeg aldrig før har været det«, sagde han. »Jeg føler hos alle i min Omgangskreds en Uhyggestemning, som fremkalder en yderst ubehagelig Atmosfære«.

Der er ingen Tvivl om, at *Forholdene gik Stauning paa Nerverne*, og at det var med en Følelse grænsende til Afmægtighed, han havde Byrden over sig. Hvad han nu stod midt oppe i, var noget helt andet end de hjemlige politiske Skærmydsler, i hvilke han klarede sig saa behændigt. De senere Begivenheder viste, at han var ude af Stand til at træde sikkert op; han faldt tilbage i en Slags fatalistisk Passivitet, en Føjen sig efter Omstændighederne, der blev skæbnsvanger for Begivenhedernes Forløb. Han slap sig Ledelsen af Hænde og overgav den til Munch, senere til Scavenius.

Statsminister *Stainings* ulykkesbringende Inspirator havde i alle udenrigs- og forsvarspolitiske Spørgsmaal gennem mange Aar været Dr. *P. Munch*. Deraf den famlende Usikkerhed og den Frygt for resolut at lægge Roret om, som havde kendetegnet hans Stilling til disse Problemer, skønt adskillige førende Politikere inden for det socialdemokratiske Parti forlængst havde faaet Øjnene op for det skæbnesvangre i den radikale Forsvarsnihilisme.

Staining led — navnlig paa det udenrigspolitiske Omraade, til en vis Grad ogsaa i den indre Politik — under *Munchs* Overlegenhed. *Munch*, for hvem »alle Sprog er lige fedt«, og som derfor kunde skaffe sig personlig Kontakt med Statsmændene i Folkeforbundet og Gesandterne her i Byen, maatte nødvendigvis tilvende sig Hovedindflydelsen paa Landets Udenrigspolitik. *Munch* vandt *Staining* med sin elskværdige, behagelige Forhandlingsform, og hans Loyalitet over for Statsministeren svigtede aldrig. Han forstod at mage det saaledes, at *Stainings* Navn udadtil var Segl og Varemærke paa Ministeriets Politik, medens han selv var tilfreds med at spille, hvad man kunde kalde »den graa Eminence«s Rolle. Dette gjorde det let for *Staining* at underordne sig hans Meninger.

Og *Munch* var allermindst paa det udenrigs- og forsvarspolitiske Omraade i Tvivl om, hvad han mente og vilde. *Munch* er ingenlunde nogen »Germanernes Lærling«. Hans Dannelse og »Lægning« er vel snarere fransk, i hvert Fald nøje præget af vesteuropæisk Humanisme. Men Farerne for Danmark kunde kun komme syd-fra. Efter hans Opfattelse gjaldt det da for os om at ligge død, ikke foretage os noget Skridt, som kunde udæske til tysk Side, og skulde der dernede fra blive stillet os nærgaaende Krav, maatte vi se at sno os bedst muligt. Selv aabenlyse Krænkelser af Landets Neutralitet og Selvbestemmelsesret vilde han taale, blot det derved kunde undgaas, at det kom til Krigshandlinger paa dansk Grund. Hans Forsvarspolitik hang sammen dermed. Principielt søgte han naturligvis at holde Landets Forsvarsberedskab paa en saa lav Standard som muligt. Men det var dog ikke det, der i før-

ste Række var ham om at gøre. For at bevare Roen i Landet og afskære ubejlejlige Diskussioner om Emnet kunde han gerne gaa med til Udvidelser af vort militære Beredskab, hvad jo hans Holdning under Krigen 1914—18 er et Vidnesbyrd om. Han kunde ogsaa godt under denne sidste Krig lade sit Parti stemme for Folketingsbeslutningen af 19. Januar, senere give sit Samtykke til Materielanskaffelserne og i øvrigt bruge hele det fingerede Forsvar som en Brik i sit diplomatiske Spil. Han vidste nemlig, at saaledes som Folket gennem Aartier var blevet bearbejdet, og saaledes som Beredskabet jævnsides hermed var blevet saboteret, vilde det i enhver afgørende Situation altid komme til at gaa saaledes, at Værnene ikke blev sat ind.

Det var da ogsaa denne Politik, der triumferede den 9. April 1940.

Allerede i Aarets første Dage begyndte det at svirre med *Rygter om forestaaende tyske Angreb paa Holland, Danmark og Norge*. Kommandørkaptajn F. A. H. Kjøl-sen, der den 21. December 1939 havde overtaget Posten som dansk Marineattaché i Berlin, sendte den 8. Januar og 13. Februar Indberetninger hjem om Informatio-ner, som han havde faaet af henholdsvis den græske og den rumænske Marineatta-ché. De gik ud paa, at man ved Tryk paa Danmark vilde søge at faa Tilladelse til at oprette Luftbaser ved Jyllands Vestkyst. Det samme skulde ske ved den norske Vestkyst, og man vilde derigennem i højere Grad have Forbindelseslinier til de nordnorske Havne under tysk Kontrol.

Kjøl-sen selv betegner disse Informationer som »ret vage«. Klare og afgjorte — og, som det skulde vise sig, sjældent velunderbyggede — var derimod de Efterret-ninger, han i de første Dage af April Maaned sendte hjem til Marineministeriet og Udenrigsministeriet. I Slutningen af Marts, da den politiske Situation var over-ordentlig spændt som Følge af, at Vestmagterne som ovenfor omtalt ønskede at bringe Finland Hjælp gennem Sverige og Norge, og Tyskland forberedte sig paa at gribe ind heroverfor, fandt der *tyske Troppekonzentrationer* Sted i *Nordtyskland*. Dette foruroligede vort Gesandtskab i Berlin. Kammerherre Zahle skrev et person-ligt Brev til Munch derom, og Kjøl-sen tog den 1. April med Flyvemaskine til Kø-benhavn, medbringende Brevet, som han i en timelang Samtale paa Christiansborg kommenterede over for Munch, ligesom han senere paa Dagen gjorde Rechnitzer be-kendt med de Oplysninger, han sad inde med. Brevet eksisterer ikke mere. Det blev efter Besættelsen brændt af en Embedsmand i Udenrigsministeriet, fordi han ansaa det for farligt at have det liggende. Det vides ikke, hvordan Munch har reageret over for Efterretningerne, om han har beholdt dem for sig selv, eller hvad han har foretaget sig. Han gav Kjøl-sen den Besked, at hvis Vestmagterne vilde angribe Norge, vidste han, Munch, at dette Land vilde forsvare sig, hvad Sverige i samme Tilfælde ogsaa vilde gøre. Hvis man tvivlede derom i Berlin, maatte Kjøl-sen gerne ved Lejlighed meddele dernede, at Danmark ligeledes vilde forsvare sig, hvis det blev angrebet. Faa Dage senere skulde det vise sig, at der med denne Erklæring kun var Tale om en diplomatisk Gestus.

Torsdag den 4. April fik *Gesandtskabet hel og fuld Underretning om, hvad der forestod*. Ved 13-Tiden fik Kjøl-sen Besøg af den svenske Marineattaché, Komman-dørkaptajn *Forshell*, der fra paalidelige Kilder inden for Oberkommando der Wehr-macht gav ham følgende Oplysninger:

De tre nordiske Udenrigsministre (fra venstre) Günther, Munch og Koht vandrer langs Christiansborg den 24. Febr. 1940 til den Konference, som Dagen efter afsluttedes med et Communiqué, hvori det bl. a. hed: »Udenrigsministrene stadfæster Enigheden om deres Landes Neutralitetspolitik. De afviser alle Paastande om, at de udøver denne under Hensyn til Tryk fra den ene eller den anden Side, og de vil fortsætte den upartisk og uafhængig til alle Sider. De var enige om at fastholde neutralt Territoriums Ukrænkelighed i Overensstemmelse med Folkerettens Regler«. Om de *Midler*, med hvilke Neutraliteten skulde fastholdes, sagde Communiquéet intet!

Der forestaar en Aggression mod Danmark, som skal finde Sted de første Dage i næste Uge. Det er sandsynligt, at Operationen fortsættes mod Norge, som Tyskland har til Hensigt at besætte. Derimod er der intet erfaret om fjendtlige Hensigter mod Sverige, medens der samtidig eller muligvis senere forberedes et Angreb paa Holland og Belgien. Til Gennemførelse af Operationen er der sammendraget Troppe-transportskibe paa i alt 155.000 Tons i Swinemünde, og Tropperne skal være delvis indladet, men endnu ikke afgaaet. Der foreligger endvidere Meddelelser om, at der i visse Alpejægartropper drives forceret Uddannelse i Gasangreb, og at dette i flere Tilfælde har gjort Tropperne, der har ligget i Kantonement omkring Berlin, bl. a. i Nauen, urolige. Man maa vente en hensynsløs Indsats af Krigsmateriel.

Den svenske Minister, Rickert, havde bedt Forshell om at underrette Kjølsern. Umiddelbart efter fik denne Besøg af den hollandske Militærattaché, Major Sass, der gav ham en ganske ligelydende Meddelelse. Major Sass kunde tillige oplyse, at han havde sine Efterretninger fra højtstaaende, i selve Overkommandoen ansatte tyske Officerer, der var misfornøjede med det herskende politiske System i Tyskland, og som, saafremt den forestaaende Operation mislykkedes, troede at kunne bringe dette til Fald. Major Sass tilføjede, at selv om han selvfølgelig ikke kunde sige noget om, hvorvidt disse Planer vilde blive realiserede eller ikke, var han overbevist om Oplysningernes Rigtighed. Han havde flere Gange tidligere haft Oplys-

ninger fra disse Kilder, og de havde vist sig at passe for Hollands Vedkommende. Han spurgte, om Danmark var mobiliseret, og bad om, at Kjølens vilde sætte sig i Forbindelse med ham, hvis det danske Gesandtskab erfarede noget. Men det maatte ske paa sædvanlig forsigtig Maade, da han vidste, at Vaabenattacheerne fra de Lande, som Aggressionen tænkes rettet imod, blev meget nøje bevogtet.

Kjølsen gik øjeblikkelig til Zahle med disse Oplysninger. De blev straks sat paa Papiret i en Indberetning til København, og man overvejede, om Kjølens selv burde tage af Sted med dem, men man opgav igen dette, da Gesandtskabet derved vilde miste Kontakten med Kjølens Informationskilder. I Stedet tog Legationssekretær Schön samme Eftermiddag i Flyvemaskine til København. Ved 19-Tiden om Aftenen afleverede han Indberetningen til Munch i dennes private Bopæl i Østre Allé. Munch satte sig i Forbindelse med Stauning, og de to Herrer fik senere paa Aftenen Foretræde hos Kongen paa Amalienborg. Stauning skal have vægret sig ved at tro paa, at der forestod en Aggression mod Danmark; men paa den anden Side var baade han og Munch klar over, at »i denne Krig kunde ske selv det mest usandsynlige«. Ifølge en Redegørelse, som offentliggjordes i »Politiken« den 5. Maj 1945, og som vel tør formodes at være inspireret af Munch, har denne under Samtalen med Stauning slaaet paa, at det vilde være rimeligt at indkalde de fem Aargange, der var hjemsendt med Uniform, og Stauning skal have været tilbøjelig til at mene det samme. Under Samtalen med Kongen blev det drøftet, om man skulde lade Kammerherre Zahle rette en direkte Forespørgsel til det tyske Udenrigsministerium, men der blev ikke truffet nogen Beslutning herom.

Imidlertid *antog Informationerne fra Berlin stadig klarere og fastere Form*. Det ses ganske vist af Kjølens Optegnelser, at medens de Militærpersoner, der var knyttede til det danske og det svenske Gesandtskab i Berlin, straks opfattede Situationens Alvor, var dette ikke i samme Grad Tilfældet med Diplomaterne. I et Selskab om Aftenen den 4. April hos Minister Rickert drøftede man Oplysningerne, og ledende Herrer i det svenske Gesandtskab erklærede da, at de ikke kunde se, hvad Nytte Tyskland kunde have af at skride til Aktion mod Danmark og Norge. Minister Rickert selv ansaa dog Oplysningerne for at være af en saadan Karakter, at han besluttede sig til at chiffertelegrafere dem til Stockholm. Han havde allerede Tirsdag den 2. April, efter at man var kommet til Kundskab om Troppekoncentrationerne i de nordtyske Havne, ifølge Instruktioner fra Stockholm henvendt sig til Statssekretær Weiszäcker for at spørge, om det havde sin Rigtighed med disse Troppekoncentrationer, og hvad i saa Fald Formaalet med dem var. Det havde knebet for ham at faa Statssekretæren i Tale. Tirsdag Eftermiddag holdt Hitler et stort Møde med sine ledende Ministre, og Rickert havde faaet Besked om, at han kun »ganske kort Tid ved Middagstid« kunde blive modtaget af Weiszäcker. Da Samtalen endelig fandt Sted, var Weiszäcker temmelig kort for Hovedet. Han gjorde, skrev Zahle senere hjem, »et meget alvorligt og »præoccuperet« Indtryk«, og han svarede Rickert, at han ikke kendte til saadanne Troppekoncentrationer, men selv om han skulde faa Rygterne bekræftet, vilde han ikke være i Stand til at udtale sig om Troppebevægelser i et krigsførende Land.

Kjølsen gjorde den følgende Dag, Fredag den 5. April, *endnu et Forsøg paa at*

Den danske Gesandt i Berlin, Kammerherre *Herluf Zahle*, havde i Dagene op imod den 9. April en yderst vanskelig Post. Selv uden militær Indsigt var han henvist til at danne sit Skøn hovedsagelig paa Grundlag af de Oplysninger, der fremskaffedes af vor Militærattaché, Kommandørkaptajn Kjølse, og det er ikke uforstaaeligt, at han længst muligt søgte at vedligeholde Haabet om Fredens Opretholdelse. Naar han alligevel i sine Indberetninger gav Udtryk for saa dybt alvorlig en Vurdering af Forholdene, falder Ansvaret for at have overhørt disse rolige, men klare Advarsler dobbelt tungt paa den danske Udenrigsledelse i København.

alarmere Regeringen i København. I en udførlig militærpolitisk Kommentar til de indhentede Oplysninger paapegede han, at der fra dansk og norsk Territorium vilde kunne føres en skærpet Luftkrig mod England, idet en saa udstrakt Operationslinie som den, der her vilde være Tale om, i langt højere Grad end den relativt meget begrænsede tyske Nordsøkyst vilde muliggøre overraskende Angreb paa engelske Baser, Havne, Flaadekoncentrationer, Skibsværfter og Kommunikationslinier. Kjølse supplerede desuden sine tidligere Oplysninger ved at meddele, at der i Stettin-Swinemünde laa 15—20 store Dampere, hvoriblandt Turistdampere, ialt repræsenterende ca. 150.000 Tons. De var krigsmalede, og de var i den forløbne Uge blevet ladet med Krigsmateriel, hovedsagelig bestaaende af lette Tanks, Artilleri, Ammunition og Luftfartøjer. Indladningen var delvis foregaaet om Natten pr. Lastbil. Desuden skulde der, skrev han, i Nærheden af Stettin befinde sig et stort Antal Tropper, som ikke tidligere havde ligget der, men hvis Indskibning dog endnu ikke skulde være paabegyndt. Han meddelte sluttelig et Forlydende om, at der var oprettet Lynkursus i skandinaviske Sprog for Medlemmer af Politikorpset.

Kammerherre *Zahle* skrev samme Dag en Indberetning, hvori han drøftede Situationen pro et contra. Han hældede aabenbart i nogen Grad til den Opfattelse, der Aftenen i Forvejen var blevet gjort gældende i det svenske Gesandtskab: at Tyskland ikke vilde have nogen Fordel af at anfælde Danmark og Norge. Det kunde tænkes, skrev han, at Tyskland havde ventet »en allieret væsentlig aktivere Krigsførelse uden Hensyn til neutrale danske og norske Rettigheder, og at Foranstaltninger for alle Tilfældes Skyld er blevet forberedte, men muligt stillet i Bero efter den britiske Premierministers Tale, der var betydelig mindre skarp end fra flere Sider ventet. Vi har, som Hr. Ministeren vil vide, i de forløbne Krigsmaaned set en Række tyske Planer mod Vest lagt og foreløbig ikke udførte. Jeg tør ogsaa henlede Op-

mærksomheden paa, at Meddelelserne fra »utilfredse Officerer« maaske maa tages med et vist Forbehold. De kunde vel være beordret til visse »Indiskretioner« for at fremkalde visse Reaktionen, der forventes at kunne være af Interesse«.

Det var dog, understregede Zahle, paa ingen Maade hans Tanke at svække »de foruroligende Indicier«, og han ansaa det for sin Pligt at udtale, at »den kgl. Regering paa ingen Maade bør skyde den Tanke fra sig, at Situationen kan være yderst alvorlig eller i Løbet af faa Dage eller Timer blive det«. Han oplyste i denne Forbindelse, at de danske Journalister i Berlin »er foruroligede ved den usædvanlige Tillukkethed, der vises dem fra deres sædvanlige officielle Forbindelser, der i Modsætning til, hvad der ellers er Tilfældet, ikke engang har reageret overfor visse Meddelelser i den danske Presse, saaledes heller ikke den i »Nationaltidende«s Gaarsnummer fra engelsk Kilde omtalte Meddelelse om militære Forberedelser ved den tyske Østersøkyst«.

Baade Zahles og Kjølens Skrivelser blev sendt med Luftkurér til København, hvor de samme Aften kom Munch i Hænde. I Berlin forløb Dagen »i angstfuld Venten paa en Mobilisering i Danmark og Norge«, hedder det i Kjølens Optegnelser, »men da denne udeblev, og vi heller ikke havde hørt om Statsraad eller lignende hjemme, tilkaldte Legationsraad Steensen-Leth og jeg de to kendteste danske Korrespondenter i Berlin, Redaktørerne Helge Knudsen og Jacob Kronika, for at faa dem til gennem saa urovækkende Korrespondancer som muligt til »Berlingske Tidende« og »Nationaltidende« at faa alarmeret Myndighederne hjemme«.

Om Aftenen overværede Gesandtskabspersonalet sammen med hele Corps diplomatique Görings Krigsfiln »Feuertaufe« i Ufa-Palæet. Filmen skildrede Felttoget i Polen, og den var — i Overensstemmelse med tysk Smag — en drastisk Anskuelsesundervisning i, hvordan det gaar et Land, der trodser Tysklands Vilje. Kammerherre Zahle, paa hvem den øjensynligt havde gjort Indtryk, beskriver den i sin officielle Indberetning saaledes:

»Den viste, hvorledes dette store Land med en Fredsstyrke paa 30 Divisioner i Løbet af 18 Dage forvandlede til Kvadratmile af rygende Ruiner. Hr. Göring, der havde indbudt til denne Forestilling, vistest til sidst paa den hvide Dug med Udtalelser om Englands sikre Ødelæggelse. Det sidste Billede var et Englandskort, der blev større og større og til sidst knustes af en Bombeeksplosion.«

For at gøre Sindene modtagelige for det, der skulde komme, viste man Filmen for en prominent Kreds af indbudte i det tyske Gesandtskab i København Lørdag Aften den 6. April. Adskillige af de indbudte havde maattet beklage at være forhindrede!

VI

Hvorledes tog man herhjemme paa de opskræmmende Meddelelser? *Man saa Tiden an!*

Kongens Opfattelse af, hvad der kunde tænkes at forestaa, fremgaar af en Episode Lørdag Morgen. Henimod Kl. 10 mødte General Prior ham paa sin Ridetur. Kongen standsede Generalen og foreslog ham, at der afholdtes en Alarmeringsøvelse f. Eks. Tirsdag den 9. April. »Det kunde synes,« skriver Prior, »som om Kongen har

haft en vis divinatorisk Evne«. Prior selv anede intet om de indløbne urovækkende Meddelelser, og han svarede derfor Kongen, at han fremfor en Alarmeringsøvelse, der kun var en kortvarig Foranstaltning, vilde foretrække en Genindkaldelse af Mandskabet.

I Ministeriet forholdt man sig afventende. Fredag den 5. April Kl. 10,30 afholdtes et *Ministermøde*, hvor Munch forelagde Zahles Indberetning fra den foregaaende Dag. Under de paafølgende Drøftelser fremførtes — formentlig dog ikke med nogen særlig Vægt — Tanken om at indkalde de fem Aargange. Den fandt ingen Tilslutning, og heller ikke mente man, det vilde være opportunt at sammenkalde det udenrigspolitiske Nævn eller Partiformændene. Stauning frygtede, at et saadant Skridt vilde »vække Uro«! Efter »Politiken«s Redegørelse har Munch været den af Ministrene, der klarest opfattede Situationens Alvor. Under Forhandlingerne henstillede han, »om det ikke var rigtigst at opfordre de andre Partier til at lade sig repræsentere i Ministeriet«. I den Anledning udbrød en af de socialdemokratiske Ministre: »Men tillægger De da det hele en saadan Betydning?«

Alsing Andersen har i »Social-Demokraten«, 8. Maj 1945, offentliggjort en Redegørelse for sin Andel i Begivenhederne omkring den 9. April. Han oplyser, at han i Ministermødet Fredag Formiddag gav Udtryk for den Opfattelse, at Tyskland fortsat maatte være mest interesseret i et neutralt Danmark. Han mente derfor, at man burde se Tiden an: »Danmarks Navn havde jo overhovedet ikke været nævnt i Diskussionen om Norges Vanskeligheder, og der var ikke fra nogen af Parterne rettet nogen Henvendelse til os.«

Man besluttede da at *indhente Oplysninger om, hvordan Oslo og Stockholm saa paa Sagen*. Munch tilkaldte den norske og den svenske Gesandt og bad dem søge Underretning hos deres respektive Regeringer. Svaret kom i Løbet af faa Timer. Koht havde meddelt, at han havde de samme Informationer, men at han ikke tillagde dem nogen Vægt. En lignende Besked fik man fra Stockholm. Den svenske Regering var, efter hvad den senere Vice-Udenrigsminister Dr. Krag i et fortroligt Foredrag har oplyst, af den Opfattelse, at de tyske Foranstaltninger enten var tænkt som et Modtræk mod de allierede eller skulde tjene til at camouflere Tysklands Hensigter. I et *Ministermøde* Fredag Kl. 14,30 meddelte Munch, hvad han saaledes havde faaet at vide om det norske og det svenske Udenrigsministeriums Syn paa Situationen. Han oplyste endvidere, at et nyt Brev fra Zahle — den ovenfor refererede Indberetning af 5. April — var undervejs, og man besluttede derfor at afvente, hvad der yderligere kunde komme til at foreligge. *Alsing Andersen* havde mellem de to Ministermøder orienteret sine nærmeste Medarbejdere, *Rechnitzer* og *Stemann*, men ikke *Prior* og *Gørtz*. Han skriver, at det var Hensigten at tilkalde disse sidste, hvis Rygterne bekræftedes.

Lørdag den 6. Kl. 10 mødtes Ministrene for at *drøfte Zahles Indberetning af 5. April*. Man fandt, at den var af en »mere beroligende Karakter«. Man hæftede sig fortrinsvis ved Zahles Gisning om, at Foranstaltningerne muligt kunde være stillet i Bero, medens man aabenbart saa bort fra hans Bemærkninger om, at Situationen var eller kunde blive yderst alvorlig. Man trøstede sig ogsaa med, at de Noter, Vestmagterne havde sendt Norge og Sverige, var ret moderate i Formen. Navnlig var

der ikke rejst Krav om Standsning af Malmeksporten. Alt i alt ansaa man *Situationen for at være i væsentlig Grad afspændt*. Munch ønskede dog at skaffe yderligere Klarhed, om det var muligt. Han havde allerede om Fredagen henvendt sig til *Erik Scavenius* og søgt at formaa ham til at rejse til Berlin og sondere Forholdene. Scavenius afslog dette. Om Lørdagen fornyede Munch sin Opfordring til ham. »Men,« hedder det i »Politiken«s Redegørelse, »Scavenius ansaa Uromeddelelserne fra Berlin for at være ganske meningsløse, og da han fastholdt sin Vægring ved at rejse, bestemte Munch, at Direktør *Mohr* i Udenrigsministeriet i Stedet for skulde tage til Berlin for at sætte sig lidt ind i Situationen«. Denne Plan kom dog ikke til Udførelse.

Umiddelbart efter Ministermødet, Kl. 11,30, afholdt *Alsing Andersen* en *Konference med Generalerne Prior, Gørtz og Stemann samt Viceadmiral Rechnitzer og Kontreadmiral Hammerich*. Ministeren refererede her *Zahles* og *Kjølsens* Breve, men forelagde ikke de originale Dokumenter, saa at Mødets Deltagere, skriver Prior. i Hovedsagen var henvist til at støtte sig til »Ministerens subjektive Opfattelse, der tilsyneladende gik ud paa, at Gesandtskabets Nervøsitet var overdreven i Forhold til Realiteterne«. Forhandlingerne paa Mødet karakteriseredes da ogsaa ved de forgæves Forsøg, den kommanderende General og Generalstabschefen stadig gjorde paa at trænge igennem med deres Opfattelse over for *Alsing Andersen* og *Rechnitzer*. Prior mente, at man allerede nu burde gøre sig klart, hvorledes man vilde stille sig over for ultimative Krav, men Ministeren sagde, at det var bedre at vente, til Kravene forelaa, og *Rechnitzer* ansaa et tysk Angreb paa Danmark for formaalsløst og usandsynligt. Prior bestred dette og foreslog, at man indkaldte Aargangene 1930—35 med to ad Gangen til et Repetitionskursus paa f. Eks. 14 Dage. Ministeren mente imidlertid, ligesom Viceadmiralen, at en Indkaldelse kunde vække Uro, men han lovede dog at overveje Sagen.

Lørdag Aften ved 19-Tiden indløb *Zahles tredie Indberetning*, dateret samme Dag. I Gesandtskabet havde der, beretter *Kjølsen*, været Meningsstrid om dens Tendens, men som den sluttelig udformedes, gav den i Virkeligheden ikke Udtryk for nogen Afspænding. *Zahle* vilde da, skrev han, ikke gøre sig til Talsmand for nogen Optimisme, naar han fremhævede, at dansk Territorium efter hans Opfattelse ikke vilde være nyttigt for Tyskland. Der var snarere Grund til at slutte, at de trufne Foranstaltninger »er en Forberedelse til et kraftigt Fremstød mod norsk Territorium, hvis allierede Stridskræfter skulde sætte sig fast paa dette Lands Sø- eller Landterritorium«. Han oplyste yderligere, at han ikke ansaa det for opportunt at spørge sig for hos den tyske Regering. Sandsynligheden for et klart Svar var ringe, skrev han, og spurgte han, vilde det være lettere for Tyskerne at give et ubehageligt Svar. Endelig mente han at maatte tage Hensyn til Ikke-Angrebspagten: »At vise en manglende Tillid til internationale Aftaler svækker disses Kraft.« Kongen fik sig straks samme Aften denne Indberetning forelagt, men derudover skete der intet. Nyt Ministermøde afholdtes ikke før om Mandagen.

Søndag den 7. om Formiddagen fik *Kjølsen* af den amerikanske Marineattaché, Fregatkaptajn *Schrader*, og den svenske Marineattaché *Førshell* Meddelelse om, at den ved *Swinemünde sammendragne Transportflaade* var afgaaet med vestlig Kurs

Virksomheds-
Nøget under normal
Værdi, her og her
Tænk eller Noebur.
Paa en anden
Pris: 10.00 — 10.00

Nationaltidende

Dagens Brevbrev:
De almindelige
Tider for Norden.
1940-41. 10.00, 10.00
1942-43. 10.00, 10.00

72. Aargang — Nr. 98

Dagens Nyheder

København — Tirsdag 9. April 1940

Stor Faadeaktivitet ved Norge — Tre tyske Skibe torpederet Vestmagterne har lagt Miner ud i norske Territorialfarvande for at standse den tyske Skibsfart

Norge protesterer kraftigt

DE UVEJHRSKYER. Der i de sidste Dage havde samlet sig mere Næsten, ikke gløderede i Gaar i Begrebene, hvis Karakter endda ikke kan overføres, men som væder os for Fremtiden.

I Gaar Norges aendelte den engelske og den franske Gesandt i Oslo Udenrigsminister Kohlt og Vestmagterne havde ladet lægge Miner ud tre Stier i norsk Territorialfarvand for at standse den tyske Skibsfart. I Gaar Formiddag meddelte den norske Regering og afgav derfor en højtidelig og alvorlig Protest mod denne Neutralitetsbræddelse, i en Erklæring som i Gaar Eftermiddag vedtoges af Udenrigsminister Kohlt for Vestmagtens til Norge, hvis direkte Folge var at den skete Mineudlægning.

Tysklands Svar ventes snart

Det tyske Svar vil selvfølgelig ikke lade vente paa sig. Af hvilke Karakter, dette vil blive, kan endda ikke siges med Sikkerhed. En Konspiration er det indforstået, at en stor tysk Proklamering, bl. a. bestående af armerede Truppers og lette Eskadere, i Gaar Næt og i Gaar Eftermiddag er gaaet Nord paa gennem Store Bælt og Skagerrak. Et tysk Militær-Torpedobombardement af de norske Torpedobombardere i Gaar Eftermiddag ud for den tyske Kyst, 150 Mand omkom. Derudover er et 12.000 Tons tysk Tankskib torpederet ved Sydøen og et andet tysk Skib har sandsynligvis været ramt.

England lægger Hvidebålene som Mineudlægningen som Krigen hidtil vigtigste Begreb. Tysklands Presse betegner Durebill som en Hærsørg og leverberedende Svar. Sverige træffer yderligere militære Forholdsregler.

Paa Kartet er angivet Stedene, hvor de 3 Udenrigsminister Kohlt Sted: 1) „De de Jæger“, 2) „Hvidbålene“, 3) „Kort“.

Luftalarm over Oslo.

Dramatisk Søndag med Nationaltidende Korrespondent i Norge.

GAAR Minister om Midt i Formiddag med et Korrespondent, i Oslo, som havde læst at give et af de vigtigste Løber om den tyske Luftarm. Inden Korrespondenten havde et af de vigtigste Løber om den tyske Luftarm, som havde læst at give et af de vigtigste Løber om den tyske Luftarm.

De tyske Luftarm om Midt i Formiddag med et Korrespondent, i Oslo, som havde læst at give et af de vigtigste Løber om den tyske Luftarm. Inden Korrespondenten havde et af de vigtigste Løber om den tyske Luftarm, som havde læst at give et af de vigtigste Løber om den tyske Luftarm.

England venter tyske Repræsalier

Engelske Flaadekrefter vil sætte ind, hvis Tyskerne prøver at stryge Minefeltet

Flere Telegrammer: Side 2, 6 og 16

Inde i Bladet

Danmark under Krigen

2. Artikel: Aalborg So Side 7

Udretningen om Udlægningen kaldes „Krigens vigtigste Meddelelse“

A. E. Blysten Petersen

Nationaltidende Landarbejder

London, Mandag. K. L. 5.20 (Morges blev den engelske Presse, der bestemt K. holder Vagt i det vigtigste Informationsministerium, som derudover er de Almindelige Meddelelser i norsk Territorialfarvand, som den danske var allerede fra Midten af Marts. Midt i Formiddag begynder i Erklæring i den engelske Presse om Krigen 1940, vigtigste Meddelelse. Ogsaa i London er man indvillig paa, at de tre engelske Ministerer ved den norske Kyst, der skal bringe den tyske Jernbanestrømning under Territorialfarvandet, vil have udbetragende kontrol og enkelte Kommandoer.

Omhyggelig Forberedelse

En Allerede har man allerede begyndt at gøre sig klar til at modtage det tyske Svar.

Ca. 100 tyske Krigsskibe op gennem Store Bælt

Stadig Strøm nordpaa i Gaar Nat og det meste af Mandagen
Stort Antal armerede Trawlere blandt de tyske Skibe

Nationaltidende Privat

København, Mandag.

Det er angivet at opgaa omkring 100, som det er givet i Nat og i Dag har passeret Store Bælt for Nordøst, og endnu i Aften passer Strømmen af tyske Flaadekrydser og i København.

Stort Antal armerede Trawlere blandt de tyske Skibe. Stort Antal armerede Trawlere blandt de tyske Skibe.

Ogsaa Løber med Nord?

Troppeforskydninger i Nordtyskland — melder Paris

Paris, Mandag. (Via London, TELETYPEBUREAU) for de sidste af de vigtigste Løber om den tyske Luftarm, som havde læst at give et af de vigtigste Løber om den tyske Luftarm.

Troppeforskydninger i Nordtyskland — melder Paris.

Paris, Mandag. (Via London, TELETYPEBUREAU) for de sidste af de vigtigste Løber om den tyske Luftarm, som havde læst at give et af de vigtigste Løber om den tyske Luftarm.

Troppeforskydninger i Nordtyskland — melder Paris.

Paris, Mandag. (Via London, TELETYPEBUREAU) for de sidste af de vigtigste Løber om den tyske Luftarm, som havde læst at give et af de vigtigste Løber om den tyske Luftarm.

Troppeforskydninger i Nordtyskland — melder Paris.

Paris, Mandag. (Via London, TELETYPEBUREAU) for de sidste af de vigtigste Løber om den tyske Luftarm, som havde læst at give et af de vigtigste Løber om den tyske Luftarm.

Troppeforskydninger i Nordtyskland — melder Paris.

Paris, Mandag. (Via London, TELETYPEBUREAU) for de sidste af de vigtigste Løber om den tyske Luftarm, som havde læst at give et af de vigtigste Løber om den tyske Luftarm.

Troppeforskydninger i Nordtyskland — melder Paris.

Efter Samraad med vort Gesandtskab i Berlin fortsatte de derværende danske Korrespondenter at sende saa alarmerende Telegrammer hjem, som den strenge tyske Censur muliggjorde. De blev af Bladene slaaet stort op — men paa vor Udenrigsledelse gjorde de intet Indtryk, skont lignende alarmerende Telegrammer fra Korrespondenterne i London kunde have sagt enhver, hvor overhængende farefuld Situationen var.

i Østersøen. Schrader mente, at Destinationshavnen var Narvik, som skulde naas omkring den 11. April, men han var i øvrigt ikke sikker paa hverken Bestemmelsessted eller Tidspunkt. Gennem den hollandske Militærattaché, Major Sass, fik Kjølens desuden at vide, at der nu var givet Ordre til at udføre Operationen — »Befehl ist ausgegeben« —, og at Alpejægerne i Nauen havde faaet udleveret Søsygemidler. Disse Efterretninger chiffrer telefonerede han samme Dag til Udenrigsministeriet. Om

Aftenen blev Alsing Andersen ringet op af Munch, der meddelte ham, hvad Kjølens saaledes havde berettet. Alsing Andersen satte sig i Forbindelse med Rechnitzer, der erklærede, at der ingen Observationer var gjort, som kunde underbygge Meddelelserne. Alsing Andersen forvissede sig derefter om, at man heller ikke i Generalstaben havde konstateret Tropesamlinger Syd for Grænsen eller nogen særlig Virksomhed i Havnene der. Dette meddelte han Munch, hvorefter de to Herrer kunde gaa til Ro.

Mandag Morgen kom Efterretningen om, at *Englænderne havde udlagt Miner tre Steder ved den norske Kyst*, og de Telegrammer, de københavnske Morgenblade bragte fra deres Korrespondenter i Berlin, sagde næsten utilsløret, at en tysk Aktion var umiddelbart forestaaende. Samtidig indberettedes det fra Marinens Udkigsstationer, at en tysk Eskadre paa tre Slagskibe, »Gneisenau«, »Deutschland« og »Emden«, samt tre Jagere passerede Store Bælt for Nordgaaende, medens et Antal mindre tyske Krigsfartøjer laa samlet omkring Læsø.

Disse Efterretninger drøftedes i et *Ministermøde* Kl. 10. Da der ikke for vort Vedkommende var indløbet nogen Henvendelse eller Forespørgsel, af hvad Art nævnes kan, gik man ud fra, at det tyske Fremstød stod i Forbindelse med Mineudlægningen i de norske Farvande. Der aftaltes imidlertid et Møde hos Kongen senere paa Formiddagen.

Kl. 10,30 havde *Alsing Andersen en Konference med de militære Chefer*. Her kunde General Gørtz meddele, at det umiddelbart før Mødet var blevet rapporteret til Generalstabens Efterretningssektion, at en 50 à 60 km lang Motorkolonne med tyske Tropper var paa Vej fra Rendsborg nordpaa mod Flensborg. Ud fra Vognenes Antal skønnede man, at det drejede sig om en Division. Paa denne Foranledning stillede *Generalerne Prior og Gørtz Forslag om, at man straks indkaldte den fulde Sikringsstyrke*, hvorved Linieafdelingerne vilde komme op paa komplet Krigsstyrke. Man vilde da have 57.000 Mand under Vaaben, 31.000 paa Sjælland og 26.000 i Jylland-Fyn. Endvidere foreslog de to Chefer, at Hærens Afdelinger øjeblikkelig blev sat i Alarmberedskab, og at der iværksattes en Flyveropklaring langs Landegrænsen. De henstillede endelig, at der ogsaa indkaldtes en Sikringsstyrke til Kystdefensionen. Dette sidste sluttede Rechnitzer sig til, hvorvel han stadig maatte mene, at et Angreb paa Danmark var usandsynligt; Norge maatte være Maalet. Ministeren lovede at forebringe de fremsatte Forslag i *Mødet hos Kongen*.

Dette fandt Sted Kl. 11,15. Foruden Kongen og Kronprinsen deltog Stauning, Munch og Alsing Andersen. Dr. Krag oplyser, at i det Referat fra Mødet, han havde haft Lejlighed til at se, stod der angivet, at »man« var *enige om det urigtige i at indkalde saa store Styrker som krævet af de militære Chefer*. »Jeg ved ikke, hvem »man« var«, tilføjer Dr. Krag. Det tør dog sikkert antages, at i hvert Fald de tre Ministre var enige i den Opfattelse, som Alsing Andersen efter Mødets Afslutning, kort før Kl. 12, udviklede over for General Prior, og som gik ud paa, at der ikke burde foretages noget, der kunde tydes som en Udæskning over for Tyskland. Det var besluttet, sagde Ministeren, at der ikke skulde indkaldes nogen Sikringsstyrke til Hæren. Rechnitzer havde derimod faaet sine Ønsker opfyldt, for saavidt som der skulde indkaldes Mandskab til »Niels Juel«. Endvidere kunde ogsaa Alarmberedskabet og Flyveropklaringen iværksættes.

I Løbet af Eftermiddagen fik man Underretning om, at den tyske Motorkolonne mellem Kl. 10 og 12 var standset med Spidsen ca. 1½ km Syd for Grænsen. Man havde talt 2400 Vogne, og efter hvad man vilde vide, havde enkelte Soldater raabt til forbigående, at de skulde over Grænsen Kl. 16.

Om Eftermiddagen indtraf den Episode, der, da den siden rygtedes, tydedes som et Bevis paa, at Ministeriet forstod, hvad der vilde ske, og paa Forhaand havde indrettet sig paa, at der ikke skulde ydes Modstand. General Gørtz blev kaldt til Møde hos Forsvarsministeren, hvor ogsaa Finansminister Buhl og Direktør Korst var til Stede. *Buhl meddelte her, at Grænsegendarmeriet fra Finansministeriet havde faaet Ordre til ikke at bruge Vaabnene, hvis Grænsen blev overskredet af de tyske Tropper.* Han ønskede nu, at Forsvarsministeriet skulde bekræfte denne Ordre over for Grænsegendarmeriet og de militære Myndigheder, da han fandt det meningsløst at lade nogle faa spredte og ganske isolerede Grænsegendarmer, der var uden Rygstød fra militære Afdelinger, sætte sig til Modværge. *Gørtz gjorde heroverfor gældende, at hvis man gav Jydske Division Frihed til at skyde Tropper ned mod Grænsen, og man i øvrigt trak Grænsegendarmerne rimeligt sammen og forsynede dem med Transportmidler, vilde der kunne gøres fornuftig Brug af dem.* Han *protesterede mod, at man berøvede Hæren den Hjælp fra Grænsegendarmerne*, som den efter de gældende Bestemmelser havde regnet med. Buhl fastholdt imidlertid sit Krav, og uden at komme ind paa Spørgsmaalet om at skyde Troppestykker ned mod Grænsen lovede *Alsing Andersen, at Grænsegendarmerne skulde faa Ordre til ikke at skyde.* Gørtz forlangte at faa denne Ordre skriftligt, og dette skete.

Udenrigsministeren havde sin sædvanlige ugentlige Modtagelse af de fremmede Gesandter hver Mandag fra Kl. 16 til 18. Denne Mandag mødte imidlertid den tyske Gesandt allerede Kl. 15,30. Han erklærede, *at han ingen Instruktioner havde fra Berlin*, og at det var paa eget Initiativ, han kom. Men efter at Vestmagterne havde krænket Norges Neutralitet, maatte Tyskland træffe Foranstaltninger derimod, og Situationen kunde blive alvorlig for de nordiske Lande. Munch sagde hertil, at den danske Regering havde faaet Underretning om de tyske militære Foranstaltninger. De havde vakt Uro her i Landet, og det kunde blive nødvendigt for os at foretage Indkaldelser og Troppeskydninger ned mod Grænsen til Bevogtning af Neutraliteten. *Renthe-Fink advarede indtrængende herimod.* Han havde, gentog han, ingen Instrukser; men hans varme Interesse for Danmark gjorde, at han meget bestemt maatte fraraade os at foretage militære Foranstaltninger. »Es wäre Wahnsinn«, sagde han, og det kunde faa de frygteligste Følger. Kl. 16,30 kom den engelske og den franske Gesandt paa den sædvanlige Mandags-Visit. De søgte Oplysninger hos Munch om Situationen, og i øvrigt udtalte de deres Beklagelser af, hvad man maatte frygte, vilde ske. Senere talte Munch med den polske Gesandt, til hvem Munch sagde saadan noget som, at hvis vi forholdt os rolige, kunde vi vel undgaa Katastrofen. Gesandten svarede: »De kan forholde Dem rolige eller urolige, som De vil. Ser det Uhyre sin Fordel derved, vil han overfalde Dem.«

Kl. 16,30 afholdtes et nyt *Ministerrøde*, hvor Stauning gjorde Rede for, hvad der var sket i Mødet paa Amalienborg. Da Munch var optaget af Gesandtmodtagelserne, refererede Stauning de Oplysninger, Munch havde givet ham om Samtalen med

Renthe-Fink. Man vedtog, skriver Alsing Andersen, at »afvente yderligere Oplysninger, bl. a. angaaende den tyske Troppstyrke i Slesvig«.

De Efterretninger, der, som nævnt, var indløbet om denne, foranledigede General Prior til at udbede sig et nyt Møde med Ministeren og Viceadmiralen. Det fandt Sted Kl. 17. *Prior stillede her paa ny Forslag om øjeblikkelig Indkaldelse af Sikringsstyrken.* Desuden foresløg han, at Styrkerne i Odense og Sønderborg blev forlagt henholdsvis til Fredericia- og Aabenraaegnen samt at der til Støtte for Grænsendarmerne blev skudt Troppstyrker frem til 1 km fra Grænsen. Alsing Andersen anførte igen, oplyser han, Betænelighederne ved at indkalde Sikringsstyrken og henviste til Renthe-Finks Udtalelser til Munch. Men i øvrigt lovede han Prior Besked, naar det Partiformandsmøde med paafølgende Ministermøde, som agtedes afholdt i Aftenens Løb, havde fundet Sted.

Luften var denne Eftermiddag og Aften ladet med den yderste Spænding. Man var paa det rene med, at en Aktion af en eller anden Art forestod: man kunde blive stillet over for et kortfristet Ultimatum eller en Overrumpling. Krav om Støttepunkter eller Ret til Gennemmarch eller maaske endog en hel og fuld Besættelse. Først sent paa Aftenen, da Kammerherre *Zahles fjerde og sidste Indberetning* — vistnok efter at de afgørende Partiformands- og Ministermøder var afholdt — indløb, maatte enhver Tvivl siges at være hævet. Den var holdt i meget mørke Farver. »Til nogen Optimisme ser jeg ingen Grund«, skrev han. Han kunde fremdeles ikke forstaa, hvilken Fordel Tyskland kunde have af en Aktion mod Danmark og Norge, men »dette er vel irrelevant«. Videre skrev han, næsten profetisk: »Hr. Ministeren vil ikke misforstaa mig, naar jeg i Ærbødighed tillader mig at advare imod for stærkt at parallelisere mellem den nuværende Krig og »Verdenskrigen«. Forholdene kan let hastigt udvikle sig paa en ganske anden og farligere Maade. Vi kan ikke slaa os til Taals med Præcedenser. Vi kan i den nærmeste Fremtid fra begge krigsførende Parters Side blive stillet over for Problemer, til hvilke ingen »Forakter« findes uden at gaa ret langt tilbage i Historien«. Sluttelig oplyste han, at den svenske Gesandt samme Dag personlig havde indfundet sig hos ham for at meddele, at »han fra en god Kilde — som han dog ikke kunde nævne — havde erfaret, at de tyske Planer skulde gaa ud paa en hel eller delvis Besættelse af Danmark og Norge«.

Renthe-Finks mærkeligt nervøse og paagaende Optræden Mandag Eftermiddag og Aften kan kun have tjent til at indskærpe Øjeblikkets Alvor. Det er senere oplyst, at han Kl. 19,20 med Rutemaskinen fra Berlin modtog nogle *Papirer, som han først maatte aabne ud paa Natten.* Det »foruroligede« ham, og han henvendte sig derfor — antagelig noget før Kl. 20 — til Udenrigsministeriet for at faa en beroligende Udtalelse, navnlig vedrørende Spørgsmaalet om eventuelle militære Indkaldelser. En saadan Udtalelse kunde maaske gøre Nytte i Berlin, sagde han. »Politiken« oplyser, at Stauning, Munch, Alsing Andersen og Buhl i den Anledning havde en Konference og her besluttede at svare, at »Danmark som Følge af det gode Forhold, der i øvrigt havde bestaaet mellem Danmark og Tyskland, gjorde Regning paa, at Danmarks Neutralitet ikke paa nogen Maade vilde blive krænket, og hvis der skulde opstaa Vanskeligheder, vilde man søge disse løst gennem Forhandling«.

VII

Saaledes forberedt mødte Ministrene til den *Sammenkomst med Partiformændene*, som man endelig havde fundet det betimeligt at faa i Stand. Mødet afholdtes Kl. 20 i Folketingets Ministerværelse. Til Stede var af Regeringens Medlemmer Stauning, Munch, Alsing Andersen og Buhl. For Socialdemokratiet mødte Hartvig Frisch og Charles Petersen, for Venstre Krag, for Det konservative Folkeparti Henning Hasle og Halfdan Hendriksen samt for Det radikale Venstre A. M. Hansen.

Stauning indledede med nogle almindelige Bemærkninger om Baggrunden for Mødet. Han sagde, at det havde været Tanken at orientere Partiformændene noget tidligere, men efter at man Fredag havde faaet de første beroligende Meddelelser fra Berlin, opgav man det. Situationen havde imidlertid i Dagens Løb udviklet sig saaledes, at det var ønskeligt at faa Mødet nu, skønt man egentlig først havde tænkt sig det afholdt Tirsdag. Iøvrigt var der ikke noget særligt nyt at anføre ud over, hvad Aviserne allerede havde meddelt.

Alsing Andersen gjorde derefter Rede for de iagttagne tyske Flaade- og Hærbewægelser. Han udtalte i den Forbindelse: »Grænsen er ikke spærret for Gennemrejse, hverken for nord- eller sydgaaende Trafik. Absolut foruroligende er det, der er sket, ikke. Tropperes Tilstedeværelse behøver ikke at betyde andet, end at man paa tysk Side vil sikre sig. Situationen er drøftet med de militære Myndigheder og i Ministeriet. Man er enige om ikke at foretage sig noget ud over, at der fra i Dag Kl. 13 er anordnet forhøjet Alarmberedskab i alle Garnisoner. De Tropper, der sædvanlig ligger i Garnison i Tønder, er paa Øvelse Nord paa i Sønderjylland. Alt i alt er der 16.000 Mand under Vaaben, hvoraf Halvdelen Øst og Halvdelen Vest for Storebælt. Fra Vejle og Syd paa til Grænsen ligger 25—2600 Mand, i Vendsyssel 2—300 Mand. Marinen befinder sig i fuldt Beredskab, bortset fra »Niels Juel«, der er bemanded med Rekrutter. Skibets uddannede Mandskab er hjemsendt for en halv Snes Dage siden, men det er nu atter indkaldt telefonisk og telegrafisk.«

Munch gav derefter en lidet indgaaende Redegørelse for, hvad der var kommet Udenrigsministeriet for Øre. Han forelagde ikke Zahles og Kjølens Indberetninger, men refererede dem løseligt og indflettede i Referatet enkelte Bemærkninger, der i nogen Grad afsvækkede Meddelelsernes Betydning. Han ansaa det saaledes for helt urimeligt, at Tyskland skulde ville oprette Luftbaser i Danmark. Om Renthe-Finks Besøg i Udenrigsministeriet oplyste han, at Gesandten ikke havde nogen Meddelelse at give fra sin Regering. Men han havde været meget bevæget, og som sin personlige Opfattelse havde han fremhævet, at vi ikke her i Landet burde foretage Foranstaltninger, der kunde faa Udseende af at være rettet mod Tyskland. I Telefonsamtaler med Minister Mohr havde han gentaget og understreget dette, senest for en Time siden. Sluttelig erklærede Munch, at han over for den engelske og franske Gesandt havde præciseret, at vi betragter Mineudlægningen ved den norske Kyst som en grov Neutralitetskrænkelse, og at ogsaa Danmark føler sig truet. Munch kunde ikke sige, hvorledes Tyskland nu kunde tænkes at ville reagere, og han troede heller ikke, at den tyske Gesandt vidste det. Men Situationen opfordrer os til at være meget forsigtige, mente han.

Stauning bemærkede, at Kongen havde bifaldet, hvad der var foretaget af Dispositioner, og at han ogsaa var enig med Ministeriet i, at der ikke burde ske mere.

Der udspandt sig nu, paa Foranledning af de konservative Partiformænd, et Ordskifte om Betimeligheden af at iværksætte yderligere militære Foranstaltninger. Som ovenfor omtalt rejste General Prior Lørdag den 6. — straks efter at han var blevet indviet i, hvad der var i Gære — Krav om Sikringsstyrkens Indkaldelse. Denne Kendsgerning stiller den Orientering, Alsing Andersen og de andre Ministre nu gav Partiformændene, i den rette Belysning.

Halldan Henriksen spurgte, om det nu ikke vilde være nødvendigt at indkalde de fem Aargange, der var hjemsendt med Uniform. Han bad Udenrigsministeren om nærmere at forklare, hvad der var ment med, at vi maatte være meget forsigtige. *Munch* svarede med at henvise til den tyske Gesandts Udtalelser om, at det vilde være farligt at foretage Foranstaltninger, der kunde faa Udseende af at være rettet mod Tyskland, og *Alsing Andersen* erklærede, at det ikke vilde være rimeligt at indkalde de fem Aargange eller nogle af dem, hvad heller ikke var krævet fra kompetent Side. *Henning Hasle* fandt det foruroligende, at den tyske Gesandt intet vidste og intet havde at meddele den danske Regering, men blot var bevæget! Hans Henstilling om at undlade Indkaldelser kunde jo ogsaa tydes i en bestemt Retning. Direkte adspurgt af *Stauning* erklærede *Krag*, at Sikringsstyrken burde have været indkaldt om Aftenen den 4. April. Nu var dette ikke sket, og paa Baggrund af den tyske Advarsel burde det næppe heller ske. Hvis Tyskerne vilde overskride Grænsen, vilde de antagelig komme den følgende Morgen, og saa vilde en Indkaldelse kun medføre en militær Fiasko, og hvis det ikke var Tyskernes Hensigt at overskride Grænsen, kunde Indkaldelsen kun tjene til at kalde Lynet ned over os.

Hartvig Frisch spurgte derefter, om det kunde befrygtes, at Tyskland krænkede vor Neutralitet paa et mindre Omraade, hvortil *Munch* svarede, at vi maaske kunde blive nødt til at finde os i et eller andet, der i Virkeligheden kunde siges at være i Strid med Neutraliteten.

Halldan Henriksen henvendte sig nu til Forsvarsministeren med et direkte Spørgsmaal: Er det den kommanderende General og Viceadmiralen, der har sanktioneret, at der ikke foretages yderligere militære Foranstaltninger?

Alsing Andersen: Ja. Vi maa være tilbageholdende med de Foranstaltninger, vi foretager, og dette er drøftet med den kommanderende General og Viceadmiralen endnu i Eftermiddag. Vi er enige om, at der ikke bør gøres mere. Dog har Generalkommandoen i Aften ønsket at foretage visse Troppeforskydninger, men af politiske Grunde er dette ikke sket, fordi det vilde være for farligt. Der har ikke af Forsvarsmagtens øverste Ledelse været fremsat noget egentligt Forslag om Indkaldelse af Sikringsstyrken eller om andre Foranstaltninger.

Efter denne dristige Erklæring gik Ordskiftet videre paa følgende Maade:

Henning Hasle: Vil man sætte sig til Modværge, hvis Tyskerne angriber i Nat?

Munch: Det er det, den tyske Gesandt advarer imod.

Halldan Henriksen: Altsaa venter den tyske Gesandt, at vi angribes?

Munch: Nej. Han advarer os kun i Tilfælde af, at det alligevel, meget mod Forventning, skulde ske.

Om Tilblivelsen af det latterlige »Oprop«, der indledede Overfaldet, fortalte General v. Kaupisch en dansk Journalist, som efter Tysklands Kapitulation fulgte 1. amerikanske Armégruppe: »Opraabet til den danske Civilbefolkning har jeg ikke noget Ansvar for, skønt mit Navn stod under det. Det var en meget pinlig Historie for mig. Generaloberst Jodl meddelte mig, at jeg skulde lade mine Flyvere nedkaste et saadant Opraab, og jeg gjorde derfor et Udkast, som jeg viste Jodl og bad ham forelægge Hitler. Hitler kom i det samme til Stede, og da han hørte, hvad vi talte om, sagde han: »Det behøver De ikke bekymre Dem om. Det laver jeg selv«. — »Og hvorledes skal vi indrette os med Hensyn til Oversættelsen?« spurgte jeg. — »Jeg har udmærkede Oversættere til min Raadighed«, svarede Hitler kort. Dagen før Aktionien modtog jeg store Stabler af Opraabet og saa med Ubehag, at Hitler havde ladet mit Navn sætte under det. Jeg kunde ikke læse det, og der var ikke nu Tid og Lejlighed til at faa fat i en Mand, der kunde oversætte det for mig. Bagefter fortalte vor Luftattaché, Petersen, mig, at det var skrevet paa et miserabelt Dansk. Det gør hele Affæren saa meget mere pinlig for mig.

Henning Hasle: Der vil dog vel ikke blive givet Ordre til de danske Tropper om ikke at gøre Modstand?

Alsing Andersen: Nej, ingenlunde. Tropperne skal sætte sig til Modværge, hvis Neutraliteten krænkes. Vi faar jo saa Indberetning, og Regeringen maa da tage Stilling. Tropperne har Ordre til at opholde sig 1 km fra Grænsen, for at Grænseepisoder kan undgaas. Ogsaa Flaaden har Ordre til at forsvare sig.

Munch fandt efter denne Erklæring paa ny Anledning til at henholde sig til sit Orakel. Han udtalte: Det tyske Militær vil, saa vidt jeg forstaar, ikke betragte det som Krig, hvis vi træder op mod Neutralitetskrænkelser som i Tilfældet »E 13« i Verdenskrigen. Denne Opfattelse er dog ikke den tyske Gesandts. Han vil anse det for højest uheldigt, hvis vi gør Modstand.

Henning Hasle: Ja, det tror jeg.

Halfdan Hendriksen: Det maa vi dog gøre.

Hartvig Frisch: Vor Optræden over for Tyskland vil være afgørende for den øvrige Verdens Syn paa os. Vi kan let komme ind i det hele uden at tage Standpunkt, saa vi faktisk vil komme til at staa som Deltagere paa tysk Side.

Halfdan Hendriksen: Komme i Krig paa tysk Side maa dog være ganske udelukket.

Munch: Ja, men det er ogsaa udelukket at komme i Krig paa den anden Side.

Man gik derefter over til at drøfte Optagelsen af et Statslaan. Mødet sluttede med en ejendommelig Episode, idet *Stauning foreslog, at der gennem Ritzau udsendes en Meddelelse* om, at Mødet var afholdt, og at der i denne Meddelelse kom til at staa saadan noget som: »*Der foreligger intet foruroligende for Danmark*«. Da det vel ikke kan antages, at *Stauning*, modsat alle andre, ikke har begrebet noget af det hele, har man vanskeligt ved at forstaa hans Motiver. *Henning Hasle* protesterede da ogsaa energisk: »Tænk, hvis Jylland er besat i Morgen!« Paa Forslag af *Halfdan Hendriksen* enedes man om blot at meddele, at Mødet havde fundet Sted, og at det vilde blive fortsat den følgende Dag.

Mødet havde varet 1½ Time. Umiddelbart efter afholdtes Ministermøde, og Kl. 22,30 kaldtes den kommanderende General til Forsvarsministeren, der meddelte ham, at *der hverken skulde indkaldes Sikringsstyrke eller foretages Forskydninger eller Sammendragninger af Tropper*.

VIII

Før Natten var forløbet, indledes det *Overfald paa Danmark*, som »Völkischer Beobachter« senere berømede som »prachtvoll, kühn und blitzartig«.

Lidt før Kl. 4 ringede Minister *Mohr* fra Udenrigsministeriet til *Munch*, at *Renthe-Fink* i Løbet af en Snes Minutter vilde komme til ham i hans Hjem i Østre Allé. Gesandten havde en Note at overbringe fra sin Regering. *Munch* bad *Mohr* om at komme til Stede og ringede derefter til *Alsing Andersen* i Forsvarsministeriet, hvem han anmodede om at underrette *Stauning*. Ledsaget af den tyske Luftattaché, der bar det her i Landet ikke ukendte Navn *Petersen*, indfandt *Renthe-Fink* sig Kl. 4,30 hos *Munch*. Han oplæste her det tyske Memorandum, hvori det indledende udvikles, at Vestmagterne, hvad den tyske Regering havde skaffet sig »uigendrivelige Beviser« for, agtede at gøre de nordiske Stater til Krigsskueplads for at kunne angribe Tyskland i Flanken fra Norden. Det hed derefter:

»De nordiske Stater paa deres Side har ikke blot ikke ydet den mindste Modstand mod Englands og Frankrigs hidtidige Overgreb, men stedse fundet sig i de alvorligste Indgreb i deres Højhedsrettigheder uden tilsvarende Modforholdsregler. Rigsregeringen maa derfor antage, at den kgl. danske Regering ogsaa vil indtage den samme Holdning over for Englands og Frankrigs nu planlagte og for deres Virkeliggørelse staaende Planer, men selv om den kgl. danske Regering skulde ville træffe Modforholdsregler, er Rigsregeringen klar over, at de danske militære Kræfter ikke vil være tilstækkelige til med Held at kunne træde op mod de engelsk-franske Aktioner.

Rigsregeringen har derfor med i Dag indledet bestemte militære Operationer, der vil føre

Husker De dette Syn tidligt om Morgenen den 9. April paa Københavns Gader? Tyske Soldater plantede paa Pladser og ved Gadekryds, rede til at holde »Orden«, hvis vore egne Myndigheder ikke kunde stole paa Befolkningens Disciplin. Dér stod de, skrævende paa Benene og hovne af det Kup, de havde foretaget, det »raske« lille Overfald, som vi selv ved vor Mangel paa Forberedelse havde gjort det let for dem at gennemføre.

til Besættelse af strategisk vigtige Punkter paa dansk Statsomraade. Rigsregeringen overtager dermed under denne Krig Beskyttelsen af Kongeriget Danmark ...

De tyske Tropper betræder derfor ikke dansk Jord med fjendtligt Sindelag. Den tyske Overkommando har ikke til Hensigt at benytte de af de tyske Tropper besatte Punkter som Operationsbasis mod England, saa længe den ikke bliver tvunget dertil ved Englands og Frankrigs Forholdsregler ...

Rigsregeringen venter derfor, at den kongelige danske Regering og det danske Folk vil vise Forstaaelse for den tyske Aktion og ikke møde den med nogen Art af Modstand. Enhver Modstand maatte brydes og vilde af de indsatte tyske Stridskræfter blive brudt med alle Midler og kun føre til Blodsudgydelse, fuldstændig uden Nytte.

Den kongelige danske Regering anmodes om med største Skynding at træffe alle Forholdsregler for at sikre, at de tyske Troppers Aktion kan ske uden Gnidninger og Vanskeligheder. I Overensstemmelse med den Aand, der altid har raadet i det gode tysk-danske Forhold, erklærer Rigsregeringen over for den kongelige danske Regering, at Tyskland ikke har til Hensigt nu eller i Fremtiden at berøre Kongeriget Danmarks territoriale Integritet eller politiske Uafhængighed.«

Endvidere overrakte Renthe-Fink et Dokument, hvori Rigsregeringen angav de konkrete Krav, den fremsatte i Tilslutning til Besættelsen. De var opstillet i 13 Punkter:

Regeringen udsteder et Opraab til Folk og Værnemagt om at afholde sig fra Modstand mod de tyske Tropper. — Den danske Hær beordres til at optage Forbindelsen med de indrykkende tyske Tropper og træffe de paakrævede Overenskomster med de kommanderende tyske Officerer. Vore Soldater vilde faa Lov til at beholde deres Vaaben »i den Udstrækning, deres Opførsel tillader det«. — Militære Indretninger og Anlæg, ganske særlig Kystforsvarets Anlæg, overlades i uskadt Stand. — En nøjagtig Specifikation over vore Minespærringer afgives. — Mørklægning gennemføres straks. — Trafikmidlerne overlades til Besættelsestropperne i det Omfang, de bliver paakrævede for de tyske Troppers Opgave og deres Forplejning. — Forbud mod, at alle Krigs- og Handelsskibe forlader Havn. — Intet Aeroplan maa starte. — Færgefarten til Sverige afbrydes foreløbig. — Den meteorologiske Tjeneste stilles til Raadighed for Besættelsestropperne og Offentliggørelse af Vejmeldinger ophører. — Ethvert Telegraf-, Telefon- og Postsamkvem med Udlandet over Havet spærres. — Der gives Pressen og Radiofonien Anvisning paa kun at bringe militære Efterretninger med Billigelse af de tyske Værnemagtskontorer. — Udførselsforbud mod Krigsmateriel udstedes. — Hvis nogen af disse Befalinger maatte udsendes gennem Radioen, skulde det ske ved Hjælp af en Kode, som var Tysklands Modstandere ubekendt.

Munch nedlagde straks en alvorlig Protest mod Overfaldet, idet han afviste Paastanden om, at Besættelsen fandt Sted for at forebygge en engelsk Besættelse som ganske grundløs. Vi havde, sagde han, ikke nogen som helst Grund til at frygte et engelsk Angreb. Svaret paa de fremsatte Krav kunde i øvrigt ikke afgives af ham. Den tyske Regerings Note maatte forelægges Kongen og Statsministeren. *Renthe-Fink* svarede hertil blot, at den danske Regering hurtigst muligt maatte træffe sin Beslutning. *Tyske Tropper var i dette Øjeblik i Færd med at forcere Grænsen og gøre Landgang forskellige Steder paa Sjælland*, bl. a. paa Langelinie. Desuden var en Formation Bombemaskiner undervejs, parat til at bombardere København, hvis Regeringen besluttede sig til at gøre Modstand, erklærede han.

Efter at *Renthe-Fink* var gaaet, havde *Munch* Forbindelse med den engelske og den franske Gesandt, der begge — efter hvad *Munch* senere paa Dagen meddelte Partiformændene — udtalte, at de indsaa, Danmark ikke kunde yde Modstand mod det tyske Overfald, og Hjælp fra Vestmagterne kunde ikke ventes. *Munch* ringede derefter til *Alsing Andersen* og bad ham sætte sig i Forbindelse med *Amalienborg*, saa en Raadslagning med Kongen kunde finde Sted.

Snigløbet mod Danmark var ganske rigtigt i fuld Udvikling, endnu medens *Renthe-Fink* sad hos *Munch* og oplæste sine Dokumenter. Kl. 4 blev General *Prior* ringet op af General *Gørtz*, der meddelte ham, at der var hørt Motorstøj Syd for Grænsen, og at man fra *Aventoft* kunde høre Kommandoraab. Kl. 4,25 blev det meddelt til Efterretningssektionen, at *tyske Tropper havde overskredet Grænsen ved Krusaa Kl. 4,15*.

Alsing Andersen, *Rechnitzer*, *Hammerich* og *Stemann* havde overnattet i Ministeriet. Mellem Kl. 3,30 og 4 fik de Meddelelse om, at en tysk Trawler var løbet paa en Mine i Storebælt, og at den danske Torpedobaad »*Glenten*« havde reddet nogle af de ombordværende. Det var Landgangstropper, der var udrustede med Gevær og Staalhjem. De var temmelig berusede, og de sagde, at de havde været inde-spærrede i fire Dage, og at de ikke vidste, hvor de skulde hen. En halv Times Tid efter at denne Melding var indløbet, modtog *Alsing Andersen* *Munchs* Opringing. Han underrettede straks *Stauning* og lod efter Aftale med denne Ministrene sam-

Tøvende, forsigtigt aabner Statsminister Stauning om Formiddagen den 9. April Porten til Residenspalæet paa Amalienborg for at konferere med Kongen om Dannelsen af det nye Ministerium. Gardisterne, som holder Vagt foran Palæet, har faaet feltmæssig Udrustning, Bjørneskindshuen er ombyttet med Staalhjelmen, Stemningen paa Pladsen er blevet en anden end den, der herskede i Gaar — Skudvekslingen i de tidlige Morgentimer har sat et dybt og varigt Skel. Et afgørende Skel er ogsaa trukket i vort politiske Liv. Ønskedrømmene hører Fortiden til, Virkeligheden har aabenbaret sig. Nu gælder det om for dem, som bærer Ansvar, at vedgaa Fortidens Fejl og sikre, at Landet aldrig mere værgeløst skal underkastes en saadan Ydmygelse som denne 9. April!

menkalde til Møde. Han gik derefter ind til Rechnitzer, der lige af Hammerich havde faaet Meddelelse om, at et tysk Skib var iagttaget ved Middelgrundsfortet.

Stemann havde imidlertid ringet til Prior og bedt ham komme til Møde i Ministeriet. Medens Stemann endnu i Telefonen fortalte Prior om den tyske Trawlers Forlis, brød han pludselig af og sagde: »Nu bliver der meldt om tysk Landgang paa Fyn«. Prior svarede: »Saa maa vi mobilisere.« Han tænkte herved paa en hurtig Alarmering af Tropperne. Da han Kl. 4,57 kom til Ministeriet, blev han modtaget med Udbrudet: »Nu gaar det løs. Nu kommer de alligevel.« Meldingerne var ved 4,30-Tiden begyndt at løbe ind: Overskridelse af Grænsen ved Krusaa, Landgang i Middelfart, Nyborg, Korsør, Madsnedø samt paa Langelinie.

Da Kongen var blevet vækket og anmodet om at modtage Ministrene og de militære Chefer, var hans første Tanke den, at Tyskerne vilde stille os et 24 Timers Ultimatum. Men endnu før han var fuldt paaklædt, hørte han *Skydning i Amaliegade*, og han forstod da, at Situationen var endnu alvorligere. Henad Kl. 5,30 mødtes i Forværelset til Kongens Arbejdsværelse *Stauning, Munch, Alsing Andersen, Minister Mohr* samt General *Prior* og Viceadmiral *Rechnitzer*. Paa Vejen derhen

hørte de en Eksplosion: det var Norgesporten i Kastelet, der blev sprængt, og faa Minutter senere sejlede en tysk Luftflotille paa 30 Bombemaskiner ind over Byen. Forhandlingerne paa Slottet foregik til Akkompagnement af Motorstøjen fra dem og Skydningen i Amaliegade.

Medens man ventede paa Kongen, oplæste Munch det tyske Memorandum og føjede til, hvad Renthe-Fink havde sagt ham, at hvis vi ikke gik ind paa den tyske Regerings Forlangender, vilde København blive luftbombarderet. Han var endnu ikke færdig med sin Redegørelse, før *Renthe-Fink ringede*, utaalmodig efter at faa Svaret. Minister Mohr gik til Telefonen og sagde, at Kongen endnu ikke var kommet til Stede. Kl. 5,30 aabnede Kongen Døren til Arbejdsværelset og bad først Statsministeren, senere Udenrigsministeren om at komme ind. Der blev paa dette Tidspunkt ringet fra Holmen og meddelt, at Tyskerne gik i Land. *Rechnitzer* gik til Telefonen og befalede, at *der ikke maatte skydes før paa nærmere Ordre*. Han vendte sig derefter til General Prior og sagde, at Hæren vel maatte have en tilsvarende Ordre, men *Prior* svarede, at han *foretrak af afvente Kongens og Regeringens Afgørelse*.

Kl. 5,45 blev Alsing Andersen, Rechnitzer og Prior kaldt ind til Kongen, hvor foruden Stauning og Munch ogsaa Kronprinsen befandt sig. Senere kom Dronningen til Stede, »bleg og betaget af Situationen«. Kronprinsen forklarede hende, hvordan Sagen laa. Der foreligger fra dette Møde forskellige Beretninger, dels General Priors og Alsing Andersens, dels den tidligere omtalte, formentlig af Munch inspirerede Redegørelse i »Politiken«. Disse Beretninger stemmer i alt væsentligt overens, og Raadslagningen er efter dem forløbet paa følgende Maade:

Det blev oplyst, at Renthe-Fink havde ønsket at komme til Stede — en Anmodning Kongen i meget kraftige Udtryk afslog. Kongen spurgte derefter, om der var nogen Mulighed for os til at kæmpe. Prior erklærede, at han var sikker paa, at der allerede blev kæmpet ved Grænsen. Kongen spurgte saa, henvendt til de andre Herre, om man burde fortsætte Kampen endnu et Kvarter. Efter sit eget Referat svarede *Alsing Andersen* hertil, at

»den Form for Mod, der efter min Mening var Brug for i den nuværende Situation, var at se de haarde Kendsgerninger lige i Øjnene og handle derefter. Man maatte regne med, at der var kæmpet en fuldstændig ulige Kamp i snart 1½ Time i Sønderjylland. Der kæmpedes her i Byen og maaske andre Steder. Hvis man mente, at Resultatet var givet, burde man efter min Mening spare flere Ofre. I denne Situation var jeg rede til at tage mit fulde Medansvar for en saadan Beslutning.«

Med Henblik paa en Fortsættelse af Kampen til det sidste uden Hensyn til Resultatet, foreslog General Prior, at Kongen skulde tage ud til Høveltelejren og derfra lede Modstanden. Kongen svarede: »Det kan jeg da ikke.« Hans Plads var, hvor Regeringen var, sagde han. Prior bemærkede hertil, at Regeringen jo ogsaa kunde tage med derud; men heller ikke dette bifaldt Kongen, og Priors Forslag fandt i øvrigt ikke Støtte fra nogen Side. Kongen spurgte derefter, om det af Hensyn til Udlandet kunde siges, at der var kæmpet nok, hvortil Prior erklærede, at det var der efter hans Mening ikke. Munch, som ellers ikke havde taget Del i Samtalen, be-

OPROP!

Til Danmarks Soldater og Danmarks Folk!

Uten Grund og imot den tyske Regjerings og det tyske Folks oprigtige Ønske, om at leve i Fred og Venuskab med det engelske og det franske Folk, har Englands og Frankrigets Magthavere ifjor i September erklæret Tyskland Krigen.

Deres Hensigt var og blir, efter Mulighet, at træffe Afgjørelser paa Krigsskueplads som ligger mere afsides og derfor er mindre farlige for Frankriget og England, i det Haab, at det ikke vilde være mulig for Tyskland, at kunde optræde stærkt nok imot dem.

Af denne Grund har England blandt andet stadig krænkert Danmarks og Norges Neutralitet og deres territoriale Farvand.

Det forsøkte stadig at gjøre Skandinavien til Krigsskueplads. Da en yderlig Anledning ikke synes at være givet efter den russisk-finske Fredsslutning, har man nu officielt erklæret og truet, ikke mere at taale den tyske Handelsflaates Seilads indenfor danske Territorialfarvand ved Nordsjøen og i de norske Farvand. Man erklærte selv at vilde overta Politiovsigten der. Man har tilslut truffet alle Forberedelser for overraskende at ta Besiddelse af alle nødvendige Støtdepunkter ved Norges Kyst. Aarhundredes største Krigsdriver, den allerede i den første Verdenskrig til Ulykke for hele Menneskeheden arbejdende Churchill, utalte det aapent, at han ikke var villig til at la sig holde tilbage af »legale Afgjørelser eller noitrale Rettigheder som staar paa Papirlapper«.

Han har forberedt Slaget mot den danske og den norske Kyst. For nogen Dager siden er han blit utnævnt til foransvarlig Chef for hele den britiske Krigsføring.

Den tyske Regjering har til nu overvaaket denne Mands Forholdsregler, men den kan ikke taale, at en ny Krigsskueplads nur blir skaffet efter de engelsk-franske Krigsdrivers Ønsker.

Den danske og den norske Regjering har siden Maaneder lat Beskjed om disse Forsøk.

Likeledes er deres Holdning ingen Hemmelighed for den tyske Regjering. De er hverken villige eller istand til at kunne yde en virksom Motstand mot det engelske Indbrudd.

Derfor har Tyskland besluttet at foregripe det engelske Angrep og med sine Magtmidler selv at overta Beskyttelsen av Danmarks og Norges Kongeriges Neutralitet og værne den saalænge Krigen varer.

Det er ikke den tyske Regjerings Hensigt at skaffe sig et Støtdepunkt i Kampen mot England, den har udelukkende det Maal at forhindre at Skandinavien blir Slagmark for de engelske Krigsudvidelser.

Af denne Grund har sterke tyske Militærkræfter siden idag morges tat Besiddelse af de vigtigste militære Objekter i Danmark og Norge. Over disse Forholdsregler treffes der for Tiden Overenskomster mellem den tyske Riksregjering og den Kongelige Danske Regjering. Disse Overenskomster skal sikre at Kongeriget bestaar videre, at Hæren og Flaaten opretholdes, at det Danske Folks Frihet agtes og at dette Lands fremtidige Uafhængighed fuldt ut sikres.

Indtil disse Forhandlinger er afsluttet, maa der ventes at Hæren og Flaaten har Forstaelse for dette, likeledes at Folket og alle kommunale Steder er fornuftige og har god Vilje, slik at de midlertidig enhver passiv eller aktiv Motstand. Den vilde være uten Nytte og bli brutt med alle Magtmidler. Alle militære og kommunale Steder anmodes derfor straks at opta Forbindelsen med de tyske Kommandører.

Folket opfordres til at fortsætte det daglige Arbeide og til at sørge for Rolighed og Orden!

For Landets Sikkerhed mot engelske Overgrep sørger fra nu af den tyske Hær og Flaate.

**Den Tyske Kommandør
Kaupisch**

Det vidunderlige »Oprop«, der blev forfattet af Hitler selv og omskrevet paa Dansk af en af hans udmærkede Oversættere.

mærkede, at hvis det kun drejede sig om nogle Minutters fortsat Kamp, vilde det næppe gøre nogen Forskel. Da en af de tilstedeværende henviste til, at København kunde blive luftbombarderet, sagde Prior, at det vilde vise hele det odiøse i Angrebet.

Kongen spurgte nu, om Befolkningen vilde kunne forstaa, at man allerede saa hurtigt gav op. Hertil svarede Rechnitzer, at alle vilde kunne indse, hvorfor man under de foreliggende Forhold ikke kæmpede. Hertil sluttede Kronprinsen sig. Han mente, at man straks burde standse Kampen: »Vi kan simpelthen ikke andet,« sagde han.

»Saa tog Kongen sig til Hjertet og bestemte stærkt bevæget,« at *Modstanden skulde indstilles*. Klokken var da 6. Minister Mohr kørte til den tyske Gesandt for at meddele ham Afgørelsen. »Vi gik ud,« skriver General Prior. »En dyb Følelse af Sorg og Bitterhed og Skam greb mig. Jeg kunde ikke formaa mig selv til at telefonere Ordre om Kampens Ophør fra Amalienborg. Man opfordrede mig til at standse Skydningen paa Slotspladsen, men det kunde jeg heller ikke. Jeg gik hen til Hjørnet af Amaliegade for at se, hvor Fjenden var, men kunde intet opdage. Imedens standse Kongens Adjudant Kampen.«

Kl. 6,30 afholdtes et *Ministermøde i Marineministeriet*. Ifølge »Politiken«s Redegørelse erklærede her Munch, at »da den Politik, Stauning og han havde ført: ved ligelig Neutralitetspolitik at søge at holde Landet uden for Krigen, var slaaet fejl, fandt han det rimeligst, at i hvert Fald han traadte ud af Regeringen. Finansministeren og med ham flere af de andre Ministre svarede hertil, at det dog var umuligt paa denne Maade at lade de andre i Stikken. Heroverfor bemærkede Udenrigsministeren, at det naturligvis ikke var Meningen at svigte dem, men han havde under de foreliggende Forhold ønsket at nævne Tanken til Overvejelse.«

Kl. 7 afholdtes et *Ministermøde*, hvori Prior og Rechnitzer deltog. Her sagde Munch, at der efter Sigende endnu kæmpedes i Sønderjylland, og han ønskede derfor at vide, om Ordrene var udsendt. Prior svarede, at skulde Kampen ophøre, maatte Tyskerne jo give Overkommandoen Tid til at faa Ordrene ud. »Det var,« skriver Prior, »aaenbart Frygten for Følgerne af at have givet en Forholdsordre om at kæmpe, naar man i Virkeligheden ikke vilde det, der trykkede Ministeren.«

Medens alt dette stod paa, var efterhaanden en Række vigtige Punkter i Landet besat af tyske Tropper. Tyske Flyvemaskiner nedkastede General Kaupisch' berømmelige »Oprop«, der i sit pudsigt ubehjælpssomme, germanistisk opblandede norsk-danske Sprog lagde Ansvar for Besættelsen paa »Aarhundredes største Krigsdriver, den allerede i den første Verdenskrig til Ulykke for hele Menneskeheden arbejdende Churchill«, forsikrede, at »Kongeriget bestaar videre, at Hæren og Flaaten opretholdes, at det Danske Folks Frihet agtes og at dette Lands fremtidige Uafhængighed fuldt ut sikres«, samt udtalte Haabet om, at »Folket og alle kommunale Steder er fornuftige og har god Vilje, slik at de undlater enhver passiv eller aktiv Motstand«.

Hen paa Morgenstunden udsendtes gennem Radioen Kongens og Regeringens Budskab til det danske Folk:

TIL DET DANSKE FOLK

Tyske Tropper har i Nat overskredet den danske Grænse og har gjort Landgang forskellige Steder. Den danske Regering har under Protest besluttet at ordne Landets Forhold under Hensyn til den Besættelse, som har fundet Sted, og i Henhold hertil kundgøres følgende: ▀

De tyske Tropper, der nu befinder sig her i Landet, træder i Forbindelse med den danske Værnemagt, og det er Befolkningens Pligt at afholde sig fra enhver Modstand overfor disse Tropper. Den danske Regering vil forsøge at sikre det danske Folk og vort Land imod de af Krigsforhold følgende Ulykker og opfordrer derfor Befolkningen til rolig og behersket Holdning overfor de Forhold, som nu er opstaaet. Ro og Orden maa præge Landet, og loyal Optræden maa udvises overfor alle, som har en Myndighed at udøve.

København, den 9. April 1940.

Christian R. / *Th. Stauning.*

Under disse for vort Fædreland saa alvorlige Forhold opfordrer jeg alle i By og paa Land til at vise en fuldtud korrekt og værdig Optræden, da enhver uoverlagt Handling eller Ytring kan have de alvorligste Følger.

Gud bevare Dem alle. Gud bevare Danmark.

Christian R.

Amalienborg, den 9. April 1940.

Vi stod og læste dette *Opraab til det danske Folk*, stumme i vor Fortvivelse, bundne i vor Harm, fordi vi selv bar saa væsentlig en Del af Skylden for det, der nu havde ramt os. Men vi lagde først og sidst Mærke til Kongens Ord, at vor Optræden skulde være værdig, at vi ikke maatte handle *uoverlagt*. De Ord blev overholdt af den Modstandsbevægelse, som langsomt og viljefast forberedte Kampen mod Fjenden, saa den kunde føres i værdige Former og gengive Nationen dens tabte Ære.

»Tyske Tropper har i Nat overskredet den danske Grænse og har gjort Landgang forskellige Steder. Den danske Regering har under Protest besluttet at ordne Landets Forhold under Hensyn til den Besættelse, som har fundet Sted, og i Henhold hertil kundgøres følgende:

De tyske Tropper, som nu befinder sig her i Landet, træder i Forbindelse med den danske Værnemagt, og det er Befolkningens Pligt at afholde sig fra enhver Modstand overfor disse Tropper. Den danske Regering vil forsøge at sikre det danske Folk og vort Land imod de af Krigsforhold følgende Ulykker og opfordrer derfor Befolkningen til rolig og behersket Holdning overfor de Forhold, som nu er opstaaet. Ro og Orden maa præge Landet, loyal Optræden maa vises overfor alle, som har en Myndighed at udøve.

København, den 9. April 1940.

Christian R.

/Th. Stauning.

Under disse for vort Fædreland saa vanskelige Forhold opfordrer jeg alle i By og paa Land til at vise en fuldtud korrekt og værdig Optræden, da enhver uoverlagt Handling eller Ytring kan have de alvorligste Følger.

Gud bevare Dem alle. Gud bevare Danmark.

Christian R.

Amalienborg, den 9. April 1940.«

Under Indtrykket af det skete besluttede Stauning sig til at gøre *endnu et Forsøg paa at faa dannet en Samlingsregering*. Kl. 12 tilkaldte han Krag, Christmas Møller og Henning Hasle og bad dem overveje en Plan, hvorefter de to Oppositionspartier skulde lade sig repræsentere i Regeringen med hver tre Ministre, og en halv Time senere afholdtes et Partiformandsmøde, hvor Stauning gjorde Rede for Begivenhederne om Morgenen og nærmere udviklede sin Plan om en Samlingsregering. Det skulde kun være en midlertidig Foranstaltning, og han ønskede selv at henvende sig til de seks Personer, tre fra hvert Parti, som han fandt egnede. Kongen havde ikke været særlig interesseret i en Udvidelse af Ministeriet, sagde han, men han havde dog givet sit Minde dertil. Regeringen vilde ifølge de tyske Tilsagn foregaa uden Indblanding fra tysk Side. Vi maatte nedlægge Vaabnene, men traadte ikke ind i Krigen paa tysk Side.

Man drøftede, om en Samlingsregering kunde tænkes at ville blive misforstaaet fra engelsk Side, men Munch mente ikke, der var nogen Fare herfor. Krag erklærede, at nu, hvor det gjaldt om at redde Landet, laa Situationen anderledes end i September. Han spurgte, om de konsultative Ministre vilde faa Indflydelse paa Lovgivningens Forberedelse, hvad Stauning bejaede.

I Eftermiddagens Løb førtes nogle Forhandlinger om Sagen. Bestyrtelsen og Græmmelsen i Oppositionen var saa overvældende stor, at man havde vanskeligt ved at forlige sig med Tanken om at tiltræde en Samlingsregering under Staunings Ledelse. Paa den anden Side indsaa man Ønskeligheden af, at Partierne stod samlede, og det blev gjort gældende, at det kunde faa de alvorligste Følger, dersom man ikke samledes om Stauning. »Det var ikke blot os, der var nervøse,« siger Dr. Krag, »men ogsaa de tyske Chefer, der kun disponerede over meget svage Styrker. Hvad vilde der ske, hvis den Statsminister, der havde opfyldt deres Fordringer, blev tvunget til at demissionere samme Dag?«

Det konservative Parti tog nærmest Sagen til Efterretning. Den 13. April udsendte

Leonard Kaupisch (f. 1878) var ved den første Verdenskrigs Begyndelse Lærer ved det militær-tekniske Akademi. 1915 knyttedes han til Generalstabens og avancerede derfra i de følgende Aar, indtil han 1930 blev Generalmajor. 1932 traadte han ud af Linjen og gjorde Tjeneste ved Røde Kors. Efter Hitlers Overtagelse af Magten blev Kaupisch opfordret til at træde ind som aktiv ved Genopbygningen af Værnemagten, hvor hans første Indsats faldt i 2. Luftvaaben Omraade 2. I 1935 blev han Flyvergeneral. 1938 forlod Kaupisch igen den aktive Tjeneste, men ved Krigens Udbrud traadte han atter ind i Værnemagten og var Øverstbefalende for de Tropper, der den 9. April 1940 besatte Danmark, indtil han i Juni samme Aar blev kaldt tilbage til anden Anvendelse.

det en Erklæring, hvori det hed, at da Statsministerens Opfordring til de tre konservative Politikere om at gaa ind i Ministeriet »var en personlig Opfordring til de paagældende, gik Partiets Beslutning alene ud paa Ret for de paagældende til at indtræde, saafremt de selv mente, det var rigtigt«. Der var ikke Enighed i Gruppen om denne Beslutning. Christmas Møller har senere oplyst, at »adskillige mente, Partiet skulde svare nej«.

Ogsaa i *Venstre* var Meningerne stærkt delte. Spørgsmaalet forhandlede i tre paa hinanden følgende Partimøder Tirsdag Eftermiddag og Aften. Da Rigsdagen ikke ordinært var samlet denne Dag, var disse Partimøder langtfra fuldtallige. I et Ordskifte med Dr. Krag et Par Maaneder senere oplyste »Sorø Amtstidende«, at ved det første af Møderne var kun 9 af Gruppens 48 Medlemmer til Stede, og af disse 9 var 6 imod Forhandlinger med Stauning. Til det tredie Møde om Aftenen var der samlet 27 Medlemmer. 15 af dem, deriblandt de tre designerede Ministre, stemte ja, 1 nej, medens 11 undlod at stemme; »disse 11 hævder, at deres Undladelse af at stemme blot var en Hensynsfuldhed mod Partiet, idet de fleste i Forvejen havde *talt* bestemt imod Planerne«.

Tilslutning til at indtræde i Regeringen fik de tre Venstrepolitikere kun paa visse Betingelser: der skulde være Tale om en midlertidig Foranstaltning; der maatte i Samlingsregeringen ikke foretages Afstemninger, hvorved de tolv oprindelige Mini-

Den dystre Stemning, som greb os alle den 9. April, prægede ogsaa *Rigsdagens Fællesmøde om Aftenen og Statsminister Staunings Redegørelse for Dagens skæbnetunge Begivenheder*. I Fællessalen paa det mørklagte Christiansborg samledes man om den Regering, som — støttet gennem de mange Aar af Rigsdagens Flertal — bar Ansvar for vort Forsvars Forsømmelse, saa vi ikke viste os »villige« til at »yde en virksom Modstand«, da vor Selvstændighed og højtpriste Folkefrihed blev truet af vor aggressive Nabo i Syd.

stre kunde berøve de seks konsultative Ministre enhver Indflydelse; Fagministerierne skulde fordeles mellem de konsultative Ministre, saa disse blev fuldt ligestillede med de paagældende Fagministre; og endelig skulde det udtrykkeligt slaas fast, at alt, hvad der laa forud for Samlingsregeringens Dannelse, stod for den oprindelige Regerings Regning.

Staaing gik ind paa disse Betingelser, og *Ministeriet udnævntes officielt den følgende Dag*. Af Venstremænd indtraadte *Krag, Brorsen og Hauch*, af konservative *Christmas Møller, Henning Hasle og Fibiger*. *Krag* skulde kontrollere Indenrigsministeriet og Udenrigsministeriet, *Brorsen* Forsvarsministeriet og Trafikministeriet, *Hauch* Landbrugsministeriet og Undervisningsministeriet, *Christmas Møller* Handelsministeriet, *Hasle* Justitsministeriet og Finansministeriet og *Fibiger* Kirkeministeriet og Socialministeriet. Regeringens »Krisekabinet«, der behandlede alle Problemer om Rationering og Regulering, og som hidtil havde bestaaet af *Kjærboel, Munch, Bording, Buhl og Dahlgaard*, blev nu udvidet med *Christmas Møller* og *Hauch*.

Om Aftenen Kl. 21 afholdtes et *Fællesmøde af Rigsdagens to Ting*. Det var lykkedes i Dagens Løb at samle de fleste af Rigsdagsmændene. Mødet indlededes af Folketingets Formand, *Hans Rasmussen*, hvorefter *Stauning* udtalte følgende:

Klokken 8,15 om Morgenen den 9. April rullede en Lastvogn op foran den britiske Legation i Brødgade for at fragte en Del af Personalet — og Gesandtsens Børn — til Kastellet, hvor de foreløbig skulde interneres. Den britiske Flegma fornægtede sig ikke. De sværtbevæbnede, skrækindjugende Keruber, som havde faaet dette Job betroet, tog Situationen med en Alvor, der kun gjorde dem endnu mere latterlige.

»Det var med smertelig Sorg, at Befolkningen i Morges erfarede om de Begivenheder, som var i Udvikling. Vi regnede med, at den Politik, Danmark har ført, kunde have holdt os uden for alvorlige Forviklinger. Men Tryghedsfølelsen blev afbrudt, da der i Nat blev forebragt Udenrigsministeren en Meddelelse om, at den dansk-tyske Grænse var overskredet af tyske Tropper, og at Landgang foregik forskellige Steder i Landet. Under Indtrykket af disse alvorlige og uvarslede Begivenheder og af en Viden om, at Bombardementsmaskiner overfløj Landets Hovedstad, maatte Kongen og Medlemmer af Ministeriet i Morges Kl. 5 til 5,30 tage Standpunkt til den foreliggende Tilstand og til Meldingen om, at den tyske Regering besatte Landet med tysk Militær. Vi valgte at søge Landets Forhold ordnede under denne Besættelse i Tillid til Forsikringen om, at Tyskland ikke har den Hensigt igennem de iværksatte Foranstaltninger at antaane Danmarks territoriale Integritet og politiske Uafhængighed. Vi valgte denne Vej for at skaane Landet og Folket for en Krigstilstands Følger, men vi maa dybt beklage Tabet af gode danske Sønner i denne Morgens første Timer, og at mange er blevet Invalider. Der er straks nedlagt Protest over for Tysklands Gesandt i Anledning af den skete Besættelse, og jeg er sikker paa, at den danske Rigsdag staar sammen med Regeringen om de Følelser, denne Begivenhed maa fremkalde.

Den nuværende Regering har Ansvaret for den Afgørelse, der blev truffet denne Dags Morgen, og vi føler, at vi har handlet ud fra en ærlig Overbevisning om, at vi ved Afgørelsen fritog Land og Folk for en tungere Skæbne. Det er Regeringens Ønske, at den Besættelse, som er foregaaet, maa blive ledet med Forstaaelse og human Følelse over for en gammel nordisk Nation, der ærligt har gennemført en upartisk Neutralitetspolitik i Forventning om derved at kunne bevare sit nationale Liv i fredelig Udvikling.

Overfaldet er lykkedes, og General von Kaupisch vandrer om Morgenen den 9. April 1940 over Forlovet ind mod d'Angleterre. Efter eget Sigende havde han været højt forbavset, da General Hilmer den 6. Marts meddelte ham, at han skulde lede en Besættelse af Danmark. »Det er ikke muligt!« skal han have sagt, »vi har en Ikke-Angrebspagt med Danmark!« — Var Overraskelsen saa stor? Det oplystes dog (Juli 1945), at von Kaupisch i Tiden fra August til November 1939 havde boet paa d'Angleterre som Kaufmann *Croatian*, Berlin, et Ophold, der nu og da blev afbrudt af smaa Afstikkere til Berlin og Hamborg! Saadan forberedes et eventuelt Overfald. Hvorefter Overraskelsen lyser ud af Hr. Croatians uskyldige Øjne!

Forholdene er blevet anderledes, end vi haabede, men vi vil fremdeles søge at sikre Land og Folk mod Krigens Ulykker, og vi stoler paa Folkets Medvirken. Jeg henviser til den af Kongen og Ministeriet i Dag udstedte Proklamation til det danske Folk og gentager: Lad Ro og Orden præge Landet, og lad os vente en forstandig og loyal Holdning af alle Landets Borgere. Vort fælles Ønske er Fred mellem Folkene, og med dette Ønske slutter jeg ogsaa denne Redegørelse.«

Stauning tilføjede endnu nogle Oplysninger om den Samlingsregering, der var under Dannelse, hvorefter *Hans Rasmussen* sluttede Mødet med at mane til Sammenhold: »Jeg føler mig sikker paa«, sagde han, »at man vil godkende Regeringens Holdning under den Situation, der i Morges saa særdeles hastigt kom til at foreligge. Rigsdag og Befolkning vil erkende, at Regeringen maatte handle, som sket er, om ikke store Ulykker skulde times Danmark.«

Mødet, der var præget af en dyster og dump Stemning, varede tolv Minutter.

I Berlin var der lutter Tilfredshed med Begivenhedernes Forløb. Prins *Aksel*, der i de kritiske Dage opholdt sig i den tyske Rigshovedstad — han var paa Regeringens Anmodning rejst derned den 7. April for at forhandle med den tyske Regering om

I det tyske Memorandum, som tidligt om Morgenen var blevet overrakt vor Regering, lød det 5. Krav paa »Gennemførelse af fuldstændig Luftbeskyttelsesmørklægning af det danske Omraade fra den første Besættelsesdags Aften«. Tidligt paa Eftermiddagen den 9. April blev da Mørklægning paa-budt af de danske Myndigheder fra og med samme Aften Kl. 19. Overalt *stimlede Folk sammen ved Papirforretningerne for at faa indkøbt det nødvendige Materiale*. Nogen Mørklægningsøvelse havde Regeringen ikke villet lade afholde i rette Tid — for ikke at »opskræmme Befolkningen«.

Lempelser for dansk Sejlads over Nordsøen — søgte Mandag den 8. Audiens hos Hitler og v. Ribbentrop, men blev ikke modtaget hos nogen af dem. Derimod fik han den 9. Göring i Tale. Denne, der jo gjaldt for at være en særlig god Ven af Norden, forsikrede Prins Aksel, at det var med dyb Sorg, de tyske ledende Kredse var skredet til Besættelsen af Danmark og Norge. Man agtede ikke at gøre Indgreb i Danmarks indre Frihed, Uafhængighed og Integritet, sagde han. Derimod ønskede man at udvikle de økonomiske Forbindelser, og man stod rede til at aftage hele Danmarks Eksport.

Torsdag den 11. April blev Kammerherre Zahle paa Hitlers Ordre modtaget af v. Ribbentrop i en Audiens, der varede halvanden Time. Han udtalte sin Beklagelse af de sørgelige Begivenheder, der nu var brudt ind over Danmark; men det var den haarde Nødvendighed, der havde tvunget Tyskland til at handle, som sket var. Føreren havde bedt ham udtrykke sin Tak for den rolige Maade, hvorpaa Danmark havde taget Besættelsen, og ved den endelige Opgørelse efter Krigen skulde intet blive glemt. Han kom derefter ind paa hele Krigssituationen. Det havde været Englands Hensigt at angribe Danmark, Norge og Sverige, og disse Lande vilde

derved være blevet forvandlet til rygende Ruinhobe ligesom Polen. Tyskland stod nu i en Eksistenskamp; men Krigen kunde ikke vare længe. Hungerblokaden frygtede han ikke. Tysklands Flyvevaaben var fuldkommen overlegent. Tyskland havde Rusland i Ryggen, og Hitlers og Mussolinis Venskab var ubrydeligt. De forenede Staters Indgriben troede han ikke paa.

Samtalen blev, rapporterede Kammerherre Zahle samme Dag til København, ført i venskabelige og tillidsfulde Former.

Mens Morgendisken endnu ligger over den isdækkede Fjord, rykker tyske Tropper frem mod Aabenraa.

HÆREN DEN 9. APRIL

Af Oberst R. L. M. MIKKELSEN

Vi stod aldeles uforberedte militært set, da Slaget ramte os den 9. April om Morgenen.

I Tiden forud var Udenrigsministeren og Statsministeren blevet gjort bekendt med den overhængende Fare. Ogsaa Hærens Overkommando havde gjort opmærksom paa, hvad vi udsatte os for, saafremt der ikke i Tide blev truffet Forberedelser, som kunde hindre et Overfald, men ligeledes denne Henvendelse var forgæves.

De samlede Tropestyrker var knap 15.000 Mand, hvoraf ikke engang Halvdelen var fuldt uddannede. Paa Sjælland var der saaledes c. 3300 fuldtuddannede og ca. 4250 Rekrutter, i Jylland var Tallene henholdsvis ca. 3300 og ca. 3000. Paa Fyn fandtes der kun ca. 685 Rekrutter paa forskellige Uddannelsestrin. Rekrutterne var anbragt i Garnisonerne, mens det uddannede Mandskab — altsaa de egentlige Beredskabsenheder — laa delvis i rimelig Nærhed af Mobiliseringsstederne, dels samlet i Grupper. Omkring *Præstø* laa saaledes sjællandsk Fodfolk, hestetrucket Artilleri samt Dele af Gardehusarregimentet («Faksegruppen»). Omkring *Søgaard* i Sønderjylland fandtes Cyklistbataillonen, der egentlig hørte hjemme i Odense, og et motoriseret Afværgekompani. I *Vendsyssel* laa — ifølge Krigsministeriets Bestemmelse — 1 Bataillon, mens Resten af de jyske Fodfolksregimenters Beredskabsstyrke samt 8. Artilleri Afdeling laa Syd for *Vejle*. Desuden var der ved *Esbjerg*, *Rødekro* og *Løgumkloster* hvert Sted et Luftværnsbatteri.

Og der skulde kæmpes! Det stod der i en krigsministeriel Bekendtgørelse, der var tilgaaet Hærens Afdelinger den 6. September 1939. Den var ikke siden blevet ændret. Det Punkt i denne Forholdsordre, som kom til Anvendelse den 9. April, lød:

»Sker direkte Angreb paa dansk Omraade, skal saadanne Handlinger, naar fjendtlig Hensigt er utvivlsom, uden nærmere Ordre imødegaaes med alle til Raadighed staaende Midler — dog under fornøden Hensyntagen til de foreliggende Omstændigheder.«

Her maa imidlertid peges paa de Forsømmelser, der var saa afgørende for Begivenhederne. Der var altsaa ikke mobiliseret eller blot, som af Hærledelsen atter og atter krævet, formeret en Sikringsstyrke. De Forstærkningsarbejder til Støtte for Forsvaret, som Generalkommandoen den 21. December 1939 afgav Indstilling til Krigsministeriet om og den 2. Februar 1940 mundtligt havde krævet over for 9-Mands-Udvalget, var ikke udført, saa Forsvaret maatte føres paa aaben Mark uden Dækning for Tropperne. Det var ved samme Lejlighed forlangt, at der blev truffet Forberedelse til Spærring af Veje eller Sprængning af Broer. Hærledelsens Krav af 8. April 1940 om Tropicconcentrationer mod Linjen Aabenraa-Fredericia, mod Grænsen eller til Samling i snævrere Kantonnementer var ikke opfyldt. Mandskab til Københavns Luftforsvar fandtes ikke, det kunde først være til Stede efter en Genindkaldelse. Ydermere var der ikke, som paaregnet ved Hærloven af 1937, sørget for Samarbejde mellem Hæren og Grænsegendarmeriet, fordi dette Korps i sidste Øjeblik fik en Ordre, der stred mod den hidtil paatænkte og planlagte Anvendelse. Endelig stod der ikke et enigt Folk bag Landets Værn i den afgørende Skæbnetime, og det var det, som Hæren allermost savnede.

Dette var Vilkaarene, man bød den danske Soldat den 9. April, da han var rede til at gøre sin Pligt: at kæmpe!

Som Følge af, at Tropperne stod saa spredt, blev det kun et Faatal af dem, der naaede at komme i Kamp. At de øvrige Tropper ikke blev indviklet i Kamphandlinger, skyldtes udelukkende, at Ordren om ikke at gøre Modstand naaede dem, før de kom i Kontakt med Fjenden.

II

Kl. 3,30 modtog Generalstabens Efterretningssektion Melding fra Grænsen om stærk Motorlarm langs Strækningen Rends-Aventoft. Man havde Indtryk af, at der var kommet motoriserede Tropper frem i dette Omraade. Tidligere var der meldt om store tyske Tropicolonner omkring Hovedvejen Flensborg-Krusaa. Her syntes Situationen paa dette Tidspunkt derimod at være uforandret; men Kl. 4,25 indløb der Melding til Efterretningssektionen om, at disse Tropper Kl. 4,15 havde overskredet Grænsen ved Krusaa. Straks efter Kl. 4,30 kunde Søværnskommandoen melde, at tyske Tropper var gaaet i Land i Middelfart, Assens og Nyborg. Lidt senere strømmede Meldingerne ind i en saadan Mængde, at Telefonnettet blev ganske overbelastet.

Kl. 4,30 telefonerede Krigsministeriets Direktør, General *Stemann*, til Chefen for Generalkommandoen, Generalløjtnant *Prior*, og meddelte, at et tysk Skib med Tropper var løbet paa en Mine i Langelandsbæltet, og Direktøren bad derfor Generalen komme til Krigsministeriet øjeblikkeligt. Inden Telefonsamtalen sluttede, indløb Meldingen om Landgang paa Fyn, og General *Prior* sagde: — »Saa maa vi mobilisere!« — Kl. 4,45 kørte han fra Kastellet til Krigsministeriet, hvortil han ankom godt

Wm. Wain Prior (f. 1876) blev som Kaptajn Chef for Generalstabens Operationssektion (1917—24), udnævntes til Oberstløjtnant 1924 og var Lærer ved Officersskolen i Taktik, Generalstabstjeneste m. m. 1924—29. Han udnævntes til Oberst 1929, blev Chef for Generalstaben 1931, Generalmajor s. A. og gjorde fra 1937 Tjeneste som Chef for Sjællandske Division, til han i 1939 forfremmedes til Generalløjtnant og Chef for Generalkommandoen, i hvilken Stilling han efterfulgte Generalløjtnant With. Paa Grund af Uoverensstemmelse med Forsvarsminister Brorsen, der krævede Hæren anvendt til Løsningen af visse Opgaver, som laa i de tyske Besættelsestroppers Interesse, søgte og fik General Prior sin Afsked i 1941.

ti Minutter senere. Til Stede var Forsvarsminister *Alsing Andersen*, Viceadmiral *Rechnitzer* og General *Stemann*. Her modtog General Prior en Melding, der Kl. 4,40 var indløbet til Efterretningssektionen, gaaende ud paa, at tyske Tropper havde overskredet Grænsen i hele dens Udstrækning, samt at der var foretaget Landgang i Korsør. Det blev oplyst, at den tyske Minister, *v. Renthe-Fink*, var hos Udenrigsminister *Munch*.

Ministrene samt Chefen for Generalkommandoen og Viceadmiralen fik nu Ordre til at give Møde hos Kongen paa Amalienborg. Samtidig indløb der Melding om tysk Landgang paa Langelinie.

Inden Afgangen til Amalienborg, Klokkeren var da 5,10, bad General Prior Krigsministeriets Direktør sørge for, at der blev telefoneret Orientering samt givet Ordren: »Klar til Modstand« til Livgarden paa Kasernen og paa Amalienborg. Endvidere skulde alle Garnisoner alarmeres. Dette skete i Tidsrummet fra Kl. 5,15 til 6,00. General Prior telefonerede selv fra Krigsministeriets Portnerloge til Chefen for Hærens Flyvetropper i Værløselejren, Oberst *Førslev*, og befalede, at alle Flyverne skulde afgaa fra Flyvepladsen og beordre alle Afdelinger paa Sjælland til at gøre Modstand. Obersten meddelte, at Flyverne af ham havde faaet Befaling til at afgaa.

Saa kørte General Prior til Amalienborg, og i Mødet, der foregik under Skydning paa Slotspladsen, stillede han *Forslag om, at Kongen og Regeringen skulde slutte sig til den nærmeste Fodfolksbataillon i Høveltelejren for herfra at optage Kampen.*

Forslaget blev dog afvist, og man gik omkring Kl. 6 ind paa de tyske Krav, hvorefter Kongen lod Kampen paa Slotspladsen standse.

Straks efter kørte Chefen for Generalkommandoen til Krigsministeriet sammen med Viceadmiralen og Forsvarsministeren. Fra Ministeriet udsendtes fra Kl. 6,25 Ordren om Indstilling af Modstanden. Ordrens Ordlyd var følgende:

»Der skal ikke gøres Modstand. Tyskerne vil sende Forhandlere. Disse skal modtages. Alle militære Styrker skal inddrages til Kasernen«.

General Prior havde foreslaaet følgende Redaktion af Ordren: — »Efter Regeringens Ordre maa der ikke ydes Modstand mod de tyske Tropper«, men Forslaget blev forkastet.

Paa Grund af den store Overbelastning af Telefonnettet, lykkedes det først at faa Forbindelse med Jydske Division Kl. 7.

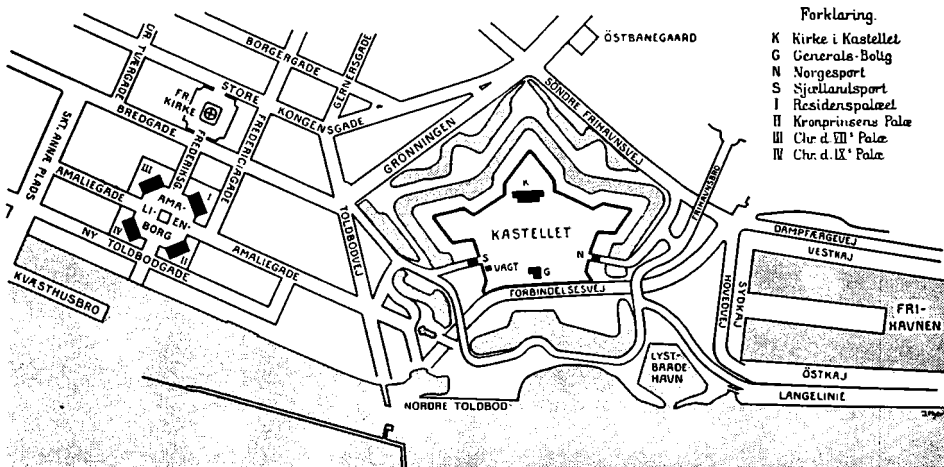
III

Noget før Kl. 5 sejlede en tysk Damper med 1 Bataillon om Bord uantastet ind til *Langeliniekaen* og fortøjede der. Af en Skildring i »Militär. Wochenblatt« (den 4. April 1941) fremgaar det, at en tung Maskingeværdeling straks blev kastet i Land for at dække den videre Udskibning af Tropperne. To Cyklistgrupper blev dernæst sendt af Sted for at besætte et lige overfor liggende dansk Krigsskib. Politiet og Toldvagten ved Havnen blev overmandet af to andre Cyklistgrupper, som ligeledes havde til Opgave at overskære Telefonledningerne. Endelig sendtes to Cyklistgrupper af Sted for at rekognoscere mod Kastellet. De efterfulgtes af Sprængtropper og Pionerer, der skulde træde til, hvis det skulde blive nødvendigt at sprænge Norgesporten og Sjællandsporten. Saa gik Bataillonens tre Kompagnier i Land. Det første fik til Opgave at trænge ind gennem de to Porte, overmande Vagten og arrestere den kommanderende General som Gidsel; det næste Kompagni skulde umiddelbart efter besætte de indre Vagter, gennemsøge Kasernebygningerne og tage Kastelsbesætningen til Fange, og endelig skulde det sidste Kompagni afspærre og sikre samtlige Gader, der fører til Kastellet.

I *Kastellet* befandt sig den Morgen Officerer som Telefonvagter for Kommandanten i København, Sjællandske Division og 1. Regiment, der alle havde Kontorer her. Desuden fandtes paa Hovedvagten 9 menige af 1. Bataillons Garnisonstropper som Vagtmandskab under Kommando af en Sergent fra Gardehusarregimentet. I Kasernebygningerne laa et Gendarmeridetachment paa 15 Mand under Kommando af en Løjtnant. Kommandoet var bestemt til Patrouillering i Gaderne og var derfor ikke udrustet med Geværer. Endelig laa der en Styrke paa ca. 70 Mand af 1. Bataillons Garnisonstropskompagni. De var fra Efteraarsholdet 1939, og deres Kampværdi var som Følge af den Uddannelse, der var foreskrevet Garnisonstropper, kun ringe.

Som omtalt havde Generalløjtnant Prior Kl. ca. 4,50 forladt sin Bolig i Kastellet for at begive sig til Krigsministeriet. Vagten blev i den Anledning kaldt til Gevær og efter at være traadt af, gik den igen ind i Vagtbygningen. Ca. 5 Minutter senere ringede »Post for Gevær« til Afløsning og gik nogle Skridt hen forbi Vagtbygning-

Skitse over Amalienborg og Kastellet.

gen. Som han gik, havde han Ryggen mod Sjællandsporten. Da han vendte om, hørte han Lyden af sømbeslaede Støvler fra den fjerneste Ende af Porten. Straks kunde han intet se, men pludselig hørtes Løben, og 15—20 Mand kom til Syne ude i Porten. Posten sprang til Skilderhuset og ringede tre Klemt for at kalde Vagten ud; inden den kom, faldt der en Geværsalve. Den forreste fjendtlige Soldat kastede en Haandgranat mod Posten, der sprang i Dækning i Vagtbygningen. Samtidig gjorde han sit Gevær skudklar og raabte paa Vagtholdet, men i det samme stod der tyske Soldater i Døren og truede med Haandgranater. Vagtkommandoen skød et Skud, dog uden at ramme, og i næste Øjeblik var han og den øvrige Vagt overmandet og afvæbnet.

Samtidig med, at Tyskerne trængte ind gennem den aabne Sjællandsport og fra den indre Vold mellem denne Port og Norgesporten, lød der fra den sidste Port et stort Brag. Det viste sig, at Porten var blevet sprængt.

Det ser ud til, at Overfaldet begyndte 4,55, og at Norgesporten blev sprængt Kl. 5. Straks efter Braget lød der Raab og enkelte Skud. Kaptajnløjtnanten, der havde Telefonvagt paa Kommandantens Kontor, saa gennem et Vindue ud mod den kommanderende Generals Have 5—6 tyske Soldater i Løb mod Hovedvagten, hvorfra der faldt nogle Skud. Kaptajnløjtnanten telefonerede straks til Kommandantens Stabschef, der boede uden for Kastellet, og afgav Melding om, at Tyskerne var i Færd med at besætte Kastellet. Denne Melding bevirkede, at Stabschefen i Løbet af en halv Times Tid fik alarmeret en Række Personer og Institutioner. Det lykkedes endvidere Kaptajnløjtnanten, inden han blev taget til Fange, at afgive Melding om det passerede til den vagthavende Officer ved Generalkommandoen i Proviantgaarden paa Slotsholmen.

Drønet fra Norgesporten kaldte ogsaa den vagthavende Premierløjtnant paa 1. Regiments Kontor ud. Da han blev klar over, hvad der foregik, løb han tilbage til Kontoret for at underrette Regimentschefen, der var i sit Hjem uden for Kastellet,

men Kontorets Telefon var afbrudt. Premierløjtnanten vilde saa alarmere Garnisonstroppe; fjendtlig Ild forhindrede ham imidlertid i at naa frem, og han maatte søge Dækning i Kontorbygningen, der straks efter blev taget.

Dette Overfald lykkedes alt for godt, men een Ting glippede dog: Den kommanderende General blev ikke taget til Fange, og i og for sig betød Besættelsen af Kastellet ikke meget ud over den rent moralske Virkning.

IV

I den tidlige Morgenstund hørtes Skydning over store Dele af Byen. Den blev saaledes ogsaa Kl. 5,10 hørt af Kasernevagten paa *Livgardens Kaserne*. Samtidig modtog Chefen for Livgarden Ordren om Modstand. Den lød: — »Alarmer Livgarden og klar til Modaktion«. Fra Københavns Kommandant indløb der straks efter Melding om Landgangen paa Langelinie og Overfaldet paa Kastellet. Livgardens Chef alarmerede med det samme pr. Telefon Vagten paa Amalienborg. Den vagthavende Løjtnant, Premierløjtnant *Hartnack*, fik Ordre til at udlevere skarp Ammunition, afspærre Slotspladsen og rekvirere Politi. Det blev desuden meddelt, at der snarest vilde ankomme Forstærkning. Kl. 5,20 var alt indkvarteret Personel paa Garderkasernen alarmeret med Ordren: — »Klar til øjeblikkelig Udrykning«. Man forsøgte ogsaa at komme i Forbindelse med Livgardens øvrige Afdelinger, men forgesves. Det saa ud til, at Telefonen var afbrudt.

Premierløjtnant *Hartnack* udstedte straks de fornødne Ordre og afgav Melding til Vagtkommandøren, Kaptajn *P. A. C. Henningsen*. Umiddelbart efter at Kaptajnen havde modtaget Meldingen, begav han sig over i Kolonnaden. Her havde det postfri Mandskab taget Opstilling for at faa udleveret de skarpladte Patroner. Udleveringen var næsten afsluttet, og Geværerne blev nu ladet. At Garderne var ved godt Kampmod fremgaar af, at en Ordre fra Kaptajnen om paa egen Haand at aabne Ild mod enhver, der bar Vaaben og var i tysk Uniform, blev modtaget med umiskendelig Tilfredshed.

En Forstærkning af de udstillede Poster fandt nu Sted, og der udstilledes saaledes 2 Dobbeltposter følgende Steder: i Amaliegade mellem Residenspalæet og Kronprinsens Palæ, ved Hjørnet af Frederiksgade og Ny Toldbodgade og i Fredericiagade mellem Chr. VII's Palæ og Residenspalæet. Paa selve Slotspladsen stod Posterne ved Portene til Residenspalæet og Kronprinsens Palæ og i Kolonnaden. I Gaardene bag Palæerne var der de sædvanlige Poster. 4 Mand holdtes i Reserve. Alt var paa Plads Kl. 5,25, og indtil da havde ingen Fjender vist sig.

Man hørte tydeligt Skydning i Retning mod Kastellet, og en Civilperson, der kom cyklende, kunde Kl. 5,35 meddele, at en Snes Tyskere rykkede fra Grønningen ned ad Bredgade. Nu indfandt den første Forstærkning fra Garderkasernen sig. Det var Løjtnant *Castenskiold-Benzon* med 1 Rekylgværgruppe paa 10 Mand. De blev beordret til Hjørnet af Frederiksgade og Bredgade.

Omtrent samtidig med, at Forstærkningen blev sendt paa Post, saa Vagtkommandøren og Posterne i Amaliegade, at en Styrke paa en halv Snes Mand trængte frem i Amaliegade nede ved Grønningen. Der blev ikke straks aabnet Ild, idet man ikke

Kastellet er overrumplet, Gangsterne er rykket ind, og de begynder nu at etablere sig. Først skal man have trukket de nødvendige Telefonledninger — uden at man dog tør slippe Haandgranaten! Der kunde jo finde Overraskelser Sted, som forstyrrede det samfundsnyttige Arbejde!

var klar over, om det var danske eller tyske Soldater. Men et Øjeblik efter faldt de fremrykkende Soldater ned langs Husene og aabnede Ilden. Samtidig blev der fra Fredericiagade skudt mod de fire Gardere i Amaliegade. De smed sig straks ned paa aaben Gade og besvarede Ilden. Da de laa ud for Fredericiagade og saaledes var udsat for Flankebeskydning, søgte de at bringe sig i Dækning ved dels krybende og dels i Spring at trække sig tilbage. Under Bevægelsen blev Garder 50 *Agger* saaret i venstre Skulder og Garder 315 *Berthelsen* i venstre Laar. Begge kom dog i Sikkerhed bag Kronprinsens Palæ og blev bragt ind i Palæets Portnerloge.

Den næste Forstærkning fra Garderkasernen naaede nu frem. Det var ligeledes en Rekylgæværgruppe. Under Ledelse af Premierløjtnant Hartnack blev den bragt i Stilling ved Hjørnet af Residenspalæet og Amaliegade. Gruppen løb i spredt Orden over Pladsen, og herunder blev Garder 284 *Garmen* ramt i Brystet og faldt om midt mellem Hesten og Hjørnet af Residenspalæet. Vagtcommandøren kom Garderen til Hjælp. Den saarede kunde ikke selv flytte sig, og det blev nødvendigt at tilkalde to Mand fra Residenspalæet til at bære ham ind i Palæets Portnerloge. Vagtcommandøren sendte nu tre Mand i Stilling ved de smaa Stensøjler, som bærer Jernkæderne omkring Hesten. Herfra kunde de skyde ned ad Amaliegade.

Derefter indtraadte et uforglemmeligt Øjeblik. Kongen, der havde set Garder 284 falde, kom ned i Portnerlogen og takkede stærkt bevæget den haardt saarede Garder for hans Indsats. Senere blev de tre saarede kørt bort.

Yderligere to Rekylgeværgrupper ankom fra Garderkasernen. Ingen af Forstærkningsgrupperne, der kørte i Motorvogne, havde undervejs mødt Modstand. De to nye Grupper blev beordret til Fredericiagade og underlagt Løjtnant Castenskiold-Benzon.

I Amaliegade blev der skudt en Del fra begge Sider. Tyskerne var vanskelige at se. De laa i Gadeporte, bag Sandsække og ved Hjørnet, hvor Ny Toldbodgade støder til Amaliegade. I Bredgade skød Tyskerne meget. Kuglerne peb om Øerne paa de danske Soldater, men det lykkedes dem at forhindre Fjenden i at rykke frem, og Opgaven med at holde dem borte fra Amalienborg blev saaledes løst.

Kl. ca. 5,55 kom der Ordre fra Kongen til Vagtkommandøren om at standse Skydningen og meddele de fjendtlige Grupper, at *Kongen ønskede, at Skydningen skulde ophøre*. Fra dansk Side vilde den ikke blive genoptaget, medmindre Tyskerne forsøgte at trænge ind paa Slottets Omraade. Efter at Skydningen var indstillet fra dansk Side, begav Vagtkommandøren sig ud til de to angribende tyske Grupper. Først gik han hen til Gruppen i Amaliegade. Den tyske Delingsfører kom til Stede, og der blev opnaaet Enighed om at indstille Skydningen og Fremrykningen i Amaliegade. Inden Vagtkommandøren trak sig tilbage, gjorde han opmærksom paa, at Forsøg paa videre Fremrykning vilde blive besvaret med Ild. Noget mere Besvær var der med den tyske Gruppe i Bredgade, d.v.s. de indtog en mere truende Holdning end i Amaliegade; men da det til sidst viste sig, at der skulde forhandles med samme Delingsfører som sidst, var alt hurtigt i Orden. Vagtkommandøren kunde derefter aflægge Melding til Hans Majestæt om det passerede. Han fik herved et dybt Indtryk af Kongens og Dronningens Fortvivelse og Sorg over den Skæbne, der var overgaaet Land og Folk. Bekymrede Ord, der ogsaa røbede Bitterhed, viste, med hvilken Alvor Kongen imødesaa Fremtiden. Ingen af de tilstedeværende vil glemme dette, lige saa lidt som Dronningens, Kronprinsens og Kronprinsessens Vilje og Evne til at lette Kongen de tunge Byrders Tryk den 9. April.

Mod, Uforfærdethed, Disciplin og Pligtfølelse havde Garderne — ligesom de andre Soldater, der fik Lov til at kæmpe — udvist, det var et Lyspunkt. Det er med Rette blevet sagt, at Garderne stod Vagt om deres Konge med en saadan Nidkærhed, at kun over deres Lig kunde en Fjende bane sig Vej til det, de var sat til at værne.

Det skal ogsaa siges, at der var Fortvivelse blandt Mandskabet over, at Kampen blev indstillet.

Omtrent paa det Tidspunkt, da Kongen standsede Kampen ved Amalienborg, fik man alarmeret Livgardens Styrker paa *Jægersborg Kaserne* og i *Høveltelejren*. Det første Sted laa 3 Kompagnier af 3. Livgardebataillon og i Lejren Livgardens Kanonkompagni, som bestod af gammelt Mandskab og Rekrutter. Begge Steder blev der gjort klar til Afmarch, men ca. Kl. 7 kom Ordren om ikke at gøre Modstand.

V

Tidligt om Morgenen blev der fra Generalkommandoen givet Flyvetropperne i *Værloselejren* Ordre til at lade rekognoscere langs Grænsen, men da Generalkommandoen Kl. 4,50 kunde meddele, at de tyske Styrker nu var gaaet over Grænsen, og at

Vrag af Hærens Flyvemaskiner paa Værløse Flyveplads efter det tyske Overfald. Om dette fortæller Flyverløjtnanten H. Kierkegaard: »Ved 5,30 Tiden stod jeg uden for Hangaren. Pludselig saa jeg 3 Rækker af Monoplaner over Maaløv med Kurs mod Pladsen. Jeg raabte Alarm, vi løb til Maskinerne og Flyversoldaterne til Luftmaalsgevæerne. Vi var ikke naaet til Maskinerne, før den første Byge af Brandprojektiler slog ned over Pladsen. Medens jeg spændte min Faldskærm paa, saa jeg, at flere af R-Maskinerne ved Hangar II og III brændte, og en R-Maskine, der var startet lige før Angrebet, blev skudt brændende ned, da den naaede den nordlige Begrænsning. Der blev nu givet Ordre til at gaa i Dækning i Hangaren. Efter Angrebene fik vi Ordre til at rykke op i Lejren for at overvære Flagets Hejsning, maaske for sidste Gang. Resten af Dagen gik med forskelligt Oprydningsarbejde og med at høre paa et Væld af Rygter. Ordren for den 10/4 lød paa, at der skulde holdes Øvelser som sædvanlig, dog ikke Flyvning. Om Morgenen var vi alle tavse, som om vi først nu var blevet klar over, hvad der var sket Dagen før. Danmark var ikke mere et selvstændigt Land, men besat af en fremmed Stormagt, og vi havde nu kun at afvente, hvad fremmede agtede at gøre med os. Det var dog kun den første Time, der var normal Øvelse; derefter kom der Ordre til at pakke og gøre klar til Udrykning af Lejren naar som helst.« Senere paa Dagen var Løjtnant Kierkegaard i København for efter Ordre at aflevere privat Bagage. Om Aftenen vendte han tilbage til Værløse: »Jeg naaede Lejren, da Dannebrog blev sænket for sidste Gang. Der var dødsstille. Jeg tror ikke, der var nogen, der havde Taarer i Øjnene, vi var ligesom forstenede allesammen. Nede paa Pladsen, hvorover vi saa tit havde tumlet vore Maskiner, stod en fremmed Magts Maskiner. Der gik een Mand og holdt Vagt ved dem. Den 11/4 tidligt om Morgenen rykkede vi ud af Lejren og gik i Kantonement i Maaløv. Midt i al den hjælpeløse Uvished om, hvad der skulde ske med én, havde man een Trøst: Billedet af den danske 5 Maaneders Flyversoldat, der stod ved sit Luftmaalsgevær som han kun havde betjent 2-3 Gange før, og skød som en rasende mod en fremmed Magts kraftigste og nyeste Kampmaskiner, medens Nedslagene fra Brand- og Panserprojektiler sprøjtede Jord paa ham. Han gik først i Dækning, da det blev befaleet. *Hvad kunde han ikke have udrettet under andre Forhold?*«

der var sket Landgang paa Fyn, blev Ordren annulleret. Maskinen var dog startet, og den vendte først tilbage, efter at Angrebet paa Flyvepladsen havde fundet Sted.

Fem Minutter senere blev Meldingen om de tyske Tropper bekræftet af Generalstabens Efterretningssektion. Efter at Oberst *Førslev* forgæves fra Lejren havde forsøgt at komme i Forbindelse med Generalkommandoen, alarmerede han Kl. 5,05

Lejren, og fem Minutter efter fik de flyvende Eskadriller Ordre til at afgaa til Mobiliseringsflyvepladserne. Kl. 5,25 indgik saa den tidligere omtalte Telefonordre, som General Prior personlig gav fra Krigsministeriets Portnerloge, om, at der skulde ydes Modstand. Endvidere blev det meddelt, at Kastellet var besat, og at Generalkommandoen vilde forsøge Forsvaret af Sjælland organiseret.

Af Materiel var der i Lejren: 21 Jagermaskiner, 27 Rekognosceringsmaskiner, 19 Skolemaskiner og 1 Mølplan tilhørende 1., 2., 3. og 5. Eskadrille samt Flyveskolen.

Eskadrillernes Materiel var trukket ud af Hangarerne Kl. 5,45 og stod klar til at flyve til Mobiliseringspladserne. Rundt paa Pladsen var Luftværnsgeværerne gjort klar til Brug.

Netop da blev Flyvepladsen angrebet af 9 tyske Maskiner. Det var Maskiner af Typen Messerschmidt 110, der angreb. Angrebet fortsattes med Ophold og varierende Styrke til Kl. 6,30. Der blev ikke kastet Bomber, men skudt med Brandammunition.

Skønt der blev skudt meget stærkt med Luftværnsgeværerne, lykkedes det ret hurtigt de angribende Maskiner at skyde Materiellet paa Pladsen i Brand.

En enkelt dansk Maskine startede, umiddelbart før Angrebet satte ind, men den blev straks skudt ned. Herved mistede Militærflyver, Løjtnant af Reserven *V. Godtfredsen* og Flyverobservatør, Sekondløjtnant *C. F. Brodersen* Livet. De tilhørte begge Jydske Flyverafdeling. De vidste intet om det forestaaende Angreb, og saa vidt det har kunnet konstateres, er der ikke blevet skudt fra den danske Maskine. Man mener fra Jordan at have set, at Observatøren lige inden Nedskydningen pegede i Retning af de angribende Fjender.

Herefter gav Oberst Førslev Ordre til at forsvare Lejren og Flyvepladsen med alt til Raadighed værende Personel.

Kl. 5,40 var Krigsministeriet i telefonisk Forbindelse med Lejren, og der blev givet Oplysninger om Tyskernes Fremtrængen. Man var i Værløse rede til at tage Kampen op, men Kl. 7 indløb der Ordre til, at ingen Maskine maatte starte, og ved en Kontrolopringning fra Lejren tilføjede Ministeriet yderligere, at der ingen Modstand maatte ydes mod de tyske Tropper.

Forinden havde Oberst Førslev truffet Forberedelser til at evakuere Lejren. I alt blev der ødelagt 11 danske Maskiner, mens 14 blev stærkt beskadiget.

VI

De øvrige sjællandske Styrker naaede ikke at komme i Kamp med Tyskerne, hvor meget end Befalingsmænd og Mandskab ønskede at lægge deres Lod i Vægtskaalen.

Styrkerne var placeret saaledes:

1. *Regiment* havde 21. Batl., Rekrutter, i Høvelte- og Sandholmslejren, 15. Batl., gammelt Mandskab, i Sydvestsjælland og Kanonkompagniet, dels Rekrutter, dels gammelt Mandskab, til Fægtningsskydning om Frederiksværk.

Da danske Soldater den 9. April om Morgenen gik til Sverige for at fortsætte Kampen. Chefen for 1. Regiment, Oberst Helge Bennike fortæller: »Kl. 8,45 naaede jeg med Regimentstabens Officerer Helsingør Havn, og det var med den største Spænding, jeg saa ud over Sundet for at se, om der var tyske Krigsskibe i Farvandet. Der var intet at se. Af Opslag ved Færgelejet fremgik det, at den første Færge vilde afgaa Kl. 10,05, og jeg beregnede, at det første Kompagni kunde naa Helsingør Kl. 9,15. I Havnen laa et dansk Marinefartøj, Opmaalingsskibet »Freja«, og jeg gik om Bord i det for at tale med Chefen og faa ham til at sejle os over til Helsingborg, idet jeg regnede med, at det vilde volde mindre Vanskelighed at faa en Søofficer til at tage en Beslutning og et Ansvar end at faa en af Statsbanernes Tjenestemænd til det; Chefen var en ung Søjtnant Kinch, hvem mit Forslag kom ganske overraskende. Efter en kort Betænkning var han dog rede til at paatage sig Ansvar for at føre sit Skib til svensk Havn; men det havde ikke Fyr under Kedlerne og kunde derfor først afgaa 3-4 Timer senere. Det kunde jeg ikke vente paa, da det ikke kunde forudses, hvornaar de tyske Tropper vilde naa til Helsingør og umuliggøre Overfarten. Jeg maatte da beslutte mig til at benytte Færgen Kl. 10,05. — Det var en pinefuld Time, der paafulgte, medens vi gik frem og tilbage mellem Havnen og Jernbanestationen, spændt paa, om Tyskerne eller vore egne Tropper vilde naa først til Helsingør. Vi vakte en Del Opsigt, medens vi gik der, og Folk spurgte, hvad der skulde ske. Da det var nødvendigt at hemmeligholde Planen til det sidste, bildte vi dem ind, at Havnen skulde besættes, og efterhaanden samledes der en stor Menneskemængde for at se, hvad der skulde foregaa. Færgen lagde sig paa Plads i Færgelejet, og vi drøftede hvorvidt det vilde være rigtigt at forberede Skibsføreren paa, hvad der forestod; men vi undlod det dog. Man kunde ikke være sikker paa, at han — for at blive fritaget for Ansvar — ikke vilde telefonere til København for at indhente Forholdsordre, og den vilde utvivlsomt være gaaet os imod. Saa hellere udnytte Overraskelsesmomentet ved et Kup, saa snart vi selv var klar. — Kl. 9,30 ankom Sekondløjtnant Krogh til Havnen med Melding om, at 1. Kompagni af 11. Bataillon nu var naaet til Helsingør og stod umiddelbart Syd for Byen. Jeg sendte ham tilbage med den Ordre, at Kompagniet skulde ankomme til Stationen præcis Kl. 10, ikke et Minut før og ikke et Minut senere, og paa Slaget 10 kom Kompagniet i Marchkolonne ind paa Pladsen mellem Havnen og Stationen med Kaptajn Gabel-Jørgensen i Spidsen og 11. Bataillons Fane udfoldet paa højre Fløj af forreste Gruppe. Marchen fortsattes hen forbi Stationsbygningen, og ud for Færgelejet blev der kommanderet »Svingning til venstre«, hvorefter hele Kompagniet uden Standsning marcherede ud paa Færgen. Toldere og Politi kom til for at blande sig i denne Uregelmæssighed. Der var jo hverken Tale om Told eller Pasrevision, og de forsøgte at protestere, men blev uden videre skubbet til Side af den marcherende Kolonne. — Saa snart vi var om Bord, befalede jeg Skibsføreren at kaste los og afsejle med det samme, og jeg er ham Tak skyldig for hans Forstaaelse og Hjælpsomhed. Han efterlod alle de Jernbanevogne, som han skulde have haft med til Sverige, paa Havnepladsen i Helsingør og sørgede for at faa Færgen til at gaa planmæssigt Kl. 10,05. — Vi sejlede nu ud af Helsingørs Havn, og Terningerne var uigenkaldeligt kastede.»

4. Regiment havde 11. Batl., Rekrutter, i Roskilde samt i og ved Holbæk, 17. Batl. og Stabskompagniet, gammelt Mandskab, i Sydvestsjælland.

5. Regiment havde Regimentets Korporalskole i Vordingborg, 19. Batl., Rekrutter, dels i Vordingborg, dels i Slagelse, hvor ogsaa Kanonkompagniet laa, Stabskompagniet og 14. Batl. med gammelt Mandskab i Sydvestsjælland.

Gardehusarregimentet havde 1. og 2. Ryttereskadron, Rekrutter, paa Gardehusarkasernen; her laa ogsaa Skytseskadronen, dels Rekrutter, dels gammelt Mandskab. Cyklisteskadronen og Panservognseskadronen, dels Rekrutter, dels gammelt Mandskab, laa i Sydvestsjælland.

1. Feltartilleriregiment havde 1., 2. og 6. Afdelings Rekrutter i Avedørelejren og de samme Afdelingers gamle Mandskab i Kantonnement om Tikøb.

2. Feltartilleriregiment havde Rekrutterne af 5. og 12. Afdeling i Holbæk og samme Afdelingers gamle Mandskab i Kantonnement i Svinninge og Hjembæk, 4. og 11. Afdelings gamle Mandskab og Rekrutter dels i Ringsted og Omegn, dels i Sydvestsjælland.

Luftværnsregimentet havde 10. Afdelings Rekrutter dels paa Artillerivejs Kaserne, dels i Avedørelejren. 13. Afdelings Rekrutter, hvis Uddannelse var helt paa Begyndelsesstadiet, laa i Værløselejren.

Ingeniørregimentet havde Pionerbataillonernes Rekruttskole, Radiokompagniet og Depotkompagniet paa Ingeniørkasernen, 1. Pionerbatl.s gamle Mandskab og Sjællandske Divisions Telegrafkompagni i Sydvestsjælland.

Fodfolkets Kornet- og Løjtnantsskole var i Helsingør, og Rideskolen og Rytteriets Befalingsmandsskoler i Næstved.

Alle Afdelinger blev om Morgenen alarmeret enten gennem Krigsministeriet eller Sjællandske Division (5. Regiment dog først fra Masnedøfortet, og Styrken i Slagelse af Politimesteren i Korsør).

Divisionens Souschef, Kaptajn *Kirstein*, blev Kl. 5,15 ringet op i sit Hjem af Direktøren for Krigsministeriet, der gav følgende Ordre:

»Tyske Tropper er gaaet i Land paa Fyn, rykket over Grænsen i Jylland og har besat Kastellet. Alarmér straks de københavnske Afdelinger. Afdelingerne ude paa Sjælland alarmeres af Krigsministeriet. Afdelingerne handler i Overensstemmelse med den almindelige Forholdsordre.«

Da Divisionskontoret saavel som 1. Regiments Kontor i Kastellet jo var taget af Tyskerne, etablerede de to Myndigheder midlertidigt Kontorer i de paagældende Chefers Hjem.

Den givne Ordre blev, saa hurtigt Telefonen tillod det, givet til de 15 Myndigheder, hvorom det drejede sig. Og efter at Krigsministeriet Kl. 6,30 havde givet Ordre om, at Modstand ikke maatte ydes, blev ogsaa denne Ordre videresendt.

Det skal nævnes, hvorledes visse af Afdelingerne forholdt sig, efter at de havde modtaget den første Ordre. Gardehusarregimentet i København, Oberst *Giersing*, gik til Nordsjælland for ikke at blive taget til Fange paa Kasernen og for at kunne kæmpe sammen med de øvrige danske Tropper i denne Egn. 4. Regiment i Roskilde trak af samme Grund 11. Bataillon til Nordsjælland. Da Regimentschefen, Oberst *Bennike*, kom til Helsingør med 1 Kompagni af Bataillon, gik han sammen med

Skitse over den Del af Sønderjylland, hvor Kampene foregik.

Kompagniet og Dele af Kornet- og Løjtnantsskolen om Bord i Færgen til Sverige. Obersten troede paa det Tidspunkt, at ogsaa Sverige var i Kamp med Tyskerne. 5. Regiment alarmerede foruden sine egne Styrker direkte alle de Afdelinger, der laa i Sydvestsjælland (Faksegruppen). Her forlangte Tyskerne senere nogle Steder i Strid med Overenskomsten Vaaben og Ammunition udleveret. Ved energisk Optræden fra de paagældende danske Chefers Side frafaldt Tyskerne dog Kravet, og allerede overdragne Vaaben blev leveret tilbage.

Ved *Bornholms Værn* var Beredskabet den 9. April om Morgenen som ved Hærens øvrige Afdelinger. Dagen forløb, uden at de militære Operationer direkte berørte Øen. Kl. 7,40 modtog Kommandanten Ordre fra Krigsministeriet om, at der ikke maatte ydes Modstand ved en eventuel tysk Besættelse. Den 10. April land-satte Tyskerne en Bataillon i Rønne, og Besættelsen gav ikke Anledning til Episoder af nogen Art.

VII

Som tidligere omtalt var Jydske Division placeret i Sønderjylland, Nørrejylland og paa Fyn. I Sønderjylland var Tropperne fordelt saaledes: Sønderborg Garnison, Tønder Garnison, paa og om Søgaard, Haderslev Garnison og 14. Artilleriafdeling (Luftværnsafdeling), der havde Stab og 1 Batteri i Rødekro, 1 i Løgumkloster og endelig 1 ved Esbjerg.

Der var truffet Bestemmelse om, at disse Styrker, hvis der fandt et pludseligt Angreb Sted paa Grænsen, skulde gøre Modstand under samlet Kommando af Garni-

sonskommandanten i Sønderborg, Oberst *H. Christensen*, som i givet Tilfælde tilige skulde have Grænsegendarmeriet underlagt. Planen for Modstand var den, at Styrkerne fra Søgaard under Kommandøren for 4. Batl., Oberstløjtnant *S. E. Clausen*, til det yderste skulde fastholde en Række Punkter, der strakte sig over en Front paa ca. 35 km fra Rønshoved ved Flensborg Fjord til Korskro. (Se Skitse Side 139 og 141). Medens dette skete, skulde Styrkerne fra Sønderborg og Haderslev føres til Terrænet om Sdr. Hostrup, Syd for Aabenraa, hvor Oberst Christensen vilde overtage Kommandoen og lede Kampen.

Styrken i Tønder skulde holde igen i den vestlige Del af Sønderjylland, og Grænsegendarmeriet skulde gøre Modstand under selve Grænseovergangen. Oberstløjtnant *P. F. L. B. Hintz*, der var Chef for 2. Fodfolkspionérbatl. og Kommandant paa Søgaard, skulde med Adjudant straks afgaa til Sdr. Hostrup, hvor Oberstløjtnanten skulde være Stabschef hos Oberst Christensen, naar han ankom for at tage Kommandoen over den samlede Styrke.

Planen kom imidlertid slet ikke til Udførelse.

Da Begivenhederne i Sønderjylland udviklede sig saa hurtigt, som de gjorde, ansaa Divisionen det nemlig for haabløst at faa Styrkerne fra Sønderborg og Haderslev samlet ved Sdr. Hostrup, hvorfor den Kl. 5,25 gav Oberst Christensen Ordre til at forblive i Sønderborg, indtil ny Ordre forelaa.

Heller ikke Haderslev-Styrkerne kom til Sdr. Hostrup, idet Garnisonskommandanten i Haderslev, Oberst *A. C. J. A. Hartz*, som Følge af Meldinger, der indløb om Søgaard-Styrkernes Tilbagegang mod Aabenraa, satte de Styrker, der var i Haderslev, ind til Forsvar af denne Bys sydlige Del.

Endelig var, som tidligere nævnt, Grænsegendarmeriet gledet ud som Kampafdeling. Ministeriet havde bestemt, at Grænsegendarmeriet ikke maatte skyde, og Tyskerne blev derfor ikke sinket ved Grænsen.

Til Forbindelse med Grænsegendarmeriet sendte Kommandanten paa Søgaard en Motorcyklistpatrouille til Vejstjernen Nord for Krusaa. Den skulde hurtigst muligt afgive Melding, hvis en eventuel Grænseoverskridelse fandt Sted. Telefonopringninger til og fra Grænsegendarmeriet var det eneste, Tropperne havde at stole paa som Efterretningsmiddel.

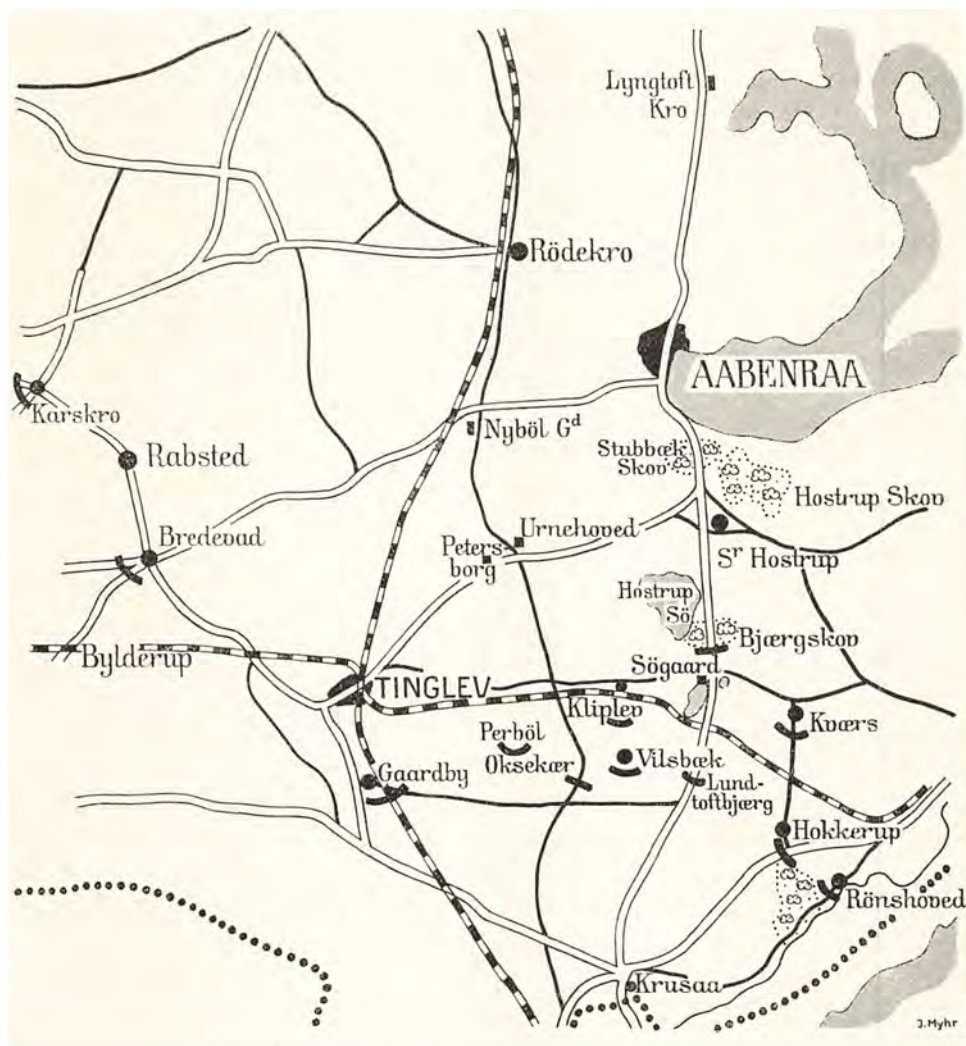
VIII

Efter denne Oversigt gives i det følgende en Redegørelse for, hvad der hændte, hver af de forskellige Styrker.

Sønderborg-Garnisonen var paa ialt ca. 325 Mand, nemlig 3. Batl.s 1., 2. og 3. Komp. Rekrutter samt en Del af det til 18. Batl. og Fodfolkets Sergent- og Oversergentskole hørende Befalingsmandspersonel.

Kl. 4 modtog Oberst *Christensen* Melding fra Fodfolkspionerkommandoen i Tønder om Motoralarm langs Grænsen fra Rends til Aventoft. Obersten ringede Søgaard op for at meddele dette, men Søgaard var allerede underrettet af Tønder. Kl. 4,30 kom der Melding fra Søgaard om, at Grænsen var overskredet, og umiddelbart her-

Skitse over Søgaardstyrkens Stillinger og Kampe.

efter udsendte Obersten Befaling til de forskellige Styrker om at gaa i de til Kamp forudsete Stillinger. Disse Stillinger var vel forudset, men, som anført, ikke forberedt, da der jo paa Grund af Regeringens Forbud ikke maatte graves eller træffes nogen Foranstaltning til Spærring, Sprængning eller lignende. Samtidig rekvireredes ved Hjælp af Sønderborg Politi Rute- og Lastautomobiler til Transport af Sønderborg Garnison til Sdr. Hostrup. Kl. 5,25 var de første Motorvogne mødt, og et halvt Kompagni var klar til Indladning; men kort efter modtog Obersten følgende fra Divisionen: »Sønderborg-Styrken skal blive i Sønderborg indtil ny Ordre«. Samtidigt meddeltes det, at Nyborg, Middelfart og Snoghøj var besat.

Som Følge af denne Ordre fik Oberst Christensen ingen Indflydelse paa Begivenhederne andet Steds i Sønderjylland, men han traf derefter følgende Forsvarsforanstaltninger med sin Styrke:

1. Trefodsafdeling¹⁾ sendtes i Rutebil til Frydensdal (Vejgaffel Øst for Bøffelkobbøl). 1 Deling og 1 Trefodsgruppe blev lagt i Brohovedskansen til Forsvar af Allsundbroen. 2 af de ældste Rutebiler fulgte med for eventuelt at bruges til Spærring af Vejene Sønderborg-Aabenraa og Sønderborg-Graasten. Brovagten fik Ordre til at have Broen nede, indtil nærmere Ordre forelaa. 1 Luftværnsafdeling (Trefod) tog Stilling paa Kasernens Sportsplads, 2 Maskingeværer anbragtes i Kasernens Taarn (Luftværnsgeværer), og 1 Kompagni besatte Kaserneetablisementet. Resten af Styrken blev holdt i Reserve i Kasernens Kælder.

Kl. 6 meldtes fra Mommark Jernbanestation, at 3 tyske Motortorpedobaade land- satte ca. 25 Mand. Der blev derfor fremsendt en halv Deling paa Lastvogne til Spang, Øst for Sønderborg. 3 tyske Flyvemaskiner, som passerede lavt hen over Kasernen og nedkastede Opraab, blev beskudt af de opstillede Luftværnsgeværer. Kl. 7,25 ændredes imidlertid hele Stillingen, idet man fra Divisionen modtog Krigsministeriets Ordre om ikke at gøre Modstand. De fremsendte Styrker blev saa inddraget.

IX

Styrkerne i Tønder var sammensat af Fodfolkspionerkommandoets Befalingsmandsskole og Fodfolkspionerkompagniet, Beredskabsstyrke, i alt var der 180 Mand, og de var fordelt saaledes: Skolen: 1 Afværgeafdeling (2 Kanongrupper og 1 Trefodsgruppe), 2 Cyklisthold (hvert Hold paa 2 Rekylgeværgrupper) og Kompagniet: 4 Delinger (à 4 Rekylgeværgrupper med Maskingeværtrefodder).

Efter Aftale sendte Grænsegendarmeriet hver Time en Situationsmelding. Indtil Kl. 2 havde der intet været at meddele, men paa dette Tidspunkt hørtes svag Motorlarm, og allerede Kl. 3,20 indløb hertil den første Melding om Motorlarmen fra de oprangerede Køretøjer langs Grænsen fra Rends til Aventoft. Det konstateredes endvidere, at motoriserede Tropper af ukendt Styrke holdt stille ved Aventoft.

Kl. 4,10 kom der en Melding, som lod formode, at nu skulde der for Alvor ske noget. Det meddeltes nemlig, at 4 tyske militære Personer »stod og rokkede ved den danske Grænsebom«. Det gav Anledning til, at der befaledes Alarm med Opstilling i Kasernegaarden, og Cheferne for Skolen og Beredskabskompagniet modtog af Garnisonskommandanten, Oberst *A. Poulsen*, Ordre til Tilbagegang. Skolen skulde ad Ribechausseen naa til Bredebro og Beredskabskompagniet ad Vejen om Emmer- ske til Løgumkloster. Maalet var Bredaalinen. Obersten agtede selv at gaa til Brede- bro.

¹⁾ *Trefodsgevær* er et almindeligt Rekylgevær anbragt i en let Trefod, hvorved der opnaas større Stabilitet, saaledes at man bl. a. kan have Haab om Træfning paa større Afstand end med Rekyl- gevær uden Trefod. Ogsaa det danske *Maskingevær* er et Rekylgevær i Trefod, men med en sværere Trefod. Maskingeværet er egnet til Skydning paa endnu længere Afstand og til indirekte Skydning. Det har 4 Vekselpiber, medens Rekylgeværerne kun har 2 Piber ialt.

Inden Afmarchen fra Kasernen gav Skolens næstkommanderende, Kaptajnløjtnant *V. A. H. K. Laursen*, under hvis Ledelse den trak sig tilbage mod Nord, følgende Ordre:

»Skolen skal under Kampføling gaa tilbage til Bredebro. 2. Panserværnshalvdeling rykker straks til Sølsted og etablerer Spærring i Sydudkanten af Byen. 1. Panserværnshalvdeling sikrer som Bagspids under Tilbagegangen. Standser i Abild. Her nærmere Ordre. Cyklisterne snarest til Abild. Her nærmere Ordre. Marchvej for alle: Gennem Kasernens nordre Laage, ad Gammel Abildvej til Abild. Herfra over Sølsted til Bredebro. Fodfolkspionerkompagniet rykker over Vennemose mod Løgumkloster.«

Det var i sidste Øjeblik, Ordren til Tilbagegang blev givet, for mens man rykkede ud ad Kasernens Bagdør, drøede de tyske Panservogne og Motorvogne op foran Kasernens Hovedindgang. Obersten saa fra sit Kontor Panservoggenes Bevægelser Syd og Øst for Kasernen, og han kaldte derfor Cheferne for Styrkerne til sig for at orientere dem herom. Forinden var det altsaa lykkedes de danske Styrker under Ledelse af deres respektive næstkommanderende at slippe gennem Kasernens østre Port, over den lille Eksercerplads, gennem en Laage i Hegnet, passere en forberedt Nødbro over Galgestrømmen og drage videre mod Nord. Skolen gik ad Marchvejen mod Abild, Kompagniet gennem Terrænet.

Imidlertid trængte de tyske Panservogne ind paa Kasernens Grund, mens andre Panservogne og motoriseret Fodfolk i Løbet af faa Minutter hobede sig op foran og omkring Kasernen. Samtidig blev den til Stadighed overfløjet af et stort Antal tyske Flyvere.

Under disse Omstændigheder havde Obersten intet Valg — Kasernen kunde ikke forsvares. Det eneste, der var at gøre, var at indlede Forhandlinger med den tyske Oberstløjtnant om Kasernens Overgivelse, og det gjaldt om at trække disse Forhandlinger længst muligt ud, saa Skolen og Kompagniet kunde vinde Tid til at slippe bort.

Det lykkedes, og vi følger nu Styrkerne under Tilbagetrækningen mod Nord.

Skolen naaede efterhaanden Abild, hvor 1. Panserværnshalvdeling blev beordret i Stilling i Byens sydlige Udkant, mens Halvdelen af Cyklisterne blev anbragt til Flankesikring af Kanonen. Resten af Skolen sendtes videre til Sølsted.

Det var ikke muligt at faa etableret en effektiv Vejspærring i Abild, før tyske Motorcyklister og Panservogne dukkede op; men Maskinkanonen aabnede Ilden og tvang den forreste Panservogn til Standsning. Rimeligvis blev den ramt. Nu begyndte de fjendtlige Motorcyklister imidlertid at skyde, og efterhaanden naaede de ind paa 300 Meters Afstand. Kaptajnløjtnanten besluttede dels paa Grund af den korte Afstand til Fjenden, dels paa Grund af den mangelfulde Vejspærring at gaa tilbage til Bredebro for at faa Tid til der at indrette Spærringer. Fjenden fulgte ikke straks efter, og derfor lykkedes det Føreren for Cyklisterne, Premierløjtnant *Sørensen*, ved energisk Optræden at faa samlet næsten alle sine Folk og paabegynde Tilbagetrækningen.

Ved Stengaarden Nord for Abild standsede Premierløjtnanten Panserværnsdelingens motoriserede Trefodsgruppe, etablerede en Vejspærring ved Hjælp af en for-bikørende Lastbil og slap bort, mens Tyskerne skød fra Nordkanten af Abild. I Søl-

sted beordredes alle Cyklisterne til Bredebro. Tilbage i Sølsted var derefter kun 2. Panserværnshalvdeling, da Tyskerne efter ca. $\frac{3}{4}$ Time viste sig.

Der blev aabnet Ild mod dem, og den forreste tyske Panservogn blev ramt, saa den kørte i Grøften. Den næste blev ogsaa ramt, men kunde dog bakke noget tilbage, hvorpaa den begyndte Skydning, antagelig med en 37 mm Kanon. Da der lidt senere viste sig 3 fjendtlige Flyvere, som baade skød kraftigt med Maskingeværer og nedkastede Bomber, gav Kaptajnløjtnanten Ordre til Tilbagegang til Resten af Styrken i Bredebro. Retræten lykkedes uden at blive generet af Fjenden, naar undtages enkelte Angreb fra Flyverne.

I Bredebro havde 1. Panserværnshalvdeling faaet etableret Spærringer. Cyklisterne beordredes til Sikring af Flankerne, og en Motorordonnans sendtes ad Vejen til Løgumkloster for at rekonoscere Forholdene der. Kort efter, endnu før Flankesikringen var blevet effektiv, dukkede en større fjendtlig Kolonne af Motorkøretøjer — sandsynligvis flere Panservognskompagnier — frem i venstre Flanke paa Vejen fra Løgumkloster. Kolonnen opdagedes først, da den var paa 2—300 Meters Afstand, og Kaptajnløjtnant *Laurson* indsaa straks, at al Kamp i denne Situation vilde være haabløs og yderligere Tilbagegang umulig. Det var med tungt Hjerte, han besluttede at opgive Modstanden. Men saa skete der pludselig noget: i samme Øjeblik gav Styrken i Byens Udkant Ild mod de Tyskere, der kom fra Sølsted, og dette foruroligede den tyske Kolonne paa Løgumklostervejen, saa den paa ny rykkede frem og beskød Kirkepartiet. Efter ca. 5 Minutters Forløb ophørte dog al Skydning. Klokken var da ca. 8, og der var gaaet knap fire Timer siden Udrykningen fra Kasernen.

Efter et Par Timers Forløb blev Skolens Mandskab frigivet af Fjenden, og det naaede tilbage til Tønder ved Middagstid. Styrken havde hverken faldne eller saarede.

Fodfolkskompagniet, der førtes af Kompagniets næstkommanderende, Premierløjtnant *C. L. Kirkegaard*, blev ikke forfulgt af Tyskerne under Tilbagerykningen gennem Terrainet i mindre Grupper. Fjendtlige Flyvere kredsede dog stadig over Stedet, men skød ikke, og de blev heller ikke beskudt. Kompagniet naaede i god Behold Tyvse og gik i Stilling. Her modtog Premierløjtnanten fra forskellig Side Melding om, at Fjendtlighederne var indstillet. Han fæstede dog ikke Lid hertil og besluttede over Høgslund at rykke i Flyverskjul i Draved Skov. Efter at Kompagniet var naaet hertil, havde Premierløjtnanten telefonisk Forbindelse med Kasernen i Tønder og fik her bekræftet, at der ikke længere maatte ydes Modstand. Kl. 15.30 var Kompagniet atter paa Kasernen i Tønder.

X

Paa og omkring Søgaard laa den største Styrke, ialt ca. 600 Mand, deraf ca. Halvdelen Rekrutter. Oberstløjtnant *S. E. Claussen* var som nævnt Kommandør for 4. Batl., Oberstløjtnant *P. F. L. B. Hintz* Chef for 2. Fodfolkspionerbatl. og Kommandant paa Søgaard.

Løvrigt var Styrken sammensat saaledes:

4. *Batl.*, Rekrut- og Beredskabsstyrke bestaaende af Stab (heri indgik Kaptajn *H. M. G. Buch*), 1. *Komp.*, Kaptajn af Reserven *C. G. Bartholdy* (2 Cyklistdelinger à 4 Rekylgværgupper og 1 Cyklistdeling à 4 Trefodsgrupper og 1 Rekylgværgruppe), 2. *Komp.*, Kaptajn *L. M. K. Nielsen* (2 Cyklistdelinger à 3 Rekylgværgupper, 1 Cyklistdeling à 4 Rekylgværgupper og 1 Cyklistdeling à 2 Trefodsgrupper), 3. *Komp.*, Kaptajn *A. E. G. Klein* (3 Cyklistdelinger à 4 Rekylgværgupper og 1 Cyklistdeling à 4 Trefodsgrupper), endelig 4. *Komp.*, Kaptajn af Reserven *K. N. S. Bahnsen* (2 Motorcyklistdelinger à 2 Maskinkanogruupper og 2 Trefodsgrupper, ialt 4 Stk. 20 mm Kanoner og 4 Trefodsgeværer).

2. *Fodfolkspionerbatl.*, bestaaende af Stab og Bataillonens *Afværgekompagni*, Beredskabsstyrke, Kaptajn *S. A. Schack* (2 Delinger à 2 Maskinkanogruupper og 2 Trefodsgrupper, 1 Deling à 2 Maskinkanogruupper og 1 Trefodsgruppe, i alt 6 Stk. 20 mm Kanoner og 5 Trefodsgeværer).

Underbringelse: Paa Søgaard: Stab, 1. og 4. *Komp.* af 4. *Batl.*, Stab og *Afværgekompagni* af 2. *Fodfolkspionerbatl.*

I Kværs: 2. *Komp.* af 4. *Batl.*

I Kliplev: 3. *Komp.* af 4. *Bat.*¹⁾

Allerede den 8. April om Formiddagen befalede Oberstløjtnant Claussen Prøvealarmering og senere Prøveudlevering af Ammunition, Forbindspakker og Personmærker, fordi der var indgaaet saa alvorlige Meldinger om tyske militære Bevægelser op gennem Sydslesvig. Kl. 13,30 gav Oberst Christensen, Sønderborg, Ordre til Alarmberedskab, hvorfor de allerede trufne Prøveforanstaltninger blev opretholdt. Fra nu af holdtes Kompagnerne i Alarmberedskab paa Søgaard, i Kværs og Kliplev, idet 2. og 3. *Komp.*, der havde ligget spredt i Kantonnementet i og omkring de nærmeste Byer, nu hver for sig samlede i een Lokalitet.

Alt var klar til øjeblikkelig Udrykning. Man hvilede fuldt paaklædt paa Sengene. Alle Døre stod aabne, saa man hurtigt kunde komme ud, og alle Køretøjer var parate. Samtidig med Ordren om Alarmberedskab var der givet Befaling til at optage Kampen i de forud fastsatte Stillinger, hvis Grænsen blev overskredet. Stillingerne var prøvet Gang paa Gang, saa hver Mand vidste, hvor han skulde være, men heller ikke her var der foretaget nogen Forstærkning af Stillingerne.

Det Omraade, der skulde besættes, var i Forhold til Styrken, som var til Raadighed, umaadelig stort — 35 km fra Fløj til Fløj. Det faldt i 3 Dele (se Skitse Side 141): Den midterste Del (Vilsbækstillingen) strakte sig fra Lundtoftbjerg i Øst over Vilsbæk-Oksekær-Perbøl til Gaardeby. Den venstre Fløj var noget fremskudt for derved at dække Vejene, som over Hokkerup og Rønshoved fører mod Sønderborg.

¹⁾ Det skal yderligere bemærkes, at 4. *Batl.*s 4. *Komp.*s Motorcyklistdelinger svarer til *Afværgekompagniets* Delinger. Begge er de motoriserede (Motorcykel), og de fører foruden Trefodsgeværer 20 mm Maskinkanoner, ikke at forveksle med de 37 mm Fodfolkskanoner, som vi møder ved Forsvaret af Haderslev. Det viste sig under Kampen, hvad man for øvrigt var klar over forud, at 20 mm Maskinkanoner er et fortrinligt Vaaben mod tyndt pansrede Køretøjer, medens det ikke slaar til over for sværere Panser.

Denne Fløj havde først og fremmest den Opgave at sikre Sønderborg-Styrkens planlagte, men, som nævnt, uigennemførte March til Sdr. Hostrup. Endelig maatte paa højre Fløj de Veje sikres, der fra Syd og Sydvest fører ind bag Vilsbækstillings Ryg, og dette skete ved Besættelser af Bredevad og ved Korskro. Ud over Styrkerne i 1. Linie maatte Føreren raade over en lille Reserve, der — alt taget i Betragtning — bedst kunde staa ved Bjergskov. Den blev skabt ved, at Bataillon fra hvert af Fløjkompagnierne i første Linie tog 1 Cyklistdeling og fra 4. Komp. 1 Motorcyklistdeling.

Natten mellem den 8. og 9. April forløb i Ro indtil Kl. 3,45, da der fra Tønder indløb Melding om Motorlarmen Syd for den vestlige Del af Grænsen. Krusaa meldte derimod paa dette Tidspunkt alt roligt. Kl. 4,15 tog Adjudanten ved 2. Fodfolkspionerbatl. en Kontrolopringning til Grænsegendarmerikaptajn Malling Jacobsen, som først meldte: »Alt roligt«, men umiddelbart efter sagde — aabenbart til en Person, der kom ind i Lokalet, hvor han sad: »Hvem? Hvad siger De ...« Derpaa naaede han lige at faa sagt ind i Telefonen: »Nu gaar Tyskerne over — nu er vi omringede!« I det samme blev Telefonen afbrudt, og der blev ikke svaret paa en Kontrolopringning.

To Minutter senere gav Oberstløjtnant Claussen Ordren: »Ryk i Stillingerne og gør Modstand«, og saa suste Ordonnansofficerer og Ordonnanser af Sted, dernæst de motoriserede Styrker, og saa traadte Cykliststyrkerne for fuld Kraft i Pedalerne for at vinde med og naa ud i Stillingerne før Tyskerne.

XI

Nu følger vi Begivenhederne de forskellige Steder og begynder paa venstre Fløj: *Rønshoved*.

Hele Styrken, i alt 28 Mand, nemlig Halvdelen af 3. Deling af 4. Batl.s 2. Komp. og 1 Maskinkanon og 1 Trefodsgruppe af Afværgekomp., var i Stilling ved Fjordvejen Kl. 5,20. Undervejs var Styrken blevet beskudt fra fjendtlige Flyvere, og man havde besvaret Ilden uden synlig Træfning. Der var ingen Fjender over for Styrken, men der hørtes hurtig Skydning fra Hokkerup, og da denne ophørte Kl. 6, forsøgte Forbindelse med Hokkerup, der imidlertid var besat af tyske Motorstyrker. Da Føreren frygtede at blive afskaaret, besluttede han over Graasten at gaa tilbage mod Sønderborg. Retræten begyndte Kl. ca. 8 og var afsluttet 10,15.

Hokkerup-Styrken udgjorde den anden Halvdel af 3. Deling af 4. Batl.s 2. Komp. og ligeledes 1 Maskinkanon og 1 Trefodsgruppe af Afværgekomp., 34 Mand. Cyklisterne havde fra Kværs kørt sammen med Cyklisterne til Rønshoved og blev altsaa ogsaa beskudt fra Luften. Det samme var Afværgedelingen ude for, da den var i Færd med at udbygge en Vejspærring ved Hjælp af nogle Redskaber, man havde faaet fat paa.

Kl. 5,10 var hele Styrken i Stilling ved Vejgaflen Syd for Hokkerup, og ti Minutter efter angreb tyske Motorcyklister og Panservogne. Den lille Kanon kom derfor straks i Arbejde. Dens Fører var Korporal *F. Jensen* og Skytten Nr. 573, *Nør-*

»Højforrædere i Funktion« kunde dette Billede kaldes. Det viser bevæbnede, civile Hjemmetyskere, som ved Kværs hjælp med til at bevogte de danske Soldater, inden disse blev ført bort. De to Forbrydere midt i Billedet kunde efter Befrielsen 1945 genkendes og arresteres, takket være Fotografiet.

holt, begge af Afværgekompaniet. Korporal Jensen kommanderede: »Lige for, 3 fjendtlige Panservogne!«, hvortil Skytten svarede: »Har dem!« Derefter fulgte Kommandoordene Slag i Slag, og Skydningen aabnedes med samme Ro, som drejede det sig om en daglig Fredsøvelse, og med den Virkning, at alle Panservognene blev truffet og standsede. Da Cyklistføreren spurgte: »Hvorfor skyder De Enkeltskydning og ikke automatisk mod saadan et Maal?« svarede Korporalen lunt: »Vi har knapt med Ammunition, Hr. Løjtnant, saa det gælder om at spare, for det er jo ikke godt at vide, hvor mange Panservogne han har.« Under Skydningen opstod en Funktionsvanskelighed, som dog uden Besvær blev afhjulpet.

Skydningen havde den Virkning, at Fjenden nu maatte forlade Motorcykler og Panservogne for spredt i Marken at optage Kampen. Den forreste Panservogns Fører faldt straks for en velrettet Rekylgeværbyge fra menig af 4. Batl. 222, *Goth*. Snart var Kampen i fuld Gang med fjendtligt Fodfolk, der trak igennem Kelstrupskov Syd for Hovedvejen uden om venstre Flanke og ind i Ryggen paa den danske Styrke. En fjendtlig 37 mm Kanon blev bragt i Stilling; men den naaede kun at faa afgivet et Skud, inden den blev bragt til Tavshed ved to Skud fra vor Maskinkanon. Det ene gik gennem Skjoldet lige over Løbet og ind i Laasen.

Den omgaaende fjendtlige Bevægelse virkede dog, og Kl. 6,15 var Stillingen

omringet af ca. 100 Tyskere. Menig 222, Goth, udmærkede sig igen ved — efter at være beskudt, ogsaa bagfra, og ramt i Gasmasken — staaende at foretage en Fejning med fuldt Magazin mod de fra alle Sider fremstormende Fjender. Der fulgte en kort Nærkamp, hvorunder flere blev slaæet til Jorden, og Løjtnanten besluttede at opgive den ulige Kamp. Det havde heller ikke gjort Opgaven lettere, at Styrken Gang paa Gang under hele Kampen blev beskudt af lavtgaænde Flyvere.

Efter at Danskerne var afvæbnet, førtes de til Krusaa Grænsestation. Kl. ca. 10 blev de frigivet og marcherede til Kvartererne.

Paa dansk Side faldt Sergent *C. H. Vous* af 4. Batl. og menig Nr. 584, *Jørgensen*, af 2. Fodfolkspionerbatl. Saarede blev Sekondløjtnant *A. Olsen*, Fodfolkspionerbatl. og menige Nr. 207, *Jensen*, og Nr. 209, *Jepsen*, begge af 4. Batl. De tyske Tab kendes ikke med Sikkerhed.

XII

Kompagnireserven, 2 Cyklistdelinger af 4. Batl.s 2. Komp. var i Stilling Syd om *Kværs* Kl. 5,05 og begyndte straks at grave. Kompagniet blev beskudt af Flyvere, men havde ingen Fjender over for sig.

Kl. 6,30 modtoges følgende Ordre fra 4. Batl.:

»Besættelsen ved Lundtoftbjerg kastet mod Nord. Kompagniet trækker sig kæmpende tilbage mod Nord gennem Aabenraa.«

Men da Kompagniet ikke var i Kamp, mente Chefen, at man burde vente, til Angreb fandt Sted. Kl. ca. 8 var man dog paa det rene med, at der befandt sig stærke fjendtlige Styrker i begge Flanker, og da samtidig fjendtlige Panservogne viste sig i Kompagniets Ryg paa *Vejen Søgaard-Kværs*, forlod det Stillingerne og trak sig ind i selve *Kværs* By. Her blev det kort efter omringet og maatte overgive sig.

Ved *Kværs* begik et Antal hjemmetyske, civile Nordslesvigere aabenlyst Højforræderi ved at møde op, bevæbnede med Jagtgeværer, og hjælpe Tyskerne med at føre danske Fanger bort og bevogte erobret Materiel. Baade Fanger og Materiel blev dog frigivet i Løbet af Formiddagen.

Ved Bredevad fik fire lette tyske Panservogne, hvad de behøvede. — I et Brev fortalte Sergent *J. V. Løvgreen* om Begivenheden: — »Jeg naaede lige at faa min Kanon (20 mm Maskinkanon mod Panservogne) i Stilling i en Vejgrøft og det tilhørende Trefodsgevær i en Have, da en tysk Panservognskolonne dukkede op. Den gjorde Holdt, da den saa os, og saa begyndte de at vifte med nogle hvide Flag. Vor Kaptajn viftede igen, men mere blev det ikke til. — Vor Kaptajn gav saa Ordre til, at hvis Panservognene kørte frem, saa skulde jeg først skyde et Varselsskud ved Siden af, og hvis de saa ikke stoppede, skulde jeg skyde paa dem. — Et Øjeblik efter begyndte de at køre frem. Jeg lod den første komme ind paa 400 m, og saa fik den et »Skud for Boven«. Men den standsede ikke. Saa fik den to Fuldtræffere. Den endte paa tværs af *Vejen* og var færdig. Men saa havde de Asener imens opdaget, hvor min Trefod laa, og i Løbet af et Øjeblik havde 2 af deres Maskingeværer ødelagt Trefoden, dræbt Skytten (Kugle i Hovedet, død paa Stedet) og givet Hjelperen et Skud i Brystet og Maven (død 2 Timer efter), saa nu var det Slut med at faa Støtte derfra. — Den Panservogn,

der var gaaet paa tværs, var imens blevet slæbt væk, og saa kom der tre til lige efter hinanden. — Vi skød — eet Skud — saa gik Kanonen i Staa (svigtende Udkast). Aldrig i de automatiske Vaabens Historie er en Funktionsfejl blevet afhjulpet saa hurtigt (det var en Korporal, der laa sammen med mig ved Kanonen). Vi skyder igen, den første Panservogn gaar i Grøften lige over for os, den næste faar to Skud, saa — svigtende Udkast! Men Panservogn Nr. 2 havde faaet nok, den røg i Grøften lige bag Nr. 1. Men der var stadig een tilbage. Vi naaede lige at faa Kanonen til Skud, da den var en halv Snes Meter fra os, saa fik den alt, hvad vi kunde naa at give den. Det var ogsaa nok. Den havde nær smadret et Hus lige bag ved os, da den brasede ind ad Døren uden at lukke op først. — Da det var overstaaet, rejste Korporalen (Larsen) sig op paa Knæ, fiskede sin Pibe op og sagde: »Nu vil jeg Fanden banke mig ha' mig en Smøg«. »Saa kan du faa Ild af ham derovre«, svarede jeg og pegede paa Panservogn Nr. 2, der var ved at dreje sit Maskingevær om mod os. »Fy for Satan«, sagde Larsen, og saa laa han paa Maven igen. Kanonen kunde vi ikke dreje derover, vi prøvede at plaffe ham ned med Karabinerne, men Kuglerne prellede af. — Nu kan I jo spørge Axel, hvordan han vil synes om at ligge og glo ind i Munden paa et Maskingevær paa 20 Meters Afstand, og saa var det jo endda til Dels den korte Afstand, der reddede os. Larsen fik lige sagt til mig: »By-by, Løvgreen, nu skrider vi«, saa begyndte Fyren at spytte Kugler en halv Meter over Hovedet paa os. Panservognen hældede for meget, saa han kunde ikke faa Maskingeværet til at pege langt nok nedad, og paa Grund af den korte Afstand var Spredningen for lille. Pludselig vrælede Larsen: »Hvorfor i Helvede rammer du ikke, din Idiot!« og skulde lige til at springe op, men jeg fik ham jo omgaaende trukket ned igen. — Saa siger jeg: »Hallo, Larsen, nu gaar vi«, og saa begyndte jeg at krybe baglæns væk fra det ubehagelige Naboskab, idet jeg begyndte med at trække i Larsens Fødder, indtil han var klar over, hvad Mening var. Lige som vi var ved at naa i Dækning ved Huset, begyndte Resten af det tyske Pansertog at blusse løs paa os med Maskingeværer og Fodfolkskanoner, saa der var »tyk« Luft, som Larsen sagde. Og saa sprang der en Granat lige ved Siden af os. Larsens højre Skulder blev flaaet (dog kun Kødssaar), og jeg omtrent over det hele. Noget i venstre Tinding (vi havde kun Motorhelme paa), noget under venstre Øje, en lille Splint gennem Næsen, noget i Nakken, i venstre Overarm, i venstre Laar og endelig en lille ondskafuld Dævel af en Splint, den gik ind i højre Has og paa langs gennem hele mit skøntformede Højreben. Paa den Tur opførte den sig nærmest som en løbsk Rundsav, idet den flænsede alt, hvad den kom i Nærheden af. — Naa, vi kom ind i Huset, der var tomt, og lidt efter kom Skytte og Hjælper fra Kanonen. De havde ligget lidt fra os, og de var tilredt ligesom vi. . . Og nu ligger man altsaa her paa Tønder Lazaret og bliver forklæet«. — Hertil føjer en Kammerat følgende: »Da Korporal Larsen havde faaet slæbt den haardtssaarede Sergent Løvgreen ind i Huset og syslet lidt med ham, knappede han sin Uniformsfrakke op, for at den ikke skulde genere Saaret i Skulderen. Derpaa satte han Huen i Nakken, tændte Piben og tog Geværet i Haand, idet han sagde: »Nu vil jeg Fanden gale mig ud at lege Krig igen!« Han var dog næppe kommet ud af Døren, før en Sværm tyske Soldater kom imod ham med Maskinpistoler. Korporalen gloede lidt paa dem, smed saa Geværet, strædede sine Patroner rundt om sig og udrød: »Hvis I vil ha' dem, maa I s'gu selv samle dem op!«

XIII

Vi kommer derefter til *Lundtoftbjerg*, hvor Styrken var paa 50 Mand. De var fra 3. Deling af 4. Batl.s 3. Komp. og 1. Deling (2 Maskinkanoner og 1 Trefodsgruppe) af Afværgekom. Den motoriserede Afværgedeling laa indkvarteret paa Søgaard, mens Delingen af 3. Komp., der var paa Cykler, laa i Kliplev. Selv om Afværgaafdelingen blev beskydt af Flyvere, gik den straks i Gang med at bygge en Vejspærring af de Materialer, der kunde findes paa Stedet. Den var imidlertid ikke fuldført og meget lidt effektiv, da en fjendtlig Kolonne paa ca. 15 Panservogne og Motorcykler Kl. ca. 4,50 kom til Syne ca. 700 Meter foran Stillingen. Den ene Maskinkanon aabnede hurtigt Ilden, der besvaredes fra tysk Side. Derefter tog ogsaa den anden Kanon fat. Kampen rasede ca. 1 Kvarter. Det lykkedes at ramme den næstforreste Panservogn, som kom i Brand. Da Kanonskytten ved 2. Kanon, Nr. 11. *Hansen*, saaredes, traadte Forsyneren, menig 10, *Dalum*, ganske roligt til og fik Træfning i endnu en Panservogn og mod nogle Motorcyklister. Ogsaa Trefodsgeværet beskød virksomt de fjendtlige Skytter.

Kampen fik et yderligere dramatisk Skær over sig derved, at et tysk Lysprojekt til tændte Ild i en af Udbygningerne til Gaarden ved Lundtoftbjerg, og Røgen fra Branden drev hen over den danske Stilling og hemmede Tyskernes Træfsikkerhed. Paa sin Side lagde Fjenden Røgslør ud Vest for Hovedvejen. Men nu kom en større Motorkolonne frem fra Kelstrup Plantage sammen med flere terrængaende Panservogne paa begge Sider af Vejen. Da Cyklistdelingen ikke var naaet frem, og Afværgedelingen som Følge heraf intet havde til Sikring af sine Flanker, besluttede den at gaa tilbage ad Hovedvejen til Aabenraa. Denne Retræte foregik under god Kommando og stor Koldblodighed fra Mandskabets Side. Da man opdagede, at en Vekselpibe og 2 Magasintasker var glemt i Stillingen, sprang menig 7, *Sørensen*, paa ny frem i den fjendtlige Ild og hentede de efterladte Udrustningsgenstande. Umiddelbart efter at Afværgedelingen var naaet tilbage til Bjergskov, blev den dirigeret til Sdr. Hostrup, hvor vi senere træffer den igen.

Imidlertid var *Cyklistdelingen* fra Kliplev Nord om Søen ved Søgaard i fuld Fart paa Vej mod Syd ad Hovedlandevejen for at slutte sig til Afværgedelingen. Men efter at have passeret Søgaard stødte den paa den tilbagegaaende Afværgedeling, der paa Motorcykler suste mod Nord. Føreren for Cyklistdelingen, Løjtnant af Reserven *Gjermansen*, blev underrettet om, hvad der var foregaaet ved Lundtoftbjerg; men det standsede ikke Løjtnanten — kunde han ikke naa Lundtoftbjerg, vilde han dog søge at give Tyskerne et Stop saa langt mod Syd som muligt, hvorfor han fortsatte og naaede til Viadukten over Jernbanen Kliplev—Lundtoft, hvor han gik i Stilling med 1 Gruppe paa selve Viadukten og de 2 andre Øst for Vejen. Det lykkedes Gruppen paa Viadukten ved Rekylgeværrild at stoppe den tyske Fremrykning, men naturligvis kun for et Øjeblik. Terrænet Øst for Vejen, hvor de to Grupper laa under Løjtnantens direkte Kommando, viste sig imidlertid mindre egnet til Forsvar, hvorfor han beordrede dem tilbage mod nogle Bakker ca. 800 m nordligere, medens 1. Gruppe blev liggende. Alle Delingens 3 Grupper var stærkt udsat for Maskingeværrild fra Flyvere, og efter en kort Stunds Forløb brød de fjendt-

lige Panservogne igennem ved Viadukten og fortsatte mod Nord, beskudt i Flanken af de tilbagegaaende Grupper. Da Løjtnanten ikke kunde se nogen Virkning af sin Skydning, og da nye større Styrker og Panservogne dukkede op, fandt han det formaalsløst at fortsætte Kampen og standsede Ilden. Gruppen paa Viadukten blev naturligvis taget til Fange, mens Løjtnanten med de to andre Grupper slap ind i et Hus og undgik Fangenskab. Cyklistdelingen havde 1 Mand falden: Nr. 72, *Jørgensen*, af 4. Batl. 3. Komp.

XIV

Tre Delinger af 4. Batl.s 3. Komp. og 3. Deling af Afværgekomp., ialt 130 Mand under Ledelse af Kaptajn *A. E. G. Klein* udgjorde Styrkerne ved Vilsbæk, Oksekær, Perbøl, Gaardeby og Kliplev. Alle Styrker med Undtagelse af Cykliststyrken til *Gaardeby* naaede Bestemmelsesstederne under Beskydning fra Luften. Cykliststyrken mod Gaardeby blev inddraget i en kort Træfning sammen med Kanon- og Trefodsgruppen, som var ved at gaa tilbage efter Kamp mod en mindre tysk Panservognsstyrke ved Gaardeby. Herudover havde Styrkerne intet Sammenstød med Tyskerne. Kaptajnen havde fra Bataillonens faaet Ordre til haardnakket Modstand, hvis han blev angrebet, men han maatte dog ikke sætte sit Kompagnis Kampkraft over Styr. Som Tilbagegangsretning var angivet Aabenraas Sydkant.

Indtil Kl. 6 hørtes der Skydning ude ved Hovedvejen. Skydningen trak nordover, og en udsendt Rekognosceringspatrouille afgav Melding om en lang, motoriseret fjendtlig Kolonne, og af Frygt for at blive omgaaet gav Kaptajnen Ordre til Tilbagegang ad Oksevejen — foreløbig med Samling ved Urnehoved. Efterhaanden samlede Cyklistkomp. her og fortsatte mod Nord ad Oksevejen, mens de to Halvdelinger af Afværgekomp. samlede ved Petersborg og gik videre i nordlig Retning. Fra en udsendt Forbindelsesprouille modtoges Melding om, at Kampen var indstillet. Kaptajnen gjorde Holdt ved Nybølgaard og fik Meldingen bekræftet ved en Opringning til sit Regiment i Odense.

XV

Saa kommer vi til den haarde Kamp ved *Bredevad*, hvor det formodes, at Tyskerne havde betydelige Tab, mens de danske Styrker mistede to Mand og havde fem saarede. Styrken bestod af 1 Deling af 4. Batl.s 1. Komp. og 1 Maskinkanon og 1 Trefodsgruppe af 4. Batl.s 4. Komp. Det var ialt 60 Mand. Styrkerne til Bredevad og Korskro, som var under Kommando af Kaptajn af Reserven *C. G. Bartholdy*, fulgtes ad til Bredevad. Flere Gange maatte Styrkerne gaa i Flyverskjul, og ved Bredevad blev der ikke engang Tid til at etablere Vejspærringer eller anden Forstærkning, før Kampen begyndte.

Kanonen gik straks i Stilling i Byens vestlige Udkant. Den placeredes i højre Vejside ved et Havehjørne, og Delingen af 1. Komp. laa i et Hegn noget til højre for Kanonen, medens dennes faste Trefodsgruppe befandt sig ca. 100 Meter til venstre for Kanonen i Hjørnet af Gaardejer Lorenzens Have (hvor der nu er en Mindelund). Trefodsgruppen, der havde en menig til Fører, skulde sikre Kanonens venstre Flanke. Alle Stillingerne maatte indtages i stor Hast, da fjendtlige Panservogne og Motorcyklister viste sig paa Vejen fra Bylderup.

Den tyske Kolonne opdagede vor Styrke, standsede og begyndte at vifte med et hvidt Flag. Kompagnichefen, der laa nær ved Kanonen, gav Ordre til, at hvis Panservognene igen kørte frem, skulde der først skydes et Varselsskud, og hvis de saa ikke standsede, skulde der fyres skarpt paa dem.

Et Øjeblik efter kørte Kolonnen frem, og Varselsskuddet faldt prompte; men da det ikke standsede den, holdt Skytten paa den forreste Panservogn, der fik to Træffere og kørte paa tværs af Vejen i en Afstand af 3-400 Meter fra Kanonen. Panservognen maskerede derved Kanonens Ild, saaledes at den ikke kunde faa Skud ind paa de følgende Vogne. Fra disse og i øvrigt ogsaa fra Skytter, der gennem Terrænet søgte at trænge ind i Kanonens venstre Flanke, rettedes nu en heftig Maskingeværid mod vort Trefodgevær, der — som det skulde — gik i Stilling for at beskytte Kanonen. Efter et Øjeblik's Forløb faldt Skytte 731, *Andersen*, for et Skud gennem Hovedet. Den menige Gruppfører 724, *Søgaard*, sprang straks til, indtog Skyttens Plads ved Geværet og aabnede paa ny Ilden, men blev snart ramt af et Skud gennem Lungen. Han døde efter et Par Timers Forløb. En tredje Mand ved Geværet, 732, *Hansen*, saaredes.

Imidlertid var Panservogn 1, der gik paa tværs af Vejen, blevet slæbt bort, og Panservogn 2, 3 og 4 kørte frem med ca. 50 Meters indbyrdes Afstand. Kanonføreren, Sergent *Løvgren*, kommanderede: — »Korte Byger,« og Panservogn 2 rantes og kørte i Grøften, men samtidig gik Kanonen i Staa paa Grund af svigtende Udkast. Funktioneringsfejlen blev afhjulpet under fjendtlig Ild, og Skydningen begyndte atter. Panservogn 3 fik Træffer og kørte i Grøften lige over for Kanonen. Igen svigtede Udkastet, men Fejlen blev paa ny rettet i en Fart, og Panservogn 4, der imidlertid var kommet ind paa 10-15 Meters Afstand, rantes af flere Skud. Alligevel suste den forbi Kanonen og gik først i Grøften ca. 50 Meter bag den. I denne korte, men heftige Kamp havde Kanonen og dens Omgivelser stadig ligget under Ild. Korporal *Larsen* havde som Kanonskytte og Sergent *Løvgren* som Kanonfører givet det allerbedste Eksempel paa Koldblodighed og Mod, og det menige Mandskab stod ikke tilbage — de slæbte Ammunition frem, og hver Mand passede roligt sit.

Nu forsøgte Panservogn 3, der, som nævnt, var kørt i Grøften med de højre Hjul og standset lige over for Kanonen, at beskyde dens Betjeningsmandskab paa klods Hold med Maskingevær; men paa Grund af Vejbanens Krumning, og fordi Panservognen selv hældede til højre, kunde den tyske Maskingeværskytte ikke faa Geværets Munding sænket lavt nok til at træffe, saa Projektilerne gik lige hen over Hovederne paa Kanonens Betjeningsmandskab og klippede Havehækken bag dem, som var den klippet med en Saks. Det var umuligt at faa drejet Kanonen mod Panservognen, bl. a. var der en stor Sten i Vejen; men Sergent *Løvgren* greb sin Karabin, skød og

saarede den tyske Maskingeværskytte i Kæben. Der blev nu ogsaa skudt med Karabin mod selve Panservognen, men Projektilerne prellede af. Saa aabnedes der fra de tyske Panservogne længere tilbage i Kolonnen en heftig Ild mod vor lille Styrke, saa vidt man kunde skønne med 2 Maskingeværer og 2 Fodfolkskanoner, Kaliber 37 mm. Sergent Løvgren saaredes af Granatsplinter i Hoved, Krop, Arme og Ben, Korporal Larsen saaredes i Skulderen, og de menige 704, *Jespersen*, og 706, *Bak*, fik Skudskaar i Arme og Ben. Alligevel formaaede alle at slæbe sig i Dækning i Haven og hen til Huset.

Ilden standsedes nu fra begge Sider, Klokken var ca. 7, og Kaptajnen besluttede at afbryde Kampen og gaa tilbage til Røde Kro. Ordre herom afsendtes til Kors Kro-Styrken, men Kl. 7,15 rykkede en større motoriseret Kolonne fra Tinglev mod Bredevad og afskar Kompagniet. Kommandoet blev derefter samlet ved Bredevad Kro, hvor det afvæbnedes.

Kors Kro-Styrken havde samme S sammensætning som Bredevad-Styrken og var paa ca. 55 Mand. De naaede ikke længere end til Rabsted i første Omgang. Her fangedes nemlig 2 tyske Motorcyklister, som oplyste, at de kom fra Kors Kro, og at en tysk Panserafdeling fulgte efter. Klokken var da ca. 6,45. Noget senere kom Ordren til at søge til Røde Kro. En ny Ordre gik ud paa at gaa til Bredevad, men da en Motorordonnans meddelte, at Bredevad var besat, gik man ad Biveje til Hellevad. Her erfares det, at Kampene var indstillet.

XVI

Vi har set, hvorledes Kampen udviklede sig paa Fronten fra Rønshoved til Kors Kro, og vi følger herefter Bataillonsreserven i *Bjergskov* paa 120 Mand. Hertil kom senere Afværgedelingen fra Lundtoftbjerg. Oberstløjtnant *Claussen* var paa sin Kommandostation Kl. 4,35, og efterhaanden indtraf Reservens Styrker. Man gik straks i Gang med at bygge en Vejspærring dels af en Lastvogn, som blev væltet, dels af nogle Tipvogne og Spor.

Efter en Rekognoscering blev der disponeret saaledes over Styrkerne: 1 Cyklistdeling af 4. Batl. 1. Komp. og 2 Kanoner med tilhørende 2 Trefodsgrupper af 4. Komp.s Motorcyklistdeling skulde gaa i Stilling i Sydkanten af *Bjergskov* og danne en ny forreste Linje ved Hovedvejen, mens 1 Cyklistdeling af 2. Komp. beordredes i Flyverskjul i Nordkanten af *Bjergskov*. Afværgedelingen fra Lundtoftbjerg fik, da den passerede *Bjergskov*, Ordre til at gaa til Sdr. Hostrup og stille sig til Raadighed for Oberst *Christensen*, som Oberstløjtnanten paa det Tidspunkt med god Grund mente var paa Vej til Sdr. Hostrup med Sønderborg-Styrken. Oberstløjtnanten kørte selv til Sdr. Hostrup for at høre, om Styrken var kommet, men her traf han Oberstløjtnant *Hintz*, der kunde meddele, at Oberst *Christensen* blev i Sønderborg med sin Styrke, hvorfor Oberstløjtnant *Claussen* nu maatte disponere selvstændigt. Søgaard-Styrken var altsaa løst fra sin Opgave: at holde igen, til Sønderborg-Styrken kunde naa Sdr. Hostrup, og det gjaldt om at faa ført mest muligt tilbage for eventuelt

længere nordpaa at gøre samlet Modstand. Oberstløjtnanten tog derfor igen til Bjergskov og gav gennem Adjudanten og Ordonnansofficeren Ordre til, at 2., 3. og 4. Komp. skulde trække sig kæmpende tilbage mod Aabenraa-Rødekro. 1. Komp. fik endnu ingen Ordre, da det i Bredevad og Korsbro skulde dække de øvrige Styrkers Tilbagegang mod Angreb fra Vest. Afværgedelingen af Reserven beordredes derimod til Aabenraas Sydkant, Cyklistdelingen af 2. Kompagni først til Sdr. Hostrup og senere til Stubbæk Skov, mens Cyklistdelingen af 1. Komp. fik den almindelige Ordre om at gaa kæmpende tilbage mod Aabenraa.

Efter at have udstedt disse Ordre kørte Oberstløjtnant Claussen atter til Sdr. Hostrup, hvor han fik fat i en af de nedkastede Løbesedler; men Indholdet af den kunde selvfølgelig ikke være vejledende for ham, og han besluttede nu at tage til Aabenraa, bl. a. for at høre, om Danmark mobiliserede. I saa Fald vilde han holde Aabenraa saa længe som muligt. Han gav midlertidig Kommandoen til Oberstløjtnant Hintz. Amtmanden og Politimesteren i Aabenraa oplyste, at der ikke var nogen Forbindelse med København; men i øvrigt fik Oberstløjtnanten forskellige Oplysninger, hvoraf nogle senere viste sig ikke at svare til de faktiske Forhold. Under Opholdet i Aabenraa kom der gennem 2. Regiment Ordre fra Divisionen om at gaa tilbage til Vejlestillingen. Det blev oplyst, at 3. Batl. vilde fastholde Sydkanten af Haderslev.

Imens var Motorcyklisterne ved Bjergskov med Undtagelse af de to Kanongrupper ved at pakke op som Følge af Ordren om Tilbagegang. Cyklistdelingens Grupper var gaaet tilbage til en Stilling paa Højde med Kanonerne.

Pludselig observeredes fjendtlige Panservogne i Vejsvinget ca. 300 Meter Syd for Bjergskov, og Motorcyklisterne blev under Tilbagekørslen beskudt, hvorved menig Nr. 311, *Andersen*, blev haardt saaret i det ene Ben. Desuden sad han i Klemme i Motorcyklen, der var kommet i Brand. Sergent *Lorentzen* og menig Nr. 304, *Nielsen*, sprang i den fjendtlige Ild over Vejen for at hjælpe 311, senere kom ogsaa menig 306, *Larsen*, til, og de fik 311 fri og ned i nogenlunde Dækning i Grøften. Under dette fortsatte menig 327, *Poulsen*, Skydningen fra sin Maskinkanon, indtil han selv faldt, og en fjendtlig Panservogn kørte Kanonen over. Skydningen var nu i Gang over hele Fronten, og en fjendtlig Panservogn blev beskadiget.

Meget virksomt og modigt optraadte ved denne Lejlighed Korporal *Rasmussen*, idet han under stærk fjendtlig Ild, bl. a. fra lavtgaende Flyvemaskiner, med overlegen Ro betjente den ene Kanon; da Magasinet ikke vilde sidde fast, rejste han sig og sparkede det fast, hvorefter han skød det tomt mod den Panservogn, der nærmede sig. Derefter greb han sin Karabin, sprang til Side for Panservognen, der var ved at køre ham ned, og skød paa Panservognens Maskingeværskytte, der løftede Hovedet fra Panservognens Taarn. Men Fjendens Kamp- og Panservogne omgik Skoven mod Øst og Vest, og i Løbet af kort Tid var vor lille, tapre Styrke nedkæmpet og spredt i Skoven. De splittede Grupper blev efterhaanden afvæbnet og bevogtet af tyske Styrker, indtil de Kl. 13 frigaves og rykkede til Søgaard.

Ved Bjergskov saaredes foruden 311 ogsaa menig Nr. 314, *Fredensborg*, og 305, *Jørgensen*, samt Sygepasser Nr. 80, *Finseth*.

De Kampvogne, Tyskerne satte ind ved Bjergskov, var langt større, stærkere og bedre pansret end de mindre Panservogne, som vor 20 mm Maskinkanon havde klarat

Menig 311/39, Andersens Motorcykle efter Kampen ved Bjergskov. Om denne Episode fortæller Menig 306/39, Larsen som sad paa Cyklens Bagsæde: »I samme Øjeblik denne Befaling (til at beskyde en tysk Panservogn) blev givet, fik 311 et Skud bagfra i venstre Ben. 311 sagde: »Av, der røg mit Ben!« Hvortil jeg svarede: »Bare paa Hovedet i Grøften!« Lige i det samme var der Ild i Motorcyklen. Kuglen havde slaaet Karburatoren af og lavet et Hul underst i Tanken og slaaet Skruen af, den Skrue, der sidder, hvor vi hælder Benzin paa. Vi røg i Grøften med ca. 80 km Fart. Speedometret viste 60 bag-efter. Jeg røg langt hen ad Grøften, men mærkede ikke, hvorledes jeg kom af, og jeg ved heller ikke, om jeg har været besvimet. Men jeg slog kun et lille Hul paa venstre Knæ, og højre Knæ slog jeg, saa jeg ikke kunde bøje det. Saa raabte 311, at jeg skulde komme og hjælpe ham. Han var helt følelsesløs og kunde slet ikke holde Kroppen stiv, saa han var helt uhandtelig at have med at gøre. I det samme kom en Tank, og jeg røg op i Granerne for at søge Dækning. Nu skød de hele Tiden. Da den var væk, løb jeg atter ned til 311 og vilde hjælpe ham — og nu kom ogsaa Sergent Lorenzen løbende over Vejen, og 304 kom til. De tog ham i Armene, jeg i det raske Ben for at faa ham væk fra Motorcyklen, som brændte lige ved Siden af ham. Vi var bange for, at Ammunitionen paa Maskinen skulde eksplodere. Saa kom atter Tyskerne kørende i en Tank. De kørte over 3-4 Vejtræer og en Motorcykle samt Kanonens, som de masede fuldstændigt. Vi forsøgte atter at komme ned til 311 for at hjælpe ham, men nu kom Tyskerne Slag i Slag, saa det var umuligt at komme derned, fordi de skød. Da vi havde ligget der i ca. 20 Min., saa vi to tyske Ambulancesoldater staa nede ved ham. De tog ham med i den tyske Ambulance. Derned var han reddet.«

saa godt ved Hokkerup, Lundtoftbjerg og Bredevad. Over for Kampvognene ved Bjergskov forslog 20 mm Projektilerne ikke, de prellede af som Ærter mod Vognenes Panserplader, og naar det lykkedes at standse en af disse store Vogne, skyldtes det, at Kanonskytten fik Held til at beskadige Vognens Larvebaandstræk. Vejspærringen af en væltet Lastbil, Tipvogne m. m. blev fejlet bort af den forreste Kampvogn, lige saa let som man med Haanden kan feje et Glas ned af et Bord.

Men det var ikke hele Kampen, der var stoppet op. Den fortsattes nemlig videre langs Hovedvej Nr. 10 mod Aabenraa. Cyklistdelingen, der fra Bjergskovs Nordkant skulde gaa til Sdr. Hostrup, blev undervejs angrebet af lavtgaaende Flyvere, og under denne Kamp faldt menig Nr. 410, *Nielsen*, og Korporal *H. Mathiesen*, menig

406, *Hindsgaul*, og 412, *Vestergaard*, saaredes. De saarede bragtes til Aabenraa Amtssygehus.

Senere naaede Delingen Sydkanten af Stubbæk Skov, hvortil ogsaa Bataillonsstaben under Oberstløjtnant Hintz var naaet. Her fik den Ordre til at blive en halv Time og dirigere egne Styrker til Sydkanten af Aabenraa. 20 Minutter efter kom den i stærk automatisk Ild fra Terrænet om Hostrup Skov og besvarede Ilden, men da Skydningen blev stærkere, trak den sig endeligt tilbage til *Aabenraa*.

Da Tyskerne, der fulgte efter Cyklistdelingen, i Udkanten af Byen, løb paa to Afværgekanoner, kom det til en kraftig Skydning. Der kom ca. 15 Køretøjer med svære Kampvogne i Spidsen mod Kanonerne. Ilden blev aabnet mod den forreste Vogn. Skuddet gik for højt, men ramte tilsyneladende en Tempovogn længere nede i Kolonnen, for Vognen begyndte at slingre og havnede til sidst paa Fortovet. Fjenden gav derpaa kraftig Ild med Maskinkanonen, men skød for kort, og Afværgedelingen fik en Træffer i Taarnet paa den forreste Kampvogn, hvis Kanon blev bragt til Tavshed. Det næste Skud ramte Motoren. Inden Kampen blev afbrudt ved 6,45-Tiden, lykkedes det at faa en Fuldræffer i en tysk Motorcykle med Sidevogn. Nu gav Oberstløjtnant Claussen Ordre til at rykke tilbage, og under Maskingeværidild gik man tilbage gennem Aabenraa. Tilbagetrækningen skete til Lyngtofte Kro (Knivsbjerg). Resterne af Oberstløjtnantens Styrke var kun 1 Cyklistdeling og 1 Afværgedeling, og de søgte videre mod Haderslev. En Ordre til 1. og 3. Komp. om fortsat Tilbagegang naaede ikke igennem. I Sydkanten af Haderslev gik man igennem 3. Batl.s Stilling, og i Nordkanten af Byen lagde Afværgedelingen sig paa ny i Stilling. Cyklistdelingen gik derimod i Stilling lidt Nord for Byen. Søgaard-Styrken kom dog ikke mere i Kamp, idet mange civile Mennesker og Biler forhindrede, at Afværgeilden kunde faa Ram paa nogle tyske Kampvogne, der kort efter viste sig paa Vejen til Kasernepladsen.

I Sydkanten af Byen kæmpede Haderslev-Styrken nu sin Kamp, og da Larmen fra den efterhaanden døde hen, troede Oberstløjtnant Claussen, at 2. Regiments Styrker var nedkæmpet. Tilmed kunde han heller ikke faa Forbindelse med Regimentet, og han fortsatte derfor over Kolding mod Vejle. Syd for Kolding erfarede der dog om Fjendtlighedernes Indstilling. Den 10. April var Bataillonet atter samlet paa Søgaard.

XVII

Haderslev-Garnisonen talte ca. 330 Mand. Det var følgende Styrker:

3. Batl., Oberstløjtnant *H. Elmgren*, Rekrutstyrke bestaaende af Stab og 4. Komp., Kaptajn *O. P. Olsen*, 2 Rekylgæværdelinger og 1 Trefodsafdeling. 5. Komp., Kaptajn *P. E. C. Bosse*, 1 Maskingeværdeling og 2 Mortérdelinger.

2. Regiments Kanonkomp., Kaptajn *E. E. Nielsen*, Rekrut- og Beredskabsstyrke med 1 Fodfolkskanondeling og 1 Maskinkanondeling.

8. Artilleriafdeling 1. Bateria, Kaptajn *K. N. Petersen*, Rekrutstyrke: 4 Stk. 75 mm Kanoner.

Efter Alarmering var Styrkerne parate Kl. 5,15.

Da de Meldinger, der indtil da var indløbet, gik ud paa, at 4. Batl. og 2. Fodfolkspionerbatl.s Afværgekomp. under Kamp var under Tilbagegang mod Aabenraa,

Hvor Kornet Vesterby kæmpede og faldt for Danmark. Om Kampen fortæller Oberst A. Hartz : »Kanonen, der førtes af Kornet Vesterby, betjentes af 4 Mand. Den stod i Stilling paa Gadehjørnet ved det gamle Hospital i Haderslev, Føreren og Mandskabet havde kun Kanonens Skjold som et ringe Værn imod Fjendens Ild. Herpaa tænkte de imidlertid ikke, Ilden blev aabnet og Skytten gjorde de 3 forreste Kampvogne ukampdygtige. De 37mm's Granater havde gennemboret Panseret og var sprunget inde i Vognen, der blev staaende paa Stedet og i nogle Øjeblikke blokerede Gaden for næste Bølge. Nu kom tyske Motorskytter frem og aabnede Ilden. Kornet Vesterby faldt, dræbt af en Kugle gennem Hovedet, Skytten blev dødelig saaret af en Kugle i Underlivet og gled ned fra Skudsædet, den næste Mand afløste ham og fortsatte Skydningen, indtil han, ramt af 4 Maskingeværkugler, og 2 Granatsplinter maatte afløses af den 4. og sidste. Nu var imidlertid de 3 næste Kampvogne kommet frem, og samtidig blev den sidste Skytte gjort ukampdygtig, saaret af 4 Kugler. Han naaede lige at gøre sig fri af Kanon og Lavet, da den nærmeste Kampvogn rullede frem over Lavetten og gjorde Kanonen til Vrag.«

beordrede Regimentets Chef, Oberst A. C. J. A. Hartz, 3. Batl. og 2. Regiments Kanonkomp., sidstnævnte underlagt 3. Batl., i *Stilling i Haderslev Sydkant* med Spærringer paa Broerne over Kanalen i Haderslevs sydlige Del. Desuden blev der givet Ordre til Besættelse af Damhalvøen og Spærring og Forsvar i Vestudkanten af Haderslev paa Ribe Landevej. Batteriet tog Stilling paa Eksercerpladsen ved Vesterskov med Hovedskudretning mod Syd. Kasernevagten forstærkedes til 1 Deling af 3. Batl., og Oberstløjtnant *Hansgaard* fik Kommandoen over denne med Ordre til at rekvirere Lastvogne til Køkken-, Ammunitions- og Bagagetransport. Vognene mødte hurtigt, blev læsset og kørte derefter i Beredskab i Vesterskov.

Kl. 5,45 var Styrkerne paa Plads. Bag Spærringerne i Byens Sydkant stod Fodfolkskanoner, Maskinkanoner og Trefodsgrupper. En Fodfolkskanon under Kornet *F. Vesterby* var fremskudt foran Spærringen over Hovedvejen. Damhalvøen var besat af Mortér-, Kanon- og Maskingeværgrupper, ved Havnen var der Posteringer, og endelig var Ribe Landevej, omtrent ved Bispegaarden, spærret og forsvaret af 1 Fodfolkskanon. Fra Kasernen var udstillet Poster til Observation og Forsvar af Vejene omkring denne.

Kl. 6.30 modtog Regimentet Ordre fra Divisionen om at gaa tilbage Nord for Vejleaa for at underlægges 7. Regiment. Samtidig indløb Melding om tyske Styrkers Fremrykning fra Middelfart mod Snoghøj og Meldinger fra 4. Batl. om tysk Fremrykning dels mod Aabenraa, dels over Øster Højst paa Vejen Tønder—Haderslev. Kl. 6,45 kørte Obersten frem til 3. Batl.s Kommandostation ved Slotsvandmøllen ved Kanalen i Haderslevs Sydkant. Her fik han gennem Artilleriets Forbindelsesofficer Melding om, at Batteriet ikke kunde faa Observation paa det nærmere Terræn Syd for Kanalen. Da Regimentet ikke vilde udsætte den sydlige Bydel for Artilleribeskydning, beordredes Batteriet til først at aabne Ilden, naar Haderslev-Styrkens Tilbagegang mod Nord skulde dækkes. 3. Batl., der forud var orienteret om Maal for Tilbagegangen, havde gennem Statsbanerne faaet formæret en hel Transportkolonne af Lastvogne paa Simmerstedvej.

Efter de indløbne Meldinger at dømme mente Regimentet, at Haderslev-Styrken kun havde ringe Udsigt til at naa tilbage til Vejle. Den tyske Snoghøj-Styrke og den tyske Fremrykning over Øster Højst vilde antagelig umuliggøre Retræten. Hertil kom, at Regimentet havde Ordre til at tage Resterne af Søgaard-Styrken med tilbage, og det besluttede af disse Grunde at tage Kampen i Haderslev, hvor der fandtes Betingelser for et Forsvar. Blev en Tilbagegang mulig, maatte den gaa over Simmerstedvejen, eventuelt over Grindsted.

Nu sendte Regimentet Sergent *G. J. Jensen* paa Motorcykel mod Aabenraa. Han stødte paa Dele af Søgaard-Styrken og meldte disse, at Haderslev-Styrken havde besat Haderslevs Sydkant Nord for Kanalen, og Situationsmelding om Søgaard-Styrken blev bragt tilbage til Regimentet. Under Udførelsen af sit Hverv blev Sergenten beskudt af tyske Flyvere, men han løste sin Opgave.

Obersten kørte derpaa til Politistationen og fik gennem Politimesteren Politiets Hjælp til Gennemførelsen af Mobiliseringen i og ved Haderslev; det drejede sig navnlig om Indkaldelsen af værnepligtige, der var hjemsendt i Uniform. Indkaldelsen blev hurtigt iværksat ved Hjælp af Højttalervogne, og der mødte ca. 100 Mand, af hvilke dog kun ca. 20 naaede at blive udrustet.

Kl. 7,35 ankom saa Resterne af Søgaard-Styrken med Train til Spærringen i Sydkanten af Haderslev. Den meldte, at de forreste tyske Panservogne fulgte umiddelbart efter.

Fra ca. 7,30 blev den tyske Flyvervirksomhed mere intensiv; Stillingerne blev overfløjet i lav Højde, og Flyverne nedkastede Propagandaskrifter, der opfordrede til at ophøre med Modstanden; men Regimentet gav Ordre til at aabne Ilden mod Fjenden. Kl. 7,50 fik de forreste tyske Styrker Kampføling med den fremskudte Fodfolkskanon. En kort, men heftig Kamp fulgte, hvorunder den tapre Kornet *Vesterby*

Under Fremrykningen mod Kasernen i Haderslev tog denne Kampvogn Stade, omtrent hvor Jernbanelinien krydser Nørregade. Bag Vognen gik Mandskabet i Dækning og bestrøg Gaden mod Gammelting og Kasernen med Maskingeværild.

med sin brave Kanonbesætning ødelagde en tysk Kampvogn. Den vældige Overmagt af Kampvogne og Fodfolk nedkæmpede dog paa faa Minutter hele Kanonbesætningen. Endnu en Gang blev Tyskerne standset ca. 100 Meter Syd for Tipvognsspærringen, beskydt af 2 Stk. 20 mm Kanoner bag Spærringen samt af Rekylgeværgrupper paa Fløjene og Maskingeværer i Slotsvandmøllens søndre Luger.

Kl. 8.00 modtog Regimentet imidlertid Divisionens Ordre om ikke at gøre Modstand. Ordren kom fra Kasernen og blev overbragt af Regimentskriveren, Stabsofficiant *G. B. Hansen*, som paa en Motorcykel naaede ind til Regimentets Kommandostation mellem to Byger fra de tyske Maskinkanoner. Regimentet viste Parlamentærflag, og snart blev Skydningen standset fra begge Sider. Obersten kørte ned langs den sammenpakkede Panser- og Motorvognskolonne, hvor Artilleriet vilde have haft betydelig Virkning, til Forhandling med den tyske Divisionsgeneral. Her gav Obersten Oplysning om, at Modstanden efter Ordre blev opgivet, og Divisionsgeneralen samtykkede i, at Vaabnene kunde beholdes, naar kun Ammunitionen blev afleveret. Den tyske Kolonnes Tête havde imidlertid ikke afventet Forhandlingernes TilendebRINGelse, men havde ryddet Tipvognsspærringen og var kørt frem mod Kasernen. Her blev de en kort Tid standset af Kasernevagtens Grupper, af hvilke Gruppen ved Gammel Ting gjorde en Kampvogn ukøredygtig ved at bortskyde Pladerne paa Hjulenes Larvebaand. Gruppen paa Louisevej hindrede de tyske Kampvognes Forsøg paa at benytte denne, men det lykkedes en tysk Kampvogn at køre op ad Christiansfeld-

vejen, saa den kunde skyde ind i Flanken paa Besættelsen. I dette Øjeblik standsedes Fægtningen, under hvilken Korporal *H. E. P. Nielsen*, der ved den sydlige Indgang til Kasernen skulde dirigere mødende Lastvogne paa Plads, en Tid lang som eneste Mand uforfærdet forsvarede denne Indgang.

Batteriet var efter Alarmeringen gaaet i Flyverskjul Nord for Kasernen i og om Eksercerpladsen, medens Batterichefen kørte til Sønderbro. Det var imidlertid ikke muligt at komme i Stilling Syd for Byen, hvorfor Batteriet tog Stade paa Eksercerpladsen med Observation i Sydkanten af denne og sendte en Forbindelsesofficer til Sønderbro. Paa Grund af Dis kunde Batteriet intet se, og mens der ventedes paa nærmere Ordre, benyttedes Tiden til Rekognoscering for Tilbagegang, idet man havde Ordre til at støtte Fodfolkets Retræte mod Nord.

Imidlertid hørte Batteriet Skydningen fra Sønderbro, netop som Forbindelsesofficeren kom tilbage og meldte, at der efter Oberstens Ordre ikke maatte skydes. Han oplyste desuden, at han havde set en Kampvogn paa Gammel Ting, hvorfor Batterichefen mente, at Fodfolksstyrken var omgaaet, og at det nu gjaldt om at naa til Stillingen bag Vejleaa, inden Vejene spærredes. Batteriet prodsede paa og kørte til Gammel Højen, hvor det indgik i Afdelingen og fik at vide, at der ikke maatte ydes Modstand.

Kampen ved Haderslev kostede foruden Kornet *Vesterby*, menig Nr. 108, *Hansen*, menig Nr. 305, *Hansen*, og menig Nr. 780, *Schmidt*, Livet. Korporal *E. Krogh*, menig Nr. 308, *Bonde*, menig Nr. 310. *Christensen*, menig Nr. 311, *Hansen*, og menig Nr. 391, *Berthelsen*, saaredes.

XVIII

Vi kommer saa til 14. Artilleriafdeling, *Luftværnsafdelingen*, der bestod af Stab og tre Grupper (Batterier), fordelt i *Rødekro*, *Løgumkloster* og *Esbjerg*. Hver Gruppe havde 3 Stk. 75 mm Luftværnskanoner (Rødekro-Gruppen dog kun 2), 3 Stk. 20 mm Maskinkanoner og 1 Lyskaster. Afdelingens Chef var Oberstløjtnant *L. T. Kongstorp*, og han havde ifølge Bestemmelse fra Jydske Division af 9. Januar Ordre til, at Batterierne i Rødekro og Løgumkloster, saa snart Fjendtligheder var udbrudt, skulde gaa mod Nord til henholdsvis Haderslev og Ribe.

Allerede den 8. April fik Afdelingen Ordre til straks at rekognoscere nye Stillinger for Batterierne til Luftbeskyttelse af Mobiliseringsstederne 1) tæt Nord for Haderslev, 2) tæt Nord for Kolding og 3) dækkende Lillebæltsbroen og Fredericia, idet der ikke længere skulde tages Hensyn til Neutralitetsopgaver. Batterierne maatte dog først flyttes efter nærmere Ordre, eller hvis de blev angrebet.

Umiddelbart efter at Rødekro-Gruppen den 9. April meldte om tyske Overflyvninger, befalede Stillingsskiftning. Esbjerg-Gruppen skulde gaa til Erritsø, Løgumkloster-Gruppen til Kolding og den sidste Gruppe til Haderslev. Men allerede før Kl. 6,40 blev Løgumkloster-Gruppen omringet af tyske Panservogne. Forinden

Da Kampene var endt den 9. April, begravede Tyskerne en falden Gefreiter paa Bylderup Kirkegaard. Det blev den eneste tyske Soldatergrav i Nordslesvig — Befolkningen skulde velsagtens bildes ind, at Tyskerne den Morgen kun havde mistet een eneste Mand! De øvrige faldne førtes sydpaa, og deres Tal blev aldrig opgivet.

havde den dog to Gange aabnet Ild mod tyske Maskiner, hvoraf en blev truffet. Den maatte gaa ned ved Skærbæk, idet Føreren og to andre af den syv Mand store Besætning blev dræbt.

Løvrigt fik Afdelingen, da den kom i Forbindelse med Divisionen, Ordre til at gaa Nord for Vejle, men det var altsaa kun de to Grupper, der kom af Sted, og i Vejen hørte de ved Titiden om Fjendtlighedernes Ophør. Ogsaa Esbjerg-Gruppen havde naaet at beskyde tyske Flyvere før Afmarchen. Første Gang der aabnedes Ild, var det mod 4 Maskiner over Esbjerg, og man bemærkede fra Batteriet, at en Ildsøjle slog ud fra en af dem. Maskinen forsvandt under meget uregelmæssig Flyvning i Disen. Fra Esbjerg meldtes senere, at en tysk Maskine med knækket Hale var faldet ned i Ho Bugt. Anden Gang aabnede Batteriet Ild med sine Maskinkanoner, fordi det blev angrebet af 12 tyske Flyvere under Paaprodsningen. Tyskerne forsøgte skiftevis Styrt mod Batteriet og affyrede Maskingeværssalver, der dog ikke traf. Ogsaa under denne sidste Skydning synes Batteriet at have haft Træfning, idet en tysk Jager trak sig ud af Kampen og forsvandt med stærkt vaklende Kurs.

XIX

De i Nørrejylland og paa Fyn stationerede Styrker kom ikke i Kamp. Overalt blev Afdelingerne i de tidlige Morgentimer alarmeret — overalt stod man rede til at sætte alt ind; men før det kunde ske, kom Regeringens Ordre om Modstandens

Ophør. Loyalt som man vilde have kæmpet, maatte man nu loyalt undlade Kamp.

Disse Styrker var fordelt paa følgende Maade:

7. *Regiment* havde Regimentsstab, 2. Batl.s Stab og 3 Rekrutkompagnier samt 10. Batl.s Stab og Korporalskole i Fredericia, Kanonkomp., Stabskomp. og 12. Batl.s Stab og Kompagnier — alt gammelt Mandskab — i Kantonnement i Egnen Gaarslev—Børkop.

Fra den 9. April Kl. 5,30 blev desuden følgende Styrker underlagt 7. Regiments Chef, Oberst *H. O. Hansen*: 2. Regiments Stabskomp., 13. Batl.s Stab og Kompagnier samt 8. Artilleriafdeling — alt gammelt Mandskab. Disse Afdelinger laa i Kantonnement i Skjærup—Højen.

3. *Regiment* havde Stab, Kanonkomp. samt 6. Batl.s Rekrutstyrker i Viborg. Beredskabsstyrken, 9. Batl.s Stab og Kompagnier, laa i Vendsyssel omkring Brønderslev—Elling.

Jydske Dragonregiment havde Stab og 1. og 2. Rytterskadron, dels Rekrutter, dels gammelt Mandskab i Randers, 2. Cyklisteskadron og 1 motoriseret Eskadron, dels Rekrutter, dels gammelt Mandskab i Aarhus.

3. *Feltartilleriregiment* havde Regimentsstab samt 3., 7. og 9. Artilleriafdelings Stabe og disses Afdelinger samt 14. Afdelings Rekrutter i Aarhus. Feltartilleriregimentets Regimentstrop, 3., 7. og 9. Afdelings Batterier med gammelt Mandskab, laa i Kantonnement i Hjortshøj, Framlev og Borum.

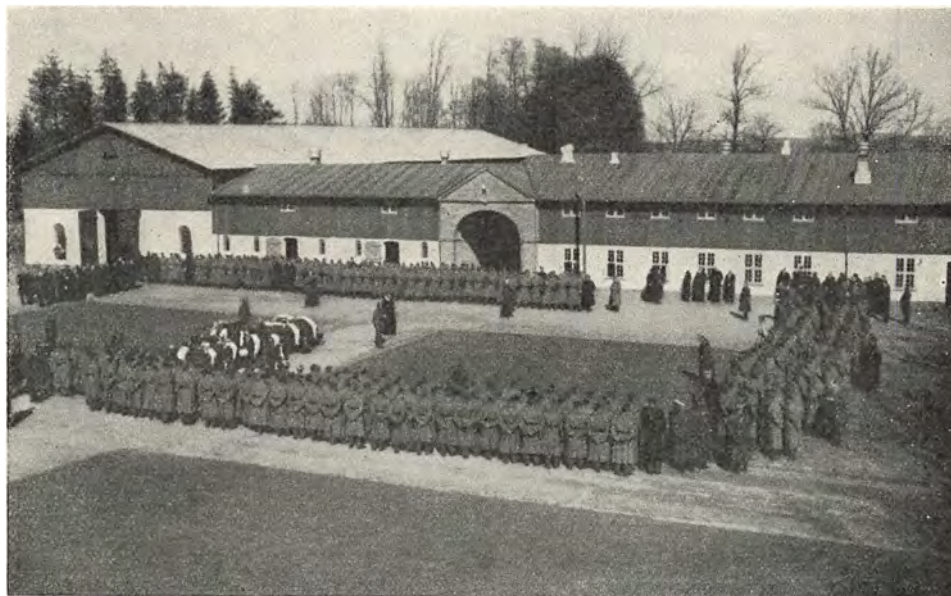
Ingeniørregimentets jydske Styrker laa med 2. Pionerbatl.s Stab og 5. Ingeniørkomp., gammelt Mandskab, i Kolding. Jydske Divisions Telegrafkomp., gammelt Mandskab, omkring Skals.

6. *Regiment*: Af Regimentets egen Styrke var kun Staben i Odense. Den tjenstgørende Mandkabsstyrke laa paa og ved Søgaard. I Odense var henlagt følgende Rekrutstyrker: 1. Fodfolksbatl.s Stab og 2 Afværgekompanier samt 2 Kompagnier af 2. Batl.

Til 7. Regiment indgik Kl. 5,30 Ordre fra Jydske Division om, at Regimentschefen Oberst *H. O. Hansen* med de i og ved Fredericia værende Styrker samt med dem der laa i Kantonnement Syd for Vejle, skulde gaa mod Nord til Vejleaa-Linien, der skulde holdes. Styrkerne sattes i March. Forinden havde Regimentschefen dog sendt et Kompagni af 2. Batl. til Fredericia Havn for at holde denne. Under March til Havnen fik dette Kompagni Oplysning om, at en mindre tysk Styrke søgte ind mod Byen ad Strandvejen, hvorfor det meste af Kompagniet rykkede derud og spærrede Vejen. Kl. 6,30 kom en tysk Trop paa 20 Mand marcherende mod Byen. Den danske Styrke afgav Varselsskud, hvorpaa Tyskerne gik i Dækning. Styrkerne blev liggende, indtil Politimesteren i Middelfart ved Syvtiden indfandt sig og meddelte den danske Kompagnichef, at der ikke maatte gøres Modstand. Samme Ordre indløb lidt senere fra Divisionen, og de mod Vejleaa-Stillingen marcherende Styrker blev underrettet og gik i Kvarter.

Styrkerne af 3. Regiment og Jydske Dragonregiment stod klar til Togtransport, da Regeringsordren kom.

Styrken fra Odense blev alarmeret af Oversergent *Gedde* fra 1. Fodfolkspionerbatl., der efter Orlov ankom med Færgen til Nyborg Kl. 4,25. Det lykkedes

Efter Kampen fandt en Mindehøjtidelighed Sted paa Søgaard Kaserne. Paa den store Gaardsplads stod de faldnes Kister, medens Garnisonen var opstillet som en Æresvagt for de dræbte Kammerater. Et tungt Offer var bragt — uforholdsmæssigt tungt, fordi alle havde maattet kæmpe under Følelsen af vor totale Uforberedthed.

Oversergenten at undgaa de landsatte tyske Tropper og at telefonere til Kasernevagten fra en Butik i Nyborg. Motoriserede Patrouiller af 1. Fodfolkspionerbatl. var fremsendt mod Nyborg og Middelfart, og Resten af Styrken var klar til Afgang i 22 Lastvogne, da Kampen indstilledes.

XX

I mange af de Indberetninger fra Regimentet og Afdelinger, der har dannet Grundlag for den af Generalkommandoen udarbejdede samlede Oversigt over Begivenhederne den 9. April, er der ud over Beretningen om selve det, der skete, fremsat Udtalelser, der fortæller om *den Aand, som herskede i Hæren*. Der er god Grund til at citere en Række Uddrag af disse Rapporter, fordi de klart viser, hvor rede til at ofre sig for Fædrelandet baade Befalingsmændene og det unge værnepligtige Mandskab var, skønt Hæren gennem lange Tider havde savnet fornøden Støtte hos de politiske Partier, der sad inde med Magten, og nu uforberedt og urimeligt talsvag blev stillet over for en Opgave, som kun havde været løselig, hvis Regeringen og Rigsdagen i Tide havde bevilget de nødvendige Midler til Landets Forsvar.

Sjællandske Divisions Stab

fastslaar, at Divisionen loyalt fulgte Regeringens Beslutning om Kampens Ophør. »At dette skete med tungt Hjerte og med en nagende Følelse af Skam og dyb Bitterhed over at maatte

give op uden Kamp, behøver Divisionen næppe at anføre. Men Divisionen ønsker at slaa fast, at alle ved Divisionen, baade Befalingsmænd og menige, har givet fuldgyltige Udtryk for, at de var rede til at optage den ulige Kamp med Livet som Indsats.« I en senere Skrivelse hedder det: »Der var overalt kun eet Ønske — uden Hensyn til Resultatet at faa Lov til at udføre den soldatermæssige Pligt at kæmpe til sidste Mand for Konge og Fædreland, og det var med den største Forbitrelse, Harme og Skamfølelse, at saavel Befalingsmænd som menige adlød Regeringens Ordre om ikke at yde Modstand. Det er Divisionens Indtryk, at alle havde en Følelse af at være blevet forraadt og svigtet af Landets Regering.«

Chefen for 2. Feltartilleriregiment:

»Det er umuligt at beskrive den Sorg og Harme, som greb alle, da vi fik Ordren til ikke at kæmpe.«

Chefen for Fodfolkets Kornet- og Løjtnantsskole:

»At alle Skolens Befalingsmænd og menige — ogsaa af Hjelptropperne — var fortvivlede og forbitrede over de indtrufne Begivenheder, fik jeg, baade den 9. April og de følgende Dage, et dybt Indtryk af.«

Chefen for 2. Fodfolkspionerbataillon:

»Bataillonens skal sluttelig fremhæve, at de danske Soldater løste de dem stillede Opgaver med beundringsværdig Iver, Ro og Uforfærdethed samt med den største Pligttroskab — og dette, skønt hver Mand maatte være vidende om Situationens Haabløshed som Følge af den ringe Styrke, Hæren havde under Vaaben, og den totale Mangel paa Forsvarsanlæg.«

Chefen for 5. Regiment:

»Jeg anser det for min Pligt at tilføje, at saavel Regimentets egne Afdelinger som de øvrige i »Faksegruppen«, med hvem jeg har været i Forbindelse, var mere end rede til at sætte alt ind for at drive Fjenden tilbage. Jeg har fra den ene Underafdelingschef efter den anden — og fra menige, som jeg har talt med, — faaet Udtalelser om den Harme og Bitterhed, hvormed Mandskabet modtog Meddelelsen om Regeringens Bestemmelse om, at der ikke maatte kæmpes. og jeg finder Anledning til at fremhæve den Loyalitet, hvormed Befalingsmændene, hvis Følelse var ikke mindre bitter end Mandskabets, har forklaret Nødvendigheden af for enhver at lyde og i Loyalitet gennemføre den ansvarlige Regerings Bestemmelse.«

Chefen for 2. Regiment:

»Regimentet skal sluttelig fremhæve den Pligttroskab og gode Soldateraand, det Kampmod og den Offervilje, alle, saavel Befalingsmænd som Mandskab, udviste under Kampen ved Haderslev den 9. April 1940.«

Garnisonskommandanten i Sønderborg:

»Der var menige af Hjelpe- og Garnisnstropperne, som den 9. April Morgen anmodede om at faa et Gevær og om at rykke ud sammen med de andre. Da Ordren, at der ikke maatte ydes Modstand, kom, følte dette af Befalingsmænd og Mandskab nærmest deprimerende og beskæmmende, og der lød fra de værnepligtige adskillige kraftige Udbrud om »politisk Humbug«, »Hvad var der saa ment i Rigsdagen med deres Beslutning om Forsvar?« o. lign.«

Chefen for 12. Bataillon:

»Aanden i Bataillonens var særdeles god. Saavel Befalingsmænd som Mandskab var kun opfyldt af den ene Tanke: at kæmpe og herunder gøre alt for at hindre den fremmede Fremtrængen.

Hvor Kampen stod ved Bredevad den 9. April, og hvor Skytte 731, Andersen og Gruffefører 724, Søgaard faldt, anlagde Befolkningen og de faldnes Soldaterkammerater en smuk Mindelund, som siden da har været besøgt af talrige Landsmænd. »Jert Offer var ikke forgæves«, staar der paa den midterste Sten. Efterslægten vil takke dem og alle andre, som gav deres Liv for vor Frihed.

Bataillonon var fra første Færd indstillet og besluttet paa Kamp, og der sporedes ingen Vaklen i Rækkerne.«

Endnu skal anføres Dagsbefalingen fra Chefen for Generalkommandoen, General-løjtnant *Prior*, den 12. April:

»Til Befalingsmænd og Mandskab ved Hærens Afdelinger m. fl.!

Jeg udtaler herved over for Hærens Afdelinger min dybeste Tak og uforbeholdne Anerkendelse for Deres Holdning og hele Forhold under de sidste Dages Begivenheder.

Jeg ønsker at fremhæve, at ingen inden for Hærens Rækker har svigtet sin Pligt mod Konge og Fædreland. Enhver Befaling er efterkommet, i flere Tilfælde med Livet som Indsats.

Jeg føler mig overbevist om, at enhver dansk Mand og Kvinde vil forstaa at vurdere den Loyalitet, hvormed I paa Regeringens Bud under vanskelige Forhold har ydet Modstand og derefter indstillet Kampen, da dette blev krævet.

I kan alle som een med oprejst Pande se enhver i Øjnene i Bevidstheden om at have gjort jeres Pligt.

De Ofre i Blod, der er ydet, har ikke været forgæves. De har vist for alle, at den enkelte var rede til at ofre alt for sit Land, og at Afdelingerne har gjort deres Pligt som gode danske Afdelinger.

I Mindet om disse danske Soldater, hvem det blev forundt at ofre Livet for Konge og Folk, vil vi sætte vor Lid til en lysere Fremtid.

W. W. Prior.«

I Sammenligning med alt det, der er sket uden om os, er det, som hændte herhjemme den 9. April, mindre end en Draabe i Havet. Beretningen gør ikke og kan ikke gøre Fordring paa at minde om en Glimredag, kun om et trofast Hjertelag hos

de unge, der i den mest haabløse Situation, nogen Soldat nogen Sinde har kæmpet under, uforfærdet og følgende deres Førere som gode Soldater traadte an for at gøre deres Pligt. Man havde forment dem saa at sige enhver Chance i den ulige Kamp, de stod over for — end ikke et Hul at dø i maatte de grave — men desuagtet opfyldte de med Døden for Øje Soldatens Bud om at gaa, naar der bliver sagt »Gaa«, om at staa, naar der bliver sagt »Staa« og om at slaa, naar der bliver sagt »Slaa«. Derfor er den Ære, de gjorde deres Afdeling, deres Hær og deres Folk ikke mindre end den, der bringer Sejrvindinger i sit Følge.

Ved deres Færd hin 9. April forkyndte de for alle, der vil høre og se, at det ikke var den danske Soldat, der svigtede — det var andre. Mange tænkte den Dag: »De faldne har det ikke værst.« Om dem tør vi bruge de Ord, som Rossing skrev over de i 1864 faldne:

»Grød ej for os, thi vi har været tro;
Guds Kys har lukket vore Vunder røde.
Men brister under Folket Haabets Bro,
Og synker Dannebrog for Ørnens Klo,
Da græde for de Levende — de Døde.«

De tyske Transportdampere paa Vej mod Norge i Dagene før den 9. April 1940.

FLAADEN DEN 9. APRIL

Af Kommandør C. WESTERMANN

Begivenhederne den 9. April 1940 fremkaldte utvivlsomt i store Kredse af den danske Befolkning en stærk Kritik af Søværnets Optræden. Med Rette hævdede man, at dette ikke i tilstrækkelig Grad havde været beredt, og at det ikke optraadte med fornøden Styrke, da Begivenhederne tog Fart — en Kritik, der ramte Værnets Personel som Helhed og fremkaldte megen Bitterhed, fordi man mente, at Kritikken havde en forkert Adresse. Det maa derfor være i alle gode Kræfters Interesse at faa belyst Søværnets Forhold omkring den 9. April 1940, saaledes at man paa et retfærdigt og objektivt Grundlag kan placere Ansvar og Skyld for de Fejl og de Forsømselser, der uomtvisteligt blev begaaet.

I ethvert militært System maa det være saaledes, at *den øverstkommanderende* paa Grundlag af de Instruktioner og Oplysninger, han modtager fra Regeringen, udsteder sine Ordre og Direktiver for det underordnede Personel. I det efterfølgende skal der af denne Grund i Korthed redegøres for det Kendskab, Chefen for Søværnskommandoen, Viceadmiral *Rechnitzer*, havde til Situationen og for hver Flaadeafdeling for sig angives, i hvilken Grad Søværnskommandoens Viden under Begivenhederne gav sig Udtryk i Ordre eller Meddelelser til de paagældende.

Ved *Folketingets Beslutning af 9. Januar 1940* (se Side 94) blev det paa en klar Maade fastlagt, hvortil og hvornaar Værnene skulde anvendes, og da Beslutningen i Folketinget gennemførtes eenstemmigt, maatte den ikke alene blive vejledende, men bindende for Regeringens og de militære Værnechefers Dispositioner og Ordre.

Vedrørende eventuelle tyske Angrebsplaner imod Danmark forelaa der for Søværnskommandoen forskellige Indberetninger og Meddelelser fra den danske Marineattaché i Berlin, Kommandørkaptajn *F. Kjølser*:

I en Skrivelse den 8. Januar 1940 indberettede Marineattachéen, at han fra paalidelig Side kunde oplyse, at den militære Situation vilde forblive nogenlunde stabil indtil Foraaret, men derefter skulde det tidligere planlagte, men opgivne, Angreb paa Holland finde Sted, samtidig med at man ved Tryk paa Danmark vilde forsøge paa at faa vort Land til at tillade Oprettelsen af tyske Luftbaser i Nordjylland, nærmere betegnet Thy; dette skulde medføre, at Nordsøens nordlige Del, med Forbindelseslinierne til Norges nordlige Havne, i højere Grad kunde komme under tysk Kontrol. Hertil føjedes i en Indberetning af 13. Februar 1940 følgende Meddelelse:

»Under de Operationsplaner, der har været under Overvejelse i den tyske Oberkommando der Wehrmacht, og som omfatter de tidligere ogsaa af mig indberettede Okkupationsplaner af Holland og Belgien, er ligeledes indgaaet Overvejelser gaaende ud paa Betimeligheden af, dersom et saadant Fremstød lykkes, da ogsaa at indrette Støttepunkter for den tyske Flaade og Luftmagt i Danmark (Jyllands Vestkyst), samt paa den norske Vestkyst. Derimod skulde lignende Planer, i alt Fald ikke i første Række, omfatte Sverige, først og fremmest fordi dette Land ikke besidder Nordsøhavne, men ogsaa paa Grund af Sveriges bedre militære Beredskab.«

Imidlertid observeredes det herhjemme den 30. Marts, at den tyske Luftattaché i København med Ledsagere foretog en omfattende Fotografering paa Skagens yderste Klitrækker af Stranden fra Grenen og vestover.

Den 1. April ankom den danske Marineattaché til København med et Brev til Udenrigsministeren fra vor Gesandt i Berlin og med Ordre til nærmere at kommentere Brevets Indhold. Han afgav Referat til Viceadmiral Rechnitzer og oplyste herunder bl. a. om stærke Troppekoncentrationer tæt Syd for Grænsen og om Samling af Tropper og paafaldende meget Transportmateriel i Østersøhavnene, særlig i Stettin. Regeringen og Chefen for Søværnskommandoen antog imidlertid, at dette Materiel havde været samlet af Hensyn til en eventuel Indgriben, hvis Vestmagterne inden den finsk-russiske Fredsslutning 12. Marts skulde have sendt Hjælpetropper til Finland over Narvik, og mente derfor ikke at burde vise nogen Overraskelse eller Uro ved disse Meddelelser.

Torsdag den 4. April modtog Marineattachéen, som den 3. April var vendt tilbage til Berlin, fra to paalidelige Sider enslydende Meddelelser, der i store Træk indeholdt Planerne for den kommende tyske Aggression (se Side 99). De indhentede Oplysninger sendtes samme Dag med Kurér ad Luftvejen til København og overrakte Kl. 19 til Udenrigsminister P. Munch, som lod dem gaa videre til Statsminister Stauning. Begge Herrer søgte derefter straks Audiens hos H. M. Kongen paa Amalienborg, hvor de blev modtaget Kl. ca. 22,30. Først paa et Ministermøde den 5. April om Formiddagen blev Forsvarsministeren gjort bekendt med denne II-Indberetning, og han meddelte saa Indholdet til Chefen for Søværnskommandoen, som i øvrigt samme Dags Eftermiddag ved et Møde i Udenrigsministeriet fik Adgang til at se Indberetningen i dens Helhed. Desuden modtog Søværnskommandoen om Formiddagen gennem den svenske Legation i København Meddelelse fra den svenske Forsvarsstab om den tyske Koncentration af Tropper og Transportmateriel i Østersøhavnene, og Forsvarsstaben udtalte ganske aabenlyst den sikre Formodning, at det drejede sig om en mod Danmark rettet Aktion, der var under Forberedelse.

Viceadmiral Rechnitzer og den tyske Sendemand v. Renthe-Fink i fortrolig Samtale — et Billede, der afspejler den Tillidsfuldhed, som prægede Viceadmiralens Holdning i Aarene før Overfaldet, og som var hans eneste Undskyldning for den ansvarløse danske Marinepolitik, han gennem mange Aar gjorde sig til Talsmand for.

Den 5. April fik Søværnskommandoen en samme Dag skrevet Indberetning fra Marineattachéen i Berlin, hvori denne nærmere kommenterede Tysklands offensive Planer ud fra en militær Betragtning, samt meddelte yderligere Oplysninger til Gesandtens Indberetning af 4. April. I de supplerende Meddelelser anførtes, at nye Tropper var ankommet, klar til Indskibning i Stettin-Swinemünde, at der var oprettet Lynkursus i skandinaviske Sprog for Medlemmer af Politikorpset, samt flere andre foruroligende Omstændigheder (se Side 101).

Disse Alarmsignaler bevirkede dog ikke, at man traf Forberedelser til videre-gaaende Forsvarsforanstaltninger, idet baade Regeringen og Chefen for Søværnskommandoen, Viceadmiral Rechnitzer opfattede Tanken om et tysk Angreb paa Danmark som usandsynlig og mente, at den eventuelle tyske Aktion i Stedet maatte gælde Norge — eller muligvis Holland. Viceadmiralen har motiveret dette sit Standpunkt med følgende 6 Grunde: 1) Vi havde en Ikke-Angrebstraktat med Tyskland. — 2) Storamiral Raeder havde under Viceadmiralens Besøg i Berlin 1939 i Anledning af Rigskansler Hitlers 50-Aars Fødselsdag meddelt ham, at han af Føreren var bemyndiget til at udtale, at Tyskland ikke under nogen Omstændigheder havde til Hensigt at krænke Danmarks Neutralitet. — 3) Alle Meddelelser fra den tyske Legation i København og fra den tyske Storamiral — fremsat adskillige Gange efter Krigs-

udbruddet gennem den tyske Marineattaché i København, sidst den 12. Februar 1940 — var af en saa beroligende og forsikrende Art, at man maatte afvise Tanken om nogen øjeblikkelig direkte Fare for Danmark. Aftalerne om Fordelingen af Arbejdet med Hensyn til Minerydningsforanstaltningerne i Omraaderne omkring de danske og tyske Spærringer i Bælterne syntes ligeledes at vise, at der ikke var planlagt noget tysk Angreb mod Danmark. — 4) Sagligt set forekom det Viceadmiralen, at et neutralt Danmark maatte være i Tysklands Interesse. — 5) Det maatte anses for at være ganske irrationelt til en Aktion mod Danmark at anvende specielt fladbundet Skibsmateriel (Pramme o. l.), saaledes som det var nævnt i nogle af de modtagne Efterretninger om den tyske Koncentration af Tropper og Transportmateriel i Østersøhavnene. — 6) Endelig maatte det opfattes som et slaaende Bevis paa den tyske Marines velvilige Indstilling over for den danske Marine, at Marineministeriet den 5. April (altsaa samme Dag, som de foruroligende Indberetninger kom til Søværnskommandoens Kendskab) modtog skriftlig Meddelelse gennem den tyske Marineattaché i København om, at den tyske Overkommando ingen Indsigelse vilde rejse imod, at der fra Tyskland (søm ønsket fra Søværnets Side, da de fornødne Materialer ikke kunde fremskaffes fra Sverige) blev leveret Skibsbygningsmaterialer til en Række projekterede danske Nybygninger, nemlig til 2 Minefartøjer, 4 Torpedobaade, 1 Inspektionsskib, 1 Undervandsbaad, 3 Motortorpedobaade og 1 Fyrinspektionsskib.

Den 6. April Formiddag afholdtes derpaa hos Forsvarsministeren et Møde, hvori fra Hærens Side deltog Chefen for Generalkommandoen, Generalløjtnant *Prior*, Chefen for Generalstaben, Generalmajor *Ebbe Gørtz*, samt Direktøren i Krigsministeriet, Generalmajor *J. D. v. Stemann*, og fra Søværnets Side Chefen for Søværnskommandoen, Viceadmiral *H. Rechnitzer*, Chefen for Marinestaben, Kontreadmiral *Carl Hammerich*, samt Souschefen i Mariestaben Kommandørkaptajn *A. H. Vedel*.

Efter at Chefen for Generalkommandoen og Chefen for Generalstaben havde kommenteret Situationen, konkluderende i, at Helhedsbilledet ikke saa anderledes ud, end det havde gjort fra Midten af December, altsaa ikke mere akut, men heller ikke mindre farligt, oplyste Forsvarsministeren, at man i den danske Legation i Berlin i de sidste Dage var synlig nervøs for, at Troppe- og Skibssamlinger kunde være rettet imod Danmark. Han meddelte, at Regeringen vilde anmode fhv. Udenrigsminister *Scavenius* om at rejse til Tyskland for at søge Underretning om Situationen; men som Forholdene udviklede sig, blev denne Udsendelse ikke iværksat.

Under den videre Diskussion udtalte Chefen for Søværnskommandoen, at et Angreb paa Danmark maatte anses for formaalsløst og usandsynligt, fordi Tyskerne ikke vilde vinde ret meget i Flyvetid ved at raade over Flyvepladser i Danmark. Muligvis havde de Planer om Besættelse af Læsø. Ved en Blokade paa et Par Dage — eller blot ved Standsning af Indførslerne til Landet — kunde Tyskland tvinge Danmark til at give efter, saaledes at et Angreb med Tropper vilde være uden Motivering. Dette blev imidlertid imødegaaet af Chefen for Generalkommandoen, som endelig bl. a. foreslog, at man indkaldte Aargangene 1930—35 med 2 ad Gangen til en kort Øvelse, f. Eks. paa 14 Dage. Derefter kunde man se Situationens Udvikling an. Chefen for Generalstaben oplyste, at det vilde tage 6 Dage at gennemføre en fuldständig Mobilisering, medens der ikke kunde regnes med mindre end et Par Dage

til at formere fuld Sikringsstyrke, d. v. s. bringe Linieafdelingerne paa Krigsstyrke. Ministeren mente for sit Vedkommende — ligesom Chefen for Søværnskommandoen —, at en Indkaldelse kunde vække Uro, og at det gjaldt om ikke at iværksætte Foranstaltninger, der fra tysk Side kunde opfattes som provokerende, men han lovede at overveje Sagen.

Den 8. April Kl. 10,30 holdtes atter et Møde hos Forsvarsministeren med de samme Repræsentanter for Hær og Flaade, som foran er nævnt under Mødet den 6. April. Chefen for Marinestaben var dog ikke til Stede under hele Mødet, da han maatte forlade dette for at tage en Samtale med den tyske Marineattaché, som var blevet anmodet om at komme til Stede i Marineministeriet for at give Oplysning om Aarsagen til de omfattende Flaadetransporter nordpaa gennem de danske Bælter. Herpaa kunde den tyske Marineattaché kun svare, at han kendte mindre til disse Transporter end Søværnskommandoen, og at han var helt uvidende om deres Formaal. Medens Mødet fandt Sted hos Forsvarsministeren, blev de militære Chefer underrettet om en Meddelelse, der lige var indgaaet til Udenrigsministeriet fra en dansk Journalist i Berlin, gaende ud paa, at Aktion imod Danmark vilde ske i Løbet af faa Timer. Generalmajor Gørtz oplyste, at der forelaa Efterretning om, at en Motorkolonne paa 50-60 km's Længde bevægede sig fra Rendsburg til Flensborg, og man maatte betragte denne Meddelelse som sikker, hvorefter Generalløjtnant Prior stillede Forslag om, at følgende 3 Foranstaltninger straks skulde iværksættes: 1) Indkaldelse af fuld Sikringsstyrke, 2) Alarmberedskab etableres for samtlige Hærens Afdelinger og 3) Flyveropklaring foretages langs Landegrænsen. Endvidere henstillede Chefen for Generalkommandoen til Chefen for Søværnskommandoen, at Sikringsstyrken til Kystdefensionen snarest blev indkaldt, og Viceadmiralen var enig heri. Desuden ønskede denne yderligere Indkaldelse af Besætning til »Niels Juel«, da dette Skib ikke var under Kommando. Alle disse Forslag lovede Forsvarsministeren at forelægge i et Møde, som skulde holdes hos H. M. Kongen Kl. 11,00 samme Dag.

Mellem Kl. 11,30 og 12 vendte Forsvarsministeren tilbage til Ministeriet og meddelte, at det var blevet besluttet ikke at indkalde en Sikringsstyrke og ikke at foretage sig noget, der kunde udlægges som en Udæskning. Derimod maatte der indkaldes Besætning til »Niels Juel«, ligesom det af Chefen for Generalkommandoen ønskede Alarmberedskab for Hæren og Flyveropklaringen kunde iværksættes.

At Henstillingen om ikke at foretage sig noget, der kunde virke militært udæskende, *stammede fra den tyske Gesandt, og befordredes til den danske Regering af Udenrigsminister Munch*, giver et sandfærdigt og belysende, men ikke flatterende Billede af dansk Udenrigspolitik.

I Løbet af Dagen den 8. April indløb sikre Oplysninger om, at en større tysk Styrke var gaaet i Kvarter i Flensborg, og at man ventede 26 Militærtogs Ankomst til Flensborg i Løbet af Natten. Kl. 17 indfandt den tyske Gesandt *v. Renthe-Fink* sig igen i Udenrigsministeriet, hvor han erklærede, at han var klar over, noget forestod, men han var uvidende om, hvad det var, og han henstillede atter meget indtrængende, at der ikke foretoges nogen Indkaldelse eller Forflytning af Tropper, da saadanne Handlinger kunde virke provokerende.

Foranlediget ved de foruroligende Meddelelser indkaldte Statsminister *Stauning*

de fire store Partiers Gruppeformænd i Folketing og Landsting, samt nogle Mini-
stre, hvoriblandt Udenrigsministeren, Forsvarsministeren og Finansministeren til et
Møde Kl. 20 i Folketingets Ministerværelse. Her blev der givet Meddelelse om
Troppekongregationen ved vor Sydgrænse, samt om de store tyske Flaadebevægel-
ser i danske Farvande (se S. 109). For Søværnets Vedkommende meddelte Forsvars-
ministeren, at han lige havde modtaget Meddelelse fra Viceadmiral Rechnitzer om,
at *Flaaden var fuldt kampberedt*. Hvorledes en saa vildledende og urigtig Oplys-
ning kan være fremkommet, er ganske uforstaaeligt. Saaledes som Meddelelsen blev
givet, maatte den uvilkaarlig virke beroligende paa de politiske Partiers Repræsen-
tanter, medens det virkelige Forhold var det, at *Flaadens Enheder var placeret paa
en saadan Maade, at der ingen Muligheder var for at imødegaa en Landgang paa
Sjælland, og der var ingen Ordre givet om forøget Beredskab eller overhovedet
Meddelelse om unormale Forhold*. Den 9. April om Morgenen fandt Flaadens Per-
sonel i Neutralitetens Trædemølle, *uden Information, Varsel eller Beredskabsordre!*

II

Fra Søværnskommandoens Side var ikke givet nogen Meddelelse om den skær-
pede Situation, ej heller noget Varsel. Der forelaa tværtimod Ordre om, at alt
skulde gaa sin normale Gang og Landlov endog gives. Tildragelserne den 9. April
om Morgenen fandt derfor saavel Kystdefensionen som Kystflaaden ganske ufor-
beredte.

I Løbet af Natten var intet usædvanligt hændt inden for Københavns Redomraade,
og først Kl. 4 observeredes samtidig fra *Middelgrundsfort* og fra Lodsdamperen
»Lodsen«, som befandt sig i en aaben Vaage ca. $\frac{1}{2}$ Sømil Nord for Fortet, at to
Dampere, der førte Lanterner, nordfra kom styrende ind mod Københavns Havn.
Lodsdamperen søgte straks henimod Skibene for at give Lods om Bord; men da
det agterste Skib belyste Lodsdamperen med Projektør og med en Række Blink til-
kendegav, at det ikke ønskede Lods, samtidig med at det belyste sit eget Flag, der
fra Lodsdamperen kun kunde skelnes at være rødt, formodede man i »Lodsen«, at
det var danske Orlogsskibe, som ikke havde Pligt til at tage Lods gennem Mine-
spærringen ind til København. De to Dampere gik desuden med ret stærk Fart, og
»Lodsen« havde Vanskelighed med at forcere den tætpakkede Is, saa den opgav
Forsøget paa at nærme sig Damperne, der holdt ret ned i den tændte Fyrlinie, som
ledte gennem Minespærringen ind til Havnen.

Fra Middelgrundsfortet observerede man, at Damperne ikke tog Lods og ikke førte
Lodslanterne, og de blev derfor belyst med Projektør fra Fortet. Den forreste
af dem viste sig at være en stor Bugserbaad, den anden var tilsyneladende et uarme-
ret Orlogsfartøj af ukendt Nationalitet. Der saas ingen Folk paa Dækket.

Fortet højste internationalt Stopsignal, og dette belystes med Projektør; men Dam-
perne ænsede det ikke, og da Projektøren var rettet mod det agterste Skib, blev der
fra dette afgivet en Række korte Blink, hvorefter Fortet slukkede sin Projektør, og

Middelgrundsfortet opførtes 1890—95 paa en Vanddybde af ca. 7 m og for en Sum af ca. 9 Mill. Kr. — et paa det Tidspunkt anseeligt Beløb. Dets Bestykning bestaar af baade svært og let Artilleri foruden Projektører, Afstandsmaalere m. m.

der blev givet Ordre til at afgive et løst Varselsskud. I det samme Projektøren blev slukket, belyste den agterste Damper sit Flag. Man kunde nu fra Fortet se, at det var det tyske Orlogsflag. Kort efter slukkedes Lanterner og alt andet Lys i de to Skibe, der paa dette Tidspunkt befandt sig ca. 900 m fra Fortet, endnu Nord for Minespærringen. Det beordrede Varselsskud med en 75 mm A.L.K. faldt imidlertid ikke, fordi noget Konserveringsfedt i Kanonens Kammer havde forhindret, at Patronen kunde føres helt ind og Kilen lukkes. Kanonkommandøren havde flere Gange forgæves søgt at lukke Kanonen og var — paa Grund af mangelfuld Kendskab til Vaabnet og til Fortets Tjenestegang (han havde kun været paa Middelgrundsfortet i 4 Dage) — ikke faldet paa at anvende en anden af Fortets 75 mm Kanoner, der ogsaa var klargjort til Afgivelse af Varselsskud. Efter at Vagtchefen, som havde været optaget af Signalerings- og Projektørtjenesten, havde undersøgt Kanonen og konstateret Aarsagen til Fejlen, skønnede han det imidlertid for sent at afgive Varselsskud med en anden Kanon. Der hejstes saa internationalt Protestsignal, og dette belystes; men Damperne fortsatte ind mod Havnen med ret stor Fart, formentlig ca. 10 Knob.

Kl. 4,03 afgaves fra Middelgrundsfortet Melding om de indgaaende Skibe til Kommandostationen »Lynetten«, og herfra blev Meldingen Kl. 4,17 videregivet til Efterretningsstationen i Søværnskommandoen. Kl. 4,15 observeredes derefter fra »Lynetten« de to tyske Skibe staaende ind gennem Kroneløbet. Det forreste stoppede op ved Bølgebryderen, medens det agterste med god Fart fortsatte ind i Havnen og med Hurtighed og Præcision fortøjede ved Langeliniekajen, hvor der ved den sydlige Del netop var fri Kajlængde mellem en dansk Isbryder og nogle oplagte Fragtdampere. Det kom til at ligge saadan, at det set fra Middelgrundsfortet

maskeredes af Trekroner. Fra »Lynetten« skimtedes derimod en Del Folk paa Dækket, og det blev klart, at Skibet var armeret, men paa Grund af Mørket kunde Enkeltheder ikke konstateres. Chefen for Kystdefensionen, Kommandør *Paul Ipsen*, der befandt sig paa »Lynetten«, observerede herfra personligt den tyske Dampers Indsejling i Havnen.

Kommandøren var af den Opfattelse, at Skibet medbragte saarede fra krigsforliste Skibe, der ønskedes landsat i København. Tanken laa ikke saa fjern i Betragtning af de store Flaadestyrker, som Dagene i Forvejen var staaet Nord paa gennem danske Farvande, og som kunde have foranlediget krigsmæssige Sammenstød i Skagerak eller Nordsøen. I Løbet af den 8. April havde Kommandør Ipsen gentagne Gange telefonisk forespurgt Søværnskommandoen, om der ikke var noget foruroligende i Situationen, men han havde stadig faaet benægtende Svar og yderligere Ordre til, at alt skulde gaa sin normale Gang og endog Landlov gives. Paa Baggrund heraf og fordi der kun var Tale om et enkelt lille Skib med meget svag Armering, kunde Tanken om, at der var ved at foregaa en fjendtlig Besættelse af Hovedstaden overhovedet ikke opstaa. Det af Menigmand ofte hørte Krav om, at Chefen for Kystdefensionen burde have disponeret paa anden Maade, kan derfor kun betegnes som tendentiøs Bagklogskab.

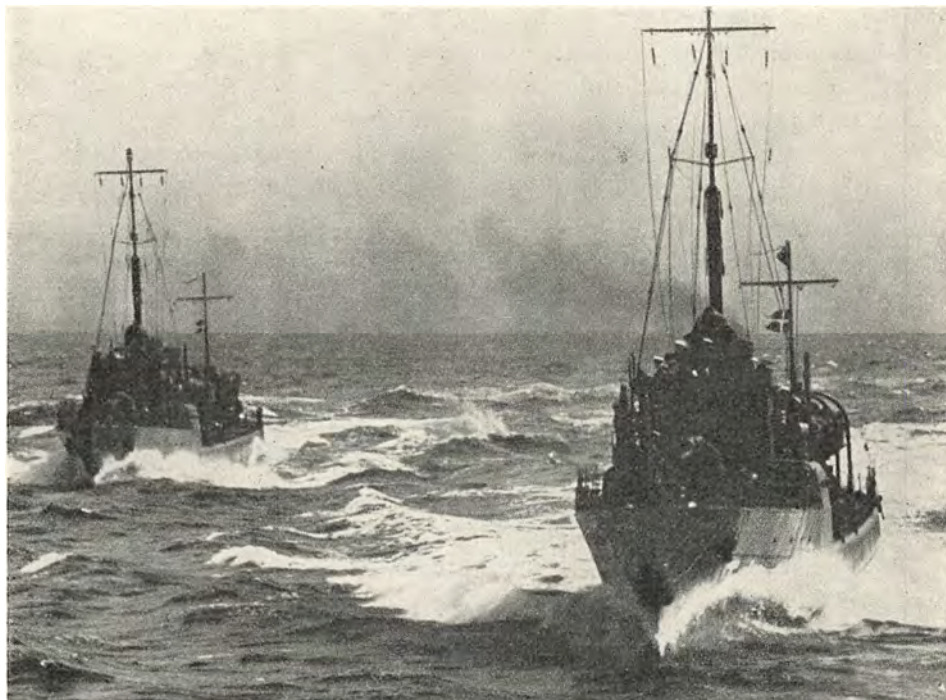
Ganske anderledes havde Forholdet ligget, hvis Regeringen gennem Søværnskommandoen eller Viceadmiralen selv havde informeret Flaadens højeste Chefer om den foreliggende Situation paa Grundlag af Indberetningerne fra Berlin og Troppekoncentrationerne i Sønderjylland i Løbet af den 8. April. En saadan Information vilde, selv om de fornødne Styrker til et Forsvar ikke kunde opstilles, dog have forberedt Søværnets højeste Myndigheder paa enhver Eventualitet, og de vilde have truffet deres Dispositioner, hvortil under alle Omstændigheder vilde have hørt den simple: at slukke Ledefyrene, som førte gennem Minespærringen ind til Københavns Havn, og armere Minespærringerne.

Kl. 4,45 var det imidlertid blevet saa lyst, at man fra »Lynetten« med Sikkerhed kunde fastslaa Udslibning af krigsmæssigt udstyret Fodfolk, forsynet med Cykler og Motorcykler. Efter at Melding herom var afsendt til Søværnskommandoen, fik Kystdefensionen først Kl. 5,21 Ordre til Alarmberedskab samt Ordre til at armere Minespærringerne. Det tilføjedes imidlertid, at der ikke maatte skydes før efter nærmere Ordre.

Som det senere viste sig, var de to tyske Skibe Isbryderen »*Stettin*«, der førte Handelsflag, og det ca. 1300 N.R.T. store S/S »*Hansestadt Danzig*«, der førte tysk Orlogsflag og var armeret med 2 Stk. 10 eller 12 cm's Kanoner. Skibene var, efter hvad der foreligger oplyst, passeret Nord paa gennem Store Bælt og kom til København Nord fra uden at være observeret noget Sted, da alle Bevogningsfartøjer jo var inddraget paa Grund af Isforholdene.

Da den Omstændighed, at Middelgrundsfortet ikke skød paa de to tyske Skibe, har været det Argument, der har været stærkest fremme i Kritikken af Søværnets Optræden den 9. April, vil det være rigtigt at redegøre nærmere for dette Forhold.

Forsvaret af København mod Søsiden *paahvilede helt Kystdefensionen, idet ingen af Kystflaadens Enheder befandt sig i Sundet.* Til Løsning af Opgaven disponerede

Torpedobaade af »Drage«-Typen. Søsat i Aarene 1929—34. Deplacement 285 Tons, 6000 HK, der muliggør en Fart paa 27,5 Knob. Besætningen ca. 52 Mand. Torpedobaadene er armeret med 2 Stk. 75 mm eller 87 mm Kanoner og 4 Stk. Maskinskyts (20 mm og 8 mm) samt 8 resp. 6 Torpedoudskydningsapparater.

Kystdefensionen over følgende: 1) Kystdefensionens Værker ved København, d. v. s. *Middelgrundsfort, Flakfort og Dragørfort* samt Kommandostationen »*Lynetten*«, der ikke er armeret, 2) Københavns Minespærringer, 3) Minestrygningsfartøjer til Patrouilletjeneste, 4) Grønlandsskibet »*Godthaab*«, 5) Et Fyrskib og 6) 8 Toldpatrouillebaade.

Intet af Kystdefensionens Værker var krigsbemandet. Der fandtes paa dem kun den Styrke, der var nødvendig til Vagt- og Sikringstjeneste. Endvidere lod Besætningernes Artilleriuddannelse meget tilbage at ønske paa Grund af den lange forudgaaende Isperiode.

Minespærringerne var desarmede, fordi de maatte paaregnes at være i Uorden efter Isperioden, og der var endnu for meget Is i Sundet til, at de svage Minestrygere kunde være paa Patrouille. Endelig var de under 4, 5 og 6 nævnte Fartøjer bemandet med civile Besætninger og havde ingen Armering. Heller ikke disse kunde klare Isen i Sundet. Kystdefensionen disponerede saaledes ikke over noget Skib eller Fartøj, der kunde løbe paa Siden af de tyske Dampere og undersøge dem, eller faa Oplysning om Formaalet med deres Anløben af Københavns Havn.

Isbryderen »*Isbjørn*« havde indtil den 8. April om Eftermiddagen været paa Patrouille ud for København og vilde have kunnet optræde i den givne Situation,

fordi den var forsynet med en Kanon, kunde forcere Isen og var ført af en Søofficer. Men Søværnskommandoen havde allerede tidligere bestemt, at den om Eftermiddagen den 8. April skulde stryge Kommando, for at Føreren næste Dag kunde tiltræde anden Tjeneste i Marinen, og denne Bestemmelse blev ikke ændret.

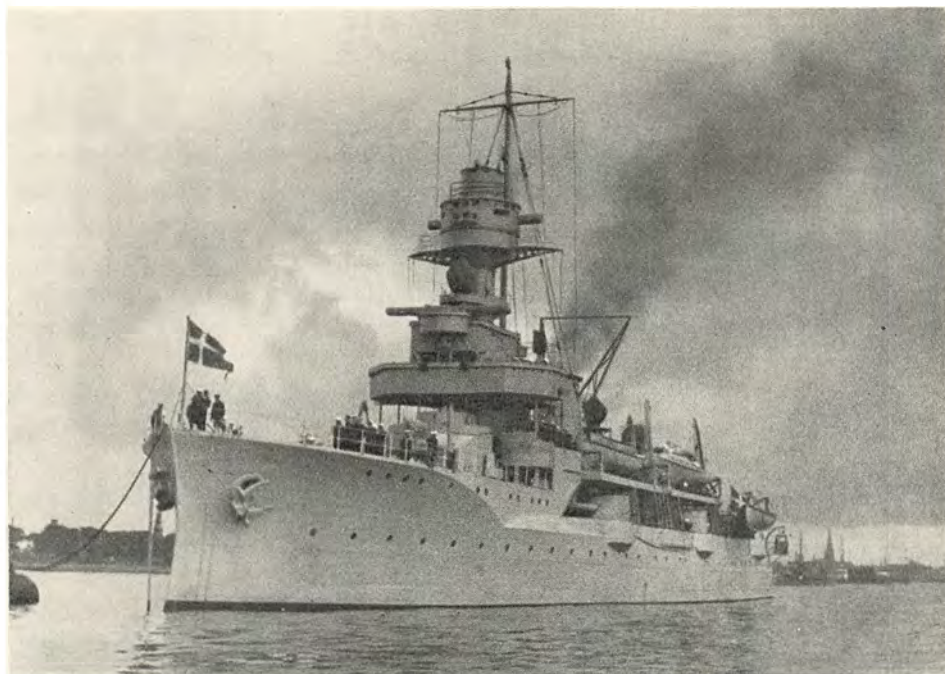
Paa Middelgrundsfortet fratraadte Chefen efter Søværnskommandoens Ordre sin Stilling den 8. April Kl. 16 for at tiltræde Tjeneste i »Niels Juel«, der samme Dag højste Kommando. I hans Sted kom der ingen ny Chef paa Fortet, men en ung Søløjtnant blev udnævnt til Interimschef. Fortet selv var klargjort til at modtage en Indkaldelse paa 460 Mand den 9. April, og derfor bestod den hovedsagelige Besætning af Frigængere — d. v. s. Kokke, Oppassere og lign. — og Befalingsmænd, som ikke var uddannet derude, men som skulde gøre Tjeneste ved en Eksercerskole for det Mandskab, der ventedes.

Da man paa Middelgrundsfortet forstod, at det observerede Fartøj var et *uarmet* Orlogsfartøj, og man ikke havde Midler til at skaffe sig Viden om dets Hensigt med Besejlingen, var der — ud fra de givne Ordre og Direktiver — intet Grundlag for at tage Fartøjet under Beskydning. Projektørbelysning, Afgivelse af Stopsignal og Protestsignal blev effektueret omgaaende, ligesom Melding til Kommandostationen var afgivet 1 Minut efter, at Fartøjet var observeret, saaledes at man alene kan rette Kritik mod den Fejlbetjening af Kanonen, som forhindrede, at et løst Skud blev affyret. Beskydning af Fartøjet med skarp Ammunition vilde ifølge de givne Direktiver have krævet Søværnskommandoens Forholdsordre; men en saadan kunde ikke have været indhentet, før Fartøjet allerede var fortøjet ved Langeliniekaen, maskeret af Trekroner.

Imidlertid laa »Niels Juel« paa Holmen uden uddannet Besætning. Den 8. April Kl. 12,25 var de særlige Indkaldelsesordrer udsendt til »Niels Juel«s Besætning, som kort forinden var blevet hjemsendt, og Kl. 16 samme Dag højste Chefen for Kystflaaden, Kontreadmiral *Briand de Crevecoeur*, sit Flag i »Niels Juel«, samtidig med at det værnepligtige Mandskab fra den Eksercerskole, der havde logeret om Bord i Skibet, afgik til Søværnets Kaserne. Indtil den 9. April Kl. 7 var kun 10 genindkaldte værnepligtige mødt om Bord, og den Besætning, der befandt sig her, var væsentligst Flaadens faste Personel. Der blev nu fra Kommandohejsningen gaaet normal Vagt med Søofficer paa Dækket.

Foruden »Niels Juel« laa paa Holmen 1. Ministryergruppe, Ministryeren »Havørnen«, 2. og 3. Undervandsbaadsgruppe samt en Del Fartøjer, hvori Kommando ikke var højst, og hvortil der ingen Besætninger fandtes. 1. Ministryergruppe, der bestod af 3 ældre Ministryere, hørte i kommandomæssig Henseende under Kystdefensionen, medens Ministryeren »Havørnen« hørte under Marinstationen i Store Bælt (Slipshavn). 2. og 3. Undervandsbaadsgruppe, bestaaende af 4 Undervandsbaade, laa ved Undervandsbaadsdivisionen og var direkte underlagt Søværnskommandoen. Paa alle de her nævnte Fartøjer havde Besætningerne normal Landlov.

Endvidere laa fra den 8. April Kl. 20 Inspektionsskibet »Islands Falk« ved Nordenden af Nordre Toldbod. Det var klart til Afgang til Færøerne, men var blevet holdt tilbage grundet paa Forholdene i Kattegat og Skagerak, hvor, som før nævnt, talstærke tyske Søstridskræfter opererede. Dets Besætning havde normal Landlov,

Artilleriskibet »Niels Juel« løb af Stabelen 1918, men blev først bygget færdigt 1923. Med et Deplacement paa 3.800 Tons og 6000 HK er det vor Marines største Skib. Besætningen udgør 369 Mand. »Niels Juel« er armeret med 10 Stk. 15 cm Kanoner og 24 Stk. Maskinskyts fra 40 mm til 8 mm, foruden 2 Torpedoudskydningsapparater. Skibet blev i 1936 ombygget for 3 Mill. Kr., dels for at skaffe det en bedre Artilleriledelse og dels for at nedsætte Brandfaren.

og det samme gjaldt Besætningerne paa Søværnets Kaserne og paa Luftmarinestationen i København. *Det ses heraf, at der intet Sted var foretaget noget i Retning af Alarmeredskab, og at der fra Søværnskommandoen ikke var tilgaaet nogen Ordre eller Meddelelse, der kunde antyde truende eller blot unormale Forhold.*

For de ovenfor nævnte Flaadeenheder ved København udviklede Forholdene sig den 9. April om Morgenen som følger:

I »Niels Juel« havde man intet observeret og havde intet Kendskab til Begivenhederne før Kl. 5,30, da Stabschefen i 1. Eskadre fra Søværnskommandoen modtog følgende Ordre:

»Beredskab, men ikke skyde før efter nærmere Ordre, medens Forhandlingerne staar paa!«

Samtidig blev Stabschefen informeret om Situationen.

»Niels Juel« blev straks beordret til at etablere det skarpest mulige Beredskab, som Forholdene og den mangelfulde Besætning tillod, herunder Besættelse af Antiluftskytset. Allerede 5 Minutter efter, at Ordren var modtaget, anløb imidlertid et tysk Rofartøj fra S/S »Hansestadt Danzig« Kasernehavnen lige ved »Niels Juel«s Liggeplads. Fartøjet førte ikke Flag; det var bemanded med 1 Søofficer og 12 revolverbevæbnede Marinesoldater. Søofficeren gik alene om Bord, hilsende det danske

Orlogsflag. Mandskabet havde taget Opstilling i Land ved Landgangen. En civil Tysker, der var kommet med Fartøjet, stillede sig op i Land og filmede Begivenheden.

Søofficeren, der var af Løjtnantsgrad, henvendte sig til Stabschefen og meddelte efter Ordre, at Tyskerne kom for at hjælpe Danmark med at opretholde Neutraliteten mod England, og at man haabede, vi forstod, at det var en venligsindet Handling. Han overrakte en maskinskrevet Formular, som han anmodede om at faa underskrevet. Den indeholdt følgende Krav: 1) Skibet maatte ikke forlade sin Liggeplads, 2) alle Kanoner og andre Vaaben skulde aflades, og al Ammunition og alle Haandvaaben opbevares i aflaaet Rum under Chefens Ansvar, og 3) Maskin- og Radioanlæg skulde gøres ubrugbare.

Stabschefen lod Meddelelse herom telefonere til Søværnskommandoen, medens den tyske Søofficer endnu var om Bord, og han skrev derefter paa Formularen, at han var gjort bekendt med dens Indhold, hvorpaa den tyske Søofficer forlod »Niels Juel«, atter hilsende det danske Flag, og lod sig saa ro over til »Islands Falk« ved Nordre Toldbod, hvis vagthavende danske Søofficer kvitterede den forelagte Formular paa samme Maade, som Stabschefen i 1. Eskadre havde gjort det, nemlig med et »Gennemlæst«.

Medens den tyske Søofficer endnu befandt sig om Bord i »Niels Juel«, kom de første tyske Krigsluftfartøjer til Syne, flyvende lavt henover Holmen og Byen. Den tyske Søofficer bemærkede i den Anledning, at der var ikke nogen Grund til at nære Uro — det var kun en »freundlich« Demonstration.

Det var hovedsagelig 2- og 3-motorede Bombemaskiner, som kom til Syne Kl. ca. 5,40, og Antallet af dem oversteg ikke paa noget Tidspunkt 40—50. Den første Luftstyrke, der overfløj Holmen, bestod af 23 Luftfartøjer, hvoraf 18 Bombemaskiner og 5 Jagere.

Paa Flaadestationen forefaldt intet usædvanligt, før Søværnskommandoen Kl. 5,15 gav Søværnets Kaserne Ordre til øjeblikkelig Udpurring. Ti Minutter senere fulgte den Ordre fra Stationschefen paa Flaadestationen, Kommandør *P. Ipsen*, der som nævnt ogsaa var Chef for Kystdefensionen, at Kasernen skulde besætte de to landfaste Adgange til Holmen, nemlig Værftsbrovagten, som ligger for Enden af Prinsessegade, og Kongebrovagten, som ligger paa Refshalevej. Forholdsordren for disse bevæbnede Afdelinger, der hver bestod af en Befalingsmand og 20 Mand, gik ud paa, at de, hvis tyske Tropper vilde trænge ind paa Holmens Omraade, uopholdelig og direkte skulde indhente Ordre fra Søværnskommandoen, hvorvidt der skulde ydes Modstand. Da Kystdefensionen Kl. 5,21 fra Søværnskommandoen havde modtaget Ordre om Alarmberedskab, men Paalæg om ikke at skyde før efter nærmere Ordre, blev det betydet Afdelingerne, at de tyske Tropper skulde indlades, saafremt Ordre til at modsætte sig Indtrængen paa Holmen ikke blev givet fra Søværnskommandoen.

Kl. 5,30 modtog Søværnets Kaserne direkte fra Søværnskommandoen følgende Ordre:

»Sikringstjeneste 3 [højeste Alarmberedskab], men der maa ikke skydes før efter nærmere Ordre!«

Ca. 5 Minutter efter ankom det tidligere omtalte tyske Rofartøj til Kasernehavnen, hvor den vagthavende Officer paa Kasernen fik forelagt en paa Dansk affattet Skrivelse med Oplysning om, at den tyske Værnemagt havde besat vigtige militære Støttesteder i Danmark, hvorefter den tyske Søofficer begav sig om Bord i »Niels Juel«.

I Kasernegaarden stilledes foruden selve Kasernebesætningen bevæbnet med Geværer tillige den Del af Eksercerskolen (ca. 350 Mand), som Dagen i Forvejen havde belagt Søværnets Kaserne. Man søgte at kalde alle tjenstfrie om Bord pr. Telefon; men allerede paa dette Tidspunkt var det vanskeligt at faa Telefonforbindelse, og Kl. 5,45 havde Tyskerne stoppet den Færgeforbindelse mellem Nordre Toldbod og Holmen, som normalt bruges, bl. a. af alt Personel i Nyboder. Tyskerne forsøgte dog ikke at trænge ind paa Holmens Omraade.

Paa Luftmarinestationen København befandt sig i Hangaren 8 Rekognosceringsluftfartøjer, hvoraf de 5 var flyveklare, medens de 3 var til Eftersyn. Der var intet usædvanligt observeret fra Stationen, før den Kl. 5,35 modtog følgende Ordre fra Søværnskommandoen:

»Sikringstjeneste 3; ikke skyde før efter nærmere Ordre!«

Samtidig saa man et tysk Heinkel-Luftfartøj, dykkende over Stationen. Det overvejedes, om man skulde tage Luftfartøjerne ud og klargøre dem; men da man umiddelbart efter blev opmærksom paa et stort Antal tyske Krigsluftfartøjer over Stationen og Byen, opgav man dette.

Kl. ca. 6,30 modtog alle Afdelinger ved København fra Søværnskommandoen Ordre om at gaa tilbage til Sikringsstyrke 1, samt Meddelelse om, at der efter Kongens og Regeringens Ordre ikke maatte gøres Modstand, og at intet maatte ødelægges. Endvidere meddeltes det, at dersom der kom tyske Officerer, skulde de modtages, og Melding derom afgives til Søværnskommandoen. Kl. 12 besatte Tyskerne Flaaderadio og senere de øvrige Radiostationer.

III

Danske Flaadestyrker i saa vel *Store Bælt* som *Lille Bælt* havde fra den 21. November 1939 været underlagt den fra da af oprettede Marinestation i Slipshavn (ved Nyborg). Den 16. November 1939 havde den tyske Marineattaché i København henvendt sig i Søværnskommandoen og forespurgt, om man fra dansk Side vilde være villig til i *Store Bælts* og *Lille Bælts sydlige Del* at udlægge Minespærringer paa dansk territorialt Farvand i direkte Tilslutning til de paa internationalt Territorium udlagte tyske Minespærringer. Man motiverede Forespørgselen med, at det var konstateret, at allierede Ubaade var trængt ind i Østersøen ad en af disse Veje, og man henviste til, at de danske Neutralitetsbestemmelser af 31. Maj 1938 forbød neddykkede Ubaades Passage i dansk Territorialfarvand. Samme Dag blev de tyske Ønsker meddelt Udenrigsministeriet og Regeringen, og skønt de ikke var fremsat i en saa ultimativ Form, som de tilsvarende Ønsker den 5. August 1914, var man

i Regeringen dog af den Opfattelse, at en principiel Imødekommenhed var uomgængelig nødvendig for ikke at fremkalde en meget alvorlig Krænkelse af Landets Neutralitet. Ved Søværnskommandoens fortsatte Forhandlinger med den tyske Marineattaché lykkedes det dog at faa Tyskerne til at frafalde Kravet om direkte Tilslutning til de udlagte tyske Spærringer. Derpaa traf Søværnskommandoen den 18. November Bestemmelse om Spærringernes Placering, Omfang og Bevogtning m. m., og den 20. November modtog ved et Møde i Marineministeriet den engelske og franske Marineattaché Meddelelse om den danske Regerings Beslutning vedrørende Minerne. I de følgende Dage udlagdes i Store Bælt en Spærring paa dansk Omraade mellem Lolland og Langeland, og derefter en Spærring i Lille Bælt mellem Als og Ærø. Som Følge heraf blev der etableret Bevogtning, Minestrygning, Mineeftersøgning m. m. med Enheder af Søværnet.

I Store Bælt laa Inspektionsskibet »Ingolf« den 8. April om Aftenen til Ankers i Sømil Nord for Gennemsejlingsaabningen i Spærringen, medens Torpedobaaden »Glenten« var fortøjet i en Bøje Syd for Spærringen, og Torpedobaaden »Høgen« befandt sig Nord for Spærringen i Nærheden af »Ingolf«. Mineskibet »Lossen« og nogle Minestrygere var gaaet til Ankers for Natten ud for Albuen paa Lolland, og Torpedobaaden »Ørnen« laa i Nyborg Havn. Dens Chef var midlertidigt tjenstgørende som Fører af Isbryderen »Tyr«, hvorfor Baadens Næstkommanderende var indsat som Interimschef.

I Løbet af den 8. April og særligt om Aftenen mellem Kl. 18 og Kl. 21,30 observeredes et meget stort Antal tyske Krigsfartøjer passerende nordpaa gennem Spærringen. Der indtraf da følgende Begivenhed, som — rigtigt bedømt — burde have givet et Varsel om det forestaaende Angreb.

Kl. 21,45 hørte man i »Glenten« et Brag, der hidrørte fra en Kollision mellem to nordgaaende tyske Fartøjer. Kort efter saas et Skibs Lanterner trække Vest paa ind over det spærrede Omraade, og lidt senere opsendte Skibet to Raketter.

»Glenten« kastede straks los og stod ind mod Fartøjet, der signalerede, at det var læk. Ved Hjælp af sin Projektør fastslog »Glenten«, at der var Tale om en stor Slæbebaad, »Taifun«, som kort forinden sammen med 6 andre Skibe var passeret nordgaaende og nu laa stoppet i synkefærdig Stand, allerede med Forskibet under Vand. Det var i Færd med at udsætte Redningsmidler, og en tysk armeret Trawler kom til, satte et Fartøj i Vandet og belyste »Taifun« med Projektør, men forholdt sig iøvrigt passiv.

»Glenten« satte Stævnen paa »Taifun«s Agterende, hvorfra 32 Mand sprang om Bord i den danske Torpedobaad, som derefter bakkede bort for at komme klar af Slæbebaaden, inden den sank. »Taifun«s øvrige Besætning gik med en Redningsbaad om Bord i Trawleren.

Af de 32 Mand, som »Glenten« bjergede, var 16 civile og 16 militære. De militære var udrustet med Staalhjælme og Vaaben, bl. a. Maskingeværer og Haandgranater. Det var Marinesoldater, der efter Udrustningen at dømme tydeligt skulde anvendes som Landgangstroppe, og de fortalte, at de havde været indespærret i Fartøjet i 4 Dage. Nu var de meget forbavsede over at høre, at de befandt sig i Store Bælt, og de saa alt andet end glade ud. Endvidere duftede de stærkt af Spiritus.

Inspektionsskibet »Ingolf« søsattes 1933. Deplacement 1180 Tons og 2935 HK. Den kan løbe 16,5 Knob. Besætningen udgør 67 Mand. Armeringen består af 2 Stk. 12 cm Kanoner, 2 Stk. 57 mm Kanoner og 4 Stk. Maskinskyts (20 mm og 8 mm).

Efter at »Glenten« havde afleveret de bjergede Folk, anmodede den om snarest at blive afløst af »Høgen« for at afgive Rapport, dels til Chefen for »Ingolf« og dels til Søværnskommandoen. Chefen for »Glenten« ansaa det nemlig af største

Vigtighed at faa meddelt, at det drejede sig om *Landgangstroppe*, da det maatte formodes, at de ca. 30 Skibe, som i Løbet af Aftenen havde passeret Spærringen nordgaaende, ogsaa havde saadanne om Bord. Imidlertid var »Taifun« sunket og Pladsen afmærket, og efter at »Glenten« havde set de assisterende tyske Trawlere forlade Spærringen, stod den op til »Ingolf« for at afgive mundtlig Rapport om det passerede.

Da det af Hensyn til Fare for Aflytning var indskærpet at bruge Radio saa lidt som muligt, gik »Glenten« til Spodsbjerg paa Langeland for pr. Telefon at rapportere Situationen til Stationschefen i Slipshavn, der atter viderebragte den til Søværnskommandoen i København. Af Sikkerhedsgrunde blev Meldingen afgivet paa Engelsk, og Søværnskommandoen modtog den Kl. 4. Den *indeholdt udtrykkelig Meddelelse om, at det maatte formodes, at alle de passerede Skibe »contained an expeditional force of naval troops«.*

Disse Troppers Indskibning i mindre Fartøjer, deres Udrustning m. m. kunde tyde paa, at Ekspeditionen ikke havde Norge, men et nærmere Landgangssted som Maal, og det vilde formentlig kun have været naturligt, om denne Episode havde foranlediget et Varsko til Flaadens højere Myndigheder. At den ikke vilde have naaet rettidigt ud til at foregribe de umiddelbart derpaa følgende Begivenheder, er en anden Sag.

I Store-Bælt udviklede Forholdene sig iøvrigt saaledes, at Inspektionsskibet »Ingolf« den 9. April Kl. 3,30 fandt sig omgivet paa alle Sider af et større Antal tyske Orlogsfartøjer. Vest for »Ingolf« laa en armeret Handelsdamper, Sydvest for den tre armerede Trawlere, i Øst tre andre armerede Trawlere og mod Nord en armeret Handelsdamper og en Minestryger. Da Chefen for »Ingolf« havde faaet Underretning om Episoden med »Glenten«, bedømte han Situationen alvorligt og *besluttede i Stilhed at gøre Skibet klar til Kamp*. Besætningen blev purret ud, Klartskibsarbejderne udført og Dampen sat op. Besætningen, der forstod Situationen, viste en mønsterværdig Optræden og var rede til alt, udtaler Chefen.

Kl. 4,25 kom en Motorbaad fra den armerede tyske Damper, som laa Nord for »Ingolf«, paa Siden af Inspektionsskibet. I Motorbaaden befandt sig bl. a. en Korvetkaptajn med Adjutant, som meddelte, at de var udsendt af Admiral *Stohwasser*. Over for »Ingolf«s Chef fremsatte de den tyske Øverstbefalendes Anmodning til Danmark vedrørende vore Minespærringer og de der stationerede Orlogsfartøjer. Samtidig meddelte de, at den tyske Værnemagt for at beskytte Danmark mod Angreb fra engelsk Side var i Færd med at besætte de vigtigste danske Havne, herunder København og Nyborg, og at de samme Ønsker, som her blev forelagt i »Ingolf«, samtidig blev forelagt Søværnskommandoen i København. Den tyske Anmodning omfattede 6 Punkter:

1) Minespærringerne skulde overgives til Tyskland, det samme gjaldt 2) deres Betjeningsstationer, 3) der skulde foretages en øjeblikkelig Desarmering af Minespærringerne, 4) Bevogtningen ved Spærringerne skulde trækkes tilbage, d. v. s. at alle Orlogsfartøjer skulde fjerne sig, medens Fyrskibe og Lodskuttere kunde forblive ude, 5) Kanoner og Torpedoer skulde aflades og Ammunition og Haandvaaben anbringes i Ammunitionsmagasinerne, hvortil Chefen skulde opbevare Nøglen,

og endelig skulde 6) Maskiner og Radioanlæg ved Fjernelse af en vigtig Del gøres uanvendelige.

Chefen for »Ingolf« meddelte, at Opfyldelsen af de tyske Ønsker laa uden for hans Beføjelse, og at han maatte indhente Forholdsordre hos sine Foresatte. Efter Forhandling fik han hertil indrømmet 1½ Time, hvorefter der blev aftalt et nyt Møde i »Ingolf« Kl. 6. Men da Chefen endnu ikke paa dette Tidspunkt havde modtaget Svar paa sit Telegram om Forholdsordre, aftaltes med de to tyske Officerer, der efter Aftale var kommet om Bord, at man vilde hejse Signal, naar Svaret forelaa. Tyskerne udtrykte Forstaaelse af det Ansvar, Chefen for »Ingolf« havde, men tilføjede, at Begivenhedernes Udvikling ikke længere var til at standse, og at Magt vilde blive imødegaaet med Magt.

Kl. ca. 6,30 modtog alle Flaadens Enheder fra Søværnskommandoen følgende Ordre:

»Efter Regeringens Ordre Sikringstjeneste 1. Ikke skyde!«

og kort efter fik »Ingolf« Ordre til at desarmere Minespæringerne og at afgaa til Nyborg.

Da Chefen havde meddelt de tyske Officerer Forholdsordren og havde iværksat de nødvendige Foranstaltninger til Spærringernes Desarmering og Bevogningsfartøjernes Tilbagetrækning, afgik han til Nyborg Havn. Paa Vejen observeredes det tyske Panserskib »Schleswig-Holstein«, som var grundstødt paa Vengeancegrunden.

Paa *Torpedobaaden »Høgen«* udviklede Forholdene sig paa følgende Maade: Som foran omtalt havde den afløst »Glenten« paa Patrouillen Syd for Minespæringer og fik her Kl. lidt over 4 om Morgenen en tysk Damper og to Trawlere i Sigte, staaende nordpaa paa dansk Territorium. »Høgen« signalerede, at Damperen skulde ændre Kurs udefter, men fik til Svar et Signal om, at Damperen vilde sende Fartøj over. Kort efter prajedes fra den tyske Damper, der viste sig at være »*Sperrbrecher 12*«: »Fartøj bliver sendt til Dem med Parlamentær!« Da Ordet Parlamentær blev anvendt, anede Chefen for »Høgen« Uraad, og beordrede straks »Klart Skib« for at være kampklar, inden Parlamentæren kom om Bord.

Kl. 4,25 ankom han og gav Meddelelse om Overskridelsen af den danske Grænse. Paa Chefen for den tyske Værnemagts Vegne opfordrede han Chefen for »Høgen« til at afgaa til Nakskov og der afvente nærmere Ordre fra den danske Regering.

Hertil svarede Chefen, at han ikke kunde forlade sin Post uden Tilladelse fra Stationskommandanten; men den tyske Officer fastholdt Ordren, og efter at »Høgen« pr. Radio havde anmodet Søværnskommandoen om Forholdsordre og pr. Signal havde meddelt Chefen for »Ingolf« den foreliggende Situation, lettede »Høgen« og stod op til »Ingolf«. Kl. 5,40 indløb Svaret fra Søværnskommandoen, og det lød: »Gaa ind i Nakskov Havn«, hvilket Radiotelegram var udfærdiget i Søværnskommandoen Kl. 5,30. Da Forsvarsministeren, ledsaget af Chefen for Søværnskommandoen og den kommanderende General, først tog til Konferencen med H. M. Kongen paa Amalienborg Kl. 5,10 og vendte tilbage til Ministeriet Kl. 6,15, synes det, som om man med denne Ordre til »Høgen« har foregrebet den Afgørelse, der skulde træffes paa Amalienborg, ved paa Forhaand at bøje sig for et tysk Krav, som under almindelige Forhold vilde være uantageligt for en suveræn Stat.

De øvrige Orlogsfartøjer ved Minespærringen i Store Bælt, nemlig »Glenten«, »Losen« og nogle Minestrygere var af Chefen for »Ingolf« ved Signal kaldt paa Prajehold og blev her informeret om Situationen. Efter Regeringens Afgørelse afgik disse Fartøjer til Marinestationen i Slipshavn.

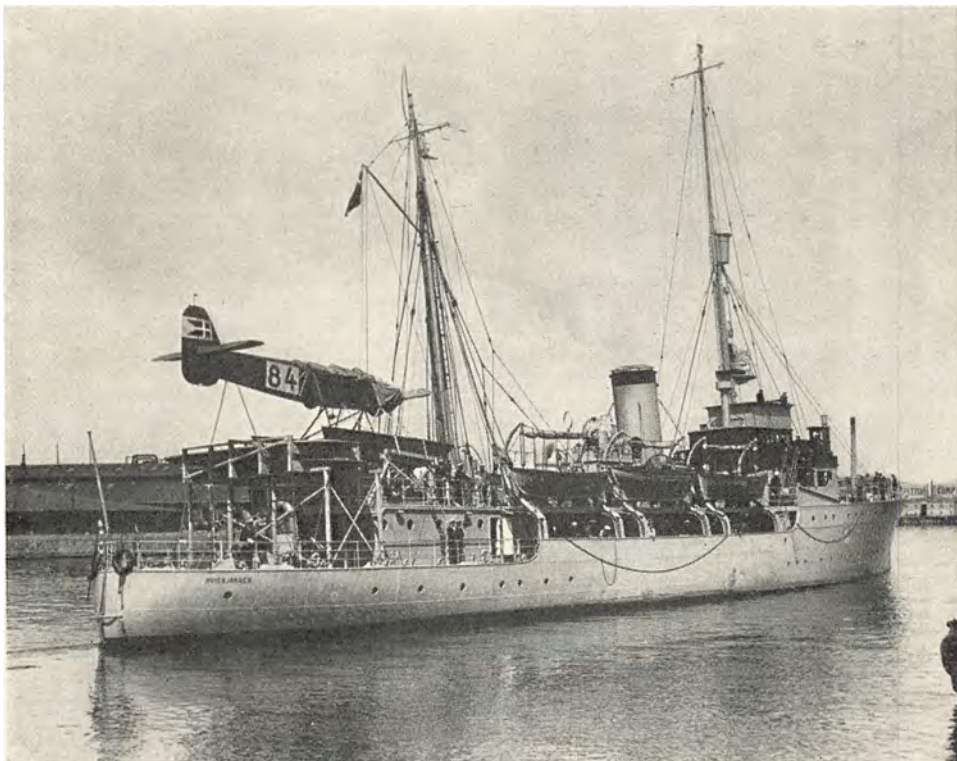
Som tidligere nævnt laa *Torpedobaaden »Ørnen«* i Nyborg Havn. Landlov var givet, Baaden laa paa en Times Dampvarsel, og Næstkommanderende var indsat som Interimschef, fordi Chefen var afgivet til Fører af Isbryderen »Tyr«.

Kl. 4,20 observerede Skildvagten, der tillige var Udkig, at blændede Skibe var for Indgaaende i Havnen, og han meddelte dette til Vagtchefen. Skibene, der viste sig at være en tysk Torpedobaad og to tyske Minestrygere af »Pelikan«-Typen, løb med stor Fart ind i Havnen og fortøjede lige agten for »Ørnen«. Inden Skibene endnu havde fortøjet, sprang fra Torpedobaaden 36 Mand i Land, bevæbnet med Maskinskyts, Geværer og Haandgranater, og i Løbet af et Øjeblik havde de besat »Ørnen« med Vagt ved alle Opgange til Dækket og med Maskinskyts placeret til at bestryge Baaden langskibs. Det hele var foretaget saa hurtigt, at der ikke var purret ud, før Besættelsen faktisk var udført. Interimschefen for »Ørnen« naaede lige gennem Telefonen, der var installeret i Officersmessen, at afgive en kort Melding til Marinestationen i Slipshavn.

Umiddelbart efter Besættelsen kom Chefen for den tyske Marinestyrke om Bord i »Ørnen« og meddelte, at tyske Søstridskræfter nu løb ind i alle vigtigere danske Havne, at den tyske Hær havde overskredet Grænsen, og at der var indledet Forhandlinger mellem den danske og den tyske Regering. Han fremførte derefter paa høflig, men bestemt Maade de samme Krav, som tidligere er anført, bl. a. under Omtalen af Begivenhederne i »Niels Juel«. Fra »Ørnen« forsøgte man at komme i telefonisk Forbindelse med Marinestationen i Slipshavn; men paa dette Tidspunkt var al Forbindelse afbrudt, fordi Telefoncentralen i Nyborg allerede var besat af Tyskerne.

Endnu medens *Marinestationen i Slipshavn* var igang med Videremelding til Søværnskommandoen om »Ørnen«s Besættelse, modtoges der Melding Kl. 4,25 fra Kystudkigsstationen i Middelfart, at en Del tyske Krigsskibe laa uden for Byen, og at de satte Tropper i Land. Umiddelbart efter — Kl. 4,28 — indløb Underretning fra en Jernbanefunktionær i Nyborg om, at der var gaaet en armeret tysk Trawler ind i Færgelejet i Korsør, at der laa Troppetransportskibe ud for denne By, og at dens Jernbanestation var besat. Marinestationen naaede at faa videregivet disse Meddelelser til Søværnskommandoen; men inden Forholdsordre var modtaget, blev Telefonforbindelsen med København afbrudt.

Kl. 6,30 indfandt Politimesteren i Nyborg og en Søløjtnant fra »Ørnen« sig sammen med en tysk Søofficer paa Marinestationen. Den tyske Søofficer oplyste, at Telefon og Telegraf var under tysk Kontrol, og at hverken Orlogsfartøjer, Færger eller Handelsskibe (herfra dog undtaget amerikanske, italienske og japanske) maatte forlade Nyborg. Endvidere meddelte han Navnet paa den ældste tyske Søofficer i Nyborg. Fra Politimesteren kom der Efterretning om, at Byen var besat, dels af tyske Marineskibe, dels af 450 Mand af den tyske Hær. Stationskommandanten tog Kl. 10,30 til Nyborg, hvor han gik om Bord i »Ingolf«, dels for at konferere med

Inspektionsskibet »Hvidbjørnen« blev søsat 1928. Deplacement 1050 Tons, 1800 HK, der muliggør en Fart paa 14,5 Knob. Besætningen udgør 60 Mand. »Hvidbjørnen« er armeret med 2 Stk. 87 mm Kanoner og 2 Stk. Maskinskyts. Det blev bygget som Inspektionsskib paa Grønland og har deltaget i forskellige Ekspeditioners Arbejde.

de ham underlagte Chefer, dels for at være til Stede ved eventuelle Forhandlinger med de tyske Myndigheder. Kl. 15,30 aflagde Chefen for den tyske Marinestyrke Besøg i »Ingolf«.

IV

Styrken i Lille Bælt var som tidligere omtalt i kommandomæssig Henseende underlagt Stationskommandanten i Slipshavn. Ved Minespærringen befandt sig den 9. April om Morgenen Inspektionsskibet »Hvidbjørnen« og Bevogtningsfartøjet »Nordkaperen«.

Kl. 4,45 observerede »Nordkaperen«, at et tysk Ledsageskib og 3 Räumboote stod Nord paa gennem Spærringen, og da »Nordkaperen« havde opsnappet Radiotelegrammerne fra »Høgen«, lettede den og stod ned til »Hvidbjørnen«, hvortil den ankom Kl. 5. Lidt tidligere sigtedes ogsaa fra »Hvidbjørnen« det tyske Inspektionsskib »Weser« og 3 Räumboote for nordgaaende gennem Spærringen, og en Smule senere observeredes Syd for Spærringen det tyske Panserskib »Schlesien« og et Moderskib.

Kl. 5 gik den ene af Räumboot'ene paa Siden af »Hvidbjørnen«. To tyske Søofficerer kom om Bord og meddelte, at de havde Ordre til at overtage Minespærringerne med tilhørende Søminestationer, og at de danske Skibe derefter skulde forholde sig som angivet i en Formular, der medbragtes, enslydende med de tidligere omtalte. »Hvidbjørnen« skulde afgaa til Sønderborg eller Aabenraa. Dens Chef fastholdt at maatte indhente Forholdsordre desangaaende hos Stationskommandanten i Slipshavn, og efter en radiotelefonisk Samtale med denne, fik han Ordre til sammen med »Nordkaperen« at afgaa til Faaborg.

Ogsaa her synes Stationskommandanten at have foregrebet Regeringens Afgørelse ved paa et saa tidligt Tidspunkt, nemlig Kl. 5,15, at give »Hvidbjørnen« Ordre til at følge tysk Henstilling om at opgive Bevogtningen af Minespærringen.

Om de øvrige udrustede danske Orlogsfartøjer kan oplyses følgende:

I *Frederikshavns Afsnittet* laa, under Kommando af Chefen for »Peder Skram«, Artilleriskibet »Peder Skram«, Torpedobaadene »Dragen«, »Hvalen« og »Laxen« samt en Luftgruppe. Ingen af disse Enheder kom i direkte Kontakt med tyske Styrker, før Regeringens Afgørelse var truffet i København. Men i Løbet af Dagen observeredes her — ligesom i Aarhus og andre Steder — en stærk nordgaaende Trafik af tyske Bombemaskiner, og der taltes, inden for Synsvidde, ca. 200 saadanne. I øvrigt var Styrken ikke gjort bekendt med, at unormale Forhold forelaa, og var derfor ganske uforberedt paa Situationens Udvikling.

I Aarhus laa 1. *Undervandsbaadsgruppe*, bestaaende af de tre nye Undervandsbaade »Havfruen«, »Havmanden« og »Havkalen« samt deres Moderskib »Henrik Gerner«. I *Hirtshals* var Opmaalingskibet »Heimdal« stationeret. Men hverken i Aarhus eller Hirtshals blev man opmærksom paa noget, før den samme Ordre som til de andre Enheder indløb fra Søværnskommandoen. Først den 9. April Kl. 17,50 fik Styrken i Aarhus Kontakt med tyske Styrker, idet 3 tyske, armerede Trawlere løb ind i Havnen.

Kl. 19,30 fremsatte Chefen for den tyske Marinestyrke over for Chefen for Ubaadsgruppen de samme Krav, som tidligere er anført, og han var tilfreds med en mundtlig Erklæring fra Gruppechefen om, at Kravene vilde blive efterkommet. Til Hirtshals naaede de tyske Styrker — 120 Mand ialt — først frem Natten mellem den 9. og 10. April Kl. 2.

I *Esbjerg* laa Inspektionsskibet »Beskytteren«, der var underlagt det sømilitære Distrikt for Jyllands Vestkyst. Her, som i Aarhus og Hirtshals, var almindelig Landlov givet, idet der ikke var tilgaaet Chefen nogen Forholdsordre eller Instruktion om de særlige Forhold.

Den 9. April Kl. 5,30 observeredes fra »Beskytteren« tyske Luftfartøjer flyvende ind over Byen og hyppigt dykkende over Hærens Luftværnsbatteri paa Sæden Strand. Efter at der var afgivet 4 Varselsskud fra »Beskytteren«, og efter at Luftfartøjerne begyndte at dykke ogsaa mod Inspektionsskibet, gav Chefen Ordre til Beskydning med skarp Ammunition med Skibets 2 Stk. 20 mm Rekyllkanoner og de to Stk. 8 mm A.L.-Geværer. Fra de tyske Luftfartøjer blev der ikke skudt; men Skydningen fra »Beskytteren« fortsattes i 45 Minutter, hver Gang et tysk Luftfartøj var inden for Rækkevidde. Der blev dog ikke med Sikkerhed iagttaget nogen Træfning.

Kl. ca. 6,15 gav Chefen Ordre til at indstille Skydningen, dels for at undgaa Bombenedkastning over Esbjerg By, dels fordi han havde modtaget telefonisk Meddelelse om, at Hærens Luftværnsbatteri paa Sæden Strand havde faaet Ordre til at indstille Skydningen og øjeblikkelig forlægge Batteriet længere op i Jylland.

Kl. ca. 9,35 observeredes 15 tyske Krigsfartøjer paa Vej ind til Esbjerg. Efter at dette radiotelegrafisk var meddelt Søværnskommandoen, indløb herfra Ordre til forstaaende Samarbejde, og i Løbet af Dagen ankom ca. 1800 Mand motoriserede tyske Tropper til Esbjerg, hvor de indkvarteredes.

Endelig skal nævnes *Opmaalingsskibet »Freja«*, som laa i Helsingør Havn.

»Freja« havde reduceret Besætning og skulde tjene som Logiskib for en Ubaadsgruppe. Af Hensyn til Isforholdene i Sundet var Gruppen imidlertid blevet forlagt til København, og »Freja« laa derfor alene i Helsingør. Om Bord i den kendte man intet til Begivenhederne, før Chefen for 4. Regiment Kl. 9 henvendte sig til Skibets Fører og anmodede om at faa sat 4. Regiment over til Sverige. Dette indvilligede han i, men han kunde først være klar til Afgang 3 à 4 Timer senere, fordi Opfyringen tog saa lang Tid, og Regimentschefen afgik derefter med den ordinære Statsbanefærge Kl. 10,05 til Helsingborg. Kl. 13 stod derefter »Freja« ud fra Helsingør til Helsingborg med 30 Mand fra 11. Bataillons 4. Kompagni. Det havde ikke modtaget eller forsøgt at indhente nogen Ordre fra Søværnskommandoen.

En særlig Interesse knytter sig til Besættelsen af *Masnedøfort* og *dermed Storstrømsbroen*, fordi vi her ser en større Aktion foretaget alene med *Faldskærms-tropper*.

Masnedøfortet henlaa ubelagt, kun under Tilsyn af en Fortmester og to værnepligtige.

Den 9. April Kl. ca. 5 hørte Fortmesteren meget stærk Motorlarm over Fortet, og da han stod op for at undersøge Aarsagen, iagttog han talrige tyske Luftfartøjer over Fortet. Fra dem udkastedes ved Passagen et stort Antal Faldskærms-tropper, som snart efter besatte Fortet og holdt Fortmesteren og de to værnepligtige som Fanger eller Gidsler, idet det meddeltes dem, at de vilde blive skudt, saafremt der blev anrettet Sabotage eller lignende. Kort efter at Faldskærms-tropperne var landet, strøg en ny Flyverformation hen over Fortet og nedkastede med Faldskærm nogle torpedoformede Rør, hvori der viste sig at være sammenfoldelige Cykler, Maskinskyts, Ammunition, Økser og andet Værktøj, og i Løbet af et Øjeblik var Hoveddelen af Styrken pr. Cykle og med Maskinskyts paa Vej til Storstrømsbroen og Masnedøbroen, der begge blev besat. Inden Fortmesteren blev taget til Fange, naaede han at afgive Melding om det passerede baade til 5. Regiment i Vordingborg, til Søværnskommandoen og til Kystdefensionen. Af en Samtale mellem ham og den kommanderende tyske Officer fremgik det, at Tyskerne havde regnet med en Besætning paa 20 Mand, og derfor havde ventet, at der vilde blive ydet Modstand. Om Eftermiddagen blev Faldskærms-tropperne afløst af en Deling tyske Pionertropper, der var rykket frem over Storstrømsbroen.

Fra *Gedser Fyr*, hvor en Kystudkigsstation var oprettet, mærkede man allerede den 8. April Kl. 23,55, at Telefonforbindelsen til Gedser Central var afbrudt. Den 9. April Kl. 4,30 observeredes i Mørket en mindre Damp, der antoges for at være

en Kreaturdamper, staaende ind i Gedser Havn. Da det Kl. 5,15 var blevet lysere, observeredes en tysk Hjælpeminesøger staaende ud fra Havnen — antagelig den foran anførte — men fordi Telefonforbindelsen stadig var afbrudt, maatte man sende et Bud til Gedser med Ordre til herfra at telefonere Melding til Søværnskommandoen. Inden Budet kom tilbage, indfandt imidlertid 2 tyske Soldater sig paa Fyret og meddelte, at Byen var paa tyske Hænder, hvad Budet, der kom tilbage uden at have kunnet faa afgivet Meldingen, kort efter bekræftede.

I *Middelfart* saa Kystudkigsstationen allerede Kl. 3,50 en Styrke tyske Skibe kommende nordfra og bestaaende af 3 Transportskibe, 2 Bugserbaade, 2 store Motortransportbaade og 3 ældre, men ret store Minestrygere. Transportskibene gik til Ankers ud for Middelfart, medens Minestrygerne fortøjede ved Molen.

Umiddelbart efter fandt Landsætning Sted ved Hjælp af Bugserbaadene og Motortransportbaadene. Af de landsatte Tropper begav ca. 50 Mand sig straks ud til Lillebæltsbroen, medens Resten i Grupper paa 5 begav sig i forskellige Retninger op i Byen. Ialt blev der landsat ca. 600 Mand.

I *Korsør* observeredes Kl. 4 fra Kystudkigsstationen paa Halskov en stor Damper for sydgaaende.

Kl. 4,10 bemærkede man, at denne Damper og yderligere en stor og fire mindre Dampere stod ind til Korsør Havn, hvor alle 6 Skibe fortøjede Kl. 4,25. Det viste sig at være to større Troppetransportskibe og 4 tyske Forpostbaade. Saa begyndte omgaaende Landsætning af Tropper og Udlosning af Materiel — Skyts, Biler, Heste, Motorcykler, Ammunition o. s. v. I Løbet af Eftermiddagen og den følgende Dag ankom yderligere 3 tyske Troppetransportskibe til Havnen, og det menes, at der her er landsat ialt ca. 6.000 Mand.

V

Grundlaget for Fjendtlighedernes Indstilling den 9. April om Morgenen blev en Meddelelse fra den tyske Rigsregering, hvori den Kgl. danske Regering anmodedes om at træffe en Række Forholdsregler, der nærmere var præciseret i 13 Punkter. Af disse var det væsentligst Punkterne 2, 3 og 4, der kom til at berøre Søværnets Forhold.

Punkt 2 gik ud paa, at den danske Krigsmagt skulde modtage Befaling om at optage Forbindelse med de indrykkende tyske Tropper og sammen med de tyske Ledere træffe fornødne Foranstaltninger til loyal Samarbjde.

Af Hensyn til de senere Begivenheder er der særlig Grund til at lægge Mærke til dette Punkts andet Stykke. Det lød:

»De danske Tropper forbliver i Besiddelse af deres Vaaben, for saa vidt deres Optræden tillader dette.«

Derefter var det angivet, hvorledes Forbindelsesofficerer fra begge Sider skulde udpeges, og disse Forbindelsesofficerer fik til Opgave at sikre Samarbejdet og at hindre Sammenstød mellem danske og tyske Tropper.

Billedet viser »Marinebefehlshaber Dänemark«, Viceadmiral R. Mewis (t. h.) og dennes Stabschef, Kapitän zur See H. Henning i Marinehovedkvarteret paa Hotel Phoenix, København. H. Henning kom til Danmark i Efteraaret 1939 som Marineattaché og havde saaledes de bedste Muligheder for at studere danske Forsvarsdispositioner inden for Marinen i Tiden op imod den skæbnsvangre 9. April 1940.

Punkt 3 gik ud paa Overladelse i uskadt Stand af alle militære Anlæg og Etablissementer — særlig *Kystdefensionens Værker* — som af de tyske Tropper skønnes nødvendige for at sikre Danmark mod en ydre Fjende.

Punkt 4 krævede nøjagtig Meddelelse om de af den danske Regering udlagte Minespærringer.

Paa Grundlag af disse af Regeringen antagne Betingelser, førtes i Tiden efter den 9. April ved Forbindelsesofficerer en lang Række Forhandlinger med de tyske Marinemyndigheder i København.

Opriindelig havde det været Søværnskommandoens Hensigt at oplægge alle Orlogsfartøjer ved Holmen, da dette vilde være mest betryggende for Materiellets Vedligeholdelse; men da man erfarede, at den tyske Værnemagt foruden nogle af Kystdefensionens Værker ogsaa ønskede at disponere over Luftmarinestationen København, blev man klar over, at dette kunde medføre et Bombardement i Holmens umiddelbare Nærhed, hvilket vilde udsætte Flaademateriellet for betydelig Risiko. Det blev derfor foreslaaet de tyske Myndigheder, at de Orlogsfartøjer, som laa uden for København, blev oplagt i forskellige Provinshavne, og dette Forslag blev tiltraadt af Tyskerne.

Vedrørende *de danske Minespærringer* ønskede Tyskerne disse opretholdt under teknisk Tilsyn fra dansk Side. Det lykkedes under Forhandlingerne at faa Tyskerne til at frafalde dette Krav, hvorefter alle danske Minespærringer blev optaget af danske Minefartøjer.

Forhandlingerne om *Overleveringen af Kystdefensionens Værker* endte med, at Tyskerne foruden Masnedøfort ønskede at besætte Flakfort, og senere føjedes hertil Ønsket om tillige at besætte Dragørfort og Mosedebatteri.

For *Flyvevæsenets* Vedkommende stillede Forholdet sig saaledes, at al Flyvning blev forbudt, og man maatte gaa ud fra, at Tyskerne vilde disponere over begge Luftmarinestationer. Det vedtoges derfor at demontere alle Luftfartøjer og at opmagasinere dem paa Holmen i Orlogsværftets nye Flyvemaskinværksted.

Endelig besluttede man, at dansk Mineeftersøgning med lejede Fiskekuttere skulde fortsættes, og af Hensyn til dansk Skibsfart — men ogsaa for at høste Erfaringer angaaende Strygning af Magnetminer — udrustedes 3 nye Minestrygere af M-Klassen til Strygning i saadanne Farvandsafsnit, som var af særlig Interesse for den indenlandske Søtrafik.

VI

Som det foran er nævnt, ramte det Søværnets Personel dybt og smerteligt, at det ikke fik Lov til at gøre en militær Indsats i disse for Land og Folk saa afgørende Timer den 9. April. *Overalt maatte Grunden søges i de utilstrækkelige Forholdsordrer og de helt manglende Oplysninger om Situationen.*

I en Redegørelse, som Chefen for Søværnskommandoen, Viceadmiral Rechnitzer, har afgivet til Forsvarsministeren i Anledning af forskellige Forespørgsler fra Grupper indenfor Det konservative Folkeparti og Partiet Venstre, skriver han:

»Selv med den uhyre Alvor, der efterhaanden i Løbet af Mandag Eftermiddag og Aften prægede Situationen, maatte jeg mene, at det fremfor alt gjaldt om ikke at foretage uoverlagte Skridt herhjemme, der kunde mistydes i Tyskland og herfra benyttes som Grundlag for Angrebshandling imod os. — Selv om Ansvaret for eventuelle ekstraordinære Foranstaltninger selvfølgelig laa hos Regeringen, maatte ogsaa jeg for Søværnets Vedkommende være mig mit Ansvar bevidst, saaledes at jeg ikke tilraadede Handlinger, der kunde faa de mest skæbnesvangre Følger for Landet. Jeg ansaa det derfor som min Pligt ikke at give efter for en følelsesbetonet Stemning og dermed Ønsket om et forstærket Krigsberedskab.«

Naar man tager i Betragtning, hvilke reelle Oplysninger om et forestaaende Angreb, der Mandag Aften var Viceadmiral Rechnitzer bekendt, er det uforstaaeligt, at Viceadmiralen kan hævde, at Kravet om forstærket Krigsberedskab væsentligst fremstod af en »følelsesbetonet Stemning«!

Det maa ogsaa forbavse at høre, at Viceadmiral Rechnitzer ifølge denne Udtalelse følte det som sin Pligt *ikke* at give efter for Ønsket om et forstærket Krigsberedskab, da han jo — mere end nogen anden — netop havde Pligten til at sørge for, at det Værn, som han havde faaet betroet Ledelsen af, var saaledes forberedt, at det kunde løse sin Opgave til Landets Forsvar efter den Linie, der var angivet gennem Folketingets Beslutning af 19. Januar 1940.

I samme Redegørelse anfører Viceadmiralen bl. a. følgende Motivering for den Placering af Flaadestyrkerne, som lagde Sjælland og dermed København aaben for et Angreb fra Søsiden:

»Naar Aarhusbugten blev valgt til Stationering af den omhandlede Flaadestyrke, var det ogsaa for herigennem at accentuere, at vort Neutralitetsberedskab ikke havde nogen Brod mod Tyskland.

Da Farvandet omkring Hovedstaden under Hensyn til samtlige Forhold, der kom i Betragtning, maatte anses for lidet udsat for tilsigtede Neutralitetskrænkelser, blev Bevogtningen her indskrænket saa meget, som det formentes tilraadeligt, alt med Henblik paa at faa etableret et saa effektivt Tilsyn som gørligt i de mest udsatte Farvandsafsnit.«

Det skal indrømmes, at Flaaden, saa vel personelt som materielt, var saa svag, at en tilfredsstillende Bevogtning af alle Farvandsafsnit ikke kunde etableres; men den foretagne Placering af Flaadestyrkerne udelukkede Muligheden for, at disse kunde sættes ind der, hvor Afgørelsen af Danmarks Frihed maatte falde, nemlig paa Sjælland, og *placerede dem alene til Imødegaaelse af Neutralitetskrænkelser fra den ene af de kæmpende Parters Side.*

Efter Viceadmiral Rechnitzers egen Redegørelse at dømme, har Viceadmiralen saaledes misforstaaet sin Pligt som Chef for Søværnskommandoen, og har — selvbestaltet — ført en Udenrigspolitik, som ikke var Lændets officielle.

At Viceadmiralen, foruden at være Chef for Søværnskommandoen, tillige var Direktør i Marineministeriet, kan intet ændre i dette Forhold.

For imidlertid at skabe fuld Klarhed over, hvor Ansvarret retteligt skal placeres, er det nødvendigt kort at redegøre for nogle af de Ordre og Direktiver, som af Søværnskommandoen var udgivet til Cheferne.

I en udgiven Søværnskommando-Ordre var fastsat følgende Beredskabstilstande:

Sikringstjeneste 1 (Normal Sikringstjeneste under Neutralitetsforhold)

Sikringstjeneste 2 (Skærpet Sikringstjeneste under truende Forhold.)

Sikringstjeneste 3 (Klart Skib med fuldt Kampberedskab).

For hver af disse Sikringstjenester var fastsat nærmere Enkeltheder om Dampvarsel, Vagttjeneste, Klargøring af Vaabnene m. m.

Endvidere var der fastsat følgende:

»De for disse 3 Sikringskategorier neden for nærmere fastsatte Bestemmelser er affattede under Hensyn til, at Overgangen fra Neutralitetsforhold til Kamp som Følge af Angreb fra en fremmed Magts Side *kan* blive brat, saaledes at det under ugunstige Forhold endog kan vise sig vanskeligt rettidigt at underrette detacherede eller fremskudte Styrker om Krigsfaren. Bestemmelserne vil derfor være at betragte som *Direktiver*, afhængige af de foreliggende Forhold, saaledes at det til enhver Tid paahviler vedkommende Kommanderende (Skibschef), saa fremt han skønner det paakrævet, af eget Initiativ at *skærpe* den ham underlagte Styrkes (Skibs) Kampberedskab i fornøden Udstrækning.«

Intet Steds var der beordret mere end Sikringstjeneste 1 før over en Time efter, at den tyske Landsætning havde fundet Sted, og som allerede tidligere anført var der ikke udsendt nogen Meddelelse om den skærpede Situation, som kunde foranledige de forskellige Chefer til af eget Initiativ at skærpe Kampberedskabet.

I en anden Søværnskommando-Ordre er fastsat Regler for Optræden overfor Neutralitetskrænkelser.

Hovedreglen er her, at enhver Optræden overfor Neutralitetskrænkelser skal indledes med Protest, og at der, saa vel naar Neutralitetskrænkelsen skønnes at være tilstrevet, som hvis den synes tilfældig, saa vidt muligt skal søges indhentet Forholdsordre fra Søværnskommandoen, uopholdeligt og ad hurtigste Vej.

Idet der er skelnet mellem »mindre væsentlige« og »væsentlige« Neutralitetskrænkelser, er der dog for de sidstnævnte gjort en Undtagelse fra Hovedreglen, naar der er Tale om *direkte Angreb paa dansk Krigsskib og militært Luftfartøj eller paa dansk Landomraade samt Landsætning paa dansk Grund af væbnede Styrker.*

I dette Tilfælde skal, naar fjendtlig Hensigt er utvivlsom, Handlingen *uden nærmere Ordre imødegaas med alle til Raadighed staaende Midler* — dog under fornøden Hensyntagen til de foreliggende Omstændigheder.

Den sidste Tilføjelse: »dog under fornøden Hensyntagen til de foreliggende Omstændigheder« har ikke været ønsket fra militær Side, men er indsat efter Regeringens Bestemmelse, og aabner jo ogsaa Muligheden for i et hvilket som helst Tilfælde at desavouere en Chef.

Gennemgaar man de foran skildrede enkelte Episoder paa Baggrund af de anførte Søværnskommando-Ordre, vil man hurtigt komme til den Slutning, at *der intet kan bebrejdes de enkelte Styrke- eller Skibschefer.*

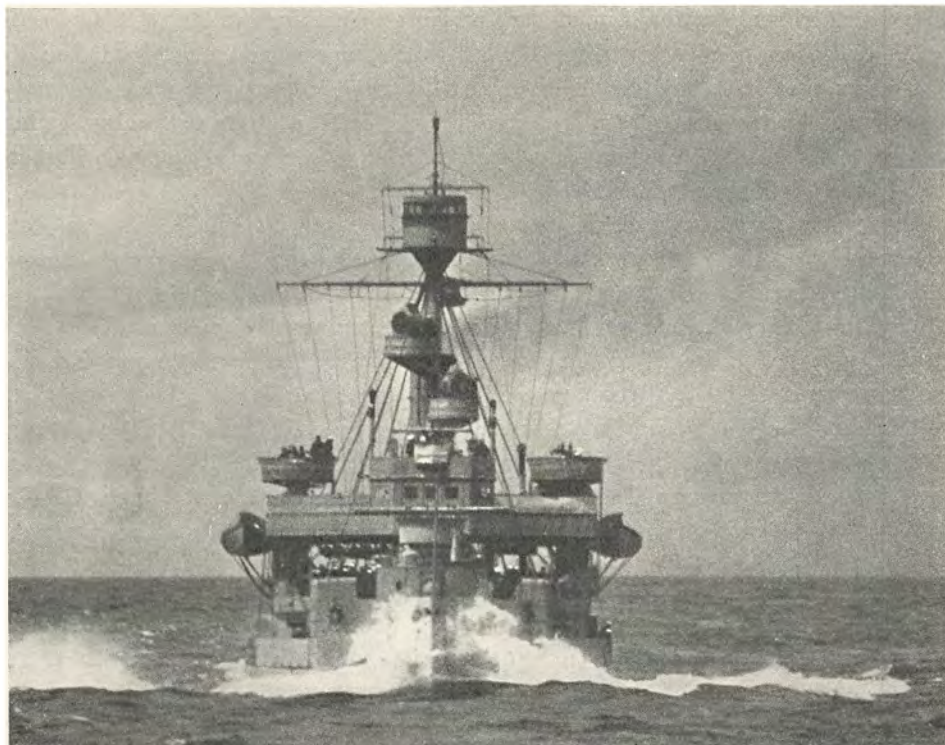
For det første fandt der ingen direkte Angreb Sted paa dansk Krigsskib eller Luftfartøj med Undtagelse af Torpedobaaden »Ørnen« i Nyborg Havn; men de særlige Forhold her er foran nærmere omtalt.

For det andet var intet dansk Krigsskib til Stede, hvor væbnede Styrker blev landsat paa dansk Grund. Følgelig fandtes Betingelserne for, at de enkelte Chefer — uden særlig Forholdsordre — maatte sætte alle til Raadighed staaende Midler ind, ikke.

For det særlige Forhold med Middelgrundsfortet er i denne Forbindelse at bemærke, at Interimschefen paa Fortet ikke havde noget Grundlag for den Opfattelse, at det relativt lille tyske Skib skulde være beregnet paa Landsætning af Troppestyrker til Okkupation af København. Det maa erindres, at det tyske Skib ikke var større end en af vore mellemstore indenrigske Passagerbaade. Betingelsen for, at han maatte bruge skarp Ammunition uden særlig Forholdsordre fra Søværnskommandoen var altsaa ikke til Stede, og ydermere havde han ingen Mulighed for at konstatere en fjendtlig Hensigt, og maatte først gribe til Vaaben, naar denne var utvivlsom. Bestemmelsen om den fornødne Hensyntagen til de foreliggende Omstændigheder maatte endelig ogsaa sætte en Bremse paa en kraftig Optræden. Der var saaledes kun tilbage den Mulighed at indberette det passerede til Søværnskommandoen og afvente Forholdsordre herfra. Indberetningen skete omgaaende, men der kom ingen Forholdsordre, og denne vilde, saa hurtigt som Forholdene udviklede sig, iøvrigt ogsaa være kommet for sent.

Som Søværnskommando-Ordren lød, anmodede de Chefer i Store Bælt, over for hvem Tyskerne havde stillet Krav, Søværnskommandoen om Forholdsordre.

Chefen for »Ingolf« maatte vente paa denne i ca. 1 $\frac{3}{4}$ Time og fik den først, efter at Regeringsbeslutningen var truffet. Chefen for Torpedobaaden »Høgen« fik i et

Artilleriskibet »Peter Skram« blev søsat 1908. Dets Deplacement er 3500 Tons, og med 5400 HK er det i Stand til at skyde en Fart paa 16 Knob. Besætningen udgør 278 Mand. Armeringen bestaar af 2 Stk. 24 cm, 4 Stk. 15 cm og 8 Stk. 75 mm Kanoner samt 6 Stk. Maskinskyts, henholdsvis 20 og 8 mm. Endvidere findes der 4 Torpedoudskydningsapparater om Bord. »Peter Skram« overgik for flere Aar siden til Reserven, da det ikke opfyldte de Krav, der stilles til moderne Marinefartøjer; den 29. 8. 1943 tjente det som Kommandoskib for Chefen for Kystflaaden.

Telegram, der var afsendt fra Søværnskommandoen Kl. 5,30, Ordre til at lystre den tyske Henstilling om at gaa ind til Nakskov.

Denne Ordre var altsaa udfærdiget i Søværnskommandoen, omtrent 1 Time før Regeringen havde taget sin Beslutning, og paa et Tidspunkt, da Hærens Afdelinger i Sønderjylland endnu kæmpede deres haabløse, men heltemodige Kamp.

VII

Klokken lidt over 5 den 9. April begav Forsvarsministeren sig ledsaget af Chefen for Generalkommandoen og Chefen for Søværnskommandoen til Kongen for sammen med Stats- og Udenrigsministeren at tage Stilling til de af den tyske Gesandt overrakte ultimative Krav.

Umiddelbart før de forlod Marineministeriet, forespurgte Chefen for Marinestaben Forsvarsministeren, om der maatte gives Ordre til Modforanstaltninger, hvortil Ministeren gentog, hvad han allerede tidligere havde beordret, at der *ikke* maatte

udstedes yderligere Ordre, førend der forelaa en Regeringsbeslutning. Paa Trods heraf gav Viceadmiral Rechnitzer Besked om, at der skulde udstedes Ordre til Alarmberedskab, men med den Tilføjelse, at der *ikke maatte skydes uden efter nærmere Ordre*. Denne sidste Ordre fratog enhver Retten til at gribe til Vaaben, endog som Selvforsvar, og den kunde være kommet til at virke katastrofalt, hvis Forholdene havde udviklet sig anderledes.

Alt sammenholdt maa man bedømme det saaledes, at Viceadmiral Rechnitzer i alle sine Dispositioner stræbte efter, at intet maatte ske, som kunde give Anledning til Sammenstød.

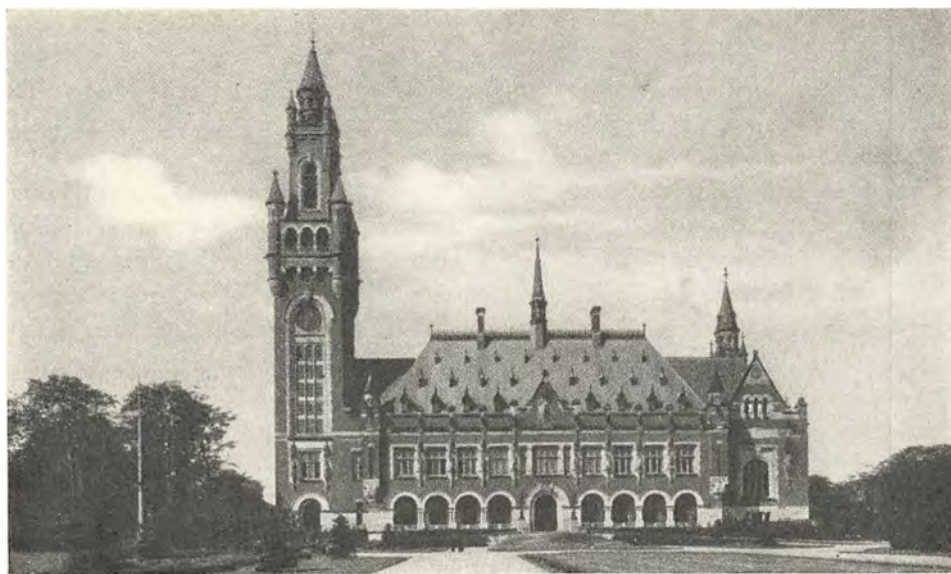
At ville tillægge Viceadmiral Rechnitzer slette Motiver vilde være at skyde over Maalet; men det vækker til Eftertanke, at han, som ved at tage Ansvaret for Søværnsordningen af 1932, fortrængte den højt ansete Viceadmiral *Wenck* som Chef for Flaaden, *da det virkelig gjaldt, viste sig ikke at have Mod til at bære et Ansvar.*

Han forhindrede ved sine Dispositioner den 8.—9. April 1940, at Søværnet fik Lov til at yde den militære Indsats for vort Lands Frihed og Ære, som det danske Folk med Rette kunde have ventet, og som Søværnets Personel higede efter at yde — helt paa Linie med Flaadens gamle Traditioner.

For ikke at give et fortegnet Billede, er det dog rigtigst at tilføje, at hvordan Søværnet end havde optraadt den 9. April, kunde det ikke have ændret det endelige Udfald, idet man opfattede Truslen om Luftbombardement saa alvorlig, at denne — uanset de foretagne Landsætninger — utvivlsomt vilde have fremkaldt den samme Regeringsbeslutning, som nu blev truffet.

Det er sandsynligt, at et højere Krigsberedskab saa vel i Danmark som i Norge kunde have medført, at Aktionen ikke var blevet indledet; *men Ansvaret herfor skal søges i den Forsvars- og Udenrigspolitik, som Landets Regering gennem en Aarrække havde ført.*

**DET OFFICIELLE
DANMARK**

»Fredspaladset« i Haag.

BESÆTTELSEN I FOLKERETLIGT LYS

Af Professor Dr. jur. CARL RASTING

Den dansk-tyske Ikke-Angrebspagt af 31. Maj 1939 indeholdt for begge Parter dels en gensidig Forpligtelse til at afholde sig fra Angreb eller nogen anden Art af Magtanvendelse mod hinanden, dels en gensidig Forpligtelse til at forholde sig neutral, saa fremt nogen af Parterne kom i Krig med en tredje Stat.

Anledningen til denne Pagt mellem Danmark og Tyskland var den amerikanske Præsident Roosevelts Fredsappel til Hitler og Mussolini den 14. April 1939. I Marts havde den tyske Hær besat Czekoslovakiet og Memelomraadet. Den engelske Premierminister Chamberlain havde i Underhuset afgivet en Erklæring, hvori han udtalte, at Storbritannien og Frankrig havde lovet fuld Støtte til Polen mod et hvilket som helst Angreb, som maatte true dets Uafhængighed. I Begyndelsen af April havde italienske Tropper besat Albanien, og England og Frankrig havde givet Grækenland og Rumænien samme Garanti, som var ydet Polen. Under Indtrykket af disse — og andre forudgaaende — Begivenheder stillede Roosevelt i sit Budskab til de totalitære Staters Ledelse dette Spørgsmaal: »Er De rede til at afgive Forsikring om, at Deres væbnede Styrker ikke vil angribe eller foretage nogen Invasion i følgende uafhængige Lande, deres Territorium eller Besiddelser — — —?« og nævnedes i denne Forbindelse 30 forskellige Stater, deriblandt Polen, Grækenland, Rumænien

og de nordiske Lande (Finland, Danmark, Norge og Sverige). Som Svar paa den engelsk-polske Pagt opsagde Tyskland den siden 1934 gældende tysk-polske Ikke-Angrebspagt og den engelsk-tyske Flaadeoverenskomst af 1935. I den Tale til den tyske Rigsdag den 28. April 1939, hvori Hitler meddelte disse Opsigelser, erklærede han sig rede til at give hver enkelt af de af Roosevelt nævnte Stater Tilsagn om, at Tyskland ikke vilde angribe deres Territorier, dersom vedkommende Land selv maatte ønske saadant Tilsagn og henvendte sig til Tyskland derom og under Forudsætning af ubetinget Gensidighed. Ogsaa om Varigheden af saadanne Overenskomster var Tyskland rede til med hver enkelt Stat at træffe de Aftaler, den maatte ønske. Allerede i Begyndelsen af Maj Maaned havde Tyskland selv bragt Forhandlinger angaaende Afslutning af Ikke-Angrebspagter paa Grundlag af Gensidighed i Forslag over for de fire nordiske Landes Regeringer, og den 9. Maj afholdtes i Stockholm et Møde mellem de nordiske Udenrigsministre til Overvejelse af disse Forslag. Medens tre af Landene, Finland, Norge og Sverige, svarede, at de ikke følte sig truet af Tyskland og derfor ansaa Afslutning af Ikke-Angrebspagt for unødvendig, meddelte den danske Regering den 17. Maj Tyskland, at den til Bekræftelse af det bestaaende nabovenlige Forhold gerne vilde træde i Forhandling om en Ikke-Angrebspagt, der gav Udtryk for de to Landes Vilje til ikke at anvende Magtmidler over for hinanden. Den 31. Maj blev Ikke-Angrebspagten mellem Danmark og Tyskland underskrevet i Berlin. Ved Forelæggelsen af Traktaten i den danske Rigsdag den 1. Juni udtalte Udenrigsminister P. Munch bl. a.:

»Vi vilde have ønsket, at det ogsaa havde været muligt at give ensartet Svar paa den tyske Forespørgsel; men det har ikke ladet sig gøre at bringe de fire Lande til samme Resultat i saa Henseende. Derimod er gennem Forhandlingerne fastslaaet, at de tre andre nordiske Lande af Hensyn til Stabiliteten i de nordiske Egne værdsætter, at Danmark slutter den Aftale med det tyske Rige, hvorom her er Tale. Denne Aftale er da i nøje Overensstemmelse med den Politik, Danmark gennem lange Tider har ført. Det er Regeringens Overbevisning, at den under de urolige Forhold, der bestaar i Verden, vil være af betydelig Værdi.«

Den 24. Juni udveksledes Ratifikationsdokumenterne til den dansk-tyske Ikke-Angrebspagt i Berlin, hvorved Pagten traadte i Kraft. Den var bestemt til indtil videre at gælde for et Tidsrum af 10 Aar.

I Traktatens Art. 1, Stk. 1, hedder det:

»Kongeriget Danmark og det tyske Rige vil i intet Tilfælde skride til Krig eller til nogen anden Art af Magtanvendelse mod hinanden.«

Som man ser, nævner Pagten baade Krig og anden Magtanvendelse. Grunden til denne Sondring er det i Nutiden velkendte Forhold, at man langtfra altid er saapertentlig at erklære Fjenden Krig eller blot saa gammeldags at opfatte Fjendtlighederne som Krig. Man behøver som Eksempler kun at tænke paa de to japansk-kinesiske Konflikter henholdsvis i 1932 og 1937. Saadanne moderne Magtanvendelsesmetoder falder ikke ind under det formelle Begreb om Krig; men de omfattes af Pagtens andet Udtryk: »*nogen anden Art af Magtanvendelse*.« Saadan Magtanvendelse gav de to Stater i deres indbyrdes Forhold altsaa ubetinget Afkald paa. Først og fremmest maatte da herved være tænkt paa enhver Form for Militærbesættelse,

hvad enten det drejede sig om krigerisk eller fredelig Besættelse, altsaa hvad enten Besættelsen var ledsaget af en Krigserklæring eller ej. Der kan saaledes ikke herske den allerringeste teoretiske eller praktiske Tvivl om, at Tyskernes Invasion i Danmark den 9. April 1940 var i klar Strid med Ordene og Tanken i den dansk-tyske Ikke-Angrebspagts Art. 1, Stk. 1. Artiklen bruger Ordene, at Danmark og Tyskland *i intet Tilfælde* vil skride til Krig eller nogen anden Art af Magtanvendelse mod hinanden. Disse Ord maatte ogsaa omfatte det Tilfælde, at Tyskland under en Krig med en tredje Stat, uden at have til Hensigt at skade Danmark, vilde besætte større eller mindre Dele af dette Land som en rent præventiv eller defensiv Foranstaltning.

Pagten var imidlertid ikke blot en gensidig Ikke-Angrebspagt, men *tillige en Overenskomst om Neutralitet*. I Art. 1, Stk. 2, hedder det:

»I Tilfælde af, at det fra en tredje Magts Side skulde komme til en Aktion af den i Stk. 1 betegnede Art mod en af de kontraherende Parter, vil den anden kontraherende Part ikke paa nogen Maade yde en saadan Aktion sin Støtte.«

Til nærmere Belysning af denne Bestemmelse var Traktaten ledsaget af en Undertegningsprotokol, der lød saaledes:

»En Støtte i den i Traktatens Artikel 1, Stk. 2, omhandlede Betydning fra den ikke i Konflikten deltagende kontraherende Parts Side foreligger ikke, naar denne Parts Optræden er forenelig med de almindelige Regler for Neutralitet. Det vil saaledes ikke være at betragte som en utilladelig Støtte, naar den normale Vareudveksling og Varetransit fortsættes mellem den ikke i Konflikten deltagende kontraherende Part og den tredje Magt.«

Danmark forpligtede sig altsaa herved til at holde sig neutral i Tysklands Krige, d.v.s. Folkerettens almindelige Regler om Neutralitet, saaledes som disse især findes i Haagkonventionerne af 1907, skulde være afgørende for Landets Holdning. Navnlig paa Vareudvekslingens og Varetransitens Omraade blev det fastslaaet, at Danmark i Tilfælde af en Krig mellem England og Tyskland kunde fortsætte sin normale Handel med England, m. a. O. indrette sig paa lignende Maade som under Krigen 1914—1918. Spørgsmaalet bliver herefter, om Danmark i Tiden fra den 24. Juni 1939 (Traktatens Ikrafttrædelsesdag) til den 9. April 1940 eller rettere i Tiden fra den 3. September 1939 — den Dato, England erklærede Tyskland Krig — til den 9. April 1940 foretog sig noget som helst, der kan siges at være i Strid med Ikke-Angrebspagts Art. 1, Stk. 2, og Undertegningsprotokollen.

Kort før Verdenskrigens Udbrud, nemlig den 27. August 1939, udtalte den danske Udenrigsminister *P. Munch* sig om Danmarks Stilling under Krig. Til en Korrespondent for Reuter erklærede han, at Danmark var fast besluttet paa at bevare sin Neutralitet i en hvilken som helst Krig og overbevist om, det ogsaa var i Stand dertil. Det havde en Hær og en Flaade for at kunne forsvare Neutraliteten, selv om Udenrigsministeren følte sig overbevist om, at Danmark ikke vilde blive nødt til at bruge dem, da det i Tilfælde af Krig vilde være i begge Parters Interesse, at Danmarks Neutralitet blev respekteret. Dagen efter, den 28. August, afgav den tyske Gesandt, *v. Renthe-Fink*, over for Udenrigsminister *P. Munch* en Erklæring om, at Tyskland ikke paa nogen Maade havde til Hensigt under en eventuel Krig at krænke

Danmarks Integritet, og at de danske Grænser vilde blive respekteret under Forudsætning af, at Danmark opretholdt streng Neutralitet. Endelig gav den engelske Gesandt i Danmark den 30. August paa sin Regerings Vegne den Forsikring, at saa længe Danmarks Neutralitet respekteredes af Tyskland, vilde den ogsaa blive respekteret af den engelske Regering, der ikke nærede noget Ønske om at se Danmark inddraget i en Krig, som den engelske Regering endnu haabede at kunne undgaa.

II

Efter Krigens Udbrud, i Dagene fra den 1. til 3. September 1939, *udstedte samtlige nordiske Lande Neutralitetserklæringer*, dels i den polsk-tyske Krig, dels i den engelsk-fransk-tyske Krig, med Henviisning til de fælles nordiske Neutralitetsregler af 1938. Den 18.—19. s. M. samledes i København de nordiske Stats- og Udenrigsministre og Islands Minister i Danmark som Repræsentant for den islandske Regering til Drøftelse af den ved Krigens Udbrud opstaaede Situation. Man bekræftede paa ny de nordiske Landes faste Vilje til at føre en strengt neutral Politik over for de krigsførende Parter, herunder ogsaa at opretholde Handelsforbindelserne med alle Stater, ogsaa de krigsførende.¹⁾

I Vinteren 1939—40 forefaldt flere større eller mindre Krænkelser af dansk Neutralitet. Eksempelvis *nedkastede en engelsk Flyver den 4. September 1939 Bomber over Esbjerg*, hvorved en Person dræbtes, 7 saaredes og to Huse blev ødelagt. Den engelske Gesandt i København afsendte straks ved Efterretningen om Ulykken telegrafisk Meddelelse til den britiske Regering og henstillede, at der blev foranstaltet saa indgaaende Undersøgelser som muligt for at faa opklaret, om en engelsk Flyvemaskine kunde være ansvarlig for Ulykken. Den engelske Regering meddelte, at den var villig til at yde Erstatning, saafremt det paa tilfredsstillende Maade blev godtgjort, at Bomberne var britiske.

I Statsminister *Staunings* Nytaarstale den 1. Januar 1940 udtalte han gennem Radioen om Neutralitetsspørgsmaalet følgende:

»I gennem lange Tider har Neutralitet været anerkendt som en naturlig Stilling for de smaa Nationer. De store Magters ledende Personer, Regeringer og Parlamenter har udtrykt deres Forstaaelse for disse Smaastaters Holdning, og Traktater og Pagter, der udelukkede Angreb paa disse Stater, er afsluttet og skulde tjene til Sikring, selv om andre Nationer kom i Krig ...

Neutralitet fritager ikke for folkeretlige Forpligtelser. Man skal forholde sig passiv over for Krig, man skal være upartisk over for de Krigsførende. Vil man drive Handel, skal man

¹⁾ Tillige betonedes paa Stats- og Udenrigsministermødet den fællesnordiske Interesse under Krigen. *Stauning* udtalte, at der nu var Grund til at omsætte Talen om den nordiske Samhørighed i positiv Gerning. Den finske Statsminister *Cajander* pegede paa den klare og enige Vilje, der nu forenede Nordens Riger ogsaa i deres praktiske Virksomhed. Den islandske Minister *Sveinn Björnsson* erklærede, at Islændingene aldrig havde følt sig nærmere knyttet til de nordiske Broderfolk end nu. *Nygaardsvold* sagde, at Norge var villig til at sætte ind saa meget af sin Kraft, det evnede, i det fællesnordiske økonomiske Samarbejde under Krigen. Per *Albin Hansson* udtalte, at samtidig med, at vi staar enige udadtil, vil vi praktisk udløse Fællesfølelsen i vore indbyrdes Forhold.

Da Aviserne den 4. September 1939 paa Løbesedlerne bragte Meddelelsen »Esbjerg bombarderet« frygtede man i første Øjeblik for, at Tyskland havde foretaget et Angreb for at ødelægge denne vor vigtige Eksporthavn til England. Det viste sig imidlertid at være en engelsk Maskine, som paa Vej mod Wilhelmshafen var kommet ud af Kurs og ved en Fejltagelse havde kastet 4 Bomber over Byen. Befolkningen i Esbjerg blev meget opskræmt, og mange rejste bort af Frygt for Gentagelser. Paa Hustagene blev der malet store Dannebrogflag, og ved Grænsen udlagt Neutralitetsmærker, som blev belyst om Natten. Den under Bombardementet dræbte Kvinde blev begravet paa Statens Bekostning under stor Deltagelse.

fortsætte i det Spor, der er fulgt i Fredstid, man kan ikke unddrage den ene Part Varer, som man sædvanlig afsætter til denne, for at forøge Afsætningen hos den anden Part. Man skal være udrustet saaledes, at man kan hindre Parterne fra at benytte neutralt Omraade i Krigsøjemed, og man skal derfor udøve Kontrol og Bevogtning baade af Land- og Søomraader ... For det danske Folk er der kun een Vej farbar. Vi maa fortsætte paa Neutralitetens Vej, og vi maa haabe paa Holdbarheden af de Løfter og Aftaler, som gælder for os.«

Den 19. Januar 1940 vedtog *Folketinget enstemmigt en Beslutning om at udtale*, at man fra alle Sider i det danske Folk var enig om, at *Landets Neutralitet skulde opretholdes*, og at de Midler, der raadedes over, om fornødent skulde anvendes for at hævde og værne Rigets Fred og Uafhængighed, og man tilsagde Ministeriet Støtte i Arbejdet herfor.

Saaledes laa Situationen fra Krigens Begyndelse lige op til den 9. April. At den danske Regerings Holdning var Neutraliteten, kan der ikke herske nogen som helst Tvivl om. Hvorvidt man ogsaa var i Stand til med Vaabenmagt at hævde denne Neutralitet, var der delte Meninger om. Statsministerens Sondring i Nytaarstalen mellem »effektivt Krigsberedskab« og »Bevogtning« var langtfra klar, og de Planer om Forstærkning af Forsvaret, som var fremme i Begyndelsen af 1940, prægedes af stor Beskedenhed. Men dette rokker ikke ved den Kendsgerning, at Tyskland, allerede da Ikke-Angrebspagten i 1939 blev afsluttet, havde Kendskab til Danmarks svage militære Stilling, navnlig paa Luftforsvarets og Panserforsvarets Omraade, og at det tyske Rige ikke i de Begivenheder, som dukkede op mellem Krigsudbruddet og den 9. April 1940, kunde søge nogen Berettigelse til at bryde sit kun eet Aar forud givne Tilsagn om at ville respektere Danmarks Neutralitet.

III

De Begivenheder, som direkte førte op til den 9. April, indlededes den 5. April med en Note, den engelske Udenrigsminister Lord *Halifax* overrakte den norske Gesandt i London, og hvori det hed, at de allierede Regeringer ikke længere kunde finde sig i, at Tyskland fra Norge og Sverige fik vigtige Hjælpebidrag for sin Krigsførelse og nød godt af Fordele i disse Lande, som var til Skade for de allierede. Man forbeholdt sig derfor Retten til at tage saadanne Forholdsregler, som maatte findes nødvendige for at hindre Tyskland i fra Norge eller Sverige at faa Hjælpebidrag eller Fordele til Gavn for Tysklands Krigsførelse eller til Skade for de allierede. Den 8. April om Morgenen afleverede den engelske og franske Gesandt i det norske Udenrigsministerium en ny Note, hvori det meddeltes, at der ved Daggry var udlagt allierede Miner i norsk Territorialfarvand flere Steder ved Vestkysten. Samme Dag protesterede den norske Regering kraftigt »mod dette aabenbare Brud paa Folkeretten og mod en saadan Krænkelser med Vold af norsk Suverænitet og Neutralitet« og krævede, at Minerne straks blev fjernet, men allerede Dagen efter var den tyske Besættelse af Norge — og Danmark — i Gang.

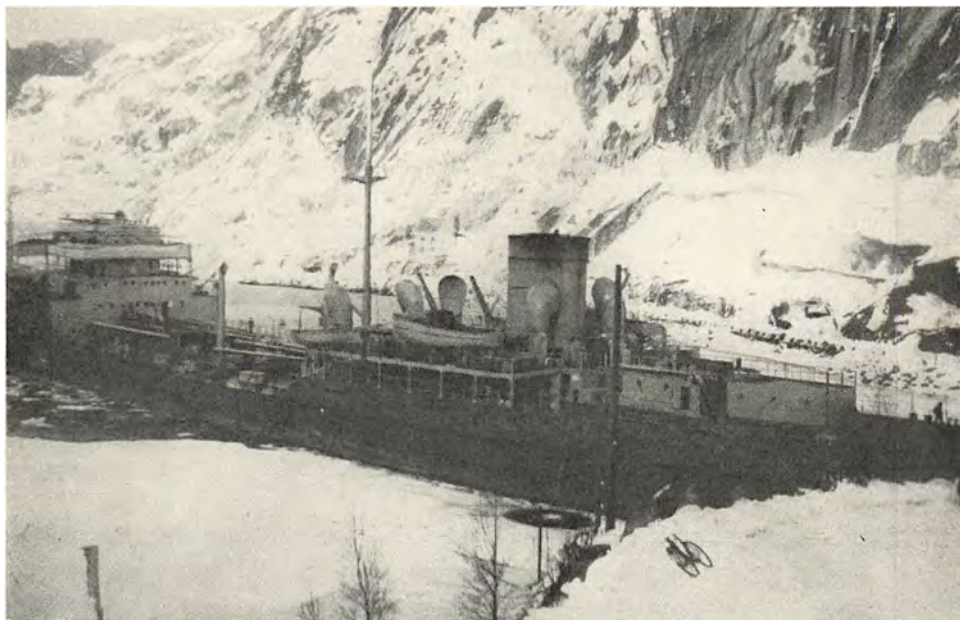
I det *Memorandum*, den tyske Rigsregering den 9. April lod overrække den danske og norske Regering, fremhæves først og fremmest de allieredes paastaaede Planer om ved Besættelse af Narvik at afskære Tyskland fra de nordlige Malmtilførsler og ved Landsættelse af engelsk-franske Stridskræfter i de skandinaviske Lande at oprette en ny Front for at kunne angribe Tyskland i Flanken fra Norden. Det hedder videre i Noten:

»De konkrete Efterretninger om Vestmagternes forestaaende Landgangsforsøg i Skandinavien hobede sig i den sidste Tid stadig mere og mere op; men hvis der overhovedet endnu kunde bestaa mindste Tvivl om Vestmagternes endelige Beslutning om Intervention i Norden, er den blevet fjernet i de sidste Dage: Rigsregeringen er kommet i Besiddelse af uigendrivelige Beviser for, at England og Frankrig agtede i de allernærmeste Dage overraskende at besætte bestemte Omraader af de nordiske Stater.

De nordiske Stater har paa deres Side ikke blot ikke ydet den mindste Modstand mod Englands og Frankrigs hidtidige Overgreb, men stedse fundet sig i de alvorligste Indgreb i deres Højhedsrettigheder uden tilsvarende Modforholdsregler. Rigsregeringen maa derfor antage, at den kgl. norske Regering ogsaa vil indtage samme Holdning over for Englands og Frankrigs nu planlagte og for deres Virkeliggørelse staaende Planer; men selv om den kgl. norske Regering skulde ville træffe Modforholdsregler, er Rigsregeringen klar over, at de norske militære Kræfter ikke vil være tilstrækkelige til med Held at kunne træde op mod de engelsk-franske Aktioner.«

Saa vidt den tyske Paastand om forestaaende allierede Landgangsforsøg i Norge og den norske Regerings Mangel paa Vilje og Evne til at modsætte sig disse Planer. Som Beviser for denne Paastand fremfører Noten forskellige Omstændigheder.

Der peges først paa de allieredes Bestræbelser for at udvide Krigen til neutrale europæisk-kontinentale Omraader, navnlig i Skandinavien, hvor den finsk-russiske Vinterkrig i 1939—1940 kunde give en passende Anledning til væbnet Intervention. Den 20. Januar havde Marineminister *Churchill* saaledes i en Radiotale opfordret de neutrale Stater til at støtte England og Frankrig, og ligeledes Premiermini-

Fra det tyske Slagskib »Admiral Graf Spee« var der blevet anbragt over 300 engelske Fanger ombord paa Tankdamperen »Altmark«, som skulde føre dem videre til tysk Fangenskab. Engelske Torpedobaade optog Forfølgelsen af »Altmark«, der imidlertid slap ind i Bergens Havn. Her blev den liggende kort Tid og forsøgte derpaa at komme videre sydpaa. Uden for Tremilegrænsen vogtede engelske Krigsskibe nøje paa dens Bevægelser, og for at undgaa Sammenstød søgte den ind i Jøssingfjorden. Her overtog norske Torpedobaade Bevogtningen af Skibet. Efter Ordre fra den engelske Regering sejlede Krydseren »Cossack« ind i Fjorden, beskød Tankdamperen og befriede de engelske Fanger. Billedet viser »Altmark« paa Grund i Jøssing-Fjorden.

ster *Chamberlains* Tale den 31. Januar indeholdt Kritik af de neutrales passive Holdning. Den 24. Februar erklærede Chamberlain »Altmark«-Affæren — hvorunder en engelsk Destroyer den 14. s. M. havde beskudt et tysk Tankskib, »Altmark«, i en norsk Fjord og befriet de om Bord værende engelske Fanger, over 300 i Tallet — for en blot »teknisk Neutralitetskrænkelse«, d. v. s. en berettiget Represaliehandling, fordi Norge ved at lade »Altmark« passere med Fangerne om Bord havde begaaet et Neutralitetsbrud. Norge havde i denne Sag overholdt Folkeretten; og Udenrigsminister *Koht* gjorde i sin Protest over for England gældende, at det var England selv, der havde gennemført den folkeretlige Regel om krigsførende Krigsskibes og dermed ligestillede Skibes Ret til Passage gennem neutralt Farvand, og at ingen Undtagelse gjaldt, fordi saadanne Skibe havde Fanger om Bord. I de hidtil nævnte Kendsgøer vil man forgæves søge noget afgørende folkeretligt Argument for den tyske Aktion mod Danmark i April.

Ej heller kan de Tilbud, der fra allieret Hold fremkom om *Hjælp til Finland* under Vinterkrigen, folkeretlig legitimere den tyske Aktion mod Danmark. Den 2. Marts, altsaa ret kort før den finsk-russiske Krigs Ophør, forespurgte de engelske og franske Ministre i Stockholm og Oslo uofficielt den svenske og norske Regering, om der kunde ventes tilladt Gennemmarch af Tropper for det Tilfælde, at Finland skulde anmode Vestmagterne om militær Hjælp. Henholdsvis den 2. og 4. s. M. be-

svarede Sverige og Norge disse Forespørgsler benægtende. Den 11. Marts meddelte Premierminister Chamberlain i Underhuset, at England og Frankrig var rede til at sende Finland militær Hjælp, saafremt det anmodede herom, og umiddelbart herefter rejstes atter paa finsk Initiativ Spørgsmaalet om svensk-norsk Gennemmarchtilladelse, men dette blev paany besvaret afvisende, ligesom det overhovedet bekræftedes, at der ikke fra finsk Side var rettet nogen Anmodning om Hjælp til Vestmagterne. Allerede den 12. s. M. undertegnedes imidlertid Freden mellem Finland og Rusland, og over for denne Kendsgerning synes en af den tyske Rigsregering til Støtte for sin Holdning paaberaabt Indberetning af samme Dato fra den finske Gesandt i Paris til Helsingfors-Regeringen, hvorefter Churchill og Daladier skulde have givet Gesandten bestemt Tilsagn om øjeblikkelig militær Hjælp uden Hensyn til, om Sverige og Norge tillod Gennemmarch, naar blot Finland selv anmodede om Hjælpen, mindre tungtvejende, saa sandt den fremkom for sent til at faa nogen Betydning, ligesom den finsk-russiske Fred i det hele kun kunde opfattes som en Afspænding af Situationen i Norden.

Fra tysk Side, eksempelvis i den paa Foranledning af det tyske Udenrigsministerium i 1940 udgivne *4. officielle tyske Hvidbog*, siges det imidlertid, at den tyske Regering var nøje underrettet om Vestmagternes Planer om at gøre Norge til Udgangspunktet for militære Operationer mod Tyskland. Under Besættelsesoperationerne i Norge efter den 9. April var de tyske Tropper kommet i Besiddelse af et omfattende Dokumentmateriale, der indeholdt Beviset for, at den tyske Regerings Informationer holdt Stik i alle Enkeltheder. Disse Dokumenter vedrørte i det væsentligste dels den engelsk-franske Spionage, som i Vinteren 1939—40 fandt Sted i norske Havneomraader, dels en Operationsplan for de engelske Ekspeditionstropper i Sydnorge («Stratforce-Planen»), dels endelig en norsk Regeringskonference den 2. Marts 1940.

I Spionagematerialet fremhæves bl. a. en Optegnelse, der angives at stamme fra den franske Marineattaché i Oslo. Den er dateret 8. Februar 1940 og indgaar som Led i Svarene paa et Spørgeskema. Det Sted i Besvarelsen, som skal vise, at Finlandskonflikten skulde være et Paaskud for Vestmagternes Besættelse af Skandinavien (Norge?) som Basis for militære Aktioner mod Tyskland, lyder i Facsimilegengivelsen paa Fransk: »La question leur étant présentée sous la forme d'envoi du materiel en Finlande et malgré les avantages offerts par le port de Bergen pour un débarquement rapide les militaires norvégiens le déconseillent formellement en raison du long trajet par voies ferrées et des complications qui en resulteraient.«¹⁾ Ordene siger dog intet om, under hvilke politiske Betingelser Militærtransporterne skulde finde Sted, nævner intet om Norges Samtykke eller det modsatte, saa Citatets Beviskraft er ikke stor. Af Dateringerne paa de øvrige Havnespionagen vedrørende Dokumenter, for saa vidt disse overhovedet kan anses for politisk relevante Bevismidler, fremgaar, at langt de fleste af Datoerne ligger inden for Maanederne December—Februar, et Tidsrum, hvor den finsk-russiske Krig var i fuld Gang.

¹⁾ »De norske militære Myndigheder, som man under Formen: Transport af Materiel til Finland spurgte, fraraadede det formelt til Trods for de Fordele, Bergens Havn frembyder for en hurtig Udskibning, af Hensyn til den lange Jernbanestrækning og de Vanskeligheder, som vilde følge dermed.«

Stratforce-Planen er udateret; men i et Tillægsblad, i Operationsbefalinger, i Dagbogsoptegnelser og i en Indskibningsplan findes Datoerne 6., 7. og 8. April, og det ses, at Englændernes Hensigt med at besætte tre Havneomraader — herunder Stavanger — har været at hindre Tyskland i at okkupere disse Steder. For saa vidt har begge Parters onde Anelser været velbegrundede. Allerede den 4. April kunde nemlig den danske Gesandt i Berlin indberette til Udenrigsminister P. Munch, at ifølge absolut paalidelig Kilde *forestod der en tysk Aggression mod Danmark*, som skulde finde Sted i den derpaa følgende Uge — d.v.s. i Ugen fra den 7. til den 14. April —, at Operationerne dernæst sandsynligvis skulde fortsættes mod Sydnorge, og at Troppe- og Tonnagekoncentrationer (paa ialt ca. 155.000 t) var i Gang ved Swinemünde, delvis indladet, men ikke afgaaet. I en Indberetning af 5. April fra Gesandten til Udenrigsministeriet peges paa Muligheden af, at den tyske Regering havde ventet en væsentlig aktivere allieret Krigsførelse uden Hensyn til neutrale danske og norske Rettigheder, og at tyske Foranstaltninger for alle Tilfældes Skyld var blevet forberedte, men muligt stillet i Bero efter den britiske Premierministers Tale [af 3. April], der var betydelig mindre skarp end fra flere Sider ventet. Det hedder videre i samme Indberetning:

»Jeg anser det dog for min Pligt at udtale, at den kgl. Regering paa ingen Maade bør skyde den Tanke fra sig, at Situationen kan være yderst alvorlig eller i Løbet af faa Dage eller Timer blive det. Øjeblikket turde derfor, efter min ærbødige Formening, være inde til snarest muligt at tage under den grundigste Overvejelse, hvad der — under de forskellige mulige Gradationer i Situationens Udvikling — vil være at foretage.«

I en paafølgende Indberetning af 6. April siges følgende:

»Hvis det er rigtigt, hvad jeg her hører, at den tyske Regering mener at have undervurderet den Effektivitet, med hvilken de allierede havde kunnet indgribe i den russisk-finske Konflikt, eventuelt med Benyttelse af skandinavisk Territorium, er der Grund til at formode, at de trufne Foranstaltninger paa den tyske Østersøkyst snarere er en Forberedelse til et kraftigt Fremstød mod norsk Territorium, hvor allierede Stridskræfter skulde sætte sig fast paa dette Lands Sø- eller Landterritorium. Jeg forstaaer, at den tyske Regering i den sidste Tid 2 Gange i Oslo har henledt Opmærksomheden paa, at en saadan Aktion fra de allieredes Side vilde have en øjeblikkelig Kontraaktion fra tysk Side til Følge.«

I sin sidste Indberetning før Okkupationsdagen udtaler den danske Gesandt i Berlin den 8. April, at han har erfaret, at den tyske Transportflaade har forladt Stettin den 4. April med vestlig Kurs over Østersøen, at Destinationshavnen, muligvis Narvik, skal naas den 11. April, og at den britiske Flaade vil udlægge Miner i norsk Territorial-Farvand [dette skete som tidligere nævnt allerede om Morgenen den 8. April]. Gesandten tilføjer:

»Hr. Ministeren vil ikke misforstaa mig, naar jeg i Ærbødighed tillader mig at advare imod for stærkt at parallelisere mellem den nuværende Krig og »Verdenskrigen«. Forholdene kan let og hastigt udvikle sig paa en ganske anden og farligere Maade. Vi kan ikke slaa os til Taals med Præcedenser. Vi kan i den nærmeste Fremtid fra begge krigsførende Parters Side blive stillet over for Problemer, til hvilke ingen »Forakter« findes uden at gaa ret langt tilbage i Historien.«

Billedet, som danner sig ud fra disse Dokumenter, viser et Kapløb mellem to krigsførende Parter om at komme først paa Pletten. Den gensidige Mistæksomhed er steget til et Højdepunkt, og Udløsningen sker den 9. April. Kapløbets Pris er de skandinaviske Tilførsler, navnlig den svenske Malm, og det strategiske Brændpunkt er Norge med den lange Vestkyst og Territorialfarvandet som Gennemsejlingsrute.

Det fremgaar af den fornævnte tyske Publikation, at medens man i tyske Regeringskredse mente at turde regne med, at den svenske Neutralitet effektivt vilde blive hævdet, stod Sagen anderledes for Norges — og Danmarks — Vedkommende. I saa Henseende henvises til det tidligere omtalte Referat af den norske Regeringskonference den 2. Marts 1940 i Anledning af den allierede Forespørgsel samme Dag om Gennemmarchtilladelse. Den Udtalelse af Udenrigsminister *Koht*: »... vi maatte nøjes med at protestere — vi maa ikke indtage en saadan Stilling, at vi kommer ind i Krigen paa den forkerte Side, hvis vi ikke kan undgaa at komme med ...«, som fra tysk Side særlig paaberaabes, kan dog kun tages som et Indlæg i en præliminær Diskussion paa et tidligt Stadium af denne. Senere hen i samme Diskussion har en Række andre Ministre Ordet for andre Standpunkter; Statsministeren gaar ind for det absolut neutrale Standpunkt uden Hældning til nogen af Siderne, Beslutningen om at svare nej paa den britiske Henvendelse tages enstemmigt, og Sagen skal kun tages op igen, hvis Sverige — hvor lignende Demarche var sket — mod Forventning skulde svare ja, hvilket ikke skete. At sætte den norske Udenrigsministers Bemærkning den 2. Marts op som folkeretlig Undskyldning for Okkupationen af Norge den 9. April, er en meget søgt Argumentation. Hele Situationen ændredes radikalt i Mellemtiden. Den finsk-russiske Krig hørte op.

Men eet var jo overhovedet Norge, et andet Danmark. Det var to forskellige Stater, mellem hvilke der ikke fandtes udenrigspolitisk Fællesskab. Med Norge havde Tyskland ingen Ikke-Angrebspagt, med Danmark var en saadan Pagt bindende afsluttet mindre end et Aar i Forvejen. Kunde man i rent norske Forhold — nemlig den ret svage Chance for et norsk Neutralitetsbrud — virkelig søge Begrundelsen for at rette Vaabnene mod Danmark i Strid med nylig givne Løfter til dette Land? Var den lige paabegyndte engelske Mineudlægning i norske Vestkystfarvande en for Tysklands militære Sikkerhed saa farlig Foranstaltning, at man kunde paaberaabe sig folkeretlig Nødtilstand ogsaa i Forholdet til Danmark?

Disse Spørgsmaal maa besvares med et klart Nej, ogsaa ud fra selve Ikke-Angrebspagtens Indhold. Det er ovenfor paavist, at Danmark paa intet Punkt havde misligholdt denne Traktat, og det er nævnt, at Pagtens Ord ogsaa omfatter den ene Stats rent præventive Okkupation af den andens Territorium. Den Neutralitetspolitik, Danmark fulgte inden Besættelsen, kunde ikke med nogen som helst Ret af Tyskland opfattes som dansk Støtte til de allierede, jfr. navnlig det udtrykkelige Forbehold om Tilladeligheden af normal Vareudveksling og Varetransit, hvilken Indrømmelse den tyske Krigsmarine i Tiden inden Besættelsen i stort Omfang ignorerede; — man erindrer saaledes Sænkningen af 6 danske Handelsskibe omkring Paasken 1940. Ikke-Angrebspagten mellem Danmark og det tyske Rige indeholdt intet som helst udtrykkeligt eller stiltiende Forbehold om, at andre Staters — mere eller mindre truende — Neutralitetsbrud el. lign., endsige rent strategiske Overvejelser, skulde beret-

tige Parterne til at fragaa Pagtens Ord. Danmark vilde inden den 9. April 1940 i Tilfælde af et tysk Angreb paa Norge i Kraft af Pagtens Bestemmelser have været afskaaret fra at komme Norge til Undsætning. Modstykket hertil i den traktatlige Balance mellem Danmark og Tyskland maatte være, at Tyskland i en Aktion mod Norge var forpligtet til ubetinget at respektere Danmarks Neutralitet. At ogsaa den danske Underskriver af Pagten, Gesandten i Berlin, ansaa den tyske Aktion mod Danmark for et Traktatbrud, fremgaar af, at han i sin ovenomtalte Indberetning af 6. April 1940, hvori han nævner Sandsynligheden for et tysk Fremstød mod norsk Territorium, anser en eventuel dansk diplomatisk Henvendelse i Berlin som inopportun, bl. a. fordi »jeg som Underskriver af Ikke-Angrebspagten — med Fare for at blive haanet af et almindeligt Publikum — ikke kan bringes til ganske at se bort fra denne og dens Protokol, der dog indtil videre paa et bestemt Omraade har vist nogen Effektivitet. At vise en manglende Tillid til internationale Aftaler svækker disses Kraft.« Denne Udtalelse maa betyde, at Gesandten mente, Ikke-Angrebspagten dækkede den aktuelt foreliggende dansk-tyske Faresituation.

I den tyske Regerings Memorandum af 9. April 1940 til den danske og norske Regering antager den tyske Aktion Karakteren af *en Sikrings- eller Beskyttelsesforanstaltning*, og Opraabet fra den tyske Kommandant i København af samme Dato til den danske Hær og det danske Folk er et Ekko heraf:

»Tyskland har besluttet at foregribe det engelske Angreb og med sine Magtmidler selv at overtage Beskyttelsen af Danmarks og Norges Kongerigers Neutralitet og værne den, saa længe Krigen varer. Det er ikke den tyske Regerings Hensigt at skaffe sig et Støttepunkt i Kampen mod England, den har udelukkende det Maal at forhindre, at Skandinavien bliver Slagmark for de engelske Krigsudvidelser. Af denne Grund har stærke tyske Militærkræfter siden i Dag til Morgen taget de vigtigste militære Objekter i Danmark og Norge i Besiddelse. Ud over disse Forholdsregler træffes der for Tiden Overenskomster¹⁾ mellem den tyske Rigsregering og den kongelige danske Regering. Disse Overenskomster skal sikre, at Kongeriget bestaar videre, at Hæren og Flaaden opretholdes, at det danske Folks Frihed agtes, og at dette Lands fremtidige Uafhængighed fuldt ud sikres. Indtil disse Forhandlinger er afsluttet, maa det ventes, at Hæren og Flaaden har Forstaaelse af dette. Ligeledes at Folket og alle kommunale Steder er fornuftige og har god Vilje, saaledes at de undlader enhver passiv eller aktiv Modstand. Den vilde være uden Nytte og blive brudt med alle Magtmidler. Alle militære og kommunale Steder anmodes derfor om straks at optage Forbindelse med de tyske Kommandører. Folket opfordres til at fortsætte det daglige Arbejde og til at sørge for Ro og Orden. For Landets Sikkerhed mod engelske Overgreb sørger fra nu af den tyske Hær og Flaade«.

IV

I *den danske Regerings Proklamation* til det danske Folk af 9. April 1940 siges det, at Regeringen under Protest har besluttet at ordne Landets Forhold under Hensyn til den Besættelse, som har fundet Sted, og at det er Befolkningens Pligt at afholde sig fra enhver Modstand mod de tyske Tropper, der nu træder i Forbindelse

¹⁾ Saadanne Overenskomster blev imidlertid aldrig afsluttet.

med den danske Værnemagt. Befolkningen opfordres til rolig og værdig Holdning. I Statsminister *Staunings* Erklæring i Rigsdagen samme Dag fremhæves ligeledes, at der straks er nedlagt Protest over for Tysklands Gesandt i Anledning af den skete Besættelse. Retsgrundlaget for Besættelsen blev saaledes *en fra dansk Side nødtvungen indgaaet Overenskomst* om at afstaa fra Modstand, til Gengæld for tysk Tilsagn om, at den danske Statsforfatning skulde forblive bestaaende, Hæren og Flaaden opretholdes, det danske Folks Frihed agtes, og Landets fremtidige Uafhængighed fuldtud sikres. Allerede den 10. April var den tyske Besættelse af Danmark afsluttet, hvorimod den norske Modstand blev fortsat gennem flere Maaneder og snart førte til egentlig Krigstilstand mellem Norge og Tyskland. I det følgende vil vi nærmere undersøge Forholdene for Danmarks Vedkommende i Tiden fra 9. April 1940 til 29. August 1943, den mere end treaarige overenskomstbestemte Okkupationsperiode, ud fra folkeretlige Synspunkter. Emnerne ligger lige for Haanden: dels Danmarks Forhold til Tyskland i dette Tidsrum, herunder Opfyldelsen af de af det tyske Rige den 9. April givne Tilsagn, dels Danmarks Forhold til andre Lande end Tyskland.

I sidstnævnte Henseende fik Besættelsen den uundgaaelige Virkning, at Danmark afspærredes fra enhver Forbindelse med Tysklands Krigsmodstandere og dermed fra sine egne oversøiske Landomraader.

England standsede saaledes straks al Sejlads paa Danmark og beslaglagde Skibsladninger bestemte til danske Havne. Alle Kontrabandeverer blev beslaglagt. »Navicerts« (Flaadecertifikater) for Varer til Danmark blev ikke mere udstedt. Trods den engelske Blokade af det tysk okkuperede Danmark blev danske Statsborgere i England dog ikke betragtet som fjendtlige Borgere. Ikke blot handelsmæssigt, men ogsaa diplomatisk isoleredes Danmark i Forhold til Vestmagterne. England afbrød saaledes den officielle diplomatiske Forbindelse, men indrømmede af Høflighedshensyn stadig vor Gesandt i London og hans Stab diplomatiske Privilegier. Legationen kom saaledes indtil videre under Besættelsen til at fungere som halvofficiel Repræsentation for danske Interesser i Storbritannien.¹⁾

Allerede den 12. April *besatte engelske Tropper Færøerne*, som erklæredes at ville blive givet tilbage til Danmark, naar den tyske Besættelse hørte op. Den danske Regering besluttede den 18. Maj efter at have modtaget Bekræftelse paa den engelske Besættelse af Færøerne at nedlægge Protest mod denne.

Den 9.—10. Maj *besatte engelske Tropper Island*, hvor Altinget efter den 9. April indtil videre havde overtaget Udøvelsen af Kongens Funktioner, ligesom Island selv indtil videre vilde varetage Udenrigsanliggenderne og Fiskeriinspektionen, som Danmark nu var forhindret i. Senere valgte det islandske Alting en Rigsforstander

¹⁾ I December 1941 kaldtes den danske Gesandt i London, Grev Eduard Reventlow, tilbage fra sin Post, en Ordre som dog paa Grund af Forholdene kun fik formel Betydning, og den 24. Marts 1942 afskedigedes Gesandten og Legationsraad Gustav Rasmussen tillige med de øvrige til Legationen udsendte Tjenestemænd som Følge af, at Gesandten havde paataget sig Hvervet som Ærespræsident for Organisationen »Sammenslutningen af frie Danske i Storbritannien og Nordirland«, medens Legationsraaden var indtraadt i denne Organisations Arbejdsudvalg, og de øvrige Tjenestemænd havde sluttet sig til det af Gesandten og Legationsraaden indtagne Standpunkt. I øvrigt blev en Række danske Diplomater og konsulære Repræsentanter paa forskellige Pladser i Udlandet i Tidens Løb afskediget herhjemme fra af tilsvarende Grunde.

Poul Nielsen (f. 1889) uddannedes som Typograf og repræsenterede Sambandspartiet i det færøske Lagting 1916-23 og fra 1936. Sidstnævnte Aar indvalgte han tillige i det danske Landsting. Han beklæder en lang Række Tillidsposter og udgiver Tidsskriftet »Samvirke«, Organ for dansk-færøsk Samarbejde.

Sveinn Björnsson (f. 1881) tog juridisk Embeds-eksamen 1907 og nedsatte sig senere som Højesteretssagfører i Reykjavik. 1914 valgtes han ind i Altinget, og blev 1920 udsendt til København som Gesandt. Med en kort Afbrydelse blev han paa denne Post indtil 1941, da han blev valgt til Rigsforstander for Island.

til at udøve den Kongen tilkommende Myndighed. Valget, der fandt Sted den 17. Juni 1941, faldt paa Islands Gesandt i Danmark, *Sveinn Björnsson*. Den 17. Juni 1944 blev endelig den dansk-islandske Forbundslov af 30. November 1918 ophævet og *Island erklæret Republik*, efter at en Folkeafstemning med henimod 100 % Majoritet havde stemt herfor (98,63 % af Stemmerne var for Ophævelsen af Forbundet med Danmark, 96,35 % for Republikens Indførelse).

Den 1. Maj 1940 oprettedes *midlertidig Konsulatsforbindelse mellem U. S. A. og Grønland* efter Aftale mellem Staterne og de grønlandske Myndigheder, ligesom en Repræsentant for det amerikanske Røde Kors blev sendt til Grønland. I Løbet af 1940 drøftedes mellem U. S. A. og Repræsentanter for den grønlandske Administration en Række økonomiske Spørgsmaal vedrørende Grønlands Handelsforbindelser. Og den 9. April 1941 afsluttedes mellem U. S. A. og den danske Gesandt i Washington, *Henrik Kauffmann*, en Aftale om U. S. A.s Overtagelse af Beskyttelsen af Grønland.

Denne Overenskomst blev indgaaet af Minister Kauffmann, »handlende paa Hans Majestæt Kongen af Danmarks Vegne i dennes Egenskab af Suveræn over Grønland og med Indforstaaelse af dennes Myndigheder i Grønland«, og Statssekretær *Cordell Hull*, handlede paa den amerikanske Regerings Vegne. I Overenskomstens Art. I »bekræfter U. S. A.s Regering paa ny, at den anerkender og respekterer Konge-

riget Danmarks Suverænitet over Grønland«, samtidig med, at den erkender, »at der som Følge af den europæiske Krig er Fare for, at Grønland kan forvandles til et Udgangspunkt for Angreb imod det amerikanske Kontinents Nationer, og under Hensyntagen til de Forpligtelser, der paahviler U. S. A.s Regering ifølge »The Act of Habana«, underskrevet den 30. Juli 1940,¹⁾ paatager U. S. A.s Regering sig Ansvaret for at yde Grønland Bistand til Opretholdelse af dets nuværende Status«. Andre Artikler bestemmer, at U. S. A. skal have Ret til at anlægge, opretholde og drive en Række nærmere angivne Forsvarsindretninger, som maatte være nødvendige for Opnaaelsen af de i Art. I angivne Formaal, at disse Forsvarsindretninger »vil blive gjort tilgængelige for alle amerikanske Nationers Luftfartøjer og Skibe for Formaal, der staar i Forbindelse med det fælles Forsvar af den vestlige Hemisfære«, at U. S. A. for det Tidsrum, Overenskomsten maatte være i Kraft, skal have Ret til at leje saadanne Land- og Søomraader, som maatte være nødvendige for at opfylde Overenskomstens Formaal, og at U. S. A. skal have udelukkende Jurisdiktion over saadanne Forsvarsomraader, men at Danmark bevarer Suveræniteten over dem. Overenskomsten skal ifølge Art. X forblive i Kraft, indtil der er Enighed om, at de nuværende Farer for det amerikanske Kontinents Fred og Sikkerhed er ophørt. Til den Tid vil Overenskomstens Ændring eller Ophør blive Genstand for Konference mellem Danmarks Regering og U. S. A.s Regering. Enhver af Parterne skal have Ret til, efter at passende Konference har fundet Sted, at tilkendegive den anden Part sin Hensigt om at bringe Overenskomsten til Ophør, og det er herved aftalt, at den skal ophøre at være i Kraft ved Udløbet af 12 Maaneder, efter at den paa-gældende Tilkendegivelse er blevet modtaget af en af Parterne fra den anden.

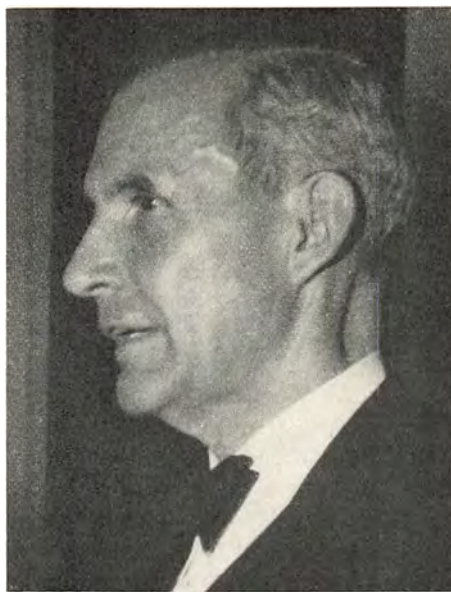
Der kan ikke herske Tvivl om, at den Aftale, Minister Kauffmann uden Bemyndigelse fra den danske Regering indgik med den amerikanske Statssekretær var *folkeretlig ugyldig* og uden Forbindende for Danmark. I Almindelighed har en Gesandt ikke Ret til uden særlig Bemyndigelse fra sin Regering at afslutte Traktater med andre Stater, og selv om Gesandten med fornøden Bemyndigelse har afsluttet en Traktat, er denne først folkeretlig gyldig, naar den er ratificeret (godkendt) af Statsoverhovedet, eventuelt med Rigsdagens Samtykke, for Danmarks Vedkommende efter Reglerne i Grundlovens § 18.²⁾ Men ved Grønlandsoverenskomsten af 1941 forelaa hverken Bemyndigelse til Gesandten eller efterfølgende Ratifikation fra Statsoverhovedet. Der er derfor heller ingen Tvivl om det principielt folkeretligt berettigede i den danske Regerings Standpunkt, da den straks efter hjemkaldte Minister Kauffmann — en Hjemkaldelse, Ministeren ikke efterkom —, afskedigede ham fra Udenrigstjenesten og beordrede strafferetlig Undersøgelse indledet mod ham. Men naar alt dette er indrømmet, maa det tilføjes, at *Minister Kauffmanns Holdning i Grønlandsspørgsmaalet var den eneste fornuftige og rigtige Handlemaade*. Regeringens folkeretlig uangribelige — men efter tysk Ønske iværk-

¹⁾ Paa den panamerikanske Konference i Habana, der sluttede den 30. Juli 1940, vedtoges en Række Beslutninger, deriblandt om et eventuelt amerikansk Fællesmandat over europæiske Kolonier i Amerika.

²⁾ »Kongen kan ikke uden Rigsdagens Samtykke erklære Krig eller slutte Fred, indgaa eller ophæve Forbund eller Handelsaftaler, afstaa nogen Del af Landet eller indgaa nogen Forpligtelse, som forandrer de bestaaende statsretlige Forhold.«

Cordell Hull (f. 1871) er Jurist af Uddannelse. 1907 blev han demokratisk Medlem af Kongressen, 1931 Senator og 1933 U.S.A.s Udenrigsminister. Hull var Modstander af Isolationisme og paa hans Initiativ afsluttedes Handelsaftaler med en Række Lande, den diplomatiske Forbindelse med U.S.S.R. blev genoptaget og under Truslen fra Aksemagterne etableredes Forsvarssamarbejdet med Sydamerika.

Henrik Kauffmann (f. 1888) kom i 1912 ind i Udenrigsministeriet som Assistent, blev Aret efter Konsulatssekretær i New York, 1916 Legationssekretær i Berlin og 1921 Kontorchef i Udenrigsministeriet. I Tiden fra 1921 har han været dansk Sendemand i Rom, Peking, Tokio, Bangkok, Oslo og sidst i Washington, hvortil han kom i 1939. Ved Befrielsen i 1945 blev han Minister uden Portefeuille.

satte — Reaktion over for Kauffmanns Handlemaade følte da heller ikke som naturlig eller ægte eller i hvert Fald ikke som værende paa længere Sigt af Betydning i dansk-tænkende Kredse herhjemme, endsiige i Udlandet.

V

Retsgrundlaget for Okkupationen i Aarene 1940—43 var *de Tilsagn, der som oven for nævnt blev givet Danmark fra tysk Side* om Forfatningens Bestaaen, Militærets Opretholdelse, Bevarelse af det danske Folks Frihed og Landets fremtidige Uafhængighed. Der var altsaa indtil videre kun Tale om en fredelig Militærbesættelse af Landet, paa hvilken *Reglerne i IV Haagerkonventions Landkrisreglement Afsnit III* (»Om militær Myndighed paa den fjendtlige Stats Territorium«) for saa vidt lader sig anvende, som det med Sikkerhed tør antages, at Okkupationsmagten over for det besatte Lands Myndigheder og Borgere ikke har eller kan tiltage sig større Ret eller større Beføjelser end Landkrisreglementet tillader, m. a. O. at disse Regler og de almindelige Retsgrundsætninger, som herudaf kan udledes, danner det *absolutte Maksimum* for den okkuperende Magts Beføjelse. Denne Grænselinje

hvilker simpelthen paa en Slutning fra det mere — d. v. s. den krigeriske Besættelse — til det mindre — den fredelige Besættelse —, og kan kun fraviges, naar Parterne kommer overens om særlige Indrømmelser i hvert enkelt Tilfælde.

Allerede den 11. April 1940 meddeltes det fra dansk Side, at de sædvanlige For-aarsindkaldelser af Rekrutter til begge Værn indtil videre bortfaldt, og den 17. s. M. hjemsendtes den danske Hær og Flaade, saaledes at kun en mindre Styrke blev tilbage til Ordens- og Vagtjeneste eller for at uddannes til Befalingsmænd, idet Undervisningen paa Underofficers- og Officersskolerne fortsattes. Efteraarsindkaldelserne i November skete derimod som sædvanlig.

Da den anden Samlingsregering var dannet — og *Erik Scavenius* blevet Udenrigsminister —, hed det i en Regeringserklæring af 8. Juli 1940 bl. a.:

»Ved de store tyske Sejre, der har slaaet Verden med Forbavselse og Beundring, er en ny Tid oprunden i Europa, der vil medføre en Nyordning i politisk og økonomisk Henseende under Tysklands Førerskab. Det vil være Danmarks Opgave herunder at finde sin Plads i et nødvendigt og gensidigt aktivt Samarbejde med Stortyskland. Det danske Folk stoler paa, at det i den nye europæiske Ordning vil kunne bevare sin Selvstændighed og det haaber at finde Forstaaelse for sin Egenart og for sin traditionelle fredelige, politiske og sociale Udvikling.«

Kort efter, den 18. Juli, *udmeldte Danmark sig af Folkeforbundet* under Henvisning til, at »Begivenhederne efterhaanden har medført, at Folkeforbundet ikke længere kan anses for at have nogen reel Eksistens«. Det dansk-tyske Samarbejde var begyndt. Samtidig med at Folket holdt Alsangsstævner over hele Landet, oprettedes der dansk-tyske Foreninger i København og Provinsen. Den tyske Nyordning af Europa var kommet paa Dagsordenen i det officielle Danmark.

Denne Tilstand varede uforandret ved, indtil *den tysk-russiske Krig udbrod den 22. Juni 1941*. Ganske vist deltog Danmark ikke i denne Krig; men faa Dage efter dens Udbrud hjemkaldtes det danske Gesandtskab i Moskva, og den diplomatiske Forbindelse med Rusland blev afbrudt. Den 5. August aflagde et under Navnet »Frikorps Danmark« i Begyndelsen af Juli oprettet Korps af danske frivillige i Kampen mod Rusland Ed til den tyske Fører som øverstbefalende for den tyske Værnemagt, i hvilken Korpset skulde indgaa under særligt Kendetegn, der betegnede det som dansk. Og den 22. August udkom Lov om Forbud mod kommunistiske Foreninger og mod kommunistisk Virksomhed.

Denne Lov — Nr. 349 af 22. August 1941 — udtaler i sin § 1, at alle kommunistiske Foreninger og Sammenslutninger forbydes — de bestaaende skal straks opløses —, og at kommunistisk Virksomhed eller Agitation af enhver Art, uanset om der foreligger Tilslutning til nogen Forening, ligeledes er forbudt. Straffen for Overtrædelse kan stige indtil Fængsel i 8 Aar, og vedkommende kommunistiske Forenings eller Sammenslutnings Formue, Arkiv, Protokoller o. lign. skal beslaglægges af det offentlige. Men dernæst bestemmer Lovens § 2, at *Personer, hvis Adfærd har givet særlig Grund til at antage, at de vil deltage i kommunistisk Virksomhed eller Agitation, efter Justitsministerens Bestemmelse eller med hans Godkendelse kan tages i Forvaring*, naar og saa længe dette skønnes nødvendigt af Hensyn til Statens Sikkerhed eller dens Forhold til fremmede Magter. Ganske vist skal

enhver, der saaledes tages i Forvaring, inden 24 Timer fremstilles for Underretten, sædvanligvis Københavns Byret, der ved Kendelse, som kan paakæres til Højesteret, beslutter, om Forvaringen skal opretholdes; men Begæringen om Forvaringens Op-
retholdelse *skal*, naar Justitsministerens Bestemmelse eller hans Godkendelse fore-
ligger, *tages til Følge*, medmindre der maa antages at foreligge en aabenbar Fejl-
tagelse med Hensyn til vedkommendes Identitet eller hidtidige Deltagelse i kommu-
nistisk Virksomhed eller Agitation. Justitsministeren skal hver 3die Maaned give et
Rigsdagsudvalg Meddelelse om, hvem der saaledes er eller har været taget i Forvaring.

Denne Lov indførte i dansk Ret for første Gang siden Grundloven af 1849 politisk
»Internering« eller »Beskyttelsesarrest« af Personer, der ikke havde begaaet nogen
strafbar Handling, men hvis Adfærd politisk blot havde givet særlig Grund til frem-
tidig Mistanke herom. Man lægger Mærke til, at Lovens § 1 straffer Personer, der
deltager i kommunistisk Virksomhed eller Agitation, og at Lovens § 2 desuden giver
Adgang for Justitsministeren til paa ubestemt Tid at indespærre Personer, der ikke
kan straffes efter § 1, eksempelvis fordi deres kommunistiske Virksomhed eller
Agitation ligger forud for Lovens Ikrafttræden. Naar man erindrer, at det Forslag
til Danmarks Riges Grundlov, hvorom Folkeafstemning fandt Sted i 1939, i sin §
76 indeholdt Udtalelse om, at »paa Grund af sin politiske eller religiøse Overbevis-
ning kan ingen dansk Borger underkastes nogen Form for Frihedsberøvelse«, og at
denne Udtalelse vistnok maatte anses som Udtryk for almindelig dansk Retsopfat-
telse, er det forstaaeligt, at Antikommunistloven af 1941 af de fleste blev anset for
stridende mod Grundloven.¹⁾ Spørgsmaalet blev imidlertid juridisk afgjort den 8.
September 1941 af Højesteret (Ugeskrift for Retsvæsen 1941, Side 1070—71). I
Københavns Byrets Kendelse, der stadfæstedes af Højesteret, siges det, at Grundlovens
§ 78²⁾ ikke er til Hinder for under de nuværende anormale Forhold, at Lovgivnings-
magten, naar det er tvingende nødvendigt af Hensyn til Statens Sikkerhed og dens
Forhold til fremmede Magter, fastsætter særlige Regler vedrørende en i Grundloven
hverken direkte eller indirekte omtalt eller forudset særlig Art af Frihedsberøvelse.«
Højesteret lægger her afgørende Vægt paa den foreliggende Nødssituation; men i
øvrigt er Afgørelsen, juridisk set, tvivlsom, idet man, naar Grundlovens § 78 yder
den for en allerede begaaet Forbrydelse anholdte Krav paa Domstolsprøvelse af
Fængslingsgrundlaget, vistnok naturligt maa kunne slutte, at *saa meget mere* vil
Grundloven yde den, der er taget i Forvaring blot paa Mistanke om, at han frem-
tidig vil begaa en Forbrydelse, Beskyttelse mod Frihedsberøvelse overhovedet. At
Grundloven i 1849 ikke udtrykkelig nævnede politisk Internering, Beskyttelsesarrest

¹⁾ Saaledes nærmest Knud Berlin Statsret II (1939) S. 379; Stephan Hurwitz, Strafferetspleje (1940) S. 659—661 og John Knox i »Sagsførerbladet« 1941 S. 59 f. og »Juristen« 1942 S. 33—35. Derimod Poul Andersen i Ugeskrift for Retsvæsen 1938 B. S. 261—262 og Troels G. Jørgensen i »Juristen« 1941 S. 497—504, 1942 S. 7—8, 65.

²⁾ Grundlovens § 78 er saalydende: »Enhver, der anholdes, skal inden 24 Timer stilles for en Dommer. Hvis den anholdte ikke straks kan sættes paa fri Fod, skal Dommeren ved en af Grunde ledsaget Kendelse, der afsiges snarest muligt og senest inden 3 Dage, afgøre, om han skal fængsles, og hvis han kan løslades mod Sikkerhed, bestemmes dennes Art eller Størrelse. — Den Kendelse, som Dommeren afsiger, kan af vedkommende straks særskilt indankes for højere Ret. — Ingen kan underkastes Varetægtsfængsel for en Forseelse, som kun kan medføre Straf af Pengebod eller simpel Fængsel [3: Hæfte].«

eller Koncentrationslejr, er ikke ensbetydende med, at den ikke har villet forbyde disse Foranstaltninger, der er saa nærtbeslægtede med vilkaarlige Frihedsberøvelser i Enevældens Tidsalder baade i Udlandet og herhjemme.

Tre Maaneder efter Antikommunistloven af 1941, den 25. November s. A., *tiltraadte Danmark samtidig med en Række andre Lande den tysk-italiensk-japanske Antikominternpakt* af 25. November 1936, der nu forlængedes for yderligere fem Aar, og som tilsigtede en Sammenfatning og Koordination af de Afværgelsesforanstaltninger mod Kommunismen, som hver af de kontraherende Stater skulde foretage inden for sit Omraade, og efter Regeringsskiftet den 9. November 1942, hvorved Ministeriet *Buhl* afløstes af Ministeriet *Erik Scavenius*, betonedes i Regeringens Erklæringer den tyskvenlige og antikommunistiske Samarbejdspolitik, ligesom Regeringen vendte sig stærkere imod Sabotage og andre Handlinger, der kunde skade de tyske Besættelsestropper. Allerede i December 1942 skete der Arrestationer af danske Statsborgere, der beskyldtes for Deltagelse i illegal Bladvirksomhed («Frit Danmark», «De frie Danske»), og i Løbet af Foraaret og Sommeren 1943 meldtes om talrige Sabotagehandling, Strejker og andre Uroligheder rundt omkring i Landet. Saaledes rettede Rigsdagens Samarbejdsudvalg den 4. April 1943 en Appel til Befolkningen i Anledning af Sabotagen. En lignende Henvendelse fra Regeringen og Samarbejdsudvalget med Kongens Billigelse skete den 21. August; men Begivenhederne var nu saa langt fremme, at de ikke lod sig standse.

Sammenfatter man den Udvikling af Tingenes Tilstand i Danmark, som fandt Sted i Tiden fra den 9. April 1940 til den 29. August 1943, kan man ikke undgaa at faa et stærkt Indtryk af, *hvor langt bort man var kommet fra de tyske Løfter ved Okkupationens Begyndelse*. Dengang hed det, at den danske Statsforfatning skulde forblive bestaaende, Hæren og Flaaden opretholdes, det danske Folks Frihed agtes, og Landets Uafhængighed sikres. Intet af disse Løfter blev holdt. Skridt for Skridt pressede den tyske Okkupationsmagt den danske Regering til at suspendere store Dele af Landets Grundlov, noget dansk Forsvar af Betydning taaltes ikke af Tyskerne, det kommunistiske Parti blev forbudt, og Danmarks Næringsliv spændtes for den tyske Produktions- og Krigsmaskine. »Clearing-Kontoen« og »Kontoen for forskellige Debitorer« i Nationalbanken steg til uanede og forhen ukendte Højder. Hvor langt var ikke Springet fra de tyske Tilsagn af 9. April 1940 til den faktiske Tilstand i Danmark den 28. August 1943!

VI

Den 29. August 1943 Kl. 4,10 Morgen udstedte den øverstbefalende for de tyske Tropper i Danmark, General *von Hanneken*, gennem Ritzaus Bureau en Proklamation, som indførte *militær Undtagelsestilstand i hele Danmark* i Henhold til Artiklerne 42—56 i Haager-Landkriksordningen.

Hermed var den »overenskomstbestemte« Okkupationstilstand, som havde varet fra den 9. April 1940, afløst af en Undtagelsestilstand, hvis Hjemmel alene maatte søges i de folkeretlige Regler om Militærbesættelse. Selve Anvendelsen af disse

BEKENDTGØRELSE

De sidste Begivenheder har vist, at den danske Regering ikke mere er i Stand til at opretholde Ro og Orden i Danmark. De af fjendtlige Agenter fremkaldte Uroligheder retter sig umiddelbart mod den tyske Værnemagt. Jeg proklamerer derfor i Henhold til Artiklerne 42 - 56 i Haager Landkrigsordningen den

militære Undtagelsestilstand i hele Danmark

Med øjeblikkelig Varsel anordner jeg følgende:

- 1.) Embedsmænd og Funktionærer ved de offentlige Myndigheder og Institutioner skal loyalt fortsætte med at opfylde deres Embedspligter. De skal efterkomme de Anvisninger, som bliver givet af de indsatte tyske Myndigheder.
- 2.) Sammenstimlinger og Ansamlinger af mere end 5 Personer paa Gaden og paa offentlige Steder er forbudt, ligesom alle Forsamlinger, ogsaa de ikke offentlige, er forbudt.
- 3.) Lukketiden fastsættes til Mørkets Frembrud. Fra dette Tidspunkt er ogsaa enhver Trafik paa Gaden forbudt.
- 4.) Enhver Afbenyttelse af Post, Telegraf og Telefon er indtil videre forbudt.
- 5.) Enhver Strejke er forbudt. Opfordring til Strejke til Skade for den tyske Værnemagt fremmer Fjenden og straffes i Reglen med Døden.

Overtrædelser af ovenstaaende Bestemmelser vil blive straffet ved de tyske Standretter. Mod Voldshandlinger, Sammenstimlinger o. s. v. vil der hensynsløst blive gjort Brug af Vaaben.

Enhver Borger i Danmark, som efterkommer denne paa folkeretligt Grundlag hvilende Krigslov, tilsikres Personens og Ejendommens Beskyttelse i Henhold til Lovene.

Den Øverstbefalende for de tyske Tropper i Danmark.

Proklamationen om Undtagelsestilstanden.

Regler besvarer ikke Spørgsmaalet, om Danmark og Tyskland siden den 29. August 1943 har været i Krig, idet Reglerne, der direkte efter deres Indhold er givet for Tilfælde af krigerisk Besættelse, hvor den ene Part er i Krig med den anden, ogsaa kan finde analog Anvendelse paa fredelig Besættelse, d. v. s. Tilfælde, hvor Okku-

panten og den okkuperede ikke er i Krig. At man fra tysk Side ikke har tænkt sig Proklamationen af 29. August 1943 som en Krigserklæring, fremgaar vistnok af, at selv om Undtagelsestilstanden ifølge Kundgørelsens Indhold er proklameret i Henhold til («im Sinne der») Artiklerne 42—56 i Haager-Landkrigsordningen, er de to den 4. September 1943 af den tyske øverstbefalende udstedte Forordninger henholdsvis om Beslaglæggelse af Bygninger og Grundstykker og om Leverancer til og Arbejde for den tyske Værnemagt givet »i Analogi med Artiklerne 42—56 i Haager-Landkrigsreglementet«, hvilket vel nærmest maa fortolkes saaledes, at Tyskland fortsat opfattede Situationen i Danmark som en fredelig Besættelse. Fra den danske Modstandsbevægelses Side har man ikke været i Tvivl om, at Danmark fra den 29. August 1943 var i Krig med Tyskland, et Synspunkt, der i Løbet af 1944 blev godkendt af de allierede.

Samme Dag, Undtagelsestilstanden indførtes i Danmark, *indgav Ministeriet Scavenius sin Demissionsbegæring og ophørte at fungere*. Administrationen i Ministerierne og Generaldirektoraterne lededes indtil videre af vedkommende Departementschef, Generaldirektør eller Direktør. Den afgaaende Regering udsendte en Opfordring til Statens Tjenestemænd om at fortsætte deres Gerning »til Bedste for Land og Folk, saaledes at det søges undgaaet, at der opstaar Gnidninger mellem Statens Organer og de tyske Autoriteter, der i Kraft af Krigens Love og den erklærede Undtagelsestilstand midlertidig har en særlig Myndighed at udøve«. Ogsaa i den tyske Proklamation af 29. August anordnes det, at Embedsmænd og Funktionærer ved de offentlige Myndigheder og Institutioner loyalt skulde fortsætte med Opfyldelsen af deres Embedspligter og efterkomme de Anvisninger, som blev givet af de indsatte tyske Myndigheder. I den kommunale Ledelse skete der ingen Ændringer ved Undtagelsestilstandens Indførelse.

Det var en logisk Følge af, at Ministeriet ophørte at fungere, at ogsaa Kongen traadte tilbage fra Regeringens Førelse.

Den Forandring i Forholdene, der fandt Sted i Danmark den 29. August 1943, stemmer med Ordene i Haager-Landkrigsordningens Art. 43. Der fandt *en Suspension Sted af den øverste danske Statsmagts, Rigsdagens, Kongens og Ministrenes Funktioner*, hvorimod Domstolene fungerede videre som hidtil.

Ministeriets Demissionsbegæring blev ikke formelt bevilget af Kongen, der heller ikke selv abdicerede, og Rigsdagen blev ikke opløst i statsretlig Forstand. Noget endeligt Bortfald af den øverste lovgivende og udøvende Magt var der saaledes ikke Tale om, lige saa lidt som, at Danmark var et af Tyskland erobret Land. Men det Tomrum, som Suspensionen af Lovgivningsmagts og Ministeriets Virksomhed betegnede, udfyldtes af Okkupationsmagts Beføjelse i Henhold til Haager-Landkrigsreglementets Art. 43, der siger, at »naar den lovlige Magt faktisk er gaaet over i Hænderne paa den, som holder Landet besat, tager denne alle de Forholdsregler, som beror paa den, for saa vidt muligt at genoprette og sikre den offentlige Orden og det offentlige Liv, idet de i Landet gældende Love respekteres, medmindre dette er absolut umuligt.« Tilbage blev af den øverste danske Administration kun *Departementschefernes Virksomhed*. De optraadte efter Omstændighederne hver for sig; undertiden sammentraadte de til Møde for at drøfte Anliggender af fælles Betyd-

ning. Over for den tyske Rigsbefuldmægtigede, Dr. *Werner Best*, gik Departementschefernes Forhandlinger gennem Udenrigsministeriets Direktør.

Man ønskede ved Indførelsen af Departementschefernes Administration ikke at skabe noget egentligt Kollegium svarende til det norske Administrationsraad, der kunde opfattes som et Organ for Samarbejde, Kollaboration, mellem Danskerne og Besættelsesmagten.

Departementschefernes Virksomhed kom foruden rent administrative Anliggender ogsaa til at omfatte en begrænset lovgivende Funktion. Under Nødvendighedens Tryk forlængedes Gyldigheden af en Række Love, der ellers vilde være udløbne, ved saakaldte »Lovanordninger«, som blev udstedt af vedkommende Departementschef, Generaldirektør eller Direktør. Som Eksempler herpaa kan nævnes Lovanordninger om Forlængelse af midlertidige Skattelove, Dyrtidsforanstaltninger (Rabatkort, Alders- og Invaliderentetillæg m.m.), erhvervmæssige Love om Priser, Arbejdsforhold m. m. Fremdeles indførtes ved Lovanordninger ogsaa helt nye Regler, som under de ekstraordinære Forhold viste sig nødvendige. Som Eksempel kan man anføre særlige Regler om Ydelse af Socialhjælp ved Trang, der maatte opstaa som Følge af Ødelæggelse eller Rømning af Beboelseslejligheder paa Grund af krigsmæssige Begivenheder. Eller den Regel, at Vielser, der efter den 9. April 1940 foretoges af tyske militære Retsembeds mænd, som efter tysk Ret gyldigt kan foretage Vielser, skulde have ægteskabsstiftende Virkning, saafremt Brudgommen paa Vielsens Tidspunkt henhørte til den tyske Værnemagt eller gjorde Tjeneste i tyske militære Styrker. Endelig har under Undtagelsestilstanden Finansministeriet i Form af Lovanordninger givet Bestemmelser om Tjenestemændenes Normeringsforhold, ja udstedt Finanslove og Tillægsbevillingslove.

I øvrigt forløb den 29. August 1943 som bekendt *ikke uden Modstand fra de danske væbnede Styrker*. Navnlig vil den Opræden, der udvistes fra Flaadens Side, ikke blive glemt, men indgaa som et hæderfuldt Minde i Danmarks Historie. I den Redegørelse, der den 2. September fremkom fra officiel tysk Side om den tyske øverstbefalendes Overtagelse af den udøvende Magt, hed det om Modstanden blot følgende: »Hvad angaar den faktiske Situation i Danmark, er den resterende danske Hær blevet opløst og afvæbnet. Størstedelen af de danske Krigsfartøjer blev sikret («sichergestellt»). Modstand, som viste sig hist og her, blev brudt let og med mindste Tab«. Fra nu af havde Danmark indtil videre hverken nogen Hær eller Flaade.

Den Myndighed, der i Kraft af Undtagelsestilstanden tilkom den tyske øverstbefalende, benyttede denne til straks at paabyde en Række Forholdsregler, hvoraf de vigtigste var dels et Paabud til de danske Embedsmænd og Funktionærer om loyal at fortsætte med Opfyldelsen af deres Embedspligter og efterkomme de Anvisninger, der maatte blive givet dem af de tyske Myndigheder, dels et almindeligt Strejkeforbud. Opfordring til Strejke til Skade for den tyske Værnemagt skulde i Reglen medføre Dødsstraf. Desuden indførtes Forsamlingsforbud — ogsaa mod ikke offentlige Forsamlinger —, Forbud mod »Sammenstimlinger og Ansamlinger« af mere end 5 Personer paa Gader eller andre offentlige Steder, Spærretid over hele Landet fra Mørkets Frembrud, Lukning af Post, Telegraf og Telefon. Overtrædelse af disse Bestemmelser skulde paadømmes af de tyske Standretter.

Begrundelsen for Indførelse af Undtagelsestilstanden den 29. August 1943 blev af Tyskerne givet ved Henvisning til, at Antallet af Sabotagetilfælde i Danmark i den nærmest forudgaaende Tid var steget i betænkelig Grad, og at der i de større Byer — København, Aarhus, Aalborg, Odense m. fl. — havde fundet Strejker Sted, hvorfor Tyskerne havde set sig nødsaget til af den danske Regering at kræve Forholdsregler saasom Forbud mod Sammenstimlinger, Strejker og Forsamlinger, Afleveringspligt for Skydevaaben, Indførelse af Pressecensur, Nedsættelse af danske Hurtig-Domstole og Dødsstraf for Sabotage og Angreb mod den tyske Værnemagt, hvilket den danske Regering havde erklæret sig ude af Stand til at gennemføre.

Blandt de Bekendtgørelser og Forordninger, som i Tiden nærmest efter den 29. August 1943 blev udstedt af den tyske øverstbefalende i Danmark »i Henhold til« eller »i Medfør af« Undtagelsestilstandsproklamationen eller »i Analogi med Artiklerne 42—56 i Haager-Landkriksreglementet«, kan nævnes Bekendtgørelsen af 3. September om Aflevering af Skydevaaben, Ammunition og Sprængstoffer, Forordning af 4. September om Beslaglæggelse af Bygninger og Grundstykker og Forordning af s. D. om Leverancer til og Arbejder for den tyske Værnemagt i Danmark. I Henhold til denne Forordning var alle danske Firmaer, Industri- og Handelsvirksomheder samt Detailhandlere under Strafansvar forpligtet til paa Forlangende af vedkommende tyske Myndigheder mod passende Godtgørelse at modtage og uden Opsættelse udføre Bestillinger paa Leverancer til eller Arbejder for den tyske Værnemagt i Danmark, saa vidt der forelaa Arbejds- og Leveringsmulighed. Endelig kan nævnes Bekendtgørelse af 6. September om Straffe (Dødsstraf eller haard Frihedsstraf) for at huse eller understøtte Sabotører eller andre Personer, der eftersøgte for Begunstigelse af Fjenden, og Forordning af 17. September om tvungen Anmeldelse og Aflevering af Materiel tilhørende den danske Hær.

Efter at Okkupationsmagten den 2. Oktober — i samme Proklamation! — havde meddelt, dels »at Jøderne var blevet udskilt af det offentlige Liv og hindret i fortsat at forgifte Atmosfæren«, dels at de internerede danske Soldater vilde blive sat paa fri Fod saa hurtigt som muligt, *ophævedes allerede den 6. Oktober Undtagelsestilstanden formelt*, men i Realiteten forblev langt de fleste af de udstedte tyske Anordninger i Kraft, og nogen Afspænding i Situationen kunde ikke spores. Tværtimod udstedte Okkupationsmagten den 26. April 1944 en fornyet Forordning om tvungen Aflevering af Skydevaaben og Krigsmateriel. Hele Foraaret og Sommeren 1944 karakteriseredes ved tiltagende Sabotage, Røverier og Attentater. Den 24. Juni indførte Okkupationsmagten Standretsprocedure ved de tyske Militærdomstole paa Sjælland. I de første Dage af Juli kom den store *Folkestrejke* i København, hvor Byens Forsyninger med Vand, Gas og Elektricitet blev afbrudt. Og endelig, den 19. September 1944, naaedes Klimaks, idet »den højere SS- og Politifører i Danmark«, Politigeneral *Pancke*, indførte »politimæssig Undtagelsestilstand«, opløste det danske Politi og C.B.-Organisationerne med Undtagelse af C.B.U. (Udrykningskolonnerne) og overdrog Opretholdelsen af den offentlige Ro og Sikkerhed til den tyske Besættelsesmagt, hvorimod Størsteparten af det danske Politi enten blev overført til tyske Koncentrationslejre eller maatte »gaa under Jorden« herhjemme eller flygtede til Sverige.

VII

Ved den ensidige Indførelse af militær Undtagelsestilstand i Danmark den 29. August 1943 maatte *Forudsætningerne for den indtil da bestaaende overenskomstmæssige Ordning være bortfaldne*. De Løfter, der fra dansk Side maatte være givet den tyske Værnemagt om Forhold, som omtales i Haager-Krigsreglementets Okkupationsbestemmelser, maatte, for saa vidt angaar Tiden efter den 29. August 1943, normalt anses som bortfaldne. Den tyske Værnemagt — og gennem den selve den tyske Stat — maatte principielt fremtidig være bundet af disse Bestemmelser uden Hensyn til tidligere truffne Overenskomster mellem danske og tyske Myndigheder. Det siges i Artikel 3 i IV Haager-Konvention, hvortil Landkrisreglementet slutter sig, at den krigsførende Part, som maatte krænke Bestemmelserne i det nævnte Reglement, i givet Tilfælde er forpligtet til Skadeserstatning, og at den er ansvarlig for alle Handlinger, som begaas af de til dens væbnede Magt hørende Personer. Dette gælder ogsaa, selv om Indførelsen af Undtagelsestilstanden ikke opfattes som en tysk Krigserklæring til Danmark eller den militære Undtagelsestilstand i sig selv ikke anses som ensbetydende med Krig. Og i Udtalelsen om, at Okkupationsmagten er ansvarlig for alle Handlinger, som begaas af de til dens væbnede Magt hørende Personer, ligger ikke nogen Begrænsning, saaledes at det kun er de væbnede Styrkers Handlinger, der kan paadrage Okkupationsmagtens Ansvar. Ogsaa Politi- og Forvaltningsfunktionærer, der følger med Okkupanten, saaledes Sikkerhedspolitiet, og Personer, der er ansat hos eller faktisk arbejder for den okkuperende Magt, vil gennem deres folkeretsstridige Handlinger paadrage Okkupationsmagten Ansvar. Ej heller vil der kunne hentes nogen Undskyldning fra IV Haag-Konventions Art. 2, hvorefter Landkrisreglementets Bestemmelser kun er anvendelige, naar samtlige de krigsførende er Deltagere i Konventionen. Da flere af de krigsførende ikke har ratificeret IV Haagkonvention — saaledes hverken Italien, Jugoslavien eller Kina —, vilde man maaske gøre gældende, at Tyskland ikke over for Danmark var bundet af Okkupationsreglerne i Landkrisreglementet. Men dette Ræsonnement er uantageligt. Thi dels er største Delen af de Retsregler og Grundsatninger, Landkrisreglementet indeholder, kun Udtryk for allerede i Forvejen gældende folkeretlig Sædvane eller anerkendt naturlig Folkeret, dels har den tyske Okkupationsmagt ved den 29. August 1943 udtrykkelig at paaberaabe sig Landkrisreglementets Art. 42—56 tilkendegivet, at de deri indeholdte Retsregler og Grundsatninger skulde være gældende i Forholdet mellem Besættelsesmagten og det besatte Land fra nævnte Dato at regne.

Efter almindelig folkeretlig Opfattelse anses fremmede Troppeafdelinger, Krigsskibe og militære Flyvemaskiner som eksterritoriale, d. v. s. Lovene i det Land, hvori de midlertidig befinder sig, kan ikke haandhæves imod dem, men de skal dømmes efter deres Hjemlands Love. Denne Eksterritorialitet er dog for saa vidt stedlig begrænset, som den kun gælder inden for henholdsvis det af Tropperne besatte Omraade og vedkommende Fartøj, og anses i Teori og Praksis endvidere begrænset til kun at gælde i Fredstid, derimod ikke under Krig. Forbrydelser begaaet paa dansk Jord af Personer hørende til den tyske Værnemagt kunde, saa længe Be-

sættelsen varede, altsaa ikke paatales, dømmes eller straffes af danske civile eller militære Myndigheder, men kun af vedkommende tyske Autoriteter. Reglen gælder som sagt kun for Fredstid, derimod ikke mellem krigsførende. Under den tyske Besættelse af Danmark sørgede Værnemagten for, at tyske Soldater ikke blev dømt ved danske Domstole. Var der tyske Soldater impliceret i en Sag, forlangte Værnemagten oftest at se Sagens Akter. Var der Tale om at rejse Ansvar mod Soldaterne, tog Værnemagten selv Affære. Var tyske Soldater blevet arresteret af danske Myndigheder, forlangte Værnemagten eller det tyske Politi Arresterterne udleveret til sig. Heraf kan man imidlertid ikke slutte, at Medlemmerne af den tyske Værnemagt, det tyske militære Politi, Gestapo m. m. efter Besættelsens Ophør kun kan drages til Ansvar for Myndighederne i deres Hjemland. Efter almindelig folkeretlig Opfattelse dækker Eksterritorialiteten efter Hvervets Ophør i hvert Fald ikke private Handlinger, som vedkommende Person har foretaget i sin Funktionstid. Forhenværende Statsoverhoveder og Gesandter kan f. Eks. sagsøges for privat Gæld, de har stiftet i deres Embedstid. Tyske Militærpersoner maa selvfølgelig efter Besættelsens Ophør kunne drages til Ansvar i Danmark for almindelige borgerlige Forbrydelser, de paa egen Haand har begaaet mod danske Borgere eller danske Interesser. Dette maa ogsaa gælde Medlemmer af Sikkerhedstjenesten, Gestapo eller saadanne frivillige Korps, der udgør en Del af eller arbejder i Forstaaelse med den tyske Værnemagt. Hvis der ikke er Tale om private Handlinger, men om »officielle Forhold«, d. v. s. Handlinger, der er Led i Udøvelsen af den paagældendes militære eller administrative Funktioner og Pligter, er Sagen mere tvivlsom, idet man undertiden ser fremført den Øpfattelse, at en Person, der er optraadt som Repræsentant for en fremmed Stat, ikke senere kan sagsøges i andre Stater i Anledning af skadegørende Handlinger, forvoldt i Hvervets Udførelse. Men denne Opfattelse er langtfra den almindeligt anerkendte og vil ofte føre til stødende Resultater. Bortset fra Retsfølgning i de paagældendes Hjemland vilde det saaledes være udelukket at gennemføre Straf eller Oprejsning over for Militærpersoner, der under en Besættelse af fremmed Landomraade i Fredstid forsyndede sig mod Reglerne for Okkupation. Da man imidlertid som nævnt ikke uden videre tør gaa ud fra, at selve Anvendelsen af Reglerne om militær Okkupation i Landkrigsreglementet ophæver Eksterritorialiteten for Okkupationsmagtens Militærpersoner, vil det være af Betydning for de tidligere af Tyskland okkuperede Lande — uanset om disse efter teoretisk Opfattelse har befundet sig i Krig med Tyskland eller ej — ved de efter Krigens og Besættelsens Ophør stedfindende Forhandlinger at faa fastslaaet Adgangen til at straffe og kræve Oprejsning hos Personer af deres egen eller fremmed Nationalitet, naar disse har gjort sig skyldige i Forbrydelser over for Landets Borgere eller disses Interesser under Besættelsen. For saa vidt angaar danske Statsborgere, der har gjort sig skyldige i Forræderi eller anden landsskadelig Virksomhed over for danske Interesser, gælder nu det særlige danske Straffelovstillæg af 1. Juni 1945. De fremmede, som har forbrudt sig mod de internationale Regler for Krigsførelse og Optraeden i besatte Lande — navnlig Haager-Konventionernes Regler —, altsaa de egentlige Krigsforbrydere, vil efter de allierede Nationers Beslutning blive dømt ved særlige Domstole i de enkelte Lande.

Vi lærte efterhaanden en ny Form for nazistisk Krigsførelse at kende. Mod Sabotage og Stikkerlikvideringer havde Tyskerne kun eet Middel: Mord paa sagesløse Danskere og Modsabotage, den saakaldte »Schalburgtage«. Billedet her viser Guldsmedegade i Aarhus efter en Terrorbandes uhyggelige Besøg.

Den Bestemmelse i Haager-Krigsreglementet, som den tyske Politimagt i Danmark og de af den engagerede, protegerede eller tolererede danske Terrorrister først og fremmest har overtraadt *en gros*, er Artikel 46, der udtaler, at Familiens Ære og Rettigheder, Personernes Liv og private Ejendom saavel som religiøs Overbevisning og Gudstjenestens Udøvelse skal respekteres, og at privat Ejendom ikke kan konfiskeres. I Tusindvis er danske Statsborgere blevet Ofre for hensynsløs og vilkaarlig Behandling gennem Husrazziaer og Gaderazziaer, Nedskydning, ofte i Flæng, Anbringelse i Fængsel og Koncentrationslejr, Racefølgelse, Følgelse af »Kommunister og andre asociale Elementer«, Gidseltagen og Gidseldrab, »Clearingmord« o.s.v., o.s.v., Tilfælde, hvor baade Beviserne var uholdbare eller slet ikke eksisterende, hvor Forhørsmetoderne var umenneskelig Tortur, og hvor man overhovedet ikke kunde tale om Retsfølgning, men kun om Menneskejagt. Saaledes maa f. Eks. *Schalburg- og Hipokorpsenes Virksomhed ikke blot betegnes som landsforræderisk, men tillige som en Række Krænkelser af Folkeretten af groveste Art.*

»Schalburgkorpset« blev oprettet den 2. Februar 1943; men først hen paa Sommeren samme Aar begyndte dets Terrorvirksomhed for Alvor. Det var i Funktion i København under Urolighederne i Juli 1943, deltog i de Provokationer, som medvirkede til Begivenhedernes Udvikling op imod den 29. August, og under Jødeaktionen i Oktober var Korpsets Medlemmer de tyske Soldater behjælpelige med Arrestationerne. Navnet »Schalburgtage« er hæftet paa Attentaterne mod den københavnske Studenterforening, »Danske Studenter Roklub«, »Palladium«s Filmsatelier, »Domus medica«, »Langeliniepavillonen«, »Tivoli« m. m. og tilsvarende Ødelæggelser i de danske Provinsbyer, navnlig Odense, Aarhus og Aalborg. Schalburgnavnet er knyttet til en Række afskyelige Mord paa Personer, hvis eneste Forbrydelse var, at de havde vedkendt sig deres Dansksindethed. Stemningen imod Schalburgkorpset blev efterhaanden saa stærk, at den omkring 1. Juli 1944 resulterede i den store Folkestrejke, hvor navnlig hele Hovedstadens Befolkning rejste sig til Protest og krævede Korpset fjernet.

I Stedet fik Danmark »Hipokorpset«, mindre i Antal, men ikke i Brutalitet. Fra den 19. September 1944, den Dag da Korpset efter det danske Politis Opløsning rykkede ind paa Politigaardene i Danmark, hørte man om en lang Række Skændselsgerninger iværksat af denne lyssky Bærme, saaledes Attentaterne paa »Ø.K.«, »Tuborg«, »Apolloteatret« m. m., Bomberasering af hele Gader i Aarhus, Aalborg, Odense og andre danske Købstæder, Mordene paa den københavnske Byretspræsident Myrdahl, Landsretssagfører Schjørring Thyssen og mange andre kendte og ukendte danske Statsborgere.

Men ogsaa de af Gestapo og Forræderkorpset anvendte Mishandlings- og Torturmetoder, saaledes Prygl, Anvendelse af Gummiknipler og Hasselkæppe paa Ofrenes Lænder og Kønsdele etc. etc., ligesom hele det nationalsocialistiske System med Koncentrationslejre og dertil hørende »Ligfabrikker« er *en endeløs Kæde af Folke- retsbrud* over for andre Stater og deres Borgere.

Endelig maa her ogsaa fremhæves *Aktionen mod de danske Jøder* i Begyndelsen af Oktober 1943. I den officielle tyske Erklæring af 2. Oktober 1943 udtaltes det, at »Jøderne, som ved deres tyskfejndtlige Ophidselsesvirksomhed og deres moralske

Under Folkestrejken terroriserede Tyskerne Danmarks Befolkning som ingensinde før. For at sprede et Opløb paa Nørrebro anbragtes en 37 mm Panserkanon paa Nørrebros Runddel, og uden Varsel affyredes Skud mod Mængden. 5—6 Civilpersoner dræbtes og mange lemlæstedes. Billedet viser Ofrene for denne gemene Terrorhandling.

og materielle Støtte til Terror- og Sabotagehandling er i væsentlig Grad har hidraget til Skærpelsen af Situationen i Danmark, ved de fra tysk Side trufne Forholdsregler er blevet udskilt af det offentlige Liv og hindret i fortsat at forgifte Atmosfæren ...«, Paastande, for hvilke Tyskerne end ikke var i Stand til at føre Skygge af Bevis, og hvis voldelige Haandhævelse gennem Husrazziaer, Terror og Internering af Hundreder af danske Statsborgere alene paa Grund af deres Race af alle i Landet følte som et Slag mod dansk Retsorden og Tankesæt.

Blandt de øvrige Bestemmelser i Haager-Krigsreglementet, som Tyskerne og deres Haandlangere i Danmark har tilsidesat, er Artikel 50, hvorefter *ingen kollektiv Straf, hverken pekuniær eller anden, kan paalægges Befolkningen* paa Grund af individuelle Handlinger, for hvilke de ikke kan betragtes som solidarisk ansvarlige. Kollektive Bødestraffe er anvendt i flere Tilfælde, saaledes i København den 9. September 1943 i Anledning af et Drabsforsøg paa et Medlem af den tyske Værnemagt, da Byen som saadan fik dikteret en Bod paa 1 Mill. Kr., fremdeles den 28. Oktober s. A. i København, da en Bombe eksploderede i en Strøgkafé, hvorved 4 Mennesker, deriblandt to tyske Soldater og en tysk Politimand, dræbtes og ca. 40 Personer saaredes, og Byen København paalagdes en Bod paa 5 Mill. Kr., dernæst den 5. December s. A. i København, hvor en tysk Soldat et Par Dage forinden var

blevet skudt ned paa Vesterbrogade, og hvor Tyskerne paalagde Byen København en Bod paa 2 Mill. Kr. med den Begrundelse, at det passerede kun var muligt, fordi de stedlige Myndigheder og Befolkningen ikke skred tilstrækkeligt virksomt ind, og fordi enkelte Kredse af Befolkningen understøttede de skyldige.

Endelig kan blandt de Regler i Krigsreglementet, som fra tysk Side er blevet overtraadt gentagne Gange, nævnes Artikel 56, hvorefter *Kommunens Ejendom og saadanne Etablissementer, der er indrettede til Gudstjeneste, Godgørehed og Undervisning til Kunst og Videnskab, skal behandles som privat Ejendom*, selv om de tilhører Staten, ligesom enhver Beslaglæggelse, forsætlig Ødelæggelse eller Forringelse af saadanne Etablissementer er forbudt. Naar man betænker, i hvilket Omfang og til hvilke Formaal Tyskerne har beslaglagt Skoler, Universitetskollegier, Frimurerloger etc., og i hvilken elendig Forfatning de beslaglagte Bygninger senere er blevet efterladt, staar man i Virkeligheden over for en Folkeretskrænkelse af graverende Karakter. Hverken de Betingelser, som Krigsreglementet i Art. 51—52 opstiller for Kontributioner og Rekvisitioner, eller nogen absolut presserende militær Nødvendighed kan undskylde Tyskernes hensynsløse Fremfærd over for danske, humanitære og kulturelle, Værdier.

Kongeflaget vajer over Residenspalæet paa Amalienborg.

KONGEN

Af Oberstløjtnant TH. THAULOW

I Sommeren 1939 var Spændingen i Europa ved at naa det kritiske Punkt. Udenrigsminister, Dr. P. Munch, søgte at berolige Stemningen i Befolkningen ved gennem Ritzaus Bureau den 27. August at udtale, at vi sikkert kunde bevare vor Neutralitet og fortsætte vor normale Handel med England og Tyskland. Danmark havde iøvrigt en Hær og en Flaade for at hævde sin Neutralitet, men han var overbevist om, at der ikke blev Brug for dem. Den 27. August ankom Kongeparret til København paa »Dannebrog«, og Majestæten lod straks Statsministeren kalde til sig. Stormagterne mobiliserede, og den 1. September overskred tyske Tropper Polens Grænse. To Dage efter erklærede England og Frankrig Det tredje Rige Krig.

For 2. Gang i sin Regeringstid oplevede Kong Christian saaledes, at Traktater og Pagter flængedes i Stykker som værdiløse Papirlapper, og for 2. Gang stod vort Land under hans Styre i en dødsensfarlig Situation. For nylig havde vi ganske vist sluttet en Ikke-Angrebspagt med Tyskland, men var den mere værd end alle de andre Pagter? Kong Christian havde paa Gennemrejse i Berlin i Marts 1937 som den første europæiske Monark vist Rigskansler Hitler den Ære at gøre ham en Visit. Det vakte dengang Tilfredshed i Det tredje Rige, men skulde der nu slaas en Streg herover? Og alle de venlige Løfter?

Under den forrige Verdenskrig havde Kongen haft sin væsentlige Andel i, at det lykkedes at holde Danmark uden for Tildragelserne. Det var ikke glemt. Derfor følte vi os trygge ved at vide ham ved Styret. Atter sluttede vi tillidsfuldt op om ham i Troen paa, at hans Erfaring og hans oprigtige Samfølelse med sit Folk ogsaa nu kunde bære gennem Farerne.

Som i 1914 gik Kong Christian til sin nye, store Opgave i dyb kristelig Ansvars-

bevidsthed over for det dyrebare, som var betroet ham. Hans gentagne »Gud bevare Danmark« er for ham ingen tom Formel, og det var i oprigtigt, ydmygt Tjenersind over for Danmark, naar han ved sit Jubilæum havde omadresseret Rigsdagens Tak til ham til »højere op, til Vorherre«. Hans Arbejde for »Danmarks Lykke, Danmarks Frihed og Selvstændighed« bæres oppe af en inderlig Tro paa, at

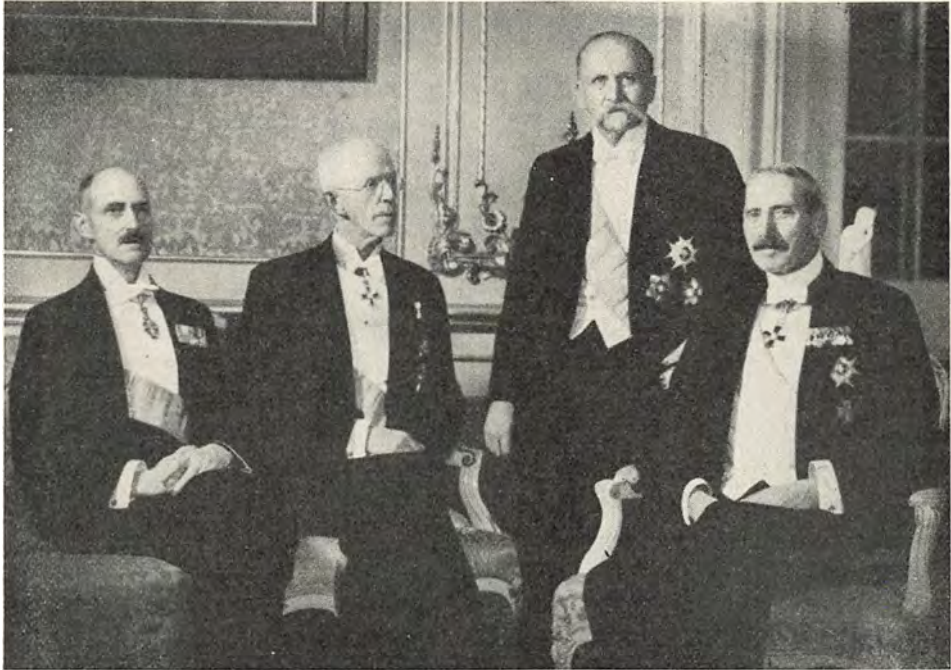
»end er der en Gud foroven,
som raader for Danmarks Sag«.

Kong Christian inspicerede Hær og Flaade og førte daglig Forhandlinger med Ministrene og Kabinetsekretæren. Som i 1914 skulde alle Kræfter jo sættes ind paa Bevarelsen af Landets Neutralitet og Opretholdelsen af vore Erhvervs Beskæftigelse. Tillige skulde alle Forsyninger fordeles paa retfærdig Maade. Den 8. September afsendte Kongen et hjerteligt Telegram til Kongen af Belgien i Anledning af dennes Tilbud til de krigsførende Magter om Fredsmægling.

Hurtigt kom ogsaa det nordiske Samarbejde i Gang igen. Allerede i Midten af Oktober kaldte Kong Gustav de nordiske Statsoverhoveder til Stockholm, hvor de modtoges med rørende Jubel af det svenske Folk. Det var midt under den finsk-russiske Krig. Et imponerende Fakkeltog gik den 18. Oktober op til Stockholms Slot for at hylde de tre Konger og Finlands Præsident — en betagende Stund, hvor »Vor Gud han er saa fast en Borg« efterfulgt af nordiske Fædrelandssange, sunget af et hundredetusindtalligt Kor, bragte Bud ud til den krigende Verden om nordisk Aand og Sammenhold. Efter Forhandlingernes Afslutning talte hver af de fire Statsoverhoveder i Radio til deres Folk. Kong Christian sagde:

»Jeg sender en Hilsen til Danmark og Island her fra Stockholm Slot. Vort Møde er bygget paa Grundlaget, der lagdes i Malmø 1914 med fortsat Forhandling og Drøftelser af fælles Interesser. Og som den Gang rykker de nordiske Folk tættere sammen over for de Vanskeligheder, der rammer dem. Gid disse Dages Samvær maa vise sig frugtbringende for Nordens Fremtid og blive et efterfølgelsesværdigt Forbillede for alle Nationer«.

Dronning *Alexandrine* tog sine filantropiske Opgaver op med den nye Situation for Øje. Centralkomiteen af 1914 — Dronningens Indsamling — eksisterede stadig og havde været i Virksomhed siden Starten. Nu gik Dronningen op i store Forhandlinger om et aktivt kvindeligt Hjælpearbejde til Gavn for Samfundet for det Tilfælde, at Danmark denne Gang skulde blive revet med i Krigen eller blive udsat for dens Voldsomheder. Allerede efter de storpoltiske Forhandlinger i München i 1938 havde det danske Røde Kors's Dameafdeling i København bestemt sig for Oprettelsen af en Beredskabskolonne. Mængder af Damer uddannedes til Samaritergerning, Barnepleje, Madlavning o. s. v., og i April 1940 var man saa vidt fremme, at Kolonnen kunde afleveres til Dronningen som dens Protektrice. Saa kom den 9. April, og Overleveringen maatte udskydes. Den fandt derefter Sted i Juni ved en Højtidelighed i Studenterforeningens Sal, hvor Hendes Majestæt besteg Talerstolen — efter eget Udsagn for første Gang i sit Liv — og holdt en fortrinlig Tale til de mange forsamlede Damer. Kolonnen kom imidlertid ikke til at træde ud i Livet og gik senere for en stor Del op i D. K. B.

De fire nordiske Statschefer (f. v. Kong Haakon, Kong Gustav, Præsident Kallio og Kong Christian) mødtes den 18. Oktober 1939 sammen med deres Udenrigsministre i Stockholm, hvor de efter Forhandlingerne hyltedes entusiastisk af den svenske Hovedstads Befolkning med Fanetog og Sangerhilsen. Særlig var Præsident Kallio Genstand for stor Opmærksomhed paa Grund af den truende Stilling, hvori Finland netop befandt sig. Resultatet af Forhandlingerne blev mange og uforpligtende Ord; og Efterverdenen kan jo altid glæde sig ved Pressefotografernes Billeder af Begivenheden. Stort andet levnede det følgende Uvejr ikke af disse Dages Begejstring.

Da Kronprinsesse *Ingrid* i 1935 satte sin Fod paa dansk Jord som Kronprins Frederiks Gemalinde, var det med den faste Beslutning at blive noget for sit nye Land. Ved sin Stilighed, sin Venlighed og Virkestrang vandt hun hurtigt de danske Hjerter. Hendes kongelige Højheds Arbejde for Pigespejderne, for Feriehjem for de sønderjyske Børn, for »Ingridindsamlingen« m. m. fortsatte ind i Krigsaarene, men ved Siden af at være Landets første Pigespejder blev hun nu tillige dets første Lotte. I Sommeren 1939 tog Dansk Luftværnsforening Tanken op om Dannelse af et kvindeligt Hjælpekorps. Den 8. September s. A. afholdtes et stort Kvindemøde i Forum, og her besluttedes det at starte et saadant Korps. Det blev Indledningen til den landsomfattende Lottebevægelse, som fik sin endelige Organisation i Marts 1940 under Navnet »Danske Kvinders Beredskab« (D.K.B.) med Kronprinsessen som Protektrice.

I alt dette blev hendes Virke af meget aktiv Art. Hun er praktisk og klar i sine Dispositioner, forstaar at se til Bunds i en Sag og hurtigt at faa fat i dens Kerne. Aldrig glemmes noget — alt tages i Betragtning, og hvad der er af Værdi, bliver iværksat paa Kronprinsessens Initiativ. Venlig mod alle færdes Hds. Kongelige Højhed inden for sine Virksomheder tidlig og silde, ordnende og iscenesættende. Hun

besøger D.K.B.'s Arbejde, overværer dets Øvelser og sætter sig grundigt ind i alle Enkeltheder. Gælder det om at skaffe Penge til Korpset, er det ogsaa Kronprinsessen, som faar Ideen til Afholdelse af Bazarer, hvortil hun selv udarbejder Planer og sender Gaver til Bazarsalget. Kort sagt — under hendes kloge og energiske Ledelse er Bevægelsen i Krigsaarene vokset hurtigt. Rundt om i Landet er stiftet nye Kredse, som alle i Begejstring slutter op om Protektricen. I 1945 talte D.K.B. ialt ca. 45,000 Lotter — en vel uddannet og smukt uniformeret Kvindehær, som staar rede til at træde i Aktion, naar der kaldes paa dem.

I levende Spænding fulgte vi Danske hele Efteraaret *Finnernes blodige Kamp* for deres Frihed og Selvstændighed, og med Beundring læste vi om det Mod, hvormed dette lille Folk — mindre end vort — bød den vældige Sovjetmagt Trods. Saa vidt vi kunde, hjalp vi med Mad, og Tusinder af frivillige strømmede derop. Vi kunde vel selv endnu leve i Fred, men Bekymringer var der alligevel, særlig for vore Søfolk. Adskillige Skibe krigsforliste, og Hundreder af gæve Søfolk mistede Livet. Søen og Søens Mænd har altid interesseret vor Konge og Dronning, og de lod sig melde om hvert eneste Krigsforlis.

Den 4. September kastedes de første britiske Bomber ned over dansk Territorium — i Esbjerg, hvor de ødelagde et Hus, dræbte en Kvinde og saarede syv andre Personer. Kongen og Dronningen sendte en Krans til den dræbtes Baare og lod sig repræsentere ved Begravelsen. I December flyttede de fra Sorgenfri til Amalienborg, hvor Nytaar blev fejret i Stilhed og uden den sædvanlige Lykønskningsskur. Ved Nytaarstaflet udtalte Kong Christian, at vi med Deltagelse fulgte Finlands Kamp. Han takkede alle dem, som deltog i Beredskabstjenesten i Hær og Flaade samt Handelsflaaden, der trodsede Farerne ude paa de store Have for at bringe Fornødheder hjem til Danmark. Hans Tanker gik til alle dem, som havde mistet Livet, og til deres sørgende efterladte. Til Finlands Præsident sendte han det korte, men talende Telegram: »Gud beskytte Finland«.

Den 17. Februar (1940) kom Kongeparrets første Sønnesøn til Verden, nemlig Prins *Ingolf*, Prins Knuds og Prinsesse Caroline-Mathildes næstfødte.

Vinteren var streng, og Isbryderne havde travlt med at bane Vej for Ruteskibe og Færger. Iøvrigt levede vi i dansk Sorgløshed, stolende paa givne Løfter og vor Regerings Aarvaagenhed. Statsministerens Nytaarstale vakte vel en Del øjeblikkelig Bekymring, men saa vedtog Regering og Rigsdag den 19. Januar den kendte Beslutning om, at vi vilde opretholde vort Lands Neutralitet, og at alle til Raadighed staaende Midler om fornødent skulde anvendes for at hævde og værne Rigets Fred og Uafhængighed. Dermed faldt Sindene til Ro. Der blev dog ikke indkaldt en eneste Mand mere til Hær og Flaade og ikke stukket en Spade i Jorden for at forstærke Forsvaret.

Den 9. April kom derfor som et Slag, der ramte haardt og fyldte med Sorg og mange Selvbekjendelser. Vor Neutralitetspolitik havde lidt Skibbrud, og maaske dybest af alle følte Kong Christian Ydmygelsen. Glad og tilfreds var han den 8. om Aftenen gaaet i Teatret og havde afvist al Tanke om, at der kunde være noget i Gære mod os. *Ingen havde fortalt ham om den fulde Alvor, der lurede paa os uden for vore Grænser.* Først da han blev vækket Kl. 5 om Morgenen med Besked om, at

Gennem Opholdet hver Sommer paa Graasten Slot knyttedes Baandene mellem Kronprinsessen og de sønderjydske Børn. Paa hendes Initiativ blev der oprettet Feriehjem for sønderjydske Børn ved Vejers Strand og ved Kerteminde. Billedet viser *Kronprinsesse Ingrid jævn og naturlig, mellem sine »Plejebørn«*.

Statsministeren havde vigtige Sager at forelægge, og han saa ud ad Vinduet, at der udleveredes skarp Ammunition til Vagten, blev det ham klart, at der forestod noget skæbnesvangert.

Dybt bevæget mødtes Majestæten med sine Ministre og samtykkede i Underkastelsen — Overenskomsten, som Tyskerne kaldte den. Der var intet andet at gøre for ham. Han var blevet stillet overfor et fait accompli. Hovedstaden, de fleste af Landets større Byer, Jernbaner og Mobiliseringscentre var allerede besat af Fjenden, og de sorte Bombeflyvere fløj lavt hen over Københavns Tage, brummende deres Dødstrusel ned til de intetanende Borgere. Den kommanderende General tilbød at føre Majestæterne ud til Høveltelejren, hvor der laa en Bataillon, men Kongen afslog det. Han vilde blive i København.

Der skulde altsaa ikke skydes mere. Ministrene gik, og Majestæten fulgte efter ned i Palæets Port for at hilse paa en saaret Garder, som var bragt derind. Han takkede ham for hans Mod og gav ham Haanden, medens Garderen saa sin Konge hengivent i Øjnene og forsøgte trods sit Saar i Lungen at rette sig i sin liggende Stilling — et skønt Billede paa dansk Garderaand i denne fortvivlede Stund. Der var kæmpet godt paa Amalienborg og nede i Sønderjylland, og fortvivlet havde Soldaterne kastet deres Vaaben fra sig, da Ordren kom til ikke at skyde mere. Hvorfor ikke gøre sin Pligt til det sidste? Det var et Lyspunkt — vist det eneste — for vor Konge, at Ungdommen ikke havde svigtet, men at den havde vist sig rede til at ofre Livet for ham og Danmarks Ære.

Regeringens Afgørelse vakte Bestyrtelse og Sorg i Befolkningen. Hurtigt blev dog al Kritik bragt til Tavshed, for *Kongen stod jo bag Afgørelsen*. Hans Autoritet var nok til at sige god for Beslutningen, fordi ingen tvivlede om hans nationale Redelighed. Det var Folkets egne Forsømmelser i Fortiden, som nu var endt med det ydmygende Resultat.

Konge og Statsminister udsendte straks et Opraab om at vise Ro og Orden. Personlig føjede Majestæten til:

»Under disse for vort Land saa alvorlige Forhold opfordrer jeg alle i By og paa Land til at vise en fuldt ud korrekt og værdig Optræden, da enhver uoverlagt Handling eller Ytring kan have de alvorligste Følger. Gud bevare Danmark. Amalienborg den 9. April 1940.«

Kong Christian forlangte Borgersind og Tjenersind over for Danmark, og hans Opraab fik den største Betydning i hele Besættelsesperioden. Det modtoges i Lydighed, og hver Gang der senere var Tilløb til Uro, brugte Regeringen blot at henvise til Kongens Bud, og det var nok. Det var den selvfølgelige Rettesnor, ud fra hvis manende Ord alle ansvarsbevidste Danske fandt den selvbeherskede Form under de uvante Forhold, i lige saa høj Grad Værdighed som Ro og Orden.

Straks suspenderedes Livgardens festlige Vagtparade med Musik, Fane, de gamle historiske Uniformer og Bjørneskindshuerne og afløstes samme Dag af en Vagt i Feltdragt med Hjelme paa Hovederne. Danmark var nu i Krig. Da vore faldne Soldater blev begravede, laa der paa hver af Kisterne en Krans med rød-hvide Baand og Indskriften: Fra Kongen og Dronningen. Og da Garderne ved Hjemsendelsen i

En tidlig Aprilmorgen, kun 3 Dage efter den skæbnesvangre Dag, kunde Københavnerne igen hilse deres elskede Konge paa Morgenturen. Han vilde vise sit Folk, at han ikke havde givet op, men efter det knugende Slag igen rankede Ryggen og med værdig Holdning vilde se Fjenden i Øjnene.

Marts 1941 stod opstillet til Afskedsparade paa Rosenborg Eksercerplads for Maje-stæten, holdt denne en Tale, der havde Bud til hele Hæren. Den lød:

»Det er et alvorligt Aar, De har tjent i. Ingen af os glemmer den 9. April. Med dyb Taknemmelighed mindes jeg dem, som satte Livet til. Og ogsaa for Deres Optræden siger jeg Dem Tak. Vi haaber alle paa lykkeligere Tider for Danmark. Jeg bringer en Tak til Befalingsmænd og menige for Loyalitet og for det Arbejde, De har udført, her som ved de andre Vaaben og Afdelinger. Jeg ønsker for Dem, at De maa finde Deres Familie raske, og at det ikke maa blive svært for Dem at faa Beskæftigelse. Med disse Ord siger jeg Dem hver især et Levvel«.

II

Det blev strenge Tider for Kong Christian. De første Dage blev han i sit Palæ, men allerede Trediedagen efter — altsaa den 12. April — kunde han ikke længere undvære sit Folk. Saa maatte han ud til det. Dybt præget af den haarde Begivenhed kom han *atter ridende gennem Byen*. Hans alvorlige Ansigt indbød vel ikke til begejstrede Hurra'er, men med lykkelige Øjne hilstes han i Tavshed af alle. Det var en Trøst at se ham igen, som det vel ogsaa for ham selv var en Styrkelse at føle Danmarks Pulsslæg paa Gader og Veje i Takt med sit eget og mærke den Hjerte-

varme, der straalende ham i Møde. Det var det, som inspirerede Kaj Munk til det dejlige Digt:

»Igen i Dag du rider gennem Staden,
kongelig, venlig, dansk, din Morgentur.
Aah, det gør godt — som om det siger til os,
at Danmark sidder dog endnu i Sadlen«.

Meddelelsen om Kong Christians første Ridetur siden den 9. April fløj ud over Verden og fremkaldte den samme Følelse af Tryghed og Glæde hos alle Danske i Udlandet som herhjemme — det kæreste Vidnesbyrd om, at Danmark dog ikke var knust. Morgen efter Morgen stimlede Folk sammen paa Amalienborg for blot at faa et Glimt at se af deres elskede Konge eller for at flokkes om ham under Ridtet i Følelsen af det Fællesskab, der mere end nogen Sinde nu var mellem ham og os. Kunde noget andet Land vise Billedet af deres Monark komme ridende alene i disse Ufredstider gennem Landets Hovedstad og roligt standse op foran det røde Færd-selslys, omgivet af Gadens muntre Parlament? Utallige Historier fortaltes om Befolkningens Gensynsglæde — om Bydrengen, der cyklede rundt om Kongen og sagde: »Godt gjort, Kong Christian, det kunde ham dernede i Panservognen (Hitler) ikke gøre.« Eller den tyske Soldat, der spurgte en Dreng om, hvem mon den høje Officer var, der kom ridende, og da han hørte, at det var Kongen, forbavset udbød: »— uden Ledsagelse — hvem beskytter ham da?« »Det gør vi allesammen,« var Drengens rørende Svar. Som den ene af Danmarks to Skjalde i disse Aar, Hans Hartvig Seedorff Pedersen, skrev: »Om Kongen af Danmark staar Hjerterne Vagt«.

Stadigt vajede ogsaa Kongeflaget paa Amalienborg, og Kong Christian stod endnu ved Styret for at søge at føre Landet frelst gennem Katastrofen. Ved sin Side havde han Statsminister *Stauning*, og det skal siges til dennes Ære, at han som en god dansk Mand i denne Nødens Stund lod al Partipolitik hvile for at samle alle Kræfter om det eneste fornødne. Det var dog ikke ham, som formaaede at skabe den rigtige nationale Samling og heller ikke at give os den rette Tryghed. Hvor meget han end søgte at trøste med, at vort urgamle Land ikke kunde forgaa, saa forstod vi alle, at over for tysk Brutalitet var Uralder ikke Garantien for at bestaa evigt. *Det var Kong Christian, som var vort rette Samlingsmærke*, og som alene kunde holde Nationen oppe i Tillid og Tro til Fremtiden. Han var ikke blevet det ad politisk Vej, men netop højt hævet over Døgnets Politik og alene ved den Maade, hvorpaa han havde gjort sig til eet med Folket. Han var blevet hos os for at dele Modgangen med os, og hvor elskede vi ham i disse tunge Tider!

Een Glæde fik han og Dronningen netop i disse første Dage efter den 9. April, idet Kronprinsesse Ingrid den 16. April fik sin førstefødte, Prinsesse *Margrethe*.

Forholdene førte med sig, at Kong Christians fyrstelige Myndighed og Autoritet i den første Tid fik en Betydning for Danmark, som aldrig før, og det paa en Maade, som imponerede og glædede. I rank og kongelig Værdighed og i jævn Danskhed stod han frygtløs i Spidsen for vort Folk over for Fjenden. Vi forstod alle, lige ned

Trods ydre Sorger og Bekymringer herskede der et roligt og smukt Familieliv inden for Kongehuset. Billedet viser Kong Christian med sine 2 Børnebørn, Prins Ingolf og Prinsesse Margrethe.

Stolen for Døren over for Besættelsesmagts ublufærdige Krav. En Arbejder sagde en Dag, at han ikke før havde haft større Interesse for Kongen, men nu strøg han med Glæde Hatten for ham, »for han var Manden«.

Mangt og meget lykkedes det at afbøde, men det skal der ikke gøres Rede for her. Den tyske kommanderende General og den tyske Gesandt søgte Forhandling direkte hos Majestæten, og navnlig gjaldt dette General *Kaupisch*, der ofte gav Udtryk for dyb Ærbødighed over for Kong Christian.

Kort efter Besættelsen søgte Generalen første Gang Audiens, og som tidligere Kejserofficer følte han sig tiltalt af at være stillet over for en gammel Soldat og Repræsentant for et af Europas ældste regerende Fyrstehuse. Dronning *Alexandrine* traadte — som tilfældigt — ind i Stuen, gik hen til Generalen og sagde, at det gjorde hende ondt, at det var hendes tidligere Landsmænd, som nu var rykket ind i Danmark paa den Maade. Hun havde dog været her i Landet i 42 Aar, kendte det til den jævreste Mand, at det var ham, som handlede, og det var ham, som satte

danske Folk ud og ind og kunde garantere for, at hvis Tyskerne opførte sig korrekt, vilde vi ogsaa gøre det.

Hyppigt blev General Kaupisch senere modtaget af Kong Christian, og Amalienborg blev det Sted, hvor alt drøftedes og aftaltes. Kongen sagde sin Mening med en Sikkerhed, en Myndighed og en Frigjorthed som den, der i 30 Aar havde styret sit Land og paa enestaaende Maade havde knyttet sit Folk til sig. I stigende Respekt bøjede Generalen sig for Majestætens Vilje, saa vidt Forholdene gjorde det muligt. Et københavnsk Blad skrev engang, at det næppe vilde være muligt at overvurdere Christian X's Betydning i denne en af de mest krævende Situationer i Danmarks Historie. Dronningen sagde senere, at Kongen hidtil havde haft et Ord at sige over for den tyske General, men der kunde komme den Dag, hvor han ikke havde det mere.

Undertiden kunde Kongen ogsaa give Svar paa Tiltale paa sin kendte, humoristiske Maade, som da Gesandten en Dag lod en Bemærkning falde om, at det gik jo meget roligt til i Danmark, og Majestæten svarede: »Ja, det gaar altid pænt til, naar Svigermor er i Huset, men man er dog glædest, naar hun rejser«. Ved sin Afskædsaudiens udtalte Generalen sin Kompliment over Kongens kloge Beslutning den 9. April. Kongen riposterede: »Det kan De sagtens sige, for De havde jo allerede besat Landet«.

Aldrig tog Kong Christian bort fra Byen, og kun nu og da tillod han sig et lille Kryds ud i Sundet med sin Yacht for at faa lidt Ro og frisk Luft. Den ansete Professor *Frederik Böök* fra Lund var en Augustdag i 1940 i København og saa fra Langeliniepavillonen en Yacht komme strygende ind. Sejleren gik i Land, og Professoren skriver:

»Alle fulgte hans Bevægelser; der var blevet stille ved Bordene, mange rejste sig og gik frem til Rækværket. Efterhaanden gik det op for mig, at den ensomme Sejlsportsmand, som uden Følge gik op ad Trapperne, var Kongen. Stille, venligt hilsende til højre og venstre, passerede han gennem Skarerne og gik videre imod Viadukten og Amalienborg. Hans Ansigt var dybt alvorligt, i Blikket og over Panden fandtes et Træk, som erindrede om Heidenstam som ældre. Alle Hoveder var blottede, men der hørtes ikke et Ord, ikke en Hvisken. Den Bevægelse, som alle følte, forraadte sig kun i Stillehed. Kong Christian X har saa vist altid haft sin Plads i det danske Folks Hjerter, men aldrig paa samme Maade som nu. De sidste Aartiers konstitutionelle og parlamentariske Udvikling burde jo have svækket Kongemagtens Stilling, men den elementære historiske Afgørelser har sat fuld Kraft i modsat Retning. Kongen er det nationale Symbol, som Følelser og Tanker samler sig omkring; end ikke hans Farfar, som endnu personificerer den patriarkalske Tradition, var mere i Midtpunktet. Christian X er ogsaa blevet en politisk Faktor af høj Rang, mange mener af højeste. Hvis det danske Folk i fuld Enighed bøjer sig for den Politik, der førtes den 9. April, og erkender den som den eneste mulige, saa er det til syvende og sidst Kongens Autoritet, som har gjort Udslaget. Hans Klogskab, hans Realisme, hans dybe Ansvarfølelse giver en Garanti, som ingen andre politiske Ledere kunde have givet. Hans Indflydelse er stadig en ubestridelig Realitet; for alle staar det klart, at han iagttager Danmarks Værdighed, at han giver Rettesnoren, at hans Optræden aftvinger Respekt, ogsaa hos de fremmede. Man ved at han mere end een Gang har trukket en Grænse, som ikke maatte overskrides. Hans Synspunkter gør sig gældende ved Regeringsdannelse og Regeringsudøvelse«.

Forholdet mellem Kongen og Dronningen har altid været det smukkeste Eksempel for deres Folk. Hun var ikke blot »Konen, der holder sammen paa Hjemmet«,

som Kong Christian engang sagde om Kvindens Betydning i al Almindelighed, men hun er og har altid været hans bedste Kammerat. Ved deres 40 Aars Bryllupsdag i 1938 holdt Kongen en Tale til hende, hvori han sagde: »Jeg har aldrig troet, at jeg kunde blive saa lykkelig. Vi har aldrig kævledes mere, end at det var glemt efter Middagen«. Daarligt kan han undvære hende, naar hun rejser alene bort fra ham en kort Tid, for Eks. for at besøge sin Familie, og han graanedes af Bekymring under hendes svære Sygdomme og Operationer. Trofast og forstaaende har hun sluttet sig til vort Folk, og har i denne Tid i Sandhed vist sig at være den store Kvinde, som af hele sit kærlige Hjerte har ofret sig for sit Land og sin Gemal. Kom der Øjeblikke, hvor Situationen kunde trykke og bekymre ham, var hun der med sin opmuntrende Støtte. Lagde han hele sin Personlighed ind i Arbejdet for at værne Folket, stod hun uegennyttigt og klog ved hans Side. Hendes Ønsker og Maal er de samme som hans.

Sommer og Vinter blev de boende paa Amalienborg og undte sig ingen Ferie paa deres elskede Marselisborg eller Klitgaarden, ja end ikke paa Sorgenfri. Tyskerne skulde ikke kunne benytte den Undskyldning, at Majestæten ikke havde været at træffe. Han var altid beredt, og som et synligt Tegn herpaa lod han sit kongelige Kommandoflag vaje over Palæet Dag og Nat. Det var et Tegn, som vi forstod og værdsatte.

III

Var disse Aar en Ondskabens Tid, blev det ogsaa en *national Samlings Tid* som aldrig før. Politikerne dannede Samlingsregering, Folket sluttede tæt sammen, sang Alsang, og aldrig holdtes et Sangstævne, uden at man huskede at sende et Telegram til Kong Christian og Dronning Alexandrine. Det var et Folkefællesskab af den smukkeste Art, netop den Enighed, som altid havde været vor gode, danske Konges højeste Ønske. Nu var det gaaet i Opfyldelse, selv om det var i en haard Prøvelsens Stund.

Den 5. Juni fejrede *vor sidste Grundlov sit 25 Aars Jubilæum*. Af flere Grunde var det paakrævet, at vi gik lidt stille med Dørene i den Anledning — ikke blot som Følge af Besættelsen, og fordi vi levede midt under de nye Diktaturers vældige Triumfer, men ogsaa fordi vi selv faa Aar i Forvejen havde gjort et Attentat paa det lykkelige Resultat af 1915. Der skete da ogsaa kun det, at en Deputation med Statsministeren i Spidsen søgte Audiens hos Kongen paa Amalienborg for over for Fjenden i Landet og de fremmedartede »ismer« at demonstrere det danske Demokratis Vilje og Sammenhold og det danske Folks usvigelige Tillid til Kongen. Deputationen bestod yderligere af en Del Ministre, Præsidiets for Rigsdagens to Kamre og en Række Repræsentanter for Erhvervene. Til Stede var ogsaa Dronningen, Kronprinsparret samt Prins Knud og Prinsesse Caroline-Mathilde. Statsministeren takkede Majestæten for hans Indsats ved Grundlovens Gennemførelse og overrakte en Adresse, som lød:

»Til Danmarks Konge. Paa denne historiske Dag har Rigsdagen, Erhvervsorganisationerne og Ministeriet ønsket at overbringe Deres Majestæt en Hilsen og en Tak paa det danske Folks

Vegne. Det er i Dag 25 Aar siden, at Deres Majestæt stadfæstede den bestaaende Grundlov, og vi føler os overbeviste om, at disse Goder vil blive bevaret igennem Tiderne. I en Ufredstid fejres dette Jubilæum, men netop derfor har vi ønsket at tilkendegive, at der er Tillid til Deres Majestæt, og at vi ønsker at give Udtryk for Folkets Troskab over for det demokratiske, parlamentariske System, der stemmer med dansk Aand og Opfattelse. Vi føler os lykkelige over den Samhørighed, der er imellem Konge og Folk, og idet vi hilser Kongen, takker vi for Landets Grundlov og ønsker Fred og Lykke for vort Land«.

Kongen svarede:

»For den til mig rettede Henvendelse udtaler jeg min varmeste Tak. Det har glædet mig paa denne Grundlovsdag at se Repræsentanter for Regering og Rigsdag samt fra vore Erhverv og større Sammenslutninger i dette fælles Fremmøde, ligesom jeg takker for de mange Beviser for Forstaaelse, der fra alle Samfundslag er vist mig i disse tunge Tider. Tiderne er alvorlige, som aldrig før, og maner os til Sammenhold, thi ingen kan sige, hvor længe den nuværende Tilstand varer; men jeg tror, at ved værdigt Sammenhold vil vi gavne vort Land bedst saavel indad som udadtil, thi Sammenhold giver Styrke. Gud signe vort fælles Hjem Danmark.«

Kongens Tale blev transmitteret i Radioen.

Ogsaa Dansk Kvindesamfund havde sendt en Adresse, hvori der blev givet Udtryk for, at ogsaa Kvinderne i denne Tid følte deres Forpligtelse til at gøre deres Indsats som medansvarlige Borgere hver paa sin Plads til Værn for Konge, Folk og Fædreland.

Det var, som vi den 9. April var kommet til at staa vort Kongepar endnu nærmere end nogen Sinde før. Midt i Ulykken og midt i den voldsomme Brydning mellem gammelt og nyt stod han urokkeligt som det sikre Holdepunkt i vor nationale Tilværelse. Sønderjyderne sagde det for os alle i Kværs Forsamlingshus den 30. Juni (1940): »Glade og taknemmelige for vor Konge nu mere end nogen Sinde beder vi Kong Christian modtage vort fornyede Troskabsløfte«.

Det var derfor ikke blot Situationen, som opfordrede til *at gøre hans 70 Aars Fødselsdag den 26. September til en Folkets Festsdag*, men ogsaa en almindelig Trang til at hylde hans Personlighed og sige ham oprigtig Tak for de mange Aar, han saa trofast havde styret vort Land.

Mængder af Forberedelser blev gjort overalt for at gøre Dagen smukkest muligt. Alt, hvad der kunde præsteres af Flag- og Blomsterudsmykninger, Flagalleer og pyntede Butiksvinduer, blev at se. En smuk Kongefilm til Musik af Emil Reesen var skabt, og en mægtig Nationalindsamling med Bidrag fra store og smaa sat i Gang. Den indbragte 2½ Million Kroner og fik Navnet Christian X's Fond. Paa Fødselsdagen blev den overrakt Kongen, som bestemte, at Renterne aarligt skulde bruges til humanitære og videnskabelige Formaal. Fonden forøgedes ved Salget af en smuk Kongedekoration, leveret af Sølvsmed Georg Jensen. Den blev i hele Besættelsesperioden baaret af et Flertal af Danske som et Situationens Tegn paa Loyalitet mod Konge og Fædreland.

Den 25. September modtog Kongen de herværende Diplomater og Repræsentanter for Besættelsesmagten. Kong Christian kunde saaledes paa selve Fødselsdagen være alene med sit Folk.

Ved Grundlovens 25 Aars Jubilæum den 15. Juni 1940 modtog Kongen i Audiens en Deputation, der med Statsminister Stauning i Spidsen overrakte Kongen en højtidelig Adresse. Kong Christian skulde senere opleve talrige Krænkelser af den Grundlov, vi i Stolthed byggede hele vort Samfundsliv paa. Den danske Grundlov blev misbrugt for at imødekomme tyske Krav — og da Tyskerne selv overtog Styret fuldstændig sat ud af Spillet.

Vejret havde om Natten til den 26. været regnfuldt, men da Kongen red ud om Morgenen ved 8-Tiden, var Regnen ophørt. Saa snart Majestæten kom ud af Residenspalæets Port paa sin brune Hest og i sin Garderuniform, saaledes som han altid red, rank og ungdommelig, men dog synlig bevæget, lukkede et jublende Menneskemylde sig om ham og Hesten. Blomsterbuketter regnede ned over ham, og to Smaapiger kastede en lang Rangle af røde og hvide Nelliker om hans Skulder. Saa gik Vejen videre ud i Menneskehavet uden Spor af Politi- eller Militæreskorte.

Jo længere han kom ud i Byen, jo større blev Strømmen, der fulgte ham. Hurra'er gav Genlyd mellem Husrækkerne. Tættere og tættere trængte Mængden sammen om ham for at faa et Haandtryk, og ofte kunde det se næsten farligt ud af Hensyn til Hesten. Overalt Dannebrogsgflag, baade paa Huse og baaret af Folkemængden; omtrent hvert eneste Menneske havde et lille Papirsgflag i Haanden, især Børnene. Hele Kongens Morgenridt gik gennem et bølgende Hav af røde og hvide Farver, medens Blomsterne dryssede ned over ham fra Vinduer, Tage og Stilladser. »Til Lykke, til Lykke, Kongen leve!« lød Raabene hen ad Gaderne som en Løbeild. »Tak,« svarede Kongen hilsende og smilende. Hist og her faldt Mængden ind med danske Sange. Det var ret H. C. Andersens Fædreland, som festede lykkeberust for en elsket Konge.

Det blev et uforglemmeligt Triumftog, hvor det skønneste i vor Nation fik Udtryk. Enighed og Samfølelse løftede Stemningen op til en Begejstring, mere hjerte-

varm, mere enkel og umiddelbar end den, vi har læst om fra 1848. Der var kun Kærlighed til Kong Christian bag det alt sammen.

En Times Tid efter var Kongen hjemme igen, og næppe var Palæets Port lukket, før Folkemængden paa den tætfyldte Slotsplads istemte Nationalsangen. Kl. 9 mødte Studentersangerne, men paa Grund af Vejret kom de til at synge inde i Palæets Riddersal.

Uafbrudt lød Alsangen paa Pladsen. Folk var utrættelige til at raabe: »Kongen leve, Dronningen leve, vi vil se vor Konge o. s. v.«, og endelig kom Kongen, Dronningen, Kronprinsparret, Prins Knud og Prinsesse Caroline-Mathilde ud paa Balkonen. Jubelen rejste sig til en sand Orkan med vældige Hurra'er og rungende Fædrelandssange. Kongen vinkede og tog til sidst den lille Prinsesse Elisabeth op paa Armen og lod hende vinke med. Saa blev Folk ellevilde af Glæde.

Gratulanter kom og gik, men da Raadhusuret slog 12, traadte Kongen og Dronningen atter ud paa Balkonen. Saa snart Raadhusklokkerne forstummede, lød Nationalsangen, denne Gang sunget af Statsradiofoniens Kor og spredt ud over Amalienborg gennem Højttalere. Saa tog Kong Christian Ordet, højt og klart:

»Hjertelig Tak for den Hyldest, der er blevet mig til Del, Tak for den Trofasthed og Kærlighed, som jeg har følt slaa mig i Møde. Tak for den enestaende Gave af smaa og store Bid:ag (Nationalindsamlingen), jeg i Dag har modtaget, og som jeg haaber maa blive til Gavn for vort Samfund. Det er en tung Tid, vi i Fællesskab gennemlever, *men jeg er sikker paa, at naar vi i værdigt Sammenhold staar denne Tid igennem, saa hævder vi derved bedst vor Nation.* Jeg vil nævne den Verslinie: End er der en Gud foroven, der raader for Danmarks Sag. — Lad os i Fællesskab udbringe et Leve for vort gamle, evigt unge Fædreland. Danmark leve!«

Kl. 10 holdt Borgerrepræsentationen Møde. Her omtalte dens Formand de mange Minder om Kong Christian i de svundne Aar og nævnede Tronbestigelsen i 1912 med Kongens smukke Løfte. Han sagde videre: »Vi vil ogsaa ærligt sige hinanden, at lidet anede vi den Gang, at der skulde komme Dage, da vi med Bæven i vort Indre tænker paa Kongens Løfte; men vi vil samtidig sige Kongen Tak for hans faste Tro og Viljestyrke, der saa stærkt befæster Folkets Tillid til Fremtiden«. Han sluttede med en Tak til Kongen for hans Kongegerning og for godt Borgerskab. I Dagens Anledning skænkede Kommunen 100.000 Kr. som Tilskud til Oprettelse og Forbedring af forebyggende Børneforsorgsinstitutioner i København.

Kl. 13 kørte Kongen og Dronningen i aaben Automobil gennem den festsmykkede By — hele Vejen mellem to kompakte Mure af Mennesker, gennem Flagalleer, Æresporte og den skønneste Hyldest fra gamle og unge. Alt var i lykkelig Feststemning, og Hurra'erne rullede efter Vognen hele Turen, lige til den forsvandt ind i Residenspalæets Port. Endnu en Gang vilde Folk se Kongen, og taktfaste »Til Lykke, til Lykke«, »Kongen, Kongen!« rungede op mod Palæets Vinduer. Virkelig kom Majestæterne ud paa Balkonen, og Kongen sagde: »Hjertelig Tak for den Modtagelse, De har givet mig i Dag. Jeg skal aldrig glemme det. Det gør godt at mærke, at Hjerterne er ens i os alle«. Saa kom en Sværm Studenter med en Fane i Spidsen. Paa ny tog Kongen Ordet: »Danske Studenter, Tak for jeres Hyldest til mig i Dag. Jeg haaber ikke, at der skal gaa lang Tid, før vi igen kan mødes i jeres

Omgivet af jublende Ungdom rider Kongen ud paa sin Fødselsdag den 26. Sept. 1940. Hesten smykkes med Blomster, Buketter hober sig op i Kongens Favn — Folkets spontane Hyldest paa Festdagen.

Forening. Fremtiden tilhører vort gamle Fædreland, som endnu er evigt ung. Det leve!«

Om Aftenen gik »Elverhøj« som Festforestilling paa det kgl. Teater, og vist aldrig er det populære Stykke spillet mere festligt paa den danske Skueplads. Det virkede ved et Liv og et Humør, som havde hentet sin Inspiration i Dagens jublende Stemning. Da Kongen traadte ind i Kongelogen, rejste alle sig, og det store Rum genlød af Hurra'er og Klapsalver. Lyset dæmpedes, og pludselig rejste en ukendt Herre sig og sagde med høj Røst: »Vi takker dig og hylder dig for, hvad du har været, og for det lysende Eksempel, du har givet. Jeg beder alle med mig forene sig i Bønnen: Gud bevare Kongen.« Saa satte Ouverturen ind. Slutningsoptrinet i sidste Akt var forandret derhen, at man i den samlede Hyldningssang til Christian IV i Stedet for det sædvanlige Vers havde indsat Heibergs Tekst:

»Beskærm vor Konge, store Gud,
Beskærm hans Slægt«.

o. s. v.

Under stormende Ovationer kørte Kongeparret hjem fra Teatret. Strømmevis løb Mænd og Kvinder efter Vognen ned til Amalienborg, som fyldtes til sidste Plads. Her blev man staaende og sang — »Vi vil jo bare sige Godnat«, sagde en Stemme. Og ud kom Kongen og sagde: »Tak for den straalende Dag. Men der er dog een Ting, der samler vore Tanker og Kræfter nu, og det er Danmark. Lad os udbringe et Danmark leve«. Det gjorde man af et godt Hjerte, og da Hurra'erne hørte op, sagde Kongen: »Saa god Nat alle sammen. Og gaa saa hjem i Seng«. Kort efter var Amalienborg tømt.

Lidt tidligere paa Aftenen talte Danmarks og Islands Statsministre, Københavns Overborgmester, Repræsentanter for Færøerne, Erhvervene og flere andre i Radio til Folket. Statsminister *Stauning* understregede, at Kongen var Samlingsmærket:

»Han er i Spidsen for os, og han vil dele Kaar med sit Folk. Han lever og virker med sit Folk paa den Maade, som stemmer med Landets Historie og Folkets Traditioner. Han staar fast rodfæstet i det danske Folk, og han kender og værdsætter den inderlige Forbindelse, der bestaar mellem alle Danmarks Børn. Kongen sammen med Folket og Folket i dyb Tillid til Kongen, saaledes er Forholdet her i Landet. Vor Konge kan og vil ikke svigte det danske Land, det danske Flag. Tro og Tillid er Følelserne mellem Konge og Folk, og i Tro og Tillid hilser og hylder vi vor Konge med Tro til den Fremtid, der forestaar.«

Dermed var en vidunderskøn Dag forbi — skønnere end Ord kan gengive. Den havde haft sit eget Præg og sin egen Tone, og aldrig har vort gamle Korsflag været smukkere end nu paa denne Baggrund af mørke Skyer. Midt i sin Sorg og Ydmygelse havde det danske Folk givet Kong Christian en Hyldest og sagt ham en Tak, som ikke kunde være mere inderlig og oprigtig.

Der var festet over hele Landet, i By og paa Land. Over for hele Verden og ikke mindst for Øjnene af Fjenden her i Landet havde det danske Folk givet Kong Christian et dansk Troskabsløfte, som ikke var til at tage fejl af. Det var givet enstemmigt og af fuldt Hjerte — et varmt Haandslag med hele vor folkelige Kraft.

Kronprins Frederik besøgte Aarhus i Sommeren 1941 til Byens 500 Aars Jubilæum. Billedet viser Kronprinsen foran Aarhus Domkirke, hilsende paa Biskop Skat Hoffmeyer.

IV

En national Strømning gik over Danmark. Kongen var imidlertid paa Grund af Regeringen forhindret i at kunne komme ud i Landet, og her maatte derfor Kronprinsen overtage Pligterne. Paa Valdemarsdagen den 15. Juni 1941 afholdtes en Højtidelighed i Aarhus Domkirke, hvor Ungdommens Banner til Byen blev overrakt. Kronprinsparret kom til Stede, og idet Kronprins *Frederik* greb det Baand, som holdt Bannerets ene Flig, sagde han: »Det lover godt, at Byens samlede Ungdom har været med til at skænke denne Fane, og det er et godt Varsel for Fremtiden at se DUI, FDF, Spejderne og de øvrige Ungdomsorganisationer samlet her i denne Kirke. For Gud, Kongen og vort Fædrelands Fremtid løsner jeg denne Flig«. Da Højtideligheden var forbi, og Kronprinsparret traadte ud af Kirken, brød Bifaldet løs. Folk trængtes sammen om Vognen, og under stormende Jubel kørte de ud af Byen.

Den 19. Juni afholdt Hedeselskabet et stort Folkemøde i Dalgas-Plantagen, hvortil Kronprinsparret kom kørende fra deres Ejendom Trend. Formanden for Hedeselskabet, Hofjægermester *Mourier-Petersen*, rettede Selskabets Tak til Kongen og tilføjede: »Vor Konges mandige og kloge Handlemaade har under disse vanskelige Forhold gjort, at hele Befolkningen ser op til Hans Majestæt med den største Tillid og Fortrøstning«. Kronprinsen sluttede Talernes Række med at lykønske

Hedeselskabet og udbringe et Leve for det. Han udtalte, at han og Kronprinsessen var lykkelige over atter at være i det herlige, gamle Jylland.

Paa ny blev Kronprinsparret fejret ved *Aarhus 500 Aars Byjubilæum* — et virkelig hjertevarmt Møde mellem Kronprins Frederik og Byen. Fra sine Barndomsdage holdt han uhyre meget af Aarhus og dens skønne Omegn, havde færdedes tidligt og silde i Skanderborgs Skove og Mols Bakker. Nu vilde Forholdene, at det blev ham, som repræsenterede Kongehuset ved denne Lejlighed. Byen var i Festskrud, og ved Gudstjenesten i Domkirken talte Biskop *Skat Hoffmeyer* og takkede Gud for, at vi »trods alt, hvad der trykkede os, havde faaet Lov til at holde Fest og at have Kronprinsen og Kronprinsessen hos os. Vi ved, at vor elskede Konge og Dronning er med os i deres Tanker«. Ved Indvielsen af det nye Raadhus tog Kronprinsen Ordet og sagde:

»Jeg har en personlig Hilsen at bringe Dem, Hr. Borgmester, og Aarhus By fra mine Forældre. Det er med dyb Beklagelse, at de maatte blive borte, men jeg forsikrer Dem for, at de maaske mere end nogen her har deres Tanker i Aarhus i Dag. Saa bringer jeg Dem min Lykønskning. Held og Lykke for Aarhus — du By, hvor jeg har saa smukke Minder fra min Barndom og Ungdom«.

Jubelen var stor og kulminerede ved disse Kronprins Frederiks personlige Ord til Aarhus. Da han og Kronprinsessen kørte bort, stod Folk hilsende og raabende Hurra overalt i tætte Skarer hele Vejen gennem Byen.

Paa Valdemarsdagen i København uddelte Danmarkssamfundet Faner til en Del af vore Ungdomsorganisationer, Dreng- og Pigespejderne, Frivilligt Dreng Forbund, De unges Idræt m. fl. Prins Knud og Prinsesse Caroline-Mathilde overværede Højtideligheden.

Da Tyskerne i Foraaret 1941 tog vore nyeste Torpedobaade, *kørte Kongen ud paa Orlogsværftet og holdt en gribende Tale til Befalingsmænd og Mandskab*. I Berlin havde man tænkt sig, at de skulde overleveres paa festlig Maade som et Danmarks Bidrag til »Europas Befrielse«. Hvor forstod de os lidt! Den Dag, Baadene bugseredes ud af Flaadens Leje, befalede Kong Christian, at Flagene paa Holmen skulde hejses paa halv Stang!

Kongens 71 Aars Fødselsdag kunde naturligvis ikke blive en Gentagelse af Aaret forud, men alligevel var der Feststemning i Hovedstaden. Allerede ved 7-Tiden stod Folk paa Amalienborg Plads og ventede paa, at Majestæten red ud. Præcis Kl. 8 aabnedes ogsaa Porten, men ud til Fredericiagade, hvor Kongen plejer at ride ud til daglig. Dog — ogsaa her stod der en Folkemængde, og med eksplosiv Kraft brød Begejstringen ud. Det var umuligt for Majestæten at komme den Vej, og resolut vendte han om for at ride ud ad Porten til Slotspladsen. Her stødte han imidlertid paa andre Mængder, som brød Politiafspærringen og omringede ham.

Kongen sad rolig og glad paa sin Hest og takkede for den venlige Hyldest, og hele Rideturen gennem Byen blev et fornyet hjerteligt Møde mellem Konge og Folk. En ung kvindelig Student løb hele Tiden bag efter Hesten og opsamlede de mange

Paa de store Festsdage samles Københavnerne paa Amalienborg Slotsplads. Med Flag og Hurraraab hylder de den danske Kongefamilie, og taalmodigt venter man paa det Øjeblik, da Kongen og Dronningen viser sig paa Balkonen for at hilse paa dem og takke for den hjertelige Hyldest.

Blomster, som kastedes op til Majestæten. Da denne efter Tilbagekomsten steg af i Porten, spurgte han straks: »Hvor er Studinen?« Den unge Pige kom med Favnen fuld af Blomster. Kong Christian tog hendes Haand, bøjede sig ned mod hende og gav hende et Kys paa Kinden samt hviskede hende noget i Øret.

Dette var iagttaget af en Del nærmest staaende, som var dybt grebet over Kongens spontane Stemningsudbrud. Da Studinen kom ud, blev hun straks omringet af Folk, som vilde vide, hvad Kongen havde sagt, men, svarede hun: »Nej, det gemmer jeg i Hjertet. Det skal blive en Hemmelighed mellem Kongen og mig«.

Paa Slaget 12 kom Kongen og Dronningen ud paa Palæets Balkon og modtoges med Nationalsangen og »Der er et yndigt Land« samt Orkaner af Hurra'er. Saa tog Kongen Ordet og sluttede:

»Trange Tider langsomt skrider — det har den Art. Men alt staar i Guds Faderhaand. Ved værdigt Sammenhold tror jeg, vi gavner vort Fædreland bedst, og det er dog der, vore Tanker først og fremmest gaar hen. Foren Dem med mig i et Leve for vort gamle, evigt unge Fædreland. Danmark leve!«

Kongens Tale greb alle og efterfulgtes af et Øjebliks Tavshed, men saa brød Jubelen ud igen. Da Kongen og Dronningen var gaaet, vilde man se Kronprinsparret

— og Prinsesse Margrethe. Kronprinsen og Kronprinsessen kom ogsaa ud, men den lille Prinsesse Margrethe sov, sagde Kronprinsen. Hele Dagen var Amalienborg Plads et bølgende Hav af glade og syngende Mennesker.

Paa Slaget 15 kørte Kongen og Dronningen en Køretur ud i Byen i aaben Automobil — en ny Hyldningstur af historiske Dimensioner. Efter Hjemkomsten maatte Majestæterne igen vise sig paa Balkonen. Der vinkedes og raabtes Hurra, indtil Kongen sagde: »Farvel og Tak, gaa nu hjem til Middag«. Saa gik Folk — man var jo vant til at lystre Kongen — og der faldt Ro Resten af Dagen over Amalienborg.

Om Aftenen spillede »Et Folkesagn« paa Det kgl. Teater. Det var ingen Festforestilling, men dog en festlig Kongeaften. Ved Majestæternes Ankomst rejste Folketingsmand *Korsgaard* sig og talte som ud af Folkets Hjerte — netop saadan, som vi alle følte og tænkte i denne Tid, og saadan som det kunde siges under Hensyn til de fremmede i Landet:

»Jeg bringer Deres Majestæt en Hilsen og en Lykønskning fra alle, der i Aften er i Det kgl. Teater, men jeg taler med Tilslutning fra mange andre ogsaa. Og jeg takker for den Kongegerning, Deres Majestæt har gjort i disse Aar. Maaske er det saadan, at vi først nu rigtig forstaaer, hvad den Kongegerning har betydet for os, men vi forstaaer det nu ogsaa fuldt ud, og vi kan sige et fuldtønde: Mange Tak, Kong Christian. Det er jo saadan, at Barnet tror, at Far og Mor kan besværges alle Vanskeligheder — saadan har vi det ogsaa. Vi tror, at ingen kan gøre det, som Deres Majestæt — og derfor vil vi gerne have Lov til paa denne Dag at udbringe et Leve for Deres Majestæt.«

Efter 9 rungende Hurra og Nationalsangen svarede Kongen bevæget: »Tak, Tak«.

Højtideligt *aabnedes Rigsdagen den 7. Oktober 1941*. Paa ny faldt der Ord, som paa den smukkeste Maade karakteriserede Forholdet mellem Konge og Folk i de Aar. I ham personificeredes alle gode Danskes Kærlighed til Fædrelandet, og man kunde ikke blive træt af at sige ham Tak derfor. Ved Rigsdagsgudstjenesten udtalte saaledes Pastor *Oscar Geismar*: »Naar en Bølge af Kærlighed som aldrig før nu slaar ind om Danmarks Konge, saa er det, fordi vi i hans Guds frygt og Trofasthed ser den fuldgode Repræsentant for det Folk, vi elsker. Genfødselen af Danmarks Herredømme over Danske skal vise sig at være den Lykke, vi vandt under Verdens Helvedes-Kaar«.

For første Gang i lang Tid *var Kongen den 1. November i Studenterforeningen i Anledning af Prins Axels Foredrag om »Dansk Indsats paa Verdenshavene«*. Den ledende Senior bød Majestæten velkommen og sluttede sin Tale: »Hele Folket omfatter Kongen med Hengivenhed og Kærlighed, og dette gælder ogsaa og maaske først og fremmest for de unge. Det Arbejde, Kongen udfører i denne Tid, vil blive indskrevet i Danmarks Historie. Det er i Sandhed en kongelig Indsats, der aldrig bliver glemt«.

Kongen svarede i en Tale, som mandede ud i den mere fortrolige Bemærkning om, at »mit højeste Ønske er at kunne overgive til min Søn vort Land frit, som jeg og vor Generation modtog det, og som han og hans Generation skal tage det i Arv. Maatte det ske paa den Maade, at de ikke vil dømme os for haardt, men at de til den Tid bedre kan se, hvorledes Forholdene har udviklet sig«.

Køreturen gennem København betegner Højdepunktet paa Festsdagen. — Her faar alle Lejlighed til at se Kongen paa nært Hold, og Turen arrangeres gerne saadan, at alle Befolkningslag faar Del i Oplevelsen. Et uhyre Menneskehav fylder Raadhuspladsen og Vesterbrogade. Flagaller er rejst og fra alle Vinduer hænger Dannebrogslag. Hele Folket vil være med i denne Hyldest til Kongen.

Nytaarsdag 1942 Kl. 19 *talte Kong Christian* i Radio til det danske Folk:

»Atter et Aar er henrundet under den mørkeste Tid i vort Fædrelands Historie, og det griber Sindene med dyb Bekymring. Vi længes mod den Dag, da vort Flag atter kan vaje over et frit

Danmark. Sæt ikke Lid til Rygter, men indbyrdes Sammenhold er det, hvormed vi bedst kan tjene vort Land. Den Tillid, der paa saa mange Maader er vist mig i denne tunge Tid, har været for mig til stor Opmuntring, og jeg siger af Hjertet Tak. Det skal fremdeles være mine Bestræbelser ikke at svigte denne Tillid. Dronningen forener sig med mig i Ønsket om et godt Nytaar for alle Landsmænd saa vel for dem herhjemme som for alle, der færdes i det fjerne. Gud velsigne hvert eneste Hjem og vort fælles Fædreland Danmark.«

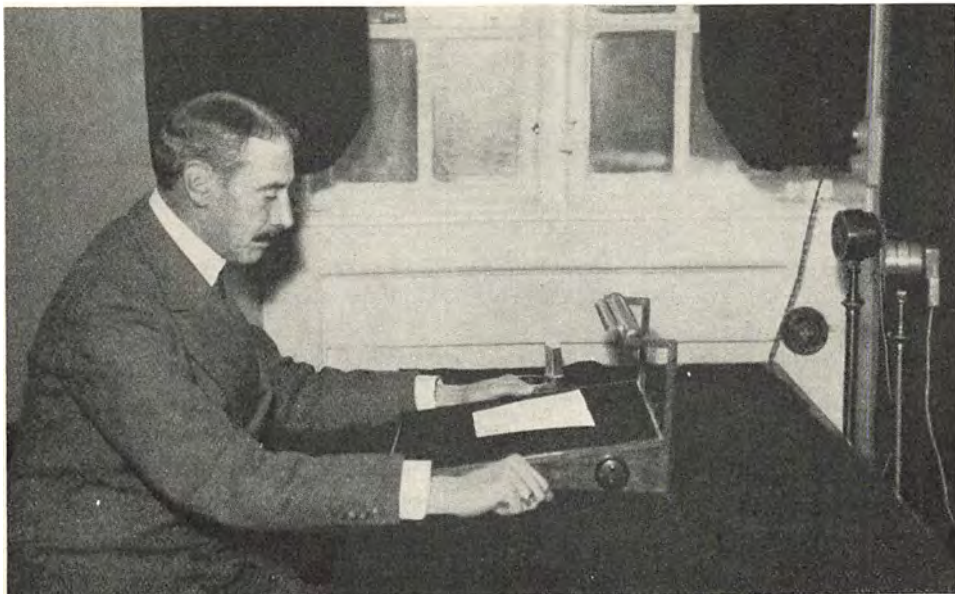
Over for en Deputation fra Rigsdagen, som samme Dag udtalte deres Taknemmelighed, fordi Kongen paa en saa værdig Maade havde bidraget til Samlingen i det danske Folk, udtalte Majestæten, at det ikke mindst i disse Alvorstider havde været en Styrke for ham at erfare, at han stedse havde Rigsdagen og Befolkningen enig bag sig i Bestræbelsen for at gavne vort Land.

Kong Christian havde frabedt sig al Fæstligholdelse af 30 Aars Regeringsjubilæet — til stor Sorg for mange, som stadig følte Trang til at hylde ham og vise ham deres varme Hjertelag. Hovedstaden var dog ikklædt sit skønneste Skrud, og Bladene udkom i Festnumre. Et af dem skrev: »Længe var det umuligt at afgøre, om vi fik ham (Kongen) kærest i Medgang eller Modgang; men omsider har den store Patos, der har lagt sig om ham i Støvets Aar, afgjort Spørgsmaalet. Med os og for os har han baaret Kronens Vægt — ret aldrig Danske skal det glemme«.

Derfor blev Kong Christians Morgentur Dagens eneste Begivenhed, men til Gengæld blev den ogsaa en Gentagelse af de historiske Ridt paa 25 Aars Regeringsjubilæet og 70 Aars Fødselsdagen. Hele Formiddagen blev store Menneskemængder staaende paa Amalienborg Plads, selv efter at Politiets Højttalere havde forkyndt, at Majestæten ikke red mere ud. Tiden gik med Fædrelandssange og Hurra'er, afbrudt af utaalmodige Raab i Takt: »Konge, Konge kom nu frem, ellers gaar vi aldrig hjem«. Og saa kom Majestæterne, Kronprinsparret, Prins Knud og Prinsesse Caroline-Mathilde. Kongen talte:

»Hjertelig Tak fra os begge for den Hyldest, De byder os, og den Tillid, De har vist os i 30 Aar. Enhver god Indsats her i Landet, hvad enten den skyldes mine Raadgivere eller enhver inden for Haandværk og Industri, er jeg taknemmelig for. Vi har oplevet lyse Øjeblikke sammen, men aldrig er saa tunge Tider gaaet over Landet som nu. Men ved indbyrdes Sammenhold og ikke ved stemningsbevægede Ytringer yder enhver bedst sit. Der er et gammelt dansk Ord, der siger, at han, som har hjulpet hidindtil, han hjælper ogsaa herefter. Idet jeg gentager vor Tak, beder jeg Dem udbringe et: Leve gamle Danmark!«

Den 7. Juni blev Kongen syg. Det var en Sten i Galdegangen og Gulsot. Den 21. Juni besluttede Majestæten sig til at lade sig indlægge paa Diakonissestiftelsen — den første Gang, en dansk Konge har ligget syg paa et Hospital. En trykkende Angst greb hele Folket, og i Kærlighed fulgtes Bulletinerne fra Sygelejet. Heldigvis lød de dog snart beroligende. En Trøst var det ogsaa, at Kongen beholdt Regeringens Tøjler, ligesom ogsaa Kongeflaget blev ved at vaje paa Amalienborg. Majestæten fandt det ikke klogt under disse Forhold uden tvingende Nødvendighed at vige Styret. Da Dronningen og Kronprinsparret den 28. Juni var til dansk-svensk Fodboldkamp paa Stadion, raabte den store Tilskuermængde: »Hils Kongen, hils Kongen!« Dronningen smilte tilbage, at det skulde hun nok gøre. Den 10. Juli for-

Gennem Radioen bragte Kong Christian den Tiende hvert Aar en Hilsen til det danske Folk. Kort, men inderligt takkede han for Aaret, der gik, og opmuntrede os til at overvinde de kommende Tiders Vanskeligheder paa bedste Maade. Billedet viser Kongen ved Mikrofonen paa Amalienborg Slot.

lod Majestæten Diakonissestiftelsen for at tage Rekreationsophold paa Sorgenfri, og den 30. s. M. genoptog han sine daglige Rideture.

Da Kongen og Dronningen den 9. August ankom til Fagenes Fest paa Stadion i København, bød fhv. Statsminister *Buhl* dem velkommen i følgende hjertelige Ord: »Vor Konge staar i Kraft af sin varme og pligtro Samfølelse med Folket og Landet som det faste Midtpunkt, vi ser hen til med Tillid og Tak. Vi vil alle lykønske til Kongens Helbredelse. Det vakte Bekymring viden om Land, da vi hørte, at vor Konge var syg. Nu vil vi udtrykke vor Glæde over at se Kongen atter færdes iblandt os, jævn og venlig som altid«. Den 10. September flyttede Kongeparret tilbage til Amalienborg, og Dagen efter havde Københavnerne den Glæde igen at se ham til Hest gennem Byen.

V

Tiden strengedes, og Kongen ønskede sin 72 Aars Fødselsdag (1942) fejret i Stillehed, hvor stor en Trang der end var i Befolkningen til at hilse ham velkommen tilbage fra Sygehuset. Paa sin Ridetur om Morgenen tiljubledes han ogsaa de varmeste Ønsker. Om Aftenen udtalte han fra Balkonen: »Det er tunge Tider, vi i Fællesskab gennemlever. Men vi har Tro og Tillid til, at Fremtiden vil lysne for os og til Ære for vort gamle, evigt unge Fædreland!«

Hvor anede vi lidt om, at *denne Fødselsdag skulde give Anledning til en storpolitisk Konflikt* for vort Land. Rigskansler *Hitler* lykønskede. Siden Christian IX's

Dage har det altid været Skik og Brug, at Kongen personlig og uden om Udenrigsministeriet besvarer den Slags Lykønskninger fra andre Statsoverhoveder, og Kongen telegraferede tilbage, som han altid plejer: »*Meinen besten Dank, Christian Rex*«.

Den stærke, folkelige Samling om Kong Christian havde længe irriteret Det tredje Riges Ledere, især fordi den ansaas for at være den største Hindring for den danske Nations Nazificering eller i al Fald for at faa den gjort medgørlig. Rigsudenrigsminister v. Ribbentrop sagde senere til Udenrigsminister Scavenius, at vort Kongehus var kompromitteret i Forholdet til Tyskland, og man var vidende om adskillige tysk-uvenerlige Udtalelser fra dettes Side. Nu gav Kong Christians Telegram en passende Anledning til at vise Tænder.

Hitler sagdes at være dybt krænket over ikke at faa et underdanigt Svar. Han var det stortyske Riges Fører, og det lille Danmark maatte dog lære at se op til ham som sit Overhoved! Hovedkulds blev vor Gesandt vist bort fra Berlin, og den herværende tyske Gesandt blev tilbagekaldt efter forinden at have afleveret en Note i Udenrigsministeriet. I denne udtalte Rigsudenrigsminister v. Ribbentrop, at H. M. Kongen af Danmarks Svar paa Adolf Hitlers Lykønskning var som en »Varekvittering«. Videre stod der, at »en Konge af Danmark maa være klar over, at et Telegram fra den tyske Fører under disse Omstændigheder er en meget stor Ære«, men Svaret var en Fornærmelse baade mod Føreren og det stortyske Folk. »Den stortyske Fører vilde vide at finde Veje og Midler til, at en saadan Episode i Fremtiden »endgültig« kunde undgaas.« Samtidig erstattedes baade den herværende tyske Gesandt og tyske Overgeneral med andre, som paa kraftigere Maade kunde skaffe det stortyske Rige Respekt i Danmark!

Kong Christian tog hele Affæren med Ro og lod undersøge paa Hoftelegrafstationen, hvorledes han tidligere havde svaret i lignende Tilfælde, og det konstateredes, at Svarene til Statsoverhoveder altid havde været holdt i tilsvarende Udtryk. At Hitler havde været stødt over Svaret Aaret forud, *vidste kun Udenrigsministeren, og denne havde ikke fundet Anledning til nu at advare Majestæten.*

Imidlertid gled Affæren over til Diplomatiets, og gennem Udenrigsministeriet sendte Kongen et af Udenrigsministeren konciperet Telegram til Berlin, hvori Majestæten beklagede den Virkning, hans Svartelegram havde faaet. Det havde naturligvis aldrig været hans Mening at tilsidesætte Agtelsen for — endsige at fornærme — det stortyske Riges Fører. Ikke mindst under de nuværende Forhold ønskede Danmark et venskabeligt Naboforhold, hvad det i øvrigt altid havde ønsket. Efter sin Sygdom følte Majestæten sig ikke rask nok til selv at rejse til Berlin, men han tilbød at sende sin Søn, Kronprins Frederik, derned for at bevidne Føreren sit uforanderlige Ønske om et godt og venskabeligt Forhold. Tilbudet blev dog ikke modtaget.

Det ligger uden for nærværende Afsnits Emne at udrede Følgerne af denne Aktion, som vel ikke kunde andet end vække Bekymring i Befolkningen, men dog iblandet nogen Munterhed baade herhjemme og i Udlandet over Hitlers saarede Forfængelighed. *Det var givetvis blot et Paaskud til en ændret og strengere Kurs over for os — et Forsøg paa at ramme en Kile ind i det hjertelige og tillidsfulde Forhold mellem Konge og Folk, der stod som den stærke Hindring for tyske, politiske*

Da Kongen laa syg, overtog hans ældste Søn, Kronprins *Frederik*, Regeringen. Gennem Besættelses-aarenes Vanskeligheder har Kronprinsen bragt Bevis for, at han vil regere i samme Aand som sin Far, og fra det danske Folk mødes han med største Tillid.

Indgreb i vore konstitutionelle Forhold. Kong Christian skulde »kaltgestellt werden«, men Rigskansler Hitler og hans Mænd opnaede ved deres mærkelige Optræden kun endnu en Gang at aabenbare deres fuldkomne Mangel paa Forstaaelse af dansk Sindelag og Karakter.

Saa hændte den store Ulykke. Den 19. Oktober red Kongen sin sædvanlige Ride-tur. Det var Fridag i Skolerne, og mange Børn var ude for at hilse paa Majestæten, da han red ud paa sin Hest »Jubilée«, kaldet saadan, fordi det var en Gave til ham paa hans Jubilæum. Det var et fortræffeligt og prøvet Dyr, som altid gik støt og roligt under Kongens rutinerede Tøjleføring, men de mange Børn paa Cycle efter ham, deres Pludren og Faren forbi, gjorde den lidt ivrig. Paa Hjemvejen blev den første Gang urolig ved Langelinieviadukten, men Majestæten fik den hurtigt taget op i Tøjlerne. Lidt forbi Yachtpavillonen blev den atter sky for et eller andet — hvad vides ikke — og satte i Galop. Kongen fik samtidig et pludseligt Ildebefindende og tabte sin Garderhue. Hesten satte Farten op ned ad Skraaningen fra Langeliniebroen. Den var vant til at fortsætte til venstre ad Amaliegade, men Kong Christian fandt det klogest af Hensyn til Farten og det glatte Føre at ride den lige Vej til Bredgade. Pludselig henne ved det lave Stendige, som omgiver Esplanaden, drejede »Jubilée« imidlertid af sig selv brat til venstre, og ved denne hastige og uventede

Vending faldt Majestæten af og stødte Hovedet mod Stenbroen. Hesten lod sig rolig indfange.

Folk styrtede til, særlig fra Esplanaden. Oldfruen herfra tog Kongens Hoved i sit Skød og forsøgte at tørre lidt af Blodet af. En anden kaldte paa Brandvæsenets Ambulance. Mange var dybt grebne og fik Taarer i Øjnene ved at se vor Konge ligge blodig paa Jorden. Majestæten selv var ved fuld Bevidsthed og ganske rolig. »Til Amalienborg«, sagde han til Ambulancemændene, og af Sted kørte de, medens Kongen tændte sig en Cigaret. Ved Ankomsten til Palæet blev man forfærdet over at se Kongen i den Tilstand. Forsigtigt bares han op i Slottet, og Dronningen, som var paa Vallø, blev underrettet og kørte øjeblikkelig hjem. Livlægen kom hurtigt til Stede og fandt Ulykken saa alvorlig, at han foreslog Kongen igen at lade sig indlægge paa Diakonissestiftelsen.

Det viste sig at være det rigtigste, ikke saa meget paa Grund af Læsionerne, men fordi der efter nogle Dages Forløb indtraadte en Lungebetændelse. I mange Dage svævede Kongen mellem Liv og Død. Ulykken havde ramt det danske Folk som et Chok, og i den mest bekymrede Stemning fulgtes Bulletinerne. Kom Kongen sig ikke, vilde det betyde intet mindre end en Katastrofe for os i denne kritiske Stund. Saa-dan føltes det af alle. Blomster, Telegrammer og Breve strømmede ind i en Mængde, som ingen kan gøre sig nogen Forestilling om. Alle vilde være med til at bevidne deres Sorg og Deltagelse. Der blev bedt, haabet og ønsket af hver eneste god dansk Mand og Kvinde. Den 27. Oktober steg Feberen til over 39. Lægerne bestemte sig til at prøve med to Blodtransfusioner, men allerede efter den første skete Miraklet. For det var et Mirakel, sagde en af Lægerne. Prins *Knud* udtalte til et Dagblad den 29. Oktober: »Da jeg kom ind til min Far i Gaar Morges, syntes jeg, at der var sket en næsten mirakuløs Forandring. Kongen talte lidt til os igen og syntes ret ubesværet. Og for første Gang kunde han igen spise noget — og han bad endda om at faa mere.«

Under det meste af Kongens Ophold paa Diakonissestiftelsen boede Dronning *Alexandrine* derude og var om sin Gemal Dag og Nat med den mest selvopofrende Kærlighed. Vi forstod i de Dage, i hvor høj Grad det Valgsprog, hun tog i sine unge Dage — tro indtil Døden — ogsaa var den Rettesnor, hvorefter hun i Sandhed levede sit Liv for Kong Christian og for Danmark. Aldrig skal vi glemme hendes trofaste Gerning ved Kongens Side i disse Krigsaar og først og fremmest under hans lange Sygdomsperioder.

Denne Gang havde Kongen *overgivet Regeringen til Kronprinsen*, og det blev saaledes denne, som maatte klare de kritiske Novemberdage og den paafølgende Ændring af Ministeriet. Den 22. November kunde Majestæten køres tilbage til Amalienborg. Ved Nytaar 1943 var han saa rask, at han paa ny kunde tale i Radio til Folket. Kong Christian sagde:

»Jeg føler Deltagelse for alle dem, der har mistet Slægtninge under alvorlige Begivenheder til Lands og til Vands, og jeg udtaler en dybtfølt Tak til alle, som med Blomster, Breve og Gaver glædede mig under min Sygdom, ligesom jeg ogsaa retter en Tak til Læger og Sygeplejersker, som med Opofrelse plejede mig under mit Sygeleje.«

Den 10. April 1943 fik Kongen et nyt Galdestensanfald, men heldigvis kunde Bulletinen meddele den 21. s. M., at en ærtstor Galdesten var afgaaet og Gulsoten samtidig aftaget.

Den 12. Maj var Dr. *Best* i Audiens hos Kong Christian i Nærværelse af Statsminister Scavenius, og den 15. Maj — 31-Aarsdagen for hans Tronbestigelse — overtog Kongen igen Regeringen. Han gjorde det med en Radio-Tale, hvor han begyndte med at sige Tak for de utallige Beviser paa Hengivenhed og Trofasthed under den lange Sygdomsperiode, og Majestæten sluttede:

»Maaske har vi dog den vanskeligste Tid tilbage. Jeg opfordrer alle, gamle og unge, hver paa sin Plads i Samfundet, til at betænke det Ansvar, enhver Dansk har, og til at være med i Arbejdet for at føre vort Land gennem den kommende Tids Vanskeligheder.«

Helt rask var Kong Christian dog ikke endnu. Det viste sig, at *hans ene Fod havde taget alvorlig Skade*, og Saaret vilde ikke rigtig læges. Han kunde følgelig ikke færdes ude, som han plejede, end ikke til Hest. Den svensk-danske Fodboldkamp den 20. Maj overværedes saaledes alene af Dronningen og Kronprinsparret. Majestæten kunde heller ikke være til Stede ved Aabningen den 30. Maj af Dronning Alexandrines Bro mellem Sjælland og Møen, men maatte overlade Dronningen og Kronprinsparret at foretage Indvielsen. Derimod kom Majestæten den 31. Maj til Det kgl. Teaters sidste Forestillinger i Sæsonen, og det var ham en stor Opmuntring igen at kunne mødes her med sit Folk.

VI

Vi laa bastet og bundet af Tyskerne, ganske afvæbnet, og alligevel var vore smaa Rester af Hær og Flaade en Torn i Øjet paa den tyske Overgeneral, General *Hanneken*. Han frygtede for, at vi skulde falde ham i Ryggen, naar de allierede gjorde Landgang i Landet.

Hidtil havde den tyske Rigsregering dog modsat sig, at han berøvede os det sidste Tegn paa Suverænitets som alt for groft stridende mod »Overenskomsten« af 9. April 1940, men omsider fik han sin Vilje. En Del Sabotage og paafølgende, til Dels af hans egne Soldater provokerede Uroligheder blev Anledningen. Planens Gennemførelse skete dog ikke paa en for Stortyskland og den tyske Værnemagt værdig Maade, men ved et natligt Overfald og paafølgende totalt Rov af vort militære Materiel lige ned til Tæpper, Lagner, Ambulancesager, Støvler og endog Kontorinventar, elektriske Ledninger o.s.v.

Et Ultimatum om frivillig Underkastelse blev, som bekendt, besvaret med et Nej. Regering og Rigsdag havde omsider bestemt sig til at sige stop over for Tyskernes stigende Krav. Lørdag den 25. August kom Kong Christian ind paa Amalienborg, og siddende i en Stol med det syge Ben oppe paa en Skammel og tildækket med et Tæppe, modtog han Partiudvalget. Det blev et gribende Møde. Kongen var dybt bevæget, trykkede hver eneste i Haanden og sagde, at Statsministeren lige havde

meddelt ham den Beslutning, der var taget. Videre sagde Majestæten: »Vi maa staa samlet over for det, der kan komme, og jeg tror, at det er af den største Betydning baade udadtil og indadtil, at vi er enige. Maaske kan vi haabe, at den korteste Tid er tilbage.« Han takkede dem for det, der var gjort, bad dem bringe hans Tak videre til Rigsdagen og understregede til Slut endnu en Gang Betydningen af, at de alle stod sammen.

Fhv. Statsminister *Buhl* udtrykte derefter over for Majestæten den store Taknemmelighed, som alle følte over for ham for de Ord, han nu havde udtalt, nemlig at han stod sammen med Rigsdagen.

Kong Christian havde uden Betænkning stillet sig bag Regering og Rigsdag. Ved sin faste og ranke Holdning styrkede han de vaklende og lagde Fasthed ind i det Afslag, som kort efter vedtoges endeligt i Statsraadet og overbragtes den tyske Rigsbefuldmægtigede.

Lørdag den 28. var en kritisk Dag. Ingen vidste, hvor det hele bar hen. Regeringens Svar var sendt til Berlin, og de færreste indviede tænkte sig i al Fald nogen tysk Aktion før Søndag. *Ogsaa paa Sorgenfri var der Usikkerhed.* Først da de to Automobiles med falske Numre, ført af to Danske, ved Midnatstid paa betænelig Maade kørte frem og tilbage paa Kongevejen ud for Indkørselen til Slottet, anede man Uraad. Dog endnu havde man ondt ved at tænke sig, at den tyske Værnemagt vilde nedværdige sig til et natligt Overfald paa vort Kongepars Bolig.

Kong Christian var endnu Rekonvalescent og var gaaet tidlig til Ro, men Dronningen var oppe. Da der omtrent Kl. 2,30 indløb Besked om de tyske Troppe-samlinger i Nordsjælland, blev man betænelig. Foruden Dronningen var ogsaa den tjenstgørende Kammerherre, Adjudanterne og den vagthavende Kaptajn af Livgarden vaagne. Sidstnævnte inspicerede hyppigt Slottets Omkreds. Som andetsteds fortalt, angreb de tyske Soldater Vagten Kl. 3,50 og trængte derfra videre under Skydning op ad Rampen til selve Slottet. En dansk Frikorpsmand var med som Vejviser. Da de naaede helt op til Rundkørselen, standsede den vagthavende Kaptajn efter Majestæstens Ordre Gardernes Skydning og meddelte dette til Tyskerne.

Kongen havde imidlertid klædt sig paa og blev af Kammertjeneren og et Par Adjudanter baaret ned i sin Stue. Majestæten var ganske rolig og udtalte blot sin Forundring over, at den tyske Værnemagt efter at have afvæbnet os i 1940 nu foretog et saa lumpent Overfald. Et halvt Hundrede Projektiler havde ramt Slottets Bygninger, og to af dem var gaaet gennem Vinduerne ind i Kongens Arbejdsværelse, hvor de havde boret sig ind i den modstaaende Væg og i Rammen om et Billede. Det ene af dem var gaaet saa lavt hen over Kongens Skrivebordsstol, at havde han siddet der, var han blevet ramt.

Majestæten modtog den tyske General med et ironisk: »Guten Morgen, mein tapferer General!« Denne overbragte et Brev, hvis Indhold var i Overensstemmelse med Skrivelsen til den danske Regering. Uden et undskyldende Ord meddelte han endvidere, at Majestæten frit kunde bevæge sig paa Sorgenfri, men dette vilde blive sat under Bevogtning af tyske Soldater. Han henstillede, at Majestæten ikke lagde den tyske Værnemagt nogen Hindring i Vejen. Kong Christian svarede med at udtrykke

I Ly af Mørket trængte de tyske Soldater, anført af danske Landsforrædere, frem til Sorgenfri Slot for at stille Kongen under tysk Bevogtning. Da de vagthavende Gardere satte sig til Modværge mod dette lumske Overfald, aabnede Tyskerne Ilden. Billedet viser Kongens Arbejdsværelse, hvis Ruder blev gennemhullet af flere Projektiler.

sin Forbavselse over Overfaldet paa denne Tid af Døgnet. Var de kommet anstændigt om Dagen, maatte han jo alligevel have overgivet sig, da de havde Magten.

Derefter gik Generalen, og tyske Soldater overtog Vagten. Det var naturligvis Majestæten en bitter Tort at se dem vandre frem og tilbage lige uden for sine Vinduer, hvor tidligere hans trofaste Gardere havde staaet paa Post. Uden Kamp havde Tyskerne ogsaa besat Amalienborg, hvor Kronprinsparret boede, og ogsaa her sattes Vagt af tyske Soldater lige uden for Vinduerne.

Dronningen havde været ganske rolig under hele den voldelige Begivenhed paa Sorgenfri, og saa snart Skydningen var forbi, tænkte hun — omsorgsfuld som altid — paa de fangne Gardere i Vagstuen. Hun lod dem sende Morgenkaffe og Morgenmad og tillige noget senere Frokost, da det trak ud med deres Afsendelse til Fangelejren i Jægersborg. Tyskerne saa med Forbavselse paa, hvorledes Landets Dronning paa den kærligste Maade tog sig af vore Soldater.

Kongen var altsaa nu Fange. Om Eftermiddagen ankom en tysk Løjtnant, som skulde bo paa Slottet som »Forbindelsesofficer«. Det var iøvrigt en Mand, som havde boet her i København i nogle Aar som Leder af de tyske Statsbaners Rejsebureau. Paa Hotel d'Angleterre sad de højere danske Stabsofficerer fangne og heriblandt de af Kongehusets Prinser, som var Officerer i Hær eller Flaade, Kronprinsen dog naturligvis undtagen. General *Hanneken* holdt her følgende Tale:

»Om den danske Hærs øverstbefalende, den danske Konge, kan jeg meddele, at han ligesom Kronprinsen befinder sig vel. De danske Vagtposter paa Sorgenfri og Amalienborg er blevet

afløst af tyske. Kongen og Kronprinsen kan færdes overalt, men de skal meddele, hvor de begiver sig hen og skal først have Tilladelse til at tage ud. Kongen har bedt om at faa danske Politibetjente i Stedet for tyske Soldater til Vagt, men dette er der ikke taget Stilling til.»

Som Fange kunde Kong Christian naturligvis heller *ikke længere fungere som Regent*, og det saa meget desto mindre, som ogsaa Regering og Rigsdag var traadt tilbage. Tyske Soldater strøg Kongeflaget paa Amalienborg. Hans Standpunkt var, at han selv ikke frivilligt vilde abdicere, saa længe hans Forbliven paa Tronen i nogen Maade kunde være til Gavn for Folk og Land. Vilde Tyskerne have ham bort, maatte de »smide« ham ud. Tro mod den Forfatning, han havde givet sin Ed paa at holde, vilde og kunde han ikke vælge nogen anden Regering, som ikke var i fuldeste Overensstemmelse med Rigsdagen. Majestæten tog dog Situationen med god Fortrøstning og var egentlig — som sit Folk — mere tilfreds med de rene Linier i den Situation, hvori Nationen nu befandt sig overfor Besættelsesmagten.

Hans 73 Aars Fødselsdag gik i dybeste Stilhed, medens Regnen siledede ned hele Døgnet. Den tyske General havde vel givet Lov til Flagning og pyntede Butikker, men Flagene hang regntunge ned langs Stængerne som i dybeste Sorg — det hele som en passende Ramme om Øjeblikkets Tristhed med vor fangne Konge og de tyske Vagtposter. Generalen havde derimod forbudt Kongehyldest og national Musik i Radioen, og mandsstærkt Politi maatte forhindre Tilstrømninger til Sorgenfri. Folkets hjertevarme Tanker kunde dog ikke spærres ude, og de gav sig Udtryk i Tusinder af Telegrammer, over 35.000 Breve fra store og smaa samt i mægtige Væld af Blomster.

Den 6. Oktober ophævedes den militære Undtagelsestilstand. De tyske Vagtposter forsvandt fra Sorgenfri og Amalienborg og *erstattedes af danske Politibetjente med Hjelme og Karabiner*. Tillige forsvandt den tyske »Forbindelsesofficer«. Det var dog en Opmuntring for Kongen igen at have danske Mænd paa Vagt for sig, selv om det i Realiteten ikke betød større Forandring i Situationen eller nogen Oprensning for Majestæten. Han følte sig stadig som Fange og kunde fortsat ikke udøve sin Gerning.

Kongeparret blev foreløbig boende paa Sorgenfri. *Det gik op og ned med Kongens Sygdom*. Ofte, naar det lille Saar under Foden syntes ved at læges, brød det atter op, hvad der naturligvis maatte virke deprimerende. Der blev saaledes ikke Tale om at kunne støtte paa Benet, og uden Regeringsbeskæftigelse og uden at kunne bevæge sig frit omkring til Fods, til Vogns eller til Hest blev det en trættende Lediggangstid for vor ellers saa virksomme Konge, der altid tidligere havde haft sin Dag fuldt optaget. Stemningen skiftede mellem Lys og Mørke, Haab og Bekymring. Kong Christian ældedes. Alligevel levede han med i alt og fulgte Udviklingen fra Dag til Dag baade herhjemme og i Udlandet. Tit og ofte faldt hans Ord skarpt mod vore Undertrykkere og de Danske, som svigtede.

I det uhyggelige Efteraar 1944 henstillede Politimyndighederne til Majestæterne at flytte til København, hvor der kunde etableres større Sikkerhed. Kongen tog Henstillingen til Følge. Den 5. September flyttede Kronprinsparret ind til deres Palæ paa Amalienborg, og Dagen efter ankom Kongeparret. Der oprettedes en Politi-

Ved Luftalarmen Kl. 11 mødte CB'erne paa deres Tjenestesteder, og sammen med en Del Frivillige gik de øjeblikkelig i Gang med at træffe Foranstaltninger til Forsvaret af Amalienborg. Billedet viser CB'erne i Færd med at hente Sandsække i Chr. IX's Palæ.

kommisærvagte bestaaende af 1 Politikommissær, 1 Politiassistent, 2 Overpolitibetjente og 51 Politi- og Reservepolitibetjente, bevæbnet med Karabiner, Maskinpistoler og Revolvere.

VII

Tirsdag Form. den 19. September Kl. 11 lød Flyvervarsel. Ingen anede Uraad, før der lød Skydning i de Gader, hvor Københavns Politi havde sine Stationer og Vagter. Paa kort Tid var baade disse og Politigaarden besat af Tyskerne, og Politiet arresteret.

Den vagthavende Politikommissær paa Amalienborg, *Nielsen-Ouro*, meldte uopholdeligt til Kongens jourhavende Adjutant, hvad der var sket, og modtog omgaaende *Ordre til at gøre klar til Forsvar*. Kongen vilde ikke tages til Fange uden Kamp. Politiet, de ved Flyvervarslingen mødte CB'ere og en Mængde frivillige gik i Gang med at spærre alle Adgange til Pladsen med spanske Ryttere, som man netop havde faaet anskaffet. Havnearbejderne paa den nærliggende Larsens Plads fyldte Sandsække, der anbragtes som Dækning ved alle Skydestillinger paa Gaderne og i

Palæernes Vinduer. Alle lige ned til Bydrengene vilde hjælpe til at værne vort Kongehus. Den brillante Politikommissær spurgte sine Betjente, om de var enige med ham i, at Tyskerne ikke skulde faa Amalienborg gratis, og de gav begejstret deres Tilslutning.

Ogsaa adskillige af de frivillige tilbød at kæmpe med, men der var ikke Vaaben nok. Senere kom dog flere af dem med i Kampen. Gennem Kongens Adjudant, Kaptajn *Henningsen*, modtog Politikommissæren Ordre fra Majestæten om, at da der kunde forventes et Angreb ogsaa paa Amalienborg, *skulde der skydes paa enhver Person, uniformeret eller civil, der forsøgte at trænge gennem de spanske Ryttere eller over Murene ind til Baggaardene*. Ilden maatte dog ikke aabnes, før Angriberne begyndte at skyde eller at forcere Afspærringerne. Ønskede tyske Officerer Foretræde for Majestæten, skulde de ledsages til Residenspalæets Hovedport og her overlades til Adjudanten.

Dronningen var ude at spille Golf i Rungsted, men blev kaldt hjem af Kronprinsen. Hds. Majestæt ankom Kl. 12,05, hilst med Hurra og Vinken af Politiet og de forsamlede Tilskuere.

Ved Alarmeringen var ogsaa mødt et Samaritterhold af Dansk Røde Kors under Ledelse af Livlæge, Dr. med. *Fenger*. Det indrettede sig i en Stue i Christian VII's Palæ, og ved Hjælp af frivillige dannes nogle Baarehold.

Pludselig lød Raabet: »Nu kommer de,« og paa et Øjeblik var Amaliegade tom for Tilskuere. Klokkeren var da 12,15. For Enden af Amaliegade — nede ved Toldbodvej — kom 60—70 graagrønne, tyske Fæstningsartillerister marcherende. Ud af Vinduerne i de nærmest Amalienborg liggende Ejendomme kastedes en Masse Flasker ned paa Gaden. De knustes som smaa Haandgranater mod Stenbroen, og Skaarene dannede en supplerende Spærring foran de spanske Ryttere. Ca. 75 m fra Spærringen udfoldede det tyske Kommando sig i Gadekampformation, d.v.s. i Enkeltkolonner langs Husrækkerne paa begge Sider af Gaden. Slotsforvalter, Kaptajn *Schlichtkrull*, der var civil med hvid Staalhjem paa, gik frem og opfordrede Tyskerne til at gøre Holdt, men afvistes. Heller ikke lykkedes det Kongens Adjudant, der var i Garderuniform, at faa dem til at standse. De forreste Tyskere var nu helt henne ved de spanske Ryttere og forsøgte at flytte dem. Saa faldt der et Par Skud fra tysk Side, og Adjudanten sagde: »Saa maa der skydes!« Et Øjeblik efter knaldede Politimændenes Salve gennem Gaden, og en halv Snes tyske Soldater blev liggende, døde eller saarede. I vild Forvirring trak Resten sig tilbage, springende fra Port til Port, medens Skydningen fortsattes fra begge Sider. En Politibetjent blev saaret og bares bort af et Baarehold.

Efter at være blevet forstærket gjorde Tyskerne *endnu et Par Angreb, men sloges hver Gang tilbage*. Derefter fik de andet at bestille i Amaliegade, idet de gav sig til at skyde med Geværer og Kanoner paa Husene og kaste Haandgranater ned i Kælderlejlighederne og Butikkerne. Et Par Ejendomme sattes i Brand og nedbrændte til Grunden.

En Lastautomobil med tyske Soldater søgte Kl. ca. 12,45 at bane sig Vej fra Skt. Annæ Plads ad Amaliegade, men blev af et Par velrettede Skud hurtigt tvunget til at vende om. Soldaterne sprang af Vognen og vedligeholdte en livlig Ild mod Ko-

De danske Betjente, som den 19. September 1944 laa paa Vagt ved Amalienborg, viste at de havde overtaget Gardens berømte Traditioner. Det tyske Angreb blev Gang paa Gang slaaget tilbage, og Panckes »beklagelige Misforstaaelse« tjente udelukkende til Ære for vore Betjente. Gennem Pigtraadsspærringen ses en dræbt tysk Soldat paa Fortovet i Amaliegade.

lonnaden fra Stillinger i Portene i denne Del af Amaliegade. Oppe paa Taget af det af Tyskerne besatte Damehotel i Frederiksgade, tæt op til Residenspalæet, skød tyske Marinesoldater efter Politiet bag Palæerne og ude paa Pladsen. En Betjent ovre ved Kolonnaden saaredes. Den danske Ild nødte dog snart Marinesoldaterne til at forsvinde fra Taget, men saa fortsatte de fra en Række Ventilationshuller i Gavlens. Det var umuligt at færdes paa Pladsen. Roligt ledede Kaptajn Henningsen og Politikommissæren Kampen, og ikke et Øjeblik mærkedes den mindste Nervøsitet blandt vort Politi. Uforfærdet laa de i deres Stillinger og skød. Det var smaat med Ammunitionen, men de var alle sammen gamle Soldater, som forstod at bruge deres Vaaben. Midt under det hele kom kække Frihedskæmpere ind over Plankeværkerne fra Husene med Kasser af ny Ammunition. Kongens Lakajer krøb langs Palæerne med Øl til Politibetjentene.

Kl. ca. 14,10 kom et Par tyske Marinefartøjer sejlene hen imod Larsens Plads og beskød de derværende Pakhuse og Bygningerne bag Christian IX's Palæ med Maskingeværer og smaa Kanoner. Det ene Fartøj lagde til Kajen, og et Par Søfolk — den ene vistnok en Officer — gik i Land. Øjeblikkelig blev de beskudt af Politiet, dels fra Portnerlogen ved Køkkenporten i Residenspalæet og dels fra Pavillonen ved Christian IX's Palæ paa Hjørnet af Ny Toldbodgade. Den ene faldt, og de andre forsvandt om Bord igen. Nogle af Besætningen forsøgte at gøre en Kanon paa Fordækket klar, men dreves gentagne Gange bort af Ilden. Det var en frygtelig Tanke, om det til sidst skulde lykkes dem at beskyde de gamle, historiske Palæer. Situationen var kritisk.

Majestæterne var ganske rolige under hele Kampen, og som den gamle Soldat fulgte Kong Christian Politiets uforfærdede Kamp. Da han fik Melding om Skibet ved Larsens Plads og om Kanonen paa Fordækket, fandt han Tiden inde til at standse Skydningen. Adjutanten gik ud paa Gaden, gjorde Tyskerne ved Tegn forstaaeligt, at han agtede at forhandle med dem. Med lidt Besvær lykkedes det ham ogsaa at faa dem til at holde inde baade i Amaliegade, Frederiksgade og paa Larsens Plads. Slotsforvalteren gik i samme Ærinde ud til Tyskerne i den Del af Amaliegade, som gaar mod Skt. Annæ Plads. Efter at have talt med den tyske Befalingsmand, rantes han imidlertid ud for det gule Palæ af et Skud i Underlivet. Det var det sidste, som affyredes mod Amalienborg.

Paa dette Tidspunkt kom der telefonisk Besked fra General *Pancke* til Amalienborg, at *Angrebet var en Fejltagelse*. Politiet kunde blive og fortsætte Vagten. Samtidig beordredes de tyske Soldater tilbage. Kampen var sluttet. Det var 3. Gang, Kong Christian og Dronning Alexandrine havde været udsat for tyske Angreb.

Politibetjentene havde kæmpet modigt og godt, og de var egentlig kede over, at Kampen ikke var fortsat, til Tyskerne helt var drevet tilbage. Det var dem dog en Trøst, at de ikke skulde afvæbnes og tages til Fange som deres Kammerater i Byen, men kunde fortsætte Vagten for vort Kongehus. De havde afslaet alle Angreb, og ikke en eneste Tysker var naaet ind paa Pladsen. Den 19. September vil derfor ogsaa blive staaende som et smukt Blad i vort Politis Historie.

Vore Tab var heldigvis ikke store. Slotsforvalteren var haardt saaret, en Politibetjent havde faaet et Chok og to var lettere saaret. Tyskernes Tab skønnedes til ca. 16 døde og saarede. Om Aftenen blev Politikommissær Nielsen-Ouø kaldt over til Kongen og Dronningen, som bad ham bringe sine Folk deres Tak for vel udført Tjeneste. Det, skriver han selv, var nu alligevel for mig Dagens største Oplevelse.

I Julen var Kongeparret og Kronprinsparret ovre i Vagstuen, hilste paa alle og gav hver Politimand et Tændstiketui af Sølv med Majestæternes Dobbeltmonogram.

Ensomt og stille gik iøvrigt Dagene paa Amalienborg. Kong Christian sad gerne ved sit Skrivebord ved Vinduet ud til Pladsen, som jo var afspærret, saaledes at Majestæten ikke engang havde det vante Billede af Færdselen hen over den. Loyalt rettede Kongen og Dronningen sig efter de mange Restriktioner, som Regeringen var nødt til at udstede. Der sparedes paa Benzin til Køretøjer, Køkkenet maatte holde sig inden for de fastsatte Rationer, store Dele af Palæet var lukket af og kun enkelte Opholdsværelser holdtes opvarmede, Lysforbruget nedsattes til et Minimum o.s.v. Kongen og Dronningen vilde dele alle Besværligheder med Befolkningen.

VIII

Den følgende Terrorperiode tog haardt paa Kong Christian. Han fulgte Rædslerne gennem de illegale Blade, som sendtes ham, og gennem Referater fra Ministerierne. Kongen led med de Landsmænd, som havde det ondt i de tyske Fængsler og Lejre, og sørgede dybt over de mange, som blev henrettede, myrdede eller bukkede under for Lidelserne i Tyskland. Det furede og bøjede ham. Øjnene blev vaade

Den 9. Maj 1945 kørte Kongen til Rigsdagens Aabning. Det blev en Festdag uden Lige. Langs hele Ruten fra Amalienborg til Christiansborg stod Frihedskæmpere Vagt, og Kongen hilste bevæget det frie Danmarks »illegale« Hær, som nu var traadt frem i Lyset.

og Sukkene dybe. Hvor længe kunde al den Bestialitet blive ved? Og vilde det endelige Opgør ikke kunne koste Danmark Strømme af Blod? Alle disse Tanker sled paa Kongens Kræfter. I de mange, tunge Timer ønskede Majestæten kun sine nærmeste om sig — og saa sin Præst, Holmens Provst, Dr. theol. *M. Neiiendam*. Paa hans Arbejdsbord laa Bibelen og Salmebogen, og især talte Salmen »Han som har hjulpet hidindtil, han hjælper nok herefter« til ham.

Derimod nærrede han aldrig Bekymring for sig selv, skønt han anede, at Tyskerne en skønne Dag kunde tænkes at ville deportere ham og hans Familie Syd paa, saaledes som de havde gjort med Kong Leopold af Belgien. *Frygten viste sig senere at have været absolut begrundet* og det navnlig omkring 1. December 1944. Politivagten holdtes da i højeste Alarmitilstand i en Ugestid, alle rede til at sætte Livet ind i Forsvaret for vort Kongehus. Kong Christian var Folkets elskede Samlingsmærke, og hans Deportation vilde derfor være et virkningsfuldt Led i Terroren. Den blev heldigvis ikke til noget, formodentlig paa Grund af den hastige Udvikling, som Opløsningen i Tyskland snart begyndte at tage.

I de første Maaneder af 1945 gik de allierede frem fra Øst og Vest. Tidspunktet for »knockout«-Slaget, som General Eisenhower sagde, var nær og dermed for Danmarks Befrielse. Hundredetusinder af tyske Flygtninge søgte herop, men samtidig lykkedes det ogsaa Souschefen for det svenske Røde Kors, *Grev Folke Bernadotte*, at opnaa Rigsfører Himmlers Tilladelse til at evakuere alle de i tyske Fængsler og Lejre værende Danske og Norske til Sverige, en velsignelsesrig Gerning, som vakte den største Glæde i vort Folk. Baade dette og i det hele taget Forventningen om Generhvervelsen af vort Lands Frihed gav Kong Christian fornyet Styrke. Sidst i Marts modtog han Grev Folke Bernadotte i Audiens paa Amalienborg. Greven udtalte efter Audiensen hos Kongen:

»Det havde ikke været svært for mig at overbevise mig om, at han betød lige saa meget for den danske Frihedsbevægelse som nogen Sinde tidligere; for det danske Folk stod han som det faste Punkt og som Modstandsbevægelsens højeste Leder. Nu sad han dér — han havde endnu ikke overvundet Følgerne af sit Fald fra Hesteryggen for nogle Aar siden — og lyttede til, hvad jeg havde at berette. Han var rørt til Taarer. Krigen led mod Enden. Danmark skulde vel snart blive fri igen. Han udtrykte sin Glæde over de Resultater, som vi havde opnaaet«.

Den 4. Maj om Aftenen kom Budskabet om *Tysklands Kapitulation* i Nordtyskland, Holland og Danmark. Kongen var lykkelig, og Folket var lykkeligt. Tusinder af Københavnerne søgte straks ned paa Amalienborg for at dele deres Glæde med Kong Christian. Majestæten var imidlertid gaaet til Ro. Iøvrigt var Amalienborg endnu ganske afspærret af Frygt for Tyskerne og Hipo, og man vovede ikke at hæve Spærringen, før disse var uskadeliggjort. Et nyt Ministerium blev udnævnt, og Dagen efter — den 5. Maj, Danmarks V-Dag — henvendte Kongen sig i Radioen til det danske Folk. Dybt grebne hørte alle igen den kendte Stemme, nok lidt ældet, men alligevel kraftig og mandig, som vi var vant til at høre den. Hans sidste Ord var: »Jeg beder i Dag til, at vi maa vise os værdige til den Naade, Gud har skænket vort Fædreland, og at vi i Fællesskab ved fortsat Sammenhold gennem den kommende Tid maa kunne lægge Grunden til et frit og betrygget Danmark«. Statsminister *Buhl*

Trofast og udholdende staar *Dronning Alexandrine* ved Kong Christians Side; hun deler Sorg og Glæde med ham — og mangfoldige Vidnesbyrd fortæller om den betydningsfulde Indsats Dronningen har ydet i de fem tunge Besættelsesaar. Billedet viser Kongeparret i en lykkelig, fredfyldt Stund i »Klitgaarden« ved Skagen.

talte derefter om Samfølelsen mellem Kongen og Folket og priste den ranke og frygtløse Holdning, hvormed Majestæten havde baaret Tidens Tilskikkelser.

Trods sin Sygdom bestemte Kong Christian sig til den 9. Maj selv at aabne den første frie Rigsdag efter Besættelsen. Det var, skrev et Blad, »en af de Inspirationer, som ved saa mange Lejligheder har kendetegnet hans lykkelige Evne til at gribe Situationen og give den en Udløsning i en baade enkel og menneskelig, men ogsaa symbolsk Handling«. Kongens Tale til Rigsdagen var bygget over Verset: »Guds Fred med vore Døde i Danmarks Rosengaard, Guds Fred med dem, som bløde af dybe Hjerteskaar«. Efter Talen kaldte han de engelske og amerikanske Officerer, som var indbudt til at overvære Rigsdagsaabningen, op til sig og sagde: »Gud vel-signe Dem, for hvad De har gjort«.

Paa Køreturen til og fra Rigsdagen hilstes Kongeparret med ubeskrivelig Jubel af Hundredetusinder af Mennesker, som kantede Ruten mellem Amalienborg og Christiansborg. Det føltes, som om Glæden over vort Fædrelands Befrielse først nu fik sit rette Udtryk ved Gensynet mellem Folket og Kong Christian og Dronning Alexandrine.

Det blev anstrengende Dage for Kongen med Statsraad, Modtagelse af de fremmede Officerer og fire Aftener i Træk til Festforestilling i Det kgl. Teater, den 3. Juni saaledes for Frihedskæmperne. Efter at der var raabt Hurra for Majestæten, svarede Kongen: »Tak alle sammen — Tak for Deres Indsats. De stod Vagt om vort elskede Land for de Generationer, som skal komme efter os. Lad os sammen raabe et trefoldigt Danmark leve«! Den 8. Juni modtog han Danmarks Frihedsraad i Audiens. Det overrakte ham Frihedskæmpernes Armbind.

Saadan trampede tyske Soldaterstøvler gennem det voldførte Europa.

DEN POLITISKE UDVIKLING INDTIL DEN 29. AUGUST 1943

Af Redaktør P. STAVNSTRUP

Tyskerne havde — i Overensstemmelse med, hvad Göring sagde til Prins Axel (Side 125) — lovet ikke at blande sig i vore indre Forhold. *Det første, de derefter gjorde, var at blande sig i dem!*

De mødte straks med en hel Hær af Embedsmænd, som det var deres Agt at installere i danske Regeringskontorer og hos de underordnede Forvaltningsmyndigheder. Saaledes blev det den 15. April meddelt Regeringen, at Regierungsvizepräsident *Kanstein* skulde tage sig af alle Spørgsmaal vedrørende den indre Forvaltning, og det var Meningen, at han skulde have opslaaet sit Kvarter særlig i Justitsministeriet. Regeringen modsatte sig energisk disse Planer, og Tyskerne gik derefter ogsaa ind paa, at Embedsforretningerne skulde foregaa som sædvanligt, medens alle de Spørgsmaal, der kunde give Anledning til Forhandling med Besættelsesmagten, skulde forebringes Udenrigsministeriet og forhandles gennem dette.

Om det Grundlag, ud fra hvilket disse Forhandlinger skulde føres, var der derimod ikke Enighed i Ministeriet. *Christmas Møller* krævede, at der skulde tilstilles den tyske Gesandt en Note, hvori man holdt Tyskerne fast paa Løfterne af 9. April og nøje fastslog Grænserne for, hvad de i Henhold til de 13 Punkter, den saakaldte »Aufzeichnung«, maatte blande sig i. Søgte de at overskride disse Grænser, burde man efter *Christmas Møllers* Opfattelse tage Konflikten. *Munch* afviste dette Krav. Han var villig til, som han formulerede det i et Udkast til en Note, at erklære

over for Tyskerne, at »den danske Regering betragter Memorandum og Aufzeichnung af 9. April som Grundlaget for den nu bestaaende faktiske Tilstand. Den regner med, at det ved de allerede stedfundne Samtaler mellem Repræsentanter for de to Regeringer og ved kommende Drøftelser, der maatte blive nødvendige, skal lykkes at opnaa en saa vidt muligt gnidningsfri Ordning af Forholdene paa det saaledes givne Grundlag.« Det var Munchs Opfattelse, at man ikke burde binde sig i Enkeltheder, fordi der kunde komme til at foreligge Spørgsmaal, paa hvilke det ikke var Risikoen værd at tage nogen Konflikt. Christmas Møller fik, siger han i en Redegørelse, han affattede før sin Afrejse til England, ikke fra anden Side i Ministeriet nogen Tilslutning til sit Standpunkt.

Hurtigt begyndte Tyskerne at sætte sig ud over de 13 Punkter — i Besættelsens første Uger dog forsigtigt og maadeholdent, saa den danske Regering mente at burde give efter. Udadtil i Offentligheden sporedes den tyske Indblanding egentlig kun paa Pressefrihedens Omraade. *Pressen underkastedes straks* det udenrigsministerielle Pressebureaus dansk betjente, men tysk overvaagede *Censur*. En Legationssekretær i det tyske Gesandtskab, *Gustav Meissner*, var i de første Aar under Besættelsen faktisk Pressens Overredaktør, og hans Virksomhed indskrænkede sig ingenlunde til blot at holde Øje med de militære Efterretninger. Alt, hvad der kunde præparere Stemningen til Gunst for Besættelsen, var velset. *Stauning* kunde paa De samvirkende Fagforbunds Generalforsamling den 28. Maj udtale: »Jeg vil aldrig fortryde det Standpunkt, jeg tog, thi jeg føler mig sikker paa, at Land og Folk blev skaanet for det, der var værre«, og Fagforbundenes Formand, *Laurits Hansen*, kunde i Tilslutning hertil »paa den samlede Arbejderbevægelses Vegne« erklære: »Statsminister *Stauning* og Regeringen handlede rigtigt som en Regering af ansvarlige Mænd, hvilket vi takker dem for«. Anderledessindede Blade var afskaaret fra at optage en Drøftelse af Problemet, og det eneste Blad, der kunde te sig, som det vilde, var det nazistiske »Fædrelandet« — latterligt nok det Blad, der i Besættelsens Aar oftest citeredes i tysk Presse som Udtryk for dansk offentlig Mening!

De Krav, som Tyskerne i Strid med de 13 Punkter stillede Regeringen over for, var Genstand for fuldstændig Mørklægning. Den 15. April forlangte de *udleveret 24 Antiluftkanoner* til Opstilling ved Lille Bælt, Store Bælt og Storstrømsbroen. *Alsing Andersen* og *Munch* mente, at man maatte udlevere dem — den sidste med den Begrundelse, at vor Stilling meget vel forstodes i England og Frankrig, der havde tilbudt Sverige og Norge Hjælp, men ikke interesseret sig for os —, medens *Stauning*, *Krag*, *Brorsen* og *Christmas Møller* hævdede, at man ikke uden videre burde give efter. Resultatet blev dog, at man samme Dag udleverede Kanonerne, idet man forbeholdt sig sit principielle Standpunkt. Dette Standpunkt blev imidlertid hurtigt fuldstændigt gennemhullet. I Ministermødet den 22. April kunde *Alsing Andersen* meddele, at *Tyskerne nu vilde »laane« alt vort moderne Luftskyts*. De fandt, oplyste *Munch*, at Udleveringen vilde være i vor egen Interesse. Hertil bemærkede *Krag*: »Dette maa der bestemt protesteres imod. Vi har kun Interesse i at blive holdt uden for alle Krigsbegivenheder. Vi kan ikke være tjent med at udlevere Vaaben til Bekæmpelse af dem, der søger at befri Landet«. Kanonerne blev ikke desto mindre udleverede. Da Ministrene den 24. April var samlede til Møde, blev

Berthel Dahlgaard (f. 1887) virkede i flere Aar som Embedsmand i statistisk Kontor, men valgtes 1920 af de Radikale til Folketinget og sad i det andet Ministerium Stauning som Indenrigsminister 1929—40.

Laurits Hansen (f. 1894) avancerede hurtigt inden for Fagforeningsbevægelsen og blev 1939 Formand for De samvirkende Fagforbund. 1942 overtog han Posten som Socialminister i Ministeriet Scavenius.

Munch ringet op af Renthe-Fink, der nu kategorisk forlangte at faa Kanonerne. Munch henviste til de 13 Punkter, men Renthe-Fink erklærede, at hvis det var Regeringens Standpunkt, betød det en afgørende Konflikt. Man vedtog da at udlevere under Protest.

Et Problem af ulige alvorligere Karakter udgjorde Tyskernes *Anlæg af Flyvepladser i Jylland*. Vi havde ingen Midler til at modsætte os dem; men i sin Samtale den 23. April med Renthe-Fink fremhævede Munch, at vi jo havde Tilsagn om, at Danmark ikke skulde anvendes som Operationsbasis for Krigen mod England. Renthe-Fink svarede hertil, at det med disse Flyvepladser kun drejede sig om Mellemlanding! Da Munch i Ministermødet refererede denne Samtale udbrød *Krag*: »Hvor Tyskerne forsøger at gaa uden om de 13 Punkter, maa man bestemt protestere. Vi ender jo med at være med i den tyske Krigsførelse mod de Allierede!« Man maatte imidlertid lade det blive ved den Protest, Munch havde fremført. Tilbage stod de praktiske Problemer vedrørende Anlæggene. Spørgsmaalet var, om man kunde lade danske Arbejdere udføre Arbejdet, eller om man skulde lade Tyskerne føre tyske Civilarbejdere herop. Den Afgørelse, man traf, har nu efter Befrielsen givet Anledning til heftige Opgør. I Ministermødet, hvor Sagen forhandlede, udtalte *Dahlgaard* sig for, at man lod danske Arbejdere faa Arbejdet. Da *Krag* fandt, at det dog var sin egen Sag at lade danske Arbejdere arbejde under tysk Kommando, præciserede *Christmas Møller* det Standpunkt, som han i sin Hillerødtale efter Befrielsen utvetydigt vedstod: at man jo — skønt han for sit Vedkommende helst vilde lade

Tyskerne om det — kunde henvise dem til at slutte Kontrakt med en Entreprenør. Stau-ning og Munch støttede dette Forslag, der endnu samme Dag tiltraadtes fra tysk Side.

Kravene vedblev at strømme ind. Tyskerne forlangte saaledes, at *Storstrømsbroen* og *Lillebæltsbroen* skulde bevogtes af danske Krigsskibe. Da Marinen nægtede at gaa med hertil, bestemte Regeringen, at der skulde etableres en *Politibevogtning i Motorbaade*. Først i Maj krævedes *Sprogø* evakueret, fordi Tyskerne ønskede at befæste Øen. Samtidig meddeltes det, at en hel Række andre Punkter vilde blive befæstede, som Skagen, Kattegatsøerne, Esbjerg, Helsingør m. v. Christmas Møller forlangte, at der blev nedlagt Protest, men Munch mente, at Grundlaget for en saadan Protest var svagere, end da det drejede sig om Flyvepladserne.

II

Sorgen og Skamfølelsen over Besættelsen vendte sig mod Politikerne, hvis Ledelse af Landets Anliggender havde lidt et saa katastrofalt Skibbrud, og især fik disse Stemninger Adresse til den store *Samlingsregering*, der i Virkeligheden aldrig havde nogen god Presse. Den var udsat for idelige Stiklerier eller aabenlyse Angreb, fordi man havde Indtrykket af, at den baade i Forholdet til Besættelsesmagten og i den indre Politik fulgte tidligere Tidens Metoder af Tovtrækkeri og Markedsprang. Selv var den ikke uden Skyld i, at dette Indtryk bundfædede sig. Da den skulde tage Stilling til en Bagatel af et Spørgsmaal som *Indførelse af Sommertid*, enedes den efter lange og trange Forhandlinger om, at Urene skulde stilles en halv Time frem! Offentligheden var den følgende Dag et eneste stort Smil, der gik over i en Grimasse, da Afgørelsen samme Dags Eftermiddag — efter tysk Diktat — maatte ændres, saa den halve Time blev til en hel.

Det er dog sandsynligt, at den endelige Dom over den første Samlingsregerings Virksomhed — i Særdeleshed naar denne ses i Sammenligning med, hvad senere Regeringer udrettede — vil falde gunstigere ud end den, der i Øjeblikket fældedes. Skønt der allerede under denne Regering gik Skred i det Grundlag, der var lagt fast ved Memorandumet og de 13 Punkter, lykkedes det den dog i visse Henseender at afværge tyske Anmasselser, og i hvert Fald paa to meget væsentlige Omraader indtog den en fast Holdning over for Besættelsesmagten. Den afviste, som nævnt, Kravet om, at tyske Embedsmænd indrettede sig i Ministerierne, og den undgik — især i Kraft af den udmærkede Virksomhed, som Justitsminister *Unmack Larsen*, bistaaet af *Henning Hasle*, udfoldede —, at der indførtes tysk Retspleje i Sager, der angik Værnemagten.

Allerede en halv Snes Dage efter Besættelsen stillede Renthe-Fink efter Instruktion fra Berlin Krav om, at *Forbrydelser mod Værnemagten skulde behandles for militære Domstole og paadømmes efter tysk Ret*. Munch henviste til de 13 Punkter, der gik ud fra, at i Danmark skulde kun dansk Ret være gældende, og han søgte at gøre Gesandten forstaaeligt, at det vilde krænke det danske Folks Følelser, om der blev gjort Brud herpaa. Da Tyskerne endnu paa dette Tidspunkt var opsat paa at vinde det danske Folk med Venlighed, gik de ind paa Forhandlinger om, at der skulde tilvejebringes en *særlig dansk Lovgivning* for disse Sagers Vedkommende.

Det var *Ribbentrop*, der — efter at have forelagt Spørgsmaalet for Hitler selv — traf denne Beslutning, og det blev betydet den danske Regering, at noget lignende ikke var forsøgt andetsteds, og at det maatte betragtes som en ganske sær Naade over for Danmark, naar Tyskerne nu kunde tænke sig at indrømme os dette Fortrin.

Paa dansk Side var Problemet et dobbelt. Ved at tilvejebringe den ønskede særlige Lovgivning stillede man sig saa at sige til Raadighed for den tyske Værnemagt. Paa den anden Side gjaldt det om saa vidt muligt at beskytte danske Borgere mod at falde ind under tysk Retspleje. Henning Hasle var, udtalte han, tilbøjelig til at lade Sagen falde og affinde sig med tysk Jurisdiktion, hvis Tyskerne krævede en Ordning, der betød et Indgreb i dansk Suverænitet. Regeringen som Helhed var dog vistnok nærmest af den Opfattelse, at man maatte strække sig vidt for at bevare Jurisdiktionen over danske Statsborgere.

Da Forhandlingerne kom i Gang, viste det sig, at Henning Hasles bange Anelser med Hensyn til de tyske Krav ikke var ubeføjede. Tyskerne vilde nok tilstede en særlig dansk Lovgivning paa dette Omraade, men den skulde tilrettelægges *efter tysk Mønster!* Medens Forhandlingerne stod paa, fandt nogle *mindre Sabotagehandling* Sted. De paagældende anholdtes af det danske Politi; men *v. Kaupisch* krævede dem overført til det tyske Fængsel i Kastelet, idet han hævdede, at saa længe Retsplejespørgsmaalet ikke var bragt i Orden, maatte Værnemagten være frit stillet. Den 22. Maj hændte det, at en 17aarig, svagt begavet Dreng stjal et Maskingevær i Kastrup — et Tilfælde, som *Renthe-Fink*, efter hvad han sagde, betragtede med megen Alvor. Tyskerne vilde have Drengen skudt; men det lykkedes at faa udvirket, at Dommen »kun« kom til at lyde paa 6 Aars Fængsel. De forefaldne Tilfælde gjorde, at Tyskerne skruede deres Fordringer op. Da det danske Forslag, der foreskrev større eller mindre Fængselsstraffe for Spionage, Sabotage o. lign., den 27. Maj blev forelagt *Renthe-Fink* og *Kanstein*, erklærede de, at *der maatte fastsættes Dødsstraf for de alvorligere Forbrydelser*. Herom kom da Forhandlingerne væsentligst til at dreje sig. Fra dansk Side stod man fast paa, at man ikke vilde indføre Dødsstraf, og her bøjede Tyskerne sig til sidst. Man enedes om en Ordning, hvorefter de danske Forslag paa de væsentligste Punkter lagdes til Grund. Tidligere var disse Sager henlagt til Behandling af »*Statsadvokaten for særlige Anliggender*« — et Embede, der overtoges af Statsadvokat *Harald Petersen*. Det besluttedes nu, at de skulde søges behandlet ved *Københavns Byret* og nyde hurtig Fremme. Der udnævntes en særlig Kreds af Forsvarere, og der gaves Tyskerne den Indrømmelse, at Sagerne skulde paadømmes uden Medvirken af Læggdommere.

Det tredje Punkt, paa hvilket Samlingsregeringen indlagde sig Fortjeneste, var *Afskaffelsen af Pristalsreguleringen*. Men selve Forløbet af denne Sag blev skæbnesvangert for Regeringens hele Position, idet den her paa et hængende Haar nær havde sat Sammenholdet over Styr. Den 31. Oktober 1939 var Arbejdernes og Arbejdsgivernes Repræsentanter kommet overens om, at Lønningerne skulde reguleres i Henhold til det kvartaarlige Pristal. Som Prissituationen efter Besættelsen udviklede sig, var alle Forudsætninger for denne Ordning bristede; men Arbejdernes Organisationer nægtede at opgive de vundne Fordele, medens Partiet Venstre paa sin Side

lige saa kategorisk krævede, at Pristalsreguleringen skulde ophøre. Det kom i Maj Maaned til overordentlig besværlige Forhandlinger herom. *Stauning* forsøgte et Kompromis, hvorefter kun Livsfornødenhederne skulde komme i Betragtning ved Pristalsreguleringen, men forgæves. Venstre hævdede, at en hvilken som helst Form for Pristalsregulering vilde føre ud i inflatoriske Tilstande, og Partiet fastholdt derfor haardnakket sin Modstand. Det er umiskendeligt, at dets Repræsentanter i Regeringen selv var villige til at forhandle om Spørgsmaalets Løsning, men Partiet nægtede dem Mandat dertil. Stemningen inden for Regeringen var voldsomt op-hidset. »Vi sidder her som et Skyggekabinet under de tyske Bajonetter og med indre Fjender omkring os. Under disse Forhold betjener vi os af de gamle Metoder og fører Nervekrig«, sagde *Dahlgaard*. Det vilde, erklærede han, være Parlamentaris-mens Fallit, hvis man ikke i Enighed naaede til en Ordning, og *Munch* konstaterede, at hvis Samarbejdet mellem Partierne nu brast, vilde vi i Løbet af kort Tid staa over for et Styre som i Norge. Selv ikke denne Trusel rokkede Venstre. I Minister-mødet den 15. Maj, da Forhandlingerne efter Bestemmelsen skulde have været til-endebragt, kom det til følgende Replikskifte:

Krag: — Jeg nødes til at sige som mit Indtryk, at uden om Kravet om Pristallets Bortfald kommer man ikke. Kommer man ikke gennem denne Situation, maa vi gaa ud af Regeringen, hvor beklageligt det end er for Land og Folk.

Christmas Møller: — Jeg synes, at Regeringen næsten allerede har ødelagt den Situation, vi havde. Fortsættes dette nogle Uger, synker denne Regering sammen, og vi har heller ikke fortjent bedre. Den Smule Tillid, vi har nydt, sættes saa ganske over Styr.

Krag: — Vi har kun etapevis kunnet overvinde Vanskelighederne i Partiet, men paa Pristals-spørgsmaalet ikke kunnet trænge igennem.

Hauch: — Socialdemokratiet har strakt sig vidt — det erkender vi; men vi kan ikke faa Partiet med. Jeg beklager det dybt.

Stauning: — Skal vi holde Møde igen — eller er Afslaget definitivt?

Krag: — Vil det sige, at vort Krav ikke kan opfyldes?

Stauning: — Ja.

Krag: — Ja, saa er der ikke mere at gøre.

Brorsen: — Vi har forsøgt at opnaa en udvidet Fuldmagt, men forgæves. Hvis det skal springe nu, ved vi ikke, hvad der vil ske, men vi maa have bange Anelser.

Det endte med, at Socialdemokratiet bøjede sig. Fredag den 17. Maj meddelte *Stauning*, at der var opnaaet *Enighed om Pristalsregulerings Bortfald*. Til Gen-gæld skulde der ydes et ekstraordinært Tilskud til de vanskeligst stillede Arbejds-løsheds-kasser, fastsættes Maksimalpriser paa visse nødvendige Varer, oprettes et Kreditfond paa 100 Mill. Kr. til Fremme af Beskæftigelsen o. a. lign. En Lov, om-fattende hele dette Kompleks af økonomiske Foranstaltninger, vedtoges i de nær-mest følgende Dage.

Tyskerne havde, oplystes det, »med Forundring« været Vidne til de langsomme-lige og besværlige Forhandlinger. I Overensstemmelse med nationalsocialistisk Tan-kegang opfattede de den træge Procedure som »et dansk Svaghedstegn«. Ulige mere afgørende for Samlingsregeringens Skæbne var det imidlertid, at Episoden ogsaa i Befolkningen efterlod Tvivl om, hvorvidt Regeringen var i Besiddelse af den til-strækkelige Beslutsomhed og Handledygtighed. Især i konservative Kredse fæstnede

Frits Clausen (f. 1893) studerede Medicin ved forskellige tyske Universiteter, indtil han ved den første Verdenskrigs Begyndelse blev indkaldt. 1915 blev han interneret af Russerne og anbragt i Sørlejr for dansksindede sønderjydske Krigsdeltagere, hvor han virkede som Læge. Han fik medicinsk Embeds-eksamen i København 1923 og praktiserede et Aar i Aabenraa; derefter nedsatte han sig i Bovrup. 1930 deltog *Frits Clausen* i Forhandlingerne vedrørende Oprettelse af Danmarks nationalsocialistiske Arbejderparti og blev samme Aar udnævnt til Partiets Fører. Partiet rykkede ind paa Rigsdagen 1939, og *Frits Clausen* blev Gruppens Formand. Den 6. Maj 1941 stillede han sit Mandat som Partifører til Raadighed og løste sine Medlemmer fra deres Troskabsed til ham. Selv meldte han sig kort Tid efter til Østfronten. Hans Indsats her kendes endnu ikke. *Frits Clausen* vendte derpaa tilbage til Bovrup, hvor han efter Kapitulationen blev anholdt af Modstandsbevægelsen. Senere blev han for en Tid overført til allieret Krigsfangenskab og afhørt vedrørende de Forhandlinger, han umiddelbart før den 9. April 1940 havde ført i København med Quisling. Hans Motto har aldrig været det J. C. Christensen'ske »Aand er Magt«. Man forstaaer det, naar man ser ham.

disse Tvivl sig. *Christmas Møller* kom til den Opfattelse, at Regeringen var for stor og arbejdede for tungt, og at *der burde dannes en egentlig Samlingsregering*, i hvilken Oppositionens Repræsentanter fik overdraget Portefeuiller. Den 3. Juni fremsattes Kravet herom i en Skrivelse fra de konservative Ministre og Partiformænd til Statsministeren. Det fremhævedes her, at Rekonstruktionen maatte finde Sted i Forstaaelse med Rigsdagen og under Socialdemokratiets Ledelse, men at det burde overvejes, om det ikke vilde være rigtigt at knytte et Par enkelte fremtrædende Erhvervsfolk til Regeringen. Tanken mødte afgjort Modstand hos Socialdemokraterne og de Radikale, og heller ikke i Venstre fandt den Tilslutning. Man drøftede da en Plan om at dele de ministerielle Forretninger saaledes, at ogsaa de konsultative Ministre fik deres særlige Administrationsomraader. Men da et Forslag herom forelaa udarbejdet, viste det sig, at man kun vilde afstaa ret ubetydelige Sager til Oppositionen. *Christmas Møller* lod herefter indtil videre Spørgsmaalet om en Omdannelse af Ministeriet falde.

Men i Løbet af de følgende fire Uger *skiftede Situationen fuldstændig Karakter*. De danske Nazisters Agitation og navnlig den Underhaandsvirksomhed, som udfol-

dedes af mere betydende, tyskvenlige Kredse i Erhvervs- og Aandsliv, bevirkede dette. Allerede umiddelbart efter Besættelsen paabegyndte Miniaturpartiet, der betegnede sig ved den statelige Række af Versaler: *D.N.S.A.P.*, en Nervekrig over for »Systemet«, som i sig selv vilde have været komisk, hvis den ikke var ført paa Baggrund af den overvældende militære Magtsstilling, som Tyskland indtog i Foraaret og Sommeren 1940. D.N.S.A.P. forsøgte sig efter Evne med alle de i »Mein Kampf« skildrede »moderne Propagandametoder«: fordrejede Kendsgerninger eller rent uløgnagtige Anbringender, Indterpning af Slagord, Provokationer og tumultuariske Optrin. Det blev gjort med et Mindstemaal af Talent, men med et Maksimum af god Vilje. Man opererede med de voldsomste Trusler mod »Systemet«, brugte Sprogets mest maleriske Gloser mod dets Mænd og fastsatte bestemte Data, paa hvilke Parlamentarismen skulde jævnes med Jorden og Partiets Leder, *Frits Clausen*, overtage Magten i Landet. Første Gang forudsagdes dette at ville ske den 15. Juni. Da Dagen forløb, uden at Omvæltningen havde fundet Sted, maatte *Frits Clausen* ud med en Forklaring. Den gik ud paa, at »det nuværende Regeringssystems fuldkomne Evneløshed og politiske Forblindelse gør det ganske overflødigt ved Vold at tilrane sig den Magt, som af sig selv paa legal Vis vil tilfalde D.N.S.A.P.« I Betragtning af Partiets næsten mikroskopiske Tilhold i Befolkningen kunde denne Form for Nervekrig være pudsigt og underholdende nok, hvis den ikke havde været parret med ondartede Forsøg paa at fremkalde Urotilstande i Landet. Ved forskellige Lejligheder foranstaltedes *Demonstrationer*, hvis Formaal aabenbart var at vise det danske Politis manglende Evne til at opretholde Ro og Orden.

Den Fare, der truede fra D.N.S.A.P., mangedobledes utvivlsomt, da »*Landbrugernes Sammenslutning*«, i daglig Tale: L.S., traadte i Samarbejde med Partiet og krævede en nær Tilknytning til Tyskland. Den 21. Maj vedtog L.S.s Forretningsudvalg paa et Møde i Rønge en Resolution, hvori Regeringen opfordredes til at trække sig tilbage, fordi den mentes at være »uegnet til at stille os i det rette Tillidsforhold« til Tyskland. Den 17. Juni kastede L.S. ganske Masken. I en Resolution, vedtaget af Repræsentantskabet denne Dag, hedder det: »L.S. vil som landbrugsfaglig Korporation i loyalt Samarbejde med Bondepartiet, D.N.S.A.P. og alle opbyggende Kredse i vort Fok medvirke ved Dannelsen af en paa bred Basis hvilende Sammenslutning af alle nationale og sociale Kræfter, der vil afløse det bestaaende partipolitiske System«. Bevægelsens Formand, Gaardejer *Knud Bach*, fik, siges det i Resolutionen, »Enebemyndigelse i Overensstemmelse hermed«. Beslutningen vakte Glæde og Tilfredshed i Nazistpartiet. *Frits Clausen* udstedte straks en Erklæring om, at »D.N.S.A.P. nu anerkender L.S. som vort Lands eneste landbrugsfaglige Organisation«, og i høj Stemning proklamerede han, at »Landbruget nu staar fuldt paa Linie med D.S.N.A.P. i Kravet om, at Regeringen skal gaa og give Plads for den nye Tid og for de Kræfter, der kan og vil føre vort Land ind paa nye og bedre Veje«. Men for L.S. blev Manøvren dyr. Den gav Anledning til adskilligt Frafald Landet over — til at begynde med i Sønderjylland, hvor *Peter Nielsen*, Refslund, opsagde *Knud Bach* Huldskab og Troskab.

Tyskernes Holdning over for disse statsfjendske Bevægelser var den Gang — som senere — *uklar og indbyrdes modstridende*. Det var aabenbart, at Værnemagten

I Juni 1940 afløstes General Kaupisch som Øverstkommanderende for de tyske Tropper i Danmark af General S. Lüdke. Han ses t. v. paa Billedet, hilsende — kort efter sin Ankomst til Danmark — paa tyske Marineofficerer. Midt i Billedet staar, lykksaligt smilende, den tyske Minister v. *Renthe-Fink*.

for sit Vedkommende kun var interesseret i politisk Ro. Der blev forebragt Regeringen en Oplysning om, at General Kaupisch — adspurgt af »yderligtgaaende Politikere« om, hvordan han vilde forholde sig i Tilfælde af væbnet Opstand mod Regeringen — skulde have svaret, at han »vilde lade anholde og skyde enhver, hvad enten det var Frits Clausen, Venstre(!) eller andre, der indlod sig herpaa«. Derimod har tyske politiske Kredse ønsket at knytte Forbindelser med statsopløsende Bevægelser her i Landet. Ud fra Forestillinger om, at de Konservative — som Tilfældet havde været i andre Lande — kunde ønske Socialismen og Liberalismen slaet ned, søgte *Renthe-Fink* først at vinde dem for sig. Han anmodede i dette Øjemed, faa Dage efter at Besættelsen havde fundet Sted, Minister *Henning Hasle* om en Samtale. Han udviklede her, at det var »Demokraterne fra 1849, der havde skabt alle Danmarks Ulykker«, og at de Konservative nu burde raade Bod herpaa ved at gaa ind i et Samarbejde med Tyskland. *Henning Hasle* berøvede ham imidlertid alle Illusioner i den Retning, idet han erklærede, at der efter det uoprettelige Brud paa Tro og Love, som havde fundet Sted ved Besættelsen, ikke i konservative Kredse vilde være noget Ønske om Samarbejde med Tyskland, saa længe Landet var besat.

Renthe-Fink søgte derefter Forbindelse til anden Side. Efter hvad man i danske Kredse mente at vide, forfulgte han en Overgang — delvis i Modstrid med Ønskerne i Berlin — sin egen Politik. Han ansaa Ministeriet Stauning-Munch for at være

saa svagt, at det vilde falde af sig selv, saa Vejen vilde være banet for *et tysk Protektorat med ham selv som Rigskommissær*. Rigsudenrigsministeriet i Berlin mentes derimod at være af den Opfattelse, at Ministeriet Stauning-Munch havde gjort den Nytte, det kunde gøre, og at det derfor burde afløses af en Regering, der nød Tysklands ubetingede Tillid — d. v. s. en Regering sammensat af Mænd uden for det politiske Liv. Man stod uforstaaende over for »Rigsdagsvrøvlet« i Danmark, og man mente, at Regeringen uden om Rigsdagen burde tage Sagerne i sin Haand. Disse Synspunkter næredes, hed det, især af Ribbentrop og Göring. Men der var ogsaa tyske Kredse, der tilstræbte en skarp Kurs over for Danmark og stilede mod det Protektorat, som Renthe-Fink drømte om.

Udslaggivende blev imidlertid indtil videre *Ribbentrops Politik* — den, der i god Samklang med Nationalsocialismens udenrigspolitiske Praksis gik ud paa »at brække Staten op indefra« ved Hjælp af en Femte Kolonne. Man blev hurtigt klar over, at til det Stykke Arbejde kunde Frits Clausen ikke bruges. Af Beretninger, der forelaa for den danske Regering, fremgik det, at man i ledende tyske Kredse saa paa ham med dyb Foragt. Man kaldte ham »Manden, hvis Bag hænger paa Maven«. Renthe-Fink kvitterede ham ogsaa hurtigt, og selv om man nærede Forventninger til L.S., synes Knud Bach heller ikke for Alvor at have været i Forgrunden. Tyskerne ønskede derimod at faa Forbindelse med gode og ansete danske Mænd, der var indstillet paa Samarbejde. Det drejede sig her i første Række om fremtrædende Mænd fra Erhvervslivet — Mænd, der havde skabt sig en Position, hvis Navne havde en god Klang i danske Øren, og som forudsattes at ville se »realistisk« og »forretningsmæssigt« paa Tingene. Faren for, at der kunde blive stillet Krav om en Regering af denne Karakter, syntes paa dette Tidspunkt overhængende.

Tyskerne var allerede i Slutningen af Maj, da Holland og Belgien var nedkæmpet, og Felttoget i Frankrig tegnede saa straalende, urokkeligt sejrssikre. De blev det jo ikke mindre, da Frankrig omkring Midten af Juni kapitulerede. De regnede med, mente man i den danske Regering at vide, at Krigen kunde være afsluttet med en tysk Sejr i Løbet af et Par Maaneder, og det sagdes, at Hitler allerede var beskæftiget med at tilrettelægge de ydre Rammer for Fredskonferencen. Fra det danske Gesandtskab i Berlin forelaa Indberetninger, hvori det tilraadedes Regeringen at indrette sig herpaa og træffe Forberedelser for den kommende Fredskonference. Kammerherre *Zahle* var bekymret over det danske Folks Holdning. Han havde talt med Renthe-Fink, der beklagede sig over den Træghed, hvormed man fra dansk Side gik ind i Samarbejdet. Vor korrekte Holdning var fremtvunget, og navnlig var de underordnede danske Myndigheder uvillige. *Zahle* advarede mod, at Bitterheden blev for stærkt accentueret, da der i modsat Fald kunde være Fare for yderligere Indgreb.

Den samlede ydre og indre Situation bevirkede, at *den danske Regering blev grebet af Nervøsiteten*. Den levede i en stadig Skræk for et Kup. Gennem Samtaler med Renthe-Fink havde Munch faaet det Indtryk, at der bestod en vis Forbindelse mellem Nazist- og L.S.-Kredse og Tyskerne. Renthe-Fink var navnlig tilfreds med L.S., som, forstod han, var tyskvenlig, og som over for ham havde gjort den Opfattelse gældende, at Spørgsmaalet om Besættelsen »burde have været ordnet forud«. Alt i

alt frygtede man inden for Regeringen, at Tyskerne »stod bag de Kræfter, der vilde fejle Parlamentarismen ud«. Hertil kom *Misstemningen i selve den danske Befolkning*. Den vendte sig først og fremmest mod *Munch*, fordi han i vide Kredse ansaas for at være saa at sige Legemliggørelsen af det System, der havde ført til den 9. April. Desuden var det et udbredt Krav, at der maatte tilføres Partistyret friskt Blod udefra. Særlig gjorde »*Berlingske Tidende*« sig til Talsmand for dette Krav. »Det maa erkendes«, skrev Bladet den 25. Juni, »at der i Tiden er fremme vigtige Opgaver, hvis Løsning maa bestemmes af rent saglige Hensyn, og hvor politiske Betragtninger i Virkeligheden slet ikke kommer til at foreligge. Til Forvaltning af Regeringsopgaver af denne Art vilde Regeringsstyret ganske givet vinde ved, at man i Arbejdet inddrager Personligheder, der repræsenterer den saglige Viden og den praktiske Beslutningskraft«. *Kongen* var af samme Opfattelse. Han modtog talrige Henvendelser, navnlig ogsaa fra de Kredse, der samlede sig om L.S. Efter hvad man i Regeringen erfarede, tilraadedes det fra den Side *Kongen* at bryde med det parlamentariske System. *Kongens* Standpunkt var imidlertid den Gang — som stedse senere — dette, at han ikke ønskede at handle uden om Rigsdagen. Men *han mente, at Munch burde fjernes, og at ikke-politiske Mænd fra Erhvervslivet burde optages i Regeringen*.

Under Truslerne udefra og Presset indefra besluttede da de Partier, der ubetinget bekendte sig til Folkestyret, at søge istandbragt det snævrere mulige Samarbejde i Forbindelse med en Rekonstruktion af Regeringen. Den 2. Juli udsendte fem af Rigsdagens Partier følgende Meddelelse til Offentligheden:

De paa Rigsdagen repræsenterede Partier, der ønsker den bestaaende Forfatning bevaret som Grundlag for det politiske Liv, har besluttet at gennemføre et nationalt dansk Samarbejde.

Partierne lægger alle Partiuoverensstemmelser til Side og samles til Sikring af den Uafhængighed og Integritet, som er tilsagt vort Land, og som er Folkets fornemste Ønske.

Dette Samarbejde vil paa Rigsdagen og gennem Regeringen virke for Løsning af de Opgaver, som Tiden fører frem, og navnlig vil det være magtpaaliggende at gennemføre saadanne Reforme, som ogsaa med Hensyn til Budgetter og Statsøkonomi under de ændrede Vilkaar skaber Sikkerhed for sunde økonomiske Forhold.

Desuden vil man skride til saadanne Foranstaltninger, som kan bidrage til Formindskelse af Understøttelsestrangen, ved at den arbejdsdygtige Befolkning føres over til Udførelse af Arbejde, der kan tjene til Sikring baade for de arbejdsløse og for Samfundet.

I øvrigt vil det være Formaalet at bringe Dagens Opgaver til hurtig Løsning og at sikre det bedst mulige Samarbejde med de Nationer, med hvilke Forbindelse er mulig, og hvis Forstaaelse vi ogsaa paakalder.

Nationalt Samarbejde med disse Folk er Maalet for vore Partiers Bestræbelser.

For at sikre Samarbejdets videre Udvikling og tilrettelægge Arbejdet, naar Rigsdagen ikke er samlet, vælger Partierne et Fællesudvalg paa 2 Medlemmer fra hvert af de fire Partier og 1 Medlem fra Danmarks Retsforbund.

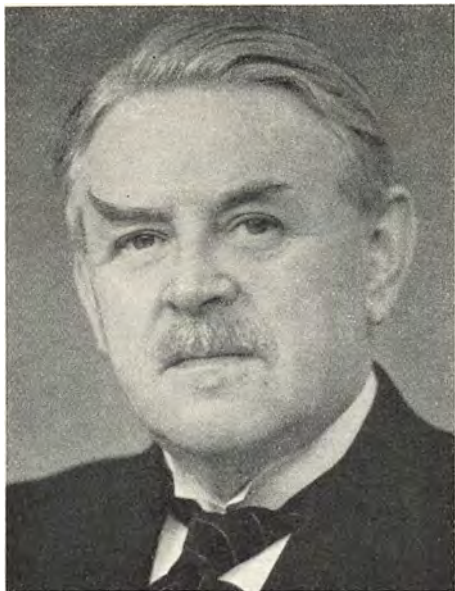
Meddelelsen var underskrevet for Det konservative Folkeparti af *Halldan Hendriksen* og *Ole Bjørn Kraft*, for Det radikale Venstre af *J. Vejstrup* og *A. M. Hansen*, for Venstre af *J. P. Stensballe* og *Knud Kristensen*, for Socialdemokratiet af *Charles Petersen* og *Hartvig Frisch* samt for Danmarks Retsforbund af *Oluf Pedersen*.

Hermed var da i »Samarbejdsudvalget« skabt et Organ, der befæstede Samarbej-

det mellem de fem Partier, og som siden skulde komme til at gribe saa afgørende ind i Udviklingen. Beslutningen hilstes med Tilfredshed i Pressen, men det betonedes samtidig, at den maatte efterfølges af en Forenkling af Regeringen. Fra alle Sider indenfor de Kredse, der sluttede sig til Samarbejdet, var der nu Enighed om, at der maatte tilvejebringes *en egentlig Samlingsregering*, i hvilken ogsaa de tidligere Oppositionspartier fik overdraget Portefeuiller.

Gamle Vaner sad imidlertid fastbidte. Ikke blot viste det sig, at man inden for de fem Partier var mer eller mindre utilbøjelige til at tage nye Mænd ind; men det voldte ogsaa store Vanskeligheder at faa Portefeuillerne fordelt selv mellem de ledende Politikere. »Personstridigheder og Personinteresser synes at være kommet stærkt i Forgrunden«; skrev »Politiken« den 4. Juli, og endnu skarpere udtrykte »Berlingske Tidende« sin Misfornøjelse. Bladet fremhævede det uforstaaelige i, at »det partipolitiske Spil, der er afskaffet Partierne imellem, skal faa Lov til at udfolde sig i sin gamle Udstrækning i Spørgsmaalet om Regeringens Sammensætning og her hindre den forstandige Løsning, alle længes efter«. Disse Piskeslag skyndede Politikerne frem. I Løbet af Torsdagen den 4. Juli forelagde Stauning et Forslag, hvorefter den nye Regering skulde bestaa af fire Socialdemokrater, to fra hvert af de tre andre Partier og to hentet udefra. Dette Forslag tiltraadtes af de Konservative, der endog var villige til at afstaa den ene af deres Ministre, hvis Forsvarsministeriet blev besat af en militær Fagmand. Men Venstre afviste Forslaget ud fra den Begrundelse, at Partiet selv tidligere havde haft daarlige Erfaringer af at tage Ikke-Politikere ind som Ministre. I Løbet af Aftenen opnaaedes der da *Enighed om en Sammensætning*, hvorefter Ministeriet skulde bestaa af lutter Politikere, fem Socialdemokrater, tre af Venstre, to Konservative og to Radikale. Munch skulde beholde Udenrigsministeriet, medens Alsing Andersen skulde udtræde.

Torsdag Aften meddelte Stauning Pressen, hvad man saaledes var blevet enige om, og Fredag oplæstes Ministerlisten i Radioen. Men da den om Formiddagen blev forelagt Kongen, *nægtede han at acceptere den*. Han fastholdt, at *Munch skulde fjernes*, og at der maatte tages Mænd udefra med. I Løbet af Fredagen og Lørdagen optoges da Forhandlingerne igen. Det var nu ikke saa meget Spørgsmaalet om »Mændene udefra«, der voldte Vanskeligheder. Man vedtog ret hurtigt at falde tilbage paa Staunings første, af Venstre afviste Forslag. Det kom derimod til meget besværlige Forhandlinger paa Spørgsmaalet om *Udenrigsministerpostens Besættelse*. Der var utvivlsomt inden for Ministrenes Kreds overvejende Stemning for — paa Trods af Kongens Ønske — at fastholde Munch, og især var i saa Henseende Christmas Møller virksom. Skulde Munch gaa, kunde der af flere Grunde kun være Tale om at erstatte ham med *Erik Scavenius*. Man gjorde bl. a. det Synspunkt gældende, at det næppe i Længden vilde være muligt at opretholde det parlamentariske System over for det Pres, der udøvedes fra tysk Side, og man maatte derfor i Ministeriet have i hvert Fald een Mand, som Tyskerne havde fuld Tillid til. Christmas Møller delte ikke dette Synspunkt. I hans Parti var der overvejende Flertal for at kræve Munch fjernet, men paa Christmas Møllers indtrængende Henstilling havde Partiet vedtaget at frafalde dette Krav. Munchs Navn var derfor kommet med paa den Liste, der Fredag Formiddag forelagdes Kongen. Selv efter at Kongen havde

Vilhelm Buhl (f. 1881) var fra 1908 knyttet til Skattevæsenet — fra 1929 Skattedirektør —, men gik ogsaa ind i det politiske Arbejde og sad i 1932 — 39 som socialdemokratisk Medlem af Landstinget. I 1937 blev han Finansminister i Ministeriet Stauning, valgtes 1939 ind i Folketinget og efterfulgte (Maj — November 1942) Stauning som Statsminister. Den samme Post kom han til at beklæde ved Befrielsen i Maj 1945.

Vilhelm Fibiger (f. 1886) valgtes 1920 til Folketinget som konservativ Repræsentant og blev Partiets Formand 1939. I Samlingsregeringen blev han Minister uden Portefeuille 9. April 1940 og Kirkeminister efter Regeringsrekonstruktionen 8. Juli s. A. Samme Stilling beklædte han i Ministeriet Buhl (Maj—Novbr. 1942). Ved Befrielsen 1945 blev han Handelsminister i det nydannede Ministerium Buhl.

afvist den, løftede der sig i Ministeriet Røster for, at Munch skulde blive; men Munch erklærede selv, at hans Person ikke skulde være nogen Hindring, og at man burde rette sig efter Kongens Ønske.

Scavenius var først utilbøjelig til at indtræde. Han erklærede i Samtaler med Stauning og Munch, at han ikke vilde være med til at demonstrere mod, hvad der skete den 9. April, og navnlig vilde han ikke være den, der fældede Munch. Han lod sig dog bevæge af de gentagne Opfordringer, og *Mandag den 8. Juli kom omsider den nye Samlingsregering til Verden.*

Den bar atter *Staunings* Navn, og fra Politikernes Kreds fortsatte *Buhl* som Finansminister, *Bording* som Landbrugsminister, *Brorsen* som Forsvarsminister og *Jørgen Jørgensen* som Undervisningsminister, medens *Kjærbøl* overtog Socialministeriet, *Christmas Møller* Handelsministeriet, *Knud Kristensen* Indenrigsministeriet og *Fibiger* Kirkeministeriet. Af Ikke-Politikere indtraadte *Erik Scavenius* som Udenrigsminister, Ingeniør *Gunnar Larsen* som Trafikminister og Statsadvokat *Harald Petersen* som Justitsminister.

I en Radiotale om Aftenen præsenterede Stauning dette Ministerium for Offentligheden. Det har, sagde han, »en betydelig politisk Styrke og raader forhaabentlig ogsaa over fornøden Kraft og over Viljen til at handle, som Tiden kræver«. Dets nationale Program formulerede han saaledes:

»Det danske Folk med dets aarhunderlange Historie har stærke nationale Følelser, som samler sig om Dankhedens Bevarelse, om Frihed og Uafhængighed. Men det danske Folk staar ogsaa med Sympati og god Vilje til at opretholde det gode og venskabelige Forhold til andre Nationer og først og fremmest til den tyske Nation, med hvilken Samarbejdet er den naturligste Sag.«

De tyske officiose Pressekommentarer var kølige. Men Scavenius's Navn neutraliserede tydeligt nok kraftigere Udbrud af Misfornøjelse.

III

Erik Scavenius blev gennem de følgende tre Aar Landets mægtigste Mand. Det var i sig selv et abnormt Forhold i en abnorm Situation, eftersom hans Haand var vendt mod alle og praktisk talt ogsaa alles mod ham. Stauning, der paa det Tidspunkt endnu kun levede paa sin fordums Autoritet, overlod ham i Virkeligheden den faktiske Ledelse af alle de Anliggender, der vendte ud mod Tyskerne. Selv betegnede Scavenius ved en særlig Lejlighed Stauning som sin »gode Støtte«. Ubetinget Tilslutning havde han desuden hos Trafikminister Gunnar Larsen. Iøvrigt omfattedes han i Regeringen, Rigsdagen og i Befolkningen med almindelig Mistillid. Og da han ifølge hele sin Indstilling ikke var Nazist, endsige nogen Quisling, var Tyskerne heller ikke altid fuldt ud tilfreds med ham.

Det var hans Grundregel, at et Udenrigsministerium aldrig maatte sige nej, men sedse forhandle, og denne Grundregel gav sig ved Lejlighed Udslag i, at han sagde ja til Tyskernes Fordringer eller dog optog Forhandlinger om dem, endnu før han havde raadført sig med det samlede Ministerium. Det faldt ham saa meget lettere at vise denne imødekommende Holdning, som han ganske savnede Sans for de Imponderabilia, den indre Rejsning og Selvgtelse, der til syvende og sidst mere end et godt Levebrød betinger et Folks Liv. Det var hans Politik at »kludre sig igennem«, som Englænderne siger, saa der skaffedes Befolkningen de færrest mulige Ubehageligheder og de bedst mulige materielle Kaar under Besættelsen. Han var — som da han i 1914—18 ledede Landets Udenrigspolitik — *overbevist om, at Tyskland vilde sejre*, og det gjaldt derfor i hans Øjne om, at man — uden at det gik ud over Landets Erhvervsvilkaar, og saa vidt muligt ogsaa uden at Landets politiske Selvstændighed blev sat over Styr — knyttede sig nært til Tyskland. Man maatte derfor, saa ofte man stod over for et tysk Krav, gøre »det fornuftige«, nemlig bøje af, selv hvor det krænkede dybt grundfæstede folkelige Instinkter.

Det staar endnu tilbage i Enkeltheder at skaffe Klarhed over, hvordan han i Forholdet til Tyskerne praktiserede sin Grundregel om, at der altid burde forhandles. Uimponeret, som han er, har hans Forhandlingsform over for Besættelsesmagtens Repræsentanter dog ingenlunde altid været præget af Servilitet. Tilstrækkeligt oplyst er det derimod, hvordan han optraadte over for de hjemlige Instanser. Det mest smigrende, der i saa Henseende kan siges om ham, er, at han i eminent Grad var blottet for Behagesyge. Hans Slægts feudale Instinkter beherskede ham ganske. Den Smidighed, der er et af den parlamentariske Kunsts Hovedelementer, var ham fuldstændig nægtet. Han tog sine Resultater med Trumf, og hans Trumf var den,

Erik Scavenius (f. 1877) blev Udenrigsminister i baade det første og det andet Ministerium Zahle, henholdsvis 1909—10 og 1913—20. I Mellemtiden havde han været Sendemand i Wien og Rom 1912—13, blev det samme i Stockholm 1924—37 og stilledes derefter til Raadighed for Udenrigsministeriet til Deltagelse i internationale Konferencer af politisk Karakter 1932—37. Under Besættelsen var han Udenrigsminister fra Juli 1940—November 1942, da han under tysk Pression tillige overtog Embedet som Statsminister. Som saadan fungerede han indtil den 29. August 1943. — Hans Defaitisme har til alle Tider gjort sig gældende, ofte paa en for Landet skæbnesvanger Maade. Derimod begik man en Uret ved at stemple ham som egentlig tyskvenlig. Hans Tilpasningspolitik og hans arrogante Junkermanerer forledte Folk til denne Opfattelse. Statsminister Stauning skal have ramt Hovedet paa Sømmet ved at sige: »Erik Scavenius — er overhovedet ikke »venlig«!« — Billedet her viser Udenrigsminister Scavenius, da han forlader Rigsdagen den 8. Juli 1940 efter at have afgivet sin skamløse Erklæring.

at dersom han ikke fik sin Vilje, gik han. Han vidste, at han — for at tage Stikket hjem — kun behøvede at smide dette Kort af i Spillet: det parlamentariske Systems Skæbne og Landets hele Status under Besættelsen beroede paa ham. Men det gik ikke af uden de heftigste Sammenstød. I hvert Fald indtil han selv blev Statsminister, formede Ministermøderne sig som *idelige Skændescener*, og gentagne Gange truede Ministeriet med at opløse sig paa hans kollaborationistiske Politik.

Straks efter Ministeriets Dannelse greb han Initiativet og sikrede sig sin udenrigspolitiske Linie ved endnu den 8. Juli, efter at Udnævnelsen var officiel, at forelægge Ministermødet den følgende, saa *herostratisk berømte Erklæring* til Vedtagelse:

Ved min Overtagelse af Udenrigsministeriet vil det findes naturligt, at jeg fremsætter nogle Bemærkninger om Danmarks Udenrigspolitik. Jeg vil herved drage en Parallel mellem Forholdene under Verdenskrigen og nu.

Det har været den lille Stats Opgave at føre en Politik, der holdt Landet uden for de store Staters Kampe. Opgaven maatte nærmere forstaas saaledes, at Danmark under ingen Omstændigheder maatte komme i Strid med sin store Nabo mod Syd. Denne Politik har fundet Tysklands Forstaaelse og Støtte saavel under Verdenskrigen som under den nuværende Krig — med den Forskel, der følger af de forandrede Muligheder for Krigsførelsen.

Med denne Forskel taget i Betragtning kan man sammenstille Begivenhederne i August 1914 og i April i Aar. I begge Tilfælde var det den tyske Politiks Maal at holde Danmark uden for Krigsbegivenhederne, idet Landet ved sin Beliggenhed dækker Østersøfronten i Forhold til England. Som Følge af de ændrede Vilkaar for Krigsførelsen maatte Opgaven denne Gang væsentlig tilfalde de tyske Land- og Luftstridskræfter, medens den under Verdenskrigen alene løstes af den tyske Flaade. Det maa bemærkes, at den Omstændighed — de tyske Stridskræfters Tilstedeværelse i Landet selv, hvor friktionsløst den end lykkeligvis forløber, — ganske naturligt har gjort Forstaaelsen sværere for det danske Folk. Under Verdenskrigen udelukkede den tyske Flaades Eksistens, at England kunde forsøge at forcere Adgangen til Østersøen og at skaffe Tyskland en tredje Kampfront. Herved bevarede Danmarks Neutralitet, og dette vil altid blive erindret med Taknemmelighed i Danmark.

Under den afsluttede Folkeforbundsperiode fastholdtes den danske Politiks Linie. Danmark nægtede at deltage i Forbundets mod Tyskland rettede Politik.

Ved de store tyske Sejre, der har slaaet Verden med Forbavselse og Beundring, er en ny Tid oprundet i Europa, der vil medføre en Nyordning i politisk og økonomisk Henseende under Tysklands Førerskab. Det vil være Danmarks Opgave herunder at finde sin Plads i et nødvendigt og gensidigt aktivt Samarbejde med Stortyskland. Det danske Folk stoler paa, at det i den nye europæiske Ordning vil kunne bevare sin Selvstændighed, og det haaber at finde Forstaaelse for sin Egenart og for sin traditionelle fredelige, politiske og sociale Udvikling.

Man kan alene af den Omstændighed, at intet Blad vovede at kommentere, endsige tiltræde denne Erklæring, slutte sig til Arten af de Følelser, den vakte i det danske Folk. *Ingen Sinde er danske Instinkter blevet saa hensynsløst voldførte og ydmygede som ved denne Erklæring.* Det er ikke desto mindre en Kendsgerning, at Ministrene accepterede den næsten uden Diskussion. Der blev i Ministermødet, hvor Scavenius forelagde den, gjort nogle faa Bemærkninger om, at man fandt de Udtryk, der var brugt, for vidtgaaende og ubetingede. Men nogen egentlig Indsigelse blev ikke nedlagt. I et Interview med »Berlingske Tidende« (27. Maj 1945) udtalte *Christmas Møller*, at han »personligt og menneskeligt« i høj Grad bebrejder Scavenius hans Handlemaade: »Det var intet mindre end en Overrumpling eller et Bedrageri mod de Mennesker, han skulde være Minister-Kollega med. Han vidste udmærket godt, at der ikke var een i Ministeriet, som mente det formaalstjenligt at udsende en saadan Erklæring«. Men der var ikke saa meget at snakke om, »Stregen var begaaet, kun eet af to var muligt, enten maatte man gaa af og derved sprænge den Regering i Luften, som netop havde præsenteret sig for Kongen og faaet hans Udnævnelse, eller gaa med. Vente og se Tiden an. Kommer Tid, kommer Raad! Spørgsmaalet var, om vor Tid ikke nok skulde komme. Der var saamænd ikke saa forfærdelig megen Diskussion om den scavenianske Erklæring. Vi var allesammen imod den og ansaa den for at være meget urigtig. Men tjente det noget Formaal at sprænge det saa vanskeligt dannede Ministerium i Luften? Hvilken Situation bragte vi Landet i?«

Imidlertid, med *Scavenius's Tiltræden og Erklæringen af 8. Juli 1940 tog dansk Udenrigspolitik i Forholdet til Tyskland en helt ny Kurs*, og da den paaoktrojerede det danske Folk Følelser og Anskuelser, det ikke nærede, kan man ogsaa i denne Erklæring se *Spiren til hele det Misforhold, der siden opstod mellem Folket og dets Ledelse*. Scavenius hvilede nemlig ikke paa sine Laurbær, men satte sig straks — efter hvad man mener, paa Tilskyndelse af Renthe-Fink — i Bevægelse for paa lige-

frem demonstrativ Maade at tilkendegive over for Tyskland, at man her i Landet nu var rede til et snævrere Samarbejde. Han »fandt det naturligt«, at den tyske Regering ad sædvanlig officiel Vej blev gjort bekendt med Erklæringen, og en Instruktion i den Retning tilgik Kammerherre Zahle. Men for yderligere at give Notificeringen Vægt besluttede Scavenius at sende Minister *Mohr* til Berlin, hvor han skulde ledsage Zahle ved Overrækkelsen af Noten til den tyske Regering. Dette var, hedder det, ikke ment anderledes end som »en Kurtoisi« over for den tyske Regering, og desuden var der det praktiske Formaal forbundet med denne Sendelse, at Scavenius »omgaaende kunde faa et mundtligt Referat af Udtalelser af Betydning, der ved Erklæringens Overlevering muligvis kunde falde fra tysk Side«.

Det er dog indlysende, at naar man fra dansk Side valgte saa solemne Former for Notens Aflevering, vilde den tyske Regering være i sin gode Ret, hvis den lagde andet og mere end et Høflighedsbevis ind i Mohrs Sendelse. Det gjorde den da ogsaa, og dermed drev den danske Regering automatisk ind i de *Forhandlinger om en Told- og Møntunion*, om hvilke der den Gang efter tysk Ordre ikke kom et Ord frem i Pressen, men som, mens de stod paa, bragte Rigsdags- og Erhvervsverdenen saavel som den »underjordiske« offentlige Mening til at syde af Ophidselse.

Ribbentrop var ikke selv i Berlin, da Zahle og Mohr den 17. Juli indfandt sig i det tyske Udenrigsministerium. Noten blev derfor afleveret til *v. Weiszäcker*, der intet særligt bemærkede til den. Han lod den imidlertid straks gaa videre i Afskrift til Ambassadør *Ritter*, som »svævede over Vandene paa det handelspolitiske Omraade«, og hvem Mohr efter Aftale med Scavenius ogsaa skulde aflægge et Besøg. Dette fandt Sted den følgende Formiddag. Ritter spurgte, om Erklæringen var at forstaa saaledes, at Danmark var rede til at drøfte det fremtidige økonomiske Samarbejde med Tyskland allerede forinden Fredsslutningen og ikke først efter denne. Mohr troede at kunne besvare dette Spørgsmaal bekræftende, og herefter tog Begivenhederne Fart. Den tyske Regering øjnede aabenbart en Mulighed for straks at faa tilvejebragt en Aftale, der kunde gælde som Mønster for den samlede Ordning inden for det tyske »Storrøm«. Den 30. Juli kom Ritter selv til København. Han forelagde da Scavenius *et Forslag om, at Danmark indtraadte i en »Wirtschaftsunion« med Tyskland*, nærmere forstaaet en Told- og Møntunion efter belgisk-luxembourgsk Forbillede. Vor politiske Selvstændighed skulde selvfølgelig respekteres, og der vilde blive taget alt muligt Hensyn til de danske Erhvervsinteresser. Vi kunde stole paa, at Tyskland vilde vise sig »grosszügig«. Fremgangsmaaden maatte da være den, at der straks istandbragtes en Rammeoverenskomst, hvorefter man i de følgende to—tre Maaneder kunde forhandle om Overgangs- og Detailbestemmelserne. Den danske Regering vilde ikke være endeligt bunden, før Overenskomsten om disse sidste var underskrevet. Sagde Danmark nej, maatte Tyskland tage Stilling til, om det ad Magtens Vej vilde hidføre en Ordning eller lade Danmark ligge og passe sig selv. Efter hans Mening var der ingen Mulighed for, at et Land med 4 Mill. Indbyggere, overladt til sin egen Skæbne, vilde kunne klare sig i den fremtidige økonomiske Orden.

Scavenius var straks indstillet paa Forhandling. Han forebragte Ritters Forslag i et Ministermøde om Eftermiddagen den 30. Juli, idet han betonedes, at der ikke fra

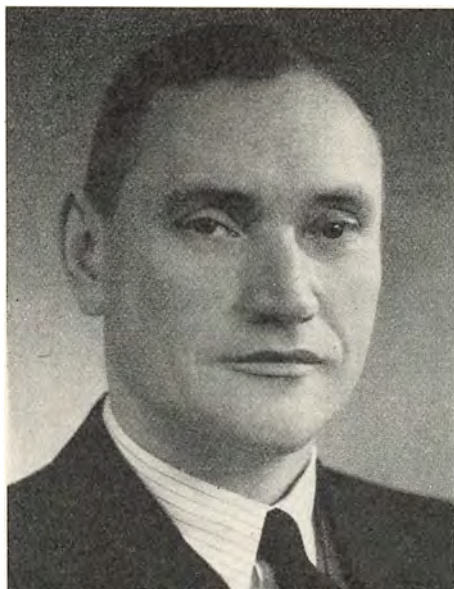
tysk Side var Tale om noget Krav, men kun om et, ganske vist stærkt, Ønske. I et Interview med »Information« (21. September 1945) har Scavenius oplyst, at Forslaget først blev drøftet i et Ministermøde, »hvor alle var enige om at stille visse Modforslag og Betingelser«. Ingen gjorde Indvendinger mod, at Forhandlinger blev optaget. »De aad af Haanden,« sagde Scavenius til Embedsmændene i Udenrigsministeriet, da han kom tilbage fra Mødet. Den følgende Dag, 31. Juli, fortsattes Overvejelserne. Om Formiddagen drøftedes Sagen i Samarbejdsudvalget, hos Kongen og i et Ministermøde Kl. 12. Det er uklart, hvorvidt Scavenius tilstrækkelig udtømmende har informeret de forskellige Instanser om, hvor vidtgaende de tyske Planer var. Dr. Krag siger, at han til disse Forhandlinger mødte med et i Udenrigsministeriet udarbejdet Memorandum, hvilket han »oplæste i meget hurtigt Tempo, som han jo kan«, og i dette Memorandum stod der intet om et Statsborgerfællesskab. Maaske har Scavenius heller ikke selv paa dette Tidspunkt været underrettet om Tyskernes Hensigter i den Retning. Det sikre er, at til dette særlige Punkt fik de danske Politikere denne Dag ikke Lejlighed til at tage Stilling, hvilket naturligvis lettede Bestræbelserne for i det hele taget at faa en Forhandling i Gang.

Forinden Regeringens endelige Svar afgaves, havde nogle af Ministrene, nemlig Stauning, Scavenius, Buhl og Gunnar Larsen samt Nationalbankdirektør Bramsnæs, Lejlighed til ved en Frokost, som Udenrigsministeriet gav for Ritter, at drøfte Sagen med ham. Christmas Møller og Bording skulde ogsaa have været med, men de var ikke i Byen. Efter denne Drøftelse udarbejdede Udenrigsministeriet *et Memorandum*, hvori den danske Regerings Stilling angaves. Det hed heri indledende:

Den danske Regering erklærer sig i Princippet rede til straks at optage Forhandlinger med den tyske Regering angaaende Afsluttelsen af en Overenskomst med Hensyn til Erhvervsfællesskab under Bibeholdelse af fuldkommen politisk Selvstændighed for Danmark. Den danske Regering gaar med Hensyn til Montspørgsmaalet ud fra, at den danske Krone bliver det eneste Betalingsmiddel i Omløb i Danmark, og at der bliver aftalt et fast Forhold mellem Mark og Krone i Overensstemmelse med Prisniveauet i de to Lande.

Memorandumet nævner derefter visse Forbehold, som maa iagttages. Der skal drages Omsorg for, at det danske Erhvervsliv, derunder det mindre Landbrug, ikke kommer til at leve under ringere Livsbetingelser end før, at Industrien kan opretholde sin Beskæftigelse, at Danmark faar Ret til at anvende visse Dele af sine Indtægter ved Eksport til Tyskland til Indkøb i Tredieland af Varer som Tobak, Kaffe m. m., at der træffes Aftale om Overgangsbestemmelser, saa Danmarks Kapital- og Beskæftigelsesforhold ikke kommer ud for pludselige Ændringer, o. s. fr.

Ritter tiltraadte paa sin Regerings Vegne dette Memorandum, der den følgende Dag, 1. August, blev forelagt i et Ministermøde og godkendt. Aftalen med Ritter var, at en dansk Delegation snarest muligt skulde rejse til Berlin for her at modtage det tyske Forslag til en Rammeoverenskomst. Meningen var oprindelig, at Minister Mohr skulde have været Leder af denne Delegation. Men Scavenius fik sat igennem, at det blev *Gunnar Larsen*. Dens øvrige Medlemmer var *Bramsnæs*, Generaldirektør *Korst*, Direktør *Sthyr*, Afdelingschef *Wassard* og Kontorchef *Sveinbjørnsson*. Denne sidste tiltraadte paa Christmas Møllers Forlangende Delegationen, nærmest i Egenskab af Handelsministeriets Observatør.

Harald Petersen (f. 1895) havde gennem Aarene beklædt forskellige Embeder (By- og Herredsfuldmægtig, Sekretær i Justitsministeriet, Politimester, Underretsdommer, Dommer ved Østre Landsret o. s. v.), da han i 1932 udnævntes til Statsadvokat for København og i 1940 blev Justitsminister i Samlingsministeriet Stauning. Som saadan fungerede han, indtil han i Juni 1941 afskedigedes paa tysk Foranledning. Han overtog derefter Embedet som Civildommer i Københavns Amts nordre Birk.

Gunnar Larsen (f. 1902) var i Offentligheden kun kendt som Leder af det store A/S F. L. Smidth & Co., da han ved Samlingsregeringens Rekonstruktion den 8. Juli 1940 overtog Ministeriet for offentlige Arbejder. Denne Post beklædte han ligeledes i Ministeriet Buhl (1942) og Ministeriet Scavenius (1942-43). Gunnar Larsens rendyrkede Opportunisme og slappe nationale Holdning medførte efter Befrielsen hans Arrestation med paafølgende Anklage og Dom.

Allerede den 4. August tiltraadte Delegationen Rejsen til Berlin, og straks ved Ankomsten fik den overleveret *det tyske Forslag*. Ikke uden Grund vakte dette Forslag fuldkommen Bestyrtelse blandt Delegationens Medlemmer, idet det *betød en total økonomisk Indlemmelse af Danmark i Tyskland*. Dets vigtigste Bestemmelser var følgende:

Fysiske og juridiske Personer, der er hjemmehørende i den ene af de kontraherende Stater, skal med Hensyn til Nedsættelse og Udøvelse af økonomisk Virksomhed i den anden kontraherende Parts Omraade ikke være underkastet andre Indskrænkninger end saadanne, der gælder for dette Lands egne Statsborgere.

De to Landes Toldnomenklatur, Toldtarif, Toldbehandling og Toldgodtgørelse skal bringes i Overensstemmelse med hinanden, og de i Tyskland gældende Toldbestemmelser skal lægges til Grund.

Danmark tilpasser sin Lovgivning om Forbrugsafgifter, Monopoler og Omsætningskatter til de i Tyskland gældende Bestemmelser.

Mark og Krone skal være eneste lovlige Betalingsmiddel, henholdsvis i Tyskland og Danmark. Der aftales en fast Omregningskurs.

Tvivilsspørgsmaal vedrørende Traktatens Gennemførelse henvises til et Appeludvalg, bestaaende af en tysk Formand og et tysk og et dansk Medlem.

Økonomiske Forhandlinger med Tredieland føres af Rigsregeringen paa de to Staters Vegne.

Ved Forberedelserne af saadanne Forhandlinger, om fornødent ved selve disse, tilkaldes en befuldmægtiget for den danske Regering.

Danmarks bestaaende Handelsaftaler og økonomiske Aftaler skal snarest muligt opsiges.

Det stod straks Delegationen klart, at *et Udkast med den Art Bestemmelser ikke kunde bruges*. I et Brev til Scavenius paapegede Gunnar Larsen dette. Delegationen vilde, føjede han til, gøre Ritter forstaaelig, at ingen dansk Regering kunde acceptere Udkastet som Forhandlingsgrundlag. Den følgende Dag, 5. August, opsøgte da Wassard og Sthyr Ambassadør Ritter i Auswärtiges Amt. De foreholdt ham, at Udkastet maatte undergaa en Række betydelige Ændringer. Ved Afgivelsen af Erklæringen i København var den danske Regering maaske gaaet videre, end det egentlig havde været Hensigten, og da Tyskerne nu havde forelagt et endnu videregaaende Forslag, maatte Divergenserne være store. Ritter bemærkede hertil, at det stod ham klart, at der maatte indføres Ændringer, men *det var den danske Regering selv, der ved Erklæringen af 8. Juli havde aabnet Forhandlingerne*. Dette fandt man fra tysk Side klogt. Men Samarbejdet kunde ikke indskrænkes til Kontingentforhøjelser el. lign. Udgangspunktet maatte nødvendigvis være en økonomisk Sammenlutning af de europæiske Lande under Tysklands Førerskab, og Danmark maatte nu vælge.

Det er troligt, at Scavenius — efter at Udkastet den 5. August var kommet ham i Hænde — har kunnet sætte sig ind i de Følelser, der greb Troldmandens Lærling, da han havde manet Kræfter frem, han ikke kunde beherske. Lige saa ubehageligt overrasket som Delegationen synes han dog ikke at have været. I et Brev af 5. August til Gunnar Larsen gør han vel Udkastet til Genstand for Kritik paa adskillige Punkter; men *det er ham om at gøre, at Forhandlingerne fortsættes*. Der maa, skriver han, tilvejebringes Kauteler for, at den rent formelle Ligelighed i Forholdet mellem det store Land og det lille ogsaa bliver en Realitet. Forhandlingerne med Tredieland maa foregaa saaledes, at »den danske Regering stadig, men i Forstaaelse med den tyske, fører de nødvendige Forhandlinger«, saaledes som »det allerede har fundet Sted nu gennem længere Tid«. Endvidere maatte man med Vægt kunne gøre gældende, mener han, at de danske Interesser i Udlandet vilde lide betydelig Skade, om Udkastets Bestemmelser blev gennemført.

Da det tyske Forslag blev kendt i Regeringen og paa Rigsdagen, kunde den Fortrolighed, Ritter havde insisteret paa, ikke længere opretholdes. Det sivede ud, hvad der var paa Færde, og *i alle Kredse rejste man sig til stejl Modstand*. De politiske Ministre og Partiernes Repræsentanter i Samarbejdsudvalget stod ganske enige i Beslutningen om at afvise Planerne. Christmas Møller erklærede kategorisk, at dersom vi gik frivilligt ind paa dem, vilde han træde ud af Regeringen. Og skønt Landbruget vel var det Erhverv, der vilde have størst Fordel af Ordningen, gik ogsaa dets Organer og Partiet Venstre imod den. *Knud Kristensen* begrundede Partiets Standpunkt med, at vor Selvstændighed vilde være prisgivet, hvis et saadant Fællesskab med Tyskland blev praktiseret. Saa ofte som et økonomisk og erhvervmæssigt Spørgsmaal skulde ordnes, vilde de tyske Interesser blive de afgørende, og der vilde ikke være levnet os nogen virkelig Indflydelse. Ganske overensstemmende hermed erklærede Dr. *Krag*: »Den Mand eller den Stat, der giver Afkald paa sin økonomiske

Oluf Krag (1870 — 1942) var Landstingsmand 1914 — 24 og Folketingsmand fra 1924 til sin Død, valgt af Venstre. Han sad som Indenrigsminister i Ministeriet Neergaard 1921 — 24 og i Ministeriet Madsen-Mygdal 1926 — 29. Fra April — Juli 1940 var han Minister uden Portefeuille i Ministeriet Stauning. Af det udenrigspolitiske Nævn var han blevet Medlem i 1935.

Knud Kristensen (f. 1880) sad 1920 — 29 og atter fra 1932 i Folketinget som Venstres Repræsentant. Ved Samlingsregeringens Dannelse i 1940 blev han Indenrigsminister. I 1941 valgtes han til Formand for Venstres Landsorganisation. Da Tyskerne fik gennemtvunget Ministeriet Scavenius (November 1942), gik han ud af Regeringen. Efter Befrielsen 1945 atter Indenrigsminister.

Selvstændighed, er færdig«. *Inden for Regeringen støttedes Planerne kun af Scavenius, Gunnar Larsen og Harald Petersen.*

Det viste sig nu ogsaa, at *Kongen oprindelig var blevet helt utilstrækkeligt informeret om*, hvad Forhandlingerne i Virkeligheden gik ud paa, og at Kabinetssekretariatet under Ambassadør Ritters Ophold i København ikke havde faaet fyldestgørende Besked. Først Mandag den 12. August fik Kongen — paa Initiativ af den islandske Kabinetssekretær *J. H. Sveinbjørnsson*, der paa et tidligere Tidspunkt havde henledt Kongens Opmærksomhed paa Sagen og nu havde faaet Underretning om Situationens Farlighed — fuldt Kendskab til, hvad man havde i Sinde at gøre. Kongen greb straks ind. Han tilkaldte samme Dag Stauning og Scavenius, og det viste sig da, at Stauning, i Modsætning til Scavenius, nærede Betæneligheder ved at gaa videre ind paa de tyske Forslag. Da Delegationen om Torsdagen atter skulde til Berlin, var der ingen Tid at spille. Kongen berammede derfor Statsraad til Onsdag den 14. August Kl. 11, og her blev det danske Standpunkt i Realiteten lagt fast. Det besluttedes, at *man skulde se at trække sig ud af Forhandlingerne* paa en saadan Maade, at Tyskerne ikke blev stødt derover.

Den 13. August var ledende Erhvervsmand af Scavenius personlig blevet gjort bekendt med Traktatudkastet. Det var ikke deres principielle Syn paa Sagen, Ministeren ønskede at erfare. Han udbad sig blot deres Bemærkninger til Formuleringen af de enkelte Punkter. Fra alle Sider blev der straks taget Afstand

fra Planerne, og den 16. August mødtes Repræsentanter for Industriraadet, Dampskibsrederiforeningen og Grosserersocietetets Komité for at raadslaa om, hvorledes man bedst skulde kunne afværge det Angreb paa de danske Erhvervs Selvstændighed, som her var indledet. De tre Herrer var »lige forbavsede og forargede over de fremsatte Planer, som man var enige om at maatte afvise med Foragt og modarbejde af alle Kræfter«, da de vilde binde Danmark i et Afhængighedsforhold til Tyskland langt ud over Besættelsestiden. Hvis nogen skulde kunne hjælpe, maatte det være *Kongen*, og de besluttede straks at gaa til ham for at bevæge ham til at gøre sin Indflydelse gældende. De blev modtaget endnu samme Dag Kl. 13,30. Deputationens Ordfører bad Kongen hjælpe Erhvervene og Landet »til at undgaa den Forsmædelse, der her truer os, og som, hvis Sagen gennemføres, vil være til største Skade for vort Land — ikke alene indadtil, men ogsaa over for Udlandet, som vil foragte os for frivilligt at have givet os ind under den stærkere Magts Kontrol ud over den Tid, Besættelsen varer«. *Kongen erklærede, at han paa det bestemteste havde modsat sig Planerne, og at ogsaa Statsministeren var imod dem.* Kongen vilde ikke vige tilbage for at henvende sig til Hitler personlig for om muligt at faa ham til at lade Sagen falde eller udsætte den.

Den Atmosfære, der slog den danske Delegation i Møde, da den anden Gang, den 15. August, kom til Berlin, var vidt forskellig fra, hvad Tilfældet havde været første Gang. Ritter var tydeligt irriteret over, at vi ikke straks slog til, og navnlig var han misfornøjet med, at Sagen var kommet ud. Efter at det var sket, maatte, sagde han, det tyske Standpunkt være dette, at vi, hvis vi undertegnede Rammeoverenskomsten, ikke derefter skulde kunne trække os tilbage fra Forhandlingerne. Tyskland kunde ikke udsætte sig for, at Rigsdagen til sin Tid nægtede at ratificere Traktaten, saa man kom i den Situation, at de første Forhandlinger med et andet Land vedrørende dettes Tilslutning til det tyske »Grossraum« ebbede ud i Sandet eller resulterede i et Afslag. Man enedes om, at det danske Svar skulde være afgivet senest den 23. August, og ved sin Hjemkomst afgav Delegationen en Fællesudtalelse, hvori den erklærede det for »absolut nødvendigt, at der søges tilvejebragt en Ordning af det fremtidige økonomiske Forhold mellem Danmark og Tyskland«, da det ellers næppe vilde være muligt at faa Kronen skrevet op over for Mark. Blev Forhandlingerne afbrudt, tilraadede man, at der ved Tilkaldelse af Repræsentanter fra Erhvervene og andre Eksperter blev skabt Klarhed over de Konsekvenser, det vilde have at gennemføre et dansk Modforslag.

I Dagene indtil den 23. August klaredes Stillingen herhjemme. Scavenius var indstillet paa at føre Forhandlingerne videre, og et dansk Modforslag var under Udarbejdelse i Udenrigsministeriet. Men Modstanden var baade paa Rigsdagen og inden for Erhvervene saa kraftig, at *Regeringen vilde være blevet styrtet, hvis den havde indladt sig paa yderligere Forhandlinger.* For dette Pres bøjede sig da Scavenius og hans Meningsfæller. Man besluttede at afvise de tyske Ønsker, og med den Besked blev Gunnar Larsen tredie Gang sendt til Berlin. Han skulde overbringe den paa en saadan Maade, »at det giver mindst mulig Aarsag til Misstemning«. Ritter synes da ogsaa at have taget Afslaget med nogenlunde Sindsro. Han konstaterede, at Forhandlingerne var afbrudt, men erklærede, at det skulde staa den danske Re-

gering frit for at fremkomme med nye Forslag, hvis den ønskede det, og hvis man til Brug for fortsatte Undersøgelser ønskede Oplysninger i Berlin, var man fra tysk Side rede til at give saadanne.

Grunden til, at Tyskerne ikke insisterede videre, var, troede man at kunne slutte herhjemme, den, at *Planerne ogsaa i tyske Finans- og Erhvervskredse havde vakt Betænkeligheder*. Det tyske Udenrigsministerium havde gerne villet notere denne første Sejr for Storrumpolitikken, men Erhvervene, særlig det tyske Landbrug, veg tilbage.

IV

Sommeren 1940 var den mørkeste Tid under Besættelsen. Slag i Slag faldt den tyske Krigsmaskines Triumfer: Englændernes Tilbagetog fra Norge, Hollands og Belgiens Kapitulation, Frankrigs Fald, det tyske Luftvaabens voldsomme Angreb paa London som Forberedelse til Farten »gegen Engelland«. Alt syntes at tyde paa en hurtig tysk Sejr, og Tyskerne havde da ogsaa allerede efter Frankrigs Fald etableret sig som Herrefolket i Europa, ivrigt sysselsatte med at indrette sig i deres nye Storrum, i hvilket de summarisk inddrog baade besatte og ubesatte Lande, særlig ogsaa de nordiske Stater. Wilhelmstrasses »*Officiosus*«, Dr. *Karl Megerle*, erklærede, at den gamle Verden var brudt sammen og en ny i Begreb med at opstaa, hvori de smaa Lande, om de vilde leve, maatte indordne sig i et loyal! og forstaaende Samarbejde med Tyskland og den nye Europaorden. Formanende og indsmigrende, lokkende og truende slog man paa disse Strengte. Herhjemme mødte Pressen de tyske Tilkendegivelser og Indbydelser til at tage Plads i Storrummet med en forsigtig, men utvetydig Afvisning. *Scavenius derimod traadte ind for det videst mulige Samarbejde*. Den 3. August udsendte »*Berliner Börsenzeitung*« under Titlen »*Naboen Danmark*« et Særnummer med Bidrag fra en Række fremtrædende Danske og Tyske, bl. a. Scavenius, der sluttede sit Indlæg saaledes:

»Som Baggrund for sit Arbejde har den nye danske Regering hele det danske Folks Vilje til at gaa ind i et frugtbart og positivt Medarbejderskab inden for det kontinentalt-europæiske Storrum. Et saadant beredvilligt Medarbejderskab vil være, og derom findes der ikke to Meninger i dette Land, anvist Danmark ved de senere Aars verdenspolitiske og verdensomvæltende Begivenheder. Det er Forudsætningen for det danske Folks egne Fremtidsmuligheder, men tillige er de europæiske Folks Beredvillighed til at gaa ind i dette Samarbejde Forudsætningen for det nye og lykkeligere Europa, som er alle europæiske Folks Drøm«.

Næsten en Hofmands selvudslettende Kompliment til Herskeren!

Det sporedes i det hele hurtigt, at der var kommet en ny Mand til Roret. Man indlod sig i *Polemik med den engelske Radio* og forsikrede (12. Juli), at »den danske Regering, som i Danmarks Interesse ønsker et forstaaelsesfuldt Samarbejde med den tyske Regerings Repræsentanter, har Ledelsen af alle Forhold her i Landet og saaledes har bevaret sin Handlefrihed«, og over for Paastande fra England om, at Tyskerne udplyndrede Landet, erklærede man (29. Juli), at de tyske Besættelsestropper principielt dækker deres Forsyninger ved Tilførsler fra Tyskland. Den 16. Juli meddeltes det, at den danske Regering efter Krav fra tysk Side havde *tilbagekaldt sine diplomatiske Repræsentanter i Belgien, Holland og Norge*, ligesom

man den 18. Juli kundgjorde, at da »Folkeforbundet ikke længere kan anses for at have nogen reel Eksistens«, havde man *hjemkaldt Repræsentationen i Genève* og besluttet ikke længere at yde Folkeforbundet økonomisk Støtte. Værre var de Indgreb i Lovgivning og Administration, som Tyskerne trods givne Løfter ideligt foretog. Et *midlertidigt Tillæg til Borgerlig Straffelov* (stadfæstet 22. Juli) fastsatte Fængsels-, Hæfte- eller Bødestrafte for »Meddelelser, der er egnede til at skade Landets Interesser i Forhold til Udlandet«, d. v. s. Tyskland, thi »Fædrelandet« kunde uantastet fortsætte sine Angreb paa England. Umiddelbart efter Regeringens Dannelse begyndte *Gunnar Larsen* at ventilere Spørgsmaalet om *Rødby—Femern-Ruten*, hvilken ogsaa kom i Stand paa tysk Krav. Forslaget forelagdes den 22. November og behandledes saa ekspedit, at Loven kunde stadfæstes den 3. Januar 1941. Handelsminister *Christmas Møller* forelagde den 17. Juli et Forslag om Bybefolkningens Forsyning med Spandemælk. Forslaget blev vedtaget i Folketinget, men da det et Par Dage senere var sat paa Landstingets Dagsorden, blev Behandlingen pludselig udsat. *Renthe-Fink* havde grebet ind — utilfreds med, at Sagen ikke var drøftet med ham. Det lykkedes dog at overbevise ham om, at den maatte ordnes som foreslaaet.

Men selv midt i denne mørke Tid, da Presset paa Sindene var haardest, og Danmarks Skæbne som tysk Lydland syntes beseglet, rejste sig Viljen til Modstand. Den ytrede sig baade passivt og aktivt. Da »*Den dansk-tyske Forening*« den 6. August stiftedes, havde man forud søgt at faa den videst mulige Repræsentation for dansk Elite med. Det lykkedes ikke. De fejlslagne Bestræbelser viste sig navnlig deri, at man til Formand maatte udse Generaldirektør *P. Knutzen*, en fremragende Embedsmand og Administrator, der imidlertid hverken politisk eller kulturelt repræsenterede noget som helst her i Landet. I Bestyrelsen og Repræsentantskabet var tvangsindlagt en Del Embedsmænd, og det bestod derudover væsentligst af Folk, hvis tyske Sympatier forud var kendte. Foreningen fik aldrig nogen virkelig Indflydelse. Den førte en temmelig ubemærket Tilværelse, og den afgik — efter den 29. August 1943 — lige saa ubemærket ved Døden.

Interesse har i denne Forbindelse et mislykket Forsøg, Regeringen gjorde i Henseende til at *fremkalde selskabeligt Samkvem mellem danske Embedsmænd Landet over, i første Række Amtmændene, og tyske Officerer og civile Embedsmænd*. Den 29. August 1940 udsendte Indenrigsministeriet til Amtmændene et Cirkulære, hvorved danske Embedsmænd tilskyndedes til at lade Tyskerne forstaa, at »man fra dansk Side gerne vil have nogen Forbindelse med dem udover de rent tjenstlige forretningsmæssige Forhandlinger«. Tyske Visitter burde besvares med Genvisitter, og der burde »i et vist Omfang tilstræbes selskabelig Omgang mellem danske og tyske Embedsmænd«. Tyske Indbydelser burde modtages, »medmindre der maatte foreligge gyldig Forfaldsgrund, som i givet Fald bør meddeles de Indbydende«. Foranstaltninger af sekundær Karakter eller Sammenkomster, »hvis Formaal er at fejre tyske Mindedage, tyske militære Sejre m. v.«, behøvede man dog ikke at overvære. Derimod fandt man det rimeligt, at »Amtmændene i beskedent Omfang er Værter i Samvær med tyske Officerer og civile Embedsmænd«, og »forsaavidt saadanne Arrangementer overskrider de til Raadighed værende Beløb, vil man med Velvilje bedømme

Vi morede os alle kosteligt, da Trafikminister Gunnar Larsen den 14. September 1940 sammen med Generaldirektør P. Knutzen, Overingeniør Kayser og en Arbejdsmand skulde tage de første Spadestik til den planlagte Autostrada fra Storstrømsbroen til Rødby Havn — et Projekt, som indgik i de tyske Rødby—Fehmern-Planer, og som Trafikministeren ivrigt havde støttet. *Og saa knækkede hans Spade!* Et vidunderligt Omen! Hele Landet lo — endogsaa (som det ses paa Billedet) Formanden for Den dansk-tyske Forening, Generaldirektør Knutzen!

Ønsker om midlertidig Forhøjelse af Repræsentationstillægene«. Denne Ministeriets Henstilling fik en højst kølig Modtagelse hos Amtmændene. Overpræsidenten i København og Amtmændene søgte den 17. September en Forhandling med Ministeriet, og derefter udsendtes den 30. et nyt Cirkulære, der nærmest havde Karakteren af *et Tilbagetog fra Ministeriets Side*. Ministeriet ansaa vel de først »givne Retningslinier for at være de rette«, men det ønskede nu at paapege,

»at det, saafremt de enkelte Embedsmænd under Hensyn til de stedlige Forhold formener, at de ved alene at opretholde et tjenstligt Samkvem med de paagældende tyske Embedsmænd vil kunne opnaa den af Regeringen tilsigtede nødvendige Forstaaelse og Imødekommenhed hos disse, vil være overladt til vedkommende danske Embedsmands frie Skøn at indskrænke sig hertil.«

Samtidig brød Landet over den karakteristiske *Alsangs-Bevægelse* frem. I disse Sangstævner fandt Befolkningen Udløsning for sine Stemninger. Et andet Udslag af Tidens Trang til nationalt Fællesskab var Dannelsen af *Dansk Ungdomsamvirke*, der under Professor *Hal Kochs* Ledelse samlede alle politiske og folkelige Ungdomsforeninger med Undtagelse af K.F.U.M. og K. til Samarbejde paa nationalt og kulturelt Grundlag. En enestaaende magtfuld national Tilkendegivelse fandt Sted paa *Kongens 70 Aars Dag* den 26. September. Dagen formede sig som en national Festdag, der udviskede alle Standsforskelle og forenede høj og lav i en endrægtig Hyldest til Kongen som Nationens samlende Skikkelse.

En Følelse af national Enhed brød i disse Maaneder uvilkaarligt frem gennem den Skjal af verdensborgerlig »Modernisme« og Udadvendthed, der saa længe havde skjult den. I alle Kredse af vort Folk rørte sig Trangen til at fordybe sig i vort eget og klare sig vore egne folkelige Forudsætninger. Betegnende er det, at det i denne Folkets Trængselstid var Grundtvig, man søgte tilbage til. Universitetets Historie afspejler to diametralt modsatte Vendepunkter i vort Folks Levnedsløb: det første, da Georg Brandes i 1870, livligt tiljuble, førte de »nye europæiske Strømninger« ind over Landet — det andet, da Hal Koch i Efteraaret 1940 under en lignende overvældende Tilslutning indledede sine Forelæsninger over Grundtvig og pegede paa den gamle Seers Visioner om dansk Egenart og dansk Skæbne. Disse Forelæsninger bidrog deres til en folkelig Opvaagnen.

Ogsaa paa det rent politiske Omraade gav Tiden Stødet til en Selvransagelse. *Misstemningerne rettede sig i første Øjeblik mod Regering og Rigsdag*, og i visse Kredse tog de, i hvert Fald til at begynde med, Sigte ikke blot paa Personerne, men ogsaa paa selve Styreformen. Efter Indbydelse af Præsident *Holger Andersen*, Ingeniør *K. Højgaard*, Direktør *Percy Ipsen*, Direktør *Johs. Kyed* og Ingeniør *Per Kampmann*, afholdtes den 20. August det meget omtalte *Møde i Ingeniørhuset*, fra hvilket det var Tanken at rette en Henvendelse til Offentligheden, hvori man slog til Lyd for en Sanering af det offentlige Styre. Den Resolution, der oprindelig var tænkt vedtaget, brød afgjort Staven over Parlamentarismen, om hvilken det hed, at den maatte erstattes med »et nyt forfatningspolitisk System med Statsautoriteten som ledende Princip«. Den blev imidlertid inden for selve Indbydernes Kreds stærkt omarbejdet, saa den kun kom til at indeholde Almindeligheder om, at Verdensbevidenhederne ogsaa for vort Fædrelands Vedkommende vilde medføre stærkt ændrede Forhold: »Under disse nye Forhold bør det i Overensstemmelse med nordiske Traditioner og Tankesæt være os magtpaaliggende at hævde Personlighedens Ret til fri Selvudfoldelse inden for de Rammer, Hensynet til Landets Tarv og Samfundets Vel kræver«. Det havde ligeledes været Tanken at kræve en Regering af »frit stillede og af partipolitiske Hensyn uafhængige Mænd«, men ogsaa denne Passus udgik af Resolutionen.

Det var en meget broget Forsamling, der hin Dag stævnedes til Ingeniørhuset. I Henseende til politiske Sympatier strakte Kredsen sig fra det yderste Højre til Socialdemokratiet, og ogsaa hvad Forholdet til Besættelsesmagten angaar, var Forsamlingen rigt facetteret. Det er nok at nævne, at Professor Chievitz og Dr. jur. Popp-Madsen var blandt de indbudte. Skønt Resolutionen, som nævnt, var blevet pacificeret indtil det helt tandløse, lagde Indlederen, Ingeniør *Højgaard*, sit Foredrag an i Tilslutning til det oprindelige Resolutionsudkast, idet han drog skarpt til Felts mod Parlamentarismen. Dette skabte Usikkerhed med Hensyn til, hvad Formaålet med Aktionen egentlig var, og selve Forsamlingens uensartede Karakter umuliggjorde da ogsaa, at der kunde komme noget ud af Mødet. Det endte for saa vidt resultatløst.

Indbyderne fortsatte imidlertid deres Forhandlinger, og nye Mænd — Dr. phil. *Vilh. la Cour*, fhv. Minister *Niels Høst*, Skibreder *A. P. Møller* og Ingeniørerne *Jørgen Saxild* og *Johs. Hansen* — inddroges i Kredsen. Forhandlingerne tog nu et

Knud Højgaard (f. 1878) var en fremtrædende Personlighed inden for de danske Ingeniørers Rækker og havde ved flere Lejligheder givet Udtryk for sin stærke Forsvarsinteresse og sit Ønske om at se en politisk Samling skabt, saa vi med større Styrke og Tillid kunde gaa kommende Stormtider i Møde. Politikerne havde dog afvist hans Tanker, og han mødte derfor deres Ledelse, da Besættelsen havde fundet Sted, med stor Skepsis.

Niels Høst (f. 1869) fik 1889 som Sekondløjtnant Kongens Æressabel og avancerede til Premierløjtnant og Værftsingeniør i Marinen. Fra 1905—21 var han Direktør for Det forenede Dampskibsselskab og blev 1921 udsendt til Japan som overordentlig Gesandt og befuldmægtiget Minister. Derfra forflyttedes han til Prag 1923. Minister Høst varetog Danmarks Interesser i Belgrad fra 1924—30, herunder tillige i Warszawa 1928. Han traadte ud af Diplomatiets 1934.

helt nyt Sigte. Faren for, at Tyskerne trods Løfterne af 9. April skulde gribe ind og diktere os vor Styreform, syntes i Efteraaret 1940 overhængende. *De danske Nazister udfoldede i disse Maaneder en særlig paagaende Virksomhed.* Under anmassende Demonstrationer, præget af en fantastisk skrydende Optræden, satte de sig ud over de gældende Ordensregler — »drev Gæk med Politiet«, som Frits Clausen i Folketinget udtrykte sig, — og søgte i det hele at sprede al den Uro og Usikkerhed, som det stod i deres Magt at sprede. Den overordentlig kostbare Agitation, de kunde sætte i Værk, var kun mulig, fordi de fik Pengene til den fra Tyskerne, som jo for deres Vedkommende hentede dem i Nationalbanken. Det ansaas i danske Kredse for hævet over enhver Tvivl, at det tyske Gesandtskab direkte støttede Clausen-Partiets Agitation. Der var flere Tegn herpaa. Den officieuse tyske Presse manede ihærdigt det danske Folk til at »omstille sit aandelige Klima«, d. v. s. indrette sit offentlige Liv efter tysk Mønster, og den Fordømmelse, med hvilken den danske Presse enstemmigt mødte Clausen-Partiet, betegnedes i tyske Blade som Angreb paa Tyskland. Straks efter den 9. April havde den danske Regering til Opretholdelse af Ro og Orden udstedt et *Forbud mod Afholdelse af offentlige Møder.* Dette Forbud generede Nazisterne, og efter Krav fra tysk Side blev det væsentlig lempet. Tyskerne stillede tydeligt nok mod saadanne Tilstande, at der blev Paaskud for dem til at

gribe ind. De Forsøg, Clausen-Partiet gjorde paa at skaffe Tyskerne dette Paaskud — særlig Forum-Mødet den 17. November med *Marchen til Den lille Hornblæser* samt det berygtede *Spadehuggermøde i Haderslev* den 8. December —, forløb imidlertid saa ynkeligt og æreløst for dem, at der ikke kunde være Tvivl om, hvor latterligt lidt de betød i Befolkningen. Efterhaanden stod det ogsaa Tyskerne klart, at »Føreren« selv og hans Mænd menneskeligt og politisk repræsenterede en saa ringe Standard, at der ikke kunde udrettes noget med dem. Dagen før Kongens Fødselsdag, den 25. September, indstiftedes Quisling-Regimentet i Norge. Noget tilsvarende kunde ikke etableres her med Frits Clausen som Topfigur.

Men navnlig i Kredsen omkring L.S. fandtes der andre, set fra et tysk Synspunkt mere præsentable Mænd, og det er en Kendsgerning, at man i denne Kreds syslede med Tanken om et Ministerium *Knud Bach* med Folketingsmand *Hartel*, Hofjægermester *Sehested*, Broholm, og visse samarbejdsvenlige Mænd fra Byerhvervene som Medlemmer. I »Højgaard-Kredsen« var man af den Opfattelse, at man maatte søge at forekomme et saadant muligt Nazi-Kup ved at skabe et Ministerium, der besad Autoritet baade udadtil og indadtil. Man ønskede ikke alle Medlemmer af det Stauning-Scavenius'ske Ministerium fjernede, men enkelte af dem maatte udskiftes og erstattes med Mænd udefra, saaledes som det allerede var sket ved Rekonstruktionen den 8. Juli. Man besluttede at rette *en Henvendelse til Kongen* herom, og i dette Øjemed udarbejdedes et Memorandum, der udførligt skildrede hele Situationen indadtil og udadtil. Herefter fastslog man: »Der bør dannes et Ministerium af politisk uafhængige, frit stillede Mænd. En saadan Regering bør dannes paa fuldt ud forfatningsmæssigt Grundlag, men den bør — stadig uden at overskride de ved Grundloven givne Grænser — gives saa stor Uafhængighed, saa stor Handlekraft som muligt«. Man lagde netop Hovedvægten paa, at der ved Ministeriets Dannelse intet Brud skete paa Forfatningens Principper, idet jo et ikke-forfatningsmæssigt Ministerium let vilde kunne væltes af Tyskerne. Statsministerposten burde, hed det i Memorandumet overdrages til Prins *Axel*. Hans Navn vilde, mente man, udgøre den virksomste Garanti, man havde til Raadighed, og det vilde falde Politikerne lettere at acceptere ham end nogen anden udefra, fordi hans Udnævnelse i sig selv havde Karakteren af det exceptionelle. Memorandumet blev, underskrevet af samtlige Kredsens ovennævnte Medlemmer, i November overgivet Kongen af Minister *Host*. Kongen gav det — *efter Kredsens eget Ønske* — videre til Stauning, der med Kongens Billigelse forelagde det for Samarbejdsudvalget.

I Politikernes Kreds vakte Aktion den yderste Uvilje. Med Adresse bl. a. til Memorandumets Underskrivere udtalte Stauning den 15. November under Finanslovdebatten i Folketinget følgende:

Der har i nogen Tid været udspremt Rygter om Dannelse af en ny Regering, og dertil var der intet at sige, hvis man tænkte paa en Omdannelse efter lovlige Linier. Man synes imidlertid ganske at se bort fra den Tilstand, der baade ved Lov og ved Praxis er fastlagt. Jeg benytter derfor Anledningen til at udtale, at hele Regeringen staar paa parlamentarisk Grund. Rigsdagen kan ikke lukkes ude fra Deltagelse i Dannelsen af Ministerium, og der er ingen i den samlede Regering — heller ikke Landets Konge —, som nærer noget Ønske om at handle uden om Rigsdagen. Der findes i Øjeblikket en lovlig Regering, og skal den ændres, maa det ske paa lovmæssig Maade, følgende dansk parlamentarisk Statsskik.

Skønt Højgaard-Kredsens Henvendelse gik ud fra, at det nye Ministerium maatte have Rigsdagens Tilslutning, behandlede saaledes Politikerne Sagen ud fra den Forudsætning, at dette ikke var Tilfældet. Den 29. November vedtog Samarbejdsudvalget en Erklæring, hvori man takkede Kongen, fordi han havde bifaldet Statsministerens Udtalelse af 15. November. Det tilføjedes derefter, at man vilde anse det »for en stor Ulykke for Land og Folk«, om vor forfatningspolitiske Linie blev brudt. »saaledes som det vilde ske, dersom Hensyn blev taget til den før omtalte Henvendelse«, og man vilde yderligere betragte det som »skæbnsvangert, om de vide og store Kredse, vore Partier repræsenterer, Arbejder, Bonde og Borger, ikke fortsat direkte var repræsenteret i Regeringen«. Disse Udtalelser var underskrevet af samtlige Samarbejdsudvalgets Medlemmer.

V

Afgørende for Tyskernes Holdning i Danmark i Efteraaret 1940 var det utvivlsomt, dels at det militære Sejrsløb i September saa pludselig standsede ved Kanalen, dels at Eksperimentet med de »kommissariske Ministre« i Norge øjeblikkelig rejste det norske Folk til Modstand og beredte Tyskerne saa mange Ydmygelser. Man var derfor i mindre Grad fristet til at gentage Forsøget her. I Stedet for at iværksætte et Kup valgte man lidt efter lidt at pille de Personligheder bort, som man i særlig Grad havde noget imod.

Først maatte *Christmas Møller* undgælde. Han var uden Sammenligning den af Ministrene, der — under stadig Henviisning til Løfterne af 9. April og de 13 Punkter — mest energisk havde modsat sig de tyske Overgreb, og hertil kom, at han paa Møder ude i Landet uforbeholdent og aggressivt skildrede de Vilkaar, hvorunder Regeringen arbejdede. Tjenstvillige Sjæle gav Tyskerne Referater af disse Udtalelser, og allerede i den store Samlingsregerings Tid havde fremtrædende Tyskere spurgt Hauch, om han troede at Christmas Møller stod i engelsk Sold, hvad Hauch naturligvis kunde benægte. Christmas Møllers Virksomhed vakte imidlertid Staunings Bekymring. Man tør gaa ud fra, at Scavenius livligt har næret denne, og *Stauning bestemte sig da omsider for at skille Christmas Møller ud.* Christmas Møller indvilgede uden Indvendinger, og heller ikke fra de andre Ministres Side ytrede der Betæneligheder. Inden for Venstre affandt man sig dermed, fordi man ansaa Christmas Møllers Mødevirksomhed for at være af en saadan Beskaffenhed, at man ikke vilde tage noget Medansvar for den. Der var altsaa i selve Øjeblikket *ikke Tale om noget tysk Krav*; men Stauning forudsaa et saadant og ønskede at foregribe det. Renthe-Fink sagde da ogsaa senere til Scavenius, at det var godt, Christmas Møller var gaaet, thi ellers havde Tyskerne maattet forlange det.

Staunings Henstilling til Christmas Møller fandt Sted den 1. Oktober. Han meddelte samtidig, at det var hans Agt at overdrage Handelsministerens Portefeuille til *Halfdan Hendriksen*. Christmas Møller gik derefter til denne, der straks erklærede sig utilbøjelig til at træde i Christmas Møllers Sted — ogsaa fordi han misbilligede det Standpunkt Regeringen havde taget. Dette havde han Lejlighed til den følgende

Halfdan Hendriksen (f. 1881) valgtes i 1924—32 til konservativ Repræsentant i Folketinget, gik 1932—43 over i Landstinget og blev atter ved Valget 1943 Medlem af Folketinget. I Oktober 1940 afløste han Christmas Møller som Handelsminister, en Stilling, han bevarede under Ministerierne Buhl og Scavenius, til han sammen med Regeringens øvrige Medlemmer indgav sin Afskedsbegæring den 29. August 1943.

John Christmas Møller (se S. 25) udrettede som Formand for Det danske Raad i London et stort og grundlæggende Arbejde, der forberedte Danmarks Anerkendelse som en af de forenede Nationer. Hans Radioopfordringer til Hjemmefronten om at øve Sabotage var i høj Grad medvirkende til, at Kampen skærpedes, og at Ansvaret fra Regeringen gled over til Frihedsraadet.

Dag at gøre gældende overfor Stauning. Regeringens Beslutning stod imidlertid fast, og samme Dag, den 2. Oktober, tilskrev derfor Christmas Møller Stauning et Brev, hvori han anmodede om at maatte blive fritaget for Embedet som Handelsminister, »da jeg ikke, samtidig med at jeg beklæder denne Post, kan deltage i det Arbejde, jeg har inden for mit Partis Organisation, paa den Maade, som jeg maa anse for nødvendig«. Begrundelsen kunde ikke godt taale at være mere luftig, og den var da ogsaa, siger Christmas Møller, »opfundet til Lejligheden«.

Ministerskiftet fandt Sted den 3. Oktober. Halfdan Hendriksen, der stadig vægrede sig, blev udsat for et meget stærkt Pres baade fra Staunings og Christmas Møllers Side, og for dette bøjedede han sig omsider. Næppe var imidlertid dette sket, før Stauning i en Sammenkomst Kl. 14,30 med de to konservative Politikere meddelte, at der nu var opstaaet Vanskeligheder med Tyskerne, der, efter hvad han forstod, var af den Opfattelse, at Halfdan Hendriksen var »lige saa slem eller maaske endnu værre« end Christmas Møller. Situationen blev drøftet i et Ministermøde, hvor man dog besluttede at fastholde Aftalen med Halfdan Hendriksen. Hans Ud nævnelse forelaa da Kl. 17 stadfæstet af Kongen.

Christmas Møllers Udtræden af Ministeriet tilfredsstillede imidlertid ikke Tyskerne. Han havde, skrev »Berliner Börsen Zeitung«, været »den største Belastning af Kabinettet«, og Scavenius' »Bestræbelser for at gennemføre en positiv Oriente-

Hans Hedtoft-Hansen (f. 1903) kom gennem Arbejdet inden for det socialdemokratiske Parti ind i Rigsdagen 1935. 1939 blev han Formand for Socialdemokratisk Forbund i Danmark. Efter tysk Pres traadte han tilbage fra Samarbejdsudvalget og opgav samtidig alle sine Hverv i Partiet. Han overtog Posten som Socialminister i Ministeriet, der dannedes 5. Maj 1945.

Hartvig Frisch (f. 1893) studerede Filologi og blev, efter en Del Aars praktisk Skolegerning, Professor ved Københavns Universitet 1941. Han blev valgt ind i Folketinget af Socialdemokratiet 1926 og var Partiets Formand fra 1935, indtil han 1940 nedlagde denne Post for at hellige sig sine Studier. Efter Befrielsen 1945 genoptog han atter sin Virksomhed som Medlem af Folketinget.

ring i Retning af Tyskland synes fra første Færd at have været hemmede af Christmas Møller«. Tyskerne vilde have ham trængt helt ud af det politiske Liv. Han indtog efter sin Afgang *Halfdan Hendriksens Plads i Samarbejdsudvalget*, men allerede den 16. Oktober maatte han *paa et tysk Krav opgive denne*. Han indstillede ikke derfor sin Virksomhed som Taler paa fortrolige politiske Møder Landet over, og Tyskerne vedblev at klage over ham til Scavenius. I Ministermødet den 8. Januar 1941 oplæste Scavenius en *tysk Note, hvori det krævedes, at Christmas Møller fratraadte alle sine offentlige Hverv*. De to konservative Ministre, Halfdan Hendriksen og Fibiger, ønskede Kravet afvist, men derudover blev der ingen Indsigelser gjort, da Christmas Møller, som en af Ministrene udtrykte det, »selv havde været ude om det«. Scavenius hævdede, at det drejede sig om »et fast tysk Krav«, som maatte efterkommes. I øvrigt erklærede Christmas Møller sig selv villig til at gaa. Den 10. Januar udsendtes da gennem Ritzaus Bureau en officiel Meddelelse om, at han denne Dag havde nedlagt sit Mandat som Medlem af Folketinget og samtidig var fratraadt sin Stilling som Forretningsfører for Det konservative Folkeparti og sine Bestyrelsesstillinger inden for Partiets Organisationer.

Tyskerne havde allerede da fortsat deres Fremstød mod Politikere, som de fandt misliebige. Den 26. November 1940 meddelte *Hartvig Frisch* i den socialdemokratiske Rigsdagsgruppe, at han ønskede at trække sig tilbage som Gruppens Formand og Partiets politiske Ordfører i Folketinget. Paaskuddet var for hans Vedkommende,

at han arbejdede paa en Doktorafhandling. Han afløstes af *Alsing Andersen*. I Gruppemødet holdt Partiets Formand, Hedtoft-Hansen, en varm Hyldesttale til Frisch, der i det hele fejredes under de hjerteligste Former. Inden længe var imidlertid *Hedtoft-Hansen* selv i Skudlinien. Det var Tyskernes Interesse for de danske Nazister, han kom for Skade at støde an imod. I en Artikel i Tidsskriftet »Folkeviljen« havde han hævdet, at Frits Clausen-Folkene skadede Udviklingen af et godt Forhold mellem Danmark og Tyskland. »Dette politiske Harespring vil næppe være egnet til at bringe Hedtoft-Hansen i et Skjul, hvor han ikke iagttages,« skrev »Berliner Börsen Zeitung«. »Langt snarere maa man undre sig over, at denne hidtidige Modstander af Tyskland trods gentagne Erklæringer fra den danske Regering om venskabeligt Samarbejde med Tyskland stadig søger sin politiske Chance.« Truslen var altsaa tydelig nok. Den kom til Udførelse i Begyndelsen af det nye Aar. Kravet var oprindelig af samme Karakter som det, der blev rejst for Christmas Møllers Vedkommende. Tyskerne havde opstøvet nogle Billeder og Udklip af svenske og norske Blade, der skulde godtgøre Hedtoft-Hansens fjendtlige Holdning over for den tyske Nazisme. Renthe-Fink forelagde dette Materiale, der dog altsammen stammede fra Tiden før Besættelsen, for Scavenius. Denne mente naturligvis, at Kravene, der tillige omfattede den socialdemokratiske Partisekretær, Folketingsmand *H. C. Hansen*, skulde opfyldes. Efter lange Forhandlinger lykkedes det at faa dem modificerede saaledes, at de to Herrer kunde bevare deres Mandater som Medlemmer af Folketinget. Den 7. Februar udsendtes en Meddelelse om, at Hedtoft-Hansen var udraadt af Samarbejdsudvalget, samt at han og *H. C. Hansen* havde opgivet deres Stillinger henholdsvis som Forretningsfører og Partisekretær i Socialdemokratiet.

Alt dette var dog kun Forpostfægtninger. Tyskerne havde et højere Sigte. Den 28. December 1940 meddelte Scavenius i et Ministermøde, at Renthe-Fink havde været hos ham og *beklaget Regeringens Sammensætning*. Man burde, sagde han, tage Afstand fra det politiske Socialdemokrati, men lade Fagforeningerne urørte. Scavenius havde afvist Tanken, men dog indladt sig paa en nærmere Drøftelse af den, idet han havde spurgt, om vi, i Fald vi gik ind paa den, kunde være sikre paa ikke at blive stillet over for yderligere Krav. Dette Spørgsmaal havde Renthe-Fink besvaret henholdende.

Det var med andre Ord *en Art tilsløret Quisling-Styre*, en lempeligere Overgang til et rent tysk Regimente, *der foresvævede Renthe-Fink*. Tyskerne var i højeste Grad misfornøjede med »Atmosfæren« her i Landet. Clausen-Partiets brovtende Opræden, dets hovne Trusler over for »Systemet« og dets bevidste Brud paa de Ordensregler, den øvrige Befolkning iagttog, havde udløst en voldsom Pressepolemik. »Fædrelandet« havde delvist Følgeskab af et Par jyske Blade, der støttede L.S. og Bondepartiet. Ellers bekæmpede hele Landets Presse uden Undtagelse i de skarpeste Vendinger dette Lilliputparti, der som Fluen i Fabelen sad paa Bagsmækken af Tyskernes Vogn og skydede af de Støvskyer, det rejste. Denne Pressekampagne irriterede Tyskerne grænseløst. De havde, ikke med Urette, en Fornemmelse af, at den indirekte var rettet mod dem. Den blev derfor ogsaa pludseligt ved et Magtbud standset af Presseattaché *Meissner*, der ved en Sammenkomst med Pressens Repræsentanter erklærede, at der her ikke var Tale om politisk Meningsudveksling,

men om politisk Forfølgelse. Ogsaa de samarbejdsvenlige Elementer i Regeringen havde misbilliget Kampagnen mod Nazisterne. Scavenius bebrejdede Bladenes Redaktører, at de var ude af Stand til at holde Styr paa deres Medarbejdere, og han udtalte sin Fortrydelse over, at Københavns Redaktørforening nægtede at optage »Fædrelandet«s Redaktør som Medlem. Det var en beklagelig Mentalitet, mente han.

Det er nu karakteristisk for Tyskerne, at de troede at kunne bedre paa »Atmosfæren« ved at stramme Grebet og indsætte en Regering, hvis sande Karakter var saa let gennemskuelig. Navnlig var Tanken om her i Landet at skille det politiske og det faglige Socialdemokrati fuldkommen virkelighedsfjern. Det er heller ikke let at se, hvad de vilde have opnaaet ved at fjerne netop *Stauning*. Han havde visse- lig gjort, hvad han kunde for at skabe en blid Atmosfære. Gentagne Gange var han gaaet til Mikrofonen for at indskærpe Befolkningen, at den burde indtage en loyal og korrekt Holdning over for Besættelsestropperne, og saa ofte han offentligt tog Ordet, priste han Beslutningen den 9. April om ikke at gøre Modstand — han var lykkelig, sagde han, over at have medvirket ved denne Beslutning —, og han fremhævede ideligt Fordelene ved et nært økonomisk og kulturelt Samarbejde med Tyskland. Men ganske vist tog han ogsaa Del i Angrebene paa Clausen-Partiet. Paa et Møde i Forum den 27. Oktober kom han ind paa de »Historier«, som fra den Side stadig publiceredes om Ministeriets Fald og Frits Clausens Overtagelse af Styret. Han udtalte:

»Hvis disse Historier er Udtryk for noget, maa de være Udtryk for Tanken om Anvendelse af Vold. Paa lovlig og retmæssig Maade kan Historierne nemlig ikke blive virkeliggjorte, og det er ellers Vejen her i vort lovordnede, parlamentarisk styrede Land. Frits Clausen kan arbejde for sine Metoder paa Lovens Grund, og kan han faa Flertal, saa faar han ogsaa Bud om at gøre Flertallets Gerning, men der er en god March tilbage, før han kommer saa vidt. Det er ikke nok at have Penge til Raadighed til Blade og Plakater, der skal ogsaa være Evne og Vilje til ansvarsbevidst Gerning«.

Stauning mente selv, at det var disse Udtalelser, Tyskerne havde taget ham ilde op. Ikke længe efter at de var fremsat, viste sig de første Tegn til, hvad man i Tyskland spekulerede paa. Den 12. December kunde »Nationaltidende«s Berlin-Redaktør, Jakob Kronika, offentliggøre en Udtalelse, der fra autoritativ tysk Side var stillet til hans Raadighed. Der opereres i denne Udtalelse med de fuldkommen fantastiske Forestillinger, som paa dette Tidspunkt nærdes — eller foregaves at næres — om den danske Nazismes Udbredelse og Betydning:

»Som intet andet lille Land i Europa befinder Danmark sig i Dag i en indre Omformningsproces,« hed det. »Denne danske Proces observeres af Tyskland med en ganske særlig Aarvaagenhed, fordi Danmark hører til Tysklands militære Interesseomraade. Omformningsprocessen i Danmark knytter sig til nationale og sociale Problemer og Kræfter. Denne Proces berører desuden de Kredse, der staar bag ved Danmarks Regering. Det er ikke dermed givet, at den omtalte Brydning i Danmark ikke er uden Betydning for de udenrigspolitiske Forhold. Men Sandheden er paa den anden Side denne, at den danske Omformningsproces i højere Grad vedrører Danmarks indrepolitiske Ansigt end Danmarks udenrigspolitiske Ansigt.«

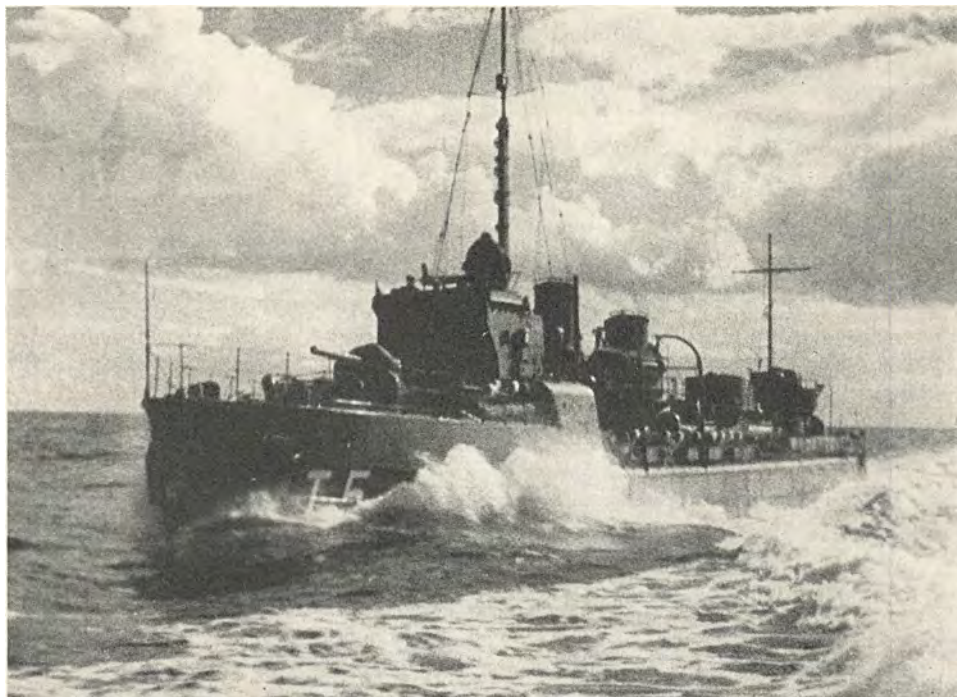
Dette var da Baggrunden for Renthe-Finks Henvendelse den 28. December. Den affødte straks en kraftig Reaktion fra dansk Side. Man var inden for Ministeriet

paa det rene med, at gav man Køb, vilde det være det første Skridt til Udslettelsen af, hvad der var tilbage af vor indre Selvstændighed. De socialdemokratiske Ministre — ogsaa Stauning selv — erklærede, at dersom man kunde have Sikkerhed for, at det tjente Landets Interesser, og at alt derefter vilde blive godt, var de villige til at gaa. Men hverken de eller de øvrige politiske Ministre stode paa, at de tyske Krav dermed vilde være udtømte, selv om man fik et Tilsagn derom. De besluttede derfor at afvise Kravet, og navnlig gav ogsaa Venstres og de Konservatives Repræsentanter i Ministeriet Udtryk for, at de i denne Situation stod solidariske med Stauning. Baade i Ministeriet og i Møder ude paa Landet erklærede Knud Kristensen, at man ikke burde forhandle Forhandlingsretten bort, d. v. s. man burde ikke lade Tyskerne bestemme, hvem der skulde forhandle med dem paa Danmarks Vegne. Privat henvendte Knud Kristensen sig til Stauning for at foreholde ham, at han maatte afslaa at træde tilbage. Knud Kristensen tilføjede, at han af al Evne vilde støtte ham i, hvad Følgerne heraf kunde blive. Et tilsvarende Standpunkt indtog de konservative Ministre.

Skønt *Scavenius* hævdede at have afvist Renthe-Finks Krav, traadte han dog under Forhandlingerne i Ministeriet kraftigt ind for, at man maatte *indrette Regeringen saaledes, at den blev »mere brugelig over for Tyskerne«*. Den »megen Tapperhed«, der kom til Udtryk fra de andre Ministres Side, interesserede ham ikke. Den vilde kun ramme os selv, og man kunde altid »stille Tingene paa Katastrofe«. Men rigtig nok hævdede han, at hvis vi nu gik ind paa at omdanne Ministeriet i Retning af, hvad Tyskerne ønskede, maatte vi have Garanti for, at det dermed var Slut med Kravene.

Forhandlingerne blev da fortsat. Ganske vist traadte Renthe-Fink noget i Baggrunden, efter at han var blevet afvist. Men saa dukkede Presseattaché *Meissner* op. Det har aabenbart været hans Ærgerrighed at kunne møde i Berlin med de Skalpe ved Bæltet, som selve den Befuldmægtigede ikke havde kunnet skaffe sig. Men med hans Indtræden paa Scenen udviklede Forhandlingerne sig rent farcemæssigt. Han var, erklærede han, villig til at acceptere Stauning som Udenrigsminister, idet *Scavenius* da kunde gaa til Berlin som dansk Gesandt. Som Statsminister i Staunings Sted kunde man tænke sig Generaldirektør Knutzen. I øvrigt maatte Buhl, Bording, Harald Petersen og Fibiger fjernes. Misstemningen mod Fibiger hidrørte fra, at han var Formand for Alsangs-Komiteen, og som hans Efterfølger foresloges Biskop Skat Hoffmeyer, skønt ogsaa han var Medlem af denne Komité! Buhl foresloges erstattet med Kreditforeningsdirektør Finsen, Nationalbankdirektør Bramsnæs eller Folketingsmand Himmelstrup. Som Efterfølger for Harald Petersen gav man os et saa broget Selskab som Højesteretssagfører Gamborg, Retspræsident Rytter, tidl. Justitsminister Steincke og Ekspeditionssekretær Popp-Madsen at vælge mellem. Planerne var i det hele saa forvirrede, at der ikke kunde bringes noget fornuftigt ud af dem, og det endte da ogsaa med, at Forhandlingerne løb ud i Sandet. Den 4. Februar kunde Stauning i Ministermødet meddele, at *Planerne om en Omdannelse af Ministeriet nu maatte antages at være stillet i Bero*.

Medvirkende til, at Tyskerne gav sig paa dette Punkt, har det sikkert været, at de i de samme Dage skaffede sig en Triumf, der var særlig egnet til at gøre et ube-

Tyskernes oprindelige Krav lød paa Udlejning af 12 Torpedobaade, men under Forhandlinger lykkedes det at faa Kravet nedsat til 6, der fuldt ud opfyldte de Betingelser, som blev stillet. Instrumenter, Kanoner og Ammunition blev fjernet forinden. Af 5 Torpedobaade, som var ført fra Holmen til Svanemøllebugten, hvor de paa Grund af Isvanskelighederne maatte »overvintre«, udleveredes de 3. Hertil kom 3 andre, der havde ligget i Svendborg. — Billedet viser en Torpedobaad, »Høgen«, paa Øvelsessejlsads.

hageligt Indtryk i England. I Januar Maaned mødte Renthe-Fink op med et Krav fra den tyske Militærledelse, der ønskede at faa *seks af vore Torpedobaade*, fem af moderne og een af ældre Type, overdraget. Man vilde afkøbe os dem og stille Materialer til Raadighed, saa vi selv kunde bygge et tilsvarende Antal nye. I Ministeriet delte man sig efter den Linie, som siden i alt væsentligt blev den gængse, saa ofte som et tysk Krav forelaa. Det stod ret hurtigt Ministeriets Flertal klart, at vi vilde blive nødt til at aflevere Skibene, eftersom der her ikke var Tale om nogen Hensligning eller noget Ønske. Spørgsmaalet var, om vi skulde aflevere dem paa de Vilkaar, Tyskerne havde nævnt — altsaa *sælge* dem —, eller udlevere dem under Protest. Scavenius og Gunnar Larsen var stemt for det første. De gjorde gældende, at vi ved at afgive Skibene frivilligt ikke blot vilde faa noget for dem, men vi havde derigennem ogsaa demonstreret vor Velvilje og Imødekommenhed over for Tyskland. Stauning hældede til den samme Opfattelse. Brorsen og Halfdan Hendriksen hævdede, at Kravet burde afvises blankt, og de var begge rede til at tage Konsekvenserne af et Nej. Dette Standpunkt var ogsaa Kongens. Der udspandt sig nu en Række bevægede Forhandlinger. Ministeriets Flertal mente, som nævnt, at Udleveringen maatte finde Sted, men bortset fra Scavenius, Gunnar Larsen og vistnok ogsaa Stauning og Kjærbøl var man enige om, at Baadene ikke burde *sælges*.

Ligeledes var man enige om — i hvert Fald udtalte ingen sig derimod —, at hvis Kongen fastholdt sit Standpunkt, vilde man staa sammen om ham. Kongen erklærede vedvarende, at han ønskede Kravet afvist. Om Formiddagen den 18. Januar havde Stauning, Scavenius og Brorsen en Forhandling med ham, og i et Ministermøde samme Dags Eftermiddag enedes man da om at protestere mod Kravet. En Note herom blev udarbejdet og godkendt.

Tyskerne afviste omgaaende denne Protest og fastholdt, at de vilde have Baa-dene. Det kom nu til nye Forhandlinger med dem. Herunder opstilledes fra dansk Side visse Betingelser for Udleveringen, bl. a. at alt Materiel skulde fjernes fra Ski-bene. Efter at Kongen paa disse Betingelser havde givet sit Samtykke til, at de udle-veredes under Protest, tiltraadtes dette Standpunkt af det samlede Ministerium. Den endelige Beslutning blev truffet i et Statsraad den 24. Januar.

Udleveringen fandt Sted den 4. Februar. Over for Stauning og Scavenius udtalte Kongen Ønsket om, at Befolkningen gennem en offentlig Redegørelse fra Regeringen blev gjort bekendt med de Former, hvorunder Overdragelsen var sket. Scavenius forelagde dette Kongens Ønske for Renthe-Fink, der imidlertid var betænkelig ved en Meddelelse, der indeholdt en Protest. Der blev derfor ingen Meddelelse udsendt. I Forbindelse med Udleveringen fandt der dog fra dansk Side en Demonstration Sted, som tydeligt tilkendegav, at vi havde været under Tvang. Kongen forlangte, at der, paa det Tidspunkt da Skibene gik ud, blev flaget paa halv Stang paa Hol-men og paa selve Skibene. Stauning og Brorsen tiltraadte dette, og det skete. Demon-strationen irriterede naturligvis Tyskerne, og i Ministermødet den følgende Dag paa-talte Scavenius den i de heftigste Vendinger.

VI

Hitler havde lovet det tyske Folk, at Krigen skulde være afsluttet med en tysk Sejr inden Udgangen af Aar 1941. I et Interview med den udenlandske Presse, gen-givet af Jakob Kronika i »Nationaltidende« den 9. Marts, udtalte Dr. Goebbels: »Førerordet om Sejrens Fuldbjydelse i 1941 er for Rigets ansvarlige Ledelse det samme som en moralsk Forpligtelse til at gøre en Ende paa Krigen. Enhver, der er indviet i de tyske Kampforberedelser, ved, at Englands Kapitulation er givet«. I denne høje Stemning trængte man fra tysk Side stedse kraftigere paa for ogsaa her i Landet at faa tilvejebragt »en ny Indstilling«, »en Omdannelse« af vort politiske Liv, »en reformeret Viljesdannelse udadtil«, »et frugtbart Medarbejde i Genopbyg-ningen af den europæiske Folkefamilie«, og hvad det nu altsammen hed. »Den stejle Holdning (*die Versteifung*) over for Tyskland, som kan konstateres hos de store Partiers Samlingsfront, ødelægger ethvert godt Forhold«, skrev Dr. *Megerle*. »Et saadant kan udfolde sig og sætte Frugt, naar Banen er fri for de gamle Ord-føreres Hetzen mod den tyske Nationalsocialisme«. Herhjemme gjorde man, hvad man kunde, for at afbøde al denne Barskhed. *Stauning* kvitterede for Tilladelsen til at blive siddende med en Række Udtalelser, der kom *en aabenlys Underkastelse under tysk Vilje temmelig nær*. Ved en Sammenkomst den 23. Februar af de kø-

benhavnske Smede og Maskinarbejdere udtalte han Ønsket om en videre Udvikling af Samarbejdet med Tyskland. »Thi,« sagde han, »bortset fra Sveriges og Norges Befolkninger, med hvilke vi er saa nært beslægtede, er der ikke andre end det tyske Folk, som vi paa naturlig Maade kan have en nærmere, intim Forbindelse med«. Og i et Foredrag i Studenterforeningen den 8. Marts gjorde han sig uforbeholdent til Talsmand for en økonomisk Tilpasning: »Det er en Udvikling, som kræves, og det er usundt og uklogt at vende sig mod en Udvikling, som Tid og Forhold fører med sig. Tilpasningen i det nye Europa vil blive en af Tidens politiske Opgaver«. Han betonedede, at vi vilde kunne beholde vor indre Selvtændighed, men *han fandt intet »afskrækkende« i, at Tyskland overtog den udenrigspolitiske Ledelse af det nye Europa.* Den 10. Marts arrangerede Nordische Verbindungsstelle i Berlin en Sammenkomst til Ære for *Gunnar Larsen*, der paa det Tidspunkt opholdt sig i den tyske Rigshovedstad. Han var ledsaget af Kammerherre Zahle. Sammenkomsten fik sin særlige Karakter derved, at disse to officielle danske Personligheder her *mødte Side om Side med det danske nationalsocialistiske Partis »Stabschef«, Landsrets-sagfører H. C. Bryld*, der modtoges med en speciel Velkomsthilsen af Nordische Verbindungsstelles Leder, Dr. Draeger. Der blev i det hele ved denne Lejlighed udvekslet de hjerteligste Forsikringer om god Forstaaelse og nært Samarbejde.

I Ministermøderne ivrede *Scavenius* for, at man skulde bearbejde Rigsdagen og Pressen, saa man fik udvirket en bedre Stemning over for Tyskland. Han støttedes af *Gunnar Larsen*, der beklagede, at Rigsdagens Medlemmer ikke forstod Situationen og ikke var indstillet paa et Samarbejde med Tyskland. Dette er for saa vidt rigtigt, som Regering og Rigsdag kun gik ind paa de tyske Krav, naar en vitterlig Tvangssituation forelaa. Et Tilfælde af den Art indtraf i Januar 1941. Den tidligere Chef for den sjællandske Flyverafdeling, Oberstløjtnant *T. P. A. Ørum*, var blevet arresteret i Berlin, sigtet for Spionage over for den tyske Værnemagt. Efter tysk Lov vilde han være blevet dømt til Døden, men efter nogen Forhandling gik General Lüdke ind paa, at han kunde blive dømt efter dansk Lov, hvis Straffen blev tilstrækkelig alvorlig. Justitsminister *Harald Petersen* forelagde da den 17. Januar *et midlertidigt Tillæg til Borgerlig Straffelov*. Det vedtoges samme Dag i begge Ting, og dets Bestemmelser gik ud paa, at den, »der i Forhold til udenlandske militære Styrker, der efter Overenskomst med den danske Regering befinder sig her i Landet«, træder i Modstanderens Krigstjeneste, forgriber sig paa tysk Krigsmateriel eller »i øvrigt foretager sig Handlinger af lignende Karakter, som er egnede til alvorligt at skade Danmarks Interesser i Forhold til Udlandet«, straffes med Fængsel paa Livstid, i mindre alvorlige Tilfælde med tidsbestemt Fængsel ikke under 1 Aar. Med Bøde, Hæfte eller Fængsel indtil 1 Aar straffes »den, der udbreder Rygter, som er egnede til at skade Landets Interesser i Forhold til Udlandet«. Loven gjaldt ogsaa danske Statsborgere, der befandt sig uden for den danske Stats Omraade, og den skulde ogsaa kunne finde Anvendelse »paa Handlinger, med Hensyn til hvilke Undersøgelse er indledet, men Sagen ikke afsluttet ved Lovens Ikrafttræden«. I Henhold hertil idømtes den 25. Januar Oberstløjtnant *Ørum* livsvarigt Fængsel, medens Løjtnant af Reserven *A. G. K. Jessen* idømtes 14 Aars Fængsel, Sekondløjtnant *Lannung* 8 Aars Fængsel og Reservehaandværker *Born* 3 Aars Fængsel. I en samme

Dag udsendt Redegørelse for Sagen fremhævede Justitsministeren, at de dømte Officereers Handlinger var egnede til at »berede den danske Regering store Vanskeligheder. De dømte har over for deres Fædreland handlet ansvarsløst, og deres Adfærd kan ikke fordømmes stærkt nok ... Dommen er et Udtryk for, at Staten paa det skarpeste tager Afstand fra og med de strengeste Retsmidler vil bekæmpe enhver Virksomhed« af de i Loven nævnte. Sagen var dermed bragt ud af Verden paa en Maade, der tilfredsstillede Tyskerne.

Midt i Februar meddelte Renthe-Fink, at han *ønskede de forestaaende kommunale Valg udsat*. Hans Begrundelse var, at man nu stod foran den store Foraarsoffensiv, og under disse Omstændigheder vilde den Uro, som en Valgbevægelse fremkalder, være uheldig. Scavenius gjorde Modforestillinger, men Kravet blev fastholdt, og Regeringen besluttede at imødekomme det. Ved Lov af 24. Februar forlængedes de siddende Kommunalraads Mandater for et Aar. Det er ikke let at se, hvordan danske Kommunalvalg skulde kunne gribe forstyrrende ind i den tyske Foraarsoffensiv. Der er kun den Forklaring, at Renthe-Fink endnu paa dette Tidspunkt troede at burde favorisere det danske Nazistparti og derfor ikke var interesseret i at faa dokumenteret, hvor ringe Tilslutning det havde i Befolkningen.

VII

Aarsdagen for Besættelsen forløb i Ro. Tyskerne havde forlangt, at der skulde udsendes et Opraab, hvori deres forstaaende og imødekommende Holdning over for Danmark forherligedes, samtidig med at Befolkningen fik Paalæg om at afholde sig fra Demonstrationer. Det lykkedes dog at faa Tyskerne til at acceptere et Opraab af ret maadeholden Karakter.

Dagen efter brød et storpolitisk Uvejr ind over Landet. Efter at Tyskerne havde erklæret ogsaa de grønlandske Farvande for Krigszone, *besluttede U.S.A.s Regering af Hensyn til den vestlige Halvkugles Sikkerhed at tage Grønland under sin militære Beskyttelse* og oprette Flaade- og Luftbaser dør. Herom optog den Forhandling med den danske Gesandt i Washington, *Henrik Kauffmann*. Det stod naturligvis baade den amerikanske Regering og Kauffmann klart, at der ikke i København vilde kunne opnaas Samtykke til disse Forholdsregler, og Forhandlingerne førtes derfor til Ende, uden at den danske Regering underrettedes. Kauffmanns Standpunkt var dette, at naar Besættelsen under ingen Omstændigheder var til at undgaa, maatte man se at faa udvirket de videst mulige Garantier for Danmarks Suverænitæt og den grønlandske Befolknings Interesser. Han afsluttede da paa egen Haand en Overenskomst med den amerikanske Regering, hvori *Danmarks Overhøjhed over Grønland paa ny anerkendtes*. U.S.A.s Ret til Anlæg af Flyvepladser, Radiostationer, Krigshavne med tilhørende Kommunikationer, Befæstninger, Værksteder o. s. fr. specificeredes nærmere, og det fastsloges, at den amerikanske Regering skulde have udelukkende Jurisdiktion over Befolkningen i disse Omraader med Undtagelse af danske Statsborgere og indfødte Grønlandere. Overenskomsten skulde »forblive i Kraft,

I Vestre Fængsel blev det overdraget de tre »dør hensiddende« danske Officerer at ordne og administrere Fængslets Bibliotek — en velkommen Sysselsættelse, hvor man ellers vilde være henvist til at snitte smaa Heste eller trevle Tovværk op! Juleaften dækkedes der et festligt Bord i Biblioteket, og Fangerne fik Lov at fejre Højtiden sammen. — Billedet viser f. h. Oberstløjtnant Ørum, Løjtnant Lannung og Mekaniker Born ved Julebordet.

indtil der er Enighed om, at de nuværende Farer for det amerikanske Kontinents Fred og Sikkerhed er ophørt.

Den 10. April telegraferede Kauffmann Indholdet af denne Overenskomst til København. Han tilføjede, at han havde foretaget »det usædvanlige Skridt« udelukkende af Hensyn til Danmarks og Grønlands Vel, hvad han haabede vilde blive forstaaet af Kongen og Kabinetet. Telegrammet vakte den største Bestyrtelse. Tyskerne blev yderlig forbitrede, og *Ribbentrop*, der straks blev underrettet, stillede et eftertrykkeligt Forlangende om, at der blev udstedt en Erklæring, som sagde, at hverken Kongen eller noget Medlem af Regeringen forud havde hatt Kendskab til Overenskomsten. Endvidere forlangte han Kauffmann afskediget, en Protest fremsat og en Lov vedtaget, hvorefter »landsforræderiske Handlinger« af den Karakter blev straffet paa Ære, Liv og Gods. Dette sidste Krav afviste Scavenius, fordi saadanne Lovbestemmelser ogsaa vilde ramme de danske Søfolk, der var gaaet i engelsk Tjeneste.

Den danske Kolonisation af Grønland havde fra gammel Tid haft en særlig Karakter. Vi havde betragtet det som en Æresforpligtelse at beskytte den primitive indfødte Befolkning mod »Civilisationens Farer« og opretholde en Afspærring, der tjente dette Formaal. Herved forklares det stærke Indtryk, Kauffmanns Handling i første Øjeblik gjorde. *Pressen tog enstemmigt* — og uden at der var lagt noget videre Pres paa den — *Afstand fra det skete*, og saavel Kongen som Ministeriets Med-

lemmer tiltraadte straks de Forholdsregler, som Scavenius bragte i Forslag. Der udstedtes Lørdag den 12. April en officiel Erklæring, hvori det hed:

Den saaledes afsluttede Overenskomst har selvsagt ingen folkeretlig Gyldighed, da den er blevet til, uden at Kongen eller den af ham udnævnte lovlige danske Regering har medvirket eller overhovedet haft nogen som helst Kendskab dertil.

Udenrigsministeren har ved Note af Dags Dato over for den herværende amerikanske Chargé d'Affaires protesteret mod, at den amerikanske Regering i et Spørgsmaal om Udøvelsen af Danmarks suveræne Rettigheder over Grønland har forhandlet og sluttet Overenskomst med Gesandten i Washington, uden at denne i Kraft af sin Stilling eller særlige Bemyndigelse har været beføjet til at handle paa Regeringens Vegne.

Udenrigsministeren har ved samme Note paa Forhaand protesteret mod, at U.S.A.s Regering realiserer de i Overenskomsten tilkendegivne Planer om Oprettelse af militære Støttepunkter paa Grønland med videre.

Det fremhæves endelig i Noten, at den afsluttede Overenskomst er uden bindende Virkning for Danmark.

Minister Kauffmann er i Anledning af sin Optræden i denne Sag ved kongelig Resolution af Dags Dato tilbagekaldt fra Posten som Danmarks Gesandt i Washington, hvorefter han er blevet beordret til at begive sig til København og overdrage Gesandtskabets Ledelse til Legationsraad Blechingberg som Chargé d'Affaires.

Endvidere indstilledes tre Generalkonsuler, der fulgte Kauffmann, nemlig *Georg Bech*, New York, *R. Baumann*, Chicago, og *Fr. Sporon Fiedler*, San Francisco, til Afsked. Afskedigelsen fandt Sted ved kgl. Resolution af 13. Maj. Med Undtagelse af Landsfoged *Svane* i Godthaab, der telegraferede til Kongen, at han var blevet afpresset sin Tilslutning til Aktionen, lod de grønlandske Myndigheder ikke høre fra sig.

Affæren udviklede sig nu videre. *Scavenius* havde allerede i Ministeriets første Møde om Sagen udtrykt sine Tvivl med Hensyn til, om Kauffmann vilde efterkomme Hjemkaldelsesordren. Disse Tvivl bekræftede sig omgaaende. I en Note af 13. April til den amerikanske Statssekretær erklærede Kauffmann, at han *betragtede Hjemkaldelsesordren som ugyldig*, og at han agtede at forblive i Embedet som Danmarks Gesandt i Washington. Herom underrettede han den følgende Dag *Scavenius*, idet han tilføjede, at den amerikanske Regering vedblivende anerkendte ham som behørig bemyndiget Gesandt for Danmark i Washington.

Da den første Overraskelse havde sat sig, blev der herhjemme — navnlig Mand og Mand imellem, men til Dels ogsaa inden for Regeringen — Rum for en mere nøgtern Overvejelse. I *Virkeligheden var det jo den tyske Krigsførelses Interesser, hvis Ærinde man gik!* Man havde ikke protesteret mod, at Tyskland erklærede de grønlandske Farvande for Krigszone, men nu skulde man protestere mod, at U.S.A. drog Konsekvensen deraf. Da *Scavenius* derfor mødte i Ministeriet med Kauffmanns Afslag paa Hjemkaldelsesordren og forlangte yderligere Forholdsregler truffet, blev der navnlig fra Venstres Side gjort Indvendinger. Med Tilslutning af Brøsen erklærede *Knud Kristensen*, at der efter hans Opfattelse nu var protesteret nok, og at Kauffmann i hvert Fald først maatte høres. *Scavenius* drev imidlertid igennem, at der udsendtes en ny offentlig Erklæring. Det fremgik tydeligt nok af denne, at det netop var den tyske Krigsførelses Interesser, man havde for Øje. Det fastsloges

Franklin D. Roosevelt (1882 - 1945) begyndte i 1907 sin Løbebane som Sagfører og blev 1913 Understatssekretær i Marinen. I 1921 ramtes han af Børnelammelse, hvis alvorlige Følger dog ikke hindrede ham i at fortsætte det store offentlige Arbejde, der efterhaanden blev betroet ham. Han blev 1923 Guvernør i Staten New York, valgtes 1932 med stor Majoritet til U.S.A.s Præsident (Demokrat), førte i de følgende Aar en haardnakket Kamp mod den økonomiske Krise i Staterne og valgtes i 1936 for 2. Gang til Præsident. Da den tyske Aggressionspolitik blev mere og mere aabenbar, forberedte han dels den amerikanske Oprustning, dels søgte han ved personlige Henvendelser til Diktatorerne at fremkalde en Afspænding. Da Krigen brød ud, førte han med enestaaende Dygtighed U.S.A. bort fra Isolationisme og Neutralitet til aktiv Støtte af de kæmpende frie Nationer, og ved Japans Overfald paa Pearl Harbour i Decbr. 1941 traadte Amerika ind i Krigen med hele sin eventyrligt voksende Magt. Han genvælgtes for 3. Gang i 1940 og for 4. Gang i 1944 - enestaaende Tildragelser i U. S. A.s Historie og et Vidnesbyrd om hans overordentlige Autoritet. Til ham og Churchill saa under Krigen alle de undertrykte Vesterlande hen i urokkelig Tillid. Da Sejren var nær, var hans Kræfter udtømte, og han gik bort, medens Millioner og atter Millioner i og uden for Staterne hyldede hans Minde i dyb Taknemmelighed.

i den, at Kauffmann havde »misbrugt Kongens Navn og beredt den danske Regering alvorlige Vanskeligheder«. Herefter hed det:

Han har ved sin Handling tilsigtet Etablering af en Tilstand, hvorefter Grønland eller Dele deraf kan komme under fremmed Herredømme og under visse Konstellationer blive Udgangspunkt for Aktioner i Forbindelse med Krigsoperationer. Ved sin Optræden i denne Sag har han saaledes ikke blot gjort sig skyldig i grov Tilsidesættelse af sine Pligter som Tjenestemand, men tillige i en Forbrydelse mod Statens Selvstændighed og Sikkerhed.

Det oplystes sluttelig i Erklæringen, at der var indledet strafferetlig Undersøgelse mod Kauffmann for Overtrædelse af Straffelovens Landsforræderiparagraffer samt Bestemmelserne i det oven for nævnte midlertidige Tillæg til Borgerlig Straffelov.

Som Situationen havde udviklet sig, fandt den amerikanske Regering Anledning til nærmere at redegøre for sine Synspunkter over for den danske. Den 19. April

tilstillede Præsident Roosevelt Kongen et Budskab — det var, i Overensstemmelse med Traditionerne fra de Dage, da Unionens Regering udvekslede Budskaber med Indianerhøvdingene i Vesten, stilet til hans »store og gode Ven« —, og heri paapegede Roosevelt, at Grønlands Stilling »var blevet højest paatrængende paa Grund af tyske Bombeflyvemaskiners Overflyvning af Grønlands Territorium, og den Kendsgerning, at der paa Baggrund af den nyeste Historie ikke var nogen Sikkerhed for, at fremmede Styrker ikke kunde besætte Grønland pludselig og uden Varsel«. Han fortsatte:

»Det er De forenede Staters Regering magtpaaliggende at sikre sig, at Grønland ikke vil blive besat af nogen anden ikke-amerikansk Nation end Danmark, og følgelig har denne Regering fundet sig nødsaget af en aktuel Trusel mod dansk Suverænitet over Grønland til at tage Skridt, som er ensbetydende med at holde Grønland i Forvaring for Danmark indtil det Tidspunkt, da den Kongelige Danske Regering ophører at være underkastet en besættende Nations Tvang, og Danmarks fulde Herredømme over Grønland kan genoprettes. Ingen legitime Interesser vil blive modvirket ved De forenede Staters Virksomhed i Grønland.«

En tilsvarende Skrivelse modtog Scavenius fra Udenrigsminister Cordell Hull.

Kongen var lidet tilbøjelig til yderligere at imødegaa de amerikanske Synspunkter, og det samme gjaldt flere af Ministrene, der frygtede, at en fortsat Noteudveksling under tysk Tvang kunde vække Misstemning i U.S.A. Men det var, hævdede Scavenius, nødvendigt af Hensyn til Tyskland, at Kongen besvarede Roosevelts Budskab. Heri var Stauning enig med Scavenius. Efter en Forhandling med Kongen afgik den 25. April et Svar, hvori det bl. a. hed:

»Jeg har paalagt min Udenrigsminister over for Deres Statssekretær at gøre nærmere Rede for de Synspunkter, som Deres Budskab giver mig Anledning til at fremhæve, nemlig at min fhv. overordentlige Gesandt og befuldmægtigede Minister hos Dem, Hr. Henrik Kauffmann, ved egenmægtigt at underskrive Overenskomsten af 9. April 1941 om Grønlands Forsvar har overskredet Grænserne for sin Kompetence og handlet mod den danske Forfatning, hvorefter han ikke længere nyder min Tillid, at nævnte Overenskomst er saavel statsretlig som folkeretlig ugyldig, at Afsluttelsen af en saadan Overenskomst ogsaa under normale Forhold her i Landet vilde have været utænkelig, saa meget mere som der derved skabes Mulighed for Besættelse af grønlandsk Territorium af en fremmed Stat i Forbindelse med Forventninger om den stedfindende Krigsudvikling, at Hr. Kauffmann efter Afskedigelsen af Statstjenesten er Privatmand uden nogen Kompetence til at repræsentere Danmark, og at det daarligt vilde harmonere med vore fælles Ønsker om Bevarelse af alle Baand, der kan tjene dansk-amerikanske Interesser, dersom den amerikanske Regering vedblivende anerkendte ham som Danmarks officielle Repræsentant, da dette vilde være ensbetydende med, at diplomatisk Kontakt mellem Danmark og U.S.A. blev umuliggjort i Washington og dermed et meget betydningsfuldt Baand vilde blive brudt.«

I sit Svar til Cordell Hull gjorde Scavenius mere udførligt — og i skarpere Vendinger — de samme Betragtninger gældende. Han lagde Vægt paa at fremhæve, at »i Henseende til Hr. Kauffmanns Status er Danmarks Besættelse uden Betydning, thi uanset Besættelsen udnævner og afskediger Kongen paa forfatningsmæssig Maade sine Gesandter saavel som sine Embedsmænd i øvrigt«. Han hævdede derfor, at »det er en Fiktion som Gesandt at anerkende en Person, der ikke har noget Land og noget Statsoverhoved bag sig«. *Sagens springende Punkt, den tyske Trusel mod Grønland, kom man ikke ind paa.*

Krisen tilspidsede sig efterhaanden yderligere, idet den amerikanske Regering, der stadig kun anerkendte Kauffmann som Danmarks Repræsentant, lagde Pres paa Legationsraad *Blechingberg* og de to konsulære Tjenestemænd *Helmuth Møller* og *Tscherning* for at faa dem til at forlade Landet. Herfra anviste Pengemidler nægtedes udbetalt dem, medmindre de indvilgede i at rejse. Sidst i Juni blev Krisen akut. Den 19. Juni anmodede den tyske Regering U.S.A.s Regering om at hjemkalde de amerikanske Konsuler i det tyske Rige og de hærtagne europæiske Lande. Den danske Regering fik da ogsaa en Anmodning fra Tyskerne om at foretage et tilsvarende Skridt. Det skete. Under Henvisning til, at den amerikanske Regering stadig nægtede at anerkende de af Danmark udpegede Repræsentationer, anmodedes det amerikanske Gesandtskab »om at ville drage Omsorg for, at de her i Landet ansatte amerikanske konsulære Tjenestemænd, der er amerikanske Statsborgere, forlader Danmark inden den 15. Juli d. A., og at ligeledes de af American Express Company's Medarbejdere, som er amerikanske Statsborgere, forlader Landet inden samme Dato«.

VIII

Paa Grundlovsdagen afholdtes i *Idrætsparken en Fodboldkamp*, hvorunder det kom til *kraftige Demonstrationer over for nogle tilstedeværende tyske Soldater*. *Renthe-Fink* benyttede denne Begivenhed som Paaskud til at kræve *Justitsminister Harald Petersen fjernet*, skønt han jo hverken havde kunnet gøre fra eller til. Men han havde vakt Tyskernes Uvilje. Han havde gennemført de forskellige Foranstaltninger, de fra Tid til anden havde ønsket; men de syntes ikke om hans Forhandlingsform, og de besværede sig stedse mere højlydt over Stemningen her i Landet. Den »kolde Skulder« gjorde sig stadig mere og mere gældende. Vore Soldater hilste ikke de tyske Officerer, klagede de, Folk spyttede paa Tyskerne o. s. fr. Alt dette førte de tilbage til, at Politiet ikke i tilstrækkelig Grad holdt Befolkningen i Ave, og det skulde være Harald Petersens Skyld. Tyskerne maatte kræve, hævdede *Renthe-Fink* over for *Scavenius*, at to Ministerier, nemlig Udenrigsministeriet og Justitsministeriet, var »sikre« for dem. Udenrigsministeriet kan ikke have givet dem Grund til Klage; men med Justitsministeriet var det altsaa galt fat. Harald Petersen maatte bort, og der maatte ansættes en Departementchef, som havde de særlige Politisager under sig.

Det er overflødigt at nævne, at *Scavenius beredvilligt gik ind paa det tyske Krav* og energisk forfægtede det under Forhandlingerne i Ministeriet. Men ogsaa *Staudning mente, at man maatte give efter*. Derimod var ikke blot Venstres og de Konserveratives Repræsentanter i Ministeriet, men ogsaa *Buhl, Bording* og *Jørgen Jørgensen* uvillige til at bøje sig. *Buhl* fandt det farligt uden videre at godkende, at de to nævnte Ministerier skulde være »sikre« for Tyskerne, og han saavel som *Jørgen Jørgensen* fremhævede, at det kun kunde tjene til at skærpe Stemningen over for Tyskerne, hvis et Ministerskifte nu paa tysk Ordre fandt Sted. *Halfdan Hendriksen* vendte sig meget skarpt mod det tyske Krav. Med Tilslutning fra *Brosen* hævdede han, at naar det var Begivenhederne i *Idrætsparken* og Politiets Holdning, man an-

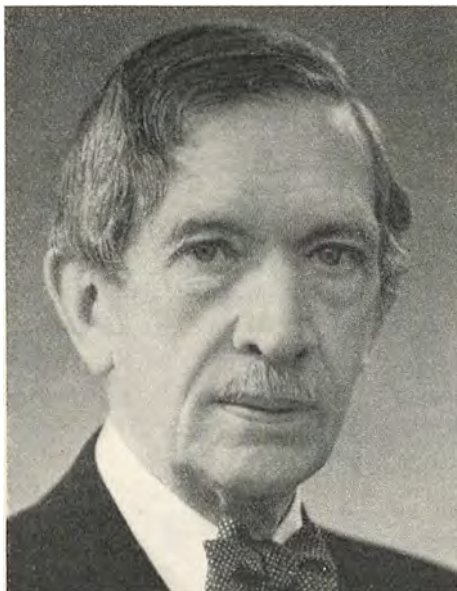
kede over, maatte det være Politidirektør *Stamm*, der skulde afskediges, ikke Justitsministeren. Stauning og Scavenius erklærede imidlertid samstemmende, at det vilde være umuligt at afskedige *Stamm*, og nye Forhandlinger med Tyskerne vilde efter deres Opfattelse heller ikke nytte. Kravet stod fast.

Afgørende for Sagens Udfald var det, at *Harald Petersen selv fandt det rigtigst at gaa*. Han erklærede, at han var rede til at gøre, hvad man maatte finde gavnlige for Landet. Hans Person var i denne Forbindelse ligeegyldig. Det var efter hans Mening de hjemlige Nazister, der var paa Nakken af ham, og hvis der i Forholdet til dem ikke blev truffet en klar Ordning med Tyskerne, vilde det ikke være muligt for ham at blive. Han maatte i saa Fald træde tilbage.

Ministeriet overlod *Samarbejdsudvalget* at træffe den endelige Beslutning paa Grundlag af Harald Petersens Erklæring. Ogsaa i Samarbejdsudvalget var man overvejende utilbøjelig til at lade Harald Petersen falde. Men Situationen var den, at Stauning og Scavenius vistnok paa Forhaand havde ladet Tyskerne forstaa, at Sagen kunde ordnes som ønsket, og da ogsaa Harald Petersen selv helst vilde gaa, blev Resultatet, at man indvilgede.

Tyskernes Krav om *Oprettelse af et særligt justitsministerielt Departement* til Behandling af Sager, der havde Relation til dem, blev straks imødekommet. Man udsaa Politiinspektør *Eivind Larsen* til at beklæde dette Embede. Derimod voldte det store Vanskeligheder at faa selve Justitsministerposten besat. Tyskerne havde, da de fremsatte deres Krav om Harald Petersens Afgang, peget paa Rigspolitichef *Thune Jacobsen*, der følgelig var Scavenius's Kandidat. Fra anden Side ytrede der imidlertid Betænkeligheder, og selv vægrede han sig ved at gaa ind til denne Uriaspost. Man drøftede forskellige Muligheder. Bl. a. blev Byretspræsident Rytters Navn nævnet. Afgørelsen trak længe ud, men det blev dog til sidst, som Tyskerne vilde have det. Den 8. Juli meddeltes det officielt, at Harald Petersen var traadt tilbage og afløst af Rigspolitichef E. Thune Jacobsen. Stauning fandt det i Forbindelse med dette Ministerskifte fornødent at fremsætte en Udtalelse i Radioen, ved hvilken han opfordrede Befolkningen til at vise den nye Minister Tillid og yde ham Støtte.

Paa samme Tid fandt et Skifte Sted inden for den øverste Hærledelse. Tyskerne forebragte i Juni 1941 et Ønske om, at danske militære Styrker Side om Side med tyske Soldater skulde afværge eventuelle Angreb af engelske Faldskærmsjægere paa visse industrielle Virksomheder, bl. a. »Scandia« i Randers. Sagen drøftedes i et Møde med de militære Chefer, idet det oplystes, at Scavenius var indstillet paa at give et bejaende Svar. General *Prior* modsatte sig energisk det tyske Ønske. Disciplinen i Hæren vilde ikke kunne holde til, at danske Styrker samvirkede med en Militærmagt, der havde overfaldet Danmark. Uden at forhandle med Kongen traf ikke desto mindre Regeringen den Beslutning, at Tyskerne skulde have deres Vilje. Dette blev meddelt Generalkommandoen den 26. Juni, og General *Prior* indgav da straks sin Afskedsansøgning. Kongen billigede hans Holdning og bevilgede ham hans Afsked. General *E. Gørtz* overtog derefter Stillingen som kommanderende General, stærkt presset dertil af Regeringen og de ledende Officerer. Episoden kom ikke til Offentlighedens Kundskab.

Eigil Thune Jacobsen (f. 1880) havde beklædt forskellige Politiembeder, da han 1926 blev Chef for Københavns Opdagelsespoliti og derefter 1932—36 Chef for Statspolitiet. I 1938 blev han Rigspolitichef og indtraadte saa 1941 i Ministeriet Stauning som Afløser for Harald Petersen. Han varetog ligeledes under Ministerierne Buhl og Scavenius Justitsministeriet og gik først af den 29. August 1943.

Eivind Larsen (f. 1898) blev 1923 Sekretær i Justitsministeriet efter i flere Aar at have fungeret som saadan. Tillige var han 1923—32 Sekretær hos Rigsadvokaten, udnævntes 1932 til Politiadvokat, var Politimester i Helsingør 1926 og ansattes Aaret efter som Chef for Københavns Opdagelsespoliti. I 1940—41 konstitueret Statsadvokat for København, fra 1941 Departementschef i Justitsministeriet.

IX

Den 22. Juni Kl. 3 Morgen gik tyske og rumænske Tropper uvarslet til Angreb mod Rusland fra Murmanskysten til det sorte Hav. Tre Dage senere inddroges ogsaa Finland i Krigen paa tysk Side.

Her i Landet drog disse Begivenheder skæbnsvangre Virkninger efter sig. Om Morgenen den 22. Juni arresteredes et stort Antal af det kommunistiske Partis Ledere, deriblandt Folketingsmand *Martin Nielsen*. Partiets to andre Folketingsmænd, *Aksel Larsen* og *P. A. Jensen*, lykkedes det at undslippe. Der var her Tale om et klart Grundlovsbrud. Men det var en tysk Ordre, man adlød, og man mente ikke, der var nogen Vej udenom. Tyskerne forlangte desuden, at vi skulde trække vort Gesandtskab i Moskva tilbage, og den 24. Juni meddelte Udenrigsministeriet officielt, at Regeringen i den foreliggende Situation havde »skønnet det rigtigst« at hjemkalde Gesandten og hans Personale. Fiktionen om, at vi handlede af egen Drift, opretholdtes, og det samme var Tilfældet, da den danske Regering nogle Uger senere anerkendte Aksemagternes Lydstater Kroatien, Manchukuo og Nanking-Kina. Dette sidste førte til, at Chungking-Kina afbrød den diplomatiske Forbindelse med Danmark.

Endelig forlangte Tyskerne, at vi skulde udstede en Erklæring, i hvilken vi tog *Stilling til denne nye Fase i Storkrigen*. Det kostede flere Dages oprivende Forhandlinger inden for Regeringen og Samarbejdsudvalget at naa til Enighed om denne Erklærings Ordlyd. *Scavenius* mødte straks den 23. Juni med et Udkast, der indeholdt hans Yndlingsudtryk om Tyskland, som nu havde vendt sine Vaaben mod Øst »for at hævde de i det europæiske Skæbnefællesskab forenede Staters Interesse«, og om Finland, der »sammen med den sejrriige tyske Værnemagt har optaget Kampen for at genvinde de tabte Landsdele«. Flere af de politiske Ministre, navnlig *Fibiger*, *Halfdan Hendriksen*, *Jørgen Jørgensen* og *Bording*, kritiserede Udkastet og ønskede det ændret. Saaledes erklærede *Fibiger*, at han ikke kunde gaa med til en Udtalelse, der tog Parti for et bestemt Land mod andre, herunder England. Man enedes omsider om en modificeret Form; men allerede den næste Dag kom *Scavenius* igen og meddelte, at denne Form ikke kunde godkendes, den maatte forstærkes. Tyskerne ønskede, at Udtalelsen bl. a. kom til at indeholde følgende:

»Nu som tidligere deltager Danmark ikke i dette krigeriske Opgør, men staar moralsk ved Siden af dem, som forsvarer Europa mod Bolchevismen. For at give sin Bekendelse til den europæiske Solidaritet og sin europæiske Ansvarsfølelse et klart Udtryk har den danske Regering, der allerede har tilbagekaldt den danske Legation fra Moskva, nu ogsaa besluttet sig til at afbryde sine Forbindelser til Sovjetunionen«.

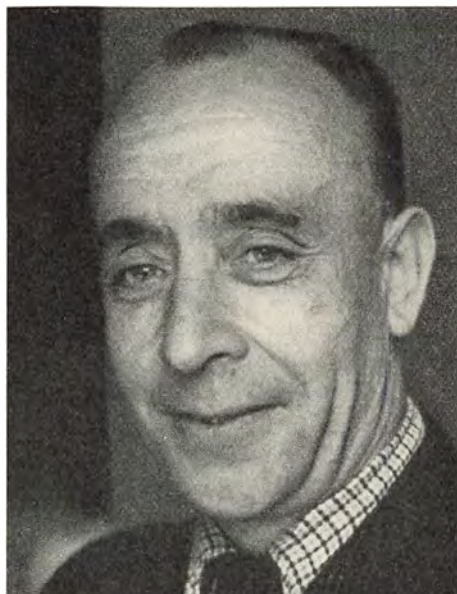
I Ministermødet den 26. Juni kom det til et stormende Opgør om Spørgsmaalet. Den tyske Formulering afvistes; men *Scavenius* krævede det i hvert Fald præciseret, at den danske Regering, »der allerede er gaaet ind i det europæiske Samarbejde, ikke kan være en ligeegyldig Tilskuer til Udviklingen«. Medens *Stauning* for sit Vedkommende lod Lidenskaberne rase og næppe gjorde noget Forsøg paa at tage Ledelsen, gik *Flertallet af Ministrene skarpt mod Scavenius*. De ønskede at blive staaende ved den Formulering, man først var naaet til. En Erklæring som den, *Scavenius* ønskede, vilde kun tjene til her i Landet at skærpe Stemningen over for Tyskerne. *Scavenius* gjorde Sagen til et Kabinetsspørgsmaal for sig. Han stod i en bestemt Politik over for Tyskland, og den vilde han ikke fravige, erklærede han. *Buhl* bemærkede hertil, at hvis *Scavenius* ikke mente at kunne frafalde sit Standpunkt, forelaa der jo en ny Situation, som man saa maatte tage Stilling til.

Man gik til *Samarbejdsudvalget*, der filede lidt paa Udtrykkene og derefter tiltraadte Udtalelsen. Men i et Ministermøde senere paa Dagen erklærede *Knud Kristensen*, at han ikke vilde kunne blive siddende i Regeringen, hvis Udtalelsen blev vedtaget selv i denne nye Form. Hertil sluttede *Halfdan Hendriksen* sig. Det kom paa ny til en meget bevæget Diskussion, hvorunder *Scavenius* atter slog paa, at han vilde benytte Lejligheden til »at slippe ud af det hele«. Omsider enedes man da om at udsende følgende, i Sammenligning med de først foreliggende Udkast temmelig afdæmpede Erklæring:

»Ved den Krig, som nu er brudt ud mellem Tyskland og Sovjetunionen, er det store Vaabenopgør i Europa indtraadt i en ny Fase, som maa paakalde vor Opmærksomhed i en ganske særlig Grad, thi Tyskland har nu vendt sine Vaaben mod Øst i en Kamp mod en Magt, som gennem en Aarrække har betydet en Trusel mod nordiske Staters Velfærd og Trivsel.

Aksel Larsen (f. 1897) var gennem sit Arbejde kommet i Forbindelse med de kommunistiske Tanker og blev 1924 første Gang opstillet som Kandidat til Folketingsvalget. 1932 indvalgte han i Folketinget og var siden Nytaar 1933 Partiets Formand. Den 22. Juni 1941 gik han under Jorden, og deltog energisk i det illegale Arbejde, arresteret den 5. Novbr. 1942 og i August 1943 ført til tysk Tugthus. Overført til Sachsenhausen, og senere via Neungamme til Sverige. Minister uden Portefeuille i Regeringen af 5. Maj 1945.

Martin Nielsen (f. 1900) blev 1920 Medlem af det kommunistiske Parti. Efter i nogle Aar at have virket som Forretningsfører ved »Arbejderbladet« blev han fra Nytaar 1934 dets Chefredaktør. 1939 indvalgt i Folketinget. Efter Ophold i Vestre og Horserød, deporteredes han den 2. Oktbr. 1943 til Stutthof ved Danzig og befriedes i Marts 1945. Via Moskva vendte han tilbage til Danmark og genindtog sin Plads i Folketinget, hvor han under bevægede Debatter krævede Tinget til Ansvar for Grundlovsbruddet i 1941.

At Frygten i Norden for Faren fra Øst ikke var ubegrundet, viste det Angreb, som Sovjetunionen i Slutningen af 1939 foretog paa Finland, hvis heltmodige Forsvar i en ulige Kamp her i Landet fremkaldte en Bølge af Sympati for vore kæmpende Brødre i Nord. Det danske Folk bevæges af de samme Følelser nu, da Kampen er genoptaget efter Ruslands fornyede Angreb paa Finland, men denne Gang fører Finland ikke sin Kamp alene, men sammen med andre europæiske Lande kæmper det under Tysklands Førerskab for at bevare en Samfundsorden i Overensstemmelse med europæisk Kultur. Der er en fælles europæisk Interesse i dette Opgør, hvis Resultat paa afgørende Maade vil kunne bidrage til at bevare Europas Lande for indre Samfundsopløsning.

Nu som tidligere deltager Danmark ikke i dette krigeriske Opgør, men ud fra denne fælles europæiske Interesse kan Udviklingen ikke være ligegyldig for Danmark. Erkendelsen heraf har fundet Udtryk deri, at det danske Gesandtskab i Moskva er blevet kaldt tilbage, hvorefter Forbindelsen mellem Danmark og Sovjetunionen er afbrudt.«

Denne Udtalelse offentliggjordes den 26. Juni. Den kommenteredes med Tilslutning i de samarbejdende Partiers Presse.

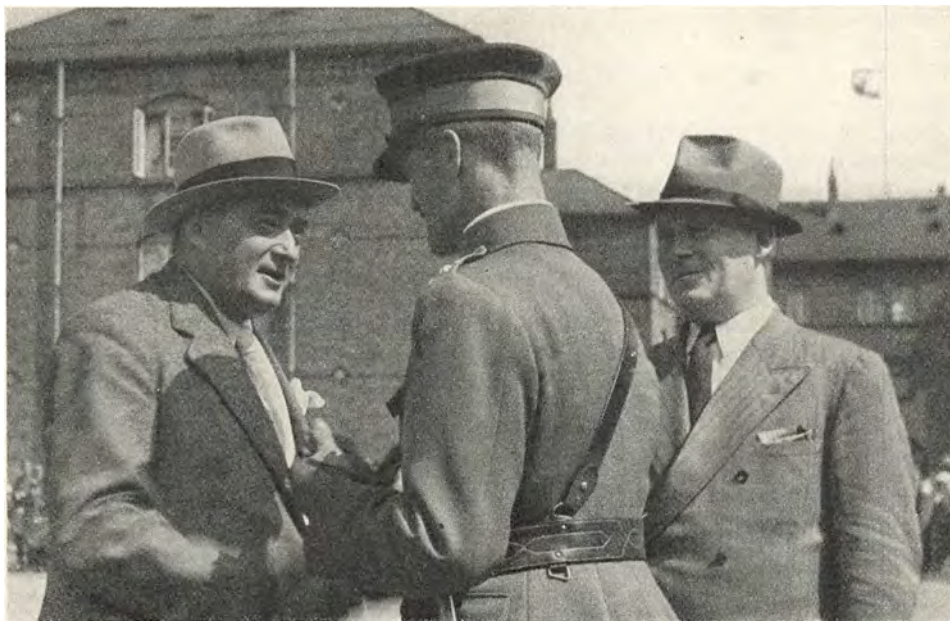
Tyskerne havde saaledes ikke kunnet faa Regeringen til *i Ord* at erklære sig moralsk solidarisk med »det europæiske Korstog« mod Bolchevismen. Nu skulde den til Gengæld gøre det *i Handling*: man forlangte, at der skulde *opstilles et hvervet Korps til Indsættelse paa Østfronten*. Det var D.N.S.A.P., der efter tysk Tilskyn-

delse havde taget Initiativet, men det ønskedes, at Hvervningen foretoges under Regeringens Auspicier, og at Korpsets Udrustning fandt Sted ved Hjælp af Statsmidler. Inden for Ministeriet stod Meningerne som sædvanlig skarpt over for hinanden. Tanken var grebet med særlig Iver af *Gunnar Larsen*, som mente, at der burde oprettes et Stats-Hvervningskontor. Det var ikke tilstrækkeligt, hævdede han, at Regeringen ikke modsatte sig en Hvervning, iværksat af D.N.S.A.P. Den maatte selv sørge for at »sætte Gang i Tingene«. Scavenius mente ligeledes, at Regeringen burde tage Sagen i sin Haand. *Paa hans Foranstaltning blev Radioen i de sidste Dage af Juni brugt til Propaganda for Nazisternes Hvervning.*

Stauning synes at have haft flere Betænkeligheder end sædvanligt ved at følge Scavenius og Gunnar Larsen, men den kraftigste Modstand repræsenteredes atter af Buhl, Bording, Halfdan Hendriksen, Knud Kristensen og Jørgen Jørgensen. Det hævdedes bl. a., at hvis Krigen i Øst, som Tyskerne mente, var forbi i Løbet af tre Uger, kunde man frygte, at Korpset, naar det nu engang stod der, vilde blive sat ind mod England. *Samarbejdsudvalget* fraraadede meget energisk, at Staten oprettede et Hvervningskontor, og det udtalte ligeledes sin Utilfredshed med, at der i Radioen var agiteret for Hvervning. Under disse Omstændigheder besluttede man da, at der ikke kunde være Tale om Hvervning under Statens Ledelse. Det var, som Stauning udtrykte det, »vist bedst, Trafikministeren holdt sig væk fra Sagen«.

Ministeriet tog i saa Henseende ikke fejl af *Stemningen i Befolkningen*. Der var i visse Kredse stadig et Ønske om at yde Finland humanitær Hjælp. Der blev sendt en Ambulance o. a. derop, og senere modtog man et Antal finske Børn til Pleje her i Landet. Bladene støttede disse Foranstaltninger — i den Hensigt at afvende yderligere tyske Krav. Men Tyskerne paa deres Side tog heller ikke fejl af *Stemningen*. I Dagene efter Krigsudbruddet indfandt der sig nogle højere tyske Politiofficerer, der havde til Opgave at undersøge, om det fortsat kunde tillades det danske Politi at overvaage Roen og Ordenen i Landet. Det skyldes vistnok navnlig den Bedømmelse, Værnemagtens Ledelse anlagde, at Undersøgelsen faldt ud til Gunst for vore Interesser. Man frafaldt Kravet om tysk Politis Overhøjhed i Forventningen om, at det danske Politi vilde vide »at holde *Stemningen* rimeligt i Tømme«. Men Betingelsen var, at vi symbolsk gik med i »Korstoget«. Den humanitære Hjælp til Finland interesserede ikke Tyskerne. Vi maatte gaa aktivt med og opstille et hvertet Korps. Det blev sagt, at Forlangendet var udgaaet fra ingen ringere end Hitler selv, og at han personlig havde beskæftiget sig med Sagen.

Under dette Pres kom da »*Frikorps Danmark*« i Stand. Ledelsen overtoges af Oberstløjtnant *C. P. Kryssing*, og der udfoldedes i de sidste Dage af Juni og de første Dage af Juli livlige Hvervningsbestræbelser. Der næredes stadig inden for Ministeriet den mest udprægede Modvilje mod, at Regeringen og Staten paa nogen Maade engagerede sig i Foretagendet. Et Krav fra Frits Clausen og Kryssing om, at Staten bevilgede 5 Mill. Kr. til Afholdelse af Udgifterne ved Korpsets Oprettelse, afvistes. I et Ministermøde Lørdag den 5. Juli, hvor fem af Ministrene var fraværende, overvejedes det, om man skulde modsætte sig Hvervningen eller passivt se til. Der blev imidlertid kun udtalt et Ønske om, at Spørgsmaalet toges op til Drøftelse, naar Ministeriet en af de første Dage i Ugen var fuldtalligt.

- Tre Herrer drøfter opstemt Frikorpsets Chancer som »Storgermanien«s Redningskorps. Til venstre i Billedet staar *Helge Bangsted*, fra 1940 ansvarhavende Redaktør af Forræderbladet »Fædrelandet« og fra 1941 Redaktør af D. N. S. A. P.'s Maanedsbreve. I Midten ser man Oberstløjtnant *Kryssing*, som endnu ikke har faaet ombyttet den danske Uniform med hans Fædrelands Fjendes. Og yderst til højre følger en nazistisk Journalist, Hr. *Fenøe*, smilende de to Storaktørers Samtale.

Saa tog imidlertid Scavenius samme Dag Sagen med en Trumf. Han hævdede, at det vilde faa katastrofale Følger for Landet — baade i Øjeblikket og siden, naar den meget omtalte Nyordning af Europa skulde finde Sted —, om vi svigtede. Han lod derfor Lederen af Udenrigsministeriets Pressebureau, Kontorchef *Eskelund*, sammenkalde de københavnske Blades og Provinsbureauernes Redaktører til et Møde Lørdag Eftermiddag Kl. 15,30. Paa Udenrigsministerens Vegne udviklede *Eskelund* her de Synspunkter, man ønskede Bladene skulde anlægge. De Blade, der beskæftigede sig med den humanitære Hjælp til Finland uden samtidig at vise Interesse for »Frikorps Danmark«, satte Pressens Frihed og hele Landets Stilling fremefter paa Spil. Man maatte derfor ikke lægge Dannelsen af Frikorpset Hindringer i Vejen, og det var ikke tilstrækkeligt, at man forholdt sig passiv, der maatte ogsaa aktiv Støtte til. Tyskerne tillagde Sagen en overordentlig Betydning, og det maatte huskes, at naar Rusland var slaaet ned — og det vilde næppe vare længe —, kunde Tyskland uden Hindringer fra nogen Magt paa Fastlandet gaa i Gang med Europas Nyordning, og da gjaldt det, at vi ikke havde udsat os for Mistillid fra tysk Side. *Eskelund* oplyste sluttelig, at der senere paa Eftermiddagen vilde blive afholdt et Møde paa d'Angleterre, hvor Oberstløjtnant *Kryssing* vilde holde en Tale om Frikorpset. Han henstillede, at Pressen refererede denne Tale.

Der udspandt sig herefter nogen Diskussion:

Redaktør *H. Hansen*, Venstres Pressebureau, spurgte: — Er dette Udenrigsministerens eller Regeringens Synspunkter og Ønsker?

Eskelund: — Dette Spørgsmaal kan jeg ikke besvare. Men Regeringen har vel godkendt, hvad der her er fremført.

H. Hansen: — Jeg har Grund til at mene, at ikke hele Regeringen er enig med Udenrigsministeren — Venstres Ministre i al Fald ikke. Det var bedst, om vi kunde vente med at tage Stilling, indtil Regeringen har holdt Møde, men det kan tidligst ske paa Onsdag.

Eskelund: — Jeg har kun fremsat, hvad Ministeren har ønsket.

H. Hansen: — Hvad vil der ske, hvis vore Blade nægter at optage et Referat af Oberstløjtnant Kryssings Tale?

Eskelund: — Jeg tror, det vilde medføre meget alvorlige Konsekvenser — ikke alene for Venstres Blade, men for hele Pressen, ja for vort Land.

Intet dansk Blad udover de nazistiske efterkom Ministerens Opfordring til at gaa aktivt i Brechen for »Frikorps Danmark«. Men under de foreliggende Omstændigheder besluttede man at deltage i Mødet paa d'Angleterre Kl. 17,30. Her bød Presseattaché *Meissner* velkommen og oplyste, at den tyske Rigsregering med særlig Glæde havde modtaget Meddelelsen om Oprettelsen af »Frikorps Danmark«. Man opfattede dette som et Bidrag til Kampen mod Bolchevikstyret og til Dannelsen af den europæiske militære Fællesfront mod Rusland.

Derefter talte Oberstløjtnant *Kryssing*. Han var, sagde han, ikke Medlem af det nazistiske Parti, og hvad han senere kunde blive, vidste han ikke. Men siden den 9. April havde det været et haardt Job for ham at være Soldat i Danmark. Han havde mistet enhver Tillid til, at det demokratiske Danmark kunde vække Nationen af den Usselhed, der førte til den 9. April. Men naar nu Regeringen gav danske Soldater en Chance til at genoprette lidt af den danske Nations Ære, saa maatte de tage den og i øvrigt overvinde sig selv til at iføre sig den tyske Hærs Uniformer med mere. Kommandosproget i Korpset vilde blive Dansk, og »det er saa lykkeligt,« ytrede han, »at vi har faaet Lov til at bære Navnet Danmark paa Ærmet. Det forpligter os endnu mere, thi hvad Snavs der eventuelt kan falde paa os, falder tilbage paa Danmark(!)«.

Det kan her tilføjes, at det første Stænk faldt paa ham selv, idet han, efter at Korpset var indsat paa Østfronten, hurtigt blev afsat som dets Kommandant, fordi han viste sig uduelig. Førerskabet overtoges derefter af Premierløjtnant *C. F. v. Schalburg*, der kom til at give det Navn.

Presseattaché *Meissner* supplerede Kryssings Udtalelser med et udførligt Foredrag om den Fare, Rusland betød for Norden, og om den fælleseuropæiske Pligt til at møde denne Fare. Hans saavel som Kryssings Udtalelser refereredes kort i Bladene.

Den følgende Morgen, Søndag den 6. Juli, indeholdt de fire store københavnske Blade et kraftigt opsat Avertissement med Overskriften: »Opraab fra Kommandanten for »Frikorps Danmark«.« Det havde følgende Ordlyd:

Danske Mænd!

Med Regeringens Anerkendelse har jeg faaet overdraget Kommandoen over »Frikorps Danmark«. — Korpset vil blive sat ind mod den bolchevikiske Verdensfjende, som flere Gange har truet Nordens Sikkerhed og dermed ogsaa vort Fædrelands Frihed og Kultur.

Danske Mænd! Jeg opfordrer jer til at slutte op i »Frikorps Danmark«s Rækker, for at vi kan gøre en samlet Indsats mod Bolchevismen.

Danske Soldater, som har aftjent eller aftjener deres Værnepligt, kan uden Hensyn til Vaabenart indrulleres i Korpset.

For Danmarks Ære, for vort Folks Frihed og vort Fædrelands Fremtid slutter vi os sammen i Vaabenbroderskab med de Nationer, der allerede er traadt an til Kamp mod Europas og dermed ogsaa mod vort Lands Fjende.

C. P. Kryssing,
Oberstløjtnant, Kommandant for
»Frikorps Danmark«.

Med dette Avertissement var Foretagendet saa at sige *ved et Kup hængt paa Regeringen*. Det var ikke rigtigt, at Regeringen havde anerkendt Korpsset og dets Leder. Som Opraabet i det hele var affattet, maatte man faa det Indtryk, at det her drejede sig om en Statshandling, en Aktion paa det danske Folks Vegne, hvilket unægteligt var fjernt fra Virkeligheden. *Inden for Ministeriet reageredes der da ogsaa meget heftigt over for Scavenius' egenmægtige Optræden*. Om Mandagen samledes de i København tilstedeværende Ministre for at drøfte *et af Krigsministeriet udarbejdet Memorandum* om de Betingelser, hvorunder danske Officerer og menige kunde træde uden for Nummer og melde sig til Frikorpset. I Krigsministeriets Affattelse formede dette Memorandum sig nærmest som en Tilskyndelse for danske Militærpersoner til at gøre dette. Det skulde ikke komme dem til Skade i deres fremtidige Stilling inden for Hæren, hed det. De militære Afdelinger opfordredes til at gøre Mandskabet bekendt med Memorandumet og til ikke at lægge Hindringer i Vejen for nogen, som maatte ønske at gaa ind i Frikorpset o. s. fr. Det var ikke Meningen, at dette Memorandum skulde offentliggøres i Danmark, men, som Scavenius sagde, kun »bruges i Tyskland«. Man afdæmpede visse af de mest udæskende Vendinger og gik derefter, skønt modstræbende, med til, at det blev udsendt. I øvrigt drejede Debatten sig om det Tryk, der om Lørdagen var lagt paa Pressen, samt om Kryssings Opraab. *Stauning* havde nu omsider fundet sit vante Stæde ved Scavenius' Side. Det samme gjaldt *Kjærboel*, der dog bemærkede, at han fandt den Maade, hvorpaa Scavenius var optraadt, »højest uheldig«. Da Buhl, Bording, Knud Kristensen og Fibiger var fraværende, repræsenteredes Oppositionen af *Halfdan Hendriksen* og *Jørgen Jørgensen*. »Er vi nu ikke snart med i Krigen paa tysk Side?« udbrød Jørgen Jørgensen. Han og Halfdan Hendriksen, der udtalte, at han vilde fralægge sig ethvert Ansvar for den Udvikling, Regeringens Stilling til »Frikorps Danmark« gennem Udenrigsministerens Optræden var undergaaet, gjorde meget eftertrykkeligt gældende, at Ministeriet aldrig havde givet »Frikorps Danmark« sin Godkendelse, og at Befolkningen ikke vilde kunne forstaa, hvad der her var sket. For Ministeriet gjaldt det først og fremmest om, hævdede de, at bevare Befolkningens Tillid.

Sagen gav Anledning til en forbigaaende *udenrigsministeriel Krise*, hvis Forløb er yderst betegnende for de Kaar, hvorunder Ministeriet arbejdede. Onsdag den 9. Juli afholdtes et Ministermøde, hvor samtlige Ministre var til Stede. *Knud Kristensen* rejste her hele Spørgsmaalet om den Kurs, der blev fulgt i Forholdet til Tyskland. Han protesterede skarpt imod, at Kongen og Ministeriet offentligt var gjort ansvarlige for Frikorpsets Dannelse, og han hævdede, at den Linie, Scavenius havde lagt ud, til sidst vilde føre os ind i fuld Solidaritet med Tyskland, saa Ministeriet lod Landets Selvstændighed i Stikken og mistede Befolkningens Tillid. Han mente

ikke, at Ministeriet skulde svigte sin Overbevisning og sige ja til alt, hvad Tyskerne kom med, og han vilde for sit Vedkommende ikke stiltiende acceptere, at man fortsatte ad den Vej, der under Scavenius' Ledelse var betraadt.

Knud Kristensen havde her givet Udtryk for, hvad de politiske Ministre mer eller mindre kunde slutte sig til. Man bebrejdede Scavenius, at han udsendte Erklæringer, der ikke stemte overens med de trufne Aftaler, og selv om man maatte tage Hensyn til, at Landet var besat, og at Ministeriet som Følge heraf arbejdede under tysk Tryk og maatte forhandle sig frem, mente man, at Scavenius alt for hurtigt gik ind paa de tyske Krav. Det lod sig ikke gøre at opelske en mere tyskvenlig Stemning i Befolkningen, og med den Kurs, der var slaaet ind paa, stod Ministeriet i Begreb med at sætte Befolkningens Tillid over Styr.

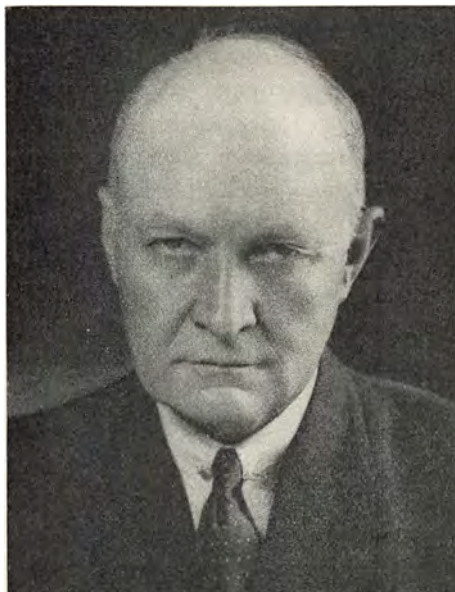
Stauning gjorde et svagt Forsøg paa at mægle mellem de modstridende Opfattelser, men det lykkedes ham ikke. Den eneste, der i højt Mod traadte ind for Scavenius, var *Gunnar Larsen*, som fandt, at alting var gaaet »straalende« her i Landet siden Besættelsen, og at vi kunde prise os lykkelige. I øvrigt gik Opfattelserne helt overvejende Scavenius imod.

Selv vilde *Scavenius* ingen Bebrejdelser høre. Hans Politik grundede sig paa Erklæringen af 8. Juli 1940, som Ministeriet havde godkendt. Der var efter hans Opfattelse ingen Politik i at sige nej. Et Udenrigsministerium maatte i det hele taget aldrig sige nej, men altid forhandle. Helst burde man overlade Udenrigspolitikken til Kongen, Statsministeren og Udenrigsministeren, idet da det øvrige Ministerium vilde være fritaget for Ansvar! Men som det nu var, betød Indenrigsministerens Udtalelser en Tilkendegivelse af, at han ikke var sin Plads voksen, og da Ministre af de fire Partier havde sluttet sig til dem og udtalt Mistillid til ham, maatte han *bede Statsministeren søge sig en anden Udenrigsminister*.

Han forlod derefter Mødet, uden at nogen holdt paa ham. Man var fra de øvrige Ministres Side aabenbart indstillet paa at tage ham paa Ordet. Han udeblev ogsaa i den følgende Uges Tid fra Ministermøderne, og paa Staunings Initiativ førtes der derefter mellem de politiske Ministre nogle Forhandlinger om Muligheden af et Udenrigsministerskifte. Stauning var selv stemt for, at man skulde søge at faa *Munch* tilbage, og Tanken herom fandt almindelig Tilslutning. *Brorsen* udtalte, at *Munch* altid havde optraadt korrekt og loyalt, hvad man fra flere Sider sluttede sig til. Den eneste, der udtalte Betænkeligheder, var *Halfdan Hendriksen*, som frygtede, at *Munchs* Tilbagevenden vilde være ensbetydende med en Saldokvittering for alt, hvad der laa forud for den 9. April. Over for et i øvrigt enstemmigt Ønske blandt de politiske Ministre vilde han dog ikke insistere, og Stauning bemyndigedes da til at tale med *Munch*. Man regnede for Resten med, at *Munch* vilde sige nej, hvad ogsaa blev Tilfældet. Desuden kom andre Momenter til. Minister *Mohr*, der den 7. Juni efter Kammerherre *Zahles* Død havde overtaget Gesandtposten i Berlin og var blevet efterfulgt som Direktør i Udenrigsministeriet af Legationsraad *Nils Svenningsen*, opholdt sig i de paagældende Dage i København. Han var efter *Munchs* Afslag paa Tale som Scavenius' Efterfølger, og han blev tilkaldt til en Raadslagning med Ministrene. Han fraraadede meget indtrængende et Skifte, hvori jo ogsaa laa, at han ikke selv ønskede at træde til. Han og Stauning havde derefter en Forhand-

Nils Svenningsen (f. 1894) konstitueredes i 1920 som Sekretær i Udenrigsministeriet, blev i 1921 Fuldmægtig sammesteds, virkede saa en Række Aar (1924—30) som Legationssekretær i Berlin, hvorpaa han vendte tilbage til sin gamle Post i Ministeriet. I 1932 blev han fungerende Kontorchef, i 1935 Kontorchef og i 1938 Chef for Ministeriets Administrationskontor. Under Besættelsen konstitueredes han som Ministeriets Direktør i 1941 og blev dets Direktør Aaret efter. Kort efter Befrielsen 1945 udnævntes han til dansk Sendemand i Stockholm.

Otto Carl Mohr (f. 1883) blev i 1918 Legationssekretær ved Legationen i Paris, men vendte Aaret efter tilbage til Udenrigsministeriet som konstitueret Kontorchef. I 1920 gik han som Legationssekretær til Berlin, var overordentlig Sendemand og befuldmægtiget Minister i Brasilien 1922—28 og fra 1928 i Tyrkiet. I 1931 blev han Chef for Udenrigsministeriets økonomisk-politiske Afdeling. Han konstitueredes som Direktør 1936, blev Direktør 1937 og gik endelig i 1941 som Sendemand til Berlin, hvor han fungerede til Tysklands Sammenbrud.

ling med Kongen, der i hvert Fald ikke mente, at Munch burde vende tilbage. Stauning blev derefter betænkelig ved at foretage et Skifte, og skønt de øvrige politiske Ministre vedblivende ønskede Scavenius' Afgang, uanset hvilke Konsekvenser den kunde drage efter sig, nødtes de til at bøje sig for Staunings Beslutning. Stauning havde den 14. Juli talt med Scavenius, der var villig til at fortsætte, men ganske vist kun paa den Betingelse, at *Ministrene ydmygede sig og vedtog en Tillidserklæring til ham.*

Den 15. Juli gav han igen Møde i Ministeriet for personlig at inkassere sin Triumf. Situationen var fuldkommen barok. Han var ikke tilfredsstillet ved, at Ministrene maatte finde sig i hans Genkomst. Han forlangte af dem, at de saa at sige knælende skulde afsværge deres Vildfarelser. De vægrede sig i det længste. En efter en stod de op og erklærede, at de ikke kunde tiltræde et Tillidsvotum. De bad ham ikke stille Sagen paa Spidsen. De ønskede, som en af dem udtrykte det, ikke at gaa til Canossa. Knud Kristensen spurgte ham til sidst, hvad han egentlig vilde med en Tillidserklæring, der af de politiske Ministre var motiveret med, at de nærede Mistillid til ham! Men intet hjalp. Scavenius erklærede kort og godt, at det var nødvendigt, han fik Tillidserklæringen, og ogsaa Stauning ønskede Konfliktens bilagt

paa denne Maade. Efter en langvarig, hed Diskussion *løsnedes Sammenholdet mellem de protesterende*. Som Stauning stillede sig, var det selve det nationale Samarbejde, der stod paa Spil, og der var derfor ingen Vej udenom. *Halvdan Hendriksen* tolkede sikkert den almindelige Stemning, da han motiverede sin Godkendelse af Tillidserklæringen med at sige, at skønt den udtrykte det diametralt modsatte af, hvad han mente, vilde han af Hensyn til det heles Vel tiltræde den. Han forstod ganske vist ikke, hvad Udenrigsministeren vilde vinde ved at fastholde et Krav, der gik paa tværs af de politiske Ministres Syn paa ham og hans Virksomhed.

Knud Kristensen var den eneste, der vedvarende nægtede at tiltræde Erklæringen. Stærkt presset lovede han til sidst, at han vilde overveje Sagen endnu en Gang. Den følgende Dag skrev han til Stauning, at han maatte fastholde sin Modstand mod Erklæringen, og at han ønskede dette tilført Protokollen. Buhl og Bording henvendte sig da til ham — vistnok i Forstaaelse med Stauning — og opfordrede ham indtrængende til at godkende Tillidserklæringen eller dog i det mindste frafalde Kravet om Protokolltilførslen. En saadan vilde faa Diskussionen til at blusse op igen, uden at der var Udsigt til, at der kunde komme et fornuftigt Resultat ud deraf. I et nyt Brev til Stauning frafaldt derefter Knud Kristensen »indtil videre« sin Anmodning om at faa sit Votum tilført Protokollen.

Medens alt dette stod paa, havde Tyskerne stillet *Krav om at det kommunistiske Parti skulde opløses*. De ønskede tillige, oplyste Scavenius i Ministermødet den 3. Juli, at ramme en Række Mænd, som de mente havde Tilknytning til Kommunisterne, bl. a. *Hedtoft-Hansen* og *H. C. Hansen*, der, sagde de, burde sættes ud af Rigsdagen. Ogsaa *Hartvig Frisch*, der den 1. Juli var blevet udnævnt til Professor i klassisk Filologi, var de misfornøjede med. De havde over for Scavenius udtrykt deres Forbavselse over denne Udnævnelse.

Deres Uvilje mod de tre Socialdemokrater fik dog intet praktisk Udslag. Derimod vedvarede Jagten paa Kommunisterne. Det meddeltes senere offentligt, at ialt 269 Kommunistere var blevet »taget i Forvaring«. Af dem blev efter nogen Tids Forløb 152 sat paa fri Fod, medens Resten interneredes i Horserødlejren. Fra Vestre Fængsel sendte Folketingsmand *Martin Nielsen* Ministeriet et Brev, hvori han krævede at blive sat i Frihed. Der var i Ministeriet Enighed om, at man maatte lette hans Fængselsophold, men at man heller ikke kunde gøre andet.

Bestræbelserne for at faa hele denne Aktion mod Kommunisterne bragt i Overensstemmelse med Grundloven voldte Ministeriet svære politiske og juridiske Vanskeligheder. Hverken de Konservatives eller Venstres Ministre var — trods de ideologiske Modsætninger til Kommunismen — tilbøjelige til at gaa ind paa det tyske Krav. De søgte at træne Sagen mest muligt. Socialdemokraterne nærrede ligeledes Betænkelighed ved Statsmagtens Indskriden over for Kommunisterne, som derved vilde faa sig store agitatoriske Muligheder skænket. Som Forholdene var, mente man imidlertid ogsaa fra den Side, at det tyske Krav maatte imødekommes. Det var blot ikke let at finde en antagelig Motivering. Syv lange og syv brede varede det, før man fandt frem til en Form, som ansaas for at være baade juridisk og politisk antagelig. Et Par Gange maatte Thune Jacobsen paa socialdemokratisk Initiativ ændre sit Forslag og dets Motivering.

Troels G. Jørgensen (f. 1874) var i 1900–05 dels tjenstgørende i Kultus- og Indenrigsministeriet, dels paa Studierejse i Udlandet. Han blev 1905 Auditor og Amtsfuldægtig i Aalborg, kom 1919 som Assessor til Landsoverretten for Nørrejylland og blev s. A. Dommer i Vestre Landsret. Herfra flyttedes han i 1925 til København som Dommer i Højesteret, hvis Præsident han blev i 1936. Han tog i 1944 sin Afsked. Det var saaledes ham, der — *skulde* have været Førstemand til at hævde og værgе danske Retsprincipper under Besættelsen.

Ved et sært Tilfælde afsluttedes netop i Dagene efter Udbruddet af den tysk-russiske Krig ved Københavns Byret en Sag, der kunde tjene til at illustrere den kommunistiske Fare. Det var ved denne Retssag oplyst, at der under Ledelse af en tidligere tysk kommunistisk Rigsdagsmand, *Ernst Wollweber*, bestod en international Terrororganisation, hvis Formaal var at foretage Sabotagehandlinger og Attentater, navnlig paa Skibe, der sejlede for Magter, som var Sovjetunionen fjendtligsindede, og i det hele taget at hjælpe Sovjetunionen og dens Ideer, særlig med Henblik paa en kommende Krig. Her i Landet havde Terrorgruppen i Foraaret 1938 foretaget Attentater paa Gdynia-Amerika-Liniens Passagerdamper »Batory«, paa en italiensk Damper »Febek« og paa to spanske Trawlere. Ved Byretsdommen, der faldt den 7. Juli 1941, blev syv Personer idømt Fængselsstraffe fra 2½ til 16 Aar. Danske Kommuniste havde været implicerede, og netop denne Omstændighed gjorde, mente visse fremtrædende Jurister, at Statsmagten var berettiget til at gribe ind med særlige Foranstaltninger. I Tidsskriftet »Juristen« (1. September 1941) offentliggjorde Højesteretspræsident *Troels G. Jørgensen* en Artikel, hvori han hævdede det stemmende »med dansk statsretlig Opfattelse, at der i en statsretlig Nødsituation uden særlig Tilkendegivelse kan ske Fravigelse fra grundlovsmæssig Kompetencefordeling, saaledes at den udøvende Magts Beføjelser udvides«. Fra anden juridisk Side var det gjort gældende, at Frihedsberøvelse paa Grund af politisk Overbevisning overhovedet ikke var grundlovsmæssig. Men efter *Troels G. Jørgensen*s Opfattelse forhindrede Grundloven ikke, at der kunde »gives visse Love om præventiv Frihedsberøvelse«. I det særligt foreliggende Tilfælde byggede han sit Skøn paa, at det kommunistiske Partis Overbevisning »har et kriminelt Tilsnit«.

Det var denne Argumentation, *Thune Jacobsen* støttede sig til, da han den 20.

August forelagde sit *Forslag om Forbud mod kommunistiske Foreninger og kommunistisk Virksomhed*. Han henviste til den Straffesag, der var blevet paadømt ved Byretten, og udtalte, at medens Straffelovens Bestemmelser vel under almindelige Forhold afgav tilstrækkeligt Værn mod kommunistiske Handlinger, stod under de nuværende Forhold ikke blot Menneskeliv og Værdier, men ogsaa Statens Sikkerhed og Velfærd paa Spil. Regeringen maatte derfor anse det som en absolut Nødvendighed, at det kommunistiske Parti blev opløst og forbudt, og den henviste som Hjemmel for et saadant Forbud til Grundlovens Paragraf 85, der tilsikrer Borgerne Ret til at danne Foreninger i *lovligt* Øjemed, men overlader Spørgsmaalet om, hvorvidt en Forenings Øjemed er lovligt, til Lovgivningsmagten. Han udtalte videre, at Regeringen den 22. Juni havde fundet det »uomgængelig nødvendigt« at lade de ledende Kommuniste tage i Forvaring, og da Grundloven ikke indeholder nogen Hjemmel til at dekretere Undtagelsestilstand i Tilfælde af Krig eller lignende alvorlige Begivenheder, mente Regeringen i Overensstemmelse med dansk statsretlig Teori at have fuld Hjemmel til Arrestationerne i Nødsretsgrundsætningen.

Lovforslaget gik da ud paa, at det kommunistiske Parti vilde være at opløse, og at al kommunistisk Virksomhed skulde være forbudt. Overtrædelser skulde kunne straffes med Bøde, Hæfte eller Fængsel indtil 8 Aar. »Personer, hvis Adfærd har givet særlig Grund til at antage, at de vil deltage i kommunistisk Virksomhed eller Agitation, kan efter Justitsministerens Bestemmelse eller med hans Godkendelse tages i Forvaring, naar dette skønnes nødvendigt af Hensyn til Statens Sikkerhed eller dens Forhold til fremmede Magter.« Arrestationerne skulde finde Stød efter Kendelse af Københavns Byret. Kendelserne skulde kunne paakæres til Højesteret. Arresten skulde ophøre, »saa snart den ikke længere skønnes nødvendig af Hensyn til Statens Sikkerhed eller dens Forhold til fremmede Magter«.

Loven gav Anledning til en kort, formel Behandling i Folketinget. *Den vedtoges enstemmigt i begge Ting.*

Kommunisterne protesterede, saa vidt det var dem muligt. Fra Katakomberne tilskrev *Aksel Larsen* den 19. August, Dagen før Loven kom til Behandling i Folketinget, Rigsdagen et Brev, hvori det hed:

»En Del af den kommunistiske Rigsdagsgruppe er i Strid med Grundloven fængslet, og den øvrige Gruppe er afskaaret fra at møde frem i Folketingssalen af den simple og forærgelige Grund, at Folketingets Formand ikke alene har tilladt det danske Kriminalpoliti sammen med Gestapo at holde Vagt inde i selve Rigsdagsbygningen for at paagribe os, om vi skulde vise os, men oven i Købet har haft moralsk Mod til at give Rigsdagens Tjenestemænd Ordre til at være Politiet behjælpelig med vor Anholdelse. Jeg konstaterer, at Folketingsmøder, som holdes under saadanne Forhold, ikke kan anses for beslutningsdygtige i Grundlovens Aand, og bestrider paa Forhaand Gyldigheden af Love, der maatte vedtages, saa længe man paa den Maade ved ulovlig Vold forhindrer en Del af Folketingets Medlemmer i at opfylde deres Pligt som folkevalgte Medlemmer af Tinget.«

Af de oprindelig fængslede Kommuniste benyttede 116 den Ret, Loven gav dem til at paakære Fængslingskendelsen til Højesteret, der imidlertid i samtlige Tilfælde stadfæstede Kendelsen.

X

Det var vitterligt for enhver, at Tyskerne efterhaanden greb ind paa snart sagt alle Omraader af den indre Forvaltning. Pressen og Radioen var under skarp Censur, og man forlangte *Bladledere, der havde vakt Tyskernes Mishag, fjernede*. Den 14. Maj frattraadte *G. Helweg-Larsen* som journalistisk Leder af »Kristeligt Dagblad«, og den 28. August afgik *H. P. Sørensen* paa tysk Krav som Redaktør af »Social-Demokraten«. Ogsaa »Politiken« faldt i Unaade; denne Konflikt ordnedes ved, at *Poul Graae* den 4. Juli indtraadte som Medredaktør. I Marts 1942 fjernedes fra »Nationaltidende« Redaktør *Age Schoch* og senere ogsaa Direktør *Cohen*. Gang paa Gang stævnedes Presseattaché Meissner Bladlederne til sig for at iade dem paa høre en Straffetale. Han truede med de skarpeste Forholdsregler, hvis de ikke indstillede sig »positivt«. *Radioen* var helt og holdent i Tyskernes Void. Indgrebene her gjaldt ikke blot Krigsefterretningerne, men ogsaa det almindeiiige kulturelle Stof. *Georg Brandes's Hundredaarsdag* maatte ikke mindes, et Foredrag om *Goldschmidt* blev forbudt, *Engelskundervisningen* standsedes o. s. fr. *Bogmarkedet* var ligeledes delvis under Censur. En Række respektløse svenske Blade med »Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning« i Spidsen fik ikke Lov at komme ind i Landet. Forskellige misliebige Personers Mødevirksomhed var under Opsigt, og selv Prædikere i Landets Kirker overvaagede man. *Kaj Munk* og *Falk Hansen* var især paa den sorte Tavle. Paa tysk Forlangende blev der grebet ind over for Dr. phil. *Vilh. la Cour* og Redaktør *Arne Sørensen*, fordi de havde udgivet den af la Cour skrevne Pjece »*Ord til os i Dag*«, der med sine udførlige Citater af selve Fichte skønnedes at »være egnet til at skabe Landets Interesser i Forhold til Udlandet! De idømtes henholdsvis 80 og 60 Dages Hæfte.

Udadtil opretholdt man ikke desto mindre Illusionen om, at Danmark fremdeles nød sin fulde Selvstændighed, og at alt, hvad der skete, skyldtes et frit dansk Initiativ. Den 17. August offentliggjorde Stockholmbladet »*Aftonbladet*« et Interview, som en af dets Medarbejdere havde haft med *Stauning*. Interviewet havde fundet Sted ved en Lunch paa Langeliniepavillonen. *Stauning* var »på gott humör«, hed det, og »han log stilla åt den svenska oron för Danmarks inre förhållanden«. Arbejdsløsheden var gaaet ned med 50 %, forklarede *Stauning*, og ca. 40.000 danske Arbejdere havde faaet Arbejde i Tyskland, hvor de fleste, saa vidt han vidste, »trivdes gott«. Danmark var okkuperet, og det var naturligvis mindre glædeligt, men Landet havde beholdt sin Selvstændighed, og det vareto selv sin civile Forvaltning. »Herrarna ser endast danska poliser på Köpenhamns gator«, paapegede han. Forholdet til Tyskerne var stort set meget godt, og han havde kunnet konstatere en Ændring i den danske Opinion, efter at Tyskerne havde vendt Vaabnene mod Bolchevikerne. Een Ting understregede han meget kraftigt, og det var, at *han betragtede det nye Tyskland »som både den för dagen och för framtiden ledande makten i Europa*«. Statsminister *Stauning* var, hedder det sluttelig i Interviewet, »i form, det lyste i det ljusa skägget och han smilade mot den varma augustsolen och var glad att allt dock hade avlupit så pass gott som det gjort«. Interviewet vakte pinlig Opsigt, da det Dagen efter gengaves i den danske Presse.

I een Henseende stod dog den danske Regering — Scavenius indbefattet — fast, nemlig hvor det drejede sig om *tyske Krav, der gik ud paa, at Staten som saadan skulde engagere sig i Krigsbegivenhederne*, sende Tropper til Krigsskuepladserne eller paa anden Maade tvinge danske Statsborgere til at gaa ud i en militær Risiko.

Den 19. December 1940 havde Hærledelsen paa eget Initiativ henvendt sig til den tyske øverstkommanderende og spurgt, om vi kunde faa Lov til at *indkalde et større Antal Soldater* end hidtil tilladt. Svaret havde den Gang været et Afslag; men i August 1941 kom Tyskerne og meddelte, at vi vilde kunne uddanne 6300 Rekrutter aarlig paa Betingelse af, at vi sendte *et Regiment Fodfolk til Finland*. Vi vilde ikke blive tvunget dertil, sagde General Lüdke, men gjorde vi det, vilde det gavne Danmarks Stilling i det fremtidige tyske Storrøm. Meddelelsen vakte stor Bestyrtelse i Regeringen. Man var enige om, at der ikke kunde være Tale om at imødekomme Ønsket. Scavenius var inde paa, om man ikke kunde træne Sagen og svare mundtligt. Tyskerne gik netop i de Dage stærkt frem i Rusland, og det kunde derfor tænkes, at Sagen om kort Tid ikke vilde have nogen Interesse. Man besluttede dog straks at afgive et skriftligt Svar, der øjensynligt ærgrede Renthe-Fink. Han fremhævede over for Scavenius Betydningen af, at Danmark stillede et Korps, eventuelt paa frivilligt Grundlag. Nu vilde man paa tysk Side overveje, hvad man ønskede, men i hvert Fald var det nødvendigt, at danske Officerer stillede sig mere forstaaende over for Tyskland, end Tilfældet hidtil havde været.

Sidst i September 1941 rejste Tyskerne for første Gang det siden ofte gentagne, fra dansk Side stadig afviste *Krav om, at vore Handelsskibe skulde bevæbnes*. Visse af Ministrene mente, at Sagen vel havde »to Sider«, men at saa længe svenske Skibe sejlede ubevæbnede i Konvoj, maatte vore ogsaa kunne gøre det. Scavenius var enig i, at en Bevæbning ikke »for Tiden« kunde finde Sted, men han mente dog, at man burde svare undvigende, ikke med et rent Afslag. Dette samme fandt Stauning. Det er en af *Halvdan Hendriksens* Fortjenester, at han, saa ofte som Kravet blev rejst, meget energisk modsatte sig det og fik det afvist. Foreløbig kunde man henvise til, at vi ingen Luftværnskanoner havde — Tyskerne havde jo selv beslaglagt dem —, og at vi heller ikke raadede over tilstrækkeligt Mandskab, der var uddannet til Betjening af saadanne Kanoner.

I November 1941 aftvang Tyskerne den danske Regering en Handling, der sikkert mere end alt andet, hvad der hidtil var sket, tjente til at nedbryde Tilliden til Ministeriet Stauning-Scavenius, samtidig med at den tilintetgjorde alle Muligheder for den gensidige Forstaaelse, Tyskerne paastod at tilstræbe.

Torsdag den 20. November indfandt *Renthe-Fink* sig i Udenrigsministeriet for at »indbyde« den danske Regering til at tiltræde *Antikomintern-Pagten*, der ved en højtidelig »Statsakt« i Berlin den følgende Tirsdag, den 25. November, skulde fornyes for de kommende fem Aar. Den var oprindeligt afsluttet mellem Tyskland og Japan og senere tiltraadt af Italien, Spanien, Ungarn og Manchukuo. Nu var det Tanken, at den skulde tiltrædes ogsaa af Bulgarien, Danmark, Finland, Kroatien, Rumænien, Slovakiet og Nanking-Kina. I den Form, hvori disse Stater opfordredes til at underskrive den, bestod den af en Fortale, tre Artikler og en Tillægsprotokol. I Fortalen hed det, at de Aftaler, de oprindelige Underskrivere havde truffet »til Forsvar mod

Et mindeværdigt Øjeblik under den store Cirkusforestilling, der udspillede i Berlin, da *Antikomintern-Pagten* blev tiltraadt af Danmark, Finland, Rumænien, Bulgarien, Slovakiet, Kroatien og Nanking-Regeringen i Kina, var Sammenkomsten paa Hotel Kaiserhof den 26. November 1941, hvor Rigsudenrigsminister v. Ribbentrop holdt sin »store« Tale. Dagen havde været travlt for Udenrigsminister Scavenius. Om Formiddagen havde han under stor Højtidelighed nedlagt en Krans ved Mindesmærket paa Unter den Linden for de Tyskere, der var faldet i den første Verdenskrig, om Eftermiddagen modtoges han, smilende og benaadet af Rigsudenrigsministeren paa Hotel Kaiserhof (se Billedet her), inden Verden af v. Ribbentrops Mund fik at vide, hvorledes Tyskland fortolkede de undertrykte Landes Underskrift af Antikomintern-Pagten, og om Aftenen gav Rigmarskal Göring en straalende Reception til Ære for de lydige Statsmænd fra Smaastaterne. Jo, det var virkelig et fint Selskab, hvori ogsaa vi befandt os!

den kommunistiske Internationale, paa bedste Maade har staaet deres Prøve«, og da Underskrivernes overensstemmende Interesser »fremdeles kræver deres snævre Samarbejde mod den fælles Fjende«, havde de besluttet at forlænge Aftalerne for fem Aar. I Artikel I bestemmes det, at de underskrivende Stater er enige om gensidigt at underrette hinanden om den kommunistiske Internationales Virksomhed inden for deres Grænser, at raadslaa om de nødvendige Forsvarsforanstaltninger og gennemføre dem i snævert Samarbejde. I Artikel II opfordres andre Stater til at tiltræde Pagten, og i Artikel III bestemmes det, at Pagten træder i Kraft den Dag, den tyske Regering har modtaget Tiltrædelseserklæringen. Endelig udtaler Tillægsprotokollen, at hvert Land indenfor den bestaaende Lovgivnings Rammer vil træffe

strenges Forholdsregler mod dem, der i Ind- og Udland, direkte eller indirekte arbejder i den kommunistiske Internationales Tjeneste eller yder dens Opløsningsarbejde Bistand.

Renthe-Finks Henvendelse om Torsdagen havde nærmest Form af en »Føler« eller en Henstilling. I Samtalen med Scavenius fremhævede han, at Pagten kun tog Sigte paa et Samarbejde i Henseende til Afværgelsesforanstaltninger over for Kommunisten, og at den *ikke indeholdt Forpligtelser af politisk eller anden Natur*. Det vilde ikke blive forstaaet i Berlin, om Danmark gav et negativt Svar. Danmark befandt sig i en lignende Stilling som Spanien og Bulgarien, der ikke deltog i Krigen, men som ingen Betæneligheder havde haft ved at tiltræde Pagten. Disse Forsikringer gentog han endnu samme Dag i et Brev til Scavenius. Det sluttede saaledes: »Med mit Kendskab til min Regerings Opfattelse holder jeg det for min Pligt gennem Deres Excellence at give den danske Regering det Raad i dens Lands højstegne Interesse at følge den tyske Opfordring.«

Scavenius svarede, at han skulde forelægge Sagen for Regeringen. Men selv havde han i øvrigt straks sit Standpunkt paa det rene. Det var, sagde han i Ministermødet, naturligvis »ikke noget behageligt Krav«, men ved at opfylde det *drog vi kun Konsekvensen af Regeringserklæringen af 26. Juni* og Forbudet mod det kommunistiske Parti. Der var her blot Tale om en Gestus, en symbolsk Handling, men den vilde kunne gavne os meget i Forholdet til Tyskland, mente han. De øvrige Ministre var næsten alle yderst betænkelige ved at efterkomme Opfordringen, og navnlig gik *Hålfdan Hendriksen* straks stærkt imod. Der blev derfor ingen Afgørelse truffet om Torsdagen. Man krævede Tid til Overvejelser og Forhandlinger.

Rigsdagen var paa dette Tidspunkt ikke inde, og Regeringen maatte derfor træffe sin Beslutning i Samraad med Samarbejdsudvalget. Det sivede straks ud, hvad der var paa Færde, og *fra Offentligheden slog der den tyske Opfordring en strid Vind i Møde*. I en meget bevæget Atmosfære og under hektisk Tryk førtes der da i de følgende tre Dage en Række Forhandlinger mellem Kongen, Ministeriet og Samarbejdsudvalget. Da Tyskerne sporede, hvordan Stemningen laa, pressede de stærkere og stærkere paa. Fredag skrev Renthe-Fink til Scavenius, at hans Regering »ifølge en i Mellemtiden indgaaet Instruktion« ventede Svaret endnu samme Dag, og i Ministermødet denne Dag oplyste Scavenius, at den tyske Gesandt satte sin Stilling ind paa en tilfredsstillende Løsning, og at man i øvrigt fra tysk Side tydeligt nok lagde den største Vægt paa Danmarks Tilslutning. Et Forlydende, som den Gang hverken lod sig bekræfte eller afkræfte, gik ud paa, at Finland havde gjort Knuder og i hvert Fald ogsaa vilde have Danmark med, hvad altsaa skulde være Grunden til Tyskernes skærpede Holdning. Svaret fik Renthe-Fink imidlertid ikke om Fredagen, som han havde ønsket. Man overvejede i Ministermødet denne Dag at foreslaa Tyskerne en Tillægsprotokol, der indeholdt Undtagelsesbestemmelser for Danmark, men Scavenius ansaa det for umuligt at faa saadanne Særbestemmelser gennemført.

I *Samarbejdsudvalget*, der om Fredagen fik hele Spørgsmaalet forelagt, ytrede der fra alle Sider store Betæneligheder ved at gaa med. Ene af Udvalgets Medlemmer indtog *Munch* en noget vaklende Holdning. Han var egentlig utilbøjelig til at gaa ind paa Kravet, men han ønskede paa den anden Side heller ikke at tage nogen

Et Højdepunkt under Udenrigsminister Scavenius' Berlinrejse ved Antikomintern-Pagten Under-
tegnelse var naturligvis hans Audiens hos selve »der Führer«. Man ser paa Billedet, hvor opstent
den sidstnævnte føler sig, og hvor ærbødigt lyttende Udenrigsministeren følger Hitlers Konversation,
grebet af at være stedt Ansigt til Ansigt med den Mand, hvis store Sejre havde »slaaet Verden med
Forbavselse og Beundring«.

Konflikt paa det, hvis det skulde komme saa vidt. Hos Udvalgets øvrige Medlemmer
— saavel som hos de politiske Ministre — gik Betænelighederne ud paa, at vi ved
at underskrive Pagten demonstrativt opgav en Status, som dog med lidt god Vilje
kunde tolkes som neutral, og traadte op Side om Side med en Række krigsførende
Stater. Man ledte derfor febrilsk om Udveje til at undgaa dette. I Ministermødet
Lørdag stillede *Jørgen Jørgensen* følgende Forslag om Affattelsen af det danske
Svar:

»Den danske Regering slutter sig til de Principper, der er udtrykt i Antikomintern-Pagten af
25. November 1936. Den har givet disse Synspunkter Udtryk i sin Erklæring af 26. Juni 1941.
Den har siden handlet i Overensstemmelse dermed, og den vil vedblivende gøre dette.

Da Danmark i Overensstemmelse med Ordningen den 9. April 1940, saaledes som udtalt i
Erklæringen af 26. Juni 1941, ikke deltager i det krigeriske Opgør, mener den danske Regering
ikke at kunne være Deltager i en Pagt omfattende en Række krigsførende Stater.«

Der var i Ministeriet delte Meninger om dette Forslag. Bording mente, det burde
prøves, medens Halfdan Hendriksen fandt det alt for vidtgaaende. Scavenius lovede

at se paa Forslaget, som han dog var sikker paa ikke vilde blive accepteret af Tyskerne, fordi det hele for dem var et Spørgsmaal om Sympatitilkendegivelse. Stauning erklærede, at der var et af to at vælge mellem: enten at gaa ind paa Opfordringen eller at tage Norges Skæbne. Derpaa stod efter hans Opfattelse hele Sagen.

I Løbet af Lørdagen afholdtes et *Statsraad*, hvor imidlertid ingen endelig Afgørelse blev truffet. Kongen udtalte, at da han ikke var Diktator, ønskede han ikke at tage nogen Beslutning, der ikke var tiltraadt af Rigsdagen. Situationen klarede sig denne Dag saa vidt, at syv Ministre fortsat tog fast Stæde mod det tyske Krav, medens de øvrige fem — Stauning, Scavenius, Gunnar Larsen, Thune Jacobsen og Kjærboel — var stemt for, at man gik ind paa det. Situationen var saaledes særlig vanskelig for Socialdemokratiet, hvis Ministre delte sig ligeligt mellem et Ja og et Nej. I Samarbejdsudvalget var Modstanden fremdeles praktisk talt kompakt.

Renthe-Fink afviste, som det var at vente, Jørgen Jørgensens Forslag. Derimod gik han ind paa, at der ved en Brevveksling mellem ham og Scavenius oprettedes *en Slags Tillægsprotokol med Cyldighed alene for Danmark*. Her fastsloges følgende fire Punkter:

- 1) Pagten omfatter udelukkende Afværgelsesforanstaltninger og derudover ingen politiske eller andre Forpligtelser.
- 2) Ved Afværgelsesforanstaltninger forstaas alene Foranstaltninger af politimæssig Art.
- 3) Samarbejdet skal for Danmarks Vedkommende kun praktiseres paa dansk Territorium.
- 4) Samarbejdet ændrer ikke paa nogen Maade Danmarks Status som ikke-krigsførende Stat.

Meddelelsen om Renthe-Finks Accept af disse fire Punkter blev givet i Samarbejdsudvalget i et Møde senere paa Lørdagen. Her oplystes det tillige, at *Stauning havde erklæret at ville træde tilbage, saafremt Sagen ikke blev ført igennem*. Dette ændrede stadig ikke Udvalgets, heller ikke dets socialdemokratiske Medlemmers Holdning.

I Løbet af Natten tog Sagen imidlertid en ny Vending. Kl. 3 blev Stauning ringet op af Scavenius, der meddelte ham, at Renthe-Fink telefonisk havde sat sig i Forbindelse med Direktør Svenningsen og krævet, at der blev truffet en positiv Afgørelse. Søndag Formiddag Kl. 10 havde da Stauning og Scavenius en Sammenkomst med Renthe-Fink, der oplyste, at Ribbentrop havde paalagt ham at skaffe Sagen afgjort og Svar afgivet i Løbet af Eftermiddagen. Nægtede vi at tiltræde, vilde dette i Berlin blive opfattet saaledes, at Danmark sluttede sig til Bolchevikerne og deres Venner og dermed udelukkede sig fra det europæiske Samarbejde. *Tyskland vilde da ikke længere føle sig bundet til Løfterne af 9. April*.

I et Ministermøde Søndag Kl. 14 drøftedes denne nye Situation. Der blev spurgt, om ikke Afgørelsen kunde udsættes, til man havde forhandlet med Partigrupperne, som var indkaldt til Møde Søndag Aften. Men Scavenius erklærede, at Ribbentrop fandt Forhandlinger med de parlamentariske Partier ligegyldige. Regeringen maatte selv træffe sin Beslutning. *Halvdan Hendriksen erklærede herefter, at hvis man gik ind paa det tyske Krav, maatte han udtræde af Regeringen*.

Umiddelbart efter Ministermødet optoges Forhandlingerne i Samarbejdsudvalget. Det viste sig her, at Fronten nu var begyndt at vakle. Under Indtrykket af Staunings Erklæring og de tyske Trusler, hvis Alvor i øvrigt understregedes af, at de tyske

Det er en almindelig Opfattelse, at Udenrigsminister Scavenius under Forhandlingerne i Berlin den 24. Novbr. 1941 virkelig indtog en ret bestemt Holdning vedrørende den danske Betingelse for Underskrift af Antikomintern-Pagten: en Offentliggørelse af de »fire Punkter«, som begrænsede de gensidige Forpligtelser til rent politimæssige, og som fastslog, at Pagten ud over et »snævert Samarbejde« paa dette Omraade »ingen politiske eller andre Forpligtelser« indeholdt, ligesom Danmarks Status som ikke-krigsførende Magt forblev uberørt af Underskriften. Det fra vor Side opstillede Punkt 3 (»Samarbejdet skal for Danmarks Vedkommende kun praktiseres paa dansk Territorium«) havde dog intet Spor afsat i den af det tyske Rigsudenrigsministerium godkendte Form for den offentlige Erklæring. — Da Underskriften skulde finde Sted, rejste Udenrigsminister Scavenius sig for at oplæse en kort og nogetlunde intetsigende Udtalelse angaaende vor Tilslutning til Pagten (se Billedet). Den italienske Udenrigsminister, Grev Ciano, noterede i sin Dagbog: »Jeg har aldrig set nogen i den Grad som den danske Repræsentant ligne en Fisk, der er trukket op af Vandet og ligger paa Jorden«. Det var ment som en Ondskabsfuldhed. Set fra et dansk Synspunkt vil vi helst opfatte det som en Kompliment. Forhaabentlig har Udenrigsministeren virkelig i denne Situation »snappet efter Vejret«.

Tropper i København var holdt i Alarmberedskab fra Lørdag Kl. 22. ønskede Socialdemokraterne og de Radikale ikke længere at opretholde deres Modstand, og ogsaa i de andre Partier kom det til nye Overvejelser. Der afholdtes et Særmøde mellem de Ministre og Medlemmer af Samarbejdsudvalget, som fra første Færd havde modsat sig Planerne, og her *besluttede man enstemmigt at resignere*. Efter at Halfdan Hendriksen havde været ude for et stærkt Pres fra sine Ministerkollegers og Partifællers Side, mente heller ikke han det rigtigt at gøre Brud paa Enstemmigheden. Fra dansk Side var Betingelsen dog den, at Tyskerne accepterede de fire

»Folkets Dom er Guds Dom«, siger et Ordsprog. At Folkets Dom, den jævne Danskers Dom, ved Scavenius's Underskrift af Antikomintern-Pagten var kategorisk afvisende, fremkom der utallige Vidnesbyrd om. Ingen begreb, at denne nye Kapitulaton skulde være tvingende nødvendig, og Rigsdagens Medlemmer fik i de følgende Maaneder et haardt Job, naar de paa lukkede Møder skulde forklare og forsvere, hvad der var sket. — Billedet viser en Løbeseddel, der afgiver et sandt Vidnesbyrd om Øjeblikkets almindelige Stemning.

Punkter, og at disse blev offentliggjort i Danmark. Beslutningen blev meddelt Tyskerne sidst paa Eftermiddagen, og den bekræftedes i et Statsraad Kl. 23, hvor Kongen takkede Politikerne, fordi de havde opretholdt en enig Front, hvad han ansaa for at være af den største Betydning.

Imidlertid blev baade her og i Berlin Efterspillet det artigste. Mandag den 24. fløj Scavenius til Berlin for at deltage i den til Tirsdag pompøst tilrettelagte Højtidelighed, hvor Pagten skulde underskrives af de »indbudte« Stater. Men her viste der sig pludselig Vanskeligheder. Ribbentrop var saa stolt af sit Værk, at han ikke taalte nogen Skønhedsplet paa det. Han desavouerede blankt Renthe-Fink og nægtede at godkende de fire Punkter. I denne Situation kom Scavenius's totale Mangel paa Mindreværdskomplekser det danske Standpunkt til gode. Han erklærede, at hans Mandat ikke strakte sig videre end til at underskrive, saafremt ogsaa de fire Punkter blev godkendt til Offentliggørelse, og kunde dette ikke ske, havde han intet at gøre i Berlin, men maatte rejse hjem igen. Paa dette stod han fast. Mandag Eftermiddag og Aften forhandlede han i det tyske Udenrigsministerium om den Erklæring vedrørende Danmarks Tiltrædelse af Pagten, som var udarbejdet i København og godkendt af den danske Regering, og som det havde været Tanken at offentliggøre Tirsdag Morgen til Beroligelse for Befolkningen, der frygtede, at Pagten for Danmarks Vedkommende ogsaa indeholdt hemmelige Klausuler. Tyskerne vred sig, men de maatte til sidst give Køb, da Scavenius jo faktisk i dette sidste Øjeblik før den store Begivenhed skulde løbe af Stabelen, havde fat i den tunge Ende. Det blev over Midnat, før han naaede til Enighed med Renthe-Fink og de udenrigsministerielle Embedsmænd om en noget ændret Redaktion af Erklæringen. I den danske Regerings Udkast hed det bl. a., at der i Sagens Anledning havde fundet Forhandlinger Sted og herunder var »tilvejebragt Klarhed« med Hensyn til de fire Forbehold. Tyskerne ønskede aabenbart ikke offentliggjort noget som helst, der kunde antyde, at den danske Regering havde haft sine Betæneligheder. Scavenius gik da ind paa at stryge disse Sætninger, og Ribbentrop blev derefter kaldt op af sin Søvn for at godkende Resultatet. Den følgende Dag underskrev Scavenius Pagten paa Danmarks Vegne.

Som Følge af disse Tovtrækninger blev den danske Offentlighed først Onsdag Morgen underrettet om Pagtens Indhold. Men gennem det underjordiske Efterret-

De danske Studenter var de første, der aabenlyst demonstrerede mod den scavenianske Politik. Den Dag Antikomintern-Pagten underskrevs i Berlin, samlede ca. 200 Studenter paa Amalienborg umiddelbart efter Vagtafløsningen og oplæste en Resolution, der gav Udtryk for vor Sorg og Harm over dette nye Knæfald. Den akademiske Ungdom lovede at staa fast, hvis Regeringen vilde gøre det, uanset om vi dermed havnede i »norske Tilstande«. Politiet vilde gribe ind, men Demonstranterne gav sig til at synge »Kong Christian« og »Ja, vi elsker« — og Politiet stod ret! Derefter gik Demonstrationsmarchen uhindret gennem Amaliegade og Bredgade til Kongens Nytorv. Efterhaanden deltog ca. 2000 Mænd og Kvinder i den. Man vilde ned til Udenrigsministeriet paa Christiansborg; men da Politiet havde spærret Holmens Bro, maatte man i Løb langs Kanalen for at slippe over den ikke afspærrede Højbro. Fra Udenrigsministeriets Vinduer var der Folk, som i ubegribelig Naivitet vinkede til Demonstranterne, indtil de brat standsedes ved et tusindstemmig Tilraab: »Ned med Forræderne!« Atter sang man »Ja, vi elsker« og gennem Strøget gik Marchen derpaa til Raadhuspladsen, stadig voksende ved nye Skarers Tilslutning. 19 Studenter og ca. 20 andre af Deltagerne blev anholdt af Politiet. Men Isen var brudt. Berlin havde faaet det folkelige Danmarks Svar.

ningsvæsen, der jo i Besættelsesaarene fungerede saa virksomt, havde Befolkningen kunnet følge Forhandlingerne fra Fase til Fase. Da der ingen Regeringserklæring kom Tirsdag Morgen, og det samtidig rygtedes, at der var Vanskeligheder i Berlin, brød Uviljen mod Pagten igennem. Det kom Tirsdag til *omfattende Demonstrationer i København*. Studenterne førte an i dem. Der samlede sig store Menneskeskarer i den indre By, navnlig ved Christiansborg, hvor man i et *Pereat* til Scavenius gav sine Misstemninger Luft. Politiet greb ind og arresterede et Antal Personer, deriblandt en Snes Studenter. Fra Berlin telefonerede Renthe-Fink og forlangte stærkt ophidset, at Demonstrationerne blev standsede, da de ellers kunde faa alvorlige Følger for Landet. De ebbede da ogsaa ud i Løbet af et Par Dage. Fredag den 28. November gik Sekretæren i Samarbejdsudvalget, *Oluf Petersen*, til Mikrofonen for, »for-

anlediget ved Rygter, udspreedt af ukyndige eller ondsindede Personer, ogsaa i udenlandsk Radio«, at erklære, at Pagten »ikke indeholder andre Forpligtelser end dem, hvorom der gennem Regeringens Erklæring er givet hel og fuld Besked, og at det fortsat er enhver dansksindet Borgers Pligt at følge Kongens Bud og at udvise Ro og Orden. Den, der handler herimod, fornægter det nationale Sammenhold og handler ilde mod vort Fædreland«.

Fredag kom *Scavenius tilbage fra Berlin*. I et Ministermøde om Lørdagen aflagde han Beretning om sin Mission og de Samtaler, han havde ført med Hitler og Ribbentrop. De havde begge været meget sejr sikre, oplyste han: Rusland var nedkæmpet, og England vilde ogsaa blive det. Hvad Forholdet til Danmark angik, havde Ribbentrop beklaget Demonstrationerne i København. Iøvrigt havde man fra tysk Side udtalt, at der ikke i Øjeblikket vilde blive stillet nye Krav til Danmark. Meget vilde for vort Vedkommende afhænge af, om Spanien gik med i Krigen. Blev dette Tilfældet, kunde vor Stilling blive vanskelig, men ellers næppe. Scavenius sluttede sin Redegørelse med at erklære, at den danske Regering nu maatte *indstille sig paa et Samarbejde med Tyskland* for at bevare den indre Selvstændighed. Vi kunde »ikke have Komedien fra forleden om igen«. Tyskerne havde, sagde han, intet Ønske om at genere os, men nu laa Situationen saaledes, at vi ikke kunde sige os løs fra Samarbejdet med dem — *end ikke om de maaske senere stillede Krav om, at vi skulde tilslutte os Aksepagten*. Vi maatte i saa Fald »følge den tyske Parole«. Han fandt det nødvendigt, at vi saa dette i Øjnene og traf vor Afgørelse, før Kravet blev stillet.

Denne forbløffende Erklæring, som Scavenius gentog i et Statsraad den 1. December, dog i mere afdæmpet Form, rejste uundgaaeligt *en ny Krise inden for Ministeriet*. Buhl, Brorsen og Halfdan Hendriksen tog straks skarpt Afstand fra den, og *Knud Kristensen* forlangte, at der gennem en Forhandling i Ministeriet blev skabt Klarhed over, hvilken udenrigspolitisk Linie der burde følges. Det var Tanken, at denne Forhandling skulde have fundet Sted i Ministermødet den 6. December, men umiddelbart før Mødet udbad *Scavenius* sig en Samtale med Stauning. Han beklagede sig her over den Misstemning, der i Ministeriet næredes over for hans Politik, og erklærede, at hvis man vilde afbryde hans Linie, maatte enten de Ministre, der stod i Opposition til den, eller han selv træde tilbage. Da Stauning spurgte ham, om han ikke ønskede den bebudede Forhandling om en eventuel Tilslutning til Aksepagten optaget, svarede han, at noget Krav med Henblik paa denne Pagt rimeligvis ikke vilde blive stillet, idet man ansaa det for tilstrækkeligt, at vi havde sluttet os til Antikomintern-Pagten. I øvrigt fandt Scavenius det rigtigst, at der ikke paa det forestaaende Ministermøde optoges nogen Forhandling om den udenrigspolitiske Linie, men at Stauning talte med Kollegerne om Sagen og derefter meddelte ham Resultatet.

Den 8. December mødtes da de politiske Ministre til *en Droftelse af Situationen*. Spørgsmaalet var, om man under Risiko for en aaben Konflikt skulde kræve en klar udenrigspolitisk Linie fastlagt og fastholdt, eller om man, som hidtil, skulde hjælpe sig igennem fra Sag til Sag. Det første Standpunkt forfægtedes af Halfdan Hendriksen og Knud Kristensen, medens den almindelige Opfattelse i øvrigt var den, at en

Eduard Reventlow (f. 1883) blev 1909 ansat i Udenrigsministeriet, kom 1913 som Legationssekretær til London, vendte atter hjem til Udenrigsministeriet, hvor han blev Kontorchef 1919, Afdelingschef 1921 og Direktør 1923. I 1932 gik han som Sendemand til Stockholm, og herfra forflyttedes han 1938 til London. Under Danmarks Besættelse vedblev han at fungere som Regeringens Udsending, indtil han efter vor Underskrift af Antikomintern-Pagten erklærede, at han kun følte sig bundet af sine Trokabspligter over for Kongen, hvorpaa han afskedigedes og hjemkaldtes. Han blev imidlertid paa sin Post og overtog i Marts 1942 Hvervet som Ærespræsident for »Sammenslutningen af frie Danske i Storbritannien og Nordirland«.

aaen Konflikt, som Forholdene laa, var uønsket. Der blev ikke truffet nogen endelig Beslutning paa dette Møde, og i de følgende Dage førtes der da yderligere Forhandlinger om Sagen mellem de politiske Ministre. De resulterede i, at der opstilledes *tre Punkter, paa hvilke der under ingen Omstændigheder maatte gives Køb* fra dansk Side: man vilde afvise Krav om Jødelovgivning, om Tilslutning til Aksepagten og om Afsendelse af dansk Militær til Krigstjeneste uden for Landets Grænser. Stauning bemyndigedes til at meddele Scavenius dette samt i øvrigt over for denne at erklære, at »det er Ministrenes Ønske, at den ved offentlige Erklæringer førte Politik skal opretholdes, og samtlige af de politiske Partier udgaede Ministre vil bidrage dertil«. Ved Udtrykket »de offentlige Erklæringer« sigtedes til 8. Juli-Erklæringen og Regeringens Udtalelse af 26. Juni 1941. Knud Kristensen var betænkelig ved, at man udelukkende bandt sig til disse Erklæringer, og forlangte indføjet Ordene: »og de trufne Beslutninger«, idet der jo ogsaa fra Tid til anden var sagt nej til tyske Krav.

Efter et Ministermøde den 9. December gjorde Stauning Scavenius bekendt med, hvad de politiske Ministre saaledes var blevet enige om. Da Stauning havde nævnt de tre Punkter, afbrød Scavenius ham og sagde: »Ja, det er jo en Selvfølge.« Ellers bemærkede Scavenius blot, at »Resultatet var som ventet«. Knud Kristensen fandt ikke denne Udgang af Sagen tilfredsstillende, idet han havde ønsket, at Scavenius skulde frafalde sine Udtalelser om, at vi maatte følge den tyske Parole. Han søgte

derfor en privat Samtale med Scavenius. De to Herrer sagde ved den Lejlighed gensidig hinanden deres Mening »uden nogen Vrede eller Ophidselse«, og Knud Kristensen fik det Indtryk, at Scavenius nu havde opgivet den Politik, han efter sin Hjemkomst fra Berlin proklamerede. Knud Kristensen, der havde overvejet at træde ud af Ministeriet, besluttede sig herefter til at fortsætte.

Tiltrædelsen af Antikomintern-Pagten gav Anledning til, at *en Række danske Diplomater og Konsularembetsmænd ude i den frie Verden tog Afstand fra den Politik*, Regeringen under Scavenius's Ledelse fulgte. Saaledes erklærede Grev *Eduard Reventlow* i London, at han var uenig med Regeringen, og at han nu kun følte sig bundet af sine Troskabsforpligtelser over for Kongen. Han blev straks afskediget og hjemkaldt, men forblev paa Posten, og i Marts overtog han Stillingen som Ærespræsident for »Sammenslutningen af frie Danske i Storbritannien og Nordirland«. Efter hans Afskedigelse udstedtes der den 13. December (først offentliggjort i den danske Presse den 7. Januar 1942) et kongeligt Reskript, stilet til Udenrigsministeren. Heri hed det:

»I denne for Vort Land saa alvorlige Tid volder det Os dyb Bekymring, at Tjenestemænd i Vor Udenrigstjeneste, med hvilken Vi har betroet Dig Tilsynet, har vist svigtende Forstaaelse af deres Opgaver og Pligter. Ifølge Dine derom aflagte Beretninger har disse Tjenestemænd gjort sig til Talsmænd for den Opfattelse, at de har et Danmark at repræsentere forskelligt fra det Danmark, der styres af Os og Vor Regering ...

I denne Anledning vil Vi allernaadigst have Dig paalagt at underrette de i Udlandet tjenstgørende Embedsmænd inden for Vor Udenrigstjeneste om, at Tilværelsen af noget andet Danmark end det, som styres af Os og Vor Regering ingenlunde kan anerkendes, og at Vi følgelig heller ikke har kunnet modtage og ej heller i Fremtiden vil kunne modtage nogen Troskabserklæring, der ikke samtidig er Udtryk for Pligt troskab over for den af Os udnævnte og derfor eneste lovlige Regering.«

Minister *Kauffmann* i Washington foretog ligeledes i denne Situation et Skridt, som vakte Scavenius's Vrede. Den 3. Januar 1942 overrakte han den amerikanske Regering *en Erklæring i Tilslutning til den Solidaritetsakt, som den 1. Januar var blevet undertegnet af de 26 Stater, der paa det Tidspunkt befandt sig i Krig med Tyskland og Italien*. *Kauffmann* begrundede sit Skridt med, at den danske Regering »befinder sig under tysk Tvang«, medens »Danskere i den fri Verden føler sig forpligtet til at yde deres bedste i den fælles Kamp mod Hitlers Nazisme og slutter sig derfor til de Principper, der er indeholdt i Erklæringen af 1. Januar 1942, som om Erklæringen var blevet underskrevet af en fri dansk Regering«.

Scavenius reagerede heftigt. Samtidig med at han offentliggjorde det ovenfor anførte kongelige Reskript, udsendtes en Regeringserklæring, der sluttede:

»Hr. *Kauffmann* og andre med ham opererer med et fingeret Begreb, som de kalder det »frie Danmark«, forskelligt fra det virkelige, af Konge, Regering og Rigsdag styrede Kongerige. Vel er vort Land besat af tyske Tropper, og vel medfører denne Besættelse visse Indskrænkninger i vor Handlefrihed, men dette rækker ikke ved det fundamentale i Statsbegrebet. Danmark er Danmark under de Kaar, der til enhver Tid er os beskaaret, og ethvert Forsøg paa at opstille Fiktioner, der kun kan have til Formaal at virke splittende og modvirke Kongens saa ofte udtalte Formaninger om Enighed, Sammenhold og besindig Optræden, maa stemples som ansvarsløs Gerning.«

Udkastet til denne Erklæring blev forelagt i et Ministermøde den 6. Januar. Venstres to Ministre, Brorsen og Knud Kristensen, var denne Dag bortrejst fra Byen, og det besluttedes derfor, at Erklæringen ikke skulde udsendes, før de var vendt tilbage og havde givet den deres Tilslutning. Det var ligeledes en selvfølgelig Forudsætning, at Kongen skulde have sig Udkastet forelagt. Endelig indeholdt Udkastet nogle Bemærkninger om Begivenhederne den 9. April, som de konservative Ministre ønskede at se nærmere paa, fordi de kunde tydes, som om den siddende Samlingsregering overtog et Medansvar for de Beslutninger, der da blev truffet.

Stor var derfor Overraskelsen og Forbitrelsen, da *Scavenius uden videre den følgende Dags Eftermiddag lod Erklæringen offentliggøre* i Pressen og Radioen. Kirkeminister *Fibiger* protesterede skarpt, og Stauning oplyste, at Kongen over for ham havde givet til Kende, at han intet havde vidst om Sagen, før han hørte Erklæringen i Radioen. Stauning beklagede, at noget saadant havde kunnet ske. Scavenius tog sig efter Sædvane ikke Bebrejdelserne nær. Kongen havde der ingen Anledning været til at underrette, sagde han, og naar de to Venstreministre ikke havde været til Stede, maatte de selv tage Skade for Hjemgæld.

Sidst i December 1941 havde Tyskerne paa ny rejst Spørgsmaalet om *Bevæbningen af danske Handelsskibe*. Deres Forslag gik nu ud paa, at de selv vilde armere Skibene med Luftmaalskanoner og lade disse betjene af tysk Mandskab. I Ministermødet om Sagen indtog *Halfdan Hendriksen* en meget skarpt afvisende Holdning. Skønt lidet tilbøjelig dertil indvilgede han paa Staunings indtrængende Opfordring i at tage en Forhandling med Rederne og Søfolkene, idet han dog udtrykkelig gjorde opmærksom paa, at det var hans Hensigt at meddele de paagældende, at han selv tog skarp Afstand fra de tyske Planer. Som man maatte vente det, mødte Planerne her den mest afgjorte Modstand. Rederne gjorde gældende, at Luftværnsskyts ingen Betydning vilde have for Skibenes Sikkerhed, idet Angrebene blev sat ind saa pludseligt, at Skytset ikke naaede at komme i Virksomhed. Desuden forudsaa Rederne, at hvis Kravet blev opfyldt, vilde alle de danske Skibe, som gjorde Tjeneste for de Allierede, gaa tabt for Landet. Søfolkene frygtede, at blev et dansk Skib med tysk Besætning opbragt af Englænderne, vilde ogsaa det danske Mandskab blive regnet som Krigsfanger, maaske endog som Franc-tireurs.

Det lykkedes atter *Halfdan Hendriksen* at føre igennem, at *Svaret til Tyskerne blev et Afslag*. Med visse Mellemløb kom Tyskerne tilbage til Spørgsmaalet, senest i September 1942 umiddelbart før den saakaldte Telegramkrise. Paa dette Tidspunkt var det aabenbart Tyskernes Mening, at den danske Modstand skulde brydes. Minister *Mohr* redegjorde i et Ministermøde for de tyske Krav, idet han skildrede Følgerne af et Afslag i de mørkeste Farver. Tyskerne truede med selv at tage Skibene og nægte os Tilførsler af Kul. Scavenius satte atter ved denne Lejlighed sit Mandat ind paa, at der blev tilvejebragt en Ordning. Han vilde ikke tage Ansvaret for, hvad der kunde blive Følgen af et Afslag. *Halfdan Hendriksen* erklærede, at man burde sige nej, hvilke Konsekvenserne end maatte blive, og heri var de øvrige Ministre med Undtagelse af *Gunnar Larsen* mer eller mindre udpræget enige med ham. *Buhl* hævdede saaledes, at Konsekvenserne sikkert vilde være de farligste, hvis vi gik ind paa Kravet. Man overvejede at stille Tyskerne et Kompromisforslag.

som gik ud paa, at Dele af den danske Handelsflaade, der sejlede paa Rotterdam — formentlig kun to à tre Skibe —, skulde overlades Tyskerne og seje under tysk Flag. Der udarbejdedes en Note herom, men den blev aldrig afleveret, da Telegramkrisen kom imellem, og den diplomatiske Forbindelse som Følge heraf blev midlertidig unormal.

XI

Aaret 1941 havde bragt *det store Vendepunkt i Krigen*. Foruden Rusland kæmpede nu — siden det japanske Overfald paa Pearl Harbor den 7. December — ogsaa U.S.A. paa Englands Side. Hvis det danske Folks Forhold til Besættelsesmagten udelukkende skulde indstilles efter et Skøn over, hvem der vilde sejre i Krigen, kan det dog ikke være Bagklogskab nu at fastslaa, at de, der troede paa de Allieredes Sejr, i hvert Fald havde lige saa sikre Kendsgerninger at bygge paa som Scavenius, der stadig haardnakket indrettede sig paa en tysk Sejr. Han bragte sig derved i stigende Grad i et Modsætningsforhold til Folkestemningen. Aktionen mod de danske Kommuniste, Oprettelsen af »Frikorps Danmark« og vor tvungne Tilslutning til Antikomintern-Pagten efterlod i Befolkningen ingen Tvivl om, at *Danmarks Status nu var en tysk Lydstats*. Det Instinkt, der kaldte Folket til Modstand og Forsvar, rejste sig. Det underjordiske Danmark begyndte at organisere sig, og det tiltog i Styrke, efterhaanden som de tyske Overgreb og Løftebrud blev mer og mer aabenbare.

I Februar 1942 indledede Tyskerne deres første Angreb paa det oprindelig aftalte Retssystem, idet Dr. phil. *Vilh. la Cour anholdtes og indsattes i tysk Arrest*. Han skulde paa et Møde i Rødovre have fremsat Udtalelser, der var generende for Herrefolket. Sagen vakte uhyre Opsigt Landet over, og for Regeringen var den højst pinlig. *Fibiger* erklærede paa Halvdan Hendriksens og egne Vegne, at hvis la Cour ikke blev overført til dansk Arrest og dansk Retsforfølgning, maatte de træde ud af Regeringen. Scavenius svarede, at han fandt det ørkesløst at optage en Diskussion med Tyskerne om Retsgrundlaget for deres Krav, og han opfordrede de Konservative til ikke at »hidse sig op og spille Helte«. Det lykkedes dog *Thune Jacobsen* at faa Tyskerne til at udlevere la Cour; men derefter indtraadte nye Komplikationer, idet Byretsdommer *Arthur Andersen*, der havde faaet Sagen overdraget, fandt Anklagematerialet saa spinkelt, at han kun idømte la Cour 4 Maaneders Hæfte. Dette fortørnede Tyskerne, der lod Regeringen vide, at dersom denne Straf ikke blev skærpet, vilde la Cour blive sendt til Tyskland. Højesteret stillede sig derefter til Raadighed og idømte ham den 3. Juli 7 Maaneders Fængsel.

Inden for Regeringen nærede man endnu paa dette Tidspunkt overvejende det Ønske, at »Uro« blev undgaaet. Dette gjaldt navnlig ogsaa *Befolkningens Forhold til »Frikorps Danmark«* — et Forhold, der hurtigt kom til at volde Regeringen de heftigste Hovedsmerter. Forbitrelsen mod dette Korps, der for en Del var rekrutteret af underlødige og asociale Elementer, var overmaade stor, og det kom lejlighedsvis til voldsomme Optrin, hvor Medlemmer af Korpset viste sig paa offentlige Steder. Befolkningen i Almindelighed skjulte ikke sin Foragt for dem, og selv optraadte

Statsminister Staunings Jordefærd fandt Sted paa Statens Bekostning den 10. Maj 1942 ved en Højtidelighed i »Forum«. Billedet viser i Forgrunden Staunings Kiste og Fanevagten. Blandt Deltagerne ses i første Række Kongen mellem Kronprinsen og Prins Knud. Repræsentanter for den tyske Værnemagt havde placceret sig umiddelbart ved den danske Regerings Medlemmer. Paa hver enkelt af disse hilste Kong Christian — Tyskerne blev siddende tilbage med tør Mund.

de — i Ly af den Beskyttelse, de nød som tilhørende Værnemagten — stærkt udfordrende. Da nu Renthe-Fink beklagede sig over det danske Folks svigtende Forstaaelse af, hvad det skyldte Korpset, mente Regeringen at maatte gøre et Forsøg paa at bedre Stemningen. I Marts Maaned 1942 fik Amtmændene og Politimestrene Landet over Paalæg om hver paa sin Egn at indkalde ansete Mænd til lukkede Møder og her bevæge dem til at gøre deres Indflydelse gældende, saa Ro og Orden kunde blive opretholdt. Til Grund for Drøftelsen paa disse Møder blev lagt *et Budskab fra Regeringen*, hvori det med Henblik paa »Frikorps Danmark« bl. a. hed:

»Vi plejer her i Landet at regne os det til Ære som Udtryk for vor Kultur og vort Frisind, at vi respekterer andres Meninger og Idealer, og det maa ikke glemmes, at de frivillige handler ud fra en Idé, som bundet saa dybt i deres Overbevisning, at de sætter deres Liv ind derpaa. Det er altid Respekt værd, at en Mand viser sig rede til at sætte Livet ind for sin Overbevisning. At chikanere ham eller hans paarørende af denne Grund er ikke værdigt og ikke stemmende med god dansk Tankegang. Det maa desuden erindres, at den, der krænker en frivillig i den tyske Hær, samtidig krænker den tyske Værnemagt, og enhver ansvarsbevidst dansk Mand og Kvinde vil forstaa, at saadanne Krænkelser nødvendigvis maa undgaaes.«

Kongen fandt ikke denne Affattelse heldig, da der jo, som han sagde, var »braadene Kar mellem de frivillige«. I Statsraadet, hvor Aktstykket blev forelagt, fremhævede imidlertid Scavenius, at det var *kendt af Tyskerne* og sikkert ogsaa af Englænderne. Han fraraadede derfor, at der blev foretaget Rettelser. I et Brev af 18. Marts til Scavenius takkede Renthe-Fink hjerteligt for Regeringens Initiativ. Han skrev bl. a.:

»I den tyske Regerings og det tyske Folks Øjne fortjener de danske frivillige Agtelse og Taknemmelighed, fordi de sætter deres Liv ind for Europas Forsvar mod Bolchevismen. Den Behandling, der i Danmark bliver dem og deres paarørende til Del, er en Prøvesten for, hvor Danmark staar i denne Kamp, og kan ikke forblive uden Virkning paa det dansk-tyske Forhold nu og i Fremtiden. Tyskland vil aldrig lade de Folk i Stikken, der i den afgørende Time har stillet sig paa dets Side. Det vilde for Danmark være en Ulykke, dersom man ikke her vilde indse, at disse Mænd handler som danske Patrioter i deres Lands velforstaaede nationale Interesse.«

Af de Redegørelser, der siden indløb til Ministeriet om de afholdte Møder, mente Scavenius at kunne slutte, at de havde været vellykkede, hvad man dog fra anden Side i Ministeriet — som det skulde vise sig, med Rette — drog i Tvivl.

XII

Den 3. Maj døde Statsminister Stauning efter nogle Ugers forudgaaende Sygdom. Da det blev klart, at Sygdommen bar mod Døden, besluttede man med Henblik paa Statsministerskiftet at stille Tyskerne over for en fuldbyrdet Kendsgerning. Den 1. Maj konstituerede Kongen Finansminister *Vilh. Buhl*, hvem man fra alle Sider var enige om at pege paa, som Statsminister. Paa Fibigers Forslag vedtoges det at lade Staunings Begravelse foregaa paa Statens Bekostning.

Den 4. Maj udnævntes Buhl officielt som Statsminister. Han beholdt selv Finansministerportefeullen, der først den 16. Juli — til Tyskernes Fortrydelse — overtoges

af *Alsing Andersen*. I øvrigt skete der ingen Ændringer i Ministeriets Sammensætning.

I Ministermødet den 4. Maj drøftede man *Ordlyden af den Erklæring, som maatte offentliggøres i Anledning af Statsministerskiftet*. Udkastet, som blev forelagt af Scavenius, var holdt i afgjorte Udtryk, hvad Samarbejdet med Tyskland og Modsætningsforholdet til Sovjetunionen og Kommunismen angik. Det gav Anledning til en langvarig Diskussion, hvorunder næsten alle de politiske Ministre gjorde Indvendinger gældende. Scavenius erklærede imidlertid, at under de Kampe, han hele Tiden havde maattet føre med Ministeriets Flertal, havde Stauning været hans gode Støtte, og det maatte nu nødvendigvis fastslaaes, at den hidtidige politiske Linie skulde føres videre. Det lykkedes dog de opponerende Ministre at faa visse af Udkastets Vendinger strøget eller afdæmpet. I Erklæringen, som den offentliggjordes, fastsloges det da, at Statsministerskiftet ikke medførte nogen Ændring i Kursen:

»Det er Regeringens Agt paa Grundlag af det bestaaende politiske Samarbejde at fortsætte den hidtil af Ministeriet Stauning førte Politik. Denne Politik har fundet Udtryk først og fremmest i Kongens og Rigsdagens Opraab til det danske Folk af 9. April 1940 og dernæst i forskellige senere Tilkendegivelser og Beslutninger, saaledes Udenrigsministerens Erklæring af 8. Juli 1940 samt Regeringens Udtalelser af 26. Juni 1941 og 25. November 1941«.

Regeringen vilde finde det »magtpaaliggende« at fremme »et godt og naboventligt Forhold til den tyske Nation«. Over for det store Vaabenopgør kunde vi ikke forholde os ligegyldige »thi i Kampen mod Kommunismen drejer det sig om en fælles europæisk Interesse, der berører alle Lande paa Kontinentet«. Hvad det økonomiske Samvirke mellem Landene angik, erkendte man, at »Tyskland indtager her den centrale Stilling«. Erklæringen sluttede derefter med at sige, at »selvom Vanskelighederne i den kommende Tid skærpes, er vi berettigede til i Tillid til det tyske Riges Løfter om Bevarelse af Danmarks Integritet og politiske Uafhængighed at nære Haabet om en for vort Fædreland fortsat lykkelig Udvikling«. Scavenius kunde den følgende Dag oplyse, at Renthe-Fink ikke havde haft noget at indvende mod Erklæringen.

De, der Kristi Himmelfartsdag den 14. Maj 1942 aabnede for B.B.C.s danske Udsendelse, vægrede sig i første Øjeblik ved at stole paa deres egne Sanser: *Christmas Møllers* velkendte Stemme lød til dem gennem Højttaleren. Fra et ubeboet Sted paa Limfjordskysten nær Aggersund var han den 30. April sammen med sin Hustru og Søn gaet om Bord i en Motorgalease, der fragtede Molersten til Göteborg, og fra Sverige havde han fortsat Rejsen til London. Det er nu efter Befrielsen oplyst, at forskellige danske Politikere, bl. a. ogsaa *Hedtoft-Hansen*, fra London var opfordret til at komme derover. Efter at have raadført sig med Stauning afslog *Hedtoft-Hansen* at rejse. *Christmas Møller* var den eneste, der efterkom Opfordringen.

Før sin Afrejse havde *Christmas Møller* overgivet sine Venner nogle Breve til Besørgelse, saa snart de havde Vished for, at han var naaet til England. Den 13. Maj om Morgenen modtog da Justitsminister *Thune Jacobsen* et Brev, hvori *Christmas Møller* underrettede ham om sin Afrejse og føjede til, at »ingen her i Landet

bosiddende hverken dansk eller fremmed Statsborger har været mig behjælpelig med denne Handling, og at Ansvaret for det foretagne Skridt alene kan lægges paa mig, og at ingen her i Landet boende har været eller er indviet i mine Planer«. Dette Forsøg paa at dække Motorgaleasens Ejer lykkedes ikke. Han blev et Par Ugers Tid senere anholdt og idømt 3 Aars Fængsel. Tyskerne fandt denne Straf alt for mild.

Regeringen havde i første Øjeblik ikke tænkt at foretage sig videre end at søge opklaret, hvordan Afrejsen havde fundet Sted. Men i sin Radiotale fra London den 14. Maj oplyste Christmas Møller, at han var rejst derover for at slutte sig til den fri danske Bevægelse. Han havde set det som sin Pligt at give den fri Verden en sandfærdig Skildring af Forholdene i Danmark og klarlægge for den, at Danskerne ikke — saaledes som Regeringens officielle Erklæringer lod forstaa — bøjede sig for de tyske Diktater. Den følgende Dag havde han i det engelske Informationsministerium en Sammenkomst med britiske og fremmede Journalister. I »Stockholmstidningen« (16. Maj) refererer Redaktør Sven Tillge-Rasmussen de Udtalelser, han ved den Lejlighed fremsatte, og som svarede til, hvad han Aftenen i Forvejen havde sagt i sin Radiotale hjem:

»Særskilt ønsker jeg fastslå, att det inte råder något tvivel om den danska befolkningens sinnelag. Till 98 procent hoppas vi på Englands seger och hata nazismen lika starkt som något annat undertryckt folk. Vi ha lärt oss att inte tro på de tyska löfötena. Våra förhoppningar äro desamma som norrmännens. Vi kämpade inte en öppen kamp som normännen, men den fria världen har förstått våra svårigheter den gången och har inte förebrått oss därför. Danmark har sina quislingar och förrädare som flitigt använts av okkupationsmakten — men med den skillnaden från flera andra länder, att de inte ha någon makt och inte sitta i regeringen. Två års okkupation har försvagat den danska nazismen och inte stärkt den. Danskarna äro oeniga med utrikesminister Scavenius, men han är varken en quisling eller en förrädare; han bedriver endast en felaktig politik.

Det faktum kvarstår emellertid, att vi inte kämpade den 9. april, och detta betydde, att vi kunde bevara kung och regering. Alla därhemma önska också så länge som möjligt bevara detta tillstånd. Jag säger inte, att Danmark inte sagt »ja« till krav som vi borde ha besvarat med »nej«, men jag påstår detta: I sitt hjärta gingo danskarna inte på ackord. De böjde sig endast för våld och hot. Många hade önskat, att Danmark inte undertecknat antikominternpakten, men tyskarna hotade med att annars införa det norska tillståndet i Danmark, och vi måste fatta det svåra beslutet.«

Tyskerne blev nu grebet af det voldsomste Sindsoprør. Renthe-Fink forlangte af Regeringen, at den skulde udstede *en Erklæring, hvori den tog Afstand fra Christmas Møllers Handling og rejste Sag mod ham*. I Ministermødet den 15. Maj anmeldte Scavenius dette tyske Krav, idet baade han og Thune Jacobsen stærkt indskærpede Situationens Alvor. Ministeriets Medlemmer var paa det rene med, at der maatte udsendes en Erklæring; men Historien om, hvordan den blev til, rummer et pudsigt Vidnesbyrd om, at selv den mest paapasselige kan have sine distraite Øjeblikke. Scavenius foreslog Erklæringen affattet saaledes:

»Regeringen, som med Forbavselse har modtaget Underretning om det saaledes passerede, giver herved Udtryk for sin skarpeste Misbilligelse af, at Hr. Christmas Møller, trods de Forudsætninger han i Kraft af sit tidligere Embede og tidligere politiske Mandater i særlig Grad maa have haft for at vurdere den vanskelige politiske Situation her i Landet, ikke har undset sig for at sætte sig ud over de Hensyn, han skylder Kongen, Regeringen og Folket. Hr. Christmas Møl-

lers Handling er, rent bortset fra hvordan den i øvrigt maatte kunne bedømmes ud fra et straffetretligt Synspunkt, en Forbrydelse, der omfattes af Bestemmelsen i Par. 3 i Straffelovstillæget af 18. Januar 1941«.

De konservative Ministre vægrede sig ved at tiltræde denne Formulering, og i et nyt Ministermøde senere paa Eftermiddagen foreslog da *Fibiger* en saalydende Affattelse:

»Regeringen har tidligere givet Udtryk for, at der kun findes een dansk Politik, nemlig den, der føres af Landets ansvarlige Regering i Overensstemmelse med Landets Rigsdag, og at det er enhver Borgers Pligt at indordne sig under denne Politik, idet anden Handlemaade kan volde Landet Vanskeligheder. Regeringen maa derfor beklage, at et tidligere Medlem af Regeringen og den danske Rigsdag uden Tilladelse har forladt Landet og stillet sig til Raadighed for Kræfter, der ikke følger de Retningslinier, som af de ansvarlige danske Myndigheder paa Grundlag af disses Kendskab til alle i Betragtning kommende Forhold er fastlagt som den for Landets Vel rigtige Politik«.

Besyderligt nok accepterede *Scavenius* dette Forslag, og i denne Udformning stod da Erklæringen at læse i Morgenbladene den 16. Maj. Han maa imidlertid have faaet stærkt paa Hovedet af *Renthe-Fink*; thi i et senere Ministermøde oplyste han, at Tyskerne var utilfredse med Erklæringen. Ulykkeligvis havde han selv »paa Grund af en Fejlvurdering« taget den for god. Det var, sagde han, »en ufattelig Betise«, han havde begaaet ved at tiltræde denne svage og uklare Erklæring.

Det gjaldt da for ham om at søge det ugunstige Indtryk, Tyskerne havde faaet, udvisket, og i dette Øjemed skulde *Pressen* bruges. I Befolkningen som Helhed morede man sig over, hvad der var sket. Det romantiske Træk i *Christmas Møllers* Bedrift talte til det jævne Folks Sans, og man fandt det godt og gavnligt, at han havde skaffet sig Lejlighed til ude i den frie Verden at tale Danmarks Sag. Denne Stemning maatte efter *Scavenius's* Opfattelse vendes. Lørdag Eftermiddag den 16. Maj indkaldtes da Chefredaktørerne for de københavnske Blade og de fire Korrespondancebureauer til et Møde i Udenrigsministeriet, hvor Direktør *Svenningsen* paa *Scavenius's* Vegne opfordrede Pressen til at »uddybe« Regeringens Erklæring. Man vilde med andre Ord, som Redaktør *Stein* i sine Bemærkninger til *Svenningsens* Tale udtrykte det, have Bladene til at *forstærke* den svage Erklæring; men det lykkedes ikke. *Stein* erklærede, at det — som Stemningen i Befolkningen var — vilde være vanskeligt for Pressen at gøre dette, og det var efter hans Mening ogsaa et Spørgsmaal, om det vilde være kløgt. Personligt billigede han ikke *Christmas Møllers* Handlemaade, men han vilde dog pege paa, at Radiotalen havde en helt anden Karakter end de Udsendelser, der ellers hørtes fra London. *Christmas Møller* havde taget Regeringen og Rigsdagen, ja endog Udenrigsministeren i Forsvar, hvilket viste, at han ikke vilde følge de Veje, den engelske Propaganda hidtil havde fulgt. Chefredaktør *Sv. Aage Lund* bemærkede, at hvis Bladene skulde kommentere Regeringens Erklæring, maatte de ogsaa have Lov til at referere og omtale Radiotalen, hvad *Svenningsen* afviste som umuligt. Mødet endte resultatløst. Bladene bragte Regeringens Erklæring, men bortset fra nogle enkelte Provinsblade kommenterede de den ikke.

Det bedrede ikke Tyskernes Sindsstemning, at Forretningsføreren for Sejlskibsrederiforeningen, *Borch Johansen*, der havde været Christmas Møller behjælpelig med at arrangere Afrejsen, efter at have været anholdt saa sit Snit til at undvige. *Det konservative Folkeparti* var i Sagens Anledning i særlig Grad Genstand for Renthe-Finks Uvilje. Han insinuerede, at flere af Partiets ledende Politikere var impliceret i Sagen. Den 21. Maj offentliggjorde derfor Partiets Rigsdagsgruppe følgende Erklæring:

»Den konservative Rigsdagsgruppe har i Dag drøftet Hr. Christmas Møllers Bortrejse fra Landet og har enstemmigt givet Tilslutning til den Erklæring, Regeringen i den Anledning har udsendt.«

Samtidig oplyste den konservative Partiorganisation, at Christmas Møller »ikke længere er Medlem af Det konservative Folkeparti«.

Sommermaanederne 1942 forløb i nogenlunde Ro, selv om Regeringen ogsaa da maatte gennem et Par Smaafortædeligheder. »Frikorps Danmark«s Chef, v. *Schalburg*, faldt i Kampene ved Ilmensøen. Renthe-Fink og General Lüdke foranstaltede i den Anledning den 18. Juni en *Mindelhøjtidelighed i Koncertpalæet*, og de ønskede her Statsminister Buhls, Udenrigsminister Scavenius's og Forsvarsminister Brorsens Nærværelse som Udtryk for det officielle Danmarks Deltagelse. Det holdt haardt for Buhl og Scavenius at faa Brorsen med; men han maatte til sidst bøje sig for Presset.

Et alvorligere Konfliktpunkt var Trafikminister *Gunnar Larsens baltiske Projekt*. Fra tysk Side interesserede man sig stærkt for, at Danmark ved et Regeringsinitiativ skulde tage Del i Opbygningen og Udnyttelsen af de baltiske Stater. Tanken fandt Genklang i visse Erhvervskredse herhjemme, og navnlig blev den grebet med Iver af Gunnar Larsen. Efter Indbydelse af Rigsminister Rosenberg foretog han i Dagene fra 18. April til 2. Maj en Rejse gennem Randstaterne for at undersøge Mulighederne for en Genoptagelse af den økonomiske Forbindelse mellem Danmark og disse Lande. Under Regeringens Forhandlinger om Spørgsmaalet hævdede Halfdan Hendriksen, at et Regeringsudvalg bistaaet af Repræsentanter for Erhvervslivet burde tage sig af Sagen. Det kom i den Anledning til et voldsomt Sammenstød mellem ham og Scavenius, der ønskede, at et privat Udvalg med Direktør *Juncker*, Aarhus Oliefabrik, skulde have Ledelsen. Oprindeligt deltes vistnok Halfdan Hendriksens Standpunkt af et Flertal indenfor Ministeriet; men da det kom til Stykket, fulgte Flertallet Scavenius. Der nedsattes et Udvalg med *Juncker* som Formand. De øvrige Medlemmer var: Ingeniør *Knud Højgaard*, Fabrikant *I. C. Hempel*, Godsejer *Folmer Lüttichau*, Rohden, samt Direktør *Knud S. Sthyr*.

Krigsbegivenhedernes Forløb gjorde, at der aldrig kom noget praktisk Resultat ud af Udvalgets Arbejde; men Sagen gav Anledning til, at *Gunnar Larsen* gik i *Rette med de politiske Ministre* for deres Holdning over for ham. Han havde allerede den 3. Maj forud for Buhls Tiltræden som Statsminister afæsket Ministeriet »en klar Udtalelse om, at man billigede hans venskabelige Holdning over for Tyskerne«. Buhl svarede den Gang henholdende. I August tog han Sagen op igen. I en Samtale med *Buhl* slog han paa, at han maaske burde træde ud af Ministeriet. Han følte, sagde han, at han paa Grund af sin Forbindelse med officielle tyske Kredse mødte en stadig stigende Uvilje, ikke mindst inden for Industrien, hvilket

En fræk Udfordring var Tyskernes Krav om, at den danske Statsminister, Udenrigsminister og Forsvarsminister skulde overvære den »Gedenkfeier«, som de den 18. Juni 1942 foranstaltede i Koncertpalæet til Minde om *Landsforræderen v. Schalburg*. Efter Ordre af Forsvarsminister Brorsen blev ogsaa den kommanderende General, Generalløjtnant Gørtz, tvangsindlagt ved Festen.

efter hans Opfattelse heller ikke var uden Forbindelse med den Kritik, han var udsat for i toneangivende politiske Kredse. Det var derfor maaske bedst, at han trak sig tilbage. Buhl svarede hertil, at han maatte lægge Vægt paa, at Gunnar Larsen blev i Ministeriet, hvor man anerkendte hans saglige Dygtighed og erkendte Interessen i, at der blev holdt Kontakt med de tyske Kredse, hvorved der ogsaa blev Lejlighed til at fremhæve danske Synspunkter vedrørende Spørgsmaal, der angik Forholdet mellem de to Lande. Det var naturligvis en Forudsætning, tilføjede Buhl, at Ministeriet blev holdt underrettet om, hvad der fremkom af større Betydning, og at intet blev foregrebet, som henhørte under Ministeriets Afgørelse. Gunnar Larsen erklærede sig enig heri, ligesom han fremdeles var enig i det principielle Grundlag for Ministeriets Politik, baade indadtil og udadtil.

Buhl gjorde Ministre fra de fire Partier bekendt med denne Samtale. De tiltraadte alle de Udtalelser, han havde fremsat over for Gunnar Larsen. Buhl refererede desuden Sagen i et Ministermøde den 12. August, hvor man uden Forhandling tog den til Efterretning.

XIII

I August forlød det, at »Frikorps Danmark« vilde komme hjem paa Orlov, og rygtevis hed det, at Korpset skulde overtage politimæssige Opgaver her i Landet. De *Sabotagehandling*er over for den tyske Værnemagt, der senere organiseredes saa

dygtigt og tog et saa stort Omfang, var i Sommeren 1942 ved langsomt at gaa i Gang. Der var forekommet forskellige Tilfælde, som havde opirret Tyskerne, og ude i Befolkningen gisnede man derfor paa, at Frikorpset nu skulde sættes ind til Bekæmpelse af Sabotørerne. De Stemninger, hvormed man imødesaa Korpsets Hjemkomst, prægedes da allermindst af, at det var tapre Korsfarere og dansk Æres Redningsmænd, snarere, at det var en forvorpen Terrorbande, man ventede. I Regeringen omfattedes de forestaaende Begivenheder med megen Nervøsitet. Den 2. September holdt *Buhl en Radiotale, hvori han indtrængende advarede mod Sabotagen* og opfordrede alle, navnlig Ungdommens Ledere, til at medvirke ved dens Bekæmpelse, og den følgende Dag bragte »Stockholmstidningen« et Interview med ham, i hvilket han betonedes, at »Regeringen har anset det for magtpaaliggende at opretholde og befæste et godt Forhold til det tyske Rige, hvilende paa gensidig Hensyntagen og Forstaaelse«.

Den 8. September holdt Korpset under stort anlagte Former sit Indtog i København. Dagen i Forvejen afholdtes i Udenrigsministeriet et Pressemøde, hvor det oplystes, at hvert Medlem af Frikorpset havde faaet udleveret en Forholdsordre, hvorved de manedes til at indtage en ulastelig Holdning og undgaa politiske Stridigheder. Men det tilføjedes: »Angreb paa det tyske eller det danske Folks Ære, paa »Frikorps Danmark« eller dets enkelte Medlemmer maa ikke taales af dig«. Fra Udenrigsministeriets Side fremhævedes det meget stærkt over for Pressen, at den Modtagelse, der blev Korpset til Del, vilde blive opfattet som en Prøvesten for Stemningen herhjemme, og man henstillede, at Bladene kommenterede Hjemkomsten i velvillige Vendinger. Samtlige tilstedeværende Pressemænd afslog dette.

De bange Anelser slog til. Korpset skulde ganske vist ikke sættes ind paa politimæssige Opgaver — det drog efter en Maanedes Tid atter af til Østfronten —, men dets Ophold herhjemme gav Anledning til *en Række voldsomme Episoder*, i enkelte Tilfælde Drab og Lemlæstelser, oftest foranledigede ved provokerende Optræden fra Frikorpsmedlemmernes Side. I denne Situation indkaldte da Scavenius den 15. September til *et Slags politisk »Storraad« i Udenrigsministeriet*. Til Stede var Redaktører fra hele Landet samt Medlemmer af Ministeriet og Samarbejdsudvalget, Udenrigsministeriets ledende Embedsmænd m. fl. Scavenius tog her selv Affære. Han indledede med nogle almindelige Betragtninger over dansk Neutralitetspolitik og fremhævede derefter, at om end der stadig var tyske Kredse, som vilde os det vel, fandtes der ogsaa »Scharfmachere«, som mente, at den modsatte Kurs maatte forsøges. »Den kolde Skulder« var under disse Omstændigheder ikke noget, man i Længden kunde leve paa. Man maatte i Forbindelse med Tyskerne for at faa Lejlighed til at forklare dem vore Forhold. Christmas Møller var nu, fortsatte Ministeren, havnet i den krasseste engelske Propaganda, idet han opfordrede til Sabotage. Blev denne Opfordring fulgt i videre Omfang, vilde det øjeblikkelig have en tysk Regering her i Landet til Følge. Frits Clausens udfordrende Holdning havde udløst en tilsvarende dansk Reaktion, men det var ikke klogt at fortsætte Kampen mod ham, fordi Tyskerne opfatter den som rettet mod dem selv. Heller ikke var det klogt ikke at betragte Medlemmerne af »Frikorps Danmark« som ægte Danske. Det var en stor Fordel for os, at de havde meldt sig til Kampen paa Østfronten. De

Frikorpset er marcheret op ved Godsbanen efter Hjemkomsten paa Orlov. Disse dansktalende Folk, som ikke har undset sig ved at krybe i Fjendens Uniform, skænder oven i Købet Dannebrog ved at »smykke« Brystet med vort Flag og lade det føre til Fløjen. Ingen kan fortænke den danske Befolkning i, at den med Afsky saa en saadan Skamløshed udspillet for aabent Tæppe.

havde gjort Tjeneste som direkte Lynafledere for os, og i den Aand burde der skrives om dem i den danske Presse.

Den paafølgende Diskussion formede sig som *et Generalopgør mellem Scavenius og Pressen*. Redaktør Stein nægtede, at det vilde være muligt for Bladene at gaa ind paa den Linie, Scavenius anlagde. Den stred direkte mod Befolkningens Indstilling, og det vilde svække Tilliden til Pressen, om den gav sig til at skrive mod denne Indstilling. Hovedindlægget mod Scavenius leveredes ved denne Lejlighed af Redaktør S. P. Qvist, »Fyns Tidende«. Hans Tale er nu efter Befrielsen refereret saaledes i hans eget Blad:

»Den nuværende danske Udenrigsminister har den Tro, at Tyskland vil gaa sejrrigt ud af Krigen. (Scavenius: — Det ved De ikke noget om!) Vi andre er ikke helt saa sikre. Jeg er enig med Udenrigsministeren i det forkastelige i Christmas Møllers Optræden og i, at man ikke opnaar noget ved at angribe Personer som Frits Clausen. Man har villet have, at vi har skullet rose »Frikorps Danmark«. Naar man har hørt det Lydbillede, der blev optaget af Martinsens Tale forleden, hvori han udtalte sig for en Revolution i Danmark, maa jeg sige, at de Folk kan vi i hvert Fald ikke have mindste Respekt for. Hvis vi havde et Udenrigsministerium, der noget stærkere følte sig som Værner af dansk Presse og Pressefrihed, stod vi maaske bedre i det. Scavenius og hans Embedsmænd maa ikke kræve, at vi skal skrive mod vor Overbevisning. (Hør!) Vi skal ogsaa passe paa, at vi ikke udsletter det, der er vort. Ministeren og hans Embedsmænd skal huske paa, at vi er Danske, og at der er Grænser for, hvor langt vi kan bøje os uden at tage Skade paa vor Sjæl«.

Redaktør Qvists Tale hilstes med stærkt Bifald. *Scavenius* tog derefter paa ny Ordet. I en Replik til Redaktør Niels Hasager, som havde henvist til Løfterne af 9. April, fremsatte han den Udtalelse, der gav hans Politik som i en Nøddeskal, og som — da den spredtes gennem den illegale Presse — totalt fjernede Befolkningens Tillid til ham. »Man glemmer,« sagde han, »at Løfter af en krigsførende Magt er undergivet Krigens Udvikling«. Han havde, fortsatte han, kæmpet en haard Kamp mod de tyske Krav om Afskaffelse af Pressefriheden, skønt Pressen vilde være blevet befriet for Ansvaret, om Tyskerne paa dette Punkt havde faaet deres Vilje. Han kunde heller ikke skride ind mod den tyske Presses Filial her i Landet. Man kunde jo bare lade være med at læse »Fædrelandet« ude paa Redaktionerne. I øvrigt frabad han sig, at man betragtede ham som en Slags tysk Agent. Fortsatte dette, kunde det jo være, at han tog sit gode Tøj og gik. Redaktør Qvist svarede med at spørge, hvornaar Pressen var gaaet andre Veje end Ministeriets Flertal:

»Det, man vil, er, at vi skal skrive som den tyske Presse. Det kan vi ikke gøre, Hr. Minister. Den Dag, man vil tvinge Pressen til at skrive mod sin Overbevisning, da vil Læserne overhovedet ikke tro os. Det skulde i Dag være det afgørende for et dansk Udenrigsministerium«.

Mødet sluttede med, at Undervisningsminister *Jørgen Jørgensen*, der trods det indrepolitiske Meningsfælesskab principielt var imod *Scavenius's* Kurs, søgte at glatte ud. Udenrigsministeren har sin egen Maade at sige disse Ting paa, bemærkede han. Stillingen er dødsensalvorlig. Regeringen har Brug for Pressens Medarbejderskab, og ingen er tjent med, at der fremkaldes en Misstemning mellem Regering og Presse.

Bladene indlod sig ikke paa nogen som helst Bestræbelse i Retning af at bedre Forholdet mellem Befolkningen og Frikorpset. Dette mishagede Tyskerne, og kun et Par Uger efter Mødet i Udenrigsministeriet kom Eksplosionen. Allerede i August havde atter tyske Politiofficerer været heroppe for at sondere Stemningen, som de — efter hvad *Scavenius* oplyste i et Ministermøde — fandt meget tysk fjendtlig. De havde hævdet, at der burde indføres Dødsstraf for Sabotage, at Embedsmændene, navnlig Officererne, Præsterne og Lærerne, burde »holdes i Tømme«, og at jødiske Embedsmænd burde afskediges. Endelig havde de beklaget sig over de »Forfølgelser og Bagvaskelser«, som tyskvenlige Personer her i Landet var Genstand for. Formentlig har den Rapport, de aflagde, ikke mindre end den fjendtlige Modtagelse af Frikorpset *ophidset Hitler*. Han besluttede sig til at fremkalde en Krise. Hvis han havde udsøgt sig sit Paaskud udelukkende med Henblik paa, hvad der i særlig Grad var egnet til at kalde paa det danske Folks Munterhed, kunde han ikke have truffet et rigtigere Valg: Tirsdag den 29. September indlededes den vidt berømte »*Telegramkrise*«.

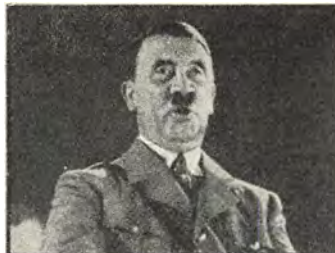
Hitler havde den 26. September sendt Kongen et Lykønskningstelegram i Anledning af Fødselsdagen. Kongen besvarede det med et Takketelegram af følgende Ordlyd: »*Dem Reichskanzler Adolf Hitler. Besten Dank für die Glückwünsche. Christian Rex*«. Normalt plejede Statsminister *Meissner* refererende at meddele Hitler, at der var indløbet Takketelegrammer. Af en eller anden Grund havde Hitler imidlertid faaet Kongens Telegram at se, som det var, og det blev da den Gnist, der

tændte det ophobede Sprængstof. Det kriminelle Moment var i øvrigt vistnok dette, at Telegrammet var stilet til *Rigskansleren*, ikke til *Føreren*. I Berlin vilde ingen tro, at et saadant Telegram kunde blive afsendt uden om Udenrigsministeriet. Det maatte derfor være en officiel Tilkendegivelse fra Regeringen, en Provokation til et Brud. Gesandt *Grundherr* i Wilhelmstrasses nordisk-politiske Afdeling oplyste over for de danske Journalister dernede, at man fra tysk Side allerede Aaret i Forvejen, da Kongen dog havde telegraferet »*Herzlichen Dank*«, havde advaret mod en saa lakonisk Form for et Takketelegram, da der var stor Risiko for, at Hitler kunde optage det ilde. Scavenius oplyste paa et Ministermøde, at han havde ladet denne Advarsel gaa videre til Hoffet og samtidig henstillet, at man fremtidig ikke anvendte en saa kortfattet Form. Han erkendte, at det var en Fejl fra hans Side, naar han ikke havde sikret sig, at det Takketelegram, der nu skulde afsendes, blev affattet paa en anden Maade.

Saa kom da Krisen. Tirsdag den 29. September mødte Renthe-Fink op hos Scavenius og meddelte, at han havde *Ordre til at nedlægge den skarpest mulige Protest* i Anledning af, at Førerens Lykønskningstelegram kun var blevet besvaret med en kort Bekræftelse af Modtagelsen. »En lille Potentat i et lille Land kunde ikke behandle det stortyske Riges Fører paa denne Maade«. Det var en Fornærmelse mod Føreren, og man vilde finde »Udveje og Midler til at hindre en Gentagelse«. Renthe-Fink meddelte yderligere, at han var blevet *tilbagekaldt straks*, og at vor Gesandt i Berlin, Minister *Mohr*, for sit Vedkommende havde faaet Besked om at rejse hjem. Nogen egentlig Afbrydelse af den diplomatiske Forbindelse havde dog ikke fundet Sted, idet Gesandtskaberne stadig bestod.

Buhl og Scavenius havde straks en Forhandling med *Kongen*, der følte sig meget ilde berørt af det skete. Man udfærdigede en Note, som, tiltraadt af *Kongen*, uopholdelig afgik til Berlin. Ministeriet som Helhed blev ikke taget med paa Raad, men fik

Hitler taler! En Række tyske Filmbilleder, der viser denne forrykte Diktator, naar han var værst.

Den store Time er slaaet: Felttoget mod Øst er afgjort. (10. Oktober 1941)

Stalingrad vil falde . . . derpaa kan De være sikker. (30. September 1942)

Aaret 1941 vil bringe Fuldbrydelsen af den største Sejr i vor Historie. (Nytaar 1941)

Aaret 1942 vil bringe Afgørelsen. (Nytaar 1942)

Men naar man har med militære Idioter at gøre, kan man jo ikke vide, hvor de vil angribe. (30. September 1942)

sig kun Noten forelagt til Efterretning. Den gav Udtryk for, at Kongen »med dyb Bevægelse og Bedrøvelse« havde bragt Misstemningen i Berlin i Erfaring. Takketelegrammet var holdt i den samme Form, som Kongen gennem 30 Aar havde benyttet ved saadanne Lejligheder. Det vilde have været Kongen kært ved et personligt Besøg i Berlin at fjerne Misstemningen, men hans Alder og Helbred gjorde ham det umuligt at paatage sig en saadan Rejse. Det vilde imidlertid være ham en Glæde, om Rigskansleren vilde modtage hans Søn Kronprinsen. Sluttelig udtaltes Haabet om et fortsat nært og tillidsfuldt Samarbejde mellem Danmark og Tyskland i det nye Europa. Paa denne Note indløb der aldrig noget Svar. Danmark blev lagt paa Is. Man optog fra tysk Side *en Nervekrig*, idet man hele Oktober Maaned igennem holdt den danske Regering hen i Uvished om, hvilke de tyske Hensigter var. Det var dog tydeligt, at der maatte ligge andet og mere end »Fornærmelsen« bag. I Berlin mente man at vide, at Hitlers Misstemning dels skyldtes de danske Diplomaters Holdning ude i den frie Verden, dels Christmas Møllers Rejse til England, dels endelig Københavnernes uvenlige Modtagelse af Frikorpset. Ikke mindst dette sidste havde bragt hans Blod i Kog. Frikorpsets Medlemmer var *hans* Soldater i *hans* Korstog mod Bolchevismen, og derfor var det skammeligt, at det danske Folk ikke aabnede sin Favn for dem.

I de Bebrejdelser, *Scavenius* i Sagens Anledning rettede til højre og venstre — mod Kongen, Ministeriet, Befolkningen, Officererne og Pressen — kom han da ogsaa særlig ind paa Forholdet til Frikorpset. Paa et *Pressemøde i Udenrigsministeriet* den 2. Oktober fremhævede han, hvorledes han havde lagt sig i Selen for, at man fra ledende militær Side tog sig lidt af Frikorpsets Officerer. Men desværre var hans Bestræbelser i saa Henseende ikke blevet mødt med Forstaaelse. I øvrigt lod han sin Uvilje i Anledning af det skete, som det dog efter de Advarsler, han det foregaaende Aar havde modtaget, havde været hans egen Pligt at afværge, gaa ud over Folket og Pressen, og han dæmpede i saa Henseende ikke sin Stemmeføring. Det var en Svækkelse for os, sagde han, at Stødet fra tysk Side nu for første Gang var rettet direkte mod Kongen. Og hvad var Aarsagen hertil? Aabenbart ikke den stortyske Førers Magtbrynde i Forholdet til »en lille Potentat«, men derimod vor egen ufornuftige Adfærd. Det var uheldigt, fandt han, at det danske Folk havde hengivet sig til en »hysterisk Kongedyrkelse«, der maatte opfattes som den Form, hvorunder vi herhjemme praktiserede Førerprincippet. Vi skulde have gjort som Svenskerne, der nøje iagttog Kongemagtens Stilling som hævet over Begivenhederne. Den svenske Konge kunde derfor i vanskelige Situationer yde sin Regering en virkelig Haandsrækning. For vort Vedkommende laa det saaledes, at det var Regeringen, der maatte ride Stormen af for Kongen.

Herhjemme satte man sig nu til at afvente, hvad der maatte behage Berlin. Den 7. Oktober offentliggjordes dernede fra *en officøs Meddelelse*, hvori det hed, at faktisk forløb ikke alt i Danmark saaledes, som man havde kunnet vente det paa Baggrund af den yderst korrekte Holdning, som alle tyske Instanser i Danmark udviste. De tyske Troppers Optræden havde ikke kunnet give Anledning til Klage, »men visse danske Kredse har aabenbart misforstaaet denne Indstilling og troet, de kunde tillade sig en hel Del. Fremfor alt havde det gjort et daarligt Indtryk, at Frikorpsets Medlemmer var bleven mødt uden Agtelse, med Ringeagt og endog med

Hermann von Hanneken (f. 1890) valgte den militære Løbebane, deltog i Verdenskrigen, blev saaret og udnævntes i 1918 til Anden Generalstabsofficer. 1918-20 var han i Krigsministeriet, 1920-24 i Generalstaben i München hos Generalmajor Ritter von Epp. 1936 blev han Chef for Staben i Heereswaffenamt, 1937 Generalbefuldmægtiget for Rustningsindustrien, 1939 Understatssekretær i Ministeriet for Produktion og 1. December 1941 General i Infanteriet. I Efteraaret 1942 overtog han Kommandoen som øverstbefalende over de tyske Tropper i Danmark og varetog denne Stilling, indtil han afløstes af General Lindemann. Han vendte tilbage til Tyskland, hvor han for Underslæb straffedes med 8 Aars Tugthus.

Spot. Saadanne Hændelser er egnet til at forstyrre Atmosfæren og faa Virkninger paa en eller anden Maade«.

Den 12. Oktober afløstes *General Lüdke* af *General H. von Hanneken* som øverstkommanderende for de tyske Tropper i Danmark. Dette Skifte havde ikke nogen direkte Tilknytning til Krisen — udover den ene meget sigende Omstændighed, at *General Hanneken* hjemmefra havde Ordre til ikke at aflægge Visit hos Kongen. Han debuterede med at forlange Jylland og Fyn rømmet for danske Tropper.

I Ventetiden afholdt Pressen sig omhyggeligt fra alt, hvad der kunde saare tyske Nerver. *Kaj Munks* og *Hal Kochs* Navne forsvandt fra Spalterne. Et planlagt svensk Pressebesøg opgaves, og ogsaa paa anden Maade markeredes det særegne i Situationen. Øjeblikkets Alvor følte end mere tyngende, da Efterretningen om *Kongens Rideuheld* ved Esplanaden den 19. Oktober spredtes over Landet og de følgende Dages Bulletiner fra Diakonissestiftelsen antog en urovækkende Karakter.

Lørdag den 31. Oktober lod Berlin omsider høre fra sig. Den tyske *Chargé d’Affaires* indfandt sig denne Dag med en *Forespørgsel* om, hvorvidt *Scavenius* maatte være villig til at rejse til Berlin til en *Forhandling* om de dansk-tyske Relationer. Regeringen samtykkede, men gav ham ingen Fuldmagt til at slutte en endelig Overenskomst.

Samtalen mellem *Scavenius* og *Ribbentrop* fandt Sted Mandag den 2. November. Den varede i tre stive Timer, fra Kl. 12.10 til Kl. 15.15, og den overværedes delvis

af Renthe-Fink og hans Efterfølger som befuldmægtiget, Dr. *Werner Best*. Det hører med til Billedet af Scavenius's Personlighed, at hans Forhandlingsform ikke var blidere eller mere indsmigrende i Auswärtiges Amt end paa Christiansborg. Han vidste nøje, hvor langt han vilde gaa, hævdede — som tidligere under Forhandlingerne om Antikomintern-Pagten — med stor Fasthed sit Standpunkt og imponerede i ikke ringe Grad Modparten. Danske Bladkorrespondenter, der havde deres Gang i det tyske Udenrigsministerium, erfarede siden, at han under Samtalen med Ribbentrop havde efterladt et Indtryk af Kraft og Styrke, som der ikke blev lagt Skjul paa i Korridorerne i Wilhelmstrasse. Men han havde ogsaa over for sig haft en Ribbentrop, der selv i høj Grad skal have tvivlet om Rigtigheden af Hitlers nye Linie, og som derfor var personlig hemmet over for Scavenius.

Ribbentrop indledede — efter det Referat, Scavenius gav Ministeriet, da han kom hjem — Samtalen med at sige, at Føreren længe havde fulgt Udviklingen i Danmark og var blevet meget betænkelig ved denne. Som Tilstanden efterhaanden var blevet, kunde den ikke fortsætte. Kongens Telegram havde været en Afsløring af, at man ikke i Danmark havde forstaaet Situationen. En radikal Forandring var nødvendig, og det Minimum, man fra tysk Side maatte forlange, var *Dannelsen af en ny Regering*, der havde den tyske Regerings Tillid. Denne nye Regering maatte af Rigsdagen have en staaende Fuldmagt, saaledes at det ikke i Sager vedrørende Forholdet til den tyske Værnemagt og til Tyskland i det hele taget vilde være nødvendigt for Regeringen at gaa til Rigsdagen.

Vanskeligheden var Personspørgsmaalet. Ribbentrop erklærede, at *Scavenius var den eneste politiske Personlighed, man i Berlin kunde have Tillid til*, og man ønskede derfor, at han skulde danne Ministeriet. Scavenius undslog sig med den Begrundelse, at han ikke ansaa sig for egnet til at bestride Statsministerhvervet, og han hævdede i denne Forbindelse kategorisk, at den ny Regering maatte have en saadan Sammensætning, at den blev acceptabel for det danske Folk, hvad Ribbentrop da ogsaa erklærede, at han forstod. Man kom derefter til Spørgsmaalet om Portefeuillernes Fordeling. Renthe-Fink forelagde her de tidligere ventilerede, fra tysk Side opstillede Ministerlister, paa hvilke Navne som Popp-Madsen, J. P. Ørs o. a. figurerede. Scavenius fejede dem haandfast af Bordet, og Ribbentrop afstod derefter fra at gaa nærmere ind paa Besættelsen af Ministerposterne, idet han erkendte, at han savnede det fornødne Personalkendskab. Men der maatte optages Mænd, der stod det nationalsocialistiske Parti nær — »nahestehende Persönlichkeiten« af det nationalsocialistiske Parti —, og dem overlod man til Scavenius selv at udpege. Desuden maatte man kræve, at Fagforeningerne blev direkte repræsenteret i Regeringen.

Scavenius bad om at faa de tyske Ønsker formuleret skriftligt, men dette afslog Ribbentrop, idet han sagde, at en saadan skriftlig Formulering let vilde blive opfattet som et Ultimatum og ikke netop som en Henstilling, »der skulde hjælpe os ud af den Krise, vi var kommet ind i, og gøre det muligt for os at kunne fortsætte med samme Status som hidtil«. Rettede vi os ikke efter Henstillingen, »vilde det kunne ventes, at der hastigt vilde finde en Reaktion Sted fra tysk Side«, men om Karakteren af denne kunde Ribbentrop ikke udtale sig nærmere. Han skulde den 9.

Da Dr. Best den 5. Novbr. 1942 kom flyvende til København fra Berlin, var han lutter Smil og Forventning. Paa Billedet ser man hans Profil bag Gesandt Barandon, og han hilser triumferende paa Piloten, som aabenbart skal bringe hans hjerteligste Hilsner tilbage til »der Führer«. Ak, Smilet paa Dr. Bests Ansigt stivnede forholdsvis hurtigt! »Det latterligt lille Land« viste sig at rumme et alt andet end latterligt Folk. Dr. Best fik nok at gøre - lige til han den 5. Maj - nedbrudt og skræmt - had det danske Frihedsraad om at tage ham under sin Beskyttelse.

November til Hovedkvarteret for at aflægge Beretning til Hitler, og Sagen maatte derfor inden den Tid være ordnet. Med Styrke hævdede da Scavenius, at der i København maatte findes en Repræsentant for Tyskland, som havde Bemyndigelse til at forhandle med ham og godkende det nye Ministeriums Sammensætning. Det besluttedes derfor, at Dr. Best skulde indfinde sig i København allerede Torsdag den 5. November.

Umiddelbart efter sin Hjemkomst Tirsdag Aften den 3. November redegjorde Scavenius i Ministeriet og over for Samarbejdsudvalget for Samtalen i Berlin. *Nogle af de mest bevægede Dage i Rigsdagens Historie fulgte.* De politiske Repræsentanter var til at begynde med mer eller mindre tilbøjelige til at afvise de tre tyske Hovedkrav: et Statsministerskifte, Optagelse i Regeringen af Nationalsocialister eller Nationalsocialismen nærstaaende Personligheder samt en Bemyndigelseslov. Men det gik her, som Scavenius forudsagde, da han paa et ret tidligt Tidspunkt af Forhandlingerne udbrød: »Hvorfor skal vi sidde her og slide hinanden op i disse endeløse Forhandlinger? Vi gaar jo dog med alligevel?«. Det viste sig hurtigt, at *de Radikale* ikke ønskede at tage et Brud paa de tre Punkter. *Venstre* og *de Konservative* hævdede derimod, at om end der muligvis kunde blive Tale om at udskifte enkelte Ministre, maatte man fra dansk Side i hvert Fald fastholde Statsministerembedets Integritet.

Man burde lige saa lidt nu, som da der i sin Tid blev løbet Storm mod Stauning, finde sig i, at Tyskerne uden om Kongen afsatte og indsatte Ministerier. Dette Standpunkt dominerede Forhandlingerne om Onsdagen, idet ogsaa *Socialdemokraterne* var utilbøjelige til at afgive Statsministerposten. Men om Torsdagen skiftede Situationen Karakter. Scavenius erklærede, at han ikke saa sig i Stand til at optage Forhandlinger med Dr. Best paa Grundlag af det afvisende Standpunkt, Partierne indtog, og hvis dette Standpunkt opretholdtes, maatte han betragte sig som fratraadt. *Buhl* erklærede derefter, at hans Person ikke skulde være Anstødsstenen: han var villig til at træde tilbage for en anden politisk Personlighed.

Dermed var den første Breche i den danske Front brudt. Socialdemokraterne regnede med, at de kunde bevæge Nationalbankdirektør *Bramsnæs* til at gaa ind som Statsminister, og *Bramsnæs* indvilgede i at tage en Samtale med Dr. Best. Denne Samtale fandt Sted Fredag Formiddag. Best havde intet haft at indvende mod *Bramsnæs's* Kandidatur, men da *Bramsnæs* efter Samtalen kom over i Rigsdagen, afslog han til almindelig Overraskelse og Skuffelse at træde til, idet han gjorde Helbredshensyn gældende. I febrilsk Hast maatte man til at afsøge, hvad der derefter kunde foreligge af Muligheder, og man standsede da ved Landstingsmand *Hauchs* Navn. *Hauch*, der den Dag opholdt sig paa *Vemmetofte*, blev hentet ind til Byen, og efter nogle forberedende Undersøgelser — navnlig med Henblik paa *Knud Kristensens* Stilling — erklærede han sig villig til at danne Ministeriet, hvis Tyskerne vilde acceptere ham. Det vilde de ikke. Lørdag Formiddag havde han en Samtale med Best, der sagde, at han ikke vilde have en Partipolitiker som Chef for Ministeriet. *Han vilde kun have Scavenius*, og desuden forlangte han, at *Buhl*, *Alsing Andersen* og *Fibiger* skulde træde tilbage, samt at *Jørgen Jørgensen* ikke skulde kunne fortsætte som Undervisningsminister. *Buhl*, der under de afsluttende Forhandlinger stærkt tilraadede Dannelsen af et Ministerium *Scavenius*, tilbød selv, om Sagen derved kunde komme til at glide, at tage Finansministerportefeuillen i et saadant Ministerium. Best reagerede til at begynde med ikke særlig stærkt heroverfor, men da det kom til Stykket, erklærede han — formentlig efter Konference med Berlin —, at han ikke kunde acceptere *Buhl*. I øvrigt forlangte han at faa det danske Svar inden Lørdag Kl. 24.

Tyskerne vilde altsaa ikke vide af nogen anden Statsminister end *Scavenius*. Paa sin Side stillede *Scavenius* den Betingelse for at træde til, at de fem samarbejdende Partier godkendte hans Kandidatur. Til Gengæld lovede han, at han ikke vilde medtage Nationalsocialister eller nationalsocialistisk prægede Personer i Regeringen. Lørdag Aften afholdtes der Partimøder om Spørgsmaalet. *Medens de Radikale straks erklærede at kunne støtte et Ministerium Scavenius*, røbede der sig i de tre andre Partier, navnlig hos Venstre og de Konservative, stærkt delte Meninger. Erhvervenes Ledere, der i og for sig ikke saa med større Velvilje paa *Scavenius* end Politikerne, opfordrede alligevel Partierne til ikke at stænge den sidste Udvej til rolige Tilstande. Opfordringen frugtede ikke. Baade i *Venstre* og *det konservative Parti* viste der sig at være et stort Flertal mod at godtage *Scavenius* som Statsminister. I denne Situation greb, maaske efter Opfordring fra politisk Side, Kongehuset ind.

Kronprinsen, som den 27. Oktober under Kongens Sygdom havde overtaget Regeringens Førelse, lod meddele, at han ønskede at orientere sig i Partiernes Stilling. Kl. 23 fik da *Partiernes Gruppeformænd Audiens* hos ham, og denne Audiens blev afgørende for Sagens Udfald. Efter at Partiformændene hver for sig havde gjort Rede for deres Grupperes Stilling, tog Kronprinsen Ordet og udtalte, at Lægerne ikke havde villet tilraade, at Kongen paa dette Tidspunkt af Aftenen blev vækket og raadspurgt, men han troede at tale i sin Faders Aand, naar han manede til Sammenhold. Han vilde under ingen Omstændigheder acceptere en Regering, der ikke havde Rigsdagen bag sig. Han forstod meget vel de Betæneligheder, der var gjort gældende; men et Brud vilde medføre saa uoverskuelige Ulykker for Land og Folk, at han maatte tilraade Partierne at godkende Scavenius som Regeringschef.

Under Indtrykket af denne Tilkendegivelse *skiftede et betydeligt Antal Medlemmer inden for de tre Partier Standpunkt*, saa der nu blev Flertal for Scavenius. I Socialdemokratiet fastholdt en mindre Minoritet sin Opposition. I Venstre afgaves der 23 Ja mod 17 Nej, og i det konservative Parti vedtoges det med to-tre Stemmers Flertal at gaa med til et Ministerium Scavenius. Kl. 1 kunde man meddele Scavenius, at samtlige fem samarbejdende Partier havde tiltraadt, at han overtog Ministeriets Dannelse.

I Løbet af Søndagen *sammensatte Scavenius sit Ministerium*. Det var paa Forhaand givet, at Buhl, Alsing Andersen og Fibiger maatte fratræde. Oprindeligt havde Best ogsaa nægtet at acceptere Bording og Halfdan Hendriksen. Men her satte Scavenius haardt ind, idet han hævdede over for Best, at det drejede sig om to Fagministre, der havde Befolkningens Tillid, og som det derfor var nødvendigt at bevare for Ministeriet. Det var yderst modstræbende, *Halfdan Hendriksen* samtykkede i at blive siddende. Kun paa indtrængende Opfordring fra de øvrige Ministre og hans Partigruppe — ogsaa de Medlemmer af den, der havde stemt mod Scavenius — indvilgede han i at fortsætte. Derimod lykkedes det ikke Scavenius at faa *Knud Kristensen* til at blive. *Han nægtede at tage Sæde i et Ministerium, der faktisk var udnævnt af Best*. I en Samtale med Scavenius begrundede han sin Vægning med dels at henvise til den Maade, hvorpaa Ministeriet var kommet i Stand, dels til den Politik, Scavenius ønskede ført. »Jeg anser Dem ikke for at være en Landsforræder,« sagde han, »men jeg er uenig i, at det aldrig maa komme til Konflikt. En Politik, der har dette Formaal, vil jeg bekæmpe.«

Mandag den 9. November forelaa Udnævnelsen officielt. Statsminister *Scavenius* beholdt selv Udenrigsministeriet. Departementschef *K. H. Kofoed* blev Finansminister, den hidtilværende Formand for De samvirkende Fagforbund *Lauritz Hansen* Socialminister, Departementschef *V. K. Holbøll* Kirkeminister og Undervisningsinspektør *A. C. Højberg Christensen* Undervisningsminister. Trafikministeriet blev delt mellem *Gunnar Larsen* og Redaktør *N. Elgaard* (Venstre), og *Jørgen Jørgensen* overtog Indenrigsministeriet efter *Knud Kristensen*. De øvrige Poster besattes som hidtil.

Den følgende Dag udsendtes en *Erklæring*, hvori det sagdes, at Regeringen indadtil vilde fortsætte den hidtil førte Politik. Derefter hed det:

»Udadtil vil Regeringen se det som sin vigtigste Opgave at virke for en Styrkelse og Befæstelse af det gode og nabovenlige Forhold mellem Danmark og Tyskland og at fremme et gensidigt tillidsfuldt Samarbejde i Ønsket om at skabe fortsatte Udviklingsmuligheder for den befrugtende Vekselvirkning mellem dansk og tysk, der gennem Tiderne har haft saa stor Betydning.

I Erkendelse af det europæiske Skæbnefællesskab er Regeringen sig det Ansvar bevidst, som ogsaa et lille Land som Danmark har med Hensyn til Opbygning af det kommende nye Europa, og den vil efter Evne yde sin Medvirken til Løsning af saadanne Opgaver, som i denne Forbindelse naturligt vil tilfalde vort Land.

Regeringen vil sikre Opretholdelsen af Ro og Orden i Landet, den vil ikke taale Sabotage og anden Forbrydelse, der direkte eller indirekte retter sig mod Besættelsestropperne.«

Den 11. November fremsatte *Thune Jacobsen* den af Tyskerne krævede *Bemyndigelseslov til Regeringen*. Den gik ud paa, at der ved kgl. Anordning kunde udfærdiges »Forbud eller Paabud til Opretholdelse af Ro, Orden og Sikkerhed i det Omfang, hvori det skønnes nødvendigt for at modvirke Handlinger, der under de foreliggende alvorlige Forhold og Landets Besættelse af tyske Tropper er egnede til at bringe Landets Interesser i Fare«. Loven vedtoges enstemmigt i begge Ting og stadfæstedes samme Dag af Kronprinsregenten.

Ved det oprindelige Forslag var Bemyndigelsen tillagt Justitsministeren alene. Samarbejdsudvalget fik dette ændret derhen, at det blev den samlede Regering, der skulde administrere Bemyndigelsen, og ligeledes fik Udvalget indsat en Bestemmelse om, at Loven i Tilfælde af Regeringsskifte kun skulde have fortsat Gyldighed, saafremt dette godkendtes ved Beslutning af Rigsdagens to Ting.

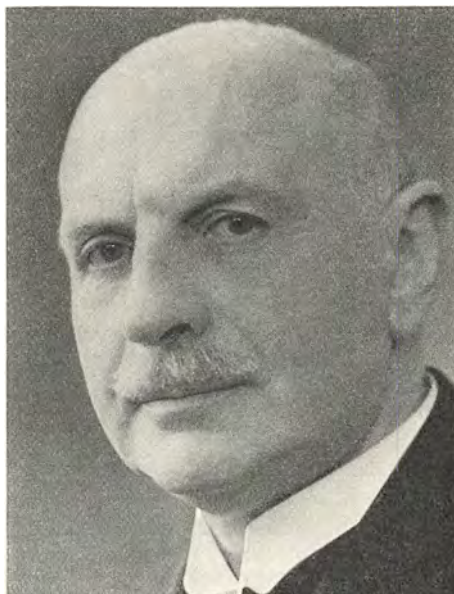
XIV

Et af de springende Punkter i Besættelsestidens Politik er, *om Rigsdagen* — da den hin Lørdag Nat den 7. November fandt sig i, at Ribbentrops Udsending ordnede Landets Styre efter tysk Forgodtbefindende — optraadte som Udviklingens *Arriéregarde*, om den, med andre Ord, *var bagud for Folkestemningen*. Opfattede Folket det skete som et saa utaaaleligt Overgreb, at det vilde have været rede til at tage Konsekvenserne af et Nej? Udenfor det radikale Venstre var Usikkerheden i de Partier, det kom an paa, stor. Tværs over Partiskellene mødtes og skiltes Anskuelse om, hvad det havde været rigtigt at gøre. Det var uden Tvivl en udbredt Opfattelse, at naar det endelige Brud alligevel før eller senere maatte komme, burde man ikke have taget denne sidste Ydmygelse med. Men det følte sikkert i de Kredse, der nærrede denne Opfattelse, som en Lettelse, at man kunde ty ind under Kronens Autoritet. Som det hele nu var kommet til at ligge, blev Standpunktet dette, at naar Bruddet med Tyskerne til sin Tid skulde tages, maatte det komme paa et Punkt, hvor der var fuld Enighed paa dansk Side.

Det sikre er imidlertid, at *fra det Øjeblik, da Ministeriet Scaventius traadte til, skiltes Regeringens og det danske Folks Veje*. Selve Forhandlingerne om Ministeriets Tilblivelse foregik til Ledsagelse af de Detonationer, der lagde Værnemagernes Fabrikker og Værksteder øde, og de Pistolskud, ved hvilke tyske Haandlangere likvi-

A. C. Højberg Christensen (f. 1888) studerede ved Københavns Universitet og erhvervede Doktorgraden i 1918. I 1921 blev han Rektor ved Ordrup Gymnasium, 1927 udnævntes han til Undervisningsinspektør for Gymnasieskolerne. Han var i Ledelsen af dansk-tysk Forening og blev opfordret til at overtage Undervisningsministeriet i Ministeriet Scavenius, hvilken Stilling han beklædte indtil den 29. August 1943.

Niels Elgaard (f. 1879) var oprindelig praktisk Landmand, men blev 1916 Medredaktør ved Randers Venstreblad, og fra 1922 Medlem af Randers Dagblads Redaktion. Samme Aar indvalgte han af Venstre i Folketinget, var Formand for Partiets Rigsdagsgruppe 1940—1942 og traadte derefter ind i Ministeriet Scavenius som Trafikminister, indtil han gik af sammen med de øvrige Regeringsmedlemmer d. 29. August 1943.

deredes. Efter at *Christmas Møller* fra London havde brudt Staven over dansk Neutralitet og opfordret ogsaa det danske Folk til ved Sabotagehandling at lægge den tyske Krigsførelse Hindringer i Vejen, gjorde *Undergrundsbevægelsen sig hurtigt kraftigere gældende*. Den organiserede Sabotage fik fastere og fastere Form, og den fandt i stedse videre Kredse Tilhold og Støtte. Regeringens Autoritet blev svagere og svagere: Scavenius's Navn stod for den almindelige Bevidsthed som Synonymet for en Eftergivenhedens Politik, der i stigende Grad samlede Folket til Modstand, og den Omstændighed, at Tyskerne nu havde tvunget ham igennem som Regeringens Leder, gjorde ikke Sagen bedre. Uden Hensyn til Regeringen gik Folket nu sine egne Veje.

Denne Udvikling er saa meget mere ejendommelig, som den gik jævnsides med *en vis foreløbig Afspænding i det dansk-tyske Forhold*. De oprindelige tyske Krav om Sammensætningen af den nye danske Regering var blevet stærkt modererede. Der kom ingen Nazister eller nazistisk anløbne Personer med i Regeringen. De af Rigsdagens Partier udgaaede Ministre var stadig dens fremherskende Element, og den talte en Række gode danske Mænd, der paa mange væsentlige Punkter havde staaet som Indrømmelsespolitikens Modstandere. Det er da ogsaa sikkert nok, at *Samarbejdet indenfor Regeringen blev bedre* nu, da *Scavenius* selv stod med det

fulde Ansvar for Landets Politik og havde faaet den Opgave at skulle holde sammen paa Kræfterne. I Staunings og Buhls Tid havde han jo opnaaet, at hans Politik var blevet accepteret og lagt fast, saa at »det officielle Danmark«, hvem det end var repræsenteret af, principielt var bundet til den. Den kunde kun sprænges af en Rejsning ude i det danske Folk, af tysk Desperation — eller af en Kombination af begge Dele, og det var jo dette sidste, der skete. Men saa længe den stod ved Magt, og han selv havde Ledelsen, havde han friere Spil baade indadtil og udadtil. Han kunde fra Tid til anden holde igen over for Tyskerne og søge at opnaa Resultater ved Forhandling med dem.

Denne Opgave lettedes ham derved, at den nye tyske befuldmægtigede, Dr. Best, til at begynde med var *indstillet paa en forsonligere Kurs over for Danmark*. Paa forskellig Maade viste han, at han troede at kunne vinde det danske Folk ved at stryge det med Haarene. Faa Dage efter at det nye Ministerium var dannet, havde han en Sammenkomst med dette. I sin Tale ved denne Lejlighed skildrede han det som sin Opgave at søge hidført i det danske Folk en »positiv« Indstilling i de dansk-tyske Relationer, og han sagde herom: »Jeg ved, at dette hverken kan naas ved Fraser eller ved Krav. Med Fraser kan man ikke overbevise. Med Krav kan man ikke opnaa Kærlighed eller Venskab.« Som det senere skulde vise sig, veg heller ikke han tilbage for de brutale Metoder. Men foreløbig var der ingen Tvivl om, at han havde valgt at eksperimentere paa den blide venskabelige Linie. Minister *Mohr* vendte 18. December 1942 tilbage til Berlin, og den 6. Februar 1943 lod Best sig af Scavenius præsentere for Kronprinsregenten. Et Par Dage senere, den 9. Februar, var han Deltager i en Reception i Dansk-tysk Selskab i Aarhus. Han udtalte her, at han forstod dansk Egenart og Mentalitet, og han henviste i saa Henseende til den Politik, han siden sin Ankomst til Landet havde ført, og ved hvilken Tillidskrisen mellem Danmark og Tyskland var blevet afviklet. Men han bad ogsaa det danske Folk forstaa Tysklands Situation og indstille sig paa et »venskabeligt og kammeratligt Samarbejde« med det tyske Folk.

Der er ikke meget, der taler for, at denne »milde Kurs«, om den var blevet indledet paa et tidligere Tidspunkt, kunde have givet Resultater. Nu kom den i hvert Fald for sent, og Dr. Best kunde heller ikke paa dansk Side skabe Tillid til dens Bestandighed, eftersom hans militære Medarbejder, General *Hanneken*, ihærdigt modarbejdede den. Hanneken afslørede sig senere som en korrump Person, der drev sin Svindel med Penge og Værdier endog saa vidt, at hans egne mente at maatte tage sig af ham. Han var derhos en tysk Officerstype i dennes ulideligste Afart. Over for den, der ikke godvilligt vilde være hans Broder, kendte han kun det klassiske prøjsiske Middel: at slaa »den *Schädel*« ind paa den genstridige. Hvor Best var glat og indsmigrende, optraadte Hanneken paa brysk og hoven Maade. Der bestod saaledes ved adskillige Lejligheder et Modsætningsforhold mellem disse to ledende Tyskere, og paa dette kunde man fra dansk Side mange Gange spille. Alligevel opnaaede Hanneken jo væsentlige Indrømmelser.

Den 1. December 1942 forelagde *Thune Jacobsen* et Lovforslag om Etablering af *en Vagttjeneste over for Sabotage*, der søgtes udøvet mod »Statsvirksomheder, kommunale Anlæg og private Erhvervsvirksomheder, hvis uforstyrrede Produktion eller

I stiveste Puds troppede det tyske Riges befuldmægtigede, Dr. Werner Best, den 6. Februar 1943 op — ledsaget af Statsminister Scavenius — for at lade sig præsentere for Kronprins Frederik. Egentlig ser ingen af Herrerne særlig forhaabningsfulde ud. »Eksperimentet« havde jo heller ikke her i Landet store Chancer for at lykkes. Tværtimod var Kampens Tid langt om længe kommet!

Drift det maa anses for samfundsvigtigt at opretholde, eller hvis Varebeholdninger er af væsentlig forsyningsmæssig Betydning«. I den officielle Begrundelse holdt man sig saaledes udelukkende til Befolkningens forsyningsmæssige Interesser. Meningen var imidlertid, at praktisk talt kun de Virksomheder, der helt eller delvis arbejdede for Tyskerne, skulde bevogtes. Loven vedtoges enstemmigt i begge Ting, og den stadfæstedes den 4. December. I Løbet af Februar 1943 kom Vagttjenesten baade ved Jernbanerne og Fabrikvirksomhederne i Gang. Dr. Best forsikrede i øvrigt over for Pressen, at han ikke tillagde Sabotagen nogen særlig Betydning, Smilende bemærkede han, at han selv som ungt Menneske havde været Sabotør i Ruhrdistriktet, da dette var besat af de allierede. Han vidste i øvrigt, sagde han, at det danske Folks overvejende Flertal ikke sympatiserede med Sabotagen.

Samtidig med, at man aftvang os dette Skridt, indlededes den *Udplyndring af Hærens Depoter*, der senere førtes til Bunds. Uden at Dr. Best var vidende derom, mødte General Hanneken den 29. November 1942 op i Forsvarsministeriet og forklarede, at vi burde tilbyde Tyskland hele den Del af vor militære Udrustning, som vi ikke selv havde Brug for til de 3—4000 Mand, vi havde inde. Man forstod jo nok straks i Regeringen, at den vage Form, hvori Forslaget var fremsat, dækkede over et haardhændet Krav. Der blev da heller ikke levnet os megen Tid til Eftertanke. Man for-

søgte først at faa Spørgsmaalet bragt frem til Forhandling direkte med den tyske Regering, der imidlertid nægtede at beskæftige sig med Sagen: den var, erklærede man dernede, rejst af den tyske øverstkommanderende i Danmark, og den maatte afgøres i Forhandling med ham. Kravet maa vel ses i Sammenhæng med den Kendsgerning, at *Krigslykken paa dette Tidspunkt var ved at vende sig fra de tyske Vaaben*. Nederlaget ved El Alamein og den britisk-amerikanske Landgang i Nordafrika havde fundet Sted, og ved Stalingrad var Stillingen truende. Man frygtede en engelsk Invasion i Danmark, og man ønskede under disse Omstændigheder ikke, at større Vaabendepoter skulde ligge paa den danske Hærs Hænder. Baade i Regeringen og Samarbejdsudvalget kom det til bevægede Drøftelser. Hanneken trængte stærkt paa, og hans Sprog blev mere og mere truende. Ved Bests Mellemkomst lykkedes det at opnaa et Kompromis, hvorefter vi gik ind paa at udlevere 60.000 Geværer med 30 Mill. Patroner, flere Hundrede Rekylgeværer, 12.000 Brisantgranater, endvidere Livremme, Marchstøvler og Kapper, 15.000 Stykker af hver Slags, samt 60.000 Uldtæpper. Alt i alt kom vi af med Halvdelen af vore Geværer med tilhørende Ammunition. Samlet ansloges Værdien af det udleverede Materiel til ca. 30 Mill. Kr. Den 4. December blev der opsat et Dokument, der blev underskrevet af baade den danske og den tyske Generalstabschef, og ved hvilket Udleveringen tog Form af en Slags Tilbud fra dansk Side. Det bestemtes, at Overdragelsen skulde betragtes som et Udlaan, saaledes at Tyskland efter Krigen skulde erstatte os det udleverede Materiel med et tilsvarende Kvantum af nyeste og mest moderne Slags.

XV

I Foraaret 1943 udløb Folketingets og den ene Landstingshalvdels Mandater, hvilke følgelig ikke vilde kunne fornyes, uden at Grundloven blev brudt. Der skete nu det overraskende — det var et af de Resultater, Scavenius opnaaede ved sine Forhandlinger med Best —, at *Tyskerne tillod os at afholde Nyvalg*, ikke blot til de to Ting, men ogsaa til de kommunale Raad, til hvilke Valgene var blevet udsat baade i 1941 og 1942.

Forinden Best gav sin endelige Tilladelse, udbad han sig dog visse Oplysninger. Han ønskede bl. a. at vide, om man regnede med betydelige Forskydninger mellem Partiernes indbyrdes. Hertil svarede man, at nogle Forskydninger formentlig vilde finde Sted, men næppe af større Omfang. Endvidere spurgte han, om Regeringen var enig i at fortsætte uforandret efter Valget, uanset hvad der kunde komme af Forskydninger i Partiernes Mandattal, idet han vilde gøre opmærksom paa, at Krav om Ændringer i Ministeriets Sammensætning vilde kunne volde Vanskeligheder. Man svarede, at der, uanset Valgets Udfald, ikke fra de politiske Partiers Side vilde blive stillet Krav om Ændringer i Partiernes Repræsentation i Ministeriet.

Naar man fra tysk Side i det hele taget kunde tænke sig at gaa ind paa Tanken om Afholdelse af Valg, saa var Generøsiteten nu ikke saa stor, som det kunde have Udseende af. Propagandamæssigt arbejdede Tyskerne stadig med Forestillingen om

Jens Møller (f. 1885) er Gaardmands-søn fra Stenderup i Sundeved. Han gik i Skole i Rinkenæs og Flensborg, tog derefter Dyrlægeeksamen i Berlin, og udmærkede sig i den første Verdenskrig ved Tapperhed, hvorefter han — paa Grund af Genforeningen — underkastede sig en Tillægsprøve i Veterinærvidenskab ved Landbohøjskolen i København. 1925 nedsatte han sig som Dyrlæge i Graasten. Paa et Tidspunkt, da Hjemmetyskheden i Nordslesvig var udsat for voldsomme indre Rystelser, valgtes han (Juli 1935) til »Parteführer«; men Kampen mellem ham og »Landesführer« Jep Nissen fortsattes i de følgende Aar med øget Bitterhed. Under et Slagsmaal i Aabenraa (Aug. 1936) blev han slaet i Gulvet, og forst ved Udgangen af 1938 lagde Bølgerne sig. Imidlertid var han (Febr. 1938) blevet idømt 2000 Kr. i Bøde for Æreskænden af danske Domstole og Myndigheder; han havde (Marts s. A.) organiseret et hjemmetysk Kontor for »Oplysning og Propaganda«, og efterhaanden som de tyske Overfald paa Østrig og Czekoslovakiet fuldbyrdedes, spærkkede han sin egen Agitation med voldsommere og voldsommere Udfald mod Danmark. Et Kontor for mundtlig og skriftlig Stikkervirksomhed organiseredes af ham i Oktbr. 1938. S. A. var han Hitlers »Æresgæst« ved Partidagen i Nürnberg, og ved Valget i Marts 1939 indvalgtes han i Folketinget som Pastor Schmidts Efterfølger.

Danmark som *et »Mønsterprotektorat«*, og de havde derfor en betydelig Interesse i at vise saavel de øvrige underkuede Stater som den frie Verden, at der kunde afholdes Valg i et besat Land. Valget i Danmark skulde godtgøre, at Tyskerne ikke havde til Hensigt at paatvinge noget Land deres eget politiske System. Desuden maatte man forudse, at Udfaldet af Valget. hvordan det end blev, *altid vilde kunne tages til Indtægt for Samarbejdspolitikken*. Set fra et tysk Synspunkt vilde Valgets eneste Minus være, at de danske Nazister redningsløst var hjemfaldet til at skulle demonstrere deres totale Afmagt og Betydningsløshed. Men dette havde Tyskerne aabenbart forlængst set i Øjnene. Betegnende i saa Henseende er det, at da man i Januar 1943 skulde skaffe en dansk Radiotaler, der vilde kunne fejre 10 Aars Dagen for den tyske Nazismes »*Machtübernahme*«, og man fra dansk Side foreslog Frits Clausen, blev dette Forslag afvist af Tyskerne. Efter flere forgæves Forsøg inden for Rækken af dem, der havde lagt tyske Sympatier for Dagen, maatte man standse ved en forhenværende Kommunist, der var gaet over til Nazismen!

Men lod Tyskerne Frits Clausen og hans Folk falde, gjaldt dette til Gengæld ikke *det tysksindede Mindretal i Nordslesvig*, der kynisk havde tilsidesat ethvert Begreb

om Loyalitet over for Herbergstaten, og som paa alle Maader — ved Provokationer, skamløse Angiverier, Oprettelse af eget bevæbnet »Sikkerhedskorps« og ihærdig Hvervning til den tyske Krigstjeneste — var optraadt som en Del af det tyske Folk. Tallene fra Folketingsvalget i 1939 sagde temmelig tydeligt, at som Forholdene laa, vilde Mindretallets Repræsentant i Folketinget, Dyrnlæge *Jens Møller*, Graasten, ikke kunne opnaa Genvalg. Denne Situation maatte Mindretallet efter Tyskernes Opfattelse ikke bringes i, og der blev derfor forhandlet vidt og bredt om, hvordan den bedst skulde kunne forebygges. Fra dansk Side overvejede man en Ordning, hvorefter Mindretallet ikke deltog i Valget, medens til Gengæld *Jens Møller* fik en Status som en Slags officiel Tillidsmand for Mindretallet med Ret til paa lige Fod med Rigsdagsmændene at erholde Oplysninger fra Regeringen om dens politiske og administrative Skridt. Men en saadan Indrømmelse var ikke Tyskerne tilstrækkelig. De forlangte Ordningen formelt og reelt fæstnet derigennem, at der *i selve Statsministeriet oprettedes et Kontor, der skulde ledes af en af Mindretallets Tillidsmænd*, og gennem hvilket Mindretallets Interesser kunde blive varetaget. Paa andre Betingelser vilde man ikke tillade Valget. Kun uglad gik man i Regering og Rigsdag ind paa det tyske Forlangende, men overvejende mente man dog, at Paris var denne Messe værd — navnlig da man kunde haabe, hvad jo ogsaa slog til, at Ordningen ikke vilde blive af lang Varighed. Kontorets Leder blev Dr. *Rudolf Stehr*. *Jens Møller* sørgede man for paa anden Maade. Der oprettedes et med 8000 Kr. aflønnet Embede som kontrollerende Dyrnlæge ved Eksporten af levende Kreaturer fra Graasten. Dette Embede fik *Jens Møller*, og der var ingen Fare for, at han ikke skulde kunne bestride det, eftersom der ikke udførtes levende Kreaturer fra Graasten!

Den 8. Marts blev Valget udskrevet. Dagen efter udstedte de fem samarbejdende Partier i Fællesskab *et Valgopraab*, hvori de slog Valgets Tone an. Det lød i Opraabet, at omend Partierne saa forskelligt paa mange Spørgsmaal, stod de enige om det danske Folkestyres Grundlag, og de opfordrede enhver Borger til at afgive sin Stemme og derigennem »bekræfte sin Samhørighed med Nationen og det danske Folkestyre«. De samarbejdende Partier aftalte paa Forhaand, at al indbyrdes Polemik skulde undgaas. Der skulde — saaledes som Valget fra disse Partiers Side blev lagt til Rette — *ikke tags Stilling til Regeringen eller dens Politik*. Ej heller opfordredes Vælgerne til at gøre Ret og Skel mellem Partierne. Det var ene og alene — udenom Partiskellene og hen over Hovedet paa Ministeriet Scavenius — en Bekendelse til Nationen og Folkestyret, man søgte. I en offentlig Udtalelse tilkendegav *Kongen* sit Bifald til denne Opfattelse af Valgets Mening og Formaal. Den 13. Marts modtog han Rigsdagens Formænd i Audiens. Han bragte dem her sin Tak for Rigsdagens Gerning i den afsluttede Samling og udtalte sin Glæde over de offentliggjorte Valgopraab, »som bærer Vidnesbyrd om værdifuld Samling og Samarbejde i det politiske Liv«.

Valgagationen turde ikke antage de sædvanlige Former. Offentlige Valgmøder var forbudt. Partierne maatte kun afholde Separatmøder, som alene de, der var forsynet med Adgangskort, kunde deltage i. Hele det gængse Valgapparat var sløjfet. Der omdeltes ingen Plakater, og ingen Højttalervogne var i Virksomhed. Valgkam-

pagnen forløb da ogsaa i det store og hele uden de voldsomme polemiske Sammenstød, der normalt karakteriserer Optakten til et Valg. Da *det kommunistiske Parti* jo ved et tysk Magtsprog var afskaaret fra at gøre sig gældende, repræsenteredes Oppositionen — ud over Nazisterne og Bondepartiet — kun af *Dansk Samling*, som i Maanederne forud for Valget havde samlet tilstrækkelige Underskrifter til en Partianmeldelse. *Valgkampen kom i første Række til at dreje sig om dette Partis Angreb paa den Politik, der var ført.*

Valget den 23. Marts 1943, ved hvilket der Landet over stemtes til Folketinget. i 2., 3. og 5. Landstingskreds ligeledes til Landstinget, blev, saa stilfærdigt det end forløb, den mest magtfulde Tilkendegivelse i vor politiske Historie. Valgdeltagelsen blev den hidtil største: ialt afgav 89½ % af Vælgerne deres Stemme. I Hovedstadsomraadet stemte 91,4 %, paa Øerne 90 % og i Jylland 88 %. Den lavere jydsk Valgdeltagelse hidrørte fra, at det tyske Mindretal ikke stemte.

Stemme- og Mandattal fordelte sig saaledes over Partierne:

	23. Marts 1943		3. April 1939	
	Stemmer	Mandater	Stemmer	Mandater
Socialdemokratiet	894632	66	729619	64
Radikale Venstre	175179	13	161834	14
Konservative Folkeparti	421523	31	301625	26
Venstre	376850	28	309355	30
Retsforbundet	31323	2	33783	3
Bondepartiet	24572	2	50829	4
Nazisterne	43309	3	31032	3
Dansk Samling	43367	3	8553	0
Kommunister	—	—	40893	3
Nationalt Samvirke	—	—	17350	0
Slesvigsk Parti	—	—	15016	1

Vælgerne havde saaledes med mere end 96 % holdt sig, dels til de gamle Partier, der i Kraft af deres historiske Traditioner og aktuelle Indsats hver for sig repræsenterede noget væsentligt i dansk Samfundsopfattelse, dels til *Dansk Samling*, som *Christmas Møller fra London regnede med blandt »de seks anstændige Partier«*. I denne Stormflod gik det nazistiske Parti til Bunds som en Sten. Heraf saavel som af den eksempelløst høje Valgdeltagelse udledte Pressen i sine Kommentarer, at Vælgerne havde fulgt Valgets Løsen: ikke for eller imod Regeringen, men for eller imod Danskhed og Folkestyre. Mellem Linierne læstes det tydeligt, at Valget havde formet sig som en enestaaende klar Protest mod det tyske Tvangsstyre.

Ogsaa gennem den personlige Stemmeafgivning fik Vælgerne nemlig sagt det, der fyldte Sindene. Eksempelvis kan nævnes, at *Hedtoft-Hansen* i Københavns 15. Kreds satte sit Stemmetal op med 14.467 til 45.871 samtidig med, at han erhvervede sig 9293 personlige Stemmer fra Storkredsens øvrige Kredse. I Aalborg Amt gik *Ole*

For Nationen og for dansk Folkestyre

Opraab til det danske Folk fra Rigs- dagens fem Samarbejds-Partier

De fem politiske Partiers Samarbejdsudvalg udsendte i Aftes følgende Henvendelse til den danske Vælgerbefolkning:

SOM foreskrevet i Grundloven er Valg udskrevet. Den 23. Marts har alle 25aarige Kvinder og Mænd Lejlighed til at give deres Mening til Kende ved Folketingsvalget. I Halvdelen af Landet gaar samtidig alle 35aarige Kvinder og Mænd til Valgmandsvalg.

Rigsdagens samarbejdende Partier, Det konservative Folkeparti, Det radikale Venstre, Socialdemokratiet, Venstre og Danmarks Retsforbund, vil over for Landets Vælgere fremhæve dette Valgs Betydning. Vore Partier ser forskelligt paa mange Spørgsmaal, men vi staar enige paa det danske Folkestyres Grundlag, og i Fællesskab opfordrer vi Vælgerne til at benytte den Borgerret, som Landets Grundlov giver dem.

Enhver Borger bør ved at afgive sin Stemme bekræfte sin Samhørighed med Nationen og det danske Folkestyre.

Samarbejdsudvalgets Valgopraab var undertegnet af *Ole Bjørn Kraft*, *Axel B. Lange*, (Det konservative Folkeparti), *P. Munch*, *A. M. Hansen*, (Det radikale Venstre), *H. C. Hansen*, *V. Buhl*, (Socialdemokratiet), *Knud Kristensen* og *I. P. Stensballe* (Venstre) og *Oluf Pedersen* (Danmarks Retsforbund).

ØJEBLIKKET

M A R T S

1943

Kaj Munk *opfordrer til at stemme paa* Dansk Samling

Vi er nødt til at skabe en Mulighed for alle dem, der gerne vil stemme dansk, men ikke kan tænke sig at stemme scaveniusk

Vi vil intet hellere end Samling. Men ikke om livssamfundet. Kun om hvad der tjener vort Fædreland bedst.

En Pastor Kaj Munk har i en offentlig foredragelse i Valgpraab for Dansk Samling.

Man spørger mig, hvem vil du stemme paa, hvis der bliver Valg?

Jeg tænker mig længe om. Jeg har selv stemt til noget Billedingsvalg her. Der sag jeg ikke noget. Fandt ud af, hvilket Parti jeg skulde stemme paa for at gøre Broværk mere.

Jeg har savnet et Kongeparat, et Parti over Partierne. Det vilde jeg have været min Stemme.

Det findes stadig ikke. Saa er vi nødt til at lære det. Og kan det ikke indføres længere. Må ikke om. For ingen dansk Mand eller Kvinde kan blive ligesom fremgangslos. Kun indfødsret forker!

Kan vi da ikke stemme paa et af de 4 gamle Partier, isegjældigt livligt?

Nej. For de har givet det Folkestyret, der maaske være det eneste, der kan tænke sig at gøre det dansk.

De har givet det Folkestyret og i Sædet sædet sig om et Mand, der hedder Scavenius. Ingen har staaet imod.

Denne Mand staaer den gode danske Hæmsind som fjern som rugbrød. Det store liberale Venstres Bredde er ham fuldstændig fremmed. Den gamle danske Arbejder har ikke Lyst eller Det i ham. Og de Kongesættelse har alle Dage holdt deres Vejle modsat ham. Jeg, der er ingen Det af disse 4, synes ham for et alle danske Folk. Jeg, Lis Valdemar Sær til P. Munk, at være den mindst egiede til at repræsentere det danske Folk, endog giver holden sans. Hverens Bestiringsmand.

Vi er derfor nødt til at skabe en Mulighed for alle dem, der gerne vil stemme dansk, men ikke kan tænke sig at stemme scaveniusk.

Her er et Parti, her jeg vil hellere kalde det en Folkebevægelse, hvor en tilkendegivelse jert Skridtpunkt. Naar Krigen er endt, og vi er os selv igen, kan I atter stemme Venstret eller Socialdemokratiet eller hvad I synes. I harer til; men i Danmarks Skæbne kan vi ikke stulle de scaveniuske Partier i deres Fremtid for Folkestyret.

Der er ingen, der siger, at denne nye Bevægelse giver sig ud for at være danskere end de gamle Partier. Det er Smak. Vi gæstgæber ikke det Ord. Vi tror, Broværk er et rigt og det er dansk Sind. Men vi er os selv igen, kan I atter stemme Venstret eller Socialdemokratiet eller hvad I synes. I harer til; men i Danmarks Skæbne kan vi ikke stulle de scaveniuske Partier i deres Fremtid for Folkestyret.

uden tænke for, hvad jeg for Alvor tror.

Saa ræbter man Skjættelse efter os. Det er ikke os, der splitter. Vi har ikke udfordret det danske Folk ved at rulle frem med H. Scavenius som Samlingsmærke.

Vi vil intet hellere end Samling. Men ikke om hvad som helst. Kun om, hvad der tjener vort Fædreland bedst.

Et Smaaparti, siger man. Ja ja, vent nu og se, hvor smaa vi bliver. Skindrian og Yngre kan ikke lide ved at binde os Danskere i Hæmsind. Den Forsaetstærk, der gør os Verden, vil ogsaa binde os frem imod den Enhed, vi staaer i.

Og forsvaret kan sige Partier, saa vil som naar Landet ogsaa have Det til at eksistere og kan komme til at gøre en Indsats, saa god som tiden. Noget stort Ja, staaer de Tanker, de store siden slutter sig til. De største Partier er begyndt med at gøre noget.

Saa prøv da hver dansk Mand og Kvinde sig selv alvorligt i denne store Strid, hvad der kræves af hver enkelt. Hverken end Valget falder ud, hader vi os, at det naar tilde til Gæst for vort fædreland. Nu og i Fremtiden.

Kaj Munk

ØJEBLIKKET

side 2: Et Udsnit af Dansk Samlings Kandidatliste (Partieller)

side 3: Skal vi vælge Færdigt eller Fremad? Et Par Ord om Dansk Samling

side 4: Danmarks Riges Grundlov

side 5: Dansk Samling's økonomiske Program. Hvad vi vil!

side 7: Dansk Samling's Folke-Hjælpkandidater

side 8: Var med i Dansk Samling's Hverdagsarbejde

Folketingsvalget 23. Marts 1943

Ønsker DE at give Scavenius Deres Velsigelse, saa stem paa

Ønsker DE at give Fritz Clausen og hans Parti, saa stem paa

Ønsker DE at tilkendegive, at De hverken mener Tillid til Scavenius eller til Fritz Clausen, saa stem paa

Dansk Samling

»Dansk Samling« lagde megen Vægt paa den Tilslutning, Partiet fandt hos Kaj Munk; men som mange andre Stillingtagen var Munks ikke bestemt ved »Dansk Samling« almindelige politiske Linie, men ved Partiets aabenlyse Protest mod Udenrigsminister Scavenius's kyniske Despotisme.

Bjørn Kraft 5254 Stemmer frem. I Randers Amts 4. Kreds fordoblede *Knud Kristensen* sit Stemmetal fra 3612 til 7215, af hvilke de 3250 var personlige Stemmer fra de øvrige Kredse i Amtet. I Ringkøbing Amts 5. Kreds gik *Bordings* Stemmetal op fra 4926 til 8290, hvoraf 1729 var personlige Stemmer fra Amtets andre Kredse. Det mest eklatante Eksempel afgav Valget i Københavns 10. Kreds, hvor *Halfdan Henriksen* satte det konservative Stemmetal op fra 4859 til 24.810, af hvilke 17.863 var personlige Stemmer fra de øvrige Kredse i Storkredsen.

Pressens Kommentarer bekymrede Scavenius. Tyskerne havde nemlig ogsaa været tilfredse med Valget, men ganske vist ud fra deres egne særlige Forudsætninger. Da Valget blev udskrevet, tog en officios tysk Kommentator dette som en Bekræftelse af den tyske »princielle Indstilling«, at Danmarks »Suverænitet og Forfatning skulde garanteres, naar den danske Befolkning og de danske Regeringsorganer indtog en hertil svarende Holdning«. Da Valgresultatet forelaa, tolkede Tyskerne det som *en stormende Tilslutning til Scavenius's Politik*. Forfalskningen kunde ikke godt være grovere, men Scavenius fandt det betænkeligt, at den danske Presse ikke i videst mulig Udstrækning gjorde den til sin egen. Dagen efter Valget lod han sammenkalde til et Pressemøde, hvor udenrigsministerielle Embedsmænd henstillede til Bladene at skrive saaledes om Valget, at Forskellen mellem de danske og tyske Kommentarer ikke blev altfor iøjnefaldende. Ud over »Fædrelandet« og ligesindede fulgte intet dansk Blad denne Henstilling.

Ved Valgmandsvalget i de tre Landstingskredse var Valgdeltagelsen 88,8 %. Valgets eneste Forskydning var, at Det konservative Folkeparti i 2. Kreds, Sjælland og Lolland-Falster, erobrede et Mandat fra Socialdemokratiet.

Det tyske Mindretals Repræsentation i de kommunale Raad vilde Tyskerne ikke opgive. Betingelsen for, at *Kommunevalgene* kunde finde Sted, var følgelig den, at *man undtog de sønderjydske Landsdele* og her atter fornyede de siddende Raads Mandater. Regeringen gik ind herpaa. I det øvrige Land foretoges da Valgene den 5. Maj 1943. De faldt i Købstæderne ud til nogen Fremgang for Det konservative Folkeparti, til Dels paa Socialdemokratiets Bekostning. I Landkommunerne forblev Stillingen omtrent uforandret. Valgdeltagelsen var betydelig mindre end ved Rigsdagsvalgene, idet kun 79,9 % af Vælgerne stemte.

XVI

Paa Rigsdagen var man — det gjaldt samtlige Partier med Undtagelse af Dansk Samling — overvejende af den Opfattelse, at man maatte søge at *dæmme op mod de Bevægelser i Retning af »Selvtægt«*, der i stigende Grad greb Befolkningen. Man haabede stadig paa en rolig, af de færrest mulige Indrømmelser præget Afvikling af Besættelsestiden. De Stemninger, der i Forholdet Tyskland-Danmark beherskede det officielle Danmark, fandt et sikkert træffende Udtryk i en Artikel, som »*Tidsskrift for Udenrigspolitik*«, der stod Udenrigsministeriet nær, omkring Aarsskiftet 1942—43 offentliggjorde. Det blev her fremhævet, at »Skylden for den danske Befolknings paastaede reserverede Holdning er ikke udelukkende at søge paa dansk Side —

det maa tværtimod erkendes, at adskillige af de paa tysk Initiativ trufne Foranstaltninger blandt andet som Følge af manglende Tilpasning til den særlige danske Mentalitet har været mindre egnede til at fremme en mere positiv Indstilling til de tyske Ideer«. Over for de tyske Bebrejdelser i Anledning af, at vi her i Landet viste os utilbøjelige til at drøfte Planerne om »det nye Europa«, bemærkede Tidsskriftet, at Grundene til denne negative Holdning fra dansk Side var flere:

»For det første er det en her i Landet udbredt Opfattelse, at positiv Holdning til de tyske *udenrigspolitiske* Ideer er Udtryk for, at man ogsaa er Tilhænger af det i Tyskland herskende *indenrigspolitiske* System, skønt det fra tysk Side Gang paa Gang ... er blevet fremhævet, at hverken dette System eller den dertil hørende Ideologi er nogen Eksportvare, dernæst er vor Befolkning uvant med overhovedet at tage Stilling til udenrigspolitiske Problemer, endvidere lider de tyske Planer om et nyt Europa af en Mangel paa Klarhed, der gør det uønskeligt at diskutere dem, og endelig har Befolkningen — og vel ikke helt med Urette — det Indtryk, at en virkelig fri Diskussion af de tyske Tanker for Tiden ikke er mulig, bl. a. fordi man fra tysk Side har meget vanskeligt ved at finde sig i den Kritik, der efter dansk Opfattelse er en væsentlig Bestanddel af den fri Diskussion, hvorved det heller ikke maa glemmes, at Befolkningen — med Rette — af de af Tyskland selv ved Besættelsen afgivne Løfter har faaet den Opfattelse, at Talen er om en *militær* Besættelse, der ikke skal give Anledning til Indblanding i indre danske Forhold.«

Artiklen understregede derefter Regeringserklæringens skarpe Ord om, at Sabotage ikke vil blive taalt, henviste til den vedtagne Bemyndigelseslov og sluttede:

»Hvilke andre Foranstaltninger der fra Regeringens Side eventuelt maatte blive truffet, vil først vise sig. Med Tvang kommer man erfaringsmæssigt ingen Vegne i dette Land. Dette kan man fra tysk Side ligesaa godt først som sidst gøre sig klart og nøjes med at lade de tyske Tanker virke ved deres egen iboende Kraft, til hvilken man naturligvis fra tysk Side nærer fuld Tillid. Omvendt bør vi paa vor Side da heller ikke lukke disse Tanker ud fra fri Drøftelse.«

Her er overraskende aabenhjertigt sagt, hvad de Kredse paa Rigsdagen, der ønskede en »rolig Udvikling«, kunde have at bemærke til Tyskernes Fremgangsmaader. *Indadtil vendte disse Kredse sig afgjort mod Sabotagen*. Under Finanslovdebatten i December 1942 tilsagde saaledes *Knud Kristensen* Regeringen sin fulde Støtte i Henseende til at modvirke »Provokation, Sabotage og alt det«. Han troede ikke, at Handlinger af den Art »tjener nogen som helst Interesse«, og han fortsatte:

»Der er det ejendommelige, at medens man under normale Forhold kun har een Udenrigspolitik her i Landet, nemlig den Udenrigspolitik, som Regeringen fører, er det i den Tid, vi nu lever i, næsten saadan, at hver enkelt Mand gennem sine Handlinger, gennem sine Udtalelser og sin Optræden i Virkeligheden kan føre Udenrigspolitik. Hver enkelt kan saaledes medvirke til et bedre Forhold, men ogsaa i høj Grad til det modsatte. Den private Udenrigspolitik, som herigennem kan føres, misbilliger vi og vil i høj Grad være med til at støtte Regeringen i at modvirke og uskadeliggøre.«

I sin Svartale tog *Scavenius* disse Udtalelser ind til sit Hjerte, idet han applicerede dem paa Christmas Møllers Agitation i den engelske Radio:

»Der er danske Stemmer i Æteren og andet Steds, som ansvarslost eller letsindigt søger at vildlede dem, der vil høre paa dem, og lokke dem til ved Sabotage eller anden uansvarlig eller forbryderisk Gerning at handle mod det danske Folks Ønsker og mod Danmarks Interesser.

Lykkeligvis er de kun faa, som lader sig friste af disse Opfordringer til at forøve Handlinger af skadelig og farlig Karakter. Det danske Folk vil, jeg tager Ordførernes Taler som et klart og beslutsomt Udtryk herfor, ikke vide af dette.«

Det er vistnok rigtigt, at Befolkningen endnu paa dette Tidspunkt for største Delen var usikker med Hensyn til Nyttens af en udstrakt Sabotage. Ikke desto mindre *tiltog den illegale Virksomhed i Omfang*. Valgets Udfald stimulerede de aktive Kredse, og det samme gjorde Udviklingen paa Krigsskuepladserne. I Januar 1943 blev Tyskerne drevet tilbage fra Stalingrad, og i Løbet af Aarets første Maaneder rensedes Nordafrika for Aksemagternes Styrker, ligesom Luftkrigen over Tyskland blev stadig mere ødelæggende i sine Virkninger. Overbevisningen om, at Aksens nu gik mod sit endelige Nederlag, fæstnede sig mere og mere, og i samme Takt voksede da den hjemlige Modstandsbevægelse.

Selv om Dr. Best fremdeles søgte at opretholde Skinnet af, at han vilde en forsonlig Politik, skærpedes dog Forholdet. *Tyskernes Irritabilitet tiltog*, og de optraadte i stigende Grad som »Herrefolket« her i Landet. Da Hitler den 24. Februar proklamerede den totale Mobilisering af alle »Europas sjælelige og materielle Værdier« i Kampen mod Bolchevismen, hed det i et Telegram fra Berlin, at ganske vist var Danmarks Stilling af en speciel Karakter: »I dette Lands indre Forhold vil der ikke blive grebet ind. Dette udelukker imidlertid næppe, at der kan bestaa tyske Forventninger om en særlig dansk Indsats i Forbindelse med Krigstotaliseringen.« Et Fingerpeg om, hvad der kunde vente os af nye Krav. Samtidig strammedes administrativt og økonomisk det tyske Greb om Forholdene her i Landet.

Naar Regering og Rigsdag traadte saa kraftigt op mod Sabotagen, var Aarsagen den, at man gjorde sig Haab om derved *at kunne bevare Retsforfølgningen paa danske Hænder*. Den 3. April udstedte *Samarbejdsudvalget* en indtrængende Appel til Befolkningen om at medvirke til Opretholdelsen af Ro og Orden. Fortsættes Sabotagen, hed det, og »lykkes det ikke for de danske Myndigheder at bringe disse lovstridige Handlinger til Standsning, kan alt, hvad vi i disse Aar har fastholdt og bevaret, komme i den alvorligste Fare«. Man opfordrede derfor Befolkningen til at »forstaa Situationens dybe Alvor og at yde danske Rets- og Politimyndigheder al fornøden Støtte« i Bekæmpelsen af Sabotagen. Opfordringen forblev virkningsløs — vel navnlig af den Grund, at Tyskerne allerede var begyndt at berøve os det Gode, Udvalget med sin Appel troede at kunne bevare for os: danske Borgere under dansk Jurisdiktion. En Række Sabotagetilfælde behandledes for tysk Krigsret, som i en enkelt Sag fældede Dom over tre Danskere. De to dømtes til livsvarigt Tugthus, medens den tredie, Hans Petersen, dømtes til Døden. Ved indtrængende Forestillinger lykkedes det Scavenius at faa Dødsdommen ændret til livsvarigt Tugthus. Men de tyske Indgreb i Retsplejen blev mer og mer almindelige. For at undgaa, at de dømte blev sendt til Afsoning i tyske Tugthuse og Koncentrationslejre, besluttede Regeringen ved kgl. Anordning af 5. April 1943 at oprette i Statsfængslet i Horsens en særlig Tugthusafdeling til Afsoning af Tugthusstraffe, der var afsagt uden om dansk Domstol.

I denne Situation greb ogsaa Kongen ind. Da han den 15. Maj, delvis restitueret

Flammer og Røgskyer fra Sabotagebrande var, hvad vi efterhaanden vænnede os til. Hver enkelt Ødelæggelse, som betød en Hæmning, en Standsning, maaske en Umuliggørelse af den tyske Produktion her i Landet, hilstes som et barskt Varsel om den kommende Befrielse. — Billedet viser en Sabotagebrand i Københavns Havn, hvor Tyskerne paa et Baadeværft søgte at bygge Hurtigbaade til deres Marine. Skønne, spildte Kræfter! Vore Sabotører satte et flammende Punktum for de Herrers Anstrengelser!

efter sin lange og alvorlige Sygdom, paa ny overtog Regeringens Førelse, holdt han en Radiotale, hvori han *advarede mod Sabotagen*. Han mindede om sin Henvendelse til Folket den 9. April 1940 og fortsatte:

»De forløbne tre Aar har da ogsaa vist, at det danske Folk som Helhed har forstaaet, at det under de alvorlige Forhold, vi gennemlever, er af afgørende Betydning, at Ro og Orden hersker i Landet. Visse Begivenheder i den senere Tid viser imidlertid, at der findes Personer, som ved Udøvelsen af forkastelige Handlinger tilsidesætter de Hensyn, som ansvarsbevidste Danske skylder deres Fædreland, om vi skal komme gennem disse alvorlige Tider efter de Linier, som Regering og Rigsdag i fuld Enighed har fastlagt. Disse Handlinger af ansvarsløse Personer kan have de alvorligste Følger for saavel Enkeltpersoner som Samfundet som Helhed.«

Kongen opfordrede da alle til at betænke deres Ansvar og hjælpe med til at føre Landet gennem Vanskelighederne.

Forholdet var blevet dette, at *videre Kredse af Folket nægtede ethvert Ord og enhver Handling, der fremkom under Scavenius's Auspicier*, sin Tillid. Det er betegnende, at naar Bladene i ledende Artikler kommenterede Regerings- og Rigsdags-erklæringer mod Sabotagen, formede disse Artikler sig væsentligst som Referater af Erklæringerne, uden at der blev gjort selvstændige Betragtninger gældende.

Efterhaanden bredte Obstruktionen sig ogsaa ind i Erhvervskredse. Den 24. August 1943 — midt i den afgørende Krise — henvendte Tyskerne sig i Udenrigsministeriet med Beklagelser over, at *Erhvervene i den senere Tid havde vist Ængstelse og Ulyst ved at arbejde for den tyske Værnemagt*. Entreprenører, der arbejdede for Organisation Todt, vilde nødigt fortsætte. Forskellige Brødfabrikker vægrede sig ved at levere Brød. En Række Værksteder, der reparerede Lastvogne, havde ligeledes ladet forstaa, at de ikke ønskede at fortsætte. Enten vilde de slet ikke arbejde, eller ogsaa vilde de kun gøre det paa visse Betingelser, f. Eks. den, at de tyske Vogne ikke blev staaende hos Firmaet om Natten. Den tyske øverstkommanderende maatte nu kræve eet af to: enten at der ved særlig Lovgivning indførtes »Dienstpfligt« for Virksomhederne, eller at Handelsministeren udstedte et Opraab til Erhvervene, gaaende ud paa, at Arbejdet for den tyske Værnemagt maatte fortsættes som hidtil. Et saadant Opraab maatte være ledsaget af et »Tryk«, f. Eks. i Form af Nedsættelse af Kul- eller Raastoftildeling eller Udelukkelse fra at deltage i Eksporten. Under alle Omstændigheder maatte der gøres noget for at overvinde »den almindelige Ulyst« til at arbejde for den tyske Værnemagt. De ministerielle Embedsmænd, over for hvem Tyskerne fremførte deres Beklagelser, var paa Forhaand klare over, at Handelsminister Halfdan Hendriksen ikke vilde være villig til at udstede et Opraab som det ønskede. De søgte derfor at gøre Tyskerne begribeligt, at det vilde være en uheldig Vej at gaa, ligesom det ogsaa vilde være »uklogt og urigtigt« at søge en særlig Lovgivning gennemført. De pegede derimod paa Muligheden af, at man kunde forhandle med Erhvervsorganisationerne om Sagen, hvad General Hanneken efter de tyske Herrers Mening slet ikke vilde finde fyldestgørende.

Da Krisen nogle Dage senere blev akut, kom der ikke mere ud af Sagen.

XVII

I Løbet af Sommeren *mistede da Regeringen enhver Kontrol med Situationen*. Paa Krigsskuepladserne var Aksemagterne stadig mere udpræget bragt i Defensiven. I Rusland blev Tyskerne drevet tilbage til Orel og Charkov, men navnlig optoges Sindene af Udviklingen paa den italienske Krigsskueplads. Den 10. Juli gik General Eisenhowers Styrker i Land paa Sicilien, og den 25. Juli kom Efterretningen om, at Mussolini var afskediget og arresteret. Ogsaa herhjemme gjorde denne Begivenhed det dybeste Indtryk. Den tolkedes som det første usvigelige Tegn paa, at der var ved at gaa Skred i Aksens Position. I den brede Befolkning næredes der optimistiske Forestillinger om, at Enden nu ikke kunde være langt borte. Disse Forestillinger blev da i ikke ringe Grad Impulsen til de Begivenheder, der førte til det endelige Brud med Tyskland den 29. August 1943.

Det var i de større Provinsbyer, Rejsningen mod de tyske Overgreb begyndte. I August Maaned kom det i Aalborg, Svendborg og andre Byer til voldsomme Oprtrin, men navnlig i Esbjerg og Odense antog Urolighederne en saadan Form, at de nærmest havde Karakteren af et Oprør mod Værnemagten. Naar det kom saa vidt, var — som Thune Jacobsen i et Ministermøde den 17. August fremhævede — Aar-

Under de store Uroligheder i Odense i Dagene umiddelbart forud for den 29. August 1943 hændte et og andet — som ikke burde være sket. Ommø i Asylgade lod man f. Eks. Vreden gaa ud over en dansk Politibil, der blev væltet af Demonstranterne. Det var egentlig ikke Meningen; men hvor der handles, der spildes jo, siger et Ordsprog.

sagen i næsten alle Tilfælde den, at de tyske Soldater havde provokeret Befolkningen.

Et Par Sabotagetilfælde bevirkede, at den tyske Kommandant i Esbjerg Lørdag den 7. August erklærede Byen i Undtagelsestilstand. Mandag fandt en total Arbejdsnedlæggelse Sted i Byen, og Arbejdet genoptoges først om Torsdagen, efter at Tyskerne var gaaet ind paa at hæve Undtagelsestilstanden.

Netop i de samme Dage var der ved tysk Krigsret afsagt otte Sabotørdomme, af hvilke enkelte lød paa op til 14 Aars Tugthus. Dr. Best indfandt sig i Udenrigsministeriet og forlangte, at Dommene blev offentliggjort ledsaget af en Meddelelse om, at Straffene vilde blive afsonet i Tyskland. Udenrigsministeriet afslog at lade dette gaa videre til Bladene, og Best stillede da over for Scavenius det Krav, at *alle Sabotagesager skulde paadømmes efter tyske Love*, saa at der ogsaa skulde kunne idømmes Dødsstraf. Endvidere skulde Straffene afsones i Tyskland.

Kravet behandledes i et Ministermøde Mandag den 9. August. Enkelte Ministre protesterede med al mulig Kraft mod det, og man blev enig om at afvise det. Til dette Standpunkt sluttede sig ogsaa Scavenius. Mødet blev i øvrigt særlig bemærkelsesværdigt derved, at Scavenius udtalte *Ønsket om at maatte træde tilbage*. Som Forholdene laa, troede han ikke at kunne udrette mere, og han fandt det rigtigt, at der nu blev dannet en normal parlamentarisk Regering. Spørgsmaalet blev forhandlet

Nogen Modsætning mellem Politiet og Befolkningen fandtes ikke i de hektiske Odense-Dage — det viser bl. a. Billedet her, hvor *to Beljente* i Samtale med et Par Civilister er klare til Aktion, hvis det viser sig nødvendigt. At Ordenshaandhæverne efter Evne søgte at dæmpe Lidenskaberne, er naturligvis en anden Sag.

med Samarbejdsudvalget, og Scavenius fik derefter i Opdrag at tale med Dr. Best derom. Men medens Best uden videre fandt sig i, at Ministeriet afviste hans Forlangender vedrørende Retsforfølgningen over for Sabotørerne, nægtede han pure at gaa ind paa Tanken om et Stats- og Udenrigsministerskifte. Et saadant, sagde han, vilde blive opfattet som et Tegn paa Tysklands Svaghed. Det vilde ikke kunne dæmme op mod Sabotagen, og det vilde ikke blive accepteret i Berlin.

Begivenhederne i Esbjerg fulgtes en Uges Tid senere af Strejken i *Odense*, hvor Befolkningens Reaktion over for tysk Tryk og tyske Provokationer kom til Udbrud under Former, der er uden Sidestykke i Besættelsens Historie. Et Sammenstød Mandag den 16. August mellem tyske Soldater og odenseanske Civilpersoner udløste Konflikten. Onsdag begyndte Strejken. De følgende Dage bragte en lang Række voldsomme og blodige Episoder. Det er uden for al Tvivl, at de vilde være undgaaet, saafremt den tyske Kommandant i Byen, Oberstløjtnant *Weiss*, ikke var gaaet amok. I Stedet for at afværge tyske Provokationer mente han at maatte værne den tyske Uniforms Ære ved at lade sine Styrker afpatrouillere Gaderne og skyde vildt om sig. Det vakte i særlig Grad Mængdens Raseri, at ogsaa *Medlemmer af Schalburgkorpset* deltog i Tyskernes Overfald paa og Mishandlinger af sagesløse Borgere. Man reagerede ved at angribe og rasere Værnemagernes Butikker og Privatlejligheder og ved at afklæde og skamfere de unge Kvinder, der havde indladt sig med tyske Soldater. Et Tilfælde, der kom til at spille en særlig Rolle i Tyskernes Krav

Tyskerne var skudklare paa mindste Foranledning — ja, uden nogen som helst paaviselig Grund. Den Bandit, som er fotograferet her, gjorde Gaderne usikre ved at plaffe løs, hvor det bedst kunde falde sig. Netop ham lykkedes det i Kongensgade at faa placeret et Skud i Nakken paa en Dame! Heil Hitler!

om Repressalier, indtraf om Torsdagen, da en tysk Officer, over for hvem Demonstranterne indtog en truende Holdning, trak sin Revolver, skød ind i Menneskehoben og saarede to Dreng. Mængden faldt da over ham og tilføjede ham svære Kvæstelser.

De Forsøg, Borgmester *Werner* gjorde paa ved Forhandling med Tyskerne at faa Konflikten standset, mislykkedes ganske, og Urolighederne tog efterhaanden et saadant Omfang, at Regeringen besluttede sig til at gribe ind. Lørdag ankom til Odense Arbejdsminister *Kjærboel* og Direktør *Svenningsen* i Følge med Regierungsrat *Kanstein*. Natten igennem forhandlede der med Oberstløjtnant Weiss, der til sidst gik ind paa at gøre en Undskyldning for Værnemagts Optræden. Men da dette Forlig Søndag telefonisk forelagdes General Hanneken, nægtede han at godkende det. Ved fortsatte Forhandlinger lykkedes det at tilvejebringe en Ordning, hvorefter de tyske Soldater skulde forblive i deres Kvarter Søndag, Mandag, Tirsdag og Onsdag, idet dog normale Øvelser og tjenstlig Færden skulde kunne gennemføres som sædvanlig. Det tyske Feltgendarmeri skulde overtage Ordenstjenesten for den tyske Værnemagts Vedkommende, medens dansk Politi skulde have den tilsvarende Opgave over for danske Statsborgere. Paa dette Grundlag opfordrede Borgmester *Werner* og Arbejdsminister *Kjærboel* Søndag Aften Befolkningen til atter at gaa i Arbejde. Det varede dog endnu nogle Dage, før Byen faldt til Ro. Først Torsdag den 24. August kunde Strejken betragtes som afsluttet.

Paa Slotsholmen i København var Sindene ikke mindre opskræmte end paa Raadhuset i Odense. *Scavenius skød Skylden paa Christmas Møller* og lagde et særligt Ansvar paa det konservative Parti, der, som han mente, forsynede den engelske Radio med dens Efterretninger. De Stemninger, der beherskede Socialdemokratiet, kom til Udtryk i den Skrivelse, som *Alsing Andersen* den 2. September — efter Krisens Afslutning — sendte ud til Partiets Hovedbestyrelse, Rigsdagsgruppen, De samvirkende Fagforbunds Forretningsudvalg og andre socialdemokratiske Organisationer. Det udvikledes her, hvorledes man ved den hidtil fulgte politiske Linie havde søgt at skaane Befolkningen for Lidelser og Prøvelser. Men, hed det videre,

»denne Vej er blevet undermineret af Christmas Møllers Agitation i Radioen i Forbindelse med den Koalition af Kommuniste og Chauvinister, der ansvarløst og skjult har søgt at mistænkeliggøre Samarbejdets Maal og Midler og at fremkalde en anden Mentalitet i Dele af Befolkningen. Men de har tilsigtet at fremkalde Sabotage og Uro i Befolkningen og paa Arbejdspladserne, netop fordi de vidste, at Forholdene under Besættelsen ikke kunde bære denne Belastning. De har foregøglet dem, der hørte paa deres Tale, Luftspejlinger og Drømmesyn, der ikke stod til Troende. Derfor er Ansvaret deres for den Situation, som nu er opstaaet og de skal fastholdes paa deres Ansvar for, at det, inden Krigen sluttede, kom dertil, hvor vi i Øjeblikket befinder oss.

Under Indtrykket af Begivenhederne i Odense *forhandlede man da i Regeringen og Samarbejdsudvalget om Muligheden af at besværges Stormen* ved Hjælp af et nyt Opraab. Inden for det konservative Parti mødte Tanken herom adskillig Modstand. Man krævede i hvert Fald præciseret, at Skylden for Urolighederne ikke ensidigt kunde tilskrives den danske Befolkning. Efter langvarige Forhandlinger lykkedes det endelig at faa *et Opraab* i Stand, som kunde tiltrædes af Partierne — inden for det konservative Parti dog kun af et Flertal. Det erkendtes i dette Opraab indledende, at visse Gnidninger uundgaeligt maatte opstaa: »Selve Besættelsens Langvarighed fremkalder en større Modtagelighed over for formodede Fornærmelser og stigende Utaalmodighed og Irritation i Befolkningen«. Det fremhævedes ligeledes, at Regeringen vilde søge at varetage den danske Befolknings Interesser over for de tyske Myndigheder bedst muligt. I øvrigt indeholdt Opraabet kun de sædvanlige indtrængende Opfordringer til Befolkningen om at afholde sig fra Sabotage og uoverlagte Handlinger, men bevare Ro, Besindighed og Sammenhold.

Opraabet, der offentliggjordes den 21. August, *tiltraadtes af alle ledende Fagforbund og Erhvervsorganisationer*. Men det tilfredsstillede ikke *Best*. Den 23. August tilstillede han Scavenius en Note, hvori det hed:

»Begivenhederne i de sidste to Uger har hos den tyske Værnemagt vakt Frygt for, at den danske Stats Organer enten ikke har Vilje til eller ikke har Magt til at skride ind mod Sabotører, Demonstranter og Urostiftere paa saa virksom en Maade, at der ikke tilføjes tyske militære Interesser Skade.

Inden den tyske Værnemagt maatte tænke paa selv at træffe Foranstaltninger til Sikring af dens Krigsførelse, rettes der endnu en Gang til den danske Regering en Opfordring om at gøre det yderste for at forhindre en saadan Ændring af Situationen.

Jeg beder Dem derfor paa den tyske øverstkommanderendes (Befehlhabers) og egne Vegne over for mig at afgive Erklæring om, at den danske Regering er besluttet paa at træffe alle til Opretholdelse af Ro og Orden og til Gennemførelse af gældende Love fornødne Foranstaltninger under Anvendelse af alle Statens til Raadighed staaende Magtmidler, om fornødent ogsaa med Indsats af Vaabenmagt.«

Folk, der intet har lært

Den 2. September, altsaa faa Dage efter det nazistiske Voldskup, udsendte Formanden for det socialdemokratiske Parti, Hrv. Krigsminister Alsing Andersen, en Skrivelse til Socialdemokratiets Hovedbestyrelse, Rigsdagsgruppe, de Samvirkende Fagforbunds Forretningsudvalg m. fl., hvori han under Indtryk af den Terrorbølge, som gik over Landet, ønsker at orientere Modtagerne, d. v. s. hele Socialdemokratiets Medlemskab og de mere end 500.000 fagorganiserede Arbejdere om den politiske Situation og de socialdemokratiske Lederes Stilling hertil.

Af Pladshensyn kan vi desværre ikke extensive gengive dette Brev, som for bestandig vil bevare sin Plads blandt disse Aars Dokumenter som et Vidnesbyrd om, hvor total Selvpogivelsens Aand havde bemægtiget sig Lederne af Landets største Parti, og vel ogsaa som en Forklaring paa, hvorfor Socialdemokratiets politiske og faglige Ledere overhovedet ikke blev Ofre for de tyske Overgreb i denne Omgang. Erfaringerne fra andre Lande skulde dog ellers have sagt Alsing Andersen, at ligegyldigt, hvor meget man giver efter for Nazisterne, før eller senere besvarer de udvist Eftergivenhed og Underkastelse med brutalt og hensynsløs Forfølgelse. Den socialdemokratiske Bevægelse i Tyskland og Frankrig er tragiske Eksempler herpaa. —

Hr. Alsing Andersen fortæller i sit Brev indledningsvis, at Socialdemokratiets Politisk siden den 9. April har været at gaa ind for en Politik, der kunne skaae Befolkningen for de Lidelser

og Provokationer, som en anden politisk Linje uundvigerigt maatte medføre, og han forsøger at undskyldte denne Eftergivenhedspolitik med, at de Vælgere, der har vist os Tilid, lærtig kunne blive udsat ved en anden Politik.

Han erklærer dernæst, at denne Politik kunne viere fortsat lige til Krigen's Slutning til Gavn for det danske Samfund, men: »denne Vej er blevet undermineret af Christmas Møllers Agitation i Radioen i Forbindelse med den Koalition af Chauvinister og Kommuniste, der ansvarløst og skjult har søgt at mistænkeliggøre Samarbejdets Maal og Midler og fremkaldt en anden Mentalitet i Befolkningen, og han slutter: »derfor er Ansvaret deres for den Situation, som nu er opstaaet, og de skal fastholdes paa deres Ansvar for, at det inden Krigen sluttede, kom dertil, hvor vi nu befinder os.

Nærmere kan man vanskeligt komme de nazistiske Kommentarer i den tysk-dirigerede Radio. Det er som udtalt af Dr. Goebbels' Mund.

Og dette er, hvad den øverste Ledelse for Danmarks største politiske Parti har at sige sine Hundreatusinder af Medlemmer i den alvorligste Situation, vort Land nogensinde har oplevet. Ikke et eneste Ord om de tallose tysk-nazistiske Overgreb og Provokationer, som var den direkte Aarsag til Undtagelsestilstanden, hele Skylden væltet over paa det danske Folk.

Hr. Alsing Andersen og hans Medledere indenfor Socialdemokratiet har altsaa intet forslaaet og intet lært af den Modstandsbevægelse, som i August gik over

Det ansete illegale Blad »Frit Danmark« bragte ovenstaaende skarpe Kommentarer til Folketingsmand Alsing Andersens Rundskrivelse, der saa klart viste, at han intet havde lært af Folkets bitre Kamp for Friheden.

I Virkeligheden betød dette en *Opfordring til Regeringen om at sætte Militæret ind over for »Urostifterne«*. I sit Svar, afgivet den 26. August, imødekom Regeringen ikke denne *Opfordring*. Den bekræftede, at den vilde søge Ro og Orden opretholdt »under Anvendelse af alle Statens til Raadighed staaende Magtmidler i Overensstemmelse med de herom gældende almindelige Bestemmelser, herunder ogsaa Reglerne for Politiets Anvendelse af Vaaben«. Men disse Regler var af en særlig Karakter; det var kun i ganske specielle Tilfælde, Politiet maatte anvende Vaaben. I øvrigt saa Regeringen Lejlighed til behændigt at fremhæve ogsaa de tyske Soldaters Skyld i de opstaaede Uroligheder:

»Til denne Erklæring er det mig magtpaaliggende at føje den Udtalelse, at det efter Regeringens Opfattelse i det gode dansk-tyske Samarbejdes Interesse er en nødvendig Forudsætning for, at de foran omtalte Bestræbelser for at tilvejebringe og opretholde Ro og Orden ikke skal mislykkes, at Værnemagten fra sin Side vil bidrage sit til, at der ikke, hvad Ordenshaandhævelsen angaar, opstaar nogen Konkurrence mellem den danske Ordensmagt og den tyske Værnemagt. Af Hensyn til den danske Ordensmagts Autoritet over for Befolkningen er det en Nødvendighed, at denne kan føle sig overbevist om, at Ordenshaandhævelsen udelukkende er et rent dansk Anliggende.

Jeg vilde derfor finde det meget ønskeligt, om Befehlshaber for de tyske Tropper i Danmark vilde lade samtlige Pladskommandanter tilgaa fornøden Instruktion om, at tyske Tropper ikke griber ind som ordenshaandhævende Faktor over for Demonstrationer, Opløb o. lign., og jeg knytter hertil Haabet om, at Værnemagten stadig vil bevare den Ro og Besindighed, som hidtil i Almindelighed har præget dens Opræden, saaledes at det undgaas, at tyske Soldater selv giver Anledning til, at der opstaar Gnidninger.«

Dette danske Svar fik ingen Betydning for Begivenhedernes videre Udvikling. *Pludselig greb nemlig Hitler ind*. Tirsdag den 24. August blev Dr. Best kaldt til Berlin. Situationen tilspidsede sig øjensynligt. Et nyt Vidnesbyrd herom var, at en Check paa 10.000 Kr., som Regeringen paa Dr. Bests Raad havde tilstillet Det tyske Røde Kors i Anledning af Affæren i Odense — det vilde gøre et godt Indtryk i Berlin, havde Best ment — blev sendt os tilbage. I Ministermødet, hvor Meddelelse herom blev givet, drøftede man, hvordan Styret bedst vilde kunne ordnes, saafremt Regeringen blev tvunget til at træde tilbage. Iøvrigt kunde man jo kun afvente Berlins Udspil.

Fredag den 27. August Kl. 11 vendte *Best tilbage til København*. Det var ventet, at han straks vilde have søgt en Samtale med Scavenius. Det skete ikke. Han begav sig til General *Hannekens* Hovedkvarter i Nyboder Skole, og hele Dagen forløb, uden at han lod høre fra sig. Om Natten erfarede det, at Tyskerne trak betydelige Troppestykker til Byen.

Lørdag Morgen Kl. 9 gav Best Møde hos Scavenius og forelagde ham *den tyske Rigsregerings Krav*, der var opstillet i følgende to Dokumenter:

»Den danske Regering skal øjeblikkelig erklære Undtagelsestilstand over hele Landet.

Undtagelsestilstanden skal omfatte følgende Enkeltforanstaltninger:

1. Forbud mod, at mere end 5 Personer samles offentligt.
2. Forbud mod enhver Strejke og mod enhver Understøttelse af strejkende.
3. Forbud mod enhver Forsamling i lukket Rum eller under aaben Himmel.

Forbud mod at betræde Gaderne mellem Kl. 20,30 og Kl. 5,30.

Lukning af Restauranter Kl. 19,30.

Afl levering inden den 1. September 1943 af alle endnu forhaandenværende Skydevaaben og Sprængstoffer.

4. Forbud mod enhver Generen (Beeintræctigung) af danske Statsborgere paa Grund af deres eller deres Paarørendes Samarbejde med tyske Myndigheder eller Forbindelse med Tyske.
5. Indførelse af Pressecensur under tysk Medvirken.
6. Oprettelse af danske Hurtigdomstole til Paadømmelse af Handlinger, der strider mod de til Opretholdelse af Sikkerhed og Orden udstedte Anordninger.

For Overtrædelse af de foran nævnte Anordninger skal trues med de højeste Straffe, der kan komme i Betragtning efter den for Tiden gældende Lov om Bemyndigelse for Regeringen til at træffe Bestemmelser til Opretholdelse af Ro, Orden og Sikkerhed.

For Sabotage og enhver Medvirken hertil, for Angreb mod den tyske Værnemagt og dens Medlemmer samt for Besiddelse af Skydevaaben og Sprængstoffer efter den 1. September 1943 skal der ufortøvet indføres Dødsstraf.

Rigsregeringen forventer den danske Regerings Accept af foranstaaende Fordringer inden Kl. 16 i Dag.«

Særligt for Byen *Odenses Vedkommende* opstilledes følgende, i det andet Dokument angivne Krav:

»Rigsregeringen har beordret mig til paa Grund af de i Odense forefaldne Episoder og særlig paa Grund af det dør skete Overfald paa en tysk Officer at meddele den danske Regering følgende:

Rigsregeringen stiller følgende Krav:

1. Byen Odense skal inden fem Dage betale en Bod paa 1 Million Kroner til en Kasse, som Befehlshaberen over de tyske Tropper vil angive.
2. Den danske Regering træffer de fornødne Forholdsregler for at finde og udlevere til de tyske Besættelsesmyndigheder de Personer, der er skyldige i Mishandlingen af den tyske Officer.

Indtil Udlevering af de skyldige har fundet Sted, træffes der følgende Straffeforanstaltninger over for Odense:

- a. Færdsel paa Gaderne efter Kl. 20 til Kl. 5 forbydes.
- b. Alle Biografer, Teatre og andre Forlystelsessteder lukkes.
- c. Restaurationer lukkes fra Kl. 19.
3. Hvis de skyldige ikke skulde være udleveret inden 5. September, vil 10 af Besættelsesmyndighederne udvalgte Indbyggere i Odense blive arresteret og holdt i Arrest, indtil Udlevering af de skyldige sker.
4. Rigsregeringen meddeler den danske Regering, at den i Tilfælde af en Gentagelse af saadanne Episoder vil skride til end skarpere Forholdsregler.«

Scavenius spurgte Dr. Best, hvad man fra tysk Side agtede at gøre, hvis Kravene ikke blev efterkommet. Men Best erklærede sig ude af Stand til at svare derpaa. Hans Politik havde lidt Skibbrud, sagde han. Han var bleven behandlet meget haardt i Berlin. Det var nu de militære Instanser, der havde Ordet. Selv betragtede han sig som en død Mand.

Da Scavenius fandt det rigtigst, at *Raadslagningen vedrørende de tyske Krav straks fandt Sted i Fællesskab med Samarbejdsudvalget*, lod han dettes og Regeringens Medlemmer indkalde til et fælles Møde Kl. 10,30. Fraværende var her kun Oluf Petersen.

Scavenius redegjorde for de tyske Krav, der, som han sagde, maatte forstaas som et sidste Forsøg fra tysk Side paa at samarbejde med den danske Regering. Blev de afvist, maatte man vente sig alle de Foranstaltninger, der var kendt fra andre be-

satte Lande — Deportationer, Arbejdstvang, Udtagelse af Gidsler o. s. fr. — bragt til Udførelse. Paa Halfdan Hendriksens Forespørgsel om, hvordan han selv stillede sig til Kravene, svarede han:

»Hvis jeg skal se helt objektivt paa det, og hvis det var muligt, at vi kunde staa sammen om det, vilde jeg tilraade at acceptere for at skaane den danske Befolkning. Men jeg vil indrømme, at en Accept maaske vilde være saa kompromitterende for Regeringen, at det alligevel ingenting vilde nytte, og at det derfor er umuligt at acceptere.«

Mødets karakteristiske Træk var det klare og afgjorte Standpunkt, *Buhl* indtog. Han forstod de tyske Krav som et Ultimatum og afbrød *Thune Jacobsen*, da denne gav sig til at drøfte Enkeltheder i de opstillede Fordringer. »Disse Detailler har næppe nogen Interesse,« erklærede *Buhl*. »Billedet er ganske klart. Vi skal under tysk Styre. Den danske Regering skal blive en Lydregering. Der er ingen Grund til at tro, at nogen i denne Forsamling vil acceptere disse Krav.« *Ole Bjørn Kraft* gav dette Standpunkt sin varmeste Tilslutning. Kravene gik langt ud over, hvad nogen dansk Mand kunde tænkes at ville sige ja til, erklærede han.

Paa Foranledning af *Brorsen*, der i øvrigt var enig i, at Kravene maatte besvares med et Nej, drøftede man de Former, hvorunder Landets Styre vilde kunne føres videre, hvis Regeringen blev afsat. Man maatte, mente han, prøve, om der var Mulighed for et Ministerium af Departementschefer. Men med Tilslutning fra alle Sider afviste *Buhl* disse Drøftelser: »Har vi taget det Standpunkt at sige nej, kan vi ikke fra Partiernes Side medvirke til Etableringen af et nyt Styre,« sagde han.

Der blev nu afholdt Partimøder, og Kl. 13,30 mødtes Regeringens og Samarbejdsudvalgets Medlemmer paa ny i Udvalgsværelse Nr. 8. *Buhl* oplyste her, at man i Mellemtiden havde haft samlet op mod to Hundrede Medlemmer af det politiske og faglige Socialdemokratis Ledelse, og der var i denne Forsamling enstemmigt vedtaget en Beslutning om, at den danske Regering ikke vilde kunne gaa ind paa de tyske Krav. *Ole Bjørn Kraft* erklærede, at man havde faaet samlet saa mange af den konservative Rigsdagsgruppes Medlemmer som muligt, og der var blandt dem Enighed om, at Kravene var uantagelige. *Knud Kristensen* og *A. M. Hansen* afgav paa deres respektive Partiers Vegne tilsvarende Erklæringer. *Scavenius* antydede nu, at man maaske kunde nøjes med at afvise de mest drastiske Krav, f. Eks. Dødsstraf og Udtagelse af Gidsler, idet man overlod til Tyskerne selv at udføre disse Ting. Da han herefter blev spurgt, om Kravene da ikke skulde opfattes som et Ultimatum, svarede han, at Afgivelsen af et saadant delvis imødekommende Svar kun vilde være et Spørgsmaal om Taktik; om Slutresultatet var han ikke i Tvivl. Paa Foranledning af *Munch* oplæste han Udkastet til et Svar af denne Karakter, men der var i Forsamlingen ingen Stemning for at tiltræde det. Ved at gaa ind i en Forhandling om de mindre drastiske tyske Krav vilde Regering og Rigsdag kun blive moralsk medansvarlige for dem, hævdedes det. »Vi opnaar ikke noget som helst andet derved end at kompromittere os,« erklærede *Buhl*.

Man vedtog derefter Ordlyden af det danske Svar:

Ved den Ordning, der blev truffet den 9. April 1940, etableredes en Tilstand, hvis Hovedformaal var at sikre Opretholdelse af Ro og Orden i Landet. Regeringen har i hele den forløbne Tid haft dette Formaal for Øje, og indtil den sidste Tids Begivenheder er det i det store og

København, den 29. August 1943.

København, den 29. August 1943

Bekanntmachung **Bekendtgørelse**

Die jüngsten Ereignisse haben gezeigt, daß die dänischen Behörden nicht mehr in der Lage sind, Ruhe und Ordnung in Dänemark aufrechtzuerhalten. Die von feindlichen Agenten angezettelten Unruhen richten sich unmittelbar gegen die deutsche Wehrmacht. Ich erkläre daher im Sinne der Artikel 42 - 56 der Haager Landkriegsordnung den

De sidste Begivenheder har vist, at den danske Regering ikke mere er i Stand til at opretholde Ro og Orden i Danmark. De af fiendtlige Agenter fremkaldte Uroligheder retter sig umiddelbart mod den tyske Værnemagt. Jeg proklamerer derfor i Henhold til Artiklerne 42 - 56 i Haager Landkrigsordningen den

militärischen Ausnahmezustand

til Dänemark.

Mit sofortiger Wirkung ordne ich an:

1. Die Beamten und Angestellten der öffentlichen Behörden haben ihre Dienstgeschäfte loyal weiterzuführen. Sie haben den Weisungen der eingesetzten deutschen Aufsichtspersonen Folge zu leisten.
2. Zusammenrottungen - Ansammlungen von mehr als 2 Personen - in der Öffentlichkeit sind verboten, desgleichen alle Versammlungen, auch die nicht öffentlichen.
3. Die Polizeistunde wird auf Eintritt der Dunkelheit festgesetzt. Mit diesem Zeitpunkt ist auch jeder Verkehr auf der Straße untersagt.
4. Jeder zivile Nachrichtenverkehr ist vorläufig verboten.
5. Jeder Streik ist verboten. Aufhetzung zum Streik zum Nachteil der deutschen Wehrmacht ist Feindbegünstigung und wird in der Regel mit dem Tode bestraft.

Zwischenhandlungen gegen vorstehende Bestimmungen werden von den deutschen Standgerichten abgeurteilt.

Gegen Gewaltanwendung, Zusammenrottungen usw. wird rücksichtslos von der Wehr Gebrauch gemacht.

Jedem Einwohner Dänemarks, der sich den auf völkerrechtlicher Grundlage beruhenden Kriegsmaßnahmen widt, wird Unvershrtheit der Person und des Eigentums im Rahmen der Gesetze zugesichert.

**Der Befehlshaber der deutschen Truppen
in Dänemark.**

militære Undtagelsestilstand

i Danmark.

Med øjeblikkelig Varsel anordner jeg følgende:

1. Embedsmænd og Funktionærer ved de offentlige Myndigheder og Institutioner skal loyalt fortsætte med at udfylde deres Embedsforpligtelser. De skal efterkomme de Anvisninger, som bliver givet af de indsatte tyske Opsynsmænd.
2. Sammenstillinger og Ansamlinger af flere end 5 Personer paa Gaden og paa offentlige Steder er forbudt, ligesom er alle Forsamlinger, ogsaa de ikke offentlige, forbudt.
3. Løkketiden fastsættes til Mørkets Frembrud. Fra dette Tidspunkt er ogsaa enhver Trafik paa Gaden forbudt.
4. Enhver Afventelse af Post, Telegram og Telefon er indtil videre forbudt.
5. Enhver Strejke er forbudt. Oplørdning til Strejke til Skade for den tyske Værnemagt fremmer Fienden og straffes i Reglen med Døden.

Overtrædelser af forestående Bestemmelser vil blive straffet ved de tyske Standretter.

Mod Volds handlinger, Sammenstillinger o. s. v. vil der hensynsløst blive gjort Brug af Væbren.

Enhver Borger i Danmark, som efterkommer denne paa fuldstændigt Grundlag hvilende Krigslov, sikres Personens og Ejendommens Usviathed i Henhold til Lovene.

**Den Øverstbefalende for de tyske
Tropper i Danmark.**

General v. Hannekens Proklamation om Undtagelsestilstand i Danmark.

hele lykkedes at gennemføre de Bestræbelser, som i saa Henseende paa forskellig Maade er blevet udfoldet.

Regering og Rigsdag har gjort deres bedste for at holde Befolkningen i Ro. Senest er der den 21. August 1943 med Hans Majestæt Kongens Billigelse af Regeringen og Rigsdagens Samarbejdsudvalg med Tilslutning af de samarbejdende Partiers Rigsdagsgrupper blevet udsendt et Opraab, hvori Befolkningen paa indtrængende Maade opfordres til at undgaa uoverlagte Handlinger og bevare Ro og Besindighed. Dette Opraab har fundet Genklang i alle Kredse af Befolkningen, og saavel Arbejderorganisationerne som de store Erhvervsorganisationer har ved Erklæringer offentliggjort den 24. og 26. August 1943 givet Regeringens og Rigsdagens Opraab deres Tilslutning.

Det kan allerede nu fastslaaes, at disse Aktioner har haft Virkning. Der er tydeligt indtraadt en Afspænding, og Regeringen nærer begrundet Haab om, at det vil lykkes at bekæmpe den igangværende Strejkebevægelse, saaledes at Arbejdsforholdene igen vil falde til Ro her i Landet.

Regeringen er, som udtalt i Statsministerens Note af 26. August 1943, rede til at træffe alle

til Opretholdelse af Ro og Orden og til Gennemførelse af gældende Love fornødne Foranstaltninger under Anvendelse af alle Statens til Raadighed staaende Magtmidler i Overensstemmelse med de herom gældende almindelige Bestemmelser, derunder Reglerne for Politiets Anvendelse af Vaaben.

En Iværksættelse af de fra tysk Side krævede Foranstaltninger vilde tilintetgøre Regeringens Muligheder for at holde Befolkningen i Ro, og Regeringen beklager derfor, at den ikke kan finde det rigtigt at medvirke til disse Foranstaltningers Gennemførelse.«

Kongen havde udtalt Ønsket om en Samtale med Repræsentanter for Rigsdagen, umiddelbart før Statsraad blev afholdt. Sammen med Partiformændene tog da *Buhl* til Amalienborg. Interiør og Forløb af denne Sammenkomst efterlod hos Deltagerne et gribende Indtryk. Kongen modtog Politikerne i Havesalen i Overværelse af Kronprinsen. Hans syge Ben hvilede, dækket af et Tæppe, paa en Skammel. Under dyb Bevægelse udtalte han: »Statsministeren har lige meddelt mig den Beslutning, De har taget. Jeg takker Dem, fordi De staar samlet i denne alvorlige Stund. Jeg tror, det er af den største Betydning baade indadtil og udadtil, at vi er enige og staar samlede over for det, der kommer, og maaske kan vi haabe, at den korteste Tid er tilbage.« Kongen sluttede med igen at takke de tilstedeværende for deres Gerning og bad dem viderebringe hans Tak til Rigsdagen. *Buhl* bragte Kongen en varm Tak for hans Ord. Det vilde, sagde han, overalt i vort Folk blive forstaaet, hvad det betyder, at Kongen staar sammen med Rigsdagen. Kongen trykkede sluttelig hver enkelt i Haanden.

Umiddelbart derefter, Kl. 14,30, afholdtes *et Statsraad*, hvor det danske Svar blev forelagt og tiltraadt. Stemningen var ogsaa her præget af den dybeste Alvor. Ved Statsraadets Afslutning tog Kongen en bevæget Afsked med hver enkelt af Ministrene. Det danske Svar blev straks derefter tilstillet Dr. Best ved et Bud.

Tyskernes Reaktion tog — efter Sædvane — Form af et natligt Sniglob. Hele Aftenen og den første Del af Natten skete der intet. Men Kl. 4 Søndag Morgen den 29. August erklærede *General Hanneken* — med den Begrundelse, at »den danske Regering ikke mere er i Stand til at opretholde Ro og Orden i Danmark« — *Landet i Undtagelsestilstand.* Han meddelte Kongen, at han havde overtaget al Myndighed, og han lod Ministeriet vide, at dets Funktioner var ophørte. Samtidig indleddes de uvarslede Overfald paa Kaserner og militære Anlæg, og desuden foretoges der Landet over talrige Arrestationer af Politikere, fremtrædende Erhvervsdrivende. Journalister, Præster, Lærere og Kunstnere o.m.fl. Inden for Politikernes Kreds gik det mest ud over Det konservative Folkeparti, som i særlig Grad var Genstand for Tyskernes Vrede. Ogsaa Dansk Samlings Ledere arresteredes, saa vidt de tyske Politisoldater og deres stedlige Hjælpere kunde faa fat paa dem. I øvrigt forekom det rent tilfældigt, hvem man arresterede, og hvem man gik udenom. Sandsynligvis gik man frem efter det Terrorprincip, Gestapo med saa stort Held havde bragt i Anvendelse i Nazismens indrepolitiske Kamp, og ifølge hvilket ingen Person, han være sig sagesløs eller ej, skulde kunne vide sig sikker.

Anholdelserne fandt Sted under Udfoldelse af sædvanligt præjsisk Drama med tilhørende brysk Kommando, opplantede Bajonetter og skudklare Maskinpistoler. Figurligt talt var dette de samme Metoder, der karakteriserede den tyske politiske Ledelse. *Dr. Best* kastede den 29. August enhver Forklædning. I Løbet af Søndagen

Tyske Vagtposter har tidligt om Morgenen d. 29. August 1943 afspærret den øde Amalienborg Slotsplads.

indkaldte han Chefredaktørerne for de københavnske Blade og Provinspressens Korrespondancebureauer til et Møde paa »Dagmarhus«, hvor han svang en formidabel tysk Tordenkile mod dem. Det var her, han talte om »dette latterligt lille Land«, i hvilket man aabenbart havde troet Tyskerne ude af Stand til at opretholde Tugt og Orden. Han havde hidtil, sagde han, udvist en imødekommende Holdning og det største Taalmod. Men hermed var det nu Slut. De Anordninger, der blev truffet,

vilde tilgaa Bladene, ikke som en Henstilling, men som en Befaling, og hver enkelt Redaktør maatte hæfte med sit Hoved for, hvad der blev skrevet i hans Blad. Den hidtidige »Forgiftning af Befolkningen« vilde ikke længere blive taalt.

Kongen var efter Statsraadet Lørdag Eftermiddag taget tilbage til Sorgenfri, hvor han i disse Sommermaaneder opholdt sig. Her blev Vagten Søndag Morgen overfaldet og nedkæmpet, hvorefter en tysk Vagt blev indsat. Over for de danske Generaler, der blev ført til Hotel d'Angleterre, oplyste senere paa Dagen General Hanneken i en Tale, at »Hs. Majestæt, Deres øverste Krigsherre, er i god Behold paa Sorgenfri ... Saavel Hs. Majestæt som Kronprinsen har fuld Bevægelsesfrihed. Kongen er ikke i Fangenskab. Ved Meddelelse til mig kan han bevæge sig frit, ogsaa udenfor Slottet«. Dette var altsaa, hvad General Hanneken forstod ved fuld Bevægelsesfrihed!

Det faktiske var, at ogsaa *Kongemagtens Funktioner indstilledes*. For Kongen og Rigsdagen forelaa straks Problemet om, hvordan man skulde undgaa, at Regeringen, naar den særlige Undtagelsestilstand til sin Tid ophævedes, blev tvunget til paany at træde i Funktion og taale den strengere Kurs, som det øjensynligt nu var Tyskernes Hensigt at slaa ind paa. Ministrene var selv overvejende af den Opfattelse, at Regeringen maatte gaa af, og det samme Standpunkt var ogsaa paa Rigsdagen det fremherskende. Om Mandagen fik Ministeriet imidlertid gennem Kabinetssekretæren en Meddelelse om, at Kongen vilde føle sig svigtet, hvis Ministeriet uden videre traadte tilbage. Der blev da i Forstaaelse med Kongen truffet den Ordning, at *Ministeriet indgav sin Afskedsbegæring, som Kongen nægtede at modtage*. Denne Ordning indebar, at Ministeriet vel ophørte at fungere, men dog blev siddende, saa Kongen fremdeles beholdt Kontakten med Rigsdagen og i paakommende Tilfælde kunde raadføre sig med Ministrene.

Det danske Folkestyres Organer havde dermed ophørt at virke.

Da Hærens Afvæbning fandt Sted den 29. August 1943, ødelagde Garnisonerne i størst mulig Udstrækning deres Geværer og kastede dem fra sig. Her ser man en saadan Bunke, henslængt i et af Lokalerne paa Holbæk Kaserne.

HÆREN

FRA 9. APRIL TIL 29. AUGUST

Af Oberstløjtnant A. HØJLAND CHRISTENSEN

Begivenhederne den 9. April udløste en dyb Sorg i hele det danske Folk og ikke mindst blandt Hærens Befalingsmænd og menige, der med Fortvivlelse og Bitterhed maatte se de tyske Styrker sætte sig i Besiddelse af Fædrelandet.

I sit »Oprop« til »Danmarks Soldater og Danmarks Folk« havde »Der Befehlshaber der deutschen Truppen in Dänemark«, General *Kaupisch* bl. a. udtalt, at Kongeriget skulde bestaa, Hæren og Flaaden opretholdes, det danske Folks Frihed agtes og Landets fremtidige Uafhængighed fuldt ud sikres; men som Erfaringerne tidligere havde vist, og som ogsaa Fremtiden skulde godtgøre, havde disse løgnagtige Løfter kun til Formaal saa billigt som muligt at opnaa et øjeblikkeligt Resultat.

Fra tysk Side blev det umiddelbart efter den 9. April fastsat, under hvilke Vilkaar Hæren fortsat skulde »opretholdes«. De danske militære Myndigheder kæmpede energisk for at opnaa saa gode Vilkaar som overhovedet muligt, idet de lagde Hovedvægten paa at opretholde *Antallet af faste Befalingsmænd og Muligheden for fortsat at kunne uddanne værnepligtige Befalingsmænd* ud fra den Betragtning, at man i det længste maatte søge *Hærens Rammer* vedligeholdt. Kunde man bibeholde dem, vilde man relativt hurtigt kunne genopbygge Hæren, gik Rammerne derimod tabt, kunde Genopbygningen blive forsinket flere Aar. Uden direkte at anvende denne Motivering, lykkedes det at bibeholde de i Hærloven af 1937 fastsatte Tal for faste Officerer af Linien og Befalingsmænd af Officiantgruppen. Derimod var det ikke muligt at opretholde det i Hærloven fastsatte Tal for værnepligtige til Uddannelse ved Vaabnene, men ved at fastsætte et samlet Tal for Underofficerer og menige

bevarede man Chancen for at have et procentvis større Antal Underofficerer end normalt i Forhold til den tjenstgørende Styrke, og derved, omend i meget begrænset Omfang, at raade Bod paa den alvorlige Nedskæring af Hærens Styrker, som var blevet dikteret fra tysk Side.

De endelige Tal fremgaar af nedenstaaende Oversigt, hvor tillige til Sammenligning Tallene fra Hærloven af 1937 er anført.

	April 1940	Hærloven 1937
Officerer af Linien	593	593
Officerer af Reserven.....		313
Bfmd. af Officiantgruppen	667	667
Underofficerer og	2.200	695
menige		6.599
Arbejdsmandskab	1.100	2.200
	<hr/> 4.560	<hr/> 11.067

Endvidere opnaaede man efter Forhandling. at Livgardens Rekrutter (465), Polyteknikerholdet (894), Underlæge- og Underdyrlægeskolens Elever og samtlige Elever paa Officersskolen (Officerer, Underofficerer og Kornetter) maatte regnes udover ovennævnte Tal, ligesom alle Nonkombattanter, d.v.s. Læger, Dyr læger. Teknikere o.s.v., heller ikke indgik i dem. Den samlede tjenstgørende Styrke kom derved til at ligge paa 5.500—6.000 Md. imod 11.500 efter Hærloven af 1937, og selv om dette var en meget alvorlig Reduktion af de i Forvejen alt for svage Styrker, var det dog lykkedes i nogen Grad at opretholde Hærens Rygrad — de faste Befalingsmænd.

Som Følge af den fra tysk Side fastsatte Reduktion af Hæren, blev det kort efter den 9. April nødvendigt at hjemsende Hovedparten af Reservens Befalingsmænd samt de værnepligtige Befalingsmænd og menige. Men derefter viste det sig hurtigt umuligt at gennemføre en effektiv Pasning og Bevogtning af Vaaben og andre Beholdninger, samt at udføre den nødvendige Garnisonsvagtjeneste, uden at den militære Uddannelse af de ringe Mandskabsstyrker, der var til Raadighed, blev helt kompromitteret.

Efter Forhandling fik man i Foraaret 1942 tysk Tilladelse til at forøge Antallet af Underofficerer og menige med 600 Mand, d.v.s. at det steg fra 2.200 til 2.800. I Forbindelse med den ovennævnte Reduktion af Hærens Personel stillede Tyskerne ogsaa meget rigoristiske *Krav om at faa Raadighed over et stort Antal af Hærens Kaserner* saavel i København som i Provinsens Garnisonsbyer.

Værnemagten havde umiddelbart efter den 9. April og fortsat i den følgende Tid søgt at opnaa et »venskabeligt« Forhold til danske Officerer ved at indbyde dem til »Kammeratskabsaftener«, Filmsforestillinger o.s.v. Henvendelserne prellede imidlertid fuldstændig af paa det danske Officerskorps's kølige og faste Holdning — kun de af Kommandomyndighederne udpegede Forbindelsesofficerer maatte, for at udføre deres for danske Interesser meget vigtige Tjeneste, opretholde en vis — for den enkelte ubehagelig — Forbindelse med tilsvarende tyske Forbindelsesofficerer.

Af Værnemagten blev der ligeledes fremsat et bestemt *Krav om gensidig Hilse-*

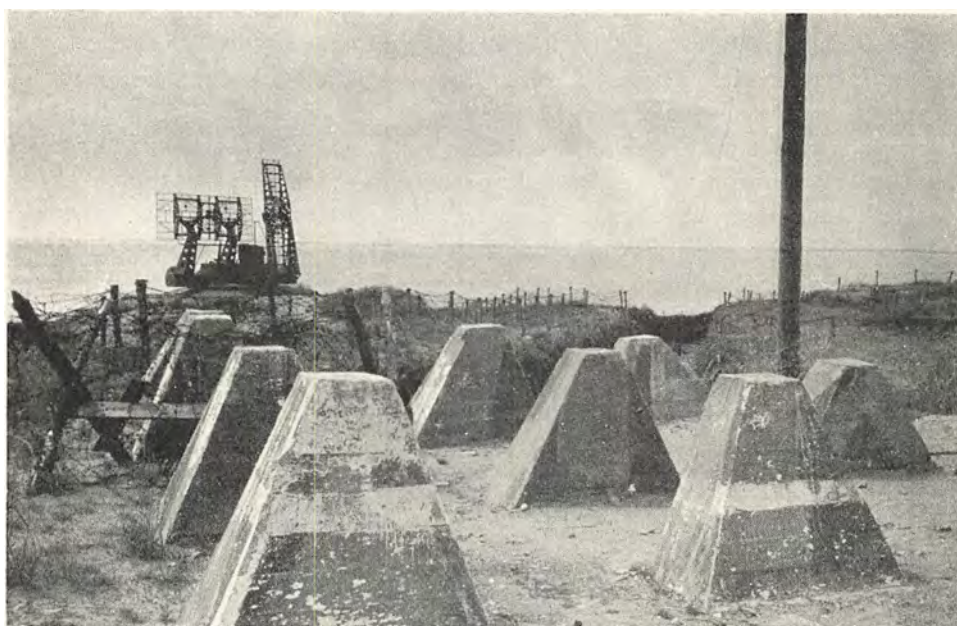
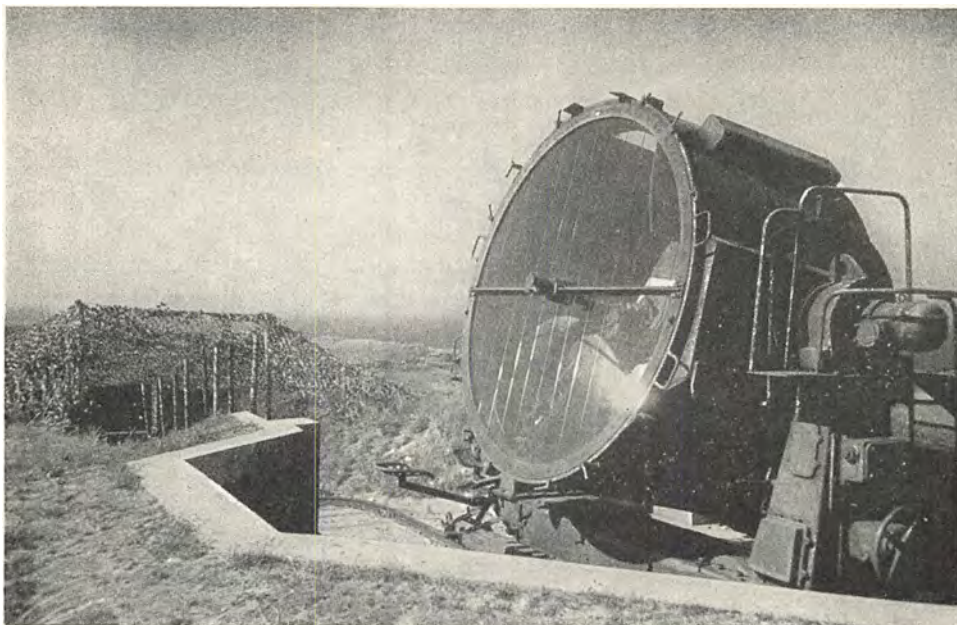
pligt mellem danske og tyske Militærpersoner. Hvis der hermed var tilsigtet en Tilnærmelse mellem dansk og tysk, blev Resultatet i hvert Fald fra dansk Side det modsatte; men i Tilfælde, hvor det var absolut uundgaaeligt, blev »Hilsepligten« korrekt overholdt fra dansk Side.

For i størst mulig Udstrækning at undgaa Tilnærmelser til og enhver Form for Fraternisering med Værnemagten blev der under Forhandlingerne om Garnisoner og Øvelsesomraader for den danske Hærs Afdelinger lagt Vægt paa, at de *Garnisoner og Øvelsesomraader*, der kunde faas til Raadighed til Uddannelse af Afdelingerne, udelukkende blev forbeholdt de danske Styrker, saaledes at en Sammenblanding med tyske Styrker blev undgaaet, og det lykkedes at faa følgende »rene« danske Garnisonsbyer til Disposition: *Holbæk, Næstved, Randers og Sønderborg*, hvor herefter Hærens Uddannelse blev koncentreret. Da de forhaandenværende Kaserner i disse 4 Byer ikke kunne rumme Uddannelsesstyrkerne, blev det nødvendigt ved Opstilling af Baraklejre og paa anden Maade at skaffe fornøden Plads. Udover de 4 nævnte Garnisoner forblev Afdelings-, Regiments- og højere Stabe i de oprindelige Garnisonsbyer, bl. a. med det Formaal at føre Kontrol med de Vaaben- og Materielbeholdninger, der stadig befandt sig paa de af Tyskerne overtagne Kaserner. Officersskolen. Underlægeskolen samt Livgardens Styrker forblev dog paa deres egne Kaserner, ligesom danske Vagtkompagnier opretholdtes i *København, Odense, Viborg og Tønder*.

Omkring hver af de 4 danske Garnisonsbyer var der *et dansk Øvelsesomraade* med en Radius paa 15 km, og udenfor dette maatte danske Tropper kun komme efter tysk Tilladelse, medens tyske Tropper ikke uden forudgaaende Anmeldelse og da kun i Undtagelsestilfælde maatte komme *indenfor* vort Øvelsesomraade. Vagtkompagnierne holdt Øvelser ved deres Garnisonsbyer efter Aftale med den stedlige tyske Kommandant. Det for Københavns Garnison reserverede Øvelsesomraade laa Nord for Byen og strakte sig til Linien Ordrup—Lyngby—Sandbjerg—Vedbæk.

Efterhaanden som Krigen trak i Langdrag, blev det nødvendigt for Tyskerne at interessere sig for *et Forsvar af Jylland*, dels af Hensyn til Forbindelseslinien til Norge og fordi Jylland kunde udgøre et passende Operationsbasis for tyske Flyvere, dels af Hensyn til Faren for en Invasion. Antagelig af disse Grunde blev der i 1942 fra tysk Side fremsat Krav om, at *Jylland skulde rømmes for alle danske Tropper*, og disse blev da i første Halvdel af November 1942 regimentsvis forlagt til Garnisoner paa Fyn, enkelte Skoler kom dog til Sjælland (Næstved); men da Tyskerne stillede Krav om, at Styrken paa Sjælland ikke maatte forøges, blev det nødvendigt at forlægge enkelte Underafdelinger fra Sjælland til Lolland. I øvrigt blev det paa nogle ganske faa Undtagelser nær forbudt danske Militærpersoner at bære Uniform i Jylland.

De tyske Myndigheder nøjedes ikke med at fastsætte snævre Grænser for Størrelsen af Hærens Personel og Udrustning, men fastsatte ogsaa *snævre Grænser for de Vilkaar, hvorunder Hærens Uddannelse kunde finde Sted*. Flyvning blev forbudt den 9. April 1940. I Sommeren 1941 lykkedes det dog at opnaa Tilladelse til at udføre Svæveflyvning over et lille Omraade ved Køge med en Maksimalhøjde paa 200 m, som senere — i Foraaret 1942 — øgedes til 300 m. *Radioøvelser* blev kun tilladt indenfor Øvelsesomraaderne og kun paa ganske faa Frekvenser og med ned-

I Tyskernes Rædsel for engelske Invasionsforsøg opførte de — *for vore Penge!* — store Befæstningsanlæg i Nørrejylland, ikke mindst langs Vestkysten. Øverst paa denne Side ser man en Projektør, der kan rette sin Lyskegle mod engelske Flyvere, som om Natten vil gæste det »beskyttede« Land — eventuelt for at nedkaste Faldskærmsfolk eller Ammunition til Hjælp for dets kæmpende Folk. Under dette et Billede, der viser Tankspærringer helt ude ved Kysten — »Dragnetænder«, som

dog næppe havde kunnet standse et Angrebsforsøg. Derefter følger (øverst paa S. 381) en camoufleret Kanonstilling og under Billedet af denne en lille Strækning af den berømmelige Tank-Grav, der blev gravet tværs igennem Jylland ved et Opbud af civile »Volksgenossen«, som var alt andet end begejstrede for dette tvungne Job.

sat Rækkevidde. Alle Radioøvelser skulde desuden anmeldes forud for en Uge ad Gangen og kunde indstilles øjeblikkeligt paa tysk Ordre fra København. Endelig var *Brevdue- og Lyskasteruddannelse* forbudt.

For *Luftværnsskytsets* Vedkommende var det en stor Ulempe, at Forbudet mod Flyvning umuliggjorde Skydning mod Slæbemaal. Den almindelige Uddannelse af Hærens Afdelinger var iøvrigt underkastet forskellige andre Restriktioner. Den for enhver Afdeling overordentlig vigtige Uddannelse i *Skarpskydning* blev det meget vanskeligt at gennemføre, fordi Tyskerne i stadig stigende Grad lagde Beslag paa de faa Skydebaner (Skydeterrainer), som efter de første Aftaler var forblevet til Raadighed for den danske Hærs Afdelinger.

I hele Tidsrummet blev der *ustandseligt fra tysk Side opstillet nye Krav*, der alene havde til Formaal at vanskeliggøre Vilkaarene for en effektiv Uddannelse af Hærens Afdelinger; men fra de danske militære Myndigheders og ikke mindst fra de danske Forbindelsesofficerers Side blev der udført et utrætteligt Arbejde for at bibeholde nogenlunde taalelige Vilkaar. Eksempelvis kan det nævnes, at Værnemagten paa et vist Tidspunkt bestemte, at vore Soldaters Uddannelse i Skydning med Maskingevær kun maatte foregaa med Enkeltskud, hvad der selvsagt vilde gøre denne Uddannelse næsten illusorisk. Denne Bestemmelse og flere andre af lignende Karakter lykkedes det ved Forhandling at faa taget tilbage.

Straks efter den 9. April 1940 stillede Værnemagten Krav om *detaillerede Oversigter over Hærens Beholdninger* af Vaaben, Ammunition og Materiel m. v. Overalt, hvor der var oplagt danske Depoter paa de af Tyskerne overtagne Kaserner, blev der foretaget Optælling og udfærdiget Oversigtslister, ligesom der ikke kunde udtages eller indsættes noget uden i Overværelse af en Repræsentant for den stedlige tyske Kommandant. Alle Ændringer i Beholdningerne blev bogført. Til at begynde med var der i øvrigt ingen Indskrænkninger i de danske Myndigheders Ret til at disponere over egne Beholdninger. Det beroede altsaa alene paa en ren dansk Afgørelse, hvor meget der skulde udtages af eller indsættes i Magasinerne, og dette gjaldt ligeledes for Vaaben og Ammunition. I Løbet af Sommeren 1941 blev der imidlertid efter tysk Ønske truffet den Ordning, at hverken Vaaben eller Ammunition maatte udtages af de under tyske Bevogtninger værende danske Magasiner, uden at der først var indhentet Billigelse hos den tyske øverstkommanderende i Landet, og denne Tilstand varede uændret indtil November 1942, da Jylland blev rømmet for danske Tropper og de Beholdninger, Hæren havde i denne Landsdel. Samtidig hermed forlangtes ogsaa en fuldstændig dansk Rømning af de i de andre Landsdele værende Kaserner, der var besat af tyske Tropper. Tjenesteboliger og Magasiner af enhver Art skulde evakueres med kort Varsel.

De første *Krav fra tysk Side om Afstaaelse af Materiel m. v.* fra den danske Hærs Beholdninger blev fremsat kort Tid efter den 9. April 1940. De tyske militære Forhandlere meddelte, at man muligvis ønskede at overtage dansk Luftværnsmateriel, som vilde blive anvendt til Forsvar af danske Landomraader. Der blev herpaa svaret, at en saadan Afgivelse maatte ligge uden for de trufne Aftaler i Forbindelse med Landets Besættelse, og at Spørgsmaalet i hvert Fald laa uden for de danske militære Forhandleres Kompetence og derfor maatte henvises til den danske Regering. I

Overensstemmelse hermed blev ogsaa senere tyske Krav af tilsvarende Art henvist til Forhandling ad diplomatisk Vej.

I Begyndelsen af November 1942 var den danske Hær blevet tvunget til at afgive følgende Materiel: 75 mm Luftværnsmateriel: 24 Stk. Luftværnskanoner, 24 Stk. Kanonmotorvogne, 8 Stk. Korrektører, 8 Sæt Lys- og Lyttemateriel, 6 Stk. 4 m Ste-reotelemetre og ca. 17.000 Brisantgranatpatroner. — 20 mm Luftværnsmateriel: 64 Stk. Kanoner i Luftværnslavet, ca. 50.000 Brisantgranatpatroner og ca. 10.000 Øvel-sespatroner. — *Andet Materiel*: 36 Kogekasser med Tilbehør, 2 Feltkøkkener og ca. 20.000 Tæpper.

I alle Tilfælde havde Afgivelserne fundet Sted under Protest fra den danske Rege-rings Side og paa følgende Betingelser:

1. Vaabnene skulde udelukkende finde Anvendelse i Danmark, saaledes at en Ud-førsel fra Landet var udelukket.
2. Alle Afgivelser var at betragte som Laan. Eventuelt ødelagt Materiel og forbrugt Ammunition skulde til sin Tid erstattes in natura.

Disse Bestemmelser blev dog ikke overholdt af Værnemagten, idet saavel de 75 mm som de 20 mm Kanoner med Tilbehør senere blev transporteret ud af Landet.

I November 1942 blev der fremsat tyske Krav om, at man ønskede at overtage *hele den danske Hærs Beholdning af Vaaben, Ammunition, Uniformer, Udrustning, Motorkøretøjer m. v. samt Heste*, bortset fra den Del der i Øjeblikket og et passende Stykke frem i Tiden var absolut nødvendig for den daværende — efter de tyske Re- striktioner meget lille — tjenstgørende danske Hærstyrkes Udrustning og Uddan-nelse. Man søgte ad diplomatisk Vej at faa en Forhandling om Kravet i Gang; men denne Fremgangsmaade afvist med den Begrundelse, at Kravet var fremkommet fra den tyske kommanderende General og derfor maatte forhandles med denne. Efter forskellige Overvejelser i Regeringen blev derefter den danske Forbindelsesofficer beordret til at optage Forhandlinger med de tyske militære Myndigheder, og det lykkedes at faa reduceret de tyske Forlangender ganske betydeligt, saa man sluttelig standsede ved en Afgivelse af Vaaben, Ammunition og Udrustning, i Hovedsagen saaledes: 60.000 Geværer, Model 1889, 30 Millioner 8 mm Patroner, 12.000 Stk. 81 mm Brisantgranater, 15.000 Stk. Livremme m. m., 15.000 Par Marchstøvler, 15.000 Stk. Kapper og 60.000 Stk. Tæpper.

II

Efterhaanden som Besættelsestiden skred frem, og de tyske Forsøg paa fra Begyn-delsen af at opnaa en »velvillig Forstaaelse« var strandet, blev Forholdet mellem dansk og tysk stadig skarpere og mere køligt.

I Juni 1941 blev der fra tysk Side fremsat *Ønske om, at den danske Hær skulde deltage i Bevogtningen af visse Objekter*, der kunde blive udsat for Angreb af engelske Faldskærmsjægere. Den kommanderende General, Generaløjntant *W. W. Prior*, ønskede ikke at lade Afdelinger af Hæren medvirke ved Løsningen af disse Op-gaver, idet dette vilde være det første Skridt i Retning af et vist Samarbejde med

Værnemagten og vel vidende, at en saadan Ordning kunde faa de alvorligste Følger for det faste Sammenhold indenfor Hæren — et Sammenhold, som det indtil da var lykkedes fuldt ud at opretholde. Fra Regeringens Side blev Kravet om at deltage i Bevogtningen dog fastholdt, og som Protest herimod søgte General Prior sin Afsked, der blev bevilget ham af Kongen fra 30. September 1941 at regne, uden at Kongen var blevet informeret om Regeringens førnævnte Beslutning. Den fra tysk Side ønskede Bevogtning blev i øvrigt ikke gennemført. Til Chef for Generalkommandoen udnævntes i Stedet for General Prior den daværende Chef for Generalstaben, General Gortz, der dog først efter indtrængende Opfordring fra Hærens højere Officerer indvilligede i at overtage denne under de daværende Forhold overordentlig vanskelige Post.

De danske nazistiske Kredse, der i Besættelsestiden ikke havde haft Held til at opnaa større Udbredelse eller Indflydelse, trods den Beskyttelse og Særstilling, Tyskerne sikrede dem, begyndte i 1942 at forstærke deres Agitation for *aktiv Deltagelse i Kampen mod Bolchevismen* og for »det nye Europa«. Med Tilslutning fra tysk Side blev der af danske Nazister rettet en Henvendelse til Regeringen om Oprettelse af *et dansk Frikorps*, der skulde stille sig til Raadighed for den tyske Værnemagt i den »fælles« Kamp mod Bolchevikerne. I dette, som i mangfoldige andre Tilfælde af tilsvarende Art fandt Tanken Forstaaelse hos Udenrigsminister *Scavenius*, som det — trods Modstand fra flere Sider, bl. a. fra daværende Forsvarsminister *Brorson* — lykkedes at gennemtrumfe Oprettelsen af »*Frikorps Danmark*«. Bestemmelsen herom meddeltes Hæren ved følgende Skrivelse fra Krigsministeriet:

»Krigsministeriet, København, den 8. Juli 1941.

Til Hærens Afdelinger m. fl.

Den danske Regering har givet Tilladelse til, at faste Befalingsmænd af Linien, Reserven (Forstærkningen) o. l. og hjemsendte værnepligtige (Befalingsmænd o. l. og menige) fra den danske Hær melder sig til Frikorps »Danmark«. Medlemmer af Frikorpsen vil faa Lønning m. v. i Overensstemmelse med tyske Bestemmelser og for deres Person og Familie være undergivet de almindelige tyske Forsorgsbestemmelser.

Adgang til at melde sig til Indtræden i Frikorpsen har enhver til Hæren hørende fast Befalingsmand af Linien, Reserven (Forstærkningen) samt enhver hjemsendt værnepligtig (Befalingsmand o. l. og menig).

Tjenstgørende værnepligtige (Befalingsmænd o. l. og menige) til pligtig Tjeneste har ikke Adgang til at melde sig. Anmeldelse til Frikorpsen sker paa de i Pressen opgivne Steder.

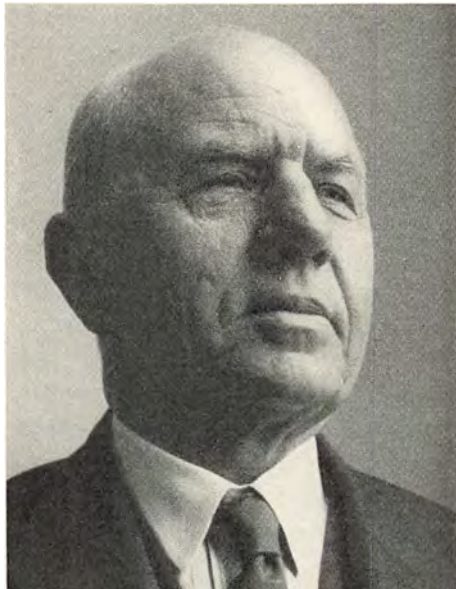
Ovenstaaende vil af Afdelinger m. fl. være at bekendtgøre for tjenstgørende faste Befalingsmænd af Linien, Reserven (Forstærkningen) o. l., ligesom der vil være at give de paagældende fornøden Frihed til Anmeldelse (Mønstring) ved Frikorpsen.

Faste Befalingsmænd i Linien, Reserven (Forstærkningen) o. l., der efter Anmeldelse til Korpsen faar Meddelelse om at være antaget, indsender Ansøgning om Tilladelse til at træde uden for Nummer samt om Rejsetilladelse til Udlandet. Personel, der faar Tilladelse til at træde uden for Nummer, vil kunne forvente at faa Tilladelse til at genindtræde i Nummer, naar Tjenesten ved Korpsen ophører paa lovlig Vis.

Samtlige Ansøgninger fra faste Befalingsmænd o. l. i Sagens Anledning fremsendes uopholdeligt ad Kommandovejen til Krigsministeriet. Ingen kan frigøres, førend Krigsministeriets Bestemmelser foreligger. Ansøgninger vil kunne forventes imødekommet i det Omfang, Tjenesten tillader dette.

Ebbe Gøtz (f. 1886) blev Premierløjtnant i Fodfolket 1907, Kaptajn 1918, Oberstløjtnant 1930, Oberst 1933 og Generalmajor og Chef for Generalstaben 1937. Han overtog derefter 1941 Stillingen som Chef for Jydske Division, men ved Generalløjtnant Priors Afsked i 1941 blev Gøtz Generalløjtnant og Chef for Generalkommandoen.

Søren Brorsen (se S. 21) bærer sammen med Udenrigsminister Scavenius Hovedansvaret for, at et dansk Frikorps blev oprettet til Tjenstgøring i vore Fjenders Rækker. Hans Cirkulære til Hærens Afdelinger vil alle Dage staa som et forsmædeligt Vidnesbyrd om, hvad dansk Administration lod sig bruge til i den scavenianske Periode.

Hjemsendte værnepligtige (Befalingsmænd o.l.), der ønsker at indtræde i Frikorpset, skal indsende Ansøgning om Rejsetilladelse til Udlandet gennem deres militære Underafdeling. Saadan Rejsetilladelse meddeles de paagældende af den dertil beføjede Myndighed, idet der ses bort fra, om de paagældende maatte være bestemt til Genindkaldelse.

Det maa ikke vanskeliggøres for de paagældende at indtræde i Korpset.

S. Brorsen.«

Selv om Frikorpset officielt havde Karakter af at være oprettet i Forstaaelse med den danske Regering — der blev, som det fremgaar af Skrivelsen, f. Eks. lovet de faste Befalingsmænd, som indtraadte i Korpset, at deres hidtidige Stillinger skulde staa aabne for dem, naar de maatte vende tilbage —, lykkedes det kun at faa et meget begrænset Antal Befalingsmænd og menige til at melde sig, og de, som bed paa Krogen, var ofte af en Kvalitet, der absolut ikke var Grund til at misunde Tyskerne. Det viste sig saaledes ogsaa meget hurtigt nødvendigt at udskille et ret stort Antal af Medlemmerne, fordi deres Strafferegister selv i tyske Øjne var af en saadan Karakter, at ikke en Gang Frikorpset kunde bruge dem. Alligevel kunde det ikke undgaas, at de Hvervemøder, der blev afholdt i Forbindelse med Frikorpsets Oprettelse og iøvrigt med Henblik paa at skaffe Tilgang til Waffen SS, skabte en Del Uro herhjemme; men nogen Fare for Sammenholdet i den danske Hær kom Frikorpset eller Hvervningen til Waffen SS ikke til at betyde — tværtimod!

I den følgende Tid skærpedes Forholdene mellem dansk og tysk stadig mere og mere. Frikorpsets Hjemkomst og »Indtog« i København, Medlemmernes provokatoriske Optræden, den fra dansk Side foretagne Sabotage mod den tyske Krigsindustri her i Landet, de tyske Overgreb o.s.v. — alt førte til en stadig stigende Uro. Hertil kom nu, at det blev aabenbart for alle, at Krigslykken havde vendt sig, og at Tyskerne var tvunget over i Defensiven. Som Følge heraf kunde Mulighederne for en Invasion i Vesteuropa — eventuelt Danmark (Jylland) — ikke lades ude af Betragtning.

Regeringen havde hidtil under Besættelsen over for Generalkommandoen understreget, at *det absolut ikke maatte komme til Kamphandlinger mellem danske og tyske Styrker*. Under Indtryk af de skærpede Forhold, blev der fra Generalkommandoens Side udgivet *en almindelig Forholdsordre* om, hvorledes man skulde forholde sig, hvis uvedkommende Personer forsøgte at faa Adgang til danske Kaserne, Depoter eller andre Oplag af Krigsmateriel. I Løbet af Juni Maaned 1943 udsendtes paa Grundlag heraf Bestemmelser for, hvorledes Vagter, Inspektionsofficerer, Kasernekommandanter o.s.v. skulde optræde over for Civilpersoner og fremmede Militærpersoner — saavel Enkeltpersoner som Kommandoer — der ønskede Adgang til Hærens Omraader. Her var bl. a. fastsat, at hvis Vagter blev angrebet, skulde de forsvare sig med raadige Vaaben, og med Henblik paa mulige Handlinger fra den tyske Værnemagts Side, f. Eks. i Forbindelse med en Invasion, blev der yderligere udgivet Bestemmelser, som kun var kendt af Stabsofficerer, d.v.s. Officerer af Oberstløjtnants eller højere Grad, og disse Bestemmelser lød saaledes:

»Stilles der fra tysk militær Side Krav om Vaabenaflevering, Overlevering af Beholdninger, Kaserne eller andet, *uden* at der fra egne foresatte Myndigheder er tilgaaet Ordre i saa Henseende, henvises der til, at Forholdsordre først maa indhentes, hvilket vil kunne ske i Nærværelse af en Officer fra det paagældende tyske Kommando — hvis det ønskes.

Fastholdes Kravet med Fordring om øjeblikkelig Effektivering, *maa Forholdene afgøre*, hvilken Holdning, der skal indtages.

Er vedkommende tyske Officer kendt som kompetent tysk Myndighed paa Stedet, eller som udsendt fra denne, eller er man øjensynligt stillet over for et regulært tysk Kommando, *gives der efter under Protest*, idet Melding snarest afgives til nærmeste foresatte Myndighed.

Er vedkommende tyske Officer ikke den paagældende danske Chef bekendt, og er han ikke støttet paa et Kommando af en saadan Form, at dette giver Indtryk af at forlene Henvendelsen med autoritativt Præg, afslaaes Opfordringen med Henviisning til egen Ordre om at *møde Magt med Magt*.

Et Kopenick Forsøg maa under ingen Omstændigheder forekomme.«

Disse Bestemmelser havde først og fremmest til Hensigt at forhindre, at Personer under falsk Foregivende satte sig i Besiddelse af Vaaben m. v., f. Eks. danske Nazister, Frikorpsfolk o. lign. Blev man derimod stillet over for Krav, der stammede fra den tyske Overkommandos Side, *skulde der gives efter under Protest*. Om Dagen vilde det næppe volde Vanskeligheder at komme til Erkendelse af, hvilken Stilling man skulde indtage, medens Forholdene om Natten kunde blive vanskelige nok og i visse Tilfælde ogsaa medføre, at man ved Kamp kom til Klarhed over, hvem man havde for sig. *Det var disse Bestemmelser, der var gældende den 29. August 1943,*

da den tyske Værnemagt i Nattens Mulm og Mørke udførte sit brutale og æreløse Overfald paa de enkelte danske Kaserneer og Lejre.

III

De yderst spændte Forhold med Generalstrejker i de større Byer og tyske Troppers Brug af Skydevaaben mod Civilbefolkningen, Dr. *Best's* Rejse til Berlin og hans Forhandlinger med General *Hanneken* umiddelbart efter Tilbagekomsten til København den 27. August, Sammendragningen af tyske Tropper og tysk Politi til København, gjorde det klart, at man fra tysk Side forberedte en Aktion.

Søndag Morgen den 28. August fremsatte Tyskerne deres *Ultimatum*, hvis Krav blev afvist af Regeringen. Samme Dag blev den tyske Garnison i København forstærket med en delvis motoriseret Division paa ca. 10.000 Mand med Kampvogne. Divisionen, der var ført til København fra Tyskland ad Søvejen, blev udskibet i Frihavnen. Under Indtryk af den alvorlige Situation, som herved fremkaldtes, udgav Generalkommandoen om Eftermiddagen den 28. følgende Bestemmelser:

1. De højere Kommandomyndigheders Chefer med Stabe skal være paa Tjenestestederne indtil videre.
2. Paa hver Kaserne, Lejr m. v. skal der være en Stabsøfficer til Stede.
3. Samtlige Underafdelinger og Skoler med alle tjenstgørende Befalingsmænd og Mandskab skal være paa Kaserne (i Lejrene) fra Kl. 20 og indtil videre.

I Løbet af den 28. havde der fundet Konferencer Sted mellem General *Gørtz* og Viceadmiral *Vedel* og noget senere mellem Forsvarsminister Brorsen og General *Gørtz*. Ved sidstnævnte Konference blev det *paalagt Generalen at drage Omsorg for, at der ikke blev kæmpet paa og om Kaserneerne*. Generalen svarede, at han ikke kunde hindre Kamp, hvis Tyskerne foretog et Overfald.

Et saadant havde de fastlagt til Morgenen Kl. 4 den 29. August, da baade Hærens og Flaadens Afdelinger skulde overrumplés. Kort før dette Tidspunkt blev med ganske faa Undtagelser samtlige Kaserneer, Lejre og andre militære Etablissementer omringet af overlegne tyske Troppeafdelinger, i flere Tilfælde støttet af let og middelsvært Artilleri, ved enkelte Lejligheder endog af Kampvogne. Begivenhederne udspillede nu paa følgende Maade:

Sorgenfri Slot.

Der befandtes her en vagthavende Kaptajn i Spidsen for en Vagt paa 1 Kornet og 16 Mand. Fra Kl. 21 havde man udstillet forstærkede Vagtposter, beordret forhøjet Beredskab og udleveret Haandbomber. Da Klokkeren var 1,10 afgav patrouillerende Betjente Melding om mistænkelige Bilkørsler paa Kongevejen, og 20 Minutter senere fulgte en ny Melding, der gik ud paa, at en tysk Motorkolonne var paa March fra Birkerød ad Landevejen mod København. I Tidsrummet fra Kl. 2,45 til 3,00 passerede Kolonnen Sorgenfri og gjorde et mindre Stop ud for Slottet. Samtidig hørte Posten

ved Indkørslen sagte tyske Stemmer paa Landevejen; men først Kl. 3,50 forcerede en Deling tyske Soldater — 1 Løjtnant med ca. 40 Underofficerer og menige — Adgangen til Slottet. Der opstod med det samme en livlig Skydning og Haandgranatfægtning; men efter nogen Tids Kamp fik den vagthavende Kaptajn Ordre fra Hs. Majestæt Kongen om, at der ikke maatte kæmpes paa Slottet, og Skydningen blev da standset. Paa dette Tidspunkt var Klokken ca. 4,15. Kort efter kom den tyske General *Ritter von Schleich*, der havde holdt i sin Automobil paa Landevejen og nu blev ført ind til Kongen.

Under Kampen blev en Garder saaret, saa han senere afgik ved Døden. I Mørket var det lykkedes 8 Gardere at undkomme.

Amalienborg.

Slotsvagten udgjordes af 1 Premierløjtnant og 30 Underofficerer og menige. Da Kl. var 2,05 passerede en tysk Fodfolkskolonne paa ca. 150 Mand over Slotspladsen; men forøvrigt mærkede man intet, før Klokken var godt og vel 4. Da ankom en tysk Oberst, ledsaget af en Officer og 3 Maskinpistolstykker og forlangte at faa Foretræde hos Kronprinsen. Det blev indrømmet ham, og Vagtkommandøren fik af Kronprinsen Ordre til, at der ikke maatte ydes Modstand imod en Besættelse af Slottet, der hurtigt vilde finde Sted. Saadan gik det. Vagten blev afvæbnet og afmarcherede til Livgardens Kaserne under Ledsagelse af en tysk Løjtnant. Den interneredes paa Kasernen.

Livgardens Kaserne.

Kasernekommandanten var Oberst af Livgarden *H. Schwarz-Nielsen*. Kasernevagten bestod af en Korporal og 18 Mand. Selve Gardens Vagtkompagni udgjordes af 2. Kompagni af 1. Livgardebataillon (3 Officerer, 5 Befalingsmænd af Officiantgrad, 5 Underofficerer og 177 Mand).

Da Klokken var 4 om Morgenen bankede det paa Døren ved Indgang 2 B (Østervold). Vagtkommandøren aabner Døren med paasat Sikkerhedskæde og spørger »Hvem der?«, men faar intet Svar. Derimod forhindres det udefra, at Døren paa ny bliver lukket, og dette gav umiddelbar Anledning til Skydning fra begge Sider, hvorved Føreren for det tyske Kommando — en Oberleutnant — blev dræbt. Kort efter sprængtes Døren, og der opstod en heftig Ildkamp, som paa dansk Side krævede Oversergent *Norvins* Liv, mens den vagthavende Officer *F. K. Nielsen* blev saaret i Underlivet. Et Øjeblik efter kom Adjudant i Livgarden, Kaptajnløjtnant *Snerding* til Undsætning, men faldt. Fra de aabentstaaende Vinduer fyrede Vagtkompagniet mod indtrængende Tyskere; men snart modtog de Ordre fra Chefen for Livgarden, som paa det Tidspunkt selv var Fange, til at standse Skydningen. Befalingsmænd og Mandskab maatte aflevere deres Vaaben, hvorpaa de interneredes i Kasernen.

To Timer senere gjorde man en overraskende Opdagelse: Ovre i 3. Livgardebataillons Skriverstue havde Menig 821 af 1/2 LGB barrikaderet sig i den Hensigt at sprænge Kasernen i Luften, naar den var blevet rømmet af Garden. Sprængningen

Kronprinsen og Kronprinsessen maa lide den Forsmædelse en Overgang at have tyske Vagtposter ved deres Palæ paa Amalienborg.

vilde have kostet ham selv Livet, men han vilde altsaa hellere ofre dette end se Tyskerne husere, hvor de danske Gardere havde haft deres Kvarter. Da Interneringen som sagt fandt Sted paa Kasernen, kunde hans Plan ikke gennemføres.

Jægersborg Kaserne.

Kasernekommandanten var Chefen for 2. Livgardebataillon, Oberstløjtnant *A. O. Adolph*, og Kasernevagten bestod af 2 Befalingsmænd og 38 Mand. Paa Kasernen laa 3. Livgardebataillon, bestaaende af Stab og 3 Rekrutkompagnier.

Den første Melding om, hvad der forestod, indløb Klokken ca. 1.30, da det meddeltes, at et tysk Kommando marcherede fra Høvelte ad Landevejen mod København. Saa var der stille i 1½ Time, men Kl. 3 indløb en ny Melding: nu rykkede det tyske Kommando fra Lyngby ned mod Jægersborg og gjorde Holdt ved Rundkørslen Vest for Kasernen.

Endnu syntes der dog ikke at være noget Angreb umiddelbart forestaaende, først Kl. 4 nærmede Kampvogne sig Jægersborg fra Vest, ledsaget af Fodfolk; de svingede uden om Kasernen og kørte gennem Traadhegnet Vest for Hovedporten ind paa Kasernepladsen, idet der blev skudt voldsomt med Maskingeværer fra Kampvognene. Kasernekommandanten opgav at gøre Modstand og standsede hurtigt Ilden, hvorefter Vaabnene blev afleveret og Personellet interneret. Under Kampen var 1 Mand fal-

det. Antagelig havde Tyskerne angrebet med ca. 1 Bataillon, der — om fornødent — kunde have været støttet af et Batteri, som befandt sig i Retning af Gentoft Station; men Batteriet behøvede ikke at komme i Funktion.

Ingeniørregimentets Øvelsesplads i Ryvangen.

Til Stede var Regimentschefen Oberst *O. C. Thomsen* med Adjudant og en Vagt paa 1 Oversergent og 3 Mand.

Kl. ca. 4 blev Vestre Port knust af en Kampvogn, som brasede igennem. Det skete ved en fuldkommen Overrumpling. Vagten havde ingen Meldinger modtaget og blev nu overøst med Haandgranater og Projektiler fra Maskinpistoler. Under disse Omstændigheder kunde Kampen kun blive kort, inden Overgivelsen fandt Sted. Styrkeforholdene var ogsaa højst ulige: mod vore 10 Mand stod 2 tyske Kampvogne og ca. 200 Mand. Paa dansk Side saaredes 1 let.

Øregaards Kaserne (Ingeniørregimentets Depotkompagni).

Først den 29. August Kl. 21 kom Tyskerne til denne Kaserne. der overgav sig uden Kamp.

Gernersgades Kaserne (fHV. Kadetskole).

Her befandt sig 1. Kompagni af 21. Bataillon (3 Officerer og ca. 65 Underofficerer og menige; Hjælpetropper uden Uddannelse). De stod under Kommando af Kaptajn *Erichsen*, mens 3. Kompagni af samme Bataillon (2 Officerer og 13 Underofficerer og menige, uddannede) førtes af Kaptajn *Agger*. Endelig befandt sig her en Vagtlorstærkning af 2. Kompagni af 17. Bataillon (Rekrutter).

Der herskede meget stor Uro i Kvarteret hele Natten igennem, og ca. Kl. 1 lagde man Mærke til, at fire store Kampvogne passerede Kasernen. Direkte Bud til den syntes dog ingen at have, før ca. Kl. 4 om Morgenen en civilklædt Person, der snakkede et knudret Dansk, bankede paa Porten og bad om at faa Ly paa Grund af det daarlige Vejr. Uroen i Nabolaget havde dog gjort Kaptajn *Erichsen* forsigtig, og han nægtede at give nogen Adgang til Kasernen. Straks efter sprængtes Porten med et øredøvende Brag, og saa faldt der en Byge fra automatiske Vaaben imod Kasernebygningens Døraabning. Efter en kortvarig, men heftig Ildkamp inde i Bygningen standsede Skydningen paa Kaptajn *Erichsens* Forlangende, Mandskabet interneredes, og Tyskerne undersøgte Kasernen, hvor de opbrød Mandskabets Tøjskabe m. v. og stjal som Ravne, hvad de havde Brug for — Cigaretetuiet, Tobak, Sko, Fotografiapparater o.s.v. — Overofficiant *Karbo* og en Menig blev dræbt under Kampen. Premierløjtnant *T. I. P. Madsen* og fire menige saaredes.

Stokhusgade og Rigensgade.

Her var Sjællandske Divisions 1. Regiments og 1. Feltartilleriregiments Kontorer m. m.

Da Portene blev sprængt ca. Kl. 4, og Fjenden under stærk Ild fra automatiske Vaaben trængte ind i Bygningen, var paa Forhaand enhver Modstand udelukket. Man overgav sig uden at lide noget Tab.

Herluf Trollesgades Kaserne (fhv. Postgirokontor).

I denne Kaserne fandtes Forplejningskorpsets Skole (ca. 60 Mand) og 1. Feltartilleriregimentets Depotstyrke (ca. 5 Mand).

Kl. ca. 4 sprængtes Porten, og Tyskerne trængte ind i Bygningen, skydende til alle Sider. Under Protest afvæbnedes hele Styrken.

Skydeskolen for Haandvaaben.

Kommandoen førtes af Kaptajn *G. Münter*, som under sig havde 10 Arbejdssoldater (uden Uddannelse).

Fra 3—4 Pakkanoner, der kørt op ca. 50 Meter fra Bygningen, aabnede Tyskerne Kl. 4 Ild mod Porten. Mandskabet, der hverken var bevæbnet eller uddannet, blev sendt i Beskyttelsesrum; men Kaptajnen beskød fra et Gavlvindue paa 1. Sal med sin Maskinpistol Angriberne og fik kastet 10—12 Haandgranater mod dem. Da han ikke havde mere Ammunition, overgav han sig.

Prinsessegades Kaserne (fhv. Marinehospital).

Besætningen bestod af 2 Officerer, 2 Befalingsmænd af Officiantgruppen og 25 Arbejdssoldater foruden nogle Reservehaandværkere.

Ogsaa her blev Kaserneporten sprængt Kl. ca. 4. Oberstløjtnant *C. C. Larsen* søgte, da det gik op for ham, at man stod over for regulære tyske Soldater, at komme i Kontakt med disses Fører ved at svinge en Lygte frem og tilbage. Paa tysk Side misforstod man imidlertid dette Signal og udløste Ild fra et Maskingevær paa nært Hold mod Oberstløjtnanten, saa denne saaredes ved et Lungeskud. Modstanden vilde være ganske forgæves, den tyske Angrebsstyrke var paa ca. 100 Mand, og Overgivelsen fandt derfor Sted. Een af vore menige blev haardt saaret. Ogsaa her stjal Tyskerne i stor Udstrækning af Mandskabets private Ejendele.

Baraklejren paa Amager.

Denne bestod af 5. Regiments Kanonkompagni, 6. Artilleriafdelings 2. Batteri, Artilleriskydeskolens Arbejdsmandskab samt i Teltlejren paa Skydebanerne 2. Kompagni af 17. Bataillon (Rekrutter). Lejrvagten udgjordes af 1 Sekondløjtnant og 9 Mand foruden 1 Mand pr. Barak. Mandskabet var paaklædt og havde Haandvaaben og Ammunition hos sig. I Teltlejren var der nedgravet Rekylgeværer og Trefodsgeværer til Bestrygning af Pigtraadshegnene langs Grænserne. I selve Baraklejren fandtes 2 Stykker 20 mm og 1 Stk. 37 mm Fodfolkskanon.

Kl. 12,30 gav Post for Gevær Alarmskud. Hele Lejren kom i Bevægelse, og der udviklede sig en kraftig Skyde- og Haandgranatfægtning, hvorunder det lykkedes de tyske Styrker at trænge ca. 50 Meter ind i Lejren, før vore Maskinskytter bragte dem til Standsning. En Time efter Kampens Begyndelse saa man en Kampvogn inde paa Lejrgaden. Den standsedes ved Ilden fra 37 mm Kanonen (1 Mand dræbt og 2 saarede) og trak sig kort efter noget tilbage. 2. Kompagni af 17. Bataillon var under alt dette i heftig Fægtning, og Fjendens Projektiler susede gennem Teltene.

Imidlertid søgte Lejrkommandanten Forbindelse med Krigsministeriet for at mod-

tage Forholdsordre. Det lykkedes ham endelig Kl. 5,05, og han gav derefter Ordre til at standse Skydningen, hvilket dog først skete Kl. ca. 5,30. Under Kampen havde Tyskerne anbragt 4 Kampvogne og 3 Fodfolksmorterer i Stilling udenom Artillerivejskasernen. Vore Tab var 1 Befalingsmand og 2 menige døde, 3 Befalingsmænd og 4 menige saarede.

Ny Tøjhus.

Styrken bestod af 6 Officerer, ca. 45 Underofficerer og menige (Reservehaandværkerskolen) og 26 Arbejdssoldater. Vagten stillede af 3. Kompagni af 21. Bataillon og bestod af 1 Befalingsmand og 6 menige. $\frac{1}{3}$ af Reservehaandværkerskolen fungerede som Vagtreserve med 10 Patroner udleveret pr. Mand.

Kl. 4 om Morgenen ringede en tysk Officer paa og forlangte at tale med den vagthavende Officer. Straks efter at Tyskerne var kommet ind i Portnerlogen, blev Vægteren slaet ned, og der blev kastet Haandgranater ind i Rummet. Under det Virvar, som opstod, søgte General *Falkings* Chauffør at slippe ud med Generalens Vogn, men blev stoppet af Ilden fra en tysk Fodfolkskanon, og Chaufføren blev dræbt. I Løbet af den følgende Time trængte tyske Styrker frem fra forskellige Sider og under heftig Skydning. Der blev givet Ordre til, at Administrationsbygningen skulde besættes og forsvares; men netop samtidig indløb der Meddelelse om, at baade Amalienborg, Sorgenfri og Christiansborg var blevet besat, og Kampen standsedes da ogsaa her i Ny Tøjhus. Den havde kostet os 1 Vægter og 2 Mand som døde og en Vægter og 4 Reservehaandværkere. der var saarede.

Frederiksberg Slot.

Paa Slottet var uddelt skarp Ammunition. og Haandgranater m. m. var stillet parat, men ikke uddelt. Da Klokkeren var 4,15 sprængte et Par Kampvogne Porten og kørte ind i Slotsgaarden, hvor de gjorde Holdt med Vaabnene indstillet paa Elevopgangen i Østre og Vestre Port. Samtidig sprængte andre Kampvogne Porten til Exerцерpladsen. I Henhold til Generalkommandoens Instruks overgav man sig under Protest.

Holbæk Garnison.

Den 28. August om Formiddagen blev der sendt Officerspatrouiller paa Rekognoscering ca. 10 km fra Holbæk ad Hovedvejene til Roskilde, Ringsted og Slagelse. Polytekniker-Teltlejren paa Exerцерpladsen blev rømmet, idet Styrken herfra indgik i Besættelsen af Kasernen. Da Natten kom, hvilede alle paaklædt paa Sengene, og Ammunitionen var udleveret til Mandskabet.

Saa indløb der Kl. ca. 4,10 Melding fra Sjællandske Division om, at Slotsholmen og Livgardens Kaserne var besat, og at Sorgenfri var omringet. Øjeblikkelig blev Garnisonen alarmeret, og Patrouiller blev sendt frem i det nærmeste Forterræn. Det kneb med at opnaa Telefonforbindelse med Myndighederne i København. Da det lykkedes Kl. 5, havde man imidlertid faaet Melding om, at Næstved Kaserne var blevet besat efter en kort Kamp.

I Holbæk gav man dog ikke op. I Morgenlysningen Kl. ca. 5,30 lagde man Kaser-

Tidligt om Morgenen den 29. August gjorde Holbæk Garnison sig klar til Forsvar. Soldaterne placeredes i Terrænet uden for Kasernen, parate til at møde det tyske Angreb. Der blev - til de værnepligtiges store Sorg - desværre ingen Lejlighed til at yde en Indsats mod det tyske Overfald. Billedet viser de danske Soldater i Stilling bag et Havehegn, rede til at tage Tønnen.

nens Forsvar ud i Forterrænet af Hensyn til Faren fra Luften, og 5 Minutter efter gik der ekstraordinær Indkaldelsesordrer ud til de værnepligtige i Byen og dens Omegn. Kun henved 20 naaede imidlertid at give Møde.

I selve Byen var man stærkt nervøse paa Grund af de ventede Begivenheder, og Kl. 7,20 anmodede Amtmand, Borgmester og Politimester Garnisonskommandanten Oberst *E. Raabye* om ikke at kæmpe, en Anmodning, som han dog af gode Grunde afslog. Saa meddeltes det 10 Minutter senere, at Tyskerne havde besat alle Kaserne i København, og Kl. 8,20 erfarede det dels fra Politiet og dels gennem Radioen, at den tyske Overkommando havde udsendt et Opraab om Indførelse af Undtagelsestilstand.

Under disse Forhold var det efterhaanden vanskeligt for Kommandanten at træffe sine Dispositioner og fastholde Beslutningen om eventuelt at optage en Kamp. Desuden blev det Kl. 9,15 meldt, at Kaptajn *Brøndum* med sit Batteri var undveget pr. Motorvogne, for — som man senere hørte — at køre mod Gilleleje og gaa videre til Sverige.

Imidlertid randt Timerne, uden at nogen afgørende Begivenhed indtraf. Først ud paa Eftermiddagen Kl. 16,15 ankom en tysk Oberst fra Roskilde, og Kl. 17,40 fulgte de tyske Besættelsestropper efter. Paa dette Tidspunkt havde det for længst været klart, at Kamp ikke kunde optages, efter det som var hændt andre Steder i Landet, og Mandskabet havde derfor ødelagt store Dele af Garnisonens Haandvaaben og Kanoner, saa Tyskerne kun fik Resterne udleveret. Garnisonen interneredes.

Jægersprislejren.

Fodfolkets Kornetskole (Chef: Oberst *H. E. Christensen*) var kommet til Lejren den 28. August Kl. 17,00. Man var paa dette Tidspunkt klar over, at et eller andet forestod, og derfor var Vagterne blevet forstærket, ligesom der var befalet Alarmberedskab.

Alligevel mærkede man ikke noget usædvanligt, før man om Morgenen den 29. August Kl. 5 fik Melding fra Sjællandske Division om, at Slotsholmen, Sorgenfri og

Kaserneerne i København var omringet og besat. Ved denne Efterretning alarmeredes Kornetskolen. Lidt senere meddeltes det, at Næstved Kaserne var taget, men at Holbæk endnu ikke var angrebet, og at Garnisonen dør var klar til Kamp.

Chefen for Jægersprislejren besluttede saa Kl. 8 at føre Skolen til Holbæk for at slutte sig til Styrkerne i denne By. Han rekvirerede 10 Lastmotorvogne hos Politimesteren i Frederikssund og afmarcherede, da Klokken var ca. 9. En Time senere, da man var kommet til Langtved, mødte man en Officiant fra Holbæk, som pr. Motorcykle bragte en Afskrift af Bekendtgørelsen om den proklamerede Undtagelsestilstand, og samtidig meddelte han, at Garnisonskommandanten under disse Omstændigheder havde opgivet Tanken om at kæmpe. Derfor standsede nu Kornetskolen og gik i Skjul i Plantagen Nord for Englerup, medens en Officer blev sendt til Roskilde for at skaffe nærmere Efterretning. Han vendte Kl. 13,30 tilbage sammen med en tysk Officer, som tilbød, at Skolen med frit Lejde kunde søge ned til Næstved. Dette Tilbud blev modtaget, og Marchen blev fortsat, mens Korneteleverne ødelagde og bortkastede Størstedelen af deres Vaaben og Ammunition.

Gardehusarkasernen og Grønnegades Kaserne i Næstved.

Paa førstnævnte Kaserne laa Gardehusarregimentet (Stab, 1. Ryttereskadron, 1. Cyklisteskadron og 1. Traineskadron foruden Depot) samt Fodfolkets Sergentskole og 5. Kompagni af 7. Bataillon og 11. Ingeniørkompagni (Polyteknikere).

Paa Grønnegades Kaserne befandt sig Rytteriets Befalingsmandsskoler og Ride-skolen.

I Løbet af den 28. August modtog man fra Sjællandske Division forskellige telefoniske Oplysninger om Situationen, ligesom Generalkommandoens Ordre indløb. Paa Grundlag heraf udstedtes Kl. 19,30 Befaling for Vagt- og Beredskabsordningen paa Gardehusarkasernen i den kommende Nat. Det ordnedes saaledes, at en vagthavende Officer (Kaptajnløjtnant) fik tildelt en Kasernevagt paa 1 Overofficiant, 1 Kornet og 18 Mand, ligesom der etableredes en indre Vagt ved hver Opgang i Mandskabskasernen paa 1 Sergent og 6 Mand. Kaserneomraadet inddeltes i 3 Afsnit med hver sine udstillede Poster og en mindre Styrke i fuldt Kampberedskab, medens den øvrige Del af Styrken hvilede, paaklædt og med Vaaben, Ammunition og Haandgranater hos sig.

Da Klokken den 28. August om Aftenen var blevet 23, ankom pr. Auto en Premierløjtnant fra Garnisonen i Vordingborg. Han meldte, at tyske Tropper dernede havde rekvireret civile Autos og var kørt bort fra Byen, uvist hvorhen. Det kunde lyde foruroligende, men baade Aftenen og det meste af Natten gik, uden at der forefaldt noget. Kl. 3 om Morgenen meldtes det imidlertid, at der hørtes en sagte Støj inde i Kalby-Riis Skov, og det førte til, at der straks blev beordret en Officer til hver af Kasernens Hovedindgange. Hertil udtoges Kaptajnløjtnant *Jespersen* og Premierløjtnant *Hansen-Nord*.

Atter gik en Time uden Forstyrrelse. Kl. 4.05 meldte Sjællandske Division om Begivenhederne ved Sorgenfri og paa Slotsholmen, samt om Angrebet paa Baraklejren paa Amager. En god halv Time senere faldt pludselig enkelte Skud fra Skovkanten bag Krudthuset, og Kl. 4.45 brød en voldsom Ild af svære Fodfolkskanoner,

Da Meddelelser fra København om det forventede tyske Ultimatum først indløb til Holbæk sent om Eftermiddagen den 29. August, mente Kommandanten her, at det paa dette Tidspunkt vilde være formaalsløst at yde Modstand mod Tyskerne. Garnisonen blev derfor interneret uden Kamp og ført til Jægerspris. Billedet viser *vore Soldater undervejs til Interneringslejren.*

Maskingeværer og Morterer løs mod Kasernebygningen. Projektilerne slog tværs gennem Murene, og det østlige Afsnit, hvor Ryttereskadronen befandt sig, udvikledes hurtigt i Kamp. Her faldt Premierløjtnant *Hansen-Nord*.

Lidt over Kl. 5 sagtnede Ilden mod Kasernebygningen; men kort efter fejede fjendtligt Fodfolk frem fra Kalby-Riis og angreb Kasernens Øst-Afsnit. Garnisonskommandanten erkendte, at han stod over for helt overlegne tyske Troppestykker, og standsede derfor Skydningen, ligesom han sendte en Parlamentær over til Fjenden. Kl. 5,30 var Kampen indstillet, og den tyske Bataillonschef og den danske Garnisonskommandant traadte i direkte Forhandling med hinanden. Afvæbningen og Interneringen af vore Soldater fandt saa Sted.

Af Tab havde vi Premierløjtnant *Hansen-Nord* og Sergent *Andersen*, der begge døde, medens en Oversergent og 2 menige saaredes. Alle hørte til Gardehusarregimentet.

Berritsgaard.

Her var Oberstløjtnant *L. P. H. G. Kirstein*, 11. Bataillons Stab og 1. Kompagni af 15. Bataillon (Rekrutter).

Oplysning om Situationen og Ordre fra Garnisonskommandanten indgik i Løbet af den 28. August, og Morgenen efter Kl. 5 meddelte Stiftamtmanden, at Sorgenfri var omringet og Slotsholmen besat. Kl. 7,30 føjedes hertil en telefonisk Melding fra Garnisonskommandanten i Næstved om, at Gardehusarkasernerne efter kort Kamp

havde kapituleret, og at en større tysk Styrke nu var paa Vej til Berritsgaard. Oberstløjtnanten besluttede herefter ikke at gøre nogen Modstand.

Kl. 14,30 vendte 2 Premierløjtnanter tilbage til Lejren fra København og fortalte, at der ved deres Afrejse fra Byen endnu blev kæmpet flere Steder i denne. Det gav Oberstløjtnanten Anledning til endnu en Gang at overveje Stillingen, og det endte med, at han tog det Standpunkt trods alt at søge et Forsvar af Berritsgaard gennemført. I Løbet af Eftermiddagen var Mandskabet derfor i fuldt Arbejde med at sætte Gaarden i Forsvarsstand.

Men der hændte foreløbig intet. Baade Aftenen den 29. August og Natten til den 30. August forløb fuldstændig roligt. Først Kl. 8,30 om Morgenen fik man Efterretning om, at ca. 200 Mand tysk Fodfolk passerede Broen ved Guldborg. Styrkerne paa Berritsgaard blev derfor omgaaende gjort kampklar.

Men der blev ingen Kamp. Kl. 9,15 kom en tysk Major ledsaget af Ritmester *Stenkov* til Gaarden, og Ritmesteren gav Oplysninger om den samlede Situation paa Sjælland. Stillet over for dette havde man intet Valg. Kl. 10 kapitulerede man.

Nyborg Garnison (3. Regiment, Chef: Oberst *Wolk*).

Gentagne Gange i Løbet af den 28. August var Garnisonen blevet orienteret af Jydske Division om de kritiske Forhold, der var indtraadt, ligesom Generalkommandøens Ordre vedrørende det tjenstgørende Personel indgik Kl. 18. Der laa paa Nyborg Strand 2 Kompagnier af 6. Bataillon og 1. Kompagni af 20. Bataillon, men der var ingen særlige Foranstaltninger truffet til Sikring for disse.

Pludselig Kl. 24 om Morgenen blev Kurstedet angrebet, og der kastedes Haandgranater ind i »Hermon«. Posterne skød straks, Vagten alarmeredes, Mandskabet kom paa Benene, og Ilden aabnedes overalt. Paa Grund af Granatkastningen nedbrændte »Hermon«. Ret hurtigt blev man klar over, at det var regulære tyske Tropper, der angreb, og Regimentschefen gav Ordre til, at Skydningen skulde standse. Alligevel hengik der ca. 1½ Time, før Mandskabet kunde bekvemme sig til at give op. Med stor Forbitrelse førte de Kampen videre, skønt Overmagten og de manglende Forberedelser umuliggjorde en længere Strid. Samtlige Bundstykkefjedre til Rekyl- og Maskingeværer samt Slagfjedre til Gevær 89 blev ødelagt ved »Hermon«s Brand.

Under Kampen faldt Kaptajn *Wesenberg* og Kornet *Madsen* samt menig af 20. Bataillon, *Jacobsen*.

Svendborg Garnison (3. Feltartilleriregiment og Jydske Dragonregiment; Chefer: Obersterne *Schmidt* og *Gundelach*).

Paa Artillerikasernen var den 28. August samlet 2. Kompagni af 8. og 1. Kompagni af 9. Artilleriafdeling samt Regimentets Depotstyrke, og paa Dragonkasernen laa en Rytterskadron og en Traineskadron, medens Jydske Dragonregiments Cyklisteskadron og Staben var paa Hvidkilde.

Ved Dragonregimentets Underafdelinger var alt klar til hurtig Udrykning. Det var nemlig Regimentets Hensigt saa vidt muligt ikke at modtage et Angreb paa

Ved det voldsomme Angreb paa Gardehusarkasernen i Næstved faldt *Premierløjtnant Hansen-Nord for de tyske Kugler*. Paa Billedet ses den Mindesten, der rejstes for Premierløjtnanten, smykket med en Krans fra hans Soldaterkammerater.

selve Kasernen, men først i Terrænet Nord for Nielstrup, hvor man vilde afvente Begivenhedernes Gang.

Kl. 5 om Morgenen den 29. August fik Obersten telefonisk Melding fra 14. Artilleriafdeling i Ringe, at den derværende Styrke var blevet angrebet af Tyskerne, og at der nu forhandlede. Overalt i Svendborg alarmeredes Styrkerne, men samtidig indgik til Jydske Dragonregiment følgende Melding fra Chefen for det sømilitære Distrikt:

»København besat af Tyskerne. Der kæmpes i Øjeblikket i Ringe. Telefonforbindelsen til Jydske Division afbrudt.«

Da Klokken var blevet 5,45, henvendte den tyske Bykommandant sig telefonisk til Garnisonskommandanten og bad ham om at give Møde til Forhandling med en højerestaaende tysk Officer, der var ankommet til Svendborg. Før Garnisonskommandanten indlod sig paa dette, vilde han dog have Forbindelse med Jydske Division; men det lykkedes til at begynde med ikke — først Kl. 6,25 indløb følgende Ordre fra Divisionen:

»General Hanneken har befalet militær Undtagelsestilstand i Danmark. De danske Tropper vil blive afvæbnet af tyske Tropper. Der maa ikke gøres Modstand, ej heller under Afvæbningen.«

Denne Melding sendtes videre til Jydske Dragonregiment, og Garnisonskommandanten optog saa Forhandling med den tyske Bykommandant i Svendborg. Alle Vaabnene blev afleveret og Personellet interneret.

Faaborg Garnison (2. Regiment, Chef: Oberst *Wulf Have*).

Den 29. August Kl. 5,50 fik man af Jydske Dragonregiment telefonisk at vide, hvorledes Stillingen paa dette Tidspunkt var baade i København og Ringe. Forholdsordre om uden Modstand at aflevere Vaabnene indgik Kl. 6,45, og en halv Snes Minutter senere besatte de tyske Tropper Byens Kirkegaard. Herfra kastede de Haandgranater ind blandt de danske Befalingsmænd, der stod samlede i Kaserne-
gaarden, og Kaptajn *Larsen* samt en menig saaredes. Hele den danske Styrke afvæb-
nedes og interneredes.

Assens Garnison (Fodfolkspionér Kommandoet, Chef: Oberst *Gullaksen*).

Natten den 28.—29. August var Vagterne blevet forstærket, Ammunitionen udle-
veret, og Styrkerne hvilede paaklædt. Kl. 6,35 modtoges Forholdsordren om Vaa-
benaflevering uden Modstand. Ude i Byen herskede der stor Ophidselse, da General
Hannekens Proklamation af Undtagelsestilstand blev bekendtgjort ved 9-Tiden om
Morgenen. En Del civile Personer samledes uden for Lejrens Pigtraadsindhegning
og opfordrede Soldaterne til at kaste Vaabnene ud til dem — saa skulde de nok
bruge dem! Resultatet blev kun, at Mandskabets Vaaben blev inddraget, saa kun
Vagten og de faste Befalingsmænd vedvarende havde Vaaben og Ammunition i Be-
hold. Ud paa Formiddagen, Kl. ca. 11,30, ankom et tysk Kompagni paa Lastvogne
til Assens og nærmede sig Lejren i Fægtningsformation. Der opstod dog ikke nogen
Kamp. Afvæbningen og Interneringen fuldfyrdedes hurtigt.

Ringe Garnison (14. Artilleriafdeling).

Orienteringerne om den kritiske Situation den 28. August indløb her som andre
Steder. Med Jydske Divisions Tilladelse havde Afdelingen denne Dag holdt Terræn-
sportsøvelse omkring Faaborg, og her modtog den ud paa Eftermiddagen General-
kommandoens Ordre for Natten, men yderligere Foranstaltninger (f. Eks. Vagtfor-
stærkning o. l.) blev ikke truffet.

Den 29. August Kl. 4,10 observerede Post for Gevær en Styrke paa 12 Mand ved
Spærringen ind til Lejren. Vagtkommandøren blev tilkaldt, og da der ikke svarede
paa Raabet »Hold, hvem der!« aabnede Posten Ild og alarmerede Lejren. Ligeledes
adviseredes Garnisonen i Svendborg pr. Telefon.

Det saa ud til, at disse Forholdsregler havde skræmt de 12 Mand ved Spærringen—
de forsvandt nemlig som Dug for Solen; men i næste Øjeblik blev Lejren kraftigt
beskudt med Maskingeværer, Maskinpistoler og Haandbomber ovre fra Jernbane-
terrænet. Vagtmandskabet greb straks til Vaaben, optændt af Lyst til at kæmpe. Den
ældste tilstedeværende Kaptajn foranledigede imidlertid Skydningen standset og ind-
ledte Forhandlinger med den tyske Kommandant, der var haardt saaret. Man enedes
om at holde de danske og de tyske Styrker hver for sig og at indhente Forholdsordre.
Klokken var paa dette Tidspunkt 4,30. Da Telefonforbindelse ikke kunde opnaas med

Den Uro, der herskede over hele Landet i Dagene op mod den 29. August 1913, gav sig Udslag paa forskellig Maade. I Garnisonen i Ringe befæstedes Lejren paa bedste Maade, og her ses *danske Soldater, der med Liv og Lyst gaar op i Arbejdet* med at bygge Spærringer mod det tyske Angreb.

Jydske Division, søgte og fik 14. Artilleriafdeling Forbindelse med Oberstløjtnant *Friis* i Krigsministeriet og blev af ham orienteret om Situationen i København. Godt og vel Kl. 6,30 afgik en Kaptajn og en tysk Feltwebel pr. Auto til Odense for at indhente Forholdsordre. Kaptajnen vendte Kl. 8 tilbage med Jydske Divisions Ordre om ikke at gøre Modstand, heller ikke mod Afvæbningen, hvorefter Vaabnene afleveredes og Styrken interneredes. Paa dansk Side var 3 blevet let saaret, paa tysk Side 5.

Odense Garnison.

Paa Kasernen i Albanigade befandt sig 2. Kompagni af 4. Bataillon og 2. Kompagni af 5. Bataillon samt Depotkompagniet af 4. Bataillon, alt under Oberstløjtnant *K. H. J. Bruhn*. Styrkerne talte 3 Kaptajner, 2 Løjtnanter, 3 Officianter, 1 Oversergent, 6 Kornetter og Korporaler og 83 menige. Endvidere hørte til Garnisonen en Vagt i Skovpavillonen, omfattende 1 Sekondløjtnant, 1 Kornet og 9 Mand.

Allerede Kl. 2,30 om Natten til 29. August meldte denne Vagt, at tyske Tropper færdedes ude i Skoven, og 2. Kompagni af 4. Bataillon blev derfor alarmeret til eventuel Undsætning for Vagten. Først 1½ Time senere begyndte Tyskerne dog at blive nærgaaende. Der observeredes bevæbnede Patrouiller, der færdedes paa Gaderne omkring Kasernen, og hele dennes Mandskab alarmeredes derfor; men inden Ordren var naaet ud til Barakken, aabnedes der Ild paa Kasernen fra Geværer, automatiske Vaaben og 40 mm Kanoner.

Det var paa dette Tidspunkt umuligt med Sikkerhed at sige, hvem der foretog Angrebet, og da Bataillonerne maatte gaa ud fra, at den Forholdsordre, som Chefen

havde modtaget om at overgive Kasernen. hvis han opfordredes dertil af regulære tyske Tropper, *ikke kunde gælde ved et Overfald af denne Art.* blev det øjeblikkelig befalet, at Kasernen skulde besættes og Kampen tages op. Hvor denne Ordre ikke naaede ud, sloges Mandskabet af sig selv — et tilstrækkeligt Vidnesbyrd om, hvor ivrigt det var for at faa afregnet med denne lumske og nedrige Modstander.

20 Minutter holdt man Skydningen i Gang, uden at det lykkedes nogen fjendtlig Soldat at trænge ind i Kasernen. Da modtog Bataillonerne Ordre fra Regimentschefen om, at den skulde overgives. Regimentschefen selv var blevet hentet i sit Hjem af en tysk Officer, og ved hans Ankomst til Kasernen beordrede han Skydningen standset. Ude ved Skovpavillonen kæmpede den lille Styrke med en tysk Trop paa ca. 30 Mand, og Vagtkommandøren standsede først Skydningen, da han telefonisk blev beordret dertil af 6. Regiment.

IV

Som det fremgaar af foranstaaende handlede de danske Chefer hvert enkelt Sted i Overensstemmelse med den af Generalkommandoen udsendte Forholdsordre (jfr. Side 386). I de Tilfælde, hvor de tyske Tropper angreb, optog de danske Vagter Kampen, hvorefter den danske Chef i Løbet af kortere eller længere Tid alt efter de lokale Forhold konstaterede, at det drejede sig om en tysk Aktion, iværksat af kompetente Myndigheder, hvorefter han gav Ordre til at afbryde Kampen. I de Tilfælde, hvor de tyske Tropper indledte Aktionen med at sende en Parlamentær med Forlangende om Overgivelse og Afvæbning, søgte de danske Chefer at indhente nærmeste foresatte Myndigheds Forholdsordre. Hvor dette lykkedes, lød den paa Overgivelse uden Modstand, og hvor det ikke lykkedes, blev der i Henhold til den staaende Ordre givet efter under Protest. De Ordre, der var udstedt af Generalkommandoen paa Grundlag af Regeringens Bestemmelser, var paa ny ligesom den 9. April 1940 blevet udført af Hæren loyalt og med Opretholdelse af en fast Disciplin.

De samlede Tab under Kampen var paa dansk Side 17 døde (3 Officerer, 1 Befalingsmand af Officiantgruppen, 4 Underofficerer, 8 menige og 1 Civilvægter) og ca. 40 saarede.

I de nærmest følgende Dage efter den 29. August blev vore Styrker internerede i forskellige Lejre m. v. De menige blev ret hurtigt frigivet, Befalingsmændene derimod først efter ca. 2 Maanedes Førløb. Tyskerne satte sig i Besiddelse af hele Hærens Udrustning, som i Løbet af de følgende Maaneder for største Delens Vedkommende blev transporteret til Tyskland. Sammenlagt med hvad der tidligere var taget fra Hæren mistede vi Materiel m. v. til et Beløb af ialt ca. 700 Millioner Kroner, efter en Værdiberegning paa Grundlag af Forholdene i 1939. De vigtigste Poster fremgaar af nedenstaaende Oversigt:

Geværer og Karabiner	ca.	116.000 Stk.
Maskinpistoler	ca.	1.400 Stk.
Rekylgeværer	ca.	4.000 Stk.
Maskingeværer	ca.	725 Stk.
20 mm Maskinkanoner	ca.	258 Stk.

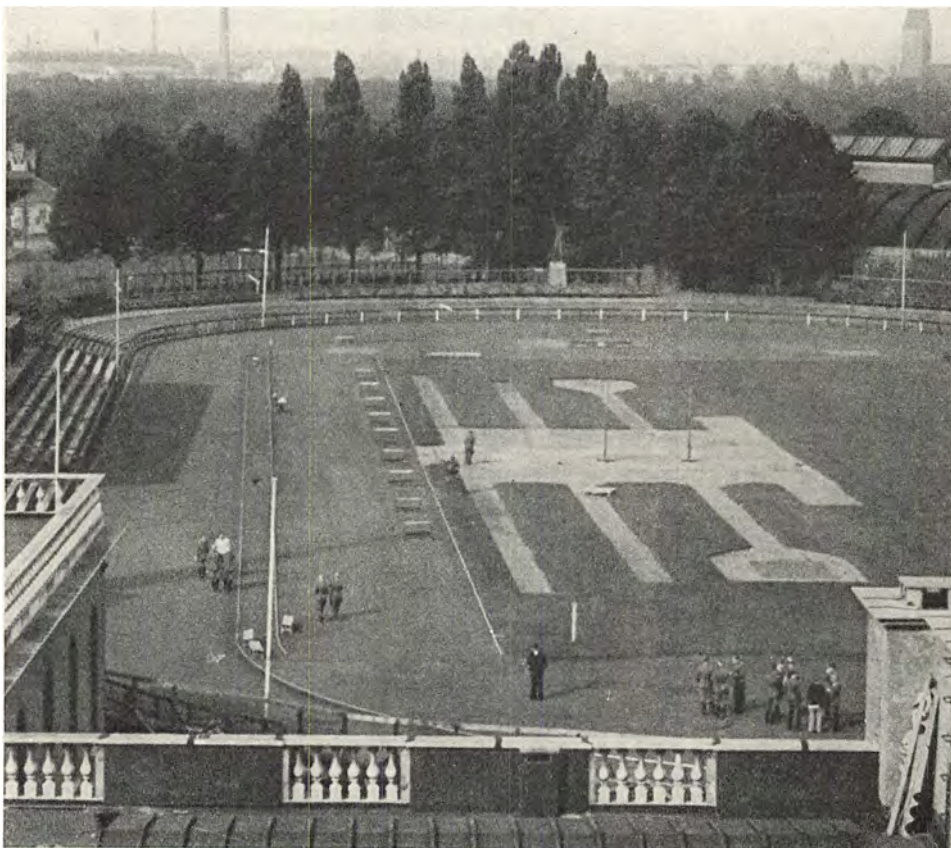
Flaget havde vajet over Ringe Garnison den 29. August, og om Aftenen blev den kaldt ud paa Pladsen til Appel. I Skumringen staa Officererne og det værnepligtige Mandskab Ret omkring Flagstangen, mens Dannebrog sænkes for sidste Gang. Det danske Militærs officielle Historie var foreløbig endt; men efter Interneringens Ophør samledes Kammeraterne fra Soldatertiden igen og traadte ind i den illegale Hær.

37 mm Panserværnskanoner	ca.	72 Stk.
81 mm Morterer	ca.	132 Stk.
75 mm Feltkanoner	ca.	143 Stk.
Svære Feltkanoner	ca.	37 Stk.
75 mm Luftværnskanoner	ca.	36 Stk.
Cykler	ca.	3.000 Stk.
Motorvogne (ogsaa Specialvogne)	over	1.000 Stk.
Motorcykler	godt	500 Stk.
Panservogne		10 Stk.
8 mm Patroner	ca.	60.000.000 Stk.
Granater til Artilleri m. v.		750.000 Stk.
Flyverbomber	ca.	10.000 Stk.
Haandgranater, Bomber og Geværgranater	ca.	100.000 Stk.
Uniformer med Benklæder og Huer	ca.	130.000 Stk.
Kapper	ca.	130.000 Stk.
Drejlstøj	ca.	100.000 Stk.
Staalhjelme	ca.	100.000 Stk.
Støvler	ca.	135.000 Stk.
Gasmasker	ca.	155.000 Stk.
Uldtæpper	ca.	100.000 Stk.
Klædevarer	for	ca. 1.300.000 Kr.
Lagener	ca.	110.000 Stk.
Haandklæder	ca.	140.000 Stk.
Skrivemaskiner	ca.	400 Stk.
Telte	ca.	1.500 Stk.

Flyvemaskiner	...	ca.	63 Stk.
Flyvemaskinemotorer	...	ca.	23 Stk.
Flyve-, Radio- og Telefonmateriel	...	for	11.500.000 Kr.
Heste	...	ca.	1.100 Stk.

Efter den 29. August eksisterede den danske Hær ikke mere *officielt*; men fra denne Dato fik de »illegale« Kræfter i Landet forøget Styrke. I Stedet for en lille »legal« dansk Hær, der var forholdsvis let at kontrollere, opstod der en »illegale« Hær, som Maaned efter Maaned voksede i Styrke, trods alle tyske Modforanstaltninger, en Kampstyrke, som tilføjede den tyske Krigsmaskine langt større Skade, end det havde været muligt for den »legale« Hær. I Modstandsbevægelsens Rækker fandt mange af Hærens Befalingsmænd og menige endelig en Plads, hvor de kunde finde Udløsning for deres Trang til at kæmpe for Folkets og Fædrelandets Befrielse fra Tyskernes umenneskelige Voldsherredømme.

Et af de tungeste Afsnit i Besættelsestiden og i vort Folks hele Liv var endelig forbi — *endelig havde det danske Folk fundet sig selv og besluttet i Enighed at tage Kampen op for Friheden!*

Smaagrupper af danske Officerer, internerede i Idrætshuset, drøfter paa deres »Gaardtur« Hærens Genopbygning.

En dansk Torpedobaad staar ud fra Københavns Havn ved Sundet.

FLAADEN

FRA 9. APRIL TIL 29. AUGUST

Af Kommandør C. WESTERMANN

ILøbet af April Maaned 1940 blev der paa Grundlag af de af Tyskerne opstillede Betingelser aftalt det nødvendige vedrørende Forholdet mellem Søværnskommandoen og de tyske Marineautoriteter. Det bestemtes herunder, at største Delen af den danske Flaade skulde oplægges i forskellige Provinshavne, et Ønske fra dansk Side, som dels skyldtes, at man vilde undgaa at faa hele Søværnets faste Personel til København, hvor Sammenstød med Besættelsesmagtens Tropper kunde faa alvorlige Konsekvenser, og dels, at man ikke vilde have hele Skibsmateriellet samlet paa Holmen, hvor det paa Grund af Naboskabet til Luftmarinestationen og Burmeister & Wain let kunde blive udsat for Luftangreb.

For Kystdefensionens Vedkommende, hvor man fra tysk Side havde stillet særlige Krav om Overladelse af Kystbefæstningsanlægene, ordnedes det saaledes, at Tyskerne besatte Flakfort, Dragørfort, Mosedebatteri og Masnedøfort, medens de øvrige — heriblandt Middelgrundsfort og Kommandostationen »Lynetten« — indtil videre blev under Kystdefensionen med dansk Besætning. Endvidere førtes der Forhandlinger om de danske Minespærringers eventuelle Forbliven og Betjening, om Mineeftersøgning og Minestrygning m. m.

Med Anledning af Forhandlingerne om Minestrygning indfandt nogle tyske Søofficerer sig paa Holmen for at tage de danske Minestrygere i Øjesyn. Herunder faldt der fra den ledende tyske Søofficers Side en Bemærkning om, at Viceadmiral *Rechnitzer* havde billiget, at saa vel de smaa Minestrygere som ogsaa Torpedobaadene af »Dragen«-Klassen kunde blive stillet til Disposition for den planlagte

Ministrygning, som skulde foretages i Samarbejde med Tyskerne. Denne Udtalelse vakte betydeligt Røre blandt de danske Søofficerer, som paahørte den, og da der kort efter blev rettet personlig Henvendelse til en Række yngre Søofficerer, om de vilde være villige til at udføre denne Tjeneste, slog den Bitterhed, som havde ulmet siden den 9. April, ud i aaben Kritik imod Chefen for Søværnskommandoen med det Resultat, at fire af Søværnets højeste Officerer, deriblandt de to tjenstgørende Kontreadmiraler, *henstillede til Viceadmiral Rechnitzer i Marineministeriet, at han trak sig tilbage fra sin Stilling som Søværnets Chef, da han ikke havde Personellets Tillid.* Viceadmiral Rechnitzer bøjede sig for denne Henstilling og meddelte Forsvarsminister *Alsing Andersen* sin Beslutning om at søge Afsked, og skønt Forsvarsministeren prøvede paa at bevæge ham til at blive i Stillingen, fastholdt Viceadmiralen sin Afskedsbegæring, som Dagen efter, den 10. Maj, bevilgedes af H. M. Kongen. Den ældste tjenstgørende Kontreadmiral, *Briand de Crèvecoeur*, tiltraadte derefter som fungerende Chef for Søværnskommandoen og Direktør i Marineministeriet.

Efter Viceadmiral Rechnitzers Afgang udsendte Forsvarsminister *Alsing Andersen* en af Rechnitzer udarbejdet Redegørelse vedrørende hans Forhold til og Forhandlingerne med den tyske Værnemagt i Tiden mellem Besættelsen og hans Afgang. Heri fastholder han, at han intet har haft at gøre med de tyske Søofficerers Besøg paa Holmen, og at han intet Kendskab har haft til den Henvendelse til de yngre Søofficerer, som ifølge Redegørelsen skulde være kommet fra Chefen for Marinestaben, Kontreadmiral *Hammerich*, som dog var Viceadmiralens Stabschef.

Redegørelsen omtalte kun Tiden *efter* den 9. April 1940 og ikke de Dispositioner, som Viceadmiral Rechnitzer i sin Egenskab af Chef for Søværnskommandoen havde truffet i Dagene op til den 9. April, særligt den 8. April, hvilket var det, der i det allervæsentligste havde foranlediget Personellets svigtende Tillid.

Den 15. Januar 1941 indfandt den tyske Gesandt Minister *v. Renthe Fink* sig i Udenrigsministeriet og fremsatte paa den tyske Rigsregerings Vegne og efter dennes Ordre *Anmodning til den danske Regering om at stille 6 Torpedobaade af Linien og 6 Torpedobaade af Reserven til Raadighed for den tyske Krigsmarine indtil Krigens Afslutning.* Det drejede sig om følgende Baade af Linien (alle paa 290 Tons): Dragen, Hvalen, Laxen, Glenten, Høgen og Ørnen, samt af Reserven (alle paa 110 Tons): Springereren, Støren, Søridderen, Søhunden, Havørnen og Narhvalen. De 6 store Torpedobaade var relativt nye, idet de var søsat i Aarene 1929—34, medens de 6 smaa Baade var søsat som Torpedobaade i 1916—17 og senere ombygget til Ministrygere.

Minister *v. Renthe Fink* fremhævede stærkt som Anmodningens Hensigt, at disse Baade udelukkende skulde benyttes som Hjælpeskibe i Uddannelsesøjemed og kun i Østersøen. Ved Krigens Afslutning vilde de blive tilbageleveret til Danmark, og den tyske Regering var rede til at betale for Baadenes Benyttelse samt erstatte Slid o. l. Hvad Formen angik for den Retshandling, hvorved Overdragelsen skulde finde Sted, kunde den enten ske ved Salg med Tilbagekøbsret for den danske Marine, eller ved Udlejning, saaledes at Ejendomsretten forblev hos Danmark. Ministeren forlangte en meget hurtig Afgørelse, da Baadene allerede i Begyndelsen af Februar skulde

Emmanuel Briand de Crevecoeur (f. 1882) der havde gjort Tjeneste i Marinen i adskillige Aar, bl. a. som Chef for Kongeskibet »Danmark« 1928 og 29, var blevet Kommandør 1932 og Kontreadmiral 1937. Da det tyske Overfald fandt Sted, stod han som Chef for Kystflaaden, og ved Viceadmiral Rechnitzers Afsked konstitueredes han som Chef for Søværnskommandoen, hvilken Stilling han indehavde, til Admiral Vedels Udnævnelse forelaa i 1941.

Carl Hammerich (1888—1945) uddannedes i Marinen og blev efter en kort Overgang at have været ansat i Det almindelige Handelskompagni — Orlogskaptajn 1923, Kommandørkaptajn og Souschef i Marinestaben 1932, Kommandør og Chef for Marinestaben 1939 og Kontreadmiral 1940. Han udførte under Besættelsen et fremragende Arbejde som Organisator af »Norgesfonden«. Sammen med andre Patrioter led han Døden ved R. A. F.s Angreb paa Shell-Huset ^{21/3} 1945.

være paa tyske Værfter for at underkastes forskellige Ændringer af Hensyn til det nye Formaal.

Dette tyske Krav rejste en voldsom Harme indenfor det danske Folk og selvsagt særligt indenfor Søværnet. Det var et flagrant Brud paa Overenskomsten af 9. April, hvis Punkt 2 lød: »Die dänischen Truppen werden im Besitz ihrer Waffen belassen, soweit ihr Verhalten dies gestattet.«

Fra tysk Side kunde man ikke — og det forsøgtes heller ikke — rejse nogen Kritik af det danske Søværns Optræden, som kunde berettige til et saadant Brud paa givet Tilsagn. Endvidere kunde vi henvise til, at Baadene skulde bruges til den Beskyttelse af Danmark, som var Foranledningen til Tyskernes Besættelse af Landet. Den fungerende Chef for Søværnskommandoen henvendte sig derfor til den tyske kommanderende Admiral og nedlagde over for ham en meget kraftig og sagligt vel underbygget Protest, som han anmodede om at faa videresendt til Chefen for den tyske Rigsmarine, Storadmiral *Raeder*. Gennem den tyske Admiral modtog han derpaa den 19. Januar Storadmiralens afvisende Svar, hvilket *Raeder* ogsaa personligt Dagen efter overgav den danske Marineattaché i Berlin.

Fra Søværnets Side ønskede man afgjort at nægte det tyske Krav om Udlevering

af Torpedobaadene, og det samme Synspunkt beherskede utvivlsomt ogsaa Regeringen, indtil man under nogle Underhaandsforhandlinger fik at vide, at et Afslag ikke vilde blive respekteret, men at Tyskerne i saa Fald med Magt vilde sætte sig i Besiddelse af Torpedobaadene, og at en saadan Eventualitet kun vilde medføre stærkt øgede Vanskeligheder i Forholdet mellem Danmark og Tyskland. Af denne Grund meddelte Forsvarsministeren den 22. Januar den fungerende Chef for Søværnskommandoen, at Regeringen i et Ministermøde samme Dag havde vedtaget at udlevere de 12 Torpedobaade til Tyskland. Under Forsæde af Chefen for Flaadestationen blev der saa nedsat en dansk Kommission til at foretage Afleveringsforretningen, og Forhandlingerne herom førtes dels i København, dels mellem den danske Marineattaché i Berlin og de tyske Marinemyndigheder. Som Resultat af disse Forhandlinger meddeltes det den 27. Januar, at Tyskerne nu havde frafaldet Kravet om Udlevering af 4 af de smaa Torpedobaade, samt at de var gaaet ind paa, at alt krigsmæssigt Udstyr blev fjernet fra Baadene inden Afleveringen. Derfor udtoges Kanoner, Torpedoer og Dækstorpedoapparater, Ammunition, Haandvaaben, Projektører, Radiostation, Afstandsmaalere m. m. samt Brændsel og Olier. Af Baadene laa de tre af »Glenten«-Typen i Svendborg, de fem øvrige paa Holmen.

Rimeligvis paa Grund af den danske Marines kraftige Protest erklærede Berlin den 5. Februar, at Tyskerne under de herskende særlige Forhold var villige til at levere Materialer til Bygning af 6 nye Torpedobaade af »Dragen«-Typen, idet man vilde understrege, at Afleveringen af de danske Torpedobaade ikke havde haft til Formaal at forringe den danske Flaade, men at den alene havde været dikteret af en øjeblikkelig Mangel paa tyske Skolebaade.

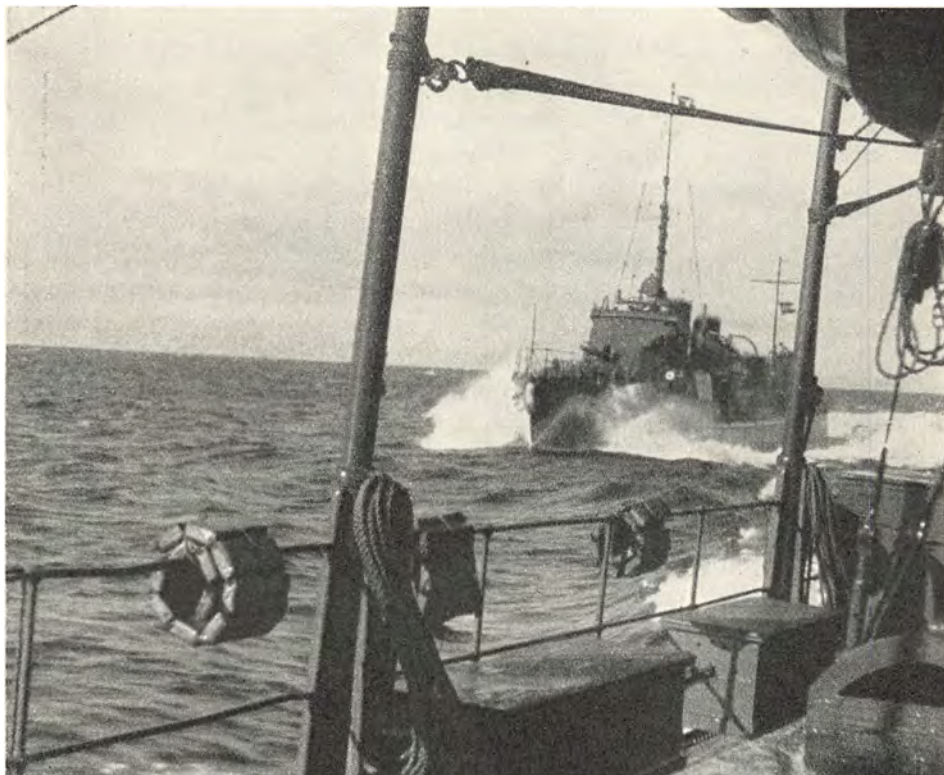
Issituationen i de danske Farvande forhindrede imidlertid foreløbig, at Baadene blev slæbt til Tyskland, men for at undgaa Ansvar for eventuel Sabotage mod dem, blev de fem fra Holmen allerede afleveret den 5. Februar, hvorefter Tyskerne slæbte dem til den nye Lystbaadehavn i Svanemøllebugten, hvor de blev henlagt under tysk Bevogtning. Den Dag, de slæbtes ud fra Holmen, flagede alle Skibene og Institutionerne dør paa halv Stang. Den 10. Marts meddelte imidlertid Tyskerne, at de ved nærmere Undersøgelse var kommet til det Resultat, at de ikke havde Brug for de to sidste af de smaa Baade, hvorfor disse atter afleveredes paa Holmen.

Endelig den 1. April var Issituationen lettet saa meget, at de 3 Baade fra København samlet kunde slæbes til Tyskland, og i Dagene fra 28. Marts til 6. April blev de tre Baade fra Svendborg enkeltvis slæbt til Rostock. Umiddelbart efter Torpedobaadenes Udlevering var alle Flaadens Befalingsmænd blevet samlet til en Parole paa Søofficersskolen paa Holmen, hvor Hans Majestæt Kongen kom til Stede og holdt en Tale til det forsamlede Søværnspersonel.

Da Sommeren kom, blev Souschefen i Marinestaben, Kommandørkaptajn A. H. Vedel den 25. Juli udnævnt til Kontreadmiral, og samtidig afløste han Kontreadmiral Briand de Crèvecoeur som fungerende Chef for Søværnskommandoen og fungerende Direktør i Marineministeriet.

Han forfremmedes derpaa den 1. September til Viceadmiral og blev ausat som Chef for Søværnskommandoen og Direktør i Marineministeriet.

Forskellige Forhandlinger med de tyske Marinemyndigheder medførte en Tilladel-

Vore Torpedobaade har altid staaet danske Hjerter nær, naar de med Skum for Boven stod ned gennem vore Sunde. Derfor følte det tyske Rov af netop disse Krigsskibe saa ydmygende, og Hadet til vore Undertrykkere voksede i hele Befolkningen, da Flaget gik paa halv Stang ude paa Holmen.

se til, at der blev udsendt danske Orlogsskibe paa Togt i Uddannelsesøjemed. Saaledes var Artilleriskibet »Niels Juel« paa Togt i Somrene 1941 og 1943 og Artilleriskibet »Peder Skram« Sommeren 1942, ligesom Kadetskoledelingen var ude hvert Aar, og mindre Grupper af Mineskibe og Undervandsbaade kunde holde deres Besætninger i Træning ved kortere Togter. Desuden havde vi Aaret rundt et større Antal Minestrygere paa Togt for at foretage Minestrygning i de danske Farvande, der i særlig Grad besejledes af danske Ruteskibe, Færger o. l.

I Marts Maaned 1943 forefaldt i en af de større Minestrygere, »Søridderen«, en Episode, som ved sin dramatiske Gennemførelse vakte stor Opsigt i Marinen, men som paa Grund af Besættelsesmagtens Tilstedeværelse ikke kunde omtales eller kommenteres offentligt.

»Søridderen«, hvis Chef var Orlogskaptajn *Tage Prip*, var afset til Minestrygning paa Færgeruten mellem Korsør og Sprogø. Den 10. Marts 1943 Kl. 10,30 afgik den fra Korsør til denne Tjeneste, og da Chefen efter at have spist Frokost kort før Kl. 12 vilde gaa op paa Broen for at tale med den vagthavende Søofficer og undersøge, om det opfriskende Vejr stadig tillod Minestrygning, blev han — idet han traadte ud paa Dækket — paa kort Afstand standset af 2 à 3 Civilpersoner, som alle

sigtede paa ham med Revolvere og sagde: »Op med Hænderne, det er Alvor dette her!« Den vagthavende Søofficer paa Broen blev holdt i Skak af 2 revolverbevæbnede Mænd, og kort efter var alle Befalingsmænd under Bevogtning ført ned i Mine-lasten, hvor de gennem en aabentstaaende Lem blev dækket med Revolvere.

Det er senere blevet opklaret, at 7 Civilpersoner, som fortalte, at de var eftersøgt af Gestapo, var kommet om Bord i »Søridderen« i Løbet af Natten, og at de havde holdt sig skjult i Agterrummet, hvor der normalt kun kommer en værnepligtig Maskinist for periodevis at foretage Smøring og Eftersyn. Lidt før Kl. 12, da største Delen af Befalingsmændene og Mandskabet var nede for at spise, var de 7 Personer derefter kommet op paa Dækket og havde ved Trusler om Brug af Revolverne taget Kommandoen i Skibet, idet den værnepligtige Besætning slet ikke blev antastet af dem, ligesom disse heller ikke antastedes af den værnepligtige Besætning, der dog var Vidne til et »hold-up« over for deres Befalingsmænd. Naar noget saa fantastisk virkelig kunde passere, at et Orlogsskib med 47 Mands Besætning blev taget i Besiddelse af 7 civile Mænd, maa Forklaringen søges i følgende Omstændigheder:

For det første var det ikke Brug, at nogen af Besætningen bar Vaaben under Arbejde i Søen, og først efter Episoden med »Søridderen« blev der givet Ordre om, at alle udsatte Poster skulde være bevæbnede, ogsaa under Sejlads. For det andet var i hvert Fald nogle af Ministrygerens værnepligtige Besætning i Ledtog med de civile. Den værnepligtige Maskinist, som havde Tilsyn med Agterrummet, og den værnepligtige, der havde været Skildvagt, da de civile kom om Bord om Natten, og som om Dagen lukkede dem ud fra Agterrummet, var sammensvorne med dem. Endelig tydede hele den værnepligtige Besætnings Holdning paa, at den, om den ikke direkte *samarbejdede* med de civile, saa dog havde *Sympati* for deres Forehavende. Civilpersonerne fik suppleret deres egne Vaaben med andre af Skibets Beholdning, saa de, kort efter at de var kommet paa Dækket, hver havde to Revolvere.

Da Chefen og alle Befalingsmænd i øvrigt var af den Opfattelse, at Revolverne vilde blive brugt, saafremt de satte sig til Modværge, besluttede han sig til at arbejde paa, at Skib og Besætning blev bevaret for Søværnet, og han haabede, at han ved at vinde Tid muligvis vilde faa en Chance til atter at blive Herre i Skibet.

Efter at han havde opholdt sig en kort Tid som Fange i Minelasten, blev han ført op paa Broen, fordi den vagthavende Søofficer havde meddelt de civile, at han kun vilde modtage Ordre af sin Chef. Da denne kom op, var Magneten under Indhivning, og Afmagnetisering blev foretaget, altsammen uden Ordre fra Chefen eller den vagthavende Søofficer. En af de civiles Hjælpere blandt Besætningen signalerede derpaa til en Kutter, der fungerede som Hjælp fartøj for Ministrygeren, at denne skulde overtage Magneten, da »Søridderen« vilde staa nordpaa og assistere en minesprængt Dampers ved Røsnæs, og omsider fik Chefen at vide, at Ministrygeren skulde gaa til England med hele Besætningen. Han forklarede imidlertid, at der ikke var tilstrækkeligt Brændsel i Skibet til en saadan Rejse; men hertil svarede der, at engelske Skibe ventede dem ved Hirtshals.

Chefen var øjeblikkelig paa det rene med, at en saa drastisk Afvigelse fra den normale Rute som at løbe ud i Nordsøen vilde være ensbetydende med, at tyske Sø- og Luftstridskræfter vilde blive sat ind og Skib og Besætning gaa tabt. Det gjorde

han de civile begribeligt, og han foreslog dem i Stedet at søge mod Sundet og gaa i Land i Sverige, hvad de ogsaa accepterede.

Under Sejladsen norden om Sjælland var Situationen om Bord stadig den, at Chefen og den vagthavende Søofficer opholdt sig paa Broen under Revolvertrusel fra 3—5 Mand, medens Resten af Befalingsmændene var under Bevogning i Minelasten. Den menige Besætning gik frit omkring og talte med de civile — et tydeligt Vidnesbyrd om Besætningens Sympati for dem. Blandt dem var forøvrigt en navigationskyndig, som til Stadighed opholdt sig paa Broen.

Da »Søridderen« nærmede sig svensk Territorium, spurgte de civile Chefen, hvilken Garanti de havde for, at han ikke vilde skyde paa dem, naar de gik i Baaden for at ro i Land. Hertil svarede han, at der ikke fandtes nogen saadan Garanti — det var tværtimod hans Pligt at hindre dem i at gennemføre deres Forehavende. De truede saa med straks at ville skyde hveranden af Befalingsmændene, og stillet overfor denne Trusel gav Chefen sit Ord paa, at han ikke vilde lægge dem Hindringer i Vejen, efter at de havde forladt Skibet. Baade han og den vagthavende Søofficer førtes derefter til Minelasten, og den videre Sejlads blev overladt til den civile navigationskyndige.

Kort efter hentede man dog atter Chefen op paa Broen, for at han kunde hjælpe med at sejle Skibet ind til Arildsleje, der ligger i Læ af Kullen, og som vilde være et egnet Sted til Landsætning. Da man naaede derind, forlod de civile sammen med 3 af Besætningen »Søridderen« i dennes eget Fartøj, idet de forinden mente at have ødelagt Skibets Radiostation. Men da den ved en Undersøgelse viste sig anvendelig, afsendes Telegram om det passerede til Marineministeriet, og »Søridderen« afgik til København.

Chefen har fremført, at han flere Gange i Løbet af Dagen havde tænkt paa at sætte sig til Modværge, men at han afstod derfra, fordi han følte sig overbevist om, at det kun vilde medføre, at han og en Del af Besætningen blev skudt, uden at de civiles Forehavende forhindrede. Endvidere ansaa han — med Rette — sig selv bedst skikket til at bringe Affæren til en saa fornuftig Løsning, som Omstændighederne tillod, og selv om man juridisk kan hævde, at et Ord, der er afgivet under Tvang, ikke er bindende, har han dog følt sig bundet af sit og maatte tage de deraf følgende Konsekvenser.

Hele Affæren blev grundigt undersøgt, og under Hensyn til dens Alvor og Forholdene i Landet kunde den ikke faa anden Udgang, end at Chefen blev afskediget fra Søværnets Tjeneste.

II

I August Maaned 1943 tilspidsedes efterhaanden Situationen her i Landet paa en saadan Maade, at man maatte regne med en kraftig Indgriben fra tysk Side. En Række af Landets Byer meldte om Strejker, Uro og Sammenstød mellem Befolkningen og Personel fra den tyske Værnemagt, og Aarsagen til den megen Uro maatte sikkert søges i en i vide Kredse af Befolkningen raadende Mistillid til, at Ministeriet Scavenius paa rette Maade varetog nationale danske Interesser over for Besættelsesmagten.

Den 23. August var man i Søværnskommandoen klar over, at vidtgaende Indgreb var under Overvejelse hos Tyskerne, og man var ligeledes vidende om, at to Retninger her brødes, idet den rigsbefuldmægtigede, Dr. Best, vilde søge en lempelig Ordning, medens de militære Chefer, og her særlig General *v. Hanneken*, vilde anvende radikalere og voldelige Midler. Den følgende Dag tog Dr. Best til Berlin for at forhandle med den tyske Rigsudenrigsminister *v. Ribbentrop*, og man var klar over, at Dr. Best ved sin Tilbagekomst til Danmark vilde fremføre en Række Krav til den danske Regering.

Ligesom Chefen for Søværnskommandoen, Viceadmiral Vedel, i hele sin Funktionstid jævnligt havde indkaldt Søværnets højere Myndigheder, naar der var Meddelelser at give eller særlige Forhold at konferere om, blev der ogsaa fra den 23. August hver Dag holdt et saadant orienterende Møde for Cheferne for Kystflaaden, Kystdefensionen, Flaadestationen, Marinens Flyvevæsen og for Kongens Adjudantstab af Søværnet.

Den 27. August kom Dr. Best tilbage til København og allerede samme Dag sporede en betydelig Aktivitet blandt det tyske Militær i København, særlig omkring Nyboderskolen. Samtidig observeredes i Gaderne betydelige Troppebevægelser i feltmæssigt Udstyr, og samme Dags Aften Kl. 22 kaldtes Chefen for Kystflaaden og Chefen for Flaadestationen ved udsendt Officer til Møde i Søværnskommandoen, idet Chefen for Søværnskommandoen — af Frygt for, at Tyskerne inden for det danske Militær skulde skabe et fait accompli, inden Dr. Best skulde have en Samtale med Statsministeren næste Formiddag — beordrede visse Sikkerhedsforanstaltninger iværksat paa Holmen og meddelte følgende Forholdsordre:

»Hvis tysk Indtrængen paa Holmen forsøges, skal Forhandling ved Officer søges for Indhæntning af Søværnskommandoens (Regeringens) Ordre. Saafrømt tyske Tropper trods dette søger at tiltvinge sig Adgang med Magt, skal dette imødegaaes med Magt; dog skal der tages Hensyn til, at ikke flere danske end nødvendigt udsætter Livet.«

Chefen for Flaadestationen paapegede, at det var en anden Forholdsordre end den, der hidtil havde været gældende, men erklærede, at Besætningerne vilde være glade for Ændringen.

I samme Møde drøftedes, som allerede tidligere gjort, *Muligheden af at sænke Flaadens Skibe paa Holmen*, og visse Enkeltheder desangaaende aftaltes, hvorunder Chefen for Kystflaaden paapegede Nødvendigheden af, at Ordre til Skibenes Sænkning kom i saa god Tid, at det ikke kunde forhindres eller afbrydes ved pludselig tysk Indgriben. Samme Aften Kl. 23,30 udsendtes til alle udrustede Enheder uden for København Ordre om at ligge paa $\frac{1}{4}$ Times Dampvarsel. Det tilføjedes, at Landlovsgaster ikke behøvede at kaldes om Bord for ikke derved at vække Opmærksomhed og skabe Uro, men Situationen var omtrent »skærpet Beredskab«. Paa Holmen selv foretoges Sikringsforanstaltninger ved at anbringe en Maskingeværgruppe ført af en Officer, ved hver af Holmens landfaste Indgange, og en Minestryger, M.S.4, i Hønseløbet, der var den søværts Adgang til Holmens Omraade.

Forøvrigt fandt Lørdag den 28. August en Række Møder Sted. Kl. 9 var Statsministeren kaldt til Dr. Best, hvor han fik forelagt to Noter med en Række meget vidtgaende Krav, Kl. 9,30 holdtes Ministermøde.

A. H. Vedel (f. 1894) var Aaret før Besættelsen blevet udnævnt til Kommandørkaptajn og opnaede 1941 Chargen som Kontreadmiral. Hans uafhængige Holdning over for Stridigheder, som Viceadmiral Rechnitzers Optræden havde givet Anledning til, bevirkede, at hansamme Aar afløste Kontreadmiral Briand de Crèvecoeur som fungerende Chef for Søværnskommandoen og lidt senere paa Aaret modtog han Udnævnelse til Viceadmiral og Direktør i Marineministeriet.

Kl. 10,30 mødtes Regeringen med Rigsdagens 9-Mands-Udvalg, hvorefter de fem samarbejdende Partier, hvert for sig afholdt Partimøde, ved hvilket Rigsdagsmedlemmerne blev gjort bekendt med de fremsatte Krav. Kl. 13,30 samledes Regeringen atter med 9-Mands-Udvalget, som paa alle Partiers Vegne kunde meddele, at de var enige om at afvise de stillede Krav, og Kl. 14,15 fandt et Statsraad Sted paa Amalienborg, hvorefter Kongen modtog Partiformændene. Endnu lidt senere holdtes Dagens 2. Statsraad, hvor Svaret til Tyskerne vedtoges. Dette afleveredes Kl. 15,45 til Dr. Best, idet Fristen for dets Afgivelse var sat til Kl. 16.

Medens disse Møder og Forhandlinger stod paa inden for Regering og Rigsdag, havde Søværnskommandoen modtaget Melding om, at 8 Transportskibe var kommet til Københavns Red nordfra, og at nogle af dem var ved at gaa ind i Frihavnen, hvor de kort efter paabegyndte Udlosning af fuld Last med Tropper og Automobile. Dette bekræftede, at betydelige militære Dispositioner forestod. Imidlertid udstedte Søværnskommandoen Kl. 12 Ordre til alle Værnets Enheder om, at enhver Landlov indtil videre var indstillet, og Kl. 13 gav den Befaling til, at alle Skibe paa

Holmen skulde ligge paa $\frac{1}{4}$ Times Dampvarsel med Henblik paa Muligheden af at gaa til svensk Havn. Flaadestationen havde Ordre til med Magt at imødegaa et tysk Forsøg paa at tiltvinge sig Adgang til den.

Inden Statsraadet blev holdt den 28. August, havde Forsvarsminister Brorsen haft en Samtale med Viceadmiral Vedel om de udstedte Forholdsordrer for Flaadestationen og Kystdefensionen i Tilfælde af et tysk Angreb. Viceadmiralen havde da redegjort for den til Flaadestationen udstedte Ordre og meddelt, at Kystdefensionens Værker havde faaet Instruks om i Tilfælde af tysk Indtrængen paa den at protestere, men til ikke at yde væbnet Modstand — en Ordre, der hvilede dels paa Bestemmelserne fra 9. April 1940 (Tyskernes særlige Ret til at benytte Kystdefensionens Værker), dels paa Hensyntagen til Parallelliteten med Hærens Kaserer. Forsvarsministeren fastholdt meget bestemt dette Standpunkt for Holmens Vedkommende, medens Viceadmiralen hævdede, at et Synspunkt som dette ikke kunde gøres gældende, bl. a. af Hensyn til Skibene paa Flaadestationen. Efter at Statsraadene var afholdt, blev Viceadmiralen imidlertid kaldt til Forsvarsministeren, som meddelte, *at der ikke maatte kæmpes paa Holmen og ved Kystdefensionens Værker og heller ikke fra Skibene*. Paa Viceadmiralens Forespørgsel, om dette var Regeringens Ordre, svarede Ministeren Ja. Han maa her øjensynligt have gjort sig skyldig i en Fejltagelse, da Spørgsmaalet om, hvorvidt man skulde sætte sig til Modværge eller ej, *ikke* havde været fremført eller diskuteret i noget Ministermøde, og man kan derfor ikke tillægge Regeringen som saadan Ansvar for de neden for angivne Ordre, der alene burde have været udstedt i Ministerens Navn og paa hans personlige Ansvar.

Viceadmiralen drøftede først Holmen og Kystdefensionen, og Ministeren fastholdt Instruksen om, at der ikke maatte kæmpes her. Vedrørende Skibene paa Holmen udtalte Viceadmiralen, at de vilde blive sænket, og de Skibe, der var under Kommando uden for Holmen, vilde med Magt modsætte sig ethvert Angreb eller Overfald. Ministeren kunde ikke godkende dette; men Viceadmiralen stod fast paa, at *et Skib under Kommando ubetinget skulde forsvare sig mod ethvert uprovokeret Angreb*. Da Ministeren i skarp Form havde gentaget sin Ordre, erklærede Viceadmiralen, at dersom denne blev fastholdt, *vilde Viceadmiralen ikke være Viceadmiral, naar han forlod Mødet*.

Efter at Ministeren havde faaet forelagt de Forholdsordrer, som Skibene havde, og ifølge hvilke de »om muligt« skulde indhente Forholdsordre, ønskede han den Instruks udsendt, »at Forholdsordre i *alle* Tilfælde skulde indhentes.« Viceadmiralen kunde ikke acceptere et saadant Forslag, og Ministeren henstillede da, at man indskærpede Bestemmelsen om Indhentning af Forholdsordrer, hvilket Viceadmiralen indvilligede i, idet han dog tilføjede, at han ansaa det for at være uheldigt, da Ordrene i sig selv var klare, som de var. Med Hensyn til Holmen og Skibene paa Holmen fastholdt Ministeren, at der ikke herfra maatte ydes Modstand, og anmodede Viceadmiralen om at udgive Ordre i Overensstemmelse hermed.

Som Følge heraf udgik Kl. 16 følgende Ordre:

Til Chefen for Flaadestationen!

Ifølge Regeringens Ordre maa Besættelse af Flaadestationen ikke imødegaaes med Magt.
S. Brorsen.

Til Chefen for Kystdefensionen!

Ifølge Regeringens Ordre maa en Besættelse af Kystdefensionens Værker ikke imødegaas med Magt.

S. Brorsen.

Samtidig overraktes Chefen for Kystflaaden følgende Forholdsordre:

Besættelse af Skibene paa Holmen maa efter Regeringens Bestemmelse ikke imødegaas med Magt.

Søværnskommandoen tilføjer — Skibe kan efter Omstændighederne sænkes.

Paa Grund af Ministerens derom stærkt udtalte Ønske udsendtes til de udrustede Enheder følgende Meddelelse:

I Søværnskommandoens Bestemmelser af 30. 5. 1943 indskræpes Bestemmelserne om, at Søværnskommandoens (Regeringens) Forholdsordre for de forskellige Tilfælde indhentes.

Den ny Forholdsordre for Flaadestationen, ifølge hvilken end ikke et væbnet Overfald maatte imødegaas med Magt, blev kun meddelt til Officerer, og til disse kun mod Afgivelse af Æresord paa, at de ikke vilde røbe dens Indhold. Grunden hertil var, efter en Udtalelse af Chefen for Flaadestationen, at Folkene sikkert ikke vilde kunne forstaa denne Ordre. Ved de nu trufne Bestemmelser indskrænkedes Flaadestationens Opgave til Etablering af saadanne passive Hindringer paa Stationens Omraade, at Kystflaaden kunde vinde fornøden Tid til enten at løbe ud for at gaa til Sverige eller til at sænke Skibene. Man anbragte derfor spanske Ryttere ved Indgangen til Holmen, og Broen mellem Arsenaløen og Dokøen løftedes, saaledes at Hovedvejen fra Værftsbrovagten til Flaadestationens Kontorbygning og til Kajerne med Skibene var spærret.

Kl. 16,05 holdt Chefen for Kystflaaden Møde med sine Divisionschefer og drøftede her dels Udbrudsmulighederne og dels Forberedelserne til Sænkning af Flaadens Skibe, alt i Overensstemmelse med de Ordre fra Regeringen, som han umiddelbart forinden havde modtaget. Der var blandt alle de i Mødet deltagende Søofficerer Enighed om, at Mulighederne for at bryde ud fra Holmen for at gaa til Sverige saa vel om Dagen som om Natten vilde være overordentlig ringe. Det motiveredes med, at Tyskerne i Dagens Løb havde ladet opkøre Batterier med Projektører baade paa Kvæsthusbroen, Toldboden og Langelinie. Langs Langeliniekajen laa desuden en lang Række tyske Hjælpeskibe, som alle var stærkere armeret end nogen af de danske Enheder, der i ganske kort Afstand skulde passere for at komme ud af Københavns Havn. Alligevel var man enige om, at enhver Chance, der maatte vise sig, skulde udnytted.

Derfor udsendte Chefen for Kystflaaden i Løbet af Eftermiddagen til alle Kystflaadens Skibe en Ordre, hvori han angav alle Detailler saa vel for det Tilfælde, at man vilde prøve paa at gaa til Sverige, som for det Tilfælde, at Skibene skulde sænkes, og for hver af de to Muligheder var der fastsat et Signal, som vilde blive afgivet fra Torpedobaaden »Hvalrossen«, der laa fortojet paa Siden af »Peder Skram«, der var Kommandoskib for Kystflaadens Chef.

Samtidig med, at man i Henhold til den fra Regeringen modtagne Forholdsordre

indskrænkede de Kampforberedelser, der var foretaget i Skibene, gjorde man i Henhold til Kystflaadens Ordre alt klart til Afgang paa korteste Varsel, og Søvagt etableredes. Endvidere forberedte man Skibenes Sænkning, idet Bomber placeredes, og betroet Personel blev udtaget til Betjening. Frivagten sov med Tøjet paa, og skarp Ammunition var klar til Udlevering i Tilfælde af direkte Angreb.

Som det vil fremgaa af foranstaaende, var Søværnets Myndigheder ved København under hele Optakten til Begivenhederne den 29. August fuldt informerede om Situationens Udvikling og havde gennem de direkte Forhandlinger med Søværnskommandoen ogsaa Kendskab til Regeringsforhandlingerne m. v.

Helt anderledes laa Forholdet for de af Flaadens Enheder, som, udrustede paa Tøgt, befandt sig uden for København.

Disse havde kun om Aftenen den 27. August faaet Meddelelsen om, at de skulde ligge med $\frac{1}{4}$ Times Dampvarsel, og at Situationen var omtrent til »skærpet Beredskab«, endvidere Ordren af 28. August om indtil videre at stoppe al Landlov og endelig samme Eftermiddag Indskærpelsen af at skulle indhente Søværnskommandoen's Forholdsordre i alle Tilfælde. Sidstnævnte Meddelelse blev i de fleste Skibe misforstaaet og virkede — som Viceadmiralen havde forudsagt — mere vildledende end vejledende, især da enhver Mulighed for at indhente Forholdsordre var afskaaret fra det Øjeblik, de tyske Tropper besatte Søværnskommandoen og Marinens Radiostation paa Holmen. Det dybt alvorlige i Situationen syntes meget langsomt at naa ud til de Havnebyer, hvor Flaadens Skibe laa, og for de Enheder, som befandt sig paa Søen, var der slet ingen Mulighed for at faa Kendskab til Begivenhedernes Udvikling, da al Radiotelegrafering var aflyttet fra tysk Side.

I Løbet af Eftermiddagen og Aftenen den 28. August indløb til Søværnskommandoen en Række Meddelelser, som alle bestyrkede Troen paa, at et militært Indgreb fra tysk Side var nært forestaaende.

Der meldtes saaledes ved 18,30-Tiden, at en større tysk Styrke bestaaende af Tanks, Kanoner, Panservogne, Motorvogne og Motorcykler med ca. 2.000 Mand passerede gennem Strøget, over Raadhuspladsen og ud ad Vesterbrogade. Styrken var tydeligt Transit-Tropper og sandsynligvis de samme, der om Formiddagen var blevet udskibet i Frihavnen, og som antoges at være kommet fra Norge. Kl. ca. 20,20 rapporteredes det, at Telefon- og Telegrafforbindelser til Sverige og Bornholm var blevet afbrudt, ligesom der var givet Lyngby Radiostation Ordre om, at den ikke maatte modtage Telegrammer fra Flaadens Kystbevogtningskuttere. Kl. ca. 21,30 indløb der Efterretning om, at 20 tyske Soldater, som havde været indkvarteret paa Middelgrundsfort for at betjene et tysk Luftværnsbatteri dør, var i Gang med at bringe alle deres Ejendele samt Kanoner og Ammunition ned i to Kuttere, der var kommet til Fortet for at afhente dem. Middelgrundsfortet havde, bortset fra nævnte 20 tyske Soldater, dansk Besætning. Ved Midnatstid fik man Melding om, at Hovedbanegaarden var besat af Tyskerne, og noget senere meldte Kystbevogtningens Kommandocentral paa Lynetten, at der Kl. 3,50 var udsendt følgende radiotelefoniske Ordre til alle Vogne og Baade under Politiet:

»Der maa ikke gøres Modstand, hvis Værnemagten besætter Politigaarden, Baadene eller noget andet. Alle skal trække sig tilbage i paakommende Tilfælde.«

Endelig Kl. 4 kom Melding fra Kystflaaden om, at 3 tyske Biler — den forreste med Officerer — var kørt ind ved Værftsbroen, og umiddelbart efter sendte Søværnskommandoen over en hemmelig Radiostation, som i Begyndelsen af August Maaned var etableret i en privat Villa i Byens Udkant, Ordre til alle Skibe om »skærpet Beredskab«. Saa fulgte omtrent med det samme Efterretning fra Politiet om, at Sorgenfri og Slotsholmen var blevet besat, hvorpaa Kystflaaden Kl. 4,05 rapporterede, at Tyskerne — efter at være stoppet ved den løftede Bro over til Dokøen — kørte ad Refshalevej, for gennem Kongebrovagten at komme ind paa Flaadestationen.

Chefen for Kystflaaden bad nu pr. Telefon om Tilladelse til at lade Skibene paa Holmen sænke, og Ordren om dette blev Kl. 4,07 givet af Chefen for Søværnskommandoen. Tre Minutter senere udsendte Søværnskommandoen over en anden hemmelig Radiostation Ordre til *alle* Skibe om »Alarmtilstand«, hvilket vil sige højeste Kampberedskab, hvorpaa Kl. 4,20 over samme Radiostation fulgte Instruksen: »Søg svensk Territorium«. Paa Slaget 5 kunde Chefen for Kystflaaden melde til Chefen for Søværnskommandoen: »Den kommanderendes Ordre er udført!« d. v. s. Skibene var sænket. Kort efter blev Søværnskommandoen besat af Tyskerne.

III

Hvorledes var nu om Morgenen den 29. August Flaadens forskellige Krigsskibe placeret?

Paa *Holmen* laa under Chefen for Kystflaaden: Artilleriskibet »*Peder Skram*«, Kongeskibet »*Dannebrog*«, Inspektionsskibene »*Islands Falk*« og »*Beskytteren*«, Opmaalingsskibene »*Freja*« og »*Hejmdal*«, Bevogtningsfartøjerne »*Hvalrossen*«*, »*Makrelen*«,* »*Nordkaperen*«* og »*Sælen*«,* alle tilhørende Skibsdivisionen. Endvidere (ved Mineskibsdivisionen) Mineskibene »*Lindormen*«* og »*Lossen*«,* Minefartøjerne »*Lougen*«,* »*Laaland*«,* »*Kvintus*« og »*Sixtus*«, Ministrygerne »*Skagerak*«, »*Søhunden*« og »*Narhvalen*«, (ved Undervandsbaadsdivisionen) Værkstedsskibet »*Henrik Gerner*«,* Undervandsbaadene »*Havmanden*«,* »*Havfruen*«, »*Havkalen*«,* »*Havhesten*«,* »*Daphne*«,* »*Dryaden*«, »*Rota*«,* »*Bellona*«, »*Flora*«, »*Ran*«, »*Triton*« og »*Galathea*«, samt (ved Ministrygningscentralen) Ministrygerne »*Søbjørnen*«,* »*Søulven*«,* »*M.S.4*«,* »*M.S.8*«,* og »*M.S.10*«*.

De med * betegnede Skibe og Fartøjer var under Kommando, de øvrige oplagt. Uden for København var alle anførte Skibe og Fartøjer under Kommando, nemlig: I Holbæk Havn Artilleriskibet »*Niels Juel*« og følgende Ministrygere: »*Søløven*«, »*Søridderen*«, »*Springeren*« og »*Hajen*« (i Korsør Havn), »*Søhesten*« og »*M.S.2*« (i Kallundborg Havn), »*M.S.3*« (i Køge Bugt), »*M.S.5*« og »*M.S.6*« (i Nyborg Havn), »*M.S.1*« (i Skalskør Havn), »*M.S.9*« (i Rudkøbing Havn). »*M.S.7*« (ved Als Odde) og »*Havørnen*« (i Stubbekøbing Havn).

Paa Patrouille i Sundet befandt sig Bevogtningsfartøjet »*Havkatten*« og endelig laa Kadetskoledelingen, bestaaende af Inspektionsskibene »*Ingolf*« og »*Hvidbjørnen*« samt *Dampbaad* »*A*« og Kutterne »*Thyra*« og »*Svanen*« til Ankers paa Lunkebugten ud for Svendborg.

Chefen for Kystdefensionen, Kontreadmiral *E. Briand de Crèvecoeur*, havde Kom-

mandoen over alle Søforter og Kystværker med Kommandostation paa Lynetten. Chefen for Flaadestationen, Kommandør *A. V. Grandjean*, havde under sit Kommando omraade Flaadestationens Land- og Vandarealer, herunder Søværnets Kaserne, Kontorbygninger, Magasiner og Værksteder m. m., men ikke Skibene, og Chefen for Kystflaaden, der ifølge Loven normalt skal være en Kontreadmiral, var Kommandør *Paul Ipsen*, som under sin Kommando havde alle Skibe, der var samlet ved Divisionerne paa Holmen.

I Løbet af Aftenen og Natten modtog Kommandør Ipsen en Række Meddelelser, som alle pegede i Retning af en forestaaende militær Aktion. En Ministryger, som Kl. 23,30 kom ind paa Holmen fra Køge Bugt, meddelte, at den baade ved Drogden og ved Nordre Røse var blevet prajet af tyske Jagere, hvilket viste, at tyske Orlogsskibe havde optaget Patrouille i Sundet. Kort efter oplystes det, at tyske Tropper udskibedes paa Langelinie, og i Løbet af Natten observeredes næsten konstant Projektørlys i Yderhavnen, og Kl. 2 rapporterede »M.S.4.«, som var henlagt til Bevogtning af Hønseløbet ind til Holmen, at 3 tyske Trawlere stod sydpaa i Havnen og fortøjede ved Kvæsthusbroen. Under Passagen havde det danske og de tyske Fartøjer belyst hinanden med Projektører.

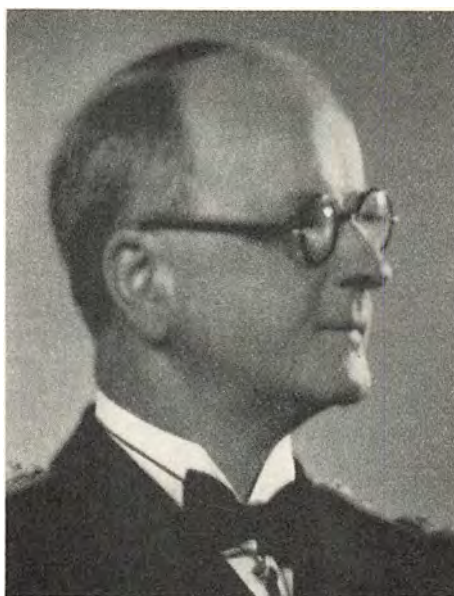
Det afgørende Vidnesbyrd om, hvad der forestod, indtraf dog først Kl. 3,56. Da ankom 3 tyske Automobiles til Værftsbrovagten, hvorefter Alarmen trykkedes ind. Saa vel det forberedte Alarmsystem som Meldingerne gik eksemplarisk igennem, og i Løbet af faa Minutter var de naaet til baade Cheferne for Kystflaaden og Flaadestationen og til Chefen for Søværnskommandoen. En tysk Officer anmodede om Samtale med en dansk Officer, som han bad om at faa Adgang til at tale med Chefen for Kasernen. I Overensstemmelse med Forsvarsministerens Ordre fik de tyske Vogne Indkørselstilladelse; men kort efter maatte de stoppe for den løftede Bro, og de kørte derefter tilbage ad Prinsessegade og ad Refshalevej til Kongebrovagten, hvorfra en Officer Kl. 4,13 fik en Telefonsamtale med Chefen for Flaadestationen. Ved en Fejltagelse kørte han saa, efter at være indladt, til Chefen for Søværnets Kaserne, og først Kl. 4,25 naaede han til Chefen for Flaadestationens Kontor, hvor han afleverede et Brev, hvis Overbringelse han selv betegnede som dødelig alvorlig.

Medens dette foregik, meddelte Chefen for Kystflaaden Kl. 4,05 til Chefen for Søværnskommandoen, at Tyskerne nu var paa Vej ud ad Refshalevej, og han udbad sig Viceadmiralens Ordre til Skibenes Sænkning. Denne Ordre blev afgivet Kl. 4,07, og Kl. 4,08 modtog alle Skibe paa Holmen den ved Blinksignal. Besætningerne blev straks sendt i Land, og den beordrede Sænkning af Skibene iværksattes. I »*Peder Skram*« og *Undervandsbaadene* skete dette derved, at man aabnede Bundventilerne, i de øvrige Skibe og Fartøjer benyttede man sig af en i Bunden anbragt Sprængladning.

Som allerede foran nævnt, skulde Ordren til Skibenes Sænkning udstedes i saa god Tid, at man kunde være sikker paa at faa Besætningerne i Land og Sprængningen iværksat og helst udført, inden Tyskerne trængte frem til dem. Chefen for Søværnskommandoen maatte derfor træffe sin Beslutning paa et Tidspunkt, da han endnu ikke kendte de Krav, Tyskerne vilde stille, og da hans Forudelser og Bedømmelse af Situationen var hans eneste Støtte for dette umaadeligt tunge Ansvar.

Asger Grandjean (f. 1889) fik 1931 Udnævnelse til Kommandørkaptajn og 1937 til Kommandør. Fra 1925 havde han været Chef for Marinens Flyvevæsen, idet han 1915 var blevet Chef for Flyvebaadsstationen. Under Besættelsen overtog han 1941 Stillingen som Chef for Flaadestationen.

Paul Ipsen (f. 1884) i 1926 og 1927 fungeret som Chef for Marinestaben. Han blev Kommandørkaptajn 1931 og Kommandør 1937, og da det tyske Overfald fandt Sted, stod han som Chef for Flaadestationen og Divisionerne, udnævnt 1940. Herfra gik han 1941 over til at være Chef for Kystflaaden.

At Viceadmiral Vedel havde bedømt Situationen rigtigt, og at han havde moralsk Mod til at tage Ansvar for rettidigt at udgive den skæbnetunge Ordre, kan baade Flaaden og det danske Folk være tilfredse med; thi uden Tvivl betragtedes Flaadens Sænkning for Næsen af Tyskerne herhjemme som et Lysstrejf i den mørke Tid, og ligeledes i Udlandet gjorde denne symbolske Handling et Indtryk, som utvivlsomt har medvirket til at ændre Synet paa vort Folks Frihedskamp.

Chefen for Kystflaaden maatte træffe Beslutning om, hvorvidt man skulde forsøge at bryde ud med det størst mulige Antal Skibe for at gaa til Sverige, eller man skulde sænke dem paa Holmen. Vejret var yderst slet med stærk Regn og ret haard Vind af SSV, og selvom det mørke og regnfulde Vejr vel i nogen Grad vilde dække Udbrudsmanøvre, vilde det ogsaa gøre det vanskeligt for det store Antal Enheder at komme ud gennem det smalle Indløb til Holmen. De mange Projektører, der var opstillet paa Langelinie, vilde kunne belyse Fartøjerne under Passagen gennem Havnene, og over for det tyske Artilleri, der kunde bringes i Anvendelse, var de ubeskyttede, lette Fartøjer et nemt Bytte. Kommandør Ipsen maatte derfor skønne, at det principale Formaal med Udbruddet, nemlig at naa til Sverige, ikke kunde opnaas, og at Sænkningen af de danske Skibe for tysk Artilleribeskydning vilde være ensbetydende med store Tab blandt vore Besætninger. Om Rigtigheden af dette Skøn kan der sikkert ikke opstaa nogen Tvivl.

Som foran nævnt kom den tyske Parlamentær Kl. 4,25 til Chefen for Flaadestationen.

nens Kontor og overleverede her et Brev, indeholdende de tyske Krav. Disse gik ud paa, at man uden Modstand, betingelsesløst skulde overlevere til Tyskerne alle Anlæg, Skibe, Vaaben og Soldater inden for Flaadestationens Rum, incl. Lynetten. Saafremt skriftligt Svar ikke forelaa inden 30 Minutter, vilde Magtanvendelse finde Sted.

Chefen for Flaadestationen gjorde opmærksom paa, at hverken Skibene eller Lynetten henhørte under hans Kommandoomraade; men den tyske Officer fastholdt, at Svaret skulde gives inden Udløbet af den anførte Tidsfrist, og Kommandør Ipsen havde derfor intet andet at gøre end at sætte sig i telefonisk Forbindelse med Viceadmiral Vedel, for hvem han oplæste de tyske Krav samt et Forslag til en af ham redigeret Svarskrivelse, der havde følgende Ordlyd:

»Idet jeg protesterer mod Besættelse af Holmens Omraade, og under Hensyn til Truslen om Vaabenmagt, giver jeg — i Overensstemmelse med den danske Regerings Ordre for en eventuel Besættelse — positivt Tilsagn om, at Anlæg, Skibe, Vaaben og Soldater inden for Holmens Omraade vil blive udleveret uden Modstand.«

Asger Grandjean.

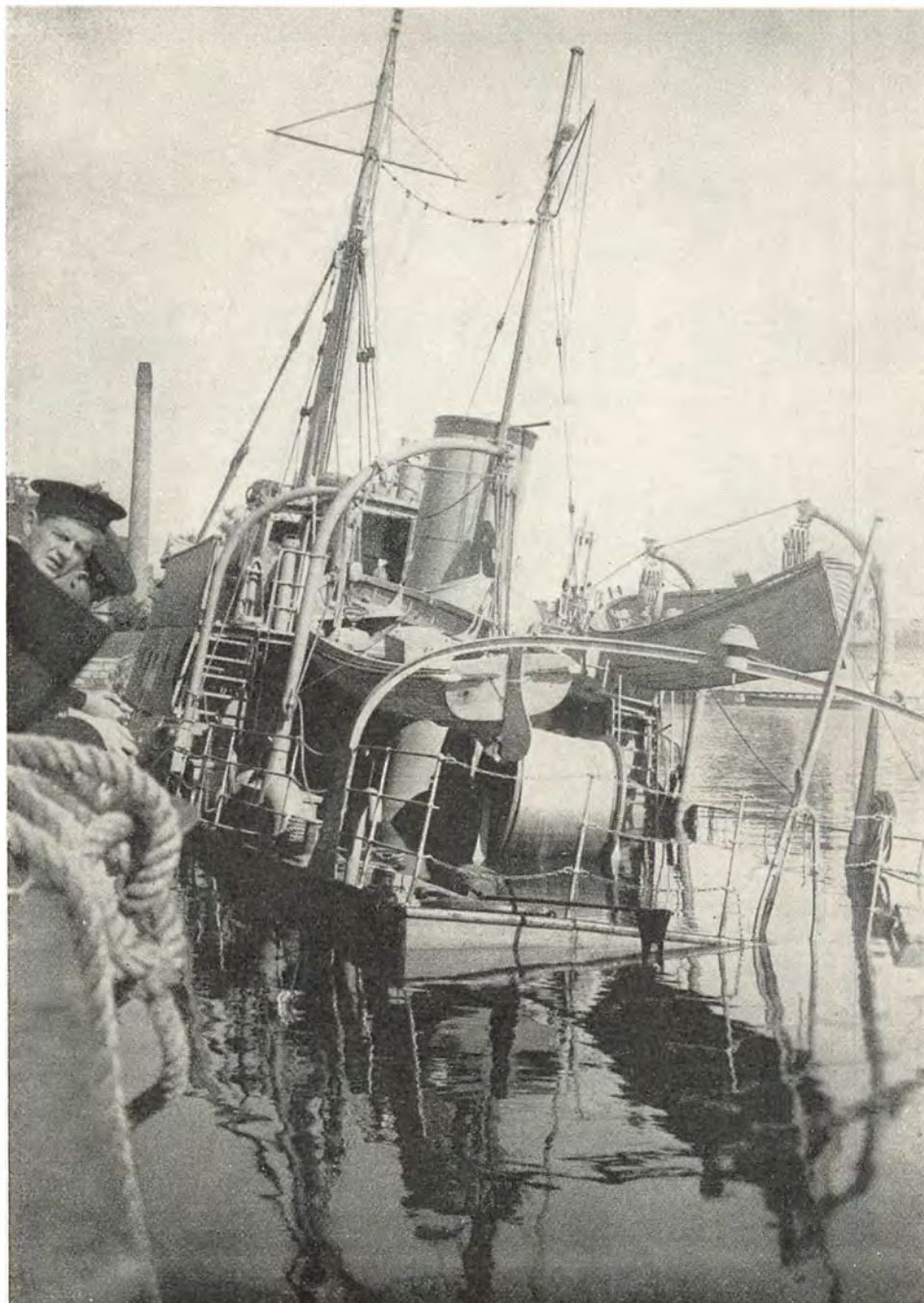
Da Chefen for Søværnskommandoen i Marineministeriet allerede havde hørt Detonationerne, og derfor var klar over, at Skibene var sænkede, godkendte han Afgivelsen af dette Svar, som afleveredes Kl. 4,50 til den tyske Parlamentær, der meddelte, at den tyske Indmarch vilde begynde om 7 Minutter.

Allerede inden den tyske Officer ankom til Chefen for Flaadestationens Kontor, var de fleste Skibe sænkede.

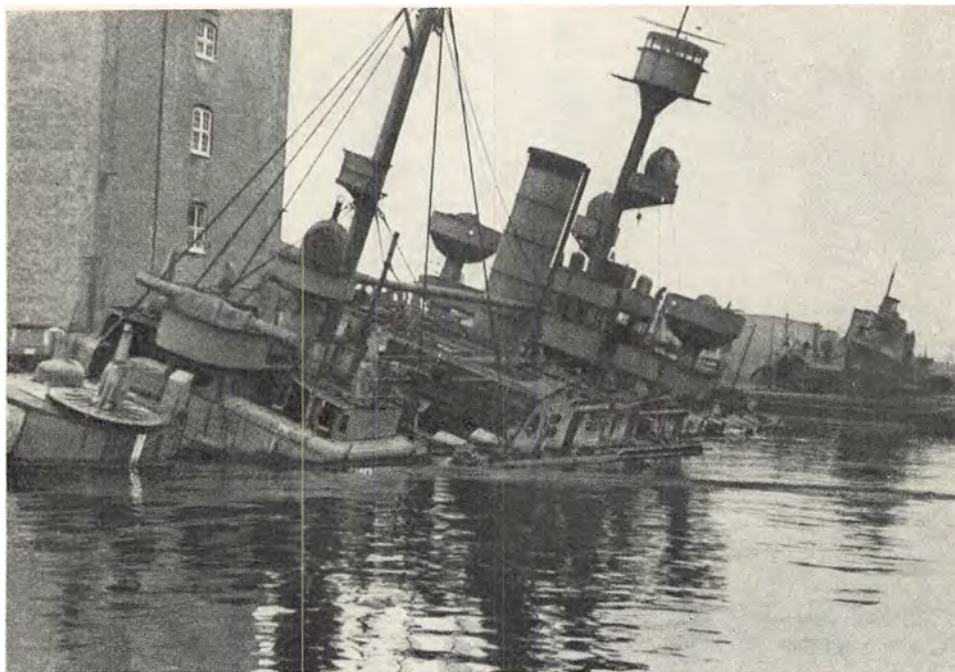
I »Henrik Gerner« vilde Sprængbomben ikke virke, og Skibet blev derfor overhældt med flydende Brændstoffer, som blev sat i Brand, hvorimod »Lougen« og »Laaland«, som laa i Søminegraven, brændte ved selve Bombernes Eksplosion. I »M.S.8.« svigtede ligeledes Tændpatronen. Saa brød man med Brækjern og Wiresaks Søventilerne op og fik paa den Maade Skibet til at synke. »M.S.4.«, som var anbragt paa Post i Hønseløbet, overhældtes med Olie og Petroleum, og i Fartøjet anbragtes forskellige Steder mindre Bomber, hvorefter der blev sat Ild paa Ministrygeren. Samtidig blev det beskudt af de tyske Skibe i Havnen. Besætningen sprang over Bord og svømmede samlet over til Larsens Plads, hvor den blev taget op i Det forenede Dampskibsselskabs Dampner »I. P. Jacobsen«. Her laante Folkene civilt Tøj og skjulte sig derefter i Byen. Ministrygerne »Søulven« og »Søbjørnen« samt nogle Undervandsbaade kastede Fortøjningerne los og lod Maskinen gaa langsomt Bak, hvorved de gled ud paa dybere Vand, før de — efter Sprængningen — brændende kæntrede og sank. Ialt sænkedes paa Holmen 29 danske Orlogsfartøjer, hvoraf de 21 var under Kommando.

Efter at Sænkningen af Skibene var udført, samledes Kystflaadens Besætninger under Chefen for Kystflaadens Kommando i Hallen i Planbygningen.

Da Chefen for Flaadestationen havde afgivet Svar til den tyske Parlamentær ogsaa paa Kystdefensionens og Kystflaadens Vegne, søgte han omgaaende Forbindelse med de respektive to Chefer. Kontreadmiral Briand de Crèvecoeur modtog Beskeden pr. Telefon, medens Kommandør Ipsen personligt kom til Stede paa Kommandør Grandjeans Kontor. Her fik Kommandør Ipsen Lejlighed til telefonisk at melde Viceadmi-

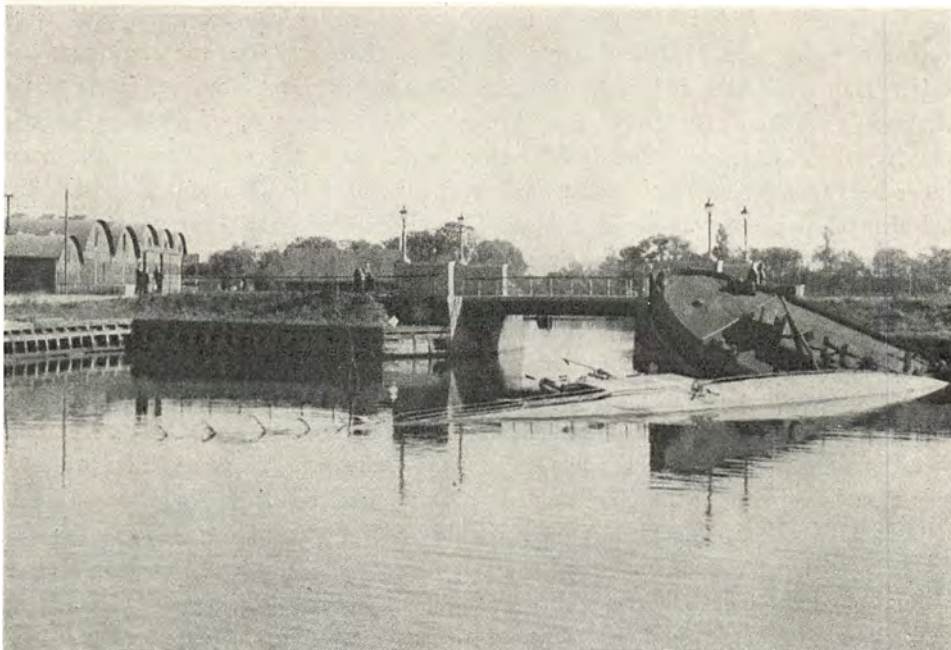
Minefartøjet »Laaland«, som det saa ud, da det efter den Brand, Bombeeksplosionen havde foranlediget, laa sænket inde i Søminegraven paa Holmen.

Gamle »Peder Skram« har lagt sig til Hvile, efter at Bundventilerne var aabnede. Den hævedes senere af Tyskerne og førtes til Tyskland, men er nu atter staaet ind paa sin gamle Plads i Flaadens Leje.

ral Vedel, at den kommanderendes Ordre var udført, og at Flaaden var sænket. Viceadmiralen udtalte sin Anerkendelse derfor og sin Tak for den dygtige Udførelse af Ordren. Umiddelbart efter ankom Chefen for den tyske Styrke, Korvettenkapitän *Petersen*, til Kontoret, hvor han forlangte, at alle Officerer skulde møde paa Chefen for Flaadestationens Kontor, medens de menige skulde samles i Holmens Gymnastiksal. Da Kommandør Ipsen kom tilbage til Besætningerne i Planbygningen, bragte han dem sin Tak og udtalte: »Den danske Flaade er sænket med Ære. Leve den danske Flaade!« hvilket Besætningerne besvarede med 3 Hurraraab. Næppe var disse døet hen, før der ankom tysk Marineinfanteri, som gav Ordre til, at alle Vaaben skulde afleveres og samles i en Bunke, og at alle Officerer skulde træde an uden for Planbygningen. Det meddeltes, at hvis Ordren ikke øjeblikkelig blev efterfulgt, vilde der omgaaende blive skudt ind i Planbygningen.

Da Kystflaadens Officerer kort efter — som beordret — afmarcherede til Chefen for Flaadestationens Kontor, blev der fra en tysk Kutter i Flaadens Leje aabnet Ild imod dem med Maskinkanoner og Maskingeværer. De søgte derfor Dækning, dels bag og dels i Spanteloftsbygningen; men ogsaa her toges de under Beskydning, rimeligvis fra en tysk Hjelpekrydser, som stod i Burmeister og Wains Flydedok, og under denne Beskydning saaredes en Søløjtnant i Foden af en 20 mm's Granat. Nogle Officerer, der havde søgt Læ i Spanteloftsbygningen, blev herinde beskudt af tyske Soldater og beordret ud igen af Bygningen; men under Rømningen skød en tysk Soldat paa $\frac{1}{2}$ Meters Afstand paa en anden Søløjtnant, som saaredes saa alvorligt i Armen.

Ministrygeren »Søbjørnen« er kængret og sunket paa lavt Vand nær Hønsbroen. Bag den ses en kængret Oliepram, som stikker Snuden i Vejret.

at denne senere maatte amputeres. De førtes derefter under tysk Bevogtning til Kongebrovagten, skønt Tyskerne blev gjort bekendt med den foreliggende Ordre om at møde hos Chefen for Flaadestationen. Hele Officersgruppen, senere forøget med Chefen for Kystdefensionen med Stab, blev derefter holdt under skarp Bevogtning indtil Kl. 6,30.

Under denne Episode befandt Kommandør Ipsen sig sammen med den tyske Korvettenkapitän Petersen hos de danske Besætninger ved Planbygningen. Medens den stærke Skydning fandt Sted, blandet med Drønene fra Detonationer i de danske Skibe, hvor Ammunitionsmagasiner sprængtes ved de udbrudte Brande, troede den tyske Kaptajn fejlagtigt, at der blev skudt fra *dansk* Side, og gav Ordre til at aabne Ilden mod Arrestbygningen og Sygeafdelingen. Herved saaredes to menige saa haardt, at de kort efter døde.

Kaptajn Petersen gav imidlertid Kommandør Ipsen Ordre til at gaa frem til Kasernen og Arrestbygningen og varsko, at for hver tysk, der blev skudt, vilde der blive skudt 5 danske; endvidere blev Kommandøren truet med selv at blive skudt, hvis Skydningen fra dansk Side ikke hørte op. Det var dog meget let at konstatere, at der overhovedet intet Vaaben fandtes i Arrestbygningen, og Kommandør Ipsen gik saa — stadig under Eskorte af en tysk Løjtnant og 3 tyske Soldater — til Kasernens Beskyttelsesrum, hvor Folkene blev beordret ud. De tyske Soldater vilde kaste Haandgranater ind i Beskyttelsesrummene, men dette forhindredes af Kommandøren.

Kl. 6,15 indfandt den tyske Kaptajn sig paa Kommandør Grandjeans Kontor og

gjorde i yderst ophidset Tilstand og under stærke Trusler Kommandøren ansvarlig for, at vi havde ydet Modstand, og at de danske Officerer ikke var mødt som beordret. Han erklærede, at hvis Officererne ikke var kommet til Stede i Løbet af 10 Minutter, vilde han give Ordre til et Artilleribombardement og et »Stukas«-Angreb paa Nyholm, idet flere tyske Luftfartøjer havde kredset over Holmens Omraade under hele Overfaldet. Efter at det imidlertid var oplyst, at Officererne befandt sig ved Kongebrovagten som tyske Fanger, blev de under skarp Bevogtning ført til Kommandør Grandjeans Kontor, hvor Kaptajn Petersen med uværdig Mangel paa Selvbeherskelse holdt en ophidset Tale til dem. Han beskyldte dem for slet militær Disciplin, fordi der til Trods for den kommanderendes Ordre var øvet Sabotage mod Skibene, og han hævdede, at der i Strid med Overgivelsesdokumentet var aabnet Ild fra dansk Side — det var, raabte han, noget »Schweinerei«, hvad de danske Officerer havde udført. Derfor forbeholdt Hr. Petersen sig at gøre Ansvar for den skete Skade gældende over for de paagældende Officerer. Fra dansk Side protesterede man hos den tyske Admiral mod disse Udtalelser, og nogle Dage senere meddeltes det, at »Misforstaaelserne« nu var opklarede! Foranlediget ved de tyske Beskyldninger, lod Kommandør Grandjean Søværnets Auditør foretage en lang Række Afhøringer, hvoraf det med Sikkerhed fremgik, at der ikke paa noget Tidspunkt er løsnet Skud fra dansk Side. Det meget Skyderi paa Holmen om Morgenen kan derfor alene hidrøre fra, at tyske Soldater har skudt paa hinanden, og det maa skyldes dels den mangelfulde Organisering af Overfaldet, dels den meget stærke Nervøsitet, som overalt sporedes hos Tyskerne.

Efter at Kvartermestre, Underkvartermestre og menige fra Kystflaaden og Kaserne var samlet, afmarcherede de under tysk Bevogtning fra Holmen ad Prinsessegade, Baadsmandsstræde, over Volden, Amagerbrogade, Kløvermarksvej og Strandvejen til Luftmarinestationen. Det drejede sig om ialt 2.000 Mand, og i Betragtning af, at Luftmarinestationen kun ligger 2 Minutters Gang fra Kongebrovagten paa Holmen, maa denne Marchtur gennem Byen vel alene have tilstræbt at bibringe disse Besætninger en Haan og Forsmædelse. Senere paa Dagen bragtes Mandskabet tilbage til Søværnets Kaserne. Officererne blev til Kl. 14 holdt indespærret paa Kommandør Grandjeans Kontor.

Om Eftermiddagen fik Besætningerne Tilladelse til at bjerge Tøj fra de Steder, hvor det var blevet efterladt. Det viste sig herved, at *store Mængder private Ejendele var stjaalet af Tyskerne*. Skabe og Skuffer var brudt op eller hamret itu, Pengekasser aabnet og Indholdet fjernet, ligesom en Del af Marinens Ejendele manglede.

Under Begivenhederne paa Holmen den 29. August var de danske Besætningers Disciplin og Holdning overalt udmærket.

Som allerede omtalt, havde Kontreadmiral Briand de Crèvecoeur modtaget en af Forsvarsministeren underskrevet Ordre, ifølge hvilken Regeringen havde bestemt, at en Besættelse af Kystdefensionens Værker ikke maatte imødegaaes med Magt. Ordren var videregivet, bl. a. til Chefen for Kommandostationen »*Lynetten*«, Orlogskaptajn *A. G. Topsøe-Jensen*, Chefen for Middelgrundsfort, Kommandørkaptajn *A. H. Lind* og Chefen for Kongelundsfort, Orlogskaptajn *H. K. H. Prins Knud*. Da Kontreadmiralen telefonisk blev gjort bekendt med det Svar, som Kommandør Grandjean af-

leverede til den tyske Parlamentær, og som omfattede »Lynetten«, kunde han derfor give sin Tilslutning til det.

Kl. ca. 5,40 ankom til »Lynetten« et større Detachement »Luftwaffe«-Tropper med adskillige Motorkøretøjer, deriblandt Lastautomobiler med Maskinkanoner, Ambulancer m. m. Orlogskaptajn Topsøe-Jensen gik den tyske Styrke i Møde, og idet han nedlagde en skarp Protest imod den tyske Besættelse, meddelte han, at der efter den danske Regerings Bestemmelse ikke vilde blive ydet Modstand, og at al Skyts derfor var ubrugeliggjort og alle fortrolige Sager brændt.

Paa *Middelgrundsfort* brændtes ligeledes de fortrolige Sager, inden den tyske Afsnitschef Kl. 9,30 ankom med to Kuttere. Fortets Beholdning af Haandvaaben med tilhørende Ammunition medtoges i Kutterne.

Paa *Kongelundsfortet* fik man Kl. 5,30 Efterretning om, at Sorgenfri, Amalienborg, Slotsholmen og Flaadestationen var taget, og i Henhold til den modtagne Ordre og for at forhindre, at Tyskerne kom i Besiddelse af brugelige danske Haandvaaben, lod Chefen alle Karabiner og Revolvere desarmere ved Udtagning af Bundstykkerne, der kastedes i Voldgraven. Først om Eftermiddagen Kl. 17,45 blev Fortet omringet af ca. 60 tyske Soldater, som uden Varsel aabnede Ild imod det. Den ubevæbnede Skildvagt blev herunder saaret af 2 Skud i Skulderen. Medens Fortchefen og hans næstkommanderende ved Fortbroen søgte Forbindelse med den tyske kommanderende Officer, gav Tyskerne atter pludselig Ild paa langs ad Fortgaden, hvorved dog ingen saaredes. Det lykkedes at faa Skydningen standset, og Fortchefen protesterede i Regeringens Navn mod Besættelsen, hvortil den tyske Officer svarede, at det intet nyttede, da man alle andre Steder havde overgivet sig. Al Mandskabets krigsmæssige Udrustning og Magasinbeholdningerne blev straks bortkørt, og Fortet blev sat under Bevogtning af 40 tyske Soldater.

IV

I *Holbæk Havn* laa, som nævnt, Artilleriskibet »*Niels Juel*« med Kommandørkaptajn *C. Westermann* som Chef. Kommandoen havde været hejst siden den 5. April; men der var skiftet værnepligtig Besætning den 28. Juni, saaledes at denne kun havde haft ca. 2 Maaneders Uddannelse om Bord. Den var paa 325 Mand.

»*Niels Juel*« havde installeret Telefon om Bord og modtog herigennem Søværnskommandoens Ordre Fredag Aften om at ligge paa $\frac{1}{4}$ Times Dampvarsel, og Meddelelsen om, at Situationen omtrent var til »Skærpet Beredskab«. I den Anledning fordobledes Skildvagtsposterne, og der førtes en Trosse ud i en Varpetønde for at lette en hurtig Afgang fra Havnen.

Lørdag den 28. August om Morgenen søgte Chefen Information om Situationen dels hos Garnisonskommandanten og dels hos Amtmanden, men ingen af de paa-gældende kunde oplyse noget. Senere paa Dagen telefonerede Amtmanden dog til Chefen og kunde, med en lokal Redaktør som Kilde, meddele det væsentligste af, hvad der foregik i København. Noget hen paa Aftenen meddelte han yderligere, at

man mente at kunne spore en vigende Tendens hos Tyskerne. Al Landlov var dog stoppet i »Niels Juel« den Dag.

I Løbet af Eftermiddagen modtog Chefen for »Niels Juel« telefonisk Ordren:

»Der indskærpes i Søværnskommandoens hemmelige Skrivelse af 30. Maj 1943 det Afsnit, der omhandler, at Søværnskommandoens (Regeringens) Ordre skal indhentes i hvert af de forskellige Tilfælde.«

Da Klokkeren saa Søndag Morgen den 29. August var lidt over 4, indløb der til Radiostationen paa »Niels Juel« et Kodetelegram, indeholdende Ordre om »Skærpet Beredskab«, og kort efter endnu et, der beordrede Alarmitilstand. Radiotelegrammerne gik saa svagt igennem, at man var klar over, de ikke kunde være udsendt fra Orlogsværftets normale Radiostation. Der blev straks beordret »Klart Skib«, dog uden Hornsignal for ikke at vække uønsket Opmærksomhed, og Dampen blev sat op paa alle Kedler.

Medens Klargøringen stod paa modtoges et nyt Kodetelegram fra Søværnskommandoens med følgende Ordlyd: »Søg svensk Territorium!«

Saa snart Orden om »Klart Skib« blev præjet ned paa Banjerne, sprang Besætningen ud af Køjerne, og skønt det øsregnede og blæste fra Nord med en Vindstyrke af 6 Beaufort, styrtede de fleste værnepligtige op paa Dækket uden Tøj paa, for hurtigst muligt at faa deres Kanoner klargjort.

Umiddelbart før »Niels Juel« afgik fra Holbæk, kom en Politibetjent om Bord og meddelte Chefen, at Politistationerne i Roskilde og Nykøbing Sj. var besat af Tyskerne. Holbæk Politi havde faaet Ordre til ikke at sætte sig til Modværge. Endvidere fortalte han det Rygte, at Sorgenfri og Slotsholmen var besat, samt at den danske Flaade var sænket paa Holmen. »Niels Juel«s Telefonforbindelse med Land blev først brudt, da den sprængtes ved Skibets Afgang, men der modtoges ingen Meddelelser igennem den. Under Udhaling fra Kajen passerede en tysk Flyver i ringe Afstand vestgaaende; den vendte umiddelbart efter og stod østpaa, rimeligvis for at indrapportere »Niels Juel«s Bevægelser.

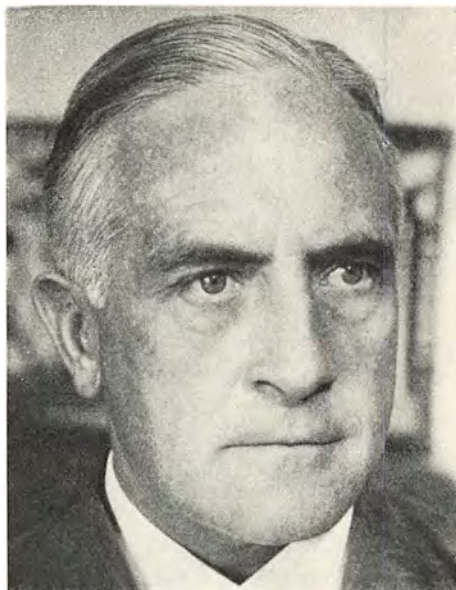
Efter at Artilleriskibet var staaet ud gennem den gravede Rende i Holbæk Fjord, blev Farten sat op, og man stod nordpaa i Isefjorden, hvor man ud for Hundested modtog følgende Signal fra den danske Kystbevogtning paa Havnemolen: »Tysk Minespærring udlagt Nord for Isefjorden!« Kort efter signalerede den danske Kystbevogtningskutter »P. 31.« til »Niels Juel«:

»Tysk Minespærring udlagt Nord for Isefjorden. Orlogskaptajn Pontoppidan vil ankomme om 10 Minutter med tysk Flyvemaskine og blive bragt om Bord i »Niels Juel« med »P. 31«. Orlogskaptajnen medbringer Ordre fra Søværnskommandoens til Chefen for »Niels Juel«.

Som det senere viste sig, havde Chefen for Søværnskommandoens personligt telefonteret denne Besked til Kystpolitiet i Hundested.

Kl. 8 havde Radiostationen modtaget General v. Hannekens Radioudsendelse om Undtagelsestilstand i Danmark, og i Henhold til den Ordre, der var modtaget Dagen forud, søgte man nu Forbindelse med Orlogsværftets Radiostation for at indhente Forholdsordre; men Stationen svarede ikke paa Opkald.

Carl Westermann (f. 1894) blev 1932 Orlogskaptajn og valgte Aaret efter ind i Folketinget som Repræsentant for Det konservative Folkeparti. Her kom hans utilslørede og saglige Redegørelse for Flaadens Forfald til at spille en betydelig Rolle under 30'ernes Forsvarsdebatter. Han var Sekretær i Folketinget 1933—39 og blev i 1939 2. Næstformand. Da Tyskerne den 29. August 1943 vilde rane Flaaden, var han Chef paa Artilleriskibet »Niels Juel«, som laa i Isefjorden, og da en Ordre fra Søværnskommandoen om, at han skulde søge svensk Havn, ikke lod sig udføre, satte han Skibet paa Grund og desarmerede det, inden Overgivelsen fandt Sted. Westermann udnævntes til Kommandør 1945.

Allerede Syd for den gravede Rende over Lynæs Sand havde 1. Artilleriofficer, som befandt sig paa Ildlederstationen i Mærset, observeret et større tysk Krigsfartøj og to mindre Nord for Isefjordens Indløb. Det antoges først at være en let Krydser, men senere opdagede man, at det var en tysk Hjælpekrydser — sandsynligvis et Mineskib — og to Hurtigbaade. Da »Niels Juel« stod nordpaa i den gravede Rende, vendte de tyske Skibe imidlertid og gik østover. 3—4 tyske Bombelufftartøjer og 2 à 3 Stukas kredsede derimod Nord for Isefjordens Indløb.

Ved Afgangen fra Holbæk var det Chefens Hensigt at følge den minestrøgne Rute til Fyrskibet Nord for Gilleleje for eventuelt at give Tyskerne Indtrykket af, at »Niels Juel« var paa Vej til Sundet. Derefter vilde han, naar Fyrskibet var naaet, med højeste Fart staa til svensk Søterritorium for at søge ind til Halmstad. Det var hans Hensigt at gennemføre denne Plan, uanset det første Signal om den tyske Mineudlægning, idet han regnede med, at han takket være sit Lokalkendskab kunde sejle tættere under Land, end Minekrydseren paa Grund af sin Størrelse, Paalandsvinden og det ringere Farvandskendskab havde kunnet udlægge Miner; men ud fra det allerede observerede var han dog klar over, at Sejladsen til Sverige nu ikke kunde ske uden Kamp saa vel med Fartøjer paa Søen som med Luftfartøjer. Alligevel mente han, at han havde en god Chance til at slaa sig igennem, fordi Mandskabets Skydeuddannelse i det væsentligste var afsluttet, og fordi Stemningen i Besætningen var eksemplarisk. Efter at have modtaget det sidste Signal, bestemte han sig dog for at afvente Orlogskaptajn Pontoppidans Ankomst, dels for at faa Kendskab til Situationen og dens Udvikling, dels fordi han ved Selvsyn havde konstateret, at Tyskerne allerede havde sat de Midler, hvormed de vilde søge at forhindre »Niels Juel«s Udløben fra Isefjorden, i Funktion, og at en Forsinkelse paa ca. ½ Time derfor ikke væsentligt vilde forringe hans Chancer for at kunne slaa sig igennem til Sverige.

»Niels Juel« stoppede altsaa; men kort efter dykkede en af de Bombemaskiner,

der fløj omkring »Niels Juel«, uden Varsel ned til ca. 300 m Højde, afgav en Salve med Maskinskyts og kastede derefter to Bomber, der faldt ca. 30 m agten for Artilleriskibet. De var tidsindstillede og sprang paa Bunden, 5—10 Sekunder efter at de havde taget Vandet. Deres Eksplosion var kraftig, og »Niels Juel« gennemrystedes saaledes, at Elektricitetsforsyningen svigtede, hvorved Ildledelsesapparater, Meddelelsesmidler, Gyrokompas m. m. blev sat ud af Funktion, samtidig med at der var fuldstændigt Mørke overalt i Skibet. Ved at indsætte Reserven blev disse Mangler dog hurtigt afhjulpet.

Da Chefen betragtede den første Salve og Bomberne, der — kastet selv fra saa lav Højde — var faldet et godt Stykke uden for Skibet, som et »Skud for Boven« til Underretning om, at »Niels Juel« ikke maatte løbe ud, gav han Ordre til at dreje sydpaa for at vise, at man afventede den Ordre fra Søværnskommandoen, der maatte være affattet i Forstaaelse med Tyskerne, siden den blev sendt med en tysk Flyvemaskine. Under Drejet angreb et Luftfartøj atter med Maskinskyts, hvorefter Ilden aabnedes fra »Niels Juel«, og det lykkedes at faa en Træffer ind, saa Splinter fløj fra Luftfartøjets ene Vinge. Under Angrebet blev Kanonkommandøren ved en 40 mm Anti-Luftkanon, Artillerikvartermester *K. E. Andreassen*, ramt af et 8 mm Projektil, som gik ind i Maven og gennemhullede Bughinden. Han døde faa Dage efter. Endvidere blev 4 andre af Besætningen saaret af Granatsplinter fra 25 mm Maskinkanoner. For at skaane Anti-Luftskyts-Besætningerne, der var mest udsat, indtil de skulde sættes ind ved Udbrudsforsøget, kommanderedes de ned under Panserdækket.

Fra Kl. 9,10—9,20, da »Niels Juel« laa stoppet med Stævnen sydi, blev Skibet to Gange angrebet af Luftfartøj med Maskinkanoner. Derefter fulgte en rolig Periode paa 15 Minutter; men saa angreb et Bombeluftfartøj atter med 25 mm Maskinkanon, hvorpaa det kastede to Bomber, der faldt 5—10 m fra Skibet. De sprang faa Sekunder senere lige under Skibet og fremkaldte baade meget stærke Rystelser i Skibet og stærk Overkrængning. Efter dette Bombeangreb, som utvivlsomt var et direkte Angreb paa Skibet, blev Besætningerne til Anti-Luftskyts atter beordret til Kanonerne, men de tyske Flyvere holdt sig nu uden for Skudafstand.

Kl. 9,48 kom Orlogskaptajn *Pontoppidan* om Bord i »Niels Juel« med følgende skriftlige Ordre fra Chefen for Søværnskommandoen:

»Da der er udlagt Miner og forefindes stærke tyske Søstridskræfter ved Isefjordens Udløb, skal »Niels Juel« ankre og afvente nærmere Ordre. 29. August 1943 Kl. 7,30.

Vedel.«

Hermed forholdt det sig saaledes: Efter at Søværnskommandoen var blevet besat Klokkeren lidt over 5 om Morgenen, blev Personellet herfra overført til Generalstaben, hvor de var under Bevogning, indtil en tysk Søofficer Kl. ca. 7 afhentede Viceadmiralen for at bringe ham til den tyske kommanderende Admiral i Danmark, Viceadmiral *Wurmbach*, paa Hotel »Phønix«. Den tyske Admiral, der var kendt med den danske Flaades Sænkning paa Holmen, modtog Chefen for Søværnskommandoen med Udtalelsen: »Herr Admiral, wir haben beide unsere Pflicht getan.« Han redegjorde derefter for den Række af Foranstaltninger, som var truffet for at

»Niels Juel« faar den 29. August 1943 sin første Hilsen fra tyske Bombeflyvere. En Bombe slaar ned ca. 30 m agten for tværs om Styrbord og slynger Kaskader af Vand og Mudder ca. 50 m op i Luften. — Da Artilleriskibet senere var sat paa Grund, og Kommandørkaptajn *Westermann* paa Agterdækket havde redegjort for de sidste Dages Hændelser, afbrudt af harmdirrende Fyraab, da Besætningen hørte om Kongens og Regeringens Skæbne, sluttede han iflg. en værnepligtigs Beretning med at sige: »Jeg fik min sidste Ordre i Morges, og den lød paa, at jeg skulde søge en svensk Havn. Det var da min Agt at slaa mig igennem til Halmstad — Resultatet kender De. Saa modtog jeg ved Orlogskaptajn Pontoppidan Ordre fra Søværnskommandoen til at ankre og afvente yderligere Ordre; men da Ordren, Orlogskaptajnen kom med, efter min Mening var afgivet under Tvang fra tysk Side, mente jeg som god dansk Mand at handle rigtigt ved at sætte vort Skib paa Grund«. — »Hørt« og »Ja« svarede Folkene. — »Tyskerne er i Dag vore Fjender,« fortsatte Chefen. — »Det har de altid været!« raabte en Mand. — »Hvad der vil ske med Dem, ved jeg ikke, men antagelig bliver i hvert Fald de værnepligtige hjemsendt. For »Niels Juel«s Skæbne staar alene jeg til Ansvar. Til Slut vil jeg udtale min Anerkendelse af alles Holdning under disse bevægede Dages Begivenheder — ikke mindst nu til Morgen. Besætningens gode Holdning oversteg mine dristigste Forventninger! Jeg ved, at med en saadan Ungdom kan Danmark aldrig dø! — Gud bevare Kongen! Gud bevare Danmark!« — »Gud bevare Kongen! Gud bevare Danmark!« svarede alle igen, og straks efter raabte en Mand: »Leve Chefen!« — Ogsaa dette gentog alle og istemte straks efter »Kong Christian stod ved højen Mast —«. Sangen blev sunget i stærkt bevæget Stemning, og saa gik Besætningen forefter for at begynde det beordrede sørgelige Ødelæggelsessværk. — Da den skulde gaa fra Borde, sagde Kommandørkaptajn *Westermann*: »Det er mig en stor Sorg, at jeg i Dag maa overgive vort Skib til Tyskerne. Som Forholdene ligger, har vi maattet bøje os for den militære Overmagt; men jeg føler mig fast overbevist om, at der vil komme en Dag, da Ret og Humanitet vil sejre over den Uret og Brutalitet, som for Tiden har Magten her i Landet. Jeg er sikker paa, at den Ungdom, hvis bedste Egenskaber jeg i disse Dage har set udfolde sig, vil være i Stand til at bygge et bedre og stærkere Danmark op! Jeg siger Dem alle Tak for den Pligttrøskab, Ildhu og Offervilje, De har vist over for Deres Land og Folk, og som jeg ogsaa har indberettet«. — Derefter gik han Fronten af, og da han atter naaede agterud, kommanderede han: »Hal ned Flag og Vimpel!« medens Hornblæseren blæste Honnørsignalet. Umiddelbart efter istemte alle »Kong Christian —« og gik saa fra Borde.

hindre »Niels Juel« i at løbe ud fra Isefjorden. Dels var der udlagt Minespærringer, dels vilde stærke Sø- og Luftstridskræfter gribe ind, og han henstillede indtrængende til Viceadmiral Vedel at give Artilleriskibet Ordre til ikke at forlade Isefjorden. Efter tysk Opfattelse, sagde han, vilde et Udbrudsforsøg være uden Chance for at lykkes.

Efter meget nøje Overvejelse besluttede Viceadmiral Vedel sig til at udsende denne Ordre, idet han selv maatte skønne, at »Niels Juel« ikke havde nogen Udsigt til at

naa Sverige, og at Skibets Nedskydning eller Sænkning i Kattegat vilde medføre et meget stort Tab af Menneskeliv. Viceadmiralen mente, at der ved Sænkningen af Flaadens Skibe paa Holmen var foretaget en symbolsk Handling, hvis yderligere Understregning ikke berettigede til at ofre saa mange unge Dankses Liv. Ydermere var han, fra et nært personligt Kendskab til Chefen for »Niels Juel«, overbevist om, at denne vilde fortolke Ordren paa en for danske Interesser tilfredsstillende Maade. Da man imidlertid var klar over, at Chefen ikke vilde respektere en Ordre, der var udsendt over Flaaderadio, bestemte man sig til at sende Orlogskaptajnen af Sted med en skriftlig Ordre, og Orlogskaptajn Pontoppidan, som i øvrigt ikke maatte udtale sig, bekræftede paa et direkte Spørgsmaal, at Ordren var skrevet paa Hotel »Phønix«. Dette blev afgørende for Kommandørkaptajn Westermanns videre Dispositioner. Han meddelte, at Skibet vilde blive sat paa Grund og sprængt.

Efter at Orlogskaptajnen atter var sat i Land, stod »Niels Juel« vestpaa, og med højeste Fart grundstødte Skibet ud for Annebjerggaard ved Nykøbing. Saa lod man Ankeret falde. Søværnskommandoens Ordre var sket Fyldest.

Da det var Chefens Hensigt at gøre Skibet helt uanvendeligt, blev der givet Ordre til at bringe en 50 kg's Sprængladning, som var anbragt i Akselgangen, til Detonation. Kl. 11,10 blev Urværket sat i Gang, indstillet til at sprænge Bomben efter 10 Minutters Forløb; men da den endnu ikke var sprængt efter 25 Minutters Forløb, blev Tændpatronen demonteret, og det viste sig derved, at det var denne, der havde svigtet. Imidlertid fandtes der ikke andre Tændpatroner om Bord. I Stedet gav saa Chefen Ordre til at sætte alle Ammunitionsmagasiner under Vand og at knuse alle Søventiler i Maskinrum og Fyrplads. Derved fyldtes Skibet i Løbet af $\frac{1}{2}$ Time med ca. 2.500 Tons Vand.

Besætningen samlede nu paa Dækket, hvor Chefen kunde udtrykke sin Glæde og Stolthed over den Maade, hvorpaa den var optraadt. Under meget vanskelige Forhold havde enhver gjort fortrinlig Fyldest paa sin Post, og alle var optraadt modigt, roligt og beslutsomt, uden at der var Antydning af Frygt at spore. Han gav saa Ordre til, at alt af krigsmæssig Værdi skulde ødelægges, og inden Kl. 13 var Skibet raseret. Alle Anti-Luftkanoner og Ammunitionen dertil var kastet over Bord, fra samtlige 15 cm's Kanoner var Kilerne udtaget og bortkastet, efter at alle mindre Dele fra Kflerne var spredt i stor Afstand fra Skibet. Afstandsmaalere, Navigationsinstrumenter og Haandvaaben gik ligeledes udenbords, medens Dynamoer, Elektromotorer og andre Maskiner ødelagdes.

Da Bomberne i det andet Bombeangreb sprang under Skibet, var der opstaaet betydelige Skader, som afslørede alvorlige Svagheder i »Niels Juel«s Konstruktion. Hele Elektricitetsforsyningen svigtede, hvorved Ildledelsesanlæg, Ammunitionselevatore, Gyrokompas og meget andet ophørte at fungere; de krigsladte Torpedoer med paasat Krigspistol gik ved Rystelsen i Gang i Udskydningsrørene; alle vandtætte Skodder blev slaaet læk, Telefoncentralen brækkede ned, Ammunitionen i Magasinerne væltede ned fra Hylderne, og under alt dette maatte Arbejdet nede i Skibet udføres alene ved Lys fra Elementlygter og Haandlamper.

Allerede inden Chefen for »Niels Juel« modtog Ordren fra Søværnskommandoen, havde han konstateret de Skader, der var sket, og erkendt Svaghederne i Skibets

Konstruktion. Han maatte derfor skønne, at selv om han kunde forcere Minespærningen og klare de tyske Søstridskræfter, han mødte, vilde alene en Række beslutssomme Flyverangreb kunne forhindre, at Skibet naaede Sverige. Med den Tid, dette vilde tage, kunde et uoverskueligt Antal Luftfartøjer tilkaldes og sendes i Angreb, og det maatte endelig tages i Betragtning, at en Bombetræffer paa »Niels Juel«s Dæk vilde medføre et saa stort Mandefald blandt de omtrent 200 Mand, som befandt sig der, at Skibets Hovedartilleri blev sat ud af Virksomhed. Formaalet med at søge svensk Territorium skulde dels være at unddrage Tyskerne Brugen af Skibet og dets Vaaben, dels at have Mulighed for eventuelt senere i Krigen selv at anvende det. Men da det sidstnævnte Formaal ikke vilde kunne paaregnes, og det førstnævnte sandsynligvis kun vilde naas ved Skibets Sænkning eller totale Ødelæggelse med Udsigt til et meget betydeligt Tab af Menneskeliv, besluttede Chefen sig til at handle saaledes, at Skibet blev ødelagt, men Besætningen reddet.

Kl. 15,35 ankom et tysk Søluftfartøj medbringende en dansk Søofficier, som overbragte Chefen for »Niels Juel« følgende skriftlige Ordre fra Chefen for Søværnskommandoen:

»Niels Juel« skal afgaa til København under Ledsagelse af tysk Torpedobaad T. B. 17, der venter paa »Niels Juel« Nord for Isefjorden fra Kl. 16.

Vedel.

Viceadmiral Vedel havde udfærdiget denne Ordre efter indtrængende Anmodning fra den tyske Admiral Wurmbach, og han nærede ingen Betænkeligheder derved, da han fra Orlogskaptajn Pontoppidan vidste, at »Niels Juel« var sat paa Grund. Kommandørkaptajn Westermann gjorde den danske Søofficer bekendt med Situationen og anmodede om, at Besætningen snarest maatte blive bragt i Land, da der ikke var Sovepladser til den om Bord, fordi Skibet var vandfyldt. Ligeledes kunde der heller ikke tilberedes Mad i Kabysen.

Først Mandag den 30. August Kl. 5,20 løb to tyske Hurtigbaade paa Siden af »Niels Juel«, og tyske Tropper, bevæbnede med Maskinspistoler og Haandgranater, entrede Skibet, hvor de ikke mødte nogen Modstand. De var meget nervøse og lugtede stærkt af Spiritus.

Styrkens Kommandant, Korvettenkapitän *Canmann*, overbragte Chefen for »Niels Juel« følgende Skrivelse:

»Admiral Dänemark

København, den 29. 8. 1943.

An den

Kommandanten des Küstenpanzers »Niels Juel«.

- 1) Sie werden nochmals ersucht, sich jeder Kampfhandlung gegenüber der deutschen Wehrmacht zu enthalten.
- 2) Sie haben sicherzustellen, dass keine Sabotageakte am Schiff durchgeführt bzw. vorgeberet werden.
- 3) Bei Verstoss gegen Ziffer 1 und 2 werden Sie auf Grund des militärischen Ausnahmestandes vor ein deutsches Standgericht gestellt werden.
Auf Sabotage steht Todesstrafe.
- 4) Ich fordere Sie auf, das Schiff an Ort und Stelle sofort ausser Dienst zu stellen und die Besatzung ohne Waffen truppweise an Land zu bringen, wo sie von einer deutschen Abteilung in Empfang genommen wird. Das Kommando ist dem dazu von mir bestimmten

Korvettenkapitän Cammann zu übergeben. Er hat den Auftrag, das Schiff nach Kopenhagen zu führen und dort aufzulegen.

sign. Wurmbach

Vizeadmiral

Kommandierender Admiral Dänemark«.

Paa Brevets Fod havde Chefen for Søværnskommandoen paaført en personlig indtrængende anbefaling til at følge Henstillingerne i Brevets Punkt 1, 2 og 4.

Under den indledende Forhandling rejste den tyske Kaptajn følgende Krav:

- 1) Kommandoen i Skibet skulde stryges snarest.
- 2) Alle Officerer skulde snarest personlig aflevere deres Vaaben, saavel Sabel som Revolver, hos ham.
- 3) Mandskabet skulde øjeblikkelig gøres klar til Landsætning.

Herpaa svarede Chefen:

ad 1) Flag og Vimpel vilde blive nedhalet Kl. 7; men han henstillede indtrængende, at alle tyske Soldater under Kommandostrygningen blev fjernet fra Agterskibet, da Chefen ønskede at foretage denne sammen med hele sit Mandskab under højtidelige Former og uden Tyskeres Nærværelse.

Denne Henstilling blev taget til Følge.

ad 2) Officerernes Revolvere var kastet over Bord undtagen Chefens og Næstkommanderendes, som Tyskerne kunde afhente i et Lukaf. Over for Udlivering af Officerernes Sabler protesterede Chefen bestemt.

Efter at den tyske Kaptajn et Par Gange langvarigt havde konfereret derom med sine Kammerater, blev Protesten taget til Følge, og de danske Officerer beholdt deres Sabler.

ad 3) Mandskabet skulde være klar til Landsætning umiddelbart efter Kommandostrygningen.

Mandag den 30. August Kl. 7 foretoges derefter denne som aftalt. Hele »Niels Juel«s Besætning var opstillet til Parade paa Agterdækket, og efter at Chefen havde holdt en kort Tale og sluttet den med at udtale: »Gud bevare Kongen, Gud bevare Danmark!« blev Flag og Vimpel nedhalet til Hornsignal.

Hele Besætningen sang derefter Nationalsangen.

Da Mandskabet lidt senere havde faaet et Maaltid Brød og Smør, var nogle enkelte Skiver tørt eller gennemblødt Rugbrød blevet smidt over Bord. Dette foranledigede Kapitän Cammann til i stor Ophidselse at meddele, at enhver Bortkastning af Proviant vilde blive betragtet som Sabotage og straffet med Døden. Derefter tog Landsætningen sin Begyndelse. Besætningen blev anbragt paa Etablissement »Grønnehavehus« ved Nykøbing, og Byen fik Ordre til at sørge for dens Bespisning.

Kl. 9,20 beordredes Chefen for »Niels Juel« og 1. Maskinmester ned i hver sin tyske Hurtigbaad, hvorefter de blev sejlet til København, hvor det var Meningen, at de skulde til Forhør paa Hotel »Phønix«. Efter Ankomsten Kl. 12,15 maatte de dog vente til Kl. ca. 15, før der kom Besked fra den tyske Admiral om, at 1. Maskinmester kunde tage til sit Hjem, medens Chefen skulde bringes til Hotel »d'Angleterre« for Internering.

I den Rapport, som Chefen for »Niels Juel« udfærdigede den følgende Dag, redegjorde han for de Ødelæggelser, der var tilføjet Skibet, og konkluderede deri, at man ikke kunde udelukke den Mulighed, at Skibet kunde bringes til at flyde, men at det vil kræve en betydelig og meget tidkrævende Arbejdsindsats. Selv om det skulde ske, mente han dog, at »Niels Juel« aldrig mere vilde kunne tages i Brug igen som Krigsskib, men alene finde Anvendelse som eventuelt Logiskib.

I Korsør Havn laa de to nye store Ministrygere »Søløven« og »Søridderen« med henholdsvis Orlogskaptajn *J. Münter* og Orlogskaptajn *Groth* som Chefer. Endvidere de to ældre Ministrygere (ombyggede Torpedobaade) »Springeren«, Chef: Kaptajnløjtnant *Dam* og »Hajen«, Chef: Kaptajnløjtnant *Valentiner*, samt 4 Kuttere. »Søløven« og »Søridderen« laa ved Kaj paa Havnens Vestside, medens »Springeren« og »Hajen« var fortøjet uden paa »Søridderen«, og paa den modsatte Side af Havnen laa to tyske Invasionspramme samt nogle armerede Trawlere og Forpostbaade. Vejret var mørkt med Byger, Vind VNV, Styrke 6—7. I Skibene var der gjort klar til Kamp, men Skytset var ikke bemanded; Vagtposterne var fordoblede og bevæbnede med skarpladte Geværer og Revolvere. I umiddelbar Nærhed var der inde paa Kajen opkørt nogle Jernbanevogne, som hindrede Overblik over Havnepladsen.

Kl. 4 observerede man fra Skibene en grøn Lysraket, der opsendtes fra Terrænet bag Pakhusene langs Kajen. Samtidig tændtes Projektørerne i de tyske Skibe, og fra Pakhuse og Jernbanevogne styrtede tyske Soldater frem mod Skildvagterne. Ilden aabnedes saa vel fra de tyske Invasionspramme som fra Maskinskyts paa Pakhusenes Tag.

I »Søløven« afvæbnedes Chefen straks, da han kom paa Dækket, og der forefaldt ingen Kamp. I »Søridderen« spærredes Officersopgangen af en Maskinpistolskytte saa kun den vagthavende Officer var paa Dækket. Denne forsøgte at faa Folkene paa Plads ved Skytset; men inden disse naaede frem, var de afvæbnet af de tyske Soldater. Ordonnansen agter tømte sin Revolver imod den Officer, der førte Angrebet, og saa ham falde. Da imidlertid Chefen skønnede, at Modstand var forgæves, overgav han Skibet for at hindre videre Blodsudgydelse.

I »Springeren« naaede Chefen som den første paa Dækket, men blev straks saaret af et Skud i Ryggen og faldt tilbage i Nedgangskappen, og da næstkommanderende søgte op, blev han standset af en Maskinpistol.

I »Hajen« lykkedes det næstkommanderende at komme ud paa Dækket, men her blev han, da han løb forefter, stoppet af en tysk Soldat ved et Bajonetstik øverst i Inderlaaret. Næstkommanderende, Søløjtnant i Reserven *Rübner-Jørgensen*, døde senere af Saaret. Chefen for »Hajen« standsedes af Skydning gennem Opgangskappen. Da den første tyske Soldat trængte om Bord og søgte at skyde med Maskinpistol ned paa Banjerne, blev han skudt af Vagtassistenten, Torpedo-Underkvartermester *Christian Thomsen*. Kort efter saaredes Torpedo-Underkvartermesteren selv haardt i venstre Side af en anden Maskinpistolskytte og faldt ned paa Forbanjerne, hvor han kort efter døde.

Erobringen af Skibene havde ialt kun taget ca. 10 Minutter og havde helt Karakter af en Overrumpling, saa det lykkedes ikke at ødelægge noget af dem, hvorfor de faldt ubeskadiget i Tyskernes Hænder.

Det kan med Sikkerhed siges, at der ved Angrebet blev dræbt og saaret et Antal tyske Soldater, men Antallet er usikkert.

Ogsaa om Bord paa disse Fartøjer konstaterede man senere, at *Tyskerne mod al Lov og Ret i meget vid Udstrækning havde stjaalet af Besætningernes private Ejendele*, saasom Tøj, Fodtøj, Tobak, Rationeringsmærker, Fyldepenne, Fødevarer og Spiritus m. m.

I *Kalundborg Havn* laa den store Minestryger »Søhesten«, Chef: Orlogskaptajn *P. V. C. T. Larsen* og den mindre Minestryger, »M.S.2«, Chef: Søløjtnant *Brinck-Lund*. I begge de nævnte Minestrygere var der klargjort i Overensstemmelse med de modtagne Ordre; men ingen af Baadene modtog noget af de tre Radiotelegrammer, som kort efter Kl. 4 afsendtes fra Søværnskommandoen. Det skyldtes formentlig dels de svage Sendestationer, der blev anvendt, og dels Kalundborg Radios umiddelbare Nærhed.

Kl. 5 observerede de to Chefer, der begge var paa Dækket, at et stort Moderskib for Minestrygere — 10-12.000 Tons — i Løbet af Natten var ankret udfør Gisseløre, og at ca. 10 smaa Motorbaade var paa Vej ind mod Havnen. Kort efter styrtede 150-200 tyske Matroser, bevæbnede med Haandgranater, Maskinpistoler og Maskingeværer, op paa Kajen og om Bord i Minestrygerne, hvor de truede med at skyde, hvis der blev gjort Modstand eller forøvet Sabotage. Begge Minestrygere blev saa overgivet og sejledes senere af Fjenden ud til det tyske Moderskib. Hoveddelen af de danske Besætninger blev taget op i dette, medens de danske Maskinbesætninger blev i deres Baade; men da Tyskerne i Løbet af Formiddagen satte det tyske Flag i de erobrede Baade, nægtede Maskinbesætningerne at blive i dem, hvorefter Tyskerne atter halede det tyske Flag ned.

Til Ankers 3 Sømil SSO for *Køge* laa den lille Minestryger »M.S.3«, som paa Vej fra Hundested til Køge den 28. August havde været paa Holmen og erfaret de Forberedelser, der var truffet, og de Ordre, der var udgivet med Henblik paa Sænkning af Skibene. Kl. 5,30 observerede man, at to tyske Minestrygere paa 600-800 Tons løb op paa hver sin Side af »M.S.3« i ca. 50 m Afstand fra den og klar til Kamp. En tysk Motorjolle bragte 12 bevæbnede Mand om Bord i Minestrygeren, og Chefen for denne opgav derpaa at gøre Modstand.

I *Nyborg Fiskeri- og Lystbaadehavn* var de to smaa Minestrygere »M.S.5«, Chef: Søløjtnant i Reserven, *O. Kinch*, og »M.S.6«, Chef: Søløjtnant *Corfitzen*, samt 4 Kuttere stationeret. Kl. 4,15 indlededes Angrebet dels ved Skydning fra det tyske Flakbatteri ved Færgelejet, dels ved at 150 tyske Matroser og Soldater styrtede frem mod Baadene, henholdsvis fra Roklubben og Byengen ved Havnen ret over for Fartøjerne. Skildvagten dræbtes straks af et Skud i Underlivet; men forøvrigt synes det, som om de to tyske Grupper i Mørket har beskudt hinanden. I »M.S.5« blev der først skudt gennem Koøjet i Chefens Kahyt og derefter kastet en Haandgranat ind, der sprang 1 m fra Chefen og saarede ham i Hoften. Der blev ogsaa kastet en Haandgranat ned i Mandskabsbeboelsen, men her saarede ingen. I »M.S.6« eksploderede et Skab med 20 mm Forhaandsammunition, da Chefen vilde træde ud paa Dækket. Gennem Koøjet kunde Chefen se tre Tyskere, som med Maskinpistoler pegede paa Baaden og forlangte Besætningen op uden Vaaben, hvilket derpaa Chefen beordrede.

Den lille Ministryger »M.S. 1.«, som det den 29. August lykkedes at slippe fra Skelskør til Agersø, hvor den camoufleredes, inden den via Hesnæs naaede til Trelleborg i Sverige.

I den ene af Kutterne blev Føreren kaldt paa Dækket; men idet han aabnede Døren, blev der kastet to Haandgranater ned i Rummet. De sprang begge og saarede ham, saa han faldt bevidstløs om. Da han kom til sig selv, bad han om at komme til en Læge, men dette blev afslaaet. Efter at Fartøjerne var bragt til Slipshavn, anmodede han igen om at komme under Lægebehandling, men fik atter Afslag. Han spurgte den kommanderende tyske Officer, hvad Meningen egentlig var med at skyde Skildvagten og kaste Haandgranater ned i Baadene. Svaret var karakteristisk: »Det er den dumme danske Regerings Skyld!«

I Nyborg er der ikke ydet Modstand fra noget dansk Fartøjs Side. Den dræbte Skildvagts Revolver sad i den uaabnede Taske, og intet Skyts i Baadene har været besat.

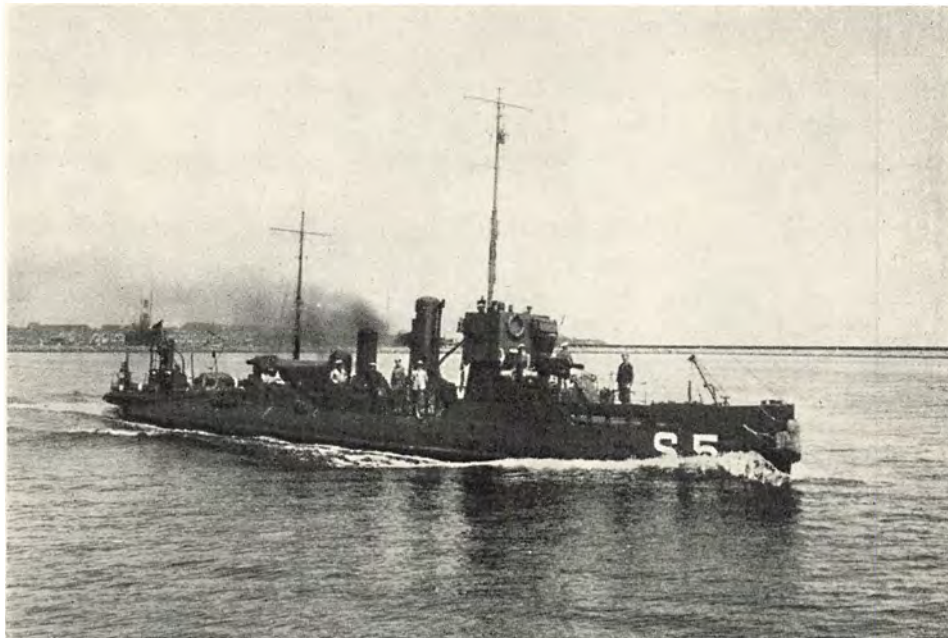
Den lille Ministryger »M.S.1.«, Chef: Søløjtnant *Gad*, indkom Lørdag den 28. August til *Skelskør*. Næste Morgen Kl. ca. 6 meddelte en Politibetjent Chefen, at Undtagelsestilstand var iværksat, at Sorgenfri var omringet, og at Ministrygerne i Korsør var blevet erobret efter Kamp. »M.S.1.« afsejlede da til Agersø Havn, hvor man gik i Gang med at ændre Skibets Udseende. Man tjærede Skibssiden og Skorstenen, bragte Masten i Land, ryddede Dækket og skjulte Kanonen under Presenninger. Ved Mørkets Frembrud gik Ministrygeren derpaa fra Agersø gennem Store-Bælt og Femern-Bælt til Hesnæs paa Falster. Flere Gange blev Fartøjet belyst med Projektører, men Identiteten blev ikke røbet, og Sejladsen var begunstiget af Regndis. Fra Hesnæs observeredes en tysk Torpedobaad ud for Grønsund. Da det atter var blevet mørkt, sejlede »M.S.1.« fra Hesnæs og naaede til Trelleborg i Sverige, hvor Fartøj og Besætning interneredes.

I Rudkøbing Havn laa den lille Ministryger »M.S.9.«, Chef: Søløjtnant Clausen, og to Kuttere. Den 29. August Kl. ca. 6,15 meddelte Chefen for Ministrygeren de to Kutterførere, at der var erklæret Undtagelsestilstand, og at det var hans Agt at gaa til Sverige. Han afsejlede straks efter og naaede velbeholdent til Maalet.

Ministrygeren »M.S.7«, Chef: Søløjtnant Barfoed skulde Lørdag den 28. August være afgaaet til Svendborg, men paa Grund af for megen Sø til med Sikkerhed at kunne slæbe Magneten, kastede den Anker ud for Als Odde ved Hobro. Kl. 7 næste Morgen hørtes over Lyngby Radio, at Skibene paa Holmen var sprængt. Chefen søgte derefter forgæves Forbindelse med Marineministeriet og afsejlede Kl. 8 med Sverige som Maal. Paa Vejen mistedes Magneten paa Grund af den svære Sø. Om Bord var Rekykanonen og Geværerne klare til Brug, og Bomben var klargjort til Sprængning af Skibet. Paa Vejen over Kattegat observeredes nogle tyske Luftfartøjer og to tyske Trawlere. Da Ministrygeren ved 16-Tiden var inde paa svensk Søterritorium, fløj et tysk Luftfartøj hen over den i Nærheden af Tremilegrænsen, hvor det blev beskudt fra Sverige. Ud for Helsingborg anmodede Søløjtnant Barfoed et svensk Vagtskib om Tilladelse til at løbe ind i Havnen; da Tilladelse ikke blev givet, fortsatte »M.S.7.« til Landskrona, hvor den indkom Kl. 19, efter at et svensk Vagtskib uden for Havnen havde givet den Lov til at anløbe. Her laa i Forvejen Bevogtningsfartøjet »Havkatten«, Chef: Kaptajnløjtnant Würtz, og 5 Kuttere. Dagen efter afsejlede hele den danske Styrke, som var interneret i Landskrona, til den svenske Flaadehavn i Karlskrona.

Ministrygeren »Havørnen« (ombygget ældre Torpedobaad), Chef: Kaptajnløjtnant Aa. Schulze, befandt sig Lørdag den 28. August i Næstved; men da Chefen mente, at Forholdene i Næstved Havn var uheldige under »skærpet Beredskab«, afgik han til Stubbekøbing, hvor han ankom samme Aften. Søndag Morgen den 29. August Kl. 5,45 søgte han forgæves Telefonforbindelse med Marineministeriets Efterretningsstation og Ministrygningscentralen, og da han derefter prøvede, om det var muligt at opnaa Telefonforbindelse med Søværnets Kaserne, meddeltes der herfra: »Vi er besat«. Saa afsejlede »Havørnen« straks østpaa med svensk Territorium som Maal. Om Bord var alt gjort kampklart. Ud for Grønsund patrouillerede en tysk Torpedobaad, der gav Ministrygeren Ordre til at stoppe. Det respekterede den imidlertid ikke, hvorfor den blev beskudt og trak sig vestover, saa der kom uden for Torpedobaadens Skudvidde. I den Hensigt at slippe ud af Grønsund i Løbet af Natten ankrede den op. Imidlertid passeredes den Kl. ca. 13,40 af en dansk Kutter, besat med tyske Soldater og med tysk Flag. Fra Kutteren prajede en tysk Officer »Havørnen« om Overgivelse, men dette afvistes.

Chefen mente dog ikke mere at kunne regne med Muligheden for at slippe til Sverige, og Baadens Torpedo blev saa udskudt for at lette Stævnen. Derefter blev Fartøjet med fuld Fart sat op paa Stenrevet ved Stammenakke, efter at alt af militær Værdi var kastet over Bord og fortrolige Sager var brændt. Da man havde affyret Torpedoen, var »Havørnen« blevet beskudt med Granater af større Kaliber fra den tyske Torpedobaad og med Geværssalver fra Kutteren; men efter at Skibet havde taget Grunden, sattes Bomben til Skibets Sprængning igang, og Mandskabet sprang i Vandet med deres Ejendele efter at have udbragt 3 Hurraer for Marinen. Kl. 14,10

Ministrygeren »Havørnen«, som den 29. August forgæves søgte at slippe til Sverige, men maatte sættes paa Grund paa Stammenakke og blev bombesprængt af Mandskabet, der forlod Fartøjet uden at stryge Flaget.

var »Havørnen« forladt med Flaget vajende, og fem Minutter senere sprang Bomben, der efterfulgtes af to mindre Detonationer om Bord, hvorpaa der gik Ild i Agterskibet.

Medens Besætningen var paa Vej op gennem Skoven blev den beskydt, men ingen ramtes. Mandskabet spredtes nu og søgte enkeltvis mod København.

Bevogtningsfartøjet »Havkatten« laa paa Patrouille i Sundet som Led i den danske Kystbevogtning. Den 28. August Kl. 19,45 forlod den Humlebæk Havn og lagde sig saaledes i Sundet, at den hurtigt kunde komme ind paa svensk Søterritorium. Ved Ordren fra Søværnskommandoen afgik den sammen med nogle Kuttere til Landskrona, hvor Fartøj og Besætning interneredes, indtil de blev bragt til Karlskrona for Oplægning.

Skoledelingen bestod af Inspektionsskibene »Ingolf« og »Hvidbjørnen« samt af Minefartøjet »Dampbaad A« og Øvelseskutterne »Thyra« og »Svanen«. Kommandør C. V. Evers var Chef for den og tillige Chef for »Ingolf«, medens Kommandørkaptajn Hempel-Jørgensen var Chef for »Hvidbjørnen«. Skoledelingen havde Basishavn i Svendborg, men i ca. 3 Uger havde den ikke anløbet Havnen, dels paa Grund af Øvelseskydninger, dels paa Grund af Uro i Byen.

Den 28. August om Formiddagen fik den Søværnskommandoens Tilladelse til at anløbe Svendborg for Proviantering og Vandfyldning. Det beordrede Dampvarsel paa ¼ Time opretholdtes dog, og i Løbet af Eftermiddagen modtog Delingschefen forskellige Oplysninger om Situationen, bl. a. vedrørende Muligheden for, at der

vilde blive erklæret Undtagelsestilstand i Landet. Han besluttede sig derfor til med det samme at afgaa til Ankerplads paa Lunkebugten, og her modtog han den 29. August Kl. 6 af Sømilitært Distrikt Fyn Underretning om, at der fra tysk Side var udført et militært Kup i Nattens Løb, og at Forbindelsen med København var afbrudt, men at man vidste, der havde været kæmpet i København, og at der endnu kæmpedes ved Ringe.

I Skoledelingen blev straks blæst »Klart Skib«, og Delingschefen orienterede Chefen for »Hvidbjørnen« om Situationen. Da det var Kommandør Evers magtpaaliggende at faa at vide, hvad der skete i Svendborg, Nyborg og Korsør, lod han en Kutter løbe ind til Broen ved Christiansminde, for at Føreren derfra pr. Telefon kunde søge Oplysninger, og Kl. 7,35 returnerede Kutteren med følgende Meddelelse fra Distriktet:

»Tysk Militærkommandant meddeler til Chefen for Jydske Division: General v. Hanneken har overtaget militært Styre i Danmark og erklæret Danmark i Undtagelsestilstand. Alle danske Tropper skal afvæbnes af dertil udkommanderede Tropper. Chefen for Jydske Division meddeler Garnisonen i Svendborg: Afvæbning skal foretages uden at Modstand ydes.«

Distriktet tilføjede, at der ingen Ordre var modtaget fra Søværnskommandoen.

Umiddelbart efter lettede »Ingolf« og »Hvidbjørnen« og stod gennem Kobberdybet ud i Store Bælt, idet det var Kommandør Evers Hensigt at søge svensk Territorium ved at løbe gennem Smaalandsfarvandet. De tre mindre Fartøjer detacheredes og fik Ordre til at forblive ved Taasinge. Efter det, der forelaa oplyst, ansaa Kommandøren det for sandsynligt, at Landet som Helhed var i tysk Vold efter en forudfattet Plan, som den danske Regering med eller mod sin Vilje havde maattet acceptere. Ifølge de hemmelige Ordre fra Søværnskommandoen mente han, at han allerede paa daværende Tidspunkt havde været berettiget til at give Ordre til at sænke »Ingolf« og »Hvidbjørnen«, og naar han alligevel ikke gjorde det, var Grunden den, at han vilde forsøge den Chance at naa svensk Territorium, hvor ringe den end maatte forekomme ham.

Kort efter at Kobberdybet var passeret mødte Delingen den tyske Minestryger, M. 413, som havde Signal oppe med Ordre til at stoppe. Det skete, og den tyske Minestryger hejste Signalet: »Staa straks ind til Korsør!« Men inden man havde naact at besvare dette Signal fra »Ingolf«, hejste Tyskerne et nyt Signal: »Jeg vil sende en Baad«. Kommandør Evers gav derefter begge sine Skibe Ordre til at ødelægge fortrolige Papirer, hvilket blev det sidste Signal, der udveksledes mellem »Ingolf« og »Hvidbjørnen«.

Hans Overvejelser gik ud paa, at han vel kunde tiltvinge sig Passage med Magt, da de danske Skibe var meget overlegne i Artilleri, men at der da vilde blive sat saadanne Styrker ind fra tysk Side, at Muligheden for at naa svensk Territorium vilde være udelukket. Derfor skønnede han, at der endnu var en ringe Chance ved at forsøge, om man kunde forhandle sig til Rette.

Imidlertid ankom fra den tyske Minestryger et Fartøj med en talrig og stærkt bevæbnet Besætning. En tysk Oberleutnant og 10-12 Mand kom om Bord i »Ingolf«, uden at der blev givet Skibets bevæbnede Besætning paa Dækket Ordre til at for-

Christian Vilhelm Evers (f. 1887) blev Sekondløjtnant i Marinen 1908, Premierløjtnant 1909 og Kaptajn 1919. Han udnævntes til Orlogskaptajn 1924, Kommandørkaptajn 1932 og Kommandør 1937. Fra 1939 virkede han som Chef for Søofficersskolen.

Frederik Hempel-Jørgensen (f. 1895) gjorde Tjeneste i Marinestaben 1932–35, var Chef for Marineministeriets Admiralitetskontor 1935–42, blev Kommandørkaptajn 1939 og ledede 1942–43 som Chef Skoledelingen for Søkadetter.

hindre det. Saasnart Officeren var naaet op paa Kommandobroen, gav han under Trusel med Revolveren Evers en Ordre, hvorefter det danske Flag og Kommandotegnet blev nedhalet, og det tyske Krigsflag hejst af tyske Matroser. Derefter blev »Ingolf«s Besætning afvæbnet.

Umiddelbart efter gik den tyske Baad over til »Hvidbjørnen«, som blev bordet af en tysk Dæksofficer og ca. 10 bevæbnede Mand, ligeledes uden at der ydedes Modstand. Da Kommandørkaptajn Hempel-Jørgensen havde set det danske Flag og Delingschefens Kommandotegn blive strøget i »Ingolf«, var han for saa vidt frit stillet i sine Dispositioner, idet han ikke længere var underlagt et højere Kommandotegn; men fordi »Ingolf«s Overgivelse var sket uden Magtanvendelse, mente han, at meget alvorlige og tungtvejende Grunde maatte have været afgørende for Kommandør Evers, og han besluttede sig derfor til at afvente det tyske Fartøj, inden han foretog noget af afgørende Betydning.

Den tyske Dæksofficer gav ham straks Ordre til, at Skibet skulde bringes til Korsør, Skytset uskadelliggøres, Besætningen aflevere sine Revolvere, det danske Flag og Kommandotegn nedhales og det tyske Krigsflag sættes. Kommandørkaptajnen protesterede herimod og hævdede, at han kun kunde modtage en saadan Ordre fra Søværnskommandoen eller Regeringen, hvortil den tyske Dæksofficer svarede, at disse Myndigheder eksisterede ikke mere, og at Modstand var haabløs. Hempel-Jørgensen beordrede derpaa, at de stillede Krav skulde gennemføres. Vimpelen og det danske

Flag nedhaledes og blev erstattet med det tyske Krigsflag. Kl. ca. 10,45 stod Skoledelingen med den tyske Ministryger i Spidsen Nord paa mod Korsør.

I »Ingolf« blev der imidlertid truffet Forberedelser til at sænke Skibet i den dybe Rende Nord for Vengeancegrunden, og Kl. 11,35 beordrede Kommandør Evers, at Sænkningen skulde finde Sted ved Fyldning af Ammunitionsmagasiner og Fyrplads og ved Sprængning af en Bombe. Men inden Sprængbomben, der var indstillet til at springe med 15 Minutters Forsinkelse, havde virket, krængede Skibet stærkt over, fordi Vandet løb ind gennem de aabnede Bundventiler i Ammunitionsmagasinerne og paa Fyrpladsen. Dette bemærkede den tyske Besættelsesofficer, som let forstod, at Skibet var ved at blive sænket, og med Revolver vilde han true Chefen til at standse Fyldningen. Skibet laa paa dette Tidspunkt med stærk Bagbords Slagside, næsten med Hoveddækket i Vand.

Kommandør Evers hævdede imidlertid, at han ikke havde nogen Myndighed til at give Ordre i Skibet, efter at Tyskerne havde overtaget Kommandoen, og der blev nu hejst følgende Signal fra den tyske Ministryger:

»Hvis Fyldning ikke stopper straks, vil Skibet blive beskudt, og der vil ikke blive givet Besætningen Lejlighed til at benytte Fartøjerne.«

Yderligere krævedes der sendt 10 Kadetter til Ministrygeren som Gidsler, der vilde blive skudt, hvis Skibet sank. Kadetterne blev imidlertid ikke hentet, men der blev i Stedet stillet 10 Mand op paa Dækket. Tyskeren skød et Par skarpe Skud, et lige foran og et over »Ingolf«.

Paa Grund af disse Trusler og i Særdeleshed, fordi Tyskerne havde samlet Hovedparten af »Ingolf«s Besætning paa Agterdækket lige over det Sted, hvor Sprængbomben var anbragt, besluttede Kommandør Evers at lade Bomben desarmere og at stoppe Fyldningen af Skibet, som derefter fortsatte til Korsør, hvor det gik ind i Havnen Kl. 13,45. Besætningen blev straks bragt i Land og interneret.

Da man i »Hvidbjørnen« observerede, at »Ingolf« begyndte at krænge over, var man klar over Betydningen heraf, og Kommandørkaptajn Hempel-Jørgensen fandt derfor Tidspunkt og Sted belejligt til at sænke sit eget Fartøj. Næstkommanderende fik altsaa Ordre til at sætte Sprængbomben, der var anbragt i forreste Ammunitionsmagasin, i Gang med 15 Minutters Forsinkelse, og samtidig beordredes Besætningen til diskret at trække sig hen paa Agterdækket. Først sent opdagede den tyske Dæks-officer, at der foregik noget unormalt, og da Hempel-Jørgensen foreslog, at Fartøjerne skulde sættes i Vandet, blev dette forbudt. Han gik da, 4 Minutter før Bomben skulde springe, ned paa Agterdækket, hvor han meddelte Besætningen, at Sprængning var iværksat — en Efterretning, som Mandskabet modtog med kraftige Hurraa. Endnu gik der to Minutter. Saa underrettede Hempel-Jørgensen den tyske Dæks-officer, der sammen med nogle Matroser stod og sigtede paa Besætningen med Maskinpistoler om, hvad der vilde ske, og derefter beordrede han Besætningen til at springe i Vandet, siden Tyskerne havde nægtet Tilladelse til at sætte Fartøjerne ud. Mandskabet sprang øjeblikkelig over Bord og svømmede bort fra Skibet, idet dog nogle Befalingsmænd, deriblandt Hempel-Jørgensen selv, blev tilbage for det Til-

fælde, at Bomben ikke skulde springe. Inden Besætningen sprang i Vandet, var det danske Flag blevet hejst agter, medens det tyske Flag vajede under Gaflen. Kl. 12 sprang Bomben, og efter den kraftige Eksplosion at dømme maa man formode, at ogsaa en Del af Ammunitionen er detoneret.

Da »Hvidbjørnen« var ved at synke, satte to Kvartermestre den ene og næstkommanderende den anden Redningsbaad i Vandet. Tyskerne forlod Skibet i en Hvalbaad. Endnu medens »Hvidbjørnen« flød, men med Stævnen under Vand, svømmede Søkadetterne *Kieler* og *Brinck* samt Søkadetaspirant *W. W. Christensen* tilbage til Skibet, hvor de klatrede op ad Rorkæderne og nedhalede det tyske Flag. Herunder skød Tyskerne i Hvalbaaden med Maskinpistol paa dem, men ramte ikke. Derefter satte de Motorbaaden i Vandet, og fra denne og de øvrige Fartøjer bjærgedes efterhaanden den svømmende Besætning. Desværre sank »Hvidbjørnen« saa langsomt, at Tyskerne fik Lejlighed til atter at gaa om Bord og nedhale det danske Flag for paa ny at hejse det tyske. Først ca. $\frac{3}{4}$ Time efter Sprængningen sank Skibet. Det krængede over paa Bagbords Side, og Stormast og Agterende forsvandt samtidig.

En tysk Jager var imidlertid kommet til Stede, og af den toges »Hvidbjørnen« Besætning ombord. Fartøjerne blev derefter skudt i Sænk af Jageren, medens den danske Besætning blev indbragt til Korsør og interneret.

Senere blev »Hvidbjørnen« hævet og bragt i Dok i Korsør, hvor dens tidligere næstkommanderende ved et Besøg om Bord konstaterede meget betydelige Skader, ligesom det blev fastslaaet, at Tyskerne her som alle andre Steder havde stjaalet, hvad de kunde overkomme af private Ejendele.

Det er anført enkelte Steder foran, men kan siges generelt, at ogsaa *det værnepligtige Mandskabs Optræden overalt var eksemplarisk. Der udvistes overalt Iver og Dygtighed ved Materiellets Betjening, og der udvistes en Kamplyst og en Frygtløshed, som med Rette kan styrke Troen til et fremtidigt dansk Værn bygget paa værnepligtig dansk Ungdom.*

Ved Begivenhederne den 29. August dræbtes eller saaredes følgende af Søværnets Personel:

Dræbte:

Math-Elev O. K. Rasmussen, paa Holmen (»Fyen«).

Værnepligtig Hvd. Nr. 5805 E. B. Christensen, paa Holmen (»Fyen«).

Overkonstabel K. B. Jensby, paa Middelgrundsfort.

Værnepligtig Hvd. Nr. 4942 N. B. Olsen, fra »P. 7« i Nyborg.

Søløjtnant I i Res. A. Rybner Jørgensen, fra »Hajen« i Korsør.

Torpedo-Underkvartermester II C. Thomsen, fra »Hajen« i Korsør.

Artilleri-Kvartermester III K. E. Andreasen, fra »Niels Juel« i Isefjorden.

Saarede:

Søløjtnant I H. L. Prause, paa Holmen.

Søløjtnant I i Res. A. R. Westergaard, paa Holmen.

Værnepligtig Hvd. Nr. 16960 Aa. Nielsen, paa Kongelundsfort.
 Søløjtnant I i Res. O. Kinch, fra »M.S.5« i Nyborg.
 Søløjtnant I i Res. H. A. Jørgensen, fra »P. 4« i Nyborg.
 Kaptajnløjtnant K. V. Dam, fra »Springeren« i Korsør.
 Matros-Kvartermester I N. V. Jørgensen, fra »Niels Juel« i Isefjord.
 Artilleri-Elev J. Mortensen, fra »Niels Juel« i Isefjord.
 Værnepligtig Hvd. Nr. 5516 Foldbjerg Jeppesen, fra »Niels Juel« i Isefjord.
 Værnepligtig Hvd. Nr. 5176 O. Petersen, fra »Niels Juel« i Isefjord.

VII

Fra den 29. August interneredes Søværnets Personel under tysk Bevogtning, hovedsagelig paa Holmen. Da Underbringelsesforholdene imidlertid her var ganske utilfredsstillende, særlig for det talrige værnepligtige Personel, ordnedes det efter nogen Tids Forløb saaledes, at en Del indløgeredes i K.B.-Hallen og en Del i Lergravsvejens Skole. Den 9. Oktober hjemsendtes de værnepligtige og ca. 1 Uge efter Søværnets Befalingsmænd, idet de samtidig modtog Forbud imod at bære Uniform.

Den 30. August modtog Viceadmiral *Vedel* en Skrivelse fra den tyske Admiral *Wurmbach*, hvori denne meddelte, at han *fra samme Dag tog alle danske Fartøjer og alt Krigsmateriel, der tilhørte den danske Flaade, i Brug for den tyske Marine.* Han tilføjede, at den danske Stats Ejendomsret ikke blev berørt herved, og bad Viceadmiral *Vedel* udpege befuldmægtigede Repræsentanter til at forestaa Overleveringen fra dansk Side.

Viceadmiral *Vedel* svarede herpaa i en Skrivelse, at han tog Meddelelsen til Efterretning; men da den meddelte tyske Overkommandobeslutning var en ensidig, alene paa Magt hvilende Afgørelse, saa han sig ikke i Stand til at paalægge Søværnets Personel at medvirke aktivt ved Overleveringen.

Som en yderligere Konsekvens af Begivenhederne den 29. August forlangte Tyskerne at overtage *Orlogsværftet*. Efter lange Forhandlinger skabtes en Ordning, der var baseret paa en bindende Erklæring fra den tyske Krigsmarine over for det danske Udenrigsministerium, indeholdende følgende 8 Punkter:

- 1) Danske Arbejder skal have Fortrinsret frem for tyske.
- 2) Der maa ikke indbringes tyske Krigsskibe, men kun civile tyske Skibe til Reparation.
- 3) Der maa fra tysk Side ikke rejses Krav om Arbejde med Hævning eller Reparation af sænkede danske Krigsskibe.
- 4) Tysk Strejkeforbud gælder ogsaa for Orlogsværftet.
- 5) Løn og Pension forbliver som hidtil.
- 6) Uoverensstemmelser mellem tysk Værftsledelse og dansk Personel søges afgjort af de kompetente danske Myndigheder.
- 7) Der vil ikke blive søgt skabt Kapital for tysk Regning i danske Kroner.
- 8) Det er den tyske Krigsmarines Hensigt senest ved Krigens Ophør at tilbagegive Orlogsværftet til den danske Stat efter foreliggende Inventarlister.

Da den faldne Kvartermester fra »Niels Juel« nogle Dage senere jordfæstedes paa Bispebjerg Kirkegaard, fulgtes han til Graven af sin Chef, der for nogle Timer løslodes af Interneringen. Med Sorg og med Stolthed samlede man for at bringe denne danske Orlogsgast og gennem ham alle hans tapre Fæller en Tak for deres Daad den 29. August.

Efter at det var godkendt, at Orlogsværftet og Materielinspektionens Ingeniører vilde være at betragte som militære, saa de ikke kunde tvinges til at paatage sig at videreføre Værftet for Tyskerne, blev Værftsledelsen overgivet til tyske Ingeniører, og Værftet selv etableret som en Filial af Howaldtswerke i Kiel.

Som allerede tidligere anført var Overfaldet paa Hær og Flaade den 29. August 1943 et eklatant Brud paa Overenskomsten af 9. April 1940. General v. Hanneken udtalte den 29. August Kl. 12 ved et Møde, han havde med det danske Politis Ledelse, at den danske Hær og Flaade havde forberedt sig paa at slutte sig til eventuelle Invasionstropper, og at dette var Aarsagen til deres Afvæbning. Fra 9. April 1940 har der imidlertid aldrig fra tysk Side været rejst nogen berettiget Klage over de danske Værns Loyalitet i Gennemførelsen af Overenskomsten. Naar man fra tysk Side afvæbnede den danske Hær og Flaade, skete det i første Række for derved at fratage vor Regering ethvert Middel til Modstand og bibringe den Forstaaelse af dens fuldstændige Magtesløshed. Men dernæst var det utvivlsomt Tyskerne magtpaaliggende at hindre de danske Vaaben i at findes paa Modstandernes Side ved den Invasion, som »Herrefolket« da allerede begyndte at frygte. Endelig er der ingen Tvivl om, at vore Vaaben og Udrustningsgenstande var et velkomment Supplement for den tyske Hær, ligesom de danske Orlogsskibe sikkert hurtigt vilde have fundet aktiv Anvendelse i den tyske Krigsmarine, hvis de ikke var blevet sænket og ødelagt.

De danske Værn, der ved Overenskomsten af 9. April 1940 var nedbragt til et Minimum, var ingen virkelig Trusel for den langt overlegne Besættelseshær, saa *det uprovokerede Overfald den 29. August kan kun betegnes som et i Historien eksempelløst brutalt og gement Bagholdsangreb, der altid vil blive staaende som en Skændsel for tysk Militær.*

Besættelsens Aar har været tunge for det danske Folk, og man maa haabe, at der af denne haarde Skole maa være vokset *Forstaaelsen af, hvad det betyder at have et stærkt Forsvar.* Jo stærkere Værnene er, des større er Regeringens Handlefrihed i en vanskelig Situation.

Forsømte, som baade Hær og Flaade var ved denne Krigs Udbrud, maatte den logiske Konsekvens blive den Besættelse af Landet, vi fik den 9. April 1940 — netop med den Motivering, at Danmark ikke selv var i Stand til at forsvare sin Neutralitet. At Paastanden var rigtig, beviste Tyskerne ved den Lethed, hvormed Besættelsen blev gennemført. Den Stauning-Munch'ske Regering havde ikke tilladt nogen Indkaldelse af Sikringsstyrke eller Gennemførelsen af andre Foranstaltninger til Landets Forsvar, skønt en Storkrig rasede lige op til vore Grænser. Saa vel Hensynet til egen Sikkerhed som Hensynet til Neutralitetens Opretholdelse paa dansk Territorium krævede dette; men Danmarks Stats- og Udenrigsminister *kunde* ikke eller *vilde* ikke se, hvilke Farer, der maatte true et Land, som end ikke viste Vilje til at forsvare sin Frihed.

Overalt viste det sig, at Værnenes Personel, og herunder ogsaa hele det værnepligtige Mandskab, med Begejstring, Mod og Offervilje vilde have taget Kampen, selv under de mest ulige Forhold. *Det var ikke Værnenes Skyld, at de ikke blev sat ind i en naturlig og ærefuld Frihedskamp.* Skylden maa alene tilskrives, at Regeringen ud fra en daarlig Samvittighed med Hensyn til Værnenes Størrelse og Udrustning ikke turde tage Ansvaret for at anvende dem.

En Forsvars- og Udenrigspolitik fortsat paa samme Linie er ikke væsentlig bedre end en fuldstændig Afrustning. I begge Tilfælde vil Danmark med omtrentlig Sikkerhed i en kommende europæisk Krig blive stillet i den samme Situation, hvori det har været i Besættelsens sidste Aar. Men man tør sikkert gaa ud fra, at det danske Folk er blevet klogt af Skade.

En 20-Marks Reichskreditkassenschein.

DEN FINANSIELLE UDVIKLING

Af Professor Dr. polit. AXEL NIELSEN

Penge, Valuta, Priser og Finanser — alle er de kædet sammen og betinger hverandre. Derfor kan man ej heller skildre de finansielle Forhold under den anden Verdenskrig uden at komme ind paa den Penge- og Prispolitik, der førtes.

Siden Januar 1933 havde Danmark som de andre skandinaviske Lande holdt en uforandret Kurs paa engelske Pund, idet det var *Medlem af Sterlingblokken*, som det almindeligvis kaldtes. Men ved Krigens Udbrud i *September 1939 sprang man fra*.

Som Skyerne i Slutningen af August trak sammen over Europa, begyndte Sterling at falde over for Dollar, hvorfor Noteringen paa fremmed Valuta her i Landet saavel som i Norge og Sverige midlertidig suspenderedes. Da den en af de første Dage af September genoptoges, havde man baade her i Landet og i vore Nabolande bestemt sig til fremtidig *at holde en fast Kurs over for Dollar*, der maatte antages at ville være mere stabil end Sterling i den kommende Tid. Kursen paa Dollar satte da her i København til 5,18 Kr. pr. Dollar, medens den i August, før Sterlingfaldet begyndte, havde været 4,79 Kr. Saaledes fulgte danske Kroner Sterling et Stykke ned; da Dollar sattes op fra 4,79 til 5,18 Kr., kan den danske Krone umiddelbart ved Udbruddet af Verdenskrigen siges at være devalueret med ca. $7\frac{1}{2}$ %, en Nedsættelse, der, som vi siden skal se, i 1942 kom til at spille en vis Rolle. Norge og Sverige fulgte, som anført, samme Politik, men disse Lande satte ikke Kursen paa Dollar saa meget i Vejret som Danmark, hvorfor svenske og norske Kroner maatte stige noget her i Landet.

Da saa England traadte ind som Deltager i Krigens, faldt Sterling yderligere over

for Dollar og dermed nu ogsaa over for danske Kroner. Medens Dollar i London i Begyndelsen af 1939 havde været noteret til 4,68, d. v. s. 1 £ = 4,68 Dollar, faldt Kursen paa engelske Pund efterhaanden ned til 4,03, paa hvilket Punkt den siden er holdt fast ved forenede Anstrengelser fra Englands og U. S. A.s Side. Men naar man i London kan købe 4,03 Dollar for 1 £, og man her i Landet noterer Dollar i 5,18, giver dette en Kurs i København paa Sterling paa 20,90 pr. 1 £, og det blev da ogsaa denne Kurs, København noterede her i Landet fra September 1940 og lige op til 1942. Da imidlertid Kursen paa Sterling her i Landet hidtil siden Januar 1933 uforandret havde været 22,40 Kr., forundrer det ikke, at et Fald i Sterling til 20,90 maatte fremkalde Misnøje i vore Eksporterhverv, særlig i Landbruget, der havde vænnet sig til at betragte de 22,40 som et af de faste Holdepunkter i Tilværelsen.

Den Forringelse paa $7\frac{1}{2}$ %, den danske Kronekurs saaledes omkring Krigsudbruddet var Genstand for, satte naturligvis i tilsvarende Grad Kursen her i Landet i Vejret for de Valutaer, der hidtil havde fulgt Dollar. Af særlig Interesse skulde i denne Henseende i den følgende Tid *Kursen paa Reichsmark* blive. Siden Pengevæsenets Rekonstruktion i 1924 havde Tyskland ved Hjælp af omfattende Restriktioner officielt kunnet notere en uforandret Kurs paa Dollar. Da Tyskland i September 1939 allerede havde en vidtgaaende Regulering af Ind- og Udførsel og Handelen med fremmed Valuta, gav saaledes selve Krigsudbruddet sig ikke Udtryk i Valutakursen, hvorfor Følgen maatte blive, at ved den danske Krones Nedsættelse maatte Kursen paa Reichsmark stige fra 192 til 208 Kr. pr. 100 Rmk. Paa dette Punkt laa Kursen i de følgende Aar, idet der kun skete en mindre Ændring i Maj 1940, da den tyske Rigsbank foretog en lille Forandring i sin Dollarnotering; ved denne Lejlighed sattes da Kursen paa Reichsmark her i Landet ned til 207,40 pr. 100 Rmk., og her holdt den sig til 1942.

Ved Englands Indtræden i Krigen *opløstes saaledes Sterlingblokken*, for saa vidt angik de skandinaviske Lande. Dette var kun naturligt og rimeligt. Naar et Lands Valuta ikke er knyttet til Guld, men, som Sterling var, er en fri Papirvaluta, er der formelt set ingen Grænser for, hvor store Udsving den kan gøre, og dermed ej heller for, hvor stærkt den kan forringes — det afhænger ganske af den Pengepolitik, der føres; og endnu er der ikke ført nogen Krig, uden at de krigsførende Lande har forringet deres Valuta. Da England derfor traadte ind i Krigen, sprængte man med fuld Føje Baandet mellem danske Kroner og Sterling for derved at forebygge »en for Landet skadelig Prisudvikling«, som det officielt sagdes. Forhindre en Prisstigning her i Landet blot ved at forlade Sterling og gaa over til at følge Dollar kunde man dog naturligvis ikke. Ude i Verden bragte Krigen Priserne op paa mange Varer, særlig naturligvis paa saadanne, der var af Vigtighed for Krigens Førelse. Hertil kom, at Fragterne ved den øgede Efterspørgsel efter Tonnage og stigende Forsikringspræmier maatte gaa stærkt i Vejret. Sætter man Gennemsnitstallet for Fragtrater for Juli 1939 her i Landet til 100, naaede det i Marts 1940 op paa 500. Alene dette maatte bringe Priserne paa de Varer, der indførtes til Danmark vestfra i Krigens første Maaneder, stærkt op; Indekstallet for Importvarer steg da ogsaa til 180 i Marts 1940, om Tallet for Juli 1939 sættes lig 100.

Langtfra saa stærk var *Stigningen for vore Eksportvarer*, ja, set paa Baggrund af Stigningen i de indførte Varer, holdt de sig nærmest konstant. Fra 100 i Juli steg Tallet for vore Udførselsvarer til kun 108 i Marts 1940, idet det dog i Mellemtiden havde været lidt højere. Man kunde mene, at vore Eksportvarer, der jo fortrinsvis er Levnedsmidler, straks vilde have haft Fordel af Krigen; imidlertid, naar Krig bryder ud, er det i Begyndelsen andre Varer, der som mere paatrængende særlig efterspørges, og først senere hen, naar Hærene har været under Vaaben nogen Tid, kommer den gunstige Konjunktur for Landbruget i de neutrale Lande. Hertil kom, at vort væsentligste Afsætningsmarked, England, straks ved Krigens Begyndelse greb ind med Maksimalpriser ogsaa for indførte Varer, hvad der gik ud over dansk Landbrugseksport; saa gavnede det kun lidt til Gengæld, at den engelske Kontingentering for dansk Bacon faldt bort.

Da Landbruget her i Landet var lagt an paa Tilførsler af udenlandsk Korn, Oliekager, Gødningstoffer o. s. fr., maatte den ugunstige Forskydning mellem Priserne paa Ind- og Udførselsvarerne vække Bekymring. *Landbruget* var da ogsaa i Begyndelsen af Krigen stærkt imod, at man ikke vedblivende holdt en Kurs af 22,40 paa Sterling; men som Sterling faldt yderligere, blev dog Tilhængerne af de 22,40 færre i Tal. Man satte derfor sine Kræfter ind paa andre Punkter; bl. a. *truede man med Produktionsstrejke* fra Landbrugets Side. Man opnaaede da ogsaa, at Staten i November Maaned kom ind paa at give Tilskud til visse af Landbrugets Ind- og Udførselsvarer, ligesom man ivrigt bearbejdede England for at opnaa bedre Priser for vore Landbrugsprodukter. Agitationen førte til den ejendommelige *Handelsaftale mellem Danmark og England* af 2. April 1940, hvori der bl. a. gaves bestemte Regler for, hvorledes Danmark maatte anvende sit Sterling-Tilgodehavende. Denne Overenskomst kom her i Landet til at danne Grundlaget for en ret indviklet Ordning, hvorefter der sikredes Landbrugets Eksport-Sterling en Kurs i Nærheden af 22,40, idet andre Erhverv, som bl. a. Skibsfarten, fik sin Sterling saa meget ringere betalt; men hele denne Ordning er der næppe Anledning til at komme ind paa, da Handelsaftalen som Følge af Begivenhederne her i Landet kort efter aldrig traadte i Kraft. — Hvorvidt Landbrugets Stilling virkelig var saa vanskelig i Tiden fra September 1939 til April 1940, som man fik Indtryk af gennem Landbrugets Klager, skal lades usagt; men det skal dog nævnes, at Landøkonomisk Driftsbureau opgjorde den gennemsnitlige Forrentning for Landbruget som Helhed for Høstaaret 1939—40 til 5 % af den bogførte Værdi, medens den i det foregaaende Høstaar kun havde været 4,5 %. Man maatte helt tilbage til Høstaaret 1929—30 for at finde en højere Forrentning end 5 %. Dog, hvorom alting er — der var inden for Landbruget skabt en ikke ringe Misfornøjelse med Forholdenes Udvikling, hvad der fandt sit Udtryk i den Tilslutning, *L. S.-Bevægelsen* vandt. Denne Misfornøjelse danner Baggrunden for Landbefolkningens Holdning i Okkupationens første Tid.

Den for Danmark ugunstige Forskydning mellem Import- og Eksportvarepriserne, der saaledes kom i Krigens første Halvaar, maatte skabe yderligere *Mangel paa fremmed Valuta*. Allerede før Krigens Udbrud var der gaaet Svind i Bankernes udenlandske Tilgodehavender. I de foregaaende Maaneder havde man under den tiltagende Trusel om Krig ved Østrigs Indlemmelse etc. opfordret Importører til

at sikre sig Lagre, og selv havde Staten, da der var Overskud paa den dansk-tyske Clearing, importeret ikke ubetydelige Kvanta af Kul og andre Varer fra Tyskland, de saakaldte Beredskabslagre. Da Krigen saa begyndte, søgtes Indførselen af de mere nødvendige Varer forceret mest muligt, samtidig med at man begrænsede Importen af Varer, der mer eller mindre maatte regnes for Luksusvarer, idet man overførte Varer, der hidtil havde staaet paa Friliste, til den bundne Liste. Resultatet af denne forcerede Import til stigende Priser, medens Eksportvarerne ikke indbragte væsentlig større Beløb af udenlandsk Valuta end tidligere, kan man læse af *Nationalbankens Balance*; medens denne Bank i Begyndelsen af 1939 havde et Nettotilgodehavende i Udlandet paa ca. 94 Mill. Kr., stod Banken ved Aarets Udgang med en Nettogæld paa ca. 50 Mill. Kr. Men saadanne ekstraordinære Køb af fremmed Valuta i Nationalbanken gaar selvsagt ud over de andre Bankers Kasse, idet Pengene til Købet tages fra disse. Hertil kom en stigende Nervøsitet hos Indskyderne i Banker og Sparekasser; den kommer altid, naar Krig bryder ud, og giver sig Udtryk i større Uddrag af Tilgodehavender. Eksempelvis kan nævnes, at Indstaaende i Landets Sparekasser fra 31. Marts 1939 til samme Tidspunkt 1940 gik ned med 75 Mill. Kr., hvortil dog ogsaa Truselen om Jagt paa urigtige Selvangivelser og skjulte Formuer, der fremsattes af Finansministeren og Landoverskatteraadet i December 1939 — paa det for Sparekasserne uheldigste Tidspunkt — gjorde sit. Pengeinstitutterne maatte ved disse Udtræk midlertidigt komme i en vanskelig Situation, saa meget mere som *Kursen paa Obligationer* var faldende efter Krigsudbruddet, og enhver forstaar, hvad det betyder at skulle realisere i et faldende Marked; fra Slutningen af Marts 1939 til Marts Maanedes Udgang 1940 faldt Obligationerne saaledes ca. 12 %. Tilmed var Børsnoteringen suspenderet de første Dage i September; da den genoptoges 12. September, var der truffet den Bestemmelse, at Obligationer ikke maatte handles til Kurser, der var mere end 2 % lavere end de den 31. August noterede Køberkurser — en Bestemmelse, der ændredes 25. September til, at Obligationer kun maatte handles 1 % lavere end foregaaende Dags Kurser; denne Forskrift, der blev bestaaende under hele Krigen, maatte i et nedadgaaende Marked sætte Grænse for, hvor meget der kunde sælges.

Nationalbanken, der i Februar 1939 havde *nedsat sin Diskonto* til 3½ %, forhøjede efterhaanden denne Sats, saa at den i Oktober kom op paa 5½ %. Udlaansrenten i de private Banker sattes op i Overensstemmelse hermed, saa at der herskede en betydelig Pengestramhed, hvad der ogsaa gav sig Udslag i faldende Aktiekurser paa Børsen. Alene *Skibsaktier* var stærkt stigende, idet man erindrede de gunstige Kaar, Skibsfarten havde haft under den foregaaende Krig. For ikke at faa en saadan Aktiehausse, som under foregaaende Verdenskrig, traf Bankerne paa Nationalbankens Initiativ stramme Regler for, hvor højt Aktier, særlig Skibsaktier, maatte belaaes, ligesom der snart udkom en Lov, hvorefter ved Salg af Aktier Kursstigningen efter 31. August 1939 skulde beregnes som Indkonist for Sælgeren og beskattes som saadan. Alt skabte saaledes en betydelig Pengestramhed.

Naar denne dog ikke blev større, end Tilfældet blev, skyldtes det, at *Staten foreløbig nødsagedes til at overtrække sin Konto hos Nationalbanken*. Medens Staten ved April Maanedes Udgang 1939 havde et Tilgodehavende i Banken paa 7 Mill.

Umiddelbart efter Overfaldet den 9. April 1940 oplevede de danske Forretninger et sandt »Grøshoppeangreb«. Over alt saas *de grønne, rigelig forsynet med Reichskreditkassenscheine, paa »Indhug«*. Det var et forunderligt Syn for dem, alt det, som det tyske Folk i mange Aar havde maatte ofre paa Oprustningens Alter, fandtes her i Overflod. Med en umættelig Begærlighed og en paa-gaaende Frækhed købte de ind, og de tyske Kvinder, der hidtil havde nydt godt af Kaffe og Chokolade fra Holland, Klæde og Tekstilvarer fra Belgien og eksklusive Silkefabrikata fra Frankrig, kunde nu glæde sig over det danske Smør og de gode Madvarer. Vi saa Lagrene tømmes, Fattigmand led store Savn og »Ersatz« blev vort nye Løsen, et Begreb, der var opfundet og indført her til Landet som et Led i Nyordningen af Europa.

Kr., forandredes dette i Aarets Løb til en Gæld paa 148 Mill. Kr. Overtrækket var dog kun af midlertidig Karakter, idet der dels af Hensyn til at begrænse Forbruget, dels ogsaa for at skaffe Penge i Statskassen, i Efteraaret 1939 vedtoges en Række store *Forhøjelser dels af Forbrugsskatter (Tobak, Spiritus, Øl etc.), dels af Indkomst- og Formueskatten*. I Begyndelsen af 1940 kom der yderligere nye Skatter til.

Uden nu nærmere at gaa ind paa disse Maaneder, der gik forud for Besættelsen, kan vi karakterisere den økonomiske Situation her i Landet derhen: begrænsede Tilførsler til høje Priser, kun relativt lave Priser paa Eksportvarerne, en udbredt

Misfornøjelse inden for Landbruget og Pengestramhed for at hindre Inflation. Den almindelige Indstilling var, at man nu vil føre en økonomisk Politik, der kunde hindre en Gentagelse af Begivenhederne under og efter den første Verdenskrig.

Saaledes var den økonomiske Stilling 9. April 1940. Med eet Slag skiftede Situationen

II

Da Tyskerne trængte ind i Danmark, medførte de deres egne Pengesedler, *Reichskreditkassenscheine*, saaledes som de allerede havde gjort det ved Indbruddet i Polen og senere gjorde det ved Indfaldet i Holland, Belgien og andre Lande.

Disse Sedler, der bar tysk Tekst og truede enhver, der eftergjorde dem, med Tugthus, var udstedt af Reichskreditkasse i Berlin. Denne Institution var efter tysk Lov berettiget til at udstede Sedler paa 50, 20, 5, 2 og 1 Rmk. saavel som paa 50 Pfennig og Mønter paa 10 og 5 Pf. Som Sikkerhed for Sedlerne laa der en Forskrivning fra det tyske Rige, en Forskrivning, der efter en Lov af Maj 1940 højst maatte andrage 3 Milliarder Rmk.

Naar man i Tyskland gav de fremtrængende Hære en særlig Slags Sedler fremfor at forsyne dem med Reichsbanksedler, var dette naturligvis dikteret af Hensyn til, at Reichsbanks Seddelømløb ikke maatte stige for stærkt; noget saadant kunde gøre et daarligt Indtryk paa den tyske Befolkning, der endnu levende erindrede den stærke Seddelinflation under og efter den første Verdenskrig. Derfor blev Reichskreditkasse oprettet for at skabe en særlig Seddel til Brug i Udlandet; derfor blev det ogsaa udtrykkelig forbudt at indføre Reichskreditkassenscheine til Tyskland.

Selv om de tyske Hære efterhaanden bredte sig ud over store Dele af Europa, kom der dog *ikke noget større Omløb af disse Sedler*. Kun efter Indmarchen i Polen kan man i Virkeligheden tale om et Omløb af disse »Scheine«; som Følge af den store Ødelæggelse, der straks ved Invasionen anrettedes i Polen, brød Bank- og Pengevæsenet her sammen, hvorfor der oprettedes særlige Underafdelinger af Reichskreditkasse i Berlin, der satte dennes Sedler i Omløb. Her saa man, hvad Hensigten med Oprettelsen af Reichskreditkasse havde været: at skabe en Centralbank i Berlin med Filialer i de besatte Lande og med Seddeludstedelsesret for de Lande, der skulde udgøre det tyske »Storrum«. Saaledes kom det dog ikke til gaa; selv i Polen afløstes senere Filialerne af Reichskreditkasse af en særlig polsk Bank, der udstedte Sedler, lydende paa Zloty, og snart skulde det vise sig, at ej heller i andre besatte Lande kom disse Reichskreditkassenscheine til at spille nogen videre Rolle, saa at det Beløb, der udstedtes af disse Sedler, var forholdsvis beskedent. Vel havde Holland, Belgien og Frankrig en Tid Filialer af Reichskreditkasse, men ogsaa i disse Lande kom man snart ind paa samme Ordning, der forinden var truffet med Regeringen i Danmark straks efter Indfaldet her; den gik ud paa, at Tyskerne afstod fra Udgivelsen af Reichskreditkassenscheine *mod at faa Adgang til i Nationalbanken at faa udbetalt i danske Sedler de Beløb, tyske Tropper maatte have Brug for under Besættelsen*. Et af de Krav, der fra tysk Side stilledes 9. April, var, at den danske Befolkning skulde modtage de nævnte Reichskreditkassenscheine

efter Forholdet 1 Rmk. = 2 Kr., og dette var den danske Regering gaaet ind paa. Man kan spørge, om det ikke havde været heldigere, at man var blevet staaende herved og havde ladet Tyskerne udgive deres Scheine fremfor kort efter Besættelsen at give dem Adgang til Nationalbankens Kasse; paa den Maade blev det jo Danmark, der selv kom til at finansiere Besættelsen. Et saadant Ræsonnement vilde dog ikke være rigtigt. Man vilde derved have faaet to Slags Sedler i Omløb, lydende henholdsvis paa Reichsmark og Kroner i Ombytningsforholdet 1 : 2. Allerede dette vilde have vanskeliggjort Betalinger, og vægre sig ved at modtage de tyske Scheine maatte man jo ikke. Man kan let forestille sig, hvor stærke Gnidninger mellem Besættelsesmagten og den danske Befolkning der vilde være forekommet, ikke mindst i Besættelsens sidste Aar, da Tilliden til tysk Sejr blev mindre og mindre, og da tyske Soldater søgte at ombytte Reichsbanksedler mod danske Kroner for nogle faa Ører. Uden Tvivl vilde disse Gnidninger have ført til, at den danske Stat over for den danske Befolkning havde maattet garantere de tyske Scheine eller lign. for at faa Folk til at modtage dem. Dertil kom, at de Sedler, Tyskerne vilde sætte i Omløb her i Landet, ikke var forskellige fra dem, de havde sat i Omløb i andre Lande; — ved at lade Nationalbanken finansiere Besættelsen undgik man saaledes Rivninger i daglig Handel og Vandel, og, hvad mere var, man skabte herved en Mulighed for at faa lidt Haand i Hanke med Besættelshærens Udgivelse af Penge her i Landet. Naa, Udviklingen i de følgende Aar skulde vise, at i Praksis blev Muligheden ikke stor; hvad Hæren krævede og sagde at være militært nødvendigt, fik den ogsaa under saa meget Modstræb som muligt. Senere lykkedes det at faa en Aftale i Stand, hvorefter *Udgifter, der oversteg 200 Kr.*, ikke maatte betales af Tyskerne med Kontanter, men *skulde betales med Checks*; selv om denne Aftale ikke altid overholdtes, lykkedes det dog herigennem Nationalbanken at faa nogen Indsigt i, hvortil Tyskerne brugte Pengene, og hvilke Firmaer der arbejdede for Besættelshæren; dermed havde man ogsaa Mulighed for at undersøge, om de paagældende Firmaer beregnede sig ublu Avancer paa det danske Samfunds Bekostning.

For at Nationalbanken saaledes skulde stille sig til Disposition for Besættelshæren, fik den *Statens Garanti for de Beløb, der udbetaltes Tyskerne*; paa denne Maade opstod den saakaldte *Værnemagtskonto*, der paa Nationalbankens Balance indgaar under Kontoen: Forskellige Debitorer; det blev denne Konto, der derfor voksede og voksede i de følgende Aar, som Tyskerne brugte Penge her i Landet. med Statens Garanti over for Banken om, at betalte Tyskerne ikke siden hen, vilde den danske Stat gøre det. De andre Poster, der indgaar paa Kontoen: Forskellige Debitorer, er betydningsløse i Forhold til, hvad Tyskerne har trukket, saa at Kontoen: Forskellige Debitorer snart i daglig Tale kom til at hedde *Værnemagtskontoen*.

Var Folk strømmet til Banker og Sparekasser ved Krigsudbruddet i September 1939 for at faa deres Penge, var dette dog intet imod, hvad der skete 9. April og følgende Dage. Der dannede sig Køer uden for disse Institutter, og selv om disse kunde benytte sig af den Hjemmel, der ved Loven af 1. September 1939 var givet dem til at begrænse de kontante Udbetalinger til 300 Kr. pr. Indskyder, strømmede

Pengene dog ud, saa at de maatte henvende sig til Nationalbanken om midlertidig Hjælp. Medens Nationalbankens omløbende Seddelmasser endnu den 8. April var 571 Mill. Kr., var den den 15. April 662 Mill. Kr., altsaa en Stigning paa 90 Mill. Kr. i Løbet af faa Dage. Da Folk saa, at der ingen større Vanskeligheder var ved at faa de indsatte Midler, fortog dette Chok sig; men belært af, hvad her skete, blev utvivlsomt mange i den følgende Tid liggende med større Kasser end ellers, hvad der var medvirkende til, at Nationalbankens Seddelomløb i den følgende Tid holdt sig ualmindelig højt.

Besættelsen den 9. April maatte ganske afbryde Forbindelsen vestpaa; herfra havde vort Land hidtil faaet en væsentlig Del af sine Varer, i første Række Landbrugets Importvarer, og vestpaa var vor Eksport for største Delen ogsaa gaaet. Okkupationen af Danmark maatte derfor blive af indgribende Betydning for vort Erhvervs- liv og maatte betyde en Omstilling af dette, ikke alene i produktionsmæssig, men — hvad her er af Vigtighed — ogsaa i prismæssig Henseende.

Som ovenfor omtalt havde Tyskland i mange Aar holdt krampagtigt fast ved den Reichsmark, der var indført ved Pengereformen 1924. Inden for Landets Grænser havde man, særligt efter at Nazistyrer var indført, holdt *Priserne saa at sige uforandret*, men fast Prisniveau og uændret Valutakurs kunde kun opretholdes ved en statslig Regulering af Ind- og Udførsel. Uden nærmere at komme ind paa, hvilke Vanskeligheder Tyskland ved en saadan Politik kom ud for — man behøver blot at minde om de forskellige Slags Mark, der eksisterede i Tyskland, Turist- eller Rejsemark, der kun kunde udgives af Udlændinge i Tyskland, Askimark o. s. fr. — skal her anføres, at Tyskland for at gennemføre sin Politik efterhaanden var kommet ind paa at opkræve Afgifter, yde Tilskud eller variere Toldsatser for Varer, der førtes ind og ud af Landet, alt efter hvorledes Priserne i Udlandet laa; i Forholdet til Danmark blev saaledes fob-Priserne paa vore Import- og Eksportvarer betragtet som Markedspriser, hvorefter Tyskland saa havde indrettet sig.

Efter 9. April maatte der ske en afgørende Forandring heri. *Tyskland maatte nu blive vort væsentligste Marked*, baade for Import og Eksport, og det maatte derfor blive Tyskland, der kom til at sætte Priserne her i Landet, hvorved det kunde skalte og valte med vort økonomiske Liv efter Behag. Der var ganske vist ved Tyskernes Løfter til den danske Befolkning sagt, at man ikke vilde blande sig i Danmarks indre Anliggender, og om nogen direkte Fastsættelse af Priserne her i Danmark fra tysk Side blev der ej heller Tale. Men indirekte skete det ved, at Tyskerne kunde erklære sig villige til f. Eks. at betale mere for danske Eksportvarer; dette behøvede ikke at paavirke det tyske Prisniveau, idet blot den Afgift eller Toldsats, der hidtil var opkrævet af en saadan Import i Tyskland, nu bortfaldt, og hvad angaar de tyske Eksportvarer, kunde Tyskland ved at lade Tilskuddet bortfalde betinge sig højere Priser for disse Varer her i Landet. Alt dette kunde saaledes ske, uden at Forholdet mellem danske Kroner og tyske Mark forandrede — m. a. O. den noterede Kurs paa tyske Mark af 208 Kr. pr. 100 Rmk. var, maalt med Prisniveauerne i Tyskland og Danmark, for høj, eller, som man ogsaa kan udtrykke det, *maalt med danske Kroner var Reichsmarken overvurderet*.

C. V. Bramsnæs (f. 1879) blev cand. polyt. i 1914 og traadte derefter ind i Det statistiske Departement. Et Par Aar forinden var han blevet Medlem af Hovedbestyrelsen for Socialdemokratisk Forbund, og fra 1918—29 var han Partiets Repræsentant i Landstinget. Bramsnæs deltog i talrige internationale Kongresser, hvor økonomiske Problemer drøftedes, saaledes baade i Washington og senere i Genève. Han var Finansminister 1924-26 og igen 1929-33 i Ministerierne Stauning, og fra 1933 kgl. Direktør og fra 1936 Formand for Direktionen i Danmarks Nationalbank.

Det var paa denne Baggrund, de økonomiske Forhold mellem Danmark og Tyskland nu efter Besættelsen skulde udvikle sig.

Hvorledes saa man nu paa disse Forhold her i Landet? Den 8. April, Aftenen før Besættelsen, da de tyske Hære stod opmarcherede ved vor Grænse for faa Timer efter at sætte sig i Bevægelse, holdt Nationalbankdirektør Bramsnæs i Radioen et Foredrag, hvori han pegede paa den Fare for Inflation, der var forbundet med, at Priserne paa Varer og Lønninger under Vareknaphed fik Lov at stige; en Prisforhøjelse maatte fordyre Produktionen, og skulde denne til enhver Tid være rentabel, maatte ny Prisstigning blive Følgen. Saaledes blev »den onde Cirkel« (*the vicious circle*) sat i Gang. Dette Ord blev i den følgende Tid ofte citeret, som oftest dog kun, naar det drejede sig om Forhøjelse af Lønninger, derimod mindre, naar der var Tale om Forhøjelse af Priserne paa Livsfornødheder.

Var Foredraget allerede aktuelt den 8. April, blev det det endnu mere den følgende Dag. Man var nu klar over, at Vareknapheden maatte blive større, at Produktionen dermed let kunde gaa i Staa, at Arbejdsløsheden kunde øges, og at Priserne meget vel kunde stige. Regeringen, der snart omdannedes til at indbefatte Repræsentanter for de forskellige Partier, lagde da ogsaa sit Program herefter; *man vilde holde Prisniveauet fast*, hindre Inflation og dog samtidig skabe øgede Muligheder for Arbejde. Disse Synspunkter kom til Orde i det *Kompleks af Love*, der i Maj 1940 forelagdes Rigsdagen og vedtoges af denne. Efter disse begrænsedes det Udbytte, Aktieselskaber maatte give, i Forhold til Udbyttet de foregaaende Aar, man standsede den Lønregulering efter Pristallet, som Arbejdere og Arbejdsgivere kort efter Krigens Udbrud var blevet enige om, man oprettede et Kreditfond, der skulde give Laan til ny Produktion, Byggeri og andet Arbejde til Fremme af Be-

skæftigelsen, og man vedtog en strengere Prisreguleringslov, idet herefter Nettoavancen hverken procentvis eller absolut maatte overstige den inden for den paa-gældende Branche sædvanlige Nettoavance — for at nævne de vigtigste Love.

Paa denne Baggrund tager den Holdning, Regering og Rigsdag indtog over for *Landbruget* i de følgende Maaneder, sig ejendommelig ud, ja, betød paa flere Punkter et afgjort Brud med det Princip om Prisstabilisering, som man havde lagt til Grund ved Lovene i Maj 1940. Som nævnt var inden for Landbruget Misfornøjelsen stor allerede før Besættelsen, hvad der kom til Orde inden for dets sædvanlige Organisationer, men ganske særlig inden for L. S. Man ønskede højere Eksportpriser for derved at faa dækket de øgede Produktionsomkostninger, idet man, da Landbruget var indrettet paa en Forædling af tilførte Raastoffer, klagede over Misforholdet mellem Stigningen i Prisforholdet mellem ind- og udførte Varer.

Efter Besættelsen kunde der ikke blive Tale om, at Landbruget kunde faa væsentlige Tilførsler; det maatte i Hovedsagen indrette sig paa at hvile i sig selv ved at indskrænke sin Produktion, og den megen Tale om Misforholdet mellem Stigningen i Landbrugets Ind- og Udførselspriser maatte derfor høre op; nu blev Slagordet, at *Landbrugets Produktionsomkostninger skulde dækkes*. Men Landbrugets Produktion bestaar jo af mange Grene; steg Kornpriserne, maatte andre Priser, som f. Eks. Flæskepriserne sættes op, og steg de Priser, Landbruget kunde opnaa paa Flæsk, kunde herigennem Kornprisen blive for lav; det var derfor et meget ubestemmeligt Begreb »Landbrugets Produktionsomkostninger«, forskellige som de ogsaa maatte være for store og smaa Landbrug.

I Begyndelsen af Juli sattes *Smørprisen* op, og kort efter fulgte den ulykkelige *Kornlov* af Juli 1940, hvorved det Korn, Landbruget skulde aflevere til den danske Befolknings Forbrug, forhøjedes med ikke mindre end 50 %; hvad der høstedes herudover, fritoges ved Kornlovene de følgende Aar for Prisregulering (»Frihandelskorn«) og maatte derfor faa sin Pris indirekte bestemt af, hvilke Priser der fastsattes for Smør, Flæsk o. s. v. Kort Tid efter, i Oktober Maaned, kom der en yderligere *Forhøjelse af Prisen paa Smør*, der eksporteredes til Tyskland, hvad der ogsaa paavirkede Prisen til danske Forbrugere; Lederen af L. S., *Knud Bach*, der kort forinden efter Indbydelse var rejst til Tyskland, tiltog sig »Æren« herfor, medens det fra anden Side hævdedes, at Tyskerne var gaaet ind paa Prisforhøjelsen ved de sædvanlige Forhandlinger med de danske Landbrugsorganisationer.

Det faar staa hen, hvor Ansvarer for disse Forhøjelser paa Landbrugsvarer i 1940 ligger, om de ligger hos Regering og Rigsdag, Landbrugets Organisationer eller Besættelsesmagten, alt dette er endnu ikke oplyst — givet er det, at *Landbruget nu fik en begunstiget Stilling i Sammenligning med mange andre Erhverv* og hermed undtoges fra de Regler, Prisreguleringsloven i øvrigt byggede paa. Medens denne kun tillod Erhvervene sædvanlig Nettoavance, forrentede Landbruget sig efter Landøkonomisk Driftsbureau med følgende Procentsatser af den bogførte Værdi (opgjort efter Ejendomsgruppernes Andel af det samlede Landbrugs Areal):

I Høstaaret 1939—40	5,0 pCt.
— 1940—41	9,8 —
— 1941—42	6,6 —
— 1942—43	8,9 —
— 1943—44	10,8 —

Selv om Forrentningen saaledes svingede noget med Høstudbyttets Størrelse, vil det ses, hvorledes Landbrugets Udbytte i alle Aarene var langt større, end Tilfældet var før Krigen, og det i en Periode, hvor Renten var faldende. Om Nedsættelse af Priserne var der ikke Tale -- tværtimod steg de noget, om end ikke meget i de følgende Aar.

Med Landbrugslovgivningen 1940 var man for Alvor *begyndt at slippe Inflationen løs*. Hvor var Programmet om Prisstabilitet fra Maj 1940 nu henne? Naar Befolkningens Livsfornødenheder steg saa stærkt, maatte man ogsaa tillade Arbejdslønnen at stige, idet det ellers ikke vilde være muligt for Arbejderne at betale de høje Priser paa Livsfornødenheder. I den typiske Arbejderfamilie, hvis Forbrug lægges til Grund for Beregning af Leveomkostningerne, udgør Udgifterne til Fødevarer ca. 30 pCt. af samtlige Udgifter. Det officielle Indekstal for Leveomkostningerne som Helhed og for Udgifter alene til Fødevarer var henholdsvis:

April 1940	129	123
Januar 1941	151	157
April —	154	161
Januar 1942	162	166

Man vil se, ikke alene, hvorledes den store Stigning sker i 1940 efter Besættelsen, men ogsaa, hvorledes Udgifterne til Fødevarer stiger stærkere end de øvrige Leveomkostninger og efterhaanden trækker det samlede Udgiftstal i Vejret.

Det System af varierende Afgifter og Tilskud, som Tyskland havde for derved at holde det indenlandske Prisniveau konstant, kunde i og for sig meget vel være anvendt til ogsaa at holde det danske Prisniveau i Ro. Man vil imidlertid af det her sagte forstaa, at Tyskland valgte at nedsætte Afgifterne for de Varer, det importerede fra Danmark, og dermed forhøje Priserne paa vore Eksportvarer; omvendt faldt Tilskuddene til Eksporten bort, hvorved vore Importvarer steg. Denne Politik fra Tysklands Side var selvsagt ikke alene dikteret af, at man paa denne Maade kunde imødekomme det danske Landbrugs Ønsker om højere Priser, men ogsaa af, at man i hvert Fald forbigaaende havde Mulighed for at øge Indførselen fra og mindske Udførselen til Danmark. Sættes Grundtallet for 1935 til 100, var umiddelbart forud for Besættelsen Priserne for vore Importvarer steget til 204, men for vore Eksportvarer kun til 117. I den følgende Tid skete der følgende Ændring:

	Importvarer	Eksportvarer
Marts 1940	204	117
December 1940	220	184
Marts 1941	223	196
December 1941	246	205

Hen paa Sommeren 1941 var man kommet til en vis Prisstabilitet, saa at i Sammenligning med 1939 Importvarerne var steget med ca. 110 %, Eksportvarerne med ca. 80 %. Selvom man havde truffet forskellige Ordninger, hvorved Priserne paa Landbrugsvarer til hjemligt Forbrug holdtes nede under Eksportvarepriserne, Ordninger, der dog delvis betaltes af den danske Befolkning som Helhed, var Leveomkostningerne dog steget med ca. 60 %, samtidig med at Forbruget var indskrænket, og man havde været tvunget til at gaa over til ringere Erstatningsvarer.

Den Prisudvikling, som saaledes fandt Sted i Besættelsens første Aar, var, som nævnt, betinget af, at Reichsmark i Relation til Kronen var overvurderet; det danske Modtræk maatte da ganske naturligt blive at *faa Valutakursen ændret* for paa denne Maade at lukke Prisstigninger ude. Dette søgtes da ogsaa gennemført.

I Sommeren 1940, da mange i Danmark ansaa Tyskland som den kommende Sejrherre og »Storrummet« som en ikke fjern Realitet, fremsattes fra tysk Side den Tanke, at Danmark og Tyskland skulde indgaa en *Mønt- og Toldunion*. Tanken blev i nogle Kredse her i Landet modtaget med Velvilje, afvistes i hvert Fald ikke straks. Ved en saadan Union maatte Afgifter, Told og Tilskud naturligvis falde bort og Prisniveauerne i Danmark og Tyskland blive nogenlunde de samme; dette vil sige, at om man fastholdt den herskende Valutakurs paa 208 Kroner til 100 Reichsmark, maatte Prisniveauet i Danmark yderligere stige stærkt. Skulde noget saadant forhindres, maatte Kursen paa Reichsmark derfor nedsættes her i Landet. Hvad vilde da være den rette Kurs? Et sagkyndigt Udvalg undersøgte dette Spørgsmaal og kom til det Resultat, at Kursen paa tyske Mark her i Landet burde nedsættes med ca. 35 %, hvad der vilde give en Valutakurs paa 140 pr. 100 Rmk. og ikke som da 208 Kr. Ved en Valutakurs paa 140 vilde man faa nogenlunde Overenstemmelse mellem Prisniveauerne i Danmark og Tyskland, som de da var.

Naa, Mønt- og Toldunionen interesserede færre og færre, efterhaanden som Nyheden sivede ud, og man mærkede Stemningen blandt Folk over for en saadan fast Tilknytning til Tyskland. Men *Ideen om Ændringen af Valutakursen levede videre*, idet man i en Nedsættelse af Kursen paa tyske Mark havde et Middel til at holde igen paa Prisstigningen her i Landet. Man forhandlede og forhandlede derfor med Tyskerne herom, men dels havde Landbruget her i Landet som Eksporterhvert Interesse i at faa saa høje Priser for sine Varer som muligt, dels var Tyskland meget tilbøjelig til at se Kursen paa danske Kroner forhøjet. Det vilde over for Udlandet tage sig ud, som om det stod ilde til med de økonomiske Forhold i Tyskland, naar saaledes Kursen paa fremmede Penge sattes op, ja, det kunde ogsaa i Tyskland selv fremkalde Frygt for Markens Fremtid. Forhandlingerne trak i Langdrag og afsluttedes først i Begyndelsen af 1942, da i Januar *Kursen paa tyske Mark og dermed ogsaa paa anden Valuta nedsattes med de ca. 7½ %*, hvormed den var forhøjet ved Krigsudbruddet i September 1939; da Landbruget betingede sig, at det vedblivende maatte have de samme Priser for de Eksportvarer, hvis Priser aftaltes i Mark, gik Tyskland ind paa i tilsvarende Grad at forhøje disse Priser. Hermed gik tyske Mark ned til 191,80 Kr. pr. 100 Mark.

Nogen større Virkning paa Prisniveauet kunde en saa ringe Kursforbedring paa det daværende Tidspunkt naturligvis ikke øve. Men nok saa vigtigt var det, at Tysk-

Walter Funk (f. 1890) er Journalist af Profession, og var fra 1922-30 Redaktør ved Berliner Børsen-Zeitung. I 1931 blev han optaget i det nationalsocialistiske Parti, hvor han hurtigt blev en af Hitlers nærmeste Medarbejdere. 1933 udnævnt til Rigspresseschef og Statssekretær i Rigsministeriet for Folkeoplysning og Propaganda. Da Dr. Schacht maatte vige Posten som Økonomiminister, overtog Dr. Funk den fra Januar 1938. Samtidig blev han Chef for den tyske Rigsbank. Det praktiske Resultat af Funks økonomiske Politik var, at de besatte Lande blev udplyndret, indtil der ikke var mere tilbage, og som Motto udtalte han selv: »Det økonomiske System i Europa maa organiseres paa en saadan Maade, at detsikrer det tyske Folk den højest mulige Levestandard.« I Dag staar Funks Navn blandt de 24 store Krigsforbrydere, som skal dømmes i Nürnberg.

land under de langstrakte Forhandlinger afgav *Løfte om at undgaa yderligere Prisforhøjelser*, et Løfte, der ogsaa blev holdt. I Marts 1945 var Indekstallet for vore Importvarer paa 257, saa at Priserne kun steg nogle faa Procent i Krigens sidste Aar; langt den største Prisstigning sker derfor inden Efteraaret 1941.

Hvad der gjaldt det danske Landbrug, gjaldt ogsaa andre Erhverv, der producere Levnedsmidler, *Fiskeri* og *Gartneri*. Inden for disse Fag steg da ogsaa Indkomsterne stærkest.

Medens vor *Handel med Udlandet* før Krigen kun for en Fjerdedels Vedkommende foregik med Tyskland, kom dette Land til at spille en saa stor Rolle under Besættelsen, at vor Handel med Tyskland udgjorde $\frac{4}{5}$ af hele vor Handel med Udlandet. De øvrige Lande, vi handlede med, var væsentlig de andre skandinaviske Lande, efter Aftaler der maatte godkendes af Tyskland. Saaledes havde dette Land »sat« sig paa vort hele udenlandske Samkvem, kunde dirigere Varer her og der og bestemme Priser.

Som Krigen gik paa, maatte de Kvanta, der omsattes, ret naturligt blive mindre og mindre. Ganske vist holdt Værdien af Udenrigshandelen sig saa nogenlunde oppe. Medens 1939 Værdien af Indførselen var 1740 Mill. Kr. og af Udførselen 1578 Mill. Kr., var den i 1944 kun svundet ind til henholdsvis 1168 og 1346 Mill. Kr. Imidlertid var, som ovenfor nævnt, Priserne for vore Eksport- og Importvarer steget stærkt i de mellemliggende Aar, og, ser vi paa, hvor store Kvanta der omsattes, saa var 1944-Udførselen kun ca. 45 % og Indførselen endog kun ca. 35 % af, hvad den var 1939.

Man vil bemærke, at Udførselen holdt sig bedre oppe end Indførselen; medens i normale Tider Værdien af Indførselen altid vil være større end Værdien af Ud-

førselen, sker der under Besættelsen en Forskydning heri, idet *Værdien af Udførselen bliver større end Værdien af Indførselen*. Allerede heri ligger, at Danmark maatte faa et Tilgodehavende i Tyskland, og det blev Nationalbanken, der fik det paa det danske Samfunds Vegne. Handelen med Tyskland foregik som bekendt paa Basis af *Clearing*, der i sit Princip gaar ud paa, at Værdien af Ind- og Udførsel og de øvrige Betalinger, to Lande har at yde hinanden, skal udlignes; ikke mindst havde Tyskland i de foregaaende Aar været ivrig for at slaa fast, at det ikke kunde indføre Varer, uden at det udførte Varer for samme Beløb. Skulde dette Princip være anvendt paa Clearingen mellem Danmark og Tyskland, maatte Følgen være blevet, at Nationalbanken ikke havde udbetalt danske Kroner til Eksportører, før der gennem en Eksport af Varer fra Tyskland til Danmark var skabt et dansk Tilgodehavende i Tyskland. Men efter Statens Ordre udbetaltes der til de danske Eksportører danske Kroner, selv om Tyskland ikke havde noget til gode her i Landet. Paa denne Maade kom *Nationalbanken til over Clearingkonto at give Laan i det Omfang, Bankens Tilgodehavende hos Verrechnungskasse i Berlin steg*, og det vil sige, at om det viser sig umuligt at faa Tilgodehavendet paa Clearingkonto hos Tyskland ved Fredsslutningen, bliver det den danske Stat, der gennem sin Garanti til Nationalbanken kommer til at betale for de Fisk, Grøntsager, Flæsk, o. s. v., som i Besættelsesaarene er eksporteret til Tyskland, uden at vi har faaet Modydelse i Varer.

Det Beløb, Danmark havde paa Clearingkonto med Tyskland, da dette Land var besejret, var *ca. 3 Milliarder Kroner*. Tallet er saa stort, at man vil kunne forstaa, at et saadant Tilgodehavende ikke alene kan være opstaaet ved, at Værdien af vor Eksport har været større end Værdien af Importen fra Tyskland. Dette er da ej heller Tilfældet. Som Krigen tog til i Voldsomhed, havde Tyskland ikke alene Brug for vore Eksportvarer, men ogsaa for vor *Arbejdskraft*. Nogle Arbejdere vandrede til Tyskland og arbejdede her; en Del af deres Fortjeneste kom over Clearingkonto hjem til deres Familier her i Landet. Nok saa vigtigt blev det dog, at *Tyskland forlangte Industrierbejder udført* i Virksomheder her i Landet, idet de selv leverede Raavarer hertil; den færdige Vare udførtes derpaa til Tyskland. Man mener, at disse »ekstraordinære Industrierbejder«, der omfattede Syning af Uniformer, Skibsreparationer, Automobilreparationer o. s. v., løb op til over 1 Milliard Kroner; ogsaa dette Beløb blev skrevet paa Clearingkonto, da Forarbejdelsen her i Landet kan siges at være udført til Tyskland.

Naar Danmark saaledes endte med at have 3 Milliarder Kroner til gode paa denne Konto, betyder det naturligvis ikke, at den voksende jævnt gennem de 5 Aar; som Tyskland kunde levere mindre og mindre, samtidig med at det, som Krigens Kaar blev haardere, mere og mere fik Brug for vore Varer og vor Arbejdskraft, maatte Tilgodehavendet paa Clearingkonto vokse; i 1943 steg det alene med 876 Mill. Kr. Hos mange, ikke mindst hos saadanne, der fra første Færd stillede sig tvivlende over for Muligheden af en tysk Sejr, *maatte disse voksende Tilgodehavender i Tyskland naturligt vække Betænkeligheder*; de maatte derfor spørge, om det nu ogsaa var nødvendigt stadig at udbetale Eksporterhørvenerne hele Beløbet for deres Varer. Tanken om at lade Eksportørerne selv bære en Del af Risikoen afvistes dog fra

Nørrejylland's aabne, hvide Badestrand med Klitrækkernes vindblæste Sandbjerge og hist og her et Sommerhus, gemt mellem Mørehalmens blaagraa Tæpper, blev i sørgelig Grad skæmskændet af alt det Djævelskab, som Tyskerne anbragte netop her — betalt med danske Penge. Kanonrør som det, Billedet viser, kan se truende nok ud. Alligevel vilde de næppe have kunnet »beskytte« os. Vore Befriere skulde nok have fundet Vejen frem, hvis de havde gennemført den Invasion, vi alle ventede paa!

Landbrugets Side; mange vil sikkert endnu erindre, at fhv. Statsminister *Madsen-Mygdal* ved et Møde stod op og sagde omtrent følgende: Tidligere var det galt, naar vi skyldte Udlandet Penge, — nu skal det ogsaa være galt, naar vi har Penge til gode i Udlandet. — Med saadanne Fraser lod man sig nøje. En virkelig Diskussion om et saa delikat Emne kunde jo ogsaa vanskelig komme i Gang under de daværende Forhold.

Dog — det var ikke alene over Clearingkontoen, Tyskland omstillede dansk Erhvervsliv; det skete, som ovenfor nævnt, ogsaa over Kontoen: Forskellige Debitorer. *Værnemagtskontoen*. Det var over disse to Konti, Danmark kom til at levere Varer og Arbejde til Tyskerne, og det er paa disse to Konti i Nationalbanken, man umiddelbart kan aflæse det bogførte Tilgodehavende. Sondringen mellem Clearingkonto og Værnemagtskonto skriver sig naturligvis fra, at allerede før Krigen handlede Danmark med Tyskland over Clearing, havde altsaa en Clearingkonto i beskedent Omfang, snart aktiv, snart passiv. Først d. 9. April derimod kunde Værnemagtskontoen komme, idet der her bogførtes de Beløb, der krævedes af Nationalbanken til den tyske Hær i Danmark. Værnemagtskontoen var saaledes fra et dansk Synspunkt i sin Oprindelse en »indenlandsk« Konto, men som Tiden gik, blev det i mange Til-

fælde ret tilfældigt, om en Udgift blev posteret paa Værnemagts- eller Clearingkonto; ligeledes kan man anføre, at Værnemagtskontoen er ført i danske Kroner, Clearingkontoen i Reichsmark, men ogsaa i denne Henseende er der Undtagelse.

Selv om der saaledes ikke er noget aldeles skarpt Skel mellem de to Konti maa dog Værnemagtskontoen karakteriseres som »indenlandsk«. Hvad der særlig har bragt denne Konto i Vejret, saa at den ved Udgangen af April 1945 udgjorde *henad 5 Milliarder Kroner*, var *de store Befæstningsanlæg*, det tyske Militær forlangte udført her i Landet, som Frygten for Invasion i Jylland voksede i disse Kredse. Derfor steg Værnemagtskontoen 1943 med godt 1 Milliard Kroner og 1944 med omtrent 2 Milliarder Kroner. Man regner, at der under denne Konto udførtes Entreprenør- og Byggearbejder for ca. 1500 Mill. K., leveredes Vognmandskørsel og anden Transport for 4-500 Mill. Kr., medens der udførtes Reparationer paa her stationerede Skibe, Automobiles etc. for 5-600 Mill. Kr. Hertil kommer saa Betaling ved Køb af Materialer, Betaling ved Ekspropriationer o. lign., medens Fødemidlerne til de her stationerede tyske Tropper for største Delen er opført som en Eksport af Varer paa Clearingkonto; derimod blev Soldaternes Sold opført paa Værnemagtskontoen.

Men ikke alene ved Hjælp af de Midler, Danmark saaledes selv maatte stille til Tyskernes Disposition, raadede disse over Varer og Arbejdskraft; hvor Penge ikke alene kunde gøre det, traadte Ordren til — særlig erindrer man Befalingen fra den tyske Hærs øverstbefalende af 6. Oktober 1943, hvorefter *Strejker forbødes*, samtidig med at der paalagdes *danske Virksomheder en Pligt til Leveringer* til Tyskerne, naar disse ønskede saadanne, og disse Leveringer skulde gaa forud for andre.

Undertiden har man set det fremhævet som en Fordel, at ved disse tyske Krav blev Arbejdskraften her i Landet beskæftiget, saa at den Frygt for Arbejdsløshed, der i Maj 1940 var kommet frem, ikke blev til Virkelighed. Det skal indrømmes, at man paa denne Maade naaede op paa *stærk Beskæftigelse*; da denne i Sommeren 1944 var størst, var Arbejdsløshedsprocenten nede paa kun 2 %, saa at man vel nærmest maa tale om Overbeskæftigelse, hvorfor da ogsaa Arbejdslønnen i mange Tilfælde steg op over den fastsatte Tarifløn. Men var dette saa godt? Hvad fik det danske Samfund herfor? Det fik Befæstningsanlæg, der igen bliver at sløjfe, det hjalp med til tysk Krigsproduktion o. s. v., men varige Goder for hele denne Arbejdsindsats fik vort Samfund ikke.

Den regelmæssige Produktion gik under alt dette mere og mere i Staa; der byggedes kun alt for faa Beboelsejendomme, fordi Materialer manglede, Vedligeholdelse af Maskiner og Jernbanemateriel maatte udsættes, og dog forøgedes Pengeindkomsterne. Her over for stod en stadig *mindre Varemængde*, dels fordi Varelagrene efterhaanden tømtes, dels fordi Produktionen for det daglige Livs Behov blev mindre. Gennem Rationering og Priskontrol over for de Varer, som brugtes af Befolkningens brede Lag, søgte man at hidføre en retfærdig Fordeling og holde igen paa Priserne — i hvor høj Grad det lykkedes, skal ikke her undersøges. Her skal blot paapeges, at som Varelagre bortsolgtes og ikke igen kunde suppleres op, som Maskiner ikke kunde fornyes — kort sagt, som den hidtil i Varer bundne Kapital omsattes i Penge, opstod de »ledige Penge«. Men disse kom ogsaa gennem den Opsparing, der fandt Sted i disse Aar, særlig hos dem, der først fik de stigende Indkom-

ster, idet det nu engang er lettere at opspare, naar ens Indkomst stiger stærkt.

Den danske Befolknings Indkomst steg fra omtrent 5 Milliarder Kr. i 1939 til 8,5 Milliarder i 1944. Men denne Indkomststigning fordelte sig meget ujævnt. Sættes Indkomsten for den paagældende Befolkningsklasse i 1939 lig 100, var den 1944 for Fiskere 339, for Gartnere 247, for Gods- og Gaardejere 220, for Tjenestemænd derimod kun 126 og for Personer uden Erhverv (Rentnydere o. lign.) 120. Medens Medhjælpere og Arbejdere inden for Landbrug og Gartneri saa deres Indkomster øges omtrent i samme Forhold som Lederne i disse Erhvervsgrøene, steg Arbejderlønninger i Haandværk og Industri kun med ca. 50-60 %. Spænding mellem By og Land saavel som mellem de forskellige Befolkningslag maatte ved denne Udvikling øges. Og hvad der gælder Indkomsten, maatte ogsaa gælde *Formuefordelingen*, idet Formuen naturligvis er vokset stærkest i de Befolkningsklasser, der i de forløbne Krigsaar har faaet de store Indkomster.

Den nydannede Pengekapital saavel som den Varekapital, der ved Salg af Lagre o. s. v. antog Pengeform, skulde gerne igen virke i ny Produktion; men da Mulighederne herfor som Følge af Varemangelen var stærkt begrænsede, blev Pengekapitalen »ledig«.

Man har under Besættelsen talt meget om »ledige Penge«, — taler for den Sags Skyld stadig derom den Dag i Dag, og det forstaaeligt nok. At man kunde have Penge, som der ikke var Brug for, var saa stridende mod tilvante Begreber, at man meget vel begriber den Opsigt, dette Ord vakte.

Der hersker imidlertid meget forskellige Opfattelser af, hvad »ledige Penge er. Mange er tilbøjelige til at identificere dem med, hvad Tyskland efterhaanden er kommet til at skylde Danmark, hvad dog ikke er rigtigt. Sandt nok, havde Tyskland sendt os Varer, saa at de store Tilgodehavender ikke var opstaaet, kunde der vel vanskeligt være kommet »ledige Penge«. Men det er ikke alene Varemængden, men ogsaa Priserne, det kommer an paa, naar man taler om, at Penge bliver ledige, thi ledige bliver de først, naar der ikke er Brug for dem som Omsætningsmiddel. I samme Grad Prisniveauet derfor er steget her i Landet, behøves der flere Penge, hvad der er kommet til Udtryk i en stigende, omløbende Seddelmasse og stigende Afregning af Check. Som Priserne derfor er steget, er de »ledige Penge« blevet færre i Tal, og tænker man sig, at Varemængden bliver den samme som nu, men at Priserne i den kommende Tid faar Lov til at stige og stige, vil der komme den Tid, da »ledige Penge ikke mere er ledige. Naar derfor Varemængden, som Tilfældet var under Krigen, aftager, vil Tendensen gaa i Retning af, at Priserne stiger, fordi Folk nu er tilbøjelige til at ville købe noget for deres Penge.

»Ledige Penge« vil saaledes med aftagende Varemængde indebære en Fare for *Prisstigning*, idet de søger over i allerede bestaaende Anlæg; under Krigen maatte de derfor virke til stigende Priser paa Varer og Ejendomme og, for saa vidt de søgte over i Obligationer eller Aktier, lavere Rente.

Den Pengerigelighed, der skabtes, satte sig *Spor i det daglige Liv*; mange havde Raad til at købe, hvad de tidligere ikke kunde tillade sig, Teatrene spillede for fulde Huse o. s. fr. — det var Mindelser om Gullaschtiden fra forrige Krig, der ogsaa nu viste sig.

Særlig viste Pengerigeligheden sig i *Banker og Sparekasser*. Her betalte Folk deres Laan tilbage, og samtidig steg Indskuddene. Som Eksempel paa det første kan nævnes, at fra Marts 1940 til Marts 1945 faldt Bankernes Udlaan med $\frac{1}{4}$, men endnu mere udpræget er Øgningen i Indlaan. Disse var (i Mill. Kr.) i

	Banker	Sparekasser
Marts 1940	2349	2168
» 1941	2687	2188
» 1942	3197	2424
» 1943	3617	2711
» 1944	4519	3141
» 1945	5397	3749

Man bemærker, at Stigningen i Sparekassernes Indlaan kommer senere end Bankernes og er ikke saa stor; dette er naturligt, da Sparekassernes Publikum er et andet end Bankernes.

Men hvori kunde nu Pengeinstitutterne anbringe disse Midler? Laanerne blev, som nævnt, efterhaanden færre og færre; enten maatte derfor Bankerne og Sparekasserne søge at holde sig Indlaan fra Livet ved at nedsætte Indlaansrenten eller begrænse det Beløb, der kunde indsættes — begge Dele skete —, eller ogsaa maatte Pengeinstitutterne købe Obligationer, hvorved Kursen paa disse steg, og Kapitalrenten derved blev lavere. Man ser da ogsaa, at Bankerne i de 5 Aar forøgede deres Beholdning af Obligationer med ca. 1400 Mill. Kr., Sparekasserne deres med ca. 1100.

Pengerigeligheden, de »ledige Penge«, gav sig altsaa Udtryk i *faldende Kapitalrente*. Den effektive Rente var saaledes

	Statsobligationer	Kreditforenings- obligationer
Marts 1940	5,92	5,79
» 1941	4,42	4,47
» 1942	4,31	4,30
» 1943	4,37	4,39
» 1944	4,00	4,09

Medens Renten havde været stigende under den Pengestramhed, der havde været i Krigens første Halvaar før Besættelsen, tager Faldet kort efter Besættelsen Fart, saa at det bliver mellem $1\frac{3}{4}$ —2 %.

Dette maatte føre til *omfattende Konverteringer*. Stat og Kommuner konverterede, saavel som Kreditforeningerne; i disse sidste konverteredes ca. $\frac{1}{5}$ af Laanene, i alt 1118 Mill. Kr., i Løbet af Tiden til 31. Marts 1945. Kun i enkelte Tilfælde fandt

I Oktober 1911 optog Staten det saakaldte »Beskæftigelseslaan« — Danmarks største Laan — der indbragte Staten ialt 627 Mill. Kr. Hensigten med dette Laan var at stille Laanebeløb til Raadighed for private, som vilde iværksætte Arbejder, der kunde tjene til at sætte Beskæftigelse i Gang, f. Eks. Grundforbedringsarbejder, Reparationer paa Ejendomme, Nyetablering af industrielle Foretagender samt Opførelse af Forretnings- eller Beboelsejendomme i de Kvarterer, der var udsat til Sanering. — Landsforeningen til Arbejdsløshedens Bekæmpelse (bedst kendt under Forkortelsen L.A.B.), der blev startet paa privat Initiativ umiddelbart før den anden Verdenskrigs Begyndelse, indledede samtidig en Kampagne for at fremme Beskæftigelsen i Forbindelse med Udnyttelsen af den Laanemulighed, Staten gav. Billedet viser en Plakat, tegnet af Storm P., hvor han paa sin særlige Maade fortæller os, hvordan man bedst sætter Arbejde i Gang.

der en serievis Konvertering Sted — den øvrige Konvertering skete enkeltvis, idet Bankerne stillede sig afvisende over for at være med til saaledes at bringe Rentefoden ned. Det er ogsaa tvivlsomt, om det under de Forhold, der herskede, var heldigt med et saadant Fald i Landets Kapitalrente. I Forvejen blev Obligationsejerne paa Grund af Prisstigningen haardt ramt, ligesom Rentefaldet gik ud over Legater og Forsikringsselskaber. Dertil kom, at en Rentenedsættelse vil altid tendere mod at øge Aktiviteten i det økonomiske Liv; men det behøvede man ikke nu, hvor Tyskerne gennem deres Rutten med Penge fik alle Arbejdere beskæftiget og Priserne drevet op. Spørgsmaalet bliver ogsaa, om vi i den kommende Tid kan fastholde saa lav en Rente som nu, idet en Stigning i Rentefoden maa ventes at have depressive Virkninger.

Naar Virkningen af de ledige Penge paa Prisniveau og Kapitalrente dog ikke var stærkere, end Tilfældet blev, skyldes det i første Række de *Pengebindingslove*, der i Juli 1942 gennemførtes, og som skærpedes i 1943. Efter disse paalagdes det Banker og senere Sparekasser at holde en langt større Kasse, end der var paabudt i henholdsvis Bank- og Sparekasselov, idet denne øgede Kasse sattes i Forhold til de stigende Indskud, de paagældende Institutioner havde faaet. Ud over denne øgede Kasse, der skal holdes som Indskud i Nationalbanken, erklærede denne Bank sig villig til at modtage fra Banker og Sparekasser paa 6 Maaneder frivillige Indlaan mod en beskeden Rente. Af disse sidste indestod Marts 1945 800 Mill. Kr., og desuden var der bundet paa Folio i Nationalbanken en tvungen Kasse fra Bankerne paa 1700 Mill. Kr. og fra Sparekasserne 200 Mill. Kr.

En »Nedkuling« af ledige Penge — Udtrykket blev naturligtvis brugt af en Venstreman, da Pengebindingslovene var til Behandling i Folketinget — fandt ogsaa Sted fra Statens Side, idet denne optog Laan af meget forskellig Længde; Provenuet heraf indsattes i Nationalbanken paa Særkonto.

Da Staten særlig i Krigens første Tid ogsaa optog *Laan til Fremme af Beskæftigelsen* o. lign., steg herigennem den indenlandske Statsgæld fra 806 Mill. Kr. til i Marts 1945 3385 Mill. Kr., medens den udenlandske Statsgæld holdt sig ret uforandret; dog maa det erindres, at i nogle Tilfælde har der ikke kunnet betales Renter heraf. I alt menes Statsgælden at være steget fra 1,6 Milliarder til godt 4 Milliarder Kr. i 1945, uden at medregne den Garantiforpligtelse, som Staten har paa ca. 8 Milliarder Kr. over for Nationalbanken. Paa den anden Side havde Staten paa dette Tidspunkt indestaaende i alt 2,8 Milliarder hos sin Bankforbindelse Nationalbanken.

III

Skal man søge at gøre *det finansielle Resultat af Besættelsen* op, kan dette ske under flere Synsvinkler. Trods Opspising af Lagre er den danske Befolknings Forbrug nedsat med ca. 20 %; de direkte Krigsskader paa Bygninger og Fabrikker opgjordes ved Udgangen af 1944 til ca. 85 Mill. Kr. Bygnings- og Investeringsvirksomheden er i Krigsaarene blevet mindre og mindre, og selv om Kapitalen, udtrykt i Penge, er steget, fordi Priserne som Helhed er steget, er Realkapitalen mindsket.

 REGNING FRA FORRETNINGEN DANMARK	
til Herr A. HITLER (i Likvidation)	
Leveret Varer fra 9.4.40 til 31.12.40.	Kroner.
400,000 Stk. Kvæg	
780,000 Stk. Grise	
24,000 Stk. Heeste	
140,000 Tons Pløsekød	
90,000 Tons Smør	
70 Mill. Snees Eg	
heraf henstår ubetalt paa Clearing-Conto i National- banken.....	420,000,000
Deres Repræsentant i Dan- mark, Wehrmacht, har endvidere udstedt dækningsløse Checks (Reichskreditkassenscheine) til et Beløb af.....	400,000,000
Talt	820,000,000
vi ser os nødsaget til at standse Leveringen af yderligere Varepartier medmindre vi i den nærmeste Fremtid modtager et passende Afdrag. Iøvrigt arventer vi Likvidationens Resultat.	

Forretnings-Betingelser i Hitlers Europa

1. "Det økonomiske System i Europa maa organiseres paa en saadan Maade, at det sikrer det tyske Folk den højest mulige Levestandard."—*Rigsøkonomiminister Dr. Funk.*

AT ANVENDE EFTER (HITLERS) BEHAG:

2. (a) "Den hastige og omfattende Stigning i Levestandarden, der er Tysklands Mål under den europæiske Nærdning, vil ikke blive naaet paa andre lojfuldviklede Nationers Bekostning."—*Karl Mejerle i Berliner Börsen-Zeitung.*
(b) "Jeg betragter det som en af de vigtigste Fremtidsopgaver i Norge at forløje Arbejdsledelsen og nedsette Lønningerne i de Industrier, hvor Lønnen gennem Fagforeningernes Indflydelse truer med at ruinere Industrien."—*Carlo Ott, Direktør for den tyske økonomiske Civiladministration i Norge.*
3. (a) "Hverken det europæiske Kontinent eller Tyskland ønsker at fortsætte Selvforsvingspolitiken som Ideal for Efter-Krigstidens økonomiske Forhold."—*Dr. Landfried, i en Tale i Reichstag.*
(b) "Tyskland ønsker, at andre Nationer skal leve, men ikke paa Tysklands Bekostning. Europa maa afskære sig selv fra internationale Forbindelser og stræbe henimod en rent europæisk Økonomi."—*Bremer Nachrichten, 9.12.40.*

I TILFÆLDE AF UOVERENSSTEMMELSER:

4. "Ret er, hvad der er i det tyske Folks Interesse, Uret hvad der skader det."—*Rigsjustitsminister Dr. Frank.*

For at gøre det klart for de Danskere, der ikke fuldt ud forstod det skæbnsvangre Skraaplan, Besættelsen i økonomisk Henseende førte os ud paa, *sendte Royal Air Force os ovenstaaende Flyveblad*. Tydeligere kan det næppe siges: Forretningen Danmark har til Herr A. Hitler, der formodes at være ude af Stand til at opfylde sine Forpligtelser, leveret Varer til et Beløb af 820 Millioner. Saa meget havde Tyskerne kostet os — og det var ikke Slutsummen! For hver Dag kom der Kæmpe-summer til, og den endelige Regning, der ikke engang kan skrives paa nærværende Tidspunkt, vil langt overstige Menigmands Fatteevne. Den 9. April 1940 blev os en dyr Dag!

En Række saadanne karakteristiske Træk kunde fremdrages, men man ønsker i første Række et enkelt Tal, der kan give et samlende Udtryk for, *hvad Besættelsen har kostet vort Land*. Man kunde være tilbøjelig til at finde dette i de ca. 8 Milliarder Kr., Tyskland skylder Nationalbanken — og dermed ogsaa Staten som Garant — paa Clearingkonto og Konto: Forskellige Debitorer. Men de 8 Milliarder vilde ikke forslaa. Man maatte tage i Betragtning, at Kronens Værdi i de forløbne Aar er ændret, saa at man ikke nu kunde anskaffe sig de Varer og Arbejdspræstationer, som Tyskerne har faaet leveret f. Eks. i 1940, for den samme Mængde Kroner, som den Gang er betalt herfor. Hertil kommer, at mange Ting, Tyskerne under Besættelsen har bemægtiget sig, overhovedet ikke er bogført eller, om man vil, ikke er betalt med Nationalbanksedler. Det gælder den danske Flaade, Hærens Udrustning, offentlige Bygninger, der er lagt Beslag paa, o. s. fr. Ligeledes maatte man medtage de Udgifter, der nu kommer til at paahvile Staten ved at bringe Orden i Danmarks Hus igen, ved Understøttelser til Enker og Børn efter Folk, der er dræbt, ved Pensionering af Folk, der som Følge af Mishandling fra Tyskerne ikke mere er

arbejdsdygtige, o. s. fr. Over for den interallierede Erstatningskommission har Danmark da ogsaa opgjort sit Krav til ca. 11 Milliarder Kroner.

Imidlertid har Erstatningskommissionen for at faa et nogenlunde fast Holdepunkt til Bedømmelse af de mange Erstatningskrav, der fremkommer fra de forskellige Lande, hvis Pengeværdi i Krigens Aar er mer eller mindre forringet, og hvor derfor Sammenligning er vanskelig, forlangt, at de forskellige Landes Krav skal opgøres efter Priser i 1938; opgjort paa denne Maade er det af Danmark anmeldte Krav kun 7,8 Milliarder Kroner. Dette bliver altsaa, om det anerkendes af Kommissionen, det Tal, der kommer til at lægges til Grund for Danmarks Andel i de Erstatninger, Tyskland skal yde; hvor meget af de 7,8 Milliarder Kroner Danmark til sin Tid faar, er derfor paa nærværende Tidspunkt ganske umuligt at sige, men tænker man paa de Erstatningskrav, andre Lande, der er haardere ramt af Krigen end vort Land, kan rejse, er det næppe mange Procent af Beløbet, Danmark faar.

I bedste Fald vil det utvivlsomt vare længe, før Regnskabet for Tyskernes Erstatninger kan gøres op. Umiddelbart foreligger derimod det Problem, hvorledes Forholdet mellem Staten og Nationalbanken med Hensyn til de ca. 8 Milliarder Kr., for hvilke Staten har givet Garanti, skal ordnes, og dermed ogsaa Spørgsmaalet om de »ledige Penge«; saa længe disse findes, vanskeliggøres det at holde Priseniveauet fast, lige som vi har set, at Tendensen til faldende Rente maa fortsættes. Der er flere, maaske mange, der ønsker faldende Kapitalrente og stigende Priser, og som derfor ikke vil opsuge de ledige Penge, men hellere tage den Rationering og Regulering af den udenlandske Handel og Investering, som vi nu har haft i adskillige Aar. Andre vil mene, at det vigtigste Problem i de kommende Aar vil være at faa de ledige Penge opsuget ved at paalægge en stor Engangsskat paa Formuestigning eller paa Kapitalen, og ved at Staten udbyder store indenlandske Statslaan; herved kunde da Staten betale en saadan Del af de 8 Milliarder tilbage til Banken, at de »ledige Penge« forsvandt, idet disse, som tidligere nævnt, ikke udgør alle 8 Milliarder, hvis Priseniveauet skal søges stabiliseret paa ca. 50 % over, hvad det var før Krigen. Mange Muligheder byder sig frem ved de Forhandlinger, der i den kommende Tid skal føres mellem Stat og Nationalbank og mellem den danske Stat og de andre allierede Nationer. Før Krigen var, som anført, Statsgælden her i Landet kun 1,6 Milliarder Kroner, saa man vil forstaa, at de kommende Forhandlinger drejer sig om Beløb af en saadan Størrelse som ingen Sinde tidligere, og Udfaldet af Forhandlingerne vil komme til at præge Livet i Danmark i de kommende Aar.

Indskriften over Marmorkirkens Portal angav Grundlaget for den danske Kirkes Modstand. Diktators Ord visner, som Blad i Høsten, men »Herrens Ord bliver evindeligt«.

DEN DANSKE KIRKE

Af Professor, Dr. teol. FLEMMING HVIDBERG

I Tyvernes mærkelige kalejdoskopiske Periode var Kirkelivet i Danmark ført videre i de gamle Spor. Men trods alle Anstrengelser for at opretholde det vidt forgrenede kirkelige Arbejde mærkedes det i disse Aar mere og mere, at man var kommet paa Afstand af de tilgrundliggende Vækkelser og det friske Initiativ og nu nærmede sig en Epigontid. Man begyndte at fejre Jubilæer, ja i Trediverne lød der en ligefrem Klage over de mange Jubilæer!

En besk Kritik af det raadende Kirkeliv førtes frem af Kredsen omkring »Tidehverv«, og flere og flere af den yngre Præsteslægt kom fra Midten af Tyverne direkte eller indirekte under Indflydelse af Schweizerteologen *Karl Barth* (født 1886), der var teologisk Professor i Tyskland. Den barthianske Teologi er præget af Respekten for Forskellen mellem Gud og Menneske; al Idealisme er efter yderliggaaende barthiansk Opfattelse Forløjethed. Karl Barths stærke Personlighed og hans »dialektiske« Teologi maatte nødvendigvis til sin Tid komme til at træde frem som en Faktor af Betydning i den tyske Kirkestrid, og allerede 1935 blev Barth udvist af Tyskland og modtog et Professorat i Basel.

I øvrigt havde man her i Danmark i Tyverne oplevet ikke lidt religiøs Bevægelse. Men mest uden for Kirken, i Tilknytning til den Diskussion om Livsanskuelsspørgsmaal, der førtes med det fritænkeriske moderne Gennembrud i Halvfjerdserne som Baggrund (Helge Rode, Reventlow, Ludv. Holstein, Edv. Geismar o. a.).

Op imod Slutningen af Tyverne var det, som om disse aandelige og mere eller mindre akademiske Diskussioner forstummede, fordi den store Verdenskrise ban-

kede paa Danmarks Port og ikke mindst gennem Arbejdsløsheden paakaldte hele det danske Folks Opmærksomhed. Det saa ud, som om de store sociale Problemer nu var kommet til at hvile paa de europæiske Samfund med en saadan Tyngde, at disse ikke mere kunde bære dem, men maatte sprænges. Særlig Arbejdsløsheden maatte nødvendigvis komme til at berøre Kirkens Arbejde og gribe ind i dens daglige Gerning paa en saadan Maade, at ogsaa dens Forkyndelse bar Mærke af det.

Følgen af de her nævnte Momenter: en sig nærmende Epigontid for det praktiske Kirkeliv og Tyngen af de store Spørgsmaal om Menneskenes Samliv, skabte i Slutningen af Tyverne og ind i Trediverne en vis Følelse af Raadvildhed i de kirkelige Kredse her i Landet.

Hertil kom en Følelse af Kirkens Afmagt over for hele den moderne Tids Problemer i videre Forstand. En altudhulende Kritik havde efterhaanden sat alle de bærende Livsværdier under Debat, en altundergravende Diskussion havde bragt Pligt- og Moralbud, som tidligere stod fast og var hellige, til at vakle; gamle hidtil urørlige Grundsætninger blev mødt med Spørgsmaalet »hvorfor«. »Intellektualismen« havde bredt sig ud i de videste Folkekredse.

Den moderne frie Omgang mellem den unge Mand og den unge Pige paa Arbejdsplads, Sportsplads og i Forlystelselivet stillede moralske Krav, som de unge havde svært ved at honorere, ikke mindst da Ansvarsfølelsen i udstrakt Grad var svundet bort med Religionen. En ny Kønsmoral var ved at erobre den yngre Generation.

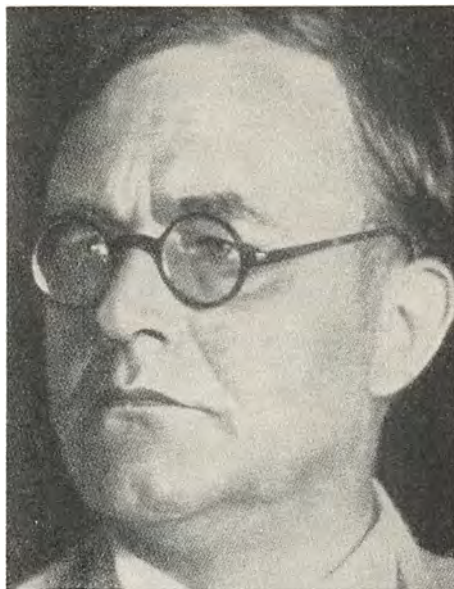
Ogsaa i Forholdet til *Arbejdet* var gammel Pligt og Moral i nogen Grad kommet i Skred. Idealet var ved at blive det at eje saadanne »Papirer«, at man kunde erholde ikke blot det daglige Brød, men ogsaa Behageligheder og Luksus uden at arbejde. Og i Virkeligheden kunde jo Tusinder af Mennesker heller ikke faa Arbejde, selv om de ønskede det. Ogsaa for dem gjaldt det om at have »Papirer«. Den Grundsætning, at man skal arbejde for at faa Føden, var ved at blive sat ud af Funktion.

Ogsaa i Forholdet til *det folkelige Fællesskab* var meget gaaet i Stykker. Nationen var for Masser af Mennesker ingenlunde mere det samlende Grundlag, der kaldte paa de bedste Kræfter i et Folk, tværtimod var Nationalfølelsen noget, der mødtes med Mistro eller endog Spot. Dens Sange og Symboler var blevet forgiftet for mange.

Man kan derfor ogsaa tale om *en aandelig Krise* i Slutningen af Tyverne og i Begyndelsen af Trediverne, der berørte Kirken dybt. Den havde imidlertid sine Rødder langt tilbage i Tiden og var ingenlunde noget specielt dansk Fænomen. Tværtimod kan man sige, at de her nævnte Forhold i nogen Grad var med til at skabe den Baggrund i Tyskland, der skulde til for den nazistiske Bevægelses Opkomst og Sejr (sml. hertil Edv. Geismars nedenfor nævnte Bog: *Religiøse Brydninger i det nuværende Tyskland*. 1934).

Intet Under derfor, at de af Kirkens Folk, som gav sig Tid til at tænke lidt dybere over hele Kirkens Stilling i Folket, nok kunde gribes af Mismod og Træthed; for var Kirken ikke ved at blive en Ruin, der knap nok var ærværdig? Var den ikke ved at blive stillet uden for det Liv, der virkelig levedes i Landet? De store

Karl Barth (f. 1886) studerede Teologi i Bern og senere ved forskellige tyske Universiteter. Efter endt Studium virkede han som Præst i Schweiz i 12 Aar. Som Følge af de stærke Brydninger i Tiden og under Indtryk af Tysklands Sammenbrud efter Verdenskrigen 1918 udarbejdede Barth sit første Skrift, »Römerbrief«, der indeholdt en voldsom Kritik af den evangeliske Forkyndelse og Teologi. Efter Studium af Søren Kierkegaard omarbejdede Barth senere fuldstændigt denne Bog. 1921 blev han udnævnt til Professor i Göttingen, 1925 i Münster og 1929 i Bonn. Han udsendte en Række Skrifter, der vakte uhyre Opsigt i teologiske Kredse Verden over, og han fik Tilslutning, saa at man sidst i Tyverne kan tale om »Barthianisme«. 1933 udsendtes »Theologische Existenz Heute!«, et ætsende Angreb paa Sammenblanding af kirkelige og politiske Faktorer. Barth kunde ikke tolereres i Nazi-Tyskland, og han blev udvist, hvorefter han i 1935 blev Professor i Basel og derfra rettede Angreb mod den nazistiske Afgudsdyrkelse.

Folkemasser var jo i vid Udstrækning fremmedgjort for dens Overlevering og Forkyndelse! Hvem hørte paa Præsterne? Og om de endda hørte, hvem regnede saa med, hvad de sagde? Der meldte sig et snigende Spørgsmaal i Hjertet: Hvad skal det hele blive til, og hvor gaar Vejen frem?

Men Følelsen af Raadvildhed og Træthed holdt sig ikke op gennem Trediverne.

Der voksede efterhaanden en ung Præsteslægt op, som ikke i saa høj Grad var skræmt af disse Spørgsmaal. Den var heller ikke hemmet i sit Initiativ af den yderliggaaende barthianske Teologi, men var ligesom »kommet paa den anden Side« af det negative i Barthianismen.

En Række Spørgsmaal udefra trængte sig desuden paa med Pludselighed, saa der ikke blev megen Tid til pessimistiske Overvejelser.

Ved Midten af Trediverne kom »Oxfordgruppebevægelsen« til Landet og skabte ved sine store Møder et voldsomt Røre, som gav Genlyd i Pressen. Bevægelsen satte her i Landet ikke de Frugter, som den gjorde i Norge, og Meningerne var stærkt delte. Men den havde i al Fald vist, at det var muligt at faa de store Skarer i Tale om Spørgsmaal, der angik Livsførelse og Religion.

Blandt Teologerne mærkedes i disse Aar en stadig stigende Interesse for liturgiske Spørgsmaal, delvis under engelsk og svensk Indflydelse.

Det økumeniske Arbejde satte sit Præg paa sidste Del af Tredivernes Periode, selv om den jævne Mand i Menighederne maaske ikke havde saa meget Kendskab til dette eller Forstaaelse af denne Sags Betydning, som Præster og Biskopper havde. Ved de to store *Verdenskirke-møder i Oxford og Edinburgh* i 1937 øvede Danmark Indflydelse i Studiearbejdet og tog sin Del af det økumeniske Ansvar.

Udviklingen i Tyskland efter dette Lands »Opvaagnen« (eller hvilke andre Ud-

tryk der nu brugtes i Tyskland om Nationalsocialismens Opkomst og Overtagelse af Magten) blev naturligvis ogsaa fulgt med Opmærksomhed af danske Kirkemænd. Men for mange i Menighederne var det vanskeligt at følge med i den tyske Kirkekamp. Det var ikke let for Menigmand at skaffe sig noget samlet Overblik over det, som skete dernede, gennem de sporadiske Meddelelser i Pressen. Man havde hørt, at »Føreren« havde udtalt, at han byggede paa Kristendommen, og at den nationalsocialistiske Stat beskyttede begge de to store Konfessioner, Katolicismen og Protestantismen. Hitler havde skrevet i »Mein Kampf«: »Politiske Partier har intet at gøre med religiøse Problemer, saa længe disse ikke, fremmede for Folkeligheden, undergraver Racens Sæd og Moral«. Man lagde imidlertid Mærke til den sidste Sætning: »saa længe disse ikke undergraver Racens Sæd og Moral«. Og Hitler erklærede jo ogsaa selv, at hans Bevægelse ikke blot var en politisk, men at det drejede sig om en radikal *Ændring i Livsanskuelse*. Baade Nationalsocialismen og Kristendommen var altsaa Religioner, intolerante Livsindstillinger, der gjorde Krav paa begge to at eje Mennesket helt. Dette maatte dog trods alle Forsikringer om det modsatte og om Hitlers personligt positive Stilling til Kristendommen i sig indebære Spirene til en Kamp. Forstaaelsen heraf var tidligt klar for mange danske Præster og Teologer. Og i Løbet af Trediverne fik man Syn for Sagn. Man mærkede ogsaa Vanskelighederne, naar man havde Besøg af tyske gejstlige eller Videnskabsmænd. Paa den anden Side maatte det gøre Indtryk paa danske Kirkefolk at erfare om den moralske Dekadence, ikke mindst paa det seksuelle Omraade, der i Tyskland sagdes at give den nazistiske Bevægelse en større Berettigelse, end man heroppe forstod, idet den nationale Rejsning gik Haand i Haand med en moralsk Rejsning. Trods dette og lignende Forsøg paa at forsvare Nazismen over for danske Kirkefolk var det dog kun ganske enkelte Præster, der havde nogen Sympati for den tyske nationalsocialistiske Bevægelse. Dette har næppe sin Grund alene deri, at Danmark var et gammelt i Demokratiet rodfæstet Land, hvorfor Præster og Folkeopdragere maatte reagere imod Førerprincip og Diktatur, thi der gik i Trediverne undertiden Krusninger af »parlamentarisk Lede« og »antidemokratisk« Stemning hen over Vandene. Men det skyldtes i første Række Forstaaelsen af, at Nazismen var en *Religion*, og i det hele taget en vis instinktiv Reaktion imod den, der beroede paa det Kendskab, man gennem det teologiske Studium havde faaet til den tyske Magtfilosofi.

Jo mere man lærte Nazismens religiøse Forstaaelse af Blod og Race og dens Opfattelse af Pligterne mod Racen som Moralens Grundlag at kende, og jo mere dens Raceteoriers videnskabeligt urigtige Paastande gik op for Folk herhjemme, jo mere maatte Nazismen i danske videnskabeligt uddannede Præsters Øjne faa et odiøst Skær. Allerede tidligt fik Præster og Menigheder kyndig Vejledning i disse Spørgsmaal. I 1933 udgav *Halvdan Høgsbro* sin lille Bog »De nye Religioner«, der naaede vidt ud, og i 1934 »Politisk Drøm og kristent Haab«. I Efteraaret 1934 holdt Professor *Edvard Geismar* en Række Foredrag paa Universitetet om religiøse Brydninger i det nuværende Tyskland, der samme Aar udgaves i Trykken. *Karl Barths* teologiske Indflydelse i Danmark har oven for været berørt, og det maatte selvsagt gøre Indtryk paa danske Præster, at netop denne Mand stod som en uforsonlig

Modstander af den Bevægelse (»Die Glaubensbewegung Deutscher Christen«), der vilde indoptage nationalsocialistiske Ideer i Kirken og give de nationalsocialistiske Lidenskaber kristelig Vielse. Gennem talrige Forbindelser med tyske kirkelige Personligheder havde Professor *Fr. Torm* nøje fulgt Kirkekampen i Tyskland og gennem Præsteforeningens Blad instrueret danske Præster derom. I 1939 udgav han en stærkt tiltrængt Bog om den tyske Kirkekamp, som har været meget læst baade her og i Norge.

Efterhaanden som det gik op for danske Teologer, hvad de Tysk Kristnes Opfattelse gik ud paa: at den Gud, som i Tidens Fylde har aabenbaret sig i Jesus Kristus, paa ny har aabenbaret sig i den nyskabte Historie, som Tyskland nu har oplevet, i de Begivenheder, som fuldbyrdedes 1933, der er som en ny af Gud givet Begyndelse med en gudsendt Fører, som skal føre denne Begyndelse videre, i hvilken Blodets Hemmelighed er blevet aabenbaret, — maatte de Tysk Kristnes Teologi komme til at virke stærkt frastødende paa danske Teologer som en ligefrem Kristendomsforfalskning af en Kirke, der i Stedet for at staa fast over for den af Masse-suggestion bjergtagne Mængde havde givet denne Ret. Ganske særlig maatte Kravet om, at den tyske Rigskirke kun maatte omfatte Kristne af arisk Race, virke uhyggeligt paa Præster, der levede med deres Ny Testamente fra Dag til Dag (sml. Gal. 3,28).

Og efterhaanden som Protesten vaagnede i selve Tyskland mod de Tysk Kristnes Program, og den tyske Kirkekamp skred frem, vakte den mere og mere Opmærksomhed i danske kirkelige Kredse, særlig blandt Præsterne. Navne som Hans Asmussen, Otto Dibelius og andre var kendt af en Del. Karl Barths siden 1933 udkomne Hæfter »*Teologische Existenz Heute*«, hvori der skarpt protesteredes mod den i Tyskland mere og mere omsiggribende Sammenblanding af Politik og Religion, taltes der ogsaa en Del om blandt danske Præster. Hans Ord i et af disse Hæfter, at den evangeliske Kirke hellere maatte blive en lille Skare og gaa ned i Katakomberne end slutte Fred med de Tysk Kristne, gav Genlyd og citeredes. Men navnlig *Martin Niemöllers* Navn blev kendt og æret i Danmark. I Juli 1937 blev han fængslet, og da han ved Dommen i Marts 1938 fik syv Maaneders ikke vanærende Fæstningsarrest, som blev anset for afsonet med Varetægtsarresten, uden at han alligevel blev løsladt, vakte denne Fremfærd en ikke ringe Harme i Danmark baade i og uden for de kirkelige Kredse.

Selv om den tyske Kirkekamp kun blev fulgt i Enkeltheder af et Faatal inden for den danske Kirke, er der dog ingen Tvivl om, at danske Præster som Helhed og mange Menigheder i By og paa Land med dem fulgte de større Begivenheder, saa godt de kunde, og med levende Interesse lyttede til, naar nogen kunde forklare dem noget nærmere om det, som skete i Tyskland. Det overvældende Flertal danske Kristne følte uden Tvivl en brændende Sympati for den Protest i Tyskland, der blev til Bekendelseskirken. I 1939 udkom paa dansk *Martin Niemöllers* sidste Prædikener i Oversættelse ved Peter de Hemmer Gudme (der senere under Besættelsen skulde komme til at give sit Liv i Kampen mod Nazismen). *Niemöllers* Navn blev højt anskrevet i vide Kredse herhjemme ogsaa blandt Arbejderbefolkningen. Det er utvivlsomt, at dette Navn har været med til at skabe den vaagnende »goodwill« for Kirken, som nu begyndte at gøre sig gældende.

Bekendelseskirkens Vidnesbyrd, Niemöllers og andre Bekendelseskirkepræsters Skæbne har her i Danmark haft sin Mission som en forberedende Hjælp. *Den faste Holdning, Danmarks Præster som Helhed indtog under Besættelsen, var forberedt allerede fra den Tid, da Kirkekampen brød ud i Tyskland.* Denne Forberedelse er maaske hidtil ikke blevet vurderet tilstrækkeligt. Da Tyskerne efter Besættelsen af Danmark paa saa mange Maader ogsaa kulturelt søgte at komme paa Talefod med Danmark, betød det meget, at Præster og Teologer paa Forhaand vidste Besked og ikke behøvede at være i Tvivl om, hvad det var, de havde foran sig. Og selvfølgelig har det betydet meget i de første Maaneder efter Besættelsens Indtræden — da Tønen fra det officielle Danmark gik i den Retning, 8. Juli-Erklæringen var Udtryk for, — at Præsterne — ikke mindst gennem deres Viden om Kirkekampen i Tyskland — var i Besiddelse af en fast Forhaandsindstilling (men derom videre nedenfor). Ingen vidste jo, hvornaar der ikke længere var Tale om en ren militær Okkupation, men om noget endnu større, en Aandernes Kamp. Ja, den var allerede begyndt. Selvfølgelig skulde ogsaa Danmark velsignes med den ny »Weltanschauung«, og Tegnene herpaa var allerede tydelige i Sommeren 1940. Det var derfor nødvendigt at samle og at oplyse det danske Folk.

Men Præsternes nationale Fasthed havde naturligvis ogsaa ældre Rødder tilbage i Tiden. Det aandelige Liv, som havde haft sit Hjemsted i de danske Præstegaarde, havde fra gammel Tid betydet meget for Nationalfølelsen. Og Forbindelseslinierne tilbage er trods alt stærke i Præstegaardene. Det skulde vise sig, at ogsaa nu kom det aandelige Liv i Præstegaardene til at betyde meget for Nationalfølelsen i Danmark.

Hvad Prædikestolen har betydet nationalt for Landet under Besættelsen kan ikke opgøres — i al Fald ikke nu. Man maatte saa gennemgaa Prædikenmanuskripter og -referater i Mængde, hvilket vilde volde Vanskeligheder, da det ikke vilde være let at komme i Besiddelse af det tilstrækkelige Materiale.

Men man kan alligevel med stor Sikkerhed gaa ud fra — paa Grund af det, som foreligger, at Prædikestolen under hele Besættelsen og maaske ikke mindst i de første vanskelige Maaneder har betydet meget mange Steder for nationalt at holde Befolkningen fast fra en Udgliden. Dermed være ikke sagt, at Præster og kirkelige Forkyndere i Perioden 43—45 har talt mindre aabent og dristigt end de foregaaende Aar, men der var mere Brug for en aaben og afgjort national Standpunkttagen i de første Maaneder eller Aar end senere hen.

Imidlertid er der jo ogsaa andre Veje til at fastslaa Præsternes nationale Holdning, f. Eks. kan man lægge Mærke til, at iblandt Formændene for de 215 sønderjydske Foreninger Landet over, der er samlede under Grønseforeningen, findes 26 Præster og 1 Biskop.

Hensigten med denne Indledning har været den kort at skitsere de store Vanskeligheder og Problemer, Kirken havde at kæmpe med i Aartierne op mod Besættelsestiden. Vanskeligheder og Problemer som næppe gennem Besættelsen er taget bort fra Kirken eller løst for denne, men kun saa at sige er blevet »udskudt« ved de store folkelige og nationale Opgaver, som Kirken blev draget med ind i Løsningen af, solidarisk som den viste sig at være med det danske Folk. Endvidere har Hensigten

Martin Niemöller (f. 1892) studerede Teologi, men blev afbrudt af Verdenskrigen 1914, da han traadte ind i Krigsmarinen og blev Ubaadschef. Efter 1918 fortsatte han sine Studier og blev Præst, fra 1931 i Dahlem i Berlin. Da Nazismen traadte i aaben Konflikt med Kirken, indtog Niemöller en meget afvisende Holdning over for de Bestræbelser, der søgte at skabe en af Nazisterne godkendt Statskirke. Saaledes var han en af de 10 Underskrivere af Skrivelsen til Hitler, hvori der protesteredes mod Jødeforfølgelserne, Konzentrationslejrene, Hitler-Afgudsdyrkelsen, etc. Hans modige og uforsonlige Holdning kunde selvfølgelig ikke taales af Nazi-Regimet, og i 1937 blev han arresteret. Der blev rejst Anklage mod ham for Ulydighed mod Staten, og Dommen kom til at lyde paa 7 Maaneders Fæstningsarrest, der kunde anses afsonet med Varetægtsarresten. Niemöller blev imidlertid ikke løsladt, men af Gestapo anbragt i Konzentrationslejr, i saakaldt »Ehrenhaft«, indtil han blev befriet efter Tysklands Sammenbrud i 1945. Niemöller deltager nu i Arbejdet for Tysklands Demokratisering og Genopbygning i kristen Aand.

været at forklare, hvorledes det kunde gaa til, at danske Præster som Helhed stod saa vel forberedte over for en nazistisk Kulturoffensiv, som de gjorde, da den begyndte at røre paa sig, og hvordan det kunde gaa til, at de i det hele taget kunde modtage den nye Situation med saa megen Sikkerhed, som de gjorde. Det har været nødvendigt for at forstaa dette at markere disse Linier tilbage i Tiden.

II

Den 9. April 1940 ramte Danmarks Præster og deres Menigheder som et bedøvende Slag. Det var, som om man de første Dage derefter famlende søgte efter Retning og Linie. Man henholdt sig til den tyske øverstbefalendes Erklæring af 9. April, om at »det danske Folks Frihed agtes, og at dette Lands fremtidige Uafhængighed fuldstændig sikres«, samt til Kongens Opfordring om at vise en »fuldtud korrekt og værdig Optræden«. Dennes Slutning: »*Gud bevare Dem alle, Gud bevare Danmark*« gav Genlyd i Kirken, og man glædede sig over den danske Konges positive Indstilling over for Kristendommen, som man saa tydeligt mærkede i disse Ord.

Søndag den 14. April strømmede mange Mennesker til Kirke, og man kunde ikke lade være at lægge Mærke til, at Dagens Tekst indeholdt Ordene fra Johs. 14,1: »Eders Hjerte forfærdes ikke! Tro paa Gud og tro paa mig!« Der blev bedt for de faldne og deres Paarørende, og Bønnen for Konge, Regering og Rigsdag fik en helt anden Klang, end den før havde haft. Der var stor Lydhørhed i Kirkerne den Søndag. Man vilde være med i, hvad der foregik, og mange Steder søgte et stort Antal af de kirkesøgende op til Alterbordet. Denne Søndags Gudstjenester fik et eget Præg.

Med en vis Nysgerrighed spurgte man nu, om de store Begivenheder vilde sætte noget varigere Spor i den brede Befolknings Holdning over for Kirken, da der »paa Bunden af Befolkningen alligevel trods alt ligger en Forstaaelse af, at under uafvendelige Farer er der kun Trøst og Styrke at hente hos Gud« (af en ledende Artikel i det udbredte Blad »Folkerøsten«). Nogle ventede at opleve en Slags aandelig Vækkelse med pludseligt stigende Kirkebesøg, og man drog interesseret Sammenligninger med Krigsudbruddet 1914.

Noget saadant skete ikke. Besættelsens Betydning for Kirkens Liv og Arbejde blev dog, som de følgende Aar viste, overordentlig stor. Kirken kom til at arbejde under helt nye Kaar og mødte en helt anden Aand i Befolkningen end før; men *alt dette var noget andet end den Vækkelse, man spurgte efter og forestillede sig i de første Uger efter 9. April*. Nogen Bitterhed over den ikke indtrædende kristelige Vækkelse kunde nok spores her og der (»Danmark sover videre«). Forholdet kunde efter nogle Maaneders Forløb gøres op derhen, at den »Spørgen efter Gud«, som man havde sporet hos mange Mennesker, kun i ringe Grad havde kunnet mærkes paa Kirkebesøget. Fra flere Landsogne berettedes, at der overhovedet ikke havde været nogen Forandring at mærke efter 9. April. I Byerne var det vel noget anderledes, og hvor man havde holdt særlige Gudstjenester, var der kommet nye Folk til, men »alligevel er Tilslutningen mindre, end man skulde have ventet« (Udtalelse af Provst *Hee Andersen*, Herlufsholm, Præstef. Bl. 2., August 1940). I Blade og Samtaler diskuteres Aarsagerne til, at der ikke kom nogen større Tilslutning til Kirken efter 9. April. Det besvaredes f. Eks. paa den Maade, at den Gud, de fleste havde dyrket, var en Art rationalistisk Forsyn eller en Slags selvlavet Lykke-Gud, som man nu havde tabt Troen paa, fordi han havde vist sig magtesløs; eller man konstaterer, at de store Masser kun har en svag Tilknytning til Kirken og ikke mere søger den for at faa Hjælp og Vejledning i Farens Stund.

Men de store Begivenheder i Verden og Danmarks Inddragelse i Krigen *satte alligevel mange Tanker og Spørgsmaal i Bevægelse i Sindene*. »Hvor er Gud i alt dette?« er en Sætning, man ser i forskellige Former som Titel paa kirkelige Foredrag og Artikler, og dette var ikke blot, fordi man skulde »finde paa noget« og sligt nu lyder aktuelt. Der er ikke Tvivl om, at Spørgsmaal af denne Art hvilede alvorligt i mange Sind. Der blev ogsaa talt om, at det nu gjaldt om, at vi ikke tog Skade paa vor Sjæl, men at de Forhold, hvorunder vi nu maatte leve, tværtimod førte til en »indre Vækst«. Mange Redaktører, der indsaa, at deres Aviser nu paa Grund af den ensrettende Censur vilde faa et temmelig enslydende og stereotyp Præg, bød i højere Grad end ellers kulturelt og kirkeligt Stof velkommen i deres Spalter.

Tanken om det frugtbare i ikke at spørge, »hvorfor« denne Ulykke havde ramt os, men »hvortil« vi skulde bruge den, hvad det er for en Opgave, der derigennem stilles os, spirer tidligt frem. Allerede i April skriver »*Flensborg Avis*«: »Hvad om det lille Land, det lille Folk, det lille Jeg havde faaet sin Hjem søgelse som Gave til Gennembrud bort fra det smaatskaarne. Nu prøver vi paa hver for sig at stille det helt store Krav til os selv.« I en Ordinationstale 24. April af Biskop *Noack* hedder det, at baade offentlige og private »uønskede Forhold« kan tjene til Evangeliets Fremme. (Udtrykket »uønskede Forhold« er i øvrigt typisk for den Maade, hvorpaa

man nu begynder at omskrive den tyske Krigsmaskines uprovokerede Indfald i Danmark. Det var paa Grund af de »særlige Forhold«, at Møder og Stævner blev aflyst — og det gjorde de i vid Udstrækning i Sommeren 1940 trods en udtalt Vilje til at holde saa meget i Gang som muligt af det kirkelige Arbejde. Det virkede maaske den Gang — mindre end senere — overordentlig irriterende paa den danske Befolkning, at ærlige Udtryk for de virkelige Forhold altid maatte omskrives med sære Vendinger fra Kancellistilen. Naar en Bygning blev beslaglagt af Værnemagten, var den »taget i Brug til andet Formaal« o. s. v.). I Tanken om, at Landets Ulykke var en Opgave, der stilledes os, laa allerede i Dagene umiddelbart efter 9. April Spirerne til *det nye danske Fællesskab* og *den nye folkelige Samling*, som skulde træde saa stærkt frem i de følgende Aar, og som ogsaa Kirken i saa høj Grad blev draget ind i.

Tanken om, at det skete maner til Selvransagelse, at Anklagen ogsaa maa vendes indad mod os selv, er ogsaa fremme i det, der siges og skrives i den første Tid. Der tales ikke blot om Ydmygelse, men ogsaa om Skamfølelse. Vi maa drage den Følgeslutning af det skete, at vi maa indstille os selv og vor Ungdomsopdragelse anderledes end hidtil, indstille os paa at bjærge Livet ved at sætte Livet ind, Tanker, der viser frem mod Tiden efter 29. August 43. I en Bøn paa et Dagblads Kirkeside gives der Udtryk for noget af det, der rører sig i Sindene i Sommeren 1940. Det siges her, at *vi ikke har tjent vort Land, som vi burde* og kunde have gjort det. »Vi var villige nok til at kræve af det til eget Velvære, men ikke til at ofre for det til egen Fornægtelse, vi var trygge og tit letsindige og ejede ikke Mod til at afdække vort Folks Brøde og Kraft til at læge dets Brøst. Herre vor Gud, vi beder dig ikke nu om, at vi maa slippe billigt over eller komme let igennem Dage, der er fulde af saa dyb en Smerte for mange Mennesker ..., vi ved godt, at det kan vi ikke taale, men vi beder dig om, at du klarlig vil vise os, hvad det er, du vil vort danske Folk gennem det, der lægges paa det.« Men der tales ogsaa om, at den Tid nu er kommet, da vi maa til at hjælpe hinanden, og at vi maa være eet i Ydmygelsen, og der begynder allerede fra Efteraaret 1940 at vaagne et nyt Sammenhold i Befolkningen.

Skete der altsaa ikke nogen egentlig aandelig Vækkelse inden for eller i Retning af Kirken i det danske Folk i Sommeren 1940, saa kom der til Gengæld efterhaanden og med megen Styrke en folkelig, nationalpolitisk Rejsning fra Efteraaret 1940, en stadig voksende Trang til Sammenhold og nyt Landsmandsskab tværs over alle de Skranker, der delte de forskellige Kredse og Klasser i Folket, en Bevægelse, der ogsaa fik realpolitisk Betydning, for saa vidt som det var den, der slog en Mur omkring Konge og Rigsdag, som visse Folk med Mænd som Frits Clausen og andre i Spidsen ikke kunde trænge igennem. Disse nationalt defekte og politisk havarerede Personer havde tænkt sig noget ganske andet i 1940, idet de havde set hen til Besættelsen som en Tid, da der skulde opstaa Splittelse og Forvirring i Befolkningen, saa de kunde komme til og saaledes blive reddet fra deres politiske og økonomiske Ruin.

Naturligvis er det ikke Stedet her, hvor der kun er Tale om Kirken under Besættelsen, at skildre denne nationale Rejsning i det danske Folk i nærmere Enkelt-heder: hvor vidt den trængte ud i Folkekredse paa Landet, og hvilke Udslag den gav sig. Men man kan ikke skildre Kirkens Historie i Danmark fra 1940—43 uden

ogsaa at komme ind paa den betydeligste aandelige Rørelse i vort Land i disse Aar. For det første var den for en Del ført frem af og baaret oppe af Mænd, der tilhørte det kirkelige Arbejde i Landet eller i al Fald paa en eller anden Maade havde Tilknytning til det. For det andet fandt der efterhaanden Landet over i vid Udstrækning et Samarbejde Sted mellem Præsterne og de rent kristelige Foreninger paa den ene Side og saa de andre Foreninger i Byer og Landsogne paa den anden Side. Man indbød i Fællesskab til »nationale« Møder eller til »kristeligt-nationale« Møder, og man saa nu adskillige Steder det Særsyn, som man ikke tidligere havde tænkt sig muligt, at de »henne fra Missionshuset« gik til Møde i Forsamlingshuset sammen med de andre.

Det betød, at en Del af de Skranker, der skilte de forskellige »Verdener« i vort Folk — ogsaa den Skranke, der skilte By og Land — i nogen Grad begyndte at blive nedbrudt, og at ogsaa kirkelige Kredse begyndte at komme ud af den Isolerethed, hvori de mange Steder var kommet til at staa i Forhold til de andre Folkekredse. De troende kom mange Steder til i højere Grad end før at staa solidarisk med deres Landsmænd. Man oplevede med andre Ord et Samvirke i By og paa Land, hvori ogsaa Kirken var med. Dette var noget andet end den aandelige Vækelse, man havde talt om i Begyndelsen, men det tilkommer ikke den, der blot forsøger historisk at tegne Tidens Ansigt, at fremsætte nogen Værdidom af det ene i Forhold til det andet. Nok er det, at de Kristne i Landet paa en ny Maade kom til at føle sig solidarisk med deres Landsmænd og forstod, at nu maatte man staa paa Volden Skulder ved Skulder med de andre trods alle Forskelle.

I Begyndelsen gav den vaagnende nationale Bevægelse sig Udtryk i Foreteelser, som mange maaske nu efter den direkte Frihedskamp fra 1943 vil smile lidt ad. Men dette er næppe berettiget. Tænke- og Følemaade og de Udtryk, disse gav sig, er i de forløbne fem Aar skiftet saa brat, at man ikke er retfærdig i sin Dom, hvis man sammenblander Synsmaader fra 1944—45 med Synsmaader fra 1940.

Alsangen blev grundlagt af Sognepræst *Axel Bang*, Aalborg, af hvilken Grund den ogsaa bør nævnes her. I Forbindelse med Sangforening, Orkester m. m. indbød han en Aften i Juli 1940 til et Møde i en Grusgrav ved Hobrovejen. 1500 Mennesker mødte op. Pastor Bang holdt en Tale om, hvorfor det danske Folk ikke er et syngende Folk. Grundskaden er, sagde Pastor Bang ifølge et Referat i »Aalborg Amtstidende«, at Sangen er død i de danske Hjem. Saa kalder vi da til disse Aftener. Mange af de »ydre Vanskeligheder« for deres Succes er fjernet. Vi kan ikke faa Benzin til Forden. Charabanc'en har ingen Chance. Ved Forholdenes Magt er et nyt Fællesskab ved at bryde frem; det har givet sig Udtryk paa den danske Rigsdag, og lad det da ogsaa komme frem, naar vi synger. Der er andre Nationer, der synger bedre og smukkere end vi, men det, det kommer an paa, er Sangglæde. Lad det kendes, at det er Familien Danmark, der synger til Moder Danmark. Pastor Bang sluttede med Opfordring til alle fra de mindste til de ældste om at synge med. Sanglærer Thor stod paa Podiet. Tonen blev givet, og saa bruste fra de mange Hundrede Struber »Jylland mellem tvende Have«. Pastor Bang brød ind efter første Vers, med en kort Instruktion, og baade denne Sang og »I Danmark er jeg født« blev baaret frem med Styrke og med en tydelig Begejstring. Allerede da man var

Axel Bang (f. 1889) blev efter teologisk Embeds-eksamen i 1913 Forbundssekretær i Frivilligt Dansk Drengesforbund, hvor han virkede indtil 1928. Aaret efter blev han kaldet til Sognepræst ved Ansgars Kirken i Aalborg. Pastor Bang har gennem Aarene deltaget aktivt i forskellige sociale og kirkelige Hjælpearbejder; 1940 arrangerede han det første Alsangsstævne i Nærheden af Aalborg, en Ide, der hurtigt slog an og førte de populære Folkestævner med sig over hele Landet.

naaet til »Det haver saa nyligen regnet«, kunde Folkekoret — for en stor Del naturligvis takket være de mange skolede Sangere — synge flerstemmigt. Det gentog sig i »Mester Jacob«, som Pastor Bang inspireret af Øjeblikkets Sanghumør fik stukket ind i det officielle Program. Det regnede nu slemt, men ingen vilde hjem. Under Regnskærmenes og Regnfrakkernes Dække stod man fremdeles for at synge ... Referatet giver et Indtryk af den Stemning, der raadede hin første Alsangsaften. Aalborgpræstens Initiativ bar Frugt. Alsangen bredte sig over det ganske Land. Vældige Alsangsstævner fandt ogsaa Sted i København, men det falder uden for Rammen af dette Afsnit at komme nærmere ind derpaa.

Derimod bør det nævnes, at *Salmevalget* og Sangene ved Gudstjenester og Møder undergik en tydelig Ændring fra Sommeren 1940. Ved et Stiftskonvent i Juni 1940 viste det sig, at kun een af de tilstedeværende Præster kendte Melodien til Salmen »Jeg ved mig en Urt saa dejlig og bold«, af Hans Albretsen, den 2. evangeliske Biskop paa Sjælland, Nr. 84 i »Salmebog for Kirke og Hjem«. Den var før 9. April saa godt som ubrugt i den danske Menighed. Men i den følgende Tid naaede den at blive lært og benyttet mange Steder, ikke mindst paa Grund af sit 3. Vers:

O naadige Gud, almægtig og vis,
 som alle Ting haver i Haande,
 Afvend det store Tugtens Ris,
 som hænger over disse Lande!
 Giv du vor Konning Lykke og Mod,
 sine Fjender at overvinde,
 at Danmarks Folk maa komme paa Fod
 og rettelig sig besinde!

Ogsaa andre Salmer inden for Salmebogens Afsnit »Konge og Fædreland« blev stærkt benyttet.

En Sangbog, der i disse Aar vandt Udbredelse langt ud over de Kredse, hvor den tidligere havde været benyttet, var »Højskolesangbogen«. Biskop Thomas af Strängnäs's »Frihed er det bedste Guld« blev der spurgt efter ved Møderne paa en saadan Maade, at de, som ikke kendte den, maatte lære sig den. Sange og Salmer, der hidtil var temmelig ukendte dukker frem ved Møderne, og andre, som var velkendte, synges med ny Glans og ny Betoning (»Vor Gud han er saa fast en Borg«).

Den Underdanighed, som 8. Juli-Erklæringen aandede fra officiel dansk Side, og forskellige Udtalelser fra ledende nazistisk Hold i Berlin i Sommeren 1940 om de smaa Nationers Stilling i »det nye Europa«, i Forbindelse med de Anstrengelser, der fra tysk Side allerede fra Sommeren 1940 blev gjort for at faa et intimt Samarbejde i Gang med Universiteterne og andre danske Kulturfaktorer, gjorde mange tænkende Mennesker i Danmark ængstelige. Man mistede enhver Tiltro til, at det ovenfor citerede Løfte af 9. April vilde blive overholdt. Der var som bekendt dem, der begyndte at indrette deres Tale efter den Formening, at det nye Europa under det vidunderlige tyske Førerskab snart vilde være en Kendsgerning, og at vi derefter havde os at rette og saa endda være glade til. Det skal siges, at de danske Præster, bortset fra ganske enkelte (3—5) ingenlunde var paa denne Linie. Tværtimod reagerede de som ovenfor berørt stærkt imod alt, hvad der gik i Retning af Neuropa — og det lige fra Besættelsens Begyndelse. Præsterne havde — under Indtrykket af det, som Bekendelseskirken havde lidt i Tyskland, — en klar Erkendelse af, at Tyskerne i Længden ikke kunde lade være med ogsaa »weltanschaulich« at tilsigte en Erobring af Landet, og at vor Lod derfor maatte blive Sønderjydernes, dersom de tyske Vaaben sejrede.

Det bør betones paa dette Sted, hvor der er Tale om Danmarks Kirke under Besættelsen, at Præsternes ovenfor omtalte faste Holdning ud over Landet maa have spillet en Rolle i de vanskelige Sommermaaneder 1940, selv om dette ikke kan eftervises ved skriftlige Kilder, hvilket ligger i Sagens Natur, idet der offentligt kun kunde skrives meget lidt, og nogen illegal Presse endnu ikke var opstaaet. Øvrighedens Formaninger om at overholde »korrekt Optræden« blev jo i Begyndelsen taget særdeles højtideligt, og man advarede mange Steder endogsaa imod »Rygter«.

Under Indtrykket af mange Oplevelser ude i Befolkningen begyndte Tankerne hos mange Præster at samle sig om at bevare »Folkesjælen« og navnlig hindre den danske Ungdom i et fristende nationalt og kulturelt Frafald. Den som skriver disse Linier erindrer en Samtale mellem to Gaardmænd, der stod ved Vinduet i en Jernhanekupé en Dag i Juli 1940. »Ja, det var da godt, de kom,« sagde den ene. »Jo, de skal være velkomne, at der kan komme noget Orden i det hele herhjemme,« sagde den anden.

Vejen til at hindre et nationalt og kulturelt Frafald følte man maatte først gaa gennem en Fordybelse i de aandelige Skatte, som vi besidder i vor nordisk-kristelige Kulturarv. Der blev talt meget om at søge tilbage i Danmarks Historie og finde Minderne frem. Man fremdrog dansk Kunst og pegede paa dansk Kristendom, som den fremtræder i dansk Forkyndelse og dansk Salmedigtning.

Hal Koch (f. 1904) blev Dr. teol. i 1932 og Professor i Teologi ved Københavns Universitet i 1937. Han var anset blandt Fagfæller, men vandt først Offentlighedens Øre, da han efter Besættelsen fremtraadte som en af de aandelige Ledere og som Formand for »Dansk Ungdomssamvirke«. Som saadan støttede han positivt den Politik, der var raadende helt til 29. August 1943, skønt han ikke personligt følte sig helt sikker paa, at den var den rette.

Grundtvigs Skikkelse begynder at vokse vældigt frem for mange fra Sommeren 1940. Til de af Professor, Dr. teol. *Hal Koch* annoncerede Forelæsninger over *Grundtvig* i Efteraarsemestret 1940, som var beregnet ogsaa for andre end Studenter, blev Tilstrømningen fuldstændig overvældende, saa man næppe før havde set noget lignende paa Universitetet. Forelæsningerne gav Genlyd i Pressen. Denne unge teologiske Professor havde som 33-aarig cand. mag. i Fransk og Dr. teol. paa en Afhandling om Origenes fulgt Professor J. Oscar Andersen i Embedet som Professor i dansk Kirkehistorie. Som Søn af den højt begavede Provst Hans Koch, var han udgaaet fra et stærkt socialt interesseret og litterært præget Hjem. Efter Studierejser, navnlig i Frankrig, var han gennem Undervisning paa Kursus i København kommet i Forbindelse med forskelligartet Ungdom fra By og Land. I sin Opfattelse af Kirkehistoriens Opgaver var han ved sin Tiltræden paa Københavns Universitet præget af barthske Tanker, men blev nu i Embeds Medfør kastet ud i Studiet af *Grundtvig* og dybt grebet deraf. Han havde da allerede før 9. April — intet anende om den Opsigt, hans Forelæsninger skulde komme til at vække — planlagt den nævnte Række offentlige Forelæsninger over *Grundtvig* det følgende Efteraar. Da nu Repræsentanter for en Række forskellige Ungdomsorganisationer traadte sammen for at samle dansk Ungdom til Værn om Danskheden, faldt naturlig Blikket paa *Hal Koch* som Formandsemne for deres Sammenslutning »*Dansk Ungdomssamvirke*«. Om hans Indsats her skal der ikke berettes paa dette Sted. Derimod skal det omtales, at de kristelige Ungdomsforeninger *K.F.U.M.* og *K. besluttede sig til ikke at ville slutte sig til D.U.S.* trods Anstrengelser for at faa dem til det fra flere Sider — ogsaa fra Kirkeminister V. Fibiger, der havde tiltraadt sit Embede som Kirkeminister den 8. Juli og selv tilhørte Indre Mission. Fibiger var

den første Kirkeminister af Indre Mission, Landet endnu havde haft, og nød en overordentlig Tillid. Begrundelsen fra de kristelige Foreninger for deres Afslag var den, at Foreningens Formaal gjorde det umuligt at gaa ind i et aandeligt Opbygningsarbejde, hvor Forkyndelsen af Evangeliet ikke var det uafvigelige Arbejdsgrundlag. En kristelig Forening kunde ikke, mente man, som en politisk Forening lade sit specielle Formaal træde i Baggrunden. K.F.U.M. og K.s Afslag gav Anledning til en rig Meningsudveksling i den følgende Tid, som for øvrigt har strakt sig gennem hele Besættelsestiden. Professor Hal Kochs Standpunkt var det, at D.U.S. slet ikke bygger paa kristent Grundlag. Sammenslutningen har ikke noget med Kristendom at gøre. »Og hvis det havde været Tilfældet,« sagde han, »ville jeg slet ikke være med. Jeg skal ikke have noget af at staa i kristeligt Fællesskab med Folk, som ikke har noget med Kristendom at gøre.« Han forklarede sit Standpunkt saaledes: Vi respekterer K.F.U.M. og K.s Beslutning. Afgørelsen er ikke blevet angrebet af D.U.S., og vi ønsker heller ingen Polemik. Men vi beklager Afslaget, dels for Enhedens Skyld, dels for den gode Arbejdskraft, som vi maa savne. Naar man har bebrejdet mig og andre, at vi sammenblander det kristelige og det nationale, er det imidlertid galt. D.U.S. arbejder som sagt ikke paa kristeligt Grundlag, og vi vil ikke afholde Gudstjenester eller paa anden Maade gøre det kristelige til et Vedhæng. Galt er det ogsaa, at vi blot samles om det negative. Det positive er Danskheden, der er os medfødt, og som vi hverken skal skabe nu eller opstille bestemte Programmer for. Det danske eller folkelige er den Livskraft, der har formet vor Historie, og som lever i Modersmaalet. Derfor kan det ikke nytte, at man sætter sig paa Bagbenene og ikke vil være i Fællesskab med Radikale eller andre, som man ikke kan lide. Den Dag, det gjaldt at gaa i Skyttegravene, hørte vi dog sammen — alle Danske. Naar K.F.U.M. og K. har taget den Beslutning, de har, er det i god Sammenhæng med disse Foreningers Syn paa det menneskelige, folkelige og kristelige. Men vi andre, som har lært af Grundtvig, at det kristelige er en himmelsk Gæst, der kommer ned til det menneskelige og folkelige ikke for at udrydde det eller svække det, ikke for at lade sig tjene, men for at tjene, vi maa have Lov til at se anderledes paa de Spørgsmaal. Vi mener, at Danskhed og Menneskelighed kommer forud for det kristelige — i den Forstand, at vi er Menneske først, Kristen saa ... Ogsaa for mig er det kristelige det højeste, det eneste, som er af den anden Verden. Men det kommer som en tjenende Gæst til det menneskelige og folkelige; og det fritager os ikke for det Ansvar for Fædrelandet, som vi har fælles med alle Danske, af hvad Tro de saa end er.

Netop i det store Grundtvigs-Aar 1940 blev Grundtvigskirken indviet 8. September. Det blev en gribende Festdag i den danske Kirkes Historie.

En Teolog af en helt anden, meget mere jovial Type end Hal Koch, der ligesom denne samlede store Skarer omkring sin Talerstol, hvorfra der lød en mærkelig forenklet og i friskt Nutidssprog formet kristelig Forkyndelse, var K.F.U.M.-Sekretæren, cand. teol. *Aage Falk Hansen*, der i flere Aar havde øvet en meget bemærkelsesværdig Gerning blandt Byens arbejdsløse.

Ved en af ham afholdt kristelig national Folkefest i Forum 24. November var der 12—13000 Mennesker til Stede.

Aage Falk Hansen (f. 1895) blev cand. teol. i 1920 og tiltraadte s. A. som Sekretær i K.F.U.M.s Centralforening i København, hvor han i 1925 blev Førstesekretær. Som saadan virkede han indtil 1930, og i Mellemtiden havde han - 1927 - været Leder af Centralforeningens sociale Arbejde. 1930-36 var han Sekretær for Dansk Bibel-skole, og gennem sin Virksomhed her kom han ind i det omfattende Arbejde blandt Storbyens Arbejdsløse, som han har skildret i Bogen »Ti Aar blandt Arbejdsløse« (1937). Inspireret af dette store og frugtbringende Initiativ er ogsaa hans to smaa Bøger »Brogede Blade« (1939) og »Den indre Front« (1941).

Stiftsprovst, Dr. teol. *Skat Hoffmeyer*, der fra Sommeren 1940 blev Biskop over Aarhus Stift, holdt netop i dette Aar i Radioen en stærkt aflyttet religiøs »Brevkasse«.

Efter manges Mening sporedes der nu ogsaa en stigende Interesse for *Kristendomsundervisningen i Skolerne*. Det er i al Fald givet, at hele den nationale Bølge, der gik gennem Danmarks Ungdom i Efteraaret 1940 og fremefter, nogle Steder — maaske mange — gav ogsaa Religionstimerne en ny Glans og et Indhold, der paa sine Steder blev Løsningen af disse Timers vanskelige Problem.

Krigen bevirkede, at *Ydre Mission*, »Dansk Kirke i Udlandet« og »Sømandsmissionen« blev stillet over for helt nye Problemer og maatte gøre deres Arbejde under helt nye Kaar. Forbindelsen med Danmark blev afbrudt. Penge kunde vanskeligt eller slet ikke udsendes, og Udrejser blev vanskeliggjort eller forhindret. Missionærer i Manchuriet og Indien blev støttet gennem det lutherske Kirkesamfund i Amerika. Sognepræst Erik Christensen og H. Bielefeldt drog ud for at tage en Gerning op i Krigsfangelejre i Tyskland.

Saaledes blev det skæbnesvangre Aar 1940 ogsaa af indgribende Betydning for den danske Kirkes Liv. Nogen Vækkelse kom der ikke. Men der skete det, at Kirkens Folk i langt højere Grad end før Krigen kom ud af deres egen Kreds og arbejdede sammen med den øvrige Befolkning. De kristelig-nationale Stævners Tid begyndte. Der kom heller ikke nogen Kirkekamp. Men Spirerne var til Stede, og Blikket blev med stigende Spænding rettet mod Norge. Det var som om man i den danske Kirke rustede sig over for den Mulighed, at ogsaa den danske Kirke kunde blive en »ecclesia militans«, en kæmpende Kirke.

III

I Løbet af 1941—42 gaar nu Arbejdet inden for de kirkelige Arbejdsgrene videre ad de gamle Baner, men Vanskeligheder for Møder og Sammenkomster paa Grund af Mørklægning, Brændselsrestriktioner og Trafikforhold gør sig gældende.

Den nationale Bevægelse, »den danske Sag«, som den nu ofte benævnes, med alt, hvad herunder hører, vokser stadig og gaar i Dybden. Hvor vidt ud den naaede, er vanskeligt at afgøre, men det er fuldt berettiget at tale om en national dansk Bølge gennem Folket allerede fra Begyndelsen af 1941. Selv om nogle Egne ikke følte det, der skete, særlig stærkt, er det til Gengæld givet, at mange Mennesker i dette Land oplevede en Bundethed til Land og Folk, som de slet ikke havde troet det muligt, at de skulde komme til at opleve. Det viste sig, at meget af det, der tidligere ikke mindst i visse Klasser i Byerne fik Folk til at smile, naar der var Tale om Treheden »Gud, Konge og Fædreland« eller en af disse, det var kun en tynd Fernis, der ikke kunde holde, nu da dybere Lag i de Danskes Sind vældede op. De primitive Instinkter begyndte at røre paa sig!

Dette betød naturligvis meget for *Kirkens* Arbejde. Der opstod en voksende Forstaaelse af, at »man havde været ved at kaste noget værdifuldt — »det med Gud« — bort«. Det kristelige begyndte at komme mere i Kurs mange Steder; i al Fald mærkede man, at det hos nogle Folk blev betragtet med større Respekt, end man var vant til.

Som et betydningsfuldt Eksempel herpaa kan nævnes den Tale, som Professor *Viggo Brøndal* holdt i den akademiske Lærerforsamling paa Københavns Universitet efter Teologen Professor Dr. Jens Nørregaards Valg til Rektor. Han indledte med at sige, at han i den Tale, som var holdt for Professor Nørregaard af hans Kollega Professor Hal Koch, havde savnet en Begrundelse for, at man netop havde valgt en *Teolog*, og angav for sit Vedkommende følgende Grund:

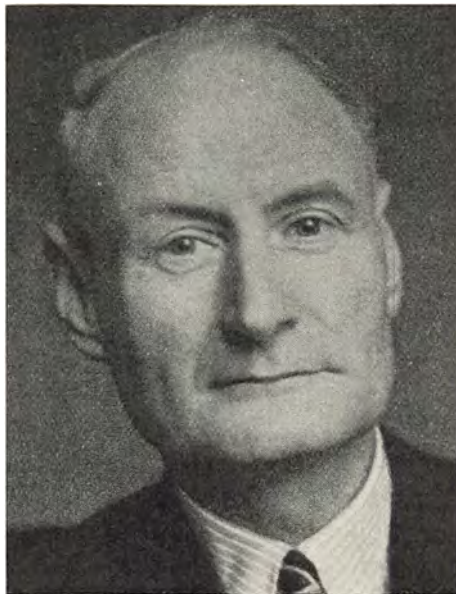
»Da Mørket for Alvor begyndte at sænke sig over vort stakkels Europa (det var i det skæbnetunge Aar 1933), holdtes der en Række Møder: ikke for at grunde et nyt Europa, men for at forsvare det gamle. Ved en af disse Lejligheder prøvede en Repræsentant fra Norden at definere de aandelige Værdier, som udgør vor Kulturarv. Han fandt 3 afgørende Momenter: den frie Tanke, som vi skylder Grækerne, Videnskabens Grundlæggere; Ideen om en fast Retsorden, som vi fremfor alle skylder Romerne; og Respekten for den enkelte, for Individets Evighedsværdi, som vi skylder Bibelen, baade den jødiske og den kristne. Han fremhævede, at netop den intime Forening af disse 3 Momenter turde være det sikreste Kriterium paa europæisk Kultur«.

Professor Brøndal føjede til lidt senere i sin Tale: »Disse Tanker vil ikke dø. Erfaringer fra flere Lande tyder paa, at *netop Teologer formaar at yde den Modstand, som nu er nødvendig*, og ingen vil bedre end vor nye Rektor kunne tage dem op!« Professor Brøndal var paa det Tidspunkt, denne Tale holdtes, meget syg og døde kort Tid efter.

Kirkekampen i Norge var dengang brudt ud. Det norske Kirkefolks og Præsteskabs Mod og Fasthed bekræftede Sandheden i *Viggo Brøndals* Ord om Teologerne.

Med Hensyn til Indholdet af de nationale Foredrag og Taler, der holdtes i denne Periode, kan det nævnes, at nogle fordybede sig i den Tanke, at efter ældgammel

Paul Brodersen (f. 1892) blev cand. teol. i 1917 og drog senere (1920-22) paa Studierejse til England, Tyskland og Amerika, hvorefter han blev Sognepræst i Kvislemark-Fuirendal 1922, ved Jesuskirken i Valby 1931 og endelig ved Vor Frue Kirke (Domkirken) i København 1934, samtidig med at han blev Provst for Vor Frue Provsti og Stiftsprovst for Københavns Stift. Den teologiske Doktorgrad havde han taget i 1931 paa et Arbejde om »Gudsbegrebet i nyere engelsk og amerikansk Filosofi«. Han var en af de ledende kirkelige Personligheder, som blev grebet af Oxfordgruppebevægelsen, da den naaede hertil, og hans klare danske Standpunkt drev ham ogsaa til en »folkelig Samdeling« med sine Landsmænd, da Ulykken ramte os. Fra Besættelsestiden stammer hans lille Skrift »Danmarks Skæbnetid og Guds Tale« (1941).

kirkelig Opfattelse, som Reformationen fornyede, er Kirke og Konge to af Gud givne Former, hvorunder et Folk skal styres, og at hver Gang vort Folk havde været i Nød og rejst sig igen, var det sket ved tillidsfuldt Samarbejde mellem disse to. Endnu var, hed det, Danmark et kristent Folk og havde en kristen Konge og en kristen Kirke! Af Fremtiden maatte man da vente sig, at Landet skulde rejse sig, derved at Kirke og Konge gik Haand i Haand for at tjene det danske Folk med Guds Gaver: Ret og Fred og Orden og Guds hellige Ord (Dr. teol. *P. G. Lindhardt* i et Foredrag »Kirken i Danmarks Skæbnetime« paa »Kirkeligt Centrum«s Møde i Viborg i Maj 1941).

Mens nogle fremdrog Situationer og Perioder af vort Lands Historie, der som Analogi til Danmarks Stilling under den tyske Okkupation kunde tjene til Hjælp og Inspiration, hentede andre Scener ud af *den bibelske Historie*, der passede mærkværdigt paa Danmarks Situation. Israel var jo ogsaa et lille Land, der laa som en Brik mellem Stormagternes Opgør. Israel var ogsaa staaende over for stærkere Magters Kultur og Gudsdyrkelse fristet til at miste sin Folkelighed og tage Skade paa sin Sjæl. Men selv om enkelte stærkt fremdrog det Gamle Testamente og citerede Steder deraf, der paa slaaende Maade talte ind i den Situation, vi selv oplevede, kom det Gamle Testamente dog næppe i denne Periode til at spille den fremtrædende Rolle, som man har kendt det andre Steder i store politiske Krisetider. Dog blev der under hele Besættelsen talt meget baade fra Talerstole og Mand og Mand imellem om Bibelens Aktualitet. Og Efterspørgslen efter Bibler var stor i disse Aar.

Mellem Præsterne hørte man tit Betoning af, at ingen maatte holde sig tilbage fra Deltagelse i de nationale Fester (hvad der nu heller ikke sporedes nogen Tendens til). Det fremhævedes, hvor dyrebar Trilogien: »vort Land, vort Sprog og vort Flag« er ogsaa for Præsternes Gerning, saa de maatte gøre alt, for at deres Menigheder

kunde vinde Forstaaelse for, at den fuldt ud kan forenes med et intenst »Arbejde for de enkeltes Frelse« (Provst *Johannes Vibe Petersen* i et Konventforedrag). »Frit at tænke, tro og tale, det er Folkets gamle Ret«, var Ord, der citeredes ideligt og ideligt. »Saaledes staar der i vort Folks aandelige Grundlov!« hed det.

Til hele den folkelige kristelige Revision, man oplevede, var *Grundtvigs* Navn stadig knyttet. Grundtvig var for Alvor genopdaget, det var »den folkelige Grundtvig«, sagde man, der blev fremdraget, der blev ikke paa samme Maade spurgt efter »den kristelige Grundtvig«.

Undertiden kunde der fra visse Sider i Kirken lyde Ængstelse for og Advarsler imod »Sammenblanding af det kristelige og det nationale«, og i Samtaler og Diskussioner forsøgte man at gøre op, hvorledes dette Forhold skulde opfattes. Professor *Hal Kochs* Stilling til Sagen er antydnet i hans ovenfor gengivne Svar til K.F.U.M. og K., men der følte hos andre en vis Usikkerhed paa dette Punkt og herskede utvivlsomt en Del Uklarhed baade hos Teologer og Lægfolk.

Den spontant frembrydende Nationalitetsfølelse havde vistnok ogsaa undertiden svært ved at omsætte sig i klare Tanker og konkret Handlen, men efterhaanden blev Ord som *Ret* og *Sandhed* de to staaende og ideligt benyttede Udtryk. Der mentes dermed *Ret* og *Sandhed* baaret af det levende Ord i Modsætning til den raa Magt, der hvilede paa Bajonetterne. Men det Spørgsmaal ulmede stadig hos mange, hvad man egentlig skulde gøre, hvordan man bedst skulde tjene sit Land i Handlinger, der nogenlunde svarede til Ordene. Det er i denne Periode, at den aktive Frihedskamp modnes i mange Sind, men foreløbig søgte de fleste andre Udtryk for deres Tilslutning til »den danske Sag«. Saaledes kan nævnes den »Hjemmenes Uge«, der i Sammenhæng med den nationale Bølge og hele Tidens Aand startedes af en af »Oxfordbevægelsen« præget mindre Kreds i København med Stiftsprovst *Brodersen* i Spidsen. Man følte som sagt, at der i det nationale Røre, som gik hen over Landet, maatte peges paa bestemte væsentlige Opgaver. *Hjemmene* maatte kaldes til Værn om de væsentlige Livsværdier og til Ansvar for Aanden i Folket og for Folkets Fremtid. I Dagene 26.—31. Oktober 1941 fandt Kampagnen Sted. Der holdtes store Møder bl. a. i de københavnske Skolers Aulaer. Ugen var et interessant Eksempel paa folkeligt Samarbejde mellem Kirke og Skole.

Undertiden kunde de nationale Taler i Lignelser og Billeder indeholde ikke saa lidt Brod imod »det, som vi alle tænker paa, selv om vi ikke taler om det«, Besættelsen af Danmark. Intet vakte større Glæde og blev bedre forstaaet i en Forsamling end den Slags!

Men det var nu ikke blot ved Stævner og Møder i direkte eller indirekte Tilknytning til Kirkens Arbejde, at nationale og historiske Minder og nationale Sange blev draget frem, det skete ogsaa i kirkelige Blade og Tidsskrifter.

Efter 9. April 1940 var naturligvis hele den danske Presse kommen under Censur, der forvaltedes af »Udenrigsministeriets Pressebureau«, som fik en overvældende Indflydelse. I kirkelige Kredse indvendte man mod Bureauets Embedsmænd, at de i for høj Grad var rekrutteret fra speciel radikal Side. Undertiden havde man dog for let ved at glemme, hvor vanskelig deres Stilling var. Fra U.P.'s Side var man ivrig for at betone, at man arbejdede for at hjælpe Pressen, og at denne i højere

Gunnar Helweg-Larsen (f. 1887) kom faa Aar efter sin Studentereksamen (1908) til Dagbladet »København«, hvor han virkede som Medarbejder 1911-18, bl. a. som Korrespondent i London og Paris og under Balkankrigen som Korrespondent baade til »København« og til flere udenlandske Blade. Han redigerede derefter »B.T.« 1918-26, blev sidstnævnte Aar Redaktør af de Ferslewske Blade og traadte ved disse Blades Koncentration 1933 til som Chefredaktør for »Dagens Nyheder«. Fra 1936-41 var han Redaktør baade af »Kristeligt Dagblad« og af »Gads danske Magasin«. Under Besættelsen kastede han sig med Iver ind i Arbejdet for at bringe Hjælp til Norge. Han organiserede Skoleindsamlingen og bidrog derved væsentligt til at vække Ungdommens Interesse for vore kæmpende norske Kammerater. I 1945 udnævntes han til dansk Presseattaché i Stockholm.

Grad burde forstaa dette. Imidlertid kunde der trods alt skrives adskilligt i kirkelige Blade, som Censuren Øje ikke faldt paa, og som Tyskerne ikke havde store Chancer for at opdage. For Perioden indtil Aarskiftet 1941—42 bør »Kristeligt Dagblad« fremhæves. Bladet fik i denne Tid en betydelig Position under Redaktør *Gunnar Helweg-Larsen* som journalistisk Leder og Provst *P. Helweg-Larsen* som kirkelig Redaktør. Foruden Magister *Læssøe Müllers* ledende Artikler om nationalpolitiske Emner i Tiden efter 9. April var det særlig *Gunnar Helweg-Larsens* smaa »Døgn«, som blev berømte. Han forstod behændigt og tilsyneladende uskyldigt at sige rammende Sandheder. Som et Eksempel paa, hvordan der kunde skrives i Danmark i denne Periode trods al Censur, skal vi her citere et Stykke af hans meget omtalte Artikel om »Larver«.

Det berettes heri, at den frygtede »Bøgenonnes« Larve har angrebet Vallo-skovene:

»Som Larve er den af meget prunkende Ydre. Særlig ser Hannen drabelig ud. Den er besat med citrongule Børster, der slutter med en brandrød Haledusk, og om Kroppen sidder fløjlsorte Ringe.

Det, der med Rette gør den frygtet, er dens glubende Appetit. Naar disse Larver i Flok og Følge kaster sig over et Stykke Skov, gaar det haardt til. Ikke blot Bøgen, som er deres naturlige Føde, gaar det i en saadan Situation ud over. Alt, hvad der er grønt og saftigt, maa holde for. Hvert eneste Blad afribbes. Paa lang Afstand kan man høre Larverne gnave i Løvet, og Øjenvidner paastaar, at de angrebne Skove, saa kort Tid de end har huset de forslugne Gæster, allerede har faaet et vinterligt Præg.

Det er, vil man forstaa, en meget alvorlig Sag, naar man faar den Slags Besøg. Turde man saa endda regne med at blive af med dem i Vinterens Løb, men Skovrideren stiller tværtimod i Udsigt, at det bliver værre. . . . Muligvis kunde en Sortseer nu henfalde til Fortvivelse og mene, at paa den Maade vil hele Landet efterhaanden blive ødelagt og raseret. Men paa underfuld

Vis holder Naturen selv Justits. Der er draget Omsorg for, at intet Træ vokser ind i Himlen, og at ingen enkelt Larve faar Lov at beherske hele Skoven. Skovrideren i det af Bøgenonnellarverne angrebne Distrikt fortæller Pressen, at i Løbet af et Aar eller to vil uundgaeligt et Modangreb blive sat ind. En Snyltesvamp vil udvikle sig og helt gøre det af med de nu saa overmodige Bøgenonner.

Saadan veksler alt ude i Naturen. Rytmen er evig. Sejren har altid Kimen til Nederlaget i sig. Vi mener os uovervindelige med vore citrongule Børster og brandrøde Haleduske. Men bag Duskens Pragt udruges Snyltesvampen, der en Dag skal gøre Ende paa hele Herligheden. Vilkaarene er barske. Laa det til os, ordnedes Forholdene derude paa lempeligere Vis. Vi vilde prøve fredsommeligt at gøre Bøgenonnellarverne forstaaeligt, at der maa holdes Maal og Maade. Men det er ikke henlagt til os. Den store Overførster bestemmer selv de Midler, hvormed han agter at opretholde Balancen i sit Skovdistrikt.«

Dette gik godt nogen Tid, men i Marts 1941 krævede det tyske Gesandtskab gennem Udenrigsministeriet Helweg-Larsen afskediget øjeblikkeligt. Efter lange Forhandlinger fik han dog Lov at skrive i Bladet, blot ikke om politiske Emner. Hans lille Artikel i »Døgnet« i September 1941 — en Hilsen til Norge i Anledning af, at Helge Bangsted i en svær Situation glædede sig til at besøge Quisling — gav dog Anledning til nye Krav fra tysk Side. Naar Bladets Bestyrelse imidlertid afskedigede begge Brødrene Helweg-Larsen ved Aarets Udgang, maa det dog vistnok desværre siges, at der ikke bag ved denne Afskedigelse laa noget bestemt Krav fra tysk Side om Gunnar Helweg-Larsens Fjernelse, men at det hang sammen med Forhold og Synspunkter i Bladets Bestyrelse, som der her ikke skal gaas ind paa.

Ogsaa paa »Nationaltidende«s Kirkeside blev der i disse Aar sagt en Del. Søndag efter Nytaar, da Evangeliet handlede om Herodes og Barnemordet i Bethlehem, skrev en ung Præst K. Gjesing-Pedersen en Prædiken under Titlen »Tyrannens Afmagt«. Paa samme Side var der anbragt et stort Billede af Barnemordet i Bethlehem med Herodesskikkelsen paa en Balustrade i Baggrunden. Billedet bar Overskriften »men Gud har sat en Grænse«. Der taltes i denne Prædiken om de grufulde Udslag, det kan give sig, naar Tyrannen føler sin Magt truet, saa skyr han intet Middel, viger ikke tilbage for nogen Forbrydelse.

»Men«, hedder det saa, »det er egentlig slet ikke denne Forbrydelse, der er Hovedsagen i Dagens Tekst. Dens Hensigt er at vise os en enkelt Episode af den altid standende Strid mellem Gud og Djævelen. Djævelen er her repræsenteret ved en magtsyg Despot, mens Gud har taget Skikkelse i det lille Jesusbarn. Tilsyneladende er det raa Magt og Brutalitet, der staar over for Hjælpeløshed og barnlig Uskyld. Udfaldet af en Kamp mellem disse to Parter skulde ikke synes tvivlsomt: den, der havde Magten og Viljen til at bruge den maatte sejre. — Og dog gik det anderledes! Gud krydsede den snedige Tyrans Planer. Han var dog den stærkeste . . .«

Denne Prædiken voldte Bladet Vanskeligheder.

De her nævnte Eksempler er naturligvis kun enkelte. Der blev skrevet mellem Linierne. Og der var undertiden Brod i det, der stod.

Reaktionen imod den raa Magt, Protesten imod de stadige Løftebrud og den »lodrette Løgn« ulmede stadig stærkere i danske Mænds og Kvinders Sind, og de gav sig ogsaa mange Udtryk paa Prædikestolene. Det viste sig, at der var Præster nok, som turde sige Sandheden, og som var paa det rene med, hvilken dødelig Fare dansk Kultur og dansk Kristendom var i, dersom de tyske Vaaben sejrede.

Paul Nedergaard (f. 1895) blev cand. teol. i 1921, gik først Skolevejen som Lærer ved Frederiksberg kommunale Skolevæsen, men udnævntes i 1921 til Kaldskapellan i Vanløse-Rødovre og 1924 til residerende Kapellan ved Eliaskirken i København. Inden for den danske Præsteforening har han spillet en betydelig Rolle (Medlem af Hovedbestyrelsen 1921, af Forretningsudvalget 1929 og dettes Formand 1939). Endvidere har han redigeret Foreningens Blad siden 1929.

Det var yderst faa Præster, der her svigtede. I Sommeren 1942 dannedes en nationalsocialistisk Præstegruppe. Denne havde dog hverken dengang eller senere nogen som helst Betydning, og efter Jødeforfølgelsernes Tid i 1943 forduftede den vistnok helt. Antallet af Medlemmer har næppe været meget over fem. To Præster var der imidlertid, som i særlig Grad kom til at volde Kirken Skam: Sognepræsten i Utterslev *E. J. Strøbech* og res. Kap. i Hvidovre *Sv. Aa. Stiiqvad*.

Ved Paasketid 1942 naaede Udviklingen i Norge frem til et Brud mellem Kirken og Staten. Hvad der derefter foregik i Norge og ganske specielt i den norske Kirke blev fulgt med den mest levende Interesse af Kirkens Folk hernede, og den norske Kirkekamp var ikke blot med til at skabe Respekt om Kirken, som der ovenfor er talt om det, men den blev tillige en Inspiration for mange danske Præster til Bekendermod og Offervilje.

Det var nødvendigt, at man i den danske Kirke fik Lejlighed til at følge de norske Brødres Kamp for Tro og Bekendelse. Men det var kun enkelte, der var i Besiddelse af maskinskrevne Afskrifter af Dokumenterne deroppefra. Det danske »Præsteforeningens Blad« under Pastor *Paul Nedergaards* Redaktion ydede da den betydelige Indsats trods lukkede Grænser at skaffe de fornødne Oplysninger og Papirer frem og trods Forbudet mod at bringe andet end officielle tyskensurerede Meddelelser at holde de danske Præster underrettet om Kirkestriden i alle dens Faser. Men det endte dog med, at Præsteforeningens Bestyrelse maatte vedtage en Bøde paa 300 Kr., og derefter var det omtrent Slut med de spændende Meddelelser.

Imidlertid blev den danske Regering tvunget til overhovedet at skride ind over for Præster, der talte for aabent. Da det ikke hjalp, efterfulgtes Advarslerne i Oktober 1942 af et Cirkulære fra Kirkeministeriet til Biskopperne saalydende:

»Ministeriets Opmærksomhed er blevet henledt paa, at kirkelige Blade og Skrifter i den senere Tid i et vist Omfang har indeholdt Artikler, der med Brod mod Tyskland og tysk Tankegang omtaler eller hentyder til aktuelle politiske Forhold. Tilfælde af denne Art kan volde Regeringen alvorlige Vanskeligheder i dens Bestræbelser for at opretholde det bedst mulige Forhold til Tyskland og de tyske Besættelsesmyndigheder og vil, saafremt de fortsættes, kunne nødvendiggøre Indskridelse mod de paagældende.

Ministeriet finder det derfor paakrævet at anmode Deres Højærværdighed om paa den Maade, De anser det for bedst egnet, at ville lægge Præsterne og Redaktørerne af de kirkelige Blade paa Sinde for Fremtiden, ligesom det er Tilfældet med Landets øvrige Presse, at afholde sig fra at fremsætte eller gengive Udtalelser, hvis Tendens er uvenlig mod Tyskland eller de tyske Besættelsesmyndigheder.«

Hermed var der i Virkeligheden lagt op til en aaben Kirkekamp, ogsaa i Danmark. Flere af Bisperne viderebefordrede slet ikke Skrivelsen, og der opstod en ikke ringe Uro rundt om. Sagen blev drøftet paa Præstekonventer og Møder, og fra mange Sider gjordes der Henvendelser til Biskopperne. Man fandt det ikke tilstrækkeligt, at de enkelte Præster tog et klart Standpunkt. En samlet Udtalelse fra Kirkens Biskopper maatte nu til for at bringe Klaring i Situationen, mente man.

Censuren havde undertiden ogsaa virket paa en saadan Maade, at det maatte føles, som om Kirken allerede var i Kamp. Som Eksempler paa Censur over for Kirken kan man nævne, at Provst *Halldan Høgsbro*, der fra Begyndelsen af Aaret var blevet ansat som Forstander for det nyordnede Pastoralseminarium, i en Tale i Radioen vilde citere Salme 62, Vers 6—13, men fik Forbud imod at nævne Ordene fra Vers 10—13 (fra Vers 10 lyder Teksten: »Kun Tomhed er Mennesker, Mænd er Løgn, paa Vægtskaalen vipper de op, de er Tomhed til Hobe. Forlad eder ikke paa Vold, lad jer ikke blænde af Ran; om Rigdommen vokser, agt ikke derpaa!«). Et andet Eksempel. I Anledning af den i 1929 afdøde Pastor *Olfert Ricards* 70 Aarsdag ønskede »Nationaltidende« at bringe en hel Side til Minde om denne betydningsfulde Skikkelse i Danmarks nyere Kirkehistorie. Man vilde da aftrykke et Stykke af en Prædiken, Olfert Ricard holdt Store Bededag 1914. Det hedder deri: »Jeg kom fra Odense forleden Morgen, hvor jeg havde slaæet et Slag blandt Byens Ungdom, og gled en tidlig, blikstille Solskinsdag med Færgen ud fra Nyborg Havn. Da kom det atter over mig, ved at se disse fynske Kyster ligge grønklædte der med deres Smaaskove og Møller og stejle Brinker: O, hvor dit Land er fagert, o, hvor du elsker denne Jord, o, hvor du vilde sørge, om fremmede Folk nogen Sinde skulde voldtage dette Land«. Den sidste Sætning blev strøget af Censuren trods gentagne Forsøg paa at redde den.

Nogen Tid efter ønskede man paa samme Side at bringe et Citat af et Foredrag, som Docent, Dr. theol. *K. E. Skydsgaard* havde holdt i »Kristelig akademisk Forening«. Det lød saaledes: »Nietzsche kaldte sig Antikrist, og han var det. Hans Virkninger har været og er frygtelige, men vi maa ikke glemme, at der er en lige saa forfærdelig Maade at være Antikrist paa, nemlig som frafalden Kirke, som en Kristen, der lever i Fornægtelse af sin Herre midt i Kristennavnet«. Ogsaa dette Citat blev strøget af Censuren.

Undertiden spurgtes der dog ogsaa Historier fra Udenrigsministeriets Pressebureau, der havde en mere munter Karakter. Saaledes hed det sig, at en engang

Hans Fuglsang Damgaard (f. 1890) tog 1911 Lærereksamen i Rendsborg og virkede derefter som Lærer i Graasten til 1913. Først i 1915 blev han Student, men indkaldtes s. A. til Tjeneste i den tyske Hær, hvor han under Krigen fangedes og blev Prof. Verriers højre Haand ved Organiseringen af den sønderjydske Krigsfangelejr i Aurillac. Efter at være vendt hjem til Danmark 1919 blev han cand. teol. 1923, rejste i Udlandet paa Studier 1924-25, virkede som Docent ved Universitetet 1925-33, blev Dr. teol. 1930, Sognepræst ved Vor Frue Kirke (Domkirken) i København, Provst for Vor Frue Provsti og Stiftsprovst for Københavns Stift 1932, samt Biskop over Københavns Stift 1934. Fra Besættelsetiden stammer hans Smaaskrifter »Guds Kald gennem Verdensbegivenhederne« (1940), »Land, Land, hør Herrens Ord (1940) og »Gud er vor Tilflugt og Styrke« (1941).

skulde have stillet det Spørgsmaal derovre til en Journalist: Hvem »den gamle af Dage« egentlig var, om det ikke var Djævelen? For Historiens Sandhed indestaas dog ikke. Men den viser, hvordan man snakkede om U.P.

Saaledes ebbede 1942 ud som et Aar med megen Spænding. Kirkeministeriets tvungne Cirkulære og Censuren — endog af Biblen — fik en til at spørge, om der skulde komme en Kirkekamp i Danmark paa samme Vis, som den var brudt løs i Norge.

IV

I Begyndelsen af Aaret 1943 drøftede Biskopperne, samlet i Københavns Bispegaard, den alvorlige Situation og sendte derefter en Skrivelse til Justitsministeren af følgende Ordlyd:

København, den 15. Januar 1943.

Til Justitsministeren!

Fra forskellige Præstekredse har vi undertegnede Biskopper modtaget Henvendelser, som giver Udtryk for en betydelig Uro, for det første med Hensyn til Retstilstanden i vort Land, idet der henvises til visse i den senere Tid foretagne Arrestationer, om hvis Grundlag der ikke er givet

Offentligheden Oplysninger, ligesom der heller ikke er givet Meddelelse om Behandlingen ved de paagældende Retssager; for det andet med Hensyn til den Propaganda for Racehad, der drives, samtidig med at det med Rette paalægges Præsterne at afholde sig fra Udtalelser om den politiske Side af Jødespørgsmaalet.

Vi skal ikke lægge Skjul paa, at der om begge disse Spørgsmaal hersker en saadan Spænding, at der kan være Fare for eksplosiv Udløsning paa en vort Folks Vel skadelig Maade.

Vi tillader os i den Anledning indtrængende at henstille til Justitsministeren, at den saaledes fremkaldte Usikkerhed søges modvirket paa passende Maade. Det vilde navnlig være af den allerstørste Betydning, om Justitsministeren kunde give os Oplysninger dels om Ministeriets principielle Stilling til disse Forhold, dels om praktiske Foranstaltninger, som maatte træffes, saa at vi paa Grundlag deraf kan yde vort til at afværge enhver uheldig Udløsning af den omtalte Spænding.

H. Fuglsang-Damgaard. Axel Rosendal.
H. Øllgaard. Skat Hoffmeyer. V. Smith.
C. W. Noack. Niels Munk Plum. Axel Malmstrøm.

I Udenrigsministeriet afgav Biskop *Fuglsang Damgaard* paa Biskoppernes Vegne en Erklæring om Ytringsfriheden af følgende Indhold:

1. Udenrigsministeriets Reprimander til Præster har ogsaa en indenrigspolitisk Side.
2. Stemningen bliver mere og mere spændt i Præstekredse.
3. Reprimanderne rygtes uhyre hurtigt og virker ikke afdæmpende paa andre Præster, tværtimod.
4. Kunde derfor Reprimanderne ikke blive saa faa som muligt? Vi har det Indtryk, at U.M. er strengere end Tyskerne (og har Exempler derpaa).
5. Til syvende og sidst drejer det sig om »Evangeliets Frihed«, heri er Bisperne »Sagkyndige«, ikke U.M. Det drejer sig i de enkelte Tilfælde naturligvis om et Skøn.
6. Præsterne maa, fordi de er bundne til Evangeliet, repræsentere den vaagne Samvittighed.
7. Biskopperne vil gøre, hvad vi kan, for at indprente Forsigtighed, advare mod at »drive privat Udenrigspolitik«.

Angaaende Jødespørgsmaalet, som ogsaa var til Behandling mellem Bisperne, udsendte Biskop *Fuglsang Damgaard* en Erklæring, der tog sit Udgangspunkt i Galathebrevet 3, 28. (se S. 497) og udtalte, at dette Syn var Kirken bundet ved. »Kirken gør ingen Adskillelse mellem Mennesker. Den inddeler dem ikke efter Race, Stand eller Køn. Det afgørende for den er, om Mennesket tilhører Kristus eller ej.«

Biskopperne sendte ogsaa den norske Kirke en hjertelig Hilsen, hvoraf det tydeligt fremgik, at de *helt og fuldt stillede sig paa den bekendende norske Kirkes Side.*

Det er dog klart, at der ikke kunde falde Ro over Gemytterne, fordi Præsterne nu havde faaet Klarhed over, at de havde deres Biskopper med sig, og fordi Kirkens Linie laa fast. Spændingen var stadig stigende. Pastor *Harald Sandbæk*, en Mand, hvis livfulde Foredrag var meget hørt paa Præstekonventer, og hvis Skæbne siden skal omtales, skrev i et nordjydske Blad om den norske Kirkekamp og fik i den Anledning en Tilrettevisning fra Ministeriet. Pastor *Sandbæk* protesterede naturligvis, men fik en ny Tilrettevisning. I Skrivelse af 17. Februar tilskrev Kirkeministeriet Biskopperne saaledes:

»I Skrivelse af 13. d. M. har Udenrigsministeriet henledet Opmærksomheden paa, at den norske Kirkekamp i kirkelige Blade er behandlet paa en saadan Maade, at Fremstillingen har været egnet til at skade Forholdet til Tyskland, hvorfor Udenrigsministeriet har henstillet, at det til-

Kaj Munk (1898-1944) blev cand. teol. 1924 og udnævntes samme Aar til Sognepræst i Vedersø, hvor han virkede, indtil han myrdedes af Gestapo Natten mellem 4. og 5. Januar 1944. Hans uforfærdede Holdning, hans rammende og dybt bevægede danske Tale og hans tragiske Død, der gjorde ham til Martyr for den Sag, han havde viet al sin Virke og skænket al sin Tro, gjorde hans Minde uforgængeligt blandt os. Mundtligt og skriftligt blev han en aandelig Banebryder for den Modstandsbevægelse, hvis Sejr han ikke fik Lov til at opleve. Fra Besættelsesaarene stammer bl. a. de to Prædikensamlinger »Ved Babylons Floder« (1941) og »Med Ordets Sværd« (1942), endvidere Digtsamlingerne »Navigare necesse« (1940), »Sværg det, Dreng« (1941) og »Det unge Nord« (1942), samt de dramatiske Arbejder »Niels Ebbesen« (1942) og »Før Cannæ« (1943).

kendegives Landets Præster, at de under de nuværende vanskelige politiske Forhold bør afholde sig fra i Skrift eller Tale at behandle den norske Kirkekamp ud over eventuelt at bringe saadanne Meddelelser, som er fremkommet i den danske Dagspresse, og som de derfor tør regne med er godkendt fra officielt Sted. I Anledning heraf skal man herved i Forbindelse med Skrivelse herfra af 9. Oktober 1942 angaaende Publikationer i kirkelige Blade og Skrifter anmode Deres Højærværdighed om at tilkendegive Præsterne i det Dem betroede Stift, at de som af Udenrigsministeriet anført helt bør afholde sig fra offentligt i Skrift og Tale at behandle det ovenfor omtalte Problem medmindre de paa den af Udenrigsministeriet angivne Maade har Sikkerhed for, at det sker i en Form, som maa antages at være godkendt fra officiel Side«.

Man kan vist roligt sige, at de fleste Præster, til hvem dette Paabud naede frem, harmedes over det eller i al Fald ikke lod deres Handlinger bestemme af det. Og det fremkaldte ogsaa direkte Protester. Det var i Anledning af denne Skrivelse, at *Kaj Munk* sendte sit nu snart berømte Brev til Kirkeministeriet, hvori det bl. a. lød:

»Jeg tillader mig herved ærbødigst at meddele Ministeriet, at jeg ikke alene ikke har til Hensigt at adlyde det, men at handle lige stik imod det. I Stedet for at anmode Udenrigsministeriet om at varetage sine egne Sager og lade Kirken passe sine, har Kirkeministeriet handlet lige modsat. Danske Præster aflægger Ed paa de symbolske Bøger og meget andet godt, men dog endnu ikke til den højt ærede Hr. Udenrigsminister. Jeg støtter mig til mit Præsteløfte..... Det er bedre at skade Danmark i Forholdet til Tyskland end i Forholdet til den Herre Jesus.

Maaske burde man egentlig lægge Sag an mod Ministeriet. Retsligt set foreligger der jo her det Forhold, at en overordnet Embedsmand vil forlede sin underordnede til Embedsmisbrug, thi vi Præster er sat her for at tale Ordet og ikke for at fortie det«.

En Protest med 52 Underskrifter fra Præster paa Viborgegnen afsendtes ogsaa til Kirkeministeriet. Synspunkterne heri er typiske for danske Præster i 1943. Det hedder, at »vi loyalt efter Kongens Bud stedse har følt os forpligtet til, hverken i Tale eller Skrift at give Anledning til unødvendige Vanskeligheder for vort Folk; men vi maa paa den givne Foranledning over for det høje Ministerium betone:

- 1) at vi i Spørgsmaal, som berører Samvittigheden, alene kan være bundet af Sandhed og Ret;
- 2) at vi som Tjenere i den evangelisk-lutherske Folkekirke i Danmark med Livets og Lærens Baand er inderligt sammenknyttet med det norske Kirkefolk;
- 3) at vi i Henhold til vort Præsteløfte er bundet til at bekæmpe enhver Vranglære, som Tiden maatte føre med sig;
- 4) at vi ikke af Statsmagten kan modtage Direktiver angaaende Kirkens indre Liv.

Vi maa derfor forbeholde os Ret til, om det bliver nødvendigt, over for vore Menigheder at omtale den norske Kirkekamp.

Det bør ogsaa bemærkes, at Indre Missions kendte Formand, *Chr. Bartholdy*, der i Efteraaret 1942 havde udgivet en Pjece, hvori han behandlede Jødespørgsmaalet og gav et kraftigt Forsvar for Jøderne, belønnedes med en kraftig Advarsel fra Ministeriet i Anledning af sine Ord.

Advarslerne havde dog aabenbart ingen Indflydelse paa Præsterne eller de fleste af dem, der naturligvis følte sig mere bundet af deres Samvittighed til det, de ansaa for Ret og Sandhed, end af et Ministerium, hvis Situation var alt for let gennemskuelig.

Der var Præster, som ikke bare protesterede over for Ministeriet — det kostede dem jo foreløbig ikke noget —, men paa deres Prædikestol protesterede mod Tyskerne, saa det forslog noget, og derved udløste den Forbitrelse, der fyldte baade deres og deres Menigheders Sind. Saaledes kan den Protest nævnes, som Sognepræst *Aage Dahl* i Efteraaret 1943 i Horsens fremsatte paa Prædikestolen, da Tyskerne havde dømt nogle unge danske Frihedskæmpere til Døden og før Henrettelsen havde nægtet de dødsdømte Besøg af en dansk Præst:

»Med den Myndighed, som er mig given som Kristen og som Præst i den danske Kirke, protesterer jeg mod den Krigsforbrydelse, som Henrettelsen af danske Medborgere indebærer. Den begaaede Handling er Sabotage mod dansk Lov og Ret, som Fjenden offentligt har forpligtet sig til at respektere. Den er Sabotage mod Folkeretten og mod det tyske Folks Ære, efterdi dette Folk er bundet ved Haag-Konventionen, som Tyskland har underskrevet og paaberaabt sig, baade den 9. April 1940 ved Okkupationen af Landet og siden ikke mindst den 29. August i Aar. Det er Sabotage mod kristen Kultur og kristent Navn, efterdi Kristendommen forpligter et Menneske til at stræbe efter Retfærdighed og øve Ret ...«

Pastor Dahl sluttede med at erklære den begaaede Handling for Mord og protesterede imod, at man ikke havde tilladt at sende en dansk Præst til Fangerne, men en *tysk Præst, der som folkelig medansvarlig for Mordet stod uden for det kristne Fællesskab*, og det saa meget mere, som det stadig tydeligere aabenbares, at Nazisme og Kristendom ikke kan forenes¹⁾. Pastor Dahl kom, som det nedenfor skal omtales, til at bøde for sin modige Holdning ved denne og andre Lejligheder med et langt Ophold i tyske Koncentrationslejre.

I Anledning af Begivenhederne omkr. 19. September 1944 protesterede Præsterne højlydt. Biskoppernes Protest over for Dr. Best lød som følger:

¹⁾ Her anført efter Poul Borchsenius: *Danska Kyrkan i Storm* p. 77. Pastor Borchsenius var en af de Præster, som maatte rejse til Sverige, hvor han øvede en meget fortjenstfuld Gerning blandt de danske Flygtninge.

Christian Bartholdy (f. 1889) blev cand. teol. 1912 og virkede derefter nogle Aar som Manuduktor og som Assistent paa Kirkefondets Kontor, til han 1916 ordineredes til Medhjælper hos Sognepræsten paa Turø. I 1918 blev han Sognepræst i Sebber-Støre Ajstrup, 1925 i Brorstrup-Ravnkilde og 1943 i Haslev. Inden for Kirkelig Forening for den indre Mission i Danmark har han udrettet et stort Arbejde, siden 1934 som Foreningens Formand. Hans meget kraftige og kompromisløse Personlighed har ofte gjort sig stærkt gældende i den kirkelige Debat, og heller ikke i folkelige og nationale Spørgsmaal har man savnet hans Røst. Under Besættelsen udgav han to urædde Piecer »Bange for Døden« (1941) og »Lav os en Gud« (1942).

De sidste Dages alvorlige Begivenheder i vort Land giver Kirken Anledning til at udtale sin Forfærdelse over den skæbnsvangre Ophævelse af Retssikkerheden, som er skabt ved Fjernelsen af det danske Politi, og udtrykker sin Harme og Smerte over den Skæbne, der har ramt Hundreder af Landsmænd, som er ført bort fra deres Fædreland.

Med den største Ængstelse maa vi efter dette imødese de uoverskuelige Konsekvenser af det skete og forvente, at Forbrydelse og Vold vil brede sig uden Hæmninger.

Kirken har overalt og til alle Tider den Opgave at støtte den sande Retsorden og at værne om og opelske Kærlighed til Sandhed og Ret, og den danske Folkekirke maa som Følge deraf i den nuværende Situation i særlig Grad føle sin Forpligtelse over for denne Opgave. Selv i vor Afmagt over for Overmagten føler vi det som en Pligt af al Evne at protestere mod det smertelige Overgreb mod vort Folks Retsbevidsthed og Selvstyre, som har fundet Sted.

Paa Biskoppernes Vegne
H. Fuulsang-Damgaard.

Nogle Præster, om hvis Forbindelse med Protester eller Frihedskamp man ikke i og for sig havde hørt noget, viste sig i deres daglige Gerning at besidde en saadan Trods og et saadant Mod, at de satte Livet til. Saaledes den højt begavede Kritiker, Pastor *Tage Schack* ved Simon Peterskirken paa Amager. Han skulde forrette en »Stikker«-Begravelse. Det drejede sig om en Kvinde, der var død paa Sundby Hospital. Før Begravelsen kom nogle Hipofolk og stak ham en Seddel ud, hvorpaa de skriftligt havde skitseret, hvorledes de tænkte sig Talen anlagt. Pastor Schack tog naturligvis intet Hensyn hertil, men holdt den Tale, han under alle Omstændigheder vilde have holdt. (Hans Tale om Dødens Tilintetgørelse havde altid en meget sand og alvorlig Karakter). Om Natten kom et Par Mænd og førte ham ud af hans Studereværelse, hvor han sad alene, og dræbte ham paa en ensom Vej — ved Skud gennem Munden.

Det var dog ikke saaledes, at man nu efter Advarslerne og Forbudene aldrig kunde faa skrevet, hvad man vilde i et dansk Blad, bortset fra den illegale Presse, hvoriblandt der nu ogsaa var et kristeligt og flere kulturelt betonede. Man kunde nemlig undlade, naar et Blad ikke direkte var under Censur, at bringe det over i Udenrigsministeriets Pressebureau. Man løb ganske vist, foruden den personlige Risiko, den Risiko, at Bladet saa kunde blive lukket, hvilket jo gik ud over andre end den ansvarlige Redaktør og Skribent; men Sandsynligheden for, at Tyskerne ikke opdagede noget, var stor. Ganske vist var der jo danske Hipofolk og Stikkere til at hjælpe dem. Men det var aabenbart begrænset, hvad disse som Helhed indskrænkede eller stupide Mennesker kunde forstaa, hvorimod det var forbløffende, hvad den jævne Avislæser, som tidligere berørt, kunde opsnappe af det. der stod mellem Linierne. Som et Eksempel herpaa kan nævnes en Artikel af »Flemming« paa Nationaltidendes Kirkeside for 24. December 1944. Der tales deri om Biblens sandfærdige Syn paa Mennesket. Den taler om Løgn og Brodermord. Derefter hedder det:

»Biblens Syn paa Mennesket har fundet sin Bekræftelse i vor Tid som ingen Sinde før. For nu ikke bare løj og myrdede man, men man naaede endog frem til *Legaliseringen* af Løgnen og Mordet, *Forherligelsen* af det onde. Løgnen var ikke længere noget, man skammede sig ved, men et bevidst anvendt »legitimt« Middel for Staten. Mordet var ikke længere noget, man gruede for, men en klart gennemført »nødvendig« Fremgangsmaade for Staten. Lodret Løgn og Bortfjernelse af uønskede Mennesker hørte nu med, naar man vilde skaffe sig »Livsrum«. Og en Filosof og Professor forkyndte højlydt, at ogsaa Grusomheden var et tjenligt Middel for »Herrenaturerne«, hvis den fremmede det, som denne Filosof forstod ved Livet. Anerkendelsen af Hadet, Dyrkelse af Hævnen fulgte i Filosoffens Spor. Staal og Blod, Gru og Graad kom der ud af det hele.

Og Mærke er det, der nu omgiver os.«

V

Man kan regne med, at der fra 1943 i Virkeligheden eksisterede en Art latent Kirkekamp i Danmark.

Naar Biblen ikke mere kunde citeres frit, fordi visse af dens Ord paa en mærkelig Maade ramte Statsmagten, og naar nu visse kristelige Tanker ikke mere kunde fremføres uden ved Snyderi eller gennem illegal Presse, og naar Meddelelser om norske Trosbrødre var ulovlige og Paabud og Advarsler i den Anledning ramte Præsterne, saa maatte jo Kirkekampen siges at være til Stede — i al Fald latent, saa at sige under Jorden. Men til et aabent Brud imellem den af Okkupationsmagten beherskede Stat og Kirken kom det ikke. I Begyndelsen af 1943 nøjedes Tyskerne som sagt med Advarsler og Formaninger gennem Udenrigsministeriet og Kirkeministeriet til Præsterne, som vi ovenfor har talt om det. Men heller ikke efter den afgørende Skilledato, 29. August 1943, kom det til noget aabent Brud med Afsættelse og Forvisning af Biskopper og Præster, og alt hvad dertil hører. Dette skyldtes først og fremmest Manglen paa en dansk »Quisling-Regering«. Med en saadan vilde en aaben Kirkekamp være brudt ud. Nu viste Tyskerne uvilkaarlig med deres Erfaringer fra Kirkekampen i Tyskland siden 1933 og i Norge siden 1942 in mente

Niels Rald (f. 1889) tog teologisk Embedseksamen 1923 og blev samme Aar personlig Medhjælper hos Sognepræsten i Solbjerg Sogn paa Frederiksberg, 1924 Kaldskapellan, 1927 residerende Kapellan og 1937 Sognepræst i samme Sogn. Pastor Rald har skrevet smaa dramatiske Arbejder for Amatørteater, bl. a. et Stykke med aktuel Tendens »Hrøar og Helge«. Under Besættelsen deltog han i det illegale Arbejde inden for Præstekerde og var saaledes med ved Organiseringen af P. U. F., hvor han var meget aktiv. I Oktbr. 1945 udnævnt til Provst.

Thorkil Glahn (f. 1888) blev cand. teol. 1913 og virkede i de følgende tre Aar som Sekretær i Danmarks kristelige Studenterforbund. Han ordineredes derefter til Medhjælper ved Vor Frelseres Kirke i Vejle, blev 1920 residerende Kapellan ved Frederiksberg Kirke (1926-34) og Sognepræst ved Jesuskirken i Valby 1934. Baaede inden for den ydre og indre Mission har han udført et stort Arbejde, ikke mindst blandt Danmarks Ungdom. Under Besættelsen tog han Initiativet til Dannelsen af Foreningen P. U. F. — »Præsternes uofficielle Forening«.

en vis Grad af Tilbageholdenhed. De har forstaaet, at der gennem en saadan Kamp ikke var noget at vinde for dem, og deres Adfærd hang vel ogsaa sammen med den »milde Kurs«, som Dr. Best sagdes at repræsentere. De danske Præster og Biskopper paa deres Side søgte heller ikke at fremkalde noget aabent Brud ved Embedsnedlæggelser o. lign., selv om der som nævnt ikke blev sparet paa direkte Udtalelser i Prædiken og Foredrag.

Man gik en anden Vej. Ligesom Kirkens Mænd havde staaet solidarisk med deres Folk i den nationale Bevægelse fra 1940 og i fuldt Maal var gaaet ind i den, saaledes gik nu Kirkens Mænd i stort Tal og paa forskellig Vis med deres Folk ind i en mere aktiv Frihedskamp og med deres Folk ind i Fængsler og Koncentrationslejre.

Der var Præster, der kom til at staa som Ledere af Militærgrupper inden for Modstandsbevægelsen eller i al Fald som Bindeled mellem saadanne. Der var andre, som husede Faldskærmsjægere, Sabotører eller Vaaben, eller som havde med Jøde-transporter at gøre eller med Tilvejebringelse af Pengemidler til illegalt Arbejde eller Fremskaffelse af Kvitteringer for Midler af den Art. Der var Problemet om Fremskaffelse af falske Daabsattester og Samarbejde paa forskellig Vis med den illegale Presse.

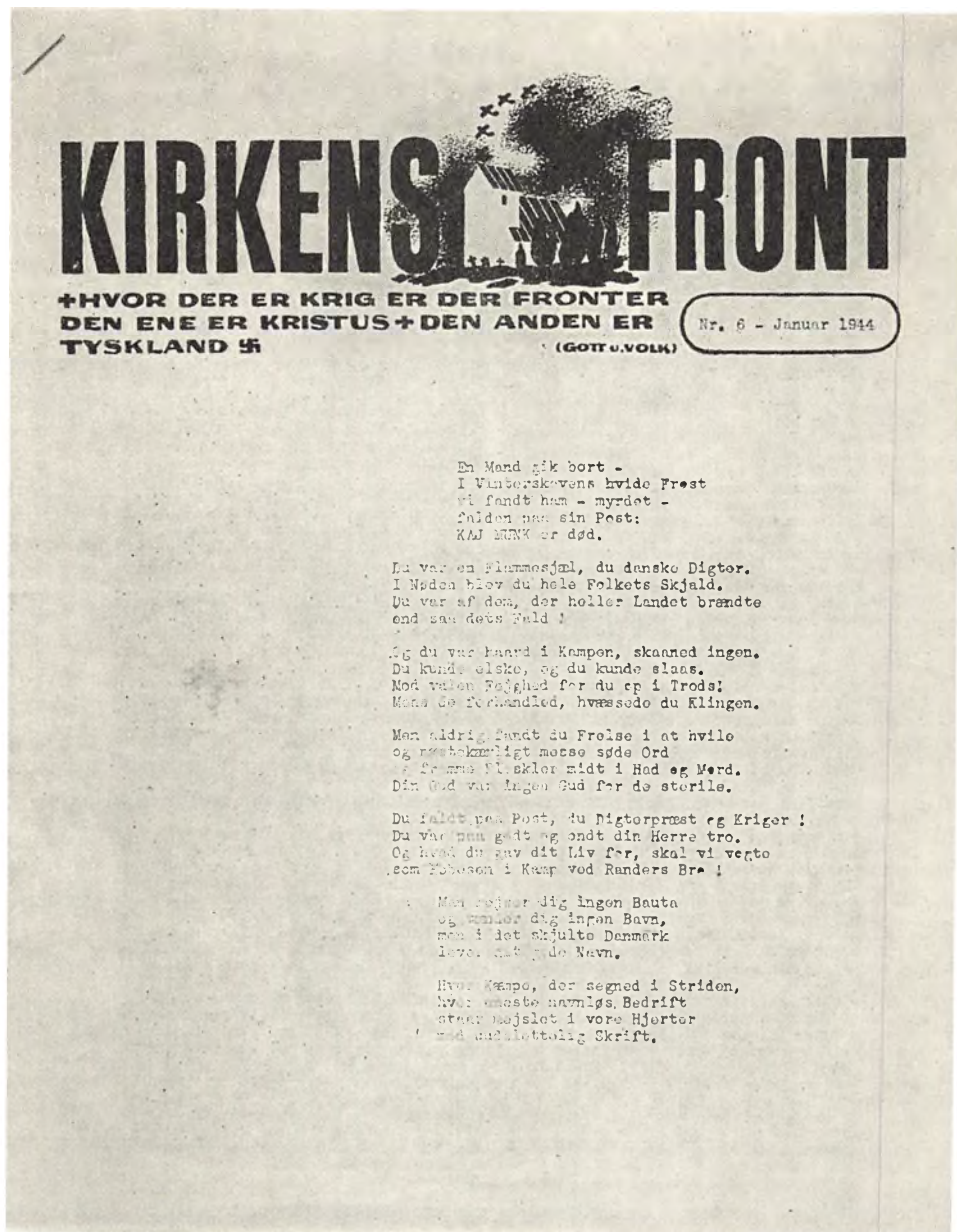
Et lille Kapitel for sig danner den kirkelige Efterretnings- og Pressetjeneste under Besættelsen.

Efter Præsteforeningens Repræsentantmøde i April 1942 fortsattes der med et Møde, hvor man drøftede Oprettelsen af en »Budcentral«, hvorigennem vigtige Meddelelser etc. kunde naa ud til Landets Sogne, hvis den Tid skulde komme, da Postvæsenet svigtede, og der kom Censur. Præsteforeningens Amtsrepræsentanter paatog sig en saadan Meldetjeneste. I Juni 42 holdtes et Møde, hvor Repræsentanter for kristelige Organisationer af alle Partifarver var til Stede. Her drøftedes Tanken om en fælles Bekendelse og den kristelige Budtjeneste. Udviklingen førte imidlertid med sig, at denne ikke behøvede at træde i Funktion.

Men i August 1943 dannedes paa Foranledning af Sognepræst *Th. Glahn*, Valby, med Sognepræst *N. J. Rald* som ledende Medarbejder P.U.F., der kom til at virke Besættelsestiden ud. Paa Grundlag af en Redegørelse i Kristeligt Dagblad 12/6 45 af Sognepræst Paul Nedergaard skal her meddeles følgende om den:

Der dannedes et Udvalg for København, bestaaende af Præsterne *Th. Glahn*, *N. J. Rald*, *H. P. Honoré*, *F. Lerche* og *Paul Nedergaard*. P.U.F. — Præsternes uofficielle Forening — skulde dels besøge Budtjeneste for Biskopperne og være Biskopperne til Hjælp, dels orientere Præsterne i aktuelle Situationer, udsende Informationer og Vejledninger og følge Udviklingen med nøje Opmærksomhed. Kredsen var tillige (officielt for de fremmede) *Præsternes Understøttelsesforening*, idet hver Præst skulde indbetale 1 pCt. af sin Løn til et fælles Fond, der skulde betale løbende Udgifter, Udsendelse af Skrivelser og yde ev. Hjælp til Præster, der blev afskedigede el. lign., af politiske Grunde. P.U.F. organiseredes straks provstivis i København. Pastor *Rald* foretog en Missionsrejse (som Panthanmissionens Formand) til Jylland og fik P.U.F. organiseret over hele Jylland ved en Række Lokalmøder, og der blev knyttet Forbindelse med de Præstekredse, som allerede var i Gang paa samme Linie, f. Eks. paa Viborgeggen. Der blev udpeget Ledere for hver Egn, og en lignende Organisering fandt Sted paa Fyn ved Pastor *Ralds* Besøg og med Pastor *K. Rasmussen*, Dalum, som Leder. For Landet Øst for Store Bælt samledes Repræsentanter fra Amter og Provstier til flere Møder i København, og i Løbet af nogen Tid var P.U.F. en Organisation, der faktisk dækkede hele Landet. Der kunde være Forskel i den Iver og Fasthed, hvormed man gik frem i de forskellige Egne. Pastor *Vigh Pedersen*, Notmark, virkede en Tid som Rejsesekretær og oplevede adskillige spændende Situationer.

Der blev snart Brug for P.U.F.. Vigtige Skrivelser blev udarbejdet i Samarbejde med P.U.F., og i enkelte Tilfælde traadte Budtjenesten i Virksomhed. P.U.F.s Opgave var at være til Tjeneste for den danske Kirke og dens Biskopper, og Præsterne *Th. Glahn* og *N. J. Rald* gjorde et stort og meget nyttigt Arbejde. — Adskillige praktiske Spørgsmaal blev taget op. Jøderne og landflygtige Danske skulde hjælpes. Der var hele Problemet om Daabsattester til Ikke-Arier og dem, der »gik under Jorden«. Pastor *Lerche* sled specielt med Hjælpen til Jøderne og havde en hel kirkelig Central for Afsendelse af Pakker til Jøder i Theresienstadt. Mange Timer gik ogsaa med at arbejde for Kirkens Betjening af danske Fanger i tyske Fængsler og Konzentrationslejre.

KIRKEN S FRONT

+HVOR DER ER KRIG ER DER FRONTER
DEN ENE ER KRISTUS+DEN ANDEN ER
TYSKLAND 5

Nr. 6 - Januar 1944

(GOTT O. VOLK)

En Mand gik bort -
I Vinterskovens hvide Frost
vi fandt ham - myrdet -
Sulden paa sin Post:
KAJ MUNK er død.

Du var en Plumesjæl, du danske Digter.
I Nøden blev du hele Folkets Skjald.
Du var af dem, der holder Landet brændte
end saa det's Fald!

Og du var haard i Kampen, skaaend ingen.
Du kunde elske, og du kunde slaas.
Mod valen Føjhed før du op i Trods!
Maa du Forvandled, hvæssede du Klingen.

Maa aldrig fandt du Frelse i at hvile
og røskemligt mæsse sde Ord
- Fra mine Plæskler midt i Hod og Værd.
Din Gud var Ingen Gud for de sterile.

Du faldt paa Post, du Digterpræst og Kriger!
Du var paa godt og ondt din Herre tro.
Og hvis du gav dit Liv før, skal vi vegte
som Tobasen i Kamp ved Randers Bræ!

Maa rejser dig Ingen Bauta
og smilod dig Ingen Bavn,
maa i det skjulte Danmark
leve med gode Navn.

Hver Kamp, der segned i Striden,
hvor eneste navnligs Bedrift
stærk besjlet i vore Hjerter
med uudsløttelig Skrift.

Da Kaj Munk var myrdet, udsendte »Kirkens Front« et Nummer, i hvilket hans Minde hædredes bl. a. ved et meget smukt Digt — gengivet oven for. Saa streng var Forfatterens Anonymitet, at end ikke Bladets Redaktion fik hans Navn at vide. Kun Overbringeren kendte det — og han fandt sin Død i en tysk Koncentrationslejr.

Det vakte Harme i P.U.F., at Tyskerne afviste ethvert Forsøg paa at indføre Mulighed for, at de dødsdømte kunde faa Lejlighed til at tale med en Præst. Talrige Forslag blev prøvet, f. Eks. Ansættelse af en særlig Præst til denne Opgave, ja man overvejede Tanken om, at en Præst frivilligt skulde sove paa Fængslet, for at han straks kunne tilkaldes, naar de dødsdømte skulde føres bort. Men Tyskerne turde ikke betro en Præst Oplysning om forestaaende Henrettelser i Tide.

En Kreds af Kirkemænd begyndte Udgivelsen af et illegalt kristeligt Maanedblad, »Kirkens Front«, hvis Udgivelse lededes af Studenterne *J. Dragsdahl* og *Langhoff*. Yderligere traadte *Viggo Webel-Brandt*, som senere døde i tysk Koncentrationslejr, ind i Redaktionen. Her kunde man dyrke de aktuelle Problemer og stille dem ind under en kristen Synsvinkel. Bladet var fortrinligt og blev meget efterspurgt. Senere udvidedes det med »Kristelig Pressetjeneste«, de ugentlige og senere maanedlige kirkelige Nyhedsbulletiner for Danmark. Adskillige Kirkefolk stod ogsaa i Føling med andre illegale Blade, f. Eks. »Folk og Frihed«.

Desuden havde Præsterne ogsaa andre vanskelige og penible Problemer at arbejde med, saasom Mæglinger, hvor Hustruen havde haft Samkvem med Tyskerne og kunde referere alt, hvad Præsten sagde, til Gestapo, Forrettelse af Stikkerbegravelser, raadgivende og hjælpende Virksomhed paa forskellig Vis. En særlig tung Opgave betroedes de Præster, der skulde bringe Meddelelse til Forældre om, at deres Søn var død i Fangelejr eller henrettet af Gestapo.

Følgen af denne Aktivitet udeblev naturligvis ikke. Ved *de store Razziaer Natten til 29. August 1943*, ved hvilke Tyskerne sikrede sig en Række danske Personligheder, uden at det egentlig er klart, om de tænkte sig dem som Gidsler eller mente, at de paa anden Maade kunde bruges — mod nogle havde de nu særlige Anklager —, blev ogsaa flere af Kirkens Folk, Præster og teologiske Professorer sat fast. Naar vi her nævner *Horserødlejren* i Efteraaret 1943, er det ikke fordi de, som oplevede denne, paa nogen Maade kom ud for de Rædsler, som Fangerne i de tyske Koncentrationslejre kom til at opleve. Bortset fra det psykiske Pres, som naturligvis var til Stede, maa denne Lejr nærmest betegnes som en »Sommerlejr«. Men den nævnes her, fordi denne Lejr med sit Udsnit af den danske Befolkning: Videnskabsmænd, Politikere, Pressefolk, Forfattere, Kunstnere, Præster, Landmænd, Forretningsmænd, Haandværkere, Arbejdere var som et Spejlbillede en miniature af hele det danske Samfund og derfor kunde give de tilstedeværende Kirkefolk et klarere Syn paa Kirkens Stilling i Folket. Kirken var blevet for isoleret i Danmark, skønt den dog er for alle. Den burde »bo mere midt iblandt sit Folk«. Ved de Gudstjenester, som heroppe blev holdt hver Søndag, var Deltagelsen overordentlig stor og omfattede Folk ikke bare af alle Erhverv, men ogsaa af alle Anskuelser. En Præst er ikke vant til en Menighed i sin Kirke, der spænder lige fra en Ovrerabiner og Chefredaktør for et radikalt Dagblad til en Kirkeminister af Indre Mission og Højskolemand af grundtvigiansk Observans! (Prædikanterne var: Flemming Hvidberg, Hal Koch, Kr. Amby, J. Th. Thomsen, Aage Falk Hansen, Gunner Engberg.) I Horserødlejren holdtes der ogsaa hver Morgen Andagt (Skriftlæsning, Bøn, Salmesang. Efter nogen Tids Forløb fik man et rigeligt Antal Salmebøger tilsendt. I Begyndelsen var der ingen).

Morgenandagten den 2. Oktober havde en særlig Karakter. Det var den Morgen, man slæbte af med Lejrens Jøder, bl. a. Overrabiner, *Dr. Friediger*. Til Skriftlæsningen brugtes da Salme 126: »Vend, o Herre, vort Fangenskab som Sydlandets Strømme! De, som saar med Graad, skal høste med Frydesang ...« og Galaterbrevet 3, 28: »Her er ikke Jøde eller Græker; her er ikke Træl eller fri; her er ikke Mand og Kvinde; thi alle ere I een i Kristus Jesus«, og endnu et nytestamentligt Skriftsted.

Allerede nogen Tid forinden havde der rundt om i Landet cirkuleret Rygter om *ulstundende Jødefølgelser*. Præsterne i København var stærkt foruroliget af Spørgsmaalet og forhandlede med deres Biskop om det, og den 29. September havde Biskop Fuglsang Damgaard paa Biskoppernes Vegne overgivet en indtrængende Henstilling til de tyske Myndigheder om at afstaa fra en Fremfærd af denne Art. Da nu Jødefølgelserne alligevel brød løs Natten mellem den 1. og 2. Oktober, sendtes Biskoppernes Henvendelse med personlige Sendebud til alle danske Præster, og Søndag den 3. Oktober indledtes Gudstjenesterne med Oplæsning af Biskoppernes Brev. Det lød saaledes:

Den danske Kirkes Stilling til Jødespørgsmaalet.

Overalt, hvor der rejses Forfølgelse af Jøder som saadanne af racemæssige eller religiøse Grunde, er det den kristne Kirkes Pligt at protestere derimod.

1. Fordi vi aldrig vil kunne glemme, at Kirkens Herre, Jesus Kristus, fødtes i Bethlehem af Jomfru Maria i Følge Guds Forjættelse til hans Ejendomsfolk, Israel. Jødefolkets Historie indtil Kristi Fødsel rummer Forberedelsen til den Frelse, Gud har beredt alle Mennesker i Kristus. Dette kendetegnes ved, at det gamle Testamente er en Del af vor Bibel.

2. Fordi Forfølgelse af Jøder strider mod den Menneskeopfattelse og Næstekærlighed, som er en Følge af det Budskab, Jesu Kristi Kirke er sat til at forkynde. Kristus kender ikke Personsanseelse, og han har lært os at se, at ethvert Menneskeliv er dyrebart i Guds Øjne. Gal. 3,28.

3. Fordi det strider mod den Retsbevidsthed, som raader i det danske Folk, nedfældet i vor dansk-kristne Kultur gennem Aarhundreder. I Henhold hertil har alle danske Statsborgere efter Grundlovens Ord lige Ret og Ansvar for Loven og Religionsfrihed tilsikret. Vi opfatter Religionsfrihed som Ret til at udøve vor Gudsdyrkelse efter Kaldelse og Samvittighed og saaledes, at Race og Religion aldrig i sig selv kan blive Anledning til, at et Menneske berøves Rettigheder, Frihed eller Ejendom. Uanset afvigende religiøse Anskuelser vil vi kæmpe for, at vore jødiske Brødre og Søstre bevarer den samme Frihed, som vi selv sætter højere end Livet.

Der findes hos den danske Kirkes Ledere en klar Forstaaelse af vor Forpligtelse til at være lovlydige Borgere, som ikke utidig sætter sig op mod dem, der øver Myndighed over os, men samtidig er vi i vor Samvittighed bundne til at hævde Retten og protestere mod enhver Retskrænkelse, derfor vil vi i givet Fald utvetydig vedkende os Ordet om, at vi skal adlyde Gud mere end Mennesker.

29. September 1943.

Paa Biskoppernes Vegne
H. Fuglsang-Damgaard.

Det var et stort Øjeblik, da disse Ord oplæstes for Menighederne i de danske Kirker. Dette var jo nemlig ikke blot den enkelte Præsts Ord, men Kirkens Dom over det, der var foregaaet. En Præst¹⁾ fortæller, at da han dybt grebet indledte Gudstjenesten med at omtale Jødefølgelserne og derpaa læste Biskoppernes Brev, rejste Menigheden sig spontant op, og da Oplæsningen var Slut, lød der fra Menigheden et enstemmigt Amen.

¹⁾ Paul Borchsenius i sin ovennævnte Bog.

Men heldigvis blev det ikke ved en Protest i Ord. Mange Præster og Kirkefolk var i de følgende Dage virksomme med at huse ulykkelige Jøder og hjælpe dem til en Overfart til Sverige. Det fortælles, at der hos Biskop *Plum*, nede i Bispegaarden i Nykøbing F. paa et Tidspunkt var omkring 80 Jøder under Tag! En og anden Præst blev under sit nidkære natlige Arbejde arresteret (saaledes Pastor *A. Bjerno*, Valby). Den tragiske Begivenhed i Gilleleje Kirke er almindelig kendt. Her blev 71 Mennesker, der sad oppe paa Loftet, fanget som i en Fælde. De blev alle med Geværkolber og Støvlesnuder drevet ned ad Trapperne og ud af Kirken til de ventende Transportvogne.

Om *Gudstjeneste og Kirkeliv i Frøslevlejren* skal her meddeles lidt paa Grundlag af Oplysninger, som er givet Forf. af Sognepræst *H. H. Magle*, Tønder, og Sognepræst *C. Bay*, Riisskov. I Lejren var der, da man var færrest, 8 Præster, og da der var flest, 15, nemlig følgende: *J. Kofoed*, Alminde, *A. B. Kinch*, Holmsland, *A. W. Quistgaard*, Vedsted, *H. K. Hein*, Grenaa, *H. H. Magle*, Tønder, *S. G. Jul-Rasmussen*, Galten (som oplevede en helt eventyrlig Skæbne med Mishandlinger, skønt han i Forvejen var syg), *J. Holm*, Tinglev, *P. H. Holm*, Valgmenighedspræst i Herning, *C. Bay*, Riisskov, *K. Hanghøj*, Frederikshavn, *P. Westergaard-Nielsen*, Aasted, *Aa. E. Damtoft*, Aalborg, *Th. Glahn*, Valby, *E. H. Knudsen*, Grindsted, stud. teol. *Paul Wickmann*, cand. teol. *P. Ammundsen* samt en katolsk Præst *Frans Vervoort*, Vejle.

Der gjordes ingen Forskel paa politiske, kulturelle og kristelige Møder, alt sligt var strengt forbudt, og altsaa var Gudstjenester og Kirkeliv ogsaa forbudt. Man maatte heller ikke besidde Bibler og Salmebøger. Der herskede hos S.S.-Myndighederne dernede den Opfattelse, at Præsterne var de værste, da de benyttede det, Tyskerne kaldte Religion, som Camouflage for antinazistisk Virksomhed. Alt, hvad der havde med Aand at gøre, var i Virkeligheden forbudt dernede, og forskellige Forsøg paa at faa Forbudet hævet eller mildnet var forgæves. Biskop *Noack* fik saaledes den tyske Præst i Aabenraa, *C. Beuck*, til at rejse af Sted og henvende sig til Kommandanten i Frøslevlejren (paa den Tid Sturmbannführer Hillgärtner) for at gøre Forsøg paa at faa bedret Forholdet. Det var ikke nogen blid Modtagelse, Hr. Beuck fik. Først maatte han vente, derefter blev han overfuset med en Tale fuld af Bebrejdelser. Og saa lød Svaret paa hans Bøn blot: »Nein, eine solche Erlaubnis würde unserer Weltanschauung völlig widersprechen, wäre unlogisch«. Da Beuck henviste til sine egne Erfaringer fra en engelsk Fangelejr under forrige Krig, hvor man frit havde kunnet holde Gudstjenester, fik han det Svar, at det var noget ganske andet, for der havde der været Tale om rigtige Soldater, men her kun om Sabotører og Forbrydere, og de havde ikke fortjent at faa Gudstjeneste. Paa Spørgsmaalet, om de ikke kunde faa Lov til at bruge Bibel og Salmebog, svarede Sturmbannführeren, at »solche Bücher gibt es hier nicht«. Om man da ikke kunde faa Lov til at sende nogle? »Nein«. Om da ikke en Præst kunde faa Lov til at besøge de syge og døende? »Nein«.

Men Teori er jo et og Praksis et andet. Indtil Slutningen af Februar 1945 holdt Præsterne i Frøslev regelmæssige Gudstjenester omkring i alle Barakkerne hver Søndag foruden Andagter Morgen og Aften flere Steder og lejlighedsvis kristelige

I Nattens Timer blev en Del af »Kirkens Front«s store Oplag duplikeret og pakket til Forsendelse. Det var anonyme Hjælpere, som udførte dette Arbejde — Folk, som end ikke nu ønsker deres Navne frem.

Møder og Bibellæsninger. Men sidst i Februar Maaned indtraadte en Forværring af Situationen. Lejrkommandanten meddelte da personligt alle Barakformænd (der jo selv var Fanger), at de fra nu af vilde blive gjort personligt ansvarlige for Mødeforbudets Overholdelse, saaledes at altsaa en Barakformand vilde blive ført til Tyskland, saafremt der blev holdt nogen Art af Gudstjeneste i hans Barak, selv om paagældende Barakformand ikke personligt havde noget med Sagen at gøre. Da altsaa nu en Overtrædelse af Forbudet ikke vilde komme til at gaa ud over den ansvarlige Præst selv, men en sagesløs Kammerat, mente Præsterne ikke, de mere kunde forsvare at holde Gudstjeneste. Paa nogle Stuer vedtog man dog at fortsætte med Aftenandagt i al Stilhed, og da Paasken nærmede sig, spurgte Kammeraterne i en Barak deres Præst: »Synes du, at vi kan gaa Højtiden i Møde uden nogen Gudstjeneste?« Adskillige Præster tog nu Gudstjenesterne op, saa at der fra Skærtorsdag holdtes nogenlunde regelmæssig Gudstjeneste i Frøslevlejren. Paaskemorgen holdtes der saaledes Gudstjeneste paa Kontoret for fundne Sager. Men ogsaa i den hele Mellemtid var Evangeliet ofte blevet læst paa Stuerne Søndag Morgen.

Interessant er det, at man i Frøslev havde et ligefremt Menighedsraad med Ingeniør Keiding, Hellerup, som Menighedsraadsformand, til at ordne alle praktiske Ting. Hver Torsdag Eftermiddag blev Gudstjenesterne planlagt, og det var Menighedsraads Formand, der trak det store Læs med de praktiske Forberedelser. Gudstjene-

sterne formede sig meget enkelt. Som Lokale havde man en almindelig Stue (Sovesal), Depot eller Kontor. I sidste Tilfælde kunde der arrangeres med Stolè og et lille Bord som Alter med et Par Lys paa et Par omvendte hvide Kopper som Stager, samt et graat Tæppe med et hvidt Papirskors som Altertavle. Mange flittige Hænder havde arbejdet med paa dette dyrebare Inventar.

Altergangsgudstjeneste holdtes med visse Mellemrum. Som Vin brugtes Saft og Vand. Som Særkalke tjente Medicinglas. Alterbrødet var Stykker af Franskbrød eller Kiks. Den sidste Søndag i Februar, hvor Altergangsgudstjenesten holdtes i en tom Barak, deltog 100—150 Altergæster. Dette var den sidste Gudstjeneste før Afbrydelsen. Besøget ved Gudstjenesterne var gennemgaaende godt, undertiden overvældende.

Begge de to Præster, hvis Beretninger ligger til Grund for disse Meddelelser, er enige om, at ingen Domkirke nogen Sinde har været mere Kirke for dem, der var i Frøslevlejren, end disse fattige Rum. Og nogle af Fangerne har ogsaa sagt, at de ikke nogen Sinde har mødt Kirken paa en saadan Maade og aldrig har forstaaet Kirkens Budskab saadan, som de gjorde det her. Det hele kom nærmere ind paa Livet af dem, og det var lettere at tale med en Præst, nu man var kommet bort fra alt det derude.

Det kneb med Salmebøger, men en Flok Kammerater skrev saa de Salmer, der skulde bruges, af til den kommende Søndagsgudstjeneste, og efterhaanden fik man smuglet flere Salmebøger ind i Lejren. Undertiden blev Gudstjenesterne afbrudt, fordi man skulde ud at hente Brænde, eller fordi Præsten i en eller anden tilfældig Anledning skulde stille for Lejrens »Øvrighed«.

Efter alt, hvad man kan forstaa af dem, som var i Frøslev, saa levedes der egentlig et rigt Liv midt i Fattigdommen. Der var trods alt *Kirke i Frøslev*.

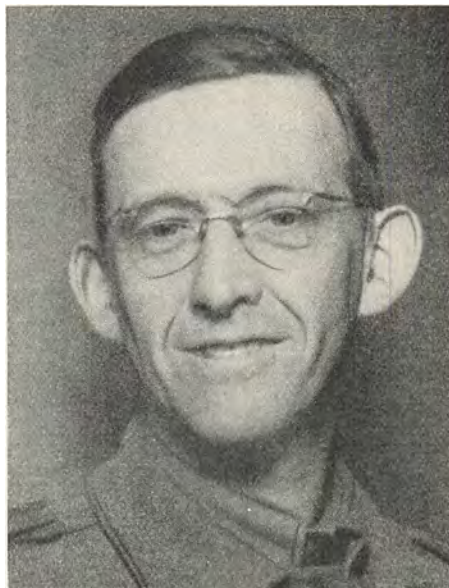
En helt forunderlig Skæbne overgik den ovenfor omtalte Sognepræst til Hersom-Bjerregrav-Klejstrup i Viborg Stift, *Harald Sandbæk*. Han havde haft med illegal Bladvirksomhed og Vaabenmodtagelse at gøre, senere var han Medlem af en omflyttende Partisangruppe, der udførte »særlige Opgaver«, likviderede Stikkere, foretog Sprængninger o. a. I September 1944 blev han arresteret. Efter forskellig Behandling baade med Spark og Slag, med Løfter og Trusler kom han i Forhør i 39 Timer næsten ud i een Køre. Da Tyskerne dog ikke fik noget ud af ham, brugte de deres »særlige Metoder«. Han fik Haandjern paa, der snørede sig sammen, naar man bevægede Armene, og blev udsat for Piskning i tre Omgange.

Under et Forhør i Gestapos Hovedkvarter paa Universitetet i Aarhus indtraf netop det bekendte engelske Bombeangreb. Da Sandbæk var blevet gravet ud af Ruinerne, blev han mærkelig nok indlagt paa et dansk Hospital — formodentlig, fordi Tyskerne troede, han var en af deres egne Stikkere. Han undkom til Sverige, og den 9. April 1945 forrettede han sammen med Biskop Arne Fjellbu Gudstjeneste i Westminster Abbey, der i Radioen aflyttedes af det meste af Danmark.¹⁾

Nogle Præster fik den Skæbne at havne i tyske Fængsler og Koncentrationslejre. Saaledes *T. Severinsen*, Finderup, der blev arresteret i Januar 1944, i Maj dømt til

¹⁾ De her givne Oplysninger stammer fra et Interview i Politiken 5. Maj 1945.

Harald Sandbæk (f. 1904) blev teologisk Kandidat i 1931 og Aaret efter Sognepræst i Hersom-Bjerregrav-Kleitrup. Pastor Sandbæk rejste i 1940 til Finland som Feltpræst; men da Krigen mod Rusland afsluttedes, vendte han tilbage til sit Præstekald. I Efteraaret 1944 blev han paagrebet af Gestapo, sigtet for Sabotage og Stikkerlikvidering og ført til Hovedkvarteret i Aarhus. Da R. A. F. ved det vellykkede Bombardement lagde Hovedkvarteret i Ruiner, undslap Sandbæk paa mirakuløs Maade og flygtede til Sverige. Tyskerne beklagede officielt hans Død, men samme Aften talte han gennem svensk Radio til den danske Modstandsbevægelse. Den 9. April 1945 prædikede han i Westminster Abbey sammen med den norske Biskop Fjellbu - et gribende Øjeblik, da 2 udenlandske Præster for første Gang i den ærværdige Kirkes Historie stod foran Alteret - og kort efter Kapitulationen vendte han hjem som Feltpræst ved Brigaden.

Døden, og i Juni samme Aar benaadet med livsvarigt Tugthus i Tyskland. Han kom til Bützow, i April 1945 til Møgelkær og senere til Sverige. *Aage Dahl*, Horsens, arresteredes i Marts 1944, førtes til Horserød, derefter til Frøslev, Neuengamme og Schwesing ved Husum. *S. Riihøjgaard*, Rise, arresteredes i Juli 1944, kom til Frøslev, hvor han nød stor Popularitet, derfra i tysk Konzentrationslejr. Hans Oplevelser skal have været rent ud eventyrlige. *Kaj Lænkholm*, Frederiksholm, arresteredes i September 1944, blev fra Vestre Fængsel ført til Flensborg, derfra til Neuengamme, hvorfra han igen i December 1944 kom til Dachau ved München. Derfra atter til Neuengamme og saa til Møgelkær og Frøslevlejren. *J. N. J. Madsen*, Sønderborg, arresteredes i Oktober 1944 og kom fra Frøslev til Neuengamme og Dachau, senere til Sverige. *P. Riis*, Lundehuskirken, arresteredes i November 1944 og førtes til Neuengamme, derfra til Dachau og over Møgelkær til Sverige. *H. Hald*, Vejle, arresteredes i Oktober 1944, førtes til Kolding, derfra til Frøslev, Neuengamme og Dachau. Rejste i Januar 1945 som fri Mand fra Neuengamme til Kolding.

Pastor *Lænkholm*, der havde været Leder af en lille Militærgruppe fortæller (Præsteforeningens Blad 7. September 1945), hvordan det egentlig var en Skuffelse for ham i Neuengamme kort før Jul at erfare, at han skulde i en anden Lejr, Dachau, hvor alle Præster fra tyske Konzentrationslejre skulde samles. De var tre danske Præster dér (Madsen, Sønderborg, Riis, Lundehuskirken, og Lænkholm), og de fik et Kammeratskab med hverandre, som sikkert vil holde Resten af Livet. »Skønt det selvfølgelig var strengt forbudt, begyndte vi tre danske Præster paa Skift at holde daglige Aftenandagter og desuden Søndagsgudstjeneste for vore Landsmænd. Det udløste aabenbart et stærkt Behov. Vore Kammerater kom Gang paa Gang enkeltvis til os og ikke blot for at sige Tak for Andagterne, men ogsaa for at føre Samtaler med os om aandelige Spørgsmaal. Alene gennem disse Sam-

taler var der god Begrundelse for, at vi Præster skulde i Koncentrationslejr! Jeg er ganske overbevist om, at det for flere blev et stort Plus, at de fik talt ud med os. Tiden dertil havde vi jo, og gode Kammerater var vi, saa der kunde naas en Del. Hvad drejede Samtalerne sig mest om? Mest om religiøse Forhold, kun sjældent om moralske Problemer og saa godt som aldrig specielt om seksuelle Spørgsmaal; dette sidste kunde mere komme frem i Diskussioner med den intellektuelt indstillede Del af Flokken. Gennem disse Samtaler og vort øvrige Samliv kom vi hinanden paa meget nært Hold. Jeg tror, at vi Præster lærte meget i disse Uger, og jeg tror ogsaa, at Snesevis af vore Kammerater fik et helt andet Indtryk af Præster, af Kristendom og Kirke, end de havde før ... Endnu ét maa jeg nævne: hvilken umaadelig Betydning mit Trosliv havde rent personligt for mig selv — ... Jeg ved ikke, hvordan jeg sjæleligt skulde være kommet godt igennem alle de Rædsler, jeg oplevede ... hvis jeg ikke havde haft Gud saa nær, som Tilfældet var. Dag efter Dag, ja Time efter Time undertiden, mærkede jeg, at det bar, det, jeg havde bygget mit Liv paa!«

Pastor *Aage Dahl* fortæller (Præsteforeningens Blad 7. September 1945), at da han i Marts Maaned 1944 ankom til Horserødlejren, var han i Selskab med et Hold Landboere, som han lærte at sætte stor Pris paa. Det var Kromanden Marius Fiil og hans Folk oppe fra Hvidsten Kro. »Det blev denne Mand,« skriver Pastor Dahl, »der satte mig i Gang med kirkeligt Arbejde i Fangenskab. Vi indkvarteredes paa Stue sammen, og om Aftenen, da vi var kommet i Seng og havde snakket af, sluttede han med at sige: »Saa giver jeg til sidst Ordet til Præsten«, hvorefter jeg holdt Aftenandagt paa Stuen, og vi bad Aftenbøn sammen. Fra første Færd af kom jeg saaledes i Gang med at holde daglige Morgen- og Aftenandagter, ligesom jeg hver Søn- og Helligdag holdt Gudstjeneste i Barakken, hvor jeg boede«. Saa kom ogsaa Pastor Severinsen, Finderup, til Lejren. Han holdt ogsaa Morgenandagt og Gudstjeneste i sin Barak. Senere interneredes endnu to Præster, Pastor Kinch, Holmsland, og Frimenighedspræst Bundgaard, Holstebro, og »saa deltes vi om det kirkelige Arbejde«. Den 12. August flyttedes disse Præster til Frøslev og fortsatte paa samme Maade der.

»I Neuengamme,« fortæller Pastor Aage Dahl, »samledes vi Danske gerne en Gang om Dagen nede mellem Sengene, hvor jeg holdt Andagt. I disse Andagter deltog undertiden ogsaa dansktalende Sydslesvigere og Holstenere, der boede i Barak med os. Ved disse Andagter var vi Danske gerne fuldtalligt til Stede. Her var der Dødsstraf for at holde Gudstjeneste eller Andagt. Man kunde hænges for det. Jeg har aldrig hørt om, at en Præst er blevet hængt af den Grund, men 25 Stokkeslag havde jeg ikke undgaaet, om S.S.'erne havde opdaget det. Det gjorde de dog aldrig. Og de tyske Blokledere lod, som om de ikke lagde Mærke til os«. I Svesing ved Husum faldt de daglige Andagter bort, da Lejrens »Deltagere« maatte op Kl. 4 om Morgen og derefter arbejdede 13 Timer, saa de var saa udmattede og forkomne, at de maatte gaa i Seng, saa snart de kom hjem. Det var store Ting, at Søndagsgudstjenesterne kunde gennemføres. »I Begyndelsen holdt jeg to Gudstjenester om Søndagen, idet vi Danske var indkvarteret i to forskellige Blokke. Senere indskrænkedes det til Gudstjeneste i min egen Blok, idet dels de fleste i den anden, og da især de mest interesserede laa paa Revieret (Sygehuset), og dels mine egne Kræfter svandt saa stærkt, at det var med Nød og næppe, jeg kunde gennemføre den ene« ... »I

Aage Dahl (f. 1893) tog teologisk Embedseksamen i 1914 og blev kort efter uordineret Medhjælper i Hviltsager-Lime, 1918 Sognepræst i Nørbæk-Sønderbæk-Læsten og 1921 Sognepræst i Egen. 1935 blev han kaldet som Præst ved Klosterkirken i Horsens. I Marts 1944 blev Pastor Dahl arresteret af Tyskerne og førtes via Frølev og Neuengamme til Lejren i Husum. Befriet af Svensk Røde Kors i April 1945.

Kai Lænkholm (f. 1898) blev cand. teol. 1923, og virkede som Præst i København de næste tre Aar, hvorefter han blev forflyttet til Vordingborg, og i 1931 til Nordborg. Han vendte i 1942 tilbage til København som Sognepræst ved Frederiksholm Kirke. Den 1. Septbr. 1944 arresteredes han af Gestapo og blev derefter ført til Tyskland (Dachau), hvorfra han kom hjem via Sverige kort efter Kapitulationen.

Husum var der omtrent 100 % Deltagelse i Gudstjenesterne, men hvor var det ikke fattigt! Katakombernes Gudstjenester var ikke saa fattige som disse. De havde dog Nadverbordet, det maatte vi undvære. Et snavset, ildelugtende Lokale, koldt og halvmørkt. »Menigheden« sad paa Bænke eller i Sengene eller laa i Sengene. Stundom faldt en og anden i Søvn, skønt Gudstjenesten kun varede en halv Time, og forkyndte sin Dvaletilstand ved en lydelig Snorken. En enkelt Gang dumpede en ned paa Hovedet fra sin Seng, overvældet af Søvn. Da han ikke havde taget Skade, fortsatte vi, som om intet var hændt. En anden Gang brasede en Seng sammen med et stort Brag, da der var for mange i den« ... »Da Sygdommene tog rigtig Fart, fik jeg Tilladelse til at blive hjemme mod at arbejde i Kartoffelskrælleriet. Jeg kunde nu liste mig til at gaa paa Sygebesøg i Revieret. Det var ofte strengt at sidde ved disse Dødslejer. En blev sindssyg af Dødsangst, en anden af Dysenteri, et Par Stykker gav ganske simpelt op og vilde dø. De var dog alle taknemmelige, naar man kom og satte sig hos dem. Meget skønne Øjeblikke har jeg dog ogsaa haft under dette Arbejde« ... »At jeg overhovedet slap igennem disse Maaneder uden at gaa helt til, kan jeg kun takke Bønnen for«.

Men det var nu ikke alene Præster, der holdt Gudstjeneste og Altergang i tyske Koncentrationslejre. I »Kristeligt Dagblad« (9. og 10. August 1945) har nogle Politifolk: Overbetjent *Johannes Løndorf*, Politiasistent *R. J. Molested*, Næstform.

i Kristelig dansk Politiforening, og Overbetjent *Aage Nielsen* berettet om, hvorledes de sammen med flere andre skiftedes til at holde Andagter i de tyske Koncentrationslejre. Naturligvis var Gudstjenester og Andagter i Lejren noget risikabelt noget. Men det gik alligevel, og Deltagelsen var stor (300—700 Deltagere). Det hændte ogsaa, at en af de nævnte Politifolk, Molested, forrettede Begravelsen af en ung amerikansk Flyverløjtnant, og at *Aage Nielsen* fungerede som Præst ved en Juleandagt med Altergang.

Men Kirken fik ikke blot Fanger. Den fik ogsaa faldne. Hvad *Kaj Munk* kom til at betyde for sit Land kan ikke udskilles fra den store Betydning, han fik for sin Kirke. Men om denne store Digter og Præst tales der andetsteds i dette Værk. *Kaj Munks Prædikener* blev, baade naar de kom i Blade og i Bogform, uhyre meget læst — ogsaa af Folk, som ikke ellers læste Prædikener. Hans sidste Prædiken, holdt ved en Eftermiddagsgudstjeneste i Domkirken i December 1943, uden at det forinden var offentliggjort, at det var ham, der skulde prædike (det var, efter at man havde forhindret ham i at prædike i Helligaandskirken), cirkulerede maskinskrevet og trykt i Tusinder af Eksemplarer.

Da Budskabet om Mordet paa *Kaj Munk* spredtes over Danmark, ramte det *alle* hans Præstekolleger, ogsaa de af dem, der havde staaet med Kritik over for ham, som Eks. »Tidehverv« havde gjort, med en Smerte, der sved helt ind i Hjerteroden. Mordet vakte en Storm af Harme over hele Landet, og den bredte sig over hele Norden. For Kirken betød dette meget. Dens Modstand blev end mere klart bevidst og mere sammenbidt.

Den unge Pastor *Egon Johannessen*, Sekretær i Israelsmissionen, dræbtes i sin Entré for Øjnene af sin Hustru i November 1944. Han havde skrevet en meget betydelig gammeltestamentlig Afhandling (om Ezra-Nehemja Problemet) og var nu i Gang med sin Doktordisputats. Johannessen var i Besiddelse af en i Forhold til sin Alder meget stor filologisk og historisk Viden, han ejede videnskabelig Koncentrations-evne og var et oplagt »Professoremne«.

Om Sognepræst *Tage Schack* paa Amager har der allerede været talt. Han dræbtes den 9. April 1945. Pastor Schack nød stor Respekt blandt Kolleger for sit uselviske Mod og sin klare Forstand. Han hørte til »Tidehvervsgruppen« og var en »Revser« af alt uægte og selvlavet i Forkyndelsen, en Skikkelse, der daarligt kan erstattes i dansk Kirkeliv.

Sognepræst *P. H. Bentzen* i Esbjerg dræbtes den 25. Marts 1945. Han var en Præst, der helt tilhørte Indre Mission, vennesæl, god og umaadelig afholdt i sin By.

Endnu den 6. Maj 1945 maatte Kirken bringe et Offer, idet den unge Pastor *J. Grundfør* ved Annakirken i København blev skudt paa Jagtvejen af Hipomænd. Nævnes bør ogsaa den tapre stud. teol. *Erik Bunch-Christensen*, Københavns Universitet, og stud. teol. *Hans Zeuthen Engberg* og Bibliotekar, stud. teol. *Christian Bernhard Kinch*, Aarhus Universitet, der alle mistede Livet i Kampen.

En samlet Oversigt over Præster og Kirker, der rammes af Krigen, meddeles her efter Præstefor.'s Blad 20. Juli 1945, hvis Oplysninger bygger paa Rapporter fra Bispekontorerne:

Pastor *Egon Johannessen* (f. 1918) Husum Kirke, København. Myrdet 21. November 1944.

Sognepræst *Poul Bentzen* (f. 1890), Zions Kirken i Esbjerg. Myrdet 25. Marts 1945.

Pastor *Tage Schack* (f. 1892) Filips Kirken, København. Myrdet 9. April 1945.

Pastor *Julius Grundfør* (f. 1909) Anna Kirken, København. Myrdet 6. Maj 1945.

	Dræbte Præster	Arresterede Præster	Præster sendt til Tyskland	Præster under Jorden	Præster i Sverige	Beskadigede Kirker	Beskadigede Præstegaarde	Lukkede Kirker
Københavns Stift	3	6	2	16	2	4	2	1
Roskilde Stift		2		2				1
Fyns Stift		5		3		6	5	
Lolland-Falster Stift				5				
Aalborg Stift		5		14	2	1		1
Viborg Stift		3	1	7	1	1		
Aarhus Stift		6	1	16	2	2	1	
Ribe Stift	2	7		4	2	2		1
Haderslev Stift		6	3	8	1	1		1
Ialt	5	40	7	75	10	17	8	5

Naar Kirken og dens Mænd nu ser tilbage paa de fem Besættelsesaar, har de ingen Grund til at prale af det, de har udrettet, eller lægge sig til Hvile paa de Laurbær, Kirken formentlig har vundet. Thi at mange af Kirkens Mænd var med i Frihedskampen, hver paa sin Vis, fortjener ikke nogen særlig Ros. Det var der saa mange andre, der ogsaa var, og det var baade rimeligt og selvfølgeligt.

Men Kirken og dens Mænd har Grund til at glæde sig over, at det i disse Aar aabenbares, hvor nært sammenknyttet Danmarks Kirke er med det danske Folk.

Kirken kom ikke til at opleve nogen egentlig aandelig Vækkelse, som der taltes om i Begyndelsen. Men den kom til at opleve en ny *Solidaritet* med det Folk, den er sat til at tjene. Den blev draget med ind i det nationale Arbejde for at fastholde Folket fra nationalt og kulturelt Frafald, og den tog gennem sine Biskopper skarpt Standpunkt imod Jødeforfølgelserne og Tilsidesættelsen af Retsordenen i Landet. Den logiske Forlængelse heraf maatte blive, at dens Mænd til sin Tid gik med i det *illegale* Arbejde for at gøre Danmark frit igen. Den danske Kirke fik da sine Martyrer. Nogle blev dræbt og adskillige sat i Koncentrationslejr. Men derved fik Kirken Lejlighed til at blive »Kirke i Lejren«, og det har maaske ikke været dens mindst betydningsfulde Opgave under Krigen. Kirken skylder dem af sine Sønner, som øvede denne Gerning, en særlig Tak. Kirken er sat til at tjene sit Folk. Her kunde den netop i Fornedrelsen tjene det paa særlig Vis.

De store Problemer, som Kirken stod over for før Krigen og som traadte særlig tydelig frem omkr. 1930, er ikke løst for Kirken. Og de vil utvivlsomt melde sig igen i den kommende Tid. Men Kirken har i Krigsaarene oplevet en Styrkelse af sin Stilling i Folket og en Tilskyndelse til Frimodighed, som vil hjælpe den i Tiden fremover.

Tønder Statsskole rømmes for at give Plads til tysk Indkvartering.

DEN DANSKE SKOLE

Af Rektor CHR. NIELSEN

Om Morgenen den 9. April, medens de tyske Bombemaskiner endnu kredsede rundt i Luften, vandrede den skolesøgende Ungdom til Skole som sædvanlig. Enkelte havde undervejs faaet fat paa en af de grønne Sedler med General v. Kaupisch's famøse »Oprop«, og man var vel i Almindelighed klar over, at Danmark var blevet besat; men hvad der egentlig var sket, havde de fleste, Lærere saavel som Børn, kun en uklar Forestilling om. I Løbet af Formiddagen kom der ofte modstridende Efterretninger om Kampe i Sønderjylland og om de politiske Afgørelser i de tidlige Morgentimer. Med tungt Sind gik Lærerne til deres Arbejde i dyster Forventning om de Indgreb i Skolens Liv og Frihed, som de fleste ventede og frygtede som den sikre Følge af Landets Besættelse.

Og dog kom alt til at forme sig anderledes. Den danske Skoles Historie i Besættelsestiden er væsensforskellig fra den norske. Dens Opbygning forblev den samme som før, Læseplanerne ligeledes. Der gik ret tidligt Rygter om f. Eks. Indskrænkning i Engelskundervisning til Fordel for Tyskundervisning, men intet skete i den Retning. Et Par Smaaindgreb fandt Sted. Saaledes blev den ene Del af en i det nysproglige Gymnasium anvendt Lærebog (Læssøe Müller og Ingemann Ottosen: Engelske Talere) paa tysk Forlangende forbudt, fordi den indeholdt en Tale af Lloyd George, i hvilken denne er saa »taktløs« at hentyde til den berømte »scrap of paper«, som garanterede Belgiens Neutralitet i 1914. Andre Bøger, som ud fra samme Tankegang med lige saa stor eller større Ret kunde have været sat paa den sorte Liste, undgik ganske Tyskernes Opmærksomhed og blev med Nidkærhed dyrket paa Gymnasierne under hele Besættelsestiden. Der gik ogsaa i den første Tid Rygter om, at

man i Undervisningstimerne kunde vente Besøg af de fremmede, som skulde studere dansk Skolevæsen, men som selvfølgelig i Virkeligheden vilde være Kontrolanter. Disse Besøg udeblev dog heldigvis. Skolens indre Liv forblev uforstyrret; man fordybede sig i dansk Historie, dansk Kultur endda i højere Grad end før Besættelsen, danske Salmer og Fædrelandssange blev sunget, de fleste Steder sikkert med større Forstaaelse og Inderlighed end før.

II

En Fader til et skolesøgende Barn karakteriserede kort før Krigsudbruddet i en privat Samtale den store Hovedstadsskole, hans Børn besøgte, omtrent saaledes: »Det er en dejlig Skole. Ikke blot er Lokalerne lyse og smukke i behagelig Modsætning til de Huller, vi andre blev lukket ind i, men Undervisningen er bedre, og Tonen mellem Lærere og Elever langt at foretrække for den, der herskede i min Tid. Men den kunde for den Sags Skyld godt ligge et hvilket som helst andet Sted paa Jordkloden. Noget *dansk Præg* har Skolen ikke«. Hvis denne Karakteristik skulde overføres paa den danske Skole som Helhed, vilde den ikke være retfærdig; men det maa indrømmes, at mange Steder spillede det nationale — eller rettere en bevidst Fremhæven af dette — i Aarene mellem de to Verdenskrige en ret beskeden Rolle. Dermed være ikke sagt, at Skolen var unational eller anti-national. Noget Sidestykke til den Kongresudtalelse fra le Syndicat National des Instituteurs, som engang i Trediverne uden Protest paa 85.000 franske Folkeskolelæreres Vegne udtalte Ordene: *Hellere Trældom end Krig*, findes ikke hos os. Havde det været Tilfældet, vilde Skolens Holdning i Besættelsesaarene have været en anden. Det var vel saaledes, at det nationale for de fleste stod som noget selvfølgeligt, som ikke behøvede nogen stærk Betonning. Nægtes kan det imidlertid ikke, at Interessen for det internationale var stærkere end for det nationale, og at de to Begreber af og til paa misforstaaet Maade følte som Modsætninger. Fredstanken havde et stærkt Tag i Skolen som i Folket, og den vilde have kunnet regne med alle Kredses Tilslutning, hvis den ikke var slaaet over i en Fredsromantik, der intet havde med Virkeligheden at gøre.

Den 9. April 1940 betød en brat Opvaagnen. Nu stod de fremmede Tropper i Landet, og de fleste forstod, at den nationale Selvstændighed ogsaa paa det aandelige Felts Omraade ikke var noget paa Forhaand givet. Paa Skolemøder og i Lærereblade fornemmes de nationale Toner tydeligere og tydeligere. Et Par Citater, som er taget fra Bladet »Københavns Kommuneskole«, belyser denne Stemning:

»Lad kun de unge se og forstaa den Alvor og Smerte, der maa besjæle hver dansk Mand og Kvinde. De maa ikke faa Følelsen af, at det hele er ingenting, og at Dagens Pjæt har samme Ret som før ...« (19. April 1940, I. M. N. og M. K.).

»Lærerne fra alle Skoleformer burde i disse Tider række hverandre Haanden over alle faglige og tekniske Uoverensstemmelser, gøre som det lyder over det ganske Land: rykke tættere sammen og i Fællesskab lade deres daglige Indsats faa en kraftig, dansk folkelig Grundtone, gerne med kristelig Islæt, i alt Fald med den Alvorstone, en Krisetid stemmer til.« (19. April 1940, redaktionel Artikel).

»Det er sikkert saaledes, at i det nationale kan vi alle mødes. Her er Haabet og Troen helt fælles; her staar vi sammen; her vil vi søge hos os selv og vore Børn at styrke Kærligheden til Land og Folk, mens vi stadig gør det ud fra en dyb Respekt for andre Nationers Ret.« (6. September 1940, M. Hartling).

De to store københavnske Lærerforeninger arrangerede hvert Aar i Oktoberferien Stævner med et nationalpræget Program. Tonen blev anslaaet ved det første Stævne i 1940, der blev aabnet med disse Ord: »Jeg aabner dette Stævne med Ønsket om, at det maa blive et Udtryk for, at den københavnske Lærerstand med trofast Sind sætter al sin Gerning ind, Danmark, paa dit Alter.«

Ogsaa andre Sammenslutninger, og ikke mindst den største Organisation, *Danmarks Lærerforening*, sluttede stærkt op i den nationale Fylking. Ved Repræsentantskabsmødet i denne, den 25. Oktober 1940, der overværedes af ca. 500 delegerede fra hele Landet, forelagdes følgende Resolution:

»Den Slægt, der skal bygge Fremtidens Danmark, vil mere end nogen Sinde faa Brug for sin Kunnen og Viden.

Folkeskolens Opgave er derfor større end nogen Sinde før, og for at Opgaven kan løses, bør der i videst mulige Omfang stilles Midler til Raadighed til Bevarelsen og Udviklingen af den Standard, vor Folkeskole har i Dag.

En enig Lærerstand tilsiger fortsat sin Medvirken ved Opdragelsen af en Ungdom, der kan bygge videre paa vor tusindaarige Kultur. Gennem solide Kundskaber i Skolens elementære Fag skal den rustes til at fylde sin Plads ved Arbejdet, og gennem de stærke Toner, der klinger i vore Salmer og Sang, i vor Historie og vor Digtning, skal den fremdeles paa Kristendommens Grund opdrages som en bevidst dansk Ungdom, der vedkender sig Fædres Arv.

Dette er Dagens Gerning, og den vil Danmarks Lærere øve i sikker Tillid til, at Danmarks Fremtid maa forme sig i Frihed og Selvstændighed.«

Resolutionen vedtoges enstemmigt med stærk, langvarig Bifaldstilkendegivelse. En Indsender til Bladet »Folkeskolen« slutter en Artikel om Mødet saaledes: »Det var mere end et Repræsentantskabsmøde, det var en Bekendelse«. Det er ogsaa bemærkelsesværdigt, at den danske Radio fra England omtalte Mødet med megen Anerkendelse.

Det var klar og tydelig Tale, der her lød, og der er ingen Tvivl om, at den ogsaa har givet Genlyd i Skolestuen, og at Begreberne Fædreland og Frihed har lydt med større Glans for Børnene, end det længe havde været Tilfældet. I det lange Løb kunde Stemningen dog ikke holdes lige varm. De stærke og positive Bekendelser fra Efteraaret 1940 havde alligevel deres store Værdi ogsaa i den Forstand, at de paa det Tidspunkt syntes at være de eneste mulige Ytringsformer for Modstand over for den Magt, der senere paa en Maade, saa det blev klart for alle, skulde afsløre, at den havde andre Hensigter end en foreløbig rent militær Okkupation. I den følgende Tid gik man imidlertid mere over til en Debat om Skolens Indhold og Maal. Betydende Kredse hævdede herunder, at Skolen — og da navnlig den højere Skole — var blevet en ren Kundskabsskole, som forsømte andre, lige saa væsentlige Sider, nemlig de opdragende. Andre udtrykte heroverfor deres Ængstelse for, at de stærke Krav om »Karakteropdragelse« skulde resultere i, at man satte Skolens og Lærerens Frihed over Styr. Hele denne Debat, som ingenlunde var ufrugtbar, kan kortelig resumeres saaledes:

Fra den ene Side fremhævedes det: Den humane Idealisme, som har præget Skolen, er vel smuk, men ikke tilstrækkelig bærekraftig i stormfulde Tider; den kan lære Menneskene at forstaa og — i god Forstand — nyde Tilværelsen, men den forpligter dem ikke paa noget, og dens Konsekvens er Materialisme. Spørgsmaalet er nu ikke længere: Hvilke Chancer har de unge? men: Hvilke Krav maa de opfylde i Tiden, der kommer? De Mennesker, der i aandelig Forstand er rodløse, staar just i størst Fare for at føres med af enhver Strømning, de møder paa deres Vej; thi den, der af for stor Ængstelighed eller andre Grunde aldrig vover at paavirke, han vil risikere at paavirke i negativ Retning.

Fra modsat Side sagde man: Det er ikke Karakterdannelse, I tilstræber, det er Dannelse af bestemte Livsanskuelser, I ønsker at føre ind i Skolen, men vi vil ikke, at det skal paalægges Lærerne i religiøs eller national Henseende at virke i en bestemt Aand. Den Objektivitet, som har været sat i Højsædet i Skolen, maa ikke forveksles med Kulde og Ligeegyldighed; den skyldes bl. a. det Hensyn, at der i vore Skoler findes Børn fra de forskelligst indstillede Hjem. Værdien af den kritiske Indstilling og den fordomsfri Vurdering maa ikke tabes af Syne. Den indirekte Paavirkning vil i de fleste Tilfælde være at foretrække for den direkte.

Fra begge Lejre var man i øvrigt enig om, at der paa disse Omraader maatte gaas frem med Nænsomhed og Takt — i god Overensstemmelse med dansk Tradition og Tankegang.

Efterhaanden som Tiderne blev strengere, ebbede Diskussionen om Skolens Maal og Mening ud. Den første Periode havde været præget af Alsang og nationale Tilkendegivelser, den anden Periode af Skoledebatten, den sidste Tid kom til at staa i Arrestationernes, Deportationernes og Hiporazziaernes Tegn. Her var der ikke noget at diskutere om, og over for dette rykkede man tæt sammen og opsatte i det væsentlige Diskussionerne til bedre Tider.

III

Allerede paa et tidligt Tidspunkt af Besættelsen var man i ledende Kredse inden for Lærerorganisationerne klar over, at de fredelige Tilstande en Dag kunde faa en brat Ende. Paa det politiske Omraade begyndte Tyskernes Hensigter at tegne sig klarere, der maatte regnes med Muligheden af en nazistisk Regeringsdannelse à la Quisling, og de Efterretninger, der ad legal eller illegal Vej kom fra Norge, maatte mane til Vagtsomhed. I September 1940 dannedes det saakaldte *Syvmandsudvalg*, som kom til at bestaa af Formændene for de syv vigtigste Lærerorganisationer, hvis Formaal helt eller delvis er af pædagogisk Art, og som med sine Tusinder af Medlemmer praktisk talt dækkede hele den danske Skole. Medlemmer ved Starten var Førstelærer *K. A. Kristensen*, Karise (Danmarks Lærerforening), Skolebestyrer *J. Futtrup* (Danmarks Realskoleforening), Seminarieførstander *Ernst Larsen* (Dansk Seminarieforening), Rektor *Chr. Nielsen* (Det pædagogiske Selskab), Rektor *Einer Torsting* (Gymnasieskolernes Lærerforening), Kommunalærer *M. Hartling* (Københavns Kommunalærerforening) og Kommunalærerinde *Inger Merete Nordentoft*

K. A. Kristensen (f. 1881) tog Lærereksamen i Jelling, gennemgik Statens Lærerhøjskole og virkede derefter som Lærer i Lysgaard 1904-07, i Sandby 1907-08 og i Karise fra 1908, hvor han 1914 oprettede en Realskole. 1936-43 Formand for Danmarks Lærereforening.

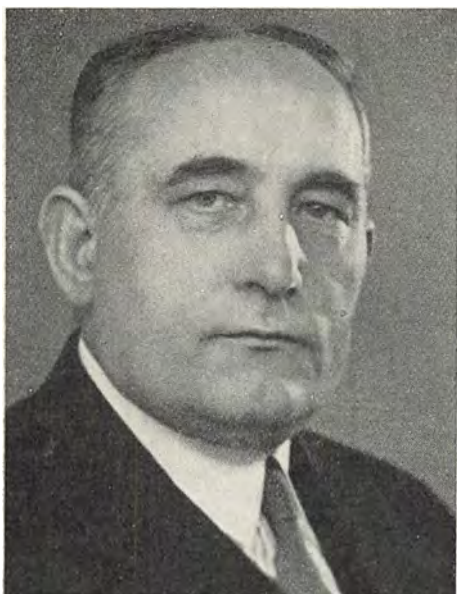
Jens Fultrup (f. 1887) tog Lærereksamen i Gjedved, var Realskolelærer i Nyborg 1909-14 og Bestyrer af Grindsted priv. Realskole 1914-42, hvorefter han blev Forstander for Jelling Statsseminarium. I 1932-41 var han Formand for Danmarks Realskoleforening.

Ernst Larsen (f. 1894) blev Student i 1912 og cand. mag i 1923. Han var i de følgende Aar Lærer ved Ingrid Jespersens Skole og blev 1926 Adjunkt sammesteds. Samtidig havde han undervist ved N. Zahles Skole Seminarium og overtog 1931 Stillingen som Forstander for N. Zahles Kvindeseminarium. Formand for Dansk Seminarieforening 1939-45.

Einar Torsting (f. 1893), Student fra 1910, mag. scient. 1917 og Lærer ved Birkerød Kostskole 1917-20, hvor han i de flg. fem Aar virkede som Adjunkt. 1925-29 var han Adjunkt ved Vestre Borgerdydsskole og 1929-33 Lektor ved Ordrup Gymnasium, hvis Rektor han blev sidstnævnte Aar. Formand for Gymnasieskolernes Lærereforening 1938-41.

Mads Harlling (f. 1885) tog Lærereksamen fra Ranum Seminarium 1906, var fra 1906—07 Lærer ved Neksø Seminarium og Realskole og kom 1908 ind som Vikar i København. Aaret efter blev han Timelærer ved Østriggades Skole og 1913 fastansat sammesteds. 1944 udnævntes han til Inspektør ved den nyopførte Skole paa Amager, »Skolen ved Sundet«.

Inger Merete Nordentoft (f. 1903) blev Lærerinde fra Tønder Statsseminarium 1923 og Aaret efter Vikar ved Københavns Skolevæsen. 1928 fast ansat ved Valby Skole og 1945 udnævnt til Skoleinspektør. I 1942 blev hun idømt 5 Maaneders Fængsel for at have huset illegale Personer, og den 30. Oktober 1945 indvalgte hun i Folketinget som kommunistisk Repræsentant.

(Københavns Kommuelærerindeforening). Ændringer i de repræsenterede Bestyrelseres Sammensætning bevirkede, at nu afdøde Overlærer *Ingvar Nielsen* kom til at repræsentere Realskolerne, Rektor *P. H. Bohn* og senere Rektor *F. Bøgh* Gymnasierne, Førstelærer *N. Nielsen*, Overlund, Danmarks Lærerforening, Kommuelærer, cand. jur. *K. Fauring*, Københavns Kommuelærerforening og Kommuelærerinde *Disa Christjansen*, Københavns Kommuelærerindeforening. Det var Mennesker med meget forskellige Anskuelser og med højst forskelligt Udgangspunkt, som her fandt sammen i fælles Bestræbelse for at bevare Skolen som en dansk Skole, men Sammenholdet bestod enhver Belastningsprøve og varede Besættelsestiden igennem. Sandsynligvis vil Institutionen og den Samarbejdsidé, den repræsenterer, blive ved at bestaa.

Foranledningen til Etableringen af Syvmandsudvalget var denne: I Efteraaret (1940) erfarede Seminarieforsstander Ernst Larsen med en højstaaende Embedsmand som Kilde, at der skulde foreligge Planer, som maatte virke meget urovækkende, og som kun kunde betragtes som de første Skridt til en tysk Kulturinfiltration. Planerne skulde gaa ud paa følgende: 1) To Lærerkursus i Tysk i Oktoberferien var under Planlægning, et for Gymnasie- og Seminarielærere i Nærheden af København, et for Realskole- og Folkeskolelærere i Aarhus. Initiativet til disse Kursus var taget fra tysk Side, og der taltes om selskabeligt Samvær med de tyske

Chr. Nielsen (f. 1897) tog Studentereksamen 1915 og blev cand. mag. 1925. Han virkede som Lærer ved Sundby højere Almenskole 1927, blev fast ansat ved Københavns kommunale Skolevæsen 1921 og 1923 Adjunkt ved Christianshavns Gymnasium. 1930 udnævntes han til Rektor for Efterslægtsselskabets Skole. I 1938 valgtes han til Formand for Det pædagogiske Selskab.

Jørgen Jørgensen (f. 1888) blev 1929 indvalgt i Folketinget af Det radikale Venstre og var Rigsdagsgruppens Formand 1934—35. I 1935 udnævntes han til Undervisningsminister i Ministeriet Stauning, men gik 9. November 1942 af som saadan og indtraadte i det af Tyskerne arrangerede Ministerium Scavenius som Indenrigsminister.

Lærerkrafter, som skulde virke ved Kurserne. 2) Udveksling af tyske og danske Lærere. 3) Studiebesøg i Tyskland. 4) Revision af Skolebøger.

Paa Initiativ af Seminarieførstander Ernst Larsen mødtes da Formændene for de nævnte Foreninger. Der herskede paa dette Syvmandsudvalgets første Møde fuld Enighed om, at det maatte være den danske Skoles Pligt at afvise alle Planer om en tysk Kulturoffensiv, og man vedtog at rette en Henvendelse til Undervisningsministeren for at faa klarlagt, hvad der virkelig forelaa. For at give Henvendelsen Vægt, enedes man om, at samtlige syv Formænd skulde søge Foretræde. Dette fandt da ogsaa Sted nogle faa Dage efter. Man forelagde Undervisningsminister *Jørgen Jørgensen*, hvad man havde erfaret, og under Henviisning til de tyske Erklæringer om Besættelsens rent militære Karakter gjorde man opmærksom paa, at enhver tysk Kulturtilnærmelse under de herskende Forhold vilde blive afvist af Skolens Folk. Ministeren udtrykte sin Glæde over, at Skolens Repræsentanter var at finde paa den Linie, hvor han ogsaa havde ventet at finde dem, og udtalte sin Beredvillighed til ogsaa i Fremtiden med Udvalget at drøfte Problemer, der maatte opkomme i Besættelsestiden. M. H. til de anførte Punkter kunde han blankt afvise, at der — over for Ministeriet — forelaa andet end Punkt 1 (de tyske Kursus) og Punkt 3 («Studiebesøgene»). Dette sidste drejede sig blot om enkelte Foredrag, som danske Embedsmænd havde holdt eller skulde holde i Tyskland om danske Skoleforhold. An-

gaaende Tyskkursus forholdt Sagen sig saaledes: Det var rigtigt, at der forelaa et tysk Initiativ; men da man jo i mange Aar havde haft Kursus for Lærere i Fremmedsprog, havde man ikke fundet det rigtigt eller muligt at indtage en komplet afvisende Holdning. Udvalget indvendte heroverfor, at disse Kursus naturligvis altid havde været etableret paa *dansk* Initiativ, ofte med indfødte Lærere, men kun saadanne, som danske Myndigheder selv havde udvalgt. Afholdelse af Kursus som de her planlagte — paa tysk Initiativ — maatte i den nuværende Situation virke baade forstemmende og betænkeligt. Endvidere var der, efter hvad man havde erfaret, ogsaa her Tale om Kursus for Lærere i Folkeskolen. Dette var noget helt nyt og kunde sagligt set ikke siges at være paakrævet. Realskolernes Repræsentant gav i Forbindelse hermed den Oplysning, at det var blevet besluttet at aflyse det Realskolemøde, som var planlagt i Aarhus i Efteraarsferien (og i Fortsættelse af hvilket det tyske Kursus for Realskole- og Folkeskolelærere skulde holdes). Ministeren svarede, at dette sidste Kursus *var* opgivet, derimod maatte Kursus for Seminarie- og Gymnasielærere gennemføres, men han kunde sige, at det vilde blive afholdt under Former, som man fra et dansk Synspunkt ikke kunde indvende noget imod. Under de Forhandlinger, som havde været plejet med Tyskerne om disse Ting, havde Undervisningsinspektøren for Gymnasieskolerne, Dr. phil. *A. Højberg-Christensen* været Ministerens særlige Repræsentant og Tillidsmand, fordi han i Kraft af sit særlige Kendskab til tysk Sprog og tyske Forhold havde gode Forudsætninger for at behandle disse Sager. Ministeren betonedede, at han desuden nærrede særlig Tillid til, at han vilde gøre det i Overensstemmelse med danske Interesser. Det selskabelige Samvær i Forbindelse med det planlagte Kursus vilde blive indskrænket til det mindst mulige. — Ministeren spurgte nu Udvalget, om det efter disse Oplysninger vilde være med til at anbefale et Tyskkursus inden for de Rammer, der her var Tale om. Udvalget svarede, at det vilde man ikke; men efter de givne Oplysninger og under Hensyn til, at en Afbłæsning ansaas for ugørlig, vilde man nøjes med at tage Sagen til Efterretning.

Under en paafølgende Samtale med de to Undervisningsinspektører og med Statskonsulenten for Folkeskolerne og Seminarierne drøftedes Sagen endnu en Gang, og Udvalget fastslog her som over for Undervisningsministeren sit principielle Standpunkt: *Intet nærmere dansk-tysk Samarbejde paa Skolens Omraade, saa længe tyske Tropper besætter dansk Omraade.*

Hermed var Samarbejdet mellem de syv repræsenterede Foreninger etableret. Udvalget mødtes til Drøftelser paa N. Zahles Skole, saa ofte der var Anledning dertil, og det blev en broget Række Problemer, det kom til at beskæftige sig med.

IV

Under Indtryk af den norske Skoles Kamp drøftedes det paa et ret tidligt Tidspunkt af Besættelsesperioden indgaaende, hvilken Parole der skulde gives, dersom Ikke-Indblandingspolitikken paa det kulturelle Omraade blev opgivet fra tysk Side, og den politiske Situation udviklede sig saaledes, at man f. Eks. vilde afkræve dan-

ske Lærere en *Loyalitetserklæring*. Man enedes om ikke at udsende en *Forhaandsparole*, før Situationen krævede det, da man fra tysk Side kunde tage Anledning til at erklære, at der her forelaa en Provokation. Det var Syvmandsudvalgets Linie at staa fast over for tyske Krav, men man turde ikke tage Ansvar for noget, der kunde invitere til Indblanding og Forstyrrelse af den Fred og Frihed, som den danske Skole stort set fortsat nød. Ud fra samme Synspunkt virkede Udvalget udadtil overhovedet i stor Stiltfærdighed, saa at dets Eksistens og Arbejde i de første Par Aar væsentlig kun var kendt af Organisationernes Tillidsmænd. Det var en Aftale, at Udvalget skulde mødes, dersom den danske Regering blev afløst af en nazistisk eller maatte træde tilbage. Dette skete da ogsaa nogle faa Dage efter den 29. August 1943, og paa dette Møde vedtog man en Erklæring, som gennem Organisationerne, i det Øjeblik det blev aktuelt, skulde udsendes til Danmarks Lærere. Erklæringen skulde, som det fremgaar af det følgende, ikke blive den endelige, men da den ved en Indiskretion eller muligvis Fejltagelse blev gengivet i illegale Publikationer og derfor vil være kendt af mange, hidsættes den her med en kort Redegørelse for Sagens Forløb. Erklæringen, der af Syvmandsudvalget blev enstemmigt vedtaget, havde følgende Ordlyd:

Under de nuværende Forhold, hvor Rigsdag og Kongemagt er suspenderet, er jeg som Lærer i den danske Skole villig til at fortsætte mit Arbejde som hidtil efter danske Love, Forordninger og Traditioner. Jeg vil være tro mod de Forudsætninger, under hvilke jeg er kaldet til mit Embede, og maa derfor afvise ethvert Krav paa Erklæringer — af negativ eller positiv Art — vedrørende Loyalitet over for Myndigheder, der ikke er anerkendt af Kongen og Rigsdagen.

Det var nu Formændenes Opgave at faa deres Pestyrelser til at tiltræde denne Udtalelse, og det viste sig da, at Hovedbestyrelsen for Danmarks Lærerforening — den største Organisation, der omfatter 14.000 Medlemmer — ikke mente at kunne tiltræde Erklæringen i den foreliggende Form. Syvmandsudvalgets Medlemmer blev indbudt til en Drøftelse med Hovedbestyrelsen angaaende dette brændende Spørgsmaal. Modstanden skyldtes ikke principiel Uenighed vedrørende Erklæringens Indhold, men bundede i det Forhold, at Erklæringen, om den i givet Fald skulde blive effektiv, allerede paa dette Tidspunkt maatte udsendes til flere Hundrede Tillidsmænd i Danmarks Lærerforening, saa at man maatte regne med, at den i Løbet af kort Tid vilde være kendt af Tyskerne. Efter langvarige Forhandlinger samledes man da om at give den følgende Formulering:

Under de nuværende Forhold, hvor Rigsdag og Kongemagt er suspenderet, er jeg som Lærer i den danske Skole villig til at fortsætte mit Arbejde efter hidtil gældende danske Love, Forordninger og Traditioner. Jeg vil være tro mod de Forudsætninger, under hvilke jeg er kaldet til mit Embede, og kan derfor ikke underskrive nogen Erklæring, der forpligter mig herudover.

Det var Syvmandsudvalget meget imod at fravige den oprindelige Erklæringes skarpere og klarere Ordlyd, men man turde ikke tage Ansvaret for et Brud paa den Enighed, der var den store Styrke. Det væsentlige var bibeholdt og vilde ogsaa efter den ændrede Redaktion blive forstaaet, som den skulde forstaaes, *nemlig som en Opfordring til Danmarks Lærere om i givet Fald at nægte at underskrive en tysk eller tyskinspireret Loyalitetserklæring*.

Uafhængigt af Syvmandsudvalgets Arbejde med dette Spørgsmaal udsendte Lærerkollegiet paa Østre Borgerdydskole i København en Udtalelse til Gymnasieskolerne, som opfordrede til Nægtelse af Underskrivelse af en Loyalitetserklæring til tyske Myndigheder. En saadan vilde af Eleverne blive betragtet som national Faneflugt. Næsten alle Landets Gymnasier tilsluttede sig denne Udtalelse.

V

Hvis man skal svare ærligt paa, hvorledes den skolesøgende Ungdom reagerede over for Begivenhederne straks ved Danmarks Besættelse, tror jeg, at Svaret maa blive, at stærk og kraftig var Reaktionen ingenlunde. Naturligvis var der mange, der tog Begivenhederne meget alvorligt. En københavnsk Skoleinspektør fortalte, at en lille Nørrebrodreng fortvivlet havde spurgt: »Inspektør, det er da vel sandt, at vi har forsvaret os?« og at han og Kammeraterne blev meget trøstet, da det blev fortalt dem, at Soldaterne i Sønderjylland havde kæmpet tappert, til de fik Ordre til at holde op. Men i de første Besættelsesaar var det snarere de voksne, Lærere og Skoleledere, som inden for de Rammer, der gaves, slog Alvoren fast over for de unge.

Helt anderledes gik det, da Forholdene strammedes og Besættelsesmagtens Indgriben paa forskellige Omraader kom til at ligge klart for Dagen, ogsaa for Børnene. De illegale Blade fik et vældigt Tag i Ungdommen. Anonymiteten, Spændingen, dette, at det var forbudt at læse dem, appellerede stærkt til de unge, og det var ingenlunde let at være Skolemand i denne Situation. Paa den ene Side kunde man begribeligvis ikke følge sit Hjertes Trang til at give disse Foreteelser sin officielle Velsignelse, under Hensyn til de danske Myndigheder, der saaledes som Forholdene laa, mente at maatte gaa mod, hvad der var »illegalt«, og der var ogsaa rent praktiske Sikkerhedshensyn; enhver større Skole havde inden for sine Rækker et lille Antal upaalidelige Elementer blandt Eleverne. Paa den anden Side kunde man naturligvis ikke faa sig til at tordne mod Publikationer, som man selv hver Dag omhyggeligt og oftest med stor Sympati læste hjemme.

Det var særlig Gymnasiasterne, som var aktive, da Modstandsrørelsen satte ind. Den havde Evne til at faa Strenge til at klinge hos livlige og opvakte Mennesker, der befinder sig i en Alder, hvor Stemninger har stærk Magt over Sindet, og Hemningerne ikke lægger sig alt for hindrende i Vejen, hvor man kan føle ærlig Harme over Uret. Under Jødeaktionerne gik største Delen af Gymnasiasterne Landet over i Strejke. Man kunde maaske smile ad deres Erklæringer om, at de under Henvi-
 sning til Studenternes Eksempel »som vordende Akademikere maatte føle deres Forpligtelser«, men man maatte samtidig glædes over og varmes af den ærlige Indignation, der laa bag hos de fleste unge. Da saa Sabotagen satte ind, og da de militære Grupper var under Dannelse, fandt mange af de ældre Gymnasieelever og Seminarieeleverne Vej til disse. Som Regel — naar man ikke begik det Fejlgreb at tage de helt unge med — forstod de paa beundringsværdig Maade at holde Mund, og der er ikke faa Eksempler paa, at de paa den loyaleste Maade bestræbte sig for, at deres

Kjeld Galster (f. 1885) gik ind i praktisk Skolearbejde i 1910, tog Doktorgraden 1927 og udnævntes 1936 til Rektor for Aalborg Katedralskole. Hans varme Interesse for den nationale Sag, ikke mindst for de sønderjydske og de nordiske Spørgsmaal, lagde sig ofte for Dagen i baade Ord og Gerning, og Aanden i hans Skole var sikkert saadan, at Tyskerne med forstaaelig Nervøsitet betragtede hans Færden blandt Ungdommen, selv om han naturligvis formelt opfyldte alle af Ministeriet stillede Betingelser. I den ufrivillige Ferie, han oplevede 1942-45, flyttede han til København, hvor han arbejdede paa en historisk Skildring af en anden Trængsels'tid for Danmark: Wallensteins Besættelse af Nørrejylland under Trediveaarskrigen.

Skole ikke skulde komme i Fortræd. Men af og til maatte det jo gaa galt. Ikke faa Gymnasiaster maatte under falsk Navn smugles ind i andre Skoler, navnlig i København. Andre maatte ty til Sverige, hvor der foruden et Par Folkeskoler oprettedes to danske Gymnasieskoler, en i Lund og en i Gøteborg, som dimitterede til Mellem-skole-, Real- og Studentereksamen efter dansk Lov og danske Bestemmelser. Disse Skoler fik tilsendt Undervisningsmateriale — bl. a. Bøger for adskillige Tusinde Kroner — Protokoller m. m. fra det danske Undervisningsministerium, og Opgavekommissionerne fik Ordre til at udfærdige skriftlige Opgaver til dem paa Linie med Opgaverne til »Hjemmemarkedet«. Der blev af de danske Ledere og Lærere og af de svenske Myndigheder og Skolemænd udrettet et fortrinligt Arbejde for den danske Skoleungdom i Sverige, saa det blev muligt for denne at fuldende sin Skolegang derovre eller efter Befrielsen at vende hjem til de gamle Skoler uden at blive sat tilbage.

En god Illustration til de større danske Skoleelevers Stilling til den tyske Besættelse afgiver Forholdene omkring den allerede i sin Tid stærkt omtalte »Churchill-Klub« i Aalborg, dannet af Elever i Aalborg Katedralskole. Den følgende Fremstilling bygger paa en Beretning af Skolens Rektor, Dr. phil. *Kjeld Galster*, om de Anklager, der i Foraaret 1942 paa tysk Foranledning rettedes mod Aalborg Katedralskole og dens Ledelse.

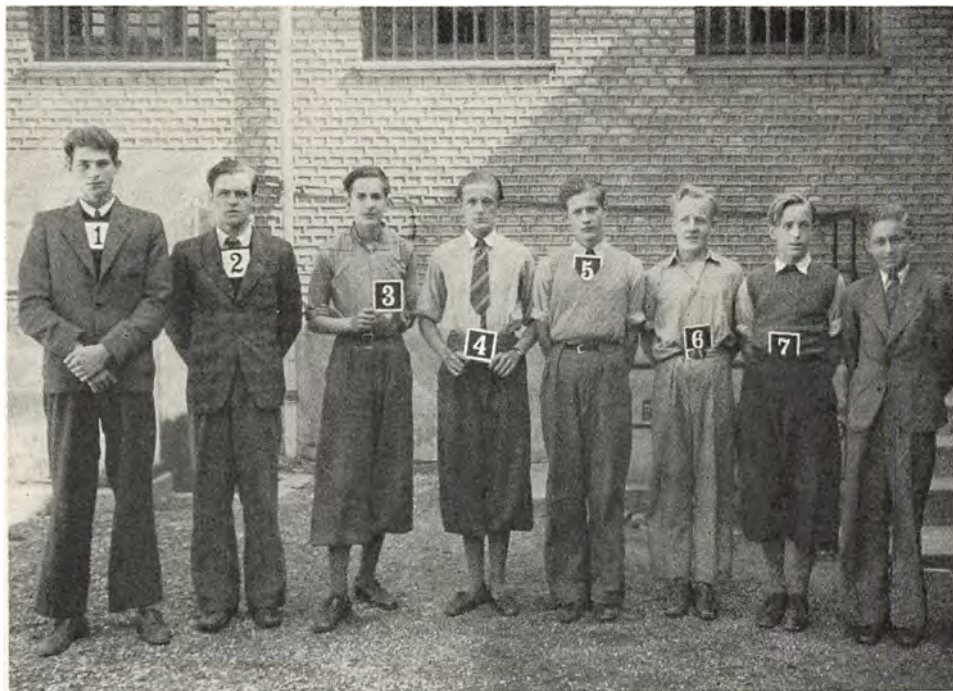
Fredag d. 8. Maj 1942 blev syv af Katedralskolens Elever og en Elev fra en privat Realskole i Aalborg anholdt af det danske Politi, sigtet for at have tilegnet sig Vaaben fra den tyske Værnemagt. Dagen efter fremstilledes de i Grundlovsforhør og arresteredes alle, undtagen den yngste, der kun var 14 Aar. Politimesteren ansaa Sagen for den alvorligste, der havde været siden Besættelsen. Under Forhørene tilstod Drengene, hvoraf den ældste gik i II. Gymnasieklasse, een i Realklassen, alle

En af »Churchill-Klubben«s Bedrifter var at sætte Ild paa en tysk Godsvoan, der stod oprangeret paa Godsbanegaarden og var lastet med Camouflagemateriel. Endnu inden Aalborg Brandvæsen var færdig med Slukningsarbejdet, satte Klubbens unge Medlemmer Ild paa en anden tysk Godsvoan, den, der ses paa Billedet her —, ladet med Flyvemaskindele. Alt dens Indhold blev totalt ødelagt! Og to Dage senere gjorde de det af med en tredje Godsvoan, som var fyldt med Dæk og Slangor til tyske Flyvemaskiner. Ved denne sidste Lejlighed lykkedes det en tysk Vagtpost at faa et Glimt af tre af Sabotørerne, saa deres Signalement blev kendt. Snart efter arresteredes hele Klubben.

de øvrige kun i 4. Mellemklasse, at de havde arbejdet siden Januar; de havde dannet en »Churchill-Klub«. Betingelsen for at blive optaget som Medlem var, at man kunde møde op med et tysk Vaaben, man havde røvet; de havde ikke ubetydelige Forraad af Bajonetter, Pistoler, Karabiner og Ammunition, til Dels skjult i Forældrenes Huse, uden at Forældrene havde Anelse om det. De var gaaet frem med den største Dristighed. I Konditorier havde de hængt deres Tøj oven paa tyske Militærkapper, og naar de hentede det igen, tømte de Kappens Lommer for eventuelle Vaaben. De havde begaaet Indbrud forskellige Steder, bl. a. paa et tysk Kontor, hvor de havde anrettet Ødelæggelser og fjernet en Skrivemaskine, som de skulde bruge ved Fremstillingen af Opraab i Anledning af 9. April. I en tysk Vagtstue havde de set et Glimt af en Kasse med Paaskriften »Kraut«; det var Ejerens Navn, men de vendte tilbage (gennem et Vindue) og prøvede at bryde den op i den Tro, at den indeholdt Krudt! En Bedrift, de var særlig stolte af, var Ødelæggelsen af tre tyske Jernbanevognes Indhold (Gummi og Flyvemateriel); de satte Ild paa Vognene.

Drengene fra Churchill-Klubben var mærkeligt uberørte af den skæbnesvangre Situation, de var kommet i. »Vi har kun gjort det, I andre tænkte.« I Retten var det Politiet en stor Sorg, saa ivrige de var til at tilstaa. Dommeren spurgte dem: »Men hvad skulde dog alle Vaabnene bruges til?«, og Knud (Churchill-Klubbens For-

»Churchill-Klubben« i Aalborg, otte raske Skoledrenge som — hjulpet af tre voksne Ledere, der ikke ses paa Billedet — lærte mange ældre, hvad vi Danske havde at gøre, mens Fjenden var i Landet: skade ham efter Evne, i smaat som i stort! De begyndte »Arbejdet« i Januar 1942 og anholdtes den 8. Maj, da de havde ca. 25 Sabotagehandlinger paa Samvittigheden. Dommen faldt den 11. Juni: To af Drengene fik hver 3 Aars, een 2½ Aars, to hver 2 Aars og to hver 1½ Aars Fængsel. Den ottende slap paa Grund af sin unge Alder for Straf. Takket være hurtig Indgriben fra de danske Myndigheders Side var det lykkedes at faa »Forbryderne« dømt ved dansk Ret.

mand) svarede: »Til, naar Englænderne gør Invasion.« Dommeren dikterede: han sagde ikke noget om, hvem der skulde bruge Vaabnene. — Dommeren: »Da du stod der paa Jernbaneterrænet, fik du altsaa den Idé at sætte en Tændstik til.« — Drengen: »Nej, det var forberedt hjemmefra.«

De blev sendt til Mentalundersøgelse, og Amtslægen spurgte en af dem: »Hvilken Begivenhed i Fremtiden vil du anse for den lykkeligste?« — »Nazismens Undergang.« — »Hvilken udenlandsk Person regner du for den betydeligste?« — »Churchill.« — Han dikterede: »Den adspurgte svarede fornuftigt paa de to Spørgsmaal.« — Erklæringen gik for alles Vedkommende paa een nær ud paa, at de var normalt eller oven i Købet udmærket godt udviklede, hvad Intelligensen angaar, men endnu prægede af Pubertetens uafbalancerede Følelsesliv og Impulsivitet; absolut uden psykopatiske Karaktertræk.

Aalborg Katedralskole havde kort før Afsløringen af Churchill-Klubben allerede haft nogle Sammenstød med de stedlige Tyskere, dels paa Grund af enkelte Elevers Udfordringer og Demonstrationer, dels affødte af en tysk Soldaterindkvartering i Skolens Gymnastiksale. Denne nyeste og største Sag, der desuden havde fremkaldt Demonstrationer fra Skoleelevers Side foran Arrestbygningen, hvor de otte Kammerater sad, fik Tyskerne til at slaa til. Skolens Rektor blev beskyldt for at være

»dobbeltbundet« og for at lede Skolen i anti-tysk Aand. Der blev fra tysk Side opsat en Række Anklagepunkter. Et af dem bør nævnes specielt som et Kuriosum. Der havde i »Frit Danmark« staaet en saare tyskfyndtlig Artikel, underskrevet 'Saxo'. Det var sandsynligt, at den var skrevet af Rektor Galster, da Katedralskolen laa i Saxogade! — Resultatet blev, at Undervisningsministeriet den 20. Maj fik Ordre fra Berlin om, at *Rektor Galster omgaaende maatte suspenderes*. Man bøjede sig og gav Rektor Orlov. Departementschef Graae udtalte: »Det er jo delvis latterlige Anklagepunkter. Men De er aabenbart kommet paa den sorte Liste. Vi har givet Dem Orlov, fordi der er en Chance for, at dette vil lette det for de unge. Sandsynligheden for, at Tyskerne vil forlange dem udleveret, formindskes derved. Skulde dette ske, vil Ministeriet sætte sig imod det, og vi har Konflikten.«

Rektor Galsters ufrivillige Ferie varede til det tyske Sammenbrud, da han med fuld Honnør atter indtog den Plads, som Tyskerne havde tvunget ham bort fra.

Eksemplet fra Aalborg smittede, og navnlig i Besættelsestidens sidste halvandet Aar var der blandt Gymnasieungdommen og i stort Omfang mellem Seminariernes Elever en meget stor Procentdel, som paa den ene eller den anden Maade var engageret i illegalt Arbejde, ikke blot i Avisfabrikationens Tjeneste, men ogsaa i Sabotagegrupperne og de aktive Modstandsgrupper. En fortræffelig dansk Politimand udtalte i Forbindelse med en Sag, som han skulde klare med Tyskerne, at disse flere Gange havde slaaet paa, at Gymnasierne var Englændernes bedste Propagandaanstalter. »Helt Uret heri har de jo ikke,« tilføjede han. Der foretoges da ogsaa adskillige Razziaer af tysk Militær, Politi eller Hipofolk paa Skolerne, og ofte havde disse Razziaer et meget dramatisk Forløb. I Anledning af nogle Schalburgfolks særlig brutale Opførsel uden for et københavnsk Gymnasium, henvendte Syvmandsudvalget sig via Undervisningsministeriet til Udenrigsministeriet med en Skrivelse af følgende Indhold:

Foranlediget af en Del beklagelige Episoder paa nogle af vore Seminarier og Gymnasier føler undertegnede sig forpligtede til over for det høje Ministerium at fremkomme med følgende Udtalelser, som vi anmoder Ministeriet om at tilstille de tyske Myndigheder.

Skønt de skæbnsvangre Begivenheder, vort Land har oplevet, især efter 29. August 1943 ikke har kunnet undgaa at berøre Skolernes og Seminariernes Lærere og Elever paa det smerteligste, har det alligevel været muligt at gennemføre Arbejdet i Ro til Gavn for det hele Samfund, fordi Skoler og Seminarier har varetaget deres pædagogiske Opgaver som tidligere uden Indblanding i politiske Forhold. Arbejdet er imidlertid paa flere Steder blevet gjort uhyre vanskeligt ved Indgreb udefra gennem Episoder, til Dels af voldelig Art. Vi føler os i Skolernes og Seminariernes Interesse nødt til at udtale, at en rolig Udvikling til Gavn for alle vil blive umulig, hvis man ikke respekterer vor Arbejdsro. Vi maa derfor forlange, at eventuelle Retsforfølgelser og Arrestationer ikke finder Sted i Skolen eller paa Seminariet.

Danmarks Lærerforening <i>N. Nielsen</i>	Det pædagogiske Selskab <i>Chr. Nielsen</i>
Danmarks Realskoleforening <i>Ingvard Nielsen</i>	Gymnasieskolernes Lærerforening <i>F. Bøgh</i>
Dansk Seminarieforening <i>Ernst Larsen</i>	Københavns Kommunelærerforening <i>M. Hartling</i>
Københavns Kommunelærerindeforening <i>Elsø Riising</i>	

Et lille Udvalg af »Churchill-Klubben«s Bytte — en ikke helt daarlig Samling, som nok kunde faa danske Drenges Fantasi til at slaa Gnister!

Nogen Tid efter modtog Organisationsformændene dette Svar:

Udenrigsministeriet har under 20. Oktober d. A. tilskrevet Undervisningsministeriet saaledes:
»Under Henviſning til tidligere Brevveksling om Bestræbelserne for at undgaa, at de tyske Politimyndigheder foretager Arrestationer i Skolerne, senest Udenrigsministeriets Skrivelse af 3. Juni 1944, skal man meddele, at Udenrigsministeriet i saa Henseende har gjort Forestillinger over for Det tyske Riges Befuldmægtigede, fra hvem man derefter har modtaget en saalydende Skrivelse af 17. d. M.:

»Auf Ihr Schreiben vom 4. 10. 1944 — P. J. I. J. Nr. 84. G. 5/286. a. — teile ich Ihnen mit, dass die deutsche Sicherheitspolizei mir mitgeteilt hat, dass sie grundsätzlich davon absieht, Verhaftungen in den Schulen durchzuführen. Es lässt sich jedoch in manchen Fällen aus zwingenden konkreten Gründen nicht vermeiden, dass auch Festnahmen in den Schulen durchgeführt werden. Dies soll jedoch nur dann erfolgen, wenn eine Festnahme nicht in anderer Weise durchführbar ist.«

Hvilket herved meddeles.

P. M. V.
(sign.) Fr. Graae
/Alb. Michelsen

Det er vanskeligt at afgøre i hvilken Udstrækning dette afholdt Tyskerne fra deres Besøg paa Skolerne. Nogen effektiv Garanti har Skrivelsen naturligvis ikke givet. I et enkelt Tilfælde var det dog ganske sikkert ikke uden Virkning, at en Rektor over for Hipofolk, som var paa Jagt efter et Par Elever, kunde oplæse den tyske Svarskrivelse, muligvis fordi Hipofolkenes Kendskab til det tyske Sprog syntes at være noget mangelfuldt.

Der herskede blandt Skoleledere megen Ængstelse for, at man skulde komme i den Situation at maatte *udlevere Elever til Tyskerne*. Fra Administrationens Side mente man ikke, at der var Mulighed for under Henvisning til folkeretlige Regler at nægte faktiske Oplysninger vedrørende navngivne Elever. I denne Forbindelse og med en konkret Anledning som Baggrund meddelte imidlertid Rektorerne ved de offentlige Gymnasier i Storkøbenhavn Ministeriet, at det stred mod deres Samvittighed og vilde virke ødelæggende for ethvert Tillidsforhold, dersom de under nogen Form skulde medvirke til at udlevere Elever til tysk Politi. Denne Erklæring blev afgivet skriftligt og blev efterfulgt af en mundtlig Forhandling i Ministeriet, hvor man anerkendte Rektorerne Standpunkt, men stadig ikke saa nogen Mulighed for juridisk eller officielt at dække det. Man gav imidlertid beredvilligt Tilsagn om i givet Fald at ville yde den Rektor, som maatte komme i Fortræd, al tænkelig Assistance. Dansk Seminarieforenings Formænd fremsatte paa Seminarieforstandernes Vegne over for Undervisningsministeriet en lignende mundtlig Erklæring vedrørende eventuelle Eftersøgninger paa Seminarierne.

De særegne Forhold i Besættelsesaarene og den skærpede tyske Kurs har sikkert de fleste Steder ført Lærere og Elever nærmere mod hinanden; man følte, man var i samme Baad og hjalp hinanden, saa godt man kunde. Man maatte ogsaa tolerere eller foretage sig Ting, som under normale Forhold ikke kan tolereres. Det vil i den kommende Tid blive Skolens Opgave at gøre de unge klart, at meget af det, man tillod sig i Besættelsestiden, maa bortfalde nu, da Forudsætningerne for det ikke længere er til Stede.

VI

For Syvmandsudvalget var Arbejdet med Spørgsmaalet om Loyalitetserklæringen utvivlsomt det vigtigste. Det var det eneste Organ, som havde Udsigt til i givet Fald at føre den *samlede* danske Lærerstand ud i en Kampsituation. Udvalget beskæftigede sig derudover med en Række andre Spørgsmaal og førte i Forbindelse med disse Forhandlinger med Undervisningsministeriet, Justitsministeriet, Udenrigsmini-

steriet og Politiet. Angaaende Spørgsmaalet om *Beskyttelse af Elever, der var Børn af Frikorpsfolk* og saadanne (dette Spørgsmaal havde været nævnt i et Cirkulære), fremkaldte det, at man fra Skolens Side naturligvis var indstillet paa at beskytte enhver Elev mod Overlast, men at man maatte advare imod, at Tingene fik et saadant Udseende, at disse Børn var fredet i Klasse A. Udvalget beskæftigede sig endvidere med *fængslede og internerede Lærere* og søgte paa forskellig Maade at lette Forholdene for dem. Det var dog paa dette Omraade i de fleste Tilfælde de enkelte Foreningers Formænd, som trak det store Læs. Ogsaa med Røde Kors forhandlede der.

Et særligt vigtigt Spørgsmaal var, hvorledes man kunde støtte *Lærere, som af nationale Grunde maatte blive afskediget*. Ved en Række enkelte Skoler — vistnok først ved Gymnasierne — havde man allerede etableret en Ordning, efter hvilken Lærerne betalte en lille maanedlig Sum til en Tillidsmand, som saa atter overdrog den til en kun af ham kendt Mand til Indsættelse paa en Bankkonto. Hver Skole dannede en Enhed, men der var et vist Samarbejde mellem Skolerne. Disse Forholdsregler vilde kunne erstatte tabt Lønning i nogle Enkelttilfælde, men vilde ikke slaa til over for Afskedigelser i større Omfang. Det vilde derfor være af Betydning, om man kunde rejse et større Garantibeløb med Henblik paa en saadan Situation; et Tilsagn herom vilde være af Betydning for Lærerne, ikke mindst for Familieforsørgerne. Syvmandsudvalget optog Forhandlinger herom med et Pengeinstitut, med hvilket en af Foreningerne havde Forbindelse. Det viste sig ikke gørligt paa Forhaand at faa Garantisummen tegnet, men man stillede en Ordning i Udsigt, som skulde træde i Kraft, i det Øjeblik Afskedigelserne maatte være en Kendsgerning.

Paa Linie med en Række andre Institutioner *protesterede Syvmandsudvalget mod de tyske Aktioner over for de danske Jøder og over for Politiet* med nedenstaaende Skrivelser:

Det tyske Riges Befuldmægtigede
Hs. Excell. Dr. Best.

Som Repræsentanter for den danske Skole ønsker undertegnede Formænd for de pædagogiske Sammenslutninger at give Udtryk for vor Sorg over de foretagne Arrestationer af jødiske Medborgere.

Den Handling, der er rettet mod disse Medborgere, føles af danske Lærere som rettet mod hele det danske Folk, og den Usikkerhed og Utryghed, der herved er opstaaet, vanskeliggør i høj Grad Skolens opdragende Gerning.

Vi tillader os derfor at rette en indtrængende Anmodning om, at de arresterede danske Jøder løslades og faar Lov til at vende tilbage til Hjem og Gerning.

København, den 5. Oktober 1943.

K. A. Kristensen
Danmarks Lærereforening

Ingvard Nielsen
Danmarks Realskoleforening

Ernst Larsen
Dansk Seminarieforening

Chr. Nielsen
Det pædagogiske Selskab

P. H. Bohn
Gymnasieskolernes Lærereforening

M. Hartling
Københavns Kommunalærerforening

Inger Merete Nordentoft
Københavns Kommunalærerindeforening

København, den 26. September 1944.

Undertegnede Repræsentanter for Danmarks pædagogiske Hovedforeninger føler os forpligtede til over for Udenrigsministeriet at fremsætte nedenstaaende Udtalelse, som vi anmoder om maa blive tilstillet det tyske Riges Befuldmægtigede:

Vi er som alle Landets Borgere grebne af Forfærdelse og Harme over den Skæbne, der er overgaaet det danske Politi. I den nuværende Situation, hvor Lovløshed og Vold kan brede sig i en uoverskuelig og for Samfundet tilintetgørende Grad, føler vi, at vi som Ungdomsopdragere har Pligt til at pege paa, at de Børn og unge, der er betroet os, fremfor nogen vil komme til at lide under Forholdene, idet de selv er uden Beskyttelse mod forbryderiske Elementer og desuden kan komme til varigt at lide Skade ved den Atmosfære af Uærlighed, Selvtægt, Raahed og Hædefuldhed, der kan blive Følgen af det skete.

For at hindre store og meningsløse Ulykker er det bydende nødvendigt, at det danske Politi, der alene har Erfaring og Træning nok til at værne vort Samfund mod anarkistiske Tilstande, føres hjem og atter indsættes i sit Arbejde.

Kjeld Kjeldsen
Medlem af Hovedbestyrelsen for Danmarks
Lærerforening
Chr. Nielsen
Formand for Det pædagogiske Selskab
Knud Fauring
Formand for Københavns Kommunelærerforening

Ingvar Nielsen
Formand for Danmarks Realskoleforening
F. Bøgh
Formand for Gymnasieskolernes Lærerforening
Inger Merete Nordentoft
Formand for Københavns Kommunelærerindeforening
Ernst Larsen
Formand for Dansk Seminarieforening

Inden for Gymnasielærerne bevirkede den skærpede Kurs fra Tyskernes Side fra Efteraaret 1943, at man *i stigende Grad tog Del i Modstandsarbejdet*. Navnlig var dette mærkbart blandt de yngre Lærere, hos hvilke en ret stærk aktivistisk præget Stemning gjorde sig gældende. Dette gav sig bl. a. Udslag i Dannelsen af det saakaldte »*Terminsprøveudvalg*«. Navnet stammer fra, at man under Mærket »*Terminsprøver*« agtede at sende Kolleger ved andre Skoler Meddelelser om specielle Begivenheder ved den enkelte Skole, naar der var foretaget Arrestationer blandt Lærere eller Elever, havde fundet Razzia Sted o. lign. Dette Udvalgs Arbejde omfattede dog kun Gymnasieskolen, navnlig den københavnske, inden for hvilken der etableredes en nyttig Kurertjeneste.

VII

Det siger sig selv, at det daglige Undervisningsarbejde i høj Grad maatte paa-virkes af de ekstraordinære Forhold, som Besættelsen medførte, selv om det maaske med Undtagelse af de sidste Maaneder lykkedes at gennemføre Undervisning og Eksaminer paa en Maade, som maatte være udelukket f. Eks. i Norge. Allerede tidligt blev der udstedt Forbud mod Opvarmning af Gymnastiksale, senere helt eller delvis Forbud mod Skolebadning. Skolelærerne konstaterede Tilbagegang i hygiejnisk Henseende, og det mærkedes paa Renligheden, Hjemmeforberedelsen og andre Ting, at mange Hjem ikke kunde byde Børnene samme Forhold som tidligere. I København beslaglagdes straks enkelte Kommuneskoler »til andet Formaal«, som den officielle Meddelelse stedse lød paa, i Provinsbyerne var Skoleforholdene mange Steder allerede paa et tidligt Tidspunkt temmelig trange. Særlig ubehageligt var det, naar

Dagens Ærbødigt

De vordende Studenter skal i Morgen skrive — tysk Genfortælling! Paa mirakulos Maade er vi kommet i Besiddelse af en Besvarelse.

Es war einmal ein Bösewicht mit ein sympathisches Gesicht, mit Knurhaar unter seine Nase, som hat gezittert in Extase. For han blev til das grosse Tier var han ein kleiner Tapetzier, der tapetzierte Speisezimmer. (Das hätte er nu sollen immer.) Men noget gross er wollte sein, der kleine Tapetzierelein. Det blev han, for han var jo fleissig, i Neunzehnhundertdreiunddreissig. Er brüllte so im Sportpalast, at alle Trommehinner brast. Denn wenn er sprach zu seinen Nazi, dann war er mörderlich kurasig. Bald war er Führer ikke blot, men grösser als der liebe Gott. Und alle seine Volksgenossen han sendte nemlig ud zu slaassen. Und ging es gut, so war er kæk, men ging es schlecht, saa blev han

fræk

und mehr hysterisch als der Kaiser, denn Wilhelm war kein Teppichbeisser.

Er wollte nehmen Stalingrad, det blev ein traurig Resultat. Er wollte England ausradieren. (Er hätte sollen tapetzieren.) Zulezt kam Adolf nach Berlin,

wo Sjukow wollte grüssen ihn. Und dann hat er den Kopf verloren, und saa ging Adolf under Jorden. Hr. Göbbels fik en lang Gesicht: Ach warum spricht der Führer nicht? Zwölf Uhr slog nu omsider Klokken. Er sprach — er spræk — er ist gesprokken.

Ærbødigt

Den Uhyrlighed, at vordende danske Studenter den 7. Maj 1945 skulde skrive tysk Genfortælling, inspirerede Ærbødigt til denne vidunderlige »Stil«.

Tyskerne holdt til i den ene Fløj af Skolebygningen, medens Undervisningen paagik i den anden Ende. Det var alt andet end behageligt at udføre Inspektion under saadanne Forhold. Børn er jo sjældent Diplomater, og Tyskere har som Regel ikke Sans for Humor. Der blev da ved Eksaminerne sørget for visse Lempelser i Pensoppgivelser. Stort set blev Undervisningen gennemført efter Planerne, men utvivlsomt er store undervisningsmæssige Værdier gaaget til Spilde i disse Aar.

Skoleaaret 1944/45 blev selvsagt det i alle Henseender vanskeligste. Flere og flere Skolebygninger blev beslaglagt. Gymnasieskoler i Provinsbyerne maatte fordele Eleverne paa en tolv-fjorten forskellige Steder, i private Hjem, Foreningslokaler, Svineslagterier, Museer etc. Særlig galt blev det, da Flygtningestrømmen fra Tyskland i Marts væltede ind i Danmark. I Københavns Kommune alene beslaglagdes nogle og halvtreds Skoler. »Folkeskolen« for den 29. Marts 1945 indeholder følgende lidet lystelige Skildring af Situationen:

»Man hjælper sig, som man kan, og nye Eksempler paa Brug af Lokaler, der aldrig har været tænkt anvendt til Skole, kan nævnes. I Odense benyttes nu bl. a. Stadion til Skole; her møder 1. Klasserne fra Bolbro og Aaløkkeskolen. I Horsens staar man i den Situation kun at have een kommunal og een privat Skole til hele Byens skolesøgende Ungdom. I Skolebyen Silkeborg er Vanskelighederne ogsaa meget store. Silkeborg Seminarium, der i lang Tid har haft til Huse paa en Kommuneskole, kan muligvis kun gennemføre Eksamen ved at holde den i Hjemmene. I

Dyb Sorg greb alle Paarørende, da de ude paa Jeanne d'Arc-Skolen blev Vidne til den frygtelige Ulykke, der havde ramt Skolens Smaabørn.

Herning har man maattet nedskære Undervisningsplanen, men haaber at kunne gennemføre Undervisningen i Hovedfagene Dansk og Regning. I Holbæk er 30 Klasser hjemløse, hvorfor Sløjd og Husgerning er opgivet, og det stiller sig problematisk med Haandgerning og Gymnastik. I Hjørring har man ophævet 8. Klasserne og vil efter Paaske genoptage Undervisningen i de øvrige Klasser spredt i forskellige Lokaler i Byen. En af Aarhus-Skolerne er særlig vanskeligt stillet og har maattet sprede Undervisningen til 12 forskellige Steder; nogle af Klasserne undervises i en Kælder. Undervisningen maa derfor finde Sted efter Landsbyskolens Principper, saaledes at Lærerne i Grundskolen tager alle Fagene i hver Klasse i de tre Timer, denne er samlet daglig.»

Det var under saadanne Forhold, man i Maj, nogle Dage før Kapitulationen, skulde gaa i Gang med *den skriftlige Studentereksamen*. Der var forud af Myndighederne givet særlige Lettelser og paalagt Censorerne særlig Hensyntagen til de haardest ramte Skoler. En Skrivelse fra den konstituerede Rektor for Aalborg Katedralskole, som gengives med dennes Tilladelse, illustrerer Situationen:

Rektoren for Aalborg Katedralskole.

1. Maj 1945

Til censorerne i skriftlig dansk, engelsk og tysk.

Udover, at skolen har haft et meget uroligt aar som følge af tyske politibesøg, kuldeferie og lign., som saa mange andre skoler har haft, har III. G. ogsaa lidt en del under adjunkt Erik Sonnes sygdom gentagne gange i løbet af skoleaaret; hertil er saa for nylig kommet den omstændighed, at adjunkt Sonne har været forsvundet siden 24. april og ikke kan formodes at komme igen foreløbig. Som følge af, at kst. rektor, lektor Stegmann den 23. april blev arresteret af det tyske politi af ukendte aarsager, har hr. Stegmanns tysktimer maattet overtages af adj. Stenbjørre ...

Efter Katastrofen ved Jeanne d'Arc-Skolen bærer Redningsmandskabet de haardsaarede Børn bort, saa de kan komme under Lægebehandling.

Det siger sig selv, at saadanne ændringer i sidste omgang før skriftlig eksamen næppe kan undlade at genere eleverne. Jeg henstiller derfor, at censorerne er opmærksomme paa forholdet ved bedømmelsen.

Ærbødigst (sign.) Aage Houken. Kst.

Ogsaa denne Eksamen blev gennemført. Den sidste Eksamensdag for de nysproglige Eksaminander faldt Mandag d. 7. Maj; adskillige mødte op i Frihedskæmperuniform til den tyske Genfortælling, og for dem, som var forhindrede, blev der arrangeret en ekstraordinær Eksamen. Man havde med Henblik paa Luftalarmer i Forvejen sikret sig et passende Antal Reserveopgaver i de forskellige Fag. Ved den mundtlige Eksamen blev der paa forskellig Vis givet Eksaminanderne Lettelser i Anledning af den ekstraordinære Situation.

VIII

Ved Krigsudbruddet blev der paa Foranledning af det civile Luftværn truffet forskellige *Beskyttelsesforanstaltninger*, ogsaa ved Skolerne. Beskyttelsesrum blev indrettet, Øvelser i Nedrykning blev afholdt, Meldetjeneste etableret o. s. v. I Begyndelsen var alt saare primitivt, uforberede som vi var ogsaa paa dette Omraade, men efterhaanden forbedredes Forholdene noget, selv om de kun paa meget faa Steder kunde siges at være tilfredsstillende, og det var med nogen Beklemmelse, man drog i Kældrene med Ungdomsflokken, naar der blev slaaet Luftalarm. Onsdag d. 21.

Marts 1945 midt paa Skoledagen lød Sirenerne som saa mange Gange før i København. Man havde ofte, naar man var kommet vel ned, gisnet over, hvad det nu kunde være, det gjaldt, og ikke sjældent — saaledes under den falske Alarm under Politiaktionen — fik man paa mystisk Vis, endnu inden Aflæsningen, Besked. Denne Gang kunde man imidlertid ikke være i Tvivl om, at Alarmen var ægte nok; allerede inden sidste Tone var døet hen, dundrede de engelske Bombemaskiner frem, og Glæden blev stor, da det snart forlød, at Shellhuset var Maskinernes Maal. Men der blandede sig stor Sorg i Glæden, da man kort efter hørte om den Ulykke, der i Forbindelse med Bombardementet af Shellhuset havde ramt den katolske Pigeskole i Frederiksberg Allé, *Jeanne d'Arc-Skolen*. Et Uheld, et Sammenstød med en Lysmast paa Godsbanegaardens Terræn, havde bevirket, at den engelske Førermaskine, vistnok i sin Bestræbelse for at naa Frederiksberg Have, maatte lette sig for Bombelast, hvorefter den styrtede ned i Nærheden af *Jeanne d'Arc-Skolen*. De følgende Maskiner misforstod Situationen, troede, det var et Maal, og sendte nogle Bomber ned over Skolen og det omliggende Kvarter. Den ulykkelige Hændelse krævede ca. 100 Ofre blandt Elever og Lærerpersonele. Der herskede i hele Befolkningen dyb Medfølelse med de Forældre, som paa en saa tragisk Maade havde mistet deres smaa Piger, og der blev først gennem den engelske Radio og efter Befrielsen ved Repræsentanter for Royal Airforce over for den haardt ramte Skole givet Udtryk for den Beklagelse og Sorg, Begivenheden havde udløst ogsaa i England.

IX

Ogsaa Skolen tæller blandt sine Medarbejdere *Ofre for den Frihedskamp, Danmark førte*. De faldt ikke i deres Egenskab af Lærere, men det vil være naturligt at afslutte denne Gennemgang af den danske Skole i Besættelsens onde Aar ved i Ærbødighed at nævne dem, der sikkert i fuld Bevidsthed om, hvad Indsatsen kunde koste, gav deres Liv i Striden, dem, der blev Genstand for de bestialske Clearingmord, og dem, der indirekte blev Kampens Ofre:

Lærer *Hermann Boye*, Sønderborg.

Adjunkt *Werner Christensen*, Birkerød.

Inspektør, cand. mag. *Keld Hjortø*, Akademisk Kursus.

Timelærer, cand. mag. *Kai Hoff*, Randers Statsskole.

Lektor *J. A. Ibsen*, Slagelse.

Kommunelærer *Knud Larsen*, Hellig Kors-Skole, København.

Lektor Frk. *Dagney Nielsen*, Aurehøj Gymnasium.

Kommunelærer *Svend Otto Nielsen*, Gentofte.

Lærer *Thomle Nielsen*, Frederiksværk.

Realskolelærer, cand. mag. *K. S. Rasmussen*, Fredericia.

Kommunelærer *Peter Riber*, Ribe.

Lektor *Aage Rosenkjær*, Tønder.

Vi vil ære Mindet om disse Lærere, og vi vil ære Mindet om de Elever, der som disse ikke kom til at opleve Frihedens Dag.

Under Besættelsesaarenes Mørklægning glemte vort Universitet aldrig, at Friheden kun bevares af den, hvis Aand »skuer mod det himmelske Lys«.

UNIVERSITETET OG DE HØJERE LÆREANSTALTER

Af Prof. Dr. med. EINAR LUNDSGAARD

Det tyske Overfald paa Danmark og Besættelsen af vort Land den 9. April 1940 satte sig ingen umiddelbare, ydre Spor i Universiteternes og de øvrige højere Læreanstalters Liv. De højere Læreanstalter indtog ikke herved nogen Særstilling. Hvor stærk en personlig Rystelse Begivenhederne den 9. April end havde været for den enkelte Borger, fortsatte praktisk talt alle Dele af det danske Samfundsmaskineri Arbejdet uforandret straks efter Besættelsen. Den første Forstenelse har vel nok bragt en vis Vaklen i Arbejdet selve den 9. April, men det var kun en ganske svag Krusning paa Overfladen. Som efter stiltiende Aftale fulgte Lærere og Elever den udtalte Parole: Lad som ingenting, lad jer ikke mærke med noget. Det var ogsaa det eneste, man kunde sige til sine Elever, da man første Gang stod Ansigt til Ansigt med dem, efter at Forholdene i vort Land med eet Slag var blevet saa radikalt og katastrofalt forandrede: Lad som ingenting, fortsæt jert Arbejde, lad dem ikke have den Triumf at se, hvor dybt I er rystede. Arbejdet fortsattes om end med en ny og dyster Baggrund. Trangen til at lukke sig inde, eller om man vil Trangen til at lukke Øjnene for, hvad der skete omkring en, gav trods Forstemthed og ubestemt Angst for Fremtiden slet ikke de daarligste Betingelser for Koncentration om aandeligt Arbejde. Det skulde blive anderledes senere. I det første halve Aar af Besættelsen mærkede de højere Læreanstalter som Institutioner saa at sige ikke Tyskernes Tilstedeværelse i Landet. Det første direkte Bevis paa, at vi ikke længere var Herrer i vort eget Hus, fik man, da Tyskerne i Efteraaret 1940 forbød Prof., Dr. jur. *Th. Geiger* at opholde sig i den saakaldte jyske Sikkerhedszone, hvorfor han maatte forlade sit Arbejde ved Aarhus Universitet og tage Ophold i Odense.

Længe kunde de højere Lærestalter dog ikke glæde sig over den tilsyneladende fuldkomne Upaaagtethed fra tysk Side. I Slutningen af 1940 begyndte de tyske Tilnærmelser, de *Forsøg paa en Kulturinfiltration*, som med betydelig Stædighed og i Virkeligheden forbavsende Taalmodighed fortsattes gennem hele 1941 og endnu holdtes i Live i 1942 for først helt at ophøre i 1943.

Det største Fremstød i denne Kampagne var Oprettelsen af »*Deutsche Akademie*« i København i Foraaret 1941, en Institution, hvis Formaal det skulde være at fremme de kulturelle Forbindelser mellem Tyskland og Danmark. De Oplysninger om Institutionens Struktur og Virkeomraade, som blev givet i nogle Tryksager, der blev sendt til et stort Antal »Kulturpersonligheder« her i Landet, var dog holdt i saa almindelige og vage Vendinger, at det var vanskeligt at faa et ganske klart Billede af, hvilke nøjere præciserede Formaal man officielt tænkte sig, at den nye Institution skulde tjene. Fra tysk Side ønskede man, at Indvielsen af »*Deutsche Akademie*« skulde ske med stor Pomp og Pragt. Man henvendte sig til Københavns Universitet med Anmodning om, at Indvielseshøjtideligheden maatte finde Sted i Universitetets Festsal. Det lykkedes dog Universitetets daværende Rektor, Professor *C. E. Bloch* at afbøde dette, ganske vist — det maa indrømmes — ved at henvise til Nationalmuseets Festsal som et nok saa velegnet Lokale. Universitetet gav saaledes »Sorteper« videre til Nationalmuseet; men da Nationalmuseets Festsal er et Lokale, der lejes ud til mange forskellige Formaal, var det berettiget at betragte dette Lokale som væsentlig mindre sakrosankt end Universitetets Festsal.

De danske, som man fra tysk Side ønskede skulde deltage i Indvielsesfestlighederne, blev indbudt med Damer, dog saaledes, at Indbydelsen til Damerne kun omfattede Ceremonien i Nationalmuseets Festsal, Indbydelsen til den paafølgende Frokost paa »d'Angleterre« gjaldt kun Herrerne. Som et aabenbart specifikt tysk Galanteri antydedes det herved, at Kvinderne kun havde den aandelige Føde behov, hvorefter de kunde gaa hjem, medens Mændene tog til »d'Angleterre« for at hengive sig til de mere materielle Nydelser.

Blandt de fra Københavns Universitet indbudte var de fem Fakulteters Dekaner. Nogle Dage før Indvielsen traadte Dekanerne sammen til et uofficielt Møde, i hvilket dog Dekanen for et af Fakulteterne var forhindret i at deltage. Man vedtog her at sende Afbud, men følte sig alligevel forpligtet til at meddele Universitetets Rektor denne Beslutning. Dette førte til, at Dekanerne omgaaende fik Paalæg fra Rektor om at give Møde. Naar denne lille Detaille nævnes, er det, fordi den er et saa typisk Eksempel paa, hvor let det oftest var for de mindre ansvarlige at skubbe Ansvar over paa de mere ansvarlige i saadanne prekære Spørgsmaal, som Besættelsestiden har været saa rig paa. Med Hensyn til Deltagelsen i Frokosten blev Dekanerne dog stillet frit. Kun den Dekan, som ikke havde deltaget i det nævnte lille Møde, men som selvfølgelig var blevet holdt underrettet om de øvrige Dekaners Holdning, deltog i Frokosten.

Ved *Indvielseshøjtideligheden* paa Nationalmuseet var der en ædel Kappelstrid om at sikre sig Plads paa de bageste og mest ubemærkede Stolerækker. Fra dansk Side talte Undervisningsministeren og Rektor for Københavns Universitet. Hvor stærke Forsøg paa Selvhævdelse de danske Talere end gjorde ved ensidigt at fremhæve Dan-

Indvielsen af *det tyske videnskabelige Institut* — en rent politisk Propagandainstitution — fandt Sted den 4. Maj 1941, og man anvendte Nationalmuseets Festsal til Højtideligheden. *His. Maj. Kongen* skulde have overværet Forestillingen, men fik — lykkeligvis — et Ildebefindende, saa han udeblev. I hans Sted nødsagedes for Skams Skyld Prins Harald til at give Møde. *Prinsen* ses helt i Forgrunden. Blandt Deltagerne lægger man Mærke til andre tvangsindlagte Personligheder, saaledes Statsminister *Stauning*, Undervisningsminister *Jørgen Jørgensen* og Overpræsident *Bülow*. Forøvrigt genkender man flere, der af Hjertets Trang har givet Møde, f. Eks. Trafikminister *Gunnar Larsen*, Generaldirektør *Knutzen*, Dr. jur. *Popp-Madsen* og Lensgreve *Bent Holstein* — et lille og smagfuldt Udvalg af danske Kollaboratører.

marks Bidrag til Kulturudvekslingen mellem Tyskland og Danmark, og hvor meget de end behandlede denne Kulturudveksling mere som noget historisk end noget nutidigt, kunde det dog ikke undgaas, at hele Ceremonien virkede stærkt forstemmende paa de danske Deltagere; og dog kastedes der i allerhøjeste Grad et forsonende Skær over den ved *Kongens Udeblivelse*. Kongen havde primært accepteret en Indbydelse til at overvære Indvielseshøjtideligheden, men uden Varsel udeblev Kongen og lod sig end ikke repræsentere af Kronprinsen. Det blev lagt paa Prins Haralds Skuldre at repræsentere Kongehuset. Der gik et Sus af Lettelse gennem Forsamlingen, ja det var ikke langt fra, at der sporedes en ganske utvetydig Munterhed, da Prins *Harald* traadte ind i Spidsen for den Procession af højere tyske Embedsmænd og tyske Professorer i farvestraalende Kapper, der umiddelbart forinden havde begivet sig ned i Museets Gaard for at modtage Kongen og føre ham ind i Salen som et umiskendeligt Tegn paa, hvor højt man fra dansk Side skattede de tyske Bestræbelser paa at udbygge de kulturelle Forbindelser mellem de to Lande.

Helt uden Ydmygelse kom Københavns Universitet ikke gennem Indvielsen af »Deutsche Akademie«. Vel var det lykkedes at hindre Anvendelsen af Universitetets Festsal, men som en Slags Modvægt herimod ansaa man det for nødvendigt at arrangere en Frokost paa Universitetet for de tyske Professorer og andre tyske Embedsmænd, som var kommet til Byen i Anledning af Indvielsen. Frokosten fandt Sted Dagen efter Indvielsen i Universitetets Gobelinsal. Den udmærkede sig ved et for officielle danske Frokoster højst usædvanligt Træk: Der holdtes ingen Taler!

Muligvis som det nye tyske Akademis første Initiativ modtog Universiteterne og Danmarks tekniske Højskole først paa Sommeren 1941 Opfordring til at *udpege tyske Videnskabsmænd, som man kunde ønske indbudt til at holde Gæsteforelæsnin- ger her i Landet*, og til samtidigt at udpege danske Videnskabsmænd, som man kunde ønske sendt paa Genvisit i Tyskland. Ved Københavns Universitet valgte man at behandle Sagen med en, selv for en offentlig Institution, ekstraordinær Langsomhed. Den sendtes til de forskellige Fakulteter til Udtalelse og herfra tilbage til Rektor. Efter ca. et halvt Aars Forløb blev der afgivet et Svar, som i Hovedtrækkene gik ud paa, at Universitetet som saadant ikke indlod sig paa at indkalde fremmede Forelæsere; kun naar de videnskabelige Selskaber havde indbudt fremmede Videnskabsmænd, skete det i enkelte Tilfælde, at disse under deres Ophold i København ogsaa fik Lejlighed til at tale paa Universitetet. Paa *Danmarks tekniske Højskole* valgte man at kæde Spørgsmaalet om Indbydelse af tyske Videnskabsmænd sammen med Spørgsmaalet om Indrejsetilladelse for svenske Foredragsholdere. Mod at der blev givet Lejlighed til ogsaa at indbyde svenske Foredragsholdere, indvilligede man i at indbyde to Tyskere. Svenskerne fik dog aldrig Indrejsetilladelse, og Forhandlingerne om Tidspunktet for Tyskernes Forelæsninger blev trukket i Langdrag. Herunder faldt den ene af Tyskerne fra, men den anden maatte ud paa Sommeren 1942, altsaa godt et Aar efter Forhandlingernes Begyndelse, modtages. Han talte for et Auditorium paa ca. 20 Mennesker.

En Indbydelse til Danmarks tekniske Højskole til et Feriekursus i Tyskland formaaede kun at lokke to Reflektanter frem, en Assistent og en Student.

Ved *Aarhus Universitet* blev der saa tidligt som i April 1941 holdt to Forelæsninger af en tysk Videnskabsmand fra Krakau, vistnok paa Initiativ af den tysk-fødte Professor *Schneider* ved Aarhus Universitet, der selv i Januar 1941 havde holdt Foredrag i Berlin. Paa senere Tidspunkter har heller ikke Aarhus Universitetet været besøgt af tyske Forelæsere.

Ingen af de højere Læreanstalter indlod sig paa at udpege danske Videnskabsmænd, der var villige til at holde Gæsteforelæsninger i Tyskland. I de ganske faa Tilfælde, hvor Lærere ved de højere Læreanstalter har indladt sig paa at holde Foredrag i Tyskland, har de saaledes ikke optraadt som officielle Repræsentanter for danske Læreanstalter. Et mere officielt Præg havde derimod danske Videnskabsmænds Deltagelse i de Festligheder, der afholdtes i Marburg i Slutningen af November 40 til Højtideligholdelse af Mindet om von Behrings Indførelse af Serumterapien i 1890.

Omtrent samtidigt med den nævnte tyske Opfordring til at bringe gensidige Gæsteforelæsninger i Gang fremsattes der fra tysk Side ret vidtgaende *Planer om en stor-*

Den 8. Maj var Kong Christians »Ildebefindende« lykkeligt overstaet, Festen ved det tyske Akademis Aabning var forduftet, og der var altsaa intet i Vejen for, at Hans Majestæt kunde aflægge en stilfærdig Høflighedsvisit i den upaakrævede Propagandainstitution. Man ser ham paa Billedet gaa op ad Trappen, ledsaget af Befuldmægtiget v. Renthe-Fink. T. v. for Kongen staar Legationsraad Seelos, bag ham ses (f. v. t. h.) Professor Otto Scheel og Dr. Dome, henholdsvis Institutets Præsident og Direktør. De hilser paa Kongens Kabinetssekretær, Kammerherre Bardenfleth.

stilet Studenterudveksling mellem de nordtyske og danske Universiteter. Disse Planer blev dels fremsat af tyske Studenterorganisationer over for Studenterraadet og dels mere officielt gennem Gesandtskabet over for Undervisningsministeriet. Ministeriet videresendte Sagen til Komiteen for nordisk akademisk Samarbejde, hvorved det antydedes, at Sagen maatte behandles i Sammenhæng med Spørgsmaalet om Studenterudveksling med Universiteterne i vore Nabolande i Almindelighed. Komiteen henviste Sagen til et Udvalg. Studenterraadet afgav efter behørig Tid et særdeles vel formuleret henholdende Svar, i hvilket der dels henvistes til, at Sagens Omfang og komplekse Natur krævede visse Undersøgelser, og dels til, at Sagen ogsaa var rejst ad mere officielle Kanaler, hvorfor Resultatet af den Behandling, som dette havde givet Anledning til, foreløbig maatte afventes. Fra tysk Side blev der et Par Gange rykket for Svar over for Undervisningsministeriet, men det af Komiteen for nordisk akademisk Samarbejde nedsatte Udvalg sidder endnu og har endnu ikke afgivet Svar.

Af Led i den tyske Kulturinfiltration, som ikke var direkte rettede mod de højere Lærestudier, kan nævnes *den store Bogudstilling* paa Charlottenborg i November 1940, *Foredragene i den dansk-tyske Forening* og *Sammenkomsterne i det tyske Akademi*. Ifølge Sagens Natur har Lærerne ved de højere Lærestudier været i sær-

Den tyske Bogudstilling aabnedes paa Charlottenborg den 8. November 1940, og Tale holdtes paa Embeds Vegne af Undervisningsminister Jørgen Jørgensen — køligt og korrekt. Efter ham betraadte Forfatteren Svend Borberg Podiet for at lovprise den tyske Bogs Betydning for danske Læsere, og efter ham fulgte Befuldmægtiget v. Renthe-Fink. Paa Billedet ses i forreste Række (f. v.) Svend Borberg, Enkefru Kaper, Undervisningsminister Jørgen Jørgensen, Befuldmægtiget v. Renthe-Fink og General Lüdtke.

lig Grad hjemsøgte med Indbydelser til disse Arrangementer, om end de forskellige Lærere alt efter deres Fags Karakter har været meget forskelligt udsatte. Der har aldrig været udstedt kollektive Indbydelser til disse Arrangementer, og det har saaledes ganske været overladt til den enkelte personligt at tage Stilling til disse Indbydelser. Saa langt overvejende har Holdningen været afvisende. Man var »forhindret« uden Angivelse af nærmere Aarsag. At enkelte Lærere ved de højere Læreanstalter lejlighedsvis eller mere principielt har indtaget en anden Holdning, maa dog indrømmes.

Alt i alt kan det med fuld Ret siges, at de tyske Forsøg paa Kulturinfiltration ved de højere Læreanstalter mødtes med en saadan passiv Modstand i Form af Forhaling, mer eller mindre beklagende Afslag og Vigen udenom, at selv Tyskerne løb træt i denne Kamp mod »den store Bøjgen«. Men allerede før »Kulturpropagandaen« definitivt blev afblæst, havde Forholdet mellem Besættelsesmagten og de højere Læreanstalter i Betydningen Studenterverdenen antaget en ret spændt Karakter.

De *Demonstrationer og Uroligheder, som fulgte Underskrivningen af Antikomintern-Pagten* i Efteraaret 1941, blev i udpræget Grad startet og anført af Studenter, ja, havde praktisk talt Karakter af rene Studenterdemonstrationer. Et ikke helt ubetydeligt Antal Studenter blev arresteret, og Tyskerne fremsatte saa voldsomme Trusler om Anvendelse af militær Indgriben, at Rektor for Københavns Universitet saa sig foranlediget til at formane Studenterne til at ophøre med Demonstrationerne.

Ved Aabningen den 15. Novbr. 1941 af den tyske Arkitekturudstilling paa Charlottenborg holdtes Festtalerne af den tyske Professor Wilh. Kreis og den danske Trafikminister Gunnar Larsen. Kronprins Frederik havde maattet give Møde, og bag ham ses paa Billedet en Række indbudte danske og tyske Personligheder: Undervisningsminister Jørgen Jørgensen, Udenrigsminister Scavenius, Befuldmægtiget v. Renthe-Fink, Trafikminister Gunnar Larsen, Admiral Mewis, Generaldirektør Knutzen m. fl.

Rektors Henstilling blev fulgt, men Studenternes Holdning var blevet tydeligt demonstreret.

Denne fremgik ogsaa særdeles tydeligt, navnlig for enhver, der var i Stand til at læse lidt imellem Linierne, af Studenterpressen, der anført af det livlige »Stud. jur.« benyttede enhver Lejlighed til at faa et »Stød ind« mod nazistisk Ideologi i Almindelighed og vore Undertrykkere i Særdeleshed. Som Eksempel paa Tonen i Studenterpressen kan følgende lille »Strøtanke« fra »Studenterbladet«, forfattet og underskrevet af daværende stud. med. *Skinhøj*, citeres:

»National Studenteraktion« udsender af mangel paa anden aktion et blad »Akademisk Aktion«. Det er et morsomt blad. Efter at de i en række numre kækt har bevist, at den eneste sande nationalfølelse er den af dem importerede, gaar de nu med lurmusik og bragesnak i særnummer til frontalangreb paa alle landsskadelige, demokratiske studenterorganisationer og deres endnu mere landsskadelige presse. — Men fred være med dem foreløbig.

Har vi ikke allesammen som barn hjemme i gaden haft en fræk, forkælet knægt, som trængte til en omgang klø, men som havde en stor oppustet mor, der kom hver gang, det skulde ske.

I mit eget tilfælde døde moderen af forhøjet blodtryk, og fyren fik sine klø.

Studenterverdenens Holdning over for de hjemlige Nazister fremgaar ogsaa af, at Studenterforeningen i Efteraaret 1941 nægtede en Gruppe nationalsocialistiske Studenter »Fraktionsret«, hvilket vil sige Ret til at danne deres egen Forening inden for Foreningen. Ifølge Lovene kan en Gruppe paa blot 25 Medlemmer opnaa Fraktionsret, naar de ønsker det, og dette Antal Underskrifter var det lykkedes at samle.

Afvisningen af Ansøgningen førte derfor til Sagsanlæg mod Foreningen; men da Sagen kom til Domsforhandling ud paa Forsommeren 1942, vandtes den af Studenterforeningen, der procederede paa, at den nazistiske Ideologi var uforenelig med Foreningens demokratiske Traditioner.

Efter at Professor *Wanscher* havde talt ved Aabningen af en tysk *Arkitekturudstilling* i November 1941, demonstrerede Kunstakademiets studerende ved at holde sig borte fra hans Forelæsninger. Den videre Udvikling af den Situation, som herved opstod, blev, at Professor *Wanscher* November 1942 søgte og fik bevilget eet Aars Orlov. Efter denne Orlov var udløbet, blev en Genoptagelse af Forelæsningerne dog forhindret, idet det som Paaskud anvendtes, at Forelæsningsalen ikke lod sig opvarme.

Tiden omkring Nytaarsskiftet 41—42 og første Del af 1942 var i udpræget Grad »Naalestikkens« *Periode*. Sigtelserne for »Fornærmelse af Værnemagten« florerede.

I Foraaret 1942 indkaldtes der til et større Møde paa Raadhuset, til hvilket Skolefolk, Ledere af Ungdomsorganisationer og Ledere af større Virksomheder med store Personaler blev indbudt. Mødet havde udadtil Karakter af at være kommet i Stand paa dansk Initiativ, men ingen kan være i Tvivl om, at det fandt Sted efter tysk Ordre. Formaalet var at formane til Ro og Orden. Mødet var selvfølgelig primært præget af almindelig Forstemthed, men da Overborgmester *Viggo Christensen* i sin Tale ved Eksempler søgte at belyse, hvilke Handlinger der særlig stødte Tyskerne, og herunder blandt andet nævnede, hvorledes en Skipper var blevet arresteret paa en Beværtning i Nyhavn, fordi han havde spurgt nogle tyske Soldater, om de snart havde indtaget Moskva, klaredes Stemningen i en befriende Latter, der gentog sig ved hvert nyt Eksempel, der blev fremført. Stemningen steg yderligere, da Universitetets Rektor, Professor *Bloch*, som sidste Taler, tilsyneladende revet med af den Stemning, som efterhaanden var oparbejdet i Forsamlingen, holdt en Tale, der formede sig som et varmt Forsvar for Studenternes aarvaagne Væren paa Vagt over for Magtmisbrug og Tvang, et Forhold, som kendtes ogsaa fra alle de andre undertrykte Lande. Studenternes Demonstrationer efter Underskrivningen af Antikomintern-Pagten betegnede Prof. *Bloch* som en naturlig Følge af Regeringens Mørklægnings-Politik.

Da jeg forlod Mødet, som jeg havde overværet som Repræsentant for Studenterforeningen, kom jeg til at gaa ved Siden af Rektor *Bloch*, og følgende lille Replikskifte udspandt sig:

»Det var en ganske udmærket Tale, De dør holdt, Professor *Bloch*; men jeg tror jo ikke, at det var det, man havde ventet, at De skulde sige.«

»Jamen, *Lundsgaard*, det var jo Sandheden.«

»Det var det; men jeg gentager, jeg tror ikke, det var det, man havde ventet, at De skulde sige.«

Nogen Effekt i den tilsigtede Retning havde Raadhusmødet utvivlsomt ikke. Fra Studenterforeningens Side planlagdes en stor *Studenterfest i Tivoli Grundlovsdagen 1942*. Der skulde være »kunstnerisk Underholdning« paa »Plænen« og derefter Dans under aaben Himmel. At der her var Tale om et Forsøg paa at omgaa Mødeforbudet, maa selvfølgelig indrømmes. Da Planerne allerede var langt fremskredne, blev

De to Rektorer, som under Besættelsen maatte værgе Universitetet som Hjemsted for fri og dansk aandelig Forskning, var Professor, Dr. med. *C. E. Bloch* (Rektor 1931—32 og 1936—42) og Professor, Dr. theol. *Jens Nørregaard* (Rektor fra 1942). Den førstnævnte ses t. v., den sidstnævnte t. h. paa Billedet. Skønt de var vidt forskellige, evnede de dog begge ved Personlighedens Ro og Uangribelighed at skabe den Respekt om vor videnskabelige Højskole, som førte den frelst gennem de fem skæbnesvangre Aar. Deres vaagne danske Sind gav sig ved mange Lejligheder til Kende i Tiden baade før og under Besættelsen.

de røbet over for nationalsocialistiske Studenterkredse, og Bladet »Fædrelandet« aabnede en voldsom Kampagne mod dette »jødisk-kommunistiske« Anslag mod Landets Sikkerhed, der tvang Politiet til at skride ind og forbyde Mødet.

I August henledtes Opmærksomheden atter mod Studenterne ved *R.A.F.s Nedkastning af Flyveblade* over Landet med Christmas Møllers Hilsen til danske Studenter paa Gerlevmødet. Flyvebladene blev nedkastet, ca. en Uge før Mødet skulde begynde, og man frygtede, at de skulde føre til et Forbud mod Mødet. Modforholdsreglerne indskrænkede sig dog til en længere Formaningstale fra Justitsministeren over for ledende Senior, og endnu i 1942 gennemførtes Studentermødet paa Gerlev Idrætshøjskole uden dramatiske Episoder.

Sidst paa 1942 kom for første Gang nogle af de højere Læreanstalters Bygninger i Farezonen. »Nordisk Kollegium« og en af Københavns Universitets Bygninger i Tilslutning til Studiegaarden var en Overgang truet af Beslaglæggelse, men det lykkedes at afværge Faren. Over for Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole rejstes der Krav om, at to af Højskolens Klinikker skulde rømmes for at give Plads for 90 Heste, tilhørende Besættelsesmagten. Ogsaa dette Krav lykkedes det at afværge, idet man henviste til, at man ikke kunde garantere, at Klinikkerne var smittefri.

Den 9. December 1942 blev Medlemmer af de højere Læreanstalters Lærerstab for første Gang direkte ramt af Besættelsen. Professor *Ole Chievitz* blev arresteret, og Professor *Mogens Fog* maatte samtidig gaa under Jorden. For første Gang skete der herved et — om end indirekte — Indgreb i de højere Læreanstalters Undervisning.

Første Halvdel af 1943 var for Landet som Helhed præget af tiltagende Uro og mere og mere aabenlys Modstand mod Besættelsesmagten. I denne Periode ligesom i det foregaaende Aar *arresteredes mange studerende*, og et ikke ringe Antal idømtes Frihedsstraffe. Fra Læreanstalternes Side søgte man til Stadighed at holde sig underrettet om, hvilke Studenter, der blev arresteret, ligesom man ad de Kanaler, som var farbare, søgte at holde sig underrettet om deres videre Skæbne for, om Mulighed gaves, at kunne intervenere til Fordel for dem. Navnlig var Professor *Nørregaard*, der i Efteraaret 1942 havde afløst Professor Bloch som Rektor for Københavns Universitet, utrættelig i denne Henseende.

I Foraaret 1943 beslaglagde Tyskerne nogle af de Lokaler i »Stærekassen«, som var blevet stillet til *Kunstakademiets* Raadighed. Da en Protest gennem Undervisningsministeriet forblev uden Resultat, saa Akademiet sig nødsaget til ogsaa at opgive de øvrige Lokaler i Bygningen af Frygt for mulige Episoder, der let kunde opstaa under et Bygningsfællesskab med Tyskerne. Herefter kom den Undervisning, som havde fundet Sted i »Stærekassen«, til at føre en omflakkende Tilværelse. Efter at det en Overgang syntes at være lykkedes at skaffe den blivende Sted i Den Farmaceutiske Læreanstalts gamle Bygning i Stockholmsgade, blev denne beslaglagt i Oktober 1943, hvorefter Undervisningen overflyttedes til den nye Ejendom Borgergade 16. Da denne Bygning efter »Shellhuset«s Brand i Marts 1945 ogsaa blev beslaglagt af Tyskerne, blev Undervisningen igen hjemløs.

II

De dramatiske Begivenheder omkring den 29. August 1943 kom til at berøre de to Universiteter paa en Maade, der i hvert Fald i første Øjeblik tog sig ret alvorlig ud. Natten til den 29. August og de nærmest herpaa følgende Dage *arresteredes 8 Professorer og 2 Lektorer ved Københavns Universitet samt 4 Professorer ved Aarhus Universitet*. Disse Arrestationer fandt Sted som Led i et meget betydeligt Antal Arrestationer Landet over.

Studentermødet paa Gerlev Idrætshøjskole fik en dramatisk og effektiv Afslutning, ved at Højskolen Natten til den 29. August blev omringet af tysk Militær og »taget med Storm«. Her blev Professor *Niels Nielsen* arresteret, medens Mødedeltagerne i øvrigt efter behørig Ransagning fik Lov at tage hjem.

Hvilke Retningslinier der fulgtes ved disse Arrestationer, og disses Formaal er aldrig blevet ganske klart, maaske paa Grund af, at der ikke fandtes Retningslinier. Det kan f. Eks. nævnes, at der blandt de arresterede fandtes unge Arbejdere, som var mistænkt for Sabotage, en københavnsk Vicevært, som mistænktes for at have medvirket til, at en Kvinde var blevet sagt op i den Ejendom, han havde Op-

De danske Studenter, som i Sommerferierne holdt Stævner paa Gerlev Idrætshøjskole med det Formaal at styrke dansk Fællesskab og øge Modstandsviljen i den akademiske Ungdom, savnede hverken Tro eller Humør. Gennem vort frodige Land cyklede de flokkevis til Mødestedet, smilende, syngende, raabende Hurra og svingende de hvide Studenterhuer i overmodig Vished om, at »de kuer aldrig os« !

syn med, fordi hun førte et forargeligt Leben med tyske Soldater, og en teologisk Professor, som — for øvrigt med fuld Ret — mistænktes for i en Omtale af en assyriske Konge at have hentydet til Hitler. Ikke faa blev frigivet uden overhovedet at have været afhørt. De fleste, som blev afhørt, stilledes blot over for en Sigtelse for tysk fjendtlig Holdning i al Almindelighed eller lignende.

De i København arresterede anbragtes først paa Alsgades Skole, hvorfra de efter en lille Uges Forløb overflyttedes til Horserødlejren. Hertil overflyttedes ogsaa senere to af de i Aarhus arresterede Professorer, medens de to andre var blevet frigivet paa et noget tidligere Tidspunkt. Universiteternes Repræsentanter hævdede sig smukt i »Lejrlivet«. Professor Niels Nielsen var indtil sin Løsladelse Lejrpræsident, og de øvrige Universitetsfolk bidrog med Iver til baade den lettere og mere lødige Underholdning, som straks fra første Færd var blevet sat i System.

Den 30. August blev der af den stedlige tyske Kommandant udstedt *Forbud mod Aabning af Aarhus Universitet*, et Forbud, som først hævdedes den 15. September. I København udstedtes ikke et tilsvarende Forbud. Det overvejedes at unnlade at aabne Universitetet, der jo manglede en Del af sine Lærerkrafter, men med faa Dages Forsinkelse lod man dog Undervisningen gradvis komme i Gang. Samtidigt blev der fra Universiteternes Side gennem Ministeriet og ogsaa en enkelt Gang direkte gjort Forestillinger over for det tyske Riges Befuldmægtigede om hurtigt

mulig Frigivelse af de arresterede Universitetslærere. Den 19. September blev de første to af disse løsladt, men først sidst i Oktober kom den sidste af Universitetslærerne paa fri Fod.

Løsladelsen af de to først frigivne Professorer fik for øvrigt en ikke helt ligegyldig Konsekvens. De fra Lejren frigivne fik en ret vidtgaaende »Loyalitetserklæring« forelagt til Underskrift. Det hed i denne Erklæring, at man lovede ikke i Fremtiden at foretage sig noget, der paa nogen Maade kunde skade det tyske Riges Interesser. Frigivelsen var betinget af, at Erklæringen blev underskrevet. Som de første nægtede de to den 19. September frigivne Professorer at underskrive, hvilket efter timelang Parlamenteren førte til, at Tyskerne frafaldt Kravet om Underskrift. En Beretning om dette heldige Resultat blev omgaaende smuglet ind i Lejren. Tyskerne forsøgte sig endnu med Erklæringen over for de to eller tre næste løsladte, men da de naturligvis ogsaa nægtede at underskrive, blev »Loyalitetserklæringen« definitivt opgivet.

Paa Grund af den Utryghed, som Begivenhederne omkring den 29. August havde skabt, traf man paa Universiteterne den Sikkerhedsforanstaltning at *fjerne Studenterkartotekerne*. Samtidigt blev det indført, at Studenterne ved Løsning af Aarskort ikke skulde opgive Adresse. Ved Københavns Universitet udgives der normalt trykte Lister med Studenternes Navne og Adresser. Disse Lister var det selvfølgelig ikke muligt alle at faa tilintetgjort; men fra Efteraaret 1943 ophørte man med at udgive saadanne Lister, saaledes at de eksisterende i hvert Fald forældedes.

Nogen Tid efter at Undervisningen var kommet i Gang ved Københavns Universitet i September 1943, kom det til *Demonstrationer mod Lektor ved det stats- og retsvidenskabelige Fakultet Popp-Madsen*, hvis nazistiske Sympatier og nære Tilknytning til tyske Kredse her i Landet var velkendt. Kort før en af Popp-Madsens Forelæsninger skulde begynde, forlod samtlige Studenter Auditoritet, saaledes at dette var tomt, da Popp-Madsen traadte ind. Stærkt fortørnet herover gjorde Popp-Madsen Forestillinger først over for det juridiske Fakultets Dekan og derpaa tillige over for Rektor. Han hævdede, at der forelaa et Komplot, iscenesat af et mindre Antal Studenter, og krævede, at de skyldige blev fundet og relegeret fra Universitetet. Han hentydede i denne Forbindelse til, at han vilde henvende sig om Sagen til det tyske Riges Befuldmægtigede. For en Ordens Skyld lod man forespørge hos de juridiske Studenter, om Demonstrationen, som formodet af Lektor Popp-Madsen, var planlagt og iscenesat, eller om det drejede sig om en spontan Meningstilkendegivelse, og fik selvfølgelig det Svar, at det sidste var Tilfældet. Dette blev meddelt Popp-Madsen, idet han samtidigt oplystes om, at Universitetet ikke besidder Magtmidler, hvormed det kan tvinge Studenterne til at følge dets Forelæsninger, hvorfor den eneste Maade at sikre sig mod Gentakelser af Demonstrationer vilde være, at han indstillede sin Forelæsningsvirksomhed. Stillet her over for indvilligede Popp-Madsen i at aflyse sine Forelæsninger, som heller ikke senere blev genoptaget.

Allerede ved et Møde i Januar 1942 havde Konsistorium ved Københavns Universitet taget Stilling til den truende Fare for *en Aktion mod de danske Jøder*. Mødet resulterede i en Henvendelse til Regeringen via Undervisningsministeren, i hvilken der paa det bestemteste toges Afstand fra enhver Form for en særlig »Jødelov-

Carl Popp-Madsen (f. 1900) var før Besættelsen kun kendt af sine juridiske Fagfæller. Han virkede som Universitetsmanuduktør 1925 — 39 og som Lektor i Retsvidenskab 1935 — 37 samt fra 1939. Endvidere blev han Sekretær i Justitsministeriet 1932, Fuldmægtig 1937 og Ekspeditionssekretær 1939. Men mere betydende var hans Stilling som korresponderende Medlem af Akademie für Deutsche Recht, og mest afgørende var hans Holdning under Besættelsen som aktiv Nazist blandt Akademikerne. Tyskerne henledede ved forskellige Lejligheder Opmærksomheden paa ham som et ønskeligt Justitsministeremne, men de kom ingen Vegne med deres Forslag. Lige saa frugtesløst var hans paa tysk Foranledning fabrikerede Udkast til danske Jødelove. Hans Arrestation efter Befrielsen opfattedes af alle som en Selvfølge.

Vilh. Wanscher (f. 1875) blev Docent ved Kunstakademiet i 1915 og udnævntes i 1928 til Professor i Arkitekturens og Ornamentikkens Historie. Op gennem Aarene offentliggjorde han dels en lang Række Afhandlinger, dels Monografier — en litterær Produktion, der ingen Forbindelse havde med den tyskorienterede Indstilling, der gav sig til Kende under Besættelsen, men som prægedes af hans springende, iltre ubalancerede Temperament. I de mørke Aar gav hans Mangel paa værdig Holdning og national Ansvarsfølelse Anledning til alvorlige Demonstrationer imod ham fra Akademiernes Side, saa han i 1942 maatte tage et Aars Orlov og senere forhindredes i at genoptage Forelæsningerne. Hans Arrestation, da Befrielsen kom, følte som en naturlig Konsekvens af hans hele Stilling.

givning«. Formaalet med Henvendelsen var at yde Regeringen en vis moralsk Støtte, hvis man fra Tysk Side skulde forsøge at tvinge den danske Regering til i sit Navn at indføre »Jødelove«. Da den tyske Aktion mod de danske Jøder Natten mellem 1. og 2. Oktober iværksattes, kunde der derfor allerede om Morgenen den 2. afgaa en Protest fra Rektor ved Københavns Universitet til den tyske Befuldmægtigede, baseret paa den i Januar vedtagne Henvendelse til Undervisningsministeriet. Protesten havde (i dansk Oversættelse) følgende Ordlyd:

Københavns Universitets Rektor og Konsistorium har i Begyndelsen af Aaret 1942 fremsat følgende Udtalelse over for Undervisningsministeriet:

»I Bevidstheden om det Ansvar, som paahviler Københavns Universitet i dets Forhold til den studerende Ungdom og som Vogter af Videnskabens Frihed, ønsker Rektor og Konsistorium som Universitetets øverste Myndighed at fremsætte følgende Erklæring over for Ministeriet:

Vi maa betragte enhver Foranstaltning, selv den mindste, der tilsigter at forringe vore jødiske Medborgeres menneskelige og borgerlige Stilling eller som overhovedet vilde give dem en Særstilling i Befolkningen, som uforenelig med dansk Retsfølelse og dansk Livssyn. Vi er fast overbeviste om, at enhver Fravigen fra denne Grundanskulelse i Praksis eller i Lovgivning vilde blive følt som dybt beskæmmende af alle Danske.

Rektor og Konsistorium tillader sig at henstille, at denne Erklæring bliver forelagt de øvrige Medlemmer af Regeringen samt Rigsdagens Nimandsudvalg.

I Københavns Universitets Navn maa jeg under Henvisning til denne Erklæring nedlægge den skarpeste Protest mod de tyske Besættelsesmyndigheders nyeste Forholdsregler.

Om Eftermiddagen samme Dag afholdtes et Møde mellem Konsistorium og Repræsentanter for Studenterrådet, ved hvilket det vedtoges som Protest *at lukke Universitetet en Uge*. Meddelelse om denne Beslutning blev omgaaende tilstillet Rektorerne for de øvrige højere Lærestalter i København og blev med særlig Kurér sendt til Rektor for Aarhus Universitet. Dette resulterede i, at *samlige højere Lærestalter gjorde fælles Sag med Københavns Universitet*. Ordlyden af det kortfattede, men samtidigt smukt og værdigt formulerede Opslag, hvorved Lukningen meddeltes paa de forskellige Lærestalter, var følgende:

Under Indtryk af de Ulykker, der i de sidste Dage har ramt danske Medborgere, har (Angivelse af Lærestaltens øverste Myndighed) besluttet at suspendere Undervisningen ved (Lærestaltens Navn) for en Uge. Undervisningen genoptages Mandag den 11. Oktober.

Ved Konsistoriums Møde rejste der sig enkelte Røster for, at man skulde udelade Tidsbegrænsningen i Opslaget og anvende Udtrykket »indtil videre«. Det Argument, at man herved vilde bringe Studenterne i en vanskelig Situation, idet de da ikke vilde vide, om de skulde rejse hjem eller forblive i København, skaffede imidlertid den ovennævnte Formulering omtrent enstemmig Tilslutning.

Samtidig med, at Aktionen mod de danske Jøder satte ind, rantes Aarhus Universitet haardt ved *Beslaglæggelsen af Studenterkollegierne*. Beslaglæggelsesordren forelaa den 2. Oktober med øjeblikkelig Virkning. Med beredvillig Hjælpsomhed fra de aarhusianske Borgeres Side blev de hjemløse Studenter indkvarteret i private Hjem, hvorved Følgerne af Kollegernes Beslaglæggelse i nogen Grad blev afbødet. De kvindelige Studenter fik Lov at beholde deres Kollegium, »Marselisborg Studentergaard«, indtil November 1944, da ogsaa det blev beslaglagt.

I November 1943 fandt for første Gang *Københavns Universitets Aarsfest* Sted uden det sædvanlige festlige Ceremoniel. Naar man ikke helt aflyste Aarsfesten, beror det paa, at der til denne er knyttet visse i Universitetets Liv nødvendige Funktioner som Promoveringen af Aarets Doktorer. Festen blev, som ogsaa det følgende Aar, henlagt til Metropolitanskole-Annekset og forløb under meget stilfærdige Former og uden indbudte Gæster.

Den 30. November bragte Radioen Budskabet om *den tyske Aktion mod Studenterne og Universitetslærerne ved Oslo Universitet*. Studenterrådet i København satte sig straks i Bevægelse med det Formaal at faa afgivet en kraftig Protest over for det tyske Riges Befuldmægtigede. Efter Forhandling med Konsistoriums Forretningsudvalg enedes man om at afgive en for Studenter og Universitet fælles Pro-

test. Til denne Protest, der blev afgivet til Udenrigsministeriet til Viderebefordring til den tyske Befuldmægtigede, sluttede ogsaa Aarhus Universitet sig. Protesten havde følgende Ordlyd:

Efterretningen om Arrestationen af talrige Universitetslærere og Studenter og Lukningen af Oslo Universitet har fyldt Studenter og Lærere ved de to danske Universiteter med Sorg og Harme, fordi et Søsteruniversitet, der staar os saare nær, er blevet ramt, og fordi norske Kolleger og Kammerater er blevet behandlet paa en Maade, der er et Brud paa Folkeretten og strider mod den for nordisk Livssyn grundlæggende Friheds- og Menneskeopfattelse. Det skete kan ikke undgaa at faa skæbnesvangre Følger. Skulde man skride til kollektivt at føre norske Studenter og Universitetslærere i Internering bort fra deres Hjemland, vil dette for lange Tider vanskeliggøre, ja, maaske umuliggøre de danske Forbindelser med tyske Universiteter.

Kort før den juridiske Eksamen ved Afslutningen af Efteraarsemestret skulde begynde, meddelte det juridiske Fakultets Dekan Lektor *Popp-Madsen*, at man ikke ønskede, at han skulde deltage i Eksaminationen ved den forestaaende Eksamen. Normalt eksaminerede *Popp-Madsen* Halvdelen af Studenterne i Professor Vinding Kruses Fag. *Popp-Madsen* protesterede herimod og henviste til, at det vilde se mærkeligt ud over for Tyskerne, at han hverken forelæste eller eksaminerede. Det syntes, som om *Popp-Madsen* hermed væsentligst har tænkt paa, at han selv vilde komme til at staa i et mærkeligt Lys for Tyskerne, hvis han hverken forelæste eller eksaminerede, idet han, da Beslutningen om, at han ikke skulde deltage i Eksaminationen, fastholdtes, bad om, at man i Stedet for officielt at meddele ham, at han ikke skulde deltage i Eksaminationen ved den kommende Eksamen, hver Uge vilde sende ham et Brev, hvori der stod: Ingen Eksamen i denne Uge. Dette indvilligede man i, og ved Begyndelsen af de følgende 6 Uger afgik der et Brev til *Popp-Madsen* af det nævnte Indhold. Herefter var *Popp-Madsens* Virksomhed ved Universitetet indskrænket til at stille nogle skriftlige Øvelsesopgaver. Dette førte imidlertid ogsaa til *Demonstrationer*, idet nogle Studenter en Dag hentede de maskinskrevne Opgaver i det Lokale, hvor de var fremlagt, og rev dem i Stykker og spredte dem i Gaarden. Herefter døde ogsaa denne Virksomhed ud, indtil *Popp-Madsens* Virksomhed ved Universitetet ogsaa officielt ophørte, da hans Ansættelse udløb Nytaar 1945. *Popp-Madsen* ansøgte ganske vist om fornyet Ansættelse, hvad han havde Adkomst til; men Rektor og Konsistorium indstillede, at Ansættelsen ikke fornyedes. Denne Indstilling blev fulgt af Undervisningsministeriet.

I Begyndelsen af December 1943 blev *Universitetets Institut for teoretisk Fysik* i København (Professor Bohrs Institut) beslaglagt af den tyske Besættelsesmagt. Professor *Bohr* var allerede Natten mellem 1. og 2. Oktober flygtet til Sverige med sin Familie. En af Institutets Assistenters, Dr. phil. *Bøggild*, arresteredes og blev tilbageholdt i Vestre Fængsel i længere Tid. Aarsagen til denne Aktion var en tysk Mistanke om, at der paa Instituttet var blevet udført Undersøgelser af krigsvigtig Interesse, en Mistanke, som Tyskerne uberettiget saa en Bekræftelse paa i Professor Bohrs Flugt til Sverige. Efter at det nu er blevet bekendt, at Professor Bohrs geniale Forskning i betydelig Grad har bidraget til Skabelsen af det teoretiske Grundlag for Udformningen af Atombomben, kan Tyskernes Mistanke paa en Maade siges at have været berettiget; men paa den anden Side kan det fastslaaes, at der ikke paa Pro-

fessor Bohrs Institut er blevet udført Undersøgelser, der direkte har taget Sigte paa en Udnyttelse af Atomenergien til krigstekniske Formaal. Tyskerne fik da heller ikke noget Udbytte af Beslaglæggelsen af Institutet. Til Trods herfor og til Trods for meget energiske Protester fra dansk Side opretholdtes Beslaglæggelsen i omtrent 2 Maaneder, og først efter at en af Professor Bohrs tidligere Elever, den tyske Fysiker, Professor *Heisenberg*, havde været heroppe for at undersøge Forholdene paa Institutet, blev dette igen frigivet.

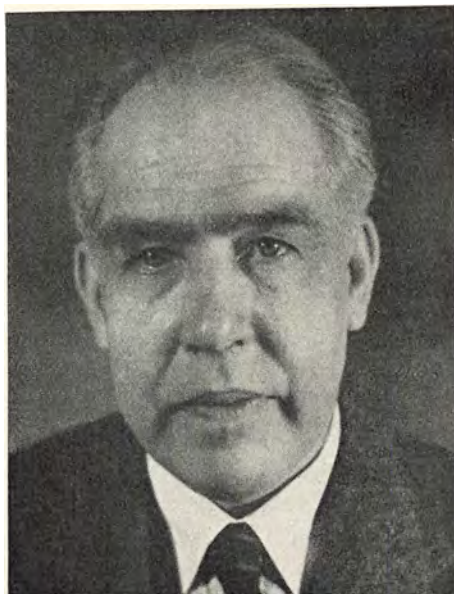
Den følgende Tid prægedes af den tiltagende tyske Terror. Drabene og Bombeattentaterne begyndte at florere. Professor *Warburg*, som trods sin jødiske Afstamning med stort personligt Mod var forblevet her i Landet, udsattes for et Revolverattentat i sin Bolig ved Rigshospitalet, lykkeligvis uden at blive saaret. Studenterforeningen, Danske Studenters Roklub og Studenterhytten hærgedes af Bombeattentater, lykkeligvis uden at der gik Menneskeliv tabt. Ved Bombeattentater i Fiolstræde og Krystalgade beskadigedes Universitetsbiblioteket, Zoologisk Museum og Kommunitetsbygningen. Det blev nødvendigt at træffe Foranstaltninger for, saa godt det lod sig gøre, at sikre Universitetets Hovedbygning. Der opsattes Traadgitter for Vinduerne ud mod Frue Plads, indlagdes elektrisk Alarmeringssystem og indførtes permanent Vagt. Hen paa Forsommeren rantes Studentergaarden, faa Dage efter at der havde fundet en Razzia Sted, af et Bombeattentat, hvorved den ene Fløj ødelagdes. Heller ikke ved denne Lejlighed gik der lykkeligvis Menneskeliv tabt. I Tilslutning til *den store Folkestrejke* i København omkring den 1. Juli 1944 foretog Tyskerne Razziaer paa Regensen, Studenterforeningen og Nordisk Kollegium. Overalt dog med minimalt Udbytte.

Allerede Aktionen mod de danske Jøder havde tvunget en Del Universitetslærere og studerende til at søge i *Landflygtighed i Sverige*. I den følgende urolige Tid øgedes disses Antal betydeligt. I Sverige blev de modtaget med den største Gæstfrihed, og der blev ved de svenske Universiteter og Lærestalter straks givet dem Mulighed for at fortsætte deres Arbejde. I Stockholm dannedes *et Universitetsraad af danske Universitetslærere* til Varetagelse af de landflygtige studerendes Interesser. Gennem forskellige Kanaler lykkedes det at opretholde en vis Forbindelse mellem Universitetsraadet i Stockholm og de danske højere Lærestalter, hvorved det blev muligt at øve en vis Indflydelse paa Raadets Dispositioner hjemmefra og — hvad der navnlig var af den største Betydning for de studerende — at skaffe Raadets Dispositioner Godkendelse fra de danske Autoriteter. Ikke blot blev det muligt for de danske studerende i Sverige at fortsætte deres Studier, men det blev tillige muligt for dem at *aflægge Eksamen i Sverige* med Sikkerhed for, at saadanne Eksaminer vilde blive anerkendt ved de danske Lærestalter. Der indførtes en Omregningsskala fra de i Sverige anvendte Karakterer til dansk Karakterskala, saaledes at det blev muligt at overføre Karakterer opnaaede ved Eksaminer eller Dele af Eksaminer aflagte i Sverige. Eksaminationen foregik efter det svenske Tentamen-System, men i næsten alle Tilfælde overværede en dansk Universitetslærer Eksaminationen som Censor, hvorved sikredes en Bedømmelse paa Linie med den her i Landet traditionelle.

Til Trods for den dystre Baggrund, som Forholdene i Landet afgav, og til Trods for de Huller i Lærerstabenes Rækker, som navnlig var opstaaet ved Universiteterne,

Erik Warburg (f. 1892) blev, efter at han havde bestaaet medicinsk Eksamen, Assistent ved Finsens Lysinstituts Laboratorium (1916-18), Reservelæge ved Kommunehospitalet (1922-28), ved De Gamles By (1928—30) og ved Militærhospitalet (1930—31), samtidig med, at han var Chef for Kommunehospitalets medicinske Poliklinik. Dr. med. var han blevet 1922. I 1931 udnævntes han til Professor i intern Medicin ved Københavns Universitet, og s. A. blev han Chef for Rigshospitalets medicinske Poliklinik, hvor han Aaret efter tiltraadte som Overlæge ved Hospitalets medicinske Afdeling. Hans omfattende Kundskaber og hans levende Personlighed har givet ham en fremskudt Position blandt hans Fagfæller.

Niels Bohr (f. 1885) blev 1907 tilkendt Det kgl. Videnskabernes Selskabs Guldmedalje for en Prisopgave og tog 1911 Doktorgraden. Han virkede som Docent ved Københavns Universitet i 1913, blev Lektor ved Universitetet i Manchester 1914 og i 1916 Professor i Fysik ved Københavns Universitet. Kort Tid efter udnævntes han til Bestyrer af Universitetets Institut for teoretisk Fysik. Foruden talrige Udmærkelser, saavel fra Udlandet som Danmark, tilkendtes han 1922 Nobelprisen i Fysik for Arbejder over Atomernes Struktur. I Begyndelsen af Oktober 1943, da Jødeforfølgelserne var paa sit højeste, flygtede han til Sverige og rejste derfra til U.S.A., hvor han deltog i de endelige Forskningsarbejder, der førte til Konstruktionen af Atombomben.

ved at flere og flere Universitetslærere var blevet tvunget til at tage til Sverige eller til at gaa under Jorden, gennemførtes dog Undervisning og Eksaminer paa normal Vis i Foraaret og Sommeren 1944. Efteraaret skulde bringe en radikal Ændring i disse Forhold.

III

Aktionen mod det danske Politi den 19. September 1944, der blev en Mærkepæl i hele Besættelsestidens Historie, satte sine dybe Spor i de højere Læreanstalters Liv. Allerede fra Tidspunktet for *Aktionen* mod de norske Studenter havde der været en stigende Nervøsitet at spore blandt de studerende. *Rygter om forestaaende Studenterrazziaer* og Udskrivning til Arbejdstjeneste dukkede op med korte Mellemrum. De Razziaer, som hidtil havde fundet Sted paa de forskellige Studenterkolle-

gier, havde dog alle haft Karakter af Eftersøgninger efter ganske bestemte Personer, som var mistænkt for Deltagelse i illegalt Arbejde. Heller ikke Arrestationen af en Gruppe studerende fra Landbohøjskolen under Landmaalingsøvelser i Dyrehaven Sommeren 1944 kunde tages som et Varsel om en skarpere Kurs imod den studerende Ungdom. Aarsagen til Arrestationen var, at Gruppen tilfældigvis befandt sig i Nærheden af Fortunfortet, da dette blev udsat for Sabotage.

Ikke ganske uden Grund steg imidlertid Frygten for en kollektiv Aktion mod Studenterne i meget betydelig Grad efter Aktionen mod Politiet, og der rejste sig fra de studerendes Side stærke Røster for, at de højere Læreanstalter skulde lukke. Fra Læreanstaltens Ledelses Side var man dog betænkelig ved at efterkomme dette Krav. Dels frygtede man, at en officiel Lukning af Læreanstalterne paa uheldig Maade vilde henlede Opmærksomheden paa Studenterverdenen, og dels mente man, at en Lukning af Læreanstalterne i betydelig Grad vilde øge Risikoen for en Beslaglæggelse af disses Bygninger. Hvor berettiget denne sidstnævnte Frygt har været, er det vanskeligt at dømme om; men det maa dog siges, at det set fra Læreanstaltens Side kunde have betydet en Fare, om Undervisningen officielt havde været standset og Undervisningslokalerne ubenyttede paa det Tidspunkt, da Flygtningestrømmen begyndte at vælte ind over Landet. Den Linie som paa ret ensartet Maade blev fulgt af de forskellige højere Læreanstalter, bestod i at *Undervisningen officielt fortsattes uændret*, hvilket meddeltes ved Opslag, men at man *samtidig underhaanden lod de studerende forstaa, at man fuldt ud billigede, hvis de holdt sig borte fra Undervisningen*. Samtidig søgte man at nedsætte Risikoen for dem, der ønskede fortsat at følge Undervisningen, ved at dele denne saa stærkt op som muligt, dels ved at henlægge en Del af Undervisningen til Lokaler uden for Læreanstaltens Bygninger og dels ved at opdele de studerende, som mødte til Undervisning paa selve Læreanstalterne, i saa smaa Hold som muligt. Disse Forholdsregler haabede man navnlig skulde have en vis forebyggende Virkning, idet man kunde tænke sig, at man fra tysk Side helt vilde afstaa fra et Forsøg paa en almindelig Aktion mod Studenterne, hvis Forholdene laa saaledes, at det kun var muligt at ramme en Brøkdelen af samtlige studerende i een Razzia, selv om denne omfattede samtlige Læreanstalter.

Selv om Læreanstaltens Standpunkt maaske nok i den givne Situation var det klogeste, repræsenterede det dog *et Kompromis* og skabte *en noget uklar Situation*. Der var da ogsaa blandt de studerende en ret udbredt Misfornøjelse med, at man ikke var skredet til Lukning, og de studerende, der ønskede fortsat at følge Undervisningen, var udsat for et stærkt Pres fra de Kammeraters Side, som fandt det uforsvarligt, at Undervisningen fortsattes. Følgen heraf var, at *Undervisningen mange Steder ret hurtigt gik næsten ganske i Staa*, fordi ingen studerende mødte. Først da det nævnte Princip med en stærk Opdeling af Undervisningen, ikke mindst takket være de studerendes egen Medvirken, blev sat mere i System fra Foraarssemestrets Begyndelse, kom der en Undervisning af nogenlunde anseeligt Omfang i Gang. I øvrigt stillede Forholdene sig noget forskelligt paa de forskellige højere Læreanstalter.

Stærkest Afbræk har Undervisningen lidt ved *Den Farmaceutiske Højskole*.

Straks fra den 19. September holdt de studerende sig ganske borte fra Skolen, og denne Holdning opretholdtes ogsaa hele Foraarssemestret 1945. Bidragende til denne Udvikling, som ikke har noget Sidestykke ved nogen af de øvrige højere Læreanstalter, var det utvivlsomt, at de studerende ved Farmaceutisk Højskole havde Mulighed for at opnaa lønnet Beskæftigelse paa Landets Apoteker, saaledes at Afbrydningen af Studiet ikke for deres Vedkommende behøvede at faa alvorlige økonomiske Konsekvenser. De studerendes Kundskaber søgte man at holde vedlige ved gennem Elevraadet at udsende skriftlige Opgaver i Hovedfaget, Kemi. Besvarelserne af disse Opgaver kunde indsendes til Højskolen, hvor de blev rettet. Til Trods herfor og til Trods for, at et mindre Antal studerende fra Marts 1945 fulgte en begrænset Undervisning i visse Bifag paa selve Højskolen, mistedes der et helt og fuldt Aar i Højskolens Undervisningsarbejde. Dette har medført, at Tilgangen til Højskolen var standset et Aar, et Forhold, som det kun i meget ringe Udstrækning har været muligt at bøde paa ved i Efteraaret 1945 at optage et lidt større Hold end sædvanligt.

Ogsaa Undervisningen paa *Tandlægehøjskolen* led ret stærkt. Straks efter den 19. September standsede Undervisningen helt bortset fra en Manuktionsundervisning i smaa Hold paa 10 Deltagere for de yngste studerende. Fra Nytaar 1945 søgte man at raade Bod paa Mangelen af Forelæsninger ved at udsende disse i dupliceret Tilstand til de studerende, fortrinsvis til det ældste Hold. Ud paa Foraaret 1945 kom der nogen Undervisning i Gang, og fra April undervistes der i alle de kliniske Fag, dog med de studerende inddelt i mindre Hold, saaledes at der paa intet Tidspunkt var mere end 40 studerende i Højskolens Bygning. Trods de alvorlige Afbræk i Undervisningen blev Afgangen fra og Tilgangen til Højskolen ikke paavirket.

Paa *Den kongelige Veterinær- og Lanbohøjskole* lykkedes det at holde nogen Undervisning i Gang hele Tiden. De ældste Aargange holdt sig dog i det store og hele borte fra Højskolen i den første Tid efter den 19. September. For de Faggrupper, hvor Antallet af studerende er begrænset, kunde Undervisningen gennemføres i Lokaler ude i Byen. Allerede i Løbet af Efteraaret var Deltagelsen i Undervisningen paa selve Højskolen stigende, og denne Stigning holdt sig Foraaret igennem. Saavel ved Juletid som Sommeren 1945 blev Højskolens Eksaminer gennemført paa normal Vis.

Paa *Kunstakademiets Bygningsskole*, der har et ret stort Antal studerende, blev Flertallet af Forelæsningerne suspenderet, og Akademiets øvrige Undervisning blev gennemført under Forhold, der rummede mindst mulig Risiko for de studerende, idet en væsentlig Del af Undervisningen henlagdes til andre Lokaler, fortrinsvis til Akademisk Arkitektforening og Lærernes Hjem. Ogsaa Tegnearbejdet blev hovedsagelig udført uden for Skolen, og som Regel i Elevernes Hjem.

Paa *Danmarks tekniske Højskole* kom Undervisningen til at lide en Del. De studerende følte sig i særlig Grad truet, paa Grund af at et stort Antal af dem havde militær Uddannelse som Befalingsmænd takket være den sidst i 30'erne truffne Ordning, at Polyteknikerne kan aftjene deres Værnepligt i Løbet af 3 Sommerferier, hvorved de fik en indledende Uddannelse som Befalingsmænd. De første 14 Dage efter den 19. September var al Undervisning gaaet i Staa. Derpaa kom der nogen

Undervisning i Gang uden for Højskolen, i tekniske Skoler og almindelige Skoler, men alle Laboratorieøvelser laa ganske stille hele Efteraaret. I Foraaret kom Forelæsninger og Laboratorieøvelser i Gang paa selve Højskolen med de studerende opdelt i smaa Hold. I øvrigt benyttede en ret stor Del af de studerende den urolige Tid efter den 19. September til at tage det Aars praktisk Uddannelse, som er obligatorisk ved nogle af Højskolens Studieretninger. Eksaminerne ved Juletid blev gennemført fuldt normalt. Eksaminerne Sommeren 1945 maatte udskydes 1—2 Maaneder, men blev i øvrigt gennemført paa normal Vis.

Ved *Aarhus Universitet* søgtes Undervisningen opretholdt paa sædvanlig Vis, men de studerende holdt sig i stort Tal borte fra Undervisningen. Efter *R.A.F.s Bombangreb* paa Gestapohovedkvarteret i Studenterkollegierne den 31. Oktober, hvorved foruden Kollegierne baade den nye Hovedbygning, der var under Opførelse, og den gamle Hovedbygning blev svært beskadiget, blev al Undervisning paa selve Universitetet umuliggjort. Ved at henlægge Forelæsninger og Øvelser til forskellige Lokaler rundt i Byen lykkedes det dog at holde en Undervisning i Gang, der søgtes af et stedse stigende Antal studerende.

Bombardementet den 31. Oktober havde ikke kostet Menneskeliv blandt Studenterne eller Universitetslærerne, og de Skader, som var opstaaet paa den gamle Hovedbygning, der rummer Institutterne for Fysik, Kemi og Anatomi, hindrede ikke, at selve Forskningsarbejdet hurtigt kom i Gang igen i normalt Omfang.

Ved *Københavns Universitet* formede Udviklingen sig i store Træk som ved de fleste af de øvrige højere Lærestalter. I Efteraaret 44 holdt de studerende sig i stor Udstrækning borte fra Undervisningen. Navnlig i Fag med et begrænset Antal studerende lykkedes det dog at gennemføre Undervisningen ret fuldstændigt, efter at denne var blevet henlagt til Universitetslærerens Privatbolig eller andre Lokaler uden for Universitetet. Først fra Foraarssemestrets Begyndelse blev dog Spredningen og Opdelingen af Undervisningen sat mere i System, og ved Dublering af Forelæsninger og Kursus lykkedes det ogsaa i de »store« Fakulteter (det juridiske og medicinske) at gennemføre en nogenlunde tilfredsstillende Undervisning i hvert Fald for de Studenter, der stod umiddelbart foran en Eksamen. Universitetets Eksaminer kunde da ogsaa gennemføres paa omtrent normal Vis baade ved Juletid og Sommeren 45. Størst Vanskelighed voldte de skriftlige Prøver, der nødvendigvis maa finde Sted samtidigt for alle Eksamensdeltagerne. I det juridiske Fakultet fulgte man samme Fremgangsmaade som det juridiske Fakultet i Aarhus. Tid og Sted for Eksamen hemmeligholdtes og blev først meddelt de studerende skriftligt Dagen før Prøvens Afholdelse. I København fordeltes yderligere Eksamensdeltagerne over en Række forskellige Lokaler ude i Byen. Ved det lægevidenskabelige Fakultet valgte man at undlade at afholde skriftlige Prøver. I Faget Hygiejne, hvor der normalt kun afholdes en skriftlig Prøve, erstattedes denne af en mundtlig Eksamination. I Medicin og Kirurgi lod man Karakteren i den tilsvarende mundtlige Prøve tælle dobbelt. Ogsaa paa andre Punkter har man søgt at lempe sig efter Forholdene. Reglen om, at visse obligatoriske Kurser skal være gennemgaaet, før man kan indstille sig til bestemte Eksaminer, er der i vid Udstrækning dispenseret fra, saaledes at Kurserne kan gennemgaaes efter absolveret Eksamen. Ogsaa Reglen om, at de ind-

R. A. F. har gjort sit Arbejde i Gestapohovedkvarteret paa Aarhus Universitet godt !

ledende Eksaminer efter et vist Aaremaal forældes, er der hyppigere end normalt dispenseret fra. Ja selv Reglen om, at man kun kan indstille sig til en af Universitetets Eksaminer 2 Gange, en Regel, der i hvert Fald af visse Fakulteter er haandhævet med stor Strenghed, er blevet administreret noget mere lemfældigt. Derimod har man ved Universiteterne og de øvrige Lærestalter strengt holdt paa, at der ikke, de vanskelige Forhold til Trods, maatte slaas af paa Kravene. Det maatte ikke kunne siges, og det kan da heller ikke med Rette siges, at de Aargange, der har forladt Lærestalterne i Besættelsens Tid, er af en ringere Kvalitet end de, der fik Lov at fuldføre deres Studier i Fredens Tid.

Saaledes kom da de højere Lærestalter gennem Besættelsens fem mørke Aar. Ikke uden at Begivenhederne havde givet Genlyd inden for deres Mure og havde præget deres Liv, men samtidigt, naar bortses fra Bombeskaderne i Aarhus, med hele deres Undervisnings- og Forskningsapparat intakt. Ja, ikke nok dermed, selv i de fem onde Aar har Udvidelser og Nybygninger kunnet gennemføres, saaledes at man den 5. Maj med en Blanding af Undren og Taknemmelighed kunde konstatere, at de højere Lærestalter paa Befrielsens Dag stod fuldt saa vel rustede til fortsat Arbejde som den 9. April 1940.

GÖTEBORGS-TIDNINGEN

Nr 329 Utgittes den 27 april 1940

LENNERPRIS:
Varor 10 kr., Skatte 15 kr.

Utgåga i år: 35,000 nr. 1940

Stor Köpenhamnsdemonstration mot TYSKARNA

PLANFRIA korsningar över VÄSTKUSTBANAN

Flera översvingar
slapas mellan
Åmneå och
Båstadstorget

Ingrid Bergman för stor ROLL av Hemingway

"Hemingway" är den
nya filmen som Ingrid
Bergman gör för
Columbia Pictures. Den
är en av de mest
intressanta filmer som
någonsin har gjorts.

Sigvard BERNADOTTE BALESTREKORATOR

NÅGON GÅNG 1910
blev Sigvard Bernadotte
invald till Båstadskörans
ledare. Han var då en
känd sångare i Köpenhamn.
Han har varit verksam
som sångare och dirigent
i många olika sammanhang.
Han har också varit
aktör och regissör.

Protest mot anslutningen till antikominternpakten

STUDENTERNA BÖRJADE

Folkmassor i rörels och tidningen "Ja
vi elsker" demonstrerades kompasserna

STUDENTER 27 april 1940. (Högskolegården)
Dokumentation av demonstrationer mot anslutningen till antikominternpakten i Köpenhamn.
Andra och tredje dagen hade rikliga och omfattande demonstrationer för tyska ärens framtid och landskapets, och meddelandet om tyskarnas anslutning till antikominternpakten utlöste stora uppror. Det var en stor demonstration mot tyskarna.

Medens den danske Presse var kneblet, var et frit Budskab fra Sverige en af vore store Opmuntringer. Ogsaa denne Kilde søgte Tyskerne at tilstoppe; men som sædvanligt var der altid Udveje at finde, selv om den regelmæssige Forbindelse blev afbrudt.

PRESSEN

Af Redaktør AAGE SCHOCH

Klokken 10 Formiddag den 9. April 1940 blev de københavnske Chefredaktører og Provinspressens Korrespondenter kaldt til *Møde i Udenrigsministeriet*. Det hed sig, at Tyskerne selv vilde indfinde sig for at orientere Pressen. Den Torsdag blev man dog forskaanet for, men i øvrigt forløb Mødet, der blev ledet af Udenrigsminister *P. Munch*, under almindelig Forvirring, og nogen væsentlig Orientering blev der ikke givet. Hen paa Eftermiddagen blev Redaktionerne imidlertid ringet op fra Udenrigsministeriets Pressebureau med Besked om, at Kommentarer til Dagens Begivenheder skulde affattes paa en nærmere betegnet Maade, en Henstilling eller rettere sagt Ordre, der dog af flere af Bladene blev blankt afvist. Optakten til den sorteste og mest ydmygende Periode i dansk Presses Historie var saaledes ret fredelig, men det skulde ikke vare længe, før Begivenhederne tog Fart. To Dage efter Besættelsen blev der fra Udenrigsministeriet meddelt Chefredaktør Lund »Berlingske Tidende«, og mig, der paa dette Tidspunkt var Chefredaktør ved »Nationaltidende«, at Redaktørerne *Blædel* og *Franz v. Jessen* omgaaende skulde fratræde deres Stilling ved henholdsvis »Berlingske Tidende« og »Nationaltidende«, og samtidig indløb der Telegram om, at Redaktør *Ree*, »Vestkysten«, Esbjerg, var blevet taget i Forvaring af Tyskerne og ført sydpaa. For at der ikke skulde være Tvivl om den nye Kurs, fik man endvidere at vide, at man i Udenrigsministeriet med den overdrevne Nidkærlighed, der skulde kendetegne dets Optræden i det meste af Besættelsestiden, arbejdede paa et Forslag til en Haandfæstning for Pressen, og der var da heller ikke forløbet to Uger efter den 9. April, før Bestyrelsen for Københavns Redaktørforening fik forelagt et af Kontorchef *Eskelund* udarbejdet Memorandum, hvori det hed:

»Danmark har over for Tyskland paataget sig en Forpligtelse til, at visse Retningslinier ubetinget overholdes, og dermed tillige en Forpligtelse til — for saa vidt Forhandlingsgrundlaget i enkelte Tilfælde skulde bryde — at kunne reagere deroverfor med en saadan Alvor, at dets Vilje til at overholde paatagne Forpligtelser efter deres formelle og reelle Indhold ikke kan drages i Tvivl. Det vilde,« fortsættes der, »være af fuldkommen afgørende Betydning for hele Danmarks Stilling,« at enhver Mulighed for at opretholde denne Ordning blev udnyttet, og under Hensyn hertil foresloges det at gennemføre en Lovgivning af følgende Indhold:

»Overholdelse af de Forpligtelser, som paahviler Institutioner, Selskaber og enkelte Borgere som Følge af den ved den tyske Besættelse den 9. April indtraadte Situation kan, for saa vidt angaar Meddelelsesmidler, der i Tryk eller gennem anden lignende mekanisk Gengivelse pr. Radio eller som Film henvender sig til Offentligheden eller en større ubestemt Kreds, fastsættes ved Instrukser, der af Udenrigsministeriet med det udenrigsministerielle Nævns Godkendelse rettes til dem, der gennem saadanne Publikationsmidler henvender sig til Offentligheden eller en større ubestemt Kreds. For Overtrædelse af de i saadanne Instrukser fastsatte Bestemmelser idømmes Bøder paa indtil 10.000 Kr. eller Fængsel indtil (Antallet ikke nærmere fastsat) Aar. Paatales rejses af Anklagemyndigheden efter Forlangende af Udenrigsministeriets Pressebureau.«

Det siger sig selv, at Pressen ikke paa nogen Maade kunde tænke sig at tiltræde en Ordning, hvorved den skulde fraskrive sig Friheden og — hvad der ikke var mindre væsentligt — *Forpligtelsen* til under skiftende Forhold i det Omfang, det var muligt, at hævde, hvad man ansaa for ret og rigtigt. Der blev nedlagt skarp Protest, og Resultatet blev da ogsaa, at det blev *overdraget Pressen selv at formulere et endeligt Forslag* til en kollegial Ordning. Ved Forhandling mellem paa den ene Side Danske Dagblades Fællesrepræsentation og paa den anden Side Udenrigsministeriet lykkedes det at naa til Enighed om visse Retningslinier, der fandt Udtryk i *et statsministerielt Cirkulære af 6. Maj 1940*, som derefter blev tiltraadt af hver enkelt af Landets Dagbladsredaktører — »Fædrelandet«s Redaktør naturligvis undtaget.

Det var under Forhandlingerne en bestemt Forudsætning, som blev stærkt understreget fra Pressens Side, at man ud over de trufne Aftaler *ikke skulde kunne blande sig ind i Pressens Omtale af indenrigspolitiske eller andre interne danske Forhold.*

Det statsministerielle Cirkulære omfattede følgende tre Punkter:

1. Angaaende krigsmæssige Begivenheder, som finder Sted inden for dansk Land- og Vand-omraade, kan kun bringes saadanne Meddelelser, som udsendes gennem Ritzaus Bureau eller som direkte er godkendt af Udenrigsministeriets Pressebureau.
2. De tyske Besættelsestroppers eller enkelte tyske Myndigheders Militærpersoners Bevægelser, Færden og Forhold maa ikke omtales uden forudgaaende Godkendelse. Dette gælder ogsaa med Hensyn til rent lokale Forhold.
3. Angaaende Uregelmæssigheder i Trafikken — baade landværts og søværts — maa der ingen Oplysninger gives, som ikke er godkendt. Det samme gælder i Almindelighed Forhold vedrørende den danske Skibsfart, derunder enkelte Skibes Forhold.

De tre Punkter angiver ganske konkret de Forhold, som Pressen under Hensyn til Situationen renoncerede paa at omtale uden Godkendelse. Ud over dette forbeholder Cirkulæret imidlertid Regeringen efter dens frie Skøn gennem Udenrigsministeriets Pressebureau at stille Krav om, at »løbende Handelsforhandlinger og

Nic. Blædel (1882—1943) gik fra Lærergerningen over til Journalistikken og var »Politiken« udenrigspolitiske Medarbejder 1917—27, hvorefter han 1927 overtog den tilsvarende Stilling ved »Dagens Nyheder«, hvis Chefredaktør han blev i 1933. Aaret efter knyttedes han som Redaktør til »Berlingske Tidende«, men blev paa tysk Foranledning afskediget kort efter den 9. April 1940. Hans udenrigspolitiske Oversigter i Presse og Radio var højt værdsatte.

Franz von Jessen (f. 1870) var Redaktionssekretær ved »Aarhus Stifttidende« 1890—92, opholdt sig derefter i Udlandet, var 1894—97 Redaktionssekretær ved »Illustreret Tidende«, og knyttedes saa til »Nationaltidende« 1897—1910. Han redigerede »Riget« 1910—12, gik derefter over til »Berlingske Tidende«, hvis Londonredaktion han varetog i 1913 og Parisredaktion i 1914—30. Fra 1930 til han paa tysk Foranledning afskedigedes 1940 var han knyttet til »Nationaltidende«.

andre specielle nøje angivne Handels- og Forsyningsforhold« ikke gøres til Genstand for Omtale.

Til Hævdelse af disse Retningslinier, der altsaa var blevet til ved en frivillig Overenskomst mellem Pressen og Regeringen, blev der gennem det statsministerielle Cirkulære truffet følgende *Nævnsordning*:

»I Tilfælde af gentagne eller grove Overtrædelser af ovenstaaende Cirkulære kan Udenrigsministeriet over for Danske Dagblades Fællesrepræsentation og Den Danske Presses Telegram-Udvalg forlange iværksat kollegiale Foranstaltninger, der byder Sikring mod fortsat Overtrædelse. Saadant Forlangende om Foranstaltninger forelægges af Udenrigsministeriet et af Organisationerne nedsat Nævn paa 5 Medlemmer, valgt af danske Redaktørorganisationer (Pressens Telegram-Udvalg). Til Vedtagelse af de paakrævede Foranstaltninger udkræves et Flertal i dette Nævn.«

Op endelig blev der den 22. Juli 1940 udfærdiget et »*midlertidigt Tillæg til Borgerlig Straffelov*«, hvorefter

»Den, der ved trykt Skrift eller paa anden Maade offentlig giver Meddelelser, der er egnede til at skade Landets Interesser i Forhold til Udlandet, straffes med Fængsel indtil 1 Aar eller under formildende Omstændigheder med Hæfte og Bøde.«

Denne Lov legaliserede ogsaa Nævnetsordningen, og dermed skulde der være skabt nogenlunde taalelige Arbejdsvilkkaar for den danske Presse. At de blev helt utaalelige, vil fremgaa af det følgende.

I Begyndelsen af 1941 fremkom der fra det stadig meget emsige Udenrigsministerium *Forslag til en Skærpelse* af den vedtagne Ordning, idet man ønskede visse Kategorier af Artikler, navnlig af polemisk Karakter og af Nyhedsstof, forelagt til Godkendelse. Fra Organisationernes Side stillede man sig imidlertid ganske afvisende over for disse Ønsker, som derefter maatte opgives.

Inden for Rammerne af Cirkulæret af 6. Maj 1940 fandt Udenrigsministeriets Pressebureau sig foranlediget til fra Tid til anden at tilsende Dagspressen en Række *fortrolige Meddelelser*, der *dels* var af orienterende eller retledende Karakter, *dels* fremtraadte som Henstillinger eller — og det skete efterhaanden i stigende Grad — som direkte Paabud eller Forbud i Tilslutning til aktuelle Begivenheder.

Naturligvis havde Nævnet ingen Beføjelse til at ikende Frihedsstraffe, men maatte — naar det ikke fandt Anledning til at afvise eller frifinde — indskrænke sig til Advarsler eller Bødedomme. Eventuelt kunde det ogsaa iværksætte visse kollegiale Foranstaltninger, men denne Adgang fandt man ingen Anledning til at benytte.

Ved Bedømmelse af de Klager, der forelagdes Nævnet, fandt dette sig for øvrigt foranlediget til at anlægge visse *opportune Synspunkter*, og navnlig saa man det, efterhaanden som Forholdene skærpedes, blandt andet som en Opgave ved Kenderler at skaane de indklagede Blade for det, der var værre, idet man fra tysk Side viste stigende Tilbøjelighed til at gaa uden om Nævnetsordningen til direkte Aktion.

I de fleste Tilfælde drejede de Sager, der forelagdes Nævnet, sig om Smaaforseelser, der kunde afgøres med Advarsler eller Bøder op til 200—300 Kr., men det skete naturligvis, at Nævnet stilledes over for Klager af en anden Karakter, selv om de ikke altid kunde tages lige højtideligt.

Et af de første Blade, der indklagedes, var saaledes »*Fyns Stiftstidende*«, som havde været ude for det Uheld, at en gammel Anmeldelse fra før Besættelsen af Louis Goldings Bog »Mr. Emanuel rejser til Berlin« ubeset var gaaet i Bladet. I Anmeldelsen hed det blandt andet om Bogen, at »skønt den er hadefuld mod Tyskerne som Nation, er den dog hyggelig, saa man læser den med Fornøjelse og Glæde«. Endvidere taltes der i Anmeldelsen om »en mystisk og dunkel Veninde af Führeren«. Det kan ikke forundre, at Anmeldelsen vakte Opstandelse i den tyske Legation, som rettede en meget alvorlig Klage til Udenrigsministeriet. Nævnet takserede Anmeldelsen til 1000 Kr.

En anden Klage fra den samme Periode rettedes mod »*Politiken*«. Anledningen var en Kronik af Andreas Vinding, en Kronik, som i Følge det tyske Gesandtskabs Paataale var »fuld af Giftigheder over for Tyskland«. Som særlig ondartede fremhævedes i Klagen følgende tre Afsnit:

»I Vichy forhaster man sig ikke. Hidtil har Pétains Regering vedtaget at opløse Frimurerordenene, afskaffe Aperitiffen, tilbagekalde det Dekret, der beskyttede Jøderne og hjemkalde Jesuitterne. Det viser Tendensen. *Pressen fremstiller den Slags som sociale Reformere. Den ved ikke bedre.*«

»Tyske Soldater morer sig over at se de lange Rækker af taalmodigt ventende, *det virker saa hjemligt*, og de finder vel, at Franskmændene har godt af *at prøve lidt af, hvad de er vant til.*«

»Hitler selv har været her jævnlgt. Han lander, efter hvad Øjenvidner fortæller mig, tidligt om Morgenens i en lille Flyvemaskine paa Concordepladsen. Her venter Bilerne Føreren og hans Eksperter, Arkitekter og Ingeniører til hastige Rundture gennem Byen. *Forhaabentlig skal Paris ikke bygges om.*«

Kroniken havde passeret det tyske Propagandaministerium i Berlin, der havde ladet den gaa videre med en enkelt Rettelse; men det tyske Gesandtskab hævdede, at en saadan Kontrol ikke kunde være bestemmende for, hvad der offentliggjordes her i Landet. Nævnet konstaterede, at vel stødte de paaklagede Udtalelser ikke direkte an mod de i Statsministeriets Cirkulære af 6. Maj 1940 opstillede Punkter, men at Artiklen ifølge sin hele Karakter maatte anses for skadelig for danske Interesser og i Strid med de almindelige Retningslinier, som Pressen havde underkastet sig. Den honoreredes med en Bøde paa 2500 Kr.

I denne Forbindelse kan der være Anledning til ogsaa at omtale en Sag mod »*Vendsyssel Tidende*«, der havde paadraget sig den tyske Legations særlige Misbilligelse ved sine Overskrifter og ved Tilrettelæggelsen af Stoffet, der — paastod man — gav Udtryk for en engelskvenlig og tysk fjendtlig Holdning. Man krævede da uden videre Redaktøren fjernet. For at undgaa dette, henstillede Chefredaktør Hasager som Formand for Danske Dagblades Fællesrepræsentation til Udenrigsministeriet at søge Sagen indbragt for Nævnet og afgjort med en større Bøde. Dette skete ogsaa. I Klagen paastod Udenrigsministeriet Bladets Redaktør ikendt en Bod paa mindst 3000 Kr., hvilket Beløb han under Forhandlingerne frivilligt havde tilbudt.

Naturligvis kunde Nævnet ikke lade sig en bestemt Afgørelse diktere, men af Hensyn til Formaalet — for at redde Redaktøren — valgte man ikke at tage direkte Stilling, men i sin Kendelse simpelt hen at referere Sagen og dertil føje følgende: »Bladets ansvarlige Redaktør har under Sagen erklæret sig rede til at betale en Bøde paa 3000 Kr., og *Nævnet skal da paa dette Grundlag slutte Sagen.*«

Fra Tid til anden præsenteredes Nævnet for mere eller mindre *sørgmuntre Tildragelser*. I en Korrespondance fra Østfronten til »*National-Socialisten*« berettedes saaledes om, hvorledes Knud Bachs Søn, *Anker Bach*, under Opholdet i en lille sovjetrussisk By en skønne Dag havde faaet Lyst til Gaasesteg og var gaaet paa Ekspedition for at købe Gæs. I en skummel Smøge havde han, fortalte han selv, i et Vindue set nogle plukkede Gæs:

»Inde i Butikken stod nogle Civilister, og ved Brug af Fingersprog og ved at vise dem sin Tegnebog mente han, at det vilde lykkes at faa fat i to af Gæssene. Pludselig sprang de to Civilister ind paa ham. Han tildelte den ene af dem et velrettet Slag i Underansigtet, saa han kom paa andre Tanker. Da han var trængt op imod Væggen, kunde han ikke komme til at benytte sit Gevær, men greb saa en Lysestage, som stod paa et Bord ved Siden af ham, og førte den ublidt, men bestemt mod Tindingen paa den anden Bolschevik. Det virkede over Forventning, thi med et hæst Grynt tumlede denne til Jorden for aldrig mere at rejse sig. At en Dansker med en Lysestage skulde blive hans Banemand, havde han vist aldrig drømt om.«

Knud Bachs Søn slutter: »De arme Dyr vidste ikke, hvad de havde været Aarsag til, men det var jo ogsaa lige meget; de smagte for Resten godt.«

Denne drabelige Beretning om en stortalende dansk frivilligs Bedrifter gengav »Fyns Venstreblad« ordlydende, idet Bladet tilføjede:

»Som man ser, bør Russerne tage sig i Agt for den unge Hr. Bach — dersom ikke hele Historien er Løgn og Pral, hvad den nærmest gør Indtryk af.«

Dette var tilstrækkeligt til at sætte den tyske Legation i Bevægelse. Ude paa Kastelsvej fandt man, at dette var en utilstedelig »Mistænkeliggørelse af en Frontberetning, der stammer fra en dansk frivillig, som er Medlem af S.S.«, og mere end det: Det var »et Forsøg paa at latterliggøre en dansk frivillig i S.S. paa Grund af en anden politisk Indstilling«. Det kunde man ikke finde sig i. Altsaa blev Udenrigsministeriet sat i Bevægelse og »Fyns Venstreblad« indklaget for Nævnet.

Imidlertid fandt Nævnet ikke Anledning til at tage Sagen slet saa højtideligt. I Kendelsen udtaltes det, at Beretningens Drabelighed uvilkaarlig kalder paa Smilet, og at det efter Nævnets Opfattelse vilde være forkert at lægge nogen Tendens ind i de Bemærkninger, Bladet knytter til Beretningen. Man fandt derfor »ikke Anledning til nogen Indskriden«.

Blandt dem, der i særlig Grad havde paadraget sig tysk Uvilje, var Præsten og Digteren *Kaj Munk*, og det hændte da ogsaa flere Gange, at Artikler af ham gav Anledning til Paatale. Da »*Tidende for Nakskov, Maribo og Rødby*« i Begyndelsen af 1943 fejrede et Jubilæum, havde Kaj Munk i Bladet skrevet en Artikel om »De onde og de gode og de rigtige fra Lolland«, hvori der forekom følgende Vending:

»Nej, stolte af vort Særpræg inden for vort lille Land, der er stort i Nuancer, vil vi være med til at bære vor kære gamle Mor Danmark ind i den store og gode Tid, der skal komme, naar Løgn og Vold og Uret igen for et Tidsrum har faaet sin Bekomst.«

Dette kunde Udenrigsministeriet ikke lade passere. Det var tyskfjendtlig Tale, som man anmodede Nævnet om at honorere med »en alvorlig Bøde«. Nævnet fandt imidlertid, at de citerede Ord ikke var andet eller mere, end mangan Præst havde udtalt fra Prædikestolen, naar han vendte sig mod Krigens Rædsler, og man konkluderede derhen, at det dog vilde være »betænkeligt at stemple saadanne i almindelige Udtryk holdte Udtalelser som vendt mod Tyskerne«. Altsaa frifandt man Bladet for den rejste Tiltale. Begrundelsen var uangribelig. At den ikke tilfredsstillende Klageren, var en anden Sag.

Efterhaanden som Forholdene skærpedes, blev der fra Tid til anden rejst *Sager, som savnede ethvert rimeligt Grundlag*. Det hændte saaledes, at Blade indklagedes, fordi de havde omtalt Kransenedlægninger den 9. April eller meddelt, at der ved samme eller anden Lejlighed var flaget paa halv Stang. Nævnet kunde imidlertid ikke heri se nogen Demonstration mod Besættelsesmagten og frifandt de paagældende.

Som tidligere anført var det en Forudsætning for Nævnsordningen, at Pressen i Almindelighed skulde staa frit med Hensyn til Omtalen af indrepolitiske og andre interne Forhold. Imidlertid kan man ikke sige, at Udenrigsministeriet holdt sig dette strengt efterretteligt. I Anledning af Valgene i Foraaret 1943 udstedtes saaledes et

Forbud, hvorefter »hverken de politiske Valg eller de kommunale Valg indtil videre maa omtales i Bladenes Tekstafdelinger«, og da man fra Pressens Side i vidt Omfang sad Forbudet overhørig, modtog Nævnet i den følgende Tid ca. 40 Klager over Blade, som havde overtraadt Forbudet. Nævnet fandt intet Grundlag i de gældende Bestemmelser for at kunne dømme i disse Sager, men under Hensyn til samtlige foreliggende Forhold og tillige af kollegiale Grunde henstillede man til Bladene fremtidig at holde sig Forbudet efterretteligt.

Fra Pressen Side reagerede man gentagende stærkt over for Forbud, som man fandt gik ud over de trufne Aftaler og Bestemmelser. Ved flere Lejligheder fandt Organisationerne sig foranlediget til at paatale Forholdet over for Udenrigsministeriet, idet man gjorde opmærksom paa, at man ikke kunde forvente, at Pressen fortsat vilde respektere Forbud mod Omtale af indre danske Anliggender. Resultatet blev, at man i Stedet for at udstede Forbud i adskillige Tilfælde forsøgte sig med Henstillinger til Bladene.

Forholdet var imidlertid ikke altid saa ligetil, bl. a. fordi Tyskerne nu og da rejste Krav, som Udenrigsministeriet mente at maatte bøje sig for. Da *Frits Clausen* saaledes lejlighedsvis havde forset sig, stillede man fra tysk Side som Betingelse for at skride ind imod ham, at den paagældende Sag ikke omtaltes i Pressen. Og da *Christmas Møller* i sin Tid udtraadte af Det konservative Folkeparti, udstedtes der ligeledes Forbud mod Omtale. Det drejede sig her om et rent indre dansk Anliggende, og den officielle Meddelelse var ogsaa udsendt paa normal Maade. Alligevel standsedes den, fordi Tyskerne forlangte det.

I det hele taget viste Tyskerne, efterhaanden som Tiden gik, en stigende Tilbøjelighed til at blande sig ind i Tingene. Med en uhyre Flid gennemløjede de Landets Blade for at finde Angrebepunkter. De var fuldkommen fremmede for dansk Lune. Det var noget, de ikke forstod, og i Stedet for at anlægge en lidt overlegen Betragtning og med et Smil glide hen over et og andet, mødte de enhver bladlig Tilkendegivelse med smaalig Mistænksomhed. De undgik da heller ikke nu og da takket være deres Nidkærhed at stille sig selv i komisk Belysning.

Da Rigsdagen i sin Tid under Forholdenes Tryk vedtog et Straffelovstillæg, der bl. a. indførte skærpet Straf for Rygtesmederi, bragte et Formiddagsblad i sin Vitetighedsrubrik følgende:

»Dristig Mand.

Jeg kørte ind til Byen i en Linie 1. Paa det modsatte Sæde sad der en lille, fortrykt Mand med Hængeskæg. Der var dødsstille i Vognen. Pludselig opløftede han sin Røst og sagde:

»Jeg ved ikke, om det kan koste mig et Par Aar, men jeg maa sige det ... det er hundekoldt.«

Endnu samme Eftermiddag meldte Tyskerne sig gennem en Telefonopringning. Man kunde jo aldrig vide, om der i tilsyneladende saa uskyldige Notitser laa en Hund begravet. Men andet og mere end en Opringning blev det dog ikke til.

Ved en anden Lejlighed begik »Politiken«s Mr. *Kumbel* følgende Vers:

»Vi Menskers Moral
er slet ikke saa trist.
Jeg f. Eks.
er Idealist.
Jeg undværer gladelig
Ærter og Flæsk,
hvis En, som jeg under det,
faar sine Tæsk!«

Det lød jo virkelig af noget! Hvad kunde der ikke være gemt i disse Linier? Da man ude paa Kastelsvej blev opmærksom paa dette Stykke Lyrik, henvendte Presseattaché *Meissner* sig til Udenrigsministeriet, der paa denne Foranledning anmodede Bladets Chefredaktør om at give Oplysning om »Baggrunden for Digtet«, der jo kunde fortolkes »paa særdeles nærliggende Maade«.

Disse og andre Episoder var vel kun egnet til at kalde paa Smilet, men de viste, hvor ømfindtlige Tyskerne var. Den næsten sygelige Mistænksomhed, som beherskede dem, kunde da ogsaa lejlighedsvis bringe dem i en pinlig Situation.

Ved Nytaarstid 1941 udsendte et sønderjydsk Blad en »*Almanak for Nordslesvig*«, og som Reklame for denne bragte Bladet en tospaltet Annonce med et Billede af en tysk Soldat med fuld Oppakning paa Vej til sit Logi. Han tradskede af Sted med Pibe i Munden, en Paraply i den ene og en Spade i den anden Haand. I Følge Annoncens Tekst var Billedet en Illustration til »en smuk Virkelighedsskildring fra Krigen 1914—18, omhandlende en ung Sønderjydes Kærlighedshistorie«, men i tysk Fortolkning blev det til en Forhaanelse af den tyske Soldat. Dette krævede naturligvis en alvorlig Afstraffelse. Her maatte der statuere et Eksempel, og man forlangte da Bladet standset og Redaktøren ikendt en betydelig Bøde.

Ved en Undersøgelse af Sagen, der behandledes i Udenrigsministeriet og ikke naaede frem til Nævnet, viste det sig, at Billedet var en Gengivelse af et tysk Postkort, som under Verdenskrigen 1914—18 var uddelt til Soldaterne ved Fronten, for at de kunde benytte det som en Hilsen til Hjemmet.

Det var jo en lidt flov Historie. Den drabelige Aktion, der var lagt op til, faldt naturligvis bort af sig selv, men Honnøren krævede dog som Afslutning en Reprimande til Bladet.

I alt blev der indbragt 120 Sager for Nævnet, indtil dette den 29. August 1943, da dansk Presse blev gjort fuldstændig retsløs, ophørte med at fungere, og der blev idømt 64 Bøder, der har indbragt 22.000 Kr. Efter Fradrag af alle Omkostninger — Udsendelse af Vejledninger og Cirkulærer etc. — er der til Rest ca. 16.000 Kr. Dette Beløb har Nævnet foreslaaet anvendt til at skabe en Fond — *Den Danske Presses Belønningsfond* — med det Formaal at anvende Renterne til Belønninger til Personer, der ved deres Arbejde i Pressens Tjeneste har gjort deres Stand Ære.

II

Med sin Nævnsordning havde Pressen skabt et Retsgrundlag for sit Arbejde, men Ordningen var knapt traadt i Kraft — der gik kun en Uge — før Tyskerne uden mindste Hensyntagen til den truffne Aftale tilsidesatte den og gik til direkte Aktion.

Gustav Meissner (f. c. 1910) stammer fra Nordslesvig, hvor han voksede op i Kollund. Faderen faldt i den første Verdenskrig, og Familiens Kaar var meget smaa. Meissner fik sin Skoleuddannelse i Flensborg og blev tidligt ansat ved »Flensburger Nachrichten«, hvor han dog kun fik Lov til at behandle ganske underordnet Stof. Før 1933 var han stærkt optaget af Tanken om et »tysk Samarbejde med Norden« og skrev en lille nordslesvigsk Turistfører, »Wanderbuch durch Nordschleswig«, som ikke røbede særligt aggressive Tendenser. Noget senere fik han Ansættelse i »Verein für das Deutschtum im Ausland« og flyttede af den Grund til Berlin, men spillede heller ikke i den Egenskab nogen som helst Rolle. Efter Hitlers Magtovertagelse sluttede han sig til N. S. D. A. P., anvendtes i Agitationen forud for det første Rigsdagsvalg til Opklæbning af Plakater, Omdeling af Løbesedler o. lign.; men først via den lokale slesvig-holstenske Partiafdeling lykkedes det ham at komme lidt til Vejrs. Da Danmark blev besat, gjorde man denne komplette Undermaaler til Kontaktmand over for den danske Presse - en Beslutning, som kritiseredes haardt af den allerede fungerende tyske Presseattaché, Frielitz, der selv havde personlig Tilknytning til Nordslesvig. Meissners Varetagelse af Embedet viste da ogsaa, at Kritikken var fuldt berettiget. Han opnaede nøjagtigt det modsatte af, hvad han tilsigtede.

Det første Angreb rettedes mod »Nationaltidende«. Det blev med Timers Varsel forlangt, at Bladet skulde under tysk Kontrol, idet man uden i øvrigt at fremføre Eksempler paastod, at det i hele sin Tendens var tysk fjendtligt; men da jeg hævdede, at jeg vilde gaa, og da Bestyrelsens daværende Formand, senere Handelsminister *Halfdan Hendriksen*, kategorisk erklærede, at Bladet i saa Fald vilde blive lukket, blev der truffet et Kompromis, saaledes at Udenrigsministeriet paatog sig en Forsensur. Ordningen blev i Løbet af et Par Maaneder ophævet, men det varede ikke længe, før det igen lykkedes »Nationaltidende« at ophidse det tyske Gesandtskabs særlige pressekyndige, den ca. 30-aarige *Meissner*, der ikke havde Begreb skabt om Presseforhold, og i Parentes bemærket sikkert heller ikke om andre Forhold, men som ikke desmindre var blevet udset til at være Presseattaché i Danmark. Aarsagen til hans Forargelse denne Gang var dels en i »Nationaltidende« offentliggjort Juleprædiken af Kaj Munk, idet han var af den Opfattelse, at Kaj Munk med Herodes mente Hitler, og dels en Artikel, hvori Bladet havde været saa formastelig at paastaa, at Frits Clausen savnede national Takt. Endvidere var han fornærmet over, at jeg aldrig indfandt mig i det tyske Gesandtskab. Efter en Række dramatiske Forhandlinger i Januar 1941 lykkedes det at afværge Angrebet. Medvirkende hertil var ikke mindst, at Meissner havde hævdet, at jeg var Jøde, en Opfattelse, han havde faaet ved flittig Læsning af »National-Socialisten«, og da han blev oplyst om, at det beroede paa en Fejltagelse, blev han straks mildere stemt. Værre gik det, da »Nationaltidende« i November 1941 umiddelbart før Antikomintern-Pagten Underskrivelse bragte flere ledende Artikler, der havde Relation til denne Pagt, og Dagen efter dens Underskrivelse bragte følgende Overskrift:

»Hvad Danmarks Tiltræden af Antikomintern-Pagten betyder. — Tyskland siger: Pagt-Til-

Gunnar Helweg-Larsen (se S. 483) var sikkert en af de danske Pressemænd, som mest uforfærdet skrev »mellem Linierne«. Han blev berømt for sine dobbeltbundede Petitartikler i »Kristeligt Dagblad«, og de Numre, hvori de fandtes, blev revet bort. Rundt om i Landet cirkulerede Helweg-Larsens smaa Indlæg i Afskrifter og Afskrifters Afskrifter. Man beundrede dem — ikke alene for deres Træfsikkerhed og Elegance, men endnu mere for det personlige Mod, de vidnede om. Det var dette, man trængte til at mærke i en Tid, da Parolen fra de ledende Politikere udelukkende lød paa Tavshed, Tilbageholdenhed og Tilpasning, og da man tidligt og silde misbrugte »Kongens Bud« som Støjdæmper over alt, hvor Folkets sande Opfattelse af Skammen og Smerten søgte at komme til Orde.

trædelsen betyder Tiltrædelsen af en Kampfront. — Tysk Presse siger: Ikke blot Bolschevikkerne, men ogsaa deres allierede skal rammes. — Dansk Presse kender endnu ikke Overenskomstens Indhold.«

Dr. Meissner fik et hysterisk Anfald og krævede mig suspenderet, hvilket ogsaa skete, men han blev desavoueret af v. Renthe Fink, da denne sammen med Scavenius vendte tilbage fra Berlin. Dr. Meissner fik hævnnet sit Nederlag, da han den 4. Januar 1942 paa »Nationaltidende« Kirkeside opdagede en Prædiken, der omhandlede den altid standende Strid mellem Gud og Djævelen. Naturligvis kunde der med Djævelen ikke menes andre end Hitler — det kan godt tænkes, at Meissner havde Ret —, og dermed var min Skæbne beseglet.

Imidlertid var andre Redaktører blevet udsat for en tilsvarende Behandling. I Januar 1941 blev »Demokraten«, Aarhus, standset i 3 Dage, og der blev stillet Krav om, at Redaktørerne Frede Højmark og Holger Eriksen skulde fratræde deres Stillinger. Det svirrede paa dette Tidspunkt med Rygter, der i øvrigt ikke var forkerte, om en fra tysk Side fremtvungen Ministerkrise, og »Demokraten« havde derfor tilladt sig at skrive, at der ikke var noget af de samarbejdende Partier, der ønskede en saadan, og dermed maatte Sagen være afgjort.

»Hvis der udefra bliver gjort Forsøg paa at skabe en saadan,« hed det i Artiklen, »vilde det jo være i afgjort Strid med Forsikringerne af 9. April, og det vilde lige saa afgjort i det danske Folk skabe en Stemning, som ikke var til Gavn for det gode Forhold mellem Danmark og Tyskland. Vi stoler paa den højtidelige Erklæring, som blev afgivet den 9. April. Vi stoler paa, at Tyskland ikke blander sig i vore indre Forhold, og vi stoler paa, at det gode Forhold til vor sydlige Nabo maa opretholdes.«

Dette var efter Meissners Mening, og det er jo ogsaa umiddelbart indlysende, en grov Fornærmelse mod Tyskland og landsskadelig Tale. Konflikten endte med, at

Aage Schoch (f. 1898) begyndte - efter at være blevet cand. polit. - som Redaktionssekretær ved »The Baltic Scandinavian Trade Review«, blev udenrigspolitisk Medarbejder ved »Jyllandsposten« 1926 og virkede her, indtil han 1934 kom til »Berlingske Tidende« som Redaktionssekretær. Herfra vandrede han s. A. til »Nationaltidende« som Chefredaktør og fratraadte først i 1942, da han blev fjernet paa tysk Forlangende. Efter den 29. Aug. 1943 maatte han gaa under Jordan. Han blev Medlem af Frihedsraadet og udførte i denne Egenskab et stort Arbejde, indtil det lykkedes Gestapo at fange ham den 2. Septbr. Ved Shellhusets Bombardement den 21. Marts 1945 befriedes han, og da Tyskerne havde kapituleret, tiltraadte han som Chefredaktør ved »Berlingske Tidende«.

det atter blev tilladt Bladet at udkomme under Redaktion af Frede Højmark, medens Redaktør Holger Eriksen blev stødt ud i det yderste Mørkc.

Efter at man i længere Tid havde holdt »Kristeligt Dagblad« under Observation, stillede Dr. Meissner i Marts 1941 Krav om, at Redaktør Gunnar Helweg-Larsen »fuldstændig skulde forsvinde fra det journalistiske Arbejde i »Kristeligt Dagblad«.« Man bebrejdede ham, at han »saa at sige havde haft en speciel Interesse i negative Tendenser mod Tyskland«, og skønt baade Udenrigsministeren og Statsministeren blev mobiliseret, lykkedes det ikke at faa Tyskerne til at fratage deres Krav. Efter hvad der meddeltes, var det selve Berlin, der krævede Helweg-Larsens Afgang, idet man betegnede ham som ganske uegnet til at indtage »en bejaende Holdning til de vigtige Problemer«.

Helweg-Larsen var allerede paa et tidligere Tidspunkt fratraadt Posten som ansvarshavende Redaktør. Denne Stilling var overtaget af hans Broder, Provst Helweg-Larsen, medens Gunnar Helweg-Larsen stod paa Bladet som journalistisk Leder og var den faktiske Redaktør. Nu maatte han altsaa fratæde Ledelsen. Man erklærede imidlertid, at man ikke havde noget imod, at han skrev i Bladet om neutrale Emner.

Den 8. Juli bragte Bladet en Artikel »Hvad det gælder«, som beskæftigede sig med det nyligt indledede »Korstog« mod Bolchevikkerne, og som gav Anledning til ny Klage til Nævnet. Og den 19. September bragte Bladet en ny Artikel »Netop nu«, der anstillede forskellige Betragtninger i Anledning af, at H. C. Bryld — »Stabsleder i Danmarks nationalsocialistiske Arbejderparti« — var rejst til Norge for at gøre Quisling sin Opvarntning og studere norsk Propaganda m. m. Dette faldt Tyskerne haardt for Brystet, og da de formodede og fik bekræftet, at det var Helweg-Larsen, der var Artiklens Forfatter, gjorde de gældende, at han havde brudt de

bestaaende Aftaler og forlangte hans definitive Udtræden af dansk Presse, og samtidig krævedes Bladet sat under særlig Censur. Den famøse Artikel lød saaledes:

»Frits Clausen-Folkene, der ynder at omgive deres Leben und Treiben med et halvofficielt Skær, lod forleden gennem noget, der hedder »D.N.S.A.P.s Presetjeneste« udsende en Meddelelse, der havde en vis Interesse. Det oplystes, at »Stabsleder i Danmarks national-socialistiske Arbejderparti H. C. Bryld sammen med Chefredaktør Helge Bangsted er afrejst til Norge efter Indbydelse af den norske Regering.«

I første Omgang kunde det maaske synes ligegyldigt, hvor disse to for Offentligheden ret ukendte Personer rejste hen. Vi selv hældede til den Anskuelse og lod rent ud sagt Meddelelsen gaa i Papirkurven. Men vi erkender vor Fejltagelse. Det kan under visse Forhold have sin Interesse at vide, hvor »Fædrelandet«s Redaktør og D.N.S.A.P.s Stabsleder opholder sig.

De rejser altsaa til Norge. Og dertil er det ikke enhver givet at rejse lige i Øjeblikket. Vi, der ingen Indbydelse har modtaget, maa nøjes med at gøre Turen i Tankerne. Men der gør vi den ogsaa jævnligt. Vi gaar paa Rundrejse oppe mellem Fjeldene. Vi gæster gamle Venner. Vi hilser paa Mennesker, vi før maaske kun kendte af Navn, men som i denne Tid er kommet os saa forunderlig nær. Vi slaar os et Øjeblik ned hos en og anden, der sidder helt isoleret.

Hvad siger vi til dem? Ikke ret meget. Det er ikke Ordenes Mængde, det kommer an paa. Det, vi saa gerne vilde, var stiltfærdigt at fortælle vore gamle Stridsbrødre, hvor kær vi har dem. Hvor stærke de Baand er, der knytter vore Lande og Folk sammen. Hvor inderligt vi føler med dem nu i Lidelsernes Dage.

Men vi maa som sagt nøjes med at gøre Turen i Tankerne. Personligt at begive sig paa Norgesfærd er forbeholdt de faa og udvalgte. Som f. Eks. Hr. Stabsleder Bryld og Hr. Chefredaktør Bangsted. De skal gæste den norske Regering. Eller Quislingerne, som de ogsaa kaldes. Om dette Navn siger den norske Rikshirds Blad »Hirdmannen« i sit sidste Nummer:

»London-mennene og deres villfarne menighet i Norge er begynt å kalle os »Quislinger«. Og dermed tror disse forhenværende nordmenn, at de har gitt oss et slemt økenavn.

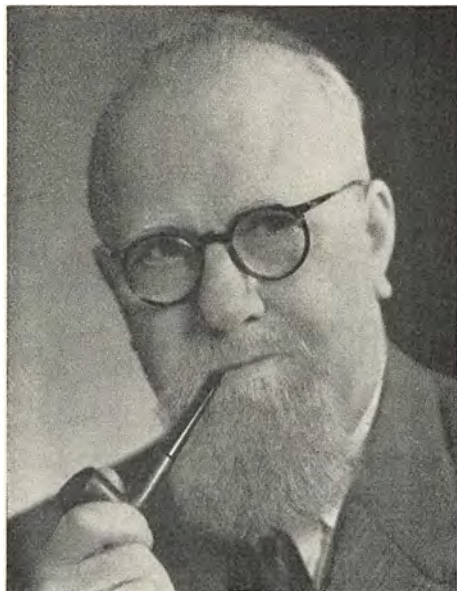
Men i virkeligheten har de gitt oss et hedersnavn! En betegnelse som enhver NS-mann og NS-kvinne er stolt av! Vi er Quislinger! Og vi vil sette all vår kraft og evne inn på å gjøre oss verdige til betegnelsen Quislinger.«

Der kan saaledes næppe være noget forkert i at kalde d'Hrr. Bryld og Bangsted for danske Quislinger. Havde de Magt, som de har Agt, vilde de i Danmark repræsentere det samme, som Vidkun Quisling i Norge. Og de har da ogsaa i et Interview i »Fædrelandet« understreget, i hvor høj Grad »vi glæder os til at træffe Quisling netop nu«. Der er meget andet, der gør dem glade. De glæder sig »overordentlig meget« til at se det norske Genrejsningsarbejde, og de »føler Glæde over«, at dette Arbejde gør saa gode Fremskridt.

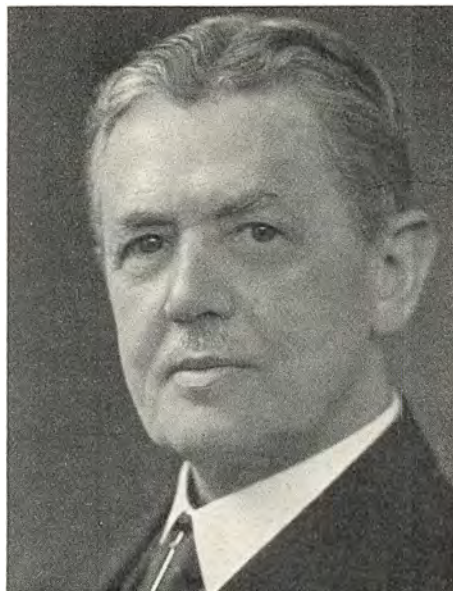
Dette Gladsyn — netop nu — vil maaske falde en og anden Landsmand for Brystet. Men lad det være. Det er deres Ærinde i Norge, der har vor Interesse. Det er, ifølge Interviewet, at studere »norsk Propaganda, Presseforhold og norske Forhold i øvrigt«. Vi ønsker dem godt Udbytte. Der er for dem, der ærligt vil gaa til Bunds i Tingene, ganske overordentlig meget at lære i Norge i Dag. Den, der forstaar at lytte, vil komme ud for sælsomme Oplevelser. Han vil finde et Folk i stor Ængstelse og Nød. Og dog er dette Folk rankere end nogen Sinds før.

»Et forunderligt Liv: nye Chok, ny Frihed og ny Glæde. Egentlig er der en tindrende Fryd inde i mig: Liv er at sætte Liv ind.« Saadan udtrykte en af de Mænd, der staar midt i Begivenhedernes Brændpunkt, det for nylig i et Brev. Og saadan genkender mange det, selv om Ordene vel undertiden falder noget mere dæmpede. Hvad er det, der gør dem saa stærke? Det er vel det, Paulus et Sted taler om: At være som de, der intet have og dog ejer alt. De er i Nødens Time naaet ind til de Værdier, ethvert sjælesundt Folk har i Eje, og som hverken Møl eller Rust, ej heller Propaganda eller ydre Magt kan faa Bugt med. Det er paa dem, de lever. Det er dem, der giver Frihed midt under jernhaard Tvang.

Jo, vist er gamle Norge et af de Steder i denne fortumlede Verden, hvor der er mest at lære. Netop nu.«

H. P. Sørensen (f. 1886) virkede gennem mange Aar ved socialdemokratiske Blade, dels som Redaktionssekretær, dels som Redaktør, indtil han i 1924 knyttedes til Partiets Hovedorgan, hvis Redaktør han blev 1928 og ansvarshavende Redaktør 1929. Som saadan afskedigedes han 1941 paa tysk Foranledning. Hans øvrige Gerning faldt i Københavns Borgerrepræsentation (fra 1923, Borgmester 1943) og en kort Tid (September-Oktober 1936) i Folketinget. Inden for den danske Presse indtog han en fremskudt Stilling, og under Besættelsen satte han hele sin Autoritet ind paa at bremse den Tilbøjelighed til Knæfald for Det tredje Rige, som en enkelt Fløj inden for hans Parti gav til Kende.

Hendrik Stein (1874-1944) var i 1896 blevet Medarbejder ved »Børsen«, hvis Udgivelse og Redaktion han overtog i 1901 sammen med H. Green. Som dette Organs Leder og fra 1916 dets Encyklopedik Redaktør fik han en væsentlig Indflydelse paa Behandlingen af vore erhvervspolitiske Spørgsmaal, sad 1921-33 som Medlem af Frederiksbergs Kommunalbestyrelse og indvalgtes 1932 af de Konservative i Landstinget. Som Pressemand nød han udelte Agtelse, og naar Pressens Repræsentanter under Besættelsen blev kaldt til Udenrigsministeriet eller til de tyske Myndigheder, var det som Regel ham, der klart og fast gav Udtryk for den Modstandsvilje, som hverken Scavenius eller Best kunde knække.

»Ogsaa »Social-Demokraten« var kommet i Modvind. I Maj 1941 foretog Harald Bergstedt efter Indbydelse fra det tyske Gesandtskab en Rejse til Tyskland, og det var Meningen, at han skulde skrive om sine Oplevelser i »Social-Demokraten«. Artiklerne var imidlertid saa nazistisk prægede og gav Udtryk for en saadan Begejstring for Hitler, at Redaktør H. P. Sørensen ikke tog i Betænkning at kassere dem. Dr. Meissner, til hvem Bergstedt havde sendt Aftryk af Artiklerne gennem en Ven, fhv. Sovjet-Legationssekretær Aage Jørgensen, ringede til H. P. Sørensen og forlangte under aabenlyse Trusler mod Bladet og H. P. Sørensen, at Artiklerne skulde optages med det samme. H. P. Sørensen svarede, at han ikke vilde optage Artiklerne, men i Betragtning af de Konsekvenser, en Nægtelse vilde kunne faa, vilde han forhandle om Sagen med Bladets Kontrolkommission, Bladets Bestyrelse. Kontrolkommissionen var enig med ham i hans Syn paa Artiklerne, men turde af Hensyn til Følgerne ikke tage Ansvar for at nægte Optagelse af dem. Artiklerne kom saa i Avisen, men da H. P. Sørensen i den lille Kasse over Kronikken havde taget redak-

tionel Afstand fra Forfatterens politiske og ideologiske Betragtninger, forlangte Meissner over for Udenrigsministeriet, at han, da han ikke var positivt indstillet, maatte tage Orlov og ikke skrive i eller redigere Bladet, indtil Kontrolkommisionen traf den endelige Afgørelse. Resultatet blev, at Redaktør H. P. Sørensen maatte fratræde Stillingen.

Om de Metoder, man fra tysk Side anvendte for at gennemtvinge sine Krav, giver følgende Samtale mellem Redaktør H. Stein, »Børsen«, og Dr. Meissner et tydeligt Vidnesbyrd. Redaktør Stein spurgte:

»Hvad vil De nu gøre, hvis »Social-Demokraten« nægter at lade H. P. Sørensen gaa?«

»Saa maa jeg indberette Sagen til Berlin.«

»Og hvad vil der saa videre ske?«

»Saa vil man i Berlin ræsonnere som saa, at det drejer sig om Organet for det største politiske Parti i Danmark, og saa vil man tage sine Forholdsregler derefter.«

Allerede omkring Nytaar 1941/42 ytrede der fra tysk Side Misfornøjelse med »Billedbladet«, idet Gesandtskabet indklagede Bladets ansvarlige Redaktør Ejnar Black for Nævnet, fordi det i en Slags Aarsrevu havde bragt Billeder dels af Christmas Møller og Hedtoft Hansen, dels af de danske Gesandter i Udlandet, der havde meldt fra, og endelig et Billede af den for paastaet Spioneri i Januar 1941 dømte Oberstløjtnant Ørum.

Nævnets Kendelse fastslog, at Portrætterne var Led i en Kæde af Billeder — 57 i Tallet —, der i kronologisk Rækkefølge markerede Aarets skiftende Begivenheder, og at Medtagelsen af de nævnte Portrætter ikke med Føje kunde siges at være Udtryk for tysk fjendtlig Tendens. Da Gengivelsen af Ørums Portræt ikke des mindre, maaske kunde siges at skade Landets Interesser i Forhold til Udlandet, idømtes der Bladet en Bøde.

Imidlertid sporede der senere fortsat Misfornøjelse med »Billedbladet«, og da dette i Sommeren 1942 havde bragt en Billedreportage fra Kaj Munks Vedersø og tillige efter Staunings Død havde bragt Billeder af Hedtoft-Hansen i Selskab med den svenske Statsminister Albin Hansson, rejstes der ny Klage mod Redaktør Ejnar Black. Denne Gang gik man uden om Nævnet til direkte Aktion, og efter langstrakte Forhandlinger maatte Black fra og med 28. August 1942 *fratræde ikke blot Redaktionen af »Billedbladet«, men ogsaa sin Stilling som Redaktør af »B. T.«.*

Redaktør Hasager, »Politiken«, var ogsaa i Farezonen efter at »Politiken«s Redaktionssekretær Sten Gudme i Begyndelsen af Juni 1941 via Sverige var fløjet til England. Meissner rettede en Henvendelse til Udenrigsministeriet, hvori han gjorde gældende, at Hasager ikke kunde være uvidende om sin nærmeste Medarbejders Indstilling. Han bebrejdede Bladet og dets ansvarlige Redaktør dets »negative« Holdning og konkluderede i, at Tilliden til Redaktør Hasager som ansvarshavende Leder af »Politiken« var rokket.

»Et tillidsfuldt Samarbejde med »Politiken«,« skrev han videre, »vil der kun kunne regnes med, naar Redaktør Hasager udskilles fra Redaktionen, og der samtidig gennem passende indre Forholdsregler drages Omsorg for, at Redaktionsstaben besættes med Kræfter, der svarer til de nuværende Fordringer.«

Kaj Munk og Lise Munk i Vedersø Præstegaards Havestue – og lige ved den Frihedens Budbringer, som Dag for Dag gav dem og os Mod til at holde ud i Tillid til Sejren.

Sagnet fortæller, at Redaktør Hasager skal have forespurgt Dr. Meissner, om Hitler ogsaa var blevet draget til Ansvar for sin nærmeste Medarbejder Hess's Flugt til England, og hvilke Forholdsregler man agtede at træffe i den Anledning. Om Svaret forlyder der intet. Det lykkedes ikke at faa Meissner til at frafalde Kravet om Hasagers Afgang, men »Politiken« foretog saa et Modtræk, idet Bladet optog sin økonomiske Medarbejder, cand. polit. *Poul Graae*, i Redaktionen. Denne Ordning var altsaa ikke Udtryk for et Kompromis, og den er aldrig fra tysk Side blevet formelt accepteret, men paa den anden Side skete der intet mere i Sagen.

III¹⁾

Skønt Pressen efter den trufne Ordning i og for sig ikke havde noget direkte Forhold til tyske Myndigheder, søgte Tyskerne dog i en Række Tilfælde *direkte Forhandling*, camoufleret som selskabelige Sammenkomster, hvor Traktementet fra tysk Side varieredes fra utilslørede Trusler til blide Overtalelser. Udgangspunktet var uforanderligt det samme: *en konstant tysk Misfornøjelse med den danske Presses Holdning*, som man fandt daarligt svarende til den Politik, *Erik Scavenius* havde anlagt med 8. Juli-Erklæringen. I Vinteren 1940—41 holdtes paa Initiativ af Professor *Vinding Kruse* en Sammenkomst mellem nogle af de københavnske Chefredaktører og den tyske Rigsbefuldmægtigede, Minister v. *Renthe Fink*. Meningen var at fastlægge »en Linje for et Samarbejde som indebar Muligheder for en tilfredsstillende Udvikling«. Den foretagsomme Professors Initiativ efterlod imidlertid intet Spor i Pressens Holdning, hvilket naturligvis fra tysk Side følte saa meget mere irriterende, som selve den Rigsbefuldmægtigede havde bivaanet Forhand-

Det mest bemærkelsesværdige Møde mellem Meissner og de københavnske Chefredaktører fandt Sted paa d'Angleterre d. 25. April 1941. Meissner krævede her *en gennemgribende Nyorientering*, da der ellers »fra tysk Side vilde blive truffet Forholdsregler, som var egnet til fuldstændig at gennemføre denne Omstilling«, og han mindede i denne Forbindelse truende om, at »man fra tysk Side ikke havde glemt noget af, hvad der er kommet frem i de enkelte Blade i de sidste 7 Aar — dette Spørgsmaal kan udmærket bringes paa Dagsordenen igen«! Kravene om Omstilling og Omvendelse blev imidlertid *klart afvist fra Redaktørernes Side*.

Særlig dramatiske var Møderne med Tyskerne egentlig sjældent. Selv naar Tyskerne følte sig bitrest skuffet, opretholdt de i det ydre en vis tænderskærende Servilitet. Paa dansk Side følte disse Møder naturligvis som en Plage; men de indeholdt dog ogsaa forsonende komiske Momenter — f. Eks. naar Meissner — aabenbart efter højere Ordre — indledede med at oplæse lange fra Berlin modtagne Situationsoversigter, der altid endte med Tysklands uundgaelige Sejr — eller naar han for egen Regning vidtløftigt beviste, at det vilde være i Strid med al Logik, om de Allierede gik hen og vandt Krigen.

1) Afsnit III bestaar i stor Udstrækning af Chefredaktør *Tabors* Artikel om Pressen i det først udkomne Nummer af »Journalisten« efter Befrielsen.

Niels Hasager (f. 1888) arbejdede ved den radikale Presses Korrespondance 1906—08, kom saa som Redaktionssekretær til »Nordsjællands Venstreblad« 1908—09, »Fyns Venstreblad« 1909—18 og »Politiken« fra 1918. Her blev han Redaktør 1931 og ansvarshavende Redaktør 1938.

Ejnar Black (f. 1889) begyndte i 1926 sit Arbejde ved »Berlingske Tidende« og var Bladets Korrespondent i Berlin og Paris 1926-31. I 1938 startede han »Billedbladet«, var dets Redaktør 1938-42 og samtidig ansvarlig Redaktør for »B. T.« 1940-42.

En pudsig Episode indtraf ogsaa, da Chefen for det tyske Udenrigsministeriums Presseafdeling, Gesandt Dr. *Schmidt*, i November 1942 gæstede København. Dr. Schmidt var en meget indflydelsesrig Mand, der stod Udenrigsminister v. Ribbentrop nær, og man tillagde derfor fra tysk Side Besøget meget stor Betydning. Der blev arrangeret en Middag med Chefredaktørerne hos Davidsen, og det var Meningen, at Dr. Schmidt her skulde fremsætte sine uforgribelige Synspunkter for dansk Presse. Han naaede imidlertid ikke ret langt i sit Foredrag, før han kom i Tanker om, at han skulde høre 3. Akt af *Bohème* i Det kgl. Teater, hvorefter han forlod det noget desorienterede Selskab med en Bemærkning om, at han vilde indfinde sig i Adlon Kl. 11.30, paa hvilket Tidspunkt der vilde være reserveret et Bord for Pressen, hvor de kunde kræve ind paa hans Regning, hvad de ønskede. At han fik Lov til at sidde alene ved Bordet, behøver vel næppe at siges.

I hele denne vanskelige Periode var den Hjælp, Pressen fik fra Udenrigsministeriet, mere negativ end positiv. Det Princip, *Scavenius* fulgte, formulerede han ved en bestemt Lejlighed saaledes: *Man skal helst gøre Indrømmelserne, inden de er forlangt, og i hvert Fald gøre dem villigt, da de ellers ikke kan sikre os den tilstræbte good will!* I næsten alle Tilfælde søgte *Scavenius* at praktisere denne Leve-regel, og han gjorde sit bedste for at opdrage Pressen til en lignende Tjenesteiver.

Mindeværdigt er det Møde, der i Udenrigsministeriet holdtes den 5. Juli 1941 — altsaa et Par Uger efter det tyske Angreb paa Sovjetrusland. Hr. *Scavenius* lod her

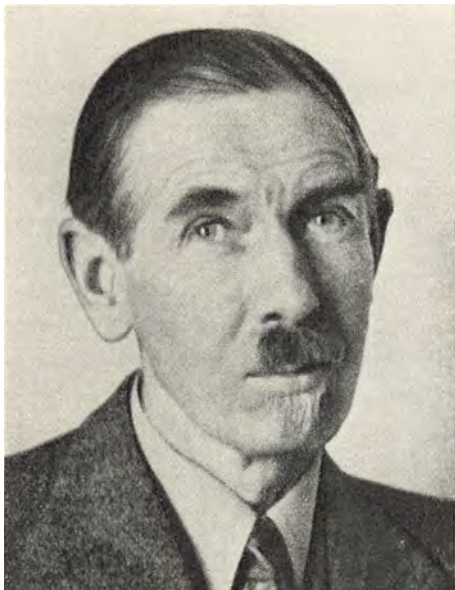
forkynde Pressen, at man maatte regne med, at der i Løbet af meget kort Tid ikke vilde være nogen anden væbnet Magt paa Fastlandet end den tyske Hær, og at Europa dermed vilde være udleveret til Tysklands Forgodtbefindende. Det gjaldt derfor om at placere sig rigtigt. Vi burde ikke blot ikke lægge Vanskeligheder i Vejen for Hvervning af danske frivillige til det netop i disse Dage oprettede »*Frikorps Danmark*« (fra højeste Sted i Tyskland var meddelt, at man ikke vilde finde sig i nogen Art af Hindringer), men *Pressen burde gaa positivt ind for Frikorpset*. Fra Hr. Scavenius's Side forsøgt det altsaa ud fra en som det viste sig fuldkommen falsk Vurdering af Situationen at forlede Pressen til en positiv Stillingtagen, der var i aabenbar Strid med den Holdning, den samlede Regering indtog, idet den vel havde set sig nødsaget til at tolerere det nazistiske Frikorps's ulovlige Hvervningskampagne, men aldeles ikke havde billiget dets Oprettelse. Pressens Folk var nu — som ofte baade før og senere — adskilligt klogere og i hvert Fald mere ligevægtige end Hr. Scavenius. Hans Yndlingstanke var, at Korpset burde være upolitisk og støttes fra alle Sider — hvorved Danmark vilde have placeret sig som tysk Drabantstat. Pressens Mænd lod sig imidlertid ikke forlede af de tyske Sejre og Tysklands tilsyneladende Uovervindelig. De nøjedes med at referere nogle af de uforskammede Taabeligheder, som Frikorpschefen, en Oberstløjtnant *Kryssing*, afleverede til en indbudt Kreds paa Hotel d'Angleterre — og saa saboterede Pressen for øvrigt trofast Hvervningen af Forræderkorpset.

Da Danmark afbrød den diplomatiske Forbindelse med Sovjet-Rusland, og senere sluttede sig til Antikomintern-Pagten, bestemtes den reserverede Holdning, Pressen som Helhed indtog, naturligvis af den Kendsgerning, at der i begge Tilfælde forelaa Udslag af en aabenbar Tvangssituation, og de fleste af Bladene lagde Hovedvægten paa, at Danmarks Status som ikke-krigsførende var uændret.

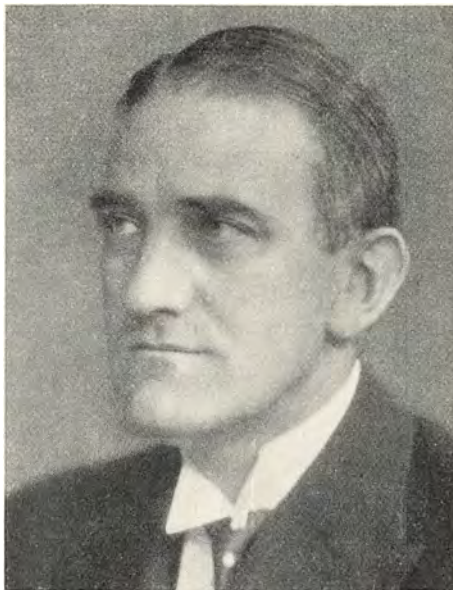
Et *dramatisk Møde* fandt Sted i *Udenrigsministeriet*, efter at *Christmas Møller i Maj 1942 havde forladt Landet*. Udenrigsministeriet — ved den Lejlighed repræsenteret af Dir. *Svenningsen* — ønskede Kommentarer, hvori Pressen med Udgangspunkt i Regeringens Erklæring klart fordømte *Christmas Møllers* Flugt. Pressens Repræsentanter afviste pure Kravet. Inden for Pressens Kreds var der langt fra Enighed om Ønskeligheden af *Christmas Møllers* Handlemaade; men paa tysk Tilskyndelse ønskede man ikke at fordømme en god dansk Mand, der først havde forladt Landet, efter at alle Muligheder for legal politisk Virksomhed var berøvet ham. Hele Pressen — bortset fra et enkelt Venstreblad — opretholdt haardnakket dette Standpunkt.

Christmas Møllers Flugt saavel som Pressens Passivitet fik meget langtrækkende Konsekvenser. Tyskerne saa i Bladenes Tavshed Tegn paa, at ogsaa de var allieret med C. M. i en Slags Komplot, og disse Forestillinger blev aabenbart Indledningen til den »*Tillidskrise*«, som i Løbet af Efteraaret 1942 førte til Ministerskiftet.

Den umiddelbare Anledning til Krisen var imidlertid *den Holdning, Befolkningen indtog over for »Frikorps Danmark*«, da det i September kom hjem paa Orlov. Fra den første Dag omfattedes det fra dansk Side med aabent udtalt Foragt og Vrede, og endnu før Korpset var kommet til København, besvor Hr. Scavenius Pressen om at modtage det vel og fremhæve dets Tapperhed og Idealisme. Det blev nu gen-

Karl I. Eskelund (f. 1890) var efter juridisk Embedseksamen 1915 Medarbejder ved »Politikene« indtil 1930 og Formand for Journalistforbundet 1930-38. Han ansattes i 1938 som Chef for Udenrigsministeriets Pressebureau. Som saadan fulgte han under Besættelsen nøje de af Udenrigsminister Scavenius givne Direktiver og foretog ofte Indgreb, endnu før der forelaa nogen Klage fra tysk Side over danske Publikationer.

Fr. Vinding Kruse (f. 1880) har, fra han blev cand. jur. 1905, dyrket Retsvidenskaben, blev Docent ved Universitetet 1911, Dr. jur. 1913 og Professor 1914. Hans litterære Produktion har dels været af rent juridisk Art, dels af retsfilosofisk og sociologisk Art. Hans seneste Værker har — paa Grund af Forfatterens politiske Holdning — givet Anledning til meget skarpe Meningsbrydninger.

nemgaaende nogle meget tørre Velkomstbemærkninger, der faldt af, og de indtrængende Opfordringer til at vise Ro og korrekt Optræden lod snarere formode, at det drejede sig om en frygtet Bande end om tapre Sønner af Folket. En Række Episoder viste tilstrækkelig tydeligt, at denne Formodning ikke var forkert. Den kolde Skulder, der vistest Korpsset, blev Anledning til Skærpelse af »Tillidskrisen«, som blev akut, da Kong *Christians* meget knappe Takketelegram til Hitler i Slutningen af September gav Ledelsen i Berlin Paaskud til en voldsom diplomatisk Aktion: Tilbagekaldelsen af den tyske Gesandt og Hjemsendelsen af den danske Gesandt i Berlin. Under den maanedlange Krise — der fra tysk Side var anlagt efter Nervekrigsmønster — var Pressen naturligvis henvist til Passivitet. En enkelt Gang var dens Repræsentanter kaldt til Møde med *Hr. Scavenius*, der irriteret talte om den hysteriske Kongedyrkelse, som paa en skæbnsvanger Maade havde bragt Majestætens Person i Forgrunden. Da *Regeringsskiftet* var sket — under Tryk af tyske Kuptrusler —, og Vilh. Buhl var afløst af Erik Scavenius, bevidnede Pressen Buhl sin oprigtige Højagtelse og fremhævede demonstrativt, at dette Regeringsskifte kun kunde forklares som Resultat af en ganske særlig Situation. Scavenius's Op-højelse til Statsminister blev modtaget som et nødvendigt Onde og med en Følelse af, at den yderste Grænse for de danske Indrømmelser over for Tyskland dermed var naaet.

Betegnende for Scavenius's Indstilling var ogsaa hans *Optræden efter Valget den 23. Marts 1943*.

Om Eftermiddagen den 24. April blev Redaktørerne kaldt til Møde i Udenrigsministeriet. Tyskerne (og sikkert ogsaa Hr. Scavenius) var fortørnede over Morgenbladens Valgkommentarer, og man henstillede indtrængende at undgaa en for stor Afstand mellem de tyske og de danske Kommentarer. *Meningen var naturligvis, at Pressen burde fortolke Valget som et Tillidsvotum til Hr. Scavenius og en folkelig Velsignelse af det dansk-tyske Samarbejde*. Der var nu ingen af Bladene, der imødekømt dette Ønske om en Forfalskning af Valgresultatet. Der kunde i Virkeligheden ikke rejses mindste Tvivl om Valgets Indhold: Det var, helt uden om og hen over Hovedet paa Hr. Scavenius, en eneste antitysk Demonstration, synlig for Alverden, et lille undertrykt Folks Raab paa Frihed og Demokrati.

Med Dr. Best's Overtagelse af Stillingen som tysk Rigsbefuldægtiget gled Meissner mere og mere i Baggrunden for helt at forsvinde i Foraaret 1943. Det blev Best selv, der »tog sig af« Pressen med Assistance af Meissners hidtidige Hjælper, Jürgen Schröder, en ung Mand — i øvrigt den Gang dansk Statsborger og værnepligtig —, der endnu mindre end Meissner var den vanskelige Stilling voksen.

For Pressen betød den nye Tilstand, som opstod den 29. August, den fuldkomne Retsløshed. Det spinkle Retsgrundlag, Pressen hidtil havde haft i Statsministeriets Cirkulære af 6. Maj 1940 og Nævnsordningen, var brudt sammen og erstattedes af en tysk Censur, der greb ind paa alle Omraader af nogen Betydning. Pressens Vilkaar fremgaa med al mulig Tydelighed af den Tale, Dr. Best om Eftermiddagen den 29. August holdt til Pressens Repræsentanter. Han udtalte:

»Mine Herrer, efter Aftale med den øverstbefalende for de tyske Tropper i Danmark har jeg ladet Dem indkalde til dette Møde for at underrette Dem om visse Retningslinier og Anordninger, som skal træffes for Pressens Vedkommende. Før jeg nævner disse Regler, vil jeg gerne i faa Ord omtale den Udvikling, der har ført til den foreliggende Situation. De fleste af de tilstedeværende ved, at jeg med største Hengivenhed og Taalmodighed har bestræbt mig for at styre en Kurs her i Landet, som kunde tjene saavel tyske som danske Interesser. I de sidste 9 Maaneder har jeg benyttet enhver Lejlighed til at tale alvorligt og formanende til Pressen om at være forstaaende ved Udvalget af Stoffet og ved de Udtryk, som skulde anvendes i Overskrifter og paa anden Maade, men i Stedet har man fulgt den tyskfiendtlige Linje med den ophidsende Tendens, som jeg hele Tiden har frygtet. Til Trods for kraftige Argumenter har man ikke agtet paa mine Henstillinger, men har dryppet en ætsende Gift i Befolkningen.

Jeg vil derfor fastslaa, at Pressen bærer en forfærdelig Skyld for det, der nu er sket. Den har bidraget til at indpode Befolkningen, at Tyskland nu stod paa svage Fødder, at vi ikke vidste, hvad vi skulde foretage os, og at vi ikke længere kunde opretholde Roen i dette latterligt lille Land. Man har besvaret vor imødekommende Holdning med Sabotage, Bomber og Gift. Kvitteringen for dette har De faaet i Nat.

Den danske Presse vil nu komme under meget streng Censur, og der vil blive haarde Straffe for Overtrædelser. De Forordninger, der træffes, vil tilgaa Bladene gennem Udenrigsministeriets Pressebureau og ikke længere som Henstillinger, men som Befalinger, der skal følges. Kun det Materiale af krigsmæssig og militær Art, som Bladene modtager gennem Ritzaus Bureau, kan benyttes.

Enhver Redaktør, enhver i Redaktionsstaben hæfter for, hvad han selv skriver i Bladet. Man kan ikke længere være uden Ansvar, for nu skal den Gift, som gennem mere end tre Aar er blevet dryppet i Befolkningen, drages ud igen. Der er ingen, der maa være i Tvivl om, at enhver Redaktør hæfter med sit Hoved for, at Befolkningen ikke længere forgiftes. Naar De gaar fra dette Møde, saa tænk paa den Skyld, Pressen har i det, Landet nu er kommet ud i!»

Karl Megerle (f. 1894) er uddannet Journalist. Han meldte sig frivilligt ved den første Verdenskrigs Udbrud og saaredes 1916 saa alvorligt, at han blev Invalid. Senere optog han Studiet af Historie og Germanistik og erhvervede sig i 1922 Doktorgraden. Han vendte tilbage til Journalistikken og specialiserede sig i udenrigspolitiske Forhold. Derigennem fik han Tilknytning til Diplomatiets og blev udenrigspolitisk Redaktør ved »Berliner Börsenzeitung«. Hans Artikler blev anset som officieuse Udtryk for Opfattelsen i tyske Regeringskredse. Megerle omfattede Norden med særlig Interesse og behandlede ofte danske Forhold i sine Artikler. Billedet viser *Megerle i Samtale med Generaldirektør P. Knutzen* ved et Møde, arrangeret i København af Den dansk-tyske Forening.

Den 30. August udsendte *Udenrigsministeriets Pressebureau en Meddelelse om den foreløbige Censurordning:*

Privat for Redaktionerne. Fortroligt.

»Efter de fra tysk Side foreliggende Anvisninger skal følgende Regler overholdes af Bladene og Bureauerne:

Alt Stof fra Ritzaus Bureau, indenlandsk saavel som udenlandsk, er underkastet Censur. Alt Stof fra STB og Metro-Press er underkastet Censur. Endvidere er underkastet Censur alt Stof, der tages fra udenlandske Blade eller beror paa Meddelelser fra Udlandet, alle Ledere, Oversigtsartikler, Kommentarer og andre Artikler, ogsaa navngivne, udenrigspolitiske, militærpolitiske og militære Forhold. Endvidere ledende Artikler og andre Artikler af indenrigspolitisk Art. Endvidere alt Meddelelsesstof og kommenterende Stof vedrørende indenlandske Krigsbegivenheder, derunder Luftalarm, Minesprængninger o. lign., alt Stof vedrørende Sabotage, Ulykker, o. l., medmindre de efter de foreliggende Oplysninger ikke kan bero paa Sabotage, Uroligheder o. l., Strejker o. l., samt endelig de Spørgsmaal vedrørende Forholdet til Værnemagten og vedrørende forskellige Forsynings- og Handelsforhold, som hidtil har skullet forelægges Udenrigsministeriets Pressebureau. For Provinsbladenes Vedkommende vil Overskrifter o. l. faktisk ikke kunne forelægges til Censur. Bladene maa udvise den yderste Varsomhed med Overskrifterne, og det fremhæves, at enhver Overtrædelse af de oven for givne Anvisninger, saavel som enhver Meddelelse, Overskrift o. l. i Bladets Tekst, ogsaa i den ucensurerede Del deraf, som giver Anledning til Paatale fra tysk Side, vil kunne medføre Konsekvenser af den alvorligste Art for vedkommende Blads Redaktør, saavel som for den paagældende Forfatter.

Alt Stof, der skal censureres, skal forelægges skriftligt i to Eksemplarer for Censuren, Adresse: Østergade 4, København, K. Det understreges, at Censuren ogsaa omfatter Annoncestof i Hen-

hold til ovenstaaende Indholdsangivelser, og at indtil videre Bladenes Redaktører vil blive holdt ansvarlige ogsaa for Annoncestof. Censuren sker under direkte Deltagelse af Repræsentanter fra det tyske Gesandtskab og den tyske Værnemagt. Censurkontoret er aabent i Dag Mandag Kl. 17—21, andre Dage Kl. 7—24.

Udenrigsministeriets Pressebureau.

Nogle Dage senere blev der i øvrigt truffet den Ordning, at Dagbladenes adm. Direktører over for Udenrigsministeriet og dermed over for den tyske Censur blev anmeldt som værende ansvarlige for alt Annoncestof.

Pressens Folk, der med eet Slag havde mistet alle deres lovlige Rettigheder, følte sig naturligvis haardt ramt, saa meget mere som en lang Række af vore Kolleger om Morgenen var blevet arresteret af Tyskerne. Men man var fuldkommen enige om, at man ogsaa under de nye, fortvivlende slette Vilkaar maatte fortsætte Arbejdet for længst muligt og bedst muligt at tjene danske Interesser.

Som Pressen nu var stillet — retsløs over for Besættelsesmagten — havde man naturligvis ingen Muligheder for at reagere mod *den Strøm af grove tyske Overgreb*, der fulgte: de lovløse Arrestationer og Deportationer, den umenneskelige Jødeforfølgelse. Til Gengæld indtog Pressen det Standpunkt, at den for egen Regning ikke vilde bringe nogen Kommentar, som Tyskerne maatte ønske. Allerede i September beklagede den tyske Presseattaché sig i en Samtale med Kontorchef *Eskelund* over, at Pressen i sine ledende Artikler kun befattede sig med Anliggender, der fra et tysk Synspunkt var komplet ligegyldige, og konsekvent afholdt sig fra at skrive om saa vigtige Ting som Krigsudvikling og Sabotage. *Eskelund* svarede i fuld Overensstemmelse med Pressens Opfattelse, at man fornuftigvis ikke kunde afkræve en censureret Presse, der var berøvet sin Ytringsfrihed, en Mening om disse Ting. Der var blandt Redaktørerne fuld Enighed om, at man ikke under nogen Omstændighed under eget Ansvar vilde levere Kommentarer paa tysk Bestilling.

I Slutningen af November toges Spørgsmaalet paa ny op af Dr. *Best*, der over for *Eskelund* erklærede, at han vilde afstaa fra Forsøg paa at tvinge Pressen til selv at skrive Kommentarer efter tysk Ønske, naar den »anstændigt og loyalt« vilde optage *tilsendte Artikler*, hvori tyske Synspunkter kom til Orde. Han kunde ikke finde sig i, at tyske eller over for Tyskland sympatiske Synspunkter var lukket ude fra den danske Presses Spalter. Inden for Redaktørernes Kreds var man klar over, at Tyskerne havde Magtmidler til at paatvinge Bladene de omtalte Artikler; skulde dette imidlertid ske under aaben Konflikt, vilde det uden al Tvivl føre til en langt videregaaende Ødelæggelse end den, nogle tvangsindlagte Artikler vilde repræsentere. Københavns Redaktørforenings Bestyrelse, der førte Forhandlingerne med Udenrigsministeriet, trak Sagen ud lige til Bristepunktet. Og da man i Princippet gik ind paa det tyske Krav, blev det kun gjort paa den Betingelse, at de tvangsindlagte Artikler skulde indledes med en »Manchet«, der klart viste, at Artiklerne var tilsendt Bladene udefra og ikke kunde opfattes som Udtryk for Bladenes egen Mening. En Forudsætning var det endvidere, at Udenrigsministeriet gennem Censur af Artiklerne skulde hindre Angreb paa Regeringen, Rigsdagen og de danske Jøder. Ordningen — der dog ikke havde Karakter af en formelig Overenskomst — blev sanktioneret af samtlige Landets Redaktørorganisationer.

Fra Begyndelsen af December begyndte Bladene saa — i Almindelighed en Gang

6571
 Copenhagen, den 6. Jan. 1944
 Nr. 1000
 Udgivelsessted: København
 Udgiver: Berlingske Tidende
 Redaktør: Dr. Best
 Ansvarshavende: Dr. Best
 Tryk: Berlingske Trykkeri
 1943

Berlingske Tidende

Udgivet 1748 af H. B. Berling

Løstpris 1.00
 Abonnementer
 1. 12 Mdr. 12.00
 2. 6 Mdr. 6.00
 3. 3 Mdr. 3.00
 4. 1 Mdr. 1.00

6. AARGANG

KØBENHAVN, TORSDAG MORGEN DEN 6. JANUAR 1944

NUMMER 6

Kaj Munk myrdet

*Bortført Tirsdag Eftermiddag fra
Vedersø af fire Mænd*

**Fundet liggende dræbt i en Plantage
udenfor Silkeborg i Gaar Morges**

Ritzaus Bureau meddelede:

FORFATTEREN, Pastor Kaj Munk blev i Gaar Eftermiddags opsøgt i sit Hjem i Vedersø af fire Mandspersoner, der erklærede at være Myndighedspersoner, og at de havde til Opgave at anholde ham. Kaj Munk blev derefter kørt bort i en Bil.

I Morges er han fundet liggende dræbt i en Plantage ved Silkeborg Bakker. Han var blevet aflivet ved Revolverskud.

Politiet har konstateret, at de fire Personer, der har afhentet Kaj Munk i hans Hjem, ikke tilhører nogen Myndighed. Der er etableret

Fordømmelse af Attentaterne

Udtalelse af Repræsentanter for fem
politiske Partier

**Protest mod Voldsmetoder i den
politiske Kamp**

Udtrykte sig i en erklæring for
Medlemmerne af den internationale
Folkeparti, Venstre, Det radikale
Venstre og Det danske Riksforsamling
eller for Partierne af den
Allerede nævnte, som har ud-
trykt sig og krævet, at man
skal afholde sig fra at bruge
Vold i den politiske Kamp, og at
man skal afholde sig fra at
bruge Vold i den politiske Kamp.
De fire Personer, der har
afhentet Kaj Munk i hans Hjem,
erklærede, at de var Myndigheds-
personer, og at de havde til
Opgave at anholde ham. Kaj Munk
blev derefter kørt bort i en Bil.
I Morges er han fundet liggende
dræbt i en Plantage ved Silkeborg
Bakker. Han var blevet aflivet
ved Revolverskud. Politiet har
konstateret, at de fire Personer,
der har afhentet Kaj Munk i hans
Hjem, ikke tilhører nogen Myndighed.
Der er etableret

Slagelse-Borger myrdet

Skudt ned paa Aaben Gade i Slagelse

**En Bil og en Cyklist passerede i Ger-
ningsøjeblikket Mordstedet**

Ritzaus Bureau meddelede fra Slagelse:

EN 33-årig Fiskehandler Jens Chr. Petersen, Stenstnegade 19, Slagelse, er i Morges Kl. 7.00 blevet skudt ned paa Aaben Gade i Slagelse. Jens Petersen, der tilhørte det nationalsocialistiske Parti, kom gaaende fra sin Bolig i Stenstnegade og blev, da han befandt sig ud for Ejendommen Herrestræde 22, skudt ned af en ukendt Person. Han rantes af to Skud i Hovedet efter en forudgaaende Skulvekling og døde paa Stedet.

Ojensvidner beretter, at der i Gerningsøjeblikket passerede en Bil og en Cyklist forbi. Cyklisten forsvandt ned ad tilstødt

Paa Sydfronten angriber

Bladene maatte kun bringe Meddelelsen om *Mordet paa Kaj Munk*, hvis de i samme Omfang og med samme Udstyr meddelte, at en *Stikker i Slagelse* var blevet likvideret.

om Ugen — at bringe disse tvangsindlagte Fællesartikler. De var naturligvis en ny Belastning for Pressen, men sædvanligvis enten betydningsløse eller fornærmelige. I hvert Fald gjorde de ikke den tilsigtede Virkning. Læserne — paa hvis selvstændige Dømmekraft Pressen saa ofte maatte trække store Veksler — var ikke i Tvivl om Tvangsartiklernes Oprindelse og ignorerede dem efter Fortjeneste.

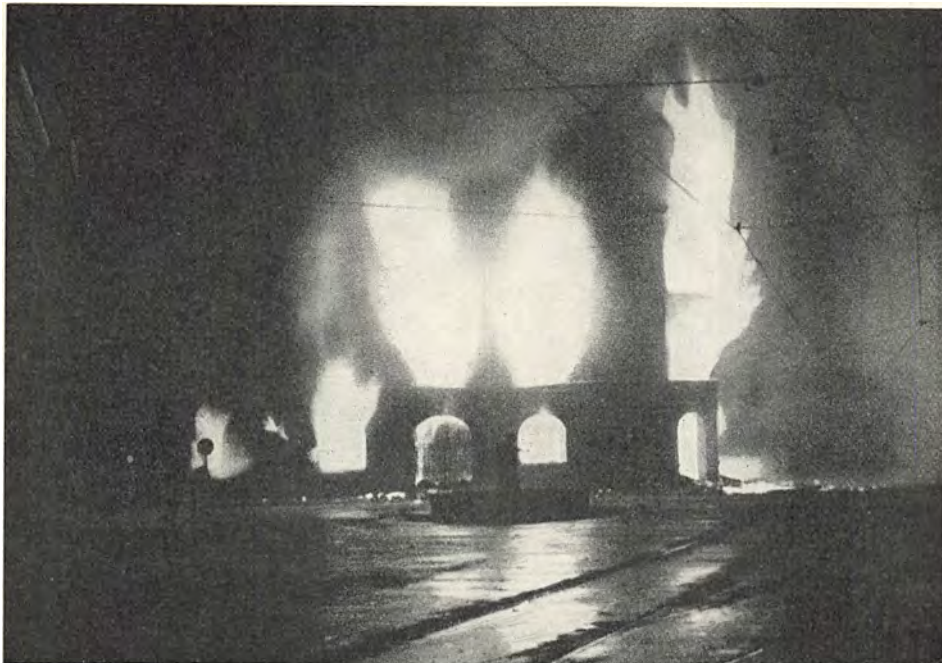
Da den lange Række af *Drab og Hævmord* begyndte omkring Aarsskiftet 1943—44, udsendte de samarbejdende Partiers Repræsentanter — efter det gemene Mord paa Kaj Munk — en Erklæring, hvori man tog Afstand fra Hævn- og Selvtægtsmetoder. Der var inden for Pressen en vis Stemning for at offentliggøre Kommentarer hertil; men man afstod fra det, da man maatte befrygte, at et saadant Brud paa et en Gang fastslaet Passivitetsprincip hurtigt vilde føre til tyske Krav om Kommentarer vedrørende Sabotage o. lign. Nogen Tid efter »tilraadede« Dr. Best i en Samtale med Eskelund indtrængende Pressen at bringe Kommentarer til Mordattentaterne. Han lovede ogsaa, at han derefter ikke vilde stille Krav om Kommentarer angaaende Sabotagen. Redaktørerne drøftede paa ny Sagen, men enedes om fortsat at undlade enhver Kommentar, allerede fordi man erkendte Umuligheden af under tysk Censur at sige, hvad der fra dansk Side burde siges om Mordattentaterne. Over for Pressens enige og sejge Modstand opgav Dr. Best Pressionen paa dette Punkt.

Til Gengæld kastede Tyskerne sig over *de københavnske Blades Krigsoverskrifter*. De havde altid været Tyskerne en Torn i Øjet og blev det i stigende Grad, efterhaanden som selv de censurerede Telegrammers Indhold blev stadig ubehageligere

set med tyske Øjne. Gennem den skærpede Censur havde man vel haabet at blive Herre ogsaa over de Overskrifter, der »vildledte og forgiftede Opinionen«. I Virkeligheden var Censuren ret virkningsløs, da den kun kunde stryge, men ikke omredigere Overskrifterne. Forsøg paa at lave Overskrifterne om blev stadig afvist af Pressen og de danske Censorer. Irriteret herover forsøgte Hr. *Schröder* da i Februar 1944 et Kup, idet han foruden en Række mindre betydningsfulde Krav ogsaa forlangte, at den tyske Censur uden nogen som helst Forhandling skulde kunne *dikttere en ny Overskrift* i Stedet for en kasseret. Redaktørforeningen afviste blankt dette Krav. Hr. *Schröder* stak fortørnet Afslaget i Lommen, og Forholdet blev da uforandret det, at Tyskerne kunde *foreslaa* en ny Overskrift i Stedet for en kasseret, men at Bladene ikke paatog sig Pligt til at acceptere den. Hver eneste Dag gjorde Tyskerne Attentater paa Overskrifterne, men efter Invasionen i Vest gik deres Bestræbelser mest ud paa at neutralisere Rubrikkerne, gøre dem indholdsløse — hvilket selvfølgelig var at foretrække fremfor direkte Forfalskninger.

I Løbet af Foraaret 1944 startedes en *Modsabotage (Schalburgtage)*, hvis Formaal aabenbart var at vække Stemning mod Ødelæggelse af Virksomheder, der arbejdede for Tyskerne. Kulminationen naaedes, da Sabotører i Slutningen af Juni ødelagde Vaabenfabrikken Dansk Industrisyndikat og Nordwerke — Sabotager, der besvaredes med Schalburgattentaterne mod Tivoli, Borgernes Hus og Studentergaarden. Da Dr. Best derefter den 26. Juni dekreterede Udgangsforbud fra Kl. 20—5, førte det til en Eksplosion af Folkestemningen, der gennem Maaneder var ophidset af Tyskernes Terror og talløse Krænkelser af dansk Retsbevidsthed. Efter en blodig Nat og 8 Henrettelser udbrød *Folkestrejken* ganske spontant den 30. Juni. Det er her ikke Opgaven at skildre denne enestaaende og blodige Konflikt, hvorunder en frihedselskende, vaabenløs Befolkning ved Sammenhold og borgerligt Mod trængte en brutal Voldsmagt tilbage og tilføjede dens Prestige et uopretteligt Knæk. Under Strejken var *Bladene standset i fire Dage*. Da de begyndte at udkomme igen Onsdag den 5. Juli, var det dem forbudt at bringe nogen som helst Reportage om de blodige Begivenheder; men uden om den tyske Censur tog Pressen i ledende Artikler Stilling til den afsluttede Strejke. Ikke med et Ord imødekom Bladene Tyskernes brændende Ønske om at se Strejken stemplet som anstiftet af ansvarsløse Elementer. Det betegnedes som en folkelig Tilkendegivelse hvis Fortsættelse, efter at Maalet var naaet, kunde være blevet skæbnsvanger.

Efter Strejken fulgte nu nogle rolige Uger; men saa begyndte en *ny Serie Mord*. Det var nu forbudt Pressen at bringe nogen som helst fri Reportage om disse blodige Begivenheder. Til Gengæld bragte Bladene *sympatiske Nekrologer*, hver Gang en god dansk Mand var blevet dræbt. Dette irriterede aabenbart Tyskerne uudholdeligt. Og da en nazistisk Grønhandler i Begyndelsen af August blev skudt i sin Butik paa Peter Bangsvej, stillede Tyskerne Krav om, at Bladene i Forbindelse med en censureret Reportage skulde bringe en sympatisk Nekrolog. Dette afslog Morgenbladene. Man affattede saa fra tysk Side en Nekrolog, som man krævede optaget uden Kildeangivelse. Dette afslog Bladene ogsaa. Saa forlangte man, at en væsentlig Del af Nekrologen optoges i selve Reportagen. Bladene tog et Par intetsigende Linier. Den tyske Censur erklærede sig utilfreds hermed. Da dette sent paa Natten

Et af de mange Eksempler paa den ondartede »Schalburgtage« var Ødelæggelsen af »Fyens Stiftstidende«s Bygninger Natten til den 26. Maj 1944.

meddeltes Bladene, svarede disse, at de saa maatte opfatte det som en Kassation af Artiklerne, som derefter blev udeladt. De tyske Krav, som fremsattes over for Kontorchef Eskelund, var stadig blevet underbygget med voldsomme Trusler mod Pressen. Den følgende Dag henimod Aften var Tyskerne imidlertid blevet saa afsvalede, at de nu stillede Ændringsforslag til deres egne Krav: De vilde nøjes med, at Nekrologen indlagdes som udsendt gennem Ritzaus Bureau. Bladene gik ind herpaa efter at have sikret sig en saadan Manchet, at enhver Tvivl om Stoffets Oprindelse var hævet.

Bladenes Nægtelse af selv at skrive Grønthandler-Nekrologen medførte imidlertid, at den tyske Censur i lang Tid *forbød de københavnske Morgenblade overhovedet at bringe Nekrologer.*

Efter Afvæbningen og den barbariske *Deportation af det danske Politi*, da Landet blev hensat i en Tilstand af total Retsløshed, gik Pressens Bestræbelser ud paa dels at afvise enhver Forbindelse med tyske Politiinstanser, dels gennem kraftig Propaganda at opfordre Befolkningen til Respekt for skrevne og uskrevne Love. Efter et Par Dage, hvor der var visse Tilløb til Masseovertrædelser af f. Eks. Færdselekslovene, sejrede Befolkningens Selvdisciplin over alle Opløsningstendenser — det tyske Politis Assistance frabad alle anstændige Mennesker sig.

Den Vrede, man fra tysk Side nærrede mod den danske Presse, fik Udtryk i de uhyggelige *Attentater, der ramte en Række danske Bladhuse: »Aalborg Stiftstidende«, »Fyens Stiftstidende«, »Kolding Folkeblad«* — hvis Redaktør omkom under

Danmark atter frit

Montgomery meddelte Kl. 20,30 i Aftes, at de tyske Tropper i Danmark har kapitulertet fra i Dag Kl. 8 Endeløs Jubel hilste Budskabet fra Hundredtusinder, der drog gennem Københavns Gader

A Tysk Modstand i Nordvestjylland er ophørt.

Feltmarskal Montgomery har meldt General Eisenhower, at alle tyske Styrker i Holland, Nordvestjylland og Danmark, inklusive de frisiske Øer, havde overgivet sig til 21. Armégruppe med Virkning fra Kl. 8.00 dobbelt britisk Sommerfil.

Deene Overgivelse paa Slagmarken omfatter de Styrker, der nu staar overfor 21. Armégruppe paa den nordvestlige Flanke.

Den første Meddelelse, om at Danmark atter var frit, kom over den danske Radio fra London Kl. 20.30 i Aftes, idet Sprakeren i Begyndelsen af Udsendelsen udtalte:

— Montgomery har i dette Øjeblik meddelt, at Tyskerne i Holland, Nordvestjylland og Danmark

i Meddelelsen blev gentaget senere i Udsendelsen, derefter spillede »Kong Christians og alder er et yndigt Lande. Senere meddeltes at Kapitulatjonen trandt i Kraft i Dag til Morgen Kl. 8. og Kl. 8.9 vilde Kirkeklokkerne ringe over hele Danmark.

Den store og længe ventede Nyhed var i samme Øjeblik kendt over hele Byen. Som efter en fælles Indskydelse drog Folkemassen til Amalienborg for at hylde Kongen.

I Aftenens Jubelfest var Raadhus-pladsen Samlingsstedet. Politikens Lysavis kom i Gang efter at have staet stille i over fem Aar, paa Raadhuset tændtes Lys i alle Vinduer og paa Rich's Hus blev Lysreklamerne tændt. En Skov af smaa Dannebrogsslag dukkede frem.

Et dyb Skuffelse var det, at Norge ikke var mellem de Omraader, hvor Tyskerne havde kapitulertet, og Børre Gauge i Aftenens Løb blev »Ja, vi elsker —« identit af Folkemængden, som var den største, der nogen Sinds har været samlet paa Raad-

Et vidunderligt Øjeblik, da Pressen bragte os alle det store Budskab!

Ruinerne —, »Demokraten«, »Svendborg Avis«, »Social-Demokraten« i Randers, »Fyns Tidende«, »Svendborg Amtstidende« og »Vendsyssel Tidende«. Tyskerne, der havde maattet opgive Tanken om at omstille den danske Presse, saa nu i deres Desperation ingen anden Udvej end at ødelægge Bladenes Bygninger og tekniske Apparat.

Den danske Presse havde i Besættelsestiden kun Valget mellem at træde ud af Funktion og udlevere hele sit Apparat til Fjenden, eller saa vidt det var muligt at gennemføre en Modstandspolitik. De fleste Redaktører valgte den sidste Udvej, og selv om der blev begaaet Fejltrin, kan det dog med Rette siges, at ingen hæderlig dansk Avis lod sig nazificere eller lod sig bruge som Instrument mod Tysklands Fjender. Det lykkedes aldrig Tyskerne at gennemtvinge deres Krav om en positiv Holdning.

Det nye Radiohus i Rosenørns Allé som blev taget i Brug i 1941.

DEN DANSKE RADIO

Af Chefredaktør NIELS GRUNNET

Den danske Radios Folk var ikke mere synske end andre, da Tyskerne satte sig fast i Stolene efter deres militære Overfald i 1940; de vidste intet om den Skæbne, der kunde blive dem og deres Radio til Del.

Efter det første Øjeblikks Chokvirkning overvejede de naturligtvis Stillingen. Det vil være at bedømme dem uretfærdigt nu, hvis man 5 Aar efter tænkte sig, at det ikke den Gang indgik i deres Overvejelser at overlade til de fremmede *selv* at føre Radioarbejdet videre. Hvis de havde truffet den Beslutning, vilde de have udskilt sig fra praktisk taget alle de Befolkningsgrupper, som kunde komme til at staa over for en saadan Stillingtagen, allerede i Okkupationens første Aar. Radioens Folk og de Kunstnere, Forfattere og andre medvirkende, som hørte den til, blev, hvor de var, og fortsatte Arbejdet, vel vidende, at Tyskerne før eller senere vilde sætte ind paa at erobre Radioen og gøre den tysk og nazistisk. Om Maade og Form, hvorunder det vilde ske, kunde der paa Forhaand intet vides. Det forbeholdtes det de følgende fem Aar at opleve.

Til Beslutningen om ikke godvilligt at give Radioen fra sig føjedes Arbejdet fra Dag til Dag med at give Lytterne *et saa rent dansk Program som muligt*. Fra 9. April 1940 til 29. August 1943 fastholdtes og uddybedes den danske Linie. Statsradiofonien udgav i denne Periode to Grundbøger til nye Foredragsrækker, beregnet for Radiostudiekredse, nemlig Bøgerne »Borger i Danmark« og »Lov og Ret i Danmark«, den første under Redaktion af Professor *Hal Koch* m. fl., den anden redigeredes af den senere Justitsminister *Busch-Jensen* og Professor *Stig Juul*. Dette var et af Bidragene til Styrkelse af Danskhed og Demokrati. Studiekredsarbejdet og Grundbøgerne — navnlig »Borger i Danmark« — fik større Tilslutning fra Lyt-

ternes Side, end man havde turdet vente. I det samme Tidsrum — altsaa fra 9. April 1940 til 29. August 1943 — blev alle danske »Dage« — Nytaarsaften, Nytaarsdag, 1. Maj-Dagen, Grundlovsdagen. 15. Juni-Dagen, Kongens Fødselsdag — fejret med en større bevidst Indsats end nogen Sinde før. Paa disse Dage kunde der gennemføres et rent dansk Program.

Dette gjaldt Statsradiofonien.

For *Pressens Radioavis* var Forholdet allerede hurtigt blevet gjort klart. Nyhedstjenesten skulde udnyttes til Propaganda for den nationalsocialistiske Idé og for et Storgermania, hvori der ikke var Plads til nogen Vurdering af Begivenheder og Personer, som svarede til den i et demokratisk Land hidtil gældende.

Den *Censur*, der indførtes straks i 1940 fra tysk Side, haandhævedes i de første 2—3 Aar af Besættelsestiden ud fra den Forudsætning, at den maatte kunne vandre Haand i Haand med en ventet (og naturligvis ønsket) dansk Beredvillighed til at slaa Følge med de tyske Radio-Propagandister. Censorerne lagde stor Vægt paa at opnå en saadan frivillig Tilslutning, og da de mødte Modstand og Afvisning, blev de virkelig overraskede. Den tyske Radioattaché og hans Hjælpere udfoldede den største Energi for at bevise Radioens Folk, hvor taabelig denne Modstand var; Tyskland *havde* jo sejret, hvad var der saa at vente paa?

Og dog, *de tyske Radio-Propagandisters egen Sejrsvished blegnede efterhaanden*. Det kunde hænde, at de forud for en af Radioavisens Udsendelser afleverede et Krav om at faa udsendt en Meddelelse, en Løgn, en fordrejet Kommentar, og saa kom igen *efter* Udsendelsen for at lette deres Hjerte! Allerede i Efteraaret 1942 betroede en af Radiotyskerne sig til Radioavisens Redaktør; han advarede mod den danske Kurs: at forsøge at klare Situationen ved en kølig, om end korrekt Optræden og derudover stiv Tilbageholdenhed; man havde paa tysk Side længe ventet paa, at den danske Elite, som den ungarske, skulde besinde sig paa Vilkaarene og gaa ind i et Samarbejde. Det *var* ikke sket! Nu troede Danskerne maaske, at de evnede at optage en kulturel Kamp; den Evne havde de *ikke*, mente han, men han føjede til: *Skulde* det imod Forventning vise sig, at det danske Folk raadede over større Modstandsvilje end beregnet, ja, saa var der Fortilfælde nok for, at Problemerne alligevel lod sig løse som et almindeligt Transport-Spørgsmaal. Bortflytningen af 4 Millioner Mennesker til Ukraine f. Eks. indeholdt ingen Vanskeligheder for en højt organiseret Storstat!

Dette var, hvad den tyske Radiomand kunde sige den ene Dag; den næste var Tonen anderledes stemt: »Jeg er Pessimist paa det dybeste. Jeg kan ofte ikke lade være med at tænke paa, at en persisk, en græsk, en romersk, en aztekisk Kultur blomstrede og gik til Grunde. I den nationalsocialistiske Ungdoms Idealer søges bevidst det europæiske Kulturbillede udslettet. — Hitler-Ungdommen bliver vel dygtiggjort til at ride paa usadlede Heste som et af Beviserne paa legemlig Kvalitet, men hvad skal Universiteterne stille op med en *saadan* Kundskabsprøve? Denne Ungdom vil hurtigt ændre hele vort Kulturbillede.«

For sin egen Fremtid nærrede Radio-Tyskeren den samme Frygt. Kort Tid efter at den her refererede Udtalelse var fremsat, forudsagde han den Udvikling i Danmark, der vitterlig fulgte, og erklærede, at *han* intet Medansvar vilde have, selv paa

Ernst A. Lohmann, var oprindelig Forretningsmand og havde opholdt sig meget i U.S.A. I Sommeren 1940 ankom han til Danmark som Stedfortræder for Radioattachéen. Lohmann gjorde forgæves Angreb paa den danske Statsradiofoni, men de prellede alle af imod den faste Holdning, Radiofoniens Mænd indtog. Han var ikke Nazist til Fingerspidserne, men typisk Forretningsmand, der kun øjnede en Mulighed for at tjene Penge paa Nazismens Fremgang; som overalt i nazistiske Kredse forekom der utallige Intriger, og Lohmann mestrede Intrigens Kunst til Fuldkommenhed. Det lykkedes ham at faa fjernet sin Forgænger, Dr. Haverbeck, paa denne Maade. Den 29. August 1943 præsenterede han sig som Radiokommissær; men efter Undtagelsestilstandens Ophør, hvor man forventede Overgang til normale Tilstande, forblev han paa sin Post. Derefter fulgte Kursen med Foredrag af Krenchel, Axel Høyer, Erling Bache etc. Den 19. September 1944 var Lohmann paa Udflugt til Nordsjælland og opdagede ved sin Hjemkomst, at han var sat ud af Spillet og tilmed sat under Anklage af S.S. for »kolde Fødder«. Mærkelig nok klarede han Frisag, og 2. December vendte han tilbage som en frygtindgydende Diktator. — Radioraadsformanden karakteriserede ham som »den lille blegfede Mæddike«.

I Foraaaret 1945 fik Lohmann — under Pseudonymet Hr. Lattermann! — Forbindelse med illegale Kredse, og han kunde derfor efter 5. Maj nyde Friheden en Maanedes Tid, før Politiet arresterede ham.

en beskeden Plads. Han skaffede sig Forflyttelse til en Stilling i Berlin og rejste!

Hans Chef, Radioattachéen — som efter Kuppet den 29. August 1943 avancerede til Radiokommissær —, fulgte paa sin Maade de samme Veje: officielt paa Embeds-Vegne at fremføre de Krav, Berlin ønskede opfyldt, — privat eller i indskudte Bemærkninger at give Luft for den ulmende Mistro og den stigende Frygt for, at Nazi-landet, han repræsenterede, en skønne Dag skulde styrte sammen og drage dets Udlands-Repræsentanter med i Faldet.

Een efter een kørte de Radio-Tyskere, der var sat til Tjeneste i den danske Radio, træet; de opdagede, at de Ordre, som de modtog fra højeste Sted i Berlin, var skadelige for tyske Interesser, dertil dilettantiske og røbende en faglig Ineffektivitet i Administrationen, som i første Omgang forbløffede, efterhaanden blot bekræftede, at Paastanden om det tyske Organisationstalent og den tyske Fagkundskab var Vrøvl og Pral.

Et Kapitel for sig selv, der ikke engang kunde fremkalde den Spænding, der kan fornemmes hos Biografgæsten, som i Filmen ser Politi og Forbryder bekæmpe hinanden med vekslende Held, var Kapitellet om *Tyskernes danske Radiohjælpere!*

Nogle af dem var Drankere, andre straffede eller bare karakterløse Ignoranter; nogle dækkede sig bag et Skjold af paastaaet Idealisme («Kampen mod Kommunismen»), andre igen sagde aabenlyst: »Hvorfor skulde jeg ikke tjene de Penge?« Allerynkkeligst var vel i Grunden de haabløse Individuer blandt Tyskernes Radiohjælpere, som troede sig forfulgt i deres Kamp for at opnaa den kunstneriske Anerkendelse, deres Landsmænd hidtil havde nægtet at yde dem, og som nu hos Tyskerne opnaaede Placering paa Radioprogrammet, Honorarer og velvillig Kritik i »Fædrelandet«s Radiospalte, hvor en Kollega til dem i Landsforræderi uddelte Ros og Opmuntring til den lille Skare af nu ofte optrædende Nulliteter.

Ad mange Veje søgte Tyskerne gennem Besættelsestiden — vejledet af deres danske Quislinge — at trænge ind i Radioens Programmer med deres egne Bidrag. De fleste Forslag blev afvist ved saglig Argumentation og ved Fasthed fra Statsradiofonis Direktørs Side. *Det lykkedes at holde de danske Nazister ude.* I Stedet opstod Kravet om de saakaldte »Forstaaelsesforedrag« om det Kultur-Tyskland, der engang havde eksisteret. Borgmester Kaper paatog sig at holde det første. Det var i 1940.

Krav om antikommunistiske Foredrag i 1941, da Tyskland kom i Krig med Sovjetunionen, blev afvist. Nyere russisk Musik blev derimod forbudt, egentlig vilde Tyskerne kun tillade afdøde russiske Komponisters Værker. Om engelsk og amerikansk Musik stod der stadig Strid. Egentlig vilde Tyskerne helst helt have udryddet amerikansk og engelsk Musik. Komisk virkede det derfor, da Tyskerne senere indførte Dobbelprogrammer i Tiden omkring Kl. 18 og for at faa Folk til at lytte til dem i Stedet for til den engelske Radio lod spille engelsk og amerikansk Grammofonmusik.

Amerikas Indtræden i Krigen medførte atter *en Skærpelse af Tyskernes Krav.* Paa et vist Tidspunkt saa det ud, som om der skulde opstaa en afgørende Konflikt, idet Tyskerne forlangte Foredrag udsendt med grove Angreb paa Præsident Roosevelt og Amerika. Statsradiofonis Programudvalg og Radioraadet vægrede sig kategorisk ved at være Ledelse for en Radio, hvor slikt blev udsendt. Efter længere Forhandlinger blev Foredragene til sidst opgivet.

Under alt dette voksede Tyskernes Forbitrelse, særlig mod Programudvalget og Radioraadet. Disse folkevalgte Institutioner havde fra første Færd været dem en Torn i Øjet, og Udenrigsminister Scavenius var af den Opfattelse, at Radioen jo ogsaa hellere maatte underlægges en ministeriel Censur. Dette Krav afviste Radioraadet og støttedes heri af Undervisningsminister Jørgen Jørgensen, under hvis Ministerium Radioen hørte. Efter Regeringsomdannelsen i November 1942 fulgte den nye Undervisningsminister Højberg-Christensen ikke i Jørgen Jørgensens Fodspor, men parerede Ordre fra Udenrigsministeren, og der indførtes den Ordning, at *en Repræsentant for Udenrigsministeriet og en Repræsentant for Undervisningsministeriet skulde overvære Programudvalgets Møder.*

Denne Nyordning ændrede begribeligvis intet i Programudvalgsmedlemmernes Opfattelse af nationale Problemer.

F. E. Jensen (f. 1891) blev ansat paa Telegrafstationen i Fredericia 1908 og avancerede gennem Etaten, indtil han blev udnævnt til Fuldmægtig i 1926. Allerede fra 1925 havde han deltaget i Ledelsen af Statsradiofoniens Administration og gik efterhaanden helt over i dette Arbejde. 1928 Fuldmægtig, 1931 Ekspeditionssekretær, 1933 Kommitteret ved Driftledelsen og endelig 1937 Direktør for Statsradiofonien. — I en Redegørelse om Forholdene under Besættelsen, som han fremkom med, da vi atter var frie, sagde han : »Jeg har været en Jesuit over for Tyskerne. Jeg har løjet for dem. Men jeg synes, det var undskyldeligt — vi skylder dem jo faktisk intet, tværtimod !« Det sidste var ingen Overdrivelse!

II

Saa kom omsider den 29. August 1943. Radoraadet blev sat ud af Funktion, Embedsmændene i Statsradiofonien fik Ordre af den nyudnævnte Radiokommissær til at blive paa deres Poster. Straf efter Militærlovene vilde ramme den, der øvede Modstand eller Sabotage over for den Virksomhed, *han* eneraadende udfoldede, fra nu af fra Direktørkontoret. Her blev et Bronzehoved af Hitler opstillet — vel for at indgyde den graa-gustne Radiokommissær mere Mod over for de besøgende, der mødte med større Krav end hidtil om tyske Propagandaudsendelser; maaske havde han ogsaa mere Mod behov over for de danske Radiofolk, der blev tilkaldt, og som havde at udføre Kommissærens Ordre. Gaa deres Vej kunde de ikke; de kunde argumentere som forhen og gjorde det næppe mindre generende for ham end tidligere. Han sad jo og vidste usvigelig sikkert, at hans Radiopropaganda-Maskine kørte komplet Tomgang.

Under disse Vilkaar *betragtede Radoraadet og dets Udvalg sig som ikke længere fungerende* og dermed indtil videre fritaget for Ansvar.

Pressens Radioavis blev paa samme Maade inddraget under Radiokommissærens — Hr. *Lohmanns* — Magtfuldkommenhed. Han kaldte Radioavisens Redaktør til sig og erklærede, at fra nu af skulde Radioavisen »helt og fuldstændigt give Udtryk for en tysk-venlig Opfattelse af Begivenhederne, og Befolkningen skal have Oplysninger om, at Krigen — i Modsætning til, hvad Befolkningen synes at mene — ingenlunde er ved at være forbi til Ugunst for Tyskland, men den vil blive langvarig; Tysklands militære Stilling er tilfredsstillende. De er pligtig til at yde Deres Medvirken til at korrigere de engelske Paastande, og det er paalagt mig at gøre Dem opmærksom paa Undtagelsestilstandens Bestemmelser herom«.

En Følge af denne Erklæring blev, at *Forretningsudvalget for Pressens Radioavis traadte ud af Funktion* og fralagde sig ethvert Ansvar for den redaktionelle Ledelse. Samtidigt udtalte Udvalget enstemmigt sin Tillid til Redaktøren og Medarbejderne, der som Følge af Undtagelsestilstanden var tvungne til at fortsætte deres Arbejde.

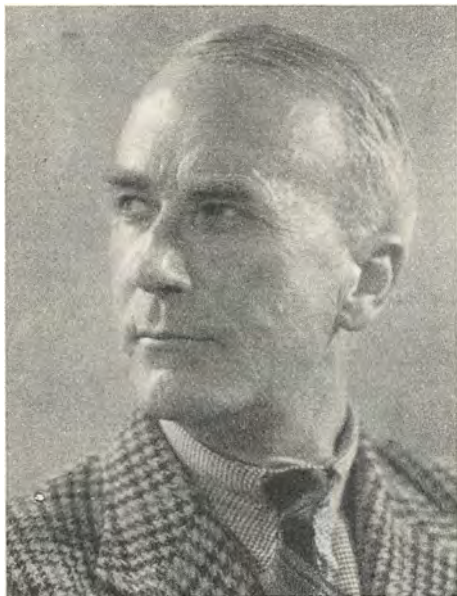
Det blev efter den 29. August 1943 en svær og bitter Tid for alle i Radiohuset, hvis Arbejde gav dem et Ansvar. Det maatte føles som noget unaturligt for Radioens Embedsmænd at resignere paa den Kvalitet, den Standard, man helst vilde have Udsendelserne liggende paa, og det kostede adskillig indre Kamp — indre Kamp baade for den enkelte og Personerne imellem — men Slutningsresultatet *maatte* blive, at kun en beskeden Ramme blev opretholdt. Indholdet gjorde man sig ikke større Umage med at forbedre paa. Hovedindholdet *var* jo givet fra tysk Side, det maatte helst faa Lov til at dominere fuldstændigt.

Det var en Ære for de danske Lyttere, at de havde Øre nok for og tilstrækkelig Evne til at begribe denne Udvikling, der passerede gennem en lang Række skiftende Faser. Danskerne i Radiohuset oplevede dog Protester og Indlæg fra Folk — ja, sandelig ogsaa fra højtstaaende Embedsmænd og mange andre, der selv krævede at blive erklæret for at være »gode Danske« — Indlæg, som uden at protestere mod den taabelige Propaganda, Tyskerne tvang os til at udsende, gik ind i Diskussionen om Detailler i disse Programmer. Det ufattelige skete, at saadanne enkelte Indsendere med »gode« Navne i Virkeligheden akcepterede Grundmelodien og blot fortsatte den velkendte smaalige Kritik i et Hjørne af det hele.

Dette hører med til Billedet. Som Helhed gjaldt, hvad ovenfor er skrevet om Lytternes Evne til at forstaa Situationen. Dette gjaldt ogsaa Radioavisen. Mange af dens Lyttere ringede Tid efter anden og tilkendegav, blot med et Par fortrolige Ord, at de *havde »faaet fat«* paa en eller anden særlig Betoning, Oplæserne havde kunnet give et Ord eller en Sætning. Tre smukke færøske Trøjer sendtes af Lyttere paa Færøerne med første Skib fra Thorshavn efter Befrielsen til Radioavisens Redaktør og Medarbejdere, som en Tak for Oplæsningen under Besættelsen!

Den 19. September 1944 udtømtes de sidste Muligheder, Pressens Radioavis havde haft for at tjene danske Interesser. S.S. overtog Magten, Radiokommissæren, der ikke havde evnet at gøre Radioavisen til et virksomt Propagandaredskab, som kunde opvise Resultater, blev sat fra Styret af de stærkere Kræfter fra Shellhuset. Redaktør og Medarbejdere nægtede at udsende Politigeneral *Panckes* skændige Erklæring om det tyske Overfald paa det danske Politi og den barbariske Deportation af 2000 danske Politimænd. Redaktionsstaben og Kontorpersonalet nedlagde Arbejdet og forlod Radiohuset, i sidste Øjeblik før S. S. overtog Vagten. Forsøg paa at lokke og true Redaktionen tilbage til Arbejdet mislykkedes. Tyskerne maatte selv tage fat, og ved at undvære de Stemmer, Lytterne kendte, maatte de finde sig i, at enhver dermed straks blev underrettet om, at hvad der fremtidig udsendtes af Nyheder, var skrevet og sagt af Quislinge.

Bestyrelsen hilste, da den fik Underretning om dette Skridt, den tagne Beslutning med Tilfredshed. *Nu var der tilvejebragt helt rene Linier.* Pressens Radioavis var ophørt at eksistere, den blev afløst af en tysk Radioavis, hvis Udsendelser blev en

Blandt de Kreaturer, som Tyskerne benyttede til deres Radiopropaganda, var Overretssagfører *Einar Krenchel* (t. v.) og Redaktør *Axel Høyer* (t. h.). Den førstnævnte aabnede Statsradiofonis tyske Æra den 12. Septbr. 1943 ved et Antisabotage-Foredrag, der skildrede Sabotagen som en Meningsløshed og Sabotørerne som Samfundets Fjender, alle gode Borgeres erklærede Modstandere. Han gav baade dette og sine mange senere Radioindlæg en »dansk« Tone, talte bekymret om, hvad Landets Vel krævede og henviste med Patos til Kongens Opraab om Ro og Orden. Gennem hvert Ord mærkede man Ekkoet af hans gamle radikale Førers, Hørups selvopgivende: »Hvad skal det nytte?« Nogen Indflydelse paa Lytterne vandt han selvsagt aldrig. Det samme gjaldt hans Staldbroder, Redaktør Axel Høyer, der ligesom Krenchel havde en ret tvivlsom Fortid — bl. a. var han straffet for Bedrageri. I Krigens første Tid ernærede han sig bl. a. ved at angive Nazister og sprænge det i Forvejen løse Sammenhold mellem de nazistiske Grupper. Til Radiopropagandør anbefaledes han af Proprietær *Hartel*, og da Programudvalget havde ophørt med at kunne øve nogen Indflydelse, naaede han frem til Mikrofonen, livligt applauderet af *Harald Bergstedt* i »Fædrelandet«. — Efterhaanden blev disse to Herrer og andre tilsvarende Kumpaners Agitation saa udfordrende, at Statsradiofonis Direktør, *F. E. Jensen*, den 17. Januar 1944 tilskrev Radiokommissær *Lohmann* som flg.: »Efter gennem nogen Tid at have isgttaget Indholdet af de af Radiokommissæren indlagte Foredrag af *Axel Høyer*, *Mollerup Thomsen*, *Arne Hansen*, *Niels Dorph* m. fl. føler jeg mig foranlediget til at udtale, at disse Foredrag maa betegnes som værende ganske uneutrale og for en stor Dels Vedkommende af ringe Kvalitet. — Jeg er vel vidende om, at Radiokommissæren er den eneste ansvarlige for disse Udsendelser, og at jeg saaledes ikke kan drages til Ansvar herfor; men da de udsendes af Den danske Statsradiofoni uden Vedtegning om, at de er beordret af Radiokommissæren, eller uden anden særlig Kildeangivelse, maa jeg nedlægge en Protest imcd, at disse Udsendelser fortsættes. — Jeg maa henstille, at Udsendelser af denne Karakter enten ophører eller i hvert Fald forsynes med en saadan Kildeangivelse, at det klart fremgaar, at det ikke drejer sig om Udsendelser, der er iværksat af Den danske Statsradiofoni, og for hvilke Statsradiofonis Embedsmænd har Ansvaret«. Protesten gav selvfølgelig intet Resultat.

fortsat Krænkelse af al Velanstændighed, og som ved sit Indhold og sin Tone kun bidrog til at øge Befolkningens Forbitrelse og Had til de tyske Undertrykkere.

Radioavisens Forsvinden forværrede Situationen for Statsradiofonien. Karakteren af de tvangsindlagte »Forstaaelsesforedrag« blev ogsaa yderligere skærpet. Det blev *overmaade vanskeligt at formaa danske Kunstnere til at optræde*, men det gjaldt om, at Radioen ikke helt kørte fast. Fra tysk Side var det to Gange blevet meddelt, at saafremt Driftsledelsen i Statsradiofonien ikke var i Stand til at skaffe Kunstnere

til at optræde, vilde Radiohuset blive lukket og Radioapparaterne konfiskeret. Det var det Ansvar, Direktør *F. E. Jensen* havde for sig i sine Overvejelser. Han havde Ret, da han i sin Tale til Lytterne den 5. Maj 1945 pegede paa, at en Konfiskation af Modtagerapparaterne vilde have været af skæbnesvanger Betydning.

Nordmændene kan tale med om, hvad det betød for dem, at deres Radioapparater blev konfiskeret og kun Quislingene i Norge maatte høre Radio. Efter Norges Befrielse har en Opgørelse af Værdien af de Radioapparater, der er blevet fundet, vist, at alene de Apparater, som Tyskerne ødelagde, efter at de var blevet tvangsafleverede, repræsenterede en Værdi af 35 Millioner Kroner. Desuden blev en Mængde Apparater under Okkupationen taget i Brug af de tyske Besættelsestropper i Norge, og desforuden blev en Del slæbt til Tyskland. Norge stod ved Befrielsen ribbet for brugbare Radiomodtagere i større Antal. I lang Tid fremover vilde det blive et sværtløst Problem for de norske Lyttere at skaffe Erstatning for de Apparater, Tyskerne saaledes enten røvede eller ødelagde.

Endnu eet: *Lytterne i Danmark kunde under hele Krigen uforstyrret høre Sveriges Radio*, som i det sidste halve Aar endda udsendte en fri dansk Radioavis. Lytterne kunde desuden i store Dele af Landet *aflytte de danske Udsendelser fra den engelske Radio*, om end de tyske Støjsendere blev sat kraftigt ind over for de engelske Stationer, hvorfra under hele Krigen den Opmuntring var blevet sendt den danske Befolkning, som det havde været svært for den at skulle undvære.

Mon Tyskerne begreb noget af Indskriften paa det gamle Raadhus' Frontspiece? Det kunde vel ikke ventes af Folk, der kom fra et Land, som havde sat Lovløshed i Højsædet.

DEN RETLIGE UDVIKLING

Af HRS. LEIF GAMBORG

Retssystemet danner i enhver Retsstat Samfundets Rygrad. Det repræsenterer Generationers Erfaringer, og det indebærer den Stræben mod den ideelle Rets-tilstand, som maa være ethvert civiliseret Samfunds Maal. En Verdenskrig betegner næsten paa alle Omraader et voldsomt Tilbageskridt. Den Intensivering af de tekniske Fremskridt, den repræsenterer, sker paa Bekostning af Kulturværdierne og af det enkelte Menneskes Frihed og Retssikkerhed. Det kan ikke bebrejdes Retssystemet, at ogsaa dette maa indpasses under Samfundets almindelige Livsvilkaar, men det fjerner Retsreglerne fra Retsideerne. Og det maa nødvendigvis være saaledes, at Retsreglerne skifter Karakter, jo stærkere Landet inddrages i Krigstilstanden. Danmark har ikke dannet nogen Undtagelse herfra.

Retsudviklingen i Danmark er blevet klart præget af de tre Perioder, vi gennemlevede under Verdenskrigen: Tiden inden Besættelsen, den Del af Krigen, hvor Landet var besat af tyske Tropper, men dog stadig havde en dansk Regering, og endelig den Periode, hvor Danmark i hvert Fald faktisk befandt sig i Krig med Besættelsesmagten.

Ogsaa ud fra en retlig Bedømmelse er den mellemste Periode — Tiden fra 9. April 1940 til 29. August 1943 — langt den sørgeligste. Fra ansvarlig Side søgte man i denne Periode gennem en *Kompromispolitik* over for Besættelsesmagten at afværgede Etableringen af Tilstande som dem, der hærgede vort norske Broderland. Det er vel sandsynligt, at denne Politik ud fra en realpolitisk Betragtning var rigtig og forsvarlig, men dens nødvendige Konsekvens var Udformningen af en Række Retsregler, som betød en Fornægtelse af de Principper, som var vort Folks dyreste Eje. Det

skal ikke her kritiseres, at disse Retsregler blev givet. Men det maa erkendes, at ogsaa for Retssystemet betød denne Periode en Ydmygelse, som det vil tage Aar at forvinde. Virkningen af Indgrebene i Retsreglerne forøgedes ved en Række Regeringsudtalelser, som man fandt det hensigtsmæssigt at fremsætte, og som nu danner den mørke Baggrund for Opgøret med de Danske, der har syndet mod Nationens uskrevne Love. *Det er for en retlig Betragtning yderst beklageligt, at en Række Handlinger, der under Besættelsen legaliseredes af den danske Regering og Rigsdag, nu belægges med strenge Straffe.* De Handlinger, der nu straffes, kan ikke forsvares. Men det er i Strid med Rettens inderste Væsen, at et Medlem af det danske Samfund kan sættes aarelangt i Fængsel, fordi han begik Handlinger, som var godkendt af Love, der netop udsendtes med dette Formaal, og som støttedes ved, at Medlemmerne af Landets Regering opfordrede deres Medborgere til at begaa Handlingerne. Det er et rimeligt Krav, at enhver inden for et Samfund er i Besiddelse af et almindeligt sundt Retsinstinkt, som vejleder med Hensyn til, hvad Samfundet kan tolerere. Men det synes ikke urimeligt, at mindre udviklede Individuer nu føler sig fortørnede over, at man paa Grænseomraaderne drages til Ansvar for Handlinger, der i Aarevis udførtes under det officielle Danmarks formaalsbestemte Bifald. Og det vil medføre, at det danske Samfund i en Aarrække belemres med en Mængde Mennesker, der vil føle sig uretfærdigt dømt.

Naar derfor Besættelsens retlige Status skal gøres op, er det nødvendigt ogsaa at kaste et Blik paa den Reaktion, der skabtes af Befrielsen, og som paa en Række Omraader kaster et skarpt Lys over det, der skete, da Landet endnu var besat.

II

Medens man endnu omkring Midten af August 1939 kunde beskæftige sig med de sædvanlige fredelige Opgaver som Flytning af amtskommunale Grænser, Forlængelse af Telefonkoncessioner og Afgifter ved Slagtning af Svin, sporedes i Maanedens sidste Uge den Krise, der trak op over Europa. Den 24. August 1939 udstedtes der Udførselsforbud for Foderstoffer, Metaller og en Række andre livsvigtige Varer, og den 26. og 28. August kom Udførselsforbudene for Korn, Kaffe, Te, Garner og mange andre af de Varer, Landet har maattet savne i Aarene, der kom. Den 28. August udsendtes ogsaa Bekendtgørelsen om Møde af Hjælpemandskab til Deltagelse i Udførelse af Foranstaltninger til Beskyttelse af Civilbefolkningen mod Følgerne af Luftangreb og tre Dage senere en Bekendtgørelse om Mørklægningsforanstaltninger. Det hele stod endnu paa Forberedelsernes Stadium, og Bestemmelserne druknede i den altopslugende Interesse for Udviklingen uden for Danmark.

Den 1. September rykkede Tyskerne ind i Polen. Krigen var en Kendsgerning.

Skønt Danmark under den første Verdenskrig havde kunnet holde sig uden for Stormagternes Opgør, havde Krigssituationen, de vanskelige Tilførselsforhold og en Række andre Følger af en Storkrig ført til et Kompleks af Love og overordentlige Bekendtgørelser, der medførte en Række Indgreb i Samfundslivet, og som under Krigen bestod deres Prøve. I Tiden mellem de to Kriges var denne Udvikling fortsat, og Staten havde baade paa personlige og økonomiske Omraader forøget

sin Indflydelse over for den enkelte. Borgerne var efterhaanden saaledes tilvænnet denne Retstilstand, at det ikke fra nogen Side kunde møde Kritik, da Regeringen øste af det Fond, man havde fra Krigsudbruddet i 1914, og som skulde sætte Landet i Stand til at møde de Vanskeligheder, der uundgaeligt maatte følge i Krigens Spor. I Dagene efter den 1. September fulgte en Række Bestemmelser, der skulde indordne Landet under Krigens Vilkaar. Krigsforsikringen af danske Skibe sattes i Kraft, Indskyderne i Banker og Sparekasser blev begrænset i deres Ret til Udtræk, yderligere Udførselsforbud saa Dagens Lys, og den 2. September vedtoges Loven om ekstraordinære Foranstaltninger til Landets Forsyning med nødvendige Varer. Loven var en Bemyndigelseslov for Handelsministeren, som fik Beføjelse til midlertidigt at træffe forbrugsbegrænsende Forholdsregler (Rationeringer) og Foranstaltninger til Sikring af hensigtsmæssig Fordeling af Landets Varebeholdning samt til fornøden Regulering af Varepriserne. Det vil ses, at der ved denne Lov lægges en overordentlig effektiv Magt over fra Rigsdagen til Administrationen, idet Loven muliggør de mest vidtgaaende Indgreb i Forbruget, Varefordelingen og Prisdannelsen. Det er principielt beklageligt, at disse vigtige Omraader inden for Samfundslivet, omend blot midlertidigt, undrages Lovgivningsmagten, men det kan formentlig ikke bestrides, at Bemyndigelseslovene er et nødvendigt Led i Kriselovgivningen, og deres grundlovmæssige Berettigelse kan efter den i Danmark stedfundne Retsudvikling ikke længere drages i Tvivl. Allerede Dagen efter anvendtes Bemyndigelsen blandt andet til Udsendelsen af Forbudet mod Hamstring, idet *privates Opkøb af Varer i større Kvanta end til normalt Forbrug blev forbudt*. Denne ikke særligt klare Bestemmelse gav Anledning til en Række Sager mod Overtrædere af Forbudet, men Straffebestemmelsen i Forbindelse med Bladenes offentlige Udhængning af Synderne virkede dog som et heldigt Korrektiv til en alt for energisk Sikring af den enkeltes Tarv. Havde man dengang regnet med den systematiske Udplyndring af de danske Lagre, som vi senere blev Genstand for fra tysk Side, kan det ikke nægtes, at det vilde have været meget bedre, om Lagrene havde været fordelt hos private; men selvfølgelig rummer Hamstring en alvorlig Risiko for Fordeling af de mindrebemidlede, og de demokratiske Samfundsprogrammer tør vel ikke regne med Næstekærligheden som en omsætningsregulerende Faktor. Det bør dog nævnes, at man i Sverige gik den Vej at opfordre Folk til at samle flest muligt af de samfundsvigtige Varer i de enkelte Husstande. At man samtidig med Hamstringsforbudet udsendte et Forbud mod en Udnyttelse af Situationen til Vareaager, vil sikkert af alle findes naturligt.

I Virkeligheden havde vi herefter — i Dagene umiddelbart efter Krigens Udbrud — det økonomiske Grundlag, der skulde føre os gennem Krigstidens Fordelings- og Prisvanskeligheder, men ogsaa i de følgende Dage strømmede Love og Anordninger ud fra Regeringens og Rigsdagens Værksted. Nævneværdig er en *Bekendtgørelse af 2. September, der under Straf* efter Lov Nr. 149 af 2. August 1914 *forbyder danske Undersaatter i nogen som helst Egenskab at tage Tjeneste i de krigsførende Magters Regeringsskibe*. Det er altsaa en Straffebestemmelse udsendt ved Udbruddet af den første Verdenskrig, der nu direkte bringes i Anvendelse. Noget tilsvarende gælder et *Cirkulære, der den 16. September 1939* — omtrent paa 25

Aars Jubilæumsdagen — af Statsministeriet blev udsendt til den danske Presse. Den 15. September 1914 var der til Pressen udsendt et fortroligt Cirkulære om de Hensyn, som Danmarks neutrale Stilling forpligtede Pressen til at iagttage. I 1914 blev dette Cirkulære udfærdiget efter Forhandlinger mellem Regeringen og Pressen, og der paalagdes denne en Række i sig selv naturlige Begrænsninger, hvorunder dog ogsaa en for en radikal Regering særdeles bekvem Bestemmelse om, at man ikke maatte gøre sig til »Talsmand for Krav om militære Forholdsregler, hvis Betimelighed det maa være de ansvarlige Myndigheders Sag at bedømme«! Cirkulæret paalagde i øvrigt Pressen at iagttage den største Forsigtighed i Omtalen af de Magtgrupper, der stod over for hinanden. I 1939 ses der ikke at have fundet nogen forudgaaende Forhandling Sted med den danske Presse, men det gamle Cirkulære blev genoptrykt og forsynet med en Tilføjelse gaaende ud paa, at »under de nuværende Forhold gør ganske tilsvarende Hensyn sig gældende som i 1914, tilmed i skærpet Grad paa Grund af dels den Voldsomhed, hvormed Propagandaen benyttes som direkte Vaaben i Krigsførelsen, dels den Ændring i Krigsformerne, som Luftvaabenets Udvikling har medført«. Senere tilføjes det, at »Statsministeriet maa da til den samlede Presse gentage og forny de i 1914 til Pressen fremsatte Krav og gjorde Henstillinger«. Cirkulæret betegner ikke i almindelig Forstand Indførelse af Censur og indeholdt ikke Krav om nogen Forhaandsgodkendelse af Artikler, der tangerede de i Cirkulæret nævnte Emner; men det fastslog, at man i alle Tvivlstillfælde burde henvende sig til Udenrigsministeriets Pressebureau, og det fremhævede, at hvis Regeringen ikke paa dette Grundlag kunde hindre Fremkomsten af skadelige Meddelelser og Udtalelser, kunde det blive nødvendigt at udstede Forbud, hvis Overtrædelse da vilde medføre Strafansvar.

Faktisk var naturligvis fra Krigens Udbrud den hævdvundne Ytringsfrihed i Presse, Radio og Teater blevet begrænset, medens Befolkningen stadig kunde udnytte den grundlovssikrede Møde- og Forsamlingsfrihed til Fremsættelse af sine Synspunkter ogsaa paa national og international Politik.

Den 15. September 1939 udsendtes det kgl. aabne Brev, hvorved Rigsdagen indkaldtes til Møde den 3. Oktober. Inden Rigsdagen endnu var sammentraadt, udsendtes den 21. September en midlertidig Lov om Borgernes Pligt til at stille deres faste Ejendom, Løsøre m. v. til Raadighed for Myndighederne ved Beskyttelse af Civilbefolkningen mod Følgerne af Luftangreb, men Loven opfyldte Grundlovens Krav om, at en Ejendomsafstaaelse kun kunde kræves mod fuldstændig Erstatning. Ogsaa denne Lov fulgte Bemyndigelsesprincippet, idet man overlod Indenrigsministeren at fastsætte de nærmere Regler for Ejendomsoverdragelserne.

Den 4. Oktober kom den første Rationeringsbestemmelse — Rationeringen af Sukker. I øvrigt kom Rigsdagen i den resterende Del af Aaret til at beskæftige sig med en Række betydende Indgreb i Erhvervslivet: Regulering af Svineproduktionen, Smørordningen og Kornordningen.

De første 4 Maaneder af Krigen bragte saaledes ingen Indgreb i vort Retssystem, der ikke var en direkte Følge af den Krig, der rasede uden for vore Grænser. De Bestemmelser, der greb ind i Ytringsfriheden, og de, der regulerede de økonomiske Forhold i vort Samfund, var alle af en saadan Beskaffenhed, at de — uanset de

Ulemper, de skabte for den enkelte, — maatte accepteres som et nødvendigt Onde i en for Landets Styre vanskelig Tid. Og det kan paa ingen Maade hævdes, at der skete nogen virkelig Ændring i de Linier, der hidtil havde været fulgt i vort Rets-system. I Virkeligheden gælder ganske det samme for den Del af 1940, der ligger forud for Besættelsen af Danmark. Men Tiden var blevet anvendt til en Fastlæggelse af det Grundlag, der skulde føre Danmark gennem Krigens Aar.

III

Folketinget havde den 19. Januar 1940 bekræftet Danmarks Ønske om at forblive neutralt. Yderligere var Danmarks retlige Stilling sikret ved en Ikke-Angrebs-pagt med Tyskland. Folketinget havde i Tilslutning til sin Neutralitetserklæring understreget, at vor Neutralitet om fornødent vilde blive forsvaret med Vaabenmagt. Da de tyske Tropper derfor den 9. April om Morgenen overskred den danske Grænse og blev mødt med væbnet Modstand, *indtraadte der Krigstilstand mellem de to Lande*. Konsekvensen heraf vilde være, at en meget væsentlig Del af den danske Lovgivning vilde blive sat ud af Funktion, men som bekendt kapitulerede Regeringen efter faa Timers Kamp. Samtidig med Indmarchen tilstillede den tyske Minister i Danmark v. Renthe-Fink den danske Regering et Memorandum, der ikke blev offentliggjort, og hvori der blandt andet stod:

»In dem Geiste der seit jeher bestehenden guten deutsch-dänischen Beziehungen erklårt die Reichsregierung der Königlichen Dänischen Regierung, dass Deutschland nicht die Absicht hat, durch ihre Massnahmen die territoriale Integrität und politische Unabhängigkeit des Königreiches Dänemark jetzt oder in der Zukunft anzutasten«.

Ganske tilsvarende Løfter blev afgivet i det »Oprop«, som fra tyske Flyvemaskiner nedkastedes over hele Landet, og hvis man derfor havde kunnet stole paa de fra tysk Side afgivne Løfter, skulde Danmark kunne leve sit Liv videre uafhængigt af tyske Indgreb i sit Retssystem. Der var sikkert ikke mange Danske, der nærde denne Illusion, og i hvert Fald sørgede Tyskerne for, at ingen beholdt den.

Den første Regeringshandling efter Danmarks Kapitulation blev, som naturligt er, *Kongens Henvendelse til det danske Folk*, der indrykkedes i Lovtidende den 9. April 1940 og publiceredes i Radioen, Bladene og ved Opslag. Kongens Budskab opfordrede blot Befolkningen til at vise en fuldt ud korrekt og værdig Optræden, »da enhver uoverlagt Handling eller Ytring kan have de alvorligste Følger«, og sluttede med de smukke Ord: »Gud bevare Dem alle. Gud bevare Danmark«. I Tilslutning hertil udsendtes en yderligere Erklæring, underskrevet af Kongen, men kontraseret af Statsministeren. Ogsaa denne Erklæring var en Opfordring til en rolig og behersket Holdning og en loyal Optræden over for alle, som havde en Myndighed at udøve.

Det falder uden for nærværende Fremstilling at belyse de stats- og folkeretlige Konsekvenser af Besættelsen. Der skal derfor her alene peges paa, at der ikke ved de officielle Erklæringer, udstedt i Anledning af Besættelsen skete nogen Ændring i den civile og kriminelle Retstilstand, der tværtimod efter de tyske Tilsagn skulde

Til det danske Folk!

Tyske Tropper har i Nat overskredet den danske Grænse og har gjort Landgang forskellige Steder.

Den danske Regering har under Protest besluttet at ordne Landets Forhold under Hensyn til den Besættelse, som har fundet Sted, og i Henhold dertil kundgøres følgende:

De tyske Tropper, der nu befinder sig her i Landet, træder i Forbindelse med den danske Værnemagt, og det er Befolkningens Pligt at afholde sig fra enhver Modstand overfor disse Tropper.

Den danske Regering vil forsøge at sikre det danske Folk og vort Land imod de af Krigsforhold følgende Ulykker og opfordrer derfor Befolkningen til rolig og behersket Holdning overfor de Forhold, som nu er opstaaet. Ro og Orden maa præge Landet, og loyalt Optraeden maa udvises overfor alle, som har en Myndighed at udøve.

København, 9. April 1942

Christian R. / Th. Stauning.

Under disse for vort Fædreland saa alvorlige Forhold opfordrer jeg alle i By og paa Land til at vise en hultud korrekt og værdig Optraeden, da enhver uovertagt Handling eller Ytring kan have de alvorligste Følger.

Gud bevare Dem alle. Gud bevare Danmark.

Christian R.

Bjællingsborg, den 9. April 1942

Saadan stod vi den 9. April og saa paa Opslagene med »Kongens Bud«. »Under disse for vort Fædreland saa alvorlige Forhold« — »fuldt ud korrekt og værdig Optraeden« — — »Gud bevare Dem alle« — »Gud bevare Danmark«. Vi læste det om og om igen. Var det virkelig os det gjaldt? Var det ikke kun en ond Drøm, vi havde? Aarene viste, at det ikke var nogen ond Drøm. Det var en ond Virkelighed, vi skulde igennem — paa en korrekt, men ogsaa paa en værdig Maade!

bevares uforandret. Alligevel har det sin Betydning at slaa fast, at *Besættelsen var et klart Retsbrud fra tysk Side*. Ingen dansk Statsborger kunde være i Tvivl om, at der forelaa en Voldsakt mod Danmark, og enhver maatte føle, at vi stod over for en fjendtlig Magt, der alene i Kraft af sin Overmagt kunde paatvinge vort Land sin Vilje. Da man senere efter Befrielsen gav en Straffelov med tilbagevirkende Kraft, kunde man med Rette henvise til denne Kendsgerning og til det umoralske i, at danske Statsborgere havde foretaget Handlinger, der alene kunde udføres, fordi vi ikke var Herrer i vort eget Hus.

Uanset det principielle Tilsagn, der blev afgivet fra tysk Side om vor politiske Integritet, var det en Selvfølge, at vi maatte gennemføre en Række Bestemmelser, der var en direkte Følge af det militære Formaal, man fra tysk Side havde angivet for Besættelsen, nemlig at sikre Freden i Norden mod ethvert engelsk-fransk Angreb. Der blev øjeblikkeligt gennemført Mørklægning, og den 12. April udsendte Justitsministeriet et Cirkulære til Politimestrene om *Forbud mod Afholdelse af offentlige Møder*. Efter Grundlovens § 86 har Borgerne Ret til at samle sig ubevæbnede. Forsamlinger under aaben Himmel kan dog forbydes, naar der af dem kan befrygtes Fare for den offentlige Fred. Imidlertid udtaler Cirkulæret, at »under den nuværende for Landet ganske særlige Situation maa det af Regeringen anses for berettiget at udstede Forbud mod Afholdelse af offentlige Møder, uanset at disse ikke

Og lidt senere paa Dagen gik Politiet rundt i Gaderne med nye Opslag, som blev klæbet op. Nu gjaldt det Mørklægningen af Landet. Vore Befriere maatte ikke kunne finde os, fordi vore »Beskyttere« skulde kunne gemme sig iblandt os. Og Mørket faldt — over Land og Folk, over os. Der gik Maaneder og Aar, inden Lysningen kom, og man i Befrielsesrusen kunde storme ud paa Gaderne for at brænde alt Mørklægningspapiret i store Glædesbaal!

afholdes under aaben Himmel«. Det virker ganske ejendommeligt at se en justitsministeriel Meddelelse til Embedsmændene anvende Vendingen, at det af Regeringen maa anses for berettiget at udstede Forbudet. Berettigelsen søges i et Nødrætssynspunkt, der hjemler Muligheden for et ellers uberettiget Indgreb i bestaaende Retsgoder for derved at afværge større Skader. Dette Synspunkt er almindelig anerkendt, og Forbudet blev da ogsaa ud fra Nødrætsprincippet godkendt af vore Domstole allerede i August 1940. Gennemførelsen af en Grundlovsændring paa dette Punkt var med de vanskelige Ændringsregler, der gælder for vor Grundlov, praktisk umulig, og hertil kommer, at det for Retstilstanden er langt bedre at bevare Grundlovsreglen intakt, selv om den midlertidigt suspenderes under de unormale Forhold. Cirkulæret indeholdt i øvrigt ud over Mødeforbudet *Forbud mod offentlige Optog og Demonstrationer af enhver Art og mod enhver Form for Sammenstimling.*

Den Omstændighed, at der nu fandtes fremmede Tropper i Landet, maatte nødvendigvis ogsaa føre til Udsendelsen af nye Lovbestemmelser, ligesom der maatte etableres Kontaktled mellem de fremmede Myndigheder her i Landet og de danske. Det første Skridt hertil var Oprettelsen af *et Statsadvokatur for særlige Anliggender.* Denne Institution skulde sikre Samarbejdet mellem dansk Politi og tysk Militær »i Bestræbelsen for at modvirke Spionage, Sabotage og nedbrydende Virksomhed (Zersetzung) over for de tyske Besættelsestropper«. Her møder man første Gang Begrebet

»Zersetzung«, der i sig selv er yderst udflydende og senere fra tysk Side blev udnyttet kraftigt for at ramme Danske, der kæmpede for at bevare Befolkningens Tro paa en lysere national Fremtid og for at vække den Modstandsvilje i Befolkningen, der skulde danne Grundlaget for den aktive Modstandskamp mod vore Fjender. Oprettelsen af Statsadvokaturet for særlige Anliggender blev bekendtgjort ved et Cirkulære fra Justitsministeriet af 15. April 1940, og det udtales heri, at Oprettelsen var sket efter Forhandlinger mellem Udenrigsministeriet, den tyske Gesandt og tyske Militærmyndigheder. Der havde under Forhandlingerne været Enighed om, »at Bekæmpelsen af de nævnte Forbrydelser skulde ske ved Samarbejde mellem det danske Politi og det tyske Militær, men saaledes at selve den politimæssige Undersøgelse og eventuel Anholdelse og Fængsling skulde foretages af danske Politimyndigheder, og at eventuelle anholdte og fængslede skulde hensættes i danske Fængsler«. Det var for Retstilstanden i Danmark af den største Betydning, at Forfølgelsen af disse Sager laa i Hænderne paa danske Embedsmænd, og saa længe denne Tilstand kunde bevares, kunde man paaregne Bevarelsen af en relativ Sikkerhed for Borgerne.

Den yderst utaknemmelige Stilling som Statsadvokat for særlige Anliggender blev overdraget Statsadvokaten for København, *Harald Petersen*, der — ligesom i øvrigt sine Efterfølgere — udøvede sit Hverv under den størst mulige Hensyntagen til danske Interesser. Der øvedes fra tysk Side et stadigt stigende Pres paa Embedet, der kulminerede i Kravet om Fjernelse af en Statsadvokat, der efter tysk Opfattelse havde foretaget Varetagelsen af de danske Interesser for effektivt. I Konsekvens af disse Sager hos et enkelt Organ inden for Anklagemyndigheden oprettedes der ogsaa en særlig Afdeling inden for Københavns Byret, der i særlig Grad skulde paadømme Sagerne. Ved Anke, der endnu skete til Landsretten, fungerede derimod dennes almindelige Afdelinger. Samtidig udnævnte Tyskerne nogle Forbindelsesorganer, der skulde holde Kontakt med de danske administrative Myndigheder, navnlig Amtmænd og Borgmestre.

Den 23. April 1940 indførtes *Censur med Post-, Telegram- og Telefontrafikken mod Udlandet*. Denne Foranstaltning var en Konsekvens af Punkt 10 i Kapitulationsaftalen af 9. April 1940.

Mørklægningen, der indførtes straks efter Besættelsen, viste sig hurtigt at have en uheldig Indflydelse paa Kriminaliteten, idet de asociale Individer udnyttede den Forbedring af deres Arbejdsvilkaar, som Mørklægningen skabte. Støttet af den almindelige Stemning i Befolkningen vedtog Rigsdagen derfor den 1. Maj skærpet Straf for en Række Forbrydelser, der var begaaet »under saadanne Omstændigheder, at Forbrydelsens Udførelse er blevet lettet eller dens Farlighed forøget ved en af Myndighederne iværksat eller en faktisk foreliggende Mørklægning eller ved en under Luftangreb eller som Følge af Fare for Luftangreb bestaaende Tilstand«. *Straffene blev i disse Tilfælde fordoblet*, og betingede Domme kunde ikke anvendes. Samtidig bemyndigedes Justitsministeren til over hele Landet at træffe politimæssige Foranstaltninger til Sikring af den offentlige Orden, Fred og Sikkerhed. Denne Bemyndigelse anvendtes til Udstedelse af en Række Bekendtgørelser, som var gældende under hele Besættelsen, men ophævedes den 7. Maj 1945. Den mest kendte er

Vist var det strengt forbudt at fotografere tyske Militæranlæg, men var ikke netop et tysk Forbud den indirekte Opfordring til at gøre, hvad man ikke maatte? Her havde Fjenden *camoufleret* Administrationsbygningen ude i Kastrup Lufthavn. Netop derfor maatte vi forevige dette kunstige »Bjerglandskab«, der ikke formaaede at narre nogen engelsk Flyver!

sikkert Bestemmelsen om Anvendelse af Hæftestraf paa Folk, der færdedes paa Gaden i for løftet Stemning, en Bestemmelse, der formedes som et Krav fra Anklage-myndighedens Side over for Domstolene, som i deres Praksis bøjede sig for Kravet.

Tyskerne havde nu i Løbet af April Maaned sat sig til Rette her i Landet, og Kravene fra Værnemagtens Side til den danske Regering satte stadigt stærkere Spor i de Retsregler, der udfærdigedes af Regering og Rigsdag. Den 1. Maj kom *Forbudet mod Fotografering og Afbildning af den tyske Værnemagts Anlæg m. v.* og den 6. Maj en *Række Begrænsninger i Pressefriheden*. Herefter maatte der angaaende krigsmæssige Begivenheder, der fandt Sted inden for dansk Omraade, kun bringes Meddelelser, der enten var udsendt gennem Ritzaus Bureau, eller som forud var godkendt af Udenrigsministeriets Pressebureau. Det samme gjaldt Omtalen af trafikale Forstyrrelser. Intet Stof maatte bringes paa Grundlag af Aflytning af udenlandsk Radio. Med disse Bestemmelser, der paa en Række Omraader krævede forud indhentet Godkendelse fra Myndighederne, og hvor Udenrigsministeriets Pressebureau forbeholdt sig i paakommende Tilfælde at gøre det til en Betingelse for Offentliggørelsen, »at denne sker med en bestemt Ordlyd, som ikke kan fraviges eller gøres til Genstand for Omskrivninger«, havde vi altsaa paa ny faaet en *egentlig Censur for den danske Presse*. I Grundlovens § 84 bestemmes det, at »enhver er berettiget til paa Tryk at offentliggøre sine Tanker, dog under Ansvar for Domstolene. Censur og andre forebyggende Forholdsregler kan ingen Sinde paa ny indføres«. Paa ny var en af de Frihedsrettigheder, som Grundloven havde skænket os, vejet for de tyske

Bajonetter, og Bladene bøjede sig for Kravet. Men samtidig var Vejen banet for de tvangsindlagte Artikler, som i den senere Del af Besættelsestiden forpestedes Tilværelsen for Avislæserne, selv om Bladene gjorde alt, hvad der stod i deres Magt for at modarbejde Betydningen af Artiklerne.

Ogsaa paa andre Omraader følte man Virkningen af det tyske Tryk. *Handel med samt Tilvirkning og Besiddelse af Vaaben* blev gjort afhængig af en Tilladelse fra Justitsministeriet, og Bestemmelser udfærdigedes om den tyske Udnyttelse af den danske Produktionskapacitet og den Arbejdsindsats, der kunde præsteres af den danske Arbejderstand.

Paa *det industrielle Omraade* fastholdtes paa dette Tidspunkt, at ingen Leverancer kunde ske til den tyske Hærledelse, uden at der forud var truffet Aftale herom mellem den danske og den tyske Regering, og med Hensyn til Eksport til Tyskland gjaldt det som hidtil, at den paagældende Eksport skulde være aftalt i Handelsaftalerne. I øvrigt skal det senere nærmere fremhæves, at det under hele Besættelsesperioden har været Reglen, at der ikke kunde eksporteres Varer til Tyskland, uden at de danske Myndigheder i hvert enkelt Tilfælde meddelte Tilladelse dertil.

Da der i Maj 1940 forhandlede om Levering af tyske Kul til Danmark, blev der fra tysk Side peget paa »det formaalstjenlige i, at der gives danske Arbejdere Mulighed for i et vist Omfang at faa Arbejde i Tyskland for paa denne Maade at bidrage til at frigøre den til Fremskaffelsen af Kullene nødvendige tyske Arbejdskraft«. I en Meddelelse fra Statens Udvandringskontor af 24. Maj 1940 oplystes det, at der kunde skaffes Beskæftigelse for baade faglærte og ufaglærte Arbejdere, og specielt fremhævedes Maskinarbejdere, Tømrere, Murere, Stensættere, Bagere, Slagtere, Haandlangere samt Jord- og Betonarbejdere. Der skulde arbejdes 60 Timer ugentlig med en Timeløn fra 57 Pfennig til 1 Mark. Gifte Arbejdere fik et Forsørgertillæg paa 1,00 til 1,50 Mark pr. Dag. Gifte Arbejdere kunde sende 80 Mark hjem pr. Maaned, ugifte 30 Mark. Det lykkedes efterhaanden at faa et meget betydeligt Antal danske Arbejdere til Tyskland, og senere udvidedes denne Udnyttelse af dansk Arbejdskraft gennem Anvendelse af danske Arbejdere til tyske militære Formaal her i Landet, for Eksempel Anlæggelse af Flyvepladser og andre militære Anlæg. Det er uomtvisteligt, at *den tyske Krigsproduktion paa afgørende Maade blev opretholdt ved Hjælp af udenlandsk Arbejdskraft*, og hertil har altsaa den danske Arbejderstand ogsaa ydet sit betydelige Bidrag. Man maa retfærdigvis erkende, at en Del af dem, der lod sig lokke, var Mennesker, der ikke kunde finde Beskæftigelse her i Landet; men en stor Del var Arbejdere, der forlod godt og vellønnet Arbejde for at faa Del i det Guld, der flød paa de tyske Arbejdspladser. Ved det Tillæg til Straffeloven, som Rigsdagen vedtog den 1. Juni 1945, og som tilsigter at gøre Regnskabet op med dem, der under Besættelsen gik Fjendens Ærinde, er det udtrykkeligt fastsat, at kun den, der paa anden Maade end ved »almindeligt civilt Lønarbejde« har ydet Besættelsesmagten eller de med denne samarbejdende Organisationer eller Personer Bistand ved Raad eller Daad, kan straffes efter Lovens Regler. Herefter synes det at være Hensigten, at baade de, der tog Arbejde i Tyskland, og de, der tog det højtlønnede Arbejde for Tyskerne her i Landet, skal være straffri. Naar dette sammenholdes med Lovens øvrige Regler, synes det vanskeligt at finde det

BYGNINGSHAANDVÆRKERE

Murere, Tømrere, Betonarbejdere og Murarbejdsmand søges paa gode Betingelser.

til Stor-Berlin

Desuden kan

**Diplomingeniører af alle Faggrupper,
Konstruktører,
Teknikere,
Tekniske Tegnere (mdl. og kvdl.).**

faa Stillinger til gode Gager.

Tyske Arbejdsanvisningskontorer h

København: Vesterport 180—180.
Århus: Nyhavnsgade 11.
Odense: Overgade 43, 1.

Aalborg: Ryegade 9, 1.
Åbenrå: Skibbrogade 7.
og ambulante Kontorer i Provins.

Saadan angledes der efter danske Arbejdere til Tyskland.

Princip, der har ført til Straffriheden, medmindre man vil anerkende Reglen om, at Fanden hytter sig og sine, som et fastslaaet demokratisk Retsprincip. I Loven af 28. August 1945, der fremtræder som et Tillæg til Tillægsloven af 1. Juni 1945, og som betegner sig som *Værnemagerloven*, bestemmes det i § 2, at den, som paa utilbørlig Maade har samarbejdet med Besættelsesmagten i erhvervsmæssig Henseende, straffes med Fængsel indtil 4 Aar, og denne Bestemmelse gælder, selv om Samarbejdet ikke har fundet Sted direkte med Besættelsesmagten, men gennem en eller flere Enkeltpersoner eller Virksomheder som Mellemlid; men Betydningen af denne Bestemmelse svækkes paa afgørende Maade i Lovens § 2, hvori det som Betingelse for Straf kræves, at den paagældende har haft en ledende Stilling eller en væsentlig økonomisk Interesse i vedkommende Virksomhed. Modstandsbevægelsens Krav om Udrensning til Bunds synes altsaa ikke at have haft social Adresse.

Organiseringen af Tysklandsarbejdet skete gennem *Statens Udvandringskontor*, men senere har ogsaa en *Række private Personer og Firmaer* organiseret Arbejder i Tyskland med dansk Arbejdskraft. Den retlige Bedømmelse af Forholdet er nu det, at man efter § 15 i Straffelovstillægget af 1. Juni 1945 straffer den, der har medvirket som Mellemand ved Antagelse af Danske til Arbejde i Tyskland eller af Tyskland besatte Lande uden at have det paagældende Arbejde i Entreprise. I sidstnævnte Fald er Forholdet straffrit, medens det ellers medfører en normal Minimumsstraf paa 4 Aars Fængsel. Man maa derfor formode, at den daværende Regering allerede i Maj 1940 maa have følt sig i en saadan Tvangssituation, at den maatte gaa ind for en Organisering af Arbejde i Tyskland, der nu bliver Genstand for en saa haard strafferetlig Bedømmelse i de Tilfælde, hvor en tilsvarende Handling er udført af private.

IV

Straks efter Besættelsen maatte danske Embedsmænd gaa ind for et direkte Samarbejde med Værnemagten til Støtte for tyske Krigsoperationer. Allerede i selve Kapitulationsakten af 9. April 1940 fandtes i Punkt 9 et Krav om Opretholdelse af den eksisterende meteorologiske Tjeneste, »hvilken skal stilles til Raadighed for de tyske Besættelsestropper«. Samtidig maatte den offentlige Udsendelse af Vejrmeldinger ophøre. I et justitsministerielt Cirkulære af 20. Juni 1940 gik man videre ad samme Vej, idet man »paa dertil given Anledning« paalagde Politimestrene snarest at give den stedlige tyske Kommandant Meddelelse, saafremt de kom til Kundskab om Iagttagelse af ikke-tyske Flyvemaskiner, Miner, Undervandsbaade eller lignende Forhold.

Det vil være naturligt i denne Sammenhæng at nævne de store Entreprenørarbejder, som danske Firmaer kom til at udføre for Værnemagten. Efter alle foreliggende Oplysninger blev disse Arbejder paabegyndt, efter at Regeringen havde lagt et meget stærkt Pres paa det Firma, der som det første kom til at entrere med Værnemagten. Regeringens Motiv var det, at man fra tysk Side fremhævede, at Arbejderne skulde udføres, og at man saafremt det ikke kunde ske gennem danske Firmaer, agtede at lade tyske Entreprenører foretage Anlæggene, til Dels ogsaa med Anvendelse af tysk Arbejdskraft.

Paa dette Tidspunkt var Tyskland endnu ikke i Krig med Rusland, og det er næppe helt usandsynligt, at Tyskland den Gang kunde have afset den nødvendige Arbejdskraft hertil. Det var under disse Omstændigheder ikke helt urimeligt, at Regeringen foretrak den valgte Løsning fremfor at faa en Række tyske Entreprenører og Arbejdere til Landet; men efterhaanden som Tiden gik, fik disse Anlæg et Omfang, der i høj Grad skadede vor Stilling over for de allierede, og som økonomisk blev en alvorlig Byrde for Landet, idet Nationalbanken over Værnemagtskontoen maatte finansiere Arbejdernes Udførelse. I den Del af Befolkningen, der ikke var interesseret i Arbejderne, vakte Forholdet en voldsom Harm, der voksede, efterhaanden som flere og flere Entreprenører meldte sig for at faa Andel i Guldet fra de tyske Arbejdssteder. Fra Regeringens Side skete der Indgreb for at formindske Fortjenesten for de beskæftigede, men til Trods herfor er der opvokset store Formuer, skabt ved disse Arbejder. Retligt er dette Forhold meget vanskeligt at behandle, og det har da ogsaa efter Kapitulationen været forbundet med betydelige Vanskeligheder for Lovgivningsmagten at indpasse Kravene fra den offentlige Menings Side i Bestemmelser, der ikke i alt for høj Grad kolliderede med hævdvundne Retsbegreber. Det vilde være en Overdrivelse at paastaa, at det er lykkedes.

Det synes indlysende, at i alle Tilfælde, hvor Arbejderne er udført efter direkte Anmodning fra Regeringen, maa Forholdet være straffrit. Men det synes ogsaa at være en naturlig Konsekvens, at der ikke kan finde nogen generel Konfiskation Sted af de Formuer, der er skabt paa denne Maade. De Krav, man møder herom, beror paa en Tilsidesættelse af Rettigheder, som det danske Samfund ikke er interesseret i at krænke, medmindre man ønsker at nedbryde vort almindelige økonomiske System.

<p>Til Arbejdsplads i Bergen</p> <p>ant. straks følgende Arbejdere:</p> <p>60 Tømrersventle el. Forskallere 40 Jernbindere 10 Maskinpassere (Smiede) 10 Gravemaskineførere 5 Lokomotivførere</p> <p>Afrejse snarest — Familiepenge betales.</p> <p>N. J. Bjørnslev, Entreprenørfirma. Reventlowsgade 30. Henv. Kl. 9—12.</p>	<p>Für Grosshaustelle</p> <p><small>in Dänemark heftigen wir dringend eine perfekte Buchhalterin. Bewerbungen in deutscher Sprache mit Zeugnis-Abstrichen und Gehalts-Ansprüche erbeten.</small></p> <p>H. Klammt, G. m. b. H. Silkegade 11.</p>
<p>m. v. 1943 1943 seerits og de everet Pris- andret</p> <p>LASTBILER</p> <p>med eller uden Gummi købes kontant</p> <p>MICHELSEN</p> <p>Ølbyvej 16 Struer</p> <p>m. v. 1943</p>	<p>Elektroingeniør.</p> <p><small>Vi har Brug for en dygtig Ingeniør med special Kendskab til Raab og Forsterkeranlæg. Særl. Henv. til</small></p> <p>H. & K. Løbche, Jærbanealle 41, Vanløse.</p>
	<p>50 Mand.</p> <p><small>Dygtige og solide, antages straks til velbetalt Arbejde i Num- form Jord- og Betonarbejde.</small></p> <p>Trillingsgaard, Humlum, Telf. Gudum 13 V.</p>

Og her annoncerer danske Værnemagere efter Folk, som var villige til at forraade baade deres eget Land og Nordmændenes ved at hjælpe med til Udførelsen af Befæstningsanlæg. Mængder af den Slags Annoncer forekom i Pressen.

Ved det første Straffelovstillæg, der kom efter Kapitulationen, blev den afgørende Vægt lagt paa, om den paagældende Entreprenør ved Paaberaabelse af Medlemskab af tyskvenlig Organisation eller af egen nationale eller politiske Indstilling, ved særligt anstødeligt Initiativ eller paa lignende utilbørlig Maade havde skaffet sig Arbejdet. I modsat Fald var Forholdet straffrit. Hvis denne Bestemmelse følges loyalt efter sin Ordlyd, vil den overvejende Del af dem, der har udført Entreprenørarbejder for Tyskerne, være straffri. Hvorledes denne Bestemmelse vil virke i Domstolenes Praksis, er det endnu ikke muligt at dømme om, men ved de foreløbige Afgørelser, der er truffet angaaende Fængslinger efter den citerede Lovbestemmelse (Straffelovstillæg I § 15), er Domstolene gaaet meget vidt, til Dels vel under et kraftigt Tryk fra Pressens Side. Ved Straffelovstillæg II af 28. August 1945 er det strafbare Omraade noget udvidet, idet Strafbarheden dog er knyttet til Betingelser, der er forlenet med den juridiske Uklarhed, der er en nødvendig eller i hvert Fald naturlig Følge af en svag Regerings Kompromispolitik. Ogsaa her vil Domstolenes Praksis i den kommende Tid derfor blive afgørende for den retlige Bedømmelse.

Hvis man forsøger uden Fanatisme at bedømme Forholdet nu, hvor det hele er overstaaet, synes følgende at maatte slaas fast: *Folkestemningens Reaktion over for Udførelsen af disse Arbejder var Udtryk for et sundt og rigtigt Instinkt. Naar Landet er besat af en Fjende, bør enhver Dansk afholde sig fra under nogen Form at yde Fjenden Bistand*, og det er baade moralsk og juridisk forkasteligt at handle imod denne Regel. Men afgørende for den efterfølgende retlige Behandling maa være, at Arbejderne blev igangsat ikke blot med Tilladelse af, men direkte efter Opfordring

af Landets ansvarlige Regering, der ogsaa i hvert Fald de facto havde Rigsdagens Tilslutning hertil. Dette Moment har ogsaa fundet Udtryk i Straffelovstillægget, der i sin første Paragraf erklærer Handlinger straffri, der er foretaget inden den 29. August 1943, »saafremt Gerningsmanden handlede i Henhold til Lov eller Ordre eller Anvisning, givet af lovlig dansk Myndighed inden for dennes Myndighedsomraade«. Straffriheden er da en Konsekvens af den Holdning, det officielle Danmark indtog over for Besættelsesmagten.

Ser man herefter tilbage paa Stillingen i Danmark efter de første 3 Maaneders Besættelse, maa man fastslaa, at *Retssystemet stort set var intakt*, dog saaledes at der var udfærdiget en Del Lovbestemmelser som Følge af direkte Krav fra tysk Side, men ogsaa som Følge af de Forhold, der var skabt af den militære Besættelse. Enkelte af disse Lovbestemmelser var som paavist i Strid med gældende Grundlovsregler. Afgørende Betydning for hele Retsplejen paa de kriminelle Sagers Omraade var det naturligvis, at det danske Politi stadig var i fuld Funktion, og at danske Statsborgere i hvert Fald normalt fik deres Sager undersøgt og behandlet af det danske Politi.

Domstolene havde bevaret deres Uafhængighed, og Danskerne kunde ogsaa i kriminelle Sager regne med at faa deres Sager paadømt ved danske Domstole. Helt undtagelsesfrit gjaldt dette dog ikke, idet f. Eks. allerede den 1. Juni 1940 en ung Dansker, der havde øvet Sabotage mod tysk Materiel, var blevet idømt 6 Aars Fængsel ved en tysk Krigsret. Det maa formentlig erkendes, at saadanne enkelte Undtagelser ikke er af afgørende Betydning for selve Retstilstanden, navnlig naar Undtagelserne som i det nævnte Tilfælde skyldes direkte Angreb mod tysk militær Ejendom.

Pressen, Radioen og Teatrene var under Censur, og Erhvervslivet udnyttedes i stigende Grad til Støtte for Forsyningen af den tyske Hjemmefront og til Dels ogsaa til Støtte af den tyske Krigsindustri. Den personlige Frihed for den enkelte var reduceret, og politisk var Danmark placeret i en daarlig Stilling ved, at Tyskerne havde gennemtvunget vor Udtræden af Folkeforbundet. Alligevel betegnede denne Periode kun Forspillet til det, der skulde ramme os i de følgende Aar.

V

Det er uomtvisteligt, at den første Reaktion hos Befolkningen efter Besættelsen var *en Lammelse*. Selv om vi delvis havde været forberedt paa, at den kunde komme, virkede selve Realisationen af den som et Chok. Men efter de første Maaneder begyndte der at vaagne en Modstandsvilje hos en Kreds af stærkt nationaltsindede Danske, og langsomt begyndte disse at tage Kampen op mod Overmagten. Det gik, som naturligt er, paa den Maade, at først enkelte Mænd, dernæst mindre Kredse, med Forsigtighed søgte at skabe en forøget Interesse for de nationale Værdier og først og fremmest for Danmarks Frihed og Selvstændighed. Forsigtigheden blev efterhaanden mindre, og de Kredse, der arbejdede med disse Tanker, større, og det kunde derfor ikke undgaas, at der fremkom Ytringer, der var ubehagelige for

STORMEN

STORMEN
Wilfred Petersens
Kampblad.

Ansvarende Redaktør:
Arne Hansen.

Redaktion og Ekspedition:
Gøteborgsgade 12, København K.
Kontortid: Kl. 9—17.

Telefoner:
Ekspeditionen: Palæ 8335
Redaktionen: Ctr. 10.902

Postgirokonto Nr. 32315.

JØDEREKLAME HVAD VI VIL

„DAS VATERLAND“

Vi vil sikre alle danske Statsborgerne Ret og Adgang til Arbejde. Vi vil bryde Renselskædet, der er Ansvaret til den Gødske, som Erhvervene ligger under, idet vi erkender, at den er fremkaldt af de nægtige Rentelyst, som saavel Stat som Private skal udbrede til den internationale Laanekapital, Finansjerdene i Amsterdam og New York.

Vi vil skabe en Stat, hvor al Aage og Spøkulat i Pengesærlige og Jord er forbudt.

Vi hævder, at Risten til Arbejde er selv. Livets Ret, til sin egen Arbejde, kun en Stat blomstre. Det værdiløse Arbejde, hvad enten det er Hænder eller Aandens, skal beskyttes, medens enhver Form for Spøkulat, der uden at yde Arbejde stjæler andres Arbejdsforbrønde, her, straffes. Kapitalen — vel at mærke, naar den repræsenterer opsparet Arbejdskraft, og ikke Bors- og Finansjerdens lyske Transaktioner — er kun af det gode, da den danner det Reserveløb, som vi i Nødsituationer skal kunne trække af. Den Kapitalisme, som vil stå og odeliggøre Produktionen, er det System, vi er imod, men som Marxisterne og Jødelakjerne intet gør for at faa afskaffet, hvermod de beskæfter og beskytter den opsparede Arbejdskraft for at skaffe Pengen til Understøttelse. Ethvert ar-

For hver Dag, der gaar, bliver den tydeligere, at Systemens Journalister har taget Magten i Hænderne, og at der intet mere er tilbage af de gamle Idealisme, særligt med Henblik paa Selskabsmaaler.

En ganske ubetydelig Bog af den danske ubetydelige Journalist Karen Aabye fra sit. Te har sænket en hel Spalte Aandekæde.

Jøllinden Karen Aabye.
Karen Aabye, kendt for sin gallemæltige Paagaardhed, er Datter af gamle Aalye vest i Politiken og senere Hustru i Nathanson, Gynastiklærerinde ved den jødiske Pileskole.

En Tante er gift med Professor Boeck, Rettsmedicin Institut.

En anden Tante er gift Gøer og var Svogermoder til ORSagler.

Den 9. Oktober 1940, Dagen før »Stormen« blev forbudt, indeholdt Bladet bl. a. hosstaende Artikel, der ikke adskilte sig fra talrige foregaaende, men som blev Draaben, der fik Bøgeret til at flyde over. Den Slags skamløse Angivelser af jødiske Landsmænd, forbundet med en gemen Optrevling af deres Familieforhold havde gennem Aar været »Stormen«s Specialitet.

Tyskerne, og som ogsaa kunde virke generende for den Politik, Regeringen fulgte. Det varede ikke længe, inden dette satte sig Spor i Lovgivningen. Den 22. Juli 1940 udsendtes en Lov, der fremtraadte som *et midlertidigt Tillæg til Straffeloven*. Lovens midlertidige Karakter blev yderligere understreget derved, at den kunde ophæves ved kongelig Anordning. Dette er et i dansk Lovgivning yderst sjældent forekommende Fænomen, idet det selvfølgelig normalt maa være saaledes, at en Lov, der gives af Kongen og Rigsdagen i Forening, ogsaa kun vil kunne ophæves ved Beslutning af de samme Myndigheder. Loven skulde dernæst efter sit Indhold kun gælde til Udgangen af 1941, men blev i øvrigt senere forlænget og først ophævet efter Besættelsens Ophør ved en kongelig Anordning af 7. Juni 1945, en Anordning der bortfejede en lang Række af de Lovbestemmelser, der havde plaget Befolkningen under Besættelsen. Loven bestemte, at den, der ved trykt Skrift eller paa anden Maade offentligt giver Meddelelser, der er egnet til at skade Landets Interesser i Forhold til Udlandet, straffes med Fængsel indtil 1 Aar eller under formildende Omstændigheder med Hæfte eller Bøde. Det er klart, at der i Ordet »offentligt« ligger en væsentlig Begrænsning; men denne Begrænsning lykkedes det Domstolene i temmelig høj Grad at gøre illusorisk, idet selv ret sluttede Kredse blev betragtet som offentlige. Selve Strafkriteriet er altsaa dette, at der offentligt er givet Meddelelser, der er egnet til at skade Landets Interesser i Forhold til Udlandet. Dette Udtryk lider af en højst uheldig Uklarhed og strider derved mod det Princip, der ellers søges gennemført inden for vor Straffelovgivning, og som foreskriver, at et Lovbud

utvetydigt fastslaar, hvad der er strafbart. Bestemmelsen var ikke i Praksis til Hinder for, at nazistisk inficerede Aviser bragte ubeherskede Angreb paa England og engelske Statsmænd, og senere kunde disse Angreb ogsaa udvides til at omfatte U.S.A. og Rusland, da disse var kommet i Krig med Tyskland. Det bør dog noteres, at *Bladet »Stormen« i Medfør af denne Lov blev forbudt* ved et Forbud nedlagt den 10. Oktober 1940. Selve Strafferammen var endnu ret behersket, idet Maksimum som nævnt var Fængsel i 1 Aar; men allerede i Maj 1942 blev dette ændret saaledes, at Straffen kunde stige til Fængsel i 3 Aar. Det er interessant at bemærke, at Sager om Overtrædelser af den citerede Bestemmelse skulde behandles som *Politisager*, idet dette medførte, at der ikke i Sagens Behandling kom til at deltage Læggdommere. Man har altsaa aabenbart haft mere Tillid til, at Juristerne vilde være Lovgivningen følgagtige, end at Læggdommerne vilde vise den samme Indstilling. Frygten for Medvirken af Læggdommere kommer paa samme Maade frem i den senere ekstraordinære Straffelovgivning.

Det er klart, at denne Lov i høj Grad vilde kunne faa Anvendelse paa *den danske Presse*, og det maa derfor noteres, at Loven udtrykkeligt bestemmer, at saafremt den for et periodisk Skrift ansvarlige har tiltraadt en mellem Statsministeriet eller Udenrigsministeriet og Bladenes Hovedorganisationer bestaaende Aftale om Retningslinierne for Bladenes Nyheds- eller Annoncestof og har underkastet sig en Ordning, hvorefter Overtrædelser afgøres ved et særligt Nævn, kan offentlig Paatale kun rejses, efter at Nævnet havde haft Lejlighed til at udtale sig. I Praksis førte dette til, at Bladenes Overtrædelser normalt paadømtes af Pressenævnet, og i den første Sag, der paadømtes, var det oven i Købet en tysk Embedsmand, der idømte Bladet en Bøde, inden Pressenævnet endnu var nedsat. *»Aarhuus Stiftstidende«* havde Æren af at være det første Blad, der blev dømt for Overtrædelse af Loven, men den Balancekunst, vore Dagblade udfoldede for stadig at skrive saa tæt til Stregen som overhovedet muligt, bevirkede naturligvis, at ogsaa andre Blade efterhaanden nu og da passerede den farlige Linie og derfor blev idømt Bøder for Overtrædelse af Lovbestemmelserne. I enkelte Tilfælde fik Overtrædelserne ogsaa Konsekvenser for den ansvarlige Redaktør personligt, idet denne maatte forlade sin Stilling efter tysk Krav, uden at dette dog kan siges at være en direkte Konsekvens af Loven af 22. Juni 1940.

Allerede den 31. Juli udsendte Justitsministeriet til Politimestrene en Cirkulærskrivelse, der nærmere udformede Lovens Bestemmelser i Forhold til saavel Dagspressen som ikke-periodiske Skrifter.

Ved Københavns Byret er der under Besættelsen sket 98 Domfældelser efter denne Lov, medens 7 er blevet frifundet. Een af disse blev dog dømt ved Højesteret.

Loven var et Udtryk for, at man stadig fra dansk Side ønskede at bevare det bedst mulige Forhold til den tyske Besættelsesmagt. Desværre fik dette Ønske ogsaa Udslag, som ikke den Gang blev Befolkningen bekendt, men som nu, hvor de er blevet offentligt tilgængelige, har vakt en overordentlig pinlig Opmærksomhed. Der skal først og fremmest i denne Forbindelse fremhæves den berygtede Cirkulærskrivelse, som *Indenrigsministeren den 29. August udsendte til Amtmændene om Samkvem med de tyske Myndigheder*. Cirkulærskrivelsen var underskrevet af Indenrigsminister Knud

Kristensen, som imidlertid senere — meget forstaaeligt — har ønsket at dele Pater­niteten med samtlige sine daværende Ministerkolleger, idet han offentligt har erklæret, at Cirkulæret var godkendt af det samlede Ministerium. I Cirkulærskrivelsen siges det, at Forholdene efterhaanden har udviklet sig saaledes, at det efter Regeringens Formening vil være naturligt, at danske Embedsmænd Landet over, i første Række Amtmændene, kommer i Kontakt med den tyske Værnemagts Officerer saavel som med de civile tyske Embedsmænd paa en Maade, der lader disse forstaa, at man fra dansk Side gerne vil have nogen Forbindelse med dem ud over de rent tjenstlige, forretningsmæssige Forhandlinger om Indkvarterings­spørgsmaal, Forplejning, Politisager etc. En saadan Kontakt turde være et vel egnet Middel til Opnaaelse af det gode Forhold mellem Befolkningen og Værnemagten, der tilstræbes saavel fra dansk som fra tysk Side.

Allerede naar man er naaet hertil i Læsningen af Cirkulærskrivelsen, faar man en kvalmende Smag i Munden; men bedre bliver det ikke, naar Cirkulæret fortsætter med følgende Ord:

»Det vil derfor være naturligt, ikke blot at Visitter, der aflægges af tyske Officerer eller civile Embedsmænd i Chefstillinger, besvares med Genvisitter af vedkommende danske Embedsmænd uanset den tyske Embedsmands højere eller lavere Grad, men ogsaa at der i et vist Omfang tilstræbes selskabelig Omgang mellem danske og tyske Embedsmænd. Det henstilles derfor, at eventuelle Indbydelser fra tysk Side modtages, medmindre der maatte foreligge gyldig Forfaldsgrund, som i givet Fald bør meddeles de indbydende. Dette gælder saavel Indbydelser til selskabelige Sammenkomster som til militære Parader og Koncerter.«

Efter nogle yderligere gode Raad til Amtmændene siges det, at man maa finde det rimeligt:

»at Amtmændene i beskedent Omfang er Værter i Samvær med tyske Officerer og civile Embedsmænd, idet det vil være ønskeligt at føre Tyske sammen med Danske, saaledes at Værnemagts Officerer og civile Embedsmænd samt Borgmestre kommer i Forbindelse med hinanden.«

Da man jo kunde forvente, at en saadan Selskabelighed kunde komme til at sprænge Rammerne for en Amtmands beskedne Repræsentationskonto, opmuntrer Indenrigsministeriet i Cirkulæret yderligere dette ved, at man med Velvilje vil bedømme Ønsker om midlertidig Forhøjelse af Repræsentationstillæggene. Endelig udtaler Cirkulæret sig ogsaa om det delikate Problem: Taler, og udtaler herom, at saafremt det ved de paagældende Lejligheder maatte være paakrævet at udveksle Taler, vil der ikke fra Ministeriets Side kunne gives noget almindeligt Direktiv i saa Henseende, men man vil finde det rimeligt, at saadanne Taler holdes inden for de Rammer, hvori de fra tysk Side holdte Taler er fremført, eller en eventuel Svar­tale kan forventes at blive fremført.

Det er jo heldigvis ikke nødvendigt at kommentere dette Cirkulære, men det har en betydelig Interesse ved Bedømmelsen af Retstilstanden under og efter Besættelsen, navnlig naar man lader Tanken glide videre til de Embedsmænd, der nu stilles for Tjenestemandretterne for Fratervisning med Besættelsesmagten. Den Minister, der underskrev Cirkulæret, blev ogsaa efter Befrielsen Indenrigsminister i Danmark. *Det*

synes, som om Amtmændene har reageret fjendtligt over for den Opmuntring til en forøget Selskabelighed, som indeholdtes i Cirkulæret af 29. August. I hvert Fald udstedte Indenrigsministeriet igen den 30. September et nyt Cirkulære til Amtmændene, af hvilket det fremgaar, at der har været en Forhandling mellem Amtmændene, og at denne har givet Anledning til, at man nu indskærper, at Cirkulæret af 29. August udelukkende er af vejledende Art og kun fremkom i Anledning af de til Indenrigsministeriet rettede Henvendelser herom. Det tilføjes dernæst, at hvis den af Regeringen tilsigtede nødvendige Forstaaelse og Imødekommenhed kan opnaas hos de tyske Embedsmænd uden selskabeligt Samkvem, vil det være overladt til de danske Embedsmænd at indskrænke sig til det tjenstlige.

VI

I Efteraaret 1940 fandt der en Række Forhandlinger Sted mellem danske og tyske Myndigheder vedrørende *Leverancer til Tyskland og Salg til den tyske Værnemagt*. Efter Afslutningen af disse Forhandlinger udsendtes der en Række Regler for Industriens, Engros-Handelens og Detail-Handelens Leveringer. Industriraadet udsendte den 5. November 1940 et Cirkulære angaaende industrielle Leverancer, og det skal her særligt fremhæves, at Betaling til tyske Aftagere over dansk-tysk Clearing eller Betaling til tyske Aftagere for her i Landet leverede Varer kun kunde forventes godkendt af danske Myndigheder, for saa vidt Sagen forud havde været forelagt disse. Interesserede Firmaer skulde derfor paa samme Maade som hidtil indsende Beretning til Industriraadet. Naar dette Forhold særligt fremhæves, skyldes det, at man heraf vil se, at *Leverancer saavel til Tyskland som til Værnemagten her i Landet i Realiteten kun kunde ske efter forudgaaende Godkendelse fra de danske Myndigheders Side*.

Handelsministeriet udsendte to Bekendtgørelser af 14. November og 11. December om Salg til den tyske Værnemagt og dens enkelte Medlemmer. I Bekendtgørelsen understreges det, at den tyske Værnemagts Afdelinger her i Landet som almindelig Regel modtager alle Forsyninger af Levnedsmidler, Foderstoffer og andre Fornødenheder fra Tyskland. Fra denne Grundregel, som man fra officiel tysk Side under hele Besættelsen har været overordentlig ivrig for at understrege, gjaldt der imidlertid vidtgaaende Undtagelser, navnlig med Hensyn til Levnedsmidler, produceret her i Landet. Leverancer af denne Art skulde dog ske efter Aftale med de danske Eksportudvalg, og alle Indkøb, som Værnemagten foretog her i Landet, skulde betales med Checks. Man opnaaede herved at sikre Nationalbankens Kontrol med Omfanget af de Salg, der fandt Sted. Samtidig fastsatte man fra tysk Side over for de enkelte Medlemmer af den tyske Værnemagt den Regel, at Indkøb af alle rationerede Varer var forbudt, dog saaledes, at i Tilfælde, hvor der maatte være udleveret Rationeringsmærker til Medlemmer af Værnemagten, skulde disse være berettigede til at foretage Indkøb mod Aflevering af Mærker. Hamstringkøb var forbudt.

I Bekendtgørelsen af 11. December, der for en stor Del dækker Reglerne i Bekendtgørelsen af 14. November, fandtes en Bestemmelse om, at Danske, der sælger

Enhver som gennemlevede disse Maaneder vil huske, hvor glubske de tyske Soldater tog for sig af Varerne i vore Butikker, naar disses Indehavere ikke viste tilstrækkelig national Holdning ved enten at nægte at sælge eller ved at gemme sine Varer hen. Navnlig kastede de sværtbevæbnede Marssønner sig som Ravne over Dameundertøj, og naar de drog paa Orlov til Naziparadiset, slæbte de Kufferter og Pakker med sig, som de skulde sætte Bo eller fejre en gavmild Juleaften. — Billedet, som er taget paa Fredericia Banegaard ved et tysk Militærtogs Afgang mod Syd, giver et slaaende Indtryk af, hvad de Herre forsynede sig med inden den anstrengende Rejse.

eller udleverer Varer, vidende eller med Formodning om, at Salget var i Strid med Bekendtgørelsens Bestemmelser eller i Strid med de i Medfør af Bekendtgørelsen givne Tilladelser, kunde straffes med Bøde, Hæfte eller Fængsel i indtil 2 Aar, ligesom det Udbytte, der var indvundet ved Salget, kunde konfiskeres til Fordel for Statskassen.

VII

I Tiden henimod Nytaar var Danmark Genstand for et betydeligt politisk Pres fra tysk Side. Det vil erindres, at *Christmas Møller* havde maattet trække sig tilbage som Handelsminister, og i Begyndelsen af Januar 1941 blev han efter Krav fra tysk Side tvunget til at nedlægge sit Mandat som Rigsdagsmand og forlade sin Stilling som Generalsekretær for Det konservative Folkeparti. Samtidig maatte de to socialdemokratiske Folketingsmænd *Hedtoft-Hansen* og *H. C. Hansen* opgive deres Tillidsposter i Partiet, hvorimod de bevarede deres Stillinger som Medlemmer af Rigsdagen.

Omtrent samtidig hermed skete der en Begivenhed, der bragte den danske Regering i en overordentlig vanskelig Situation, idet nogle danske Officerer, hvoriblandt *Oberstløjtnant Ørum*, blev arresteret for Spionage til Fordel for England. Det maatte forventes, at *Oberstløjtnant Ørum*, som var arresteret i Tyskland, vilde blive henrettet her. Man søgte naturligvis fra dansk Side med alle Midler at undgaa dette, og efter nogle meget vanskelige Forhandlinger bestemte Regeringen sig til at lave *et midlertidigt Tillæg til Straffeloven*, hvilket Tillæg vedtoges af Rigsdagen og stadfæstedes af Kongen den 18. Januar 1941.

Denne Straffelov, der udtrykkelig betegner sig som et midlertidigt Tillæg til borgerlig Straffelov, og som kunde ophæves ved kongelig Anordning, indeholder paa en Række Punkter væsentlige Afvigelser fra den hidtidige danske Lovgivning og kom til at spille en ikke ringe Rolle i Praksis. Ved Københavns Byret er der saaledes efter denne Lov sket 133 Domfældelser, medens 55 er blevet frifundet. Fire af disse frifundne blev dog senere dømt ved Østre Landsret.

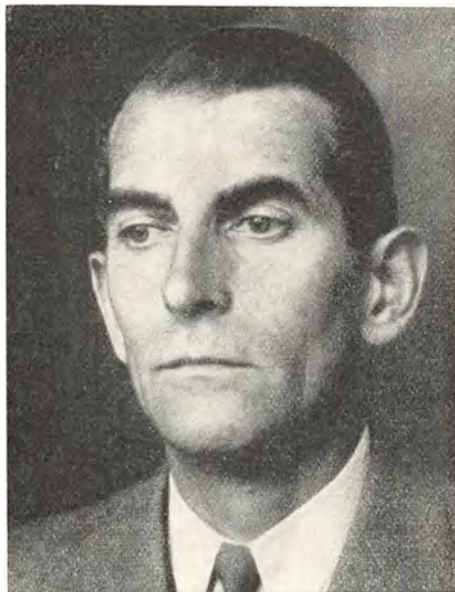
Loven bestemte i sin første Paragraf, at den, som udbreder Rygter, som er egnet til at skade Landets Interesser i Forhold til Udlandet, straffes, selv om Udbredelsen ikke sker offentligt, med Bøde eller Hæfte eller med Fængsel i indtil 1 Aar. Det vil ses, at ogsaa denne Lov arbejder med Udtrykket »i Forhold til Udlandet«, altsaa den samme generelle Formulering, som man kender fra Loven af 22. Juli 1940; men medens Loven af 22. Juli 1940 krævede, at de straffbare Meddelelser var afgivet ved trykt Skrift eller paa anden Maade offentligt, rummer Loven af 18. Januar 1941 ogsaa Muligheden for at straffe Udbredelsen af Rygter, der ikke sker offentligt. Efter de Forhold, der forelaa ved Lovens Udstedelse, er det en Selvfølge, at der med Udlandet sigtedes til Tyskland eller med Tyskland forbundne Stater, men der havde for saa vidt ikke været noget til Hinder for at anvende Loven efter Kapitulationen paa Mennesker, der havde forset sig i Forhold til de allierede Lande. Naar dette ikke fik praktisk Betydning, skyldtes det, at man selvfølgelig ikke fra dansk Side i Opgøret efter Kapitulationen ønskede at anvende en Lov, der var blevet til under tysk Pres, og Loven blev derfor ophævet ved en kongelig Anordning af 7. Maj 1945.

Lovens § 2 fremtræder som et Tillæg til Straffelovens § 105, der straffer den, som foretager noget, hvorved en fremmed Stats Efterretningsvæsen sættes i Stand til at hjælpes til umiddelbart eller middelbart at virke inden for den danske Stats Omraade. Efter Straffelovens § 105 er Straffen Fængsel indtil 6 Aar eller under formildende Omstændigheder Hæfte. § 2 i Loven af 18. Januar føjer hertil følgende Bestemmelse:

»Saafremt det drejer sig om Efterretninger vedrørende militære Anliggender, er Straffen Fængsel paa Livstid, dog at der i mindre grove Tilfælde kan anvendes tidsbestemt Fængsel ikke under 1 Aar«.

Endelig straffer Lovens § 3 med Fængsel paa Livstid, i mindre alvorlige Tilfælde med tidsbestemt Fængsel ikke under 1 Aar, den, der i Forhold til udenlandske militære Styrker, der efter Overenskomst med den danske Regering befinder sig her i Landet, naar den paagældende træder i Modstanderes Krigstjeneste eller yder Modstandere en Bistand, der er egnet til at udsætte disse militære Styrkers Sikkerhed for

T. P. A. Ørum (f. 1900) udnævntes 1923 til Premierløjtnant i Artilleriet, blev Militærflyver 1926 og gennemgik derefter en meget omfattende teoretisk Uddannelse dels paa Polyteknisk Lærestanstalt (1927-29), dels ved École Nationale Supérieure de l'Aéronautique (1929-31). Han blev 1931 Kaptajn i Flyverkorpsen, 1932 Chef for Flyvertroppernes tekniske Tjeneste, 1935 Oberstløjtnant og 1940 Chef for Sjællandske Flyverafdeling. Efter at han i 1941 var dømt ved Københavns Byret til livsvarigt Fængsel, mistænkt for Spionage, fandt Straffens Afsoning Sted i Vestre Fængsel, fra Oktbr. 1942 paa Vridsløselille. Da han i Efteraaret 1943 var indlagt paa Militærhospitalet, lykkedes det Modstandsbevægelsen ved et dristigt Kup at befri ham, hvorefter han søgte Tilflugt i Sverige. Efter Befrielsen 1945 genindtraadte han i Hæren som Oberstløjtnant og udnævntes s. A. til Oberst.

Fare, ødelægger, beskadiger eller bortfjerner Krigsmateriel eller Indretninger, der tjener disse Styrkers Formaal, eller paa anden Maade hindrer eller forstyrrer saadanne Genstandes Anvendelse, eller endelig i øvrigt foretager Handlinger af lignende Karakter, som er egnet til alvorligt at skade Danmarks Interesser i Forhold til Udlandet.

Det er noget uklart, hvorledes man skal forstaa Udtrykket »i Forhold til tyske Styrker her i Landet«, men det har i Domspraksis i hvert Fald i eet Tilfælde haft Betydning for Spørgsmaalet om, hvorvidt der skulde straffes efter Loven af 18. Januar 1941 eller efter Loven af 22. Juli 1940, nemlig ved Højesterets Dom i Sagen mod Dr. la Cour, som senere vil blive omtalt. I denne Sag havde Anklagemyndigheden principalt krævet Straf efter Loven af 18. Januar 1941 i Anledning af en bestemt Ytring fra Dr. la Cours Side, men Højesteret fastslog, at »den omstridte Ytring ikke kan antages at være anvendt med Henblik paa Forholdet til fremmede militære Styrker«.

I det hele maa det erkendes, at Domstolene har anvendt Loven med Varsomhed, hvad der naturligvis ogsaa er en Konsekvens af de meget strenge Straffebestemmelser, Loven indeholder. Der foreligger dog paa dette Omraade en helt meningsløs Højesteretsdom, der dømte en 18aarig Mand, der var blevet frifundet ved Østre Landsret. Den paagældende var inddraget under Børneforsorg, og det fremgik af Sagen, at han var politisk fuldstændig umoden og uden politisk Interesse. Han var anbragt paa Flakkebjerg Ungdomshjem, men var flygtet derfra og søgte nu i en Fiskerbaad at rejse til Sverige. Han forklarede selv som Grunden til sin Flugt, at han vilde undgaa at blive ført tilbage til Ungdomshjemmet. Østre Landsret frifandt Drengen, da Retten maatte gaa ud fra, »at det har ligget ganske uden for hans Tanke, at han ved sit planløse Flugtforsøg kunde skade Danmarks Interesser i Forhold til

Udlandet«. Højesteretsdommen vakte i juridiske Kredse en yderst pinlig Opmærksomhed.

Bestemmelsen i Slutningen af § 3 om den, der har foretaget Handlinger af lignende Karakter, som er egnet til at skade Danmarks Interesser i Forhold til Udlandet, blev ogsaa anvendt af Højesteret i 1942, da man dømte den Skipper og hans Medhjælper, der havde sejlet Christmas Møller fra Danmark til Göteborg, da Christmas Møller under Besættelsen tog til London. Ved Byretten havde Skipperen faaet Fængsel i 3 Aar, Medhjælperen i 1 Aar, medens Højesteret skærpede Straffen til henholdsvis 6 Aar og 3 Aar. Det bør dog fremhæves, at man efter Højesteretsdommen maa gaa ud fra, at de domfældte var klar over, at Christmas Møller agtede at rejse til England, og at hans Motiv hertil var politisk begrundet.

§ 4 fastslaar, at Bestemmelserne i Lovens §§ 1—3 ogsaa omfatter Handlinger, der begaas af danske Statsborgere *uden for* den danske Stats Omraade. Denne Bestemmelse er en Konsekvens af, at Oberstløjtnant Ørum blandt andet formodedes at have begaaet sin Handling i Tyskland. Loven indeholder her en væsentlig Udvidelse af den hidtil gældende Straffelovgivning, navnlig Straffelovens §§ 6, 7 og 8, men en nærmere Paavisning heraf savner formentlig almen Interesse.

Lovens § 5 fastsætter, at der kunde ske Beslaglæggelse af en sigtets Formue her i Landet, hvis den paagældende opholdt sig uden for den danske Stats Omraade, eller ikke kunde findes, naar Sagen blev rejst.

Overtrædelser af Lovens § 1 skulde behandles som Politisager, hvilket som tidligere nævnt bevirker, at der ikke skal medvirke Læggdommere, og i Lovens § 6 bestemmes det yderligere, at Sager angaaende Overtrædelser af Lovens §§ 2 og 3 skulde behandles uden Medvirken af Nævninger eller Domsmand. I Grundlovens § 72 bestemmes det, at i Misgerningssager og i Sager, der drejer sig om politiske Lovovertrædelser, skal Nævninger indføres. Det Løfte, der findes indeholdt i denne Grundlovsbestemmelse, blev indfriet ved Retsplejeloven af 1916, og man maa forstaa Grundloven saaledes, at naar dette Løfte var indfriet af Lovgivningsmagten, kunde der ikke ske Ændring heri uden ved en Ændring af Grundloven. Ikke desto mindre vil det ses, at man ved denne Lov tilsidesætter Medvirken saavel af Nævninger som Domsmand.

Endelig indeholder Bestemmelsen den yderst uheldige Regel, at Anke til højere Instans kun kan finde Sted med Justitsministeriets Tilladelse. De tiltalte kunde faa beskikket Forsvarer, hvorimod der ikke kunde gives Møde ved valgt Forsvarer. Ogsaa dette er i Strid med de Regler, der ellers gælder i Danmark.

Set fra et strafferetligt Synspunkt findes den mest opsigtsvækkende Regel i Lovens § 7, 2. Stk., hvori det bestemmes, at

»Loven finder tillige Anvendelse paa Handlinger, med Hensyn til hvilke Undersøgelse er indledet, men Sagen ikke afsluttet ved Lovens Ikrafttræden, uanset om Afgørelsen maatte blive strengere end efter den hidtil gældende Lovgivning«.

Det kan ikke undre, at denne Bestemmelse indeholdes i Loven, hvis hele Formaal i første Linie var at redde Oberstløjtnant Ørums Liv, og Oberstløjtnanten havde jo begaaet sin Forbrydelse, inden Loven blev vedtaget. Den Person, der blev ramt af Lovens tilbagevirkende Kraft, var jo derfor afskaaret fra at kritisere det, idet man

Stephan Hurwitz (f. 1901) blev cand. jur. 1925, var Landsretssagfører 1929—35 og foretog i dette Tidsrum en Studierejse til Frankrig, Tyskland og Østrig (1930—31). Ved sin Hjemkomst blev han — der i 1930 havde vundet Universitetets Guldmedalje — ansat som Lektor i Retsvidenskab ved Københavns Universitet; han blev Dr. jur. 1933 og Professor i Retspleje 1935—41, i Strafferet fra 1942. Paa Grund af Jødeforfølgelserne flygtede han i Efteraaret 1943 til Sverige, hvor han ledede det danske Flygtningekontor i Stockholm, indtil han drog til London for at deltage i »The War Crimes Commission«s Arbejde. Herovre udarbejdede han et Lovudkast vedrørende Afstraffelse af Krigsforbrydelser og Landsforræderi i Danmark under Besættelsen, men nogen Indflydelse paa den endelige Udformning af de herom vedtagne Love fik Udcastet ikke.

tør gaar ud fra, at han foretrak de Aars Fængsel, han maatte afsone i dansk Fangenskab, fremfor en Henrettelse i Tyskland, som uden Loven maatte anses overvejende sandsynlig. Imidlertid findes Bestemmelsen jo som en generel Bestemmelse i en af den danske Rigsdag vedtagne Lov, og det er formentlig derfor naturligt at knytte nogle Bemærkninger til selve Spørgsmaalet om *Gyldigheden af en Bestemmelse, der giver en strengere Straffelov tilbagevirkende Kraft*. Spørgsmaalet har efter Besættelsens Ophør faaet en langt større juridisk Betydning derved, at de to Straffelove, der er udfærdiget for at ramme dem, der under Besættelsen har forset sig, begge er givet med tilbagevirkende Kraft.

I den *amerikanske Unionsforfatning af 1787* findes indeholdt et udtrykkeligt *Forbud mod at give en Straffelov tilbagevirkende Kraft*, og et tilsvarende Forbud findes indeholdt i den franske Erklæring om Menneskerettigheder af 1789. Det kan ogsaa nævnes, at der i den norske Grundlovs § 97 findes et Forbud herimod. I den danske Grundlov findes *ingen* hertil svarende Bestemmelse, og der er for saa vidt ikke nogen forfatningsmæssig Hindring for at give en strengere Straffelov tilbagevirkende Kraft. I vor nugældende Straffelov af 15. April 1940 indeholder § 3 den Regel, at »er den ved en Handlingens Paakendelse gældende Straffelovgivning forskellig fra den, der gjaldt ved Handlingens Foretagelse, afgøres Spørgsmaalet om Strafbarhed og Straf efter den senere Lov, dog at Afgørelsen ikke derved maa blive strengere end efter den ældre Lov«. Det samme gælder efter Lovens § 4, 2. Stk. for andre Retsfølger af den strafbare Handling, idet disse, for saa vidt intet modsat er bestemt, kun skal indtræde, naar dette var hjemlet ogsaa ved den ved Handlingens Foretagelse gældende Lovgivning. Disse Bestemmelser viser alene, at den hidtil gældende danske Ret ikke har ønsket at give en strengere Straffebestemmelse tilbagevirkende Kraft, men tager naturligvis ikke Stilling til, om en ny Lov kan bestemme, at dette skal ske.

I den strafferetlige Litteratur har Spørgsmaalet været omtvistet. Studenternes Efterretningstjeneste udsendte under Besættelsen illegalt en Afhandling om Spørgsmaalet, udarbejdet af Professor, Dr. jur. *Stephan Hurwitz*. I denne Afhandling nævnes, at en Række danske strafferetlige Forfattere navnlig i tidligere Tid har udtalt sig for Berettigelsen af den tilbagevirkende Kraft. F. Eks. nævnes det, at Professor Goos ikke principielt finder noget til Hinder for, at Forandringer i Retsshaandhævelsen faar Indflydelse paa de ifølge en tidligere Lov erhvervede Rettigheder, men at det tværtimod vilde være konsekvent ud fra Retsshaandhævelsessynspunktet ogsaa at give skærpende Straffelove tilbagevirkende Kraft, blot under den Betingelse, at der inden den nye Lovs Ikrafttræden forelaa en strafbar Handling, saaledes at det altsaa alene drejer sig om at belægge denne med en haardere Straf end den, der gjaldt, da Handlingen blev begaaet. Disse Betragtninger vilde føre til, at Oberstløjtnant Ørum kunde straffes efter Loven af 18. Januar 1941, hvorimod de ikke vilde dække en Række af de Straffebestemmelser, der findes indeholdt i Straffelovene, udsendt efter Besættelsens Ophør, idet disse Love, som det allerede tidligere er antydnet, indeholder Straf for Handlinger, der ikke blot var straffri, da de blev begaaet, men som positivt var hjemlet i Love udsendt af Regering og Rigsdag netop med disse Handlinger for Øje.

Professor Hurwitz citerer ogsaa nogle Udtalelser af den tidligere Professor i Strafferet, Carl Torp, der hævder, at en strafbar Handling ikke egentlig er en Overtrædelse af Straffenormen, men af den bagved liggende af Straffenormen uafhængige Retsanordning, saaledes at Straffenormen nærmest bliver en bindende Rettesnor for de retshaandhævende Myndigheder, altsaa navnlig Domstolene, og Professor Torp nævner, at naar Straffens Formaal er at hævde Retsordenens Autoritet paa bedst mulig Maade, burde det være det principielt rigtige, at den ved Paadømmelsen gældende Straffelov bringes til Anvendelse og ikke den Lov, der gjaldt, da den strafbare Handling blev begaaet. Imidlertid finder Professor Torp, at et krydsende Retshensyn, nemlig Individets Ret til Værn mod Statsmagts Vilkaarlighed, vejer tungere, og at det derfor maa fastholdes, at en Handling ikke kan straffes, medmindre dens Strafbarhed var hjemlet allerede ved den paa Handlingstiden gældende Lov, og at den ikke skal straffes strengere end da foreskrevet.

I den nyeste Tid er Professor Oluf H. Krabbe gaaet ind for tilsvarende Synspunkter af Hensyn til Individets Beskyttelse mod Statsmagts Vilkaarlighed og Faren for Lejlighedslove om enkelte Forbrydelser. Det maa sikkert ogsaa erkendes, at man i Almindelighed bør følge dette Princip.

I sin Afhandling konkluderer Professor Hurwitz sine Betragtninger i følgende:

»Det kan fra et strafferetligt Synspunkt ikke betragtes som uforsvarligt, at der efter Okkupationen gives visse Straffebestemmelser med tilbagevirkende Kraft, naar Hensyn tages til de i denne særlige Situation foreliggende Omstændigheder, men en Fravigelse fra den i almindelig Teori antagne Grundsætning rummer alvorlige Betæneligheder, der rammer ud over den foreliggende Situation, og det maa derfor være en Betingelse for Indførelse af Tilbagevirkningsbestemmelser, at der med Sikkerhed kan siges at være Trang dertil.«

Disse Betragtninger er, som det fremgaar af selve deres Indhold, i meget høj Grad formaalsbestemte; men vi har jo i dansk Domspraksis set, at den tilbagevirkende

Straks efter den 9. April dukkede et nyt Led i Gadebilledet frem: »Føllene«, som Københavner-vitsen døbte de unge C. B. ere, der nu over Hals og Hoved blev indkaldt, iklædt den blaa Uniform med Skraahue og allerede den 12. April sendt ud paa Gaderne for at hjælpe det egentlige Politi med Ordenstjenesten. At gaa paa egen Haand fik disse »Civil-Beskyttelsespligtige«, som deres officielle Betegnelse var, ikke Lov til med det samme. De skulde trofast følge i Hælene paa ældre Betjente, som gav dem de fornødne Instruktioner og lærte dem »Kunsten«. Mandskabet udtoges blandt dem, som paa Sessionerne enten havde trukket Frinumre eller var blevet kasserede, men i sidste Tilfælde alligevel var tjenstdygtige. Saa gik de en Grundskole igennem, hvor de fik en vis disciplinær Uddannelse og blev bibragt almene Luftværnskundskaber. Tillige fik de — efter deres Tildeling til Politiets Tjenestegrene — nogen Specialuddannelse, saa de kunde bruges baade af Ordenspolitiet, Brandvæsenet eller den tekniske Tjeneste. I August 1944 meddeltes det officielt, at Statens civile Luftværn efter forskellige Forhandlinger havde truffet Foranstaltninger til Gennemførelse af nogle Ændringer i CB-Tjenestens Organisationer. CB-Politiet skulde nedlægges og Mandskabet overgaa til CB-Kommandocentraltjenesten eller til Brand- og Rydningstjenesten. Denne Ordning kom Tyskerne i Forkøbet, da de den 19. September 1944 opløste baade det danske Politi og CB-Organisationen. Denne sidste Organisation fortsatte dog sit Arbejde som en L. B. (»Luftbeskyttelses-Organisation«), og C. B. U. (»Civil-Beskyttelses Udrykningskorps«) undgik helt at dele Skæbne med det almindelige Korps — Tyskerne har vel været klar over, at et mobilt Katastrofekorps overhovedet ikke kunde undværes, heller ikke for deres egen Skyld. — Paa Billedet ser man Betjent og hans »Føl« en tidlig Foraarsdag 1940 opmærksomt følge Hvidmalingen af Kantstenene paa Raadhuspladsen — ligeledes et af de nye Træk, som Besættelse og Mørklægning førte med sig.

Studenterdemonstrationerne i Anledning af Antikomintern-Pagten (se S. 327) satte Politiet i livlig Bevægelse, efterhaanden som Skarerne voksede. Stavene kom frem, og man var inden for Ordenspolitiet endnu saa langt fra at forstaa Ungdommens spirende Modstandsvilje, at man gjorde sin »Pligt« ved at give Demonstranterne en temmelig haard Medfart. Der skulde dog ikke gaa mange Maaneder, før Politiet indsaa, at det maatte fare med Lempe, hvis det ikke vilde placere sig selv paa den »gale Side«. Og det ønskede det paa ingen Maade.

Kraft af Loven af 18. Januar 1941 er blevet godkendt, og de Straffelove, der er givet efter Besættelsen med tilbagevirkende Kraft, er, som det vil være enhver bekendt, ligeledes godkendt af Domstolene.

VIII

Efter denne Indsats fra Lovgivningsmagtens Side kunde man gaa over til mindre voldsomme Bestemmelser, der dog paa en udmærket Maade kaster Lys over Dagliglivet i Danmark i Begyndelsen af 1941.

Den 25. Januar udsendte Marineministeriet Bestemmelser om *Forbud mod at tale i Uniform ved offentlige, politiske Møder* m. v., blandt andet fordi Deltagerne kunde blive udsat for Tiltale eller Omtale af andre Militærpersoner eller Civile under en Form, som maatte anses for uforenelig med den militære Respektpligt og den Agtelse, der skyldes den militære Uniform.

Den 1. Februar vedtoges en Lov, der bestemte, at de Medlemmer af statsautoriserede Arbejdsløshedskasser, der paa Grund af Beskæftigelse i Udlandet er forpligtet til at udrede Bidrag til vedkommende udenlandske Arbejdsløshedsforsikring, fritages for at betale Medlemsbidrag til deres Arbejdsløshedskasse for det Tidsrum, i hvilket de som Følge af nævnte Arbejdsforhold opholder sig i Udlandet. Dette betød naturligvis *en yderligere Opmuntring og Støtte til Arbejdet i Tyskland*.

Den 4. Februar udsendte Justitsministeriet til Politimestrene en Cirkulærskrivelse,

Under Demonstrationerne fandt en højst komisk Situation Sted paa Hjørnet af Nygade og Gammeltorv. Paa å Porta's Altan traadte en tysk Officer frem, begejstret ved Sangen og Hurraraabene, der lød op til ham fra Gaden. Hvilken Glæde maatte det unge Danmark ikke føle ved at have tiltraadt Antikomintern-Pagten! Han »heilede« betaget — indtil et Par raadne Æbler og vaade Tørv gjorde ham klar over Fejltagelsen, saa han skyndsomst søgte Dækning inde i Restauranten!

hvor man »paa dertil given Anledning« anmodede disse om at instruere Lederne i Biografteatrene om, hvorledes de skulde forholde sig i Tilfælde af Demonstrationer under Filmforevisningen i Teatrene. Grunden til disse Demonstrationer var i første Række de tvangsindlagte tyske Ugerevuer, der indeholdt en betydelig Mængde tysk Propaganda, og Gang paa Gang reagerede Biografteatrenes Publikum med Rette herimod. De tyske Indgreb i Filmforholdene var paa dette Tidspunkt endnu forholdsvis svage, men Ugejournalerne var altsaa tilstrækkelige til at fremkalde Demonstrationer.

Det danske Politi, der stadig var i fuld Funktion, havde i Praksis visse Vanskeligheder, naar Repræsentanter for Værnemagten udviste uheldig Optræden her i Landet, og Spørgsmaalet blev derfor gjort til Genstand for Forhandlinger mellem Værnemagten og de danske Myndigheder. Resultatet heraf blev et justitsministerielt Cirkulære af 8. Februar 1941 angaaende *Retningslinierne for det danske Politis Beføjelser over for Medlemmer af den tyske Værnemagt*. Cirkulæret bestemmer, at for at »sikre det gnidningsløse Samarbejde mellem det danske Politi og den tyske Værnemagt, er der mellem de danske og tyske Myndigheder truffet følgende Aftale angaaende Retningslinierne for det danske Politis Beføjelser over for Medlemmer af den tyske Værnemagt«. Af Aftalen skal nævnes, at der var tillagt det danske Politi *Anholdelsesret over for Medlemmer af den tyske Værnemagt*, dog kun naar den paagældende gribes paa fersk Gerning under strafbart, livsfarligt Angreb paa Person, Brandstiftelse, Tyveri eller Røveri, samt til Afværgelse af en øjeblikkelig

for Offentligheden farlig Nødssituation, der er foraarsaget af et Medlem af den tyske Værnemagt, »f. Eks. naar den paagældende er fra Sans og Samling af Beruselse«. I Aftalens andet Afsnit siges det, at »i Betragtning af de det danske Politi i Medfør af første Afsnit indrømmede vidtgaende Rettigheder ventes det af Politiet, og er tilsikret af dette, at det, naar det gør Brug af disse Rettigheder, gør det paa en særlig taktfuld Maade, der ikke skader den tyske Værnemagts Anseelse«. Kun i Nødsfald maatte Magt anvendes, og for at undgaa nærliggende Fristelser bestemte Aftalen udtrykkeligt, at det under ingen Omstændigheder var tilladt at benytte Politistaven. For Brug af Vaaben fastsattes meget strenge Regler. De i Aftalen indeholdte Rettigheder kunde kun udnyttes af det egentlige danske Politi, derimod ikke af C.B.-Betjente. Endelig fopligtede det danske Politi sig til at yde Medlemmer af den tyske Værnemagt Hjælp ved Sammenstød i Tilfælde af overhængende Fare, og samme Forpligtelse blev paalagt Medlemmer af den tyske Værnemagt, naar det danske Politi forlangte Hjælp, dog kun over for andre Medlemmer af den tyske Værnemagt.

Vi nærmede os nu Aarsdagen for vor Sorgens Dag: den 9. April, og Justitsministeriet indskærpede derfor i et Cirkulære af 26. Marts 1941, at da offentlige Møder, der afholdtes den 9. April, let vilde antage Karakter af nationale eller politiske Tilkendegivelser, *skulde saadanne Møder forhindres*. Paa selve Aarsdagen for Besættelsen skete der intet fra Myndighedernes Side herhjemme, hvorimod Danmarks Gesandt i Washington paa Danmarks Vegne indgik en Overenskomst med De forenede Stater om Grønlands Forsvar. De hertil hørende Spørgsmaal behandles andetsteds.

Tyskerne stræbte nu i den følgende Tid efter at faa yderligere Tag i den danske Befolkning. Den 25. April udstedte Handelsministeriet i Medfør af sin almindelige Bemyndigelse *Forbud mod Salg, Udlejning og Bortforpagtning af danske Skibe*, og samme Dag indførtes *Begrænsning af Sejladsen i Øresund*. Den 17. Maj indførtes *Legitimationskort for visse Dele af Jylland*, hvilket som bekendt senere blev udvidet til at gælde hele Landet, og den 20. Juni *Forbud mod Indførsel af Breve og lignende uden om Postvæsenet*. I disse Bestemmelser finder man Spiren til den senere Udvikling med illegale Overfarter, illegal Posttrafik og lignende.

Den 30. Maj 1941 blev der foretaget nogle *betydningsfulde Ændringer i og Tilføjelser til Retsplejeloven*. Blandt andet bestemtes det, at Højesteret paa Begæring af Anklagemyndigheden i hvert enkelt Tilfælde kunde bestemme, at Behandlingen af en Sag ved Landsretten skulde bortfalde, saafremt Hensynet til Statens Sikkerhed eller Forholdet til fremmed Magt gjorde det paakrævet, og at Sagen skulde behandles uden Medvirken af Nævninger, og det fastsattes endvidere, at Højesteret af tilsvarende Grunde kunde bestemme, at Sager, der ellers skulde være behandlet for Domsmand, blev behandlet ved Underretten uden Medvirken af Lægdommere. Endelig fik Retsformændene Bemyndigelse til ved Kendelse at bestemme, at der i en Sag ikke kunde gives Møde ved valgt Forsvarer. Dog skulde der i disse Tilfælde paa Begæring beskikkes den sigtede en Forsvarer. Ogsaa disse Regler betegner, som man vil se, en Ændring i den hidtidige Retstilstand, og til Dels indeholder Loven Bestemmelser i Strid med Grundloven, jfr. hvad der foran er bemærket om Bestemmelsen i Grundlovens § 72, 2. Stk.

Fra tysk Side stillede der Krav om, at tyske Tropper skulde kunne indkvar-

teres hos private danske Familier, og der udformedes en Række nærmere Regler herfor.

Alle disse Forhold skabte *en stadig stigende Irritation i Befolkningen*, og Irritationen gav sig atter og atter Udslag i Demonstrationer mod Tyskland og den tyske Værnemagt. Man fandt det derfor nødvendigt den 9. Juni 1941 at udsende en Bekendtgørelse om *Demonstrationer i Ord eller Gerning*, som er egnet til at skade Forholdet til de udenlandske militære Styrker, der efter Overenskomst med den danske Regering befinder sig her i Landet. Overtrædelse af dette Forbud straffedes med Bøde, Hæfte eller Fængsel indtil 2 Aar, saafremt højere Straf ikke var forskyldt efter den øvrige Lovgivning. Det er ganske opmuntrende at se, at Undervisningsministeriet fandt det nødvendigt at henlede Rektorerne Opmærksomhed paa, at Justitsministeriet havde udsendt denne Bekendtgørelse, og at anmode Rektorerne om indtrængende at ville paalægge Skolernes Elever at ville afholde sig fra Demonstrationer af enhver Art.

IX

Den 22. Juni 1941 marcherede Tyskerne ind i Rusland. For Retstilstanden i Danmark fik det øjeblikkelig den Betydning, at *det tyske Søgelys blev rettet mod de danske Kommuniste*. Ogsaa paa dette Punkt var Tyskerne øjensynlig vel forberedt. Allede den 22. Juni Kl. 4 om Morgenen blev Udenrigsministeriets Direktør sammen med en Række Politifolk kaldt til »Dagmarhus«, hvor der blev forelagt dem Lister over ca. 300 Kommuniste, som Tyskerne ønskede arresteret øjeblikkelig, og blandt hvilke var de tre kommunistiske Folketingsmænd. Der forelaa ikke i den gældende Lovgivning nogen som helst Mulighed for at foretage en saadan Arrestation. Det vil i denne Forbindelse være naturligt at fremhæve Bestemmelserne i Grundlovens §§ 56 og 78. I § 56 bestemmes det, at *saa længe Rigsdagen er samlet, kan ingen Rigsdagsmand tiltales eller underkastes Fængsling af nogen Art* uden Samtykke af det Ting, hvortil han hører, medmindre han er grebet paa fersk Gerning. Grundlovens § 78 kræver, at *enhver, der anholdes, inden 24 Timer skal stilles for en Dommer*. Uden Hensyn til denne grundlovssikrede Immunitet for Rigsdagsmænd og uden Hensyn til Grundlovens Krav om Pligten til at fremstille en anholdt for en Dommer inden 24 Timer efter Anholdelsen besluttede Regeringen at arrestere samtlige de, der var opført paa de tyske Lister. Umiddelbart efter Arrestationen gennemgik man hver enkelt af de arresteredes Forhold, og ca. Halvdelen blev løsladt, hvorimod Resten blev indsat i Vestre Fængsel og senere — for Mændenes Vedkommende — interneret i Horserødlejren. Nogen Fremstilling for Dommer fandt ikke Sted og kunde for saa vidt ej heller finde Sted, som der manglede ethvert retligt Grundlag for den foretagne Anholdelse. Regeringens Motiv til dette Grundlovsbrud var, at man vidste, at saafremt man ikke fra dansk Side imødekom dette Krav, vilde Tyskerne selv arrestere de paagældende og enten internere dem her i Landet eller føre dem til Tyskland.

Imidlertid var Regeringens Stilling uholdbar. Fra dansk Side kritiseredes Forhol-

det, fordi der forelaa en *Handling i Strid med Grundloven*, og fra tysk Side forlangte man videregaaende Foranstaltninger over for selve det kommunistiske Parti og dets forskellige Organer. Justitsministeren, *Thune Jacobsen*, som i Begyndelsen af Juli havde afløst Justitsminister Harald Petersen, der var tvunget væk efter et tysk Krav, maatte tilvejebringe en legal Ordning paa hele dette Forhold. Dette skete ved Loven af 22. August 1941 om *Forbud mod kommunistiske Foreninger og kommunistisk Virksomhed*.

I denne Lov blev alle kommunistiske Foreninger og Sammenslutninger forbudt, og de bestaaende kommunistiske Foreninger og Sammenslutninger skulde straks opløses. Endvidere forbød Loven kommunistisk Virksomhed eller Agitation af enhver Art uden Hensyn til, om der forelaa Tilslutning til nogen Forening. Overtrædelse af Bestemmelserne kunde straffes med Bøde, Hæfte eller Fængsel indtil 8 Aar.

I Lovens § 2 blev bestemt, at »Personer, hvis Adfærd har givet særlig Grund til at antage, at de vil deltage i kommunistisk Virksomhed eller Agitation, kan efter Justitsministerens Bestemmelse eller med hans Godkendelse tages i Forvaring, naar dette skønnes nødvendigt af Hensyn til Statens Sikkerhed eller dens Forhold til fremmede Magter«.

Der fandtes ikke i Loven nogen Definition af Begrebet »kommunistisk« Virksomhed, saaledes at den nærmere Udformning heraf helt blev overladt til Justitsministerens Skøn. Det er en Selvfølge, at den Omstændighed, at en Person var eller havde været Medlem af en kommunistisk Organisation, vilde kunne blive af afgørende Betydning; men det er ogsaa i Domspraksis antaget, at Personer, der havde fungeret som Dæksadresse for kommunistisk Korrespondance, havde opbevaret Propagandamateriale etc., kunde rammes af Loven.

Medens det oprindeligt havde været Regeringens Hensigt at gennemføre den i Loven foreskrevne Forvaring rent administrativt, lykkedes det under de Forhandlinger, der førtes med de politiske Partier, repræsenteret af det saakaldte »Nimandsudvalg«, at opnaa en Ændring i Forslaget, saaledes at § 2 i Loven kom til at indeholde følgende Bestemmelse:

»Enhver, der tages i Forvaring i Medfør af 1. Stykke, skal inden 24 Timer fremstilles for Københavns Byret, der ved Kendelse beslutter, om Forvaringen skal opretholdes. Begæringen om Forvaringens Opretholdelse vil, naar Justitsministerens Bestemmelse eller hans Godkendelse foreligger, være at tage til Følge, medmindre der maa antages at foreligge en aabenbar Fejltagelse med Hensyn til vedkommendes Identitet eller hidtidige Deltagelse i kommunistisk Virksomhed eller Agitation.«

Formelt opretholder man altsaa Grundlovens Krav om Fremstilling for en Dommer inden 24 Timer efter Anholdelsen; men Dommerens Kompetence var i Loven i høj Grad begrænset derved, at han kun kunde nægte at tage Forvaringskravet til Følge, saafremt der var en aabenbar Fejltagelse med Hensyn til Identiteten eller den paagældendes hidtidige Deltagelse i kommunistisk Virksomhed eller Agitation.

Baade den, der var taget i Forvaring, og Anklagemyndigheden kunde paakære Byrettens Kendelse direkte til Højesteret. Hvis Byretten havde dekretet Løsladelse, skulde Løsladelse dog ikke ske, før Sagen var afgjort ved Højesteret. Forvaringen skulde ophøre, saa snart den ikke længere skønnedes nødvendigt af Hensyn

I *Horserødlejren*, hvor Kommunisterne indespærredes (de »beskyttedes«, hedder det nu; Tyskerne kaldte jo forøvrigt hele vor folkelige Indespærring for en »Beskyttelse«) var der Basis baade for godt Kammeratskab, for Drøftelse af Fremtidsplaner — og for illegal Kontakt med Omverdenen. Her ses Spiseholdet vende tilbage til Barak 14. Bygningen i Baggrunden indeholder Samlingsstuen, til højre ligger Sygehuset.

til Statens Sikkerhed eller dens Forhold til fremmede Magter. Bestemmelse om Løsladelse skulde træffes af Justitsministeren.

Endelig sikrede Rigsdagen sig en vis Kontrol med Interneringer efter Kommunistloven derved, at Rigsdagen nedsatte et Udvalg, til hvilket Justitsministeren hver 3die Maaned skulde give Indberetning om, hvilke Personer der i den forløbne Periode havde været taget i Forvaring, tilligemed en Angivelse af Grundlaget for Forvaringstagelsen.

For de Mennesker, der blev ramt af Kommunistloven, maatte det paaregnes, at denne Internering paa ubestemt Tid i hvert Fald i Praksis vilde blive identisk med Internering indtil Besættelsens Ophør.

Ved Forelægningen af Lovforslaget i Rigsdagen benyttede Justitsminister *Thune Jacobsen* Lejligheden til at fremsætte et Forsvar for Regeringens Handlemaade. Justitsministeren havde jo for saa vidt ikke selv haft Ansvaret for selve Interneringen, der var sket inden hans Tiltrædelse som Minister, men Interneringen fortsattes ogsaa i hans Justitsminister-Periode. Ministeren fremhævede i Rigsdagen, at en i Juli Maaned afsluttet Retssag mod en Række danske Kommuniste havde afsløret, at disse havde været Medlemmer af en international Terrororganisation under Ledelse af en tidligere tysk, kommunistisk Rigsdagsmand, og at Sagen yderligere havde skaffet Klarhed over, at saadanne kommunistiske Terrororganisationer hos Kommunistpartierne i andre Lande kunde regne med Hjælp til deres landsskadelige Virksomhed, hvor det afgørende Motiv var Fremme af den kommunistiske Sag, hvorimod det var uden Betydning, om Virksomheden var i Strid med det paagældende Lands Love. Den Fare for Statens Sikkerhed og Velfærd, som dette indebærer, blev naturligvis potenseret under de nuværende vanskelige Forhold for Landet, og *Regeringen maatte derfor*

anse det for en absolut Nødvendighed at forbyde og opløse alle kommunistiske Sammenslutninger og Foreninger.

Hjemmelen til Gennemførelsen af en saadan Foranstaltning fandt Ministeren i Grundlovens § 85, der tilsikrer Borgerne Ret til at danne Foreninger i lovligt Øjemed, men overlader til den almindelige Lovgivning at afgøre, hvilke Øjemed der er lovlige; men man maatte endvidere finde det nødvendigt, at selve den kommunistiske Agitation og Virksomhed blev bragt til Ophør, uanset om der maatte foreligge Tilslutning til nogen Forening. I øvrigt maatte man mene, at der i *Nødretsgrundsetningen* var den fornødne Hjemmel til Foretagelse af Interneringen, og Ministeren henviste i denne Forbindelse til, at det ogsaa i dansk statsretlig Litteratur var anerkendt, at en Regering var berettiget til, naar en Nødssituation forelaa, at træffe de Foranstaltninger, som denne Nødssituation nødvendiggjorde for Opretholdelsen af Statens Sikkerhed og Velfærd.

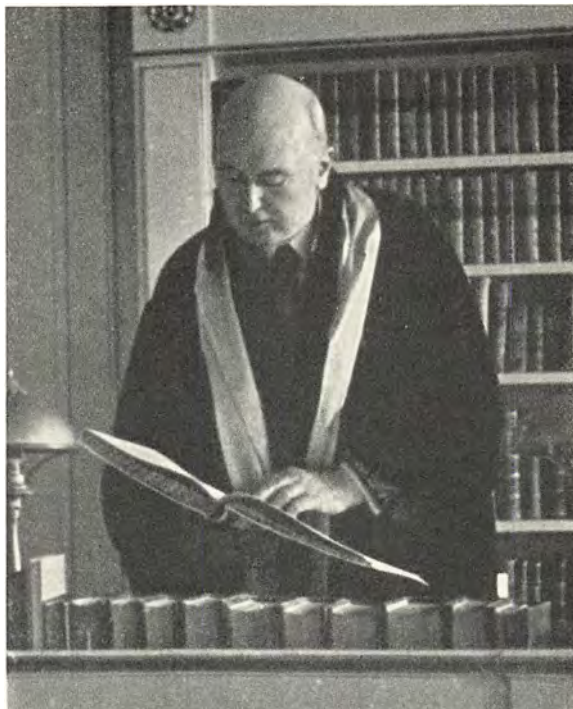
Uanset at man altsaa maatte mene, at der i selve dette Princip var den tilstrækkelige Hjemmel, ansaa man det for rigtigst, at der blev tilvejebragt en egentlig Lovhjemmel for den fremtidige Forvaring, og det var dette, der skete ved det nu fremsatte Forslag.

Det skal lades usagt, om Rigsdagen fandt Begrundelsen overbevisende, men i hvert Fald *blev Forslaget enstemmigt vedtaget af Rigsdagen*. De tre kommunistiske Medlemmer var jo lovligt forhindret i at afgive deres Stemmer, men Folketingsmand *Aksel Larsen* sendte dog to Protestbreve til sine Kolleger i Rigsdagen, uden at denne Protest fik nogen Indflydelse paa Afstemningsresultatet.

Umiddelbart efter Vedtagelsen af Loven og inden denne endnu var blevet prøvet ved Domstolene, fremkom der i Juristforbundets Medlemsblad »Juristen« den 1. September 1941 en Artikel af daværende Højesteretspræsident, Dr. jur. *Troels G. Jørgensen*, betitlet »*Dansk Lov mod Kommunismen*«. Man kunde paa dette Tidspunkt med Sikkerhed regne med, at i hvert Fald nogle af dem, der var blevet ramt af Kommunistloven, vilde paakære Byrettens Interneringskendelse til Højesteret, og det er derfor yderst beklageligt, at selve Højesterets Præsident fandt det rigtigt at udsende en offentlig Artikel, der tog Stilling til Spørgsmaalet om Lovens Grundlovmæssighed. De øvrige 12 Dommere i Højesteret havde sikkert intet Kendskab til Artiklens Fremkomst, og man kan derfor kun bebrejde disse Dommere, at de ikke, da Artiklen var fremkommet offentligt, ligeledes offentligt tog til Orde for at tage Afstand fra, at Højesteretspræsidenten paa denne Maade gav Udtryk for sit Syn paa Lovligheden af Kommunistloven, inden Højesteret som Dommerkollegium havde haft Lejlighed dertil.

I denne Artikel henviste den tidligere Højesteretspræsident til, at i Folketingets Forhandlinger i Samlingen 1932/33 fandtes et Referat af et Ordskifte om Kommunismen. Der blev under dette Ordskifte rettet det Spørgsmaal til Aksel Larsen, som Leder af det kommunistiske Parti, hvad der forfatningsmæssigt var Partiets Øjemed, idet Forespørgeren maatte mene, at Svaret vilde godtgøre, at Øjemedet var ulovligt, saaledes at Partiet ikke i Medfør af Grundlovens § 85 havde Krav paa Anerkendelse af sin Foreningsfrihed. Der fremkom det Svar, at det var Kommunismens »*absolute Hensigt med Vold at tage Magten i dette Samfund*«. Naar denne Udtalelse ikke blev

Højesteretspræsident *Troels G. Jørgensen* (se Side 137) i Funktion, oplæsende den strenge Rets Dom, der — indtil Besættelsen gjorde ham til et Bytte for politisk Opportunisme — ikke skæmmedes af Kendelser i aabenlys Strid med dansk Retsfølelse. Da Den danske Dommerforening i 1945 overvejede at ekskludere ham paa Grund af hans Optræden under Okkupationen, kom han Afgørelsen i Forkøbet ved selv at foretage sin Udmeldelse.

taget særlig højtideligt den Gang, skyldtes det, at der ikke var nogen Grund til at tro, at Kommunisterne paa det Tidspunkt vilde prøve at omsætte denne Trusel i Handling, men af nogle Domme afsagt i 1938 og 1941, af hvilke den sidstnævnte er berørt foran, kunde man se, at Billedet nu var forandret.

Ved den første Dom var det oplyst, at et Sprængstofattentat den 23. Maj 1938 paa to spanske Trawlere i Frederikshavn var foranlediget af en international kommunistisk Terrororganisation, og fire af de Personer, der var dømt i 1938, havde endvidere foretaget Attentater paa andre Dampere, idet Bandens Formaal særligt var at foretage Sprængstofattentater paa Skibe, der sejlede for Magter, der var Sovjetunionen fjendtligsindede, ligesom det i det hele var Bandens Hensigt at hjælpe Sovjetrusland og dets Ideer, navnlig med Henblik paa en kommende Krig. Der var ved den sidste Dom anvendt meger strenge Straffe, helt op til 16 Aars Fængsel.

Det anføres videre i Artiklen, at med Krigsudbruddet mellem Tyskland og Rusland den 22. Juni 1941 var Forholdet indtraadt i en ny Fase, idet der ud fra de angivne Formaal kunde forventes øget Aktivitet mod den Magt, Rusland nu befandt sig i Krigstilstand over for, og Aktiviteten vilde have let ved at finde Emner her i Landet, der holdtes besat af Ruslands militære Modstander. Denne Modstander — altsaa Tyskland — maatte paa sin Side værges sig mod denne Fare.

Efter en nærmere Gennemgang af de enkelte Lovbestemmelser og deres Formaal fortsætter Artiklen med følgende Betragtninger:

»Medens Lovens to Forbudsregler ikke giver Anledning til at prøve dens Forhold til Grundloven, idet der ikke er Tvivl om, at den almindelige Lovgivningsmagt og ikke Grundloven trækker Grænserne for Foreningsfriheden, ligger det anderledes med dens Tilladelse til Frihedsberøvelse. Grundlovens § 78 rejser her det Spørgsmaal, om Lovgivningsmagten overhovedet har Handlefrihed til at hjemle Frihedsberøvelse paa et Grundlag som her bestemt, og om dette dog i hvert Fald ikke kræver Domstolens Medvirken, medens Loven helt og holdent lader den ske administrativt.«

Efter at det i Artiklen havde været nævnt, at den førstnævnte Mening hævdes af Professor Stephan Hurwitz, gør den tidligere Højesteretspræsident gældende, at de statsretlige Forfattere er enige om, at Grundlovens § 78 kun har for Øje, at Frihedsberøvelse sker som Led i en strafferetlig Forfølgning, men at der derimod i Kommunistloven er Tale om noget rent præventivt. Forfatteren naar derfor til det Resultat, at der i Kommunistloven er lovgivet helt uafhængigt af Grundloven.

Endelig slutter Artiklen med en Henvisning til, at det stemmer med dansk statsretlig Opfattelse, at der i en statsretlig Nødssituation uden særlig Tilkendegivelse kan ske Fravigelse fra grundlovsmæssig Kompetencefordeling, saaledes at den udøvende Magts Beføjelser udvides. Dette er altsaa blot en Henvisning til det mange Gange foran omtalte Nødretsprincip.

En teoretisk Diskussion om Argumenterne i den tidligere Højesteretspræsidents Artikel har formentlig kun mindre praktisk Betydning, idet Højesterets Kæremaalsudvalg ved nogle Kendelser af 8. September 1941 *udtrykkeligt anerkendte Kommunistlovens Grundlovsmæssighed*.

Byretten, der var naaet til samme Resultat, motiverede sin Afgørelse saaledes:

»Da den i nærværende Sag omhandlede Lov efter det for Retten oplyste er behandlet og vedtaget paa under de foreliggende ekstraordinære Forhold og under behørig Hensyntagen til Nødretsgrundsætningen fuld forsvarlig og grundlovsmæssig Maade, da Grundlovens § 78 ikke er til Hinder for under de nuværende anormale Forhold, at Lovgivningsmagten, naar det er tvingende nødvendigt af Hensyn til Statens Sikkerhed og dens Forhold til fremmede Magter, fastsætter særlige Regler vedrørende en i Grundloven hverken direkte eller indirekte omtalt eller forudset særlig Art af Frihedsberøvelse, da Justitsministerens Bestemmelse om Opretholdelse af Forvaringen af NN foreligger, da der efter det oplyste ikke foreligger nogen Fejltagelse med Hensyn til NN's Identitet eller hidtidige Deltagelse i kommunistisk Virksomhed eller Agitation eragtes: Forvaringen af NN opretholdes.«

Højesterets Kæremaalsudvalg tiltræder Byrettens Begrundelse med følgende Ord:

»Idet det kan tiltrædes, at de af NN rejste Indsigelser mod Gyldigheden af Lov Nr. 349 af 22. August 1941 er fundet at mangle Føje, og idet de i Lovens § 2, 2. Stk., ommeldte Betingelser for at ophæve den iværksatte Forvaring ikke er til Stede bestemmes: Den paakærede Kendelse bør ved Magt at stande.«

Hermed havde de danske Domstole altsaa fastslaaet, at Kommunistloven ikke kunde tilsidesættes under Henvisning til Grundloven.

Det skal blot til Slut nævnes, at Højesterets Kæremaalsudvalg bestaar af tre Højesteretsdommere, og at Højesteretspræsidenten ikke havde Sæde i Udvalget.

Det har været hævdet, at Justitsministeren inden Forelæggelsen af Loven havde indhentet en Udtalelse fra Højesteretspræsident Troels G. Jørgensen om Lovens Grundlovsmæssighed, men i en Avisartikel efter Kapitulationen har Højesteretspræsidenten benægtet dette.

Efter Kommunistloven er der sket 138 Domfældelser ved Københavns Byret, medens 20 er blevet frifundet. 90 Sager, rejst for Overtrædelse af Loven, blev afsluttet uden Dom. Af dem, der blev frifundet ved Byretten, blev to senere dømt ved Østre Landsret, medens een, der var dømt ved Byretten, blev frifundet ved Østre Landsret.

X

Tysklands Krig mod Rusland skabte et nyt Problem for den danske Regering, nemlig Spørgsmaalet om *en dansk frivillig Deltagelse i denne Kamp*. Medens ingen havde drømt om den Mulighed at hverve frivillige til en Kamp mod England og Frankrig, havde tyske Kredse her i Landet den Optimisme at tro, at den maalbevidste tyske Agitation mod Bolchevismen havde gødet Jordbunden ogsaa her i Landet for en Tilslutning til »Korstoget mod Bolchevismen«. Heldigvis lod den danske Regering sig ikke overtale til selv at oprette et Korps, der skulde deltage i denne Krig, men den 8. Juli 1941 maatte Krigsministeriet godkende, at danske Officerer og menige kunde indtræde i »*Frikorps Danmark*«.

Cirkulærskrivelsen herom udtalte, at

»Den danske Regering har givet Tilladelse til, at faste Befalingsmænd af Linien, Reserven (Forstærkningen) o. l. og hjemsendte værnepligtige (Befalingsmænd o. l. og menige) fra den danske Hær melder sig til »*Frikorps Danmark*«. Medlemmer af Frikorpset vil faa Lønning m. v. i Overensstemmelse med tyske Bestemmelser og for deres Person og Familie være undergivet de almindelige tyske Forsorgsbestemmelser.«

Efter nærmere Redegørelse for de enkelte Kategorier siges det udtrykkeligt, at »det maa ikke vanskeliggøres for de paagældende at indtræde i Korpset«.

Det vil heraf fremgaa, at *Tilslutningen til Frikorpset skete med Regeringens fulde Godkendelse*, og Konsekvensen heraf blev ogsaa taget i flere andre Retninger, f. Eks. ved, at den danske Hær officielt var repræsenteret ved Frikorpsets Afrejse fra Danmark. Det skal senere nævnes, at Regeringen ogsaa paa anden Maade gav Hvervningen sin officielle Tilslutning. Hidtil havde Hvervning til fremmed Krigstjeneste i Medfør af den danske Straffelov været forbudt.

Det kan sikkert ikke bestrides, at en Del af dem, der meldte sig, gjorde dette af misforstaaet Idealisme, og for Personer med denne Indstilling har naturligvis Regeringens Holdning haft sin væsentlige Betydning.

Umiddelbart efter Kapitulationen blev der vedtaget en Lov, hvorved samtlige de danske Officerer, der havde meldt sig til Frikorpset, fik *øjeblikkelig Afsked uden Pension*, og yderligere indeholder Straffelovstillægget af 1. Juni 1945 i § 10 følgende Bestemmelser:

»Den, der har hvervet eller ladet sig hverve til tysk Krigstjeneste, straffes med Fængsel. Hvor særlige Hensyn gør sig gældende, kan der finde Strafnedsættelse Sted, og under ganske særlige Omstændigheder kan Tiltale undlades.

Med Fængsel straffes endvidere den, der har gjort Tjeneste i et Korps, som virkede i Tilnytning til Besættelsesmagten mod den danske Stats lovlige Organer eller dens Borgere, eller som i øvrigt her i Landet i tysk Tjeneste har udøvet Virksomhed af politimæssig Karakter.«

I den Betænkning, som Folketingets Udvalg afgav over Lovforslaget inden dets Vedtagelse i Rigsdagen, siges det, at

»Udvalget skal herved udtale, at Tiltale kun bør undlades, naar det drejer sig om Personer, som var under 18 Aar, da de indtraadte i tysk Krigstjeneste, og som paa Grund af Umodenhed ikke kan antages at have haft Forstaaelse af Handlingens Strafværdighed, eller Personer, for hvis Handling undskyldende Momenter kan findes i deres særlige Tilknytning til det tyske Folk.

Udvalget udtaler, at Strafnedsættelse ikke bør komme Militærpersoner til gode, der er afskediget i Henhold til Lov om Bemyndigelse for Regeringen til »øjeblikkelig Afskedigelse« af Tjenestemænd ved Hæren og Søværnet, der har hvervet eller ladet sig hverve til tysk Krigstjeneste m. v.«

Naar man erindrer, at Minimumsstraffen efter Straffelovstillægget normalt er 4 Aars Fængsel, maa det erkendes, at det er en meget streng Behandling af dem, der i Tillid til Regeringens Bestemmelser lod sig hverve til Frikorpset. Kort efter at Straffelovstillægget var gennemført, tillod Regeringen paa ny Hvervning af Danske til fremmed Krigstjeneste, denne Gang til engelsk. Det bør tilføjes, at Hvervningen til »Frikorps Danmark« gik overordentlig daarligt trods en intens Bearbejdelse ved Annoncering og personlig Pression gennem nazistiske Foreninger og lignende.

XI

Til Trods for, at Vaabenlykken paa dette Tidspunkt i høj Grad stod Tyskerne bi, syntes man allerede fra ansvarlig dansk Side at have haft Blikket aabent for, at Forholdene kunde ændre sig, saaledes at man fra tysk Side kunde blive interesseret i at lave Kapitalflugt til Danmark. Den 2. Oktober 1941 udsendte nemlig Handelsministeriet en Bekendtgørelse, hvori det bestemtes, at Personer, Firmaer eller juridiske Personer, der hører hjemme eller driver Virksomhed her i Landet, *ikke uden Tilladelse fra Danmarks Nationalbank maa modtage Kapitalindskud* (Kontant, i Varer eller paa anden Maade) *eller Sikkerhed fra ikke her hjemmehørende Personer, Firmaer eller juridiske Personer*. Det var herved lagt i Nationalbankens Haand at hindre en tysk Kapitalinvestering i danske Foretagender for derigennem at redde tyske Formuer over i et neutralt Land.

De Foranstaltninger, der i den forløbne Del af Besættelsestiden var blevet gennemført, syntes stadig ikke at være i Stand til at hindre Reaktionen fra Befolkningens Side.

En Cirkulærskrivelse fra Undervisningsministeriet af 29. Oktober 1941 bærer Vidnesbyrd herom, idet man over for Rektorerne for Statens højere Almenskoler »paa given Foranledning« anmoder Rektorerne om, saafremt der maatte blive Spørgsmaal om at arrangere Foredrag paa Skolen af saadanne Personer uden for Skolens Lærerkreds eller om saadanne Emner, som kan gøre det tvivlsomt, om man under de nuværende ekstraordinære Forhold bør lade Foredraget holde paa Skolen, da — forinden endelig Afgørelse træffes — at ville drøfte Sagen med Undervisningsinspektøren for Gymnasieskolerne. Cirkulæret refererer sig utvivlsomt til, at der paa dette Tidspunkt fandtes adskillige, der rundt i Landet holdt nationalt betegnede Foredrag i den mere eller mindre aabenbare Hensigt at rejse og styrke Modstandsviljen i det danske Folk.

Opraab fra Kommandanten for Frikorps „Danmark“

Danske Mænd!

Med Regeringens Anerkendelse har jeg faaet overdraget Kommandoen over Frikorps „Danmark“. — Korpset vil blive sat ind mod den bolchevikiske Verdensfjende, som flere Gange har truet Nordens Sikkerhed og dermed ogsaa vort Fædrelands Frihed og Kultur.

Danske Mænd! Jeg opfordrer Jer til at slutte op i Frikorps „Danmark“s Rækker, for at vi kan gøre en samlet Indsats mod Bolchevismen.

Danske Soldater, som har aftjent eller aftjener deres Værnepligt, kan uden Hensyn til Vaabenart indruleres i Korpset.

For Danmarks Ære, for vort Folks Frihed og vort Fædrelands Fremtid slutter vi os sammen i Vaabenbroderskab med de Nationer, der allerede er traadt an til Kamp mod Europas og dermed ogsaa mod vort Lands Fjende.

C. P. Kryssing,

Oberstløjtnant, Kommandant for
Frikorps „Danmark“.

Hvervekontorer over hele Landet.

Hovedkontor: Rosenvængets Allé 32, København Ø.

Kontorerne er aabne i Dag Søndag.

C. P. Kryssings Hverveannonce i den danske Presse. »Med Regeringens Anerkendelse« hed det. Det var en Tilsnigelse. Udenrigsminister *Scavenius*, Trafikminister *Gunnar Larsen* og maaske et enkelt til af Regeringens Medlemmer havde godkendt dette Brud paa gældende danske Love. - Regeringen som saadan derimod ikke.

Ogsaa et justitsministerielt Cirkulære af 18. November 1941 om Kommunistloven viser den stadige Uro, idet dette Cirkulære efter at have understreget Bestemmelsen i 1ste Stykke i Kommunistloven opfordrer Politimestrene til at have Opmærksomheden henvendt paa, om der i Politikredsen sker Uddeling af Skrifter, Pièces eller lignende af kommunistisk Indhold eller foretages Bemalinger eller Paaskrifter paa Plankeværker, Gader eller lignende af saadant Indhold eller foretages Indsamling af Penge eller andet til kommunistiske Formaal.

Ogsaa Indenrigsministeriet maatte i Marken med et Cirkulære til Amtmændene, som man den 26. November opfordrede til Afholdelse af *Møder til Drøftelse af Forholdet mellem Befolkningen og Repræsentanter for den tyske Værnemagt*. Møderne skulde navnlig holdes, »naar alvorligere Begivenheder eller gentagne mindre Episoder igennem et længere Tidsrum har fundet Sted i Amtet«. Til Møderne udsendtes normalt en Embedsmand til at foretage en nærmere Analyse af det eller de foreliggende Forhold, der havde givet Anledning til Mødets Afholdelse.

Da et allerhøjeste Reskript om Tjenestemænd i Udenrigstjenesten falder uden for Rammerne af nærværende Fremstilling, skal alene fra Slutningen af Aaret 1941 nævnes en Bekendtgørelse af 23. December angaaende *Priskontrol med visse Entreprenør- og Byggearbejder for den tyske Værnemagt her i Landet*. Der blev ved denne Bekendtgørelse givet Udenrigsministeriets Kommitterede i Industrisager Beføjelse til i Forstaaelse med den tyske Værnemagt her i Landet at kontrollere og ændre de Priser, som Virksomhederne betingede sig for Udførelsen af Arbejder for Værnemagten. Det fastsattes direkte, at Kontrakter angaaende Udførelsen af saadanne Arbejder i Fremtiden skulde indeholde Bestemmelse om, at Entreprenøren var forpligtet til at underkaste sig den Kommitteredes Afgørelse med Hensyn til de i Kontrakten betingede Priser. Efter Udfærdigelsen af denne Bekendtgørelse var saaledes alle disse Arbejder under nøje Kontrol af de danske Myndigheder, uden at disse dog havde det i deres Magt at hindre Arbejdernes Omfang.

XII

Det er jo vanskeligt nu at rekonstruere den Stemning, der var i Danmark ved Begyndelsen af 1942. Det er derfor ganske interessant, at man blot behøver at slaa op i Lovtidende og følge Retsudviklingen for straks igen at faa et nøjagtigt Billede af Tilstanden og Befolkningens Holdning. Der har allerede foran været nævnt nogle af de Bestemmelser, der blev udfærdiget i November 1941, og ganske samme Linie genfindes, som det vil kunne forventes, i Begyndelsen af 1942.

I Januar Maaned havde Justitsministeriet maattet fastsætte Regler om Muligheden for at gennemføre *Strafafsøning og lignende over for Personer, der agtede at rejse til Tyskland eller Norge*, og den 12. Februar udsendte Justitsministeriet en Cirkulærskrivelse om *Bevogtning af Omraader, der anvendes af det danske nazistiske Parti (D.N.S.A.P.)*. Den direkte Anledning hertil var, at D.N.S.A.P. havde ladet sine forskellige Anlæg eller Omraader bevogte af uniformerede Vagtposter, hvilket

Ved Frikorpsets Orlov i 1942 kom det af meget forstaaelige Grunde ofte til *Demonstrationer* mod disse Folk, der var trukket i Fjendens Uniform og derved forraadte deres tidligere Landsmænd. Billedet viser en saadan Situation. Fra en Sporvognsperron er der blevet raabt »Morderbande! Landsforrædere!« efter nogle Medlemmer af Korpset, Vognen er straks blevet standset, den skyldige er med sin lille Datter paa Armen blevet trukket ud af en Stikker, som nu anmelder ham til et Par af Korpsets Medlemmer. En dansk Betjent sikre sig dog først hans Navn, saa hans senere Skæbne kan blive fulgt fra vor Side.

fandt offentligt Udtryk i en Meddelelse i det nazistiske Dagblad »Fædrelandet« den 7. Februar. Der blev i den Anledning straks optaget Forhandling med det tyske Gesandtskab, der allerede den 8. s. M. gav en Kontraordre til Ledelsen af D.N.S.A.P., saaledes at der »herefter ikke findes uniformerede Poster, hvorimod muligvis enkelte Steder Medlemmer af Partiet vil færdes uden for Kontorerne i civil Paaklædning«. Man gennemførte samtidig et skarpt Polititilsyn, som jo paa en udmærket Maade bærer Vidnesbyrd om, hvorledes den danske Befolkning reagerede over for Nazismens Medløbere i Danmark.

Allerede den 14. Februar anmodede Justitsministeriet alle Politimestrene om at drage Omsorg for, at der ved *alle Møder, der afholdtes af D.N.S.A.P., skulde være Politi til Stede* uden for Mødelokalet eller i dettes umiddelbare Nærhed, og at de fornødne Foranstaltninger skulde træffes til, at der kunde ske Udrykning, saafremt den ved Mødestedet anbragte Styrke ikke var i Stand til selv at afværge Uroligheder. Om fornødent skulde Assistance tilkaldes fra Nabokredsene.

Den Upopularitet, som Nazistpartiet kunde glæde sig over, fandtes ogsaa i Forhold til »Frikorps Danmark« og andre danske frivillige i tysk Tjeneste, og den 19. Februar maatte Justitsministeriet paa ny udsende et Cirkulære til Politimestrene, i hvilket der siges følgende:

»Paa forskellig Maade er Ministeriets Opmærksomhed blevet henledt paa, at Danskere, der deltager som frivillige i »Frikorps Danmark« eller Waffen-SS, har været Genstand for Forulempelser, naar de er kommet tilbage til Danmark paa Orlov.

Endvidere forekommer der ofte Tilfælde, hvor disse frivilliges Familier har været udsat for Chikane i Anledning af, at deres paarørende som frivillige deltager i Kampen mod Rusland.

Disse beklagelige Hændelser har medført forskellige dybtgaaende Vanskeligheder, og man skal derfor anmode Hr. Politimesteren om fortsat at følge disse Forhold med al Opmærksomhed og som hidtil indskride, hvor der maatte foreligge Grundlag for nærmere Undersøgelse. Sagerne vil fremdeles være at indsende til Statsadvokaten for særlige Anliggender paa samme Maade som Sager, der opstaar i Anledning af, at der fra saadanne frivilliges Side er udvist en Opførsel, der maa give Anledning til Paatale.«

Men endelig slutter denne Cirkulærskrivelse med følgende Salut:

»Det vilde derhos være af megen Værdi, om Politiet kunde være i Stand til, naar Mulighed derfor foreligger, at vejlede Befolkningen, saaledes at den faar Forstaaelsen af, at de *frivillige handler ud fra en Idé* og sætter deres Liv ind derpaa, og at det derfor ganske bortset fra, om Folk maatte dele deres politiske Opfattelse eller ej ikke er værdigt at give saadan anden Opfattelse Udtryk ved Chikane eller Forulempelse af de frivillige eller deres paarørende.«

Denne Vurdering af Indsatsen er jo unægtelig noget afvigende fra den, der senere blev indtaget.

XIII

Det er nævnt, at de Tilsagn, der fra tysk Side blev afgivet ved Danmarks Kapitulation, skulde *sikre de danske Domstoles Uafhængighed under Besættelsen*. Dette blev yderligere bekræftet ved de Aftaler, der blev indgaaet med de tyske Myndigheder her i Landet i de første Dage efter Besættelsen, og Justitsministeriets Cirkulærskrivelse af 15. April 1940 forudsatte, at selv saa alvorlige Forbrydelser mod Tyskland som Spionage, Sabotage og den saakaldte »Zersetzung« skulde behandles af danske Domstole under Medvirken af dansk Politi og med Anvendelse af danske Fængsler. Samtidig med, at de danske Domstole saaledes fungerede i Sager, der angik Angreb ogsaa paa Værnemagten, bestod der dog her i Landet tyske Krigsretter, og det er ligeledes foran nævnt, at en tysk Krigsret i Juni 1940 dømte en dansk Statsborger for Sabotage mod Værnemagtsanlæg.

Af de *danske Domme*, der blev afsagt i Aarene efter Besættelsen, skal følgende fremhæves:

I Juli 1940 blev en Dansker idømt 6 Maaneders Fængsel for Overklipping af en tysk Telefonledning. Dommen blev afsagt af Københavns Byret, og der blev ved Straffudmaalingen taget Hensyn til, at den domfældte var ganske ung.

I September 1940 idømtes ved Københavns Byret en Mand 20 Dages Hæfte for Overtrædelse af Lov af 22. Juli 1940. Den domfældte havde opklæbet 70 Papstykker med Tekster, der dels var fornærmelige for Tyskland, dels opfordrede til at have Tillid til Englands Sejr.

Fornærmelser mod en tysk Soldat blev paadømt af Københavns Byret i Oktober

Landsmænd

I TIDERNES MORGEN dalede den rød-hvide Dug ned fra Himlen. Og se, Slaget vendte sig. Valdemars Mænd fattede Mod, og Sejren var deres.

I Dag gælder det mere end nogensinde for alle Danske: Hold Modet oppe. I skal ikke blive glemt.

England og hele det britiske Verdensrige kæmper for de undertrykte Landes Frigørelse. Af Amerikas udtømmelige Hjælpekilder øser England Styrke. Det er Kamp til Sejren er vundet.

FRIE DANSKE i alle Verdensdele er med i Frontlinien. Unge Danske marcherer i de engelske Rækker, danske Flyvere fører engelske Maskiner, Tusinder af danske Sømand pløjer Havene under engelsk Flag. De er rede til at bløde, dø — og sejre.

Det er Danmark, de kæmper for. Kun en engelsk Sejr kan give Danmark dets **Selvstændighed tilbage**.

Danmark skal igen blive frit, hvis enhver vil bringe sit Offer.

Undsætningen kommer en Dag. Hold Modet oppe, Titusinder af Landsmænd Verden over følger jer og kæmper med jer.

DANNEBROG SKAL IGEN VAJE OVER ET FRIT DANMARK

London, Valdemarsdagen 1941

Det Danske Raad

814

Blandt de *Løbesedler*, som engelske Flyvere kastede ned over Danmark, var en enkelt, der i særlig Grad vakte Glæde. Det var et Budskab fra *Det Danske Raad* i London, dateret selve Valdemarsdagen 1941. Forsiden af Løbesedlen ser De her — Bagsiden var et stort Dannebrog. Saadanne Hilsener var med til ikke alene at vedligeholde Troen, men ogsaa opvække Kampviljen iblandt os.

1940. Der førtes under Sagen nogle tyske militære Vidner, og paa Basis af deres Udsagn blev den tiltalte mod sin Benægtelse dømt. Der anvendtes blandt andet Loven af 1. Maj 1940 § 2, og Straffen var Hæfte i 30 Dage.

I Marts 1941 afsagde en dansk Domstol en interessant Dom, idet tre tiltalte blev dømt for at have ydet Hjælp og Husly til en tysk Desertør. Dommen blev afsagt efter Loven af 30. Marts 1940, og Straffen var kun Hæfte i 14 Dage for hver af de tre tiltalte. Her forelaa jo et Forhold, hvor man i høj Grad kunde have befrygtet, at de tyske Krigsretter vilde have grebet ind, men endnu paa dette Tidspunkt stillede man sig fra tysk Side loyalt over for de indgaaede Aftaler.

De Handlinger, der blev paadømt, var begaaet, inden vi havde faaet Straffelovstillegget af 18. Januar 1941, der jo indeholdt en væsentlig Skærpelse af de hidtil anvendte Straffe; men Virkningerne af Loven viste sig i en Dom fra September 1941, hvor en dansk Domstol dømte en tiltalt til Fængsel i 1 Aar og 6 Maaneder for Hjælp til en tysk Desertør, altsaa en Forseelse af samme Art, som i Marts 1941 takseredes til 14 Dages Hæfte. Det maa dog ved Sammenligning af disse Straffe erindres, at Strafværdigheden i de forskellige Sager paavirkes af en Række forskellige Omstændigheder, saaledes at den højere Strafudmaaling ikke alene behøver at være en Virkning af de strengere Straffebestemmelser.

I November 1941 paadømtes en Sag om Fremstilling og Uddeling af kommunistiske Skrifter. Hovedmanden i Sagen, der dømtes efter Kommunistlovens § 1, fik Fængsel i 2 Aar.

I Januar 1942 blev en tiltalt dømt efter Loven af 18. Januar 1941 § 3 til Fængsel i 1 Aar og 6 Maaneder. Tiltaltens Forseelse bestod i, at han havde forevist nogle engelske Propagandablade, formentlig nedkastet fra Flyvemaskiner, for nogle tyske Soldater, der flirtede med danske Piger. I Straffen var dog indbefattet en tidligere betinget Dom paa 50 Dages Fængsel.

Medens saaledes de danske Domstole tilsyneladende fungerede uden Paavirkning fra tysk Side, var Forholdet i Virkeligheden det, at *den tyske Krigsret nøje fulgte de danske Retsafgørelser og direkte greb ind i Sagernes Behandling*, f. Eks. med Hensyn til Spørgsmaalet om Anklagemyndigheden skulde anke Dommen til højere Instans til Skærpelse. Det er sjældent, at dette direkte kan ses af de afsagte Domme, men i Januar 1942 foreligger dog en Kendelse af Højesterets Kæremaalsudvalg, der viser dette Forhold. Selve Sagen var uden større Interesse, men det fremgaar af Kendelsen, at den tyske Krigsret af Anklagemyndigheden havde faaet Meddelelse om Udfaldet af Sagen ved Underretten. Efter at have overvejet Sagen, gav Krigsretten Anklagemyndigheden Meddelelse om, at Dommen ønskedes indanket til Skærpelse. Imidlertid var Ankefristen udløbet, og Forsvaret krævede derfor Anken afvist. *Højesteret tillod imidlertid Anken, uanset Fristens Udløb*, idet man fandt, at den Omstændighed, at den tyske Krigsret først havde afgivet sin Udtalelse saa sent, at Anken ikke kunde iværksættes rettidigt, var tilstrækkelig Grund til at undskylde den for sent iværksatte Anke af Dommen.

De fleste af Sagerne blev behandlet ved *Københavns Byret*, men enkelte Domme afsagdes dog ogsaa af Underretterne rundt i Landet. F. Eks. blev der i November 1942 i Jylland afsagt en Dom efter Lov Nr. 123 af 30. Marts 1942 for Hjælp til en

tysk Desertør. De implicerede idømtes 8, 6 og 4 Maaneders Fængsel, altsaa en relativt mild Dom i Forhold til Handlingens Beskaffenhed.

I Slutningen af 1942 udfoldede de tyske Krigsretter en mere aktiv Virksomhed; saaledes dømte en tysk Krigsret den 18. November 1942 to danske Statsborgere for Uddeling af kommunistiske Flyveblade. Straffen var henholdsvis 10 og 5 Aars Tugthus, der skulde afsones i Tyskland. Selve de udmaalte Straffe viser klart, hvad det betød for Danmark, at de fleste af disse Sager kunde behandles ved de danske Domstole.

Af Hensyn til Sammenhængen er Domspraksis her fulgt op til Slutningen af 1942, men det er nødvendigt for at bedømme de danske Domstoles Stilling i 1942 at gaa tilbage til Begyndelsen af Aaret, hvor der skete en afgørende Ændring i de tyske Myndigheders hidtidige Holdning. Den tyske Indflydelse havde hidtil vist sig ved Krav over for Regeringen om Skærpe af Lovbestemmelser, ved Paavirkning af Anklagemyndigheden og ved den Ændring i Domstolenes Holdning, som Besættelsen faktisk forvoldte.

Det er meget vanskeligt nøjagtigt at eftervise Styrken af det tyske Pres paa de enkelte Omraader, fordi Regeringens Holdning bevirkede, at *Rigsdagen, Administrationen og Domstolene mer eller mindre bevidst drejede henimod en stadig skarpere Indstilling over for Angreb paa tyske Interesser* ud fra den Formening, at man herigennem kunde afvende endnu mere vanskelige Tilstande. Saa længe denne Udvikling tilfredsstillede Tyskerne, bevaredes der inden for Retstilstanden en relativ Ro.

En afgørende Ændring i dette Balanceforhold skete ved Sagen mod Dr. *Vilh. la Cour*, hvor saavel den danske Administration som vore Domstole blev udsat for en Belastningsprøve, som ikke blev bestaaet. *Sagen betød derfor en afgørende Ændring i Retstilstanden herhjemme.*

I Begyndelsen af 1941 var Dr. la Cour blevet dømt til en kortere Hæftestraf for en Pièce betitlet: »Ord til os i Dag«. Hans Forlægger, *Arne Sørensen*, fik ligeledes Hæfte. I Slutningen af 1941 og Begyndelsen af 1942 holdt Dr. la Cour derefter en Række Foredrag Landet over, dels om nationale Emner, dels om vor Neutralitet. Sidstnævnte Foredrag var holdt gentagne Gange, første Gang i øvrigt allerede i Juni 1941, uden at nogen havde fundet Anledning til at gribe ind herimod. Gennem den Vidneførsel, der senere under Sagen fandt Sted, blev det fastslaaet, at Foredragene havde været holdt i en meget rolig Form, og at de vel indeholdt skarpe Angreb paa den danske Regering, men kun i ringere Grad Udfald mod Tyskerne. Dog gav Dr. la Cour i nogle af Foredragene Udtryk for, at der næppe fandtes noget Barn saa naivt, at det kunde tro paa en tysk Sejr. Det var øjensynligt, at de fleste Vidner var skuffede over, at Foredragene ikke var mere aggressive. Et af Foredragene holdtes den 4. Februar 1942 i Damhuskroen og blev overværet af i hvert Fald een tysk Stikker, der udarbejdede et yderst tendentiøst Referat af Foredraget. Paa Basis heraf foretog den tyske Krigsret den 19. Februar 1942 en Afhøring af nogle danske Vidner, man mente havde overværet Foredraget. Her gik altsaa den tyske Krigsret til direkte Aktion mod en dansk Statsborger og foretog selvstændigt Afhøring af danske Vidner. Det var i øvrigt ganske interessant at se, at de Protokollater, der blev foretaget i den tyske Krigsret, var lige saa urigtige som Stikkerreferatet. Afhøringen af

Vidnerne foretoges paa Dansk. men Protokollaterne foregik paa Tysk, et Sprog, som i hvert Fald nogle af Vidnerne ikke forstod, og de var derfor afskaaret fra at gribe ind over for Protokollaternes Urigtighed. Da de samme Vidner senere blev afhørt for en dansk Domstol, erklærede de med den største Bestemthed, at de ikke havde udtalt det, der var protokolleret i Krigsretten. Man er altsaa ikke veget tilbage for at benytte Vidnernes Ængstelse og sproglige Ukyndighed til at give urigtige Referater af de afgivne Forklaringer.

Dagen efter indfandt Gestapo sig i Dr. la Cours Hjem i Birkerød. Dr. la Cour var allerede advaret, men befandt sig i øvrigt endnu i Jylland. Der skete øjeblikkelig Henvendelse til de danske Myndigheder, der ikke af den tyske Krigsret var gjort bekendt med Sagen. Der forelaa paa det Tidspunkt det ejendommelige Forhold, at de Vidner, der begæredes indkaldt af den tyske Krigsret, blev indkaldt ved danske Vidnestævninger, der formelt blev udfærdiget af Statsadvokaten for særlige Anliggender. Stævningerne blev forkyndt af danske Stævningsmænd, hvad der naturligvis bevirkede, at Vidnerne paa Forhaand maatte gaa ud fra, at disse Indkaldelser foregik efter Aftale i hvert enkelt Tilfælde mellem Krigsretten og de danske Myndigheder. I Virkeligheden var Forholdet imidlertid en rent formel Ekspedition, saaledes at ingen kompetent dansk Myndighed paa Basis af Vidnestævningerne fik Kendskab til, hvad der foregik.

Henvendelsen til de danske Myndigheder bevirkede, at *Udenrigsministeriet straks protesterede energisk* over for den tyske Minister von Renthe-Fink, over for hvem man særligt henviste til, at Krigsretten efter Aftalerne, indgaaet i April 1940 var afskaaret fra at gribe ind over for en dansk Statsborger i et Tilfælde som det foreliggende.

Forhandlingerne i Udenrigsministeriet førtes den 21. Februar, og man hævdede fra tysk Side, at Dr. la Cour havde gjort sig skyldig i »*Zersetzung*« over for *Værnemagten*.

Skønt Grundlaget for Sigtelsen var meget tyndt, ansaa man dog fra dansk Side Situationen for saa alvorlig, at man mente det nødvendigt at faa en dansk Arrestordre paa Dr. la Cour, og denne blev udfærdiget Søndag den 22. Februar 1942, hvorefter Dr. la Cour blev anholdt i sit Hjem. Det hævdedes officielt, at denne Arrestordre i høj Grad var formaalsbestemt. Dels ønskede man at sikre Dr. la Cour personligt mod Overlast fra tysk Side, men dels og navnlig nærede man med Rette Frygt for, at det tyske Overgreb i denne Sag skulde betyde en fuldstændig principiel Ændring af den hidtil bestaaende Retstilstand. Hvis den tyske Aktion blev gennemført, maatte man forvente, at Tyskerne fremtidig selv vilde overtage den væsentligste Del af de Sager, der hidtil var behandlet af dansk Politi og paadømt af danske Domstole.

Da Tyskerne erfarede, at Dr. la Cour var blevet anholdt af det danske Politi, *krævede man ham udleveret*. Fra dansk Side blev Kravet formelt afvist. Tyskerne fastholdt imidlertid Kravet, og den 23. Februar førtes en Række Forhandlinger om Spørgsmaalet. Efter Grundloven skulde Dr. la Cour fremstilles i Dommervagten den 23. Februar om Eftermiddagen, hvor de 24 Timers Frist udløb. Dr. la Cour blev ogsaa fremstillet i Dommervagten, hvor ligeledes Dommeren og Dr. la Cours Forsvarer

Vilh. la Cour (f. 1883) tog 1909 Magisterkonferens i Historie og virkede derefter nogle Aar som Lærer ved Landboskolen ved Lyngby, Grundtvigs Højskole og Lyngby højere Almenskole (1909-16). Efter et Ophold i Norge blev han 1918 knyttet til Kostskolen i Birkerød. Adjunkt 1920, Lektor 1931. Fra 1918 redigerede og udgav han »Grænsevagten«, der paa tysk Foranledning blev forbudt i Februar 1941. Han skrev da i Stedet Piécerne »Om at sige Ja — og Nej!«, »Ord til os i Dag«, »Kender De Graabonden?«, »Med Lov skal Land bygges«, »Godt Mod Landsmand!« »Historien om et Korstog« og »Vor kommende frie Regering«. Ligeledes afholdt han, naar han ikke sad fængslet, talrige Møder Landet over for at vække Viljen til aktiv Modstand. Kort før Julen 1944 maatte han tage til Sverige, hvor han udsendte Piécen »Et dansk Fredsmaal«. Han vendte tilbage med den danske Brigade.

i Spænding afventede, at Statsadvokaten for særlige Anliggender skulde møde med Meddelelse om Resultatet af Forhandlingerne. De 24 Timer nærmede sig mere og mere deres Udløb, og skal man holde sig strengt til Sandheden, var Forholdet det, at de var overskredet med nogle Minutter, da Statsadvokaten indfandt sig for at meddele, at Dr. la Cour kunde fængsles ved dansk Domstol. En lille behændig Ændring i Anholdelsesrapportens Tidsangivelse, foretaget ogsaa med »tiltaltes« Samtykke, bevirkede, at Grundlovsbruddet ikke i dokumentarisk Form vil overgaa i Historien! Kendelsen lød paa, at Dr. la Cour skulde fængsles foreløbig for 14 Dage. I Tiden mellem Dr. la Cours Anholdelse og Fremstilling i Dommervagten var der ikke fremkommet yderligere Materiale af Betydning, saa ogsaa om Fængslingskendelsen bemærkedes det, at den blev afsagt for at hjælpe Dr. la Cour fra at havne i tysk Fængsel. Kendelsen blev afsagtaf Byretsdommer Arthur Andersen, der beskæftigede sig med disse specielle Sager paa en Maade, som maatte aftvinge enhver Danskers Beundring. Dette gjaldt ogsaa Behandlingen af Dr. la Cours Sag.

Den afsagte Kendelse betød, at der nu var indledet dansk Retsforfølgning, og efter de Regler, der havde været gældende lige fra Begyndelsen af Besættelsen, maatte det betyde, at den tyske Krigsret herefter var afskaaret fra at gribe ind i Sagen, i hvert Fald indtil Byrettens Dom var afsagt.

Tyskerne var imidlertid ikke tilfredse med dette Resultat. og Natten mellem den 23. og 24. Februar fortsattes Forhandlingerne om Dr. la Cours Udlevering. Justitsministeren søgte stadig at faa Kravet afvist, men Udenrigsminister Scavenius gav efter. og Resultatet blev derfor, at Dr. la Cour den 24. Februar om Morgenen blev overført til den tyske Afdeling af Vestre Fængsel og fremstillet i den tyske Krigsret som fængslet. Statsadvokaten for særlige Anliggender. Statsadvokat Kjalke,

fik Adgang til at overvære Forhøret over Dr. la Cour, hvorimod hans Forsvarer, der henvendte sig personligt i Krigsretten, blev nægtet Adgang. Krigsrettens Motivering for Afvisningen af Forsvareren var, at der under Afhøringen ikke var Brug for en saadan. Det bør dog fremhæves, at der senere ved Krigsretsprocedurer i et vist Omfang blev givet enkelte danske Sagførere Adgang til at optræde som Forsvarere.

Sigtelsen mod Dr. la Cour lød nu paa intet mindre end »Landesverrat«, uden at det dog nærmere blev forklaret, hvad der reelt skulde ligge i denne fuldstændig taabelige Paastand. I Virkeligheden viste det sig ved den fortsatte Undersøgelse af Sagen, at denne mere og mere smuldrede for Tyskerne, og efter at den tyske Krigsrets Dommer, Dr. *Johannsen*, havde gjort et ligesaa forgæves som idiotisk Forsøg paa at faa Dr. la Cour overtalt til et »positivt Samarbejde« med Tyskerne, gav disse den 5. Marts op og afleverede Dr. la Cour til de danske Fængselsmyndigheder. Der blev saa rejst Tiltale for 3 Foredrag, Dr. la Cour havde holdt i København, Aalborg og Aabenraa, og Tiltalen lød principielt paa Overtrædelse af Loven af 18. Januar, subsidiært Overtrædelse af Loven af 22. Juli 1940. Foredraget i Aabenraa var holdt saa tidligt som den 8. September 1941, saaledes at Reaktionen unægtelig kom noget sent. Sagens Behandling i Byretten trak noget ud, og den 17. April 1942 skete der igen noget opsigtsvækkende, idet Justitsminister Thune Jacobsen over for Dr. la Cours Forsvarer fremsatte Forslag om, at Dr. la Cour skulde *lade sig frivilligt internere*, og at Sagen derefter skulde bortfalde. Interneringen skulde foregaa paa den Maade, at Dr. la Cour skulde anvises Ophold straks paa en af de mindre danske Øer, hvor en dansk Politimand skulde bevogte ham, men saaledes, at han i øvrigt skulde have en relativ Frihed, blandt andet ogsaa til at modtage Besøg af sin Familie. Justitsministerens Standpunkt var, at hvis Dr. la Cour ikke vilde acceptere denne Ordning, maatte man dels befrygte, at Tyskerne selv vilde internere en Række Danske, der havde udøvet en lignende Virksomhed som Dr. la Cour, dels at den danske Regering kunde blive stillet over for Kravet om Vedtagelse af en almindelig dansk Interneringslov, der vilde ramme en Række andre af Dr. la Cours Landsmænd. Dr. la Cour var selv ganske overordentlig utilbøjelig til at bøje sig for Interneringskravet, og det eneste, der betød noget i hans Overvejelser, var Hensynet til de Landsmænd, der vilde blive ramt af en almindelig dansk Interneringslov eller af tyske Skridt i samme Retning, hvis han ikke gik ind paa at ofre sin egen Frihed.

Forhandlingerne løb imidlertid ud i Sandet, og Domsforhandlingen i Byretten blev berammet. Umiddelbart inden denne skulde finde Sted, fremkom fra Justitsministeriet en *Skrivelse fra Udenrigsminister Scavenius*, indeholdende et haardt og til Dels urigtigt Angreb paa Dr. la Cours Virksomhed. Brevet er gengivet in extenso i Dr. la Cours Bog: »For dansk Domstol under Besættelsen« og udelades derfor her. Naar det overhovedet nævnes, skyldes det, at *det betegner noget enestaaende i en dansk Straffesag, rejst paa tysk Foranledning, at Landets Udenrigsminister retter Angreb paa en dansk Statsborger*, tilmed under Anvendelse af Argumenter, der for en Del var i Strid med de faktiske Forhold. Sagen førte i øvrigt allerede paa dette Stadium til fornyede Forhandlinger inden for Regeringen, hvor navnlig de Konservative indtog det meget skarpe Standpunkt, at de vilde udtræde af Regeringen, hvis denne paa ny bøjede sig for et tysk Krav om at faa Dr. la Cour udleveret.

Domsforhandlingen fandt nu Sted, og Domsafsigelsen blev berammet til den 4. Maj 1942. Imidlertid rettede Justitsministeren Henvendelse til Retten om at udskyde Domsafsigelsen, og trods Dommerens Modvilje herimod blev Afsigelsen udskudt. Formaalet hermed var ikke klart, men blev aabenbaret nogle Dage senere, idet Justitsministeren forelagde Rigsdagen en Lov, der vedtoges den 9. Maj 1942, og som *dels indeholdt en Skærpelse af Straffen efter Loven af 22. Juli 1940, dels en Adgang til direkte Anke til Højesteret af Domme, afsagt af Københavns Byret i Sager af denne Art.* Skærpelsen af Straffen havde ingen Betydning for Dr. la Cours Sag, idet Justitsministeren udtrykkeligt i Rigsdagen ved Lovens Forelæggelse gav Løfte om, at Strafskærpelsen ikke skulde have tilbagevirkende Kraft. Derimod havde den direkte Anke til Højesteret med Overspringelse af Landsretten Betydning for Sagen, idet Byrettens Dom, samme Dag den blev afsagt, blev indanket for Højesteret. Formaalet hermed var, at man hurtigere vilde naa til en endelig Afgørelse af Sagen, ligesom Justitsministeren formentlig nærde Forventning om, at Højesteret vilde underkaste Sagen en væsentlig strengere Bedømmelse end Byretten, en Forventning, som Højesteret i øvrigt i fuldeste Maal indfrie.

Byrettens Dom faldt den 12. Maj 1942 og lød paa 4 Maaneders Hæfte med Fradrag af 78 Dages Varetægtsarrest, hvilket betød, at Dr. la Cour fik fradraget hele den Tid, han havde været holdt i Varetægtsarrest, heri ogsaa indbefattet den Tid, han havde tilbragt i den tyske Afdeling af Vestre Fængsel.

Nogle faa Dage inden Højesteretsdommen skulde falde, blev Dr. la Cour derefter *afskediget uden Pension* fra sin Stilling som Lektor ved Birkerød Statsskole. Afskedigelsen fandt Sted i Medfør af Tjenestemandslovens § 18, jfr. § 61.

Tjenestemandsloven af 31. Marts 1931, § 18, bestemmer, at Afskedigelse kan finde Sted som disciplinær Straf, og § 61 udtaler, at naar en pensionsberettiget Tjenestemand afskediges paa Grund af Tjenesteforseelser eller Misligheder, der, uden at medføre Tab af Pensionsretten i Henhold til § 60, svækker den for Stillingen nødvendige Agtelse og Tillid, bestemmes det ved Finanslov eller Tillægsbevillingslov, hvorvidt han skal have Pension og i bekræftende Fald af hvilken Størrelse.

Dr. la Cour havde, paa det Tidspunkt han holdt sine Foredrag, Orlov fra Statskolen i Birkerød, og der forelaa ikke under Sagen noget som helst, der fra et dansk Synspunkt kunde svække den for hans Stilling nødvendige Agtelse og Tillid. *Afskedigelsen var derfor utvivlsomt lovstridig* og vidner paa ny om de danske Myndigheders Svaghed og Eftergivenhed over for Tyskerne.

Paa denne Baggrund er det saa meget mere opsigtsvækkende at konstatere, at den direkte Foranledning til Afskedigelsen af Dr. la Cour var *en Henvendelse til Justitsministeren fra Højesterets daværende Præsident, Dr. jur. Troels G. Jørgensen.* Henvendelsen skete i et Brev af 2. Juni, og Brevet har saa megen Interesse for Retstilstanden i Danmark i Sommeren 1942, at det bør gengives. Det lød saaledes:

»Kære Herr Justitsminister!

Jeg har over for Rigsadvokaten holdt paa og faaet vedtaget, at Sagen mod den fængslede Lektor la Cour behandles i denne Maaned, formentlig dog først noget over Midten af denne. Afskedigelsen foreligger jo endnu ikke. For saa vidt det skulde staa i Forbindelse med Tvivl vedrørende Pensionsspørgsmaalet, der skulde tænkes sat i Afhængighed af Højesteretsdommens Ud-

fald, forekommer der mig intet at være til Hinder for at foretage Afskedigelsen straks med Udskyldelse af Pensionsspørgsmaalets Afgørelse, til Dommen foreligger.

Som jeg allerede tidligere har antydet, tror jeg, at det af Administrationen indtagne Standpunkt til Afskedigelsen vil kunne faa en — ganske betydelig — Indflydelse paa Bedømmelsen af la Cours Forhold, og uden Hensyn til, hvad Grunden til Administrationens Passivitet kan være, vil Retten være henvist til at holde sig til det Faktum, om Skolemyndighederne har reageret eller ikke har reageret over for hans Virksomhed.

Med venlig Hilsen.

Deres hengivne

Troels G. Jørgensen.

Det er senere blevet oplyst, at Højesteretspræsidenten ogsaa førte mundtlige Forhandlinger med Statsministeren og Justitsministeren, og at han under disse Forhandlinger gentog sin Henstilling om, at Dr. la Cour blev afskediget, inden Sagen kom til Paadømmelse i Højesteret. Det fremgaar af det Referat, der foreligger af Sagens Behandling i Undervisningsministeriet, at Præsidenten direkte under Forhandlingerne havde oplyst, *at der ikke kunde ventes nogen Lempelse af Dommen.*

Højesteretspræsidenten havde ikke gjort sine Dommerkolleger bekendt med disse Skridt.

Efter Dr. la Cours Afskedigelse tilbød den daværende Undervisningsminister Jørgen Jørgensen la Cour »en maanedlig Understøttelse«, som Dr. la Cour afslog. En Kreds af hans Venner startede da i Hemmelighed en Indsamling af en Hædersgave, som indbragte et saa betydeligt Beløb ved Bidrag fra hele Landet, at Spørgsmaalet om Understøttelsen heldigvis blev uden praktisk Betydning.

Da Præsidenten saaledes havde faaet Held i sine Bestræbelser for at faa Dr. la Cour afskediget, kunde Domsforhandlingen i Højesteret finde Sted, og Højesteret dømte Dr. la Cour til Fængsel i 7 Maaneder. Kun 80 Dage af Varetægtsarresten blev fradraget.

Det skal endelig til Afslutning bemærkes, at da Dr. la Cour havde udstaaet den fulde Fængselsstraf, maatte han, efter haardt Pres fra Justitsministerens Side, »frivilligt« lade sig internere. Der anvistes ham Ophold hos Stiftsforvalteren paa Vallø, som for at hjælpe Dr. la Cour til et behageligt Opholdssted stillede sit Hjem til Disposition.

Kort Tid efter afsagde Højesteret paa ny en Dom, der vakte beklagelig Opmærksomhed, idet man dømte Red. *Peter de Hemmer Gudme* til Hæfte i 4 Maaneder for nogle Udtalelser fremsat i et Foredrag. Beviserne var yderst svage, og Sigtelsen skyldtes tyske Stikkere. Ved Byretten var de Hemmer Gudme blevet frifundet.

Disse Domme skabte en voksende Ængstelse for den Sikkerhed, der kunde paaregnes ved Behandlingen af Sagerne ved de danske Domstole.

Da den kommunistiske Folketingsmand *Aksel Larsen* i November blev arresteret af det danske Politi, krævede Tyskerne ham overgivet til Afhøring, idet de udtrykkeligt lovede, at han vilde blive tilbagegivet efter endt Afhøring. I Strid med dette Løfte blev Aksel Larsen sendt til et Tugthus i Tyskland.

Endelig skal det nævnes, at Tyskerne i December 1942 arresterede en Række danske Statsborgere, sigtede for illegal Virksomhed. De anholdte, hvoriblandt Pro-

Den 9. April 1943 blev Prof. Ole Chievitz løsladt og modtoges med den hjerteligste Hyldest, da han kom hjem til Finsens Institutet. Han var en »ufarlig Idealist«, sagde Dr. Best om ham faa Dage senere, da de to Herrer havde mødt hinanden, og Dr. Best mente at have »følt ham paa Tænderne«. Med Ufarligheden var det dog saa som saa. Hans Medlemsskab af Danmarks Frihedsraad fortæller om det!

fessor Chievitz. nuværende Minister i Moskva Døssing, Godsejer Jarl, »Strødam«, Læge Neukirch m. fl., blev indsat i den tyske Afdeling af Vestre Fængsel, og først efter store Anstrengelser fra forskellig Side overførtes de til et dansk Fængsel og blev senere dømt ved dansk Domstol. I øvrigt fik de danske Myndigheder større og større Vanskeligheder at kæmpe med, fordi de illegale Blade nu fik større Omfang, ligesom ogsaa Sabotagen mod Virksomheder, der arbejdede for Tyskland, stadig tog til.

XIV

Pressens Stilling under Besættelsen er lejlighedsvis berørt foran og vil blive Genstand for selvstændig Behandling andet Steds i det samlede Værk. Det skal derfor her kun nævnes, at Censurbestemmelserne, udfærdiget i Begyndelsen af Maj 1940, stadig virkede stærkere paa Bladene, der jo yderligere var bundet derved, at Radio-meddelelser fra Udlandet ikke maatte trykkes, og at Bladene saaledes kun kunde bringe Aksemagternes Krigscommuniqueer. Gang paa Gang skete der saavel fra de tyske som fra de danske Myndigheder Henvendelser til Bladene med Anmodning

om en Ændring i disses Kurs, men Henvendelserne prellede stadig af paa Bladenes faste og bestemte Modstand. Saavel fra tysk som fra dansk Side veg man tilbage for Udfærdigelsen af skarpere Lovbestemmelser, og Forfølgelsen af Bladene maatte derfor indskrænke sig til Bøderne, fastsat af Pressenævnet, og, hvad der naturligvis var en meget virksom Trusel, Fjernelse af den ledende Redaktør, hvis Bladene ikke var Regeringen og Tyskerne tilstrækkelig følgagtige.

Naar Indgrebene i Retstilstandene paa dette Omraade ikke følte værre, end Tilfældet var, skyldtes det utvivlsomt den overordentlig dygtige Maade, paa hvilken Pressen blev ledet, og hvorved det atter og atter lykkedes at oplyse Læserne om de faktiske Forhold, selv om man formelt overholdt de givne Direktiver.

Den danske Radio var under fast tysk Kontrol, og Tyskerne søgte under stadig Kamp med Radioledelsen at presse mest muligt tysk Propagandastof igennem. Derimod veg man, som det vil være bekendt, tilbage for et Forbud mod Aflytning af udenlandsk Radio, saaledes at Danmark blandt de besatte Lande paa dette Omraade kom til at indtage en Særstilling.

Ogsaa over for den enkelte Borger fandt der Indgreb Sted. Saaledes blev *en Række Bøger forbudt*, f. Eks. *Kaj Munks »Niels Ebbesen«* den 9. April 1942. og enkelte danske Politikere, f. Eks. Folketingsmand *Hedtoft-Hansen*, fik Taleforbud. Alle disse Skridt var i hvert Fald mere eller mindre i Strid med hidtil gældende dansk Ret.

Med Hensyn til *Filmen*, der jo i vore Dage har en overordentlig stor Betydning i Propagandaens Tjeneste, var Forholdet det, at de engelske Film var blevet forbudt straks efter Besættelsen. Ellers indskrænkede de tyske Indgreb sig i Begyndelsen til de tvangsindlagte tyske Ugerevyer, og det er allerede foran nævnt, at alene dette var tilstrækkeligt til Fremkaldelse af Demonstrationer i Biografteatrene og Udfærdigelse af justitsministerielle Instrukser om, hvorledes Lederne af Teatrene skulde forholde sig, naar Demonstrationer fandt Sted. Efterhaanden som Tiden gik, fandt Tyskerne dog, at disse Indgreb ikke var tilstrækkelige. Det kan ikke bestrides, at de danske Ledere af Biografteatrene var yderst uvillige til at foreføre tyske Film. Dels gjorde det nationale Hensyn sig ogsaa paa dette Omraade gældende, dels viste det sig, at kun ganske enkelte tyske Film formaaede at trække Publikum til Teatrene.

Under de Forhandlinger, der stadig førtes med de tyske Myndigheder om Film-spørgsmaalene, kunde man fra dansk Side med Styrke hævde det Standpunkt, at naar man var uvillig til at forevise tyske Film i Teatrene, skyldtes det alene, at det økonomisk var ganske ødelæggende for disse at køre Film, som Folk ikke vilde se. Det er derfor meget beklageligt, at man maa erkende, at en meget stor Del af den danske Befolkning syntes, de kunde overvære Foreføringen af tyske Film, naar der endelig kom en teknisk god tysk Film frem, navnlig med et Anstrøg af Pikanteri. Tilstrømningen til en saadan enkelt Film blev atter og atter fremført fra tysk Side og skadede det danske Standpunkt overordentligt. De illegale Blade havde udmærket fat i Problemet og advarede stadig Befolkningen mod at overvære tyske Film.

Til Slut tabte Tyskerne Taalmodigheden og gennemtvang en Ordning med *tvangsvis Foreføring af tyske Film*. Paa Premiere-Teatrene skulde hver anden Film være

tysk, og de øvrige Teatre skulde foreføre 6 tyske Film i Kvartalet. Teatrene var nødt til formelt at bøje sig for Kravet, men i Praksis gjorde man Bestemmelserne ret illusoriske ved at tage de tyske Film af Programmet efter faa Dages Forløb. Enkelte Teatre havde endog den Dristighed at avertere den næste Forestilling samme Dag, som den tyske Film havde Premiere. Næste Forestilling begynde saa efter Annoncen een eller to Dage senere.

Selv om dette naturligvis var meget fornøjeligt, virkede det ikke lettende paa Forhandlingerne, og det varede derfor heller ikke længe, før Tyskerne rettede *Hovedangrebet mod de amerikanske Film*, som mærkelig nok stadig kunde foreføres, uanset at Amerika var indtraadt i Krigen mod Tyskland.

Den 2. Marts 1942 udsendte Justitsministeriet en Cirkulærskrivelse om Forbud mod Forevisning af amerikanske Film. Der skulde efter denne Skrivelse finde en Aftrapning Sted, saaledes at de amerikanske Film efterhaanden udgik af Teatrenes Repertoire, og saaledes at Foreføringen skulde ophøre endeligt fra 1. Juli 1942 i København og 1. August i Provinsen. Det lykkedes forbløffende hurtigt at faa Befolkningen gjort bekendt med Forbudet, der ikke maatte offentliggøres, og Folk strømmede til Teatrene, naar disse havde amerikanske Film paa Programmet.

Inden for Filmudlejer- og Biografteaterkredse var man ikke tilfreds med det af Udenrigsministeriet opnaaede Resultat og krævede derfor en selvstændig Forhandling med Tyskerne om Spørgsmaalet, og under Medvirken af Udenrigsministeriets Pressebureau, der i øvrigt under hele Besættelsen ydede Filmbranchen en ganske udmærket Støtte, lykkedes det at faa gennemført, at Spørgsmaalet skulde forhandles paa *et Filmøde, der fandt Sted i Rom i April 1942*, hvor Internationalt Filmkammer holdt Kongres. Danmark var af Regeringen blevet indmeldt i Internationalt Filmkammer, og i Begyndelsen lededes de danske Delegationer af en Embedsmand, men senere lykkedes det at føre Ledelsen over paa Erhvervene, hvorved Regeringen opnaaede, at Danmark lettere kunde glide ud af Forbundet igen.

Da de danske Forhandlere kom til Rom, viste det sig, at man ogsaa i Italien, der jo direkte var i Krig med Amerika, kørte amerikanske Film. Dette var naturligvis en stor Støtte for det danske Standpunkt; men da man maatte paaregne, at Italienerne vilde benægte dette Faktum under Forhandlingerne, tog en af de danske Forhandlere en Række Fotografier af Biografteaterplakaterne i Rom. Dette viste sig at være en særdeles hensigtsmæssig Foranstaltning, for allerede under den første Forhandling erklærede Italienerne, at der ikke blev forevist amerikanske Film i Italien. Stillet over for Fotografierne, der var blevet fremkaldt og kopieret inden Mødet, maatte de med en fortrinligt fremstillet Forbavselse erkende, at det jo alligevel syntes at være Tilfældet. Forhandlernes Argumentation gik da ud paa, at der ikke var nogen Grund til, at det ene besatte Land skulde stilles daarligere end det andet, og at Danskerne maatte anse Italien for lige saa besat som Danmark. Argumentationen morede hverken Italienerne eller Tyskerne, men Realiteten var noget vanskelig for dem at afdisputere. Under disse Omstændigheder gav man — om end med megen Surhed — efter, og Danmark beholdt de amerikanske Film til Udgangen af 1942. Ændringen blev bekendtgjort herhjemme i et nyt justitsministerielt Cirkulære af 3. Juli 1942.

Fra 1. Januar 1943 var Teatrene herefter henvist til at foreføre danske, svenske samt nogle faa franske Film, der importeredes gennem tyske Selskaber, samt naturligvis de tvangsendlagte tyske Film.

Det skal fremhæves, at disse Indgreb i Biografteatrenes Virksomhed var *uden nogen som helst Lovhjemmel og i Strid med de Løfter, der fra tysk Side var givet ved Begyndelsen af Besættelsen*. Der er ingen Tvivl om, at man — foruden det rent propagandamæssige Formaal — ogsaa var ledet af Ønsket om at skaffe forøgede Indtægter til den tyske Filmindustri, der havde en saa pauver Succes baade i Danmark og andre Lande i Europa. I Konkurrence med de amerikanske Film havde de tyske Film overhovedet ingen Chance.

Fra denne Tidsperiode bør det endelig nævnes, at Tyskerne ej heller veg tilbage for at *gribe ind i Afholdelsen af de danske Valg*. Valg til de kommunale Raad skulde have været afholdt i Marts 1941, men Tyskerne krævede Valgene udsat under Henviisning til »den skærpede Krigssituation«. Denne Motivering var naturligvis fuldstændigt Nonsens, og den virkelige Grund var blot den, at man ikke ønskede at faa dokumenteret Svagheden i det danske Nazistparti. I 1942 blev Valget paa ny udskudt, saaledes at kommunale Valg først fandt Sted i 1943, hvor der ogsaa afholdtes Valg til Rigsdagen.

Ogsaa paa andre Maader greb Tyskerne ind i vort Folkeliv og hindrede, at man fejrede Afstemningsdagen den 10. Februar, Dybbøldagen, Genforeningsdagen og lignende — alt i Strid med de givne Løfter.

XV

I Løbet af 1942 udfærdigedes en Række Bestemmelser, som giver det samme Billede af Tilstanden i Danmark, som Domstolenes Stilling og Indgrebene paa andre Omraader har skabt. Det skal nævnes, at der i Begyndelsen af Marts 1942 udsendtes *et Cirkulære fra Industriraadets Centralkontor i Skibs- og Baaedbygnings-sager* vedrørende Skibsreparationer og -nybygninger for tysk Regning. Der skabtes her blandt andet en staaende Tilladelse til Udførelse af Reparationsarbejder paa tyske Skibe, men dog saaledes, at en væsentlig Del af de Materialer, der medgik til Reparationerne, skulde leveres fra tysk Side.

Skærpselsen i den almindelige Situation herhjemme fandt Udtryk i et *justitsministerielt Cirkulære af 7. Marts 1942 om Faldskærmsagenter*. Der var inden Udsendelsen af dette Cirkulære nogle ret vanskelige Forhandlinger med de tyske Myndigheder, der krævede, at det danske Politi skulde medvirke ved Paagribelse af Faldskærmsagenter. Det danske Politi nægtede at medvirke, medmindre Tyskerne gav Garanti for, at paagrebne Faldskærmsagenter, til hvis Paagribelse det danske Politi havde medvirket, ikke vilde blive skudt. Dette Tilsagn blev holdt fra tysk Side. Samtidig blev der mellem det danske Politi og den i Danmark værende illegale Ledelse af Faldskærmsfolkene truffet Aftale om, at der ikke skulde anvendes Skydevaaben.¹⁾

¹⁾ Disse Oplysninger skyldes en Kommentar, der findes indeholdt i Landsretssagfører, Lektor Niels Alkils dokumentariske Haandbog »Besættelsestidens Fakta«, som paa en fortrinlig Maade gengiver det betydningsfuldeste Lovstof m. v. udgivet under Besættelsen. Samlingen er baade paa dette Punkt og forskellige andre Punkter i nærværende Fremstilling anvendt som Grundlag.

Vi mindes de faldne

9. April

Ved at

flage paa halv

Ved at

bære sort Slips og
Sørgebind

Naar den 9. April nærmede sig under Besættelsen, fik man stukket smaa Løbesedler i Haanden, som angav, hvorledes den Sorg og Skam, vi følte ved Mindet om Kapitulationen, bedst burde finde Udtryk. Billedet viser en saadan Løbeseddel i omtrent naturlig Størrelse. En anden bar Indskriften: »9. APRIL ER EN NATIONAL SØRGEDAG. Paa denne Dag standser al Gadetrafik Kl. 12 Mid-dag. Ingen Dansk deltager om Aftenen i nogen Art af offentlige Forlystelser«.

I Cirkulæret siges det udtrykkeligt, at der mellem den tyske Værnemagt og de danske Myndigheder er truffet Aftale om et snævert Samarbejde mellem de tyske Myndigheder og det danske Politi angaaende de Retningslinier, der skulde følges, naar Politiet fik Kundskab om, at Landsætning fra en Flyvemaskine havde fundet Sted. Der skulde i saadanne Tilfælde øjeblikkelig gives Underretning til Statsadvokaten for særlige Anliggender, som saa gennem Rigspolitechefen skulde foranledige tilkaldt Udrykningshold og Hundeførere, og endvidere underrette »Abwehrstelle«. Desuden skulde Politiet underrette »Standortälteste«, altsaa den ledende tyske Officer i vedkommende Politikreds. Endelig skulde der ogsaa gives Meddelelse til Nabopolitikredsene.

Foranlediget af de Erfaringer, man havde gjort ved Fundet af en dræbt Faldskærmsjæger i Nærheden af Haslev, blev Opmærksomheden henledt paa den særlig farlige Bevæbning, som de paagældende maatte formodes at være udrustet med.

Cirkulæret blev senere i August 1942 suppleret med en Cirkulærskrivelse om Forholdsregler over for Militærpersoner fra Lande i Krig med Tyskland, i hvilken Skrivelse det blev paalagt Politimestrene at drage Omsorg for, at Militærpersoner fra et Land, der befinder sig i Krig med Tyskland, og som paagribes af Politiet, omgaaende skulde overgives til det nærmeste tyske militære Tjenestested, ligesom dette ogsaa skulde have Underretning, saafremt der fra Befolkningen maatte indgaa Meddelelser om, at saadanne Militærpersoner befandt sig her i Landet.

Forholdet mellem Befolkningen og den tyske Værnemagt blev stadig vanskeligere, og den 12. Marts 1942 saa Indenrigsministeriet sig paa ny foranlediget til at anmode Amtmændene om at afholde lukkede Møder om Forholdet til Værnemagten. Dette var altsaa en Fortsættelse af den tidligere omtalte Skrivelse af 26. November 1941 om samme Emne. Det fremhæves ogsaa i Skrivelsen af Marts 1942, at det fra tysk Side over for Udenrigsministeriet meget stærkt var blevet gjort gældende, at der her

i Landet gennem længere Tid har fundet Forfølgelse og Chikane Sted af saadanne danske Statsborgere, der havde meldt sig som frivillige i den tyske Værnemagt, samt af disses paarørende. Der gives i Skrivelsen nærmere Instruktioner om, hvorledes der skal forholdes paa disse »Informationsmøder«, og det understreges udtrykkeligt, at Møderne ikke maa gøres til Genstand for Omtale i Pressen.

Det efterhaanden traditionelle Forbud mod Møder den 9. April blev ogsaa givet i 1942. Det indskærpedes i Cirkulærskrivelsen herom, at der skulde finde Politipatrouillering Sted straks fra Morgenstunden, og at man skulde *skride ind imod enhver Art af Demonstration*, herunder Flagning paa hel eller halv Stang, Anlæggelse af særlig Klædedragt og lignende. Indskriden skulde naturligvis dog ikke finde Sted, hvis der var private Grunde til Flagningen.

I April Maaned udfærdigedes yderligere Kontrolregler for Industri-Leverancer mod Betaling over dansk-tysk Clearingkonto, hvori der fastsattes Regler om en obligatorisk Efterkalkulation af Leverancerne samt oprettedes en Reguleringsfond, hvortil der skulde ske Indbetalinger af de Fortjenester, de paagældende Leverandører havde haft, ud over hvad der kunde godkendes efter de for Fortjenesten fastsatte Regler.

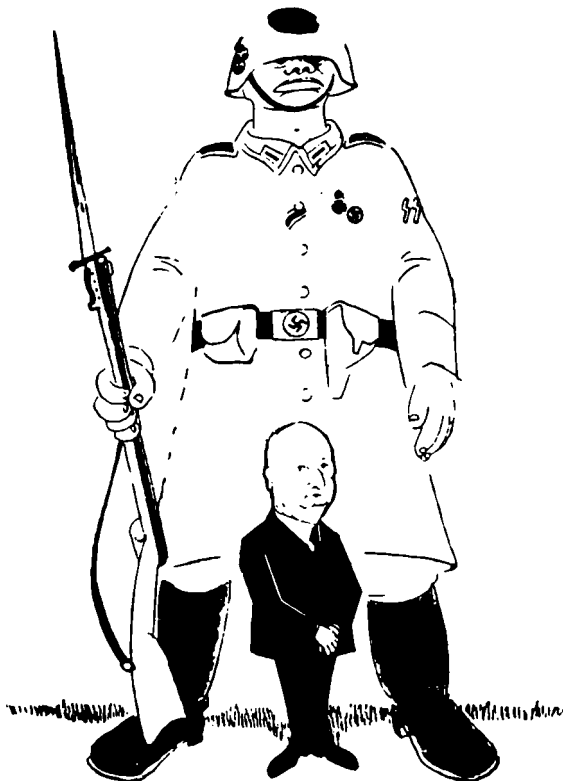
Endelig blev den 29. Juni *Danmarks Tiltrædelse til Antikomintern-Pagten* bekendtgjort. Som bekendt skete Tiltrædelsen til Antikomintern-Pagten allerede i November 1941, paa hvilket Tidspunkt den fremkaldte kraftige Demonstrationer, navnlig mod Udenrigsminister Erik Scavenius.

I Juli 1942 udsendte Justitsministeriet en Cirkulærskrivelse om *Forbud mod Oplæsning af beslaglagte Bøger m. v.* Specielt blev i Cirkulærskrivelsen *Kaj Munks Skuespil Niels Ebbesen* nævnt. Politimestrenes Opmærksomhed blev henledt paa, at Oplæsning af beslaglagte Bøger eller Skrifter og Oplæsning af forbudte Skuespil maatte anses for en særskilt Overtrædelse af § 1 i Lov Nr. 388 af 22. Juli 1940, muligvis ogsaa Presselovens § 15 eller dennes Analogi.

XVI

I September s. A. skulde »*Frikorps Danmark*« *hjem paa Orlov*, og man frygtede med Rette fra Regeringens Side for, at dette vilde give Anledning til Demonstrationer og formentlig ogsaa Provokationer fra Frikorpsets Side. Justitsministeriet maatte derfor den 7. September 1942 udsende et Cirkulære til Politimestrene, i hvilket man meddelte, at de tyske militære Myndigheder lagde stor Vægt paa, at der ikke under de frivilliges Orlovsophold her i Landet fandt uheldige Episoder Sted. Det fremhævedes, at de tyske Myndigheder havde indskærpet Frikorpsets Medlemmer at vise en ulastelig Holdning og at undgaa unødige Skarphed ved Samkvem med Myndighederne og Befolkningen. Dog understregede den øverstbefalende for de tyske Tropper i Danmark, at Angreb paa det tyske eller danske Folks Ære eller paa den enkeltes personlige Ære ikke vilde blive taalt. Orloven gav Frikorpsets Medlemmer Lejlighed til en overordentlig ubehersket Optræden, der paabegyndtes allerede under Rejsen til København. Ogsaa her i Byen fandt der en Række uheldige Episoder Sted.

Et karakteristisk Udtryk for den Dom, Folket fældede over Ministeriet Scavenius, afgav hosstaaende Tegning, hentet fra et illegalt Postkort, udgivet af »Land og Folk«. At Scavenius ikke selv havde følt nogen Trang til at overtage Statsministerposten, tillagde man mindre Vægt end den Omstændighed, at han accepterede en Ordning, ved hvilken Landets lovlige Regering maatte vige for en anden, der blev paatvunget os af Fjenden. Dermed var vor Selvstændighed likvideret paa et af Statslivets vigtigste Omraader, og det »hele Folk«, som skulde have staaet bag en dansk Regering, var — hvad Tegningen tydeligt viser — erstattet af en bajonetbevæbnet Hagekors-Bavian.

Scavenius: Det er godt at vide, at hele Folket staar bag mig.

I de følgende Maaneder steg Spændingen stadig, og det vil sikkert af alle erindres, at der omkring Kongens Fødselsdag skabtes en yderst spændt politisk Atmosfære som Følge af den saakaldte *Telegramaffære*, hvor det tyske Riges Fører reagerede aldeles hysterisk over for et ganske neutralt, men noget køligt Svartelegram fra den danske Konge. Umiddelbart affødte Affæren ikke nogen legislative Skridt, men den fremkaldte en Ministerkrise, der førte til Dannelsen af *Regeringen Scavenius*.

Af de meget vidtgaaende Fordringer, man oprindeligt fra tysk Side stillede til den danske Regering, blev der i Virkeligheden kun tilbage Kravet om, at den nye Regering skulde udstyres med en særlig Fuldmagt af Rigsdagen til Sikring af Ro, Orden og Sikkerhed. Den nytiltraaede Regering fik derfor den 11. November 1942 vedtaget en *Bemyndigelseslov*, der i § 1 bemyndigede Regeringen til ved kgl. Anordning at udfærdige Forbud eller Paabud til Opretholdelse af Ro, Orden og Sikkerhed i det Omfang, hvori det skønnedes nødvendigt for at modvirke Handlinger, der under de foreliggende alvorlige Forhold og Landets Besættelse af tyske Tropper var egnet til at bringe Landets Interesser i Fare. Straffen for Overtrædelse af saadanne Anordninger skulde fastsættes i selve Anordningen, dog inden for de i Borgerlig Straffelovs 6te Kapitel angivne Rammer. Endvidere kunde der i Anordningen fastsættes særlige Regler om Behandling og Paadømmelse af Sager angaaende Overtrædelse af dens Bestemmelser.

Formelt var det saaledes en meget vidtgaende Bemyndigelse, der lagdes i Regeringens Haand, hvilket jo ogsaa var i Overensstemmelse med det tyske Krav; men der fandtes dog i selve Lovens *visse indskrænkende Bestemmelser*, som Rigsdagen under Lovens Behandling havde faaet gennemført. I Medfør af Lovens § 3 skulde der straks efter Udstedelsen af en Anordning gives Meddelelse til et af Rigsdagens to Ting efter Reglerne i Grundlovens § 49 valgt Fællesudvalg, hvilket Udvalg ligeledes kunde kræve sig forelagt Oplysninger om de Forhold, der havde ført til Anordningens Udstedelse. Endvidere bestemte § 4, at Loven kunde ophæves ved kgl. Anordning, og at Loven i Tilfælde af Regeringsskifte kun skulde have fortsat Gyldighed, saafremt dette godkendtes ved Beslutning af Rigsdagens to Ting. Man havde derigennem sikret sig mod den Mulighed, at Loven skulde blive udnyttet af en eventuelt senere af Tyskerne indsat Regering.

Der var sikkert ikke fra dansk Side noget som helst Ønske om Gennemførelse af denne Bemyndigelseslov, og det er da ogsaa opløftende at kunne fastslaa, at Loven ikke een eneste Gang blev brugt til Udfærdigelse af nogen kongelig Anordning; men Loven havde altsaa udfyldt sin Mission: at skabe en Afspænding og endnu en Gang afværge endnu mere vidtgaende Krav fra tysk Side.

Befolkningens Reaktion stillede ogsaa i denne Periode Regeringen over for stadigt stigende Vanskeligheder.

Den 29. Oktober 1942 maatte Kirkeministeren i en *Skrivelse til samtlige Biskopper* henlede Opmærksomheden paa, at kirkelige Blade og Skrifter i et vist Omfang indeholdt Artikler, der omtalte eller hentydede til aktuelle politiske Forhold med Brod mod Tyskland eller tysk Tankegang. Man fremhævede, at Tilfælde af denne Art kunde volde Regeringen alvorlige Vanskeligheder i dens Bestræbelser for at opretholde det bedst mulige Forhold til Tyskland og de tyske Besættelsesmyndigheder, og man maatte, saafremt Artiklerne fortsatte, foretage Indskriden mod de paagældende.

Tilsvarende Forhold gjorde sig gældende for *Skolebladenes* Vedkommende, og Undervisningsministeriet maatte derfor i Ilden med en *Cirkulærskrivelse af 12. December 1942*, hvori man meddelte Rektorerne, at Ministeriet maatte lægge Vægt paa, at Skoleblade ikke beskæftigede sig med inden- eller udenrigspolitiske Spørgsmaal, og den 27. Januar 1943 anmodede Undervisningsministeriet »paa dertil givne Anledning« Rektorerne om indtrængende at ville paalægge Skolernes Elever at afholde sig fra enhver Demonstration i Ord eller Gerning, som var egnet til at skade Forholdet til de udenlandske militære Styrker, der efter Overenskomst med den danske Regering befandt sig her i Landet. Det fremhævedes udtrykkeligt, at ogsaa Emblemer kunde være af en saadan Art, at der allerede i Anvendelsen af disse laa en forbudt Demonstration. Det var nu Royal Airforce-Mærkerne og Huerne, der skar Tyskerne i Øjnene.

Hverken Præster eller Skoleelever var særlig lydige over for de velmente Formaninger, og allerede den 17. Februar 1943 maatte Kirkeministeriet *paa ny henvende sig til Biskopperne i Anledning af den Maade, paa hvilke de kirkelige Blade behandlede den norske Kirkekamp*. Kirkeministeriets Aktion var foranlediget af Udenrigsministeriet, der havde henledt Opmærksomheden paa, at den norske Kirkekamp i de kirkelige Blade blev behandlet paa en saadan Maade, at Fremstillingen havde været

R. A. F.-Huerne spillede her i Landet en Overgang den samme Rolle som de røde Topluer i Norge: en Udfordring, som Ungdommen slyngede de fremmede Magthavere i Synet. Følgen var Forbud, Overtrædelse af Forbudet, Politinoteringer, Anklage og Dom. — Her ser man en ung Pige, med R. A. F.-Hue. Hun har dybt forarget den S.S.-Mand, som nu sørger for, at »Retfærdigheden« sker Fyldest, og Politiet tager sig af »Forbrydersken«. Den Slags Smaabegivenheder samlede altid et taknemmeligt Publikum, hvis Sympati for Offeret ikke behøvede Megafon for at blive hørt.

egnet til at skade Forholdet til Tyskland, hvorfor Udenrigsministeriet havde henstillet til Kirkeministeriet at tilkendegive Landets Præster, at de under de nuværende vanskelige politiske Forhold burde afholde sig fra i Skrift eller Tale at behandle den norske Kirkekamp ud over eventuelt at bringe saadanne Meddelelser, som var fremkommet i den danske Presse, og som man derfor maatte regne med var godkendt fra officiel Side.

Faa Dage efter, den 23. Februar 1943, skrev Undervisningsministeriet paa ny til Rektorerne i Anledning af, at der i den senere Tid var fremsat Klager over den Behandling, som danske Nationalsocialister og de i »Frikorps Danmark« indrullerede frivillige og deres paarørende var Genstand for, idet man blandt andet nævnte, at det havde været fremhævet, at Børnene af de paagældende blev generet fra Kammeraternes Side ved Vold, Tilraab, haanlige Miner og demonstrativ Optræden.

Disse Forhold var naturligvis i sig selv til Besvær for Regeringen, men langt værre var det dog, at Sabotagen nu tog til i et Omfang som ikke hidtil kendt. En Række Bestemmelser rettet mod Sabotagen saa Dagens Lys, og samtidig advaredes der fra officiel Side mod den Skade baade for de danske Virksomheder og navnlig for Landets Forhold til Tyskland, som Sabotageaktionerne medførte.

Den 4. December 1942 udfærdigedes derfor en Lov om Sikkerhedsforanstaltninger

inden for Erhvervsvirksomheder, hvorved der skabtes Mulighed for Anvendelse af Sabotagevagt paa Statsvirksomheder, kommunale Anlæg og private Erhvervsvirksomheder, »hvis uforstyrrede Produktion eller Drift det maa anses for samfundsvigtigt at opretholde«. Sikkerhedsforanstaltninger kunde gennemtvinges ved Paabud fra Politiets Side, og Undladelse af at træffe de paabudte Foranstaltninger kunde straffes med Bøde, Hæfte eller Fængsel indtil 2 Aar. Bevogtningsmandskabet skulde godkendes af Politiet, men kunde til Gengæld faa tillagt en begrænset Politimyndighed inden for Virksomhedens Omraade.

Den 9. Januar 1943 udsendtes en Bekendtgørelse indeholdende nærmere udformede *Regler om den Politimyndighed, der var tillagt Sabotagevagterne*, og i den følgende Tid udsendte Justitsministeriet regelmæssigt Fortegnelse over foretagne Sabotagehandling med fornyet Indskærpelse over for Politimestrene af Nødvendigheden af at bekæmpe Sabotagen saa effektivt som muligt.

Som Afslutning paa Bemærkningerne herom skal endelig nævnes *et justitsministerielt Cirkulære af 18. Februar 1943*, i hvilket der udtales følgende:

»I de senere Maaneder har der fundet en meget stærk Stigning Sted i Antallet af Sabotagehandling, i første Række mod Fabriksvirksomheder o. lign., men ogsaa i en Del Tilfælde mod Jernbaneanlæg, Banevogne paa Jernbanelinier og mod Telefonledninger.

Denne Udvikling har medført en særdeles vanskelig Situation, og det er at befrygte, at der kan opstaa de aller alvorligste Forhold, saafremt det ikke lykkes at nedbringe Sabotagetilfældene i meget betydelig Grad.«

Der gives derefter en Række nærmere Oplysninger om, hvad der foretages til Gennemførelse heraf, og det siges derefter, at

»skulde Sabotagetilfælde trods alle Forholdsregler forekomme, maa der straks med al Kraft — om fornødent med foreløbig Tilsidesættelse af andre Opgaver — sættes ind med Efterforskningsarbejdet.«

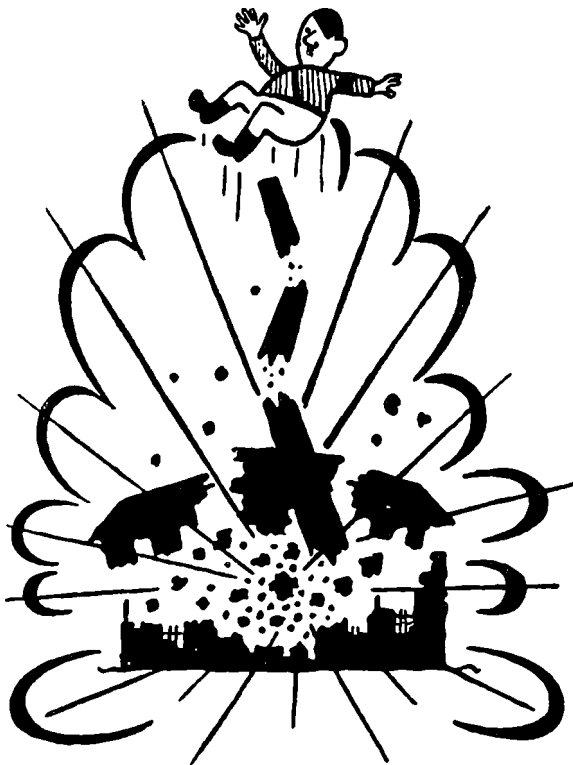
Regeringen tog altsaa ogsaa paa dette Omraade Konsekvensen af sin Politik over for Tyskland og bekæmpede af al Magt enhver Sabotage, ogsaa den, der var rettet mod Jernbaner, tyske Telefonledninger eller andet, der direkte tjente de tyske Krigsinteresser.

Den 23. December 1942 udfærdigedes der et *Forbud mod, at man i Hoteller m. v. aflyttede Radioudsendelser fra Lande, der var i Krig med Tyskland*, angaaende Kriegen og Forholdene i de krigsførende og neutrale Lande, »derunder særlig de paa Dansk, Norsk og Svensk udsendte Propagandameddelelser«. Politiet fik Paalæg om at drage Omsorg for, at Forbudet blev overholdt.

XVII

De Bestræbelser, Regeringen udfoldede for at holde Befolkningen i Ro, er allerede skildret gennem de Udsendelser, Regeringen foretog til Embedsmændene i Slutningen af 1942 og Begyndelsen af 1943. I Udsendelsernes større og større Alvor genspejles baade den stigende Vanskelighed, Regeringen havde med at bevare Magten over Befolkningen, og de Vanskeligheder, Regeringen kæmpede med over for

Ogsaa dette er et af »Land og Folk« illegale Postkort (se Side 639), og det behøver strengt taget ingen Tekst. Meningen er klar nok. Det var denne Fremgangsmaade, som en stor Del af Befolkningen til at begynde med havde vanskeligt ved at forstaa, og som den først efterhaanden lærte at værdsætte, idet den indsaa, at en *reguleret* (og derved begrænset) Form for Ødelæggelse var langt taaleligere for os selv og i Virkeligheden mere effektiv for vore Befriere end et britisk Luftbombardement af de tyske Produktionsvirksomheder.

**Du skal ødelægge vigtige Maskiner og Værktøj!
Du skal ødelægge alt, hvad der gavner Tyskerne!**

Tyskerne. Den mest aabenhjertige Skrivelse, der endnu var udsendt under Besættelsen, blev af Justitsministeriet udsendt til Politimestrene den 6. Marts 1943. De Oplysninger, Skrivelsen indeholdt, meddeltes Politimestrene dels til egen Underretning, men dels ogsaa for at disse kunde være i Stand til at »retlede, hvor det findes af Betydning at forhindre, at urigtige Opfattelser af de paagældende Forhold gør sig gældende«.

Skrivelsen giver derefter en Oversigt over Aftalerne fra April 1940 og nævner, at man fra dansk Side søgte at opnaa Tilsagn om, at Sager vedrørende Spionage, Sabotage m. v. ubetinget skulde henhøre under dansk Jurisdiktion, men at de tyske Myndigheder ønskede at forbeholde sig Adgang til i alt Fald i grovere Tilfælde at lade de tyske Krigsretter træffe Afgørelsen. Det nævnes videre, at den saaledes fastlagte Linie stort set var blevet fulgt, og at det ikke kunde siges at være nogen Undtagelse herfra. at Medlemmer af Værnemagten undertiden havde foretaget Anholdelser af Personer, der havde forulempet dem, og afleveret dem til det danske Politi. Indtil Sommeren 1942 forelaa der kun ganske enkelte Tilfælde, hvor Sager af denne Art ikke var blevet behandlet af det danske Politi og de danske Domstole. Skrivelsen fortsætter herefter med følgende Ord:

»Fra Efteraaret 1942 har imidlertid de tyske Myndigheder i nogle herhenhørende Sager bestemt, at Krigsretten skulde foretage den politimæssige Undersøgelse, og krævet de sigtede danske Statsborgere indsat i Undersøgelsesfængsel i den tyske Afdeling af Vestre Fængsel. Man har fra dansk Side hver Gang protesteret herimod, men har dog ikke ment simpelt hen at burde nægte at medvirke, idet man i saa Fald blot vilde opnaa, at de tyske Myndigheder uden videre selv afhentede de paagældende. Saavel af Hensyn til de paagældende som af Hensyn til det principielt uheldige i, at tysk Militær paa egen Haand her i Landet anholder danske Statsborgere, har man derfor ment at være nødsaget til at medvirke ved saadanne Anholdelser. Endvidere har man lagt den største Vægt paa til Stadighed at være underrettet om, hvilke danske Statsborgere der til enhver Tid hensidder i den tyske Afdeling i Vestre Fængsel, for at man kan holde sig underrettet om Sagens videre Forløb. Saafremt Krigsretten selv foretog Anholdelsen, kunde man ikke altid regne med at modtage Underretning om Anholdelserne, saaledes at man derved vilde blive afskaaret fra at følge de anholdtes videre Skæbne. Anholdelser er derfor i disse Sager foretaget af dansk Politi, undertiden i Forbindelse med tysk Militær, saaledes at det af Politiet tilkendegives de paagældende, at Anholdelsen foretages til Foranstaltning for den tyske Krigsret paa dennes Ansvar og efter tyske Regler. Foruden at protestere i Enkelttilfælde søger man stadig ved Forhandling at opnaa, at Undersøgelsen og Paadømmelsen af disse Sager kan overgaa til dansk Politi og danske Domstole. Man har naturligvis i denne Forbindelse fra første Færd undersøgt, hvorvidt den tyske Fremgangsmaade strider mod Folkerettens Regler, men er kommet til det Resultat, at dette ikke kan siges at være Tilfældet. De folkeretlige Regler giver Hjemmel for den tyske Fremgangsmaade i Tilfælde af krigerisk Besættelse, men det er usikkert, i hvilket Omfang der kan sluttes herfra til den fredelige Besættelse, for hvilken selvstændige folkeretlige Regler ikke findes.«

Noget længere fremme i Skrivelsen understreges det udtrykkeligt, at saafremt der fra tyske Myndigheder rettes Begæring til Politiet om Anholdelse eller Medvirken til Anholdelse af danske Statsborgere til tysk Undersøgelsesfængsel, bør Begæringen ikke afvises, men de paagældende danske Politimænd skal i saa Fald sætte sig i Forbindelse med Statsadvokaten for særlige Anliggender.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om *danske Statsborgeres Pligt til at give Møde for tysk Krigsret* som sigtede eller Vidner og til at afgive Vidneforklaring, udtaler Skrivelsen, at der efter danske Retsregler ikke bestaar nogen Pligt dertil, men Politiet bør, saafremt det modtager Forespørgsel herom, tilraade de paagældende at efterkomme Indkaldelsen,

»idet Krigsretterne hævder, at de paagældende efter tysk Ret er pligtige at give Møde, hvorfor man maa regne med, at det ikke vil være muligt at afværge, at Krigsretterne direkte bringer Magtmidler i Anvendelse over for dem, der undlader at efterkomme Indkaldelser.«

Det nævnes endelig til Slut, at som Følge af de vedholdende Forestillinger, der var fremsat fra dansk Side, var det lykkedes at opnaa, at den direkte Indgriben fra Krigsretternes Side, som kulminerede i Efteraaret 1942, da 85 danske Statsborgere fandtes som Varetægtsfanger ved disse Retter, var aftaget saaledes, at der ved Skrivelsens Udsendelse kun sad 16 Personer under disse Forhold, og at en yderligere Nedbringelse af Antallet forestod.

9 Danskere, der var dømt ved tysk Krigsret og trods dansk Protest ført til Tyskland til Afsoning, lovedes i allernærmeste Fremtid bragt tilbage til Danmark til fortsat Afsoning i dansk Fængsel.

Af denne Skrivelse vil det klart ses, at *Retssikkerheden nu var meget ringe*. Danske Statsborgere, der havde forset sig mod de tyske Interesser, maatte regne med at

Mænd, der skal afregnes med. II

Og her er et tredje af »Land og Folk« illegale Postkort (sammenlign Side 639 og 643). Det gaar stærkt ud over Justitsminister Thune Jacobsen, som i særlig Grad Kommunisterne havde et Horn i Siden paa. Nuvel - Propagandaen har jo sin egen Taleform, og strengt historisk er et saadant Billede naturligvis ikke. Men det afspejler nøje den herskende Stemning inden for en stor Del af det danske Folk, hvis Retsfølelse Gang paa Gang krænkedes, og Ironien i den ledsagende Tekst traf Sømmet paa Hovedet. Den justitsministerielle Glæde over stadig at have fastholdt Retshaandhævelsen paa danske Hænder savnede efterhaanden et Realitetsgrundlag.

Thune Jacobsen: Det er et uvurderligt Gode, at Retshaandhævelsen stadig er paa danske Hænder.

blive stillet for en tysk Krigsret og kunde altsaa endog risikere, at det danske Polit medvirkede ved Anholdelsen.

Den 9. Marts 1943 udsendtes en *Lov om Pris og Lønkontrol med visse Arbejder for udenlandsk Regning*. Kontrollen henlagdes til Udenrigsministeriets Kommitterede i Industrisager.

Fra denne Periode bør ogsaa nævnes, at Finansloven for Finansaaret 1. April 1943 til 31. Marts 1944 indeholdt en Bemyndigelse for Finansministeren til at til-lade *Skattefritagelse for Personer bosat her i Landet, men indtraadt i tysk Militærtjeneste*. Skattefriheden omfattede saavel den paagældendes Soldaterløn og den hans paarørende fra den tyske Stat udbetalte Understøttelse som den civile Indtægt, den paagældende havde haft, inden han indtraadte i tysk Militærtjeneste.

I Slutningen af Marts 1943 udsendte Statsbanerne Regler om Jernbanepersonalets Forhold til den tyske Værnemagts Vagtposter. Indholdet viser Jernbanesabotagens Vækst.

I Begyndelsen af April udsendtes paa ny Forbud mod Demonstrationer den 9. April, og i Maj kom en Instruks fra Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet om Telefontjeneste under Spærring.

Det *Valg*, der i Marts havde været afholdt til Rigsdagen, og som jo betød en

meget stærk national Manifestation, bidrog naturligvis ikke til nogen Afspænding af Forholdet over for Tyskerne, der i stadig stigende Grad gennemtvang deres Krav i Strid med gældende dansk Ret.

Allerede under *Prøvelsen af Valgbrevene* i Folketinget fremdrog Folketingsmand. Højesteretssagfører *Henning Hasle* i Udvalget til Valgbrevenes Prøvelse en Sag vedrørende den nyvalgte Nazist, Folketingsmand *Einar Jørgensen*. Jørgensen var for Deltagelse i nogle nazistiske Optøjer i Roskilde blevet idømt 3 Maaneders Hæfte ved Byretten, og da Dommen blev anket til Landsretten, forlangte man fra tysk Side Sagen standset under Henvisning til, at Jørgensen var Medlem af SS og i denne Egenskab eksterritorial, saaledes at han ikke var undergivet de danske Domstoles Myndighed. Højesteretssagfører Hasle hævdede, at Jørgensen under disse Omstændigheder ikke kunde være lovligt Medlem af den danske Rigsdag. Justitsminister Thune Jacobsen var uenig heri; men Højesteretssagfører Hasle fik Tilslutning fra Indenrigsministeren og i øvrigt ogsaa fra andre Sider, og Resultatet blev, at Justitsministeren maatte drøfte Sagen med det tyske Riges Befuldmagtgede i Danmark. Dr. *Best*. Denne kunde tiltræde det danske Synspunkt, og Jørgensen maatte melde sig ud af SS, hvorefter hans Mandat kunde godkendes. Konsekvensen heraf maatte blive, at Eksterritorialretten faldt bort. og Landsretssagen maatte fortsætte, men det lykkedes alligevel Tyskerne at hindre, at dette skete.

Her foreligger altsaa *et klart Eksempel paa, at man i direkte Strid med de gældende Love udelukkende paa Grund af et Menneskes politiske Indstilling hindrede de danske Domstole i at dømme den paagældende for en oplagt Overtrædelse af dansk Lov.*

Samtidig med disse Indgreb førte de tyske Krigsretter en stadig haardere Kurs, og i *April 1943 afsagdes den første Dødsdom*. Den dødsdømte havde rettet Angreb direkte mod den tyske Værnemagt, men blev i øvrigt benaadet.

Fra Kongens og Regeringens Side søgte man stadig ved indtrængende Formaninger at dæmme op mod *den stigende Sabotage*, men Bestræbelserne herfor var resultatløse.

I April og Maj 1943 sprængtes en Række Maskinfabrikker, Snedkerier og andre Virksomheder, der arbejdede for Tyskerne.

For fra dansk Side at lave et Modtræk mod den tyske Tendens oprettedes en særlig Afdeling i Horsens Statsfængsel, hvor Personer, der var dømt ved tysk Krigsret, skulde indsættes til Afsoning. Afdelingen fik et noget strengere Regulativ end det, der ellers fandtes i de danske Fængsler. og skulde paa denne Maade virke som Pendant til tyske Tugthuse.

Den stigende Sabotage og Befolkningens Holdning i øvrigt bevirkede — formentlig dog i Forbindelse med Tyskernes militære Modgang — at *Tyskerne paa flere og flere Omraader greb direkte ind over for Befolkningen.*

Allerede i December 1942 havde man første Gang erklæret *Undtagelsestilstand* i en dansk By, ganske vist paa et urigtigt Grundlag. Samtidig havde man idømt Byen en Bod. Grundlaget var, at en tysk Kvinde havde angivet, at hun var blevet voldtaget; men hun maatte senere erkende, at Forklaringen var Opspind, idet hun paa denne Maade mente at kunne forhindre, at hendes Mand, der laa i Garnison i samme

Et virkelig opløftende Syn: Ved Sabotage er en stor Mængde tyske Biler blevet ødelagt i et Bilgarageanlæg paa Vesterbro. Punktligt og nydeligt!

By, blev sendt til Østfronten. Tyskerne maatte give de danske Myndigheder en Undskyldning; men dette hindrede dem dog ikke i paa andre Omraader at gribe ind, hvor de fandt det stemmende med deres Interesser.

En medicinsk Student, der var relegeret før Krigen som Følge af sin Virksomhed som Fosterfordriver, blev forlangt genindsat af Tyskerne, og Universitetet maatte bøje sig herfor. Han blev i øvrigt senere likvideret af Modstandsbevægelsen som Stikker.

Den 18. Maj 1943 oprettede Regeringen paa Foranledning af Tyskerne *et Kontor under Statsministeriet for den tyske Folkegruppe*, og den 1. Juni maatte Krigsministeriet tillade, at *faste Befalingsmænd af Linien og Reserven frivilligt indtraadte i Formationer under den tyske eller finske Hær*, saaledes at Officererne efter Ansøgning kunde træde uden for Nummer, medens de aftjente deres Tjeneste i den tyske eller finske Hær. Det udtaltes udtrykkeligt i Skrivelsen, at en Befalingsmand, der saaledes traadte uden for Nummer, skulde beholde sin Plads i Aldersordenen, og at Genindtræden i Nummer kunde ske til ethvert Tidspunkt, uanset om der var noget Nummer ledigt. Det Tidsrum, i hvilket en Befalingsmand havde staaet uden for Nummer for at deltage i tysk eller finsk Krigstjeneste, skulde medregnes ved Bedømmelsen af hans Forfremmelsesmuligheder, og Regeringen lovede at drage Omsorg for, at dette Tidsrum ligeledes medregnedes ved Beregningen af Alderstillæg og Pension.

Skrivelsen slutter med følgende to Afsnit:

»Ministeriet vil i givet Fald optage til velvillig Overvejelse Spørgsmaalet om at tilvejebringe Hjemmel for, at de Befalingsmænd, der er egnet til Forfremmelse, og som har staaet uden for Nummer i mere end tre Aar, kan forfremmes inden et Aar, efter at de paa ny er indtraadt i Nummer i den danske Hær.

Det fremgaar af foranstaaende, at danske Befalingsmænd, der træder uden for Nummer for at melde sig til frivillig Tjeneste i den tyske eller den finske Hær, ikke vil blive stillet ringere end andre danske Befalingsmænd med Hensyn til Forfremmelse og Retsstilling i Hæren.«

Det er allerede tidligere fremhævet, at dette Løfte fra Regeringen blev holdt paa den Maade, at de paagældende straks efter Kapitulationen blev afskediget uden Pension, foruden at de efter Straffelovstillægget kan forvente at blive straffet med en Minimumsstraf af 4 Aars Fængsel.

Den 14. Juli maatte Justitsministeriet *ophæve* sit i Oktober 1940 nedlagte *Forbud mod Dagbladet »Stormen«*. Ogsaa paa disse i Virkeligheden betydningsløse Omraader fandt Tyskerne det altsaa hensigtsmæssigt at gribe ind.

Vi var nu naaet til den Maaned, der blev skelsættende for Danmarks Forhold under Besættelsen: *August 1943*.

Der var i en Række danske Byer Uroligheder og Strejker, og Tyskerne gjorde Regeringens Stilling uholdbar ved Fræmsættelse af Krav, der ikke kunde imødekommes, i hvert Fald ikke af den samlede Regering. Allerede den 4. August havde Dr. Best overrakt Regeringen en Note, i hvilken man krævede, at danske Sabotører skulde dømmes af tyske Krigsretter og efter tysk Straffelov, ligesom de Straffe, der vilde blive idømt, skulde udstaas i tyske Fængsler. Dr. Best krævede, at Regeringen skulde tiltræde dette og offentliggøre det i Pressen som en Foranstaltning, den danske Regering havde accepteret. Den samlede danske Regering var *enig i at afvise dette Krav*, og Meddelelsen herom blev den 9. August givet Dr. Best. Den 10. August udbrød der Generalstrejke i Esbjerg, efter at Tyskerne havde erklæret Undtagelsestilstand, og den 17. August udbrød der Generalstrejke i Odense. Begge Steder havde Begivenhederne været fulgt af voldsomme Uroligheder. Justitsministeriet søgte i Cirkulærskrivelser af 20. og 26. August at faa Politimestrene til at gennemføre de nødvendige Foranstaltninger til at hindre Urolighederne, men Myndighederne havde paa dette Tidspunkt i Virkeligheden mistet Taget i Befolkningen. Urolighederne og Demonstrationerne var rettet mod den tyske Værnemagt, men ogsaa mod danske Nationalsocialister eller andre, der maatte antages at være tyskvenlige, ligesom de Piger, der holdt til med Tyskerne, paa forskellig Maade blev maltrakteret.

Det sidste Opraab fra den danske Regering udsendtes den 21. August gennem Dagspressen og sluttede med følgende.

»For den danske Regering har det stedse været Opgaven at fjerne opstaaende Vanskeligheder og paa det bedste varetage den danske Befolknings Interesser over for de tyske Myndigheder. Dette vil ogsaa blive Tilfældet over for de senest indtrufne Begivenheder.

Skulde det lykkes at føre dansk Folkestyre og Samfundsliv frelst gennem Ulykker og Farer, er Befolkningens Medvirken hertil nødvendig.

Med denne dybt alvorlige Situation for Øje retter Regeringen og Samarbejdsudvalget med Tilslutning af de samarbejdende Partiers Rigsdagsgrupper en indtrængende Opfordring til den danske Befolkning om ikke paa nogen Maade at udæske til eller lade sig udæske til uoverlagte Handlinger, men bevare Ro, Besindighed og Sammenhold.

Billedet er taget under de store Uroligheder i Odense op imod den 29. August 1943. En Forretning, hvis Indehaver er eller menes at være Nazist, bliver ødelagt - Ruderne knust, Inventaret kastet ud paa Gaden, Lageret tilintetgjort. Det var en haard Kur; men der er Grænser for, hvad et Folk kan bære af Forræderi og Undertrykkelse uden at reagere spontant og voldsomt.

Enhver, der ønsker, at dansk Styre i Landet skal bevares, maa føle det som sin Pligt i alle Forhold at bidrage til, at lovordnede Tilstande fortsat kan opretholdes. Ingen maa tage sig selv til Rette. Det er de lovlige Myndigheder og de ansvarlige Ledere, der maa tage de Skridt, som er nødvendige til Beskyttelse af de danske Interesser.«

Selv denne alvorlige Appel til Befolkningen vilde formentlig have været uden Betydning; men i hvert Fald bevirkede de Skridt, der blev foretaget fra tysk Side, at alle yderligere Anstrengelser fra Regeringens Side paa at bevare Magten i danske Hænder var forgæves.

Den 28. August 1943 afleverede Dr. Best *et Ultimatum*, som krævede, at Regeringen øjeblikkelig skulde erklære Undtagelsestilstand over hele Landet, at der skulde udstedes Forbud mod, at mere end 5 Mennesker samledes offentligt, Forbud mod enhver Strejke og Understøttelse af strejkende, Forbud mod at betræde Gaderne mellem 20,30 og 5,30, Aflevering inden 1. September af alle endnu forhaandenværende Skydevaaben og Sprængstoffer, Forbud mod enhver Generen af danske Statsborgere paa Grund af deres eller deres parrørendes Samarbejde med tyske Myndigheder eller Forbindelse med Tyske, Indførelse af Presse-censur under tysk Medvirken og Opretelse af danske Hurtigdomstole til Paadømmelse af Handlinger, der strider imod de til Opretholdelse af Sikkerhed og Orden udstedte Anordninger. Der krævedes indført de højeste Straffe for Sabotage og enhver Medvirken hertil, og for Angreb paa den tyske Værnemagt og dens Medlemmer samt for Besiddelse af Skydevaaben og Sprængstoffer skulde Dødsstraf anvendes.

En yderligere Note beskæftigede sig med de Begivenheder, der havde fundet Sted i Odense, og krævede, at Odense By inden 5 Dage skulde betale en Bod paa 1 Million Kroner, og at der, saafremt nogle Personer, der havde mishandlet en tysk Officer, ikke var arresteret senest den 5. September, skulde udtages 10 af Besættelsesmagten udvalgte Indbyggere i Odense som Gidsler, der skulde holdes i Arrest, indtil de, der var skyldige i Overfaldet paa den tyske Officer, var udleveret til Besættelsesmyndighederne. For alle Tilfældes Skyld understregedes det, at man i Tilfælde af Gentagelse af saadanne Episoder vilde skride til endnu skarpere Foranstaltninger.

Den danske Regering havde — stillet over for disse Krav — ikke noget Valg, og Ministeriet indgav den 29. August sin Demissionsbegøring til Kongen og ophørte straks at fungere. Inden Ministeriet traadte tilbage, afgav det følgende Udtalelse:

»I denne for vort Land saa alvorlige Tid ønsker vi paa ny at opfordre Befolkningen til at udvise Ro og Besindighed. Særlig er det os magtpaaliggende at udtale, at vi forventer, at alle Statstjenestemænd i den forhaabentlig korte Tid, Undtagelsestilstanden vil vare, forbliver paa deres Post og under deres Ansvar som Tjenestemænd fortsætter deres Gerning til Bedste for Land og Folk, saaledes at det søges undgaaet, at der opstaar Gnidninger mellem Statens Organer og de tyske Autoriteter, der i Kraft af Krigslove og den erklærede Undtagelsestilstand midlertidigt har en særlig Myndighed at udøve.«

I foranstaaende Fremstilling er det søgt at give et Billede af Retstilstanden i Tiden fra Besættelsens Begyndelse til den 29. August 1943. Det er klart, at de Retsregler, der udsendtes i denne Periode, paa mange Maader maa give et udmærket Billede af den Udvikling, som Forholdene var undergaaet i Danmark i disse Aar; men hvis man virkelig vil bedømme Forholdene, ikke mindst naar man nu ser disse paa Baggrund af de Love, der er udfærdiget efter Besættelsens Ophør, *burde de udfærdigede Lovbestemmelser og de afsagte Domme suppleres med en Række af de Udtalelser, der fra officiel Side, især naturligvis af Medlemmer af Regeringen, er blevet fremsat til det danske Folk.* Et enkelt Afsnit i et samlet Værk vil aldrig paa sit specielle Omraade kunne give et fuldgyldigt Udtryk for Forholdene, og foranstaaende Fremstilling maa derfor suppleres med Indholdet af de øvrige Afsnit i dette Værk.

Naar denne Selvfølgelighed fremhæves her, skyldes det alene, at disse Forhold netop inden for Retstilstanden i ganske særlig Grad understreger *den pinlige Disharmoni mellem det, man fra ansvarlig Side har sagt og gjort under Besættelsen, og det, man gør nu.* Det er vel menneskeligt, at man søger at udlette Erindringen om de onde Aar, der er gaaet, men det vilde være bedre, modigere og mere i Overensstemmelse med dansk Retsfølelse, hvis de ansvarlige Politikere ogsaa i deres Handlemaade efter Besættelsens Ophør vilde have erkendt, at den Linje, man havde fulgt, ogsaa maa dække en Række Mennesker, som nu udleveres til den saakaldte Retfærdighed, *medens Politikerne selv føler sig dækket juridisk og moralsk af den Tvangssituation, i hvilken de under Besættelsen befandt sig.* For en Jurist er det et overordentlig tragisk Billede at se de Mænd, der ledede Danmark paa den Maade, det er sket, føre Landet videre samtidig med, at de Mennesker, der handlede efter deres Direktiver, idømmes strenge Straffe.

XVIII

Den 29. August 1943 ved Dag gry indledede den tyske Hær sin brutale Aktion mod de danske militære Styrker og den danske Flaade. Disse Handlinger fra tysk Side var *et rent Overgreb i Strid baade med Folkeretsreglerne og med de Aftaler, der var indgaaet med de danske Myndigheder*. Tyskerne undsaa sig end ikke for at besætte Sorgenfri Slot, saaledes at Kongen faktisk blev Fange hos dem. Der kan vel næppe herske Tvivl om, at der hermed var etableret i hvert Fald en faktisk Krigstilstand mellem Danmark og Tyskland, selv om dette aldrig er blevet godkendt fra tysk Side, og selv om ogsaa fremtrædende politiske Personer i Danmark har bestridt Rigtigheden heraf.

Den saaledes etablerede Tilstand blev manifesteret ved *en Proklamation* udstedt af den øverstbefalende for de tyske Tropper i Danmark, i hvilket det blandt andet blev udtalt, at

»de sidste Begivenheder har vist, at den danske Regering ikke mere er i Stand til at opretholde Ro og Orden i Danmark. De af fjendtlige Agenter fremkaldte Uroligheder retter sig umiddelbart mod den tyske Værnemagt. Jeg proklamerer derfor i Henhold til Artiklerne 42—56 i Haagerlandkrigsreglementet den militære Undtagelsestilstand i Danmark.«

Blandt de Bestemmelser, Proklamationen i øvrigt indeholdt, skal fremhæves, at Embedsmænd og Funktionærer ved de offentlige Myndigheder og Institutioner loyalt skulde fortsætte med at opfylde deres Embedspligter, og at de skulde efterkomme de Anvisninger, som blev givet af de indsatte tyske Myndigheder. Paa offentlige Steder maatte højst 5 Personer samles, og enhver Trafik paa Gaden blev forbudt efter Mørkets Frembrud. Afbenyttelse af Post, Telegraf og Telefon blev ligeledes forbudt, og endelig udstedtes et generelt Forbud mod Strejker. Opfordring til Strejke til Skade for den tyske Værnemagt fremmede fjendtlige Interesser og vilde i Reglen blive straffet med Døden. Overtrædelser af Bestemmelserne vilde blive straffet ved de tyske Standretter.

En Gennemgang af de citerede Bestemmelser fra Haagerlandkrigsreglementet falder uden for nærværende Fremstilling, og det skal derfor blot nævnes, at de citerede Bestemmelser findes i Haagerlandkrigsreglementets 3. Afsnit, der omhandler militær Myndighed paa en *fjendtlig* Stats Territorium. I senere Kundgørelser anvendes fra tysk Side Ordene i Analogi med Artiklerne, saaledes at man derved undgik at tage Stilling til Spørgsmaalet Krigstilstand.

Den tyske Proklamation blev udsendt gennem Pressen og Radioen, hvoraf sidstnævnte helt blev kontrolleret af Tyskerne.

Samme Dag holdt Dr. *Best* sin berygtede *Tale til den danske Presse*, i hvilken han sluttede med at sige, at

»enhver Redaktør, enhver i Redaktionsstaben, hæfter for, hvad han selv skriver i Bladet. Man kan ikke længere være uden Ansvar, for nu skal den Gift, som gennem mere end 3 Aar er dryppet ind i Befolkningen, drages ud igen. Der er ingen, der maa være i Tvivl om, at enhver Redaktør hæfter med sit Hoved for, at Befolkningen ikke længere forgiftes. Naar de gaar fra dette Møde, saa tænk paa den Skyld, Pressen har i det, Landet nu er kommet i.«

Den retlige Stilling her i Danmark var herefter følgende:

Regeringen var traadt tilbage, og det lykkedes ikke Tyskerne trods deres Anstregelser herfor at faa dannet nogen anden Regering i Resten af Besættelsesperioden. Kongen modtog ganske vist ikke Regeringens Demissionsbegæring, idet han ganske naturligt ønskede at bevare Ministrene som sine Raædgivere i den Tid, der vilde komme; men det reelle Forhold var, at Regeringen ikke var i Funktion som Regering, og at Danmark derfor stod uden en politisk ansvarlig Ledelse. Hvis Samfundslivet skulde holdes i Gang uden direkte tysk Styre, maatte det derfor ske ved, at man paa forskellig Maade skabte Surrogater for den ansvarlige Regering.

Dette skete først og fremmest ved, at *Lederne af de enkelte Afdelinger af Centraladministrationen*, Departementschefer, Direktører og lignende, *ledede deres Departementer videre* paa samme Maade, som Ministrene hidtil havde gjort. Denne Ordning er ikke hjemlet i den danske Grundlov, der i det hele taget ikke indeholder Bestemmelser, der tager Sigte paa en Situation som den, der nu forelaa, men den blev underhaanden godkendt saavel af Rigsdagen som af Retspræsidenterne. Selv om disse ikke direkte kunde binde deres Dommerkollegers Afgørelser, maatte man paaregne, at der herved var skabt Sikkerhed for, at de Dispositioner, der udførtes af de administrative Organer, vilde blive godkendt af Domstolene, forudsat naturligvis at de i øvrigt var lovlige. Direkte havde den enkelte Departementschef kun den administrative Ledelse af sit Departement, men faktisk lykkedes det Departementscheferne at opnaa en Samling paa Styret ved indbyrdes Samarraad og ved en dygtigt gennemført Kontakt med Politikerne. Den enkelte Leder af Departementet havde kun Ansvaret for sit Departement, og der var ikke Tale om noget Ansvar for Cheferne som Kollegium og derfor ej heller i almindelig Forstand noget parlamentarisk Ansvar.

Det lykkedes herigennem baade at gennemføre de almindelige daglige administrative Forretninger og at foretage Afskedigelser og Ansættelser paa samme Maade som under normale Forhold. I de Tilfælde, hvor Ansættelse ellers skulde finde Sted ved kongelig Resolution, besattes Stillingerne dog ved Konstitution. Den Forbindelse, de administrative Ledere havde med Politikerne, udøvedes først og fremmest gennem en Kontakt med det saakaldte Samarbejdsudvalg (Nimandsudvalget), som under Ledelse af tidl. Statsminister *Buhl* gjorde en fortrinlig Indsats under de vanskelige Forhold.

Den danske Rigsdag bestod formelt stadig alene bortset fra, at Kommunerne var berøvet deres Mandater, og Rigsdagen kunde derfor efter Befrielsen træde sammen, denne Gang dog med kommunistiske Medlemmer, men til Gengæld befriet for Nazisterne. Imidlertid sad en Del af Rigsdagsmændene interneret af Tyskerne i Horserødlejren, og faktisk var Rigsdagen sat ud af Funktion. Der er overhovedet ikke vedtaget nogen Lov af den danske Rigsdag i Tiden fra den 29. August 1943 til Befrielsen. Ogsaa paa dette Omraade var det derfor nødvendigt at finde Surrogater for Rigsdagsvirksomheden, blandt andet fordi en Række vigtige Love enten ifølge deres almindelige Karakter eller efter Lovordene var tidsterminerede og udløb i den Periode, hvor Rigsdagen var sat ud af Spillet.

Surrogatet blev de saakaldte *Lovanordninger*, der udfærdigedes af det Ministe-

Efter Tyskernes fejge, natlige Overrumpling af vore Garnisoner den 29. August 1943 og vore Soldaters Afvæbning og Internering overtog udvalgte Folk af det københavnske Ordenspoliti Vagttjenesten paa Amalienborg. En ærefuld Opgave, som blev løst til Punkt og Prikke !

rium, under hvilket den paagældende Lovgivning under normale Forhold sorterede. Ogsaa paa dette Omraade gælder det, at der ikke findes Bestemmelser i Grundloven, der hjemler Udstedelse af saadanne Lov-Surrogater, og det retlige Grundlag for Udstedelsen maa derfor søges i den mange Gange nævnte Nødretsgrundsætning.

Det var naturligvis absolut nødvendigt at have en Finanslov og i det hele at skabe det fornødne Grundlag for Opkrævning af Skatter og Afgifter og i øvrigt at skabe Basis for Samfundsfunktionernes uforstyrrede Fortsættelse, og dette kunde kun ske ved, at der udsendtes Bestemmelser med samme Virkning som almindelige Love. Ved de Forhandlinger, der førtes mellem Lederne af Departementerne og Politikerne, var der Enighed om, at Lovanordningerne kun skulde udstedes, naar dette var absolut nødvendigt, og at det maatte være en Betingelse, at Lovanordningen ikke var i Strid med gældende Retsregler eller dansk Retssædvane. Stort set har Lovanordningerne opfyldt disse Betingelser, selv om det ikke kan hævdes, at det er sket undtagelsesfrit. I Praksis er Lovanordningernes Gyldighed blevet opretholdt ved Domstolene. De fleste Lovanordninger indeholdt Forlængelse af Love, Rigsdagen tidligere havde vedtaget med en begrænset Gyldighedsfrist.

Domstolene fungerede uforandret videre efter ganske samme Linier som før den 29. August 1943. Det kan f. Eks. nævnes, at Højesteret i Efteraaret 1943 dømte en Række Personer, der havde været impliceret i illegalt Arbejde, blandt andet ved Udsendelsen af det illegale Blad »De frie Danske«. For øvrigt gav denne Højesteretsdom en Formildelse af de idømte Straffe. Jævnside med de danske Domstole

arbejdede de tyske Krigsretter videre gennem hele Resten af Besættelsesperioden og domfældte en lang Række danske Statsborgere.

Politiet var blevet afvæbnet, men var ikke fra tysk Side blevet sat ud af Funktion. Det havde noget vanskeligt ved at finde sin Placering under den nye Situation, men den 30. September 1943 var man dog naaet saa vidt, at Rigspolitichefen kunde udsende et fortroligt Cirkulære til Politiets forskellige Organer og indskærpe følgende almindelige Regler for Politiets Forhold:

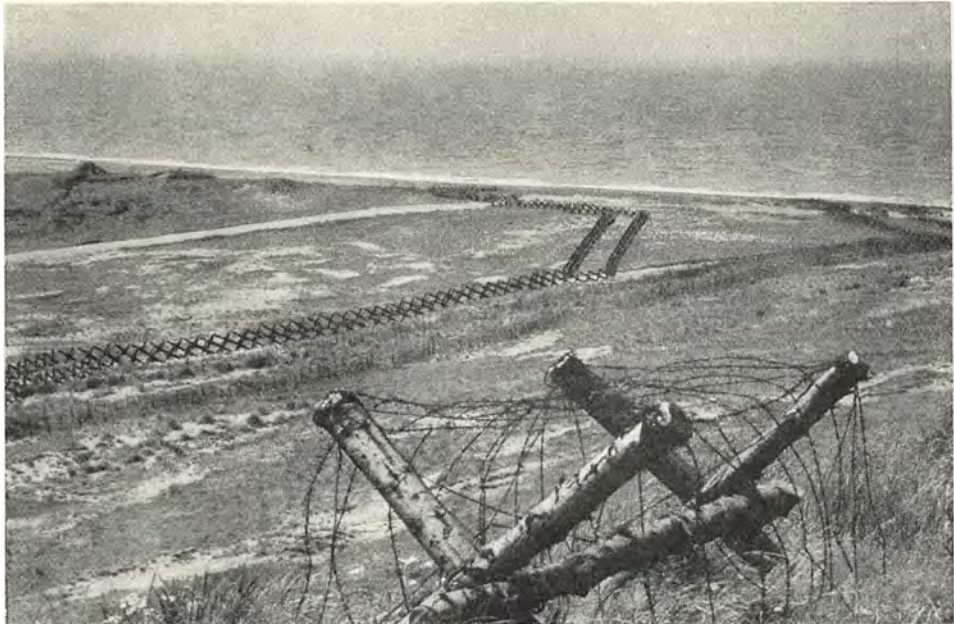
Politiets Tjenestemænd skulde forblive paa deres Poster og de normale Politiforretninger udføres saa vidt muligt som hidtil. Det lokale Politi skulde ved Henvendelse til Besættelsesmyndighederne søge at opnaa saadanne Ordninger, at samfundsvigtige Funktioner led mindst muligt Afbræk. Men endvidere indeholdt Cirkulæret nogle udmærkede Bestemmelser, blandt andet gaaende ud paa, at *i det Omfang, Politimyndigheden udøvedes af Besættelsesmagten, bortfaldt det danske Politis Virksomhed*. Det fremhævedes udtrykkeligt, at Politiet ikke var forpligtet til skriftligt, ved Æresord eller Haandslag at forpligte sig over for Besættelsesmyndighederne til nogen Virksomhed, der stred mod deres Ære eller Samvittighed som danske Tjenestemænd eller deres Troskabspligt over for Kongen.

I Kraft af disse Direktiver fra Politiets øverste Ledelse afholdt det danske Politi sig fra at yde Tyskerne nogen som helst Støtte ved Opklaring af Sabotagesager og andre Sager om illegalt Arbejde, hvad der naturligvis i høj Grad vanskeliggjorde de tyske Myndigheders Arbejde. Tyskerne gjorde da ogsaa gentagne Gange senere Forsøg paa at overtale det danske Politi til igen at beskæftige sig med dette Arbejde; men Politiet stillede som Betingelse, at Sabotørerne i saa Fald udelukkende skulde dømmes af danske Domstole, og at de idømte Straffe skulde udstaa i danske Fængsler. Da disse Betingelser ikke kunde accepteres fra tysk Side, førte Forhandlingerne ikke til noget Resultat.

Det tyske Politi var i stadig stigende Funktion og støttedes ved en Række rigoristiske Bestemmelser, der gennem Ritzaus Bureau bekendtgjordes i den almindelige Dagspresse. Der kan fra Efteraaret 1943 som Eksempel herpaa nævnes en Ritzaus Meddelelse af følgende Ordlyd:

»Fra tysk Side henledes Opmærksomheden atter paa, at enhver Hjælp ydet til Soldater fra fjendtlige Magter (f. Eks. nedskudte fjendtlige Flyvere) efter tysk Krigsret er forbudt og betragtes som Hjælp til Fjenden, der straffes med strenge Straffe, evt. Dødsstraf. Enhver, der er vidende om, hvor et Medlem af en fjendtlig Krigsmagt befinder sig, skal uførtøvet anmelde det til den nærmeste tyske Myndighed. Strafbar Hjælp til Fjenden er ogsaa: at huse paagældende, overlade dem Klæder, Penge og Fødevarer, enhver Art af Oplysninger der ydes dem, og lignende Bistand.«

Det vil ses, at der i denne Bekendtgørelse udtrykkeligt henvises til, at det efter tysk Krigsret er forbudt at yde Hjælp til Soldater, der tilhører Tysklands Fjender, saaledes at man altsaa nu ogsaa offentligt fastslaar, at det var de tyske Krigsregler, der var gældende for Behandlingen af disse Sager. Gennem Ritzaus Bureau udsendtes ogsaa Meddelelse om, at *al Færdsel paa Stranden og det bagved liggende Klitomraade langs med hele den jyske Vestkyst og langs med Østkysten Nord for Limfjorden forbydes* alle Civilpersoner og danske Embedsmænd. Det fremhævedes

Tyskerne forbød os at færdes paa Strand og Klitter i Vestjylland. Indbydende var det heller ikke! Alt var svinet til af deres Pigtraadsbælter, Landminer, Bunkers og Skyttegrave. Og mangfoldige Sommerhuse var plyndret eller ødelagt af disse moderne Hunner.

i Meddelelsen, at Færdselsforbudet var udstedt paa Grund af militære Forholdsregler, men ogsaa til Civilbefolkningens Beskyttelse for at undgaa Ulykkestilfælde. Det indskærpedes udtrykkeligt, at Overtrædelse af Forbudet medførte Straf i Medfør af de tyske Krigslove.

I øvrigt var Tilstanden nu naaet til et Punkt, hvor *de tyske Myndigheder ikke nægtede sig noget som helst Overgreb længere*. Man anholdt Folk som Gidsler, idømte danske Byer betydelige Bøder, beslaglagde dansk Ejendom og paabegyndte Deportationer af danske Statsborgere til de tyske Koncentrationslejre. En væsentlig Del af disse Forholdsregler var i direkte Strid med Folkeretten.

Allerede umiddelbart efter den 29. August udstedte den øverstbefalende over de tyske Tropper i Danmark en Forordning af 4. September 1943, hvorefter *alle danske Firmaer, Industri- og Handelsvirksomheder samt Detailhandlere var forpligtet til paa Forlangende af vedkommende tyske Myndigheder mod en passende Godtgørelse at modtage og uden Opsættelse udføre Bestillinger paa Leverancer til eller Arbejder for den tyske Værnemagt i Danmark*, herunder de denne tilsluttede Institutioner, Organisation Todt og »Rüstungsstab Dänemark«, i saa vid Udstrækning, som der forelaa Arbejds- og Leveringsmulighed. Forordningen udsendtes som en Vejledning fra Udenrigsministeriets Kontor for særlige Handelssager. Som legalt Grundlag for Forordningen henviste Tyskerne til Analogien af Artiklerne 42—56 i Haagerlandkrigsreglementet.

Justitsministeriet udsendte den 21. September 1943 en Cirkulærskrivelse til nærmere Forstaaelse af den tyske Proklamation af 29. August 1943, der havde indeholdt

en Bestemmelse om, at alle Forsamlinger, ogsaa de ikke-offentlige, var forbudt. Justitsministeriet erkendte i Cirkulæret, at Afgrænsningen af, hvad der forstaaes ved Forsamlinger, i en Række Tilfælde kunde volde Tvivl, men det saa sig ikke i Stand til for Tiden at give nogen almindelig for hele Landet gældende Rettesnor for Bestemmelsens Forstaaelse og maatte derfor henvise Politimestrene til at optage Forhandlinger med de stedlige tyske Kommandanter herom. Udenrigsministeriet havde ydet sit Bidrag til Løsningen af Spørgsmaalet ved over for de tyske Myndigheder at fremsætte en Række Synspunkter, om hvilke det i Cirkulærskrivelsen siges, at der ikke fra tysk Side var fremsat Indsigelse mod disse Synspunkter.

Paa denne Maade lykkedes det at bevare Retten til Afholdelse af Møder arrangeret af offentlige Organer, Møder inden for Erhvervsorganisationer, Møder inden for Arbejdsgivernes og Arbejdernes faglige Organisationer og Voldgiftsretter, kirkelige Handlinger, Undervisning i Skoler og Kursus og lignende. Det skulde dog iagttages, om Forsamlingerne var nødvendige for Samfundsfunktionens normale Videreførelse, og om Videreførelsen af denne Samfundsfunktion ogsaa for Tiden var nødvendig. Politiske Møder var absolut forbudt.

Som typisk for Tilstanden kan nævnes, at det var tilladt at holde Danseskoler, hvorimod disse ikke maatte anvendes til Opvisninger.

Den 23. September 1943 udsendte Trafikministeriet en Skrivelse til de koncessionerede Telefonselskaber om *Telefonaflytning*, og nærmere Regler blev i senere Skrivelser udfærdiget herom.

Medens den første Maaned efter den 29. August var forløbet forholdsvis roligt, indledte Tyskerne straks ved Oktober Maanedes Begyndelse *Forfølgelserne mod danske Statsborgere af jødisk Race*. Forfølgelserne begyndte med en Besættelse af Telefonhuset og Afbrydelse af Telefontrafikken, og derefter iværksattes Klapjagten paa vore ulykkelige Landsmænd. Der havde allerede i nogen Tid svirret Rygter om en paatænkt Aktion, og baade fra Kongen, Biskopperne og Erhvervene blev det fremhævet, at de danske Jøder var gode og ansete danske Borgere, og at et Angreb paa disse derfor vilde modarbejde Tyskernes Ønske om Opretholdelse af Ro og Orden i Landet. Mere end nogen anden Begivenhed under hele Besættelsen bevirkede denne Aktion, at en Række Danske, der hidtil havde holdt sig passive over for det illegale Arbejde, nu gik aktivt ind i dette, og den illegale Baadtrafik over Sundet, som for en væsentlig Del etableredes med fuld Billigelse af de mere ordentlige Tyskere i Danmark, fik en Organisering og Bærekraft, der skulde komme det illegale Arbejde til Nytte i hele Resten af Besættelsestiden.

Den officielle Meddelelse om Jødefølgelserne blev bekendtgjort paa en særlig uanstændig Maade den 2. Oktober 1943. Meddelelsen blev gengivet i Bladene efter Ordre med stor Overskrift af følgende Ordlyd: »Løsladelse af danske Soldater paa begyndes i de nærmeste Dage« og derefter hed det:

»Officielt meddeles: Efter at Jøderne, som ved deres moralske og materielle Støtte til Terror- og Sabotagehandling, hvilket i væsentlig Grad har bidraget til Skærpelsen af Situationen i Danmark, ved de fra tysk Side trufne Forholdsregler er blevet udskilt af det offentlige Liv og hindret i fortsat at forgifte Atmosfæren, vil der som Opfyldelse af det Ønske, der næres i videre

SÆRNUMMER

DE FRIE DANSKE

NOVEMBER 1943

HVIS VI VIL VINDE FREDEN,
MÅ VI FORBEREDE DEN UNDER KRIGEN

NAAR DANMARK ATTER ER FRIT!

"Danmarks Frihedsraad" fremsætter en Plan for
den første Periode efter Besættelsens Ophør

OVERSICHT OVER DE AF "DANMARKS FRIHEDSRAAD" FORESLAAEDE FORANSTALTNINGER I DEN FØRSTE EFTERKRIGSTID

Den nye Regering, som paa forfatningsmæssigt Grundlag udnævnes af Kongen umiddelbart ved Besættelsens Ophør, har følgende Opgaver:

1. Øjeblikkelig Fængsling af alle nazistiske Elementer.
2. Forbud mod de hvervede Korps, Afsæbning og Fængsling af deres Medlemmer.
3. Suspension af Embeds- og Tjenestemand, der har begunstiget Tjenden.
4. Ophævelse af alle Undtagelseslove og Bestemmelser, der er gennemført efter tysk Ordre eller Ønske eller i tysk Interessens.
5. Frigivelse af alle politiske og andre Fanger, der er dømt efter Undtagelseslovgivningen for Udøvelse af national Virksomhed.
6. Ophævelse af Afskedigelser indenfor det offentlige, der er foretaget efter tysk Ordre eller Ønske eller i tysk Interessens.
7. Snarlig Udskrivning af frie Valg til Rigsdagen, senest $\frac{1}{2}$ Aar efter at Besættelsen er ophørt.

Den derefter valgte Rigsdag og den Regering, der fremgaar heraf, skal foruden de øvrige Samfundsproblemer, herunder Beskæftigelsesproblemet, tage Stilling til:

1. Nedsættelse af en parlamentarisk Kommission til Undersøgelse af, om Enkeltpersoner indenfor Ministerium og Administration har gjort sig skyldige i strafværdig Unlidelser og Berticler af Betydning for Landets Forsvarsforanstaltninger i Dagens omkring den 9. April 1940.
2. Nedsættelse af en parlamentarisk Kommission til Undersøgelse af, om Enkeltpersoner indenfor Besættelsestidens Regeringer og Rigsdagsforsamlinger i strafværdig Grad har svigtet danske Interesser til Fordel for Tyskland.
3. Indførelse af Lovbestemmelser mod Embeds- og Tjenestemand, som paa Grund af Nazi-Sympatier eller Eftergivenhed og Sleshed har vist sig uegnede til at deltage i et demokratisk Samfunds Forvaltning.

(fortsættes næste Side)

ET DOKUMENT: DE FRIE DANSKE udsender hermed den Plan, som "Danmarks Frihedsraad" har udarbejdet for den første Periode efter Besættelsens Ophør. Frihedsraadet har anmodet os om at opfordre vore Læsere til nøje at gennemtanke den hermed fremsatte Plan og at udbrøde og virke for de fremsatte Synspunkter. En vidtetrakt omend nedvendig stilfærdig Drøftelse vil udøve Indflydelse paa hele Befolkningen og derved gaae ind paa ledende politiske Kræftes Stilling, hvilket vil bidrage til at opfylde Raadets Hensigt: En Forberedelse til Tiden efter Besættelsens Ophør, saa der saa hurtigt, saa ublodigt og saa gavningsløst som muligt kan blive normale frie Tilstande i Danmark. Dokumentet vil ogsaa blive udsendt af "Frit Danmark", "Studenternes Efterretningsvesen", "Dennevirk", Danmarks kommunistiske Parti n. fl.

Saaledes offentliggjorde »Danmarks Frihedsraad« i November 1943 de Retningslinier, som det ønskede fulgt »Naar Danmark atter er frit!«

Kredse af den danske Befolkning, i de nærmeste Dage blive paabegyndt Løsladelse af internerede danske Soldater, og Løsladelsen vil finde Sted i det Tempo, der bestemmes af de tekniske Muligheder.«

Denne skandaløse Bekendtgørelse gav Anledning til den skarpeste Protest fra den kommanderende General og Viceadmiralen, ligesom selve Aktionen mod Jøderne, der var et flagrant Brud paa Folkerettens Regler, gav Anledning til Protester over for de tyske Myndigheder fra alle Dele af det danske Samfund.

Tilstanden var nu saaledes, at ethvert Initiativ til Udviklingen inden for Retsomraaderne i Danmark var overgaaet til Tyskerne, medens det danske Initiativ viste sig i det illegale Arbejde. Ledelsen af dette var koncentreret hos *Danmarks Frihedsraad*, der var blevet dannet i August 1943. Det er klart, at Frihedsraadet ikke havde nogen som helst forfatningsmæssig Stilling og ej heller nogen som helst Myndighed til at fastsætte Regler for danske Statsborgere, men faktisk voksede Frihedsraadets Betydning fra Maaned til Maaned som Vejleder for Befolkningen, Leder af det illegale Arbejde og ikke mindst gennem den voldsomme moralske Virkning, som Frihedsraadets Proklamationer fik for Befolkningen.

Frihedsraadet udsendte i November 1943 gennem et Særnummer af »De frie Danske« en Række Regler for *den Retstilstand, Modstandsbevægelsen vilde kræve etableret efter Befrielsen*, og det maa for saa vidt erkendes, at der derigennem var givet danske Statsborgere visse Retningslinier, som man maatte regne med vilde blive gennemført, naar Tyskervældet var forbi. Bestemmelserne var dog ikke særlig koncist udformet og genfindes kun delvis i de senere Straffelove vedtaget af Rigsdagen efter Besættelsen. Retningslinierne indeholdt dog Krav om en Minimumsstraf paa 4 Aars Fængsel, hvilket blev gennemført ved det første Straffelovstillæg efter Besættelsen. Bestemmelsen er yderst uheldig og har givet Anledning til berettiget Kritik fra praktisk talt alle sagkyndige Sider. Den kan kun forsvares ved det, hvormed den ganske vist ogsaa motiveredes ved Lovens Forelæggelse, at man kun vilde rejse Tiltale i de groveste Tilfælde; men da denne Linie ikke er blevet fulgt af Anklagemyndigheden, er Bestemmelsen blevet urigtig. Retningslinierne indeholdt ikke Dødsstraf, formentlig fordi der paa daværende Tidspunkt ikke inden for Frihedsraadet kunde opnaas Enighed om Anvendelsen af denne Strafform. I øvrigt var Forslaget paa en Del Punkter mere rationelt og ogsaa mindre omfattende end de Bestemmelser, der senere blev gennemført.

Tyskerne oprettede nu ogsaa *Schalburgkorpset*, der indeholdt dels en militær, dels en civil Afdeling, som begge gjorde Tjeneste her i Landet, og Schalburgkorpsets Fremfærd og andre tyske Provokationer bevirkede, at Forholdet mellem den danske Befolkning og Tyskerne blev endnu mere spændt.

I December 1943 begyndte *de tyske Terrormord og Attentater* paa fremtrædende danske Politikere, og den 4. Januar 1944 myrdede Tyskerne og deres danske Haandlangere *Kaj Munk*. Det behøver sikkert ingen Paavisning, at disse Handlinger var et Slag i Ansigtet paa enhver Retsfølelse. Fra tysk Side lagde man ikke den Gang særlig Skjul paa Formaalet med disse Terrormord, og det vil sikkert erindres, at Tyskerne af de danske Blade forlangte, at Meddelelsen om Mordet paa *Kaj Munk* ikke maatte bringes i andet Omfang eller Udstyr end en Meddelelse om, at en frem-

trædende Nazist i Slagelse var blevet myrdet. Ogsaa disse Vanskeligheder forstod Bladene at komme uden om, og Resultatet blev, at Tyskerne betakkede sig for flere Nekrologer over Nazister.

Mordet paa Kaj Munk gav i øvrigt Anledning til en offentlig Erklæring fra Formændene for Socialdemokratiet, Det konservative Folkeparti, Venstre, Det radikale Venstre og Retsforbundet, hvori man udtalte sin

»Fordømmelse af den Attentatvirksomhed, som har udviklet sig, og hvorved man paa Grund af modstaaende Indstilling og Anskuelse stræber hverandre efter Livet. Vi forkaster Voldsmetoder i den politiske Kamp, og vi er overbevist om, at det danske Folks aldeles overvejende Flertal med Afsky vender sig mod saadanne Kampmetoder.

Vi føler os derfor berettigede til at udtale vor Harme og Sorg over de forefaldne Attentater og Overfald og til indtrængende at paapege Nødvendigheden af, at denne Udvikling ophører.

Danske Borgere maa ogsaa under de nuværende Forhold føle sig forpligtede til ikke at øve Selvtægt. Tilbagefald til Fortidens Hævnmetoder maa bandlyses. Det danske Folk skal nu og i Fremtiden alene bygge paa Lovens og Rettens Grund.«

Erklæringen havde ingen som helst Virkning paa Tilstandene i Danmark. Sabotage, Schalburgtage og Clearingmord fortsatte lige til Besættelsens Ophør. En af de Ting, der hindrede Befolkningen i at tage Hensyn til Opfordringen om at standse Voldshandlingerne, var og blev navnlig senere *Likvideringen af Stikkere*. Disse Likvideringer blev normalt besluttet af de højeste Organer inden for Modstandsbevægelsen, og der er intet, der tyder paa, at man ikke har udvist den allerstørste Omhu ved Undersøgelsen af den paagældendes Forhold, før man skred til en Likvidering af Stikkeren. Det er klart, at der under de Forhold, der dengang herskede, kunde ske Fejltagelser, men disse kan ikke rokke ved den Kendsgerning, at Henrettelsen af Stikkerne var aldeles nødvendig i Kampen mod Tyskerne, og at Tyskerne selv i den Grad havde stillet sig uden for de Regler, der maa gælde i et dansk Samfund, at det samfundsmæssigt var fuldstændig lovligt at udslette de paagældende. Naar det senere er blevet hævdet, at Drabet af Stikkere har været en Art Mord, er dette juridisk aldeles urigtigt, idet Nødretrsprincippet utvivlsomt maa føre til en Godkendelse af en Handling af denne Art i den Situation, som dengang forelaa i Danmark.

Det skal endelig nævnes, at blandt de mange andre alvorlige Svækkelser, som Tyskerne forvoldte i Retstilstanden i Danmark, var ogsaa den Fremgangsmaade at domfælde Sabotører og derefter offentligt meddele, at saafremt yderligere Sabotage fandt Sted, vilde de domfældte blive henrettet.

Den 27. April 1944 bekendtgjorde Tyskerne gennem Ritzaus Bureau med stor Overskrift i de danske Aviser, at en Maskinfabrik var beskadiget ved Sabotage. Det drejede sig om en Sabotage, der Dagen forinden havde fundet Sted paa A/S Maskinfabrikken »Atlas«. Umiddelbart neden under denne Ritzau-Meddelelse fandtes med tilsvarende Overskrift Meddelelsen om, at en »Sabotør og Morder« var henrettet. Det drejede sig om en af Heltene inden for Modstandsbevægelsen, Matematiklærer *Svend Otto Nielsen*, om hvem det oplystes, at han i Henhold til Krigslovene var blevet dømt til Døden og henrettet for Sabotage og for Mord paa en tysk Politieembedsmand. Denne Fremgangsmaade var i klar Strid med alle internationalt aner-

kendte Retsregler, men anvendtes ikke des mindre af Tyskerne i betydeligt Omfang i den følgende Tid, hvor Henrettelserne stadig tog til.

Sammenlignet med Handlinger af denne Art er det naturligvis af væsentlig mindre Interesse at følge de Retsregler, der i øvrigt blev givet i denne Periode, men der skal alligevel for Fuldstændighedens Skyld gives en kort Oversigt over disse Regler.

Den 8. November udsendte Undervisningsministeriet en *Cirkulærskrivelse til Rektorerne for de kommunale og private Gymnasieskoler* om Oplysninger til tyske Politimyndigheder. I Cirkulæret paalægges det i et ikke ubetydeligt Omfang at give de tyske Politimyndigheder faktiske Oplysninger angaaende navngivne Elever, ligesom man ogsaa maatte tolerere tyske Undersøgelser paa Skolen. Det skulde dog tilkendegives over for Tyskerne, at det skete uden Tilslutning fra Rektors Side.

Den 11. November 1943 udsendte baade Justitsministeriet og Indenrigsministeriet *Cirkulærer angaaende en ekstraordinær Repræsentant for Centraladministrationen i Jylland*. Man begyndte nu at se i Øjnene, at de Allierede vilde foretage en Invasion, og det nævntes udtrykkeligt i Cirkulærskrivelserne, at det for alle Eventualiteters Skyld var blevet paabudt, at de tyske Tropper i Jylland indtil videre skulde være i højeste Alarmberedskab, og at der hurtigst muligt skulde træffes Foranstaltninger til et effektivt Forsvar af Halvøen. Der blev dog ikke indført militær Undtagelsestilstand i Jylland, og fra tysk Side lagde man Vægt paa at fremhæve, at det drejede sig om rent militære Foranstaltninger, og at den ekstraordinære Forsvarstilstand ikke forventedes at blive af lang Varighed.

Den 17. November 1943 fulgte en Bekendtgørelse om *Forbud mod Fabrikation og Forhandling af Rammeantenner til Radiofonimodtagning*. Overtrædelse af denne Bestemmelse kunde straffes med Fængsel op til 2 Aar.

Den 20. November 1943 udsendte Justitsministeriet en *Lovanordning om Ægtevielser*, i hvilken der udtales følgende:

»Da det maa anses for nødvendigt, at der tillægges Vielser, der foretages af tyske Retsembedsmænd her i Landet under den nuværende tyske Besættelse, Gyldighed efter dansk Ret, bestemmer Justitsministeriet herved følgende:

Ægteskabsstiftende Virkninger tillægges Vielser, der her i Landet er foretaget efter den 9. April 1940 eller fremtidig foretages af tyske militære Retsembedsmænd, som efter tysk Ret gyldigt kan foretage Vielser, saafremt Brudgommen paa Vielsens Tidspunkt henhører til den tyske Værnemagt eller gør Tjeneste i tyske militære Styrker.«

Dette kunde bevirke, at to danske Statsborgere her i Landet blev viet af en tysk Embedsmand. Lovanordningen er i *klar Strid med gældende dansk Ret og burde ikke være udfærdiget*.

Den 14. Januar 1944 udsendte Justitsministeriet et *Cirkulære til Rigspolitichefen m. fl.* angaaende Retningslinier for det danske Politis Beføjelser over for Medlemmerne af den tyske Værnemagt og Personer, der staar i dennes Tjeneste. Der tillægges herved det danske Politi Ret til at foretage foreløbige Anholdelser af Personer, der tilhørte den tyske Værnemagt eller stod i dennes Tjeneste. Som Eksempel paa Tilfælde, hvor foreløbig Anholdelse kunde finde Sted, kan nævnes, at den paagældende gribes eller forfølges paa fersk Gerning i Anledning af en Forbrydelse. Som Eksempler paa Forbrydelser nævnes Mord, Manddrab, Indbrudstyveri, Røveri,

Saadan saa Maskinhallen paa »Atlas« ud efter Sabotagen den 26. April 1944. Gammelt Jern er der nok af. Men hvor er Taget henne? Solen skinner jo lystigt ned i hele Fletværket af ødelagte Maskiner

Brandstiftelse samt endvidere Utugt over for Børn under 14 Aar, en Aldersgrænse, der ikke er i Overensstemmelse med de Beskyttelsesregler, der findes i den danske Straffelovgivning. Det bør endvidere nævnes, at naar et Medlem af den tyske Værnemagt eller en i dennes Tjeneste staaende Person paa Grund af Beruselse var fra Sans og Samling og derved udsatte den offentlige Sikkerhed for Fare eller vakte offentlig Forargelse, kunde det danske Politi føre den paagældende til et tysk Tjenestested og i særlige Tilfælde til en dansk Politistation.

Den 18. Januar 1944 oprettedes *en dansk-tyisk Udrykningskommando inden for Storkøbenhavn*. Udrykningskommandoen bestod af saavel tysk Feltgendarmeri og tysk Ordenspoliti og anvendtes i Tilfælde af mindre Polituordener, hvori saavel tyske som danske Statsborgere var Deltagere.

Den 8. Februar 1944 udfærdigede Trafikministeriet *en Skrivelse til Privatbanerne om Fortrinsret for Værnemagtstransporter*, og den 2. Marts udsendte Justitsministeriet et *Forbud mod Foredrag af engelske Sange*. Det fremhævedes i Cirkulærskrivelsen, at Forbudet udsendtes paa Foranledning af det tyske Riges Befuldmægtigede i Danmark, der havde rettet Henvendelse til Udenrigsministeriet i Anledning af, at der i offentlige Lokaler ofte blev foredraget Sange med engelsk Tekst, hvilket havde givet Anledning til politiske Demonstrationer.

Den 11. Marts 1944 krævede de sarte tyske Myndigheder, at ogsaa *franske Film skulde forbydes*, hvis de var optaget inden 1. Januar 1941, og *de amerikanske Tegnefilm*, der hidtil var sluppet igennem Forbudet, blev nu ligeledes *standset*.

Normeringsloven for Finansaaret 1944/45, der udstedtes som en Lovanordning den 29. Marts 1944, indeholdt følgende interessante Bestemmelse:

»For militære Tjenestemænd, som med Tilladelse midlertidigt er eller har været udtraadt af Hæren for at forrette fremmed Krigstjeneste, kan der ske Medregning af saavel deres tidligere Tjeneste som den Tid, i hvilken de som Følge af den nævnte Tjeneste har været udtraadt af Hæren, ved Fastsættelsen af deres Lønnings- og Pensionsanciennitet uden Efterbetaling af Pensionsbidrag.«

Det er allerede flere Gange nævnt, at samtlige de paagældende blev afskediget uden Pension umiddelbart efter Kapitulationen.

Den 31. Marts 1944 udsendte Justitsministeriet en *Cirkulærskrivelse om Forholdsregler over for Militærpersoner fra Lande i Krig med Tyskland*. Der henvises heri til de tidligere omtalte Skrivelser, og der udtales derefter følgende:

»Efter de siden disse Cirkulærskrivelsers Udsendelse indtraadte ændrede Forhold paahviler der ikke længere Politiet Pligt til at udfolde nogen selvstændig Virksomhed for at tage saadanne fremmede Militærpersoner i Forvaring. Politiet bør derfor aldrig selv foretage eller medvirke til Eftersøgning af fremmede Militærpersoner, saafremt det ikke tilsigtes af humanitære Grunde, f. Eks. hvis det maa antages, at der har fundet Udspring Sted over Vandet, eller hvis der er Anledning til at tro, at de paagældende kan befinde sig i hjælpeløs Tilstand.«

Derimod skulde der som hidtil gives den tyske Værnemagt Meddelelse, naar fremmede Militærpersoner kom i Politiets Varetægt, f. Eks. hvis de indkom som skibbrudne. For en Sikkerheds Skyld tilføjede dog Justitsministeriet, at

»de paagældende Bestemmelser om Politiets Forhold over for Militærpersoner fra Lande, der finder sig i Krig med Tyskland, kommer ikke til Anvendelse, saafremt saadanne Militærpersoners Nærværelse maa antages at skyldes planmæssige Operationer her i Landet.«

Heldigvis havde det danske Politi altsaa ingen Pligt til at arrestere en eventuel engelsk Invasionshær!

Den 4. April 1944 henledte Justitsministeriet Opmærksomheden paa, at der maatte forventes Indskriden fra tysk Side mod eventuelle Demonstrationer i Anledning af den 9. April.

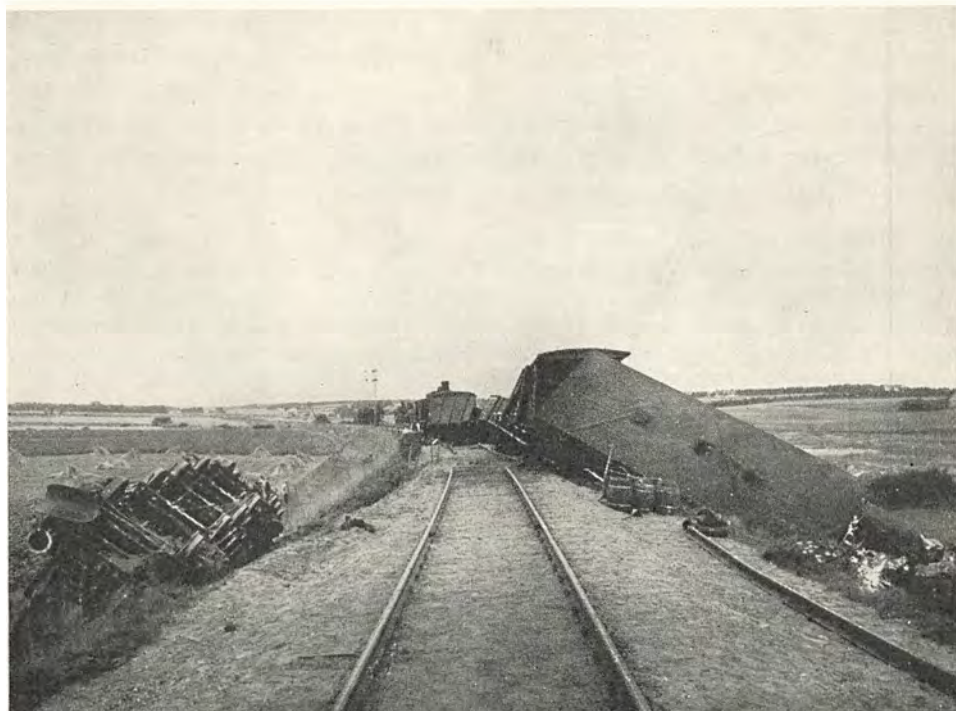
De store *Folkestrejker i Juni og Juli Maaned 1944* gav ikke Anledning til særlige Bestemmelser udsendt af Ministerierne, hvorimod man den 25. August 1944 udsendte en Skrivelse i Anledning af de verserende Rygter om Strejker og andre Demonstrationer paa Aarsdagen for det tyske Overgreb den 29. August 1943.

Danmarks Frihedsraad nyder her den Ære at blive omtalt i en officiel ministeriel Cirkulærskrivelse i Forbindelse med Opfordring til 2 Minutters Stilhed Kl. 12. Justitsministeriet nævner direkte, at »det maa paaregnes, at den udsendte Opfordring til 2 Minutters Stilhed Kl. 12 vil blive fulgt i stor Udstrækning«. Dette viste sig unægtelig ogsaa at være en rigtig Bedømmelse af Forholdet.

XIX

Den 19. September 1944 foretog Tyskerne deres *Aktion mod Politiet*.

Det havde allerede i nogen Tid været klart, at der i tyske Kredse herskede en voksende Irritation over for det danske Politis Holdning, og man mente ogsaa at

Den 23. August 1943 fandt Afsporingen af et tysk Tog Sted ved *Aulum* mellem Holstebro og Herning. Afsporinger regnedes for den mest effektive Form for Jernbanesabotage — bedre end Skinnesprængninger, fordi Erfaringen viste, at det tog adskilligt længere Tid at faa gjort Banelegemet trafikabelt, naar en Togstamme var væltet paa Sporet, end naar et mindre Skinnestykke var fjernet.

vide, at Dr. Best havde Planer om at søge Politiet uskadeliggjort. Motivet hertil var ikke vanskeligt at finde, og den Udvikling, der er søgt paavist foran, viser, at Risikoen for en tysk Reaktion stadig maatte blive større. Saa længe Danmark havde en ansvarlig Regering, og saa længe denne gik ind for at bevare det bedst mulige Forhold til Tyskerne, betød Politiets Arbejde faktisk ogsaa en Støtte for de tyske Interesser her i Landet, og paa mange Omraader fandt der før den 29. August 1943 en direkte Samvirken Sted mellem dansk og tysk Politi. Dette Samarbejde var aftaget i Tiden henimod August 1943. Efter Aktionen mod Militæret kunde det vanskeligt skjules, at *det danske Politi i højere og højere Grad modarbejdede Tyskerne og støttede det illegale Arbejde*. Politiet repræsenterede dernæst en stor velorganiseret Stab af fysisk veltrænede, uforfærdede Mænd, som kunde blive af største Værdi for den danske Modstandsbevægelse i Tilfælde af en allieret Invasion.

Naar Tyskerne ventede saa længe som til September 1944 med at gaa til Handling, skyldtes det formentlig dels Modsætningsforhold inden for den tyske Ledelse her i Landet, dels den Omstændighed, at man ogsaa fra tysk Side nærrede Ængstelse for de Tilstande, der vilde opstaa, saafremt Politiet blev sat ud af Funktion. Man maatte derfor regne med, at der skulde foreligge Begivenheder, der bragte Tyskerne nervemæssigt ud af Balance, før disse tog et saa afgørende Skridt som Internering af den største Del af Politiet.

I Midten af September voksede Sabotagen i voldsom Grad. *Jernbanesabotagen* naaede hidtil ukendte Højder og betød alvorlige Indgreb i Tyskernes Troppedispositioner, der netop paa dette Tidspunkt var af afgørende Betydning for Invasionen i Frankrig, men ogsaa *den industrielle Sabotage* fandt Sted i meget stort Omfang. En Forløber for Aktionen skimtedes i Dagspressen, idet Pressekontoret for den højere SS- og Politifører i Danmark udsendte en Meddelelse om, at

»den Maade, paa hvilket de politiske Mord i den senere Tid har taget Overhaand, har gjort det umuligt for den højere SS- og Politifører i Danmark længere at tæale, at det danske Politi ikke med al Energi modarbejder den forbryderiske Underverdens Gangstermetoder. Der er derfor under Forhandlinger med Departementschef Eivind Larsen blevet stillet den Fordring til det danske Politi med alle til Raadighed staaende Kræfter at eftersøge Morderne og sørge for, at de bliver straffede.«

Anledningen til disse Krav fra tysk Side var først og fremmest *Stikkerlikvideringerne* og Mord paa Tyskere eller tyskorienterede Danske.

Selve Aktionen mod Politiet gennemførtes i København under Anvendelse af en falsk Luftalarm, idet Tyskerne haabede paa, at det størst mulige Antal Politimænd vilde indfinde sig paa de respektive Stationer, naar Luftalarmen lød. Politigaarden blev taget ved et Kup, efter at man i Forvejen havde indsmuglet en Del Personer, der gik Tyskernes Ærinde. Der kæmpedes noget om de enkelte Politistationer, men Kampen var kortvarig. Kongens Politivagt paa Amalienborg Slot forsvarede derimod Amalienborg heltemodigt, og Tyskerne maatte her afblæse Kampen. Senere hævdede man fra tysk Side, at det skyldtes en ren Misforstaaelse, at der overhovedet var rettet Angreb paa denne Vagt. Misforstaaelsen kostede adskillige Tyskere Livet. Ogsaa uden for København gennemførtes Aktionen med den sædvanlige tyske Brutalitet, og desværre mistede baade Politifolk og civile Livet under Kamphandlingerne.

Det lykkedes kun Tyskerne at faa ca. $\frac{1}{4}$ af det samlede danske Politi. De fangne bragtes for en væsentlig Del til København; de førtes om Bord paa en Damper, hvor de ældre Politifolk og Kontorpersonalerne blev frasorteret og sendt hjem. Resten af de fangne førtes til Koncentrationslejren *Buchenwalde*, hvor de gennemgik en lidelsesfuld Tid, og adskillige mistede Livet.

Den Del af Politiet, der ikke var blevet grebet af Tyskerne, gik under Jorden, og *det illegale Arbejde fik derved tilført en overordentlig værdifuld Hjælp*. For en stor Del beskæftigede Politiet sig ogsaa i den illegale Tid med egentligt Politiarbejde, og mange af de Sager, der har kunnet opklares efter Befrielsen, er blevet opklaret paa Basis af det Arbejde, Politiet udførte illegalt under Besættelsen. Disse Mænd, der var veludrustede til illegalt Arbejde og vant til Disciplin og Organisation, havde naturligvis mange Betingelser for paa dette Omraade at gøre en Indsats, der virkede bedre end den, der kunde udføres af de almindelige illegalt arbejdende Personer.

Den 22. September 1944 bekendtgjorde Tyskerne offentligt Overgrebet og dets Konsekvenser. Det skete i Form af et Opraab til den danske Befolkning fra Pressekontoret for den højere SS- og Politifører i Danmark. Opraabet havde følgende Ordlyd:

Ud for Amaliegade 30 fik Politiet under Kampen den 19. September 1944 Ram paa tre Tyskere. De to blev dræbt, den tredje blev haardt saaret og kørt bort af Ambulancen. Man ser Blodpølen, hvor han har ligget ved Siden af sin faldne Kammerat.

»Mord, Sabotage og Forbrydelser har i mere end et Aar været Kendetegnet for det offentlige Liv i Danmark. Det danske Politi ønskede ikke at træde kraftigt op imod denne anarkistiske Udvikling. Ved Hjælp af tvetydige Opraab, som blev forstaaet paa den rigtige Maade af den politiske Underverden, troede man at kunne tilfredsstille den i Opretholdelse af Ro og Orden interesserede Besættelsesmagt. Endvidere er det fastlaaet, at Sabotage og Mord blev understøttet af det danske Politi. Alt tydede paa en Opløsning af Retstilstandene, og man drev Danmark frem mod Bolcheviseringen. Det lykkedes en forbryderisk Underverden at vinde saa megen Indflydelse i det offentlige Liv, at den med Resultat kunde proklamere Generalstrejken og andre alvorlige Forstyrrelser af den offentlige Orden.

En Besættelsesmagt fra et Land, som i den alvorligste Time kæmper for sit Liv, kan ikke længere tillade en saadan Udvikling. Dens Interesse ligger i Opretholdelsen af Ro og Orden.

Besættelsesmagten ser sig derfor nødsaget til at foretage en Omorganisering af det danske Politi. Indtil denne Omorganisering er bragt til Ende, indføres der derfor fra i Dag den 19. September 1944, Klokken 12,00, politimæssig Undtagelsestilstand over hele Danmark. Hele det danske Politi sættes indtil videre ud af Funktion.

I Overgangsperioden garanterer den tyske Besættelsesmagt for Ro og Orden. Vi ønsker at yde den velvilligt indstillede Del af Befolkningen enhver tænkelig Beskyttelse mod Forbrydelser. De af Besættelsesmagten gennemførte Forholdsregler er udelukkende af politimæssig Art. Der er derfor ikke forudset noget Indgreb i den statslige og kommunale Forvaltning.

Alle Handlinger, som tager Sigte paa at forstyrre Genindførelse af Ro og Orden, vil blive hensynsløst bekæmpet.«

Hvad man forstod ved Omorganisering af det danske Politi gav man hverken ved denne Lejlighed eller senere officielt Udtryk for; men derimod satte tysk Militær og

tysk Politi ind med en Terror, der formentlig skulde være Udtryk for den tyske Garanti for Opretholdelse af Ro og Orden. En Notits i Aviserne, samme Dag Opraabet udsendtes, viste en af de Veje, man vilde gaa. Meddelelsen var ganske kortfattet og lød saaledes:

»Efter at den tyske Værnemagtsstation flere Gange var blevet beskudt fra Huset Nyhavn 51, blev Bygningen, efter at være blevet grundigt gennemløst Onsdag Aften, Klokken 20,05 sprængt i Luften. Der opstod kun materiel Skade.«

Onsdag Aften var den 20. September, og i den følgende Tid blev en Række Ejendomme sprængt i Luften, fordi Tyskerne konstaterede, at de havde været anvendt som Basis for illegalt Arbejde.

Samme Dag, som Opraabet til den danske Befolkning var udsendt, kom en *Forordning fra den højere SS- og Politifører i Danmark*, hvorved der med øjeblikkelig Virkning indførtes »politimæssig Undtagelsestilstand« i Danmark. Det danske Politi og C.B.-Organisationerne med Undtagelse af C.B.U. blev opløst. Besættelsesmagten overtog Opretholdelse af den offentlige Ro og Sikkerhed, og ulovlig Vaabenbesiddelse skulde straffes med øjeblikkelig Skydning. Det blev udtrykkeligt tilkendegivet, at Handlinger, som gik ud paa at forhindre de til Opretholdelse af Ro og Orden trufne Forholdsregler, vilde blive straffet strengt, i visse Tilfælde med Døden. Det lovedes endelig, at de Indgreb, det var blevet nødvendigt at foretage inden for det danske Politi, vilde blive ophævet, saa snart den normale Sikkerhedstilstand var blevet genoprettet i København og Provinsen.

Ved en Forordning udsendt samme Dag blev *den altovervejende Del af Automobilkørsel forbudt uden for Byerne*.

Det er uklart, hvad Tyskerne forstod ved politimæssig Undtagelsestilstand, og en officiel Kommentar, der fremkom nogle Dage senere, bidrog ikke væsentligt til at klare Begreberne. Den officielle Kommentar bekendtgjorde, at foruden C.B.U.-Kolonnerne blev ogsaa Fabrikluftværnene, Luftværnene inden for Banerne og Postvæsenet saavel som Husvagtordningen bestaaende. Det fremhævedes, at Luftbeskyttelsens Materiel ikke var blevet beslaglagt, og at Kontorer, tekniske Anlæg, Udrustningsgenstande saavel som Luftbeskyttelsens Køretøjer stadig var til Raadighed for deres Formaal.

Endvidere meddelte *en den 23. September 1944 udstedt Forordning*, at Overborgmesteren i København, Borgmestrene paa Frederiksberg, i Gentofte og i Købstæderne samt Sogneraadsformændene paa Landet kunde oprette *et Ordens- og Kriminal- (derunder Krise-)politi* til Opretholdelse af den offentlige Ro, Orden og Sikkerhed inden for deres Embedsomraader og videreføre dettes Opgaver i Overensstemmelse med de hidtil gældende Forskrifter.

Alle de øvrige Forretninger, der hidtil havde været varetaget af Politimestrene, kunde paa ny udføres af disse. Anliggender vedrørende det tyske Politi skulde derimod alene udføres af Tyskerne, under hvem ogsaa Sager vedrørende Tilsynet med Udlændinge blev henlagt.

Allerede den 16. Oktober ophævedes paa ny den politimæssige Undtagelsestilstand. Ophævelsen kunde i og for sig ikke mærkes, fordi det som foran nævnt ikke havde været klart, hvori Undtagelsestilstanden havde bestaaet.

Ifølge Meddelelse fra det højere Pressekontor den 21. December 1944 var Minister Arnstedts Villa paa Chr. Winthersvej paa Frederiksberg Dagen før blevet sprængt i Luften. Villaen var blevet anvendt til Forsamlingssted for Sabotører, en heftig Ildkamp havde fundet Sted, og Villaen var blevet stormet. Da det var overstaaet, lagde Tyskerne Bomber, og kort efter sprængtes den store Villa i Luften — mens en illegal Filmsfotograf opholdt sig i Nærheden og optog dette autentiske Billede.

Der var nu etableret en Tilstand i Danmark, der formentlig aldrig har hersket i noget andet civiliseret Land. Det er klart, at for de Mænd, der endnu havde et Ansvar, skabte Situationen en Række nye Problemer. Det faktiske Styre laa i Departementschefernes Haand, og Spørgsmaalet blev, om disse i den nu foreliggende Situation kunde fortsætte deres Arbejde. *Departementscheferne var selv indstillet paa at gaa*, men efter Opfordring fra alle Sider, derunder ogsaa Politikerne, blev man enige om at nedlægge en skarp Protest over for Dr. Best, men i øvrigt fortsætte Ar-

bejdet. Dette fremkaldte en kraftig Indsigelse fra Frihedsraadets Side, idet *Frihedsraadet* udsendte et Opraab, der sluttede med Ordene:

»Dermed er Grundlaget for Departementschefstyrets hidtidige Forhold til Besættelsesmagten faldet bort, og det havde været værdigt og naturligt, om Departementscheferne havde markeret dette ved at nægte at fungere videre. Det danske Folk vil føle sig dybt skuffet over, at dette ikke er sket.«

Rent følelsesmæssigt ramte Frihedsraadet sikkert Opfattelsen i største Delen af Befolkningen; men der er næppe nogen Tvivl om, at Departementschefernes Standpunkt var det eneste fornuftige, og at det blev til uvurderlig Gavn for Landet, at dette Arbejde kunde videreføres.

Ogsaa for *Domstolene* opstod Spørgsmaalet, om Behandlingen af kriminelle Sager kunde fortsættes. Domstolene tog samme Standpunkt som Departementscheferne og mente, at man maatte blive paa sin Post og arbejde videre, og Behandlingen af de kriminelle Sager for Domstolene fortsattes derfor efter ganske samme Linier som før Indgrebet mod Politiet.

Den praktiske Retshaandhævelse, der ellers udførtes af Politiet, fandt nu Sted paa følgende Maade:

Efter nogle ganske faa Dage, hvor en Del af Befolkningen gjorde omtrent, hvad den vilde, gik det op for de fleste, at man i Virkeligheden herved gik Tyskernes Ærinde. Folket blev derfor grebet af en national Iver for, at de almindelige Retsregler skulde blive overholdt, og Færdselsforseelser, Sortbørshandler, ja selv alvorlige Forbrydelser og Tyverier og lignende blev afstraffet ved Folkestandretten med Strafmidlet Prygl. Det er jo unægtelig en yderst betænkelig Form for Justits, og Frihedsraadet maatte flere Gange tage til Orde imod denne Form for Selvtagt.

Da Tyskerne officielt havde meddelt, at man intet havde imod Oprettelsen af kommunale Værn, oprettedes da ogsaa en Del Steder rundt i Landet *kommunale Vagtværn*. I København oprettede Kommunen et Vagtværn, som i de kommende Maaneder naaede op paa en Styrke af ca. 1.000 Mand. Disse var for en væsentlig Del ganske uuddannede i Polititjeneste og manglede effektiv Bevæbning, men alligevel maa man beundre den Indsats, det lykkedes Vagtværnene at gøre. Ofte viste de et overordentlig stort personligt Mod og gik ubevæbnede løs paa revolverbevæbnede Folk. Vagtværnet havde i hele Resten af Besættelsestiden et yderst farligt Arbejde, og det blev naturligvis ikke mindre farligt ved, at den illegale Aand ogsaa trængte ind i disse Korps, saaledes at de efter Evne fortsatte den Linie, det danske Politiet havde fulgt, ved at støtte Landsmænd, der aktivt bekæmpede Tyskerne.

I den første Overgangstid efter Politiets Internering dannedes ogsaa mange Steder *private Vagtværn*, som dog ikke kom til at spille nogen væsentlig Rolle for Retsshaandhævelsen, men naturligvis i nogen Grad kunde berolige de opskræmte Borgere.

For den egentlige *Anklagemyndighed* var Stillingen sværest. Statsadvokaten for København, Statsadvokat *Jørgen Trolle*, har i en Bog, »Syv Maaneder uden Politiet«, givet en overordentlig interessant og samtidig meget morsom Skildring af Tilstandene i København, hvor Statsadvokaten og hans Personale maatte udføre en stor Del af det Arbejde, som ellers sorterede under Politiet.

I øvrigt skabte Anklagemyndighedens Standpunkt en *Konflikt med Frihedsraadet*.

Vagtværnet har gjort et af sine Kup og slaet Klo i en Tyveknægt, der har prøvet at udnytte den politiløse Tid til at »organisere« et eller andet — i dette Tilfælde var det en Del Tæpper, som nok kunde indbringe en større Fortjeneste, hvis han havde naaet at bringe Byttet i Sikkerhed.

Stillingen var den, at Tyskerne i et vist Omfang afleverede Arrestanter til de danske Fængsler, ofte ledsaget af en Rapport, udfærdiget af det tyske Politi. Hertil kom, at Tyskerne havde *ladet omkring 100 danske Politifolk blive paa Politigaarden*, øjensynligt i det forfængelige Haab, at disse vilde bistaa Tyskerne i det almindelige Politiarbejde, altsaa i Sager, der ikke var af politisk Karakter. I de Forhold, under hvilke disse Politimænd befandt sig som Fanger paa Politigaarden, kunde de naturligvis ikke helt undlade at udfærdige Rapporter og lignende Arbejde i Sagerne, men deres Holdning og deres arbejdsmæssige Indsats var saaledes, at Tyskerne senere sendte de fleste af dem til Frøslevlejren. Denne Udvikling medførte, at Tyskerne efterhaanden helt opgav at beskæftige sig med almindelige Lovovertrædelser.

Det Spørgsmaal, der meldte sig for Anklagemyndigheden, var nu, om man kunde behandle de Sager, der var startet ved en tysk Anholdelse. Frihedsraadet havde den Opfattelse, at det vilde være Forrædderi over for de deporterede Politikolleger, saafremt man overhovedet beskæftigede sig med Politiarbejde. Direkte rettet mod Rigs- og Statsadvokaturen udtalte Frihedsraadet følgende:

»Anklagemyndigheden har, efter hvad der er oplyst, besluttet at modtage kriminelle Forbrydere, der paagribes af Tyskerne, og vil ved Hjælp af deres eget Personale forfølge de herved indbragte Sager. Denne Holdning maa Raadet tage Afstand fra. Den betyder et dansk-tysk Samarbejde, som dækker over Tyskernes Overgreb mod vort eget Politi. Der bør træffes en Ordning,

hvorefter Tyskerne afleverer Forbryderne til danske Fængsler, som tilbageholder samfundsfarlige Forbrydere, indtil dansk Retsfølgelse kan finde Sted. Derimod kan Anklagemyndigheden behandle Sager vedrørende Forbrydere, der er paagrebet og indleveret til Fængslerne af danske Vagtværn m. v. De danske Fængselsmyndigheders Funktion bør naturligvis støttes i dansk Interesse.«

Anklagemyndigheden fastholdt imidlertid sin Linie, og der er heller ingen Tvivl om, at denne var den rigtige. Det danske Samfund var — nationalt set — ikke interesseret i, at Opløsningen skulde blive større end strengt nødvendig.

Afskaffelsen af Politi medførte *en voldsom Stigning i Kriminaliteten*, men efterhaanden som Tiden gik, dalede den igen uden dog paa noget Tidspunkt at naa ned til normale Tal. Der blev fra Anklagemyndighedens Side gjort et meget stort Arbejde for at bekæmpe Kriminaliteten, men med det forhaandenværende Personale var det aldeles udelukket at gøre noget effektivt, ogsaa fordi Personalet ikke bestod af politimæssigt uddannede Folk. Hertil kom den Omstændighed, at en lang Række Forbrydelser, ikke mindst Drabene, havde politisk Motiv og altsaa henhørte til en Kategori af Handlinger, som den danske Anklagemyndighed baade af Hensyn til sin nationale Stilling og af Hensyn til Forholdet til Tyskerne maatte afholde sig fra Indgreb i.

I den forannævnte Bog oplyser Statsadvokat Jørgen Trolle, at man maatte arbejde med meget grove Gennemsnitsnormer. Ved Behandlingen af Straffesager tog man saaledes det Standpunkt, at alle Drab ved Skydning behandledes som politiske, og man afholdt sig fra nærmere Udforskning deraf; og med Hensyn til Røverier indtog man samme passive Holdning, naar det drejede sig om Røverier af Vaaben, Udrustning, Biler, Benzin og mulig endog Skrivemaskiner, som jo paa det Tidspunkt var efterstræbt af de illegale Blade.

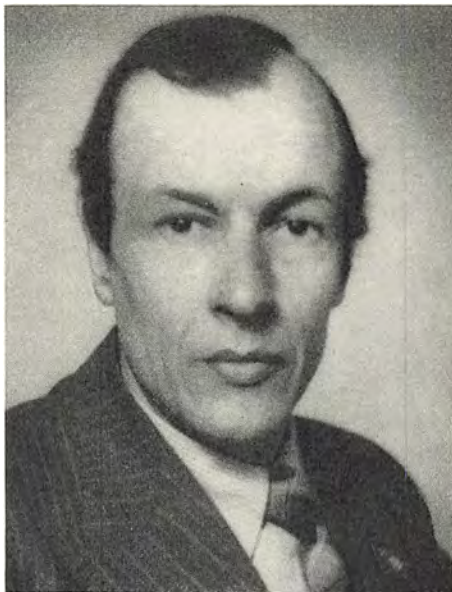
Det er klart, at med saadanne Kriterier kunde Retstilstanden ikke være ligefrem betryggende; men der er ingen Tvivl om, at det var nødvendigt under de givne Forhold at arbejde efter disse Linier.

Et særligt Problem frembød *de Fænger, der ved Politiets Internering allerede sad i Fængslerne*. Alene i Vestre Fængsel i København sad der ca. 300 Arresteranter, om hvem man praktisk talt ingen Oplysninger havde, da Akterne i samtlige Sager befandt sig paa den tysk-besatte Politigaard. Efterhaanden lykkedes det dog Anklagemyndigheden at faa disse Akter udleveret, saaledes at det var muligt i grove Træk at tage Stilling til eventuel Løsladelse af en Del af Varetægtsfangerne. I øvrigt benyttede Statsadvokat Trolle Udleveringen af Akterne til et større Kup paa Politigaarden, idet man ved samme Lejlighed fjernede et betydeligt Antal Guldbarrer og andre Værdier, der var beslagnet i nogle af de kriminelle Sager.

Befolkningens Reaktion over for det Arbejde, der blev gjort for at bekæmpe Kriminaliteten, var i Begyndelsen vanskelig baade for Anklagemyndigheden og for Vagtværnet. Man opfattede i vide Kredse Vagtværnet som Skruebrækkere i Forhold til Politiet, og ogsaa Vagtværnet selv havde lejlighedsvis Betænkeligheder. Det gik undertiden saa vidt, at Anklagemyndigheden maatte anvende Falcks Redningskorps til at foretage Arrestationerne.

Omkring Nytaar 1945 lykkedes det Statsadvokat Trolle at faa optaget en Artikel

Jørgen Trolle (f. 1905) blev cand. jur. 1928, tiltraadte Aaret efter som fungerende Sekretær i Justitsministeriet, udnævntes til Sekretær i 1933, til Fuldmægtig i 1938 og til Ekspeditionssekretær i 1940. Fra 1936 havde han tillige været Medhjælper ved Østre Landsret, og i 1941 overtog han selv Stillingen som Statsadvokat for København. Det var som saadan, han i den politiløse Tid efter 19. September 1944 maatte paatage sig adskillige Opgaver, hvis Løsning under normale Forhold tilkom Politiet, men som han med stor Dygtighed og et modent Overblik fik bragt saa vidt, som Forholdene den Gang tillod det.

i det illegale Blad »*Frit Danmark*«. Statsadvokaten oplyser, at Artiklen blev skrevet af Landsretssagfører *Niels Andersen*, der fremhævede, at saavel Vagtværnets Oprettelse som den Virksomhed, Anklagemyndigheden udøvede, var iværksat udelukkende paa dansk Initiativ og uden noget Ønske endsige Krav fra Pancke eller andre inden for det tyske Politi, og han understregede, at Arbejdet kun gik ud paa at afbøde nogle af de Vanskeligheder, der var skabt ved Tyskernes Aktion, og at det derfor var en national Opgave, i det Omfang det var muligt under de foreliggende Forhold, at bekæmpe Forbrydelserne.

Disse Udtalelser fik en vis officiel Baggrund ved, at det i Artiklen fremhævedes, at »*Frit Danmark*«s Standpunkt var i Overensstemmelse med Danmarks Frihedsraads, der altsaa syntes at være blevet klar over Urigtigheden i den Holdning, det oprindeligt indtog. De illegale Blade blev samtidig instrueret om ikke at angribe Arbejdet. Paa denne Maade kunde dette efterhaanden udføres i nogenlunde Ro.

Kort efter Nytaar 1945 begyndte Tyskerne at afhente *Fanger i de danske Fængsler*, hvilket naturligvis maatte skabe store Betænkeligheder hos de danske Myndigheder ved Arrestationer af Danske, der var indblandet i illegalt Arbejde, men som samtidig havde gjort sig skyldig i Forbrydelser. Det viste sig imidlertid, at i de fleste Tilfælde, hvor Tyskerne havde afhentet Fanger, var det kun for at sætte Personer, der var nyttige for Tyskerne, paa fri Fod. Heller ikke Modstandsbevægelsen holdt sig i øvrigt tilbage, men trængte undertiden ind i Retterne og befriede Arrestanter.

Det værste, der forelaa i denne Periode, var utvivlsomt *de mange Drab*, hvoraf en stor Del var Tyskernes *Clearingmord*. Over for disse bestialske Handlinger stod baade Anklagemyndigheden og Vagtværnet magtesløse.

Det Arbejde, der saaledes paa forskellig Maade blev gjort for at formindske Kriminaliteten, er næsten det eneste, der foreligger med Hensyn til Retstilstanden i hele

Mordet paa Kaj Munk var en skelsættende Begivenhed. Langt ud over vort Lands Grænser vakte det den største Opsigt og aabnede Øjnene for det Banditvæsen, der med den tyske Okkupationsmagt var kommet ind i Danmark. *Kaj Munks Jordefærd paa Vedersø Kirkegaard* havde derfor samlet en mægtig Skare af deltagende Landsmænd, som haade vilde vise ham den sidste Ære og stilfærdigt give til Kende, hvor fælles vi var om de Tanker, han havde forløst.

den sidste Del af Besættelsesperioden. De danske administrative Myndigheder havde ikke megen Lyst til og heller ikke megen Mulighed for at influere paa den retlige Udvikling. Det er i øvrigt interessant at se, at den Holdning, der prægede det administrative Styre før den 29. August 1943, nu mere og mere *ændredes til at lægge Tyskerne saa mange Hindringer i Vejen for deres Dispositioner som muligt.*

Da Tyskerne i deres Invasions-Nervøsitet vilde gennemføre *Befæstningsarbejder i Jylland*, søgte de at skrabe mest muligt Arbejdsmateriel sammen fra alle Sider. Lærerne ved de tysk-sprogede Skoler i Tønder Amt søgte Orlov i nogle Uger for at deltage i et af den tyske Værnemagt iværksat Befæstningsarbejde i Sønderjylland; men Undervisningsministeriet indtog i en Skrivelse af 18. Oktober 1944 det Standpunkt, at Ministeriet ikke kunde bifalde, at danske Tjenestemænd paa den anførte Maade fritoges for deres Embedsgerning for at deltage i det paagældende Arbejde, og i en Skrivelse fra Indenrigsministeriet til en Amtmand af 9. Oktober 1944, hvilken Skrivelse blev bekendtgjort for de øvrige Amtmænd den 6. December s. A., siges det rent ud, at Indenrigsministeriet principielt holder paa, at danske Myndigheder ikke kan befatte sig med at yde Tyskerne Bistand. Samme Standpunkt indtog Ministeriet i øvrigt i en Række andre Tilfælde.

Selv rent *humanitære Omraader* prægedes af de danske Myndigheders afvisende Holdning; saaledes udtalte Indenrigsministeriet i en Skrivelse af 28. Marts 1945 til

Nu kneb det! Ja, nu skrabede Tyskerne Bunden for i Hast at faa anlagt de Skanser, som skulde dække dem, naar vore Befrieres Tanks strøg op gennem den jyske Halvø. Her ser man en Morgenappel i Arnum af skovbevæbnede Hjemmetyskere, som (i alt andet end godt Humør) skal ud og slide i det — til ingen Verdens Nytte.

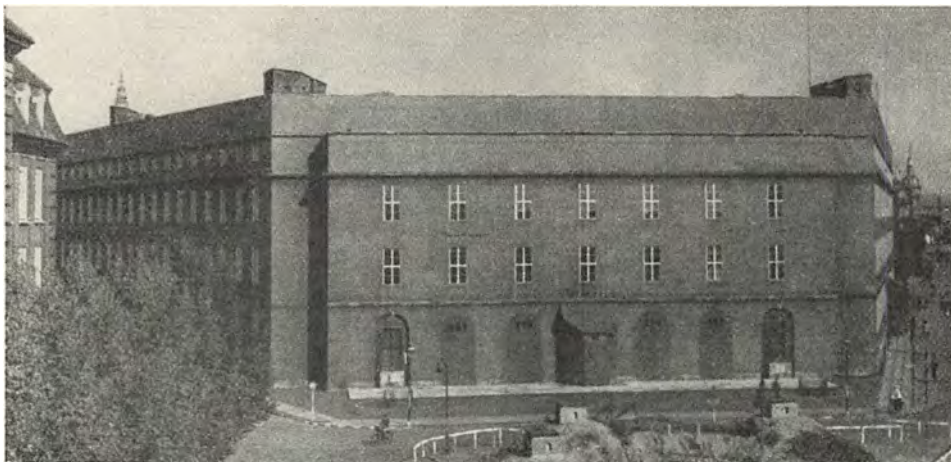
samtliges Amtmænd at eventuelle Patienter blandt de tyske Flygtninge burde afvises fra de danske Sygehuse, medmindre særlige Forhold, navnlig Sygdommens Karakter, maatte gøre det nødvendigt, at de paagældende behandledes paa dansk Sygehus. Det Hensyn, der her skulde tages, var navnlig, om man maatte modtage Patienter, hvis Sygdom var af en saadan Karakter, at det kunde føre til Epidemier her i Landet, dersom Behandling ikke fandt Sted. I Tilfælde af overhængende Livsfare skulde Patienterne modtages i hvert Fald til en foreløbig Behandling.

Udviklingen under Besættelsen havde altsaa ført til, at der *efterhaanden herskede fuldstændig Retsløshed i Landet*. Tyskerne havde hverken Evne til eller Mulighed for at skabe et nyt Retssystem, efterhaanden som de slog det danske i Stykker.

Det kunde herefter ikke forventes, at der straks efter Befrielsen paa ny skulde indtræde fuldt normale Tilstande inden for vort Samfund, tilmed da det maatte forventes, at Lidenskaberne vilde være bragt op til en saadan Højde, at det sunde Omdømme, der ellers præger det danske Folk, ikke kunde faa Lov til at komme i Betragtning.

De Stridigheder, der opstod mellem Modstandsbevægelsens Repræsentanter og Politikerne, afspejlede dette Forhold. Den danske Rigsdag gennemførte to Tillæg til Straffeloven og en Lov, der økonomisk skulde ramme de Selskaber og Personer,

der havde haft Fortjenester ved Samarbejde med Tyskerne. Det er ikke lykkedes herved at skabe en Retstilstand, der virker tilfredsstillende, og Kritikken er som flere Gange foran nævnt blevet stærkere og stærkere, efterhaanden som Modet til at sige sin Mening er vokset. Man maa haabe, at det lykkes at tilvejebringe en forsvarelig Ordning, der skaber Mulighed for en berettiget Afregning med dem, der har svigtet deres Land i Kampen, men samtidig en Ordning, der ikke skaber en ny Kaste i det danske Samfund, som føler sig sat uden for dette, fordi de har begaaet Handlinger, som de ikke selv ansaa for urigtige, og som om nogen Tid den almindelige Opfattelse i visse Tilfælde heller ikke vil fordømme.

Politigaarden i København blev i Slutningen af Besættelsesperioden omdannet til en veritabel Fæstning. Desværre overrumpledtes den ved List og Forræderi, da Tyskerne snigløb vort Politi den 19. September 1944.

DE TYSKE INSTANSER OG POLITIET

Af Statsadvokat TRØELS HOFF¹⁾

I Hælene paa den tyske Besættelsesmagt, der den 9. April 1940 om Morgenen væltede ind over Danmarks Grænser, fulgte en Række *administrative Institutioner*, hvis Opgave det først og fremmest var at optage Forhandlinger med de tilsvarende Myndigheder i Danmark for at udbygge den Kontakt, der var skabt ved »Beskyttelsen« af Landet, d. v. s. beskytte de tyske Interesser og i øvrigt sætte alt ind paa at opnaa et saa gnidningsløst Forhold som vel muligt mellem Besættelsesmagten og den danske Befolkning. Største Delen af disse Institutioner fik — som naturligt var — Sæde i København, hvor de søgte Forbindelse med den danske Centraladministration. Da man fra tysk Side gennem længere Tid havde arbejdet med dette Spørgsmaal og forberedt sig med sædvanlig Grundighed, navnlig ved Hjælp af Personer, der havde et godt Indblik i danske Forhold paa alle Omraader, var man straks klar

¹⁾ Denne Fremstilling er i det væsentlige baseret paa mine personlige Erfaringer under Besættelsestiden, og som Følge heraf er navnlig Bedømmelsen af de forskellige tyske Embedsmænd subjektivt præget. Det kan derfor ikke udelukkes, at min Karakteristik af visse Personer — naar man er færdig med Afhøringerne af de fængslede tyske Embedsmænd — vil vise sig at være omtvistelig, og jeg kunde derfor have ønsket at udskyde Redegørelsen, indtil Afhøringerne var længere fremskredne. Navnlig for saa vidt angaar den Del, der vedrører det danske Politi, er Fremstillingen langt fra udtømmende. For det første er Stoffet saa uhyre, at det har været vanskeligt at foretage den rette Udvælgelse; men dernæst har jeg maattet udelade en Del Stof, fordi de paagældende Dokumenter er fjernet af Tyskerne efter den 19. September 1944 eller er tiltetgjort; endelig er der en Del Begivenheder eller Sager, der endnu er Genstand for Undersøgelse og Kritik, og disse har jeg ikke anset mig berettiget til at komme nærmere ind paa.

over, hvilke Grene af den danske Centraladministration det var af Betydning at opnaa Kontakt med.

Fra dansk Side var man i første Øjeblik bestyrtet over den nye Situation, Landet var bragt i, og man frygtede tysk Overtagelse ogsaa af Civiladministrationen eller i alt Fald af Ledelsen i indenrigske Spørgsmaal. Men man var besluttet paa fremfor alt at gøre, hvad der stod i ens Magt for at beskytte danske Statsborgere mod tyske Overgreb og afvise eller afdæmpe alle forekommende tyske Krav saa meget som overhovedet muligt. Til dette Formaal vilde man — selvfølgelig i Overensstemmelse med Kongens og Regeringens Bud — benytte ethvert Middel.

I Provinsbyerne, hvor der var lagt tyske Troppeafdelinger, var det ret naturligt Kommandanten over Tropperne (*der Standortälteste*), der blev det lokale Medlem til de danske Myndigheder, og det blev fra dansk Side i første Række *Politimesterens Opgave at forhandle med Tyskerne* i Tilfælde af opstaaende Problemer af lokal Art. Trods den ret moderate Indstilling, der i Begyndelsen blev indtaget fra tysk Side — en Holdning, der naturligvis ikke altid fandt Sangbund hos Danskerne —, opstod der tit Problemer, som gav Politimestrene mange Besværligheder. Disse Besværligheder blev stærkt forøget af de talrige Forflytninger af Kommandanterne; de nye Kommandanter kom maaske fra andre Lande, undertiden direkte fra Fronten, for at faa lidt Rekreation, og de var derfor som oftest ganske ukendte med de relativt rolige Forhold, som herskede her i Danmark, og havde visse Vanskeligheder ved at stille sig ind paa den ny Bølgelængde. De var vant til Krigens haarde Lov og kunde godt finde paa ogsaa at ville anvende de gennemprøvede tyske Metoder her. Det tog mange Gange lang Tid og kostede utallige Genvordigheder, før det gik op for dem, at denne Fremgangsmaade slet ikke kunde gennemføres her i Landet. Den lokale Politimester fik et tungt Ansvar at bære, men som Regel — og navnlig i de første Aar — blev de fleste Problemer løst ved direkte Forhandling med Kommandanten. Det vil føre for langt at redegøre for disse Problemer, hvor fristende det end maatte være, da de bedre end meget andet belyser tysk Psyke, og her maa jeg derfor nøjes med at redegøre for de tyske Instanser inden for Politi- og Justitsvæsenet, hvis Anordninger og Bestemmelser var gældende for hele Landet, og som var i direkte Kontakt med den danske Centraladministration, herunder Statsadvokaten for særlige Anliggender.

Disse tyske Instanser omfattede:

Gesandtskabsafdelingen,
Krigsretterne og
Abwehrstelle,

hvortil senere kom

SS- und Polizeigericht Dänemark og
Det tyske Politi.

Den 14. September 1940 var en stor Dag for Trafikminister Gunnar Larsen: da tog han det første Spadestik til den nye Autostrada fra Rødby Havn til Storstrømsbroen — og knækkede Spaden (se S. 287) ! Men forinden var hele Rækken af agerende ved Skuespillet marcheret op paa Linie: yderst til venstre paa Billedet Rigsminister Todt, saa Rigsminister Dormüller, Befuldmægtiget v. Renthe-Fink, Trafikminister Gunnar Larsen og Generaldirektør Knutzen, der opmuntret konverserer sin Sidemand.

II

Det tyske Riges Gesandt i Danmark den 9. April 1940, *Cecil von Renthe-Fink*, stod som det egentlige Bindeled; han deltog dog kun sjældent i de daglige Forhandlinger, men nøjedes med i principielle Sager at tage den endelige Afgørelse. Det daglige Arbejde blev overdraget til den Stab af Embedsmænd, som var fulgt med direkte fra Tyskland. Chefen for denne Stab, der fik Kontorer i »Dagmarhus«, var Regierungsvizepräsident *Kanstein*, der saaledes blev den drivende Kraft i alle Forhandlinger.

Gesandtskabsafdelingen paa Dagmarhus betegnede sig som »*Der Beauftragte für Fragen innerer Verwaltung*«. Ved Dr. Bests Overtagelse af Embedet ændredes Titlen til »*Der Bevollmächtigte des Reiches in Dänemark*«, der senere gik over til blot »*Der Reichsbevollmächtigte*«. Her samledes Traadene, herigennem talte Berlin, og herfra udgik de Ordre og Instrukser, der saavel i stort som i smaat greb forstyrrende ind i snart alle Forhold i hele Danmark. Samtidig laa her Ansvar for Udviklingen, et Ansvar, som nu bagefter ingen vil vedkende sig. »*Berlin*« var Trylleordet, der gav Absolution for alle de Bestemmelser, der fra tysk Side blev truffet om Danmarks Fremtid.

Der er ingen Tvivl om, at *Kanstein* i de første Par Aar af Besættelsen har spillet en

overordentlig stor Rolle, og at det for en væsentlig Del skyldes ham, at den tyske Kurs, der blev fulgt her i Landet, var forholdsvis moderat. Forinden han kom hertil, var han Regieringvizepræsident i Politiet i Berlin. Han var Medlem af Partiet og SS, men tilhørte den mere maadeholdne Fløj. Han har ved flere Lejligheder udtalt sig om, at han var en *absolut Modstander af de Metoder, som Tyskerne anvendte i Norge*, og at han, saafremt disse Metoder blev bragt til Anvendelse her i Landet, vilde søge Forflyttelse. Jeg har til Tider tvivlet paa Oprigtigheden af hans moderate Udtalelser, men maa erkende, at han efter den 29. August 1943 tog Konsekvensen af sit Standpunkt og efter Ansøgning blev forflyttet til Italien.

Kansteins højre Haand var Oberregieringsrat *Stalman*, der under sit Ophold her blev forfremmet til Regieringsdirektor. Han var ikke Medlem af SS, men havde inden Besættelsen været ansat i det tyske Rigsindenrigsministerium, under hvilket Politiet sorterede. Han var uhyre flittig og samvittighedsfuld og en af de Tyskere, som sidst blev paavirket af den høje danske Lefevod. Han var desuden i Besiddelse af en fortrinlig Hukommelse, saa det vil kunne forstaas, at han ikke var nem at forhandle med. *Stalman* er da ogsaa den tyske Embedsmand, hos hvem jeg har opnaaet de færreste Indrømmelser.

Ved Forhandlinger af mere principiel Karakter optraadte Kanstein og *Stalman* oftest sammen. Forhandlingerne foregik da paa den Maade, at *Stalman* fremsatte de tyske Krav i en saa absolut Form, at Forhandlingerne truede med at gaa i Haardknude; saa traadte Kanstein til med visse modificerende Forslag for at faa Sagen til at glide. Der er ingen Tvivl om, at dette var en paa Forhaand aftalt Taktik, og at Kansteins Forslag i Virkeligheden var Maksimum af det, som man fra tysk Side regnede med at faa gennemført.

I Efteraaret 1942 var Gesandt von Renthe-Finks Saga endt i Danmark. Som Diplomat var han ikke fremragende, og det er mit Indtryk, at hans Hustru, en meget foretagsom Dame, stod bag ved meget af det, han foretog sig. Der kan vel næppe være nogen Tvivl om, at det var hende, som fik den nære Tilknytning i Stand mellem det tyske Gesandtskab og det danske Nazistparti, repræsenteret ved Føreren Frits Clausen. Man havde — ikke uden Grund — paa Fornemmelsen, at *Renthe-Fink* havde »solgt« sig til *Frits Clausen* og hans Meningsfæller, ellers vilde denne overhovedet ikke have vovet det Krumspring, der senere fik Navnet »*Stormen paa Rigsdagen*«, eller Optøjerne ude i Landet, bl. a. i Roskilde og Haderslev.

Da Situationen her i Danmark ikke udviklede sig tilfredsstillende efter den tyske Centralledelses Ønske, og det vistnok paa samme Tid var ved at gaa op for dem, at Frits Clausen ikke paa nogen Maade kunde faa den Betydning, som Quisling havde i Norge, blev *Renthe-Fink* udskiftet. Hans Politik, der netop hovedsagelig var bygget paa at fremskaffe en dansk Marionetregering, havde ikke vundet Tiltro i Berlin, og en anden — og mere kyndig — skulde overtage Pladsen. Det blev *Dr. Werner Best*. Best, der kom fra Paris, var afgjort Partiets Mand. Han var Gruppenführer og blev, medens han opholdt sig her i Danmark, forfremmet til Obergruppenführer, en meget høj Rang inden for SS, og fra tysk Side blev der utvivlsomt stillet store Forventninger til den fremtidige Udvikling under *Dr. Bests* Ledelse. Best ankom her til Landet d. 5. November 1942 og var udstyret med den

Paul Kanstein, (f. ca. 1900) hørte til det Hold tyske Embedsmænd, som fulgte med Okkupationstropperne den 9. April. Han var Oberführer inden for S. S., en meget høj Rang, og blev i Danmark udnævnt til Regierungspräsident. Den Politik, han førte, var i nøje Overensstemmelse med Tyskernes Forsøg paa en fredelig Forstaaelse, og som en Konsekvens af Udviklingen søgte han og fik bevilliget Forflytning til Italien omkring den 29. August 1943. Kanstein blev efter Tysklands Sammenbrud arresteret og skal før den endelige Dom i Nürnberg afhøres her i Landet.

højeste Myndighed i alle politiske Spørgsmaal. Dr. Best sonderede Terrænet, før han traadte frem paa Skuepladsen. Nu skulde der ydes en virkelig positiv Indsats for at forbedre Forholdet mellem Danmark og Tyskland. Midlerne blev det overladt til hans egen Konduite at skønne over; et velprøvet Organisationsapparat stod til hans Raadighed og Maalet *skulde* naas. *Dagmarhus* blev Begrebet for den øverste tyske Myndighed; men senere svækkedes Betydningen paa Grund af de stadige Kompetencestridigheder og den indbyrdes Rivaliseren mellem Partimedlemmerne og Værnemagten, saaledes at det mange Gange var vanskeligt at afgøre, hos hvem man egentlig skulde forvente at opnaa det bedste Resultat af Forhandlingerne. Der er ingen Tvivl om, at det var Bests Ønske og Haab at lede Udviklingen ind i rolige Baner, men Presset fra v. Hanneken og senere fra Pancke i Forbindelse med Modstandsbevægelsens stedse voksende Indsats lagde sig hindrende i Vejen for hans Planer.

Med den militære Undtagelsestilstand, som General v. *Hanneken* proklamerede den 29. August 1943, skete der en betydelig Magtforskydning inden for de tyske Instanser. Dr. Best erklærede selv, at hans Politik havde spillet Fallit, »han var en *færdig Mand*«. Udviklingen var gaaet forbi ham, og nu havde v. Hanneken og dermed Militæret overtaget Magten. Da Forholdene igen begyndte at gaa i Lave, og Undtagelsestilstanden var ophævet, genvandt Dr. Best lidt af sin tidligere Styrke; men han naaede aldrig den Position, han med saa stor Kraft havde holdt, især i Foraaret 1943, da han stod paa sit højeste, og den Usikkerhed, som prægede hans Stilling efter d. 29. August 1943, bevirkede, at han ofte optraadte ganske uberegneligt.

III

Til Opretholdelse af den indre Disciplin blev der etableret *Krigsretter* ved hver større tysk Troppeafdeling rundt omkring i Landet. Det oprindelige Formaal var at dømme Medlemmer af Værnemagten, som havde begaaet strafbare Handlinger, f. Eks. Desertering eller Forsøg paa at nedbryde Kampaanden etc., men derudover havde Krigsretterne i de okkuperede Lande endnu en Opgave: at *paadømme Forseelser, begaaet af Civilbefolkningen, der kunde tjene til at skade den tyske Værnemagt*, f. Eks. Spionage, Sabotage, Hærværk etc. Det var ikke helt i Overensstemmelse med de Løfter, der var blevet givet os af Rigsregeringen den 9. April, og der blev derfor ogsaa omgaaende optaget Forhandlinger, som kunde udvirke, at de danske Domstole *alene* paadømte Forbrydelser, der var begaaet af danske Statsborgere mod Værnemagten, og at undgaa, at Krigsretterne traadte i Virksomhed over for danske Statsborgere. Her stødte man paa kraftig tysk Modstand, og det kostede lange Drøftelser, før man naaede til et Kompromis.

Af alle de Sager, hvor *tyske Interesser kunde tænkes at staa paa Spil*, blev der forlangt Domsudskrifter, og hvor det drejede sig om militære Interesser, gik man endog saa vidt, at Sagens Akter skulde forelægges Krigsretten til Godkendelse af, at Tiltale blev rejst for *dansk* Domstol. Der blev saa af Krigsretten taget Stilling til Sagen, men dermed var Krigsrettens Medvirken ikke udtømt. Hvad enten Resultatet af Straffesagen blev Frifindelse eller Dømfældelse, maatte Anke ikke frafalde, forinden Krigsretten havde godkendt Domsresultatet. Benaadning eller Strafudsættelse i mere end 2 Maaneder maatte heller ikke finde Sted uden Krigsrettens Samtykke.

Santlige Krigsretter her i Landet var underlagt »*Gericht des Befehlhabers der deutschen Wehrmacht in Dänemark*«, der havde Sæde i København, og det var saa at sige udelukkende med denne, at de danske Centralmyndigheder forhandlede. Krigsretten havde Sæde paa Hotel »Kongen af Danmark«, men flyttede senere til Hotel »d'Angleterre« og derfra til Nyboder Skole for til Slut at følge General v. Hanneken til Silkeborg.

Dens øverste Leder var fra Begyndelsen Oberkriegsgerichtsrat *Raab von Straube*. Han var Østriger af Fødsel, en meget kultiveret Mand, som interesserede sig varmt for Kunst og Musik. Det var vanskeligt for ham at forbinde disse Interesser med det Arbejde, han var sat til at varetage, og Følgen blev da ogsaa, at hans Kunstnernatur slog igennem, og Arbejdet i høj Grad negligeredes. I skærende Modsætning til Raab von Straube stod hans nærmeste underordnede, Kriegsgerichtsrat *Johannsen*. Han, der havde været Sagfører i Sønderborg, var en Hjemmetysker, som ved Genforeningen var blevet dansk Statsborger, men senere udvandrede han til Tyskland og generhvervede sin tyske Statsborgerret. Johannsen var en uhyre energisk Mand og tilmed handlekraftig; men hans Intelligens stod ikke i Forhold til hans Energi, og hans ubehøvlede Væsen gjorde, at han virkede utrolig frastødende. Det var en Lidelse at forhandle med ham, fordi han elskede at optræde og at give Rollen som den stærke Mand; skønt han kendte Danmark — men netop maaske, fordi han var Hjemmetysker —, var han ganske uden Forstaaelse for danske Synspunkter. Han nød at have faaet tildelt Myndighed og forstod at udøve den paa den mest upas-

Werner Best (f. 1903) deltog tidligt i den tyske Modstandsbevægelse i det besatte Rhinomraade. Bl. a. medvirkede han 1919 til at danne et nationalt Ungdomsforbund i Mainz, og sammesteds medvirkede han ved Oprettelsen af »Deutschvölkischer Schutz- und Trutzbund«. 1923-24 var han aktiv i tysk Sabotage og dømtes to Gange ved franske Militærdomsstole, saaledes 9. Juli 1924 ved Krigsretten i Mainz til 3 Aars Fængsel og 1000 RM i Bøde. Afsoningen slap han imidlertidig let fra, og 1925 var han ivrigt sysselsat med at organisere en »Nationalblock im Hessen«. Fra Septbr. 1929—1. Decbr. 1931 virkede han som Dommer ved Underinstanserne i Hessen, men blev afskediget, da den tyske Rigsret havde indledet Undersøgelserne imod ham som mistænkt for Højforrædderi (hans Navn fandtes paa Listen i de saakaldte »Boxheim-Dokumente«). Undersøgelsen indstilledes, men han genindtraadte ikke i noget nyt Statsembede, før Hitler havde overtaget Magten. Den 6. Marts 1933 udnævntes han til »Sonderkommissar für das Polizeiwesen« i Hessen og faa Dage efter (13. Marts) til »Staatskommissar« for den samme Institution. Endelig blev

han s. A. af Rigsstatsholderen i Hessen udnævnt til Lands-Politipræsident og af Statsregeringen til at lede dennes Afdeling Ia (Politiet). Siden 1920 havde Best været Medlem af N. S. D. A. P. Han blev Kredsleder, »Gau-Abteilungsleiter«, i Efteraaret 1931 Medlem af Landdagen og endvidere »S. S.-Sturmführer«. Via Gestapo blev han Chef for »Reichssicherheitshauptamt« og fungerede som Heydrichs Souschef. Endelig udnævntes han til »S. S.-Gruppenführer«. I 1940 meldte han sig som frivillig. Om dette skyldtes en vis Opposition mod Gestapos Arbejdsmetoder, eller andre Motiver var de bestemte, vides ikke. Han deltog i Krigen i Frankrig, kom i Foraaret 1942 til Udenrigsministeriet, hvor han gennemgik en tre Maaneders Uddannelse og blev saa Ministerialdirektør. Af hans litterære Produktion er der Grund til at nævne »Der Krieg und das Recht« (i Ernst Jünger: »Krieg und Krieger« (1930)), »Die Wahrheit über das »Boxheimer Dokument«« (1932) og »Die deutsche Polizei« (1941). - Billedet her er taget under et af Forhørene i Kastellet, hvor Dr. Best sad fangen efter Befrielsen.

sende Maade. Ogsaa de øvrige tyske Myndigheder blev efterhaanden utilfredse med Johannsens Virksomhed, og det kom som en Lettelse for alle, at han kort efter Nytaar 1943 »paa Grund af Sygdom« blev sendt tilbage til Tyskland.

Ved Nytaarstid 1943 traadte Major *Drescher* ind som Krigsretsdommer. *Drescher*, der, indtil Krigen brød ud, havde været Generalstaatsanwalt i Hamburg, var allerede i 1940 blevet knyttet til den tyske Brevcensur i København. Han var, forinden han indtraadte i Krigsretten, blevet benyttet til forskellige, mere isolerede Undersøgelser. Selv om han var Nazist og skyldte Nazismen sin Løbebane, hørte han afgjort til den bedre Del af Partiet og var ret forstaaende for de danske Synspunkter. Han var kun knyttet til Krigsretten i faa Maaneder og blev derefter efter eget Ønske forflyttet til sin tidligere Stilling i Hamburg, fordi han ikke kunde finde sig i Kanters overdrevne Krav til Formaliteterne. Omtrent paa samme Tid som *Drescher* indtraadte i Krigsretten, kom direkte fra Berlin Reichskriegsgerichtsrat *Kanter*, der

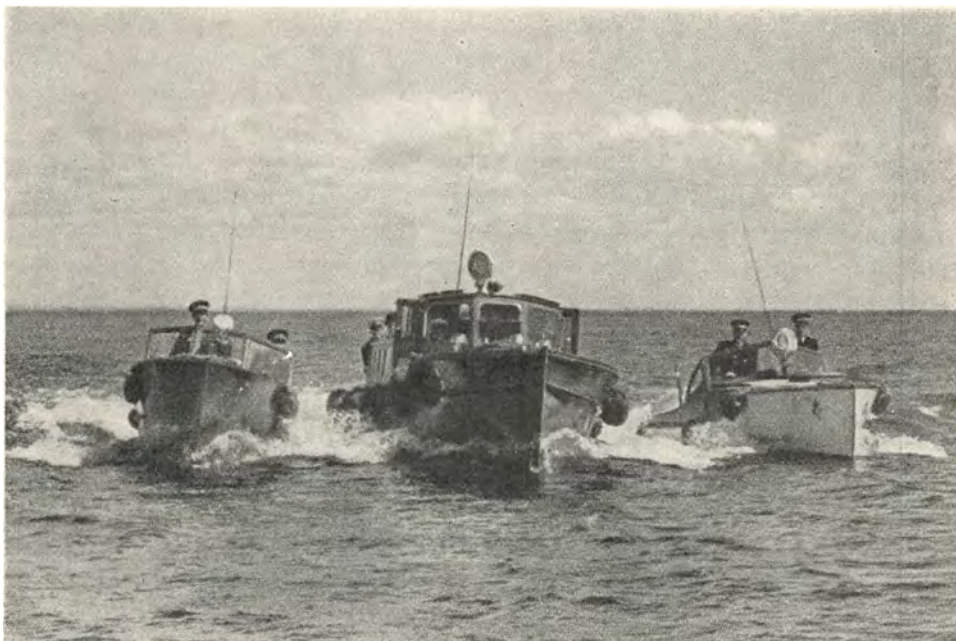
havde Generalsrang, til Afløsning af Raab von Straube. Kanter var ikke National-socialist, men han var et typisk Pligtmand, overdreven, som kun Tyskere kan være; han paatog sig det Arbejde, der blev krævet af ham, og udførte det med usædvanlig Flid og Grundighed. Han støttede sig til den formelle strenge tyske Jura, og han var altid uhyre formel i sine Afgørelser. Krigsretten, der under Raab von Straubes og Johannsens Ledelse just ikke havde lidt under formelle Hensyn, blev nu reorganiseret under Kanters Opsyn. Der skete Ændringer i Personalet, Johannsen blev som nævnt forflyttet og *Bahlmann*, en tidligere Protokollsekretær i Krigsretten, fik selvstændig Stilling, ligesom der kom nye Krigsretsdommere, f. Eks. *Klinghart*, der oprindeligt var Sagfører i Dresden. Ligesom Kanter var han heller ikke National-socialist, men i Modsætning til ham alt andet end formel og i Virkeligheden meget forstaaende over for vore Synspunkter. Dette er formentlig Grunden til, at han i Forsommeren 1943 blev forflyttet til Rusland.

IV

Den tyske Instans, *Abwehrstelle*, med Underafdelingen, *Abwehrnebenstelle* i Aarhus, var en rent militær Organisation, der hovedsagelig beskæftigede sig med *Kontraspionage og Bekæmpelse af Sabotage*. Den raadede over en vidt forgrenet Organisation af Spioner og Agenter, der strakte sig til de mindste Byer over hele Landet. *Abwehrstelle* havde saaledes et stort teknisk Apparat til sin Raadighed og gjorde et energisk Arbejde paa at komme »Secret Service« og de engelske Faldskærmsagenter til Livs. Den øverste Leder indtil Forsommeren 1943 var Kapitän zur See *Howolt*. Han afløstes af Oberst *Lindemann*, der fungerede, indtil *Abwehrstelle* omkring Nyt-aar 1944 blev opløst af »Sicherheitsdienst«.

Egentlig var der ingen eksekutiv Myndighed knyttet til *Abwehrstelle* — der dog kunde disponere over det saakaldte »Geheime Feldpolizei« —, og det havde kun selve Forarbejdet som Opgave, f. Eks. Opsporingen af illegale Radiosendere og Faldskærmsudspringere samt Vaabenedkastninger. Efter Aftale med de danske Politimyndigheder og Justitsministeriet paa den ene Side og *Abwehrstelle* paa den anden, blev der indgaaet den Overenskomst, at *det danske Politiet skulde deltage ved Eftersøgningen, ligesom selve Arrestationerne skulde foretages af Politiet*. Til Gengæld blev der fra tysk Side givet udtrykkeligt Tilsagn om, at de Personer, som saa blev arresteret, normalt skulde dømmes af danske Domstole og afsone Straffen i dansk Fængsel. I de Undtagelsestilfælde, hvor militære Hensyn ubetinget krævede, at de paagældende blev stillet for en tysk Krigsret, var det garanteret, at der under ingen Omstændigheder vilde blive afsagt Dødsdomme. Denne Ordning blev indført, da de første Faldskærmsudspringere viste sig over Landet ved Juletid 1941. Til at begynde med blev Ordningen gennemført, og man var fra dansk Side stort set tilfreds hermed, da Danmark uden Tvivl var det eneste Land under tysk Besættelse, der havde opnaaet denne lempelige Behandling af Faldskærmsagenter.

I December 1942 havde Kystpolitiet efter Anmeldelse af en Nattevagt konstateret

Efter Besættelsen nødvendiggjorde Forholdene, at der fandt en Politibevogtning Sted af store Dele af Landets Kyster. Opgaven blev overdraget til *Kystpolitiet*, som fra Maj 1941 blev henlagt direkte under Rigspolitichefen. Det var Kystpolitikets Opgave at afpatrullere bestemte Kyststrækninger, hvorfra illegal Trafik kunde tænkes at finde Sted, samt at føre Kontrol med Sejladsen paa en Række danske Havne, og det samarbejdede derfor med Marinen, som varetog en tilsvarende Fartøjskontrol paa det aabne Hav. Inden for Københavns Havneomraade var Arbejdet lagt i Hænderne paa en særlig Afdeling af Hovedstadens Politi, *Søpolitiet*, som derfor var udrustet med Motorbaade af forskellig Størrelse. Det er tre af Søpolitikets Baade under Patrouille, der ses paa Billedet her.

et Forsøg paa ulovlig Udrejse af Landet. Ved Stranden ud for Skodsborg havde den paagældende Kystbetjent truffet 3 Personer, der opgav at have været paa Skitur; men den Pakke, de førte med sig, mindede mere om et Par Aarer end netop Ski. Han lod dem dog passere, men opdagede kort efter, at en Baad i Nærheden, der laa ved Stranden, øjensynlig skulde have været anvendt til Overfarten. Den ene Hængelaas var klippet over, men den anden havde været for sejt for Bidetangen, og Forsøget var derfor blevet opgivet. Politiet foretog nu en omfattende Undersøgelse, og ved at følge Sporene i Sneen naaede de til en Opgang i Ejendommen Høje Skodsborg. Mens Opgangen var under Observation, forlod 2 Personer, en Mand og en Kvinde, Ejendommen, men de kunde legitimere sig og fik Lov til at gaa. Ved en Ransagning blev 3 Personer i en Lejlighed anholdt, og de tilstod at have haft til Hensigt at flygte til Sverige. De var *Faldskærmsagenter*, der var blevet landsat i Jylland, men efter Lederens Død var Arbejdet desorganiseret, og de savnede de fornødne Instruktioner. Heller ikke mente de, at deres Opgave var af særlig Betydning, saaledes som Forholdene laa i Landet for Øjeblikket. Endvidere blev det opklaret, at de 2 Personer, som tidligt om Morgenen havde forladt Ejendommen, hørte med i Gruppen, men ved Hjælp af koldblodig Optræden havde klaret sig igennem Afspærringerne.

Fra tysk Side blev der stillet *Krav om Udlevering* af Faldskærmsagenterne; vi

nedlagde omgaaende kraftig Protest herimod, men man henviste fra tysk Side til, at man havde set sig nødsaget til at gaa over til en betydelig strengere Kurs, da det — efter indhøstede Erfaringer — var det eneste Middel, hvormed man kunde standse Udviklingen. Der var indløbet Ordre fra Berlin om, at i Henhold til en nylig udstedt »Führererlass« skulde *alle* Faldskærmsagenter, der blev paagrebet i de af Tyskland besatte Omraader, *inden 48 Timer overføres til Tyskland for at skydes*. Fra denne »Führererlass« gaves der absolut ingen Undtagelser. De tyske Instanser her turde ikke paatage sig Ansvar for at omgaa denne Bestemmelse, idet man samtidig erkendte det Løfte, der tidligere var givet, ligesom man vedgik, at det danske Politi *ikke* havde været underrettet om Udfærdigelsen af denne Førerbestemmelse.

Sagen blev fra begge Sider sat paa Spidsen, idet man inden for den danske Politiledelse — ikke mindst i Statsadvokatens Afdeling — fuldtud var klar over, at det maatte medføre »Strejke«, saafremt de 3 Faldskærmsagenter blev skudt. Dette Standpunkt blev paa forskellig Maade meddelt Regeringen. Resultatet blev, at Tyskerne gav Tilsagn om ikke at skyde Faldskærmsagenterne, der i Stedet for blev overført til det tyske SS-Hovedkvarter i Prinz Albertstrasse i Berlin, saaledes at Sagen mod dem blev holdt svævende. Dette relativt gunstige Resultat skyldes formentlig udelukkende, at Howolt, der havde indgaaet Overenskomsten om Faldskærmsagenternes Behandling, personlig rejste til Berlin og gik ind for det danske Standpunkt. Det var utvivlsomt *denne Intervention fra Howolts Side, der var Skyld i, at han nogle Maaneder senere blev forflyttet fra Danmark*.

Da der som en naturlig Reaktion paa denne Begivenhed herskede stærk Uro blandt de paarørende til tre arresterede, skønt der fra Tid til anden kom beroligende Rapporter fra Tyskland, benyttede jeg Lejligheden ved et tjenstligt Besøg i Berlin til at opnaa Tilladelse i Reichssicherheitshauptamt til at se dem for ved Selvsyn at konstatere, at de virkelig var i Live. Tyske SS-Officerer vaagede omhyggeligt over os, og de faa Ord, jeg kunde faa sagt, dækkede ikke alt det, jeg gerne vilde have udtrykt. SS-Officererne, af hvilke flere forøvrigt forstod Dansk, havde placeret sig saaledes, at hver Bevægelse kunde kontrolleres, og ikke engang med Minespil var det muligt at udtrykke mere end mine Ord havde dækket.

Forholdet mellem Abwehrstelle og de danske Myndigheder var i Reglen godt, og ved flere Lejligheder søgte man endog fra dansk Side Bistand hos Abwehrstelle for at ordne genstridige Kommandanter ude i Provinsen. Dette skyldtes navnlig, at Howolt, selvom han var særdeles pligtopfyldende som »Abwehr«-Officer, var overordentlig retlinet og ordholdende og ofte stod i Modsætningsforhold til »Dagmarhus«.

V

Foruden de allerede omtalte tyske Centralinstanser vilde det maaske ogsaa være paa sin Plads at nævne *Intendanturen*, som der ofte blev ført Forhandlinger med. Da det var umuligt for danske Myndigheder og Statsborgere at anlægge civilt Søgemaal imod Værnemagten her i Landet til Opnaaelse af Erstatning for Forseelser eller Overgreb mod danske Borgere eller Ejendom, maatte man finde en — her i

Landet stationeret — Instans, der kunde medvirke ved Forhandlingerne. Det blev ret naturligt Intendanterne ved de forskellige Tropeafdelinger, som tog sig af disse Ting. I de fleste Tilfælde kunde Sagen afsluttes med Erstatning, som den tyske Intendant af Billighedshensyn udbetalte. Da Erstatningen gik direkte over Clearingkontoen, var det nationaløkonomisk set langt fra nogen Fordel for Staten, men paa den anden Side fik de skadelidte øjeblikkelig Erstatning for Tab, der ikke paa anden Maade kunde godtgøres. Da de tyske Tropper ikke var nøjeregnende med at stjæle Høns, drikke Mælk af Jungerne eller plyndre Stikkelsbærbuske — det var jo altsammen kun at »organisere«, som det hed i Soldatersproget — eller ved deres Øvelser trampe Korn ned og ødelægge store Værdier, var det efterhaanden et meget stort Antal Erstatningssager, som gik igennem Intendanterne.

VI

Trods alle Foranstaltninger var det ikke Tyskerne muligt at dæmme op for den illegale Bevægelses Arbejde. Avisvirksomheden blomstrede op som aldrig før, og Sabotagen tog til i større og alvorligere Omfang for hver Dag. Som en direkte Følge af den 29. August 1943 kom *den 15. September*, der bragte en altoverskyggende Ændring i Kompetenceforholdene. Det tilkaldte tyske Politi, der omfattede saavel Ordens- som Sikkerhedspoliti, og som oprindeligt kun havde haft til Opgave at holde Ro og Orden i Landet i de urolige Strejkedage i Sommeren 1943 og at gennemføre Aktionerne den 29. August, blev, da denne Kampagne med Undtagelsestilstandens Ophævelse den 6. Oktober kunde betragtes som afsluttet, ikke hjemsendt, men *forblev her i Landet og udbyggede yderligere sin Stilling*, idet det fik *eksekutiv* Myndighed. Forud herfor havde der kun — foruden Værnemagtens eget Politi, det saakaldte Feltgendarmeri — været Feltpolitiet, som sorterede under Abwehrstelle, og som *ikke* havde Beføjelse til paa egen Haand at gribe ind over for danske Statsborgere. Skete det alligevel, blev der altid protesteret paa det skarpeste fra dansk Side, og Protesten resulterede praktisk talt altid i Overlevering til dansk Politi umiddelbart derefter.

Hermed havde de tyske Instanser fuldstændig »sat« sig paa Danmark. Gennem deres vidtforgrene Organisationer kontrollerede de ethvert Skridt, der blev foretaget af de danske Myndigheder. Med det hemmelige Politi overtog de Eftersøgningen og Arrestationen af Modstandsbevægelsens Mænd; ved Hjælp af danske Haandlangere mente de at kunne holde det danske Folk under fuldstændig Kontrol.

VII

I Forbindelse med de talrige Retssager, der opstod som Følge af »Frikorps Danmark«s Orlov i September 1942, tilkaldte de tyske Myndigheder en særlig »*Untersuchungsführer*« hertil fra Hamburg, hvorunder Frikorpsset territorielt sorterede. Han ankom i November 1942, og foruden at tage sig af Sagerne mod Frikorpsmedlemmerne skulde han samtidig drage Omsorg for, at de Danskere, der havde for-

nærmet Frikorpsmænd — og dermed den tyske Vaabenære — blev straffet paa behørig streng Maade. Denne Undersøgelsesdomstol udvikledes efterhaanden til en egentlig *SS-Gericht*, uden at det nøje kan siges, hvornaar Udviklingen var fuldendt; men saa meget kan siges, at den var et Faktum i September 1943.

Den første Leder var Hauptsturmführer *Langosch*, der, før han kom hertil, havde indtaget en ret underordnet Stilling i Hamburg, svarende til en Politifuldmægtig ved et Undersøgelseskammer. Han var i Begyndelsen meget optaget af sin egen Værdighed og derfor uhyre vanskelig at forhandle med, men da han havde indlevet sig lidt i danske Forhold, gik det nemmere, og efterhaanden gik Forhandlingerne som Regel ganske smertefrit. For at komme igennem de talrige Sager indførte vi en ugentlig Forhandlingsdag — hver Torsdag — og behandlede hver Gang ca. 15—20 Sager. Han blev i Foraaret 1943 afløst af Sturmbannführer *Kaminski*, der var Dommer af Profession. *Kaminski* var noget formel og forsigtig, men jeg fik i øvrigt aldrig noget dybere Indtryk af hans Indstilling.

VIII

Det tyske Politi i Danmark, omfattende *Sicherheitsdienst*, *Sicherheitspolizei* og *Gestapo*, var med Hensyn til Opbygning en tro Kopi af Centralledelsen i Berlin, *Reichssicherheitshauptamt*.

Det er meget vanskeligt at afgrænse de tre Institutioners Arbejdsfelt og Indsatsomraade nøje, da de i Praksis ofte greb ind i hinanden, hvilket gav Anledning til talrige Kompetencestridigheder og gensidig Mistillid. I store Træk kan det deles saaledes, at Sicherheitsdienst, almindeligvis forkortet SD, havde Efterretningstjenesten som Hovedopgave; den videre Forfølgelse af Sagen — den eksekutive Bearbejdelse — blev overtaget af Gestapo. SD skulde — efter Forbilledet i Tyskland, som blev udvidet til alle besatte Lande, — overvaage Befolkningens Holdning i politiske Spørgsmaal og den almindelige Reaktion paa Forholdsregler, der blev truffet af Regeringen. Hensigten med SD var i Tide at erkende en eventuel Udvikling i forkert Retning, saaledes at der altid var Mulighed for rettidig Forebyggelse. SD skulde »have Fingeren paa Folkets Puls« og ved sit Arbejde udelukke alle Muligheder for Ovraskelser.

Inden for SD var *Afdeling III B* den mest betydelige. Her beskæftigede man sig med den almindelige Efterretningstjeneste samt Kontrollen af Kultur og Videnskab. Studienrat *Wäsche* ledede Arbejdet. Ifølge en Udtalelse af Dr. *Wäsche* var han oprindeligt kommet her til Landet som Referent om Forholdene inden for Erhvervs- og Videnskabskredse, men denne Stilling udviklede sig snart til den berygtede Efterretningstjeneste, som Dr. *Wäsche* i øvrigt ledede med stor Effektivitet og hensynsløs Kynisme.

Gennem *Afdeling III D* kontrolleredes alle Grene inden for det danske Erhvervs- og Videnskabsliv. Lederen herfor var Hauptsturmführer *Eitel*.

Den største og mest udspecialiserede Afdeling var uden Tvivl Gestapo, *Geheime*

Heinrich Himmler (f. 1900) — Billedet t. v. — deltog i Verdenskrigen 1914-18 og kæmpede siden i forskellige Frikorps. Han traadte hurtigt ind i det nationalsocialistiske Parti og blev 1930 Medlem af Rigsdagen. Siden 1929 var han Rigsfører for S. S., og efter Dannelsen af Hitlers Regering 1933 blev han udnævnt til Præsident i München, indtil han i 1935 blev Chef for det hemmelige Statspoliti. 1943 udnævnt til Rigsindenrigsminister og Indenrigsminister for Preussen. Efter Attentatforsøget paa Hitler 1944 udnævntes han til Chef for Hjemmehæren, ligesom han sammen med Goebbels og Speer dannede et Direktoratium, der skulde sammensmelte Hær, Parti og Befolkning til en Enhed, som skulde lede Folkekrigen. Kort efter Kapitulationen blev Himmler genkendt og paagrebet af de allieredes Feltpoliti, men begik Selvmord. Himmler tilhørte den indre Kreds, der stod Hitler meget nær, og som bestemte over Liv og Død i Tyskland — og senere i de besatte Lande. Med sit hemmelige Statspoliti, der var bygget op paa en fremragende, men til det fantastiske samvittighedsløs og kynisk Maade, beherskede han fuldkomment det tyske Samfundsliv.

Terrorvældet og den systematiske Undertrykkelse af »landsskadelige« Elementer tog et frygteligt Omfang. Himmlers sorte Banditter regerede Tyskland. Af Himmler selv foreligger mange forskellige Karakteristikker. Folke Bernadotte omtaler ham som Typen paa en almindelig Skolelærer, tilforladelig af Udseende og med en vis Form for Humor; i den almindelige Samtale bemærkede man ikke den Sadisme, som beherskede ham. Belevn og elskværdig førte han Forhandlinger og havde et tilsyneladende godt Overblik over Forholdene i Europa. »Han er et af de mest komplicerede Mennesker, jeg nogen Sinde har truffet«, udtaler Grev Bernadotte i sin Bog »Slutet«. Paa den ene Side kunde han skrupelløst beordre Millioner af Mennesker til Gaskamrene — og paa den anden Side kunde han beskæftige sig med Enkeltpersoner; han menes saaledes at have været den, der har reddet Biskop Berggrav fra den Dødsstraf, som Terboven havde dekretet. Ved sin Side havde Himmler Mænd af samme Kaliber, som han kunde stole paa i eet og alt: Heydrich, Kaltenbrunner, Schellenberg, Hoffmann etc. *Kaltenbrunner* (Billedet t. h.) blev udnævnt til Heydrichs Efterfølger som Chef for Sicherheitsdienst. Han havde tidligere været Gestapochef i Wien, og passede udmærket som Blodhunden Heydrichs Efterfølger. »Han saa ud som en Gestapochef bør se ud«, skriver Folke Bernadotte, »en af de ondeste Aander i den Kamarilla af Mænd og Kvinder, som lænkede Tysklands Skæbne i de onde Aar«. Kaltenbrunner var Protegé af Hitlers Forlovede, Eva Braun, og naaede ved sin Hensynsløshed hurtigt frem til Inderkredsen.

Da Sicherheitsdienst indførtes i Danmark i September 1943, fik Himmlers Politik uindskrænket Myndighed i Landet. Hans betroede Mænd sendtes til Danmark og regerede efter hans Overbevisning — alle Ordre og Instrukser om Danmarks Fremtid laa i Himmlers og Kaltenbrunners Hænder, og Beslutningerne om de Terrorhandlinger, vi blev udsat for, er utvivlsomt kommet direkte fra Himmler. Med en uforstaaelig Energi og omfattende Indsats blev selv de mindste Lande kontrolleret af hans »Vertrauungsmänner« — og hans haarde Næve knuste mange af vore Forhaabninger. Pancke, Bovensiepen, Hoffmann, Best — alle havde de den nøjeste Kontakt med S. S.-Ledelsen i Berlin — og de fulgte trofast deres store Forbillede. Kaltenbrunner blev paagrebet efter Kapitulationen og maatte ved Domstolen i Nürnberg staa til Regnskab for sine Terrorhandlinger, før han dømtes til Døden.

Staatspolizei. Ifølge en Plan, der er udarbejdet af Tyskerne selv, var Opdelingen følgende, idet kun de vigtigste Afdelinger nævnes:

Leder: SS-Sturmbannführer *Dr. Hoffmann*.

Afdeling 1 a.: Bekæmpelse af Kommunisme, Marxisme, yderliggaaende Bevægelser samt fjendtlig Propaganda. Leder: SS-Hauptsturmführer, Kriminalrat *Hans Hermannsen*.

Afdeling 1 b.: Bekæmpelse af den danske Modstandsbevægelse, den illegale Presse samt Paatale af Fornærmelser mod den tyske Værnemagt. Leder: Kriminalkommissar *Schweitzer*, senere SS-Hauptsturmführer, Kriminalrat *Jessen*.

Afdeling 2a.: Sabotage, politiske Attentater, Terrorister, Vaaben og Sprængstoffer. Leder: SS-Hauptsturmführer, Kriminalrat *Bunke*.

Afdeling 2 b.: Faldskærmsagenter. Leder: Kriminalrat *Bunke*.

Afdeling 3 a.: Kontrasionage. Leder: SS-Untersturmführer, Kriminalkommissar *Elpert*.

Afdeling 3 b.: Industrisikring og Sabotagebevogtning. Leder: Oberleutnant *Eckhardt*.

Afdeling 4 b.: Jødespørgsmaal. Leder: Kriminalrat *Bunke*.

Afdeling 7: Gestapos Sikkerhedstjeneste («Gegnernachrichtendienst»).

Efterretningstjenesten og Spionageafdelingen var under Ledelse af SS-Sturmbannführer *Seybold*, og Sabotage og Kontrasabotage, der omtrent laa paa samme Linje, stod under SS-Hauptsturmbannführer *Issel*.

SD opslugte senere fuldstændigt Abwehrstelle; det nøjagtige Tidspunkt kan ikke fastslaaes, men i Generalstrejkedagene 1944 erfarede man i Praksis den skete Ændring. De i Abwehrstelle ansatte Embedsmænd var uden videre direkte blevet overflyttet til SD paa tilsvarende Poster.

I det følgende skal jeg prøve paa at give en nærmere Karakteristik af de tyske Politifolk, som spillede en dominerende Rolle under deres Tjeneste her i Danmark.

Den første Leder af Sicherheitspolizei og Sicherheitsdienst i Danmark var Standartenführer, *Dr. Mildner*. Mildner var Østriger og var utvivlsomt valgt til Opgaven, fordi han fra sit Hjemland var vant til at have med Mindretalsspørgsmaal at gøre — og der er næppe Tvivl om, at man i *centrale tyske Kredse betragtede Danmark som et Mindretalsspørgsmaal*. Mildner var her kun ca. 3 Maaneder, og mit Indtryk af ham er derfor ikke særlig grundfæstet, men jeg mener dog at turde sige, at han var moderat og ganske velvillig stemt. Naar han ikke des mindre greb til desperate Handlinger — navnlig Mordet paa Kaj Munk —, var det sikkert, fordi han blev haardt presset fra Berlin som Følge af, at han ikke kunde opnaa en Overenskomst med det danske Politi om Bekæmpelse af Sabotagehandling. Han blev fjernet straks efter Nytaar 1944 — formentlig som Følge af personlige Intriger fra Dr. Hoffmanns Side.

Dr. Mildner blev afløst af Standartenführer *Bovensiepen*, der vel nok er den mest forhadte og berygtede SS-Mand, Danmark har været belemret med.

Standartenführer *Bovensiepen*, der vistnok kom fra en af Rhinbyerne, fortæller,

Otto Bovensiepen (f. 1901) blev 1940 Leder af Sicherheitspolizei i Berlin, hvorfra han senere blev forflyttet til Kassel. Her ledede han Afdelingen Aufsichtsstelle, indtil han i Januar 1944 kom til Danmark som Befehlshaber der Sicherheitspolizei. Han beklædte Rangen som Standartenführer, og var Chefen for alt tysk Politi i Danmark. Hans Regime er velkendt af alle og vil leve videre gennem Historien — han var forhadet som faa, og selv mellem »Kolleger« nærede man Frygt for ham paa Grund af hans ondskabsfulde Væsen. Bovensiepen blev grebet i Tyskland kort efter Kapitulationen og kom i Forhør, hvorefter han overførtes til Danmark for her at staa til Regnskab for sine Krigsforbrydelser. Karakteristisk for ham var hans Angst for at blive ført til Danmark og stillet Ansigt til Ansigt med Modstandsbevægelsen.

at han ved sin Afgang fra Tyskland til Danmark fik at vide, at man i Tyskland hidtil havde savnet tilstrækkeligt og fyldestgørende Kendskab til Begivenhederne i Danmark, hvorfor der ofte opstod Situationer, der helt kom bag paa Centralledelsen i Berlin. Det var af den allerstørste Betydning, at Danmarks Eksport sydpaa fortsat kunde foregaa uforstyrret og uhindret; *det var en Livsbetingelse for Tyskland*. Derfor skulde han sætte alt ind paa at bekæmpe Sabotage, og frem for alt den generende Jernbanesabotage. Sabotage havde man oplevet i alle de besatte Lande, først og fremmest i Polen og Jugoslavien, og derfor forekom den ikke Tyskerne overraskende; men den omfattende og systematiske Fabrikssabotage, der efterhaanden udviklede sig hos os, havde man aldrig kendt Mage til. Efter Tyskernes Opfattelse var det en kapital Dumhed at ødelægge sine egne Produktionsmidler, da det jo kun vilde være til Skade for os selv, naar vi ved Krigens Afslutning — og Tysklands Sejr! — stod uden den nødvendige Kapacitet til at sætte ind i Opbygningen. Men overalt mærkede man et sandt Raseri over de veludførte Sabotager, der i allerhøjeste Grad generede deres Planer.

Bovensiepen havde ikke faaet specielle Direktiver om Fremgangsmaaden til Bekæmpelse af Sabotage og Modstandsbevægelsen overhovedet. Han fik fuldstændig frie Hænder og maatte handle efter Konduite. Den første Tid holdt han sig i Ro og besluttede først at se Tiden lidt an for derefter at kunne sætte ind paa den rigtige Maade og paa rette Sted med saa meget des større Kraft. Han blev hurtigt klar over, at der maatte gøres en kraftig Indsats for at komme Modstandsbevægelsen til

Livs, og *det bedste vilde være at arbejde sig helt ind til de rigtige Kredse*, selv om det skulde ske paa Bekostning af kostbar Tid. For at naa dette Maal *var han slet ikke uvillig til at lade Modstandsbevægelsen opnaa tilsyneladende Fremgang*, idet han ikke var interesseret i et enkelt godt Resultat, men arbejdede paa langt Sigt, for paa een Gang at kunne rulle hele Fronten op. Den hidtil førte Kurs gavnede imidlertid ikke Sagen paa nogen Maade, og han besluttede at vise Modstandsbevægelsen, at man havde i Sinde at slaa til med haard, men »retfærdig« Haand. Tanken om denne skærpede Kurs syntes at ligge latent hos de førende Tyskere, og i Samtaler mellem Best og Bovensiepen, Pancke og Bovensiepen og mellem Best og Pancke indbyrdes blev denne Ændring stiltiende aftalt. Ikke alene vilde man varsko Modstandsbevægelsen, men man vilde ogsaa sikre sig mod Kritik fra det evigt utilfredse »Berlin«.

Bovensiepen er en ganske velbegavet Mand, men i allerhøjeste Grad udannet. Han var meget aggressiv i hele sin Form og virkede yderst brutal. Forhandlingerne med ham blev altid imødeset med Utryghed; han sprang i Emnerne og var uhyre direkte i sine Spørgsmaal. Man kunde aldrig være sikker paa, hvor man havde ham. Der dannede sig snart det Indtryk, at *Bovensiepen var den onde Aånd inden for Instanserne*, et Indtryk, som nu senere er blevet verificeret ved utallige Vidnesbyrd. Han har i adskillige Tilfælde *personligt givet Ordre til Anvendelse af Tortur*, ligesom han har *givet Ordre til eller godkendt »Clearing«-Mordene*. Han vilde med alle til Raadighed staaende Midler opretholde Ro og Orden her i Landet; for ham helligede Hensigten fuldstændig Midlerne. Under de bevægede Generalstrejkedage i København naaede man som bekendt en ganske svag Afspænding, da Lys og Gas Søndag Aften blev sat i Funktion igen, og der gennem Radioen af kendte danske Mænd blev fremsat Opfordring til at gaa i Arbejde paa ny. For Bovensiepen var det den allersidste Frist; han var tilfreds med, at Folk tog denne Opfordring til Følge, selv om det var lidt trevent. Han *vilde* nemlig have en Ende paa denne Urotilstand; hvis ikke Forholdene havde nærmet sig de almindelige, *vilde han have sat alle Midler ind paa at tvinge København til at erkende sin Fejltagelse*. Der laa Ordre parat til totalt Udgangsforbud — hans Patrouiller vilde færdes ude og skyde paa enhver, der blot vovede at vise sig uden for Gadedøren, og der vilde blive oprettet en effektiv Gadetjeneste, der skulde dække hver Gade og hvert Hjørne i hele København. Med en desperat Indsats vilde han have bragt Beviset for den ringe Forstaaelse for dansk Aand, som prægede ham i uhyggelig Grad.

Da der i Efteraaret 1943 fandt et politisk Mord Sted paa en Tysker, der var ansat inden for Gestapo, blev der fra tysk Side udlovet en Belønning paa 5—10.000 Kr. for Oplysninger, der kunde føre til Paagribelse af Morderen. Bovensiepen mente nu, at det danske Politi burde vise sin Indstilling over for Problemet og udlove en lignende Dusør. Det ønskede man saa langt fra, men det blev svært at finde det rigtige Argument til at afslaa Samarbejdet paa en bestemt og dog undskyldelig Maade. Man fandt paa den Udvej over for Bovensiepen at fremhæve, at *det let kunde opfattes som en Kritik af Dusørens Størrelse*, dersom man fra dansk Side begyndte at spæde til det allerede fastsatte Beløb. Og i øvrigt kunde man dog ikke nægte, at det i høj Grad vilde tage Form af en Slags Indsamling, hvis det virkelig blev gennemført. Til alt Held gik Bovensiepen ind paa Tanken, navnlig Kritikken af Dusørens Størrelse

fandt han fuldstændig rigtig, og den ubehagelige Situation var saaledes reddet — med et for begge Parter tilfredsstillende Resultat.

I sin Bedømmelse af Frikorpset i Forbindelse med Frits Clausens Eneret paa Hvervningen vedgik Bovensiepen aabent, at *det var en Taabelighed af Rang* at lade det danske Nazi-Parti helt overtage Frikorpset. Et neutralt, af Regeringen understøttet Frikorps vilde have haft meget større Chancer for stor Tilslutning og kunde have opnaaet en virkelig Betydning, baade ude og hjemme.

IX

Den 15. September 1943 tiltraadte *Dr. Karl Hoffmann* som Leder af Afdeling IV under Befehlshaber der Sicherheitspolizei i Danmark. Han stammede fra Rhinegnene og var opdraget i Arbejder- og Bondemilieu og havde allerede fra Barndommen været socialt interesseret. Under den engelsk-franske Besættelse af Rhin-Zonen havde han faaet det nationale Præg, som kendetegner hele hans Generation i Rhinlandet. Efter hans Mening var Socialdemokratiet stivnet og blevet materialistisk; men i Universitetsaarene kom han i Forbindelse med nationalsocialistiske Kredse, og ved at høre paa deres Teorier mente han at have fundet det Parti, der nærmest svarede til hans Idealer i national og social Henseende.

Hoffmann opholdt sig i Berlin i Sommeren 1943, tilknyttet Reichssicherheitshauptamt, da han af personlige Grunde anmodede om Forflyttelse fra Byen. Der var Tale om, at han skulde tiltræde en Stilling i Paris; men pludselig da han allerede sad i Toget til Paris, blev det bestemt, at der i Danmark skulde oprettes et selvstændigt SD og SP, hvorefter han blev kaldt tilbage og sendt til Danmark for at overtage Posten som Leder af Afd. IV (Gestapo) i København. Den første Tid gik med Forberedelse til Arbejdet. Lederen af Afd. IV i Berlin, Gruppenführer Müller, satte ham ind i Forholdene i Danmark og nævnte som Aarsag til, at det tyske Politi skulde indsættes her, at det paa Grund af den overhaandtagende Sabotage var blevet nødvendigt for Værnemagten at afvæbne det danske Militær, hvorefter den danske Regering var gaaet af, og derfor mente man i Berlin, at *Forholdene ikke kunde ordnes uden Medvirken af det tyske Politi*.

Tysk Politi skulde kun sættes ind ved Bekæmpelse af Sabotage, rettet mod den tyske Værnemagt eller Firmaer, der arbejdede for Tyskerne paa den ene eller anden Maade. Bekæmpelsen skulde dog foregaa paa en Maade, saa det fremgik, at *Danmark stadig indtog en Særstilling* blandt de okkuperede Lande, og det maatte fremfor alt undgaaes at skabe de saa berygtede »norske Tilstande«.

Ganske kort Tid efter Ankomsten fik Hoffmann Ordre fra Berlin — vistnok gennem Dr. Mildner, som netop kom for at overtage Posten som Befehlshaber der Sicherheitspolizei —, at han skulde *forberede og gennemføre en Aktion mod Jøderne*, som skulde interneres i Theresienstadt. Ved en Drøftelse mellem Hoffmann og Dr. Mildner opnaaedes der Enighed om det forkastelige i Planen — ikke saa meget for Ideens Skyld som for Tidspunktets. Det var for tidligt. Mildner vovede sig endog til Berlin med et Modforslag — men uden Resultater. Som et Slags Mistillidsvotum blev der udkommanderet en Ekspert i den Slags Sager, Sturmbannführer *Gunther*,

til Danmark for at bistaa med Forberedelserne. Man vilde i Berlin sikre sig en 100 % aktiv Gennemførelse af Planen. Som Grundlag for Aktionen tjente en Liste, som var blevet fjernet fra den jødiske Menighed, vistnok af Medlemmer af et af de yderliggaaende danske Nazipartier. Endvidere havde man til Bistand under hele Jødeaktionen en Medarbejder fra det sørgelig bekendte Organ, »Kamptegnet«, og Medhjælperen udgav sig for Aneforsker, Antisemit og Ekspert paa Jødeproblemet Omraade; han viste sig at være Tyskerne en nyttig Hjælper i hele Arbejdet.

Selve Aktionen blev iværksat ved af en fra Norge ankommet Politibataillon samt 2 allerede her bestaaende Politibatailloner. Schalburgkorpset, Waffen SS og muligt flere andre Formationer fra Wehrmacht og Fürsorgekommando o.s.v. blev ogsaa sat ind. De enkelte Afdelinger blev ledet af Medlemmer af Afd. IV, og Sturmabführer Gunther ledede personligt hele Aktionen.

Hoffmann havde efterhaanden faaet dannet sig det Indtryk, at *det danske Politi mere og mere gled over i en engelskvenlig Kurs*, og at Modstandsbevægelsen herfra fik mere Hjælp, end gavnligt var. Dette blev Gang paa Gang drøftet mellem de højere tyske Politifolk, og man overvejede de Midler, der skulde iværksættes for at faa denne for Tyskland uheldige Udvikling bragt til Standsning. Det var ønskeligt at bevare Politikorpset, men dog med en vis Indskrænkning, saaledes at *den vaabenbærende Del blev reduceret*, og de militære Formationer, der var blevet dannet efter Besættelsen, helt blev ophævet. Det var ligeledes klart, at et venligtindstillet — eller maaske kun et neutralt — Politi vilde være langt at foretrække frem for et fjendtligt indstillet. Det danske Politi nærrede dog ikke noget Ønske om at gaa ind paa de af Tyskerne stillede Betingelser; de vilde beholde de opnaaede Resultater for sig selv, og de foretagne Anholdelser ønskede man helt og holdent forbeholdt de danske Myndigheder. I Princippet vilde Tyskerne godt gaa med hertil; men Forhandlingerne blev afbrudt af Folkestrejken, og efterhaanden fik det tyske Politi saa mange Beviser for, at det danske gik mere og mere over til Modstandsbevægelsen, at man ikke længere kunde overse den Fare, det rummede, hvis Tingene fortsatte deres Gang. v. Hanneken havde paaapeget den alvorlige Risiko, det vilde være at have en velbevæbnet og fysisk godt udrustet Styrke i Ryggen ved en eventuel Invasion, og Resultatet blev, at Pancke besluttede at sætte Politiet ud af Virksomhed ved en Lyn-Aktion. Det var Hensigten at internere de største Formationer inden for Politiet, hvorved man vilde opnaa en betydelig Reduktion af Styrkerne og samtidig faa desorganiseret det øvrige tilbageblevne Mandskab.

Ved Forhandlinger mellem Pancke, Bovensiepen og Hoffmann drøftedes Enkelthederne for Aktionens Gennemførelse, og paa Grundlag af denne Samtale paa- staar Hoffmann at have faaet det bestemte Indtryk, at *efter Interneringen skulde hver enkelt Politimands Forhold undersøges*, og kun de, der bevisligt havde deltaget i illegalt Arbejde, holdes tilbage. Paa selve Dagen blev han imidlertid hen under Aften klar over, at dette *ikke* var Tilfældet, og han forsøgte at faa opklaret, hvem der havde givet Kontraordre. Der blev svaret kort, at Damperen ikke kunde vente, og man maatte derfor tage dem alle med. Det var, mener Hoffmann, utvivlsomt *Pancke eller Bovensiepen, der havde Ansvaret for denne Ordre*, der skulde gennemføres, før Dr. Best, der som bekendt var rejst til Jylland for at deltage i de

Karl Heinz Hoffmann (f. 1912) studerede Jura ved forskellige Universiteter, ligesom han ogsaa i 1932 besøgte Universitetet i Cambridge. Efter Embedseksamen blev han ansat ved Statspolitiet i Koblenz som Assessor. Da Krigen brød ud i 1939, traadte han ind i Sicherheitspolizei, og blev senere herigennem sendt til Holland. September 1940 vendte han tilbage til Berlin, hvor han blev ansat i Reichs-sicherheitshauptamt i den berygtede Afdeling IV, Geheime Staatspolizei. Hoffmann var derefter som tysk Repræsentant tilknyttet den amerikanske Hoover-Delegation, der besøgte de af Tyskland besatte Lande for at studere sociale og ernæringsmæssige Forhold. Den 15. September 1943 blev han forflyttet til Danmark som Chef for Gestapo. Den 4. Maj 1945 forsvandt Hoffmann fra København, og det lykkedes ham at komme over Grænsen som almindelig Værnemagtssoldat; efter 4 Maaneders Forløb blev han arresteret af det engelske Felt-politi i Sydslesvig. Billedet viser Dr. Hoffmann omgivet af Hustru og Børn. Denne smilende og ventligt udseende Mand, som aabenbart — naar det gjaldt ham selv — vidste, hvad et lykkeligt Familieliv betyder, var Tyskernes dygtigste Gestapomand i Danmark og Modstandsbevægelsens værste Fjende.

omfattende Skanseanlæg, vendte tilbage. Hoffmann fik da paa selve Skibet udvirket, at de ældste Betjente blev løsladt og sendt hjem.

Efter Aktionerne havde han meddelt det danske Udenrigsministerium, at for Fremtiden vilde der ikke blive indledt Aktioner mod Politifolk som saadanne, kun hvor der forelaa en konkret Sigtelse, vilde man skride til Arrestation. Det var imidlertid ikke muligt for ham at faa optaget denne Meddelelse i Pressen; Pancke brød sig vel ikke om at lægge Plaster paa Saaret og indynde sig hos Befolkningen saaledes som Hoffmann.

Allerede fra Begyndelsen havde han gjort sig klart, at det ikke nyttede med generalpræventive Foranstaltninger, idet disse — erfaringsmæssigt — viste sig at vække Modstandsviljen i endnu større Befolkningslag i Stedet for at knække den illegale Front. Der skulde andre Midler til, og det bedste og mest effektive, han kendte, var *Brugen af danske Hjælpere*. De kendte Forholdene her i Landet bedre end han og hans Politifolk og vilde kunne være ham til uvurderlig Hjælp i Arbejdet. For gode Oplysninger var Betalingen god, og der meldte sig frivilligt

mange »Vertrauungsmänner« — et Begreb, der bedst oversættes med: *Stikkere*.

Under Mildners Ledelse foregik Deportationerne til tyske Koncentrationslejre fuldstændig vilkaarligt; men da Bovensiepen afløste Mildner, aftaltes det mellem ham, Pancke og Hoffmann, at *kun saadanne, der i Virkeligheden var hjemfaldet til Dødsstraf*, d.v.s. Folk, der havde baaret Vaaben eller været Spioner, *skulde overføres til Tyskland*. Samtidig med denne Bestemmelse, ifølge hvilken Dr. Hoffmann var den, der skulde træffe den endelig Afgørelse, hvorvidt Deportation skulde finde Sted eller ikke, arbejdede Afd. V (det egentlige Kriminalpoliti) med de saakaldte *asociale Individier*, og Anholdelse og Deportation af disse foregik udelukkende efter Ordre af Lederen for Afdelingen, Dr. *Zechender*.

Ifølge de tyske Tjenesteregulativer var det tilladt at give indtil 10 Stokkeslag paa Rygstykkerne for at fremtvinge en Tilstaaelse, der kunde spare tysk Liv og Ejendom, saafremt denne Tilstaaelse ikke kunde fremskaffes paa anden Maade. De tyske Politifolk skulde i hvert enkelt Tilfælde have Hoffmanns Tilladelse til denne Fremgangsmaade, og selv mener han kun at have givet den 10—15 Gange, men mange Vidneudsagn vil sikkert kunne hjælpe hans Hukommelse paa dette Punkt adskilligt paa Gled. Det var — efter hans eget Udsagn — kun anvendt over for Personer, der med Føje var sigtet enten for Drab eller for Besiddelse af Vaaben eller Sprængstoffer. *I øvrigt var det Hoffmann bekendt, at der fandt Mishandlinger Sted ud over det tilladte*, men samtidig mener han at have skredet ind flere Gange for at statuere Eksempel over for de tyske Politifolk, der overskred deres Kompetence i saa Henseende. Hoffmann havde selv paa et tidligere Tidspunkt været nær inde paa Livet af Mishandlinger og havde dannet sig det bestemte Indtryk, at de burde undgaas saa vidt muligt. Efter at der var udkommet en engelsk Hvidbog om Mishandlinger af norske Fanger, var Hoffmann blevet sendt til Norge for at undersøge, om Paastandene var rigtige. Hans Rapporter til Berlin gik ud paa, at de fremsatte Paastande om tysk Mishandling af tilfangetagne Nordmænd var rigtige, og hans henstillede, at de paagældende ansvarlige tyske Politifolk blev forflyttet. Denne Henstilling blev dog ikke fulgt, og han opnaaede kun en »Næse« fra højere Sted for sin blødsødne Behandling.

Hoffmann er stadig stærkt nazistisk indstillet, om end paa en ret dogmatisk Maade, og han paaberaaber sig sin Uskyld, ligesom han ikke mener at have begaaet noget, der kan siges at være strafbart. Med god Samvittighed havde han meldt sig til det engelske Politi efter Kapitulationen, da han havde erfaret, at han blev eftersøgt.

Det er senere blevet opklaret, at *Hoffmann har været Himmlers Sekretær og var almindelig kendt som Himmlers Yndling*. Da saaledes Mildner i Efteraaret 1943 vilde have Hoffmann fjernet som Gestapochef, lykkedes det Hoffmann ved direkte Intervention hos sin Ven Himmler at faa foranlediget, at Mildner i Stedet for blev afskediget under Paaskud af, at han var uegnet i Danmark, da han førte en alt for mild Kurs.

Fra tysk Side havde man med Hoffmanns Ansættelse spillet et farligt Kort ud, og Erfaringerne skulde snart bevise, hvor farlig han i Virkeligheden var. Han var en meget velbegavet Mand, kultiveret og med et vindende — og tilsyneladende aabent

Under Besættelsen bragte den illegale Presse ofte Meddelelse om *Mishandling af Fangerne*, naar de ikke vilde »ud med Sproget«. Mange tvivlede om, at Tortur virkelig blev anvendt. Man hørte om det fra Norge, men var det ikke vilde Overdrivelser, ondsindede »Greuelnachrichten«? Aa nej, det var et fuldkommen logisk Udslag af det Barbari og den Sadisme, som bar det nazistiske Diktatur. Og som dette menneskelige Krapyl ved Terror søgte at knække Nordmændenes Modstandsvilje, søgte de at knække vor. Negle-afrivning, Knusning af Haandens Knogler, Spark i Kønssdelene, Brændemærkning — alt sligt repræsenterede Sider af tysk »Kultur«, som aldrig vil blive glemt. Sammenlignet hermed var det næsten naadigt, naar en ung Patriot som ham, man ser paa Billedet her, »kun« blev pisket, til hans Ryg og Sæde sad i blodigt Kød. Under Forhørene fremhævede den arresterede Gestapochef, at det tyske Tjenestereglement tillod en begrænset Tortur for derved at fremtvinge vigtige Tilstaaelser, men at han vel var vidende om, der havde fundet Mishandlinger Sted ud over det tilladte. Vi tror det gerne — for Vidnesbyrdene er legio. Og vi glemmer det ikke!

— Væsen. Han var den eneste af de Tyskere, jeg gennem mit Arbejde lærte at kende, som virkelig var Kosmopolit. Da han var Nationalsocialist til Fingerspidserne, ansaa han det for sin højeste Pligt at gøre en virkelig Indsats i Danmark, og han blev hurtigt Drivkraften inden for Gestapo. Tilsyneladende havde han opfattet Situationen i Danmark rigtigt, og han var fuldkommen klar over, at man ikke kunde forlange urimelige Ting af det danske Politi. Under Forhandlingerne var han til Tider villig til Indrømmelser, man ikke paa Forhaand havde turdet haabe paa, og i sine lyse Øjeblikke kunde han se stort paa mange Ting, som en hvilken som helst anden Tysker ikke vilde have ladet passere uden Paatale.

Trods den Venlighed og kultiverede Optræden, Hoffmann udviste, *besad han den Spaltethed i Naturen*, som findes hos saa mange Tyskere, og som er os Danske ganske uforklarlig. Det kan bedst karakteriseres ved, at han paa een Gang var den Mand, der i ydre Form var den mest behagelige at forhandle med af alle Tyskere — mens man paa den anden Side var fuldstændig klar over, at *han personlig gav*

Ordre til — selv med de mest haardhændede Metoder — *at presse alle mulige Oplysninger ud af de danske Patrioter, der var faldet i hans Medarbejderes Kløer.* Paa den ene Side var Hoffmanns Viden om Modstandsbevægelsen og f. Eks. Frihedsraadet meget indgaaende, saa at det i Samtalens Løb har forbavset mig stærkt at høre det, mens han paa den anden Side mange Gange ikke kunde faa fat i den rigtige Ende, men arbejdede ihærdigt paa et helt forkert Spor, uden selv at kunne forstaa, hvorfor det ventede Resultat udeblev.

X

I Gesandtskabet regerede Best, Bovensiepen var Chef for Sicherheitspolizei og SD og som tredie Led i Kæden kom Obergruppenführer *Gunther Pancke, den højere Politigeneral for SS-Gericht Dänemark.*

I 1943 blev Pancke forflyttet til København, hvor han fik Stillingen som højere SS og Politifører og samtidig blev udnævnt til Obergruppenführer. Stillingen som Politifører var egentlig ikke at betragte som en virkelig Politistilling, men det var en af Himmlers Kontrolforanstaltninger, der skulde bevirke en effektiv Kontrol med de forskellige Administrationsgrene inden for Riget, f. Eks. Partiet, Værnemagten og Politiet. Der var givet ham eksekutiv Myndighed, og *han fik alle sine Ordre direkte fra Berlin*, enten fra Himmler selv eller fra de forskellige Afdelinger i Reichssicherheitshauptamt. Pancke var — ligesom Hoffmann — utvivlsomt Yndling hos Himmler, og han havde deltaget i mange forskellige Arbejder af yderst vigtig Karakter. Bl. a. var han i Rusland blevet undervist i Bekæmpelse af Partisanvirksomheden, en Undervisning, han senere praktiserede i Danmark.

Himmler mente, at Pancke paa Grund af et tidligere Ophold i Flensborg maatte være i Stand til at opfatte den nordiske Psyke og forstaa den danske Mentalitet, saaledes at *han vilde være særdeles velegnet til at opretholde — eller genskabe — Orden i Landet og søge opretholdt den livsvigtige Eksport til Tyskland*, om muligt forbedre disse Forhold. Han var hverken underlagt Best eller v. Hanneken, men var fuldt ud deres jævnbyrdige. De var, som Himmler udtalte, *3 Skatspillere*, og hans Politik burde være at støtte den af dem, der i det givne Tilfælde førte den for Tyskland mest opportune Politik. Pancke fik 3—4 Uger til at sætte sig ind i Forholdene, og derefter skulde han træde frem i Arbejdet og sende Indberetninger hjem til Berlin. Himmler havde over for ham stærkt betonet den vanskelige Opgave, der her var blevet stillet ham, og henviste til den 29. August og det spændte Forhold, der var opstaaet mellem Dr. Best og v. Hanneken.

Der var hverken fra Himmlers eller hans Stedfortræder, Obergruppenführer Kaltenbrunners Side blevet givet Pancke særlige Instrukser med Hensyn til Forholdsregler i Danmark for at bekæmpe Modstandsbevægelsen. At en saadan overhovedet eksisterede, fik han intet at vide om. Derimod blev det ham indprentet, at *det danske nationalsocialistiske Parti havde spillet Fallit* og ingen Støtte kunde yde ham. Dets Fører var i Polen, og den øvrige Del skændtes indbyrdes. Ved et senere Møde mellem *Hitler, Himmler og Pancke* blev det indskærpet Pancke, at *Sabotage skulde*

Gunther Friedrich Wilhelm Ludwig Pancke (f. 1899) stammer fra en Officersfamilie og havde ført en omflakkende Tilværelse, inden han i September 1943 blev sendt til Danmark som højere SS og Politifører. Som næsten alle inden for Partiet havde han gennemgaaet militær Uddannelse; efter Verdenskrigen rejste han til Argentina, hvor han opholdt sig i syv Aar som Landmand. Senere vendte han tilbage til Tyskland og kom i Industrien som teknisk Assistent. Allerede den Gang var han politisk interesseret i nationalsocialistisk Retning — han mente at finde det rigtige i et yderliggaaende Parti, og Kommunismen stred hans Opdragelse imod at søge Kontakt med. Han søgte Optagelse i D. N. S. A. P. og meldte sig samtidig til SS. Det hævdes, at han ikke fik Løn fra Partiet, men levede af den Understøttelse, hans Familie oppebar, en karakteristisk Tilstand for Mellemkrigstiden i Tyskland. Han naaede frem i Graderne, og 1932 fik han Kommandoen over Standarte 50 i Flensborg, hvor han blev forfremmet til Obersturmbannführer. I de følgende Aar flyttede Pancke rundt til forskellige Landsdele og var sidst i Berlin i SS Rasse- und Siedlungshaupamt.

mødes med Modsabotage, saaledes at hver Gang en tysk Industri blev ødelagt, skulde en tilsvarende dansk Industri ødelægges.

Allerede omkring Juni—Juli 1944 var der fra militær tysk Side blevet fremsat Ønsker om at faa fjernet Politiet, som man ansaa for en alvorlig Trusel i Tilfælde af Invasion. Erfaringerne fra andre Lande havde vist, at et veluddannet, bevæbnet Korps var farligt at have i Ryggen. v. Hanneken forlangte Politiet fjernet i September Maaned, da han ansaa en Invasion for nær forestaaende. Pancke fattede derefter den Plan at anholde den Styrke, der var i Tjeneste, for at lade Resten overgaa til kommunalt Politi. Der havde gennem længere Tid været ført Forhandlinger om at formindske Korpset og fratage det de svære Vaaben, men der var ikke opnaaet Resultat derved. Saa indløb Tilladelse gennem Himmler fra Hitler, at Aktionen maatte finde Sted som planlagt. Best havde været meget imod denne Aktion, der ikke passede ind i den Linie, han havde lagt; derimod er det næppe rigtigt, at han ikke forud var underrettet om den. Forholdet er snarere det, at han ikke officielt ønskede at vide, hvad der skulde ske, og han tog derfor til Kolding et Par Dage for at hjælpe til med Gravning af Skanser og Løbegrave etc.

XI

Bunke, der var Kriminalmand af Uddannelse, havde faaet overdraget Kampen mod Sabotagen som sin særlige Opgave. Han var faglig set dygtig, en i det Ydre set pæn Mand, der gjorde et tilforladeligt Indtryk. Men bag hans pæne Væsen skjulte der sig en Brutalitet og en hensynsløs Haardhed, som var Skyld i, at mange illegale Grupper blev revet op. Det indrømmes inden for de tyske Kredse paa Politigaarden, at *Bunke var frygtet af alle*, selv Hoffmann kunde over for ham miste sin sædvanlige Selvtillid og rolige Optræden.

Til Bekæmpelse af Kommunismen i Danmark havde Tyskerne indsat Kriminalrat *Elpert*, som i øvrigt desuden beskæftigede sig med de mere indviklede Spørgsmaal i Kampen mod den illegale Front. Han var — menes der — Skyld i, at Politiet blev deporteret til Tyskland i Stedet for, som oprindeligt planlagt, til Frøslev; han foranledigede nemlig, at Bovensiepen ringede til Berlin for at faa nærmere Instruktser, og herfra blev der svaret, at Betjentene skulde føres til en i Tyskland beliggende Koncentrationslejr. Det passer udmærket til det Indtryk, jeg havde dannet mig af Elpersts Karakter. Han viste sig ved Forhandlinger at være en meget upaalidelig Person, der var Nazist til Fingerspidserne og en af de herværende Tyskere, der længst troede paa Tysklands Sejr og tilfulde handlede derefter.

Fritz Willy Schweitzer, der var født i 1906 i Marburg, var oprindeligt uddannet i Boghandlerfaget, men gik efter 10 Aars Forløb over til Kriminalpolitiet. 1937 blev han udnævnt til Politikommissær i Stettin, hvor han gjorde Tjeneste i Mordkommissionen. Han kom her til Danmark i Marts 1944 efter Ordre fra Reichssicherheitshauptamt i Berlin, og han blev straks tilknyttet Gestapo, hvor hans Opgave kom til at bestaa i *Bekæmpelse af den illegale Presse og Modstandsbevægelsen*, samt at rejse Tiltale mod Folk, der paa den ene eller anden Maade havde fornærmet Værnemagten. Alle Ordre udgik fra Afdelingens Leder, Dr. Hoffmann.

I Begyndelsen havde Schweitzer sit Arbejde paa Shellhuset, men efter den 19. September 1944 rykkede han ind paa Politigaarden, hvor han først og fremmest skulde sætte ind paa at finde kompromitterende Materiale mod Politiet og samtidig søge at rekonstruere et neutralt Politi. Materialet til Schweitzers Undersøgelser kom fra forskellige Sider, fra Værnemagten, OT, Schalburgkorpset, fra andre Afdelinger inden for SD og fra private Meddelere. Der var knyttet faste Stikkere til Afdelingen; det var i Reglen Folk, som ønskede at tjene Penge, der meldte sig hos ham.

I en Dagsbefaling til Personalet inden for sin Afdeling skal Schweitzer have beordret dette til *ikke* at indlade sig paa Mishandling af Fanger for at fremtvinge Tilstaaelser, og han prøvede paa at udføre sit Arbejde inden for almindelige menneskelige og tjenstlige Rammer. Da Sagen mod Frihedsraadet var ved at blive rullet op, fik Schweitzer overdraget Afhøringerne bl. a. af Professor Mogens Fog. *Ordren til Mishandling af Fog blev givet af Bovensiepen personligt og mod Schweitzers udtrykkelige Protest*. Fog skulde til *Tvangsbehandling* — »noget, vi har lært af Russerne«, som Bovensiepen udtrykte sig. Schweitzer vilde dog ikke lade Ordren til legemlig Overlast gaa videre; men en Dansker fra Bunkes Afdeling, *Han-*

Da de tyske Ofre for R. A. F.s vellykkede Angreb paa Shellhuset den 21. Marts 1945 skulde begraves, tropede hele Rækken af overordnede Krigsforbrydere op i stiveste Puds for at hædre de »faldne«. Her stod Best, Pancke og Bovensiepen og »heilede«, som vilde de sige: »Vi følger snart efter!« Billedet viser Hr. Bovensiepen i fuld Krigsmaling, og man maa ikke opholde sig ved, at hans Uniform gør et lidt krøllet Indtryk, og at Ærmet stumper. Den skulde dog ikke gøre Tjeneste synderligt meget længere. Hr. Bovensiepen stod paa Falderebet. Hamperebet ventede ham — hvis alt gik efter Fortjeneste. Men maaske bliver han bare skudt.

sen, tog selv Affære og tildelte Fog adskillige Slag over Ryggen. Til Stede var her den berygtede Oberkriminalsekretär Marquardt.

Om Schweitzer fortælles det i øvrigt af Fanger fra Shellhuset, at han var det eneste »virkelig levende« Menneske i Modsætning til de andre Maskinmennesker, der modtog en Ordre og derefter slavisk udførte den, uden at forbinde en Tanke med det menneskelige — eller umenneskelige — i Ordrens Opfyldelse. Kort efter Episoden med Professor Fog blev Schweitzer sendt til Tyskland for at undersøge, hvorledes de i Buchenwalde internerede Betjente vilde stille sig til et Samarbejde med Tyskerne. Da han vendte hjem, havde Bovensiepen »droppet« ham og anbragt en Kriminalrat Jessen paa hans Post.

I Schweitzers Afdeling var ansat en Oberkriminalsekretär *Marquardt*, der Gang paa Gang viste en højst uheldig Optræden. Schweitzer havde saaledes to Gange grebet ham paa fersk Gerning i lettere Mishandling af Fanger. Begge Gange hævdede han frækt, at Fangens ophovnede Ansigt skyldtes, at han havde sat sig til Modværge under Anholdelsen. Schweitzer havde i denne Anledning tildelt Marquardt en Re-

primande, men denne havde svaret, *om han virkelig regnede med at faa Løn for sin Anstændighed*. Til sidst var Klagen dog gaaet videre til Hoffmann, som selv havde givet Marquardt en alvorlig Næse, og det blev lovet ham, at Marquardt skulde blive forflyttet. Fire Uger før Kapitulationen blev han virkelig forflyttet til Stettin.

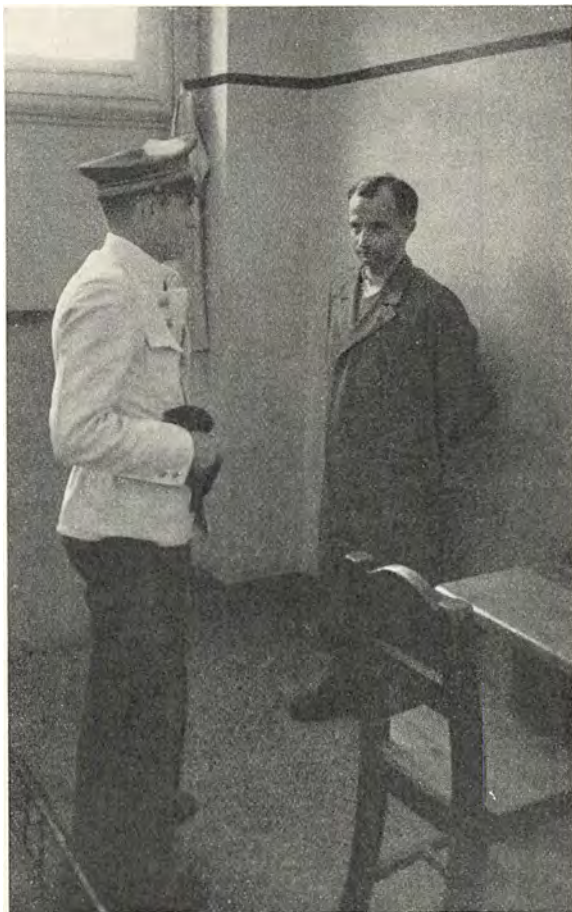
Der foreligger saaledes — ogsaa fra anden Side — forskellige Oplysninger, der kunde tyde paa, at Schweitzer har handlet som en anstændig Kriminalpolitimand; men for mit Vedkommende er jeg tilbøjelig til at mene, at *han kun har forsøgt at »tegne en Forsikring« med Tysklands uundgaaelige Nederlag for Øje*, og at han i Virkeligheden har været særdeles nidkær med Hensyn til Opklaringen og Undersøgelserne af alle Sager, der blev overdraget ham; dette Faktum kan ikke bortforklares under Schweitzers Bestræbelser for at bibringe danske Patrioter det Indtryk, at han kun nødtvungent har udført sit Arbejde for Gestapo. Givet er det i hvert Fald, at hans affable og slebne Façon har medført Skuffelser for adskillige Danskere, som havde med ham at gøre.

XII

Foruden de almindelige Politimyndigheder, der i den senere Tid hovedsagelig re-præsenteredes af Gestapo, var der Personer, som arbejdede fuldstændigt uafhængigt af de øvrige Instanser, og som havde Forbindelse direkte med Berlin, hvorfra alle Instrukser om Arbejdet kom. Som Eksempel kan nævnes Studienrat Dr. *Wäsche*, der i 1941 var blevet knyttet til det tyske Gesandtskabs kulturpolitiske Afdeling i København. Han skulde afgive Rapporter om Befolkningens Holdning og beskæftigede sig mest med det kulturelle Omraade. Der er ingen Tvivl om, at han var en af dem, der vidste mest om Modstandsbevægelsen og afgjort var den mest farlige, idet han arbejdede fuldstændig afsondret fra alle andre tyske Tjenestesteder og i udstrakt Grad anvendte »*Vertrauungsmänner*«, som han — *efter endt Brug* — *kynisk udleverede til det tyske Politi* for at undgaa, at de snakkede over sig; men forinden havde han presset Citronen til den sidste Draabe. Om Dr. *Wäsche* kan der — netop paa Grund af hans hemmelighedsfulde Mission — ikke siges meget; han var en grim og direkte frastødende Mand, men særdeles intelligent og beregnende. Han var Edderkoppen, der sad i Midten af Spindet og ventede paa sit Bytte. En anden af samme Mission var *von Pahl*, der ligeledes stod i direkte Kontakt med Berlin. Medens *Wäsche* dog af og til kom i Berøring med danske Myndigheder, var dette ikke Tilfældet med v. Pahl. Det er derfor meget lidt, man ved om hans Viksomhed ud over, at han vistnok var *Wäsches* Chef.

Lederen af det lille separatistiske Nazi-Parti, *Wilfred Petersen*, havde tilbudt sin Tjeneste til Abwehrstelle, hvor han havde lovet, at han nok skulde sørge for en effektiv Standsning i Sabotagen, hvis man gav ham frie Hænder. Det lykkedes det danske Politi at faa ham arresteret, da han havde overtraadt Politivedtægterne; men Tyskerne forlangte ham omgaaende udleveret, fordi de nærede Frygt for, at han skulde tale over sig til det danske Politi. Det gik ikke helt saa nemt, idet man fra

Hans Wäsche (f. 1903) studerede ved Universiteterne i Marburg og Berlin, og 1921 afsluttede han sine Studier med videnskabelig Statseksamen. Efter nogle Aars praktisk Lærergerning fik han gennem »Deutsche Auslandschuldienst« anvist Stillingen som Lærer ved den tyske Sct. Petri Skole i København. Her blev han til 1935, hvorefter han vendte tilbage til Tyskland. Da Udstillingen »Liv og Lærdøm« aabnede i 1941, var Wäsche igen kommet til Danmark, denne Gang som Nordische Gesellschafts Repræsentant, for at ledsage Udstillingen, men under Opholdet her modtog han Ordre om at melde sig til Kanstein. Gennem ham fik han sine Drømmes Ønske opfyldt: han fik Lov til at arbejde med et Kartotek, der samlede Oplysninger om danske Forhold paa alle Samfundslivets Omraader. Hans Trang til at blande sig i alt muligt, hans Spionnatur, fik Udløsning gennem dette Arbejde. Selv mente han, at det skulde være grundlæggende for Samarbejdet mellem Danmark og Tyskland, men samtidig benyttede han sine Oplysninger til Rapportertil Gestapo. Wäsche understøttede et helt Hold »Efterretningsbydreng«, som skulde sondere Stemningen ude i Folket, og han var aldrig nærig med Betaling. Saa snart han havde benyttet en Mand fuldt ud, blev han overgivet til Gestapo — dermed havde Wäsche sikret sig imod Afsløring. Hans Ydre er ualmindelig frastødende, og hans Natur, der præges af Løgnagtighed og kujonagtig Frygt, forenet med en slesk Opræden over for dem, der

har Magten, gjorde ham ildelidt over alt; men hans Viden var uvurderlig. Man sagde om Wäsche, at han havde Forbindelser alle Vegne: indenfor Amalienborg, i Modstandsbevægelsens Rækker etc. — og selv opretholdt han en illegal Rute til Sverige, hvor hans Spioner rejste frem og tilbage. Paa hans Kontor mødtes mange forskellige Mennesker: tyske Gestapomænd, lige op til Chefen, danske Nazister, betalte Haandlangere o. s. v., selv Söhnlein, Kaj Munks Morder, mødte et Par Dage før det skændige Mord hos Wäsche, der søgte Kontakt til begge Sider. Han besad en grænseløs Energi, som dog ikke kunde skaffe ham den Anerkendelse, han trængte efter. Bovensiepen blev saaledes led og ked af hans evindelige, ubehjælpsomme Rapporter; men Wäsche fortsatte ufortrødet — og afleverede dem til andre Gestapofolk, der ivrigt udnyttede hans Viden. Dr. Wäsche hører til de Tyskere, der i Fredstid havde lært Danmark at kende, og som oprindelig havde et ret idealistisk Synspunkt m. H. t. Samarbejdet mellem de to Lande. Men ved Nazismens Gennembrud blev det ikke udelukkende Samarbejdsidéen, der prægede dem — nu begyndte samtidig den systematiske Udspionering af Landet, en Virksomhed, som den 9. April gav saa overordentlig gode Resultater. Hans Arkiver tyder paa en utrolig vidtspændende Interesse for danske Forhold — en Interesse, der i hans Virksomhed som Gestapomand i Danmark fik uoverskuelige Følger. — Ved R. A. F. Bombardement af Shellhuset blev Wäsche ret kraftigt saaret over hele Ansigtet, og han indlagdes paa Lazarettet paa Nyelandsvej. I 1933 indmeldte han sig i N. S. D. A. P., og gjorde siden talrige Forsøg paa at blive optaget i SS. Det blev i Begyndelsen afslaaet — man mener at hans Udseende ikke kunde opfylde de Mindstekrav, SS stillede til sine Medlemmer —, men senere synes det dog at være lykkedes ham. Paa Billedet ses Studienrat Wäsche, »der studierende Bengel«, som hans Kolleger kaldte ham, under sikker Bevogtning, en af de mest modbydelige og mest løgnagtige, nu tillige en af de ynkelige Repræsentanter for »das Herrenvolk«.

dansk Side slet ikke var tilbøjelig til at lade ham glide ud af Hænderne uden videre. Resultatet blev dog, at Wilfred Petersen blev udleveret til Tyskerne paa Betingelse af, at han vilde blive tilbagegivet til det danske Politi, saafremt Tyskerne ikke længere var interesseret i at beholde ham.

Der kunde nævnes flere Eksempler paa Danskere, som gik i Tyskernes Sold, men dels er det omfattende Materiale ikke klarlagt endnu, og dels hører det et andet Afsnit til.

XIII

Allerede den 12. April 1940 fandt den første Forhandling Sted mellem den tyske Gesandt og Repræsentanter for Udenrigs- og Justitsministerierne. Renthe-Fink hævdede, at *alle Sager i Forbindelse med Sabotage, Spionage og »Zersetzung«* (et ofte anvendt Udtryk, der tilnærmelsesvis kan oversættes med Nedbrydning af Moralen eller Kampaanden hos de tyske Soldater) *mod Værnemagten vilde blive overtaget af den tyske Krigsret*; Undersøgelserne og den retlige Afgørelse vilde blive gennemført ved Værnemagtens Foranstaltning. Der blev omgaaende fra dansk Side nedlagt Protest mod dette Forslag, og de følgende Forhandlinger resulterede i en Ordning, der gik ud paa, at det danske Politi skulde være det tyske Militær behjælpelig ved Bekæmpelse af disse Forbrydelser, saaledes at den politimæssige Undersøgelse, Anholdelse og Fængsling samt Domfældelse skulde foretages udelukkende af danske Myndigheder. En eventuel Afsoning skulde finde Sted i danske Fængsler. Endvidere blev der efter bestemt tysk Ønske vedtaget, at alle Sager, der kom til at berøre tyske Interesser af denne Art, skulde behandles af en enkelt Embedsmand for at sikre en ensartet Afgørelse. Allerede den følgende Dag traadte denne Institution i Virksomhed, idet Statsadvokat *Harald Petersen* af Justitsministeriet blev udpeget til denne Stilling med Benævnelsen: *Statsadvokat for særlige Anliggender*.

I Realiteten var det en meget vanskelig Opgave at være et Forbindelsesled, som paa een Gang skulde knytte og bevare Forbindelserne med de tyske Myndigheder og værne de danske Interesser, og den vanskeligste Opgave i saa Henseende paa hvilede vel nok Statsadvokaten for særlige Anliggender. Det var praktisk talt hans Opgave at prøve paa »at sidde mellem to Stole«, noget man ellers ønsker at slippe fri for, men her var det netop Opgaven. Gang paa Gang tørnede Interesserne sammen, og en heldig Løsning syntes fjern. Det blev da Opgaven at vurdere Situationen og beregne, hvad der laa inden for Mulighedernes Grænse at opnaa og i øvrigt, hvordan man nu paa bedste Maade kunde faa Tyskerne til at opgive et væsentligt og bestemt Krav mod at gøre den mindst mulige Indrømmelse.

Statsadvokat Harald Petersen forvaltede Embedet indtil 6. Juli 1940. Chefen for Københavns Opdagelsespoliti, *Eivind Larsen*, var allerede i April Maaned blevet knyttet til Statsadvokaturen, og da Harald Petersen blev opfordret til at indtræde i Samlingsregeringen som Justitsminister, overtog Eivind Larsen Stillingen. Knap et Aar virkede han, hvorefter han blev udnævnt til Departementschef for »visse Politianliggender« i Justitsministeriet. Som Statsadvokat for særlige Anliggender blev han

Poul Kjalke (f. 1909) blev cand. jur. 1934, Fuldmægtig ved Københavns Politis Undersøgelseskammer 1937 (Fuldmægtig 1939), konstitueret Statsadvokat for særlige Anliggender 1941 og endelig Politimester i Maribo Købstad m. v. 1942. Da Politiet gik under Jorden efter 19. Septbr. 1944, fik Kjalke overdraget det Hverv at organisere Arbejdet i Odense og sørge for den nødvendige Kontakt mellem Politiet og den lokale Ledelse af Modstandsbevægelsen. Han løste Opgaven med overordentlig Dygtighed og honoreredes efter Befrielsen ved — atter at begraves i et af Landets mindste Politimesterembeder.

efterfulgt af Politadvokat *Poul Kjalke*. Kjalke var paa Grund af sin stejle Holdning i alle nationale Spørgsmaal, ikke vellidt af Tyskerne, og der fortælles følgende lille Episode som afgørende for hans Fjernelse:

Det var i Kjalkes »Regeringstid«, at fhv. Handelsminister Christmas Møller flygtede ud af Landet, og i den Anledning blev Kjalke overøst med de heftigste Bebrejdelser af Tyskerne, fordi han ikke havde været i Stand til at forhindre Christmas Møllers illegale Rejse, hvortil Kjalke skal have svaret, at naar Tyskerne ikke engang selv havde kunnet forhindre Hess i at flygte til England — hvordan mente de saa, at han skulde kunne have forhindret Christmas Møller i at rejse til England. Efter at Kjalke, paa tysk Foranledning, var fjernet i August 1942, varetog jeg Embedet, indtil Politiet blev sat ud af Spillet den 19. September 1944.

Det altovervejende Problem var saa længe som muligt *at bevare vort Retssystems Ukrænkelighed og at beskytte danske Statsborgere mod tyske Overgreb*. Man maatte først og fremmest undgaa, at Tyskerne direkte blandede sig i Politiets Kompetence til at foretage Anholdelser, og fastholde, at alle Straffesager blev rejst for danske Domstole samt at alle Former for Afsoning af Straffe, selv idømt af de tyske Krigsretter, skulde foregaa i danske Fængsler under dansk Bevogtning. Paa den anden Side maatte man ikke være blind for, at Tyskerne med pinlig Opmærksomhed fulgte de danske Domstoles Arbejde og øjeblikkelig greb ind, naar der faldt en Afgørelse, der ikke huede dem. Danske Nazister hjalp troligt med ved dette Arbejde, om end det i Begyndelsen foregik i det skjulte; men senere var Dagbladet »Fædrelandet« og Ugeavisen »National-Socialisten« rige Kilder for Tyskerne at øse af med Hensyn til Kritik af »for milde Domme«, »Politiets Overgreb mod Partimedlemmer«, »landsskadelig Optræden« etc.

Tyskernes Fremgangsmaade, naar det drejede sig om Forhandlinger med de danske Myndigheder, var yderst karakteristisk. De danske Myndigheder blev snart direkte, snart gennem Udenrigsministeriet telefonisk anmodet om at komme til Konference. *Hvad Sagen drejede sig om, blev praktisk talt aldrig nævnt i Forvejen*, og der er blevet ofret utallige Timer paa at foretage en gennemgribende Ransagning i Hukommelsen for at prøve paa at regne ud, hvad der nu kunde være »paa Trapperne«. Det lykkedes imidlertid kun sjældent at møde forberedt til Sammenkomsten, der fra tysk Side gerne blev indledet med en generel Drøftelse af Situationen, oftest i Form af en Beklagelse over manglende Forstaaelse for Tyskerne fra den danske Befolkning eller fra de danske Myndigheders Side. Utallige Gange har jeg maatte høre, at »Berlin« var utilfreds med snart det ene og snart det andet. Derefter gik man over til at behandle det konkrete Spørgsmaal, som var dukket op paa den tyske »Ønskeseddel«. De danske Myndigheder blev derfor ofte pludselig stillet over for ganske uantagelige Krav, som Tyskerne forlangte, at man skulde tage Stilling til paa Stedet. Man søgte at imødegaa Tyskernes Taktik ved at sende Personer, der enten var — eller ogsaa foregav at være — inkompetente til at træffe den endelige Afgørelse. Man prøvede ved enhver Lejlighed at trække Sagen i Langdrag ved at gøre gældende, at den skulde forelægges for en højere Instans eller, endnu bedre, for det Ministerium, hvor den rettelig hørte hjemme. Tyskernes Krav om en Afgørelse paa Stedet blev ofte fastholdt saa energisk, at man maatte diskutere i Timevis for blot at opnaa 24 Timers Udsættelse med det endelige Svar. Under Forhandlingerne de første Aar foregav de tyske Repræsentanter, at de til en vis Grad stillede sig imødekommende over for danske Synspunkter, og at det virkelig var deres Ønske at faa alting til at gaa saa glat og smertefrit som muligt, men det var »Berlin« og Instrukserne derfra, som de paa enhver Maade skulde og maatte følge. Der fandtes blandt det tyske Personale Mænd, som havde nøje Kendskab til Danmark, f. Eks. navnlig Kriminalrat Hermannsen, der stammede fra Flensborg, og som havde stor Forstaaelse for Danskernes Reaktioner og Handlemaade.

Under Forhandlingerne var de tyske Embedsmænd saa at sige altid formelt korrekte og høflige, ligesom de — naar det drejede sig om Forhandlinger mellem Personer, der i Rang maatte anses for ligestillede — ogsaa var villige til at komme til Møder i de danske Embedskontorer. For mit eget Vedkommende foretrak jeg imidlertid altid at møde hos Tyskerne. For det første *ønskede jeg ikke at se tyske uniformerede paa Politigaarden*, hvor Statsadvokaten for særlige Anliggender havde Kontor. Dernæst kunde der komme Telefonsamtaler, som jeg ikke ønskede at besvare i andres Paahør, og endelig løb vi, især i den senere Tid, den Risiko, at der i mit Venteværelse eller paa Politigaardens Gange kunde finde ubehagelige Sammentræf Sted med Personer, hvis Færden paa Politigaarden vilde have været vanskelig at forklare Tyskerne. Helt kunde det dog ikke undgaas; mange Gange skulde Tyskerne »lige forbi« eller »var paa Vej derhen«, men under Udfoldelse af megen Diplomati blev Resultatet som Regel, at jeg gik den paa een Gang tunge og dog befriende Vej til de tyske Hovedkvarterer i Dagmarhus eller Shellhuset.

I den tyske Embedsstand fandt der af og til Personaleændringer Sted — en Praksis, man fra dansk Side sjældent hilste med Glæde. Man vidste, hvad man

havde, men ikke, hvad man fik. Den »gamle« kunde være behæftet med mange ubehagelige Egenskaber, men man havde dog vænnet sig til ham og lært, paa hvilken Maade man bedst skulde »tage« ham, og, hvad der var en betydningsfuld Faktor for vore diplomatiske Bestræbelser: han havde som Regel lært at sætte Pris paa dansk Smørrebrød, Øl og Snaps. I mange Tilfælde *har den høje danske Levefod virkelig været i Stand til at nedsætte Tempoet og formindske den tyske Embedsmands Foretagsomhed og Energi.* Kom der en ny, var han sandsynligvis forbeholden, og det vilde vare et Stykke Tid, før han helt var i samme Gænge som den, han lige havde afløst. Undertiden kunde der mellem Afrejsen og Efterfølgerens Tiltrædelse gaa et Stykke Tid: det var Omskolingens Tid, hvor Afløserne blev sat ind i danske Forhold, før de blev sluppet løs i Arbejdet.

Fra dansk Side fandt man hurtigt den rette Indstilling, og Tyskernes urimelige Straffekrav, naar en Dansker havde forset sig, eller skamløs Bagatellisering af tyske Soldaters og danske Nazisters Overgreb blev søgt besvaret med en gennemført og ud-søgt illoyal Behandling af Sagerne — i alle Tilfælde, hvor Risikoen for Opdagelse ikke var for stor. Ethvert Middel var helligt for at opnaa et gunstigt Resultat. Saa slette Rapporter, som der under Besættelsen blev lavet i Statsadvokatens Afdeling, er aldrig før set, d.v.s. *slette var de kun fra et politimæssigt Synspunkt* — nationalt set var de fortrinlige. Relevante Ting blev fortiet, Erklæringer fordrejede og fingerede Vanskeligheder opstod naar som helst og hvor som helst under de af Tyskerne krævede Undersøgelser.

Der blev paa et tidligt Tidspunkt truffet den Aftale, at Tyskerne skulde have Genparter af Politirapporterne i alle de Sager, som paa nogen Maade berørte tyske Interesser, men Rapporterne blev selvfølgelig skrevet paa Dansk; Oversættelsen tilfaldt de tyske Instanser. Som eneste Undtagelse kan nævnes, at SS- und Polizeigericht i Løbet af Efteraaret 1943 fik gennemført, at vi selv skulde foretage Oversættelsen. Et tidligere Løfte fra Justitsministerens Side desangaaende var blevet fuldstændig saboteret i Afdelingen. I enkelte Tilfælde, hvor Sagerne laa meget haardt for de implicerede Danskere, affattede vi lange Skrivelser, der indeholdt alt, hvad man forstaaer under Begrebet Kancellistil, om muligt endnu værre, saaledes at de faktisk var uforstaaelige — selv paa Dansk. Det viste sig at være en ypperlig Idé, idet Resultatet blev, at Tyskerne adskillige Gange »glemte« Spørgsmaalet, og man kan vist derfor gaa ud fra som givet, at de overhovedet ikke har forstaaet et eneste Ord i dem.

Ved Hjælp af et Væld af Undskyldninger lykkedes det den ene Gang efter den anden at faa trukket Afgørelsen ud og Sagen »sylvet«, indtil der var faldet Ro over den, og man igen kunde overlade Sagen til Tyskerne uden at risikere alt for meget. Som det i øvrigt viste sig alle Vegne, var Tyskerne, naar de blev stillet over for en virkelig eller indbildt Fornærmelse eller Krænkelse, uhyre temperamentsfulde. Som kun Tyskere kan, var de ved at springe i Luften af Raseri, og da gjaldt det om at følge med saa godt som muligt, holde med dem — for derefter at vende tilbage til Jorden igen, ganske langsomt, og aftvinge dem en fornuftig Afgørelse. Havde man benægtet, at Sagen var alvorlig, vilde det have været haabløst at faa dem fra deres øjeblikkelige urimelige Forlangender. Naar Gnisten saa var udbrændt, kunde

man som oftest faa dem med til et fornuftigt Standpunkt, men Eksplosionen *skulde* finde Sted. Det gjaldt blot om at holde alle farlige Elementer borte, i den Tid det varede, og saa selv tage imod, hvad der i de kritiske Øjeblikke kunde falde af.

XIV

Som Eksempel paa saadanne Sager, hvor Tyskerne »eksploderede«, og man i første Omgang var nødt til at følge med, skal jeg i nedenstaaende referere et Par.

I Begyndelsen af December Maaned 1942 modtog Politiet fra Der Bevollmægtigede des deutschen Reiches in Dänemark en Skrivelse med Anmodning om Anholdelse af Professor *Ole Chievitz*, Biblioteksdirektør *Th. Døssing*, LRS. *Rud Prytz* m. fl., der ifølge foreliggende Vidneudsagn indtil den seneste Tid havde givet sig af med illegal Virksomhed i kommunistisk Retning. Efter at Spørgsmaalet havde været forelagt Justitsministeren og Statsministeren, blev de ønskede Anholdelser foretaget, og de arresterede blev ført til Vestre Fængsels tyske Afdeling. Under Forhørene vedgik de at have deltaget i Forhandlinger og Medvirken ved den illegale Avis »Frit Danmark« og eventuel Finansiering af Avisen, i øvrigt havde de deltaget i Møder, hvor *Aksel Larsen*, der allerede var arresteret, havde været til Stede sammen med *Mogens Fog*, der efterlystes paa det omhandlede Tidspunkt.

En Uges Tid senere kunde de danske Myndigheder igen overtage dem, og Sagen blev nu behandlet for dansk Domstol. Da der hos Tyskerne forelaa nedskrevne Tilstaaelser, var man fra dansk Side nødt til at lægge dem til Grund ved Afgørelsen, og ved Byretten blev der afsagt følgende Domme: Chievitz bør straffes med Hæfte i 8 Maaneder, Prytz i 6 Maaneder og Døssing i 4 Maaneder. For Døssings Vedkommende blev Straffen anset for afgjort med det udstaaede Varetægtsfængsel.

Ved Domsafsigelsen blev baade Chievitz og Prytz — samt selvfølgelig Døssing — sat paa fri Fod. Jeg var naturligvis klar over, at Tyskerne ikke vilde blive tilfredse med denne Dom, men foretrak at vente med at underrette Tyskerne, indtil jeg kunde vise dem Domspræmisserne. Dette skulde jeg imidlertid ikke have gjort, idet Tyskerne samme Dags Aften blev gjort bekendt med Dommen gennem »De frie Danske«s Løbesedler — og saa havde jeg Tyskerne i Telefonen, fuldstændig hvidglødende af Raseri. Jeg tror, at jeg i Løbet af Aftenen og Natten førte et halvt Hundrede Telefonsamtaler, før vi naaede et foreløbigt Resultat. For Chievitz' Vedkommende gik Tyskerne ind paa at akceptere Dommen paa Betingelse af, at han vilde tage en Samtale med Best, for at denne kunde forsøge paa at mane ham til at holde sig i Ro i Fremtiden. Samtalen fandt Sted den følgende Dag i Fred og Fordragelighed, men Chievitz' senere Virksomhed tyder ikke paa, at Dr. Best har haft synderlig Held med sine Overtalelsesforsøg.

Værst stillede Sagen sig med Døssing og Prytz. Ved energisk Indgriben fra dansk Side fik man tilvejebragt en Ordning, hvorved Døssing gik ind paa at holde sig fra enhver Virksomhed som Skribent og Foredragsholder; endvidere forlangte Kanstein, at Døssing skulde bosætte sig uden for Byen og ikke forlade sit Hus uden Tilladelse af og under Kontrol af det danske Politi. Det var en Afgørelse, som

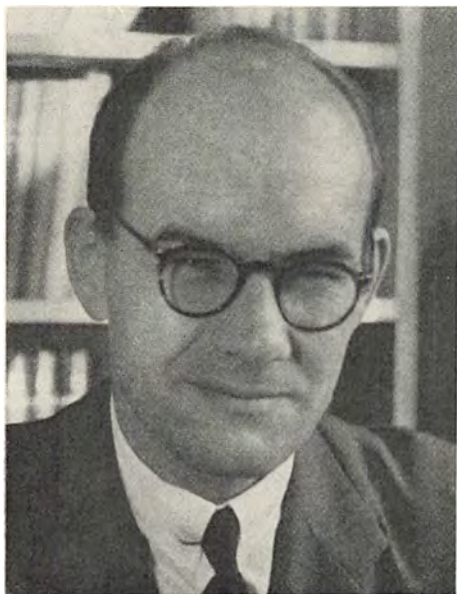
Th. Døssing (f. 1882) studerede først Teologi, men virkede i 1906-08 som Assistent ved Det kgl. Bibliotek og kom derved ind i et Arbejde, der fyldte hans følgende Aar. 1908-12 Underdirektør ved Statsbiblioteket i Aarhus, derefter Bibliotekar ved Statens Bogsamlingskomité (1912) og Biblioteksdirektør fra 1920. Ind imellem havde han virket som Lærer, dels ved Marselisborg højere Almenskole (Græsk og Religion), dels ved Statens Lærerhøjskole (Bibliotekskundskab). Efter at have været fængslet 9. Decbr. 1942—9. April 1943 blev han paa Foranledning af Frihedsraadet sendt til Moskva, hvor han over for Sovjetregeringen repræsenterede det frie Danmark og i denne Egenskab anerkendtes som Minister. Ved Befrielsen Minister u. Portefeuille.

Ole Chievitz (f. 1883) tog medicinsk Eksamen 1909, var Reservekirurg ved Rigshospitalet 1914-19, i hvilken Periode han studerede Krigskirurgi i Tyskland 1915-16, blev Chef for Danske Røde Kors-Ambulancen i Finland 1918 og ansattes saa som Overlæge ved Finsens medicinske Lysinstituts kirurgiske Afdeling 1921. Kirurg ved Radiumstationen, Professor ved den kliniske Praktikantundervisning i Kirurgi 1939. Under den finske Vinterkrig 1939 gjorde han atter Tjeste som Chef for Dansk Røde Kors-Ambulancen. Under Besættelsen var han fra første Færd med i det illegale Arbejde og sad fængslet 9. Decbr. 1942—9. April 1943. Han blev Medlem af Frihedsraadet og hædredes 1945 ved Udnævnelse til Doktor h. c. baade i København og Oslo.

baade tilfredsstillende Tyskernes principielle Ønsker og Danskernes mere praktiske Syn paa Sagen, idet jeg blev enig med Døssing om, at *en Telefonopringning til mit Kontor var tilstrækkelig Tilladelse og Kontrol!*

Med Hensyn til Prytz var det slet ikke saa lige til. Han skulde øjeblikkelig sættes fast igen, da Tyskerne ønskede ham interneret efter Kommunistloven. Det var langt ud paa Natten, før Tyskerne kunde indse, at vi ikke uden videre kunde gaa med til at foretage denne Internering. Tyskerne forlangte ham saa fængslet paa ny og Dommen appelleret. Jeg gjorde da opmærksom paa, at vi godt kunde lade ham ind-sætte til Strafafsoning, men derved afskar man sig fra Appellmulighed. Dette formelt logiske Ræsonnement tiltraadte Tyskerne, og det endte med, at man var indforstaaet med, at Prytz straks blev indsat til Afsoning. Hvad der i øvrigt skulde gøres ved ham, maatte man finde ud af i Løbet af de 2 Maaneder, han manglede at afsone. Man kan vel næppe fortænke Prytz i en vis Ærgrelse over at skulle ind igen — uden at

Rud Prytz (f. 1899) tog juridisk Embedseksamen i 1924 og blev samme Aar Civildommerfuldmægtig i Vejle, 1926 Sagførerfuldmægtig i Ringsted og 1927 Sagfører sammesteds. I 1930 fik han Bestalling som Landsretssagfører og nedsatte sig i København, hvor han virkede i de følgende Aar. Under Besættelsen deltog han bl. a. sammen med Professor Chievitz i Arbejdet for en Finansiering af »Frit Danmark«, og det var paa denne Konto, hans Arrestation fandt Sted den 9. December 1942. Efter Løsladelsen i Juni 1943 kunde Landsretssagfører Prytz med friske Kræfter genoptage sin illegale Virksomhed.

han havde haft Tid til at faa samlet lidt Kræfter før Resten af Afsoningen —; men det viste sig afgjort at være en vellykket Beregning fra dansk Side, idet Prytz ved sin Løsladelse i Juni Maaned kunde nøjes med at underskrive en Erklæring om ikke at ville gaa med til tysk fjendtlig Agitation eller Virksomhed, saa længe Besættelsen varede.

En anden Sag, der satte Sindene — navnlig paa tysk Side — i voldsom Bevægelse, var *Thistedssagen med den tyske Telefonistinde*, som den 24. November 1942 anmeldte, at hun havde været udsat for *Voldtægtsforsøg* og bagefter var blevet kastet i Vandet. Som Gerningsmænd angav hun 3 dansktalende Personer, hvis Signalement hun beskrev meget detailleret. Der blev øjeblikkelig slaet Alarm fra dansk Side, og fra hele Landet blev der tilkaldt Assistance, baade Kriminalbetjente og teknisk sagkyndige, som skulde medvirke ved Opklaringen. Der Standortälteste, Oberst Rintelen, forlangte imidlertid indført meget strenge Foranstaltninger, hvori bl. a. indgik Udgangsforbud fra Kl. 19 til Kl. 5. For Oplysninger, der kunde føre til Gerningsmændenes Paagribelse skulde der udloves en Dusør paa indtil 10.000 Kr. Oberst Rintelen havde tillige over for Politimesteren fremsat Krav paa Bod fra Thisted Købstad paa 50.000 Kr., hvilket ogsaa krævedes offentliggjort, men dette sidste blev dog efter Forhandlinger med de tyske Myndigheder i København opgivet.

Ved en energisk Indsats fra Politiets Side kom man imidlertid hurtigt til Klarhed over, at der ikke havde været 3 Mandspersoner inden for Miles Omkreds, der svarede til det opgivne Signalement, ligesom der overhovedet intet var blevet observeret fra de nærliggende Huse. Det var ogsaa meget svært at forstaa, hvorfor hun var fuldstændig indviklet i Uldgarn; men hun paastod kort, at hun vel bedst selv maatte vide, hvad der var sandt, efter som det jo var hende, der havde været ude

Bekendtgørelse fra Politiet.

Efter at et kvindeligt Medlem af den tyske Værnemagt har anmeldt, at hun Tirsdag Aften den 24. d. M. Kl. ca. 18,45 ved Stadion i Thisted har været Offer for en Sædelighedsforbrydelse, begaaet af 3 dansktalende Personer, har den tyske Standortløjter i Thisted forlangt foretaget følgende Foranstaltninger, som herved i Medfør af Lov Nr. 21 af 4. Februar 1871 § 7 bekendtgøres:

Al Færdsel og Trafik indenfor Thisted bymæssigt hebyggede Omraader, Gader, Pladser og Veje er forbudt fra Kl. 19 indtil Kl. 5 den følgende Morgen.

Indenfor samme Tidsrum skal alle offentlige Lokaler — herunder Butikker, Forlystelsessteder, Beværtninger og Biografer — holdes lukkede.

Undtaget fra Forbudet er Personalet ved:

Politiet,

Postvæsenet,

Kommunens Administration,

Gas-, Vand- og Elektricitetsværkerne,

Telefonvæsenet,

Sygehuse, endvidere Læger, Sygeplejepersonel samt Jordemodre, Brandvæsenet og Redningskorpserne,

endvidere Personer ved Transport af Mælk og Levnedsmidler, Jernbanernes og Automobilruterne Personale,

samt Personer, som ankommer med Tog og Omnibusruterne, og som stiger om fra disse Trafikmidler eller tager til deres Hjem eller Hotel.

Det skal dog være tilladt Hoteller at modtage tilreisende Gæster til Overnatning.

Personer, som i Henhold til foranstaaende er berettiget til Færdsel, eller som formener sig berettiget dertil, maa inden Kl. 15 henvende sig personligt paa Politistationen, hvor de vil faa udstedt Særpas, som dog kun vil være gyldigt i Forbindelse med det almindelige Legitimationskort.

Samtlige Autobusser skal efter Mørklægningsstidspunktets Indtræden køre direkte til eller fra Frederikstov, hvor al Omstigning fra Autobusserne finder Sted.

Enhver, der indenfor de forannævnte Klokkeslet antreffes paa Gade, Vej eller Plads uden at være i Besiddelse af det nævnte Særpas og Legitimationskort, vil blive anholdt og straffet efter Løven.

De tyske uniformerede Værnemagtspatruljer, saavel som dansk Politi har Ret til at faa forevist Kortene.

Politistationen har Telefon Nr. 900.

Endvidere oprettes der Hjælpepolitivagter i Jernbanestationens Ventesal samt ved Autobussernes Ankomststed paa Frederikstov.

POLITIMESTEREN I THISTED KØBSTAD M. V., den 25. November 1942.

E. Brix.

Den Thistedes Politimesters Bekendtgørelse om *Undtagelsestilstanden i den lille Købstad* paa Grund af de løgnagtige Paastande, der var fremsat af et kvindeligt Medlem i den tyske Værnemagt.

for denne forfærdelige Oplevelse. Ved en Konference med Oberst Rintelen blev denne gjort bekendt med de Punkter i hendes Forklaring, der forekom Politiet usandsynlige, og paa det foreliggende Grundlag gav han Tilladelse til, at *den beordrede Undtagelsestilstand i Byen Thisted blev ophævet med øjeblikkelig Virkning.*

Imod den tyske Speciallæges Udsagn om Kvindens nervedbrudte Sindstilstand oven paa Overfaldet stod *det danske Politis begrundede Mistanke om Opspind og Bedrag.* Ved et nyt Forhør benægtede hun pure enhver Beskyldning for falsk Anmeldelse. Obersten og den tyske Nervedlæge var til Stede ved dette Forhør, og da det var afsluttet, bad de det danske Politi gaa udenfor et Øjeblik, for at de kunde faa en Samtale med Kvinden i Enrum. Lidt efter hørte vi et Skrig fra Afhøringslokalet, og kort efter kunde Obersten meddele, at hun var brudt sammen og havde indrømmet, at der ikke forelaa nogen Forbrydelse eller noget som helst Forsøg herpaa. Hendes Mand, der var tysk Soldat, stod netop foran Afrejse til Østfronten, og hun mente nu paa denne Maade at kunne forhale Tidspunktet for hans Afrejse.

Chefen for den tyske Generalstab, Grev von Brandenstein-Zeppelin, udtalte paa General v. Hannekens Vegne over for Udenrigsministeriet en Beklagelse i Anledning af de Foranstaltninger, der af det tyske Militær var blevet truffet over for Byen Thisted. Samtidig takkede man det danske Kriminalpoliti, der ved sin hurtige og skarpe Indgriben havde opklaret Sagen. Ved en senere Forhandling om samme Sag hævdede Departementschef Eivind Larsen det ønskelige i, at saadanne Sager øjeblikkelig blev underkastet en politisagkyndig Vurdering. Derved vilde den ubehagelige Tildragelse kunne være undgaaet, for den var jo, som Oberst Rintelen havde udtrykt det, »en Affære, som Værnemagten saa sandelig ikke havde tjent megen Hæder ved.«

XV

Det var Problemer af den mest forskelligartede Karakter, som mødte Statsadvokaten og hans Afdeling — ofte var det virkelig vanskeligt at bevare den gode Mine til det slette Spil og med fuldt Alvor gaa ind paa at diskutere en Sag ud fra det tyske Syn paa den. Dette var f. Eks. Tilfældet med *Bombeattentatet mod Højskolehjemmet i Kolding* den 5. Februar 1943, hvorved et Par tyske Telefonistinder blev saaret af Glassplinter, men hvor der i øvrigt ikke skete synderlig Skade.

Da den lokale Kommandant, en meget temperamentsfuld Herre, ansaa Attentatet for rettet mod den tyske Værnemagt og Begunstigelse af Fjenden, blev der foretaget udstrakte Forholdsregler fra tysk Side. Saaledes blev der bl. a. indført *Udgangsforbud*, som dog *ikke* maatte offentliggøres, en Ordning, der havde til Resultat, at vore Betjente tidligt om Aftenen maatte genne fredelige spadserende hjem — de maatte sandelig ikke opholde sig udendørs efter Kl. 20.

Fra dansk Side gik man følgerig til Sagen med omfattende Undersøgelser, som resulterede i, at en ung Mand blev anholdt, sigtet for at have foretaget Attentatet. Ved Undersøgelsen i hans Lejlighed fandtes forskellige Mærkater og Brevpapir med Royal Air Force-Kendetegnet paa, som han havde fremstillet for egen Morskabs

Skyld. Endvidere blev det godtgjort, at han havde eksperimenteret med »Kanonslag« paa sin Faders Gaardsplads, og endelig fik man opsporet et Brev, hvori han havde opfordret en Kammerat i København til som første Opgave *at sprænge Hotel d'Angleterre i Luften*, men han skulde passe nøje paa, at Chokoladeforretningen Adli ikke blev beskadiget! Derimod var det ved den danske Undersøgelse blevet fastslaaet, at han *ikke* kunde bevises at være Gerningsmanden til Attentatet. Feldgericht des Kommandanten des Flugabwehrkommandos forlangte Arrestanten udleveret, og dette maatte man under kraftig Protest gaa med til. Han blev ved Krigsrettens Afgørelse af 18. Juni idømt *5 Aars Tugthus for Begunstigelse af Fjenden og Opfordring til Sabotage mod den tyske Værnemagt samt for Besiddelse af Sprængstoffer*.

Forinden denne Dom blev afsagt, var han ved en tidligere Dom blevet idømt 2 Aars Tugthus, men denne Dom havde den tyske General nægtet at godkende, fordi Domsforhandlingen havde været behæftet med visse formelle Fejl — hvilke var det mig umuligt at faa at vide, og jeg tror personligt, at det i Virkeligheden var, fordi han var blevet *frifundet for Bombeattentatet*.

Da han ogsaa ved den anden Dom blev frifundet for Attentatet, gik jeg i Gang med Krigsretten og hævdede, at Sagen paa ny maatte op, idet Overtrædelse af Sprængstofloven hørte ind under dansk Jurisdiktion. Krigsretten blev stærkt ærgerlig herover og vilde meget nødig gaa til Generalen med Sagen endnu engang og lovede mig derfor i Stedet, at den domfældte kunde forvente Benaadning, naar han havde afsonet 1 til 1½ Aar af sin Straf.

Det blev dog ikke nødvendigt at stole paa Holdbarheden af dette Løfte, idet den arresterede den 1. August 1943 flygtede fra Kolding Arrest, hvor han var blevet indsat til Afsoning, iført en tysk Uniformsjakke, samtidig med at det lykkedes ham at befri en arresteret Kammerat!

Mange Begivenheder kunde man tage med godt Humør, især naar det lykkedes at dreje Tyskerne en Knap; men der har været mange Sager, som havde kunnet vælte hele »Spillet«, hvis de ikke var blevet behandlet med den allerstørste Paapasselighed. En Dag var en Kriminalbetjent fra Statsadvokatens Afdeling flygtet over Øresund sammen med 2 Danskere, der var arresteret, sigtet for at have huset og hjulpet Faldskærmsagenter. Ved Bistand fra flere Kriminalbetjente i Afdelingen havde han haft Held til at fjerne sig med de to arresterede, der havde været inde paa Politigaarden til Afhøring. Nu gjaldt det om at blidgøre Tyskerne — skønt enhver i sit Inderste kun kunde glæde sig over det skete —, for at der ikke skulde blive foretaget alvorlige Repressalier, og der blev omgaaende slaaet Alarm fra dansk Side. Store Undersøgelser blev sat i Gang og en uhyre Aktivitet lagt for Dagen. Jeg maatte straks den næste Morgen tage Tyren ved Hornene og meddele det skete i Dagmarhus og i Krigsretten. Det var nemlig en Erfaring, *at hvis man kom Tyskerne i Forkøbet, kunde man som Regel være nogenlunde sikker paa en skikkelig Behandling*, men hvis Initiativet i den Slags Sager kom fra Tyskerne, var Ophidselsen over det saaledes uforberede dobbelt stor. Over for Kanter og Stalman blev det skete i sørgmodige Toner dybt beklaget; det var ganske uforstaaeligt, at saadan noget kunde finde Sted. Personalet var ellers det mest udsøgte og paalidelige, men man vilde selvfølgelig drage Omsorg for, at noget lignende ikke skulde kunne finde Sted i Fremtiden. Det

foraarsagede dog først timelange Forhandlinger; men det endte med, at Tyskerne, skønt de fra Begyndelsen var meget stærkt tilbøjelige til selv at undersøge Sagen — gav efter og lod den fornødne Undersøgelse foretage af det danske Politi, om end under tysk Kontrol, der dog blev begrænset til, at de fik udleveret Genparter angaaende Undersøgelserne. Senere skete der stadig noget nyt, som fangede Interessen og gav Anledning til, at Sagen efterhaanden helt gled i Baggrunden.

XVI

Det har til enhver Tid været *Politiets Opgave at opretholde Ro og Orden* og sørge for, at *Lovgivningsmagtens Bestemmelser bliver efterfulgt*. Da Tyskerne besatte Danmark den 9. April, blev Regeringens Bestemmelser afgørende for Politiets Virksomhed, og Resultatet blev da, at Politiet skulde forblive paa sin Post og fortsætte Arbejdet.

Da det vil være forbundet med uovervindelige Vanskeligheder her paa nogle faa Sider at gennemgaa Politiets Indsats i Løbet af de 5 Aar, skal jeg i det følgende nøjes med at omtale ganske enkelte Begivenheder, som har præget Politiets Gerning under Besættelsen.

Som allerede nævnt oven for skulde det danske Politi medvirke ved Bekæmpelsen af Sabotage og Spionage; men efterhaanden som Situationen skærpedes her i Landet, blev det undertiden vanskeligt for den jævne Befolkning at forstaa Politiets Holdning. Den primære Opgave var Opretholdelse af Ro og Orden; men at man samtidig gik ind i Arbejdet for Bekæmpelse af Sabotage etc., syntes ikke at stemme overens med de Ønsker og Krav, man stillede til et virkelig *dansk* Politi.

Den 29. August 1943 blev et afgørende Vendepunkt i Forholdet mellem de tyske Instanser paa den ene Side og Statsadvokaturen og Politimyndighederne paa den anden. Ved Forhandlingerne mellem General v. Hanneken, Dr. Best og de danske Centralmyndigheder, hvori ogsaa Eivind Larsen deltog, havde sidstnævnte klart tilkendegivet, at *fra nu af vilde Politiet* — som en naturlig Konsekvens af Regeringens Tilbagetræden — *overhovedet ikke beskæftige sig med Bekæmpelse af Sabotage, Spionage, illegal Virksomhed og Kommunismen*. Hermed var altsaa Politiets Indgriben over for Modstandsbevægelsen definitivt slut. Statsadvokatens Embede var for saa vidt ikke længere nødvendigt, og man planlagde en Afvikling heraf. Fra tysk Hold modtog man — om end ikke med aabenlys Tilfredshed — denne Meddelelse; ved senere Forhandlinger blev det klart, at navnlig Abwehrstelle var meget utilfreds med en saadan Ordning og mente ikke, at Politiet kunde undværes ved Sabotagebekæmpelsen. Der maatte kunne træffes en Ordning paa en eller anden Maade.

Fra dansk Side var der ikke udelt Enighed om Tanken at opgive den praktiserede Form for Samarbejde med Hensyn til Sabotagebekæmpelsen. Det blev fastholdt, at saa længe det danske Politi foretog Eftersøgningerne og Anholdelserne, vilde det begrænse sig til det Tilfælde, hvor Sabotører »ved et Uheld« blev taget paa fersk Gerning, men man vilde ikke paa samme Maade som Tyskerne ar-

Under Nazimødet paa Højskolehjemmet i Roskilde den 30. Juni 1940 modtog »Sysselederen«, Købmand *Einar Jørgensen* (t. v. i Billedet) Politiets Stævning, fordi Mødets Afholdelse ikke var blevet tilladt. Yderst t. h. staar den nazistiske Redaktør *Steen-Rasmussen*. Det var Indledningen til et Møde, som vakte den største Opmærksomhed, fordi den efter Sigende strengt disciplinerede tyske Værnemagt ganske ugenert deltog i de paafølgende Optøjer og morede sig storartet ved paa denne Maade at faa Lejlighed til Overfald paa sagesløse Borgere.

bejde videre med en Sag og rulle flere Grupper op. En Fortsættelse af Arbejdet vilde i første Række betyde bedre Arbejdsvilkaar for Modstandsbevægelsen, og den tyske Indsats kunde paaregnes stærkt reduceret. For at skaane Befolkningen for ihærdig Gestapo-Virksomhed mente jeg bl. a., at det vilde være ønskeligt, saafremt dansk Politi fortsat vilde tage sig af Sabotagebekæmpelsen. Det var imidlertid fra vor Side *en ganske absolut Betingelse, at alle Sabotører m. v., som blev anholdt af dansk Politi, skulde dømmes af danske Domstole*, uden at tysk Politi fik de paa-gældende udleveret til Afhøring.

I Princippet var man fra tysk Side enig heri, men henviste til, at hvis det tyske Politi f. Eks. havde anholdt de 9 Mand af en Gruppe paa 10, og dansk Politi havde anholdt denne 10. Mand, maatte de have ham udleveret, i alt Fald til Afhøring.

Da Tyskerne ikke vilde frafalde dette Standpunkt, som vi ikke vilde gaa ind paa, og da de danske Politioorganisationer viste den største Modvilje mod at fortsætte Sabotagebekæmpelsen — selv paa disse Vilkaar —, »syltede« vi fra dansk Side Sagen, saa meget mere som vi heller ikke turde tillægge det tyske Tilsagn om, at vi selv maatte dømme, bindende Virkning. Forhandlingerne gik derfor i Staa og faldt i Virkeligheden bort ved Mildners Afrejse i Januar 1944. Saaledes som Forholdene udviklede sig herhjemme, er der ingen Tvivl om, at det var en Lykke, at der ikke blev truffet nogen Ordning vedrørende Sabotagebekæmpelsen.

XVII

Politiets væsentlige Opgave, at holde Ro og Orden i Landet, blev paa enhver Maade vanskeliggjort ved det »danske« nationalsocialistiske Partis Optræden. Denne 5. Kolonne, som før Besættelsen i al sin Latterlighed havde været en ganske ubetydelig Faktor, kunde ikke paa nogen Maade gøre sig gældende, og fra ingen Side betragtede man dens Optræden som andet end dumme Dreng- og Bøllestreger. Men ved Besættelsen, da den tyske Værnemagt rykkede ind, *mente man paa nazistisk Side at kunne stille sig i Ly af de tyske Bajonetter og ad denne Vej opnaa Begunstigelser og Beskyttelse* — paa en Maade, der klart stred mod dansk Retsbevidsthed og dansk Lovgivning. I samme Aand fungerede Partiets Aviser som Angivere, og utallige Angreb paa danske Mænd og danske Institutioner, deriblandt ofte Politiet, blev ført frem paa denne Arena. Allerede den 10. April om Aftenen indbød de danske Nazister i Roskilde deres tyske Kammerater inden for Værnemagten til Kammeratskabsaften, og paa samme Linie fremkom de efterfølgende Provokationer, der stod i direkte Modstrid til Kongens Opraab om værdig Optræden. Der fandt adskillige Meningsudvekslinger og smaa Stridigheder Sted, men først i Slutningen af Juni kom det første virkelige Opgør, som klart belyste Nazisternes Indstilling over for dansk Retsvæsen.

Den 29. Juni annoncerede »Fædrelandet« med *et politisk Foreningsmøde i Roskilde næste Dags Aften*, men den følgende Dag meddelte en ny Annonce foruden talrige Løbesedler, at der vilde blive afholdt *et stort offentligt Møde* en Time senere. Over for den ansvarlige Mødeleder, Købmand Einar Jørgensen, Glostrup, blev det

forud tilkendegivet, at offentlige Møder i Henhold til Politibekendtgørelserne ikke vilde blive tilladt, endvidere blev han gjort opmærksom paa, at Processioner og Sammenstimling var forbudt, og at den paagældende Uniformslov skulde overholdes. For en Sikkerheds Skyld tilkaldte man Assistance fra København, og ved Mødets Begyndelse iagttog de udstillede Poster, at der foruden Medlemmer af Partiet blev *indladt et halvt Hundrede tyske Soldater i Uniform til det saakaldte Partimøde*. Der blev gjort Forestillinger om, at kun Medlemmer maatte deltage i Møde, men Kontrolløren svarede kort, at det *var* Medlemmer. Indtil Kl. 19 var der Ro omkring Mødet, men saa kom der Meddelelse om, at en Procession var paa Vej gennem Byen. Politiet tog Forholdsregler for at opløse denne, og en Vogn med 5 Betjente blev sendt ud for at kontrollere Oplysningen samt lokalisere Ruten for Marchen. Da de kom lige ud for dem paa Hovedgaden, stod de ud af Vognen og opfordrede Demonstranterne til at spredes. Denne Opfordring blev mødt med Skældsord og Trusler, og sammen med tyske menige Soldater for Demonstranterne løs paa Politibetjentene og slog dem til Jorden samt berøvede dem Vaaben og Uniformsdele. Den ene Betjent blev saa haardt medtaget, at han maatte indlægges paa Hospitalet.

Den urolige Flok forsvandt nu ind i Højskolehjemmet, hvor Mødet fandt Sted; kort efter indfandt der sig 4 Kriminalbetjente og opfordrede den ansvarlige Mødeleder til at foranledige, at de røvede Pistoler og Uniformstilbehør blev udleveret til Politiet igen. Dette blev — selvfølgelig — nægtet dem, og da de vilde trække sig hen imod Udgangen, blev de overfaldet af Deltagerne i Mødet. Det lykkedes dog Kriminalbetjentene at knibe sig uden for, hvor en Deling københavnske Betjente var opstillet; der kom et Øjebliks Betænkningstid, men pludselig overfaldt Nazisterne dem, *ihærdigt bistaet af ca. 25 tyske Soldater, der havde trukket Bajonetterne*. For at undgaa yderligere Voldsomheder trak Betjentene sig langsomt tilbage, mens de søgte at afværge de værste Angreb. Snart var hele Gaden en sydende Heksekedel, som først faldt til Ro, da Politiet var naaet til Politigaarden. Under disse Scener var der igen blevet frataget Politiet Pistoler og andet Tilbehør. Politimesteren søgte nu at komme i Forbindelse med den lokale tyske Kommandant, men hverken han eller hans Stedfortræder var til Stede; endelig lykkedes det at faa fat paa en tysk Løjtnant, som — efter at have faaet forklaret Begivenhederne — lovede, at al tysk Orlov skulde blive inddraget omgaaende. Det gik virkelig i Orden, og kort Tid efter rykkede Politiet atter ud og besatte Gaderne. Ved Forhandlinger med nogle tyske Officerer naaede man til et Kompromis, hvorefter Politiet skulde holde sig borte fra Højskolehjemmets Grund paa Betingelse af, at Nazisterne afleverede de røvede Vaaben samt udleverede et Fotografiapparat, hvormed der var taget Billeder af Begivenhederne. Dermed var Roen genoprettet.

Under alle Sammenstødsepisoder kunde man ikke undgaa at lægge Mærke til, at *baade de danske Nazister og Medlemmerne af den tyske Værnemagt*, saavel menige som Officerer, *morede sig fortræffeligt*, og ved højlydte Bemærkninger udtrykte deres Glæde over at være med til at nedbryde Respekten for det danske Politi. Der blev dog ikke fra tysk Side gjort noget Forsøg paa at hindre den efterfølgende Retssag, hvor i alt 34 Personer, der havde deltaget i Demonstrationerne, blev idømt ret beskedne Hæftestrafte, mens de nazistiske Aviser med Ærefrygt fulgte deres

De nazistiske Spade-Demonstranter marcherer den 8. December 1940 gennem Haderslev med Mødelederen Jes Friis, Øster Løgum, i Spidsen.

I Lavgade søger Politiet at standse Demonstrationerne, men bliver trængt til Side af de uniforme Nazister, som er i stort Overtal.

Einar Jørgensen (barhovedet, i Profil) og *Jes Friis* (barhovedet, med Ryggen til) forhandler ved Indgangen til Højskolehjemmet med Politimester *Hartmann*.

Umiddelbart uden for Højskolehjemmet anholdes en Nazist, efter at han og hans Kammerater er drevet ud med Taaregasbomber. »Salatfadet« (t. v.) holder parat!

Helte, som maatte lide under Politiets provokerende Forfølgelser af anderledes-tænkende.

Den følgende Tid bragte ikke større Begivenheder, men i Løbet af Efteraaret rustede Nazisterne sig til en Aktion, som givetvis over for Tyskerne skulde demonstrere deres politiske Styrke, samtidig med at det gav dem Lejlighed til at samle deres Meningsfæller til den sædvanlige Strøm af Fraser og Opbud af lange Støvler og brune Skjorter.

Søndag den 8. December 1940 afholdt D.N.S.A.P. Møde i Højskolehjemmet i Haderslev, hvor Kaptajn Lærum og Sysselleder Bryld talte. Forinden Mødets Afholdelse samledes uden for Byen 3—400 Deltagere og marcherede igennem Byen i Procession, *en Del i Uniform og de fleste bevæbnet med Haandspader!* I Lavgade forsøgte en halv Snes Betjente med Politimester Hartmann i Spidsen at standse Processionen, som imidlertid slog sig igennem og fortsatte. Ved Sammenstødet blev en halv Snes Betjente og Mødedeltagere saa alvorligt saaret, at de maatte føres til Hospitalet. Mens Mødet gik sin Gang, blev der holdt Vagt udenfor, og i Mellemtiden havde man trukket yderligere Forstærkninger til fra Landsdelens større Stationer. Politimesteren krævede ved Forhandling med Mødelederen, *Jes Friis, Øster Løgum, at Mødedeltagerne skulde aflevere Spader og Staalhjelme*, hvorefter de frit kunde gaa hjem; Mødelederne skulde efter Politiets bestemte Krav anholdes. Der blev forsøgt Kontakt med Frits Clausen, men Forbindelsen kom ikke i Stand, og Nazisterne prøvede kun at trække Tiden ud. Til sidst blev Politimester Hartmann utaalmodig og gav Ordre til at rydde Salen. Betjente med Gasmasker og Gummiknipler trængte ind, samtidig med at der blev kastet Taaregasbomber gennem Vinduerne. Der opstod Haandgemæng, men Nazisterne maatte give op for det koncentrerede Angreb, der blev ydermere effektivt ved Brandvæsenets Hjælp. Der blev anholdt mellem 2 og 300 Mødedeltagere, som ved Løsladelsen næste Dag udsatte sig for Befolkningens Latter: Uniformsbukserne var trukket af dem, og i bar Skjorte maatte de skyndsomst finde hjem.

Ialt blev 24 Betjente saaret og indlagt paa Hospitalet. Faa Dage efter lod Kongen forespørge gennem Rigspolitichefen til de saaredes Befindende. »Fædrelandet« kommenterede Begivenheden som ventet og benyttede Lejligheden til følgende lille Passus: »Vi tror, at Søndagens Begivenheder var blevet afviklet paa en værdigere og heldigere Maade for Politiet, hvis Hr. Hartmann havde staaet under en myndig og rolig Mands Ledelse, f. Eks. under Rigspolitichefens.« Det kan tilføjes, at Thune Jacobsen var Rigspolitichef paa daværende Tidspunkt.

Da de danske Nazister den 20.—21. August 1942 foretog provokerende Bombeattentater mod Butikker og Forretninger, der tilhørte Medlemmer af Nazistpartiet — for over for Tyskerne at kunne bringe det endelige Bevis for Anarkiets Trusel her i Landet, en Trusel, der kun kunde afværges ved et nazistisk Regime —, *gik man fra dansk Side til Abwehrstelle for at forelægge Sagerne for dem, idet man samtidig bad om Bistand til at sætte en Stopper for saadanne Provokationer og derved bidrage til at skaffe Ro og Orden til Veje.* Man gik ud fra, at Tyskere, der virkelig ønskede saa fredelige Forhold som muligt, vilde foretage en eksemplarisk Afstraffelse af de nazistiske Provokatører. Howolt gik ind paa Tanken og foranledigede gennem

*Frikorpset marcherer over Raadhuspladsen efter sin Hjemkomst paa Orlov. Til deres egen Skam kan Københavnerne ikke holde Nysgerrigheden tilbage, men tropper op, som var det en Begivenhed, der kaldte paa Folk. Haanlige Tilraab var der nok af; men mennesketomme Gader havde været det eneste værdige. Saa kunde de Par Stykker, der »heilede« (prøv at finde dem!) have præsenteret sig i al deres Jammerlighed. Et klart Billede af Korpsets Karakter fik man i de følgende Dage, da stadige Provokationer, Overfald og Skydning i Gaderne o. lign. fandt Sted baade i København og Provinsen, og da alles Foragt for disse Lejknægte i Fjendens Uniform gav sig saa aabenlyst til Kende, at Sammenstød mellem dem og Befolkningen ikke kunde forhindres. Man opfattede Frikorpsets Tilstedeværelse som en Udfordring — og man *modtog* Udfordringen!*

General Lüdke og Kanstein, at der blev indledet en Undersøgelse. Til at lede denne blev udpeget Generalstaatsanwalt Major *Drescher*, der ellers var ansat i Brevcensuren (Auslandsbriefüberprüfungsstelle). *Drescher* ønskede Bistand fra det danske Politi m. H. t. Anholdelser, Ransagninger, Transport af Arrestanter m. v. Da man fra dansk Side var interesseret i Sagen, maatte man — selv om man havde store Betænkeligheder ved denne Sammenblanding — gaa med i Arbejdet. Desværre tog Sagerne den Vending, man fra dansk Side havde frygtet for. I sine afsluttende Bemærkninger til Undersøgelserens Resultat udtalte Major *Drescher* nemlig, at der vel var en Formodning om, at nogle af Bombeattentaterne var forøvet af danske Nationalsocialister, men at der ikke kunde fremskaffes Bevis herfor. Sagen havde endvidere den Konsekvens, at da der ganske kort Tid efter blev indledet en større Aktion under Ledelse af Major *Drescher* mod den illegale Pressegruppe, der gik under Navnet »*De frie Danske*«, mente man fra dansk Side ikke at kunne nægte ham den samme »*Service*«, som man havde ydet ham i Sagen mod Nazisterne. Dette var Indledningen til den store Sag, om hvilken der endnu er Røre, og i hvilken Anledning der er rejst saa haard og efter min Mening uberettiget Kritik mod Overbetjentene Kaj og Hugo Andersen.

XVII

»*Frikorps Danmark*«s berygtede Orlov i September—Oktober 1942 er vel nok en af de Begivenheder, der voldte Statsadvokatens særlige Afdeling de fleste Bryderier; ikke alene for Statsadvokatens Afdeling med de dertil knyttede Kriminalbetjente, men ogsaa inden for Ordenspolitiet — baade i København og i de fleste Provinsbyer — gav Orloven Anledning til en Mængde Arbejde, der tit kunde spænde Taalmodigheden lige til Bristepunktet.

Allerede i Foraaret 1942 fortalte Rygterne, at *Frikorpset* skulde trækkes hjem og indsættes som *Politi*, og dette Rygte blev bestyrket ved Udtalelser paa nazistiske Folkemøder, hvor det aabent blev sagt, at nu kom »vore Dreng« snart hjem, saa skulde »den røde Borg« ryddes og *Frits Clausen* være Statsminister. Ideen til denne taabelige Provokation kom fra *Frits Clausen*, som vilde benytte Lejligheden til at manifestere *Frikorpsets* Styrke; samtidig laa der maaske den Tanke bag ved, at tilstrækkelig Uro kunde bevirke, at *Frits Clausen* blev opfordret til at danne ny Regering og skaffe Ro og Orden i Landet. Det var i sig selv et enestaaende Fænomen inden for den tyske Værnemagt, at en militær Enhed fik samlet Orlov. Man kunde slutte deraf, at *det ikke var en almindelig militær Foranstaltning, men udelukkende en politisk Manøvre*. Fra Befolkningens Side var man i hvert Fald ingenlunde i Uvished om Formaalet med dette »Ferieophold«. Ophidselsen var stor allerede paa Basis af Rygterne om, at *Frikorpset* skulde overtage Politivagten herhjemme.

Selv inden for mere moderate tyske Kredse var man betænkelig; alligevel er det muligt, at den Deltagelse, *Kanstein* og *Stalman* viste for vore Bekymringer, ikke var helt ægte. Fra dansk Side kunde man ikke udrette noget mod selve Spørgsmaalet om Orlov, men der blev arbejdet for fuld Kraft for at undgaa alle Sammenstød. Saaledes opnaaede man hos Tyskerne Tilsagn om, at *ingen Frikorpsmand* maatte bære

Pistol uden for Tjenesten. I Praksis blev det fra Frikorpsets Side omgaaet paa den Maade, at de næsten alle havde en privat Pistol som Krigsbytte, og det var, trods gentagne Forestillinger paa Dagmarhus, ikke muligt at forhindre dem i at gaa paa Gaden med Skydevaaben.

Med bange Anelser saa man Dagen i Møde, og den 7. September fandt Marchen gennem Byen Sted fra Godsbanegaarden til Kastellet. Det havde været Mening, at Frikorpset skulde have passeret Amalienborg, hvad man heldigvis i sidste Øjeblik fik forpurret. Overalt stod en stor Menneskemængde, men der fandt ingen alvorlige Sammenstød Sted. Mange Steder udveksledes hidsige Bemærkninger — i øvrigt blev Publikum holdt tilbage af Politiet. At Stemningen hos Frikorpset ikke var helt betryggende, fremgaar af følgende lille Episode: Mens Toget standsede i Ringsted for at faa Vand paa Maskinen, gik en Del frivillige ud paa Perronen; da det igen skulde køre, var det ikke Togpersonalet muligt at faa dem til at tage Plads i Toget igen blot nogenlunde hurtigt, og der blev da givet Ordre til at lade Toget køre en Smule frem. I Ophidselse herover skød en af Frikorpsmændene et Revolverskud af for Fødderne af Togføreren, og Toget fik først Lov til at køre, efter at der var anbragt en Frikorpsmand med skarpladt Gevær ved Siden af Lokomotivføreren. Ved Ankomsten til Godsbanegaarden fik Frikorpset Ordre til at lade Geværerne.

Der blev fra nazistisk Side straks arrangeret Modtagelsesfester for Frikorpset, og den 9. September var der saaledes stort offentligt Møde i K.B.-Hallen med efterfølgende Kammeratskabsaften for »Heltene« fra Østfronten. Udenfor Hallen og i de nærmest tilstødende Gader havde der samlet sig 10—15.000 Tilskuere, og der blev fra Politiets Side gjort store Anstrengelser for at holde dem tilbage fra Indgangen. Mens Politiet var i Gang hermed, kom 20—30 dansktalende SS-Folk ud og erklærede, at de havde faaet Ordre fra Værnemagten til at rydde Pladsen omgaaende, hvorefter de for løs paa Folk med Slag og Skub. Der blev straks rekvireret Assistance til Politiet, og efterhaanden lykkedes det at faa Mængden til at fjerne sig fra den nærmeste Gade.

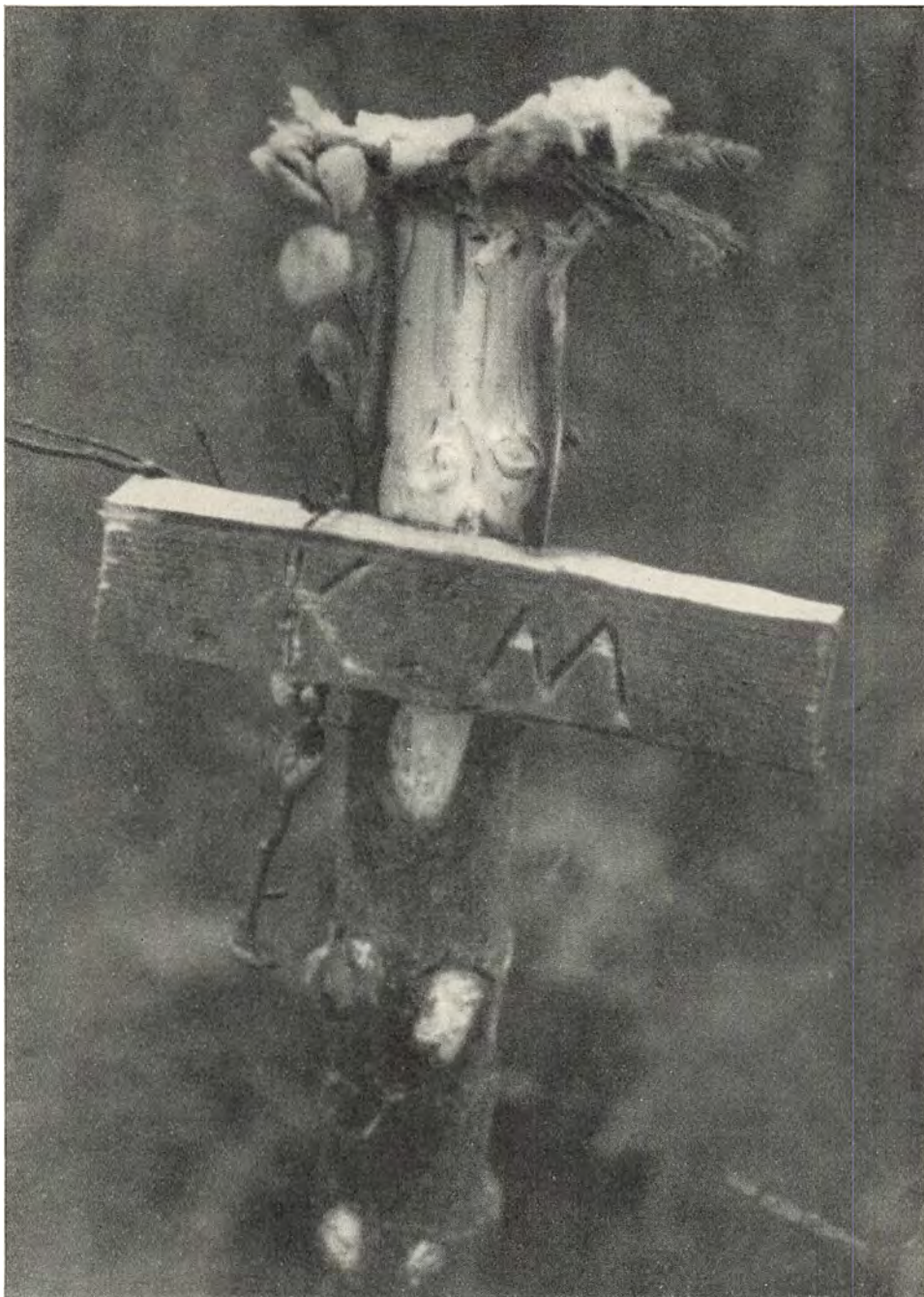
Bortset fra de utallige mindre Sammenstød, der i hele Orlovstiden prægede Forholdene, fandt der to Begivenheder Sted, som gav Tyskerne alvorlig Mistillid til Politiets kollegiale Holdning. Paa Kongens Fødselsdag bemærkede en Politipatrouille en Flok civile Tyskere, der sammen med en uniformeret Mand syngende gik hen ad Læderstræde mod Højbro Plads. Der blev ikke bemærket særlig Uro blandt de andre Fodgængere; men kort Tid efter hørte man fra St. Kirkestræde et voldsomt Spektakel, og der blev rekvireret Udrykningsvogn og ligeledes tilkaldt Feltgendarmieret, da man erfarede, at det drejede sig om Medlemmer af Frikorpset. Da der hurtigt samlede sig en større Tilskuerskare, og Stemningen var meget ophidset, var det svært at faa Rede paa, hvad der egentlig var hændt. Den uniformerede, som viste sig at være en »dansk« SS-Mand, havde faaet en Knytnæve i Øjet af en civil Dansker, som imidlertid havde benyttet sig af Forvirringen og var løbet sin Vej. Der var ingen Tvivl om, at Frikorpsfolkene og deres Ledsagere var berusede, og deres Harme over dette Overfald var stor. De raabte op, og pludselig trak en af dem en Pistol og stak den i Siden paa en Betjent; da man i denne Situation kunde vente sig alt muligt, blev der gjort kort Proces, han blev gjort uskadelig ved et fast Politigreb om Halsen, hvor-

efter hans Pistol blev frataget ham. Han strittede selvfølgelig imod, og der opstod Tumulter, som endte med, at de to mest genstridige og berusede Frikorpsmedlemmer blev slæbt op i den tilkaldte Udrykningsvogn og kørt til Politigaarden. Det viste sig at være henholdsvis en SS-Unterscharführer og en SS-Sturmmann, som kort Tid efter blev udleveret til det tyske Feltgendarmeri, der førte dem til Afhøring i Kastellet. Overlægen i Reserve-Krigslazarettet kunde afgive en Erklæring om korporlig Overlast, som nemt kunde have haft alvorligere Følger. Derefter fulgte de langvarige Forhandlinger mellem paa den ene Side SS- og Politiretten i Danmark, repræsenteret ved Langosch, Stalman og Kaminski, og paa den anden Side Statsadvokaten. Tyskerne gjorde bestemte Forestillinger om streng Straf af de Betjente, der havde deltaget i »Overfaldet«, mens vi holdt paa, at det kun drejede sig om en almindelig Sag, hvori vore Betjente efter Konduite havde forsøgt at skaffe Ro i en ophidset Situation; skønt Rapporterne lød meget beroligende til Fordel for Betjentene, kunde man ikke være i Tvivl om, at de egentlig havde overskredet deres Kompetence og vistnok havde givet efter for Lysten til at kunne give Frikorpsfolkene en rigtig Lærestreg. Paa den anden Side havde de handlet i absolut Nødværge, idet det viste sig, at Frikorpsmandens Pistol var ladet, og at der var foretaget Ladegreb, saa den var skudklar.

Det var en ganske alvorlig Forseelse — efter tysk Synspunkt —, og der blev gjort store Anstrengelser for at komme til Bunds i den indviklede Sag. Desværre kunde man ikke identificere de to Betjente, der oprindeligt havde været til Stede, og man nøjedes med en omfattende Vidneafhøring, der kunde tjene til Støtte for Betjentenes Handlemaade.

Kort Tid efter indtraf en lignende Begivenhed, som yderligere ophidsede Tyskerne og gjorde en Ordning i Mindelighed umulig. Paa Rebekkevej i Hellerup *morede en Frikorpsmand sig med at plaffe løs med sin Revolver til højre og venstre*; han var beruset og afgjort farlig for de forbipasserende, som han hele Tiden haanede med Tilraab, mens der til Gengæld fra Beboerne i de tilstødende Ejendomme hlev raabt »Landsforræder« og lignende efter ham. Der blev tilkaldt Politi, og en Udrykningsvogn kørte derhen. En Betjent opfordrede ham til at standse og aflevere Pistolen, men Frikorpsmanden nægtede dette. Betjenten gik nærmere hen til ham, da denne pludselig gjorde en Bevægelse, der kunde opfattes, som om han vilde gøre Brug af sit Skydevaaben. Betjenten kastede sig over ham og smed ham paa Jorden, hvor han prøvede paa at holde ham nede. Frikorpsmanden blev desperat, og da Betjenten havde Besvær med at holde ham fast, *slog han ham med Pistolskæftet i Baghovedet, saa han blev bevidstløs*. Kort efter blev han ført til Politistationen, og Sagen gik sin Gang.

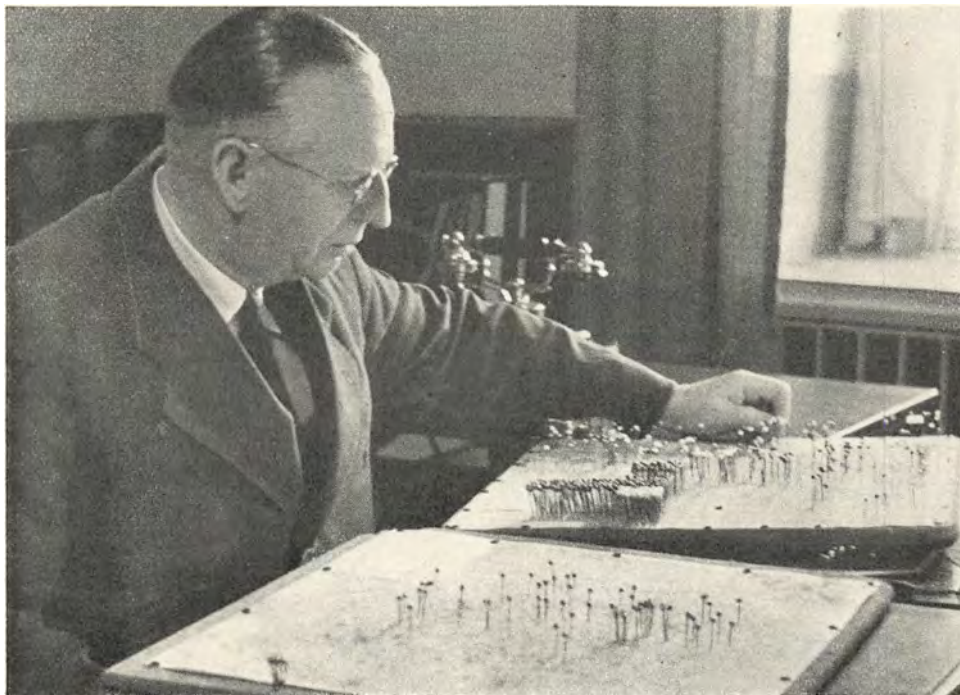
Da der nu i Løbet af ganske kort Tid var forefaldet to Begivenheder af alvorlig Karakter, hvorved Medlemmer af den tyske Værnemagt var blevet forulempet (i de tyske Rapporter stod der »mishandlet«) af danske Betjente, forlangte man fra tysk Side, at *Sagerne skulde gaa efter de strengeste Forskrifter og Dommene, der blev afsagt, meddeles Offentligheden sammen med selve Begivenhederne*. Fra SS-Hauptamt i Berlin, der havde modtaget Indberetning om Sagerne, forlangtes eksemplarisk Afstraffelse. Tyskernes Ophidselse var saa kraftig, at man paa dansk Side

Hvor Kaj Munk var blevet myrdet og hans døde Legeme henslængt i en Grøft, rejstes faa Dage efter et simpelt Kors til Minde om den tyske Niddingsdaad. Egnens Beboere bragte Blomster derhen, men faa kunde komme til dette fjerne og øde Sted, som nu det danske Folk har fredet i taknemmelig Erindring om en Mand, hvis Ord og Gerning var eet.

indsaa det nødvendige i at trække Sagen ud saa længe som muligt for derved at lempe lidt paa den. Tiden gik med at fremskaffe Vidneudsagn, men i øvrigt bevarede der en usædvanlig Ro om Sagerne, og alle Akter blev lagt i en Skuffe, der kun blev aabnet, naar man ikke længere kunde undslaa sig for at svare paa de utaalmodige Rykkerskrivelser. Imens optog nye Begivenheder Sindene, og Tiden gik, indtil der endelig blev stillet Krav om hurtig Afgørelse; nu var det Alvor. For at berolige de efterhaanden ret irriterede Tyskere maatte man fra Justitsministeriet meddele, at man ansaa Sagen for saa vigtig, at Statsadvokaten selv skulde foretage Vidneafhøringen; men man maatte være klar over, at Statsadvokaten havde med saa mange andre Ting at gøre, der var meget presserende, at denne Sag maatte vente, til den værste Travlhed var overstaaet. Det maatte dog være dem en Tilfredsstillelse, at man fra dansk Side havde gjort saa meget ud af Sagen, og de kunde være overbevist om, at den hvilede i de bedste Hænder. Der gik flere Maaneder, før der blev Tid tilovers til Retsmøderne, og Statsadvokaten mødte personligt i Retten, hvor Vidneudsagn og Rapporter taarnede sig op paa Skranken. Der var virkelig taget Hensyn til Tyskernes Krav om, at »der skulde ske noget«. Med Retsbogsudskrifter paa henholdsvis 12 og 15 Sider gik Sagerne paa ny til Berlin, og da de efter nogle Maaneders Forløb kom tilbage, var det klart, at det vilde blive nødvendigt at tage en mundtlig Forhandling med Tyskerne — og inden denne Forhandling fandt Sted, var der sket andre afgørende Ting. Den 29. August 1943 satte en foreløbig Stopper for Sagen; nu var der langt vigtigere Spørgsmaal at beskæftige sig med, og Forhalingspolitikken kunde notere endnu en Sejr.

Ved de fleste af Sagerne vedrørende Frikorpset indførte man en ny Praksis, som vist egentlig ikke var forsvarlig efter tysk Jura. Fra de ugentlige Forhandlinger, der i Begyndelsen var tunge at komme igennem, fordi det var en helt ny Situation, som var opstaaet, og som krævede speciel Opmærksomhed for ikke at danne forkert Præcedens, naaede man efterhaanden over til en mere smertefri Metode. Ved »Clearing« vejedes Sagerne op mod hinanden, fordi man ogsaa fra tysk Side indsaa, at Frikorpsmedlemmerne ikke altid var lige uskyldige. Der var kun egentlige Vanskeligheder i Sager angaaende Erstatning, idet SS ikke havde Midler hertil, og de tyske Intendantter, der ellers i Almindelighed stillede sig meget forstaaende, i disse Tilfælde gjorde Vanskeligheder. Især fra vor Side gik man ind paa Systemet med »Clearing«, fordi man havde Erfaring for, at Sagerne mod Frikorpsmedlemmer — navnlig for saa vidt de blev paadømt i Tyskland — vel blev behandlet formelt særdeles korrekt, men i Realiteten skandaløst ud fra et juridisk Synspunkt. Saaledes har man kunnet opleve, at Troværdigheden af en Frikorpsmands Udsagn i Dommene blev stærkt fremhævet under Hensyn til, at han var Fader til 7 Børn, eller at han var blevet saaret paa Østfronten, og det til Trods for, at enhver maatte kunne indse, at Forklaringen var Digt fra Ende til anden. »Ret er, hvad der er i det tyske Folks Interesse, Uret, hvad der skader det«.

Otto Himmelstrup (f. 1888) blev ansat i Københavns Politi i 1903, overgik 1911 til det nyoprettede Statspoliti, avancerede gennem Graderne og udnævntes 1938 til Politikommissær. I 1943 blev han konstitueret som Vicepolititiinspektør. Fra Statens Overtagelse af Kriminalpolitiet (1919) blev Himmelstrup Leder af det saakaldte »Rejsehold«, der har den Opgave at assistere Politikredsen uden for København, naar særligt specialuddannet Mandskab skal sættes ind. Af den Grund har hans Navn været fremme ved en lang Række Sager, hovedsælgelig Mord- og Brandstiftelsessager, og hans Sporsans og Kombinationsevne har bragt ham overordentlig mange Triumfer. Intet Under derfor, at Opklaringen af en saadan Forbrydelse som Mordet paa Kaj Munk blev lagt i hans Hænder, og med overlegen Dygtighed løste han den stillede Opgave, saa de overlevende af Morderbanden kunde paagribes nogen Tid efter Danmarks Befrielse.

XIX

Skønt vi hurtigt blev klare over det nytteløse i at foretage Arrestationer af Gerningsmændene til de af Tyskere — ved Hjælp af danske Haandlangere — foretagne Clearingmord, afholdt man sig dog aldrig fra at foretage saa omfattende Eftersøgninger som muligt for maaske blot tilnærmelsesvis at kunne konstatere Mordernes Identitet eller hvilken Instans, der havde Ansvaret for det skete. Da Tyskerne i mange Tilfælde ønskede, at Clearingmord skulde opfattes som Stikkerdrab, lod de det danske Politi optage Rapporter og foretage Ligsyn; men det videre Arbejde blev forhindret eller besværliggjort ustandseligt, og der blev fra tysk Side aldrig svaret paa Forespørgsler, hvis Besvarelse kunde have givet et Fingerpeg i den rigtige Retning.

Da saaledes en Murer i Nærheden af Silkeborg den 5. Januar 1944 fandt *Kaj Munks Lig i en Vejgrøft*, blev der gennem den tilkaldte Læge øjeblikkeligt slaaet

Alarm til Kriminalpolitiet i Silkeborg. Kriminalpolitiet foretog de første Undersøgelser og tilkaldte Teknisk Afdeling i Aarhus, som hurtig kom til Stede og gik i Gang med de tekniske Spørgsmaal. Da der ikke kunde være nogen Tvivl om, hvor man skulde finde Gerningsmændene — trods den vedlagte Seddel med Paaskriften »Du Svin har alligevell arbejdet for Tyskland« —, blev Sagen overdraget til Vicepolitiinspektør *Himmelstrup*, som straks tog fat paa den vanskelige Opgave. Der blev tilkaldt Assistance fra de nærliggende Politikredse, saaledes at den samlede Styrke, der helligede sig Undersøgelserne, i alt udgjorde ca. 25 Mand. Ved Hjælp af omfattende Vidneafhøringer blev det oplyst, at 4 Personer i en lille, graa, lukket Personbil Kl. ca. 20 havde indfundet sig i Præstegaarden, og et ret fyldestgørende Signalement af 3 Mænd blev offentliggjort i Landets Aviser. Ca. 2 Timer forinden havde en ukendt Person fra Ringkøbing ringet Pastor Munk op for at høre, om han var hjemme. En systematisk og meget grundig Undersøgelse langs alle Vejsrækninger, der fører til Vedersø, gav til Resultat, at *et Automobil med tysk Nummerplade var ankommet til Hotel »Herning« den 3. Januar 1944*. Nogle af Vognens Passagerer havde studeret Kort over Omegnen, og Portieren havde hjulpet dem, da de spurgte om Vej til Grønbjerg (hvorfra der fører en Vej direkte til Vedersø). Paa Ruten blev det opklaret, at det drejede sig om en Opel-Kapitän med Kendingsmærket »Pol.« Nr. 198-935. Man var i Stand til at følge Vognens Bevægelser ganske nøjagtigt, og der kunde til sidst ikke være nogen som helst Tvivl mulig. Ved Benzintanken var der afleveret Benzinmærker, hvis Taloner hverken havde Nummer eller Politikredsbetegnelse eller -stempel. At de tre var Tyskere havde enstemmige Vidneudsagn bekræftet, mens den fjerde muligvis var Dansker; i hvert Fald talte han Sproget uden tydelig Accent. Der blev rettet Forespørgsler til det tyske Politi i Aarhus, Kolding og Esbjerg for at faa oplyst, om der fra nogen af disse Byer havde været udsendt Automobiler med Kendingsmærket »Pol.« den paa-gældende Aften eller Nat, men fra samtlige Byer blev der svaret benægtende. Imidlertid kunde man gennem Politigaarden i København faa opklaret, at »Pol. 198-935« netop i dette Tidsrum havde været paa Tur i Jylland, bl. a. Aalborg, Aarhus, Silkeborg, Herning, Kolding og Aabenraa. *Bilen hørte til paa »Dagmarhus« i København*, og Passagererne var rejst til Tyskland.

Paa ca. en Uges Tid havde man naaet dette positive Resultat, og i al Stilhed blev der arbejdet videre med Undersøgelserne, saaledes at Vicepolitiinspektør *Himmelstrup* umiddelbart efter Befrielsen kunde henlede de allieredes Opmærksomhed paa en af Gerningsmændene fra Kaj Munk-Mordet, *Söhnlein*, hvis Færd han havde fulgt, lige til han kørte over Grænsen til Tyskland umiddelbart efter Mordet. Det var under de vanskeligste Forhold — med tyske Trusler hængende over Hovedet —, at denne Sag blev fulgt til Ende; men det var en Æressag for det danske Politi selv under saa farlige Vilkaar at opklare denne uhyggelige Forbrydelse.

Som Motiv for Mordet er der fremsat den Forklaring, at man i Berlin havde givet Ordre til en Aktion, som kunde faa det danske Folk til at forstaa Alvoren af de Forholdsregler, der fra nu af vilde blive truffet her i Landet, hvis Sabotagen og Stikkerlikvideringerne fortsatte. *Mildner* mente, at en Sprængning af det kongelige Teater — hvilket var foreslaaet fra Berlin — vilde være uforsvarlig, men som et

Frantz Hartmann (f. 1886) blev cand. jur. 1915, var derefter Fuldmægtig hos Højesteretssagførerne Møldrup og Steglich-Petersen, samt ved Københavns Amts søndre Birk. I 1919 udnævntes han til Politiasistent ved Birket med Station i Lyngby, og herfra forflyttedes han i 1935 til Haderslev som Politimester. Han viste under Besættelsen en særdeles fast Holdning og »ordnede« Spade-Demonstrationen i Byen med stor Kraft og Beslutsomhed.

Tyge Martensen-Larsen (f. 1893) blev cand. jur. 1920, udnævntes s. A. til Dommerfuldmægtig i Holbæk, 1923 til Politifuldmægtig i Roskilde og 1934 til Politimester i Tønder. I 1943 konstitueredes han som Politimester i Aabenraa og som Stedfortræder for Politiajudanten i de sønderjydske Landsdele. Hans klare nationale Holdning under Besættelsen var af stor Betydning paa de vanskelige Poster, hvorpaa han var sat. 1945 udnævnt til Politimester i Odense.

passende Modstykke foreslog han Likvideringen af Kaj Munk. Ordren blev givet og udført med sædvanlig Præcision og uhyggelig Grundighed. Det blev Mildners sidste Bedrift her i Landet, idet han Dagen efter blev kaldt tilbage til Berlin.

XX

Den 6. Februar 1944 blev der i Aabenraa foretaget Sabotageforsøg mod en Motorfabrik; inden Sabotagevagten blev overmandet, var det lykkedes ham at alarmere Politiet, som rykkede ud med 5 Betjente for at undersøge Sagen. Fabrikken var omringet, og de 5 Betjente, der ankom enkeltvis, blev holdt op af Sabotørerne; da Sprængstoffet var blevet anbragt, skyndte de sig bort, idet de advarede forbipassende imod at nærme sig Stedet, fordi Eksplosionerne snart vilde finde Sted. Der skete imidlertid ikke noget, men fra Politiets Side blev der ikke gjort Forsøg paa at afmontere Bomberne, da man hvert Øjeblik ventede, at de vilde eksplodere. Imidlertid var Medlemmer af den tyske Værnemagt kommet til Stede; de var blevet gjort opmærksom paa de usædvanlige Forhold, fordi det var kommet til Skudveksling mellem Sabotørerne og Betjentene, da de førstnævnte forsvandt. — Der blev ingen

saarede ved denne Lejlighed. — En Overfeldwebel trængte ind i Virksomheden og overskar Ledningerne til Bomberne. De nærmestliggende Huse var ved Politiets Foranstaltning blevet evakueret og Gaderne afspærret.

Det kunde have været en ganske almindelig Historie, som gentog sig mange Gange over hele Landet — en Begivenhed, som hver Gang vakte de tyske Instansers Harmе og Indignation, fordi man hver Gang fastholdt, at det danske Politi ikke havde gjort en ærlig Indsats for at forebygge Sabotagen eller arrestere Sabotørerne. Det var en saa ofte gentagen Beklagelse, at man fra dansk Side ikke mere lagde Mærke til den, men kun i det ydre lod ane den dybe Medfølelse med Tyskerne. Men denne Gang tog Sagen en ganske uventet Drejning, der fik de alvorligste Følger. I Avisen for Hjemmetyskerne, »Nordschleswigsche Zeitung«, der paa Clearingkontoen havde opnaaet Tilskud til Udvidelse af Oplaget, for at Bladet tillige kunde tjene som Organ for Værnemagten her i Landet, kunde man et Par Dage senere læse:

HVAD ER MENINGEN?

Et Spørgsmaal til »Jydske Tidende«

Herr Redaktør!

De vil sikkert give mig Ret i, at det for Tiden ikke er nemt at være Politimand i Danmark. Der findes nemlig stadig en Del Folk, der gaar og tror, at det er Politiets Opgave at sikre Borgernes Liv og Ejendom og sørge for Ro og Orden i Landet. Det her med »Ro og Orden« var jo meget godt i sin Tid, da man endnu kunde gaa løs paa disse ækle Nazister, der gik rundt og opfordrede Folk til at tænke og se sig om; men den Slags Forbrydelser maa vi jo desværre finde os i under de nuværende Forhold. Værre er det imidlertid, naar der af og til endnu stilles visse Krav til Politiet, naar det viser sig nødvendigt at nedlægge visse anstødelige Bygninger eller Mennesker. Her ligger der efter min Mening en Opgave for den danske Presse, som ogsaa De, Herr Redaktør, skulde tage Dem af i Stedet for at forstyrre det gode Forhold mellem Patrioternes civile og uniformerede Afdelinger. Jeg tænker her især paa Deres Beretninger fra Aabenraa om en »Ildkamp mellem Politi og Sabotører«, som i høj Grad maa siges at virke vildledende paa ubefæstede Sjæle. De maa som Bladmand dog være vidende om, at Folk her i Landsdelen stadig ikke er fuldt paa Højde med det gamle Land, og at den Omstændighed, at man af Hensyn til Civilafdelingens Forsyning med Vaaben har set sig nødsaget til en stærk Forøgelse af Politimandskabet og dets Udrustning med synlige Revolvere, har givet Anledning til en Del Misforstaaelser. Den tyske Befolkning her i Landsdelen synes ganske vist forlængst at være paa Højde med Situationen, og det kan endog være, at vi inden længe maa regne med, at der gribes til saa uanstændige Midler som en Slags Selvbeskyttelse gennem frivillige Korps. Man har jo set den Slags før andre Steder i Europa; men tillad mig, at jeg lige gentager, hvad De har skrevet:

»Fra Politistationen var i Mellemtiden sendt fem Betjente ud til Fabrikken, men de blev paa et Gadehjørne holdt op af Sabotørerne, hvorefter de fik Paalæg om at forholde sig passive. Da Sabotørerne lidt senere trak sig tilbage, skød Politiet efter dem, men Sabotørerne besvarede Skuddene med en Byge fra Maskinpistolerne. Ingen af Politimændene blev dog ramt.

Derpaa blev Ekspertter tilkaldt og demonterede Bomberne, hvoraf ingen var eksploderet, antagelig som Følge af en Fejl ved Anordningen. Virksomheden ejes af Fabrikant Peter Callesen.«

Som sagt, det er i høj Grad ubehændig gjort og trænger til en Rettelse. Da vi paa Grund af Sabotagevagtens taabelige Alarmering var nødt til at begive os til Gerningsstedet, var vi i Begyndelse i Vildrede med, hvor vi skulde gøre af Revolverne, men langt om længe fandt vi dog Kammeraterne, som vi kunde aflevere dem til. At de ikke tog imod dem, fordi deres egne efter deres Mening var bedre, er en Sag for sig. Da vi skiltes efter en lille Passiar, blev der til Orientering for Publikum bag Mørklægningsgardinerne affyret en festlig Salut, inden vi i

Ivan Stamm (f. 1888) blev i 1919 Politiassessor i København, 1927 Politiassistent i Københavns Politi, 1934 Politiinspektør ved Opdagelsespolitiet, 1936 Chef for Statspolitiet og 1937 Politidirektør i København. Hans stærkt kritiserede Holdning under Besættelsen umuliggjorde hans Samarbejde med Politiet, efter at Befrielsen havde fundet Sted.

Knud Begtrup-Hansen (f. 1882) blev cand. jur. 1907 og var Fuldmægtig ved Sunds og Gudme Herreder 1907-08, ved Vindinge Herred 1908-11. Han traadte sidstnævnte Aar ind i Statspolitiet som Assistent, blev Politiinspektør ved samme 1919. Vicepolitichef 1938 og konstitueredes i 1941 som Rigspolitichef, en Stilling, han ogsaa har varetaget efter Befrielsen.

forvarlig Afstand fra Fabrikken tog Opstilling for at forhindre, at uvedkommende fjernede de deponerede Sprængladninger. Maa jeg spørge, hvad er Meningen, naar De skriver, at der »tilkaldtes Ekspertes, der demonterede Bomberne«? Vi kan da ikke gøres ansvarlige for, at en Slagterdreng og en Maskinarbejder, selvfølgelig begge tyske, benyttede den Forvirring, der opstod ved Værnemagtens Tilstedekomst, til at trænge ind i Fabrikken og klippe de kostbare Ledninger over! Jeg maa paa det skarpeste protestere imod, at Folk paa den Maade kan komme til den Anskuelse, at vi med Velvilje ser paa den Slags eller maaske endog sympatiserer med det tyske Politis Metoder, som rent ud sagt gaar ud paa at lamme de Civiles Aktioner. Jeg maa derimod henvise til Politiets ligefrem mønsterværdige Optræden i Aabenraa. Medens vi holdt os i god Afstand og straks trak os tilbage til fjerntliggende Distrikter, brasede de Par tyske Politifolk lige paa og fangede paa aldeles unfair og udansk Maade en Del af Sabotørerne allerede et Par Timer efter. Der skal i Sandhedens Interesse ikke lægges Skjul paa, at vi henad Morgenstunden igen befandt os paa Gerningsstedet og hjalp til med at faa de Smaa i Tøjet i Lejligheden ovenover, men det var dog først, efter at Tyskerne havde stjaalet Bomberne, saa det kan man dog ikke se noget ondt i.

Herr Redaktør, jeg beklager altsaa meget Deres uheldige Udtryksmaade, der er en Mistænkeliggørelse, der kun er egnet til at sætte Splid mellem de bedste Venner. Har De tænkt paa Følgerne?

Udleveringen af Pistolerne, f. Eks., er hidtil foregaaet hurtigt og til begge Parters Tilfredshed, men hvad, hvis der nu opstod Mistanke om, at vi i Fremtiden kunde tænke os at gøre Brug af dem? Er De klar over, at en fremtidig »Skududveksling« ligefrem kunde udarte sig til at blive farlig? I samme Udgave af Deres Avis kan De for Resten læse, at mine højeste foresatte er fuldkommen enig med mig i dette Stykke, idet selve Politiinspektør Møllerup i Anledning af min

Kollega Falkenaas Begravelse »understregede det meningsløse i det, der her var sket«. I det jeg altsaa udtrykker min Forventning om, at De vil gøre alt for atter at skabe det gode Tillidsforhold, giver jeg Dem paa mine Kollegers Vegne endnu engang en højtidelig Forsikring om, at vi ogsaa i Fremtiden kun agter at skyde med løst Krudt.

Med Højagtelse

Jeremias Knippel,
Reservesabotør.

Angiveriet, maskeret i en uskyldig camoufleret Humoreske, kunde — og skulde selvfølgelig — ikke undgaa Tyskernes Opmærksomhed, og den 17. Februar blev Politimester *Martensen-Larsen* af Ortskommandanturen opfordret til at sørge for, at det samlede Politipersonale mødte til Parade paa Stationen. Politimesteren, der var til Konference med Amtmanden skulde Klokkeren 20 indfinde sig i Ortskommandanturen for at forhandle med »visse Personligheder«, som vilde være til Stede dér. Fra Ortskommandanturens Side var der gjort Forsøg paa at disponere over vore Betjente, men ifølge en Meddelelse fra Rigspolitichefen blev det bekendtgjort, at Personalet kun skulde modtage Ordre gennem Politimesteren og ikke fra en lokal tysk Myndighed.

Der gik ca. en Time, før Politimesteren vendte tilbage, og paa samme Tid hørtes Støj ude paa Gangen, som viste sig at stamme fra en Snes tyske Politisoldater, bevæbnet med Karabiner og Maskinpistoler. Straks da Politimesteren kom ind, sagde han: »Der er ikke noget at gøre. Hele Politigaarden er omringet, der vil blive foretaget nogle Anholdelser, og man ønsker Deres Nærværelse nede paa Gangen.«

Det blev fra tysk Side betydet, at ethvert Forsøg paa Flugt vilde medføre øjeblikkelig Brug af Skydevaaben — og alle Betjente blev nu stillet op ude paa Gangen, hvorefter Lederen af Aktionen begyndte at læse nogle Navne op. Det drejede sig om 6 Medlemmer af Politikorpset, som, efterhaanden som de svarede, blev ført hen til den anden Ende af Gangen under det sædvanlige brøsiges Tilraab »Heraus«. Her blev de holdt under skarp Bevogtning. Efter en grundig Visitation blev de anholdt ført ud til en Lastbil og kørt til Kolding. Da de blev ført ud, vendte Lederen af det civile tyske Politi sig om og sagde — med en lille Haandbevægelse —: »Und dann, meine Herren, können Sie sich es wieder gemütlich machen«. Under hele Aktionen havde Politigaarden været omringet af tysk Militær.

Da dette blev bekendt i København, blev der straks truffet Foranstaltninger for at faa Betjentene over i dansk Varetægt. Samme Dags Aften blev jeg af Departementschefen, Eivind Larsen, anmodet om at sætte mig i Forbindelse med Boven-siepen eller Dr. Hoffmann og paa det skarpeste fordømme Anholdelserne samt kræve Betjentene løsladt omgaaende. Dr. Hoffmann erklærede, at Ordren var kommet fra Dagmarhus, og at det ved Vidneudsagn af Sabotørerne var godtgjort, at *Politiet ved Skudveksling havde affyret alle Skud lige op i Luften*. Han kunde ikke paa egen Haand give Ordre til Løsladelse, men lovede at drøfte Sagen med Pancke allerede næste Morgen, saa Pancke kunde være forberedt, naar man fra Udenrigsministeriet og Justitsministeriet gjorde Forestillinger i denne Anledning.

Et Par Dage senere meddelte Kriminalrat Bunke mig, at de arresterede Betjente kunde løslades; man mente ikke, at der forelaa tilstrækkeligt Grundlag for Fængs-

Troels Hoff (f. 1903) blev cand. jur. 1928, udnævntes s. A. til Dommerfuldmægtig i Neksø og tiltraadte 1931 som fungerende Sekretær i Justitsministeriet. Her blev han Sekretær 1933, Fuldmægtig 1938 og Ekspeditionssekretær 1911. Aaret efter indtraadte han som Dommer i Københavns Byret; men da Tyskerne hen paa Efteraaret gennemtvang Poul Kjalkes Afskedigelse som konstitueret Statsadvokat for særlige Anliggender, efterfulgtes han i dette Embede af Troels Hoff. Som saadan virkede han efter ganske de samme Linier som sin Forgænger: en klar og bestemt dansk Holdning, paa enhver tænkelig Maade sinkende eller krydsende tyske Planer og i nær Kontakt med den voksende Modstandsbevægelse. Nogen Tid efter Politiets Opløsning lokkedes han i et Baghold af Dr. Hoffmann og arresteredes. Efter Landets Befrielse overtog han Stillingen som Chef for Sikkerhedspolitiet.

lingskendelse ud fra dansk Retsopfattelse. De 6 Betjente blev omgaaende afhentet paa Dagmarhus og deres Familier underrettet om Løsladelsen. Paa Dagmarhus var Sigtelsen gaaet ud paa, at der havde foreligget en Forhaandsaftale mellem Sabotørerne og Politiet, og at Udrykningen vilde ske paa et saa sent Tidspunkt, saa selve Sabotagen ikke kunde forhindres. Endvidere havde en Sabotør været i Stand til at holde 7 Betjente op, uden at de havde sat sig til Modværge, og det havde været en Aftale, at al Skudveksling skulde være »pro forma«. Oplysningerne var fremkommet under et Forhør over en arresteret Sabotør. Fra Politiets Side blev alle Sigtelser pure afvist som fuldstændig grundløse, og ved en senere Konfrontation med Sabotøren maatte han indrømme, at der ingen Aftaler havde foreligget mellem ham og Politiet. Kriminalrat Bunke erklærede, at han personligt stod uforstaaende over for Politiets Optræden. Han var godt klar over den vanskelige Stilling, Politiet indtog, men i dette Tilfælde maatte han hævde, at Politiet havde svigtet til en vis Grad. *Det var øjensynligt utilfredsstillende, at Politiet hverken havde kunnet anholde eller skyde een eneste Sabotør, blot for at bevise sin rigtige Indstilling.* Da det ved yderligere Afhøringer blev opklaret, at den sidste af Tyskernes Sigtelser heller ikke kunde holde Stand, blev Afhøringen afbrudt. Efter endnu en Afhøring lod det til at Sagen var afsluttet, og Afgørelsen kunde falde. I to Timer maatte der gattes ud og jævnes, før Bunke kaldte de 6 Politimænd ind og holdt en lille Tale for dem. Han gav Udtryk for sin Beklagelse af at maatte gaa saa vidt at skulle anholde danske Politibetjente, men Anledningen hertil havde været saa aabenbar, at han ikke havde kunnet undgaa det. Men nu havde Fakta bevist, at Sagen i Virkeligheden var grundløs i sine Sigtelser, og det var ham en Glæde at kunne sende dem hjem. Men han tilføjede dog, at af det tyske Politi vilde han forlange en ganske anderledes fast Optræden i lignende Tilfælde.

Ogsaa ved andre Lejligheder fandt der et glimrende »Samarbejde« Sted mellem Sabotører og Politiet. Da saaledes et tysk Marinekontor i Store Kongensgade blev raseret for Skrivemaskiner og Dokumenter, blev Politiet tilkaldt af nogle Beboere, der troede, at det drejede sig om almindelige Tyve. Politiet overraskede Sabotørerne paa Trappen. Efter nogen Forhandling fandt der en voldsom Skudveksling Sted. Senere beklagede Tyskerne sig ganske vist i højlydte Toner over, at alle Mærker efter Projektiler sad i Loftet, og der blev udtrykt *Tvivl om, hvorvidt Betjentene virkelig havde arbejdet hensigtsmæssigt*. Et Par af Sabotørerne var blevet fanget og proppet i Udrykningsvognen. Da Betjentene blev klare over, at det drejede sig om virkelige Sabotører, gav man dem Besked om, at de, naar der blev tudet kraftigt i Hornet, hurtigst mulig skulde se at komme ud og forsvinde. Det behøver vel næppe at siges, at Signalet ikke blev overhørt.

XXI

Den 19. September 1944 valgte Tyskerne det endelige Brud med Politiet; som et Varsko eller Begrundelse for Begivenhederne udsendte Pressekontoret for den højere SS og Politifører i Danmark den 15. September følgende Meddelelse:

»Den Maade, paa hvilken de politiske Mord i den senere Tid har taget Overhaand, har gjort det umuligt for den højere SS og Politifører i Danmark længere at taale, at det danske Politi ikke med al Energi modarbejder den forbryderiske Underverdens Gangstermetoder. Der er derfor under Forhandling med Departementschef Eivind Larsen blevet stillet den Fordring til det danske Politi med alle til Raadighed staaende Kræfter at eftersøge Morderne og sørge for, at de bliver straffede.«

Der kan næppe herske nogen *Tvivl om*, at denne Erklæring kun skulde foregøgle en Begrundelse for at foretage Aktionen mod det danske Politi faa Dage efter. Ved Forhandlingerne med Dr. Best havde Eivind Larsen klart meddelt Tyskerne sit Standpunkt den 29. August, og Situationen var ikke ændret siden, hvorfor Eftersøgning og Arrestation af Modstandsbevægelsens Medlemmer samt Sabotage- og Jernbanebevogtning maatte anses for Politiet uvedkommende.

Om Aftenen den 18. September ringede Pancke Departementschef Eivind Larsen op i dennes Hjem og anmodede ham om sammen med Rigspolitichef *Begtrup-Hansen* og Politidirektør *Ivan Stamm* at komme til Møde hos ham paa Dagmarhus den 19. September Kl. 10,45.

Skønt der ikke forelaa nogen bestemt Grund til Mistillid til Tyskernes Invitation, havde Departementschefen dog en Følelse af Usikkerhed, som blev yderligere bestyrket, da han kort forinden Mødet indfandt sig paa Politigaarden for at ordne nogle Papirer paa sit Kontor. Om Formiddagen havde nemlig *en ukendt Person ringet Vagten op og meddelt, at Politigaarden vilde blive stormet i Løbet af Formiddagen*. Fra kompetent Side tillagde man ikke denne Opringning større Værdi, idet man tidligere havde modtaget tilsvarende Advarsler, og man intet havde hørt fra Politiets faste Forbindelser i det tyske Politi.

For alle Tilfældes Skyld blev det dog aftalt, at Eivind Larsens Chauffør, en Opdager fra Politigaarden, skulde vente neden for Dagmarhus og holde skarp Udkig

Tyskernes Mistillid til det danske Politi var — det kan ikke nægtes — særdeles velbegrundet. Mere og mere aabenlyst havde det stillet sig paa »den rigtige Side« og havde søgt paa enhver Maade at sabotere Indgreb mod demonstrerende Landsmænd. Synligst Udslag gav dette sig, da Medlemmer af Københavns Ordenspoliti under den store Folkestrejke i Sommeren 1944 rundt om i Byen nedlagde Arbejdet og gik tilbage til Stationerne, naar Tyskerne gav dem Ordre til at rydde Barrikader. Her ser man et saadant Hold af danske Betjente demonstrativt forlade Nørrebrogade og begive sig hjem til Fælledvejens Politistation.

Ved List og Forræderi var det lykkedes at trænge ind i den stærkt bevæbnede Politigaard i København, og de tyske Vagtposter blev sat ud ved alle Portindgange, medens Transportvogne holdt parat til at føre de fangne Betjente bort. Et mere fejgt og foragteligt Kup kunde vanskelig tænkes.

Kun ved *Forsvaret af Amalienborg* fik Politiet Lejlighed til at tage en Kamp op med Fjenden, og vore Folk klarede sig stolt — alle Angreb blev afslaaet, og *Politiet blev paa sin Post*.

Ude i *Provinsen* fandt *Politiets Afvæbning* ligeledes *Sted* den 19. September 1944. Her ser man *to Betjente i Aalborg, som føres bort til Internering — og Deportation*.

med et Vindue i Panckes Kontor. Hvis der paa nogen Maade forekom noget mistænkeligt ved Besøget, vilde Departementschefen træde hen til Vinduet og pudse Næse, et Tegn, som omgaaende vilde medføre Alarmering paa Politigaarden og samtlige Politistationer.

Efter en kort Ventetid i Forværelset blev de tre danske Repræsentanter for Politiet ført ind til General Pancke, som traadte frem imod dem — og saaledes afskar Eivind Larsen Vejen hen til Vinduet — og uden nogen som helst Indledning kort erklærede:

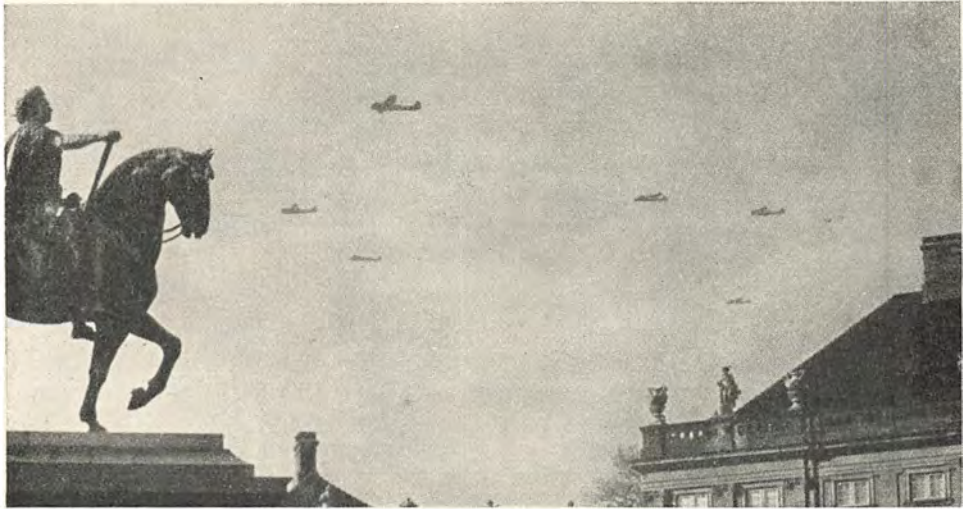
»Mine Heerrer. Jeg har i Dag befalet at afvæbne det danske Politi og sætte det ud af Funktion. De maa betragte Dem som mine Fanger!«

Bovensiepen, der overværede dette Intermezzo sammen med to »danske« SS-Officerer, befalede disse at trække Vaabnene og afvæbne de tre Politimænd. De blev under Bevogtning ført til et lille Rum for senere at blive overført til »Ehrenhaft« i Turisthotellet.

Kl. 11 præcis lød Luftalarmen, og ved Hjælp af en Række danske Haandlangere, der ved at foregive Ærinde i Politigaarden var kommet igennem Portvagten, faldt denne — til Formaalet stærkt befæstede Bygning — nemt og uden Kamphandlinger i Tyskernes Hænder. Med sædvanlig Taktik. ved Lumskhed og Bagholdsangreb, udført af danske Stikkere, havde General Pancke sat 2000 danske Betjente ud af Spillet, mens de resterende 8000 med faa Undtagelser gik under Jorden og hjalp med i Kampen mod Undertrykkerne, en Indsats, som kom til at betyde meget paa Grund af de rige Erfaringer og den Veltrænethed, der blev stillet til Raadighed for den underjordiske Hær.

Det kan til Slut nævnes, at dette skændige Overfald udløste en Harme i det danske Folk, som gav mange Impulsen til aktivt at gaa med i Kampen. Fra forskellig Side blev der rettet Protester til Tyskerne, bl. a. fra Rigsdagens fem samarbejdende Partier, som klart udtrykte sin Harme over dette tyske »Magtovergreb«, Arbejderbevægelsen fulgte kort efter, og endnu en Række Institutioner fordømte aabent Tyskernes Handlemaade. I Kirkerne oplæste Præsterne en Protest og tilkendegav klart, at Politiet var Grundlaget for vort Retssystem, og uden det var der ingen Muligheder for ordnede Tilstande i Danmark. Den lovløse Tid, hvor Overgreb og Terrorhandlinger hørte til Dagens Orden, var kommet, et Mareridt var trængt ind over danske Borgere, som først skulde ophøre med Befrielsen den 5. Maj 1945.

TILLÆG

Førsteindtrykket — *de tyske Bombemaskiner over Danmark* — vil aldrig blive glemt. Deres Drøn i den graalyse Morgen var Budskabet om vor Friheds Tab. Og vi hadede dem fra samme Sekund.

KAPITULATIONEN

Af Redaktør P. STAVNSTRUP

Den 15. Juni 1945 besluttede Folketinget at nedsætte *en Kommission* med det Hverv at »undersøge samtlige politiske og militære Forhold, som kan tjene til Bedømmelse af, hvorvidt der er Grundlag for at gøre Ansvar gældende over for Ministre eller andre særlig ansvarlige i Forbindelse med Danmarks Besættelse af tyske Tropper den 9. April 1940,« samt at »undersøge samtlige Forhold, hvis Klarlægelse af Kommissionen anses for nødvendig til Bedømmelse af, hvorvidt der er Grundlag for at drage Ministre til Ansvar i Anledning af deres Embedsvirksomhed under den tyske Besættelse«.

Den 4. Oktober 1945 afgav Kommissionen en Betænkning, bilagt med Aktstykker og stenografiske Referater af de stedfundne Afhøringer. Betænkningen, der kun angaar selve Begivenhederne omkring den 9. April, ændrer intet væsentlig i det Billede, man paa Grundlag af de tidligere foreliggende Kilder kunde danne sig. Men paa visse Punkter — særlig vedrørende *de Advarsler, der forud for Katastrofen tilgik Regeringen og de militære Myndigheder* — bringer den nye Enkeltheder, der tjener til at uddybe Billedet.

Som i en Hovedsum af de indvundne Resultater fastslaar Kommissionen: »Der er ikke, hvad angaar de ledende ansvarliges Stilling med Hensyn til Besættelsen af Danmark fremkommet noget som helst, der kan begrunde, at nogen — det være sig en Minister eller en ledende militær eller diplomatisk Personlighed — skulde have gjort sig skyldig i Forhold af landsforræderisk Karakter. Det bør efter Kommissionens Mening her slaas fast, at vel er der begaaet Fejl og Forsømmelser, men

der har ikke af nogen af de paagældende været udvist utilbørligt Forhold til Be-sættelsesmagten, hverken før eller selve den 9. April.«

De »Fejl og Forsømmelser«, som Kommissionen paa det politiske og efterretnings-mæssige Omraade har konstateret, angaar, som det ses af Betænkningen, især *den uhørte Mangel paa Kontakt og Samarbejde* mellem de politiske og militære Instanser og mellem disse sidste indbyrdes, der kendetegnede Situationen herhjemme i Tiden før den 9. April og paa selve denne Dag.

Den 8. Januar 1940 indberettede Kommandørkaptajn *Kjølser* fra Berlin:

»Indtil tidligt Foraar skulde den militære Situation forblive nogenlunde stabil . . . Derefter skulde det tidligere planlagte, men opgivne Angreb paa Holland finde Sted samtidig med, at man ved et Tryk paa Danmark vilde forsøge paa at faa vort Land til at tillade Oprettelsen af tyske Luftbaser i Nordjylland, nærmere betegnet Thy (Limfjordens vestlige Del); dette skulde med-føre, at Nordsøens nordlige Del med Forbindelseslinierne til Norges nordlige Havne kunde komme under tysk Kontrol.«

Viceadmiral *Rechnitzer* forklarede over for Kommissionen, at han ikke havde til-lagt disse Planer »nogen alvorlig Betydning«, og at han navnlig ikke har opfattet dem som ensbetydende med, at der paatænkte et Angreb paa Danmark. Ønskede Tyskerne en saadan Luftbasis, vilde det være mere sandsynligt, sagde han, at »der kom en Henstilling til den danske Regering om en konciliant Ordning om Oprettelse af den.« *Alsing Andersen* erklærede, at han ikke var sikker paa, at han havde set denne Indberetning personlig, men han »kunde godt huske noget om den«. *Rechnitzer* havde omtalt den for ham. Den gav imidlertid ikke Anledning til Overvejelser i Ministeriet. *Munch* udtalte, at han ikke havde nogen som helst Erindring om den, saa at den ikke kunde have været forelagt ham. Heller ikke Generalerne *Prior* og *Gørtz* har kendt den.

Den 13. Februar 1940 indberettede *Kjølser* — paa Grundlag af Meddelelser fra det rumænske Gesandtskab i Berlin — følgende til Søværnskommandoen:

»Under de Operationsplaner, der har været under Overvejelse i den tyske Oberkommando der Wehrmacht, og som omfatter de tidligere ogsaa af mig indberettede Okkupationsplaner af Hol-land og Belgien, er ligeledes indgaaet Overvejelser gaaende ud paa Betimeligheden af, dersom et saadant Fremstød lykkes, da ogsaa at indrette Støttepunkter for den tyske Flaade og Luft-magt i Danmark (Jyllands Vestkyst) samt paa den norske Vestkyst. Derimod skulde lignende Planer i alt Fald ikke i første Række omfatte Sverige, først og fremmest fordi dette Land ikke besidder Nordsøhavne, men ogsaa paa Grund af Sveriges bedre militære Beredskab.«

Om denne Indberetning gælder ganske det samme som om Indberetningen af 8. Januar: *Rechnitzer* har omtalt den for *Alsing Andersen*, og *derved er det blevet*. *Prior* og *Gørtz* blev ikke gjort bekendt med den, og heller ikke *Munch* har set den.

Udenrigsministeriets Forhold til de to Indberetninger udgør i øvrigt et Kapitel for sig. Marineministeriet har sendt Udenrigsministeriet en Kopi af dem, *men disse Kopier er ikke blevet forelagt Ministeren og heller ikke*, saa vidt *Munch* kunde op-lyse, *nogen af de ledende Embedsmænd i Udenrigsministeriet!* De er aabenbart uden videre gaaet ind i Arkivet. Den almindelige Forretningsgang i Ministeriet var, for-

Om Eftermiddagen den 9. April landsattes de tyske Tropper fra en af de store Transportdampere »Hansastadt Danzig«, der har lagt til ved Langeliniekajen.

klarede Munch, denne, at »hvis der fremkom noget, som man skønnede var af Interesse, saa gik det til de højere Embedsmænd, som saa bedømte, om det skulde gaa videre til Udenrigsministeren, men her synes det altsaa ikke at være gaaet til dem«. Kommissionen søgte at komme til Bunds i, hvem der havde Ansvaret for denne Forsømmelse, men forgæves.

I den Generalrapport, som Søværnskommandoen forelagde Kommissionen, forekommer et Incidenspunkt af den største Betydning.

Som oplyst i den almindelige Fremstilling af Begivenhederne omkring den 9. April henvendte Udenrigsminister *Munch* sig den 5. April til de herværende Gesandter for Sverige og Norge for at bede dem indhente deres respektive Regeringers Syn paa Meddelelserne om de tyske Troppesamlinger. De Svar, man nogle Timer efter modtog, virkede i høj Grad beroligende paa Regeringen. Men netop samtidig modtog Søværnskommandoen gennem den svenske Legation en *Meddelelse, som stod i direkte Modstrid med Svarene fra Stockholm og Oslo*. Kommandørkaptajn *F. C. Pontoppi-*

dan, der var ansat i Marineministeriet med det Hverv at vedligeholde Forbindelsen mellem Ministeriet og de udenlandske Marineministerier, de fremmede Legationer samt Vaabenattacheerne, forklarede for Kommissionen følgende:

Da han Fredag den 5. April om Formiddagen sad i et Møde med Captain Denham og Commander Furse, blev der ringet til ham fra den svenske Legation, at der var indgaaet en Meddelelse til ham af strengt fortrolig Art, og der blev spurgt, om Legationssekretær Ekstrand, der i den svenske Marineattachés Fraværelse varetog dennes Funktioner, kunde komme op til ham med det samme. Han svarede, at han i Øjeblikket havde et Møde, men at han umiddelbart efter dette vilde komme hen i Legationen. Da han indtraf her, gav Ekstrand ham *fra den svenske Forsvarsstab en Meddelelse vedrørende de tyske Troppe- og Skibssamlinger i Østersøhavnene samt om Troppekoncentrationerne i Nordtyskland*. Disse sidste skulde bestaa af 12 Divisioner. Ved Stettin var der samlet store Mængder af fladbundet Skibsmateriel, og det drejede sig derfor efter den svenske Forsvarsstabs sikre Formodning om en mod Danmark rettet Aktion.

Meddelelsen kom, oplyste Pontoppidan efter sine Dagbogsoptegnelser for Kommissionen, »direkte fra den Mand, der ikke alene i Sverige, men i hele Norden maatte anses for at være den bedst underrettede og den kyndigste til at bedømme Mulighederne for den politiske og militære Situations Udvikling, nemlig Chefen for Forsvarsstabens Efterretningsafdeling«. Forsvarsstaben havde, sagde den svenske Legationssekretær til Pontoppidan, ikke villet undlade at give den foruroligende Meddelelse videre, selv om den maatte gaa ud fra, at Marineministeriet i København allerede havde den, bl. a. fra det Kurérbrev, som den danske Gesandt i Berlin den 4. April havde sendt Udenrigsministeriet. Pontoppidan undrede sig med god Grund over, at han kunde faa den foruroligende Meddelelse saavel som Oplysningen om, at Kammerherre *Zahle* den foregaaende Dag havde sendt en Indberetning, *tidligere* via Stockholm end gennem Udenrigsministeriet. Paa dansk Side burde dette i hvert Fald være taget som et Vidnesbyrd om, hvor hurtigt og sikkert underrettet det svenske militære Efterretningsvæsen fungerede. I de Dagbogsoptegnelser, Admiral Rechnitzer oplæste for Kommissionen, hedder det da ogsaa: »I Forsvarsstaben i Stockholm var Stemningen meget nervøs.«

Pontoppidan ringede fra den svenske Legation til Marineministeriet for at træffe Admiral Rechnitzer, der imidlertid var gaaet til Frokost. Han begav sig derefter op i Ministeriet. Paa Vejen dertil traf han den daværende Chef for Udenrigsministeriets politiske Afdeling, Legationsraad *Svenningsen*, hvem han gjorde bekendt med den svenske Meddelelse. Ankommet til Ministeriet — Klokken var da henimod 14 — traf han *Alsing Andersen*, der kom lige fra det Ministermøde, hvor *Munch* havde forelagt *Zahles* Indberetning. Pontoppidan underrettede Ministeren om, hvad han havde erfaret, og da umiddelbart efter *Rechnitzer* kom til Stede, fik ogsaa han Meddelelsen derom. Endelig underrettede Pontoppidan Chefen for Marinestaben, afdøde Admiral *Hammerich*. Dermed ansaa Pontoppidan sin Mission for endt, idet *Hammerich* ogsaa var Chef for Marinens Efterretningssektion.

Den svenske Forsvarsstab var i øvrigt den Dag *ikke ene om at advare de danske Myndigheder*. Rechnitzer oplyser i sin Redegørelse til Kommissionen, at »ogsaa fra

Efter Landsætningen marcherer Tropperne op paa Kajen. Paa dette Tidspunkt har Kapitulationen allerede fundet Sted, og »Beskytterne« kan — med en Skare af nysgerrige efter sig — gaa i Gang med deres velsignelsesrige Virksomhed.

den herværende britiske Legation kom der fra Colonel *Craig*, der nærmest gjorde Tjeneste som Militærattaché, lignende Oplysninger«. Endvidere modtog Generalstaben fra det hollandske Gesandtskab Meddelelser af tilsvarende Karakter.

Hvorledes reagerede man nu fra dansk Side over for alt dette? Af Forhandlingerne i Kommissionen synes det at fremgaa, at alle disse Advarsler — paa samme Maade som de Kjølsen'ske Indberetninger af 8. Januar og 13. Februar — er »gaaet direkte i Arkivet«. Adspurgt i Kommissionen erklærede *Rechnitzer*, at han *ikke saa nøje husker, om han har forelagt den svenske Meddelelse for Ministeren*. Men, føjer han til, »jeg gaar ud fra, at alle Forhold er drøftet i Mødet, og formentlig ogsaa dette her, hvis man har haft Kendskab til det paa det daværende Tidspunkt. Jeg kan ikke se nogen som helst Anledning til, at det ikke skulde være blevet drøftet, for vi talte fuldstændig aabent og utvungent med hinanden om alle mulige Forhold, og

I Kastellet er Hagekorsflag lagt ud paa Jorden, saa de tyske Flyvere kan vide, at Kuppet er lykkedes. Alt er gaaet efter Beregning. Praktisk talt uden Modstand er den danske Hovedstad faldet i Hitlers Hænder.

der var ikke nogen som helst Foranledning, hverken fra Ministerens eller navnlig ikke fra min Side, til at skjule noget som helst. Hvad skulde Formaalet være med det?» Trængt af Folketingsmændene *Westermann* og *Amby* vedgaar imidlertid *Rechnitzer*, at han »ikke har tillagt denne Meddelelse gennem *Kommandørkaptajn Pontoppidan* fra det svenske Gesandtskab nogen større Betydning« — den indeholdt intet andet Nyt end Oplysningen om de 12 Divisioner, sagde han —, og naar det var blevet meddelt, at »man var meget nervøs inden for Forsvarsstaben oppe i Stockholm, kan det maaske have skyldtes en Telefonsamtale med en tilfældig Officer, som har været noget nervøs, og det kan være forstærket senere hen gennem en tilfældig Udtalelse«. Alt i alt gjorde efter *Rechnitzers* Opfattelse Regeringen og Udenrigsministeren ret i at skønne, at man i Sverige ikke ansaa Situationen for at være faretruende, hvad Danmark angik.

Alsing Andersen blev i Kommissionen stillet over for Spørgsmaalet om, hvorvidt han inden Ministermødet den 5. April Klokken 14,30 var gjort bekendt med Henvendelserne fra den svenske Flaadestab og det hollandske Gesandtskab. Der udspandt sig i denne Anledning følgende Ordskifte:

Og paa Hotel d' Angleterre modtager General Kaupisch om Formiddagen den danske Presse for at forklare den, hvor selvfølgelig Overfaldet paa Danmark har været, og hvor inderligt venskabeligt man føler for det undervungne Land.

Alsing Andersen: Hertil maa jeg i Øjeblikket svare nej, for jeg er ikke klar over, hvilke Henvendelser, der sigtes til. Jeg mener ikke at have hørt noget om den svenske Flaadestab og det hollandske Gesandtskab.

Hjermind: Det er omtalt af Viceadmiral Rechnitzer i hans Beretning til Kommissionen, at man om Eftermiddagen den 5. April fik en Meddelelse, dels fra den svenske Forsvarsstab og dels fra den hollandske Forsvarsstab, og det er ligeledes oplyst, at man samtidig faar en Meddelelse fra Colonel Craig, der gør Tjeneste som Militærattaché ved den britiske Legation. Er disse tre Henvendelser overhovedet ikke refereret for Forsvarsministeren?

Alsing Andersen: Jeg mindes dem ikke.

Ogsaa Munch blev adspurgt i Kommissionen. Folketingsmand *Westermann* ønskede at vide, om den svenske Meddelelse var blevet refereret i Ministermødet Klokken 14,30. Det hedder herefter i det stenografiske Referat:

P. Munch: Det har jeg aldrig nogen Sinde hørt noget om.

Westermann: De har aldrig hørt den Meddelelse?

P. Munch: Nej. Vi henvendte os til den svenske Gesandt, og han gav Direktør Mohr det Svar, jeg nævnede før. Det andet har jeg aldrig hørt noget om.

Westermann: Har De heller ikke hørt, at den 5. April blev Kommandørkaptajn Pontoppidan, Viceadmiralens Sekretær, kaldt til det svenske Gesandtskab for der at faa en Meddelelse fra den svenske Forsvarsstab, som gik ud paa, at der forestod et Angreb paa Danmark?

P. Munch: Jeg har aldrig hørt det, før nu De nævner det.

Westermann: Har De ikke hørt, Dr. Munch, at samme Dag sker der en Henvendelse fra det hollandske Gesandtskab om, at et saadant Angreb paa Danmark forestod?

P. Munch: Nej.

Aksel Møller: Maa jeg blot for Fuldstændighedens Skyld nævne, at fra den britiske Legation kom der i Følge Viceadmiral Rechnitzers Udsagn den 5. April Oplysninger svarende til dem, der var kommet fra Sverige og Norge¹⁾, gennem Colonel Craig.

P. Munch: Jeg har ikke hørt noget om det, og den britiske Gesandt har ikke sagt det til mig i hvert Fald.

Folketingsmand *Amby* kunde derefter udtale sin Forbavselse over, at der ikke bestod noget Samspil eller nogen naturlig Forbindelse mellem de militære Instanser og Udenrigsministeriet.

Som det fremgaar af Forholdet vedrørende de Kjølens'ske Indberetninger af 8. Januar og 13. Februar var man imidlertid heller ikke i Udenrigsministeriet særlig lydhør over for de Advarsler, der indløb. Et nyt Vidnesbyrd herom afgiver *Søværnskommandoens Beretning til Kommissionen*, hvori det hedder, at Søværnskommandoen Mandag den 8. April Klokken 11 — altsaa endnu inden Dagens mange Møder i Ministeriet og mellem Ministrene, de militære Myndigheder og Partiformændene havde fundet Sted — af Udenrigsministeriet var blevet informeret om, at Ministeriet ved Aflytning af en Telefonsamtale kunde oplyse følgende:

»I Berlin mener man, at Opretholdelsen af Neutraliteten i Norden kun er et Spørgsmaal om Timer. Det hævdes, at Norden ikke har skænket Tysklands Advarsler fornøden Lydhørhed. Politiet og de militære Myndigheder planlægger tyske Modforholdsregler. Da det engelske Skridt (Mineudlægningerne) var ventet i Berlin, er de militære Forholdsregler langt fremskredne, og Aktionen kan ikke lade vente mange Timer paa sig.«

Det fremgaar ikke af *Søværnskommandoens Beretning*, under hvilke Omstændigheder denne Telefonaflytning har fundet Sted, hvem der har ført den gengivne Samtale, om det f. Eks. skulde være en Samtale mellem det tyske Udenrigsministerium og det tyske Gesandtskab i København. eller om det skulde være en Presse-samtale.

Kommissionen har ikke søgt disse Spørgsmaal klarlagt eller overhovedet beskæftiget sig med Sagen.

¹⁾ Formentlig en Fortalelse eller Fejlskrift for: Holland.

Ved Langelinie tidligt om Morgen den 9. April, et Par Timer efter Besættelsen. Yderst ude i Horisonten t. h. skimtes Mittelgrundsfortet.

FLAADEN DEN 9. APRIL

Af Kommandør C. WESTERMANN

Skønt foranstaaende Redegørelse for »Flaaden den 9. April« er skrevet i Slutning af 1943 og Begyndelsen af 1944, giver de senere fremkomne Oplysninger ingen Anledning til at ændre noget, hverken i Beskrivelsen af Begivenhederne eller i den Karakteristik af Personer, som den Gang blev nedskrevet.

Resultatet af den parlamentariske Kommissions Undersøgelse *bekræfter og understreger den Karakteristik, jeg har givet af Viceadmiral Rechnitzer*, og bekræfter min Opfattelse af Ansvarrets rette Placering.

Et Spørgsmaal, som den parlamentariske Kommission særligt maatte interessere sig for at faa opklaret, var, *hvorledes det kunde gaa til, at Søværnet var ganske uforberedt*, medens Hæren var i Alarmberedskab eller forhøjet Beredskab.

Kommissionens Afhøringer har ikke bragt en fuldstændig Klaring af dette Spørgsmaal. Forsvarsminister *Alsing Andersen* hævder, at han den 8. April har givet Viceadmiral Rechnitzer Ordre til Alarmberedskab, medens Viceadmiralen hævder ikke at have modtaget en saadan Ordre. Der staar altsaa Paastand imod Paastand.

Forklaringen paa den fremkomne Misforstaaelse kan udledes af min Redegørelse paa Pag. 171, 2. og 3. Stk., vedrørende Forhandlingerne den 8. April om Formiddagen. Forsvarsminister Alsing Andersen har nemlig over for den parlamentariske Kommission hævdet, at han opfattede den Tilladelse, han medbragte fra Mødet hos H. M. Kongen, til at etablere Alarmberedskab, som gældende *baade* for Hæren og Søværnet, medens Viceadmiral Rechnitzer hævder at have opfattet Tilladelsen alene

som en Imødekommelse af det af Hærens Myndigheder fremførte Ønske om Alarmberedskab for Hæren. Et saadant Ønske var ikke fremsat af Søværnet.

Den nuværende Viceadmiral, *Vedel*, som var til Stede ved Mødet i sin Egenskab af Souschef i Marinestaben, har over for Kommissionen udtalt, at *han* ikke har opfattet Ordren som omfattende Søværnet.

Imod den af Forsvarsminister Alsing Andersen givne Fortolkning taler følgende: Den 9. April Kl. 5 om Morgenen udsteder Viceadmiralen Ordre til, at Søværnet skal sættes i Alarmberedskab. Forsvarsministeren erkender at have hørt denne Ordre blive udgivet, man har ikke fæstnet sig ved, at Alarmberedskab i saa Fald ikke kan have været etableret i Forvejen. Han oplyser, at han først fik Kendskab til, at Søværnet havde været ganske uforberedt, gennem Samtaler i Rigsdagen Dagen derpaa.

Tiden vil vise, om en eventuel Rigsretsundersøgelse kan bringe yderligere Klaring i dette Spørgsmaal; men under alle Omstændigheder maa det med Rette kunne bebrejdes Forsvarsminister Alsing Andersen, at han ikke har givet sin Ordre om Alarmberedskab for Søværnet saa tydeligt, at blot een af de to Repræsentanter for Søværnet kunde forstaa den, og han burde have sikret sig, at en saa vigtig Ordre ogsaa var gennemført.

Det havde været Viceadmiral Rechnitzers Pligt, ud fra det Kendskab, han havde til Forholdenes Udvikling, at søge Bemyndigelse til at sætte Søværnet i højeste Alarmberedskab; det havde været hans Pligt af eget Initiativ at søge saadan Bemyndigelse, naar han vidste, at Hæren var i Alarmberedskab, og mente, at en tilsvarende Ordre ikke var givet Søværnet. Men Viceadmiral Rechnitzer fulgte konsekvent og stædigt sin egen Linie, der var den, *at der ikke under nogen Omstændighed maatte risikeres noget væbnet Sammenstød med Tyskerne.*

Hvis ikke *baade* Forsvarsminister Alsing Andersen og Viceadmiral Rechnitzer havde svigtet saa afgørende, havde vi været forskaanet for den beskæmmende Maade, hvorpaa København blev besat og Flaadens Skibe overrumplede.

TRYKFEJLSLISTE

- S. 167: »Folketingets Beslutning af 9. Januar 1940«, skal være: af 19. Januar 1940.
- S. 175: Isbryderen »Isbjørn«, skal være Isbryderen »Tyr«. Denne var armeret med *to* Kanoner, ikke (som paa S. 176 angivet) med een Kanon.
- S. 405: Carl Hammerich blev Kommandør og Chef for Marinestaben 1937, ikke som angivet i 1939.
- S. 418: L. 7 f. o. Kommandør Ipsen, læs Kommandør *Grandjean*.
- S. 431: I Kolumneoverskriften: »Søkongen«, skal være »*Søløven*«.
- S. 437: Kommandørkaptajn Hempel-Jørgensen ledede ikke som angivet 1942—43 Skoledelingen for Søkadetter, men var 1943 Chef for »Hvidbjørnen« som Skoleskib for Kadetter.
Det kan vedr. Kommandør Evers tilfojes, at han i 1943 var Chef for Skoledelingen om Bord paa »Ingolf«.
- S. 533: Billedteksten, L. 2 f. n.: Dr. Dome, læs Dr. *Domes*.